

સમાલોચક, ડૉ
કેપ્ટેન હેન્નાર-રા કોમ અને પ્રાંતિકર

[અનુચિતોની રૂ સે. ૧૯૨૦
—કેપ્ટેન હેન્નાર—

સમાલોચન

પુસ્તક ૩૫,]

ગાંધીયારી, ઈ. સ. ૧૯૨૦

[અંક ૧૦

૨૫

નિવેદન. ૧૪૮૦૩

તેષક — ૨ ગમળીયરામ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી.

સમાવેશકને માસિક થયે આજ ૭ વર્ષ પુરા થયાં અને આ અંકથી તે સાતમા વર્ષમા પ્રવેશ કરે છે એ ૭ વર્ષની દુર્ગ ગણાય એવી કારકીર્દીમાં સમાવેશકે પ્રાંતના ચેતનમય જીવનમા ફેટવો અત આપ્યો છે અને ફેટવો નથી આપ્યો તેનો દિસામ તો અમદાગ પ્રિય વાચકો ઉપરાંત અન્ય જનો જ કરી શકશે સમાવેશકે બહુ કાર્ય કર્યું છે એ માન્યતા અમદારી-અચારકોની નથી પણ હજુ બહુ બહુ કાર્ય બાકી છે એ માન્યતા છે, તેમ અમદારા આદર્શ પુરેપુરા સિદ્ધ થઈ શકે નહિ ત્યાં સુધી અમદારે મન સાત પડે નહિ, અમદારા હદ-ધને અતોષ મળે નહિ એ અમદારી ગમે તેવી પણ એક સમજ છે આ ૭ વર્ષમાં અમા-લેશકે અતિશય ભારે અગવડો વેડી છે નહિ પાછો ના કરતાં હજારોનો વ્યય કર્યો છે પણ અમદારે આપ્યા છે-અદા છે કે એ વ્યય કમતી દૃષ્ટિએ કષ્ટક પણ ફનદાગી નીકરશે ગુજરાતમા અખ્યામદા અને સાહિત્યમાટે પોતાનો જીવ પાચરી નાખે એવી વ્યભિચો કમબાએ આગે મળતી પણ સુઝેત મધ પડી છે અમદારે અને આ માસિકના માહકમ-કુઓ સતોષ પામીએ એવા પ્રકારના સિદ્ધ અને સરકારી વેળો અમદારે મળી શકતા નથી-અમદારા પ્રવાસો આ નિતામા આજુ ટાવા જનાં પણ જોઈએ તેટલો એને સરકાર મળતો નથી પણે રથગથી લેખકો તરફથી તો 'અમદારે સમય નથી' એ ચિનાય અન્ય મદોટે ભાગે કાઈ સાંભળવામા આવતું નથી અમદારે રી ગુજરાતના સિદ્ધિતવર્ગ સમરતને આ નવા અંકથી ઉવ્યથી વ્યામતણ આપીએ શીએ જો આજા રાખીએ છીએ કે નવા રૂપમાં સિદ્ધ અને સરકારી અને ઉપયોગી લેખો અમદારે એ મોકલી આપશે

પ્રાંતના અને દેશના અદોક-પાણીમાં ચિરરથાથી ઉપયોગી ભાગ ભગવી રાકે અને ગુજરાતીઓને એકપ્રત નીકરે અને ચેતનમય કરે તેમ હેમના હ-પને ઉતત અને શુદ્ધ સરકૂત કરે એના રાજકીય, સામાજિક, ઔદ્યોગિક ને શાસ્ત્રીય લેખો લખના તરફ ગુજરાતી લાઇઓ પોતાનુ તત્ત્વ દોગે એવી અમદારે આજા છે ગુજરાતીઓએ સાહિત્યની મેરા કરતાં વ મતે દેવપ્રતિના ધમકતે વ મિત્રાય ખીજી લદા રાખ્યુ જોઈતું નથી અનન્યત, એ સત્ય છે કે આર્થિક બુખમયો વેગને સાહિત્યમેરા કે દેશમેરા સાધ્ય નથી, પણ અમદારે

નિશ્ચયશી અને સદૃશ્યુ-શી ૧ - ૧૦ - ૦ એન મેમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

માનવ છે કે જેમને પ્રભુએ સારી આર્થિક સપત્તિ આપી છે અને સાગ અતુલ સંતોષામાં જેમને મૂક્યા છે તેના શિક્ષિત જનોમાંથી ધણાએ પોતાના પ્રાતની સાહિત્યસેવા-દેશસેવા કરી શકે એના ગુજરાતમાં હજી છે ગુજરાતને આ આમત્રણ અમ્હે કરીએ છીએ તે એ સ્વીકારને એની આશા છે

જ્યે વર્ષે સમાલોચકના કાર્યવ્યવહારમાં-એના લેખો અને ચિત્રોમાં સતતતાથી વિવિધતા સચવાઈ નથી, કાંઈ આગળીને વેટે ગણાય એ સિવાય સ્વતંત્ર લેખો નથી વિગેરે ન્યૂનતા જો કે લાગી જાય એમ છે, છતાં પણ સાથે એ વાત પણ નકમી છે કે સમાલોચક તેના પહેલાના વર્ષે જરૂરતા ઉતરતી દશામાંતો નથી જ રહ્યું એના નિયમિતપણામાં જે અસાધારણ ભગ પાંચો છે તે મહુ ખોટું થયું છે એ વાતનું અમ્હેને પુરેપુરું જ્ઞાન છે પણ એના કારણમાં એક જ મુખ્ય કારણ છે અને એ એ છે કે છાપખાનામાં જોઈતા કામદારો મળતા નથી

સમાલોચકના અમ્હારા ગ્રાહકવર્ગને નિહિત કરવાની આ રથને અમ્હેને જરૂર લાગે છે કે ગયા જન્યુઆરી માસથી સમાલોચકની છપામણી અને તેના કાગળોના ખર્ચમાં ગયા વર્ષે કરતા નોંસ ટકાનો વધારો એવિ તો થયો છે છાપખાનાવાળાઓએ કામદારોને અસાધારણ મોવાનારીને લીધે અસાધારણ મોવાઈ આપવી પડી છે અને તે બેબે આપણા જ ઉપર રાખાવિક રીતે પડે આમ ત્રણ વર્ષમાં ત્રણ ગણી છપામણી મોઘી થઈ છે, અને હજી એ વધતી જાય છે કયા અમ્હેને એ કહી શકાતું નથી બીજી પાસથી કાગળો મોઘા થશે એવું લાગતું હતું, તેમાં પણ ઉલટો વધારો થતો જાય છે આથી અમ્હારે એપ્રિલમાંથી બહાર પડતા અકથી માસિંગુ લવાજમ વધારતું પડશે એવી અમ્હેને મહા દુખ થાય છે પરંતુ સમાલોચકે વેડેની આર્થિક અગવડોથી વધારે અગવડ હવે વેરી સકાય તેમ નહો. આમ વધારેના લવાજમ સાથે વર્તમાનમાં તો નહિ પણ અનતી પહેલી તકે ગ્રાહક જન્યુઓને કંઈક વધારે સતોષ મળે એવી વ્યવસ્થા કરવાનો અમ્હે વિચાર કરીએ છીએ અમ્હે સમાલોચકના નિરતર નિભાવ માટે અમ્હારા ઉદાર ચરિત ગ્રાહકજન્યુઓ અને ગુજરાતના શિષ્ટ લેખકોની સદા સાહાય્યની અપેક્ષા રાખીએ છે

આ નવો અંક પ્રગટ કરતા આજ ત્રણ માસ પાણીના વેગે સરી ગયા છે તે માટે અમ્હે અત્યંત દિનનીર લીએ જન્યુઆરીના આ અંક સાથે જ ફેબ્રુઆરીનો અંક પોસ્ટ થાય છે અને જનતી તાજી માર્ચ અને એપ્રિલના અંકો નકટ કરીશું, પણ છાપખાનાની મુશ્કેલીઓમાંથી મુક્ત થઈશું તેમ તેમ ગ્રાહકજન્યુઓ આ વિવરન માટે ક્ષમા આપશે એવી વિનંતિ છે આ અંક બહાર પડતા પણ નિયમ કરતા વધારે ખર્ચ થયું છે, પણ તે સાથે લવિષ્યમાં સમાલોચક તેની પૂર્વવત્ નિયમિતતા સાચવી રાખવામાં સરન નીવડશે એ અમ્હારી આશા છે પણ આ સરમાં-અમ્હારા કાર્યની માગોપામ સિદ્ધિ માટે ગ્રાહકો તરફથી સપૂર્ણ મદદની પ્રથમ જરૂર છે અંક બહાર પડતા થયેના વિવરન માટે અમ્હે સર્વ જાણ-ઓની ક્ષમા માગીએ છીએ અનતમાં સમાલોચકના કાર્યને યથા મળે અને થોડીશી પણ પ્રાતન-સેવા કરવા એ શક્તિવાન જનો એ અભિનાય દર્શાવી અત્રે જ નિર્મમ્એ છીએ

બાદશાહી દહેરો.

પ્રજા-સે. અમલીયસમ ગોવર્ધનગમ ત્રિપાઠી.

'In the march towards the goal there will be need of perseverance and of mutual forbearance between all sections and races of my people in India' I rely on the new popular assemblies to interpret wisely the wishes of those whom they represent and not to forget the interests of the masses who cannot yet be admitted to franchise to co perate with my officers for the common good in sinking unessential differences and in maintaining the essential standards of a just and generous Government Equally do I rely upon my officers to respect their new colleagues and to work with them in harmony and kindness and to find in these new tasks a fresh opportunity to fulfill, as in the past their highest purpose of faithful service to my people A new Era is opening Let it begin with a common determination among my people and my officers to work together for a common purpose I therefore direct my Viceroy to exercise in my name and my behalf my Royal clemency to political offenders in the fullest measure which in his judgment is compatible with the public safety

—The Royal, Proclamation, 23rd December 1919

હીસેમ્મર મહિનાનું છેલ્લું અઠવાડિયું હિન્દની પ્રજાને જાગૃત અને કર્તવ્યપરાયણ કરી જઈ આનન્દના અવનના ઓધમાં નહા ધોઈને દેશપ્રેમની વિક્ષા પેનાનું યજ્ઞ પુણ્યવત્તુ આમ જણુ કરે છે એ પ્રયા આજ યોગીય વર્ષથી આ દેશમાં આનું થઈ ગઈ છે, અને દેશનાં સદ્ભાગ્યે એ પ્રયામાં દરવર્ષે અનૌકિક ચેતન પુરાતુ જાય છે હિન્દની પ્રજાએ સરચાપન કરેલી હિન્દી ગાંધીય પરિચદ પોતાનું મહાપુણ્યના અધિવેશન પ્રતિ વર્ષે આ હતા અઠવાડિયામાં હિન્દના અમુક અમુક ભાગમાં ભરે છે તે પ્રમાણે ગયા વર્ષે—૧૯૧૯ના હીસેમ્મર માસમાં—અમૃતસરમાં—દુ ખી પગમના અમૃતસરમાં—અરવામાં આજુ હતુ તે પ્રસંગ પટેના ફક્ત બે જ દિવસ પૂરે હિન્દના ઇતિહાસમાં એક સ્મરણીય પ્રસંગ બન્યો હતો એ પ્રસંગ તે નામદાર સમાધીનો બાદશાહી દહેરો હતો એ દહેરો દુ ખી આત્માર્જોને સાન્વન આપનારો હતો એ દહેરો અપૂર્વ છે એનું અમદે કહી શકના નથી—અમરણીય છે એટલું જરૂર જ કહી શકાયે નેમ છે તદ્દને હદથી અમે સારકારીએ છીએ અને હ થથી આશા રાખીએ છીએ કે નામ ૧૨ સમાધીએ જે કામળભાવથી જે જે જુદી જુદી ધ્વજાઓ જોને જોને માટે—પંડી તે, પ્રજાની એકદર વસતી માટે હો કે રાજ્યના અધિકારીઓ માટે હો કે ગમે તેને માટે એ—દર્શાવી હો—તે સર્વ જન એનો ખરા સારિત્વ જાનથી સ્વીકાર કરી સાત્રાજ્યના એકદર દિવને.

ગુજરાતી કહેવતસમૂહ ૩ ૨૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી, એન્ડ ક

અર્થે એમની આ પત્રિત્ર ઇચ્છાએ પાર પાડવા પોતાથી બનતુ સૌ કરશે એમા શકાને સ્થાન જ નથી

સમ્રાટ્ટી પોતાના બાદશાહી ટેરેમા હિન્દના વાઈસરૉયસાહેબને કહે છે કે ગભ્યની સુલેહસાન્તિમા અગ્રયણુ ના આવે એવુ એમને લાગે તો આ તેના રાજદ્રોહી જનોને સમ્રાટ્ટીના નામથી મુક્તિ આપવી બાદશાહી ટેરેની આ એક બહુ મૂલ્યવાન કલમ છે-બાદશાહ શ્રીમાને આ ઇચ્છા બહુ પ્રતાપપૂર્વક દર્શાવી છે અને તેમની ઇચ્છાને અનુસરીને પગખના એપ્રીનના તોફાન વખતે સળને પાત્ર થયેલા અનેક નાગરિકોને ફરી મુક્તિ આપી છે અમ્હે ઇચ્છીએ છીએ કે બાદશાહ શ્રીમાને સર્વ જનોને-આ સર્વ અપરાધીઓને પોતે જ મુક્તિ આપી હોત અને વાઈસરૉય સાહેબની ઉદારશુદ્ધિ ઉપર એનો નિર્ણય કરવાનુ સોંપ્યુ ના હોત તો વધારે સાફ થાત-પ્રજાને તેથી વધારે સતોપ થાત નામદાર વાઈસરૉય સાહેબનો પ્રજાપ્રત્યેનો પ્રેમ જાણીતો હોય પ્રજાને હેમના કાર્યોમા વિશ્વાસ નથી અને વિશ્વાસ આવી શકે તેમ પણ નથી. વિશ્વાસ પ્રેમથી મેળવાય છે-મનાતકારથી નહિ આ બાદશાહી ટેરેની રૂએ પણ હજુ ઘણા મહાજનો મુક્તિ મેળવી ચક્યા નથી અને મુક્તિ આપવામા પણ નામદાર વાઈસરૉય સાહેબની સરકાર ધીમે ધીમે પ્રત્યાસ કરે છે અને મુક્તિ આપતા ઘણી અચકાય છે અને ગયા તથા કચે છે એ તો દેખીતી જ વાત છે જરા ઉંચા ઉતરીને જોનાથી આ સહજ સ્હમમય તેમ છે બાદશાહના ફરમાનને આમ કઈક જુદી જ દૃષ્ટિથી જોવાય છે

સમ્રાટ્ટી પ્રજાને કહે છે કે ભૂતકાળને ભૂરી નવેસરથી પગના મણિ અને અધિકારીઓને કહે છે કે પ્રજાની તરફ મિત્રાશયી વર્તજો. સામાજ્યના સુલેહભર્યા વ્યવહારમા રાજ્ય પ્રજાનો મિત્રો સમઘ ખરે જ અવશ્યતા છે એ મહાસત્રનુ પન્મસત્ય રાજ્યના અધિકારી મહાશયો તો ક્ષણેકશે જ ભૂતી જાય છે, અગર તો જાણીને એનું પરિપાલન કરવા અનિચ્છા રાખે છે સુલેહ, શાન્તિ અને સુરાજ્યના પરિપાલન નામે દેશના શાન્તશુવનમા અનેક પ્રકારના કટકો વેરાય છે અને પ્રજાની ઇચ્છાઓનો ધોળો દિવસે અનાદર થાય છે પ્રજા એ બહુ બહુ સાખે છે પણ દુ ખને મર્યાદા હોય છે, કોઈ વખતે એ મર્યાદાનું વિવ્રધન છુટક છનાઈ રીતે થાય છે અને તેનું આરોપણ દેશસભરતને માથે થાય છે અધિકારીઓના દુ શાસનને કાષ્ઠાઓથી ગદાણુ મળે છે પછી તે ગમે તેના લાયકર પરિણામ લાવનાર નીવડે તો પણ અને બીજા પક્ષે છુટક છનાયા દુષ્ટ લોકોના હમકલાનિ અને પ્રજાના હિતાવહીઓને એક ત્રાજવે તોળતા તોળતાં અશાન્ત શુવન દેશમા ઉભુ કરાય છે નામદાર બાદશાહ શ્રીમાન આ પ્રકારના શુવનમા હવે મિત્રતા અને સહકાર ઇચ્છે છે અને પ્રજા જરૂર એનો સ્વીકાર કરશે બાદશાહના પત્રિત્ર ફરમાનને જરૂર જ તામે શરો-એ ફરમાન અમ્હારે શિરસાવન્ય છે નથી ફક્ત જણાવુ એનું પરિપાલન અમ્હારા દેશના સરકારી અધિકારીઓમા અમ્હે એમ પુછીએ છીએ કે રાજ્યના ફરમાનનુ ઉલ્લંઘન કરનાર અધિકારીને અને પ્રજાજનને એક સરખો જ ન્યાય મળશે ખરો ?

લલિતના કાવ્યો ૩ ૧-૨-૨ એન એમ ત્રિપાઠી-એન્ડ કંપની, મુંબાઈ

આમ આ બાદશાહી નેગનું મુખ્ય લક્ષણ રાજદ્રાહી કદીએને મુક્તિ આપનારું છે. હિન્દીજનોને પોતાની પ્રિય માનુષ્યમિતા સંગોપાગ ઉદારતા સાધન રતન રીતે સાધવાના જનમસિદ્ધ હક્ક-અધિકાર છે નવા રાજાની સુધારા એ માંગના વાદક મનશે એ નિ સશય છે પણ એ ફક્ત વાદક જ બનશે પુરી સિદ્ધિ ક્યારે મળે છે-મળશે અને એ મળતા-મેળવતા હિન્દવામીએને કઈ કઈ ભુદી ભુદી પરિસ્થિતિઓમાથી કેરી કેવી રીતે પસાર થયુ પડશે એનો ખ્યાન આણવો તો મુશ્કેલ જ છે કારણ કે હવે હિન્દ પુરેપુરી રીતે વાયક થયુ છે એ બાબક અનસ્થામાથી પુખ્ત ઉમ્મરે પહોંચ્યુ નથી એવી માન્યતા નામનાર મમ્મદશ્રીથી માડીને આપણા પોતાના સુપ્રસિદ્ધ દેશનાયક લોર્ડ સિન્હા પણ ધરાવે છે એ આપણા દેશનુ એક પરમ દુર્ભાગ છે પણ દેશનો સુપ્રસિદ્ધ જવા બેડો છે તે પુરેપુરો જશે જ એવી આશા છે હવે આપણા દેશજનો પોતાની જ ન્યવસ્થા કરવા લાયક નથી એ માન્યતા અમ્મદારી તો નથી જ એ અમ્મદારે માનપૂર્વક જણાવતુ પડે છે લોર્ડ સિન્હા જેવા રાજાસળ મહારથીને પોતાનામા વિશ્વાસ નથી એ કેટલું આશ્ચર્ય! અમ્મદે ઇચ્છ્યુ હતુ કે જ્યારે હવે બાદશાહી દરેકો બહાર પડે ત્યારે હિન્દની પુરેપુરી લાયકાત તો રનીકા સામા આવશે જ

આનુ વર્ષની આખરમા નામદારમા જ્યારે આપણી રાષ્ટ્રીય પરિપત્તે વાર્ષિક સમારભ મળશે ત્યારે નામદાર પાટની કુવરથી હિન્દની મુસાફરીએ આનશે સુધારા કનીએ તો-નવા રાજાની સુધારા પ્રમાણે આવતા જનપ્રધાની માસમા દિલી ખાતે ભરાનાર નરી વડી ધારા સભાનું ખાત મુદ્દત્ત એ પુખ્તતા રાજદીપકના મગલ હાથે થશે એ ધણુ ઉત્તમ ધરો અમ્મદને એ ક્રિયામા હિન્દુ ભાવિ કાર્કિ એર જ રીતે ઝગદગતું દીસે છે નામદાર સમ્રાટશ્રીએ પાટવી કુવરથી આ સમયે અત્રે પધારમાર છે એ મગન સમાચાર બાદશાહી નેરામા જણાવ્યા છે હિન્દીજનો આ રાજકુલદીપક કુમારમીને અતરથી સત્કારશે એ નિ સશય છે એ ખાન-મુદ્દત્ત સમયે અમ્મદે ઇચ્છીએ તોએ કે બાદશાહ શ્રીમાન હિન્દીજનોના બાળી ગેરા હુ ખાનુ એક સામદુ વિતરણ કરશે હિન્દીજનોના કશુ દુ ખોની ગણત્રી થઈ શકે તેમ નથી પ્રભુ દુ ખો-મહાદુ ખોમા ન્દાઈ રહી છે ત્રાસથી થરથરી રહી છે ભૂખે અને તરસે તગડીઆ મારતી મરી રહી છે લક્ષ્મી-લીન બની ક્યાન અને દરિદ્ર થઈ ગુરી રહી છે એની બાથ પકડવામા અને એ ત્રાસને વિદારવામા સખાટશ્રીનો જ્યજ્યમાર છે, સામ્રાજ્યનો વિશ્વવિજય છે.

હિન્દનાં અભિલાષ.

તેષક —૨૧. નસિનીકાન્ત.

હરિગીત

૧.

રમગતા સખા ! ભાગતતણા, ધતિદાસના આદર્શને,
આજે મહા અનનત દશા, નિરખી નયન અશ્રુ ખરે,
સી ભવ્યતા, ગી દિવ્યતા, ગૌરવ ભર્યો ભારત હોતો,
જનલત કીર્તિ શૌચથી, આ વિશ્વને અજવાળતે

૨.

કેના હતા રસપીરને, વળી ભક્ત ભારતભૂમિના,
સેવાપગથણુ રહી સ્વ નિજ પ્રાણ પશુ જે અર્પતા,
આન્તર વિશુદ્ધિ-નીયને, આત્મા તણી શક્તિ વડે,
નરસીરના ચારિ વધી, ભરપૂર આ ધતિદાસ છે

૩.

એ વીર ને મત્પુત્રની, જનની અમારી ભારતી,
દુર્દેવ હા ! અને મહા, દુષ્ટ દીનતા પામી રહી
માનવ જીવનનું કેન્દ્ર હા ! સ્વાતંત્ર્ય ખોવાયુ અને,
સમૃદ્ધિ ગતિ હીનરે ! આજે અમારો હિન્દ છે

૪.

દીન રીત છે તહોરે સખા ! સમાન કે રીખેલ છે,
ને તેથી હા ! ઉત્તર યના, કે યત્ર કોડે આઠરે,
આહે પરસ્પર જનનું, એવા સ્ત્રીધારી સનની,
શિક્ષા પ્રચારે દેશમાં, અનુપમ સખા ! સ્વાતંત્ર્યની,

૫.

મનથી—નયનથી—કર્મથી, દૃઢ ઐક્યતા ધારી અને,
સરદેશ એના યત્રમાં, સર્વસ્વ જે અર્પણ કરે,
ભાગત ભૂમિને વિશ્વમાં, સ્વરાજ્યથી સોખાનરો,
એવા પ્રભુ ! અભિલાષ ક્યારે, હિન્દના પૂરા થશે

પ્રિયતમ ! વીસરશો ક્યારે ?

લેખક — રા ગિર્મિલગકર મ. ભટ્ટ.

રોહપૂર્ણ એ ઉદાર પ્રિયતમ ! વીસરશો ક્યારે ?
પુષ્પસભા ઉરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

૧.

સતારૂપ કુમળુ હૈયુ મ્હેં, વચન કુઝ કહીને
રક્ત ચૂસતા રૂઢીજવાનમાં, અધ ખંદ યદને ।
શુદ્ધિની ચર્ચ, ઉરની યદ, પગલા મ્હેં તમને
‘બોલો બોલો લામશો સૌ એ વીસરી જઈ ક્યારે ?
રોહપૂર્ણ એ ઉદાર પ્રિયતમ ! વીસરશો ક્યારે ?
પુષ્પસભા ઉરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

૨.

રોહલાવ પ્રિયઅતર કેરા ના પરખ્યા અહ, મ્હે
ભર્ગ વર્ષના ઉરમેધને ઝીલ્યા નહિ કહિ મ્હે
લમરોહને, આત્મમાને, ઉચ્ચ ગૃહિણીપદને—
અચારે સમજ નહિ હું તો જાનિયતા’ભરએ
રોહપૂર્ણ મુગ ઉદાર પ્રિયતમ ! વીસરશો ક્યારે ?
પુષ્પસભા ઉરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

૩.

રસભર જીવન આપ તણુ પ્રિય ! નિઘાનૃતને—
કદુ રસથી ઉભરાન્યુ મ્હેં તો, કલેશ કરી કરીને
સમય વી યો, તક પછુ ગઈ વીતી ઉર્મિ’કળા નહિ મ્હે
આત્મસત્તુ હું બની ખરેખર દિન નવ ન્યાયુ મ્હે
રોહપૂર્ણ એ ઉદાર પ્રિયતમ ! વીસરશો ક્યારે ?
પુષ્પસભા ઉરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

૪.

શુભારો અધિકારિક ઇચ્છા, વચ્ચો ઇચ્છા મ્હે
લલિત સુકોમલ કાવતણા પ્રિય ! લાનન ઇચ્છા મ્હે

અનન્યમ. ૨ —૮— એન એન ત્રિપાઠી કેન્ડ કંપની, મુબાઇ

રૂઢી રૂઢેય હું સાનનિટોણી શુ વધુ કહું તમને ?
પતિદેવ ! ઉરથી નવ ધનિની અવનગોલા જે
રનેહશૂન્ય મુજ અનન એવુ વીસરગો ક્યારે ?
પુષ્પસમા હેરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

૫.

અમૃત તરસી આપ આજ મુજ કે નિરખે જૂદુ
પ્રાણસખા ! અતરહિન્દોયે છુનનવા ઠંડુ
હસિત તમારૂં વદનકમલ પ્રિય ! વધુ હસતું ધમ્મ
એ અતરની ઉડી ધમ્મ હસિત થશે ક્યારે ?
પશ્ચાત્તાપે પીડિત પ્રિયાને હમશો સૌ ક્યારે ?
પુષ્પસમા હેરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

- ૬ -

સૌ ભૂતપ્રમણા ગર્ભ પ્રિય ! મારી, ગોત્ર મનમાહે
ભવ્ય ભવિષ્યતણા સ્વપ્નોમા, રાત્રી વર્તમાને
સસારે પ્રિય ! સ્વર્ગે ઉતાડે અમૃત સિન્ધુ ને
પણ એ સૌ કરવાને પતિનું ! જલ દેગો ક્યારે ?
રનેહપૂર્ણ એ હિદાર પ્રિયતમ ! વીસરગો ક્યારે ?
પુષ્પસમા હેરના પમરાટે, મધમધશો ક્યારે ?

૧

૮૧૮ ના ફેશનબાગી ના આંખા મજલુલાન જ હવે ના બધુરા !

• એન એમ ત્રિપાળી એન્ડ કંપની, ગુઆઈ

મુજ પ્રિયતમ એ અસિલાય !

લેખક - રા. ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પડયા. બી એ, એનએન બી

(જય જય ગરની મુજરાત-એ છાયા)

મુજ પ્રિયતમ એ અભિનાય ।

મુજ જીવનનો એ શ્વાસ ।

લેખ લખુ કે, કાવ્ય રચુ કે, લાલણુ આપુ અનેક,

કાર્ય કરૂં કે જનહિતકારી-મને મ્હારો દેશ

—મુજ પ્રિયતમ૦

“સ્નેહ અને સેવા”-એ મજ ગામેગામ ગમનુ,

મન્દ બનેના હિન્દુવાવને સ્વેતનમસ્ત બનાવુ

—મુજ પ્રિયતમ૦

સેવાયગો કે આરબો દેશમક્કા મજમાન,

દેશપરમા નમ જીવન આ હું ય કરૂં દુરયાન

—મુજ પ્રિયતમ૦

શ્રી મહાશુભલાઇનો નમનો,

વિસનગર,

તા ૨ ૧૨ ૧૯૧૯

}

પ્રાસંગિક વિચાર.

લેખક -રા રમણીયરામ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી.

૫. હિન્દુ-મુસલમાનની એકતા.

જમાના પહેલાથી અને સૈકાઓ થયે મુસલમાનરાજ્યસત્તા હિન્દમા જામી ગઇ હતી. મુસલમાની રાજ્યોની અસરથી હિન્દને કેટલાક સારા નરમા લાભાનાભ થયા છે તેમાનો મુખ્ય એક જેવાભ એ હતો કે મુસલમાન બાદશાહો અને મુસલમાન પયગમ્બર-ધર્મેપદેશ કેએ પોતપોતાના સમાયમા હિન્દુધર્મને કાફર ધર્મના વિશેષજો આપ્યા હતા અને હિન્દુઓને કાફર કહી હિન્દમા ન-મુસલમાન વસતી રહામે ધર્મયુદ્ધ માથા હતા દેશમા આના ધર્મના નામે અનેક અભ્યાસારો હિન્દુજાતિ ઉપર વર્તાવમા આ યા હતા પરિણામે હિન્દુ-મુસલમાન બાઇમધના સમન્ધે રહેના કરતા દુશ્મનના કડવા સમન્ધમા આજ વર્ષોથી જીવતા રહ્યા છે અને આ કાળી ટિલીના પ્રતાપે હિન્દનું ધણું દુર્ભાગ વધ્યુ છે એ ઉપર તો આસુ જ વરસે છે મુસલમાની રાજ્યસત્તા ગયા પછી પણ થોડાવત્તા પ્રમાણમા આ સદીઓનો કનહ જીવતો રહ્યો છે એ એ મટાડવાના પ્રયત્ન પ્રયાસો યોગ્યમા નથી અને અગ્રેજ રાજ્યસત્તાના આ સમયમા પણ એ રિયતિ બધ પડી નથી અગ્રેજ રાજ્યાધિકારીઓને એ ચાતુ રિયતિમા લગાણુ પાડનાનું ગમ્યુ નથી-અને ગમે નહિ એ પણ રાજાસાવિક જ હતુ પણ ન જાને જ્ઞાનક્રિયાય પ્રાત્ કાલે કિ મવિષ્યતિ પ્રભુની અનૈકિક ગતિને સ્વમજનનાર વ્યક્તિ કાઈ કાળા માયાનો માનની ટોષ શકે નહિ આજ ત્રણચાર વર્ષોથી મુસલમાનભાઇઓની દૃષ્ટિમં સાત્ત્વિકતા પ્રવેશ પામી છે હિન્દુશ્રીમને પોતાની સાચી માતૃભૂમિ માનવા એમની બુદ્ધિએ અવૈકિક પ્રેરણા કરી અને હિન્દના સાગોપાગ કન્યાણુમા જ એમની કામ સમસ્તનુ શ્રેય છે એ સત્ય વાતની ઉડી પ્રતીતિ એ દેશજનોને થઈ અને બુદ્ધિમાનોને એક વસ્તુનું ભાન થતા શું નથી થતુ ? એ પ્રતીતિ થતાની સાથે જ એમણે હિન્દુભાઇઓ સાથે સહકાર કરવાના કહેણુ મોકના હિન્દુભાઇઓએ એ મિત્ર કહેણુનો બદુ ઉત્તર લાવથી સીકાર કરી લીધો અને સ્વરાજ્યના પન્થે જન્વાના પવિત્ર કાર્યમા સાથે જ પગના ભરવા માથા એ પમથા ક્યા કેવી રીતે અટકશે એની કલ્પના કોઈ જ કરી શકે એમ નથી આ પવિત્ર અને ક યાજુકારી સ્વરાજ્ય-યાત્રાના યાત્રાળુઓના સમન્ધ વધારે ગાઢ થાય તે માટે મદ્દાત્મા આંવીજીએ મુસલમાનભાઇઓના ખિનાફતના પ્રશ્ને હિન્દના રાષ્ટ્રજનનો પ્રશ્ન ગળ્યો અને મુસલમાનભાઇઓ સાથે હિન્દુભાઇઓએ પણ એ પ્રશ્નને પોતાનો ગળ્યો વળી પગનના નોઠીરતાહ માયકન એકવાયર સાહેબની જોહુકમી સતાએ જીવીવાનનાળા બાગમા હિન્દુ-મુસલમાનભાઇઓની કતનથી રેડાવના લોહીનું દહ એકીકરણુ કર્યું મુસલમાનભાઇઓના અને હિન્દુભાઇઓના સહમરણુ સાથે વળી સહબોજન પણ થયા અને મુસલમાનભાઇ ઓએ હવેથી હિન્દુઓની પવિત્ર ગાયમાતાના વધ નહિ કરનાના આકરા સોગદ લીધા.

અને કરોડો દિન્દુભાષીઓના હૃદયને શાન્તિ આપી-તહેમના પવિત્ર આશીર્વાદ લીધા આ મોઝા વિરુદ્ધ બનેા આમ ને ઉદાર ભાવ આપણા મુસલમાનભાષીઓએ આજ દર્શાવે છે તેથી સમસ્ત દિન્દુસમાજ સદાની એમની નક્કી ની છે આ પવિત્ર એકીકરણમા વળી એક નવું સત્ત્વ મારગની સુનિષ્ઠાત ગાદીવાળા મહાત્મા પીર મહોટામીયા સાહેબે બહુ અભિનન્દનને યોગ્ય ઉમેર્યું છે અને એ એ છે કે ‘ દરેક જણે એક એક-ગાય રાખી તેનું પાલન કરી તેો વેતો વધારવો ’ આ સચના ધણી ઉપયોગી અને ધણી હિતાવહી છે આ પીર મહોટામીયા સાહેબ એક વિદ્વાન છે અંગ્રેજીમાં બી એ સુધીનો એમણે અભ્યાસ કર્યો છે એમ જણાવવામા આવે છે એ સાત સરકારી બુદ્ધિશાળી ધર્મગુરૂ છે આપણા દિન્દુધર્મોપદેશકોમાંથી કેટલાયે આ ઉપદેશ દિન્દુભાષીઓને દીવો ? અને કેટલા સખી દિન્દુગૃહસ્થોએ આ લાન પાન કર્યા ? દિન્દુભાષીઓ ધારે તો ધાપ કરી શકે એમ છે, પણ દિન્દુભાષીઓને જોઈએ તેના ધર્મોપદેશકો નથી અને ને છે તે ધર્મના નામે સમાજમા આજ વિપના કટકો ઝેડે છે અગર તો વિવાસીન રહે છે જના સુધી દિન્દુધર્મોપદેશો જગતની જગતિને-જગતની અનેકાનેક પ્રવૃત્તિને સહમજના પ્રવૃત્તિની નહિ અને ત્રાસુધી દિન્દુસમાજનો ઉદ્ધાર અધુરો રહેશે અને ખોન ખોન ખાગે ધર્મના નામે યના અનેક પાપખેડા વધશે અરેતુ આમ સંક્રામણી સગળી રહેતી દિન્દુ-મુસલમાન હોળી હવે શમવાની અણી ઉપર છે એથી ધણુ આશાસન મળી શકે એમ છે એ બેની રાખમા તનખો રહી જા નહિ એ જોવાનું કામ બન્ને કોમના દેશનાયકો-સમાજસેવકો અને સૌથી અગત્યના ધર્મોપદેશકોનું છે સમાજ તો અધ્યક્ષમા મગરે છે એને દોરનાર આ નારકો જેમનું સુકાક દેરામે તેમની દિશામા આ ઐક્યનું નાન હકારારો-’ દિન્દુ-મુસલમાનની જગ ’ વિરુદ્ધ બનેા । ‘ દિન્દુ-મુસલમાન ’ સાચા અને શુદ્ધ હિન્દીજનો બનેા । પ્રભુના અને પયગમ-નેના અનેકાનેક શુભ આશીર્વાદો આ બન્ને જાતિઓ ઉપર ઉતરે એ મહેરબા કર્યો હિન્દી જન નહિ દર્શાવે ? એક સાચા દિન્દુજન તરીકે અને હિન્દીજન તરીકે અમહે આ મુસલમાનભાષીઓના બ-ધુકૃત્યને માટે તહેમને અભિનન્દન આપીશુ અ આશ્ચર્યમા જ દિન્દુભાષીઓનું દેશકર્તા-ય સમાયુ છે

૨. દલપતરામ જયન્તિ

ક દ ડા ના નામે સુપ્રસિદ્ધ આ કવિ દલપતરામને ક્યો ગુજરાતી નથી જાણતો ? સૌ જ જાણે છે અને જાણી રહેશે જ્યા સુધી ગુજરાતનો ગુજરાતી હતો હશે ત્યા સુધી તા ૨૧ મી જન-ન્યુઝારી ૧૯૨૦ ના દિવસે આજથી સો વર્ષ પૂર્વે કવિ દલપતરામને જન્મ થયો હતો એ દલપતરામનો યુગ હતો જ્યારે ગુજરાત બુદ્ધ જ હતું, જ્યારે ગુજરાતીઓ કોઈક કોઈક વિષયમા તો વધારે સચકત હતા કવિ દલપતરામના યુગથી કહેનાય છે કે ગુજરાતની ઉનનિ શરૂ મળી આ કથન પણ અસી સસ હને ગુજરાતનો એવો ઇતિહાસ ચતારાર રીતે મોજુદ નથી એટલે એ કથનને પુરતુ સરા કહી શકાય તેમ નથી ગુજરાતને જગતમા દીવાલે એવા તો ધણાએ

મારી વીસ નાનાઓ (સચિત્ર વાર્તાસમહ) રૂ ૨-૦૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એ-

ગુજરાત ઇ માર્ચ ૫ ૧૯૨૬ મ.
અમદાવાદ ૨૨

ગુજરાતના પતેતા પુત્રોએ જન્મ લીધો છે પણ ગુજરાતે એમની કદર બહુ ઓછી કરી છે એ ગુજરાતને માટે કેવળ શરમાનાઈ જ છે નથી કોઈ મટાને ગુજરાતીના કીર્તિસ્તબ કે સ્મારકો- અને નથી કોઈએ એ સ્મારકોની અગત્ય વિચારી એનો અનેક ઢારણાઓ એક મુખ્ય ઢારણુ એ લાગે છે કે ગુજરાતના જે ગુજરાતીઓ આના સત્કાર્યોના સાધકો બની શકે એમ છે, એમાં ઠી કેટલીક વ્યક્તિઓમાં પ્રાન્તના આવા મહાજનો માટે જોડાએ તેટલી કર્તવ્યશુદ્ધિ નથી તો દેશ આપો પોતાના મહાજનોની કિંમત આકવામાં ધણો પછાત છે આ કથન કેવળ સત્ય જ છે. કેટલા ગુજરાતીઓ ઠી જ્યોતિષો સતનતાથી ઉજવાઈ? કે કેટલા ગુજરાતીઓના સ્મારકો રચાયા? કે કેટલા ગુજરાતીઓના કીર્તિસ્તબો ઉભા થયા? - અગત્ય શબ્દ જ આની તાનાકાર સ્થિતિમાં થે કવિ દવપતરામનુ સ્મરણુ જ્યોતિના રૂપમાં ગુજરાતે ગણતા ૨૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૦ ના રોજ યોગ્ય રીતે કર્યું છે-જો કે એ પુણ્યસ્મરણીય જ્યોતિ સમસ્ત પ્રાન્તમાં એક સરખી રીતે ઉજવના માટે કોઈ જાતની વ્યવસ્થિત યોજના કરાઈ નથી એટલે અમુક સ્થળોએ જ આક્રિયા કરાઈ છે દવપતરામની મેરા અપૂર્વ તો ન હતી પણ સ્મરણીય અને ચિરાયુષ તો છે જ. જુની ગુજરાતી નાચનમાળાના અભ્યાસકો દવપતરામને કેમ ભૂલી શકે? એ વાચનમાળાની સરળ, બોધક અને નીનિથી ભરપુર કવિતાઓ આજ ક્યા છે? સરળતા સાથે સન્કાર એ કવિતામાં હતા એ સરળતામાં શુદ્ધિના ઉંચા ચમત્કાર હતા-એમાં ગેવતા હતી સન્દનાવિલ પલ્કુ હતા અને ગુજરાતીઓને રહેજે ગમી વ્યવ એની એ કરિતા હતી આવા કવિની જ્યોતિ-એમની મોની જન્મતિથિ ઉજવી ગુજરાતે પોતાનું ઝલુ ઠીક વાળ્યું છે ગુજરાતને તે માટે ધન્યવાદ ધટે છે કારણ આજકાલ ધન્યનાદની જુખ બધાને બહુ લાગે છે. આ જ્યોતિની ક્રિયા મુનાઇમાં આર્ન-સમાજના મન્દિરમાં ગુજરાતના સાહિત્યપિનાસી રા કૃષ્ણના મોહનના જવેરીના પ્રમુખપદે ઉજવાઈ હતી કમનસીબ ગુજરાતના કે આ દિસે સધાકાળે ફક્ત સાટેઠ ગુજરાતીઓ દવપતરામની જ્યોતિના ઉત્સવમાં પધારાં હતા મુનાઇમાં જ્યાં લાખો ગુજરાતીઓ વસે છે ત્યાં ગુજરાતના એક મહાપુત્ર ઠી જન્મતિથિના ઉત્સવકાળે ફક્ત સાટેઠ ગુજરાતીઓ હાજર રહે એ ધલુ જ જોત્યનીય ગણાય તે ઉત્સવના મુખ્ય વક્તા બણીતા વૃદ્ધ સાક્ષર રા નૃસિંહરાવ દીવેડિયા હતા હાજર થયેના ગુજરાતીઓ પુરા ઉત્સાહથી-કરિ દવપતરામના જીવનપ્રસંગો કે તહેમની સાહિત્યસેનાના ગુણકીર્તનો સાબળના-આવા હતા, પણ એ ઉત્સાહ નિરાસમાં પર્યટાયો એક તરફથી હાજરી બહુ જ થોડી તો બીજી તરફથી કરિ દવપતરામ સમન્ધમાં કોઈ સારા ઉત્તેજ થયા નહિ. એમાં થયેલા ગુજરાતીઓ આમ નિરાસ થયા ગુજરાતમાં ગુજરાતીઓ કેટલા ઉત્સાહી અને આસાબયા હોય છે તેનું આ દર્શાવતું ખરે જ સ્મરણુ રાખના યોગ્ય છે અગ્રહે ધ્રુવીએ છીએ કે ભરિખમાં જ્યારે જારે આવા પુરાતા પ્રસંગો આવે ત્યારે ગુજરાતીઓ વચારે ઉત્સાહી બનશે અને કરિ દવપતરામની જ્યોતિની માફક ન્હાતુછ નાટક નહીં ભજવે જે પલ્કુ થયું છે તે માટે તો ધન્યાન્દ જ થયે કે ગુજરાતના આના મહાપુરુષોના સ્મારકો આપણે ત્યાં કોણ ક્યારે કેવી રીતે રચશે? આના મહા ગુજરાતીઓના જીવનપ્રસંગોમાંથી

ઉગતી નવી પ્રજાને બોધપ્રદ શિક્ષાઓ મળે કે તહેમના જીવનના સુંદર તારતમ્ય નવી પ્રજામાં સમજતાથી ઉતારી શકે એવા સગીન કાર્યોની યોજના આવશ્યક નથી શુ? દરિ દનપતરામાં જેવા એ યુગના કે આ યુગના દેશસેવકો, સાહિયસેવકો, સમાજસેવકો અને દાતેશ્વરી મહાજનો તો જીવંતી જ અખ્યામાં જન્મે છે અને એવાનાં મહાકર્મો તહેમના સ્મારકો તરીકે ચિરજીવ જ છે એવી માન્યતા ધણાક ધરાવે છે અને તે ખરૂં છે છતાં યે બીજા પક્ષે એવાયે દેશસેવકો વિગેરે જન્મી ગયા છે કે જેમના સ્મારકોની અગત્ય પશુ એટલી જ છે આ સૂચના બૂનવા જેવી નથી પણ કોઈ ઉદાર સંસ્થાએ તરત હાથમાં લેના જેવી છે સ્વરાજ્યની ઉદાત્ત ભાવનાથી ગ્રામેના ગુજરાતમાં આવા સત્કાર્યમાં શુ મદદ મળતી અશક્ય છે? અમ્હે ઇન્ડિયો ઇન્ડિયો કે દલપતરામની જયનિની માફક ગુજરાતના બીજા મહાજનોની જયતિઓ અવસર પ્રાપ્ત થયે ગુજરાતીઓ તરફ યથેચ્છ ઉત્સવની આે સ માનપૂર્વક ઉજવવો અને ગુજરાતના જીવનમાં એક નવું સુંદર તરંગ ઉમેરવો

૩ ' નવો યુગ ' અને તેની ગરૂઆત.

ગરા વર્ષના અત્યાગે નામદાર સમ્રાટશ્રીએ નવો યુગ હવે હિન્દમાં પ્રવર્તે છે એવું મુગ્ધ વચન ઉચ્ચાર્યું છે અને તેનો ઉપયોગ અંગ્રેજ અધિકારી મિરાદરો કેટલી રાજભક્તિથી કરે છે તેના બે દૃષ્ટાન્તો અને નોંધવાની અમ્હેને જરૂર લાગે છે

૧ પ્રસિદ્ધ ' બોમ્બે કોનિટન ' ના તા ૨૩ મી જન-સુઆરીના પત્રમાં નોટ્સ ઓફ ધી કે ના શિલ્કનીચે ળપાયુ છે કે—

"જનમભૂમિ"ની સત્તાથી એક ગૃહસ્થ નર્મ છે કે મિ નેતીલી નિગનાથી આવેના એક સદ્ગૃહસ્થ છે ધધે મોનીગીટર છે અને પગનમાં પગનમાં લશ્કરી કાપડાના તોફાન સામે પ્રીવિકાઉન્ડનીને કરનામાં આવેલી અપીતો સમન્ધમાં જાતમાદિતી મેળવના એ આત્રા છે અમૃતમગ કૉસિસમાં એ ગયા હતા સારે તા ૨૫ મી ડીસેમ્બરે જનપરથી ૨૦ લશ્કરીઓએ મિ નેતીલીના આરક્ષામાં આયિતા પ્રવેશ કરી તેમને પુછ્યું કે ' તહેમ એક જોરા હોતને જન-રન ડાયર અને જનીસાનનાળા બાગમાં તેની સાથે ગયેના માણસો સામે પુરાવો એકઠો કરવાનું સદસ કેમ ઉગવો છો? ' આ પૈખીના એક લશ્કરીએ તો મિ નેતીલીને કહ્યું કે ' મેં તો ૫ મેવો ઉતરના ૨૦ દેરીઓને એક તકફિ જોળાથી હાર માર્યા ' મિ નેતીલીનું સુભાવ્ય કે આ લશ્કરી ટોળાએ તેમના કમળમાંના કીમતી કાગળીઓમાં પડારી લીધા નહિ એક અનજ મોનીગીટર સ્લામે, હિન્દમાં વસતા એક અંગ્રેજ સદ્ગૃહસ્થ સામે આમ વાધ બકરીતો ખેન બજનાર એ એક નોંધાવાયક વાત છે જે વેળાએ નામદાર રાજાનો હરેરો પ્રમટ થયો છે તે જ નખને આની નોંહાકી ચાનુ રહે એ શુ નનાઇ જેનું નથી? જે વેળાએ ચારી હરેરો ઉપર સરી થાય અને સર્ગને મારી આપનામાં આવે તે વખતે આવો કશું-રસિક બનાવ બને એનો જો અર્થ? "

મિ નેતીલી જેના એક ચુસ્ત અંગ્રેજ ગૃહસ્થના સમન્ધમાં જે આ પ્રસંગ બન્યો છે અને એ માન ઉપર મ્હેજમાં જ જે ટાકપિછોરો થઇ ગયો છે એ ખરે જ આપણને શર

માનનાર છે મિ નેવીલીની સાથે જે અગત પરિચયમાં આવ્યા હશે તેમણે એમને માટે શો અભિપ્રાય બાંધ્યો હશે તેની અમ્હને ખબર નથી પણ અનુમાન તો રહેજે યદ્ય શકે એમ છે— અમ્હારા પોતાના નહિ જેવા અલ્પ સમાગમના અનુભવે—કે મિ નેવીલી એ એક ઉમદા ખમીરના બાહોશ અગ્રેજ ગૃહસ્થ છે આ લેખકને પોતાને મિ નેવીલી સાથે અમૃતસંગથી લાહોર સુધી દોઢ કલાકપર્યંત એક જ ડનામાં મુસાફરી કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો અને ખીન્ન પ્રસંગે તો રહેજ વાતચિતનો પણ પ્રથમ પ્રસંગે એ અગ્રેજ ગૃહસ્થ ખીન્ન અગ્રેજ સૈનિક સાથે ગણરના અને ઓડવાયરની દુબૃત્યોની ચર્ચા કરતા હતા અગ્રેજ સૈનિક ગણ રના વકીલ હતા અને નેવીલી લેમની દનિનના સચોટ રહિયા આપી એમને મહાત કરતા હતા એ વાતચિતનો લાભ મળ્યો હતો એ થોડા ઉપરથી એટલું તો અનુમાન કરી શકાય કે મિ નેવીલી ઉમદા વિચારના એક શાણા અગ્રેજ છે શરીરે કદાચ અને ભરાઉ છે અને તેજ-દાર છે બહુ ઓછા બોના પણ અર્થભરી વાણી ઉચ્ચારનાર કાવદાલાલ્લી છે અને હિન્દ માટે સારી મમતાભરી લાગણીથી ભરેલા છે આવા અગ્રેજ ગૃહસ્થની સનામતી પણ બેંધડી અગ્રેજ રાજ્યમાં બેખમમાં પડે છે અને તે પણ અગ્રેજ સિમાર્પઓમાં એ કેટલું સોચ નીચ ? આપણા દેશભાષાઓએ આ આપણા વડીલસાહેબને આમ ખમરી પડેની મુતીવત સામે કશાએ ઉપાયો લીધા નથી એ ઓછું શરમભર્યું નથી

હવે ખીન્ને દષ્ટાન્ત—

૨ કરાચીના જલ્ણીતા નાગરિક પ્રૌદેસર ટી એન વાસવાનીનો એક પત્ર તા ૨૮ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૯ ના ' કોનિકન'માં પ્રગટ થયો છે એ ગૃહસ્થને સરકારી મહેલમાં જાડેન પાર્ટીમાં પધારવાનું આમત્રણ મોકલનામાં આવ્યું હતું પ્રકૃતિ જરાયર નહિ હોનાના કારણથી મિ વાસવાની પાર્ટીમાં ગયા નહિ પરંતુ એમીનના તોફાનમાં કાપતાની યુગાનમાં ખોસી દેવામાં આવેલા મિ મરીનાળા અને મિ દુર્ગાદાસ કેદમાંથી છુટીને આવતા હતા લેમના સત્કાર માટે પોતે સ્ટેશનપર ગયા હતા આથી કરાચીના એસીસ્ટન્ટ કમિશનર સાહેબ મિ ઝીવિડે આમ સી એસ ની અધિકારીપણાનું ઉત્તર ૨૨૩૫ પૂર્ણ પ્રકાશમાં આની ગયું અને મિ વાસવાનીને મિ મરીનાળા અને મિ દુર્ગાદાસ જેવા રાજકોટી માણસો સાથે સમભાવ બનાવના માટે ધમખી આપવાનું એ અધિકારીએ નરા યુગમાં યે વ્યાજખી જ ધાર્યું નામદાર સમ્રાટશ્રીના આ રાજ્યભક્ત નોકરોની ભક્તિ માટે હવે શુ કહેનારું બાકી રહ્યું ? આ નરા યુગમાં યે હજી હિન્દીજનોના સ્વતંત્ર કાર્યોપર કેટલી જોડકામણ ચલાવાય છે તેના આ તાજે જ દષ્ટાન્ત છે મિ. વાસવાની સમન્ધનો આ પ્રસંગ ખરે જ અધિકારીઓને શરમાવનારો છે એ ગૃહસ્થે મિ શીવિડેને આપેલો ઉત્તર અહિ નોંધવા જેવો છે—

"As I told you personally, I am not a politician, but I will be ready in the future, as I have been in the past, to shub all efforts which would hamper freedom & harass public life in the

Province. 'Let me assure you, Mr Shillidy, that the administration is a body without a soul which looses the secrets of a moral ideal and stands on the side of reaction Let me assure you, further, that there are inside moral forces and values which are engaged in an effort to purify, protect and enrich our public life Not the policy you advocate but the Moral Ideal will decide the fate of Sind, and even if my body be in chains, my life should hold no higher in chains, my life should hold no higher prevelence than to bear witness to my ideals"

મુઆઝ ઇવાકના નામદાર ગરનર જનરલ લોહડ આવા અપદ્ત્યોસ્હામે જો ઉપાય થોજે છે એ પણ જાણના જેવું જ છે આ નવા યુગમા આપણે એટલીએ આશા રાખીએ કે નવા યુગમા હવે અધિકારીઓ અને અગ્રેજ મિરાદરો પોતાના દષ્ટિકોણ બદલશે અને હિન્દના સત્તાનો તરફની કડવાસ ભરી લાગણીને તિલાંજન આપશે તે પણ વધારે પડતી છે એવું આવા દષ્ટાન્તોથી રહેજે લાગી જાય છે નામદાર લૉડ એમ્સફોર્ડની સરકાર ધારે તો સરકારી અમલારો અને અગ્રેજ મિરાદરો સ્હામે અટકાવત મુખી થો પણ એ ના જ બની શકે એવી વાત મને એમ કેમ ધારી શકાય !

૪. સ્વાગતમ-લૉડ સિન્હાને અને બીજાઓને.

આનુ માસની તા ૧૫ મી ના રોજ આપણા દેશના એ મહોદ્દા પ્રસિદ્ધ રાજદ્વારી પુત્ર્ય નાં સિન્હા પોતાની જન્મભૂમિમા ફરી પધાર્યા છે આમહાનુ હિન્દીજનની દેશમેવા બેશક ભગીચ છે એ મહાજનના અધ્યક્ષપણા નીચે ૧૯૧૫ મા મળેલા રાષ્ટ્રીય પરિપક્વના અધિવેશન વખતે એક યાત્રાગ્રસ્ત અસગ બન્યો હતો એ પ્રસંગ એ હતો કે કૉંગ્રેસના બધારણુમા મુખ્ય ફેરફાર કરવામા આ વા અને પગિણામે મિ દિવક અને લેમના અનુયાયીઓ કૉંગ્રેસમા પ્રવેશ કરી શક્યા નાં સિન્હાના જીવનચરિત્રની રેખાઓ ટાકવાનું અત્રે પ્રયોજન નથી પણ એ મહાજને તંબુલની પોતાની ગિથિનિ દરમિયાન-અધિકારપદ ઉપરથી પોતાની માનુષ્યમિતે માટે જે ઉમદા સેવા કરી છે, તે માટે એમને ધન્યવાદ આપવાનું અને જન્મભૂમિમા સ્વાગત કરવાનું અત્રે પ્રયોજન છે એ પ્રયોજન ધર્મકર્તવ્ય-દેશકર્તવ્ય છે એમના બધા અભિપ્રાયો સાથે જો કે અમ્હે સખત થઇ શકના નથી હાઉસ ઓફ લોર્ડસમા હિન્દી રાજકીય સુધારાના કાયદા વખતે એમણે ઉચ્ચારેના સમ્બોધને જ હિન્દી રાષ્ટ્રીયદષ્ટિથી અમ્હને સખત વાપા ભરેના લાગે છે એ મહાજન કહે છે કે,

"Nor do I assert that official Government have pursued systematically, or even frequently, a policy of flouting the wishes of the non-official members They have done nothing of the kind, I believe that, so far as has been consistent with the discha-

રેફરીકન એસ્ટ્રોનોમી ૩ ૩-૦-૦ એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મું

rges of their responsibilities to Parliament, the Government in India and the Secretary of State in this country have been studiously careful to pay increasing deference to the wishes the representatives of the people in the Councils" "India is not yet fully equipped for complete self Government, and I will not be so rash as to attempt to predict when she will be "

ઉપરના વાક્યોમા એ એક વાત એ કહે છે, કે હિન્દની સરકારની રાજનીતિ હમેશા એની બની થીકે બ્યારે એણે પ્રજામતને તરછોડી કહાણો હોય બીજી વાત એ છે કે લૉડ સિન્હા માનતા નથી કે હિન્દ સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય માટે હજી પુરી રીતે તૈયાર છે, તેમ એ એ પણ કહી શકતા નથી કે એ ક્યારે તૈયાર થશે આ વાક્યોમા અમ્હને તો સત્ય જણાતુ નથી લૉડ સિન્હાનો આ અભિપ્રાય હોઇ શકે પણ દેશસમસ્તનો અભિપ્રાય જુદો જ છે હિન્દીસરકારે પ્રજામતનો તિરસ્કાર કયો છે એના સખ્યાન ઇશાન્તો હિન્દનો વર્તમાન ઇતિહાસ આપી શકે એમ છે આ બે દલ્લ-તો સિવાય નામદાર લૉડ સિન્હા મુબાઇમા ઉતર્યા ત્યારે લૉડ એમ્સફ સાહેબને તહેમલે જે અભિનંદન આપ્યા હતા જે સાથે પણ અમ્હે સમત થઇ શકીએ તેમ નથી આ આખા દેશને એ મહાન અધિકારીનો બહુ કડવો અનુભવ થયો છે અને હિન્દી-જનો ૧૧ મ્હુ અભિપ્રાય તો ગૃહીય પંચિકમા સ્થમજ્યા જ છે હિન્દીજનોને ગળે આવી ધ્રુમ મીમશની ગોળાઓ ઉતરી શકે એમ નથી નામદાર લૉડ એમ્સફ સાહેબની સરકારનો હિસાબ જગતની ફરમારમા લેવાશે અમ્હે ઇન્છીએ છીએ કે લૉડ સિન્હાજેવા જવાબદાર રાજદારી પુરો આવા અભિપ્રાયો જાહેરમા ઉચ્ચારતા બધ રહે તો ખેશક વધારે હજાપણુબધુ ગણાશે હિન્દને મન ઉત્તરી ગયેલા ને ખારા થઇ પડેલા આ અધિકારીઓની ખોટી પ્રશસા અસત્ય છે બીજી બધી વાતો બાલુએ મુખીએ તો પણ હમરો નિર્દોષ હિન્દીભાષ્યોની કતલ જ હિન્દીઓના મગજ અશાન્ત કરવા બસ છે આ મૃત્યુ પામેના અમ્હારા ભાઈઓ માટે જેણે હુ ખનો રહેજ પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નથી કે જેમને માટે એણે કાર્થ જ કર્યું નથી એટલું જ નહિ પણ એ કતનને માટે ગુન્હેગાર ગણાય એવા અમલદારોનં કાયદાથી રાહત આપવાની જેણે જરૂર જોઇ છે એવા મનુષ્યને માટે હિન્દ સારા શબ્દો તો ઉચ્ચારી જ શકે એમ નથી

લૉડ સિન્હાની પોતાની રાજભક્તિ કરતા અમ્હારી રાજભક્તિ જરાકે ન્યૂન નથી પણ અમ્હારા આલીનાંદોની ક્રિમત અમ્હને વધારે છે, અમ્હારા સ્વામતમનો રહેજમા આપી શકાય તેમ નથી, હિન્દના હિન્દીજનો પોતાના અને પારકા વચ્ચે પાળ બાધી શકે એવા બુદ્ધિશાળી છે. અમ્હને બહુ ખેદ થાય છે કે હિન્દવાસીઓના હૃદય હજી પણ પુરા હિન્દી બન્યા નથી

ઈન્ડિયાના પ્રવાસે કૉંગ્રેસ તરફથી મંગેલા બીજા પ્રસિદ્ધ પુરુષ-આપણા જાણીતા મુન્દરાતી જનને થી આં તિ વિદુલભાઈ પટેલ છે એ મૂલરથની ઓળખ મુન્દરાતને કરાવવાની જરૂર રહી

રીના જગજ (સચિત્ર ૧ તી) ૩. ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ.

થી, એમણે તો હિન્દમા આજે નામ કર્યું છે કૌંસેસના મેકેટરી તરીકે હિન્દી રાજાખીય સુધારાના ખર। મન-ધર્મા જોઈને કમિટિ પામે સાક્ષી આપના એ ગાહત્ત નામદાર પટેને પોતાનાં સત્કર્મોથી ઈન્દિયામાં સારી ખ્યાતિ મેળવી છે એથી ગુજરાતે અભિમાન લેવાનું છે ગુજરાત તહેમને આજ સત્કારે છે અને આશા રાખે કે હિન્દની પરમસેવામાં એ સનતાથી મળ્યા રહે અને ગુજરાતની કૃષ્ણને દીપાવે

નીચે જણાવતા પુરુષ મિ બૂપેન્દ્રનાથ જનુ છે ઈંડીયા કાઉન્સીલના એ એક માનવતા સભાગ છે લૉર્ડ સિન્હાની સાથે એમણે પણ નવા સુધારાના કાયદાના બધારણમાં અગસનો ભાગ લીધો છે અને હિન્દના મત્રીશ મિ મોન્ટેગુને એમણે પણ સારી મદદ આપી છે આમ આ ત્રણે હિન્દી ગૃહસ્થોને તહેમના દેશમન-ધુઓ પ્રેમથી સત્કારે છે લૉર્ડ સિન્હાને અને મિ બૂપેન્દ્રને મુબાઇએ તો યોગ્ય સન્માન આપ્યું છે લૉર્ડ સિન્હાએ શારીરિક અને માનસિક વ્યથા-ઓથી પીડિત ટોવા છના પણ જે મૂલ્યનાનું સેવાઓ કરી છે તેની કદર યોગ્ય રીતે મુબાઇએ કરી છે પણ લૉર્ડ સિન્હા તરફ જગતી પ્રગળજનોએ જે વર્તન ચલાવ્યું છે તે નિન્દ્ય અને નિરસવારને પાત્ર છે આપણા દેશાંજનના મુલ્યકાર્યોની કદર કરવામાં આપણે આટલા પગલ તરીએ કે તહેમના તરફ નાવાયક રીતે વર્તીએ એથી વધારે શરમાવાનું આપણે માટે શું હાઈ થકે ? એ નિન્દ્યકર્મમાં જે અગ્રેસરો હતા તે ભવે વધારે હલ્લા ગણાતા હોય પરન્તુ અગ્રારી દષ્ટિએ તો એમની નાનાવકાત જ ગણાય છે અમહે એવા વર્તનને અનુમતિ આપી કૃષ્ણએ તેમ નથી જગાળી પ્રગળજે શરમાવું જોઈએ લૉર્ડ સિન્હાથી એ પ્રગળજે મગરર ચના જેવું છે અમહે આ સર્વે હિન્દપુત્રોને અત કરણથી સ્વાગત કરીએ છીએ. પ્રભુ તહેમની દેશસેવાના ખીજ અનેક શુભ પ્રવામોમાં સાથે રહો અને હિન્દમંથાના આ ભડતોડિપર તહેમના મુગ આવીર્વા ઉતરો

૫ મુબાઈમાં હડતાલનો મુગ.

જન-સુખારી ૧૯૨૦ ની પહેલી તારીખથી જ મુબાઈની સો મીનોના કામદાર વર્ગે કામે ચડવાની ના પાડી અને હડતાલ શરૂ કરી એમની માગણીઓમાં સત્વારા ધલો હતો મીનમાનેકાની જીદી વર્તણૂકે જાને પક્ષમાં મમત વધાર્યો અને પરિણામે જન-સુખારીની છેલી તારીખ નજીક આવી પહોંચતા મુધી પણ આ પ્રયત્ન હડતાલ ચાલુ રહી છે મુબાઈના ઇતિહાસમાં આ એક સ્મરણીય પ્રસંગ જ યો છે પ્રથમ તો મીન માનેકાએ કામદારોને કહ્યું કે તહેમારી માગણીઓને વ્યવસ્થિત રૂપમાં મુખી યોગ્ય મનુઓદ્વારા રજુ કરવામાં નહિ આવે અને તહેમે એકઠમ કામે નહિ ચડે તો અમહે કાર્ડ જ સાંભળનાર નથી આની આવાત વધારે સારા સ્વરૂપમાં મુકાઈ થકી હોત અને મજુરો તરફ દુરમનાઈની રીતનો અખતિયાર કરવાં કરતા જરા હલાવણથી વર્તવામાં આવ્યું હોત તો હડતાલ આપતા સાના સમય સુધી મહોચત નહિ પણ મુબાઈના મીન માનેકાનો મહોટો ભાગ સગાકી બુરોક્રેટ કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે એ કહેવાતા જ 'માનેકા' છે એ વાતનું એમને ભાન નથી કે એમના શેર હોલકરો એ નરફ એમનું ખ્યાન ખેચી-કાત પની પકડી

એનું જ્ઞાન કરાવતા નથી આ લોકો એજન્ટો છે ભાગીદારો અને આડતીઆઓ છે માથેકો તો બધા સેર હોદ્દારો છે ઉપર કલ્પુ તેમ જૈરહોદ્દારો મીનોના કાર્દભારમા રસ લેના નથી અને આ એજન્ટો રૂઝઝદી રીતે વર્તે છે ઑફિસોમાં બીનજરૂરી મ્હોટા પગારો અપાય છે ત્યારે બીજી તરફથી કામદારોની રોજી નજીની હોય છે મીનોમા કામ કરતા કામદારો અને બીજી વ્યક્તિઓના પગારના ધોરણમા અને ઑફિસના મટેતાજીઓના પગારના ધોરણમા ઘણો ફેર રખાય છે આની દડતાવનુ મુખ્ય કારણુ શુ છે અને તેના શા ઉપાય યોગ્યતા જોઈએ એ વાત ઉપર આ એજન્ટોએ બહુ દુર્લક્ષ આપ્યું છે 'ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ'ની આ અસહ્ય ઓધવારી અને એ ઓધવારીમા-ગળતામા ધી હોમનાર સરકારી કદ્રોજખાતાની કામદારી એ મુખ્ય કારણુ છે આ ઓધવારીમા પચીસ પચાસ કે સો રૂપીઆના દરમાવામા એકથી વધારે કુટુંબીજન પોતાનો વ્યવહાર કેમ નિભાની શકે ? મુઆઈના આ મીન એજન્ટોના ધનિક પુત્રો લાખોના પાણી કરે છે, એમના સ્ત્રીસતાનોને કિમતીમા કિમતી કપડા અને જવાહીર જોઈએ છે, એમને પોતાને પણ મોટરોની ધમાયકડીમા ફરવાનું જોઈએ છે, કપડા પહેરાવના અને કામગી વાચના તપાસવા માટે ત્રણસોચારસો રૂપીઆના પગારદાર મેકેટરીઓ નિમેરે ઘણું ઘણું જોઈએ છે, અને મધ્યમવર્ગના એમના કામદારોને કે ગરીબ મજુર વર્ગને ઝણ જ જોઈતું નથી-એમને તો જે મજુર તેથી સતોપ માનવો જોઈએ આ કેવી ઉાર અમજ છે ? આમ દુકમારીથી રીમાઈ રીમાઈને પ્રજનો આ વર્ગ આજ બુએ મરી જાય છે અને પરિણામે આમ દુસ્તાલો પડે છે સર નારાયણ ચતારકરે આ ગરીબ લોકોની આપ ધરી ખરે જ મહા સખીકૃત્ય કર્યું છે સર નારાયણની સાથે મિ બેખીરટા આદિ અન્ય સજ્જનોએ જે લોકોએવા કરી છે તે માટે ત્હેમને ચર્મને અભિનન્દન વટે છે

ગરીબ વર્ગના બાળકોને િદ્યા આપી શકાતી નથી-ખાતાનું અન્ન આપી શકાતું નથી-પહેરવાને વસ્ત્રો આપી શકાતા નથી-જીવન જીવનાને જીવન આપી શકાતું નથી પણ અત્યંત અપાય છે, ભૂખમરો છૂટથી પથરાય છે, નમ રખાય છે અને મૃત્યુતા પાશમા ફેંકાય છે, આમ પોતાના જ જાતભાઈઓની કમાય રિથિતથી જાણીતા હોવા છતાં પણ ત્હેમને ક્યાંત રાખરામા આવે છે અને તેમા ઘટાડો કરવાને ઠેકાણે વધારો કરવામા આવે છે આ રિથિતિ તદ્દન દયાજનક અને કંઈલાથી લરપુર છે મીનોના કામદારોની માગણીઓ કુલ ૫૬૨ હતી તેમાનો મ્હોટો ભાગ તો ત્હેમજે મથે વર્ષ પણ માગ્યો હતો છતાં આ ધનાન્ધ લક્ષ્મીનાનોએ ત્હેમો અનાદર કર્યો છે અને પરિણામે આજ મુઆઈમા બચકર ઉત્પાત ઉભો કર્યો છે એ માગણીઓ નીચે પ્રમાણે છે—

- ૧ કપડાનત્તા અને ખાધખોરાકના ભાવો હેઠા પાડના સરકારને વિનતિ કરની
- ૨ રોજીમા કામમનો ૫૦ ટકાનો અને તત્કાળ ૩૫ ટકાનો વધારો કરવાની
- ૩ કામના ૮ કલાક અને ૧૦ કલાક રાખવાની
- ૪ વાર્ષિક બેનિસો સમયસર આપવાની

અનગરિય ૩-૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુઆઈ

- ૫ એક મહિનાની નોનીસ આપી નોકરીથી ફરેગ થવાની
- ૬ રનિવારે અને તહેવારના દિવસોએ રોજ સાથે કામ બધ રાખવાની
- ૭ દર મહિનાની તા ૧૫ મી એ પગાર મુકવવાની
- ૮ સારી નોકરી બળન્યાનાં સર્ટીફિકેટો આપવાની
- ૯ અકસ્માતોના બદલા આપવાની
- ૧૦ કપડાંતરતાં અનાજ, બળનણુ આદિ પડત લાવે ખરીદવાની અતુલ્યતા કરી આપવાની
- ૧૧ મફત વૈદ્યકીય મંદિર પુરી પાડવાની
- ૧૨ સોધા અને સુખાકાગીવાળા રહેવાનાં મકાનો પુરા પાડવાની માગણી
- ૧૩ મદવાડના દિવસોએ રોજ આપવાની
- ૧૪ એક મહિનાની હક્કની રમ આપવાની
- ૧૫ હડતાનના દિવસોનો પગાર આપવાની

આ માગણીઓ પૈકી કેટલીક કવમો તો તાત્કાલિક જ પાળી શકાય તેમ છે છતાં પણ તેનો અમલ કરવાની જરૂરીયાત મીન એજંડોએ જોઈ નથી આશા છે કે આ દહાડાનો અત હવે જલ્દીથી આનરો અને મુખાઈનો આ વ્યાપાર રોજગાર ફરી તેની નિયમિત સ્થિતિમા મુકાઇ જશે મલુરોની માગણીઓ સર્વાંગે વ્યાજબી જ છે એવું અગ્રે કહી શકતા નથી. એ કે એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે એ માગણીઓ જરૂરી છે સમય એટલો બો આરીક છે અને અસહ્ય મોઢવારીથી આ ગરીમ પ્રજાવર્ગ એટલો પીડિત છે કે એમને જેટલું અપાય તેમ આપવું જોઇએ ધનિકો ખૂરી જા ર છે કે એ ગરીમ કામદારોના ઉન્દા પર- એવાથી તદ્દમારા ધનાં વૈભવો સચવાય છે, તદ્દમારા સ્ત્રીસનાનોના ધટિત-અધટિત અનેક વિવાસોના સાધનો તદ્દમે પુરા પાડી શકે છે, તેમ તદ્દમારી મોટી સાહેબીઓ પણ એમને જ આભારી છે તદ્દમારા સ્વરાજ્યના મહા મોટા દુદુલિનાં જ્યાં મુધી આ ગરીમોની આન- રડીઓ દારશે નહિ સાસુધી અરણ્યરૂપિનમ રહેશે ધણા જનો કહે છે અને વાત મુદ્દે સાચી પણ છે કે આ ગરીમવર્ગનો પૈસો લુદી લુદી જતના વ્યસનોમા ખરચાય છે પણ એ સર્વ સ્વ નથી એ ગરીમવર્ગમા કેટનાક તો એવા સાધુજનો છે કે જેમના ઉત્તત હૃદયો પ્રાસે આ લક્ષ્મીનાનોમાના ધણા પાણી ભરે છે ને એમનો પૈસો દાર અને વ્યભિચારમા ખરચાય છે તો ખીજી તરફથી એમના જ પરસેવાથી બેગી કરેલી લક્ષ્મી કેટલા લક્ષ્મીવાનો એવા જ પાપાચરણોમા અને ખીજા ઉગાઉ ખર્ચોમા વેરી નાખે છે? એક અર્થથી અને ખીનસરકારી ગરીમ મલુર જેટલો દવાને પાત્ર છે તેટલો નહિ પણ બન્ને વધારે એ શિક્ષિત અને સરકારી લક્ષ્મીવાન એવા જ દુરાચરણુ આચરે તો મહાશિક્ષાને પાત્ર છે આ દલીલથી કાઇ પુગવાર કરના કહે કે ગરીમોના પૈસા આમ આડે રસ્તે જાય છે માટે એમને તો જોઇતી જ રકમ આપવી તો એ કથન અગ્રે માન્ય કરી શકતા નથી કારણુ તેમા ન્યાય નથી. ગરીમોને વિદ્યા- ધમ અને સરકાર આપો, તદ્દમના નિરમ જીવનને સાચા મનુષ્યજીવન જીવવા પ્રાધનો આપો અને પછી આપણે જેટલી શરિવાં કરીએ તે સાજબી ગણી શકાય, તે પહેલા નહિ આમ ગરીમ વગની સ્થિતિ સુધારવાનું કામ સરકારનું અને દેશના લક્ષ્મીવાનો અને વિદ્વાનોનું છે એ જ આની હાતાનો બધ કરવાનું પ્રથમ સાધન છે આર્થિક વિટમ્બણુઓમા મલુર વર્ગની

સાથે મધ્યમવર્ગની સ્થિતિ પણ કંઈક નીચી છે નથી એ વર્ગ મજૂરી કરી શકે એમ કે નથી એ વર્ગ લક્ષ્મીવાનોની માફ સુખવૈભવો ભોગવી શકે એમ એમનો વિચાર તુ કરવો જોઈતો નથી કે આ વર્ગને જે ભૂખમરો વેઠવો પડે છે તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી આ વર્ગને માટે રહેવાના ન્હાના મોઢાના સસ્તા ભાંગના મકાનો, તેમના નિલના ખોરાકની સસ્તાઈ અને જીવનના પ્રસંગોમા ભોગની પડતી હા. ખારીઓને દૂર કરી આપી એ જેટલું આજ જરૂરું છે તેટલું બીજું કશું નથી મીનો અને મુબાઇની બીજી ઔદ્યોગિક સરઘાઓમા કામદારોએ હડતાન પાડી છે એની જ નહિ પણ બહોં વધારે ગભીર સ્વરૂપમા ફરી આ સ્થિતિ ઉબાં આપ તો અમ્હે આશ્ચર્ય પામીશું નહિ કારણ પ્રજાનો જે વગ આ મુશ્કેલીઓ દુર કરી શકે એમ છે તે જ આ વિપત્તિઓ ઉભી કરવામા કારણભૂત હોઈ ઉદાસ અને ખેદિત છે નામદાર સરકારે પણ આ સ્થિતિમા હવે ઘટતું કરનાની જરૂર જ છે લોકોને નિલનો ખોરાક દુધ-ધી અને ઘઉં મોખાની કિંમત સાધારણ માણસના ગમ ઉપરાંત ગણ છે અમ્હે જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે ગરીબ વર્ગ ઉપરાંત મધ્યમ વર્ગના પણ એના ઘણા કુટુંબો છે કે જેમણે આજ વર્ષે બળે વર્ષથી શાકભાજી લગભગ છોડી જ દીધા છે, ધરના ન્હાના બાળકોને દુધ અને ઘી બાળે બે નહી વખત અમવાડીઆમા આપી શકે છે અને જેમના અગ ઉપર આજ બળે ત્રણત્રણ વર્ષથી જીવે થયેના કપડા હજી ઉતરી શકતા નથી ક્યા લક્ષ્મીવાનો- એ દેશના ખૂણામા રખડી પોતાના દેશબાહ્યોના દારણ દુખ જોયા છે અને રજા છે ? એક કુટુંબમા ચાર માણસો હોય અને તેને મુબાઇમા રહેનાનું હોય તો બમોથી જેટલો પગાર આહો મળે તેટલો ભૂખમરો વેરવો પડે છે એ વાતની ખાત્રી તો મુબાઇના ખૂણેખૂણામા રહેતા આના મધ્યમ વર્ગના માણસોને મળ્યાથી જ આવી શકે એમ છે જે કોઇ ગરીબનો એની કે આ વિપત્તિઓમાથી તેમને બચાવે લોકોને પડી ગયેલી આદતોના લાવે બહારથી જેટલો આશ્ચર્ય દેખાય છે તેથી ઘણા વિશાળ પ્રમાણમા ધરમા ભૂખમરો વેરાય છે એ તો નિસંશય જ છે ટૂંકમા આ દારણ સમયની સ્થિતિમાતો નિચાર બહુ ગભીરપણે કરવાનો ધર્મ પ્રત્યેક જવાનદાર બ્યક્તિને છે અને એ વાત ઉપર જેટલું દુર્લક્ષ અપાશે તેટલી સુસ્કેવીઓ પધતી થશે. દેશસેવાનો આ એક મહાન પ્રમગ છે અને એનો નિર્ણય જેમ બને તેમ જલદીથી અનરૂપ થવો જોઈએ છે

૬. પુનામા કેન્દ્રયાત કેળવણી અને રા. ટિલક.

તા ૨૦ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૦ ના ' સર્વેઈસ ઓફ ઇન્ડિયા ' ના અકમા જણાવવામા આવ્યું છે કે પુનાની સીટી મ્યુનિસિપાલીટી અત્યારે એક મ્હોટી મુશ્કેલીમા છે ફરજિયાત કેળવણીને કાયદો પસાર થઈ ગયો છે અને હવે દરેક મ્હોટી મ્યુનિસિપાલીટીઓને તે કાયદાપ્રમાણે પોતાની હકુમતમા એનો અમલ કરવાનો હક્ક મળ્યો છે અત્યંત ખેદનો વિષય તો એ છે કે આ કાયદાને મજૂરી મળે આજ ઘણા સમય પસાર થઈ ગયો છે છતાં એનો લાભ લગભગ નહિ જ જેવો લેવાયો છે તેના કારણે ઘણા છે, મુખ્ય કારણ મ્યુનિસિપાલીટીઓ માને દબનના સાધન સમજ નથી સરકારી મદદ જોઈએ તેની સમીન નથી મુનાઈ જેની મ્યુનિસિપાલીટીને બધા ખર્ચ કરવાનો અવકાશ મળે છે પણ ત્યાં

કમનાના પત્રો ૩ ૨-૦-૦ એન એમ તિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઈ.

શહેરની સ્વચ્છતા અને શિક્ષણ સચવાતા નથી. પુનાની મ્યુનિસિપાલિટી પાસે આજ એ પ્રશ્ન ઉભો થયો છે કે નવા કાયદાની રૂએ છોકરાઓ અને છોકરીઓને બન્નેને ફરજિયાત કેળવણીનો કાયદો લગાડવો કે છોકરાઓને એકનાને જ ? નામદાર પરાજીપેના સામાજિક વિચારો ધણા આગળ પડતા છે તેમના અનુયાયીઓ ધણા છે તેમણે બન્નેને માટે આ કાયદો અમલમાં મુકવાની જરૂર જણાવી છે ખીજ પક્ષે રા દિવક છે એમણે એકલા છોકરાઓને માટે જ આવો અમલ કરવા સૂચન્યુ છે રા દિવકના, રાજકીય જીવનના સિદ્ધાન્તો વિચારમાં ધણા આગળ પડતા છે પણ તેમના સિદ્ધાન્તો-વિચારો અને આચારોમાં સામ્યતા ધણી ઓછી છે એવું અમદાર માનવું છે અને સામાજિક વિચારોમાં એ બેચાણ બેચાણ છે એ અમદારી ખીજ માન્યતા છે ઉપરાંત અમદારે એ પણ શકા છે કે એ પોતાનું હૃદય પોતે બરાબર સમજી શકતા હશે કે કેમ ? વ્યક્તિઓની અધૂરણ એ અમદાર સૂચન નથી મનુષ્યને દેવની કક્ષામાં મુકવા જેટલું સાદસ અમદારે કરી શકીએ એમ નથી એટલે અમુક વ્યક્તિએ અમુક દિશામાં અમુક વખતે દેશસેવાના મહાયોગ સાધ્યા છે એટલા માટે એ વ્યક્તિ મનુષ્યાવતારે દેવ છે અને દેવના જેટલી પૂજને યોગ્ય છે એ અમદારી માન્યતા નથી એ માન્યતામાં અમદારે મહા પરત્રતા લાગે છે અને પરત્રતાના પાશમાં અમદારે પડવાનું પસંદ નથી કરતા એટલે રા દિવકના અનુયાયી તરીકે જ રહેવાનું અમદારે કર્તવ્ય નથી એ કર્તવ્ય હોવાની માન્યતા પરત્રતાની પોષક હોઈ જીવ બરેલી છે રા દિવક અને રા કેલકર પ્રજાની ઉત્તિમાં આમ ભગણ પાડે છે છોકરાઓ માથે જ છોકરીઓને આ ફરજિયાત કાયદો લાગુ કરવાની દી જરૂર છે એ પ્રશ્ન જ એમના મગજમાં કેમ ઉભો થયો હશે તે રહમજીવ મુશ્કેલ છે અમદારી પાસે પિગત નથી એટલે પોતાના જીવનમાં એમની દલીલો તી છે તે અમદારે જાણતા નથી પણ એ દલીલો ગમે તેરી હોય તો પણ અમદારે હૃદય તો એ જ કહે છે કે આ કાયદો બન્નેને લાગુ કરવો જ જોઈએ પ્રજાની ઉત્તિ એમાં જ છે સ્ત્રીઓની સાગોપાગ સમૃદ્ધિ ખીજ કયા માર્ગે સાધ્ય હોઈ શકે ? શિક્ષણના પદ્ધતિક્રમમાં આવશ્યક ફેરફાર કરવા હોય તો હીક છે પણ જામરાઓ સાથે એમને પણ લાભ આપવો નહિ એ દલીલમાં વલુદ નથી એમાં અર્થ નથી અમદારે આશા રાખીએ છીએ કે પુનાના નાગરિકો-સ્ત્રીઓ અને પુકપો-દક્ષિણના આ મહારાજ મદામે પુર જોસથી-પુરા ચૌધરી ઝુબેસ ઉઠાવવામાં પાપ નહિ માને પણ કર્તવ્ય માનશે અને આ કાયદો અમલમાં મુકારો ત્યારે જ પુનાના જીવન અને સ્વરાજ્યનાદીઓએ પોતાના ક વાજુ-અગમ પ્રથમ પગલું માડ્યું જણાશે પ્રમુખે આ કસોતીની દાણ આપી છે નામદાર પરાજીપે અને તેમના પક્ષને પુનાના નાગરિકોએ એકમનથી અને તનથી સગન માદાર્ય આપરી જોડે લાની સ્ત્રીઓએ જાહેરસભાઓ મારફતે પોતાની જાતિના કંધ્યાણ અને સરકુનિને અર્થે જે વેગમરી પ્રવૃત્તિઓ માડી છે તે માટે તેમને અભિનંદન આપીશું પુનાવાસીઓનો આ પ્રસંગ દિન્દસમરન આજે બહુ બારીકાઈથી નિહાળે છે સ્વરાજ્યની લાયકાત-નાતાલકાતનો નિર્ણય આ પ્રશ્નની ઉદાર ચર્ચાપર આધાર રાખે છે નામદાર પરાજીપેને અમદારે ધન્યવાદ આપતા વિજય ઈન્ડિયે છીએ ખીજ પક્ષને માટે દયાનંદ દાસ આને છે રા કેવક જેવા આગ્રહી સ્વરાજ્યનાદીઓ-સમાજનાદીઓના ૫ પણ આજ સત્યનું નિરીક્ષણ નથી કરી શકતા એ ઓણુ દયાનંદ છે શું ?

વીર-પ્રતિજ્ઞા.

લેખક-રા. હરિનારાયણ ગિરધરલાલ આચાર્ય, ખી એ

જ્યારે દેશની નિન્દિત પ્રથાનો કાટ હું જડમૂળ કઢાવું,
દેશ સુધારાની આયુત્તમ ધર્મપ્રથા પ્રસરાવું
તો હું ઋષિસન્તાન કઢાવું
નહિ તો વિગ ખાઉં-મરું-પણ નરિકુલકનક ન થાઉં

અતિઘનતિમિરમરત ભારતમા વિઘાદીપ પ્રકટાવું,
પૌરુષહીન સહુ દેશબંધુને કર્તવ્યમાહિ સગાવું,
તો હું ઋષિ સન્તાન કઢાવું - નહિં

સન્તાનો સહુ બવરીર થાવા બદ્ધચર્ચ પ્રીર બનાવું,
ઉચ્ચ શિક્ષા દેશહિતની સહુ બંધુને લખાવું
તો હું ઋષિસન્તાન કઢાવું - નહિં

કના, શિષ્ય, વિજ્ઞાન આદિની ધરધર ધૂન મચાવું
કરી કર્મિષ્ઠ ભારતીયુગોને પરની આશ લગાવું,
તો હું ઋષિસન્તાન કઢાવું - નહિં

સોધી સોધી સહુ હિત પાતોને સર્વ સ્થળે પ્રસરાવું,
કર્તવ્ય બળના શિખર મહડેના દેશ સહુ શરમાવું,
તો હું ઋષિસન્તાન કઢાવું - નહિં

પ્રેમ-શૌર્ય અકિત જીવનને રતાર્પણ શા શિખનાવું,
દિવ્ય જ્યોતિ પિતૃ પદવીની ઝગહળતી પ્રજળાવું,
તો હું ઋષિસન્તાન કઢાવું - નહિં

“પ્રભુમય જીવન”-“જીવન એ પ્રભુ”-“દેશ-પ્રભુમય” લાગું!
દિવ્ય આ દેશ સમર્થ ધર્શન કરતા દેહ પ્રગળું,
તો હું ઋષિસન્તાન કઢાવું - નહિં

દાન-દયા-તપ-પ્રેમ-સત્યથી ભારતીને શરણગારું,
અદ્યા-શૌર્ય-સ્વધર્મ-ઐક્ય-રતાર્પણ-પ્રસાદ-ધરાવું
તો હું ઋષિ સન્તાન કઢાવું - નહિં

વિશ્વ મહિ ભારતી પ્રીતિનો સિંહનાદ મરગાવું,
પ્રેમ-આતુરિતિ સ્વદેશ-ચમત્કાર હોખી મળત રિજાવું
અરે તો ભારતી યુવ કઢાવું - નહિં

નીતિ પરત્વે છુટક વિચારો.

લેખક — ૨૧. કલ્યાણરાય જેઠાલાલ બક્ષી

૧ "આત્મરક્ષણ" જે પ્રાણીમાત્રનો સ્વભાવસિદ્ધ ધર્મ છે તે જ સર્વ નીતિનો પાયો જણાય છે

પ્રત્યેક પ્રાણીયો પાસે "આત્મરક્ષણ" ના જે સાધન છે તે ઉપરાંત મનુષ્યનું વિશેષ સાધન "મનન શક્તિ" હોય છે. આને જ કોઈ "અત કરણ" કહે છે તે કટુતીક વાર "શુદ્ધિ" પણ કહે છે

૨ મનુષ્યનું "આત્મ" આમ ઉભયપ્રકારનું થાય છે, (૧) ઉપર કહેયું, અને હિંદુ ધર્મ સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જન્માન્તરમાં કાયમ રહેનાર "અત કરણ" તથા (૨) જે તે સમયનું એ અત કરણના આધાર રૂપ "સ્થૂળ શરીર"

"રક્ષણ" એટલે, કોઈ અતગત ન નડે તો સ્વાભાવિક વધવા વિકસવાનો જે સભન છે તે પ્રમાણેનું વધનું રિકસનું જનું અસ્તિત્વ, માત્ર પ્રાસંગિક સુખાનુભવ નહિ

૩ "આત્મરક્ષણ" મા ઉપયોગી સર્વ શક્તિઓ તથા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા તે નીતિ, તેમા આખી રાખતી તે અનીતિ

૪ જેથી આત્મનું ઉભય અંગે રક્ષણ થાય તે શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય, જેથી માન અત કરણનું રક્ષણ થાય તે મધ્યમ કર્તવ્ય અને જેથી સ્થૂળ શરીરનું જ રક્ષણ થાય તે કર્તવ્ય કનિષ્ઠ

૫ જે કરવાથી અથવા જે કરતા અટકવાથી, અત કરણ બગડે અથવા તેના નિકાસ થતો અટકે તેનું કશું, સ્થૂળ શરીરના બનાં માટે પણ, કરવું નહિ કે કરતા મધ્ય પડવું નહિ

૬ સર્વ આહાર વિહાર વ્યાપારોમાં ઉપરના નીતિ નિયમોનો ધ્યાન રાખવો

૭ સામાજિક જીવન પણ "આત્મરક્ષણ" ની સફલતા માટે કમચ ગુણનું જણાય છે જે પ્રસંગે અને જેટલો સમય, ન્હાના મોટા જે કોઈ સમાજમાં, પોતાપણ ઉદ્દેશ્ય અથવા સ્થાપવામાં આવે તે સમાજ-હાપત્ય, કુટુંબ, ધર્મ, રાષ્ટ્ર, નીતિ, મજા, સમર્થિ-પણ આત્મ તથા તેનું વ્યક્તિની પેરે, ઉભય અંગે છે ઉપર કહેના કમથી, "રક્ષણ" તે પણ "આત્મરક્ષણ"

૮ સામાજિક વ્યક્તિ બધાય ત્યા દરેક માણસ જે છુટી વ્યક્તિ તરીકે "પૂર્ણાંક" હતો તેણે અશ-અનયવ રૂપ-અપૂર્ણાંક બની જવું જોઈએ આખા સ્વભાવવાળાઓનો કદી પણ સારો કારસાધક સમાજ બધાય નહિ

૯ જેમ શરીરના સર્વ અવયવો આખા જીવનનાં સાહાયક બને છે તથા જેમ પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાના સર્વ અંગોને વ્યાધિ રહિત સમજી રાખવા મથે છે, તેથી જ વ્યવહાર સમજ તથા તેના અમૂલ્યોનો પરસ્પર રહેવો જોઈએ

૧૦ જેમ દરેક માણસ પોતાનું અસ્તિત્વ જાળવવામાં જરૂર પડે તો, અવયવનો ભાગ આપવા તત્પર હોય છે, તે જ પ્રમાણે જ્યાં સામાજિક અસ્તિત્વ જાળવવામાં જરૂર થાય ત્યાં તે સમાજમાં અમૂલ્યો એ અર્પણ થઈ જવા તત્પર બનવું જોઈએ. આ પણ કેવળ આત્મ-રક્ષણ જ છે

૧૧ જેમ દરેક માણસને મોટા ચનાની, વધનાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા રહે છે, તે જ પ્રમાણે પ્રત્યેક સમાજને પણ હોતી જોઈએ, છતાં જેમ શરીરના જના સારૂં ગ્રહણ કરે તો ખોરાક પચે નહિ તો કહાડી નાખવો એ જ નીતિ છે અને તે રાખનાથી રોગ ઉત્પન્ન થવાનો ભય છે, તે જ પ્રમાણે સમાજે પણ પોતાના વધનાના પ્રયત્નોમા ખ્યાન રાખવો એ સામાજિક નીતિ છે રાજનીતિના બોધમા, સાધારણ નીતિ કરના જે જે ગાયતમા ભિન્નતા જોવામા આવે છે તે, ધણે લાગે, આ વિચાર ઉપર ધ્યાનથી સમજાય છે

૧૨ શરીરરક્ષણમા જેમ નિષ્પયોગી મુડદાલ અશોભેલા લાગ કરવામા આવે છે (મુડદાલ નખ, વાળ, મળ, મૂત્ર વગેરે) તથા ઉપયોગી વા ઉપકારક માનીને ગ્રહણ કરે તો પદાર્થો આગેજ ન થાય વા હાનિકારક નીવડે તો, તેનો પણ ત્યાગ કરવામા આવે છે, તે જ ધોરણ સમાજશરીરના રક્ષણમા પણ લાગુ છે

૧૩ જેમ વ્યક્તિઓના સમાજ બધાય છે તેમ સમાજોનું પણ જોડણું સદા સર્વદા ધટ્ટુ છે, અને તેની અંતિમ મર્યાદા કોઈ મર્યાદા તેવા ઐક્યથી અલગ ન રહે એ જ હોષ શકે, આગ જના, તેવું ઐક્ય થયા વિના માની લાઈને કોઈ સમાજ પોતાની નીતિ ગ્યત્રા જાય તો, તે સમાજના રક્ષણમા વિંતો ઉભા થાય

ન હોય તે માની લેવું એ અસ્થય હોઈને, તેના વિંતો અસત્યમાથી નીડર છે એ સ્પષ્ટ છે

૧૪ દરેક મર્યાદા ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે પોતા જેવી બીજી વ્યક્તિઓને પણ પોતાના જેવું જ “ આત્મરક્ષણ ” ધર્મ છે, અને પ્રત્યેક સમાજે એ જ ખ્યાન અન્ય સમાજો સંબંધે રાખવો જોઈએ, અર્થાત્, એક બીજાને ઉપદ્રવ કરવાનો આત્મરક્ષણમા સમાવેશ થતો નથી તેથી તેવો ઉપદ્રવ અનીતિ છે

૧૫ આથી વધુ ઉચી નીતિ વ્યવહારમા આવતી નથી, કોઈકેાઈવાર કથનમા આવે છે ખરી, પરંતુ તેવે પ્રસંગે એ કથન કહેનાર પોતે ક્યોતો હોય છે અથવા બીજાને ક્યોતો હોય છે.

૧૬ દેશ, કાળ અને પરિસ્થિતિ પરત્વે નીતિની સમજ બદલાતી રહે છે તે પણ પોતા-મણાની વધ ધટ કે રૂપાંતરથી થતું સમજાય છે

૧૭ “ આત્મરક્ષણ ” માં ખરી ઉપકારક બે નીતિ જણાય છે, (૧) સત્યપરાયણતા અને (૨) અહિંસા, આ બેમા પણ અહિંસાને અપવાદ હોઈ શકે, પરંતુ સત્યને નહિ સત્યનાં બોધમાં જ્યાં જ્યાં અપવાદ દાખન થયેલા નજરે પડેલા ત્યાં તપાસી જોતા તેમા “ પક્ષપાત ” એટલે રાગદ્વેષ હશે

૧૮ જે જે યુદ્ધ સ્વભાવને નીતિ લેખવામા આવે છે તે બધાના આધારમા ઉપરની સમજણ રહેતી દેખાય છે

સમાજમાં, વર્ણવિભાગથી, મામાજિક હિતની પ્રવૃત્તિઓની વ્યવસ્થા થાય છે, તથા એક એક વ્યક્તિ જીવનનો ક્રમ આશ્રમ વ્યવસ્થાથી ઉત્તત કરાય છે — તે પણ આત્મરક્ષણના અનુ-ભવનમાથી સદૃશ ઉગી નીકળેના પ્રબળ હોય એમ ભામે છે

૧૯ મનુષ્યોએ રમેલા નીતિ-નિયમોમાં બદલવાના શુભો નહિ, પણ વિશ્વનિયમોમાં તો અગાન શિક્ષણીય છે. ન્હાના મોટા બધા દુ ખોલુ મૂળ ન્હાનું મોટું અગાન જ, અને ન્હાના મોટા બધા સુખોલુ કારણ ન્હાનું મોટું જ્ઞાન જ હોય છે.

૨૦ સહિતા નિયમો, પદાર્થોના શુભો વગેરેની માહિતી પણ જ્ઞાન છે, તેથી તે શ્રેય સાધનમાં વિરોધી હોઈ શકે નહિ. બારિક નજરે જોતા તેમાં રિશ્મિતો છે. મારે તેથી વિમુખ રહેવું એ પણ અનીતિ.

૨૧ આ વિશ્વનો વહીવટ એકદરે સત્ય તથા ન્યાયનીતિ ઉપર જ કોઈ અપરિમિત શક્તિ થી થાય છે, તેમાં સશય નથી, આમ છતાં જ્યારે ને ત્યારે અસત્ય તથા અન્યાય અલ્પકાળ (જે માણસને વખતે એક આખી જીવન જીવેલા સામે) થઈ પડે તેટલો કાળ) ફાવી જવાનો અવકાશ પણ છે, મારે જીવન વ્યવહારમાં પ્રસંગે પ્રસંગે અમત્ય તથા અન્યાયથી બચવાનો પ્રયત્નકાર આવશ્યક છે.

૨૨ એક ભાગવાથી બીજી વધુ સારું બનતું હોય અથવા એક હનકું ભાગવાથી બીજી ઉચ્ચનો નિભાવ થતો હોય, ત્યાં સહિતા ભાગ ફેાડયવા જ કરે છે, આથી બોધ મળે છે કે માણસે પોતાની સત્તામાંહેની વ્યવસ્થામાં પણ એ ધોરણે અર્પણ કરવું કરાવવું, થઈ જવું એ કર્તવ્ય છે.

૨૩ આત્મરક્ષણની આ નીતિ પાળવામાં જે કૃત્યો અનિવાર્ય હોય તે, ભરે સામાન્ય સમાજમાં હિંસારૂપ દેખાય તો પણ, પાપરૂપ કે અહિંસા ધર્મના ભગરૂપ નથી એવું હૃદય-બળ રાખવું જોઈએ.

૨૪ સમાજના કામ કરવામાં જે વિષયનું જરૂર પુરતું જ્ઞાન ન હોય તેમાં આપણાથી, જાણ્યે કે અજાણ્યે, વિપરીત અસર નિપજવાય નહિ એ વાતનો બહુ ખ્યાલ રાખવો.

૨૫ જે તે વેળાના કર્તવ્યમાં પોતાની શરીર, મન, વિદ્યા અને અનુભવની સર્વ શક્તિ કામમાં લેવી, અને તેમ કરવાની શરતે જ ઇશ્વરની સાતુકૂલતા માગવી.

૨૬ સહજ એટલે ઇશ્વરસદૃષ્ટ સખ-વ્યો અને માણસે પોતે બાધેના સમ-ધી વચ્ચે પસંદગીનો પ્રયત્ન આવે ત્યારે, સહજ સમ-ધોનો પ્રથમ દૃક મણવો.

૨૭ આવશ્યક થાય તે કરતા વધુ સમ-ધોમાં જોડાવું નહિ.

૨૮ અગણિત પૃથક્ પૃથક્ સમ-ધોમાં મૂકાવું થાય છે, તો કોઈ એક સમ-ધોના અગત્ય કર્તવ્ય બળવતી વેળા અન્ય સમ-ધોને બને તેટલા મનથી અગત્ય રાખવા.

૨૯ સાંભળેલું, ધારેલું અને પ્રત્યક્ષ કરેલું, એ વચ્ચેના તફાવત હમેશાં કાળજીથી ખ્યાનમાં રાખવા આ બધાને સરખાં વજનદાર મણવા કે ગણાવવાના હોયથી બચવું.

૩૦ કર્તવ્ય બળવવામાં ગાઈ દેખાડવાની ઉર્મિઓને રોકવી જોઈએ.

૩૧ ગરૂત કે દોષ થઈ જાય તે જ્યારે અન્યના હિત વિરૂદ્ધ હોય ત્યારે તે સામેથી તેની પાસે પ્રગટ કરવામાં તીલ કરી નહિ.

૩૨ અન્યનાં પ્રતિકૂળ વર્તનનું કારણ સદિગ્ધ હોય ત્યારે, નિર્દુષ્ટ કારણની કલ્પના થઈ શકે ત્યાં સુધી, દુષ્ટ કારણ નહિ સ્વીકારવા આમલી રહેવું.

શરણીક હોમસનું નવું પરાક્રમ ૩-૧૨-૨૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

૩૩ નહાની વાતેની ઉપેક્ષા કરી, પણ પોતાના ધર્મનીતિના સ્થાપી નિયમોમા બાધ આવે તેવા સ્થળ કે સમન્ધ, તેમ થતાની પૂર્વે, છોડી દેવાય એવી જામૃતિ રાખવી

૩૪ કોઈ પણ પ્રસંગે આરોપ મૂક્યાનિના બચાવ કરવાનો ઉગમ કરવો નહિ, તેમ આરોપ મૂક્યા પછી બચાવ કરવામા કાળક્ષેપ કરવો નહિ

૩૫ કરી શકવાની, એટલે થોડા સમયમા કરી શકવાની, ખાતરી વિના કોઈ કામ માથે લેવું નહિ, કોઈ કાંઈ ચીંધે ત્યારે ના કહેરા કરતા, હા કહીને ન કરાય તે દોષ મોટો સમજવો

૩૬ કહેવા કરતા કરી દેખાડવાની અસર વધુ મારી ને ઉડી થાય છે, એ નિયમનું જ્ઞાન નિલ જ્ઞાનરૂપમા પણ વર્ણુ સાર્યક છે

૩૭ માથે વીધેલુ દરેક કામ શક્ય હોય તેટલું સત્તર ઉકેલવું

૩૮ વચન તથા મૌન્ય પણ, પ્રિય અને સુદર કરવા જતા, અનુત જની જાપ નહિ, તે બહુ સમાધાન

૩૯ પ્રસંગ વગરની વાતો કરવાની ટેવથી બચવું

૪૦ બની બચેલા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ બનાવોથી નિપજતા (જેથી દયાધ જવાન તેના) દુર્ભ નોકથી બચવું પરંતુ અનુભવ અદ્વ ન થાય તે માટે જરૂરનું ચાપ તેટલું એ બનાવોનું ચિન્તનન અવશ્ય કરવું

૪૧ લખિયતા, દષ્ટિમર્યાદાની અદરતા, સંભવિત પ્રતિકૂળ બનાવો પૈકી જે અનિવાર્ય જણાય તેનો ધડકો ઓછો લાગે તેવા ઉપાય લેના પૂરતુ, અને જે નિવાર્ય જણાય તે અદ-કાવી દેવાના ઉપાય લેના પૂરતુ, લખિયતુ ચિન્તનન પણ કર્તવ્ય છે

૪૨ "શબ્દ પ્રમાણુ" થી થતો બોધ માનવામા તે બોધની યથાત્થતા વિના બીજા દશાથી દોરનાઈ ન જવાય એવી સાવધતા રાખવી

"અસસપ્રમાણુ"નો બોધ સ્વીકારવામા, જે તે પ્રસંગે ઉપકારક થતી શકિત હોય તે સર્વ જ્ઞાનેન્દ્રિયો કામમા લેવી જોઈએ

"અનુમાનપ્રમાણુ"નો આશ્રય લેતા, અન્ય રિક્તધનો અવકાશ ન રહે તે જ નિશ્ચય મહણુ કરવો

૪૩ "જ્ઞાનમાર્ગ"ના અતિજયમા સર્વોત્તમજ્ઞાન સ્ફુરનાને બદલે "અહમ્માન" જોડે ચાપ છે,

"લક્ષિત"ના અતિશયમા, પ્રભુને સ્વતન્ત્રને બદલે અતન્ત્ર (તન સહિત) કરી દેખાય છે, તે પછી પોતાથી પણ તેના બતાય છે,

"કર્મનન્ડના" અતિશયમા, વિશ્વનિયમોનુ અજ્ઞાન કે અનાદર થાય છે,

અને આ નહો અતિશયો કર્તવ્યભુક્તિનો ખસ કરે છે, માટે આ અનિશયોથી બચવું

૪૪ નીતિના સેનનથી ઉત્પત્તિ અને તેના ભગથી અનનતિ, વ્યક્તિની તેમ જ સમુદાયની, અવશ્ય થાય છે પરંતુ તેમ થવામા લાગતો સમય નિયત થઈ શકતો નથી અને તેના ગાળામા માણસ લોભ લાલચથી અનીતિમા પડી જાય છે

સમાજોત્સવ,] ડાઝેમીની અમર બાલિકા. [જાન્યુઆરી, ઈ સ ૧૯૨૦
 પૌરીસ નહેગના લગ્નમર મુઝિમમા આગસના પુનગામા જોનને ખેસાડી છે

એક અદ્ભુત બાલિકા.

(એક ઐતિહાસિક ચિત્ર)

લેખક - રા સાકગલાલ અમૃતલાલ દવે, બી. એ.,

[દુનિયાના મોટા માણસોની એક યાદી બનાવીએ અને તેમણે કરેલા મોટા કૃત્યો વિચારીએ, તો આપણને માનવ પાત્રે કે કાન્સ દેશમાં ડૉંબ્રી ગામમાં જન્મેલી જોન નામની બાલિકાના ચરિત્રથી મનુષ્યહૃદય જોટણ ઉત્તર થાય છે તેટલું બીજા કોના ચરિત્રથી થતું નથી તે બાલિકા પૂરા ઓગણીસ વર્ષ પછી જીવી ન હતી અને તેનું મૃત્યુ માહાત્મ્ય બે મહા ઉજવણ વખતે દીપી નીચ્છુ હતું, છતાં એ બે વર્ષમાં તો દુનિયાની એક અદ્ભુત બાલિકા તરીકે તે ચિરંજીવી થઈ ગઈ.

તેના ચરિત્રથી કાન્સ, અને ઈંગ્લેન્ડ સુધી, ચોક્કી ઉઘ્ય હતું, તેના ચરિત્રથી રાજબોના હૃદય કે પી ઉઘ્યા હતા, અને સામાન્ય જનસમૂહના હૃદય ઉત્તર થતા હતાં, તેની દૂરે દૂરે નરક રમ્મણેનમાં દુઘા હતા, અને મોટા વિજય પ્રાપ્ત થતા હતા તેણે પોતાના દેશને દુ અઠરિયામાં રી તારો અને તેમાં આશા અને શ્રદ્ધાના ઝિરણ પ્રમાણે અને આ મધાના મનામાં આ અનુષ્ઠાન બાલિકાને જીવતી બાળી દેવામાં આવી, અને તેની બહુ બળતી ચિતાની આસપાસ એમી મોકા દગદગ જોઈ રહ્યા.

આ બાળી કયા ઇતિહાસની કયાઓમાં ઘણી અશ્વરેય ગણાય છે, — જતા તે મોટામાં મોટી કયા છે, રૂના ઉભા કરે એવી વાર્તા છે, કર્ણસથી બરપૂર દુ ખમવ દત્તાન્ત છે, અને યુરપના ડેલા હજાર વર્ષના ઇતિહાસમાં ન મનાવ તેરી, જના સાચામાં સાચી, હજીન્ત છે, અદારે અગર મારી છે આ ગ્રામ્ય જાનાના જીવનની એકે એક કયા પ્રતિષ્ઠા મુલક લીધેના સપથથી સામિત થએલી છે, અને એવી નોહસ અને બરોસાદા કયા યુરોપના ઇતિહાસમાં બીજી એકે નથી કાન્સના દુરંતર આ કથાની સત્યના પૂરવાર કરે છે, આ આ ગભીર અદ્ભુત કથામાં એક એવી અદ્ભુતતા આપણે જોઈએ છીએ કે હાલુબર આપણને એમ જ થાય છે, કે સાલાન મહાન પ્રભુનો જ હરન, પામર મનુષ્યો વાચે તેટલા માટે, આ કથા રચે છે]

પ્રભુએ કાન્સ દેશમાં મ્યૂન નદીને તટે વમેયા ડૉંબ્રી ગામમાં પાચસો વર્ષ પૂર્વ જોનને આ જુનીયર અનતાર આપો હતા તેણે તેને ૧૯ વરસમાં પાત્રી પોનાની પામે બોનાની લીધી હતી એક ઈશ્વરી દર્શનને લીધે તે આપણા માનવ ઇતિહાસમાં રથાન પામી એક અદ્ભુત અમરકારની પેઠે તે કા મની દષ્ટિ આગળ એકાએક ખડી થઈ ગઈ આજ સુધી પછી તે કાન્સના સ્મરણપટ પર તરવરે છે, અને એક સમય પ્રેરક ગળ તરીકે પ્રવરે છે.

તેના જન્મ વખતે કાન્સમાં દારણ મુદ મચી રહ્યું હતું, પરંતુ તે મુદ અન્તગત કુર્મ-ચનું હતું ૧૯ સ ૧૪૧૫ માં એન્જિનફોર્ટના મુદસમયના કા સની આપણે બ્યારે વાત કરીએ

ઉપાગ ૮ (સંગ્રહ નવમ્યા) ૩૨-૦-૦ એન એમ વિપાવી એન્ડ ક

છાએ તે સમયે અગ્રેજ રાજાએએ કાન્સને તાબે કર્યું હતું તે સુંદર દેશ અધમતાની ઘાટી ખીલુમા પડેલો હતો તેનો રાજા (ચાર્લ્સ ૧ મો) ગણે ઘઈ ગયો હતો, અને રાજકુવર ચાર્લ્સ.

“હું મધ્યમુત્રી ચાલ, આગળ વધ, હું ત્હાંગી સાથે છું.”

તેને કે ખેમીમા અરાજ સામયે છે

(પેન્થીઅતના એક ચિત્ર ઉપરથી)

ગામ ફરતા પછુ ખગમ હતો લેખામા ઘણા તક પડી ગયા હતા અને દુઃખન કરતા પછુ ફરતર, વેન આરે હતું, તેથી પરિસ શહેરમા અગ્રેજ રાજાનો સરકાર થયો અને અર્ધ કાન્સ દુઃખ. જોડે લાગી ગયું પટ્ટી ૩૧૨ નામદે હતો, અને દુષ્ટ સાથીઓની સગે ચાલે.

કથલાના પત્રો ૩ ૨-૦-૦ જેન એમ ત્રિપાળિ એન્ડ કંપની, મુબાઈ

હતો પોતાને ખાનાપીનાનું અચ્છી રીતે મને ત્યાં સુધી ક્રાન્સનું સત્યાનાય નગે, તો પણ તે તરફ નજર સરખી કરે એવો ન હતો.

તેથી કરીને ક્રાન્સનું જીવન, લગ્નકરના જીવનની પેઠે, દિ દોળે ચડ્યું હતું હથિયારનક માણસો શહેર તથા ગામડામાં ભૂતી પડતા અને લૂટફાટ ચલાવતા દેવળના શિખરે ચડી છોકરાઓ આખો દહાડો સિપાઇઓની રાહ બેસા કરતા જમીની જવાના ધોરી રસ્તા પર ડોંગ્રેમીનું ગામડું આવ્યું હતું, અને પિતાના ખેતરમાં ઘેગ બકરાના ટોળા સાથે અથવા ગાયના સમૂહમાં બેઠી બેઠી અગર માતા સાથે બારીએ બેસી સીવતી સીવતી આપણી જોન સુદની વાતો સાંભળતી હતી. ક્રાન્સ એકેજ રાજ્યને તામે થયું ત્યારે જોન આઠ વર્ષની હતી, દેવ્રી પાચમો મરણ પામ્યો અને ક્રાન્સના અધીશ્વર તરીકે એક એકેજ બાળક ગાદીએ આવ્યો (૧૪૨૨), ત્યારે જોનને દસ વય થયા હતા.

૧૦૬

જોનને મળેલો દિવ્ય અદેશ.

જોન ક્રાન્સને ચઢાતી હતી-ક્રાન્સનાં નાના નાના દેવળોને તથા તેના મોટા મંદિરોને તે ચઢાતી હતી, ક્રાન્સના વીરપુત્રોને તથા સન્તોને તે ચઢાતી હતી, ડોંગ્રેમી પામેનું દેવળ, તે દેવળના ઘટ, તથા નજીકનું એક વૃક્ષનું ક્ષ-એ સૌને તે ચઢાતી હતી, વિશેષ કરીને, જૂના દેવળની બારીઓમાંથી આવતું તેજ, તથા-તેમાં મિરાજની સેધન્ટ માર્ફકેન તથા સેધન્ટ માર્ફકેનની મૂર્તિઓ તેને અતિશય પ્રિય હતી.

આ બધી વસ્તુઓ જોનને મન સપૂર્ણ વાંતનિકતાથી ભરપૂર હતી તેને દિવ્ય સ્વપ્ન દેખાયું અને સ્વર્ગમાંથી આવતા અવાજ સાંભળાયા. શુભ અને તેજસ્વી સન્તોની મૂર્તિઓ તેને દેખાઈ અને તેને બોલાવતી હોય એમ લાગી, અને એક દિવસ તો તે અવાજ સાંભળી તે પોતાના બાગમાં ફરતી ફરતી ચમકી ઉઠી. “મિત્રારા ક્રાન્સની વહારે ધા, રાજકુવર (ડોફિન) પાસે જા, દુષ્ટ દરબારથી તેને બચાવ, અને રીઝમાં તેને રાજ્યાભિષેક કર” — આવું આવું તે સાંભળવા લાગી. “હે પ્રભુની પુત્રી, આવ, તૈયાર થા હું તારી સાથે આવું છું” એવો દિવ્ય સ્વર તેને કાને પડ્યો, અને ધૂળતી કપતી જોન આશ્ચર્યચકિત થઈ, કારણ કે તે નિર્દોષ ગ્રામ્ય બાળા રાજ્યાદીના પ્રવચી તરફ અગમ્ય હતી.

જોનના બાગ પાસે થઈને જતા ગામડાના લોક ત્યાં રો અદ્ભુત ચમત્કાર ચાલી રહ્યો હતો તે વિશે કંઈ જ જાણતા ન હતા મહાસ કટમા પીડાતા ક્રાન્સની દયા તથા દેશમાં પેડેલા ચાલુ-ઓનો તિરસ્કાર જોનની દષ્ટિએ પડતા દિવ્ય સ્વપ્ન તથા દિવ્ય સન્દેશ સાથે બન્યાં, અને ધીરે ધીરે તેની ખાતરી થઈ કે આ બધું પ્રભુનું જ કામ હોયું જોઈએ તેના જીવનમાં સ્વર્ગીય તેજ પ્રગટ્યું મનુષ્યની આસપાસ આ તેની સત્તાથી પર-પ્રવર્તની ગભીર શક્તિઓ તેના હૃદયમાં વેગબેર ચાલવા લાગી અને પરિણામે આ આશ્ચર્ય વાનિકાનું મુખ દિવ્ય તેજથી અજલજવા મડ્યું તે પૃથ્વીપર પગ મૂકીને ચાલતી હતી, છતાં તેને લાગતું કે હું કોઈ બીજી જ

નિયામા હુ આદલા સૈકા પછી સિદ્ધાંતલોકન કરતા આપણને લાગે છે, કે તે સકટના સમયે સર્વે દુખિયારા મનુષ્યોમાં આ બાલિકા દિવ્ય અસથી વધારે અકિત હતી તેને શ્રદ્ધા હતી કે સન્તો દ્વારા પ્રભુનું વચન સભળાય છે, અને એ શ્રદ્ધાને બળે તેણે અદ્ભુત પરાક્રમ કયું.

ઇતિહાસની શુદ્ધ હખીકતથી જોનનું વર્તન સમગ્રતુ નથી સમજાવતો. યત્ન કરતા ઇતિહાસ ઉધો અતો યદ્ય જાય છે જે બન્યું તે આપણે માન્યે જ છુટકો છે આ સોળ વરસની બાળા ક્રાન્સને બચાવવા, લયક્તા રાગને ગાદીપર દબાવેલા, કિલ્લાઓમાંથી અગ્નિજ્વળે નસાવવા, અને પ્રગ્લઓમાં ક્રાન્સની પ્રગ્લ પશ્ચ ઉત્તર થાય એવો દિવ્ય માર્ગ બતાવવા કટિબદ્ધ થઇ આ મહાપરાક્રમ સિદ્ધ કરવાનું તેની પાસે એક જ સાધન હતું—ઇન્દ્રિયશ્રદ્ધા. અને તે અમૂલ્ય સાધન વડે તેણે ઇશ્વરસિદ્ધિ કરી પાચમો વર્ષ વીતી ગયા છે, તોપણ આજે જોન આર્કનું નામ ક્રાન્સના હૃદયમાં જાદુઈ બળ જગાડે છે, અને એક જોનની ખાતર આજે પોતાનો બધો અમૂલ્ય લગાર, રસ્તાઓમાંનો કળાનો વૈભવ, સઘળી બેકમાનું ધન, તેમ જ બીજું બધું દ્રવ્ય એવારી નાખવાને ક્રાન્સ તૈયાર છે જોનનું અમરણ ક્રાન્સને આજે એટલું બધું મીઠાચલવું અને મૂલ્યભર્યું લાગે છે.

જોન કશાથી ડોંચે એની ન હતી—તેણે કર્ન-ય પારખ્યું હતું અને તે સિદ્ધ કરવાને તત્પર થઇ તેના પિતાએ કહ્યું “હું તને આ મૂળ નદીમાં ડૂબાડી દર્શિ, પણ સંનિકા સાથે વોડે-સવારી કરવા દઇશ નહિ” પછી જોન ગામના મુખી પાસે ગઇ, અને જોની “મ્હારે ડોંચિન પાસે જવું છે, અને તેને રાજ્યાભિષેક કરવો છે” મુખીએ પોતાના એક મિત્રને સ્વ-યુ કે આ છોકરીના કાન આમળી એને વેર પાગી કાગી મૂકો.

૨

નિર્દોષ બાલિકા અને નિર્વજ્જ દરબાર.

પરંતુ જરાએ ગલરાયા વિના જોન પાગી આંતરી તેણે પોતાના કાકાની સનાહ લીધી, કાકાએ મુખીની સનાહ લીધી, મુખીએ પાદરીની સનાહ લીધી, પાદરીએ જોન જોડે પૂછ-પૂછ કરી, અને અન્તે આ ઇશ્વરી બાલિકામાં પાદરીને ભૂત ભરાયેલું લાગ્યું. પરંતુ કોઇ પ્રજાની મરકરી કરવા સમર્થ નથી ગાબા માણસના કહાપણને ટકાર મારવાને પ્રજા સદા નિર્દોષ સાદાંતમાં જ પ્રગટ થાય છે આખરે મુખીએ જે ભોમિયા સાથે જોનને ડોંચિનના દરબારે મોકલી પોતાની પવિત્રતાના રક્ષણને અર્થે જોને છોકરાનો વેપ લીધો ત્રણે જગ્યા ધણી નસમી વાટ કાપતા આવ્યા “પ્રજા મ્હારો માર્ગ સરળ કરે છે,” તેણે કહ્યું, “હું આને જ માટે જન્મી છું” આખરે તેઓ દરબારે આવ્યા.

આખા યુરપમાં દુષ્ટમાં દુષ્ટ દરબાર આ હતો સાતમા આર્ક્સ જેવા મુદ, નીચ રાજ્યનો ઉદ્ધાર જોન આર્ક જેની સાધનીને હાથ ધરે, તેનું કારણ જગતના અન્ત મુખી કોઈ કળી શકેલા નથી આપણામાંના ધણાને ત્રાસદાયક લાગે છે કે આની દિવ્ય બાલિકાનું તેજ આર્ક્સ જેવા અધર્મ મનુષ્યની આસપાસ પસરાયું આર્ક્સ છેતરતાકિઓ હતો તેમ જ મુખ્ય

હતો, તેના ગોઘિયા હવકા ને નરણાગિયા હતા, દરમારમા બહારના ભપકાનાળી સ્ત્રીઓને એકડી કરી એશઆરામમા તેઓ બધા પોતાનુ જીવન ગાળતા હતા. માર્ક ટવેઈનના કહેના પ્રમાણે “દરમારમા ચાર્લ્સ પાખાવાળા ગામર જેવો ગોઘતો હતો” તે તમ કપડાં પહેરતો, એક પુટલાની અણીવાળા બૂટ પહેરતો, કિરમજી મખમનનો ઝમ્મો ચળવતો અને લટકતા પીંછાવાળી નમગોગ ટોપી પહેરતો. પાનના કુતરાને ચામડતો, પોતાના રગમેરગી વેપથી રગની પેગી જેવો દેખાતો આ ચિત્રિચિત્ર પુરૂષ-ક્રાન્સની હાસી કરતો રાજકુવર-રાજપદે હતો અને આવુ ગમ્મપદ પ્રાચીન વહેમી વખતમા અખિન લોકસંધને એકત્રિત કરવા સમય હતું.

જેનની આખી કથામા એ વાત આપણે ખૂબ યાદ રાખવાની છે. અધમ ચાર્લ્સની ખાનર જેને આ બધું કંઈ ન હતું-ક્રાન્સના રામની ખાનર કંઈ હતું. રામ એ ક્રાન્સનું કેન્દ્ર હતું, હૃદય હતું, ઓ ક્રાન્સનો ઉદ્ધાર એ હૃદયના ઉદ્ધાર સિવાય અશક્ય હતો એમ જેનને ભાર્યુ હતું. તેથી રાજ્યને માટે તેણે રામને બચાવના યત્ન કર્યો. પોતે ગાદીનો કાપદેસર વારસ છે કે નહિ તેનું પણ તે મુદ્ર કુરરને જાન ન હતું, પરંતુ જેનને તે વિષે કંઈ ચિન્તા ન હતી. જોનનો પોકા નિશ્ચય હતો કે ઉચ્ચ ભાવનાઓને માટે પોતાનું જીવન અપણુ કરનાર જ રાજપદને યોગ્ય છે, અને જે ડૉરિનનું જીવન અજવાળી સમય, તો પ્રભુ તેને રાજપદે મેસાડશે, અને પોતે તે કાર્યમા નિમિત્ત થશે.

૩

જગમજપોતિની પતાકા.

અને પછી, જે દિવસ રાહ જોયા બાદ તેઓ જેનને રાજકુવર પામે લઈ ગયા તે હોસતાર નાની થઈ હતી, અને તે જીવીસ વર્ગનો હતો. તે આમ્ય બાળા દરમારમા પેગી તે વખતના છેનમટાઉ તથા ફક્કડોની દ્દામરકરી સભાગાની હતી, પણ તે તરફ લક્ષ દીધા નગ જેન રામને પગે પડી “સૌમ્ય ડૉફિન, પ્રભુ તમારું જીવન અજનાળે,” તેઓની, એટ ડૉફિને જેન ટિખળ કરું “હું રામ નથી,” તે બોલ્યો, “રામ તો પેતા બેય” પર જેન છેતરાય તેની ન હતી “સૌમ્ય કુવર, તમે જ રામ છો, બીજો કોઈ નહિ,” તો કનું “હું બાલિકા જેન છું રચના ગમ્મએ અને તમારી પામે મોકલી છે, અને કહેનાડા છે કે રીમ્ઝ નગરમા તમારો રાજ્યાભિષેક થશે” અને પછી તેણે રામને એક બાલુર લઈ જઈ તેના કાનમા એક જાની વાત કહી જેથી ચાર્લ્સની અપણુ ખાનરી થઈ કે જે સાચા હૃદયની અને પ્રભુપ્રેરિત બાલિકા છે. ચાર્લ્સની એક પધ્ધતી જાની વાત હતી, અ જેનના રચનપરથી તે વાત તે સમજનો હોય એમ સ્પષ્ટ જણાયું.

પરંતુ જેનનાં વચન પર અચૂક શ્રદ્ધા રાખનાર રાજકુવર પોતાના મૂર્ખ ઓ ભપકાદ દરમારીઓથી બંદીતો હતો. તેઓ પોતાની મરકરી કરવા નાચ્યા, તે તેનાથી ખમાયું નહિ અને પાત્રીઓ, સૈનિકો, અમીરો, અને બાનુઓ સર્વે તે મિચારી આમ્ય બાળાને તુલકાર લાખ્યા અને હસવા લાગ્યા એક પાત્રી બોલ્યો “તું કદે છે ને કે પ્રભુ ક્રાન્સને બચાવર

ત્યારે હવે લશ્કરની શી જરૂર છે ? ” જોન બોલી “ હા માણુએએ લાગુ તો જોઇએ જ, વિજય આપનાર પ્રભુ છે ” એક ખીખ પાદરીએ જોને સમજાવેલા દિવ્ય સ્વરોની હાસી કરી પૂછુ “ તે કઈ ભાષાના સ્વર હતા ? ” જોને ઉત્તર દીધો “ તમારી ભાષા કરતા તે ભાષા ઘણી સારી હતી ” તેઓએ જોનને કહ્યું “ તુ કઈ ચમત્કાર બતાવે તો ખરી, ” ત્યારે તે બોલી “ હું અહીં ચમત્કાર બતાવવા આવી નથી, મને ઑલિઅન્સ નગરે લઈ જાઓ ”

તેમણે ધાર્યું હશે કે આ છોકરી બહુ હોશિયાર છે, પણ આખરે એમ જાહેર ફરનામા આન્યુ કે “ આ બાલિકા ઘણી ભયી છે ” એ ધ્યાનમાં રાખી રાજ્યે તેનો ઉપયોગ કરવાનું નક્કી કર્યું છે આ વખતે ઑલિઅન્સને અગ્રેજોએ ઘેરા ધાક્યો હતો અને આસપાસના જંગલો અગ્રેજ કિલ્લાઓ રીઝ જવાના માર્ગમાં પડેલા હતા એ કિલ્લાઓમાંથી અગ્રેજોને હાકી કાઢી ઑલિઅન્સનો ઘેરો ઉઠાવવાનું કામ પ્રથમ જોનને સોંપવામાં આન્યુ સૈનેરી પીતવાળો એક સફેદ વાનડો જોનને આપવામાં આવ્યો, તેના ઉપર કાષ્ટિ ભગવાનની છબી ગૂંથેલી હતી આ જગજગ્યોતિની શુભ પતાકા જોને પોતાના હાથમાં સકળ યુદ્ધોમાં રાખી હતી રાજ્યે તેને એક તવવાર આપવા માંડી, પણ તેણે કહ્યું કે ક્વાણુ દેવળમાં વેદિ પાછા એકે તરવાર દાટેલી છે તે મને આણી આપો નોકરો ત્યા ગયા અને જોમુ તો એક તવવાર દાટેલી માનુષ પડી, તે લઈ જોનને આપી એમ કહે છે કે જેટલા યુદ્ધોમાં જોન અગ્રેસર થઈ લડી, તેમાંના કોઈમાં પણ તેણે કદી તવવારનો ધા કર્યો ન હતો

રાજાના સવળા સૈન્ય જોનને સોંપવામાં આયા બધા સેનાની અને સેનાધિપતિ તેના હાથ નીચે મૂકવામાં આવ્યા, અને ૧૪૨૬ ના એપ્રિલમાં તે સકળ સૈન્ય સમેત ઑલિઅન્સ પર ચની શુભ અને પ્રકાશિત કવચ ધારેલી જોન ખરેખર એક દિવ્ય આકૃતિ બની હશે ગામડીઆ લોકે તેના વસ્ત્રના છંડાનો સ્પર્શ કરવાને તેના પોડાની આસપાસ બીડ મચાવી દીધી તે બધા નિર્દાપ લોકને જોનને મરણ પર્વત તેનામાં અચળ શ્રદ્ધા હતી, પરંતુ સેનાધિપતિઓ અને પાદરીઓ તેના માર્ગમાં આડે આવતા, અને તેને પંજવતા ને કુખી કરતા ઑલિઅન્સ જવાનો અમુક માર્ગ જોને પસંદ કર્યો હતો, પણ સેનાધિપતિઓ તેને છતરી ધીજે રસ્તે લઈ ગયા, તે વાત જોને જાણી ત્યારે બોલી “ પ્રભુની સનાહ તમારી સનાહ કરતા વધારે સમર્થ છે ”

૪

બાલિકાના દર્શનથી અગ્રેજોનું પલાયન.

ઑલિઅન્સ પહોંચતા જોને અગ્રેજોને એક પત્રદારા જણાવ્યું, કે “ પ્રભુના ક્રાન્સમાં તમે જે જે સારા નગર બળાકારે પકારી લીધા છે તે સર્વની કૃત્તિઓ મોકલી દો, અને અમારૂં રાજ્ય છોડી ફૂપા કરી ચાલ્યા જાઓ મારૂં કહેતું નહિ માનો, તો મારે મારે ઉપાય શોધવો પડશે, અને ક્રાન્સમાં એલ્લાહનાર વર્ષ દર્મિયાન નથી થયો એવો જબર-દસ્ત કોલાહલ મચાવવો પડશે સ્વર્મનોનુ નુર્જા મારી વહારે ચામે અને તમારા સકળ

સમીપોચક,] જોન-પોતાને દ્રોહ દેનાર નગરમાં [જનપુત્રી, ઈ સ ૧૬૨૦
 -જેણે પોતાને દ્રોહ સીધો હતો તે નગર
 ઉપર તિન્કાર ભરી દષ્ટિ ડેકે છે.
 (કમ્પેઇન શરેના એક પુતળાપરથી)

સૈન્ય કરતા વધારે બળ દેશે પરંતુ તમે શુદ્ધિ પ્રમાણે ચાનગો તો હજી પણ આપણે સૈા એક જ છીએ, અને ખ્રિસ્તી ધર્મને માટે ક્રૈન્ય લોકો જે મહાકાર્ય કરવાના છે તેમાં તમે પણ સામેલ થશો ” અગ્રેજોએ, ક્રૈન્ય સેનાધિપતિઓની પંડે, જોનને હસી કાઢી, તે દેહો-માખણ બનાવનારી બાનિકાને યુદ્ધમાં પડવાનું આજ્ઞાન દીધું, અને કહેવાનું કે તુ છાની-માની તારી ગાયો ચરાવના પાછી જા

પરંતુ ઑર્ડિઅન્સના બેરામાં જોન સાથે અગ્રેજોએ માન વાગ્યું જ કર્યું લશ્કરે લઈ જોન તેમના પર ધમી, યુદ્ધ ધડીમા આમ તો ધડીમા તેમ ડગવા લાગ્યું, પરંતુ જોન પર બૂઝક ફાડનાની અગ્રેજોની હિંમત ચાની નહિ શુભ કવચવારી આ તેજોમય મૂર્તિને જોતા વાત તેઓ ચકિત થઈ કપવા લાગ્યા તેની આસપાસ બાણ ઉડતા લાગ્યા અને પોતાને હાથે જ પોતાના શરીરમાંથી એક શર ખેંચી કાઢતા તેણે વેદનાને લીધે ચીસ પાડી, પરંતુ સોનેરી કિનારવાળો સફેદ વાવટો ધારણ કરનાર આ શુભ મૂર્તિના દર્શને કિંદનાર્માંના અગ્રેજ તોપચીઓ તો ભયભીત થઈ ગયા હશે આખા લશ્કરને સહેનાઇથી તે કાટ સુધી લઇ ગઈ તે લશ્કર અગ્રેજોપર તુડી પડ્યું, તેથી અગ્રેજ સેના નાસભાગ કરતી વિખરાઇ ગઈ

આ તદ્દન અણધાર્યો બનાવ બન્યો. ધાયન થયા પછી એક દ્રાક્ષની વાડીમા આરામ લેતી જોન બેઠી હતી ત્યાં તેણે પોતાના લશ્કરને પાછા જવાની વાત કરતું સાંભળ્યું તરત જ તે ઘુટણીએ પડી, અચુતી સ્તુતિ કરવા લાગી, અને પછી ખાધને કાઢે પોતાની ધમ્મ રોપી બોલી “ ધમ્મનુ કપા કોટની દિવાનને અડકે ત્યારે મને કહેજો ” ‘ જોન’, તેઓ બોલી ઉઠ્યા, “ અરે, અડકે છો ! ” “ ત્યારે, ચાલો, આગળ ધમેા ! ફતેહ ! ફતેહ ! ” જોન બોલી, અને રેરા બાંધ્યો સાત મહિનાનો ઘેરો આઠ દિવસમા ઉપડી નાખ્યો ડાંગ્રેમીની જોન તે ઑર્ડિઅન્સની બાનિકા બની (‘ ઑર્ડિઅન્સની બાનિકા ’ એ નામથી જોન પ્રખ્યાત થઈ)

૫.

જોનના મુખમાંથી નીકળેલું એક અત્યંત ગાનિકારક વેણું.

વાયે વાત ફેલાવી, આખા ક્રાન્સમા જયજયકાર થઈ રહ્યો રાજ તથા તેના છેવનટાઉ દોસ્તો રનમ્થ બની ગયા પાદરીઓએ તો વાત માની નહિ સેનાધિપતિઓના મ્હોં બધ થઈ ગયા જોને રાજને રીમ્થ તરફ કુચ કરવાનું કહ્યું પણ બધાના પેટમાં ખીક હતી રાજ લાંબી લાંબી સનાહ લેતો બેઠો, પણ જોને બારણું ભાગી નાખ્યું અને અદર આવી કહ્યું “ ઉમદા ઝંદિન, તમે ચા માટે આમ સજા ભરી વિલન કરો કરો છો ! ” આ ગ્રામ્ય બાનાનો સપાટો જોઈ દરબારીઓના મિગ્મજ ગયો ઑર્ડિઅન્સનો ઘેરો ઉઠા યો તો પણ તેમને પતીજ પડી નહિ ઝંદિન બોલ્યો ‘ ઉતાવળ થી છે ! ’ તે વખતે જોનના મુખમાંથી એક અત્યંત ગાનિકારક વેણું નીકળી ગયું “ હું એક વરસ જ છુટવાની છું મારી જેટલી મને લેવાય તેટલી લઈ લો ! ”

ખરેખર, તે એક જ વરસ જીવી ટાંચ પહોંચ્યો ત્યારે અગ્રેજ કિલ્લા પર હલ્લો કરવાની ઝંદિનની હિંમત ચાલી નહિ. જોને ધીરજ આપી, અને કહ્યું “ પ્રભુ કરશે તો તણ દિવસમા આપણે ગામ સર કરીશ હે ઝંદિન, કાલે સવારે તમે આ ગામના રાજ થશો ” અને,

કવિતામિત્રેય ૩ ૧-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

અરેખર, સનારે ખાનિકાના દશન ચતા જ અમેજો દુધ છોડી નાસી ગયા પછી ચૌન સર ચયુ, દરનાગ તેમને માટે ખુશ જ હતા, અને ડૉમેશી નચક જ હોવાથી ત્યાના ગામડિયા લોક જોનના પગકમની વાત સાચી છે કે ખોટી તેની ખાતરી કરના ત્યાં આવી પહોચ્યા. જોનનો ઘોડો સળગના ઘોડાની સાથે જ જોઇ, જોનને વિજયપતાકા ફેરવતી જોઇ, તેઓ તેની પાસે ટોળે મળ્યા, અને પૂજના નાચ્યા “ જોન, જોન, તને ખીક લાગતી નથી ? ” “ કોલીઓ સિરાય ખીજ કાઢતી મને ખીક લાગતી નથી, ” જોને ઉત્તર વાળ્યો, અને નિર્ભય રીતે આગળ ધસવા લાગી આતુ સુદ્ધ છ અકડાડિયા આતુ, અને લગભગ દરરોજ જોન નવો નવો વિજય મેળવતી હતી જોને કદી દારૂ ખાધી નહિ.

૬.

વિજય સંદર્ભ.

આખર ગીઝ પહોચ્યા, અને રાજ દરનાર સહિત આશ્રયમુદ્ધ નગરમા પેડો ધર્મતાળાન આરીઓથી બે દિશ્મદ ગામડિયાઓ એની ટશે જોવા કરતા હતા એક હતો જોનનો કાકે અને ખીજે હતો જોનનો બાપ, જે બાપે એમ કહ્યું હતું કે મારી જોન લશ્કરમા જાય તેન કરતા હું તેને આ નદીમાં ડૂબાડી દઉં તે વધારે સારૂ આ નવો દેખાત જોઈ જોનના બાપ તો કાંઈ ખીજ દુનિયા જેડુ જ લાચુ હશે ગીઝના મનિદરમા જોન રાજા પાસે ઉભી રહી શુટલિયે પડી પ્રભુતી પ્રાર્થના કરના લાગી, અને આસુ સાગતે સાગતે બોલી “ હવે પ્રભુન દુષ્ટા સિદ્ધ થઈ ? ”

રાજને અભિષેક કરવામા આ ચો જોનનુ રાખન ખર્ચ પડ્યુ પ્રભુનો સન્નિદેશ તેણે અમયર્મ મૂક્યો, અને હવે પોતાના કામથી પરનારી એટને તેણે પાઠા ઘેર જવાની ઇચ્છા કરી કાન્દ દેશને ફરીથી ગળ મળ્યો, અને તે જોઇ જોન તમ યદ્દ રીઝથી ડૉમેશી પાલુ જનુ એટલી જ હવે જોનના હૃદયની ઇચ્છા હતી.

પરતુ રાજ તથા તેના ગોઠિયાઓને હજી જોનનો અપ હતો, અને કદાચદ ચાર્લ્સ છે નચલિયો નહિ હોય રાજ્યાભિષેક થવા પડી તેણે જોન જે માણે તે આપનાનુ કમલ કર્યું તેણે ધાર્યું હોત તો ઘોળાઓની ફેજ, નોકર આકરથી લખૂર મહેન અથવા કુદકડ સોનેરી કપડા તેને મળત પરતુ તેણે શુ માગ્યુ હશે ? તમે શુ ધારો છે ? તેણે વરદાન માગ્યુ કે “ મારા ડૉમેશીમાથી તમારે મિનકુલ કર લેવો નહિ ” આટલુ જ તેણે માગ્યુ, અને દરનારે તે તરત જ કબજ કર્યું. જે ચોપડામા સળગા સહેર તથા ગામના કર નોધવામા આવે છે, તેમાં તમે જોશો તો ૩૬૦ વરસ સુધી ડૉમેશી ગામની સાથે મિલકુલ કરતો આકડો માનૂમ પડતો નથી; માન આટલા શબ્દ લખેલા છે — “ બાસિકાની ખાતર કર માફ છે ”

પરતુ જોકે જોનને વરદાન આપ્યું, તો પણ રાજાએ તેના હૃદયને મોટા ઘોડા પહોન્વાઓ અધમ ચાર્લ્સ પોતાના મૂર્ખ ગોઠિયાઓ સાથે સતોપ માનવા લાગ્યો, અને વવારે ૬૬ અવાના કાંઈ પણ ઉપાય તેણે લીધા નહિ રાજાના નામથી તેને પગ્મ સતોપ યદ્દ ગયો, રજેરગ રાજા ચુ એ રજેરગ મૂર્ખ માણસના નક્કીયમા કમાથી હોય ?

૭.

અધમ ચાલ્સ.

જો ચાલ્સનું ચનણ હોત, તો કદાચ જોન પાત્રી ઝંઝેમી જાત, પણ વિજયપર પરાથી ટ્રેકેરાએના સેનાધિપતિઓના વિજયવોલ હજી પુરો થયો ન હતો ઘર ઊંચા પછી આજે પહેલી જ વાર જોન સચપત્તા પડી અને વિચારમૂળ બની ઇશ્વરી સ્વર પ્રમાણે તેણે બધું સિદ્ધ કર્યું હતું અને હવે એ સ્વર સ્પષ્ટ ચલણાતા ન હતા છતાં તે અગળ ચાલી, અને આખરે પારિસને ઊગાવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. સનાસાં તેને શરણે આ યુ, ચોટા ધિએરી પણ નખી પડ્યું, અને આ વખતે જે અધમ ચાલ્સ રિઝમા જોન માગે તે આપવાને તૈયાર હતો, તેણે ચાત્રુ માથે ખાનગી સનાહ કરી અને પોતાના લશ્કરનો દ્રોહ કર્યો જોન પારિસ જામ પહોંચી સારે રાજ સાત માધ્ય દૂર નીરાતે બેઠો હતો, અને રાતોગાત તેણે પારિસ પર હાલો કરવામાં પોતાના લશ્કરને ઉપયોગી થઈ પડે એવો એક પૂત તોડારી નખા યો હવે, પારિસ માટેની ઘડાઈમાં અણીને વખતે, તેણે પોતાના સરદારને પાછા ખોલાવી લીધા અને જોનને એકની મૂકી.

આનું નીચ કૃત્ય કોઈ પણ ગજાએ લાગ્યે કંઈ હશે, પરંતુ રાસની માદીએ બેઠેલ આ યુનુ અધમાધમ હતું જોનને માનૂમ પડ્યું કે હું એકવાઈ છું રાજની આજા માની સરદારો ચાલ્યા ગયા હતા. આ કાણુ સુધીમા જોને કદી દાર જ ખાધી ન હતી રાજાએ તેનો ત્યજ કર્યો તેથી જ હવે તેનું નસીબ પનટાણુ રાજને તથા રાજ્યને બચાવનું એટલું જ તેનું દિવ્ય કાર્ય હતું. આ રાજને બચાવી તેણે રાજ્યને બચાવ્યું હવે તે સેધન્ટ ડેનિસના દેવળમાં ગઈ અને ત્યાંની વેદિપર તેણે જાખનર ઉનારી નાખ્યું પોતાનું કાર્ય પરિપૂર્ણ થઈ ગયું હતું.

હજી પણ જેણે પોતાનો ત્યાગ કર્યો હતો, તેના રાજાનો જોન ત્યાગ કરવા તૈયાર ન હતી તેણે રાજગૃહમાં રહેવાનું કમન કર્યું, અને ચાલ્સ પોતાનો અસવનો દુષ્ટ દરનાર શર કર્યો. રાજાનીઓએ છેક જ નીચ થઈ એક ખીજી ઊઠાકરી ઉભી કરી, અને તેની મારફત દુષ્ટતા આથરના માડી પરતું જોને દરકાર કરી નહિ છતાં તેને વાગ્યું કે હવે આ દરનારમાં મારી ગુબ વિશુદ્ધિ કાયમ ગ્દી શકશે નહિ, તેથી એક્ટ્રિસ એકાએક મદ ઊઠી ચાલી નીકળી કોઇને ગમરામ કરવા ગઈ નહિ આખા દરનારમાં એક પણ પુત્ર્ય એવો ન હતો કે જેને જોનના જૂટ બાધવાનો પણ અધિકારી ગણી શકાય, અગર જોનના ચણે ચપાએની ભૂમિપર આલવાને લાયક ગણી શકાય જાણ્યા પ્રમાણે જોને ફરીથી ચાલ્સનું મોંદુ જોયું નહિ.

પરંતુ આ કથામાં વળી એક વાર જોન ને ચાલ્સના નામ સાથે વખત પડે છે કોમ્પી જોન આગળ અધમ ચાલ્સ જોખમમાં ચાલી પડ્યો હતો આ જ જગાએ - થોડીદારપર જોને પાગે ઉભેના આગેકોને તોફાવેશમાં કહ્યું હતું, મોરો દ્રોહ થયો છે, મો વેચી દોષો છે, હવે મને મારી નાખતો હું તમને લીનું છું કે મ્હારે માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરો, કારણ કે હવે ચોક્કસ વખતમાં મારા રાજ તથા રાજ્યનો હું સહાયતા કરતી અટકી પડીશ " ખરેખર કરુણ રીતે આ શબ્દ સાચા પળ્યા છતાં તેણે જે અધમ પૂતળાને અભિરેક કર્યો હતો, તેને બચાવવા ખાનર પોતાનો હેતો પ્રણુ પણ આપ્યો તરત જ તે કોમ્પીએન તરફ ધમી, તે નામદ રાજને મદ કરના લશ્કર ઉજી કર્યું અને ત્યાં યુદ્ધના ધમસાણમાં તે ઘેરાઈ ગઈ અને દોઢી-ઓએ તેને થોડેથી નીચે ધૂળમાં ધસડી પાડી.

—અપૂર્ણ

પરદેશ જનારા હિંદીઓને સૂચના.

લેખક — ગ. જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા, બી. એ., એચ. એન. બી.

યૂરોપીય યાદગીનો અત આનતા જ સ્વાભાવિક રીતે લાગા સમય પર્યંત મ પડી રહેલી અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ પુન સતેજ થઇ છે અને આ પ્રવૃત્તિઓમાની એક નિયત હિંદીઓની પરદેશયાત્રા છે. જર્મન સનમરીનોના લખને લીધે તેમ જ મહાબુદ્ધે ઉભા કરેલા અન્ય અનેક અતરાપોના કારણે પરદેશ જનારા હિંદીઓની સખ્યા મુદ્દના સમયમા નહિ જોવી જ હતી, અને તે પહેલાં પણ ગણ્યા ગાંઠ્યા જ એ સાહસ ખેડતા હતા, પરંતુ અત્યારે એ પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. ભારતવાસીઓએ જાણે પ્રથમના એ મદતા અને સાહસના અભાવનું એકસાથે અને ઉતાવળે સાદુ વાળવાનો સમુક્ત સંકલ્પ કર્યો હોયની એમ સહજ અનુમાન થઈ શકે છે. હિંદી રાજકીય પરિસ્થિતિ પણ આ સયોગે માટે કેટલેક અંશે જવાબદાર છે. બ્રિટિશ-હિંદને રાજકીય હક્કો આપના સમયે ખરડો હિંદી પ્રધાને પાર્લામેન્ટમા રજુ કર્યા પછી અનેક અમૂલ્ય તેમ જ નિર્માલ્ય, સાચા અને કહેરાતા હિંદી લોકનામકે રાજકીય આદેશનો પ્રસારવા રાજભૂમિ-ઈન્ડિયાની યાત્રાએ સીધાયા છે. ઉપરાંત અનેક હિંદી વિદ્યાર્થીઓ પણ પરદેશની પકાતી યુનિવર્સિટીઓની વિધનિષ ઉપાધિઓ સપાદન કરવાને અભિલાષ ધરાવી પરદેશયાત્રા માટે તત્પર થયા છે. આ સયોગને લીધે પહેલા કદી પણ નહિ જોયેલી એટલી મોટી મખ્યામાં હિંદીઓ જળમાર્ગે પરદેશ તરફની મુસાફરીના સાહસ ખેડે છે. આવી પરિસ્થિતિ જોતા તેમની સફર વધારે સફળ અને સુખદાયી નીવડે એવા હેતુથી કેટલીક ઉપયોગી સૂચનાઓ અત્રે આપની ધારી છે. આશા છે કે આ કાર્ય અસ્થાને વા અયોગ્ય તે નહિ જ મનાય. ખાસ કરીને આ સૂચનાઓ સ્વાનુભવ-સિદ્ધ હોવાને લીધે અને એવી સૂચનાઓ અન્ય કોઈ પ્રસાસનશૂનના પુસ્તકમા મને નહિ મળનાથી હિંદી બહુઓના ઉપયોગાર્થે અત દશાવવાની લાનસા રોકી શકાતી નથી એમાંની થોડી ઘણી પણ મારા દેશબહુઓને કોઈક દિનસ ઉપયોગી થઈ પડશે તો માનીશ કે મારો શ્રમ સફળ થયો છે.

દરિયાની મુસાફરી જેમણે કદી અનુભવી નથી એના યુવાન હિંદી વિદ્યાર્થીઓને પ્રથમ તો દરિયાઈ જીભારીમાંથી જયારા ઉપાયો સૂચવવા જોઈએ. બહુઓને આ પ્રકારની માદ ટી મુસાફરીના પ્રથમ દિવસથી જ જણાવા માંડે છે અને બીનઅનુભવી તેથી એટલો ખર્ચો કટાણી જાય છે કે દરિયાઈ સફરનું સાહસ ખેડના માટે એ માદગીના સમયમા અત્યંત પશ્ચાત્તાપ હોય અને સ્વાભાવિક રીતે રેલ્વે સર્વેધીઓનું અને વહાવા વતનનું સ્મરણ તેને ત્રિપળ થાય છે. વળી જ્યારે સ્ત્રીમરનો અર્ધદગ ડોક્ટર તેની સ્થિતિ તરફ સહાનુભૂતિને બે બે બેરકારી ખતાવે અને જોઈની સનાહ વા ઓષધ થયા સમય ન આપી શકે ત્યારે આ માદગી વધારે અસહ્ય થઈ પડે છે. સફરની શરૂઆતના દિનોમાં અમારી કેટલેક અંશે આવી જ સ્થિતિ હતી અને એ દિવસો અત્યારે જ્યારે-પુન-સાબરી આવે છે ત્યારે ખરેખર કમકમાડી

છૂટે છે આ માદગીનો ભોગ થનાગને ચક્કર આવે છે, વારવાર ઉત્તીઓ થાય છે અને તેના છવ મુઘાય છે આવી સ્થિતિમા કાઠપણુ ખાનાની રૂચી થતી નથી અને આખો દિવસ સુઈ રહેવાનુ જ મન થાય છે ખાસ કરીને દગિયો વધારે તોફાની હોય અને રંગીમર અત્યત ઝોના ખાતી હોય ત્યારે આ બિમારીનુ જોર અત્યત વધી જાય છે એ દૂર કરવાનો ઉપાય નહેતો છે, પરંતુ તે યોજવાને માટે હુદયમા દ' હિંમત રાખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે આ માદગીની અસર જણાતાં જેટલી બને તેટલી અગતે કસરત આપવી જોઈએ અને ખાદ્ય પદાર્થો પેટમા રહી ન શકતા હોય છતા રૂચી પ્રમાણે ખાનાને ચૂકુ ન જોઈએ અગતસરત માટે કેકપર ખુદી હવામા ચાતવાથી ઉત્તીની અસર સત્વર નરમ પડી જાય છે અને રંગીમર ઝોલા ખાયછે કે સ્થિરતાથી ચાલે છે તે જૂની જવાબ છે માન એક બે દિવસ આ ઉપાયો ધ્યાનપૂર્વક કામે લગાડવાથી એ અરસામા મુસાફર રૂચીમગના ઝોનાથી ટેનાઇ જાય છે અને બધી માદગી ધીમે ધીમે દૂર થઇ જાય છે આ ઉપાયો ઉપરાંત ખાસ એ પણ ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે પાચન ક્રિયા મિલકુત મદ પડવા ન દેરી જોઈએ કમજીઆતના જેઓ ભોગ હોય તેમણે ' લીનર સોલ્યુશન " અથવા " ફુટ મોલ્ટ " નો ઉપયોગ કરવાને ચૂકુ જોઈએ નહિ

માસાહારની જેમને આદત ન હોય અથવા જેમને એ ખોરાક પ્રતિ ખાસ ઘૂણા હોય એવા મુસાફરોએ કોઈ પણ રીતે બહારવાનુ કારણ નથી અનમત, રંગીમરમા જે ખોરાક સાધારણ રીતે અપાય છે તે મુખ્યત્વે કરીને માસાહારીને જ અનુકૂળ આવે એવો હોય છે પરંતુ જેમને એ ખોરાક ન સેવો હોય ન તેમને માટે બીજી વ્યવસ્થા રહેનાઈથી થઈ શકે છે આવી વ્યવસ્થા કરવાનુ કપની કે તેના અમલદારો સાધારણ રીતે તો માથે લેતા નથી છતા એવા મુસાફરોની સારી જેવી સખ્યા હોય તો અપના રૂપે કનચિત્ એ પ્રકારની જુદી ગોઠવણુ જોઈએ કરી આપવાને લગનાય છે અમારી સફર દરમ્યાન મુઝાએ આવા મુસાફરોની સખ્યા અગભગ બાર જેટલી હતી એટલે રુદુઅ. જુદી વ્યવસ્થા કરી આપવાની તત્પરતા બતાવી હતી તેની આવી તત્પરતા છતા થોડી ધણી જનમહેનતની પણ આવશ્યકતા રહે છે એટલુ નહિ પણ નાણાંનિ પણ થોડો ધણો વધારે ભોગ આપવો પડે છે, અમે અમારા " ફેબીન નોય " દ્વારા, મુસાફરી અતે એક પાર્સિ આપવાનુ ઠારી. એક ખનાસી સાથે બોજનની વ્યવસ્થા કરી લીધી હતી આ ખનાસી આવશ્યક વસ્તુઓ રંગીમરના કોઠારમાથી " રુદુઅ. " પાસેથી લેતો હતો અને તેમાથી દાળ, બાન અને મેંદાની ચપાની બનાવીને, દરરોજ બેસેરે એક વાગ્યે " લચ ' ને સમયે અને સાંજે સાડા ૭ વાગ્યે " લીનર " સમયે અમારા " ફેબીન નોય ' સાથે અમારી " ફેબીન " મા મોકલી આપતો હતો આ વસ્તુઓ ઉપરાંત કનચિત્ કાદાની કચુબર, કનચિત્ કાકડી કે કેબેજ અને ટમેટાની ચટણી પણ પ્રાપ્ત થતા સિવાય એક સાક-મુખ્યત્વે બટાટાનુ હમેશા મળતુ હતુ આ ચીજો ઉપરાંત અથવા તેમને બંને કોઈ ખાસ ચીજ ખાવાની ઇચ્છા થાય અને તે ખવાસી પમળી જણતો હોય તો રહેવાઈથી તૈયાર કરાવી શકતા હતા અવગત ખદામીના હાથે તૈયાર થયેલી ચીજોમા ધરની ચીજો જેવો

સ્નાહ તો ન જ આવે, પરંતુ છત્રન દકાની રાખના અો રહેનાઈથી પચાવી ચકરા માટે એ ચીજો કોઈપણ રીતે ખરાબ ન હતી વળી ધામેધામે એ ખોરાકની ટેવ પડી જતા એમા પણ કેટલોકે અો સ્નાહ જણાના મરિ છે આ ચીજોનો વધારે સ્ના યી ઉપભોગ કરવો હોય તો પેરથી નીકળતી વેળા સાથે અથાણ, કે પાપક જેડી વસ્તુઓ જાધી લાવરી જોઈએ અને એરિ કેટલી સ્નાહદાયક વસ્તુઓ સાથે લાવેના હોરાથી જે ત્રણ મિત્રો સાથે મળીો ભર દરિયે એ પ્રિય વસ્તુઓો ઉપભોગ કરતા ત્યારે અપૂર્વ આનન્દ જનમતો હતો ઉપરાત અને તો યોડીક મોડાઈ, ચેરો અને કળ પછુ લેળા ત્રીધા હતા, જે અમને લાખો સામે સમય સુધી ચા'વા હતા એટલુ ધ્યાન રાખવુ જોઈએ કે આ ચીજો બજારમાથી ખરીવાને બદલે ઘેટ ખાસ તૈયાર કરાવેથી હો તો વધારે સમય ટકી શકો આ સૂચનાનો ઉપયોગ કરનારને માસાહારની જગ પછુ જીનિ નહિ એમ ટું સ્વાનુભવથી હિમ્મતપૂર્વક કહી શકુ છુ

ઉપર્યુકત એ સૂચનાઓ તો કદાચ અન્ય રચયેથી પ્રાપ્ત થઈ શકે પરંતુ હંમે પડીની સૂચનાઓ અત્યંત દુર્લભ છે હકના અનુભવોને પરિણામે જ એ પ્રકારના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે, તેમ છતાં તેનો લાભ દેશમધુઓને આપતા જરાપણ શ્લેષ થતો નથી ઉંટો આનન્દ અને સતોષ ઉપજે છે પ્રત્યે-વાચ્યને સુરિનિ હજે કે ગમ હોય છે લા ઠેક-વાડો પછુ હોય છે, અર્થાત એમ પ્રજા ગમે તેટલા મહાન ગુણો ધરાવતી હોય છતાં તેમા કેટલાક મનુષ્યો એવા પછુ મળી આવે છે કે જેઓ એ મહાન ગુણોથી સર્વથા વચિત જ રમ્મ હોય, એટલુ જ નહિ પણ ઉડ્ટા અનેક દુર્ગુણોથી ભરેના હોય સસ્કૃતિને શિખરે પહોચેથી યુરોપીઅન પ્રજાઓ અનેક મહાન ગુણો ધરાવે છે અને તે સમા આગ્રપ્રજા પ્રથમ પકિત-એ વિરાજે છે એ મહાન ગુણોને પ્રભાવે જ એ મહાન પ્રજા અત્યારે સમન્ત જગત-પર પોતાનો પ્રભાવ પ્રસાદી શકી છે તેમ જના એટલુ તો સત્ય છે કે પ્રજા તરીકે તે જે ગુણો ધરાવે છે તેનાથી ધણાખરા મનુષ્યો વ્યકિત તરીકે વચિત રહે છે અમીરી ખરા-સના ગૃહસ્થ તરીકેના સપૂર્ણ લક્ષણો ધરાવતા મનુષ્યો મોટી સખ્યામા જેમ હજોયર માફ છે તેમ એ લક્ષણો મિનાતા મનુષ્યોની પણ સંખ્યા ખોટ તો નથી જ જણાતી અમાગ દુર્લભ્યે સફર ગમિઆન આવા હાડી પમિતના મનુષ્યો અમને કઈ મોટી સખ્યામાં મળ્યા હતા, અવજન ન્યાયને ખાતર કહેવુ જોઈએ કે ત્રણચાર વ્યકિતઓ આ સમૂહમા અપનાદૃષ્ટ હતી પ્રતેક દિંદી જાણતો હતો કે આવા સફેદ આમડીના મનુષ્યો સાધારણ રીતે હિંદીઓની કળા ચામડીની ધણી જ સગ આવે છે હિંદીઓ ભવેને સામાજિક સ્થિતિમા અને લક્ષણોમા અત્યંત ઉચ્ચ પ્રતિના હોય, પરંતુ નિજ દગમા ધાત્રી-મેળની સામાજિક સ્થિતિ ધરાવનારા આ 'સાહેબો' મન તેઓ 'તુલ નિસાતમા' નથી રનીમરના ગીજ વર્ગમા સાધારણ રીતે જે યુરોપીઅનોના સહવાસ થાય છે તેઓ, અનેરા અપનાદો સિનાય, બહુધા આવા પ્રકારની સગથી ભરેલા હોય છે યુરોપના મહાભારત યુદ્ધ પહેલા પછુ સ્થિતિ ઈર્ષ આવી જ હતી અને યુદ્ધના કાલા અનુભવે તે દૂર કરનાને બ લે નિગ્યના નિસાથી વધારે ગભીર બની છે યુદ્ધના

સમયમા દિ દિરીશએ ક્રિશ્ચિ મહાગાન્યતી ગાળવેની અમૂલ્ય મેરાતે વીધે આ સૂચના દર્શન જન્યને જ થતાં અણીને સમયે કાનસના રણક્ષેત્રમા રૂધીર વ્હેવાવનાર ગાન્યતમન દિ દિ મહાવીરોના દેશનધુ માટે તે સમયે કષ્ટક મન્માનતી લાગણી હતી, પરતુ વિજયપ્રાપ્તિ ચતાજ દિ દિ વીરોના આત્માઓની જ્ઞેમ એ સન્માનની વાગણીએ પણ સ્વર્ગગમન કર્યું હોય એમ વાગે છે અને જૂની આત્મ પુન વધુ જ્ઞેમમાં હજોતર થાય છે

અમારો આખો દિ દિ સમૃદ્ધ સદર દરમિઆન કેટલેક અરો આ સૂચના ભોગ થયો હતો, અને એ કડવો અનુભવ માત્ર મુસાફરો તરફથી જ નહિ, પરંતુ સ્ત્રીમગ્ના એક સાધારણ અમનદાર, કહે કે નોખર તરફથી ચવાનો પણ પ્રમગ બન્યો હતો. મોટા અમનદારો તેમ જ પ્રથમ વર્ગના યુરોપીઓના મુસાફરો આવી સૂચના ધરાવતા કે નહિ તે સગથી નિશ્ચયપૂર્વક અગત અનુભવના અભાવે કાઈ પણ કહી શકતો નથી સાધારણ અગ્રેજ માટે એમ કહેવામા આવે છે કે રનાલાન્ડ રીતે તે કષ્ટક અતડો (Reserved) રહે છે પરંતુ સામે માણસ જ્ઞે તેના મદુરાસ માટે ઇન્જાપૂર્વક પ્રથમ પ્રયત્ન કરે તો પરિણામે તે ઉત્તમમા ઉત્તમ મિત્ર થઈ રહે છે અમારા યુરોપીઓના સાથી મુસાફરો આ નિયમમા અપવાદો હતા અને તેથી તેમના સહનમા આનંદના દિન્દી સમૃદ્ધતા પ્રયત્નો સવયા નિર્દગ થયા એટલું જ નહિ પણ તેમને વ્યક્તિગત અપમાન પણ સહન કરવા પડ્યા સુભાગે દિ દિ મુસાફરો એટલી મોટી સખ્યામા હતા કે સમુક્ત થઈ અમે તેમના નિઘ વતનનો યથાથ પ્રત્યુત્તર વાળવા શક્તિમાન થઈ શક્યા અને અમારૂં સ્વમાન જાળવી શક્યા તેમની એ સૂચના માત્ર વ્યક્તિગત નથી પણ આખી દિન્દી પ્રજા માટે છે એમ માની અમારૂં સ્વમાન ધવાયું અને દેશના તેમ જ દેશજનોના ગૌરવના લણુને ખાતર અમે રહેનારથી એક સાધી શક્યા એવા કાના અનુભવો મેળવ વાનો પ્રસંગ અન્ય કોઈ દિ દિ મધુને મુસાફરી દરમિઆન બની આવે તો તેજે દેશના ગૌરવ અને સ્વમાનનું રક્ષણ કેવા ઉપાયો વડે કરવું તે કદાચ અમારી કથનીમાથી ત્રીખી શકાશે એમ ધોરી આ પ્રયત્ન કર્યો છે આ વર્ણનમા અમે કયો શીર્ષાંગ વપનીની કયો સ્ત્રીમગ્ના સાર કરી હતી તે ખૂલા નામે જણાવવામા નહિ આવે આથી એમ સમજવાનું નથી કે સત્ય વાતા પ્રકટ કરતા અમે કોઈ પણ રીતે ભય પામીએ છીએ તેથી ઉત્કુ એ નામે સ્વ રાખવાનો અમારો હેતુ શુભ છે કારણ કે એકાદ સુદ્ધ અમનદારની મૂળના માટે આખી કપનીને કાંઈ પણ સહન કરવું પડે એમ અમે મિ કુન હસતા નથી

સાથી પ્રથમ ખીજ વર્ગના મુસાફરોની રેલ્વે કંપની સગથી કંઈક ઉત્તેજ કરીશું અને તે પછી નિરાતિ ઉપર્યુક્ત અમનદારની વતપુત્તી વિગતવાર ખબર લઈશું આ સમૃદ્ધમા યુરોપી સખ્યા નાની હતી પણ સેન્ડોની ગરજ સારે એવી હતી યુવાન સ્ત્રીઓની અને બાળાઓની સખ્યા પ્રમાણમા કષ્ટકે મોટી હતી વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ અને નાના બાળકો પણ હતા પણ તેમને પ્રસ્તુત વિવન સાથે ઝાઝો સખથ નથી બાળકો માટે એટલું જ કહેવું બસ થશે કે તેઓ પણ તેમના માનપિતાના ફરજો ધરાવતા હતા, જોકે એ ફરજો હજી અપૂર્ણપણે

જમનાહેન રમાગ કે એક ર ૨ ૮ ૦ એન એમ ત્રિપી એન્ડ કં

વિકાસ પામ્યા નહતા પુરુષોમા માત્ર એક જ અપવાદરૂપ ગૃહસ્થ હતો, જે હિંદીઓ સાથે વિનય અને સન્માનપૂર્વક વર્તતો. બ્રાહ્મીના બીજા-લખસય સર્વ લુકીંગમનના, કાળી ચામડી માટે સુગ ધરાવનારા અને ગૃહસ્થતાના લક્ષણ વિનાના હતા તેમની દિનચર્યા હવકા ખરાસતી સ્ત્રીઓ સાથે ગાનતાન અને નાચમા મશ્ચુન રહેવામા, બીર, બ્હીરકી અને બ્રાહ્મીની બ્રાહ્મીઓ ગટગટાવામા, તેમ જ પ્રમગ આવ્યે હિંદી મુસાફરોને કનડવામા જ સમાઈ જતી યુવાન સ્ત્રીઓ અને હજી વયમા આવતી બાળાઓ નીતિ કે લજ્જા મર્યાદાની દરકાર રાખ્યા વિના હસાહસ અને પ્રેમપ્રેમીઓ કરવામા તેમ જ દારૂ પીવામા સમયનો સદુપયોગ કરતી ગમે તેવા પુરુષો સાથે બેળાવામા અને ગમે તેટલી-ગમે તે પ્રકારની તેમની સાથે છુટ લેવામા તેમને હરકત કે અતરાય નહતા, તેમને લજ્જા પણ ન હતી કેટલીક સ્ત્રીઓને તો 'સીગારેટ' પુકતા પણ અમે જોઈ છે અને સાબળ્યા પ્રમાણે હવકા કુટુમ્બી સ્ત્રીઓ જ એ છુટ લેછે આ સર્વ ઘોરાળા જોતા સત્ય કહીએ તો અમારા સમૂહમાના ધણુને તેમના કહેસતા સૂધારા માટે ધૂણા ઉપજતી હતી આ એ લોકો પૂરોપીઅન સમાજની હલકામા હલકી પકિતના 'હરો એમ સહજ અનુમાન થતું હતું હિંદુજનનીના દુર્ભાગ્યે અમારા સમૂહમાંથી જે દિરા જળકી ઉઠ્યા હતા અને સફેદ ચામડીથી તેમ જ નિર્નજન ચેષ્ટાઓથી આકર્ષાઈ એ સ્ત્રીઓ અને બાળાઓ સાથે બેળાઈ હલકા પ્રકારનો આનંદ પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્વેગ થયા હતા તેમના સુભાગ્યે પણ સ્વમાનના ભોગે આ "વરરાજ્યો" પોતાના હવકા પ્રયત્નોમા સફળતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ આ પૂરોપીઅન સ્ત્રીઓ અને બાળાઓને કાળી ચામડીની સુગ એટલી બધી લાગતી હતી કે પ્રત્યેક પ્રયત્નના પરિણામે તેમને અપમાન જ સહન કરવું પડતું હતું છતાં આશ્ચર્ય તો એ થતું કે ગેંડાની ચામડી ધરાવનારા આ વીરનરો (૨) ને તેની અસર જરા પણ થતી નહિ તેમને મન સ્વમાન જેવું કાઈ પણ અસ્તિત્વમા ન હતું દેશના ગૌરવનું તેમને સ્વપ્ન પણ આવ્યું નહિ હોય આ અપમાનો સહન કરનામા ઉનરો તેમને કાંઈ અપૂર્વ આનંદ થતો હોય એમ જાણવું હતું પ્રભુ જાણે તેમની વિવેકશુદ્ધિ કેટલી બધી વ્યથ થઈ હશે, તેમની નૈતિક અધોગતિ કેટલી હદ સુધી પહોંચી હશે !

પૂરોપીઅન સમૂહની આ પ્રકારની નૈતિક અમારા "વરરાજ્યો" સિવાય પ્રત્યેક હિંદી હૃદયમા સાચી હતી, અને તેનો ગૃહસ્થ તરીકે માનભરી રીતે કેમ જવાબ વાળવો અને દેશના ગૌરવનું અને સ્વમાનનું કેના ઉપાયે રક્ષણ કરવું તે સમઘી ગભીર વિચારો થઈ રહ્યા હતા પૂરોપીઅનોનું આધણ અનુકરણ કરી અપમાન સાટે અપમાન કરનાનો ઉપાય હિંદી-સંસ્કૃતિમા પોષાયલા હિંદી સમૂહને રચ્યો નહિ અમારે અમારી ગૃહસ્થતાને તેમની જેમ તિલાંજની આપની ન હતી અને તેમ છતાં સ્વમાનનું રક્ષણ કરવું હતું અમારે તેમને બતાવી આપવું હતું કે હિંદીઓના હૃદયમા પણ માનાપમાનની લાગણીઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, છતાં અમે મનપર કાણુ રાખીને યોગ્ય રીતિએ અને નહિ કે તેમની જેમ મગજનું સમતોલપણુ

જોઇ દઇ, ૧૬૧૧ જનીને પધાર્થ જનામ આપી રાડીએ છીએ આખરે જનીર વિચારને પચિસામે નિષ્ક્રિય પ્રતિરોધ- સપાઝદ કરાગો ઉપાય આથી ઉત્તમ લાગ્યો અને સર્વ દિંદીઓએ સયુક્ત થઇને કમીરના છાતનમત્રને પધારી લીરો હવેથી પ્રત્યેક હિંદી તેમનાથી અનગ રહેવા લાગ્યો અને “વરરાજાઓ” પિનાના બીગ સર્વેએ તેમની સાથેનો સર્વ પ્રકારનો અવદાર લાગી દીધો વળી વધારે અચર ૧૨૬ રીને આ પ્રતિરોધ ફર્શાવવાના એક બે ખાસ થોય પ્રમગો આપ્યા આ અનુભવ અમને થયો તે ૧૬૧૧ કેટનાક દિવસોથી પ્રથમ વગના સગીતાનય (મ્યુઝીક ફ્રમ) મા સગીતનો એક જન્મો ઉજવવાની અને રમતગમતોનો પણ એક સમાગલ કરવાની ગોઠવણો અને વિચાર થઇ ગયા હતા અમારામાનો ફરેક જાણ આ મગીન-જનસામા અને ગમતગમતોમા લાગ વર્ષ આનંદ મેળવવાને રસભારિક રીતે જ ઉત્સુક હનો પરતુ આખા સમૂહે અપૂર્વ ઐક્ય સાધી માનુષમિના ગૌરવને ખાતર અને ગ્રામાનના રતણી માટે એ આનંદનો ભોગ આપવાનો દૃ નિશ્ચય લ્યો છેવટે નક્કી કરી રાખેલી ગરિએ મગીતનો ઉત્સવ ઉજવાયો અને “નગરાજાઓ” વિવાય આખો હિંદી સમૂહ તેમાથી ગેરહાજર ગ્યો તેને બદલે અમારી નરફના “ડેડ”પર અમે સર્વેએ ભેગા મળી મરેગ સગીનથી આનંદ મેળવો કેટનાક જગતી અને ગુજરાત મધુઓએ યથાશક્તિ મગીતનો લાભ આપી દેવગધુઓની સેવા બજારી અને ‘વર્માનગમ’ નો જયગોષ કરી ‘ગર્ગાલપિ ગરિયરસી’ જનની જન્મભૂમિ ॥ ઉકાના બીજ ગાળ્યા આ પડી પ્રત્યેક અંવાડીએ નાચનો કે મગીતો જન્મો ઉજવાને પણ અમારામાથી કોઈ પણ તેમા લાગ નેતો નહિ અને માનુષમિમાટે એટલો ગ્રામ્યલાગ કરનામા પ્રત્યેક હિંદી મગડી માનતો ‘પરિણામે પરાખીઅન સમૂહે અમારી લાગણીઓ જાણી અને તેમના તે પછીના વનનમા પણ તે અનુસાર પૂરેપૂરો તો નહિ પણ ઘણો દેગાર થયો ગતી નગીન કારણોતે લીરે એવુ તો સદજ અપુમા થઇ નકે છે કે અ-ખાતે તેમના હૃદયમા “કાગી” હિંદીઓ પ્રતિનો તિગરકાર અત્યવ વધી ગયો હને ગમતગમતોનો સમારલ તો છેવટે થયા પામ્યો જ નહિ અને તે કલ્પ્ય હિંદી સમૂહના આ વિશ્વયને આમારી હને એમ માનવાને પણ ઘણા કારણો છે

હવે કઈક વધારે અગત્યના વિષય પ્રતિ આપણી દષ્ટિ ફેરવીએ યુરોપીઅન સમુહના વર્તનો જે લાગણીઓ હિંદી હૃદયમા ઉત્પન્ન કરી રતી, તેમને રગીમરના બીગ વગના “રટુઅ” તરથી વડુ પોષણ મળ્યુ શરૂઆતમા તો તેણે પણ એટલો બધો તુડમીનજ અને સુગ ગતાન્યા કે એના બીગ લાઇઓથી જે જગપણ ગાળ્યો જાય એન નથી એની એજે અમને સાગિતિ આપી બીગ સાધાગત મુસાફરોના વર્તન ॥ પ્રમાણમાં “રટુઅ” ની આ વાણી અમને પધારે અસજ જાણાઈ મારણ એ હતુ કે તેનો અમને ગમે ને પચયે ખપ પ નો અમારી મુસાફરો તરિકેની સર્વ મગરો સાચવવાનો કાર્યભાર તેને શિરે હતો અને તે વાકો માય તો અમારા વખા હકો કુમાની બીતિ રહેતી હતી સુખાગ્યે તેના વર્તન મગધી ફરિયાદ પણ હિંદી સમૂહમા અગ્નિગત નહિ પણ સર્વ સાધારણ

નિર્ણયતકમી અને સદ્ગુણવદમી ૩ ૦-૧૦-૦ એન એમ તિપાડી એન્ડ કંપની, મ

હતી, એટલે તેનો ઉપાય પણ એકતા સાધી અસરકારક ગતે યોજનાની સમને અત્યંત સુગમતા થઈ પડી અમારો પ્રથમ ઉપાય નિષ્ક્રિય પ્રતિરોધ આ સમઘી સ્વતંત્ર ધાર્મિક પરિણામ નહિ લાવી શકે એની કેટલાકને ભીતિ રહેતી હતી, એટલે પછી ખાન ચલાવવાનો ઉપાય જ ગાયમા યોજાયો આ ઉપાય પણ યોગ્ય હતો એમ પરિણામે સિદ્ધ કર્યું. અન્યેક યુરોપીઅન બહારથી ગમે તેવો તુડમીઅનજ દેખાતો હોય છતાં તેનામાં એક અજ્ઞાત ખામી ભરેલી હોય છે, જ્યારે તેો ખતાની આપવામાં આવે કે જેની સાથે તે આ પ્રકારનું નિષ્ક્રિય વર્તન ચલાવી રહ્યા છે તે માણસ તેનાથી કોઈ પણ રીતે ગાજાયો જન્ય એમ નથી અને ઉત્કુ ધારે તો તેને નુકસાન કરી શકે એમ છે, ત્યારે તે અત્યંત નરમ પડી જન્ય છે અને એટ ગૃહસ્થ તરીકેના સર્વ લક્ષણો ધારણ કરે છે આ ખાત્રીને લીધે જ તેઓ હિંદી ચોદાઓ પ્રતિ સન્માનની દૃષ્ટિથી જોતા હતા, કારણ કે તેઓએ તેમની વીરતા બેઠેલી હતી અને તેથી તેમના હં યમા એની ભીતિ રહેતી હતી કે ત્રણ પાચન્દરવા જઈશું તો માર ખાધા વિના છુટકો નહિ થાય આ પ્રકારની ખામી અને ભીતિનો ભોગ અમારા “રુડઅર્ડ” સાહેબ પણ હતા અમારે તેને એટલું જ ખતાવી આપવાનું હતું કે અમે તેનાથી સનાયો તુડમીઅનજ રાખી સખાએ છીએ અને ધારીએ તો તેો ધણુ નુકસાન કરીએ એની રક્તિ ધરાવીએ છીએ તેમ છતાં અમે થોડો સમય રાહ જોઈ પાડવાના રાજસય યત્નમાં યિતુપાય તરફથી અપમાન સહન કરતા ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે જે ધૈર્ય અને ઉદારતા દાખવ્યા હતા તેના ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ધૈર્ય અને ઉદારતાનો અમે પણ યથાશક્તિ પરિચય આપ્યો. કેટલોક વખત સુધી આ સાહેબનો તમારો જોયો પણ આખરે ધૈર્ય ખૂટી ગયું અને નક્કી કરી રાખેલો ઉપાય ચોજ્યો.

ઉપર્યુન વર્ણુ ૧૪ી “રુડઅર્ડ”ની વર્તણૂક દેવા પ્રકારની હશે તે વિગતવાર જાણવાને વાચકનું હૃદય તત્પરી રહ્યું હશે અને એથી તથુ તેનું પરિણામ શુ આવ્યું તે જાણવાને તે ઉત્સુકતાથી અધીરા થઈ રહ્યા હશે આ ઉત્સુકતા અને અધીરતા થોડો સમય દગાની રાખવાની ખાસ નિનતિ છે એ નિગતોના વર્ણુનમાં ઉતરતા પહેલા “રુડઅર્ડ”ની સ્થિતિ અને તેના કર્મભાર સમઘી થોડાક ઉત્તરેજ કરવો આવશ્યક છે સાધારણ રીતે “રુડઅર્ડ”નો દરજ્જો સા. ૧ શબ્દમાં કરીએ તો રસોયાઓના ઉપરીનો અને કોઠારીનો હોય છે પરંતુ આ સાહેબમાં સાવારણુ રસોયાની લાયકાત પણ ન હતી, કારણ તરીકે કોઠારમાંથી રાધવાનો સામાન કાઢી આપવો એ તેનું મુખ્ય કામ હતું ઉપરાત “બાર (Bar)” જ્યાં સોડા અને લેમોનેડ આદિ પીનાની વસ્તુઓ ભરી રાખવામાં આવે છે તેના વેચાણની ન્યમન્યા કરવાની ફરજ એને સિદે હતી સિનાય હવકા નોકરો-પીરસનાગ, ‘કેપીન’ સાફ કરનારા વગેરે-પોતાની ફરજને યથાસમય અદા કરે છે વા નહિ તેની દેખરેખ રાખનારુ વર્તન્ય પણ તેને સોંપાય હતું હુકમો કરીએ તો સુસાદરોની સર્વ સગવડો પ્રતિ તેને ખ્યાન આપવાનું હતું, અને એ રીતે એક સાવારણુ નોકર જેવો જ તેો દરજ્જો ગણી શકાય આના દરજ્જાનો માણસ એક નોકર તરીકે નિનયપૂર્વક

અમારી સાથે વર્તનાને જાણે અમારે માથે ચી જોમનાનો પ્રયત્ન કરે એ કયા સુરી સહન કરી શકાય એ સહજ વિચારી નેનાય એમ છે આ “રુઝડ” બીજા વખતા મુસાફરોની સમગ્રતા માટે હતો જ્યારે તેનો ઉપરી અધિકારી પ્રથમ વર્ગના મુસાફરોની સમગ્રતા પ્રતિ ધ્યાન આપતો, અને એની વિરૂદ્ધની ફિયાદો પણ સાબળતો આવી કેટલીક બાબતોનું ફરિયાદો પણ પાછો હતો અને તેમા અમારા “રુઝડ” મદદશયને ધતો સારો સરખાવ મળ્યો હતો. પહેલા નંબરો “રુઝડ” આ ફરિયાદો દૂર કરાવેના યોગ્ય ઉપાય ન યોગ્ય ને પછી “ચીફ ઓફીસર” અથવા “કેપ્ટન” પાસે જનાવું જેવું હતું અને છેવટે “કેપ્ટન” પણ સાબળવાની દરકાર ન કરે તો તીર્થોગ કંપનીના એજન્ટો પાસેથી દાદ મેળવનાનો છે ને ઉપાય મુસાફરોને દાદ હતો પરંતુ અમારે એવી દંડ સુધી જનાવી આવરકતા ન હતી માન ધમખીથી જ અમારી મતનય પૂરેપૂરી સરીગઈ હતી

પ્રથમ તો તેની વાતચીત કરવાની જગ્યા નિશાળી હતી હમેશા માયુ ફેલીંગે જ એ રકારી ની ને વત કરતો અને ગીધા વા વિનયભર્યા મળ્યામા પ્રયુક્તર આપતો નહિ મુસાફરોની સાધારણ મામળોએ પ્રતિ દિનમે સુધી ધ્યાન આપનાની એ રહેવાનને પહેલા તો દૂરજ ન હતી સૌની વધુ દરેક બાબતમા યૂરોપીઓનો તરફનો તેનો પતરાત અમને સાનનો બોજનાનયમા, ‘માર’ની વ્યવસ્થામા અને બરફ આદિ ઉપયોગી વસ્તુઓ પૂરી પાડવામા આ પગપાત રમને ને પગને અમે અનુભવતા એટલું જ નહિ પણ કેટલીક વેળા હિંદી મુસાફરોનું ખુબ અપમાન કરનાર પણ ચૂકતો નહતો બોજનાનયમા અમૂક ચીજે ઓળા પ્રમાણમા તૈયાર કરાવી દેવા તો તેનો પ્રથમ લાભ યૂરોપીઓને આપનામા આવતો હિંદી મુસાફરે એક ચીજ માગી હોય તો તે “છતમા નથી” એવો જવાબ તેને વારવાર મળતો જ્યારે તે પછી તરત જ યૂરોપીઓને માટે તે જ ચીજની છત વધી જતી “બાર” ની વ્યવસ્થામા હિંદીએ ૧ “ઓર્ડર” પ્રતિ યૂરોપીઓની સમગ્રતા સલામ્યા પછી જ ધ્યાન અપાવું અને “ઓર્ડર” પ્રમાણેની ચીજે મેળવતા કદી કદી અર્ધો કનાક કે કનાક બોગી ચઇ રહેવું પડતું જ્યારે યૂરોપીઓને તે તરત જ મળતી હતી હિંદી મુસાફરો સત્વર વાવનાવું કહે ત્યારે તેમને “ધીરજ ધરનાના” અમૂલ્ય પાઠ વિના મૂલ્યે “રુઝડ” સાહેબ શીખવાને તત્પર રહેતા. નરકના સમધૂમા પણ એવો જ અકાઝ આવતો બરફ બનાવવાનો માન એવ ના ૧ સમી રડીમરપર હતો જેમાથી બચાને પૂરો પાડી માનો નહિ એટલે હિંદીઓને ઉપરુકન- ‘જનમા નથી’ એવો જવાબ મળતો જ્યારે તે જ પગે અમારી નજર આગળ યૂરોપીઓનો મનમાન્યા પ્રમાણમા મળતો “સ્મોર્કીંગ રૂમ”મા હિંદીઓ ચૂના હોય વા રહેજ આઘ પડવા દેવા તો સાહેબના ‘મગમે’ લોગી ચીજ આવતું અને તરત મનાઇ દુઝમ ફેરવતા પરંતુ યૂરોપીઓને ગત્રિ દિવસ નામા થઇને સમ રહેવા દેવામા નો જરા સરખો પણ વાધો જણાવો નહિ કુકમા કઢીએ તો પ્રત્યેક બાબતમા હિંદીઓ સાથે એ માનમથી અને બેરકારીથી વર્તે અને યૂરોપીઓને માટે અત્યંત પક્ષપાત મતાવતો

એક વેળા એક મિત્રી મુસાફર " જાર " નજીક ઉભો હતો, તેને ત્યાં ઉભા રહેવાનું સાહેબે દમામમાં જ કાઢ્યું પૂછ્યું અમારો સાથી કઈ ગમરાય તેમ ન હતો, તેણે પણ એનું જેવા ધણા અર્થે સામગ્રીના માણસો બોલાવતા તેણે પણ દમામમાં જ જવાનું દીવો કે ' મારી મરણ અદિ ઉભવાની છે મારે ઉભો છું " આ જવાબ મળ્યા માહેબને રહેજ મગક કરવાનું મન થઈ આવ્યું તેણે કહ્યું " ચારે દા' " સમજ્યો, તમે દાડનું નાસ મેળવવાની આશામાં હો " મુસાફરે જણાવ્યું કે " તાર, આપનો હોય તો મને પીસાનો વાધો નથી " હવે સાહેબ દાઢથી ગયા અને જવાબ દીવો કે " નહીં તમારે માટે જેઈ જો તેટલું પાણી બરેલું છે " મદદ મળી ગઈ કે આ પ્રમાણની મૂલતા સહા ન થાય એવી હતી બીજો પ્રમગ એક અન્ય મિત્રી બધું જ સમજાવ્યું બન્ને પત્રો નખા મારે ગ્રીમ કરતી ન હતી છાપેલા નોટપેપરો અને કરો મુસાફરને મળતા હતા આ બાદને પત્રો લખવા હતા એટલે તેણે નોંટને બોનારી " રુઝ્ડ " પામે જી ઘોડા નોટપેપરો અને કરો લાવનારો મળ્યા તો નોટ પેસા ગયો ત્યારે માહેબે પ્રથમ પ્રશ્ન એ પૂછ્યો કે ' મગાવનાર મુસાફર દિદી છે કે યુગ્મીઅન ? " નોટરે જણાવ્યું કે " દિદી છે " એને " ગમતો કે જ નહિ " એવો જવાબ તેણે આપ્યો નોટરે આરી આ મન બીના વિગતના મુસાફરે જણાવી તેણે તત્કાલ મીનજ બોર્ડ દીરો અને નોટરે સાથે નઈ " રુઝ્ડ " પામે પોતે, અને આરો પ્રશ્ન તેણે ક્રમ કર્યો તો જવાબ માગ્યો સાહેબે જણાવ્યું પાંડી ડોરી માધી અને કહ્યું કે " ન એમ પૂછુ જ નહીં " મુખ્યને નોટરે તેની દુશ્વર સમર્પણ પૂરતું જણાવ્યું " એ માટે નમે વાપર્યા છે " તેટલે ' રુઝ્ડ " જ્યારે પોતાનો વાડ કમન ન જ કયા, ત્યારે ફિયાદ તેના ઉચીપામે નઈ જવામાં આવી અને નોટરે ત્યાં પણ સય બીના કદી અમળારી તેણે એ અગધી પોનારી મનનુ સર જવાની આત્રી આપી અને ' રુઝ્ડ " ને ખાતરીમાં બોનારી આરી જાનતા જ ન માટે અખત દુષ્ટો આપ્યો પાંડી મુસાફરને મળી ' રુઝ્ડ " પોનારી દીનગીરી દલારી અને જેટલા કામગીરી જેઈએ તેટલા આપનાને તૈયાર થયો આ ઉપરાંત બીજા પણ અનેક નાના મોટા પ્રમગો બન્યા હતા અને લગભગ દરેકને ઘડને કંઈ સહન કરવું પડ્યું હતું " રુઝ્ડ " ના આ મન પાપોથી ઘડો એટલો મધો બારાઈ ગયો કે આખરે દિદી અમદની ધીંગલ ઉઘાડતા નિઃશ્વરી ગઈ અને એ ઘડો ફેડી નાખવાનો અને સર્વે મકકમ બનાવ્યો

સરખે અલગ થઈને બધી બહિષ્કાર પ્રિયાદાની એક નાની યાત્રી નેવાડ કરી, પરંતુ તે લઈ તેના ઉપરી અધિકારી પામે પ્રથમ ન જતાં તેની પોતાની પાસે જ એ સર ફિયાદોનો અંતોષક જવાબ મળવાની અને તે દૂર રવાનું વચન તેની પામે લેવાની ઉલ્લાસ અને નખરી અમારા સમજાથી એ જાણને પત્તુ કરી પ્રતિનિધિઓ તરીકે એ યાદી સાથે તેની પાસે મો યા પ્રથમ નો તેણે પોતાની નિત્યની આવડત આનું રાખી અને ફિયાદો પ્રતિ મે રકારી જવાની એટલું જ નહિ પણ રહામો અમને પમળી આપવા મડ્યો અત્યારનું સી અમે નરમાસથી

વાત કરી હતી પણ અમને પણ હવે મીઠાજ ખોરાની અને જેના સાથે તેના થરાની આવ-
શ્યકતા જણાઈ રહામી અમે પણ ધમખી આપી કે જે આ ફરિયાદો સમઘી તેની તરફથી
સતોપકારક જવાબ નહિ મળે તો આ વાત તેના ઉપરીઓ પામે લઈ જવામા આવશે અને તે
પણ તેના જોવા તુંડીમીઠાજ ખનાવશે તો ઉતરના ઉપાયો તરીકે સીપીંગ કપનીના એજન્ટો અને
હિંદનાં વર્તમાનપત્રો તૈયાર છે જ્યાં ખૂ ને નામે બધી વાત જાહેરમા મૂકશે આમ થના મુઘી
વાત જોયે તો પરિણામે સીપીંગ કપનીને કેટલું નુકસાન થાય અને તેની પોતાની નોકરી કેટલો
સમય ટપી શકે તેનો નિચાર કરતા તો ખરેખર હમકમાની ઉપજી હશે છે-રટે અમારી મક્કમતા
જોઈતે એવો તો નગમ વેગ જોવા થઈ ગયો કે હવે પડીથી દરેક બાગતમા વિનયપૂરક વતનાતું
અને મનોષ આપવાનું વચન આપ્યું તેમ જ પતપાત સમઘી ફરિયા પણ સમૂન ફર કરનાની
તેણે અમને ખાત્રી આપી આ વચન જે તે પામે તો આગળ પગના નહિ ભરનાની ઉતારતા
દાખનાનો અમે પણ નિબધ કર્યો અને તે અનુસાર જ અન કપનીના કે "રુઝ્કા" ના ખૂ તો
નામો આપનાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી

છે-રટે એક રમુજ પણ આ સાથે સમઘ ધગવતો પ્રસંગ વર્ણવી આ વાળી કથનીની
પૂર્ણાવધિ કરીશું ઉપયુક્ત પ્રસંગ બન્યા પહેલાં કેટલીક વેળા બોજનાનયના આચાર પાનન
સમઘી "રુઝ્કા" આગમના કેટલાકને લાપણ આપનાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો એક વેળા
બોજનની મેજપર દુધની તથા જણાઈ ત્યારે હિંદીઓ તે પી જાય છે એની ગર્મિન સૂચના
કરી અમારા એક સાથીને તેણે કહ્યું કે બોજનાનયના આચાર (Tall manners) થી
અનભિન્ન છે આ ઘટનાનો જડનાતોડ જવાબ અમારા બધુએ સવર જ વાળ્યો કે "હિંદીઓએ
તારા આ સફેદ પાણી કરતા હજાર દરજ્જે વધાર સાફ દુધ હિં મા પીધું છે અને આચારો
તો યુરોપીઓનો કરતા પણ વધારે કાળજીથી તેઓ પાળે છે " ખરેખર હવે પણ તેમ જ
ખીજ વર્જના યુરોપીઓનું મુસાફરો પોતાના સમાજના આચાર પાનનમા અત્યંત એકગ
રહેતા, જ્યારે હિંદીઓ તે માટે બનતી સર્વ કાળજી ગમતા હિંદીઓ જ્યારે સપૂર્ણ પોશાકમા
પોતાની "કેમીન" માથી બહાર નીકળતા ત્યારે યુરોપીઓનો અન નગનાવરથમા આખો
દિવસ 'ડેક' પર ફરતા અને એની જ સ્થિતિમા બોજનાનયમા વિના સંકોચે જતા એક જણ તો
આખો દિવસ બાથો ચઢાવી અને બટન ખૂ ના મૂળે એક ખાખી ખમીસ અને છુટલું મુઘીની
ખાખી પાનુન માન પહેરી રાખતો પગમા બોજનું નામનિશાન મળે નહિ માન શરમને
ખાતર ફાટના તૂટના રીપર્ચ પહેરતો અને એ હાનતમા જ બોજનાનયમા પણ જરાને
સંદર્ભતો નહિ "રુઝ્કા" જ્યારે અમારા આચાર સમઘી વાંધો લીધો હતો ત્યારે આ
ગૃહસ્થ (૧) ને કાંઈ પણ કહેવાની તેણે આનશ્યકતા જોઈ નહતી આ પક્ષપાત જોઈ અમારી
ફરિયાદોની વાદીમા એક બાગત તરીકે એ વાત પણ દાખન કરી હતી, અને "રુઝ્કા"ને
અમે ધમકી આપી કે જે તેને સપૂર્ણ પોશાકમા બહાર ફરવાનું અમે ખાસ કરીને બોજના
લપમા આવવાનું કહેવામા નહિ આવે તો અમે પણ બધા અમારા ધોતીઆ પહેરીને જ

અને ભોજનાતયર્થાં પણ તેજ સ્થિતિમા આવીશુ “ રુઝ્કા ” ને જીવિત લાગી કે આ લોકો પોતાની ધમકી કાપમા થોણ બતાવશે, જે કે અમોરામાથી ઠેકાનો પણ એવો વિચાર હતો જ નહિ તેણે તરત જ પેના માંજુસને આ સમઘી ચેતનશી આપી રહેના તો તેણે પણ બનપર જઈ બેઠરકારી બતાવવાનો ડોળ કર્યો પરંતુ જ્યારે અમારી ધમકી સાબળી ત્યારે ડોઝાર થઈ ગયો તેજ સાજે ક્યેન ની લાગીપાટ્યું અને મોજ-જુટમા સજજ થયો તેને જેનાં અમારું હસતુ અમે રોગી શકતા નહતા આ પરિણામથી અમને પ્રત્યેકને એક પ્રકારનો અપૂર્વ આનંદ અને સતોષ થયો એક યુરોપીઅનને તેના સમાજના આચાર પાનના પાઠ શીખરી હિંદના સુપુત્રોએ માનુષમિત્ર પ્રાપ્તિન ગુરુપદ અને ગૌરવ બળથી રાખ્યુ તે જોઈ ક્યા હિંદને ઉલ્લાસ નહિ થાય ? મહાત્મા ઈસુ ખ્રિસ્તના પલ્લ ગુરૂની પૂજાભૂમિ ॥ સતોનોએ તેના અનુયાયીઓને શિક્ષણ આપતા ઇતિહાસની પુનરૂક્તિ કરી અને સ્વમાનના રક્ષણ સાથે માનુષમિત્રી કીર્તિને પણ વધુ જવનત બનાવી હિંદી બધુઓ આ લેખનો સદુપયોગ કરી તેમાથી સ્વમાના રક્ષણના અને જ-મમૂમિત્ર ગૌરવ વધારવાના અમૂના, અનેરા પાઠો શીખને તો જેબક પોતાનો કૃતકૃલ માનશે હિંદીઓએ આવા પ્રસંગોમા મૂકતા હૃદયમા માન દાં હિંમત જ રાખનાની છે અને ગૌરવથી માથુ ફેરવી યુરોપીઅનોને બતાવી આપનાુ છે કે તેઓ પણ વારે તો રોરને માથે સનાગેર થઈ શકે છે અનનત જ્યા નિનયની આવરયકતા હોય ત્યા નિનયપૂર્વક વનવાના પાઠ અમૃત હિંદીઓને લીખતવા પડે તેમ નથી પરંતુ નિનય અસ્થાને તથી તે જેનાની ખાસ કાળજી રાખરી જેઈએ પ્રત્યેક હિંદી આ પ્રમાણે દતાથી સ્વમાનનુ રક્ષણ કરવા તત્પર થશે અને આના પ્રસંગોમા સર્વ બેદલાસ બૂની એમ્વ સાધશે તો સપણુ નિશાસથી ઢી રાકુધુ કે ભારતઉપાની આખી આખી તો અત્યાચી જ સર્વ ભારતનામીઓ કરી રાગે

વદમાતરમ્

ઉપા—“સ્વરોજ્ય પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ)

વેખ—ત ગેઠ પુરુષોત્તમ નિશ્રામ માનજી.

(ચાતુ સચિત્ર ઐતિહાસિક વાર્તા)

પ્રમુલ ૧૫ મુ

અત્યાચાર.

ખરોડા તુરગ ન નિપજે, સજે અતિમે સાજ,
કુનડ હોય ન પદમની, કમરા બને ન માજ,
કમવા બને ન બાજ, કાચ કવન ન રોવે
મન્ટ ગમેમે હાજ, જઈ જાનમે ખોવે
કથે શુ કવિયા કાન, સ્વભાવ ન પનટે નગેડા,
સજે અનિમે સાજ, તુરગ ન નિપજે ખનડા.

પુષ્ટ દે પર કષ્ટ મેં, એકી દુષ્ટ સુભાય
આક જ વાસા મીરમમે, હરે ઓર દુ ખ પાય

પર યાદ ગખ દમાબી પટે ખાતી ન જાયગી!
તુઝકા દિ ખામમે, તેરી કન્ટી મિનારગી!

‘ When man take sinfal means to avoid a cal a muty,
That may very often brings it ’

કોધથી ને, નિરાશથી બરેતો ને ઝછેલપટા નાગ પેઠે દુશરા મારતો મગેડા. દેશમુખના અનામ
પામે આવી પને-પો ત્યાં રાત્રિ ધણી નીની ગઈ હતી ધરતી બાલ્ય ગિધિની પરથી નાગવું હતું
૩ સર્વ નિરાવીન થયા છે વરના દરનાજ બન હના દરનાજપર નેરથી હાથ અશ્વગનો
સરકાણ બરાડયો —

“જવા ! ઓ જવા ! દરામખોર ક્યા મરી ગયો ? આમ મેમાનોનું અવાગન થાય છે કે ?
હજી હું આ-વો નથી એ ખમર નથી શુ ? ઉધાડ, જા ઉવાડ !”

“ જ, જ, ” કગતાધુજતા જવાએ દરવાજા ખોલ્યાને બમડો તનનો સરકાણ અદર મયો
“ દરામખોર પાછ, મ્યા મરી ગયો હતો ? મહારી રાહ નેધ બદાર મેસતાં શુ થતું હતું ?
આમ, ઉનાર મહાગ વખો ! તદાગ માનેકને કહેસાદેજે ! આરી વ્યવસ્થા ગખાય છે કે ? મ્યા
છે, ક્યા છે મદારા શિપાઓ-કરીમપદા શુ કરે છે ? ”

પનિવતા સતિઓ (મચિત્ર) ૧ ૩-૦-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ પતી, મુબાઇ

હાથ જોતો મુજતો હવે બોલી ઉઠ્યો — 'હલુર, હામા, હામા ! જરીખમ્મ સાહેબ
અના સિપાઈઓ સાથે આ સામેના મુસાફર ખાતામાં જરા છાંગે પાલી લેવાગયા છે—સાહેબ !'
એટલામાં તેના આ શબ્દોની સાક્ષિ પૂરના હોય એમ સામેથી ખીજાસ-અર્ધ ખીજા સ મોટે

તે હાલમાં આવા વિના તેના તરફ જોઈ રહ્યો — ૫૪ ૫૦

ઉચ્ચારાવના દાર્દરીઆઓના શબ્દો તથા મોટેથી ખીખીના અવાજો તેને કાને પહોંચા તે
તિરકાર અને કોપથી ત્યાં જોઈ રહ્યો—જરા હરથો સર્જેખાનનો સખત હુકમ હતો—માદ્યાહી
નાકિદનું શરમાન હતું—કે માવવના રામોમા એકી માટે—રક્ષણ માટે રહેલા સૈન્યોએ સત્યનાથીને

મનોરંજક વાર્તાવિનિ, ૩ ૦-૧૨-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

મા ! મર્યાદાથી વર્તવું-લોભને નાસ આપવો નહીં-તેમનો છગ કવો નહીં મિગેરે આ મુસાફરખાનુ દેશમુખના વરની સામે આવેલું દોનાથી આ અચરચાની-આ ગાળાની ફરિયાદ દેશમુખ પોતે કહાય રહે-અત્યારે આ નનીન સમયથી તેના માન વખા હતા, અને તેની મરિયાદને પરિણામે પોતાને સખન કષ્ટકો પહોંચી ગયો-આ વિચાર આ પો-“તરખા તે તરકકા, જાતપરગયા વગર રહે ખરા?” આ શબ્દો તેણે મનમાં જ ઉઠાવ્યાં હતાં જા વિચાર આ પો કે એકદમ ત્યા જઈ તેમની ખૂબ આટમ્બી કાળી અટકાવના, પણ નનીમને-ભારિને કાંઈ જુદું જ રચવું હતું-કે આ વિચાર તેના મનમાં ઉદ્ભવ્યો અને સામેથી દરવાજે ઉવાડી દેશમુખનું અદર આનનું એ બે બના. એક જ પગમાં બન્યા દેશમુખે આ યુવાનને અદર આનના માનથી આમત્રણ કર્યું સ ફેણ તરત તેની સામે આ ગયો કાળાની લાગણી તેના હૃદયમાં સમી ન હોતી અને પોતાના પ્રતિપક્ષી બાદરાને એ વખત મળતું અને તે પોતાની સાથે બડા ઉશ્કેરવો, કિવા પોતે અત્યારે પણ તેના કરતા ઉચ્ચ વરજાનો છે વાળની તેનું અપમાન કરવું-એ ત્રીન જીત્તાસા તૃમ કરવાના વિચારથી તરત દેશમુખ સાથે અદર ગયો.

બાજરાવ અને મુધોજી બંનેએ આ મેમાને માન આપ્યું તેણે મગજથીથી ડોહ દનારી તિરકકા થી તેમના ત ક નજર દરી મુધોજી-યુવાન ઉદ્ધત મુધોજીથી આ સખાલુ નહીં તેણે કોધથી મુગીઓ વાળી તેનો રહેરો રમતણોં ચયો, ક્રોધ લાગના દાતથી હોડ કરવા પણ બા-ગીયો મોહવો-માગગર આ અપમાન ખાઈ ગયો જાણે કાંઈ બન્યું ન હોય તેમ બે રકારીથી દસતો બોલ્યો-“આવો, આવો, રાવસાહેબ બેસો.”

પોતાનો ગુસ્સો ભગીચ પ્રયત્નથી લાગતો થોડીનાર પત્રી મુરોજી બોલ્યો-“સાહેબ, મટે જાની કરીને આ સામેના મુસાફરખાનામાં ગડગડ મચાતી રહેલા તમારા શિપાઇઓને ગાન રહેના ફરમાનરો કે ? અમારા માતૃ શ્રીની તમિયત સારી નથી, અને આ લોકોની ગડગડથી તેમની નિદ્રાને ખનન થાય છે.”

સરદારે એ મગજથીથી ઉત્તર આપ્યો-“એ લોકો હવે મુસાફરખાનામાં વધુ રોકાશે નહીં આજ આખો દિવસ વિચારઓએ એક પગે પહોરો ભર્યો છે-તેમનો થાક ઉતારના જરા ગમ્મત તો કરી નેઇએ તેઓ કાંઈ દેવાન નથી, માણસો છે તમારી માતૃ શ્રી જગદાનિ ધરશે તો એક કલાકમાં સૌ શાત થઈ જશે અને તેમને નિદ્રા આરંભે સંવારના બેઇએ તો મોડા ઉટે.”

“અરે સાહેબ કાંઈ નહીં, કાંઈ નહીં હજી કાંઈ બહુ મોડું થયું નથી.” દેશમુખ પોતાનો પુત્ર કાંઈ ઉદ્ધત જવાગ આપે ધારી વચ્ચે બોલી-ઉક્યો-“હું કે મ્હારા પુત્રો કાંઈ પણ આ મહાદુરોની નિદોષ રમતમાં વચ્ચે પડના માગતા નથી પણ.”

“પણ શું ?” ઉદ્ધતાઈથી રચ્યે સરદારે પુછ્યું.

“એટલું કે અત્યારે તે મુસાફરખાનાની સલાળ માટે બે યુવાન બાળાઓ જ છે.” બાજરાવે શાતપણે કહ્યું-“બે યુવાન બાળાઓ તેમના પિતાને આજ સવારે બેઠમપરથી

પકડી ચલા બાળાઓ એકથી છે તેઓ એક તો સ્ત્રીગત અને તેમાં કોઈ રક્ષક ન મળે
માટે સાહેબ, અત્યારે તમારે આ શિપાઈઓને ત્યાં ધિગમરની કગના બધ કગના લેઈએ,
અને આખી મોટી રાત્રે તે મુગાફગખાનુ બધ કરાવતુ લેઈએ, એ જ અમારી માગણી છે ”

સરદારજીએ ડોકુ ઉચુ કયું અને મ્હોટેથી ખડખડ હસ્યો — “ વાહ, આ બાળોરોના
પગમાં ખોલનાં શગમ નથી આવતી? તેમને તો મૂળાએ ચગવના, કડપર તટમવવા એ
દરમાન બૂની ગયા? ”

“ પણ અમે તો આ નિરાધાર બે બાળાઓ માટે કઠીએ ઝીએ ! ” મુધોજી બોલી ઉઠ્યો
તેનો અવાજ દબાવવા કોંધથી ધુનતો હતો.

“ હ, ખરે જ આ બહાદુર શિપાઈઓની જરા નિંદોડ રમત ગમતમાં તમારે વચ્ચે
ચુ કરવા આનવુ લેઈએ? બે યુવાન બાળા-ચુડ બાળાઓ હે-નમારા અધિમરપાત ગામમાં
જવને જ મળે છે-વાહ, ત્યાં જઈ એક વખત તે મુધાઓના દસન કરવાની મ્હારી પણ
કરૂં છા થાય છે ”

તે ઉઠ્યો, શરીર મરડી બગાસું ખાધુ મુધોજી કોંધથી વાન નાત ચર્ચ ગયો તેની
આખોમાં ધિ કાગ-કોંધથી અમિ વચનવા લાગ્યો. તે ન્હરની રીતે તેના જોમમાં ઉભો થયો
‘દાન કચકચાયા સરદારજીએ નિરસ્કારથી તેના તરફ જોયું, અને તેના બચ ઓળંગે નિરસ્કારના
દાખથી પ્હોળા થયા તેણે ખભા ધિગયા, અને મનમાં ને મનમાં તે હસ્યો બીજી જ પગે
મુધોજી ઉઠ્યો તેનાપર કુદા જતો હતો ત્યાં શાનિથી આ સર્વ દેખાવ જોઈ રહેતા બાજરાવે
તેના ખભા જોરથી “ હા, હા! ” શાન શાન! ” કહેતા પકડા અને તેને અટકાવે મુધોજીનો
આ ઉબરો સરદારજીએ પણ જોયો, પણ તેથી જરા પણ તેણે બનતી વાળી દેખાડી નહીં
તેની નિરસ્કારના દાસવચાગી મુદ્રા, તેમ નિરસ્કારનાગી આખો તેમની તેમ જ રહી તે દાખા
ચાખા વિના તેના તરફ જોઈ રહ્યો બાજીએ મુધોજીને જોરથી તેની જગ્યાએ બેમાઓ
દેશમુખ આભો બોલો દવા મુદ્રાથી પોતાના પુત સામે અને સરદારજી સામે જોઈ રહ્યો
હસના સરદારજી બોલ્યો —

“ દારત, ત્હામ કોંધથી કાંઈ વળ્યું નહીં આજ સદીએ ચલા તમે માનવાઓ
દબાવલા છો તમને અમારી સામે યરા કે અગિયી મુદ્રા ચીંધરા શુ અધિકાર છે? હા,
આ બે બાળાઓને હું આ મ્હારા શિપાઈઓની હેવા લીયતમાંથી જરૂર મચાવતે-પણ હવે
નહી જે પગથી તું મ્હારી સામે ચલા તૈયાર થયો તે પળથી મ્હારા વિચાર ફર્માં-જોઈએ તેવો
ચુનમ તેમનાપર ચુજરે, પણ હું તે અટકાવીશ નહીં સમજ્યા? આ તમારી ઉદ્દતાઈનું કળ-
સમજ્યા મહેરબાન! તમે અને ”

પચ્ચે મુધોજી કોંધથી ઉસ્કેરાઈ બોલી ઉઠ્યો — “ આ તમને બાજીનથી તમે ઉચ્ચ કુળના
મરામી વીર છે, અને આ બાળાઓ મરાઈઓની પુત્રીઓ છે તેનું તો કાઈ અભિમાન રાખો! ”

“ હ, તું મને શિક્ષણ આપનાર કોણ? હા, એ મરાઈઓની પુત્રીઓ ખરી, પણ તે તુચ્છ-
બળનાખોરની ઓ તા-સમજ્યા મ્હોડુ સભાળીને બોલો! તું અને ત્હારો આ લાઈ-હા, તેની

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧ નો ૩ ૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એક કપની, મુબાઈ

ઉદ્ધતાઈ માટે પણ મ્હારે હજી સમાચાર લેના છે, તે વખત આને જોનાજે-સભાગજો-યુ કડી લાચારી આ દેશમુખ સાહેબની શરમ આવે છે નહીં તો આ ઉદ્ધતાઈનું ફગાવવાનું જ આવડતે તેઓ ખાંસાદની વફાદાર પ્રજા—સાદના માનિતા—તેમની જ શરમ મારે છે દેશમુખ સાહેબ, મુરબી, આપ વફાદાર છો, શહાણા છો આ તમારા મેલે ઉદ્ધત છો મરાઓને ફગાવવા, વફાદારી, અને તેમના ઉપરીઓ તરફ માન ભરેલું વર્તન એનું શિખરુ આપો—સમજાવો.”

એટલું બોલી, દેશમુખને જરા મગફળીથી નમી બહાર ચાલતો થયો તેના જવા પછી આ ત્રણ જણ એક બીજા સામે જોઈ રહ્યા એટલામાં નીચેનો રસ્તાનો મ્હોટો દરવાજો ઉઘાડવાનો અનાજ તેમને કાતે આ યો, તથા સરફાજના જીવાને દરમાવતા કાંઈ અગ્નિ શબ્દો કાતે અથડાયા મુખેજી ઉઘ્યો માથાપર હાથ પડાવ્યો

“ હા, આ ચાજોને જીવના રહેના દેવા એ પણ પાપ છે યુ ઈશ્વર આટલો બધો અન્યાયી થયો છે ! આપણી સામે છેક જ આખો ફેરની છે ! પિતાજી પ્રણામ ! ” એમ કહેતો જોને કોઈ પણ અટકાવે તે પહેલાં તો તે ઓરડામાંથી બહાર વસારામધ નીમ્મી ગયો

“ બાજી, બાજી ! જા, બાપુ ! જા-આ ઉદ્ધત છોકરાપર નજર રાખ, કાંઈ આજુ અવગુ ન વેતરે ! ”

“ શીકર ! કરો ! ” એમ બોલતો બેદરકાર રીતે બાજી પોતાના લાઇની પૂઠે ચાલતો થયો

x * * * *

મુસાફરખાનામાં પગ મુકતા તે વખતે સરફાજીએ જોયલો દેખાન, ત્રાસ આપનારો જેખાવ-હાથ, તે વખતના સાધારણ બનતા આના બનાવો પૈજી જ હતો સરફાજી મરાયો ખરો, પણ મુસનમાની દરગારમાં ઉઠેરેનો મુસનમાનો જેવો જ થયો હતો એમારીપણું, હુદાખી, દોર, દામડોતપણું, એ સાથે મગફળી અને વ્યલિયાર, એ સર્વે દુર્ગુણો તેની વીરશ્રીને કાટ લગાડતા હતા બાદશાહી દરમાન સિપાઇઓના આદા આચરણોથી નિરૂદ્ધ હતું, એ સરફાજી સારી રીતે જાણતો હતો છતાં અત્યારે આ દેશમુખ અને તેના પુત્રોનું અપમાન કરવા આથી વધારે બીજું કોઇ પણ સાફ પગલું ન હોતું એમ ધારતો, આ કાયમા એ વધારે ઉત્સાહથી સામેન થયો આ કાય-બે નિરાધાર બાગાઓનો જળ-માર દાડથી મરત થયના ઝનુની આખના-શિપાઈઓ-વફાઓના પત્તમાં બે બકરીઓ-તેમના સામેન થવા માત્ર દેશમુખ અને તેના પુત્રોનું અપમાન કરવાનો હેતુ એ જ લાગણીથી આ ફૂર સરફાજી તે ખડમા દાખન થયો

કરીમમદ્દ અને તેના બાર શિપાઈઓ-મુસવમાન શિપાઈઓ અત્યારે દાડથી મરત થઈ તૈયાર થયા હતા, તેમના કંટલાક વચ્ચે બાંકોપર ડોળા ખાતા બેગ હતા, એકબીજાપર પડના, વાણીના મદમા એન્ફિન બોલતા, ભારના તુપ્પા ગાયનો-બીલત્સ ગાયનો ગાના, આબોટતા હતા કંટલાક હાથમાં મઘના પ્યાનાઓ સાથે “ પી, પી, જન પીતે-” વગેરે બોલતા, તે બાગાઓની અસબ્ધ મરકરી દાડ કરતા અનેક ચાગાઓ કરતા ઉભા ડોળતા હતા બધા વધુ દાર લાવના મ્હોટે મ્હોટેથી જૂઓ પાડતા હતા

“લાન, લાન, ખારી દાર લાવ ! કયુ બે સુનતી નહી હે સાની ? ક્યા ખડી હવ !” કરીમ-બક્ષના આ શબ્દો લા દાખન થતા સરફેજને કાને પડ્યા.

તે બે સુદર યુવાન લાનનાઓ મિયાગી ઝગતી તે લાના ખડના એક ખૂણામાં બસતી હોતી હતી તેઓ એક બીજાને પડી બેઠિયુ સામઠુ જોર એક બીજાને માર્ગ રૂપ થશે એમ ધાત્તી મોકોવાઈ ઉભી હતી આ બેઉ અગળાઓ સુદર હતી બેઉની ઉમ્મરમાં બે ત્રણ વર્ષનો ફેર હતો તેમના ગૌરવર્ણુ ધાટદાર નહેગ, તેમની રાટેલી આંખો, અત્યાગે તેમના પર લટકતા લયકર મૂલ્યથી પણ વધારે લાનડર લયથી જગત થયથી દેખાતી હતી તેઓ કુજતી હતી અને લાગ સાધી યાલુના દરરાત્રીમાંથી તીચેના ભોયરામાં તારી પણ ગણ દોત, પણ પહેલેથી જ ત્યા બે હેરાતો ચોખી કત્તા બેગ હતા પોતાના સરકારને દરવાજામાંથી દાખન થતા જોતા સૈનિકો એકદમ ચોકાયા-ઉચ્ચા-સરામી કીધી કરીમખાની તો ધાધળ ઉડી, તે ઉડ્યો—તેને પોતાની અને પોતાના ગિવાઈઓની આ વર્તપુડ માટે સખત દપકો મળેને એવી ધાગની લાગી—તે ઉડ્યો—માર માડ મીચો ઉજો ગ્હી શક્યો, તેના ટાટીઆ ધુજતા હતા, સરફેજએ તે ૥પર લલ્લ આપ્યું નહી અને પૂર્ણ લયથી એક બીજાને બાજી ઉભેલી મુજતી કપતી બે બાળાઓને પોતાની પાસે આનસા ફરમાયુ.

અંક ૧૬ મુ

અત્યાચારનું પરિણામ.

(કુડલીસ)

બાબરોત ન દુલીય, ખુલ ખમેગા નાહી,
ઝોર જુનમ નવ કીજયે, મૃત્યુ લોગી માહી,
મૃત્યુ લોગી માહી, તુજરમે તુર્ન દીખાવે,
જેતા વરે શુમાન, સોલી નર ખતા ખાવે

—દીન દરવેશ

નશા દોલતગો બદ અનતા કો છસ આન ચા,
સરખે શયતાનકે એક ઔર બી શયતાન ચદા

દુનિયામે જન ફરગ કે, લાખોલી ખેન ખેને
મકો દગા, સીતમસે, દીયે સર કરોકો રેને
લાખો કરાયે ખુન, ઉત્તરે હજાર મેયે
આખિર નલીજ પાયા, કે સતમે બી મુક્ત ઝલે,
ઔર કુજ ન હાય આયા, મીલે ખાકમે અકલે

કીડો નફનો નફમા, જન્મે ને મરી જાય,
તેમ વિપયનો ડવડો, વિપયમાં ગોયા ખાય

“એ છેકરીઓ અહીં આવો દારૂ લાવો-મો જોનું છે ઉત્તમમા ઉત્તમ દારૂ લાવો-મને એક એકાત ખડમા લઈ જાઓ ” સરકારીએ કઠોરનાથી દુકમ કર્યો
 “ સાહેબ, આપની મેનામા હાજર ! ” મ્હેની કેરીએ ડગા ડગા ઉત્તર આપ્યો.

કટાંગામે હાથ—રનામિએ—પક રો ૧ ખજર ખનન । કૈનું—પણ

—૧૧ ૫૭

“ તારું નામ શું ? ” “ સાહેબ, ચંદ્રી ” “ અંતે તારું ? ” “ રમા, આપની રાત્રી, સાહેબ ”
 એમ આ ડોંગરીઓએ એ પીગને વળગનાં એ પછી એકે કહ્યું અત્યારે એ મિચારીઓ
 મારી વીસ વાતો (સચિત વાતો અદ) ૨૨-૦-૦ એન એમ વિપાકી એ ૩૫

ભાવિને બો । યહ આ ભયકર તોફાન સમુ ના વમળમા સપાડી હતી. અત્યારે આ અનાધીને બેની કાંઈ ન હોતો.

“ અમારી દાગી, અમારી સોભામા હાજર નહીં । ચી જા, નીચેના બોંબનામાથી ટટ ઉમામા ઉત્તે દાઝ લઇ આ । જા, વાદ રજા સુનામ છે-નામ તેવું રૂપ ખરે જુઝમા જ છે-આન, મને એકાંત ખડમા વહ આપ, હું ફરમાવું તે વખતે કાવક મહા, ગાખી મો મુખન ઠગે, ત્હારા મુખનુ આસ્વાદન આપજે જે રાત્ર પાની આનદથી તામે નદી યાવ તો ત્હારા આપને સવારે ને સવારે મૂળીએ ગદારીય. ” એમ કહી આ નર પિરાય દુખે. કમરેથી તતવાગો પડે છે-જો તતવાત દાધમા લીધી, જો આ બે નિગભાગી બાળાઓને અખતવવા તે ઉતમ સાધન ધારી ખાની ખનીપર તે તતવારની ગેય જરા લગાડી-કે તે નોન ત્રિચારી ત્રિઓએ ભવથી અને દુઃખથી ચીચીઆનીઓ પાડી આથી તેના ત્રિપાઈઓ દેરાનીવનપળેથી મ્હોરેથી હરયા આ રખેને સમ્પ્રેક્ષા મનમાં આ યુ કે આ દેખાર અત્યારે બાહુરાવ અર્ધી હાથ અને બુધે તો તેની મમ્મનીને કેસ સખન ધાઓ પડે-પોનારો તેાથી પડેના ધાઓતો કેવો જતો દેરાય-આ ઉદ્દાસિત દેરાનીવન ભરેના અમાનુસી દેખાતો દરેકે દરેકે બનાર સ દાજ આનથી જોઈ રજો ગમરાની મુગનીગરીય ત્રિચારી ગરી નીચે બોય । ત હ લયડીયા ખાની મુગતી ઉતરી, કે જે ત્રિપાઈઓ બોયતના દરવાગ બધ કહી ત્યા ઉભા પોના ॥ મરતાને ગમનમા આ રીતે બોજાતા જોઈ કરીમ-બધ જે અત્યારે યથા આ । ની દેરમાં આવી ગયો દુનો તે મ્હોરે ધોરે બરાડયો —અરે, અરે, તમે આ શુ કરે છે ? સરદાર સાહેબને દાર જોઈએ છે, અને તમે તો આ પરીને પૂરી મૂખી તે જ ક્યાં બધો દાર અદર પી જાશે । માટે ઉઘાડો ”

“ હા, જમાતાર સાહેબ, એ આવે એટલી જ ખોળી દરવાને ઝટ ઉઘાડી દઈશું સ દાર સાટેમને ખોળી નહીં કરીએ એ તો એ પરી આરતા પ્રથમ અમે તેની પાસથી કર લેશું આ રાં બદાગ નીકા એટલી જ ખોળી-સાહેબ, એ અમારે માટે તૈયાર થઈને જ આવશે-નાહ, યા રહી હય । ” આ સાંભળી સો ખ.ખડ હરયા

“ સમજ્યો, સમજ્યો । ” કહીમખડે રિકટ હારય ક્યું રાક્ષસ બનેનો ત્રિપાઈ સર-કાજ ગણુ દરજે-તેજે ધાવું હતું તે ઝરના આ ત્રિ કકારયુક્ત અમાનુસિક દેખાવ તેને વનારે હિરકેરારો આ દાદક લગ્યો તે બીજી ઊભરી-રભાતે તેજે ભવથી શીખ પડી ગયતી મુગતી ક પતી જોઈ આ વખતે બાહુરાવ ત્યાં હોય તો કેરી મખડ પડે એમ તેને લાગ્યું આ તે ત્રિચારીથી વધુ ઉરેતઈ તે મધાધ તતવારની અણી રભાતા અગપર જરા જોરથી ખોસતઈ જોડ્યો —“ આન એ, હવે ત્હારો વારા આમ યાવ વકાસી જોઈ રહી છે શુ ? આન, આ મુસાફરનામા મુગમા સુદર ઝોરડો હાથ ત્યા મને લઇ ચાવ ”

તે ખડની પડોતમા મ્હોટા લોકો માટે રાખેના ખડો પૈપી એક ઝોરડો હતો, તે તેને લાચારીથી દેખાડ્યો પ થો સરકેજી હર્યો

“ડીમનજી પેની પરી તમાગ બધા માટે છે અને આ કામનાની રહા-આ નાનુક પરી મ્હારે માટે છે જુઓ, એક ક્વાકમા કોઇને અર મોડનને કે આ ચમમ્તી આખોવાળી રડાને મ્હારી પાસથી લઇ જાન, હું એ વખતે એનાથી કટાગી ગયો દોઢ-પછી એ પણ નમારી છે ” આ શબ્દો આ મનુષ્યમાથી રાક્ષસરૂપ બનતા હેનાન થયતા વિષયાધ સરફેજીએ તિચ્ચાર્યા અને બધાઓએ તાળીયો વગ્ગડી મ્હોટેથી હારથ કર્યું ગરીમ બિચારી આની બેની રહા તો ઉમરાવ પડતી પડતી રહી નહ તેની આખેમાથી મોટા મોટા અશ્રુમિદુઓ ટપકવા લાગ્યા સરફેજીએ તેનાપર હાથ નાખ્યો, અને તેને અરથી ધસડતો, અરથી ઉપાત્તો અરતા ખડમા ધમડી ગયો તે ધ્રુજતી ઉભી, સરફેજીએ કૂરતાથી તેના ગાનપર અને કાનપર ચીમી તાણી “અહાહા, માવનની ધોડીને લાયકતો જ આ ઓરડો છે ને !” એ શબ્દો ઉચ્ચારી ખડમા ચોખાસ નજર નાખી, હરથો “તારા બડખોર બાપે, ઉપરીઓ તરફ કેમ માનથી વર્તનુ, તેમની કેવી આગતાસ્વાગતા કરી એ સીખ યુ છે કે નહી ?”

પોતાના આમુઓ ખાળીયા પ્રવલ કરતી રહા બોલી-“ સાહેબ, આ ગરીમ દીન બાળાપદ દયા કરો હું આપને પ્રણામ કરૂં છું છેડે પાચરી પગે પડુ છું ”

“હા, હવે બરાબર ” એમ બોલતો, ત્રવાને બધ કરતો, તેને ધકકો મારતો ઓરડા વચ્ચે પડેલા પાડીસાળા ખાટલાપર લામો થડ બેસતો બોલ્યો-“આન રહા, આન રિતારામ, મ્હારા બોળામાં બેસ ગભરા નહીં જો, સારી રીતે મને ચુમન કરશે, આનદથી ચુમીઓ લેશે અને મને તું ગમશે તો તને મ્હારી પ્રિયતા બનાવી સખીય ગભરા નહીં આવ પ્યારી રહા, આન ! મારુ ડર મત !” એમ કહી વિપરાધિ વિષયવાચનાથી પોતાના હાથ લગાયા રહા, ગરીમ માથ જેની રહાના પગ ચઘરતા બધ ન થતા તેના અગતો કપ વચ્ચે-પાઠને પગે ખૂણા તરફ દર્શા લાગી, અને ખૂણામા ડરેન બીર હરણી પેડે ભરાઇ-ધ્રુજવા લાગી. તે નિરાનાર લાચાર બાળાને નિચાર કરવાનું પપુ ભાન રહ્યું ન હોતું તે મ્હો વકાસીને દુટ તરફ ફોટેને નેરે જોઇ રહી “માશુક, ડર મત ધધિર આ ! રહા, સાભળે છે કે નહી ?” એમ ત્રીજ વખત ડરનારા હુકમ કરના શબ્દો, કઠોર તમ્હો તેને ધ્રુજવતા કાને પડ્યા પણ અતિ ભયમા પડેલી રહા તો ત્યાથી ખસી નહી

છેડાતો “કેમ આનતી નથી કે ? જો હમણા તમામો દેખાકુ છું !” એવા શબ્દો ઉચ્ચારતો કૂઠો, તેનાપર ધન્યો તે ગરીમ બીચારી બાળા શુભીયે પડી-“જો ધધર, મ્હાઈ રક્ષણ કરો ! અરે, કોઠ આવો, આવો બચાવો !” એવી રાડ પાડી તેના ઉત્તરમા બહારથી મ્હોટેથી હામ્મતો પ્રતિવાન થયો

“માણ તારા બાપ આનને ? કાની મગર છે કે અલી બહાર આવે !” એમ બોલી કૂંડે તેને પ્રાપ્તના કરતા જોડેના બે ડામજ હાથો જોરથી પોતાના હાથમાં ધકકા અને તેને જોરથી બેચતો ખાટનાપાસ વસાવી લાવો, અને ત્યાં તે પડી મુખી હાથ ટૂટતા જ તેના પગ પાસે તે ફસાઇ પગી તેની તાલ મારતો કૂરતાથી તે દુટ નરાધમ હમ્યો

“કેમ તામે થયું છે કે નહીં? રહા, જા, નીકળ, તું મને જોઈતી નથી જા, બહાર તારા બોલતાઓ તારી ગદ લુપે છે મારા સિપાઈઓ જ તારે લાયક છે કંગાન, તારા નમિનમા મારા જેના માતંગ મરતાર કપાથી? તું અર્ને તારી બહેન મારા નીરોબુ આગે લક્ષ્ય છે તેમો ખૂબ આનંદ આપેા મન-નાદાન જા હું નથી જોતો તો તેઓ તો જોઈએ છે ના? જા” એમ કહી કૂતથી દસતા નેના ચીંગપર જોઈથી બીજી રખત વાત માની ચીચીયારી પાડતી નિરાધાર અજના ઉની થઈ, ભયથી તે તાન વગરની દર્ડ દોષ એમ લાગ્યું તે આના નરાધમ પિનાચની પોતાના તેજથી-સત્તાથી સામે ચનાગ પ્રાઇ વીગ બાળા જેની । હોતી તે સાધારણ વર્ગની નિશિષપણે ઉછરેની બાળા હતી તેને આ દુનિયા રીતો ઝાંઝપણ અનુભવ થયેા ન હોતો તે મિયાનીતો એક આલસે તેના અત્યુ હતો, પોતાપર ઝુઝી મહેના ભયથી પોતાનું રદાણુ વરતાર બખતગ તેનું નિગધારપણુ-તેની ઇશ્વર પ્રત્યેની સુગી પ્રાર્થના એ જ હતું આ નરપિશચમમા તથી અણુમાન પણ સાગણી કે “યા આરી નહી તે મિયાની અત્યુ દાજતી ગની હતી અને તે પિશાચ દસતો હતો તે પ્રાર્થના વરતી હતી આ તે તેની માગે નિરન્કારથી જોઈ રતો હતો તેણે મહેરોથા તે છોડરીને મુગી રહેવા પોતાની બાથમા આરના કહ્યું, અને અતે તેો સિપાઈઓને સોપી દેવા ધમખી પણ આપી પણ તે બાળા તો ત્સાથી એક ડગલુ પણ દલી નહી, તેમ તેના અનુમાથી બજર્તા અત્યુ પણ અટક્યા નહી “પહેરેગીર ।” વગરે છુમ પારી પણ ઉતાર । મજથો આપોઆપ તો તે દરનાજપાસે ગયો, દરનાજે બોને છે ત્યા બહારથી કોમળે જોઈથી ધડે થો અને તે પડતા પડતા બચ્યો, અને આ અદર ખુસનાર તમ્મ કોધથી જોતું “કેમ રે, કાણુ ઈ રે”

“અત્યારે ?”

પણ વધારે શબ્દો તેના મુખમાં જ અટક્યા-દોષની મુદાને મથળે લાવ-ઓચિંતા આવેન ભયની છાયા મુદાપર પથરાઇ તે અદર આનની ઉચી મહોગી આક્રુતિ તરફ જોઈ ગયો તે આક્રુતિ લાના જગમાં વિંટળાયતી બાપી દાની, માથે મોગી જટાવાળી ઉચ હતી, તેના અનુમા ખુન વગ્ગી રહ્યું હતું તે અદર આવી એક પગલર દરનાજ પાસે ઉભો-ધુજતી આશ્ચર્યો તેના તન્ન જોઈ રહેતી બાળાને લાયથી મરતા વગે પોતાની પાસે બોનાવી તે અજના પગમાનમા તો ત્યા આરી પહોચી “ચડી કસા છે? રહા, કિમત ગળ-” ધુજતી હતું ભયથી ઢપતી તે બાળા બોની — “નીચે બોલગમા-” “હીક છે, તું આ બહારના ખજા ન જર્તા બીજે મર્ડ રસ્તે નીચે જઈ રાંધે એમ છે?” “હા,” “ના ત્યારે - દોડ-હવે જરા પણ વખત ન યુમાવતા પાછો રસ્તે બહાર નીચી ગયો, બહાર મહોગે માલુસ છે તે તમને તમારી ફાઈને ત્યા બોરમા સહીનનામન પહોચાડી વગે એક પળ પણ વિનય ન કરતી” એમ કહી તેણે તે છોડરીને બહાર કાઢી દર-જોતે બવ કર્યો

સગદાજી આવો બનતો આ બનાવ જોઈ ગયો હતો બકરીપર રોર થયેા વીર અત્યારે ધુજતો હતો આ સાધુ તેજ કે જેનાથી મિળપૂરના મહોટા મહોટા મર મે ધુજતા હતા અલિહાન શાકુન્તલ (૨૧ ઝવેરીનાનકૃત) ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

તે, તે-નરહરસ્વામિ-તે જ મેતાન-આ તે જાણી ગયો, અને તેથી તેના હૃદયમાં ડર વ્યાપ્યો. પછી તરત પોતાની બહાદુરી વીરથીને આ લય-કૃપ યમવનાઈ હતુ તે ખ્યાન આવતા હિમ્મત આવી સામે માણસ હથીવાર ચરનો હતો પોતાની તનનાર ખાટાપર પગી હતી, પછી કમ્મરે કટાર હતી, તે ખેચી- ‘ કોણ ? કેમ આવ્યો ? ’ ‘ તારો કાગ, કુનાગાર ! ઓઝોપર બગ અજમાવનાર, મરાયોનું નામ બોળનાર, કગાળ કુતગ, ધનર રમરી લે-આજ તારૂં મોત પોકારી રહ્યું છે ’

“ કોણ મોત તે હમણાં જ જાણી ચડાગ, બડખેર સાધુડા તને જહું રોધુ છું ” એમ બોનતો ડનાગ મારી સ્વામિપર કુવો-ધર્યો સ્વામિ તેને માટે તૈવાર જ હતો તેને મારવા સરફાજીએ ઉચો કરેનો કટારવાગો હાથ ત્યાનો ત્યા જ સ્વામિએ કાગપરથી એવા જોરથી પકડ્યો કે સરફાજીના આગળા છૂટા થઇ મુકીમાંથી બજર ખનન કરતું નીચે બોધે પશુ, અને તે, કોષ અને દુ બધી બરાબો બેઠે હવે એકમેકને બાઝી પચા એક બીજના મ્હોડાપર, ગળા પર, જાલીપર મ્હારો કરવા લાગ્યા સ્વામિ સભાળીને શાંતિયાં યત્રુના ધાઝીનતો લડતો હતો, અને કોષના આવેશમા અધ થયો સરફાજી તેનાપર જોરથી ટુટી પડતો હતો, પછી તેથી તે ઘોંગ વખતમા થાડયો અને સ્વામિએ જોગથી તેના ગળામા પોતાના હાથ નાનના તેને નીચે પાડ્યો સરફાજીને લાગ્યું કે હવે તેનુ આરી લગયુ હતુ પોતાના જ જાતભાઈઓ-પર ગુજરતા ભુવમેમા પોતે જ ભાગ લીધો ખૂનોથો હાથ ખરજ્યા, અને- અત્યાચારો કર્યા, બપાતકારો કર્યા, ત્રાસ ફેલાવ્યો, કષ્ટકના ધરો ભાગ્યા, ઘોર કર્મો કર્યા તે સર્વનો અત્યારે બદલો લેવાનો હતો તે દસ્યો ઉતાવળે તેની નજર સામે ખડા થયો તેના સરીરમાંથી તેના પ્રાણુ દબાઇને ખેચાના હતા તેના અવયવો સખન અને મિનતાકા-બનતા લાગ્યા, તેની આંખે અધારા આનસ લાગ્યા મદદ માગે જુમ પાડવા લાગ્યો, પછી અવાજ ગરગર કરતો ગળામા જ અટક્યો લાગ્યો માન પોતાના મ્હોરાપર બયાનક લાગી દાઢીવાળી-રકન નેત્રોનાળી મુત્રા દેખાઇ- ‘ મને જના દે, ચડાળ નહી તો આનુ નિપરીન પરિણામ આરશે ’ ગળાપરનો દાન જરા કમી થયો લાગતા તે મદા શ્રમે દમ લેતો ધીમે સ્વરે બોલ્યો

“ કુટ્ટ ચાળ, તુ જ તેના ફળ નકમા બોગવીશ આ બે નિરાધાર બાળાઓનો ધાગ-ચાગી તેનો આ બદનો છે, તારા એ અપકૃત્યની આ શિક્ષા છે ”

“ હા, તે બાળાઓ હલુ વધુ દુખ બોગરશે કયા જશે ? ” તે આપદથી અડાળે બોલ્યો- ‘ અને તેના સગા-હાના, તમે બધા અરે, આ આપુ ગામ આ ખૂની, સેતાન, તને આશયો આપસા માટેના કડા ફળ આપશે ’

‘ સૂપ, તે તો આખતા આખશે પછુ તુ-આ પરિત્ર ભૂમિતે અપરિત્ર કરનાર કુનાગાર અત્યારે તુ તો લેતો જ તારા કૃત્યોની શિક્ષા બોગવના ત્યા પછુ તારે માટે નહં તૈવાર છે ’

હવે આ સરફાજીને એકનિમિશ માત્રમા તેના હાથ પોતાના ગળાપર દમાતા લાગ્યા- તેવામા રક્ષણ માટે સાધન સુઝ્યુ-પડેતુ ખજર તેના પડખામા જ પડ્યુ હતું-તે પર તેનો

જન્મજો હાથ અથડાવો ને તે ચેત્યો—નરુડુ સ્વામિનુ લક્ષ્ય તેપર ન હોતુ આખનો પનમાર
માને, તેજે પૂર લોચી પોતાના જોરાવર યુગ્મ તેના ધાકો, અને તેના ડગા હાથપર ઉડો
જન્મમ કર્યો ખજર છેક હાથના હાડકા સુધી ધુમ્મુ, ઓ કંઠાથી કાણી સુધીની ચામડી
ઓ સ્નાયુ ચીંગી નાખ્યો આ ફટકો લગાવ્યો જના તે મળ્યોતો હતો કે ઘણુ મોઢુ
થયુ હતું તે ફટકો પુન મારનાની તેનામા શકિત સ્તી ન હોતી બીજી પણ તેના મજાની
આસપાસ ઘણા લોચી આમળા દગાવ-દયા માટે, મદદ માટે જુમ પાડી શક્યો નહી મજામા
ગગર કરતો કાઠ અનાજ નીકળ્યો અને સર્વ લાન તેો તણ થયુ

* * * * *

બહાર નુ બન્યુ તે તરફ આપણે દક્ષ આપીશુ બહાર ૥ ખડમા સિપાઈઓ ચંદીની ગઢ જોતા
જેમ હતા ચંદી પરી-ખારી-દીનના વગેરે શસ્ત્રો અને બીજા અનીય શસ્ત્રો પોકારી
તેને મોનાનતા હતા વાટ જોઈ કટાખ્યા-ચંદી ઉપર ખારી નહી તેને કોઈ નીચે જઈ લઈ
આવે એમ હતું પણ નીચે મોકલવો કોને-નીચે વાચ મહોળી હતી-એક તો વાણી અને
બીજી તરખી-જો જાણ તે ત્યા જ રહે-અને બીજા અહીં રાહ જોતા ન ખાતા રહે-અતે હતું
કરીમમલે હતુ-‘પહેલા હું જઈ છુ અને પછી નાગ ફગતી તમારે એક પછી એક આવવું’-એમ
કહેતા ચાર શિપાઈઓ લઈ કરીમમલ સાહેબ દમામચી નીચે ઉતર્યા ‘ચંદી-ખારી, પરીમન’
કરી પોકારતા બોખારો મારતા બોખરામા હાખન થતા-તો ત્યા કોઇ ન મળે પખી ઉડી થયુ
હતુ, પિજઈ ખારી હતું જમાદાર સાહેબ ઓ આ ચારે શિપાઈઓ મહો વકાસી એક બીજા
સામે જોઈ રહ્યા સામે જારી ખુદની હતી તે નાટે ઉપર જવાનો માર્ગ હતો તે વાટે તે ગઈ
હરો ધારી તેઓ ચઢ્યા, ઓ મુસાફરખાનાની પછીનના લાગપર આની પહોંચ્યા-ત્યાં
જોયિ તો કોઇએ તેમનાપર હલ્લો કર્યો, જોત જોતામા તો તેમને નીચે તોડી પાડી તેમના
મહોર્મા કુચા દઇ ચતુરજુજ કર્યા અને આ આલા જોના ખાનમાહેમે જુલે છે તો જ
સાત જુરખાનાઓ પોતાના પર ગઢસો પેડે ઉભા છે

‘અહીં બહારના ખડમાં બાખીના સિપાઈઓ જમાદાર સાહેબની રાહ જોતા હતા દારના
વેનમા મસ્ત હતા-તેમની પણ એ જ દશા થઈ જુરખાનાઓના તેઓ કેદી બન્યા આ જુરખા
વાળાઓનો ઉપરી એક ઉચો સાધુ હતો તે અરના ખામા ગયો હતો થોડીવારે તે
બહાર આવ્યો અને તેમનાપર તિરસ્કારયુક્ત નજર ફેરતી પોતાના સાથીઓને આ માર્ગ
બેહોશ જેવા સિપાઈ ઓને ઊડા દરમારી પાસે પડેના એક શિપાઈના માથાપર ટપવો મારી
માગ આગળે કહ્યું —

“ જાઓ કુતાઓ-આમ જ તમારા માથેકનુ બન ખાઇ પહોરા ભરો છે કે । જાઓ,
અદર તમારો સરદાર મુવેનો પળ્યો છે, જાઓ । ” એમ કહી સરદાર બહાર નીકળી ગયો
સિપાઈઓ ગભરાતા ડરતા ખુલ્લામા ભરાયા અને સાધુમહારાજ પાઠગી આ જુરખાવાળા બહાર
નીકળી આવતા થયા

સમાજીય ક

પુસ્તક ૨૫ સુ,]

ફેબ્રુઆરી, ઈ. ગ. ૧૯૨૦

[અંક ૧૦

અંત્યજોદ્ધાર.

લેખક — રા. ઠાકોર.

ઉત્સવ છે, ઉત્સવ છે,
મહાજનો !
એ ડાગી ડાગી અલ્પજ ભાગના
ઉદ્ધારનો ! આનંદો
ઉજવો આવા અનેક ઉત્સવો
પ્રત્યેક ગામના
આગણે આગણે !
તુ છે આ ?
પ્રવચના પૂરમાં ક્યાંથી આ
અધિકારના ઓગડ ?
ઉત્તરના ઉપા રવિને કાણે
પ્રત્યેક વાડ ?
ક્યાંથી જાગ્યો એ અમારા
ભાગે ઉત્કપનો પ્રહરિયુ ?
કા આર્ય સત્તાનો ન્યાયની શિક્ષા
ચાચનામા એ નૃથી મળી ?
ધુજતા હતા ને, અમારા વીરોના
ન્યાયના ટકારે વિશ્વના પ્રહો,
નહોતો પ્રમોધ્યો પેલા
નૈવિક અભયારી કૃષ્ણ આ ?
વિશ્વની સમાનતાનો મહા બોધ,
તો પછી શો આ

હૃદયભેદક ભણુકાર ?
 મહાગ્વ મથને ઉત્પન્ન રિપ જેવા
 "અડરો મા અલડાઈએ ના"
 જુ સીણુઆગ આ કોની કોની સહોદરો ?
 ભૂચર જળચર ખેચરથી એ,
 આ મનુકૂળના સતાનો,
 વશજ કે રાજખીજના,
 મહા વિગ્નાઈ કાળ જુની
 આપમગ્નની શાખા
 તે જ અરૂર ?
 નથી નથી મમગતુ એ જ્ઞાન
 તક યુક્તિ કે ભાનનાથી એ
 તેમનેય છે આત્માની વેન,
 તેમનેય છે પુણ્ય અને ક્ષાન્તુ
 એ આત્મ જગત તાત પ્રભુએ આપેલો
 પ્રગટે છે તેમનેય હૈડે આશાના હુનાર,
 ન ઢરમાય તેને
 એ કાળ જુની સનાતન મહા પ્રભા
 પુકી દે તુજ આત્મના
 મહા ચેતન્યની પુક
 આ કોટી કોની પ્રજળના આત્મહુતાશમાં -
 સિંચા આ કરમાતી વિસ્તીર્ણુ
 આત્મવેનને પ્રીતિસુધાનુ પાન ?
 બન્ધો ! પુલન અને ક્ષાન્તુ
 એ જ આપણા આયેનો આદર્શ
 શુ દેશે ભૂદેવો ! વિઘાદાન કેને ?
 આ કોટી કોટી માનવો
 જ્ઞાન વિના ટળવળે છે
 ક્ષત્રિઓ કેને રક્ષરો ?
 આ કોટી માનવો અહીં બેહાલ છે ?
 વૈરો શ કરશે ? વેપાર ? શી રીતે ?
 એક, બે, ત્રણ નહિ !

કેટલી કેળી અરૂણ છે !
 શિરમપુરી તપસ્વીઓનો,
 તે તેજનનો રામાનણુ રચયિતા,
 આઘ કવિ વામિક
 સાધી સીતાનો રનેલ પિતા,
 લખાયુ છે કે હતો શ્રદ્ધ
 અને મહા ભારતનો જન્મદાતા
 ગીતાનો પ્રકાશક મહાશુનિ વ્યાસ
 શ્રદ્ધપુત્રીથી જન્મ્યો હતો
 જનનત, તેજવત હતુ ભારતનું
 ઉજળુ ગ્લુ યુગન,
 તે ગીતાનર રામ અને લક્ષ્મણ
 તેમણે અથા હતા પ્રકારા
 શીરના નિજયોની ખાણ
 વેસ્થાપુન વસિષ્ઠથી
 આગ્રે શાધી તિરકકારાય છે ?
 આ કેળી કેળી સનાતન ધર્મના
 તુનસીપૂજ સન્તાનો ?
 અષ્ટેશ દિને ધણધણતા
 ગગન મણ નિગમ્યા બને
 વી તીરે બચેના સૂજ પ્રકારા
 પ્રદપનો જુવાળ શમ્યા પડી
 કુર નિગેતાએ આરબ્યો
 હાનિથોચિત રાજ્યસ્ય યમ
 ત્યારે પકન્યા હતા બૂદેવોને વારતે
 ગૂંતોએ પકનાન !
 એકલા ભગવાન રામે
 શૂરી રામરીનાં આરોગ્યા
 આનૂંદ મેર ?
 ને વૈષ્ણવોના મુગટમણિ
 ચડનાધના લાલિના
 ગુજરાતના આઘ કવિ નગસિદ્ધ મહેતાએ

સ્વીકાર્યા હતા એકદા નિમનજી,
 પ્રભુ ભક્ત શૂદ્રના
 નથી નથી ઓ મહાજનો !
 પ્રીતિમા સ્પર્શસ્પર્શને સ્થાન
 બ્રહ્મપુત્ર કૌશિકે સંધ્યા હતા યાનપાઠ
 મિથિનાના શૂન્યી
 નાતિએ કે દેશ નાસીઓએ
 ન કર્યો તિરંગકાર
 તે સત્યનીર સૂર્યવળી દુઃખિન્દ્રનો
 એ-એ-તો એકદા શૂદ્રને
 પ્રભુજન ! તે ॥ ક્રાંતિદીપે તો
 ભારત ઉજાગો છે
 આનિય કારણે એકદા
 કર્યું કસાઈ-શૂદ્રનું કર્ન
 વૈસ્વવર્તન સમાગશાએ
 એકાકી અતિથિ કારણે
 આજે તો મરે છે શુવાથી અને
 જાનનૃપાથી કેટલી સહોદર !
 ઓ ભારતી સજ્જનો !
 સખગાય છે વિશ્વ વાણી
 ‘ હસ હાથ દે ઉસ હાથ લે ’
 હમે છે તે ન્યાય તુનાની દિવ્ય શક્તિ,
 આખ્ય સામ્રાજ્ય પામેની,
 તમ સમાન હકની યાચનાથી
 શુ લેશો ? ભારતીઓ, શુ લેશો ?
 પાલ્યા નથી, લણુશો શુ ?
 દીવા નથી, માગશો શુ !
 એ ઉત્તતિનો તારેન્દ્ર,
 ન અરપે મર્ત્ય હરત,
 માગ્યા તો માતિકે અલુહ હો !
 માગ્યા ન મગે એ માન
 એ તો પ્રકાસ આત્મયજ્ઞના,

જનનત જન્મના સ્વાર્થેણુના દુતાયની.
 ભડકા છે એ તો આદરાયના,
 અધોર તપના
 સ્વમાન નથી પામતું કાયે બિલામ
 સિદ્ધિ પથ ન ઠરે મૃતિકા પાત્રે
 એને તો જરૂર કનક તાસકોની
 હિન્દે સ્નનપાન કરાયા છે,
 બ્રહ્મનિષ્ઠ બૂદ્ધેવાને,
 જનનત રાજ્યીજને,
 નીનિ નિપુણ વસ્થવીરોને
 ને સેવાનિષ્ઠ શૂરોને
 એ તો સમ કોની મનાતો છે,
 એક જ જનનીના જાયા
 ન સાળે માતા નિજ જાયાના -
 અપમાન, સહોદરથી એ
 સ્વપ્રાપ્ત જૃતમા
 નીન, રાત, ગભીર,
 જતથી શી મહા પ્રજા આર્થ,
 ભારે ધૂળપાતા ટુંકીના કિનારા,
 ને પાનળ તળ,
 રોધ્યાતા વિજય પ્વજા ॥ સુનહું રત ભ,
 મહા કાય ગિરિરાજની અતુર્વણું,
 મધ્યાદ્ધ ભાતુ તપતો,
 ભારે ભારતના ભાવિનો,
 કીર્તિ પનાકા કરકરની,
 હમારી વિશ્વ ઉપર,
 ને તેને ઝાપડે રમ્યા હતા,
 ગ્રીસ ને મીસરના તારત્તયાની
 શકર, કૃષ્ણ ને શુદ્ધ,
 સ્વરાજ હતા આ સુભાગી દેશના
 આ દેશે જન્મ્યા હતા,
 અચ્ચાર તો પુણ્યનોક

બનત, હનુમન ને લડનીર ભીમ,
 એ ઝંઝ ઝંગતા તારલા,
 આપી હગીને આથમ્યા,
 આપીથી જ વહેતા ઝરણે,
 ઇંસુ જેવા ચોગીની જ્ઞાનતૃપ્તા છીપી,
 પણ ખુટી એ અનધો ખુટી
 રનાર્પણના પુણ્ય પુરા થયા
 ન જાણે રાધી આત્માના પ્રભાસ
 પાનળા બન્યા !
 દુઃખી થઈ ઉદય ઉપા,
 તપતા મધ્યાહ્ન આથમ્યા,
 ને રજની આવી,
 અમાસના અધઢાર જે-રી,
 પાપીના પાપથી,
 ગત દીપે જન્મતા ધુમશી,
 ઉત્થ પંચી અસ્તનો દેરો,
 આત્મવત્ બૂતેયુનો મત્ર
 પુરો થયો ને વિસરાયો
 અમીમ જલધીરતી આર્ય પ્રજા,
 પનટાઇને બની,
 મીમાઝના સરવરીઆશી !
 જે ઝીંમે સુકાય !
 વર્ષાએ ઉભરાય !
 ભારતવાસીઓ કેમ ઉડશે જા એ
 પાપ વિના સહોદરને લઈ ?
 મહાક્રાંતિ ક્રાન્સની
 ને ઉત્ક્રાંતિ રશની
 એના મૂળ અન્યાયે ભાળગો
 અને આયે છે કોગી કોટી
 નિર્દોષ, શિક્ષિત
 નથી આ પરમાણુ સરીખડો તણખો,
 છે એ તો નિખીડ વનની,

તર સાખાએ ધુપેનો દાનાનજ,
 જાણે ભૂગર્ભમા સપાએનો,
 મહા જવાનામય જનાનામુખી
 વા મેઘમા સતાતી પ્રનયી નિહત,
 નથી આ નિર્વાણ ચતા
 દીપકની સ્યામ ધુમ્રરેખા,
 એ તો ધરાતનથી ધુવનાતો,
 સહસ્રમુખી અગ્નિ છે,
 ધર્મના એ વિનાસ ન હોય મહાજનો !
 આ તો આ રાં તાગે એ
 ધર્મમાયે શોખ
 શોખને અતે સધ્યા
 એ તો કાળજીનું સય છે
 પ્રશ્ન આ છે !
 અધોગતિ શેજે આ ?
 પણ કેણે સામર્યુ
 આઘ સકિનું મહાનાકર ?
 નથી નથી એ કશું એ
 આગ્રયો એ તો સ્વકર્મનો,
 જ્ઞાન કાશ્યો વાવેના બીજનો,
 નોતી ઉગી બહારિઓના સિદ્ધિ કાનમારે
 ઉત્કૃષ્ટ ક્ષેત્રે અને અમૃત સિંચનેય
 કટકે બીજે આત્રમજરી
 તે ન બેજે સિતતામા
 મહા પ્રજનો મહા ઉત્પ
 ગત કાને એ નિવિરે કશું
 વર્તમાને એ જ અગ્નિ છે
 બારિ પણ મિદ્ધ કરમે
 આ પરમ સુન
 જાનુ કૃતિ કવન ઐશ્યુધ્ય,
 અતરેય મહીવાસ
 ને સત્યવકતા સત્ય કામ જામાલ

જાપરત, હનુમન ને લાડીર લીમ,
 એ ઝંગ ઝંગતા તારના,
 આંત્રી ઉઘીને આથમ્યા,
 આલીથી જ વહેતા ઝરણે,
 ઈસુ જેવા યોગીતી જ્ઞાનનૃપા છીપી,
 પપ્પ ખુટી એ અનધા ખુટી
 સ્વાર્પણના પુષ્પ પુરા થયા
 ન જાણે રાધી આત્માના પ્રભાસ
 પાનળા બન્યા !
 દુઃખ ચર્મ ઉદય ઉપા,
 તપતા મધ્યાહ્ન આથમ્યા,
 ને રજાની આની,
 અમાસના અધકાર જેની,
 પાપીના પાપથી,
 ગત દીપે જન્મતા ધુમ્રતી
 ઉદય પડી અમ્ભનો ફેરો,
 આત્મવત્ બૂતેપુનો મત્ર
 પુરો થયો ને વિસરાયો
 અગ્નીમ જલધીશી આર્ય પ્રભા,
 પનટાઇને બની,
 સીમાડાના સરવરીઆની !
 જે ગ્રીષ્મે સુકાય !
 વર્ષાયે ઉભરાય !
 ભારતવાસીઓ કેમ ઉડશે ઊંચે
 પામ નિજા સંટોહરને કર્કશ
 મહાક્રાંતિ ક્રાન્તની
 ને ઉત્ક્રાંતિ રશની
 એના મૂળ અન્યાયે ભાળશે
 અને આયે છે કોટી કોની
 નિર્દોષ, શિક્ષિત
 નથી આ પરમાણુ સરીખડો તણુખો,
 છે એ તો નિખીક વનની,

તર શાખાએ દુપેનો દાવાનળ,
 જાણે ભૂગર્ભમાં લપાએનો,
 મહા જ્વાનામય જ્વાનામુખી
 વા મેઘમા સનાતી ત્રવથી વિદ્યુત,
 નથી આ નિર્વાણ થના
 દીપકની રયામ ધુમરેખા,
 એ તો ધરાતનથી ધુધાતો,
 સદસમુખી અગ્નિ છે,
 ધમના એ વિદ્યાસ ન હોય મહાજનો ।
 આ તો આદર્શ લાગે કે
 ધર્મમાયે ગોખ
 ગોખને અતે અધ્યા
 એ તો કાળજીનું સત્ય છે
 પ્રશ્ન આ છે ।
 અધોગતિ ગેરો આ ?
 પણ કોણે સામયુ
 આઘ શક્તિનું મહાવાક્ય ?
 નથી નથી એ કશું એ
 આઠાયો એ તો સ્વર્ગનો,
 ફાન ફાલ્યો વાવેનાં જીતનો,
 નોતી ઉગી બહાઈઓના સિદ્ધિ કાનમારે
 ઉત્કૃષ્ટ હેતે અને અમૃત સિયનેય
 કટક ખીજે આત્રમજરી
 તે ન જાગે ભિત્તામા
 મહા પ્રજ્વળે મહા ઉદય
 ગાન કાને એ નિશ્ચિતે કનુ-
 વર્તમાને એ જ અગળ છે
 ભાનિ પણ સિદ્ધ કરશે
 આ પરમ મુજ
 જાનુ કૃતિ કવન ઐશ્વર્ય
 અતરેય મહીલાસ
 ને સત્યવક્તા સત્ય કામ જાવાન

આચાર્ય મણિ અદ્વૈત સ્થાપક
 રાકરનેય ભોધ્યા ત્રિપુરાદિએ
 ચાણાળ વેશે
 દિદો-હિદોએનો
 અમાવાસ્યામા ઝગમગતા પ્રકાશ તારલા
 ગોરાગ-રામભોદન, કેશવ ને દેવેન્દ્ર
 આચમન કરાયા છે ગગાળળના
 આ પ્રાયશ્ચિત્તને પુરા કરના
 ને સૌરાષ્ટ્રી સિંહ-મહર્ષિની ગર્જનાએ
 ધણુધણુ ભાનત !
 દેશનુ ભાવિ ઉત્તળના,
 દુક્યો પરમ મત્ર,
 ધર્મ ઘેની પ્રાચીન આર્ય પ્રત્નને,
 સાધુ ક્યાનદ સરસ્વતીએ, અને
 પેના ગીતા ઘેના તપસ્વી
 મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધીએ
 પણુ એ મહાત્મનો !
 હળુ ઉપાની અવધો દૂર છે
 ન ઠેવાય એ પાપના પૂર
 એક, એ કે તણુ હાથે
 પ્રત્યક પ્રતર્તક એ ત્રિશિષ્ટાદૈતનો
 મહાત્માઓમા માણે રામાનુજે
 શુદ્ધ કાચી પૂર્ણને સે-વા'તા ગુરુ કરી
 હળુએ છે મંદિરે ભૂર્તિ ચાણાળની,
 તિરુવધીમા સ્થાપેનો એ દેવ,
 ને કેણુ હતો એનો અનુગ્ર,
 ધમદાસ ને મહન્ત,
 તિરુ-પ્પાત-આસ્વાર
 શ્રીમતિ અદાનામ્મા,
 તિરુ-મગાઇ-આ'વાર,
 સૌ એ હતા શૂદ્ધ કે શૂદ્ધપાપ
 પ્રગટા એ પા-ધો !

આ કે ની ભાન્ડુમાં, તમ આત્મ પ્રગટ,
 ગાદ તિમિરમા આત્મના મહા મુખ,
 યાચના છે અમ રક્તી
 હુવતનિ તારવાની
 અજ્ઞાનના પૂર ચ'સ ચક્રા કે ।
 તે દાષોદાય કેવળની
 સીચો ! બ ધો, સીચો ।
 આ કે માતી મહા પ્રમની શાખાવેતને
 મુખા નીર નાન પુત્રો ને ફાનવો ।
 'પુત્ર ન તો પુત્ર પાપડી'
 અમજો આ મુલાવુર
 ભારત સન્તાનેતો । ।
 ઉત્તમ છે, ઉત્તમ છે,
 મહાજનો !
 એ કે ની કે ની અ યજ્ઞ ભાન્ડુના
 ઉદ્ધારનો । આત્મ,
 ઉત્તરો ! આત્મ અનેક ઉત્તરો
 પ્ર પેઠ ગામના
 અમિજો આમિજો *

* ગર વધ નડિઆ ની અત્યજ્ઞેદાગના પ્રથમો સ્તવ વખતે આ મંત્ર રચવામા અમુ દંડુ
 લેખક સ હાથે ખેડાવાળ શાસ્ત્રજ્ઞાનિના ઉચ્ચના આવ તરિ છે અત્યજ્ઞેદાગમા એ ગિદ્યક્યુ માર્ક કરે છે
 સ આ

શ્રીમુન ગો વૈવગમ (સચિવ) ર ૧-૦-૦ એમ એન. ત્રિપાળી એન્ડ કંપર્ન મુબાઇ

અમૃતસર કોંગ્રેસ.

વેળા-૨૧ રમણીયરામ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી

ગયા હીમેન્નરમાસની છેલ્લી તારીખોએ પંજાબીભાઈઓએ અને પંજાબીમહેનોએ અમૃતથી તરબોળ થયેના પેતાના મુખ્ય વ્યાપારી મથક અમૃતસરમાં અનેક વિદ્યમંત્રીઓથી ઘેરાયેલા હોના છતાં પણ, પોતાના અનેક વૃદ્ધ મીજનોની લયકર ઝડપ અને યુનરેજીના શોકમાં હોના છતાં પણ, અને દેશવેદી આત્મજનો અને પ્રાન્તના સરકારી આદેશોનો પ્રત્યક્ વિરોધ હોના છતાં પણ ઉઠાડહુથથી અને દુઃતાથી ઉચ્ચ કર્તવ્યબુદ્ધિથી પ્રેરણાને હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિપક્વા ચેતનગીસમાં અધિવેશનનો મહોળાજનક સમારણ ઉજવ્યો હતો આ સમારણ અનેક ગૌરવોથી ઇતિહાસમયસર રહેશે-હિન્દના ગજકીય જીવનનો એક ઘણો મહત્વનો અને અભિમાનનો યોગ્ય પ્રસંગ ગણાશે ૧૯૧૬ ના ગરા વર્ષના એપ્રિલ માસની નાદીરચાહીથી મહાત્મક નિર્મનના અને નિર્ણયતાના જોગ થઈ પડ્યાને ઠેકાણે પંજાબનાગીઓએ પચાસ વર્ષની પ્રગતિ રૂકવી પચાસ હાથોમાં ઠગી અને હિન્દનો મનનભાવિ ઇતિહાસ પર આમ આ સમયપ્રસંગોને ભૂની જગાની હાથ બીડી નાંચે નહિ એ નિશ્ચિત છે

ધણે રથગેથી-ધણી દિશાએ તરફથી આ અધિવેશનનું રથજા દેવનામાટે યુગનાએ થઈ હતી એ સૂચનાકારીમાં કેટલાક દેશવેદી આત્મજનો હતા, તો, ઘણ પરતવતતાની મેડીઓમાં સ્વર્ગીય આનન્દ અને મોહ માનનારા હતા, તો કેટલાક જનો બીજાને નરા હતા આવા જનોના સૂચનોમાં દેશપ્રેમ હતો નહિ આત્મગણ અને પુરુષાર્થના તેજ ન હતા, પણ એ જનો કેવળ ઉપેક્ષાને જ પેગા હતા અમૃતસરનાગીઓએ આમ જ આત્મચિક્રમ નાંચુ છે તેથી દેશમથને ઘણો ભોલ્ય લેના યોગ્ય છે, દેશસમરતના અભિનંદનને એ યોગ્ય છે

અમૃતસરના આ રાષ્ટ્રીય સમારણરૂપી મહાતીર્થનાત્રાએ હિન્દનાસીઓએ ઉનટથી લાગ વીધો છે દેશના ઉઝાણમાંથી સાધારણ રિયલિતા અનેક દેશમંદુઓએ ધર્મકર્તવ્યની ઉચ્ચ બુદ્ધિથી પ્રેરાતો, આ પંજાબીભાઈઓનાં કારી દુઃખમાં યથાગતિ સહાનુભૂતિ નિર્ધારના આ તીર્થનાત્રા ઠગી છે પગલાએ અમૃતસરનું આ અધિવેશન અપૂર્વ રીતે સફળ નીડણુ હતું હોંગ્રેમના ઇતિહાસમાં આજ સુધી ના અનુભવેલુ-નાંક નાંચેલુ રાષ્ટ્રીય-દેશજીવનનું અપૂર્વ ચેતન રૂપા દૃષ્ટિએ પડતા સાધારણ દેશપ્રેમીને અમર આનંદ થતો હતો તો જે હિન્દવાસીના હૃદયમાં એવીએ કેનાડ અને નરા નણુમે ને પાસે દિવસ 'હિન્દ દિન્દ અને દિન્દ' જ થનું હશે, તેઓના અન્ત કરણમાં શા ઉચ્ચ લાગ રમમાણ કરતા હશે તેની ક હતા નાયક દેવ પુખ્તોએ કરી લેતી, એ જાન રહમજના મધુ સમિત આપો

ના ૨૬ મી હીમેન્નર ૧૯૧૬ ની મોરના એક વગેરે આ મહાન નમરનની એક સહ થવાની હતી પરન્તુ, પંજાબમાં આ માસમાં માનગ્ય રીતે વર્ષાનુ જેવી મેલ છે તેમ

કોંગ્રેસના અધિવેશન પહેલાં ચાર દિવસથી સાગ પગલમા વર્ષા વરસો હતો પરિણામે અધિવેશનો પ્રથમ દિવસ તા ૨૭ મીનો થયો. અમૃતસરના અને પગલસમસ્તના બંધુઓમા આ સમે અપૂર્વ આનન્દ અને ઉત્સાહ હતો નામદાર સમ્રાટશ્રી 'બાદશાહી દહેરા' આ જ વખતે પ્રમિદ થયો તો તેની ગમે અમૃતસરના બુધિય લોખનાયકો કોં સહવાન અને કોં કિચતુ ઉપગત સરા પગલના બીજા અગ્રગણ નાયકો પડિન 'રામભુજ દત્ત નોધરી, લાના હરકિસનનાન અને લાના કુનિય' વિગેરેને મુક્તિ મળી હતી તેથી પ્રગભા ઔર વિગેય આનન્દ થયો હતો. કોંગ્રેસના પ્રમુખ મહાશય પડિત મોતીનાન નહેરુએ ગાધીશ મનમોહન માનસીયશ અને સ્વામી શ્રદ્ધાનદશ વિગેરે સાથે સહકાર કરી પગલનાસીઓના કુખી હુએને જે અપૂર્વ સમજાનતીન આપ્યા 'સન આપ્યા હતા, તે મહાન 'ઉપકાર' નો બન્યો અમૃતસરીભાઇઓએ અને દેશપરદેશથી આવેના અન્ય દેશમન્દુઓએ એમને અપૂર્વ સ્વાગત આપી કરો હતો. પગલમા આપણા ગુજરાત જેના મોટા વિશાળ માર્ગો નથી, પણ ન્હાની ગરીઓ છે આપણા ભાઈઓની સકુચિન ઉદારવૃત્તિ નથી પરન્તુ આપણને બેઘડી શરમારી દે તેતુ વિશાળ ઉદાર હૃદય છે આ સ્વાગત અનસરે આ ન્હાની ગરીઓના ન્હાના માર્ગોની બંને બાજુના એક કે બે મળના 'સખ્યામધ ન્હાના ગૃહોની અટારીઓ પગલનાં સુર સ્ત્રીપુરુષ અને બાન્કોથી જકડાઇ ગઈ હતી આ અટારીઓમાંથી ગુજરાતની નિર્ગન અને કૃત્રિમ કામવાગી બહેનો દીસતી ન હતી પણ ગુનાની બોલીથી જેમના શરીર સુદર અને લચ્છ દેખાતા એરી તન્દુરસ્ત અને વાનચોળ પગલશુ બહેનો હતી સાચા સૌંદર્યથી, અને વીચનાન તેજની પ્રતિભાથી હિન્દુ ગૌરવ સ્મરણ કરાવતી આ સ્ત્રીની કામવાગી પગલખીમટેનો હતી ગુજરાતના સ્ત્રીપુરુષોને તન્દુરસ્તીની સાચી પ્રતિભાઓ આ મળશે અમૃતસર એ પગલનુ એક મોટુ વ્યાપારી સ્થળ છે ત્યાની વસનિમા મટેમાની કરનાનો બહુ અનોકિય ગુણ છે ગુજરાતીભાઈ ઓ અને બહેનો શીયાળાની ઋતુઓમા બે માસ સુધી દર વર્ષે પરબની હના લે તો ગુજરાતની સિથિનતા દર ધાન આવા અમૃતસરીભાઇઓ અને બહેનોએ પડિત મોતીનાન નહેરુનો જે અપૂર્વ સહકાર મ્યો છે તે ખરે જ અભિનન્દને યોગ્ય છે કોંગ્રેસના માનનીય પ્રમુખ મહાશયોને તે તે સ્થળની પ્રગ જે રીતે સહકારે છે કે દેશની મહાન વ્યક્તિઓને પ્રગ જે ઉત્તમ ભાવથી સન્માન આપે છે તેથી મહાન રાજ્યો પણ શરમિન્દા પડી જાય એવુ બને છે અને એવો જ સહકાર પડિત મોતીનાન નહેરુને મળ્યો હતો કોંગ્રેસના વિશાળ મડપની આસપાસ જે લચ્છતા દિસતી હતી તેલે આપ્યા સમારબને કાઈ ઔર જ તેજ આપ્યુ હતું દેશપરદેશથી-દૂરથી આનનારા અસખ્ય પ્રતિ નિધિઓની બધી અનુકૂળતાઓ સચવાય તે માટે કોંગ્રેસના મડપની પાસે જ અનેક તમુએ તાણ્યા હતા દૂરની કોઈ રાજની જાવણી પડી હોય-કોઈ વિગેતાનુ મોટા સૈન્યનુ ગામ વસ્તુ હોય તેમ જણાવુ હતું પગલના ન્હાના મોટા ગામેમાંથી લુદા લુદા વ્યાપારીઓએ

ચોટા માથા હતા અને હજારો લોકોની મેદાની ત્યાં ભેગી મળી હતી ખીજી માણસે પગપાળા મીઠાઈનાગાઓએ પોતાની દુકાનો જમાની હતી આમ કોંગ્રેસના મંડપના અંગની આસપાસ દસ દિવસ સુધી એક નવું નગર વસી રહ્યું હતું.

પ્રથમ દિવસે તા. ૨૭ મીએ મહારાજા દસ વાગ્યા પહેલાં તો અચાનક હજાર ખુશીઓ ભગઈ ગઈ હતી અને એક વાગે કોંગ્રેસની શરૂઆત થતા પહેલાં ક્યાંક દોઢ દનાક પૂર્વેથી મંડપના દરવાજા બંધ કરનામા આ વા હતા પ્રતિનિધિઓને વધારે ટિકીંગા આપવાનું બંધ કરનામા આનું હતું અધિવેશનમા બારીએક હજાર દેશજનોની હાજરી હતી પગપાળી સ્ત્રીઓ ઉપરાંત યુજગતી, નજવા પ્રમાણુમા દક્ષિણીઓ, સૂન્ય બગાની ને મદારી સ્ત્રીઓ પણ હાજર હતી છેલ્લા નણ્યાર વર્ષથી આ રાષ્ટ્રીય અધિવેશનમા આપણા યુજરાતીભાઈઓ અને બહેનો સારા પ્રમાણુમા હાજરી આપે છે અને દેશના રાષ્ટ્રીય જીવનમા ઉત્પત્તિ રમ વે છે એ અભિનંદનને યોગ્ય છે પણ આ ભાઈઓ અને બહેનોમા સાધારણ દ્રવ્યસપત્તિવાળા અને સાધારણ જીવિવાળા નવયુવાનોનો જ મોટો ભાગ હોય છે યુજરાતના મોટાઓને અન્યાય મળતો નથી એ ખેદનો વિષય છે આ નવયુવાન દેશપ્રેમી બંધુઓના ઉત્તર ભાગ માટે આપણે રહેમને અભિનંદન આપીએ અને ધન્યશુ કે ભારિ અધિવેશનોમા દરેક પણ વધારે સારી અધ્યાય એ હાજરી આપે અને આ દળને યોગ્ય માગ દોગ્યા માટે યતન રીતે પોતાના નિચારો દર્શાવના અને આચારમા ઉતારના-સમર્થ યુજરાતીનવુઓમાથી યોગ્ય નેનાઓ પણ સાથે રહે.

અધિવેશનની શરૂઆત રાષ્ટ્રગીતના મીઠા સંગીત સાથે થઈ અને તે પછી આરસમાળના પ્રખર વિદ્વા. અને પ્રતિભાશાળી મધુ મહાત્મા મુન્શીરામજી-રામી શ્રદ્ધાનંદજી યાગતનારિણી સમાના પ્રમુખપદેથી હિન્દના ઉપાધ્યક્ષાથી બહુ શ્રમ વેરીન દેશમર્ત્ય જીવિથી પ્રેરાધને આવેના અને દેશજનોનો સત્કાર કરવા મહાતાદ સાથે ઉભા થયા રવામી શ્રદ્ધાનંદજીની શ્રદ્ધા અપૂર્વ અને અનૌકિક છે પોતે સમર્થ વિદ્વા. અને કાર્યકુશળ-ચાનહાર નિપુણ છે યાગતનારિણી સમાના પ્રમુખ તરીકે એમણે આપેલુ ભાષણ એક દૃષ્ટિએ નિચારના યોગ્ય છે એમા હિન્દનાને અપારેયો મહાન સંદેશ છે એમા સાચા હિન્દીજનનું શુદ્ધ હૃદય છે સ્વાર્થ, અન્યાય, ખુનરેજી રહામે તેમા પ્રમથ પોકાર છે મનુષ્યની સકલ સમાજ માટે તેમા ઉચ્ચ વિશ્વપ્રેમ છે હિન્દનાને રહેમના કર્તવ્યનું ભાન કરનાનો સુંદર બોધ છે હિન્દના રાષ્ટ્રજીવનમા જામી ગયેના બે મહાન પક્ષો રહેમા એકે થતા ઘણીનમ છતાં દૃઢ વિનિતિ છે રસમિજ પગપાળી નાદીરશાહી ઉપર ઉન્હાં અશુ સારતા ડહે છે કે, પ્રજા અપની પૈત્રિક પ્રધાકે અનુસાર સિંહ ઔર પેરસે નગી, અપને મા બાપ હાકિમકે પાલ, પરિયાદકો વાંઠી. પરતુ

उसने पहलेसे ही फौज-इकजी कर रखी थी और उनको हुजूम दे दिया था कि यदि भूल बर, उमे माबाप समजनेवाली प्रजा, उसके मन्दिरकी और बल्लेका यत्न करे तो जैसे भी हो सुके, उन्हें आगे बढ़नेमे रोका जाये। भोगी विहारी प्रजाने रुठे हुए बालककी तरह सरपीट कर आगे बढ़नेका यत्न किया, और प्रजाके 'पति सप्ताह'

કમનાના પત્રો ૩ ૨-૦-૦ એનુ એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

જાજ પચમકે પ્રતિનિધિઓને उसकी प्रजाको गोल्फिआसे भून डाले जहा स्वाधका चारों ओर राज्य है, वहां इस गिरे हुए समयम नि स्वायसमतका प्रकाग कैसे होता । नियम के नामपर विप्लव और शांति के नामपर अत्याचारका राज्य फैल गया । मार्शल्ल ने नर, नारी, बाल वृद्ध और युवा-सत्र को बेजान कर दिया । उस दिन मार्शल्ल का विजय हुआ और शान्ति फैल गई, परन्तु वह स्मशान भूमि भार कबरस्तानकी शान्ति थी-वह मौतकी शान्ति थी ।—आम दु. अ. स्थितिपर गोकुला अश्रुओं सागता स्वामिभुज्ये એક રાજભક્ત, દેશભક્ત, નિશ્ચિન્ન અને મૌથી વધારે પ્રભુભક્તના ઉદ્ધાર હ અને વ્યવસ્થા કર્યું એક રાજનિષ્ઠ પ્રજાની ભયકર કતલ એક તદ્દન ખીનજનામવાર, પ્રભુ અને પ્રજાના ના માનનાર, રાજ-સમાદને ના યોગ્યનાર પોતાની રાજદી બુદ્ધિએ આનનાર અધિકારી કરે અને એના એ કમળીયુ કૃત્યને કાયદા-નિયમ નામને તદ્દન અયોગ્ય એવા અન્યાયી અને નિરકુશ કાયદા-રક્ષણ આપે એવી વ્યવસ્થા તો હિન્દમા આજે જ બેઠ, સાબળી અને અનુભવી સ્વામિભુજ્યે આ રવરદી અને નિયમ-વિધિની વ્યવસ્થા રહામે પોતર ઉપાસે છે એમણે હિન્દુ સમસ્તનુ હુદ્ધ વ્યવસ્થા કર્યું છે આજના આનના, કયા સન્ધ્યાસીકો રાજનૈતિક બાન્દોલનમે માગ લેના વાહિય ? એ અર્થદીન-અસાધુ પ્રશ્નો ઉત્તર સ્વામિભુજ્યે બહુ ઉત્તમરિતે આપે છે 'જે દિવસથી મહે પવિત્ર સન્ધ્યાસાથમ રસીમયો છે તે વિસથી સાગ સમારને હું એક પરિવાર સમજુ છું સાગ રિશ્વના ધનને એક આમે બેડેટ અને લોકનજ્જ છોડીને પોક્સેવા કરું છું એ મહાક મન છે' પવિત્ર ભારતવામા અમખ્ય સાધુ સન્ધ્યાસીઓ કે એ મહાન દળ પોમને સિદ્ધા આપે, અને સમાજમા ઉચ્ચ રિમામતો આપે, અને પોતાના વ્યક્તિય સ્વામિભુજ્યે માફક સમજે, અનુભવે અને આચારમા મુકે તો હિન્દના પુરો તરિકે તહેમનુ જન્મ્યુ ખરે જ સદન નીવડે, સ્વામિ શ્રદ્ધાનન્દજી આનુ આન્દોલન પ્રેરવા, સાધુ સન્ધ્યાસીઓમા એ એનન બાધૃત કરવા પ્રવૃત થાય એ નુ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી કે ઉપરના પ્રશ્નના મીધા અને મગન ઉત્તર પોતાના ભાણમાં સ્વામિભુજ્યે આપ્યા છે એમનામા આત્મમગની ન્યૂનતા નથી પણ આત્મમગના પૂર નેરથી રહે છે આ દષ્ટિએ તેના આ લેખ-આ ભાષણ ધણું કિમતી છે દમણમા પણ મહુ અર્થદાન અને નિચારયોગ્ય છે

દવે બીજી દષ્ટિએ-રાજનીય દષ્ટિથી નેષ્ટએ તો કાષ્ઠક નિરાશા ઉત્પન થાય એનું છે 'મો-ટે-સિન્દાના ના રાજકીય ભુધાગનો કાયદો પસાર થયો છે એ કાયદો ધણે અરો અધુરો છે અસતોષ આપે એવો છે એ કાયદા-અમધમા સ્વામિભુજ્યે વિગનમા કશુ જ કહ્યું નથી. ને કે કુકાણમાં જણાવે છે-રહમજી શકે છે કે એ પોતે તેથી સવૃષ્ટ નથી મારી વાન છે પણ એટલું બસ નથી નાજીય દષ્ટિથી સગવડ દિનોથી એ વાતને પુરતી આપવાની જરૂર હતી દેશમાં આજ બે મહાન પક્ષ પડ્યા છે અમહે એને મહાન કરી શકતા નથી કારણ એ જ કે એ ન્દાના-થોડી સખ્યાના પક્ષમતિ મોટો ભાગ, અતરથી કૌંઝેસનો પક્ષ છે કાર્થ રામના માર્યા, કાર્થ એન્ધા એન્ધાયા, કાર્થ પારકાની બુદ્ધિએ દોરાયા, એવા

કેટલાક જનો આ થોડી સખ્યાની નહાની સખ્યામાં છે અને રાજકીય સિદ્ધાંતોમાં કેવળ મતભેદ છે માટે જ અમ્હે કોંગ્રેસ સાથે મહુમત થઈ શકતા નથી એવું વિચારદર્શન એ મિથ્યા આગર છે અતરથી ભુદી લાગણીઓ છે એ લાગણીઓ સ્પષ્ટતાથી નિરૂપતાઈ જણાવવાને એ નિર્મન છે એવું અમ્હેને લાગે છે અમ્હે ધણુ ધૃતીએ છીએ કે અમ્હારૂં આ અનુમાન અસત્ય નીવડે. સ્વામિજી આ ન્હાના પક્ષને પોતાની બેઝવૃત્તિ લાગરા ડરે છે બહુ સાચુ કહે છે પણ એ કહેતુ હવે જરૂરનુ નથી જે નાગરિકોમાં-નેતાઓમાં ઓદાર નથી, ક્ષમા નથી, ધીરતા નથી, સહિષ્ણુતા નથી અને સર્વના કરતા પણ વિરોધ તો જે પોતાની માનુ-ભૂમિના કલ્યાણુયસમાં પ્રત્યક્ષ રીતે હાજરી નથી આપતા એટલુ જ નહિ પરંતુ અન્યને પણ હાજર ના રહેવા ઉત્તેજીત કરે છે એ અધર્મ જે ગણી શકાય-એ દેશદોહ હેજવાય અને આના જનોને ઉપદેશ અને રિનનણીઓ શુ અરથાને નથી ? સ્વયમેવ જે જનો- પોતાની જ ઇચ્છાથી પ્રેરાધને જે જનો-એ કોંગ્રેસનો બહિષ્કાર કર્યો છે તેમને આમનણુની હવે જરૂર ની હોય ? સ્વયમેવ જેમણે ત્યાગ કર્યો છે તેમને સ્વયમેવ તેનો પુન સ્વીકાર ડરવાની છુટ છે સ્વામિજીએ આમ બે ત્રણ મુદ્દા ચર્ચ્યા છે એમ્હે લેખ લાપણુ-સાર છે-નિચારને ચોખ્ખુ છે લાપણુ પુરૂ થના મુનાઈની ખાસ કોંગ્રેસના માજી પ્રમુખ મહાશય મિ હસન ઇમામે દરખાસ્ત કરી અને અ પ જનોએ તેને અનુમોદન આપ્યુ અને પંજમની એકહૃદયથી સેના કરનાર પડિત મોતી લાય નહેરએ ગંગેસનુ પ્રમુખપદ લીધુ પડિતજની દેશસેવા પંજમના પ્રકલ્પ પહેલા દેશમાં બહુ મશહૂર ન હતી એમના પ્રાતમાં વિશેષ પ્રમાણુમાં અને અન્ય સ્થળોએ કાષ્ઠક ઓછા પ્રમાણુમાં શિક્ષિત વર્ગમાં એક અનુભવી અને ચાનાક દેશસેવક તરીકે એ અનખન નિખ્યાત હતા પંજમના પ્રકરણુ એમને વધારે જાગૃત કર્યા એક નવયુવા- નને પણ બે કાણુ નરમારી એટલા બગ્યા એમણે પંજમની બાય ધરી પરિણામે પંજમ એમનુ જન્મમરનુ સણી બન્યુ અને પંજમની આ કોંગ્રેસના અધિવેશનના પ્રમુખપદે પંજમની અને બીજા પ્રાતોની પ્રજાએ એમને ચુડી કહાવ્યા એમની દેશમેવાનો ચોગ્ર બનો આમ મળ્યો પ્રજા નચણી છે એના કેટલાક દેશસેવકોના ઉદ્ધાર આમ અસત્ય કર્યા પ્રજા જાગૃત છે- સ્ફુર્તેલુ છે-વિવેક જાણે છે એ આચારમાં મુકી જતા યુ પ્રમુખ મહાશયની પસંગી કરવા માટે કરાન મુકતા અને અનુમોદન આપતા થયેના લાપણો નિશાળના છાત્રોએના શબ્દો હતા મિ હસન ઇમામ અને રા ભગતરામ કષ્ઠક હીક બોલ્યા હતા ત્યારે અન્યને શુ બોલવુ એ સુઝયુ નહિ ભૂતકાળની કોંગ્રેસમાં આની સ્થિતિ નહતી પડિતજનુ લાપણુ અતિશય લાણુ હતું અને પંજમની દુર્ધર્ટ મિથિતિનુ વણુન અને નવા રાજકીય સુધારાના કાંપેદાનું નિરૂપણુ એ એના મુખ્ય વિષય હતા પડિતજીએ પોતાના લાપણુની શરૂઆનમાં જણા યુ હતુ કે 'ત્હમ્હારૂં સખ્યામધ લાઇઓના કરખીણુ પુનનો ઉડા મોકમાં ત્હમે આગે અહિ ભેગા મળ્યા છો, અને મ્હેને તેના પ્રમુખ તરિકે ચુડી કહાડીને ત્હમે મ્હેને ત્હમારે

મુખ્ય ગોચક બનાયો છે, અને તે ખરૂં જ હતું. પંડિતજીને પંજાબની આ દુઃસ્વચ્છતાનું પ્રયત્ન વિનાયથી જે તીવ્ર ધા લાગ્યો હતો તેથી જ હવેમણે પંજાબની મહામતીનું ધન તીવ્ર હવુ પંડિતજીનું ભાષણ ઉપર કહ્યું તેમ અતિશય લાજુ હતું નિ ઉમે દિન્દના પ્રજાનના પ્રતોના દહથી પણ જ્યાંદા ઉમેરા ચતા જાય છે, અને ચતધા સુલ્યુવેતી મુરકેરીઓ, જરૂરી-આતોના નામદાર સગકાર ઉકેન કરતી નથી એટલે આભાવિક રીતે પ્રજાજનના પ્રતોની સુચ રધારેને વધારે સુચાતી જાય છે કૉંગ્રેસના પ્રમુખને અને કૉંગ્રેસના કાર્યક્ષેત્રને માથે આમ કામતો બોલો સ્તિ ઉમે વધતો જાય છે આરી સ્થિતિમા પ્રમુખ મહાશય પોતાના ભાષણમા બધા જ પ્રતોની ચર્ચા કરી શકે એવુ માનવુ જરામર નથી ધણા અગતના મહાન પ્રતો જ આના સમે એભાષણમા ખાસ મુદ્દા બની નકે અને તે જ ઉપર ચર્ચા થઈ શકે-મીજી અસભરિત છે પંડિતજીના ભાષણમા આવા મહોટા પ્રતોની ચર્ચા હતી પણ વિચયોની પસદગીમા બહુ વિવેક હતો નહિ અને ચર્ચાની લખામાં બહુ તેજ ન હતુ જે કે પંજાબના પ્રશ્નને અને મુદ્દાગના પ્રશ્નને એમણે કેટલીક વજનદાર દક્ષીનોથી ચર્ચા હતા પંજાબની હોકેમશાઈ મળથી સડેતી હતી એ વાતની તરફ ધ્યાન, ખેચના એમણે ખરૂં જ કહ્યું છે કે *But repression and terrorism have never yet killed, the life of a nation, they but increase the disaffection and drive it underground to pursue an unhealthy course breaking out occasionally into crimes of violence And this brings further repression and so the vicious circle goes on. No one can but deplore violence and political crime But let us not forget that this is the direct outcome of continued repression It is due to the perversity of the executive which blinds itself to the causes of the discontent and, like a mad bull, goes about attacking all who dare to stand up against it* પંજાબના અમતદારોની આપખુદ નીતિનો લક્ષણોના લુદા લુદા એક આમ મતાવનામા એમણે 'સરકારને ઉતારી પાડી છે' એવો આરોપ કેટલાક જનોએ મુકયો છે એ આરોપ જોટો અસત્ય અને નિર્મલ છે તે કરતા પણ વિશેષ તો-આરોપ મૂકનાર જનો દિન્દીએ પ્રજાની પ્રજાદિએ પુરેપુરી અવગણુતને યોગ્ય છે પંજાબની દુઃસ્વચ્છતાથી જે દિન્દીજનનુ હુદય, ચામી ઉકે નહિ કે પંજાબીભાષાઓ અને મહેનો તરફ અતુષ્ઠ અનુભવે નહિ એ દિન્દીજનના નામને સ્હેજે યોગ્ય નથી બગાડના લાગના કરનાયે પંજાબનો આ પ્રશ્ન લક્ષ્યાર વિચાગન યોગ્ય છે બગાડના લાગનાનો પ્રશ્ન એ દિન્દી સમસ્તનો પ્રશ્ન નહોતો એથી દિન્દીસમસ્તને કોઈ જનનું નુકશાન ન હતું પણ એ કેવળ પ્રાતિક પ્રશ્ન હતો-અ પ્રશ્નને અગે બગાડનામા રાજની અને બૉયકોટ જેવા આદાતનો બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીના જેતવ નીચે પુર વેગથી પ્રેરાયા-જનનુ મન્યા અને બાના પ્રેરમને પંજાબનો પ્રશ્ન રાજાવી શકયો નહિ પંજાબીભાષાઓની તીવ્રમા તીવ્ર

મહેન્દ્રાનો પણ અનાદર કરવો એમને ઠીક લાગ્યો એમની કશ્ચાથી લંદબદ્ધ થયેલી અંતિ
કામન અને આત્મ વિનયશીલોનો તિરસ્કાર કરવો જ રીઝવાગ્યો એ શુ સૂચવે છે? પ્રજા મુખ્યતઃ
ભાગના વખતે જનગૃહ હતી તે કરતા આજ સહસ્રગણી વધારે દુઃતાથી જનગૃહ હતી છે
એ પ્રજાને પ્રગતિના માર્ગ દોરનારુ ધર્મકર્તવ્ય પ્રજાના નેતાઓને સિર છે એ ધર્મકર્તવ્ય ના
સ્વમંજનાર કે એ ધર્મકર્તવ્યનો અનદર કરનાર પ્રજાના પ્રેમને પાત્ર ના અને તો એમ
આશ્ચર્ય કયુ જ નથી પ્રજા એમાં રે પવાન કરતી નથી ફક્ત સખેદ આશ્ચર્ય એ લાગે છે
પંખમના પ્રમે હજી હિન્દીજનોના હૃદયોને પુરા રોવડાવ્યા નથી પણ પડિત મોતીનીવસ્ત્રએ
પ્રમુખપદેથી પખમના પિનાપને દેશની સદાનુજ્જ્વલિ અને આશ્વાસન આપ્યા છે જેમણે જની-
યાનવાળા બામને નજરે જોયો હશે, જેમણે પોતાના દેશબધુઓની નિર્દોષ કતનથી રોડાવ્યા
લોહીથી રંગાયથી લાય ખૂની માટી જોઈ હશે, જેમણે મલીનગનેની ગોળીના ગોળીગારથી
ઘાયલ થયેલી લીંતોની સાક્ષી નજરે જોઈ હશે તેમના હૃદયમાંથી અમિના લાગમ નીકળ્યા
પિના ગ્દે એમ નથી એમના અમુઓમાંથી લોહી વરસ્યા પિના રહે એમ નથી હજી એ
માટી, હજી એ ગોળીઓ, હજી એ પ્રચલ લીંતો અને ભવ્ય જનીયાનવાળા બામ લા
મોલુદ છે ગંધી ઉભા છે કશ્ચાથી બરપુર આ ચિત્ર ઠાના હૃદય ના રોવડાવે
કયો હિન્દીજન ના રોઈ ઉઠે? અગ્રે નો માનીએ છીએ કે પડિતજીએ પોતાના
ભાવજુમા બદ્ધ સખમ રાખ્યો છે પૂણે ગંબીરતા સાચી છે અને હૃદયથી એ રાખી
છે તે કરતા એમણે ધણુ ઓછુ બતાવ્યું છે પખમની કતનથી ના રડી-કંચી
ઉત્તર હિન્દીજન હિન્દી નથી એવુ અગ્રે બેધક કહેવું પડે છે જો કે પ્રજાના
પ્રચુરનમા માનનાર તરીકે અગ્રે ઓ ખુનરેજીમાં હિન્દના સાનોપાગ કલ્યાણના ઉદ્ધા ધ્યેય
રોપાયનાં જોઈએ છીએ યુદ્ધના ચાર પંડિતા સમયમા પંખમના સત્તાધિકારીઓએ પ્રમુખપદે
જે દંભાથી રાજ્ય કર્યું છે તેવુ નહીં પડિતજીએ એટલી જ સચોટતાથી આપ્યું છે આના
સત્યકથનોથી અધિકારીઓ અને પ્રાસકો ભડકી ઉઠે એમા આશ્ચર્ય નથી આજસુધી
અધિકારીઓની ચણી એ હતી કે હિન્દની પ્રજા નિર્મલિ અને અશકન છે એને જેમ
દનારીશુ તેમ દનાશે-અપાશે પણ પ્રસમ આવે હિન્દીપ્રજા પોતાનુ પુરાતન ચૈત્ય,
પુરાતન નિરતા, પુરાતન દુઃતા, અને પુરાતન આત્મભાન, આત્મગૌરવ અને કર્ત વપરાય
છંતાને જનગૃહ કરી શકે એમ છે એ બતાવ્યું છે પ્રજાની અમરતામા એકનિર્લેભિતવાળી
હિન્દી પ્રજા આત્મભાનવાળી છે પડિતજીએ યોગ્ય કહ્યું છે કે, 'unless we adhere
to truth and discard fear we cannot get rid of the slave psy-
chology, the outcome of generations of repression, which has
been our sad inheritance' સસને દુઃતાથી વળગી રહેવુ અને બાપને તિલાંજન
આપવી એથી જ હિન્દનો કલ્યાણમાગ ખુરનો થાય છે અને આમ આ સત્યકથનોના ઉપર
મુકનામા આવતા આરોપ પુરેપુરી અવગણનાને જ યોગ્ય છે

બીજે અગત્યનો પ્રશ્ન એ હિન્દી રાજ્યોમાં સુધારાનો હતો. પોનિંગ્એ આ પ્રશ્નને અચના પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે એ કહે છે કે, *The act is not based on the wishes of the people of India and its provisions fall short of the minimum demands made by the Congress* આ અનુભવો દેશનો સાચો ઉદ્ધાર છે નવા ગૃહમંત્રી સુધારાનો હારો પ્રત્યક્ષપણે જોઈને તેનો અડધો નથી. પ્રજા માગતી હતી તેથી મેં એ જોઈ જો મારું છે આ કથન સામે એવી ફરિયાદ ઉઠાવવામાં આવી છે કે દેશના દેશવાસી ખૂબીમાં જોઈને આજે નવા સુધારાના સમયના સંદર્ભે કરવાને ઉકાળે વિશેષ પાડો આ ફરિયાદમાં અત્યંત હવાનું અમુકને પણ તારે છે પણ એનું સ્વરૂપ શું છે વિશેષ તો ત્યાં પાડવામાં આવશે કે નહીં હિન્દ અને હિન્દવાસીઓના અદિતના પ્રશ્નો અચાગે જ્યાં માઈન જોવાયેર જેવા બીજાને ખર્ચદારી અમલદારોના અમાનુરી કમેને અમર અનુભવે આવશે, જ્યાં દેશના નગરોને કે પ્રજાસર્જની કોઈ પણ અગત્યને અન્યાય થશે ત્યાં વિગત રહેનશાહનના સામ્રાજ્યમાં હિન્દ અને હિન્દીઓની જ્યાં અવશ્યતા કરવામાં આવશે, જ્યાં એમની પ્રતિજ્ઞાને અને હવાને મોઢા પડેલાવામાં આવશે, જ્યાં એમની પ્રયુક્ત અવરતા ઉપર કે મુકવામાં આવશે, જ્યાં એમને અન્યાયની ફરિયાદ બેગીઓમાં પારકાના મ્વાથમાટે અવરતાથી જરૂરવામાં આવશે ત્યાં બીજા હિન્દીઓના સામ્રાજ્યના પગમલકન કે સામ્રાજ્યવાગી કે અગત્યની પ્રજાઓમાં હિન્દ અવરતા પછે પોતાના પગઉપર હાથ મૂકીને પૂછી શકે અને માનસિક સંતોષિત અને આર્થિક પણ ધીનતાની બેગીઓમાંથી મુક્ત રહી અવરતા પછે હવે જીવી શકે એવી ગિચ્છિતિ ઉભી કરશે એ એનું અને એના સન્તાનોનું પરમ લક્ષ્ય છે અને એ લક્ષ્ય હિન્દવાનો ગમે તે બોલે અને ગમે તે ત્યાં સાચવા સમય બનો એ અમદારી પગમ આભેનામાં કે બાકી બીજી રીતે હિન્દની પ્રજાને આપવામાં આવેલા નવા સુધારાઓનો અર્થથી કે કોઈ કરી શકે તેમ નથી. રાજ્યોને અર્થથી એ મહા આઠા છે, અને એ આઠા સર્વે હિન્દીઓને શિશુસાવન જ છે પણ એનો રીતી કે એને વિશેષ બોનું નહિ એવો અર્થ નથી; અમદારી પાર્ટી-આર-લીશ-પચાવીશ પણ તે માથે જ નવા નવા પોલીસી લે-બેગ અથવા માગણી કરીશું અને જ્યાં મુખી અમદાર હવે પુરેપુરા સતુટ થયા નથી ત્યાં મુખી અમદારે નવ નથી શકે એમ છે જ નહિ પોનિંગ્એ કહે છે કે *If our lives to remain at the mercy of an irresponsible executive if the ordinary rights of human beings are denied all talk of reform is mockery Better to breathe air in rags than be a corpse in the finest raiment*

સદુકાર અને વિશેષની વ્યાખ્યા આ જ છે એ સિવાયની નહીં (૫૫)
હિન્દીઓને માન્ય નથી વિશેષ જ કરવાની પાન વિશ્વ (૫૫)

ખીજે અમરનો પ્રશ્ન એ હિન્દી રાજકીય સુધારાનો હતો 'પરિતજ્ઞ એ આ પ્રશ્નને અર્થતા પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે' એ કહે છે કે; *The act is not based on the wishes of the people of India and its provisions fall short of the minimum demands made by the Congress* આ કથનમાં દેશી સાચો ઉદ્ધાર છે નવા રાજકીય સુધારાનો કાયદો પ્રજામતને જોઈએ તેનો અડકળ નથી. પ્રજા આગતી હતી તેથી બેશક ઓછું જ મળ્યું છે આ કથન સામે એવી ફરિયાદ ઉઠાવનામાં આવી છે કે દેશના કેટલાક ખૂણામાંના કેટલાક જતો સરકાર સાથે નવા સુધારાના સમર્થમાં સદાકાં કરવાને ઠોકાલો વિશેષ પાડે આ ફરિયાદમાં સત્ય હોવાનું અમદને પણ લાગે છે પણ એનું સ્વરૂપ ભુલુ છે વિશેષ તો ત્યાં પાડનામાં આવશે કે જ્યાં હિન્દ અને હિન્દનાગીઓના અહિતના પ્રશ્નો અચાગે જ્યાં માણકન ઓડવાયર જેના ખીતજેખેમદારી અમનદારોના અમાનુષી કમેને સરકાર અનુમતિ આપશે, જ્યાં દેશના નરરતોને કે પ્રજાગેની કેઈ પણ વ્યક્તિને અન્યાય થશે ત્યાં સિંગીશ શહેનશાહતના સામ્રાજ્યમાં હિન્દ અને હિન્દીજનોની જ્યાં અવગણના કરવામાં આવશે, જ્યાં એમની પ્રતિષ્ઠાને અને હૃદયને ધોડકો પહોચાડવામાં આવશે, જ્યાં એમની પ્રબુદ્ધ સ્વતંત્રતા ઉપર છેલ્લું મુકરામાં આવશે, જ્યાં એમને અન્યાયની કૃત્રિમ બેડીઓમાં પારકાના સ્વર્થમાટે સ્વચ્છેદનાથી જકડવામાં આવશે ત્યાં બાખી હિન્દીજનો સામ્રાજ્યના પગમલકત છે સામ્રાજ્યવાદી છે જગતની પ્રજાઓમાં હિન્દ રાજા પહે પોતાના પગઉપર ઉભા રહીને રૂમી શકે અને માનસિક, શારીરિક અને આર્થિક ૫ । ખીતતાની બેગીઓમાંથી મુક્ત રહી સ્વતંત્રપણે જીવન જીવી શકે એવી સ્થિતિ ઉભી કરવો એ એનું અને એના સન્તાનોનું પરમ લક્ષ્ય છે અને એ લક્ષ્ય હિન્દનાનો ગમે ને બોગે અને ગમે તે ત્યાં સાધવા સમર્થ જતો એ અમદારી પરમ આબેનાયા છે બાકી ખીજી રીતે હિન્દની પ્રજાને આપનામાં આવેના નવા સુધારાઓનો અસ્વીકાર કોઈ કરી શકે તેમ નથી રાજાજેશ્વરની એ મહા આજ્ઞા છે, અને એ આજ્ઞા સર્વ હિંદીજનન 'શિરસાવન જ છે પણ એનો સીંગર એટને વિશેષ મોનવું નહિ એવો અર્થ નથી, અમદે ખાઈશુ-આરો-ગીશુ-પચાવીશુ પણ તે સાથે જ નવા નવા પઠારોની જોરજોર આમલી માગણી કરીશુ અને જ્યાં સુધી અમદારા હવે પુરેપુરા સત્વર થયા નથી ત્યાં સુધી અમદને જપ નથી વળવનો-ધણી શકે એમ છે જ નહિ 'પરિતજ્ઞ એ કહ્યું છે કે *If our lives and honour are to remain at the mercy of an irresponsible executive and military, if the ordinary rights of human beings are denied to us, then all talk of reform is mockery Better to breathe God's free air in rags than be a corpse in the finest raiment* આખિરી પગેના સદ્ગુર અને નિષેધની વ્યાખ્યા આ જ છે એ સિનાવના ખીજી નામ હિંદીજનને માન્ય નથી નિષેધ જ દુગ્ધાની ખાતર નિષ્ણ મ

નથી જ એવું કહેવામાં અતિગમેષિત નથી અને *This spirit of Nationalism cannot rest content unless all our demands are acceded to* એ કહેવામાં કોઈ પાપ કરતું નથી. પડિતશ્રીએ આમ નવા સુધારા સમન્ધમાં જે ઉદ્ધાર કહાજા છે તે ઉપર કંચુ તેમ દેશના સાચા ઉદ્ધાર છે આ સમન્ધમાં અમદે અમદારા ગયા અડમાં જે કંચુ છે તે તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ પડિતશ્રીએ આ ખે મહત્વના પ્રશ્ન ઉપરાત બીજા પ્રશ્નો દુકામાં પતરી નાખ્યા છે આ ભાષણ નામદાર સમ્રાટશ્રીના આજ્ઞાથી દેરક પહેતા લખવામાં આવ્યું હતું કોંગ્રેસ મળતા એ દેરે પ્રગટ થયો પડિતશ્રીએ તે જતા પણ દેરોના આજ્ઞાથી પ્રસંગે યોગ્ય સંદર્ભમાં વધારી રાખ્યા નહિ કે સુધારોના કાયદે પસાર થઈ ગયો હતો અને સમ્રાટશ્રીની છેવટની સહિ પણ એનાપર થઈ ગઈ હતી એ વાત પર જોઈએ તેટલા ગાંઠનથી એમણે કોંગ્રેસનું ધ્યાન ખેંચ્યું ન હતું કોંગ્રેસના પ્રમુખનું ધ્યાન કેમ આ બાબત નહિ ખેંચાયું હોય એ જગત આશ્ચર્ય પમાડે છે. અસ્તુ એકદરે આમ પડિતશ્રીનું ભાષણ કેટલાક મુદ્દાઓથી ભરેલું હતું પણ જોઈએ તેટલા ગૌરવનાળું તેજદાર ન હતું—છેલ્લા ત્રણેક વર્ષથી કોંગ્રેસના પ્રમુખપદથી અપાતા ભાષણોમાં આ ન્યૂનતા બહુ મનગરીતે જણાઈ આવે છે

૧. દરે કોંગ્રેસે પસાર કરેના દરેકો તરફ નજર નાખીએ આ દરેકોમાં કેટલાક તો પ્રજા જ ઉપયોગી હતા તત્કાલીન સમ્યા તરફ જોતા એ મોટી હતી દક્ષિણ અને ઉત્તર આફ્રિકાના દિ-નાગીઓની હાડમારી, પંજાબના એપ્રીયના તોફાન સમયની નાદીરશાહી અમલદારી વખતે પ્રજાનું આશ્રય માણસોના અપકૃત્ય રહામે નાપસદગી, હટ્ટર કમિટી સમક્ષ પંજાબી નેતાઓને હાજર નહિ રહેના દેવાની સરકારની આપખુદ વૃત્તિ રહામે કોંગ્રેસ કમિટીએ ઉપાડેલી રનનન કાર્યપદ્ધતિ તરફ કોંગ્રેસની સહાનુભૂતિ અને અનુમતિ, નિષ્કર હૃદયી જન વ ડાયરની રહામે કાયદાની અવલંબના ન્યાય થાય તેના પ્રથમ પગના તરિકે તેની બરતરરી, અને તે સાથે જ જનીયાનવાળા બાગની ખુતરેજીતો, સત્તાવાર હેવાલ પ્રજા સમક્ષ અને નામદાર સમ્રાટશ્રીની સરકાર સમક્ષ મુજબમાં જે અસહ્ય વિનય થયો છે તે માટે હિન્દી સરકાર અને પંજાબની સરકારને જનામદાર ગણુરી, માયકન ઓડવાયરની પંજાબની આપખુદ અને ત્રિપ્લસક રાજનૃતિ અને હટ્ટર કમિટી પાસે જનરન ડાયરે કરેલી કતલ તરફ એણે અનુમતિ દર્શાવી હતી એ કથનની ઉમ્મિ અનુસાર એની રહામે કાયદાની અવલંબના ન્યાય થાય તેના પ્રથમ પગના તરિકે આર્મી-વરકરી-કમિશનમાં એની કરેલી નિમણુક રદ કરવાની માગણી, અને લોર્ડ એમ્સફોર્ડે આ દેશની પગમો, વિશ્વાસ અને પ્રેમ ખોયા છે માટે તેમને પદબ્રષ્ટ કરવાની આગ્રહપૂર્વક સમ્રાટશ્રીને વિનંતિ, એપ્રીયના તોફાનમાં માર્યા ગયેલા અંગ્રેજ કે હિન્દીઓના સગાસબન્ધી તરફ દિલસોજી અને જનીયાનવાળા બાગની પ્રજા માટે ખરીદી કરવી અને, ત્યાં એપ્રીય શાસના માર્યા ગયેલા અસખ્ય દેશજનોનું સ્મારક ઉત્તુ કરવું અને એ સ્મારક માટે દેશનાં વિશ્વાસને અને પ્રેમને પાત્ર એવા દેશસેવકોનું મહત્વ ઊભરુ, વડી સરકારનું-સમ્રાટશ્રીની

મારી ની તાઓ (સચિત્ર વાનાઅગ્રહ) ૩ ૨-—- એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

સરકારનું ખિન્નાઈતના પ્રશ્ન સમન્વયમાં કેટલાક અંગ્રેજ અધિકારીઓએ ધારણ કરેલી નીતિ વિરુદ્ધ ધ્યાન ખેંચી એ પ્રશ્નો હિન્દી મુસનમાન ભાષાઓની લાગણીઓ તરફ સમભાવ દર્શાવી નિ ૧૧ કંગ્રેસ વિશેરે, તે ઉપરાંત પ્રત્યક્ષીય હક્કનું જાહેરનામું, મુસનમાનભાષાઓએ ગૌરવ નહિ કરવાના બીધેલા વત માટે ઉપકાર દર્શન જેવા કેટલાક અગત્યના દરાવો પણ હતા પરંતુ કોંગ્રેસના કાયને પુરેપુરે ઓળખ આપે એના હંગામોમાં નવા રાજ્યના સુધારાનો દરાવ મુખ્ય હતો એ દરાવે કોંગ્રેસમાં ભેગા થયેના અનેક દેશમેરિકા અને કાર્યવાહકોમાં અસાધારણ અગ-ભજાઈ ઉભો ક્યો હતો કોંગ્રેસના આ મુખ્ય દરાનમાં રાજ્યકીય સુધારાના કાયદાને કોંગ્રેસે *Disappointing*-ગાધીજીના શબ્દોમાં 'નાઉમેદ કરે એવો' -કહેવામાં આવ્યો હતો આ દરાવના પદ્ધતિમાં રા ટિંક, મિ ચિત્તરજન દાસ, મિ. સલમૂતિ અને અ ય ગૃહસ્થો હતા મહાત્મા ગાંધીજી, પડિત મદનમોહન માનવિયજી અને મિ. જીન્હાએ આ શબ્દો વિરુદ્ધ અને ઉપરાંત એમાં મિ મોન્ડેયુનો આભાર વ્યર્થતા શબ્દો ઉમેરવા માટે હતા નીજ પક્ષે મિસીસ ગિમેન્ટ હતા એ એવું કહેવા માંગતા હતા કે આ કાયદાને અમલે આગત કરીએ છીએ અને ઉપરાંત તેમાં મિ મોન્ડેયુ અને નોંડે સિન્હા બન્નેના આભાર વ્યર્થતા શબ્દો ઉમેરવા મુત્યવતા હતા કોંગ્રેસમાં મિમીસ ગિમેન્ટનો સુધારો આપે જોતાંની સાથે જ કટી સ્વાય એમ હતું કે એની કેવળ અવગણના જ થી જોઈએ મહાત્મા ગાંધીજીના નુવારામાં મિ મોન્ડેયુના આભાર-દર્શનની વાત માન્ય થઈ શકે એમ હતી પણ 'નાઉમેદ કરે એવો' એ શબ્દો એમને બહુ ખુચતા હતા પ્રજાને એ શબ્દો તો ખાસ જોઈતા હતા અમદારો અગત મત 'એવો' હતો અને છે-મહાત્મા ગાંધીજીને માટે સપૂર્ણ માન હોવા' ળના પણ કહેવું પડે છે-કે, એમણે કોંગ્રેસમાં સ્વીકારેલી કાયપદ્ધતિ એમની પ્રતિજ્ઞાને બહુ ગોઝ આપે તેવી ન હતી મહાત્મા ગાંધીજીએ મિ મોન્ડેયુમાટે જે આમલ ધરો હતા તે કેવળ વ્યાજ્ઞી હતો અને અમલે જોતે મૂળ દરાવના સત્યાગ્રહોએ મિ મોન્ડેયુનો ઉપકાર મુદ્દાએ જાનનાની અગત્ય જોઈ નહિ એ અવિવેકી કાર્ય સાથે સહમત થઈ શકતા નહિ હોવાથી જ ગાંધીજીના મનને અનુમોદન આપવું યોગ્ય ધારના હતા આપણા દેશનું જ્યન છે કે સાધુ એ કહેવાય કે અપનારનો બદલો ઉપકારથી વાગે તો મિ મોન્ડેયુએ આપણા ઉપર અપકાર તો ક્યો જ નથી પણ જે કાંઈ કરું છે-પડી તે મમે તે કારણોને વશ થઈ કંઈ હોય-વધુ તે ઉપકાર જ છે અને એટલે ઉપકાર માનવાની પણ ઉભરતા આપણે દર્શાવી શકીએ નહિ તો એક અરકુન અને ગૌરવાન્વિત પ્રજા તરીકેનો આપણો હક્ક જ ન થાય છે-આપણે શરમાવું પડશે અમલને બહુ દુ ખ થતું કે મિ મિપીનચદ્રપાલ જેવા પ્રજાના પ્રજાસ્વને પુરેપુરા માનનાર દેશમેવક પણ રા ટિંક અો દેશમતા અનુનાયી મિ સલમૂતિ સાથે જોડાયા હતા ગ ટિંક એ દેશમાં આજ એક મહાન વ્યક્તિ છે અને એમના શબ્દોશબ્દો-અને પ્રત્યેક આચજોના તોનન થાર છે રા મિનકની દેશમેવાના આનંદનો મહુ વગવળા છે યોનાના દરાન ઉપર એમણે બહુ સ્પષ્ટ મિવેચન કર્યું હતું અને અમદારે કહેવું જોઈએ

કે એ ગઠ સપમનાથ હવે બધું નિવેચા. આભવ્યા પછી પણ મિ મોન્ટેગુના આભારવાન વિરૂદ્ધ એ કેમ હતા એ સ્વદમનથી નથી અમરને આ ચર્ચામાં બહુ ગૌરવ લાગ્યું નથી મિ સ્વયં-મર્તિના આપણે ઉદ્ધત કરીએ એના ખીન-જવાબદાર અને કૌંચસને બેનડા સરમાવે એવા વા-પનાઓએ આ દરાવની કિમત એની કરી છે મહાત્મા ગાંધીજીએ પોતાનો સુધારો રહ્યો કે તા બેડ બેડ પણ ધણા જ ધૈર્યથી તા હિમતથી અને નિરૂતાથી સારી ચર્ચા કરી હતી અમર પરિણામ ધાર્યું હતું તે જ અને આશુ આ કૌંચસમા બે પક્ષનું મન લેવાનો પ્રયત્ન ઉભો થયો હતો છેવટે પણ આ મને પક્ષ જે સમલુતિ કરી લીધી તેથી કૌંચસનું મૌરન અને કૌંચસની પ્રતિજ્ઞા અધિક થઈ છે કેટલીક દિશા તરફથી એમ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે કે મહાત્મા ગાંધીજીએ કશું જ મેળવ્યું નથી આ રા દિવસના પક્ષે જીત કરી છે અમરે આ માની તકતા નથી અમરારો આ અભિપ્રાય નથી અમરે આ સમાજની અને આપ-જેની નીતિની પ્રગતિ જ કરીએ છીએ છતાં પણ ચર્ચાની ખાનગી મહાત્મા ગાંધીજી દાર્યા અને રા દિવસે જ્યાં એનું કલ્પન કરીએ તો પણ શું થયું ? હાં આ જીત કેવો કેવો વચ્ચે કરી ? એક ભાષણે ખીનનું કહેલું સ્વીકારું એક ભાષણે ખીનની માથે મદકાર મોન્ટેગુ આ ભાષણ ભાષણે બેડે કે એક ભાષણ ખીન ભાષણ માટે પોતાનું સર્વસ્વ ત્યજે તો એમા નીચું શું બેનડા છે ? એમા હવે શું છે ? અને તે પણ દાયકો દોષ તોયે જ ? સગા ભાડુ પાસે નીચા મુખે ઉભા રહેવામા ઘરમ નથી બાઈ ભાષણારો બુનાયે તો આ, દેશનું નખખાદ ગયું બાઈ ભાષણોમા રાજકીય અને દુશ્મનાવટ થયે તો આ દેશ પાપમાસ અને પગથી. થયો. અમરને આ સમાધાનમા મરદાની લાગે છે પ્રકાશન જણાય છે તે માટે અમરે બંને પક્ષના નેતાઓને અત કરણથી અભિનંદન આપીએ છીએ પડિત મારનિયજીએ આ સમાધાનમા જે ઉપયોગી લાગ લીધો છે તે ખરે જ ખુલ્લું હતો અમરારા રવાન મત પ્રમાણે *Disappointing* નાઉમેદ કરે એવા-એ સમ્રો દરાવમા રાખવાથી જરૂર જ હતી તેમ મિ મોન્ટેગુ સાથે લૉડ સિન્હાનું નામ દાખલ કરવાની પણ બહુ જરૂર હતી અને લૉડ સિન્હાનું નામ એમા નથી મુકાયુ એથી એ દરાવની કિમત કરી જ નથી એમ કહીએ તો તે અમત્ય નથી શું લૉડ સિન્હાની દેશમેવા એછી હતી ? શું લૉડ સિન્હાએ આ દેશનું કોઈ બરકર અહિત કર્યું છે ? શું લૉડ સિન્હા જે અધિકારપદ આજ બોમબે છે તેથી દેશ સારાને અભિમાન લેવા જેવું નથી ? શું હિન્દીજનો પોતે જ પોતાના હિન્દી બંધુ પ્રતિ આટલું વેમનરપ રાખતો ? કૌંચસે આ એક ભયકર બૂલ કરી છે અને એ બૂનબધાં માર જવાની જે દેશસેવકોએ અધીરારા દર્શાવી છે તેનું પ્રાપ્તિત જરૂર જ તેમજો આપણુ પક્ષે કૌંચસના સમન્ધ કાર્યથી અત્યંત આનંદ અને સતોષ થાય એમ છે પણ સોનાની યાગીમા મેખ સમાન લૉડ સિન્હાના આભારદર્શનનો ઉચ્ચાર સરખો પણ કરવામા આવ્યો નથી એ ઘણું જ દુષ્કૃત્ય થયું છે સુધારાના દરાવને આ પ્રમાણે બહુ અચળામા આ ચો હતો અને એક દરે અવહારનિપુણતાથી અપૂર્વ રાતિથી આ રાષ્ટ્રીય પરિષદનો સમારભ સફલ નીનજો હતો

હવે બે વાતો તરફ આપણા ગુજરાતીભાષ્યોના લક્ષ્ય ખેંચવાની અમદે જરૂર લેઈએ છીએ, એટલે તો એ છે કે આપણા ગુજરાતીભાષ્યોની દાગરી લેતે કે પ્રથમ કરતાં બેસ-પધારે જ હતી અને નિસ જતા વધતા જતે એવી અસા રાખીએ છીએ, છતાં પણ સૂચવવાની જરૂર છે કે ડૉએસગા જુડુ એ મોજરોખ નથી, વૈભવવિલાસ નથી પણ ભારતના કન્યાયુવરાની વાર્ષિક તીર્થયાત્રા છે એ તીર્થયાત્રા પુણ્યની ઉત્તેજક છે, ધર્મની સાતત્ય છે હવે આ તીર્થયાત્રાએ જતા ગુજરાતીભાષ્યોએ પરંપરાતો મદકાર અને અભેદિત સ્વીકારવા પડશે. અમદેને બહુ રોક થાય છે કે આ વખતના અધિવેશનમાં ગયેના આપણા ગુજરાતીભાષ્યોમાના કેટલાક બહુ સુચિત્વશીલ દર્શાવ્યા ઉપરાંત સ્વામ્યના સચાનક બન્યા છે એટલે પ્રમગ આ હતો વિનનિર્ણયાત્મક કમિટિ માટે ગુજરાત તરફથી પાંચ અમ્યોની સુટણી થાન છે આ સુટણી વખતે રા ટિપ્પે બહુ અનુલાન બની આપણુ વૃત્તિ દ્વારા હતી એવું મચવવામાં આ-યુ હતું કે આ પાંચ સમયોમાટે ગુજરાતના પાંચ છાઓ-અમવાલ, ખેશ, પચમહાન ભરૂચ અને મુગત-એ દરેકમાથી એક એક સમ્યવનું નામ સૌ ગુજરાતીઓએ બેગા પરી નકબી કરી રા ટિપ્પે જે આ સુટણી વખતે બેગા મળેલા પ્રતિનિધિમંડનના પ્રમુખ હતા તેમની પાસે રજુ કરવું પણ ગુજરાતીઓમાં સંખ્યાબદ અને સ્વરાત્યના કેટલાક હિમાયતીઓ પોતે જ હજી દુરામહના પોષક નાન્યા છે એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી અમદેને એવું કહેવામાં આયુ કે આ યોજના પેશ જાય એમ નથી કારણુ એક ગૃહસ્થો એમના ખીજા મિત્રો સાથે વિવિધનિર્ણયાત્મક કમિટિમાં જવાનો બહુ લોભ હતો પરિણામે જ્યારે સુટણી થઈ ત્યારે અમદાવાદમાંથી ત્રણ, ખેશમાંથી એક અને ભરૂચમાંથી એક એમ ચુટાયા પચમહાન અને મુગતમાંથી કોઈ નહિ જે કે ત્યાની પ્રમના હિતમાં ભાગ લે એવા ગૃહસ્થો અમૃતસરની ડૉએસમાં હતા, આ સુટણીમાં એ ઉમેદવાર પણ હતા પણ અમદાવાદના આ ગૃહસ્થોમાંથી કોઈ એવો સ્વાર્થલાગી નીકળ્યો નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ અન્ય છાઓ-ઓના આ ગૃહસ્થો રહ્યાં ઉભા થયા આ સુટણી બહુ અપ્રમાણીક રીતે થઈ હતી અને રા ટિપ્પે એને પોલી હતી પણ આપણા ગુજરાતીભાષ્યો જ જ્યાં હોવા હતા ત્યાં કોને શું કહેતું ? અમદે ઈન્ડીએ ડીએ કે ભરિખમાં આવી સકુચિત દુર્બન મનોવૃત્તિને આ સમજનો પોષને નહિ પણ તુદ્ધ ચારિત્ર્યથી અને પુરી ઉદારતાથી વર્તશે આપણા ગુજરાતીભાષ્યો દેશના આ સક્રાન્તિકામમાં અને પ્રગતિના યુગમાં દિનપ્રતિદિન વધારે ઉત્સાહભર્યો ભાગ લેતા જીવંત એ જોટલુ આવશ્યક છે તે કરના વિશેષ તો પોતાના જીવનમાં સહોત્સર્ગી અન્ય ગુજરાતી મનુષ્યો તરફ વધારે કામગીરાનુભાવ ધારે અને નિસ્વાર્થ અને દેશસેવાના બાલ્ક આપર ત્યજી તુદ્ધ ધમભાનથી જીવનને ઉભા કરે એ છે દેશકલ્યાણના મહાપરમા ખીજા પ્રાન્તોસાથે પોતાની પણ આનુતિ કેવળ દેશકલ્યાણની સુદ્ધિથી પ્રેરાઈને જ આપણા ગુજરાતીઓએ આશા વધારે પડતી મણાય જ નહિ.

અલૌકિક પ્રેયસી.

લેખક — રા. ચિમનલાલ બોગીલાલ ગાધી.

(હરિણી દત્ત)

હૃદયઉભરા રોહોમિના સખે! કયમ દાનવુ ?
 પ્રણયગસના ભાવો શા હું કરું ત્યમ ના કહું ?
 તુજ ભુજવિષે પૂરાનાનુ સદા ઉર આચહે,
 તુજ હૃદયશુ ભીજનામા જ રનર્ગ અનુભવે ૧
 પ્રિયતમ! તને જોતા હૈયુ બહુ ધનકાર લે
 હૃદયસરિતા તુ સિનુમાં મળી જ જના ચહે
 તુજ દરશો અમલું ક રસામૃત દષ્ટિમા,
 નિરખી શકતી એના ચેગે અદૃષ્ટ નવુ હવા ૨
 મુજ હૃદયની તૌકનો હા! સુકાનિ તુ એકનો
 મુજ છનિતની ભાવિ આશા વસે તું મહી જ હો
 પ્રિયતમ! બરા યત્નો મારા, તને સુખ આપના
 તુજ હૃદયને મુખી જોવા સમુત્સુક ઉર આ ૩
 તુજ વિગદમા રોતા રાત્રિ પ્રભાગરગે વીતે
 નયન મીચુ ત્યા સામે તારી મનોહર મૂર્તિ રહે
 વદતી નવ એ કાષ્ટ તોયે નિરાત નજે ઉરે
 ઝનિ દૂર થશે ખીકે એવી ન ખોનની ચમુને ૪
 અવધિમય આ દુકા ત્હાગ પ્રિયોગ સહાય ના
 હૃદયમદિ કષ્ટ જનાવા ઉડે બળુ બળુ થાય હા
 પ્રિયતમ! તદા જે ઝૂરતાં મનુષ્ય પ્રિયોગમા
 પ્રિય જન તણા, આશા વહોણા, હરો દુખી પટનાં ૫
 નિદ્રૂર રહીને એ વહાના તું સુમોધ દષ્ટ રત્નો
 ઉપકૃતિ બધી સભારૂ સા ભરે દગ અશ્રુઓ
 મુજ જીવન તુ હું ચે ત્હારી અલૌકિક પ્રેયસી.
 હૃદયદય આ અદૈતેથી અલિન કરો હરિ * ૬

* મેરી કોરેલીની ઈન્નોસ ટ નામક નવલકથામાંની નાચિકા ઈન્નોસ ટના પોતાના બેવડા પ્રિયતમ પ્રતિ શુદ્ધ સ્નેહના ઉદ્ગારો ઉપરથી સાંચત

હિન્દ અને વહાણુવટ.

લેખક - ૧. હિમ્મતજીવ ગણેશજી અ. જી. આ, એમ એ એનએન બી

વીસમી સદીએ દુનિયાના કેટલાક આને ઉત્કર્ષી નાખ્યા છે, અને પોતાને સર્વોત્કર્ષ માનનારી પ્રજાઓની આખ ઉવાડી કે, તો પછી હિન્દને પણ નવનર્વા દરયો બતાવ્યા હાય તેમા થી નવાઈ 'હિન્દ'ને માટે વીસમી સદીએ એક મોટો જ ઉપકારક વિચારપ્રદેશ ખુલ્લો મુક્યો છે, અને જગતને બતાવી આપ્યું છે કે 'નિશ્ચિપ્તિયાન' વિશેષજી જેમને ખરી ગીતે લાગુ પડે તેવો પણ નર હિન્દ ઉત્પન્ન કરી શક્યો છે આજ સુધી 'હિન્દ' અને 'હિન્દ-વાન' એટલે માત્ર પરાપછી, આજમ્, એદી, કુસપમા સમતો અને નાનાવખીથી દગાલો 'દેશ' અને 'પગુલુદન માનવી' એમ જ સૌ સમજતા આપણે હિન્દીઓ પણ આપણા મર્મ, સંસાર, નીતિ, કેળવણી, દુન્ય કારીગરી, વગેરે ઉપર જે જે મદાર કરનામા આવતા, તે મુગે મોટે અને નીચે માથે સદન કરતા અને હિન્દી માથે જે જે ચીંથરા મૂકાન તે એક કગાળ ન મરે હીણી પ્રજા તરીકે ધારણ કરી લેતા હજી પણ કોઈકોઈ મોહનતા વિચારકો હિન્દુ સનગુ જ પિછારના લાનક અને દેશ વસા લાયક ગણતા હશે, પણ વીસમી સદીએ હિન્દના રીકારોને વિચાર કરતા ધીખન્યુ છે અને હિન્દના ખુલ્લે પોતાની આખ ઉવાડી, પોતાની સ્થિતિ જોતા ગીખન્યુ છે અન-જત, એ આત્મદષ્ટિથી આપણે કોઈ પણ રીતે ગર્વિત કે આત્મસન્નિધિ થનાનુ નથી જે હિન્દી હિન્દુ ખુબ જ સાફ જોઈ માની, મેમી રહેશે તે હિન્દી હાનની જીવનપદ્ધતિમા દાર ખારો અને હિન્દને હનકો પાડવામા મદ ગાજ બનશે હિન્દની હાનની દગા કોઈ પણ રીતે સારી નથી એ તો પહેલા સ્વીકારવું જ જોઈએ, પરંતુ હાનની સ્થિતિ સારી નથી, માટે જૂનમા કદી સારી ન હોતી, અને ભવિષ્યમા સારી થવાની લાનકાત પણ નથી એમ માનવાને દેશદ્રોહી વિચાર તો ન જ સ્વીકારવો જોઈએ એમ વીસમી સદી પોકારીને બહે છે-અને છતાં જાન આડા હાય રાખી તે સચ્ચ થોપણા ન સાલજવી હોય તો સૌ સૌની ખુશીની વાન છે પરંતુ જૂતકાળની લાયકાત હિન્દે હિન્દની મનત્ર જુદિધી મેળવી હતી, તે જુદિ યાત્રી ખીસવી શકાય તેવી લાયકાત હજી પણ હિન્દમા છે, માત્ર શ્રદ્ધા અને શ્રમ એ બેની ખાસ જરૂર છે જૂતકાળનો ઇતિહાસ આપણને વીખરી શકે છે કે હાનમા જે જે જાનની નાનાવખી આપણને આરોપનામા આવે છે તે તદ્દન જ પાયા રિનાતી છે-ધમને નામે કેટલીક રીતો જે દ' સ્વરૂપ પકડી બેઠી છે તેકાન પ્રમાણે ફેરવવાની જરૂર છે-એક યુગમા જે સાફ હતું તે સર્વ યુગમા સાફ હોય એમ માનવું જોઈએ નહિ, અને યુગે યુગે યુગધર્મ સ્વીકારતાં રીતો ત્યાગ કરવો પડે તો તે હિમ્મતથી અને શુભ દેવથી કરવો જ જોઈએ

'વહાણુવટ' વહાણુનીનો ખો અને વહાણુ બાધતા, ચનાવવા, ખેડનાની કળા— હિન્દીઓમા પરાપૂર્વથી હતી એ સિદ્ધ કરવા કઈ બહુ મોટા લેખની કે પાસ પુરાવાની સચિત મૂલાક્ષરના પતા રૂ ૦-૮-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઇ.

જરૂર હોવી જોઈએ જ નહિ, જે દેશની સીમાનો મોટો ભાગ દરિયાથી ઝડપે હોય અને જે દેશમાં વહાણો ધણો દૂર સુધી જઈ શકે તેવી મોટી મોટી નદિઓ વહેતી હોય તે દેશના વતનીઓ-ખડ પ્રદેશના નહિ, તો કિનારા પ્રદેશના તો અવશ્યે જ, દરિયાના લાભ લેવામાં અને તેમાં હુવાફવાની-આવડત વિનાના હોય એ માનવું જ મુખર્ધિ ભરેલું મળાવું જોઈએ વળી, જે હિન્દ દરેકે દરેકે શાસ્ત્ર, હુન્નર, અને કળામાં પહેલ કરનાર અને ચારો વિજય મેળવનાર હતો તે હિન્દ તેના લાભની બાબતમાં, જરૂરીયાતની બાબતમાં, ઉદામીન હોય એ અને તેવું જ ન હોતું છતાં પણ અધકારમય સદીઓના પ્રભાવથી આપણી દ્રષ્ટિ એની દુષ્ટ ચંધ ગઈ હતી કે હિન્દમાં વહાણવટ રિખે ખરી માલિકી બગાળાના રા રાવાડુમુદ મુકદ્દમો પોતાના તે વિષેના અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકથી ન હોતી આપી, ત્યાં સુધી હિન્દની તે કળા વિષેની લાખગત, ન હિન્દીઓ, કે ન પરદેશી, લેશ માત્ર પણ ધરાવતા, સ્વીકારતા હતા શ્રીયુત મુન્દરોએ ભૂતકાળના પુરાવાઓથી બતાવી આપ્યું છે કે (૧) વેદના કાળથી જ વહાણવટમાં હિન્દીઓ પ્રવીણ હતા (૨) વહાણવટથી દેશને થતા લાભ અને મળતું ધન એટલું બહુ પમાન ખેંચાઈ હતું કે ઈસ પૂર્વે બીજા સૈકામાં સિદ્ધાઓપર પણ વહાણની છાપ મારી તે ધધાના ઉપકાર સ્વીકાર્યા હતા (૩) હિન્દ દૂર દેશો સાથે વહાણદ્વારા વેપારથી જોડાયેલા હતા એટલું જ નહિ, પણ ઘણા સૈકાઓ સુધી સમુદ્રનો એક નહર્યુ હાકેમ બની રહ્યા હતા (૪) હિન્દમાં પરદેશગમનથી વટલાતા નહિ, પણ પરદેશ સર કરવા, ત્યાં રાજ્ય ગ્રાપના, અને હિન્દને મુકુટમણિ તરીકે સ્વીકારી બૂંદા બૂંદા દેશોમાં તેના ખડણી રાજ્યો જમાવવા લાખગત ધરાવતા હતા જ્યાંમાં મુન્દરાતના-સૌરાષ્ટ્રના-અગ્રશક નામના રાજાએ પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું સુમાત્રા, બેરનીઓ, કમ્બોડિયામાં હિન્દીઓની સત્તા સરોપરી હતી, ચીન, જાપાન સાથે દરિયાઈ વ્યાપાર સારા પ્રમાણમાં ચાલતો અને તે વેપાર દ્વારા ચાને છે તેવો કાચો માન આપી, તૈયાર માલ લેનાનો ન હોતો, પણ તેથી તદ્દન ઉંધી જ પ્રતિભા હતી હિન્દના રેશમ અને રંગો પરદેશમાં એટલા બધા વખણાતાં કે દેશમાં અગ્રણ્ય ધનનો પ્રવાહ દર વર્ષે ચાલુ જ રહેતો હીરા, મોતી, સોનું, તેજના વગેરેની હિન્દની પેદાશ એટલી બધી હતી કે હિન્દની ધનપ્રાપ્તિ આખા જગતની આખમાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરતી રામતું મુન્દરો હિન્દમાં જગી જગ્યોન પેઠે ધરતી આવતું અને તે બધું માન કાચા માનની આનંદ તરીકે નહિ પણ હુન્નર કારીગરીની ઉંચી કરામતના કાબેનીયતની કિમ્મત તરીકે જ આવતું.

* ઈસ ના ૬ હા સૈકામાં વરાહમિહિરે બહુ સહિતમાં કેટલાક રસચણ્ડ ઉલોગો અને ત્રિત્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે પરથી જાણી શકાય છે અને જ્યોતિષી ટેવરનીધરના સમય સુધીમાં પૂર્વ તેમ જ પશ્ચિમ દેશોમાં હિન્દની બનાવટો બહુ માન પામતી હતી તેપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે રસચણ્ડ અને બીજી કારીગરીમાં હિન્દ ઘણી જ લાખગત ધરાવતો હતો કાચેના ચામડા બહુ બહોલ રંગો વગરેપ નામના લેખો મુગધી પદાર્થો પુખ્તી મુગધીની બનાવગી હતીઓ, ૧૭મી અને ૧૮મી સદીમાં તૈયાર કરવાની કળા પામી રીંગ અને ઉત્તમ કારીગરીવાળા વણા દામ આ અને એની કૃતિઓ એ જ કળાથી આપી દુનિયામાં હિન્દનો માન જતો અને તેનો લાભ સરજ દિ દેને મળેનો, જુઓ પાના ૧૮૦-૧૮૧-૧૮, The Indian shipping શ્રીયુત રાધા કુમુદ મુન્દરો દ્વારા

સરવતીચંદ્ર ભાગ ૧ પા ૩ ૨-૮-૦ અને એમ ત્રિપાઠી એડ કપની, મુબાઈ

(૫) વહાણનટથી એકતો વ્યાપાર જ ચલાવતો નહિ, પરંતુ દુસ્મનની સાથે વડાના પલ્લુ વહાણો વપરાતા, અને મોની સખ્યામાં નહાણોનો કાફો એક સપાટામાં તૈયાર થઈ શકતો હતો (૬) હિન્દીઓની રાષ્ટ્રીય શુદ્ધિ નૌકાશાસ્ત્ર ધરાવતા બહુ તીક્ષ્ણ હતી અને વહાણોના નામ, તે બાધાની કળા તે ચલાવના માટેના નિયમો, અને રાજ્ય તરફથી વહાણો માટે વ્યવસ્થાનિયમ એ બધામાં હિન્દીઓની રાષ્ટ્રીય શુદ્ધિ બહુ જ તીવ્ર થઈ હતી શુક્લિચ્છતક નામના પુસ્તકપ્રગ્થી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે વહાણોના મુખ્ય બે વર્ગો હતા, સામાન્ય અને વિશેષ, સામાન્યમાં મુદ્રા, મધ્યમાં, ભીમા, ચપલા, પટના, બધા, દીર્ઘાં પત્રપુટા, ગર્ભરા, ગન્યરા એવા વ્ય, તથા વિશેષમાં દીર્ઘિકા, તમ્બી, લોના, મત્વરા, ગામિની, તરી, જધાના, પ્લામિની, ધારિની, વેહિની એવા દસ પ્રકાર હતા તે ઉપરાંત 'ઉત્તરતા, અને તેમાં વળી બર્ધા, અનુર્ધ્વા, રવજુમુખી, ગર્ભિણી, મન્યરા એવા બીજા પ્રકાર પણ હતા આ બધામાં સફરની લગાડ, મુસાફરી કરનારની લાયકાત, અને વ્યાપાર, લાઈ, કે મોજ જે માટેના ઉપયોગ અને બધા પ્રમાણ જૂની જુદી રીતે બાધિકામમાં તફાવત રાખવામાં આવતો

વહાણનટ ધવાની વ્યવસ્થામાટે ખાસ જૂદા ખાતાઓ હતા અને તેમાં પણ બહુ ઝીણુ વટથી બધા નિયમો ધરાવતા આવતા અને અમનમાં મૂકવા માટે અકુશો હોવા સાથે લોકોની લાગણીની પણ તરકાર કરવામાં આવતી એ પણ જાણી શકાય તેવું છે (૭) આ બધા ઉપરાંત ખાસ ધ્યાન બેને તેની હકીકત તો એ છે કે મુસતમાનો આ યા બધી તેઓ પણ હિન્દના મૂળ વતનીયો સાથે એવા સેજબેજ થઈ ગયા જણાય છે કે મુસતમાનોના વખતમાં પણ હિન્દી-ઓની વહાણનટની રીતિ થાતુ જુ ડહી એટલું જ નહિ, પણ અતિરિકાસને અને વૃદ્ધિને પામતી રહી. વહાણ બાધાની કળા કેટલી ઉંચી મરિટમાં પહોંચી હતી એ બતાવવાને લેટનન્ટ કનૈન વૉમર સાહેબે ઈ સ ૧૮૧૧ માં આપેનો અભિપ્રાય જ પૂરતો છે તે કહે છે કે એટલિટ-નમાં બાધેલા વહાણ દર બાગ બાર વરસે સમારના, સુવારવા પડે છે, ત્યારે હિન્દમાં બવાયેલા વહાણ પચાસ વર્ષ અને તેથી પણ વધારે ટકી રહે છે. 'સર એડમ. જુલસ' નામના એક હિન્દમાં બધાયેલા વહાણે આઠ મહર તો એક સાધારણ વહાણ તરીકે કરી હતી, જન તે પછી નૌકા સૈન્યમાટે તેને એક લાવક વહાણ તરીકે ખરીદી લેવામાં આ બુ હતું વર્તમાન કાળમાં એ કળામાં પ્રાનીય મેજનનાર શેઠ જનજ વાડીયાના નામથી કોઈ મુગાધનિમાંની ભાગ્યે જ અજાણ હશે

ત્રીપુત રાધાકુમુદ મુકરજીના પુસ્તકના વાચનથી હિન્દ અને હિન્દીઓની વહાણનટ માટે ઉંચો અભિપ્રાય બાધ્યાવિના પૂટકો નથી વેદકાળથી માડી હિન્દના ઇનિહાસમાં એવો એક પણ દશકો મનારી સમય એમ નથી કે જ્યારે હિન્દીઓ વહાણનટમાં પગલ રહ્યા હોય, તેની રીતિનો તો માત્ર હાલદહાનમાં જ આવી ગયું છે, અને હિન્દીઓની નાનાપણ તેમનાપર ઠોળ બેસાવામાં આવી હોય એવું જણાય છે અને કમબાગી હિન્દનાનો પોતાનાપર જે જે કાઈ આરોપો આવે તે દીનબાવે મનીષરતા જ આપ્યા છે હિન્દ અને હિન્દીની

દશા કેમ થઈ એ ઇતિહાસની સાથે આપણે જાણે વખત ન ગાળીએ એ જ હવેના જેવું છે આપણા બ્રાહ્મણો પરદેશગમનને પાપ ગણી કાઢે અને ભાટીયા અને વાણિયા જેવા દેશોદ્ધારક હિન્દીઓ શાસ્ત્રના અને ધર્મના આશુઘટતા અને અનાસ્તવિક અભિમાનથી બ્રાહ્મણોને પગે ચાલી અતિ પવિત્ર થવાની ઉત્કેહ રાખે એ અરેખર બહુ દીનગીર બનાવે તેવું છે અમારા વાણિજ્યપ્રીણ હિન્દુનાં બીજી કાંઈ નહિ કરતા માન સામળસદ્ગતી વાર્તાઓ વાચ્યે તો પણ જાણી શકશે કે કોઈ પણ હિન્દુનાને નૌયાન પ્રાપ્તિ આપણા ગુજરાતમાં કદી લાખતુ ન હોતુ અત્યુ તે કાગળ સાથે બીજા કાંઈ કારણ પણ વિચારકને મળી આવશે અને શ્રીમાન સરકારે તરફથી પ્રગટ થયેલા ઇન્ડિયન કમીશનના રીપોર્ટમાં પણ ઇસારાથી એકાદ બે જણાનાં છે પરંતુ કારણો જણવાથી, કે ભૂતકાળની આપણી ઉત્તમ લાખકાતુ ભાન ચલાવી, કોઈ પણ સંગીત લાભ થવાનો નથી ઉત્તર સિનાપ બીજી મધી સીમાએ સમૃદ્ધી મર્યાદિત થયેલ હિન્દને ખડકો કે દેશ વહો-પણ તે મુનક એવ જ છે, ભાષાની બિજ્ઞતા કે ધર્મની જૂઠાઈ તે સુતકને વિલમ્બ કરી શકે તેમ નથી તે મુનકમાં વસનારા હિન્દુ, મુસલમાન, પારસીઓ વહાણવટમાં તો એક સાથે જ કામ કરતા આ વા છે અને હરિખયા પણ વરી શકશે જે હિન્દનો કિનારો લગભગ બે અંગી હવે માનની લગાઈ ધરાવે છે, અને જેનાપર પૃથ્વીના મોટા ગણાતા બંદર આવી રહેતા છે, તે દેસની વસ્તીને વહાણવટનું જ્ઞાન આપવા એક પણ ખનાસીની રાખા નથી, એક પણ વહાણ બાધ-લાનું કારખાનું નથી, એક પણ હિન્દીરક્ષિત રચળ નથી, એક પણ હિન્દી નૌકા નથી એ ગુ એણુ નામોશીભરેલું છે ? કિનારાનો સારો લાભ દેવી રામચોના હવાનામાં છે—ગુ કોઈપણ દેશી રાજ્યને ખનાસીઓને માટે અને બીજા ઉત્સુક હિન્દીઓ માટે નૌચાન આપનારી એક પણ રાખા બોલવાની જરૂર જણાઈ નથી ? આપણી ઉદ્ધારીન વૃત્તિથી આપણો કારીગરીમાં અધમ દુશ પામ્યા, આપણી નરસીનવાદી વૃત્તિથી જેતીના કામમાં આગળ સુધારો કરી નથી શકતા, આપણી મૂર્ખાઈથી જ વહાણવટ જેના અનિ જરૂરી રખા તરફ આપણે તદ્દન જ અધવૃત્તિ ધારણ કરી રહ્યા છીએ શુ, વીસમી સદી પણ હજી કોઈની આંખ ઉઘાડી નહિ શકે ?

વિજ્ઞાન મંદિર.

લેખક—રા. નરવર એમ. વીમાનાળા.

વિશ્વરચનાનો એક નવો મિલ્દાત

૧ પ્રોફેસર. એ. એસ. એડીંગ્ટનનો અભિપ્રાય.

ગયા મે માસની આગલુનીશમી તારીખે સૂર્યનું જે ખગ્ગાસ મહત્ત્વ થયું હતું, તેનું નિરીક્ષણ કરવા જે વિખ્યાત બ્રિટિશ વૈજ્ઞાનિક મડળોએ તૈયારી કરી હતી એક મહાજો બ્રાજિનમાંથી અને શ્વીનએ પ્રિન્સાઇપ ટાપુમાંથી નિરીક્ષણ કર્યું હતું અને તેપરથી જે સાર તારની કાપ્યો છે, જે મત આપ્યો છે તે હવે જાહેર કરામા આવ્યો છે અને મળે એકમત થયા છે કે સૂર્યના ગુરુત્વાકર્ષણની પ્રકાશના કિરણોપર અસર થતા, એ કિરણો સિધી નિગીમા પ્રવાસ ન કરતા વાકા વળી જાય છે હુકામા પ્રકાશનેયે વળન છે. પ્રાગને વળન છે એ વાતની સમ્બંધિતતાનો તોને વૈજ્ઞાનિકોએ કારગતોયે ખ્યાન માપ્યો હતો પરંતુ ને વાત હજી કોઈ પણ પ્રકારના પ્રયોગથી સિદ્ધ કરવાનું જન્યુ નહોતું આપણે જાણીએ છીએ કે મહુકની ગેલ્લી, બદુકમાંથી દૂર્યા બાદ તદ્દન સિધી ન જતા વાકી વળી જાય છે પરંતુ જેમ એની અંધ વધારે તેમ એનું નનણ (Swerve) એહુ પ્રકાશની ગતિ એટની તો ઝડપિની છે કે આ પૃથ્વીપર તો એ એક લગભગ સિધી નિગીમા જ પ્રવાસ કરે છે એનું જે વનણ છે, તે અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી માન્ય થઈ શકતું નથી અને લીધે પ્રગલનેયે વળન છે એ ચોકસ પ્રયોગથી સિદ્ધ કરા માટે સૂર્યની સહાય લેવી પડી સૂર્યનું આકર્ષણ પણ વધારે, અને પ્રકાશને પ્રવાસ કરવાનું ક્ષેત્ર પણ મહુ વિજ્ઞાન મળે તેથી એ પ્રયોગ ચોકસ રીતે કરી શક્ય એમ માનવામા આવતું હતું અને તે અરૂપ થુ છે અને માટે સૂર્યના ખગ્ગાસ મહત્ત્વની જરૂર હતી, જેથી સૂર્યની પામે આવેના કેટલાક તારાઓનો પ્રગલ (સૂર્ય નકાઈ જવાને લીધે) ઉપયોગમા લઈ શકાય એ પ્રકાશ સૂર્યના આકર્ષણને લીધે કેટલો વળી જાય છે તે વનણ માપી લેવામા આ થુ જે પ્રમાણે વિધવાના નિશાનથી બદુકને રહજ ઉચી તાકરી પડે છે તે જ પ્રમાણે ટેનિંગકાપનેયે રહેજ વાકો રાખવામા આ થો આ વલણ બદુ સૂક્ષ્મ હતુ-છે-અને તેને માપના માટે પહેલેથી ઘણી જ જગી તૈયારીઓ કરવી પડેલી તથા બદુ નાજુ અને સૂક્ષ્મ યંત્રોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યા હતા

પ્રકાશનું વળન બદુ જ અદ્ય છે એટલું જાણુ છે, કે આખી પૃથ્વીપર પડતા સૂર્યપ્રગલનું હવ વળન ફક્ત ૧૧૦ ટન જેટલું જ છે [પ્રકાશના ઘન માપ (ડૅન્સિટી) સાથે સરખાવતા એ એટલું થોડું છે] જે આપણે કોઈ ધ્વેકટ્રીક કંપની પાસે વળન પ્રમાણે પ્રકાશ ખરીદીએ, તો તે જરૂર આપણી પામે ૧૦૦૦૦૦૦૦૦ પાઉંડે શેર લેખેને બાવ આપણી પાસે માગશે કારણ એનાથી ઓટો બાવ એને પરડે જ નહિ અત્યાર સુધી ગુરુત્વાકર્ષણને

નિયમ નિર્સર્ગની કેટલીક શક્તિઓ પર બેઝસર છે એમ માનવાનાં આવતું હતું, પરંતુ હવે પ્રકાશના પર પછી એ કાયદો લાગુ પડે છે એમ માત્રમ પડનાથી-એ જ પ્રયોગ સિદ્ધ થનાથી ગુસ્સા કરીશુંના નિયમના ધર્મોમા કંઈક નવો જ ઉમેરો થાય છે પ્રકાશની ગતિના એ વલણ મિગે બે અનુમાનો બે લુદા લુદા સિદ્ધાંતો અનુસાર પડેયેથી બાધી મૂકવામા આવ્યા હતા જે પરિણામો આ બે મંડળોએ નક્કી કર્યા છે તે પરિણામો પેના બે અનુમાનોમાનુ જે અનુ માન નધારે વનણુ બતાવતું હતું તેની સાથે બરાબર મળતા આવે છે આ પ્રમાણે જે સિદ્ધાંત આ નવા પ્રયોગથી ખરો દરે છે તે બહુ નરીન પ્રકારનો અને વિવક્ષણ છે

એ સિદ્ધાંત ઈ સ ૧૯૧૫ મા જ જાણીતા જર્મન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી પ્રો. એ ઇન્સ્ટીનને ગોધીને બદાર પાણો હતો ઇન્સ્ટીનનો આ સિદ્ધાંત, અહીસો વરસ મજબૂતીથી ટકી રહેલ ન્યૂટનના સિદ્ધાંતોથી કેટલેક અંશે ભુલો પડે છે એટલું જ નહિ પણ ભૌતિકશાસ્ત્રમા હાન દેશ, કાળ અને દ્રવ્ય (Time, Space & Matter) ની જે વ્યાખ્યા આપાય છે તેમા પણ બહુ જ કાનિકારક સુધારાઓ દર્શાવે છે ન્યૂટનના સિદ્ધાંતો કાંઈક ભૂલ ભર્યાં હતા, એ તો ચોક્કસ થયું હતું જ એટલું જ નહિ પણ એના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ગણતરી કરવાથી શુધ-*Mercury*-ગ્રહની ગતિમાં કાંઈક જે ફેરફાર જોનામા આવેના હતા તેનો સતોષકારક ખુનાસો મળી શકતો ન હતો ઇન્સ્ટીનના સિદ્ધાંતના ખીજ લાગે છે તો સત્ય જ છે એમ હજુએ કહી શકાય નહિ પરંતુ તેના સિદ્ધાંત પ્રમાણેની ગણતરી આ બંને નિર્ગીક્ષણો સાથે મળતી આવવાથી હવે એના સિદ્ધાંત મિગે વૈજ્ઞાનિકો બહુ ગંભીર વિચારણા કરશે એમા કોઈ પણ પ્રકારનો શક નથી વિષય બહુ જ કમિ છે અને ગણિત-શાસ્ત્રના કેટલાક બહુ જ અધારા વિભાગોનું અધ્યાયન અને સંશોધન કરવું પડે એ જ છે તે શિનાય પત્તો ન લાગે—છતાં ચે સત્યની શોધમા મજા રહેવું જ જોઈ એ

ઇન્સ્ટીનના સિદ્ધાંતથી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રમા જે મોટા ફેરફારો ગશે તેના ખ્યાન હુકાણમા આપવા માટે આટલું જ જણાવવું બસ છે, કે આપણને જે બધું દેખાય છે તેમા આપણી દર્શના કેટલી, અને મૂળ નિર્સર્ગના ધર્મ કેટલા તે ઇન્સ્ટીન બરાબર બતાવે પાડે છે એ કહે છે કે દેશ અને કાળના જે ધર્મોનું આપણે નિર્સર્ગમાં આરોપણ કરીએ છીએ તે તો આપણી જ દષ્ટિમા છે અને નહિ કે ખુદ નિર્સર્ગમા આપણે દેશને કાળના ધર્મોવાળા એટલી બધી વસ્તુઓના સમાગમમા આવીએ છીએ કે નિર્સર્ગમા પણ એ ધર્મોનું આપણે આરોપણ કરીએ છીએ * ઇન્સ્ટીન એ ધર્મોનું નિર્સર્ગના નહિ પણ આપણા દષ્ટિમિ દુના હોવાનું જાહેર કરે છે વિશ્વરચનાને સત્ય સ્વરૂપમાં જોવા માટે આપણે આપણામાં ધર કરી બેઠેલા એ કટલાક વિચારોને દૂર કરી નાખવા જોઈએ (કે દરેક વસ્તુને દેશ અને કાલ હોય છે જ) અને પછી નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ એમ થવે દેશ અને કાળ અદૃશ્ય થઈ જશે અને કાંઈક

* “ આમા ધરમાત્માની રૂપરેખા કેવી રીતે દોરી શકે ” એ લેખમા આ બાબત વિશે વિચાર

કરવો હોવાથી આ લેખમા એ બાબત વધારે સ્પષ્ટતાથી ચર્ચવાની જરૂર લાગતી નથી-અનુવાદક

અતિ વિચિત્ર અને વોટાળા ભરેલી કલ્પનાઓ ઉભી થશે અન્યતઃ એ પ્રમાણે નિરીક્ષણ કરવાથી (એ કાષ્ટ સ્ટેની વાત નથી) કુદરત બહુ વિચિત્ર અને વિરોધાભાસથી ભરેલી લાગશે પરંતુ ઇન્સ્ટીન ॥ કહેવા પ્રમાણે જે ધર્મો નિર્સર્ગને ન હોવા છતાં આપણે તેનું તેમા આરોપણ કરીએ છીએ તે દૂર થનાથી આપણુ દૃષ્ટિમિત્તુ નુક્ક અને છે અને કુ રતના નિયમો બહુ જ સાદા અને સહેલા મની જાન છે અને અત્યાર સુધી નિર્સર્ગના જે કેટલાક ચમત્કાર-*Phenomena*-નચે કશેયે સમ્પદ નથી એમ મનાય છે તે ચમત્કાર વચ્ચે ચોક્કસ સમ્પદ માન્ય પડે છે એવો એક સમ્પદ તે આ પ્રકાશ અને ગુરુત્વાકર્ષણની વચ્ચે ॥ સમ્પદનો છે અને તે હવે તો પ્રયોગમિત્તુ થયો છે

૨. ડા. ડૅ. એ. સી. ડ. લા. કોમેસિનનો અભિપ્રાય.

તા ૨૮-૫-૧૯ ને રોજે થયેલ ખબરાસ મહાણ નિહાળવા જે મુજબ ઉપજા હતા તેમજે તારી કાગેના પરિણામો નવેમ્બરની ૬ થી તારીજે રૉનન અને રૉપવ એસ્ટ્રોનોમિકલ સોસાયટી-નન્નેની નેવેસ્ટ સભા આગળ જાહેર કરવામા આવ્યા હતા અને તેને બહુ જ રસ-પૂર્વક વધારી નેતામા આ યા હતા પૂર્વ ઘટિ ગયેલા અનેક નિરીક્ષણો પેડે આનો હેતુ કાઈ સૂર્યમાના ખાસ ટેકરાઓનું નિરીક્ષણ કરવાનો નહોતો પરંતુ પ્રકાશપર પણ ગુરુત્વાકર્ષણની અસર છે એમ જાહેર કરતાં સિદ્ધાંતનું સત્યપણ નક્કી કરવાનો હતો અને જે તે સત્ય હોય, તો પ્રકાશની ગતિનું વળણ ન્યૂનના અસરી સિદ્ધાંત પ્રમાણે છે, કે નહીં જ જાહેર થયેલા ઇન્સ્ટીનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે છે તે નક્કી કરવાનો જે ઉદ્દેશ હતો

ઈ સ ૧૮૮૬ માં મેક્સ માર્ક્સવેલ અને મેરવેએ પ્રમશની બુદ્ધિબુદ્ધી િશામા અમુક એકસ અતર જવાની ગતિઓને માપી તે દ્વારા પૃથ્વીની આકાશતત્ત્વ *Ether* માની ગતિ રોધી કાગેના સાર પ્રયોગ કયો હતો પરંતુ તેમાથી તો એવો ગુચનાડો ઉભો થયો કે પ્રકાશની એ બધી ગતિઓ જ એકસરખી હતી—તેમા કાંઈ જ ફરકાર નહોતો ॥ આથી એમ માન્ય પડ્યું, કે આકાશતત્ત્વમાની ગતિ પ્રમાણે દરેક વસ્તુની લખાણમા કાંઈક અયોગ્ય ફરકાર થાય છે એમ કહેવાય છે, કે આ પ્રમાણે કુદરતની સમગી શક્તિઓ, આપણે પૃથ્વીની આકાશી ગતિ મોખી કાઢીએ તેની વિરુદ્ધ પડીને કામ કરી રહી છે ઇન્સ્ટીને જેણે, કે આ આવેલુ પરિણામ ધ્યાનમાં લેતાં અત્યાર સુધીમાં ખરા માનવામાં આવેલા કેટલાક સિદ્ધાંતોમા ફેરફાર કરવો પડશે અને તેથી એણે ગાળેજીવેલ વિચારણા કરીને આ નવા પ્રયોગના પરિણામો પણ સતોષકારક ખુનામો આપે એવો એક નવો સિદ્ધાંત શોધી કાઢ્યો -

એટલામાં તો એરે વિજ્ઞાની-એક બહુ મુદર નિશાની માત્ર ધમ મરકપૂરી-જુધનો મહ સર્વની છેક પાસે છે ને એની ગતિ પણ નહુ જ વધારે છે એનો મહપથ, (*orbit*) અથ જાત, ઈકામિત છે અને ખીજા મહોના આકર્ષણપરથી (ન્યૂટના સિદ્ધાંત પ્રમાણે) ગણતરી કાતા એની જે ગતિ થતી નેહએ તેના કરતાં કાંઈક વધારે જ માલમ પાતી હતી ઇન્સ્ટીનને માલમ પડ્યું, કે એના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ગણતરી જુધની ગતિનો બરાબર ખુલાસો મળી આવતો હતો

અને આપી તેને ધણો આનંદ થયો. વંશીક ખગોળશાસ્ત્રીઓને જે બનાવે ગુચ્છાક મા નાખી દીધા હતા તેનો યોગ્ય ખુલાસો મળી જવાથી ધણીએક એનો સિદ્ધાંત કથુન કરાવે તૈયાર થા ગયા છતાં તેઓએ એના સિદ્ધાંતની આગળ કસોટી કરાવો તૈયાર થઈ અને પ્રકાશપર ગુરુનાકર્ણભુનો નિયમ અસર કરીને કેટલુંક વલણ ઉપજાવે છે તેની વપાસદ્વારા ધનુર્ગનના સિદ્ધાંતને કસાવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો

પ્રકાશપદ્ધતિ આ વનણુનો ખ્યાલ કાઢી છેક નવીન નથી ન્યૂટન પોતે પણ એને સર્જાવે લેખે ગણાવી ગયો હતો અને ઇ સ ૧૭૮૫ મા કેવેન્ડિશ નામના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીએ એની ગણતરી પણ કરી હતી પરંતુ એ જમાના સુધીનો પ્રકાશને ઝીણા ઝીણા પરમાણુઓનો બનેલો માનવાગો આનંદો હતો પણ એ સિદ્ધાંત તો ઓગસ્ટીસમી બીબા ૨૬ થઈ ગયો છે ને પ્રકાશ એ આકાશતત્ત્વમા તાજાં તરીકે પુરવાર થયેલ છે આ મોઝામા પણ *Energy* શબ્દ છે અને તે દ્રવ્યને *Matter* ને ગતિ આપી શકે છે એમ પણ સિદ્ધ થયું છે આ પ્રમાણે ધૂમકેતુની પૂછડી સૂર્યની પાસેથી એકત્તમ ખસી જાય છે તેનું કારણ આના મોઝા જ છે એમ માનવામા આવ્યું છે હયા થોડાં વરસમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ *Theory* સિદ્ધાંત પ્રમાણે (પ્રયોગથી નહિ) સિદ્ધ કર્યું હતું, કે પ્રકાશના મોઝામા આ પ્રમાણે શક્તિ હોવાથી તેનાપર ગુરુનાકર્ણભુની અસર થી જોડાયે અને તેથી તેના પદ્યમા કાંઈક વળણ થતું જ જોડાયે આ સિદ્ધાંત ખરો છે એમ પણ લાગતું હતું, કારણુ યરોનિયન (ધાતુ) ના કિરણોના પદ્યમા આવા વનણુના કાર્ષક આગ નિશાન માયમ પડ્યા હતા

મહણુ વખતે લાધેથી તારાઓની છમીઓ, આગની આકૃતિઓ ઢરતા રહેજ આગળ ધમી આવેલી માનમ પડે અને જેમ તારો સૂર્યની વનારે પાસે તેમ તેનું તેની ઈમીનુ—આમ ધમી આવવું વધારે ૨૫૦૮ અને ચોખ્ખું માનમ પડી આવશે

આ પ્રમાણે માપવા રહેના નિરીક્ષકોએ ત્રણ બામનોની રાક્ષ્યના કદથી હતી —

(૧) મિલકુવ વલણ માનમ ન પડે

જે નિરીક્ષણ થયા છે તે બધાએ આ બામત માટે તો નન્નો જ વાસે છે રહેજ પણ રાકા કે જરા પણ આનાકાની સિવાય, આ ધારણા તો જોડી જ પડી છે એમ જાહેર કરવામા આવ્યું છે

(૨) જે વનણુ માનમ પડે, તે ન્યૂટનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે નીકળશે

ન્યૂટનના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સૂર્યની છેક પાસેની ગણતરી લેતા ૬ સેકન્ડ [એક કાટ-ખુણા ૧૧ લગભગ ૩૭૪૦૦૦ મો ભાગ] જેટલું વલણ આવવું જોઈએ જમીની આસપાસમા તો આવી અસર બરાબર અસરકારક રીતે પ્રદર્શિત કરી શકે એવો એક જ જોગો છે જો તે સૂર્ય છે પરંતુ કમનવીએ એની મળતી જનાણા એની આસપાસ આવેલાં બીજા નાના નાનાં જોળાઓને આપણી દૃષ્ટિએ પડ્યા દેતી નથી પરંતુ કાંઈક જ વર આવી સોનેરી તક મળી

રોહમુદ્રા ૩ ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બાઈ

જાત છે, કે એનો પ્રકાશ, ચન્દ્ર વચ્ચે આવી જવાથી ઢકાઈ જાય છે ગળા મે માસતુ મહણુ આ પ્રમાણે આવ્યા પ્રયોગ માટે ખાસ ઉપયોગી હતુ કારણ એ વખતે સૂર્યની છેક પામે ખાર પ્રકાશવન તારાઓ હતા નિરીક્ષણ કરતી વખતે આ તારાઓથી સ્વ ઘેરાયેનો હતો ત્યારે જ ફોટો લેવામા આવ્યા હતા આગળથી લીધેના સાધારણ ફોટાઓ (જે વખતે સૂર્યે તારાઓની પામે નહોતો) ની સાથે આ ફોટાઓની સરખામણી કરવામા આવી

એવી ધારણા હતી કે, એ પ્રમાણે તારાઓનો પ્રકાર સૂર્યના આકર્ષણથી વનણુ પામ્યો હોય, તો સોમાત્ર [ઓક્સિજન] માંના એક કંમેરાએ આનાથી સ્થેજ વધારે વનણુ બતાવ્યું હતું. પણ એ કંમેરાનું ફોકસ બગડી ગયેનું હોવાથી તેના વાળી ગણતરી પર ભરેખા ગૂંચી ન શકાય વળી સૂર્યના તાપની એના સપાટ મિરરપર અસર થનાથી એની મદદથી લીધેનો ફોટો બગાડ નથી એમ નક્કી થયુ છે

(૩) ત્રીજી શક્યતા એ હતી, કે વનણુ ઇન્ફ્રા-રેડના સિદ્ધાંતની ગણતરી પ્રમાણે એટલે કે ન્યૂટનની ગણતરીથી બગાડર બમણુ ૧૬ સેકન્ડ જેટલું આવે

મોથાનમા બીજા સારા કંમેરાની મદદથી જે પરિણામ તારવી કાઢામા આ યુ હતુ તે, અને પ્રિન્સાઈપ આગળના નિરીક્ષકોની ગણતરી બન્ને આ ગણતરીને ટેકા આપે છે અને એ તારાઓની ફોટોમેટ્રીની પ્રતિમાઓ બહુ પાણીવાર અને સ્થેજથી પરિણામ વર્ણવી આપે એવી હોનાથી આ જ ગણતરી વિશ્વાસપાત્ર છે એમા શક નથી સુરવારની સભામા એક યોગ્ય વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ ઇન્ફ્રા-રેડના સિદ્ધાંતનો સુરવારની સભામા તો સત્ય સિદ્ધ થયો નામે છે, એમ કશુંન કહ્યું પણ એક બાબત ઇન્ફ્રા-રેડ સૂચવેલી તે ખરી પડી નથી આ બાબત, સૂર્યની પ્રતિમાપરની કેટલીક નિદીઓ ખસવા પિરે હતી આ બાબત માટે મેસર્સ એટ જહોન અને એવરશેડે ખાસ કાળજીપૂર્વક લક્ષ આપીને તપાસ કરી હતી પરંતુ એમા કંઈ વચ્ચુ નથી

મો, એડીઅને પ્રિન્સાઈપ ટાપુ પરથી મહણુનું નિરીક્ષણ કર્યું હતુ તેણે આ બાબત ખરી ન પડવાથી ઇન્ફ્રા-રેડ જે સાવનોથી પોતાનું પરિણામ ગળ્યુ તેમાનું એક સાધન લેનું પરી જાત છે એમ કુશુન કરું, પણ સાથે કહ્યું, કે પરિણામ તો ખરૂં નીવડ્યુ જ છે, એટલે આ બહુ મહત્વનું નથી

મો ન્યુઓને કહ્યું, કે સૂર્યની આસપાસ આવેના ધ. વાયુઓ (Gases) મા આનવાને તીધે પણ તારાઓની ગતિમા Refraction નાક થયો હોય—તેને તીધે થે ફોટામા ફેરફાર પડ્યા હોય

પરંતુ આ બાબત પણ નિરીક્ષકોએ ધ્યાનમા લીધી હતી તેમણે નક્કી કર્યું હતુ, કે જે એટલે બોલો ધ કોઈ વાયુ ત્યા હોય, તો પછી ઇ સ ૧૮૮૨ મા જે ધૂમકેતુ સૂર્યની પામે યદને પમાડ થઈ ગયો તેની ગતિપર જરૂર ગંભીર અસર થતે જ પરંતુ તેણે કંઈતે વખતે જખાણું નથી માટે એ પ્રમાણે કોઈ વાયુ ત્યા હોય એમ સંભવિત લાગતું નથી

મેરેજ ફોર્મસ અન્ડર ઓ લીવન્ટ ટિન્ટુ લો ૩ ૦-૧૨-૦૦ એન એમ ત્રિપારી એન્ડ ક પની, મુબાઇ

બના ઇન્ડીનનો સિદ્ધાન્ત ન્યૂટનના સિદ્ધાન્તને તોડી જ પાડે છે એમ કહેવું એ મિનકુલ જુલ લેરેલ છે, કાગ્જ કે સાધારણ ચટોની ગતિ વિશે તો બન્ને સિદ્ધાન્તો એકમત છે (અને નિરીક્ષણ અનુસાર હોના જ જોઈએ) માત્ર જીવમદની ગતિની બાબતમાં તેઓ ભુલ પડે છે ને ન્યૂટનની ભૂલ છે. પરંતુ તે બાબત વિષે તો આટલા વરસ, ન્યૂટન પ્રભાવોની ગણતરીમાં જુદા વિધેય જે દેગ્રહાર કરવાની જરૂર હતી તે નિરીક્ષણદ્વારા નક્કી કરીને અને ગણતરી બાબતે દરેકની દીધા હતા એટલું જ નહિ પણ ક્યારના કાષ્ટકોમાં દર્શાવવામાં પણ આવે છે.

પણ જ્યારે કોઈક વસ્તુ કે ગોળો પ્રકાશના જેટલી ગતિથી-ઝડપથી પ્રવાસ કરે છે, ત્યારે તો ઉપર બતાવ્યા તેમ બન્ને સિદ્ધાન્તોમાં આસમાન જામીનનો દેગ્રહાર પણ જન્ય છે. હવે પ્રકાશને એક *Electro-Magnetic* ઇલેક્ટ્રો મેગ્નેટિક તત્ત્વ ગણવામાં આવતું હોવાને વીરે સર બેસેફ થોમ્સને બતાવ્યું છે, કે આથી વિદ્યુત-વિજળી વિશેના સિદ્ધાન્તોમાં કોઈક દેગ્રહાર પડે ખરા ?

ગમે તેમ પણ આ બધું માત્ર જ રસિક છે ઇન્ડીના સિદ્ધાન્તપ્રભાવો સીધી નિદીઓ છે જ નહિ—હોય તો જ નહિ આપણને સીધી-લાગતી નિદીઓ મોટા મોટા જગી વર્તુલોના નાનાસરખા *Orb* ભાગ જ છે અને આપણે એની નિમિત્તમાં સતત આ પા જઈએ તો આખરે પાછા ઉપડવાને સ્થળે આવીને ઉભા રહીએ.

મિ ડી સિટરની ગણતરી પ્રમાણે પ્રગણ એક સેકન્ડમાં પૃથ્વીની સાત પ્રવલિષ્ટા કરી શકે છે—એટલો તે ઝડપ ગતિવાળો છે, પણ એતું વળણ (*curvature-blend*) એટલું થોડું છે કે એક સ્થળેથી એના કિરણ શરૂ થાય તો તે આખું જે વર્તુલ પૂરું કરીને ફરી પોતાને સ્થાને આવે તેટલામાં આપણી પૃથ્વીના ત્રણ કરોડ વર્ષો વીતી જાય *Circle of Space* 'દેશવર્તુળ' એટલું બધું મોટું છે આપણી પાથિવ દૃષ્ટિએ તો તેને અનત નેહિ, તો ખીચતું હું નામ આપી શકાય? કારણ એ દેશવર્તુળની જે ત્રિજ્યા આપવામાં આવે છે તેને હિસાબે આકાશમાની દૂરમાં દૂર આવેલી વસ્તુ પણ આપણી ટેકઝ નજીકમાં જે એમ જ લેખી શકાય.

વિક્રમોર્વશી.

(મહાકવિ કાલિદાસના સમૃત નાટકની ગદ્યાત્મક કથા)

લેખક — રા. કાશીરામ અપ્પાશકર જાની, પી. એ.

‘ દોડો, રે ! દોડો, દેવતાઓના પદપાતી આનંદ કે ! આકાશમાય ગનિ કરી શકે તેના કોઈ અમારૂં રક્ષણ કરો. રે, રક્ષણ કરો ! ’

આપસરાઓએ આક્રંદ અને વિલાપની ચીસો પાડી

અમનમાર્ગેમા પ્રનાસ કરનારી મેનકા, રાજા, સદૃશના ત્રિગેરે આપસરાઓએ આક્રંદ
ઓ વિલાપની ચીસો પાડી કોઈ શૂરવીર પુરુષની સહાનુની વાચના કરી ! આ જ વખતે
દેવગોત્રે ચતુર્થી ચક્રવર્તી રાજા પુરુષે પોતાના સોમદત્ત નામના રથમા બેઠી સર્વદેવની
સરસ્વતીચતુર્થા આગ ૧ લો ૩ ૨-૮૦૦ એન એમ ત્રિપાડી એ કપની, મુબારક

વદના કરી સૂર્યમંડળમાથી પૃથ્વી તરફ પાછો વળતો હતો. અમળાઓના આ શોકોદ્ધાર સાબળીને આ ક્ષત્રિપુત્ર પોતાનો રથ ફેરવના સારથિને આજ્ઞા આપી અને અપ્સરાઓ પાસે આવી તેમને આશ્વાસન આપવા માંડ્યું.

“શાત થાઓ અને ભયથી કંપો નહીં વિતેલી વાત સ્વસ્થપણે મને નિવેદન કરો તમને કોણ સનાપે છે? કયા અવન નગપથથી તમારૂં રક્ષણ કરનાતું કે?”

રામના આના વચન સાબળી રહ્યા ગદ્ગદ કંઠે બોલી, “અભિમાનથી ઉદ્ભવ થએલા અસુરોના અત્યાચારથી અમારૂં રક્ષણ કરો, મહારાજ!”

રામએ આશ્ચર્યચકિત થઈ પૂછ્યું, “માપી અસુરોએ તમને ની પીડા કરી?”

“સાબળો મહારાજ,” એનમ બોલી, “દારણ તપ કરનારથી કરી જનારા ધંદલ જે કામળ અસ્ત્ર-અમારી પ્રિય સખી ઉર્વશી-જે સ્વમનુ બૂધ છે અને જે પોતાના અનર્જુનીય સૌંદર્યથી લક્ષ્મીને પણ નમને છે તે ચિત્રનેખાની સ્પર્શ કૃપેર ભયનાના ભયનથી પાછી આનની હતી એટલામા દિગ્વિજયપુરના મુલા કેવીં ત્રે ગરતામા અધવચ્ચે એકએક તેમને રાક્ષસ તે મન્નેનુ હરણ કરી ગયો!”

રામએ પુછ્યું, “એ પાપાત્મા ઠંધ દિશામા ગયો તે જાણો કે?” સહજન્યાએ તુરત જનાથ આપે, “ધ્યાન દિશામા” રામ કહે, “ત્યારે તમે રોમનો ત્યાગ કરો અને શીરજ ધારે તમારી સખીને એ પાપીના પંજમાથી થોડી જ વારમા હું છોડાવી લાનુ છું.”

ત્યા બોલી, “ચંદ્રાવી ગળાઓ પરકુ ખલજન કહેતાય છે તે યથાર્થ છે!”

રામએ પૂછ્યું, “મારી નાટ જોઈને તમે સૌં કયા ઉભા રહેશો?” અપ્સરાઓએ કહ્યું, “આ હેમકૃત પવનના શિખર હાર અમે છીએ આપ ત્યાં જ પધારને.”

ધ્યાન દિશામા તરસથી રથ ઢાકસો હુકમ અપાયો અને જોતજોતામા તે અદ્વય થઈ ગયો અપ્સરાઓ હેમકૃતના શિખરે જઈને હડી આતુરતાથી રામને આનંદના રસો ભેટી બેઠી થોડી વારમા જ આકાશમાગ ધમે ફર રથની ધ્વજ દેખાવા માંડી અને મૂર્ઠા પામેની ઉર્વશીને જોળામા રાખીને એકેની ચિત્રનેખાને લઈને રામ અને સારથી સહિત રથ આવી પહોંચ્યો. ઉવશીનુ ૩૫ ખરેખર અદ્વિતીય દેખાવ હતું અખિર રિધતુ સૌંદર્ય એકનિત થઈને ઉર્વશી રૂપે ત્રણે ચિત્રનેખાના શરીરપર અનંતથી રહ્યું હોય તેમ જાણવું હતું રામ એ સુકુમાર દેહવતા પગ એકો દરે બેઠો ત્યો હતો ધીમે ધીમે ઉર્વશીની મૂર્ઠા ખમી જના લાગી અને તે રુદ્ધિમા આવી મહાશયી મુક્ત થએન મુખ્યદ્ર પોતાની સખી તરફ ફેરવી એકેક તથા તેની સામે જોઈ તે બોલી, “જહેન, પોતાના દિવ્યશક્તિ પ્રભાવથી મારી અવસ્થા જાણી લઈ ઇન્દ્રભગવાને પડે જ મને તે મુલા દાનનના હાથમાથી છોડાવી કે?” ચિત્રનેખાએ જણાવ્યું, “નારે! સખી, મહંદ્ર ભગવાને નહીં પરંતુ તેમના જેટલા જ પ્રતાપી રાજર્ષિ પુત્રરાએ” આ સાબળી ઉર્વશીએ પુરના તરફ જોયું અને તે કાણ જ રામના આકર્ષક

અને બન્ય દેખાતી તે મુઘ યઈ મનમાં બોલી, “ અપકાર કરના જતા મુઠા દેતો માર ઉપર ઉપકાર જ કર્યો ગણાવ કેમ કે તેને જ લીધે આ મહાત્માનો સમાગમ થનાનો પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો. ” પછી રાજાએ મધુર સમ્બોધી ઉત્તરીને સાન્તવન કરવા માણ્ય એ કર્ણપ્રિય વ્રથનો સામળી તે સુઢરી પોતાને ઉદ્દેશીને બોલી, “ અરે ! આ સમ્બો અમૃતથી પણ મીઠા છે અને તેમાં આશ્વર્ય જેવું પણ રુ છે ! અન્નમાંથી તો અમૃત જ વરને ”

આ ક્ષણે રથ હેમકૂટના શિખર પર આવી ઉભો રહ્યા ચિત્રનેખાએ સમાજીને ઉર્વશીને રથમાંથી ઉતારી પછી રાજા પણ નીચે ઉતર્યો પોતાની સખીઓને બેનાં જ ઉર્વશીએ કમળ દ્વ સરખા પોતાના હાથ લાંબા કરી કહ્યું, “ આવો, બહેનો, મને દૃઢ આર્થિકન આપો, તમને ફરી મળાગે એવી મને આશા જ નહતી સર્વે સખીઓ આનંદસાગરમાં મમ યથ પોતાની પ્રિયસખીને બેગી મેનકાએ પુરૂરવાને આશિર્વાદ આપ્યા, “ રાજાન, યુગના યુગ પર્વત ઝખીનું પાનન કરતા રહો ” એટલામાંથી પૂર્વ દિશામાં આકાશમાં વેગથી ઉતરતો એક રથ દેખાયો અને સર્વે તે જ દિશામાં આતુરતાથી જોઈ રહ્યા બેતબેતામાં ગધર્વરાજ ચિત્રવ્રથનો એ ગથ નગ્નક આવી પહેલ્યો રથમાંથી ઉતરતા ઉતરતા રાજા પુરૂરવાને ચિત્રરથે અભિનંદન આપ્યું તે બોલ્યો, “ ધન્ય છે ! મિત્ર, આપે આપના ઉત્તર પરાક્રમથી ભગવાન મહેન્દ્ર ઉપર પણ મોટો ઉપકાર કર્યો છે ” “ પધારો, મિત્ર ચિત્રરથ, પધારો ” એમ બોલી રાજા ચિત્રરથ પાસે ગયો અને બન્ને પરસ્પર હાથ મેળવી એક બીજાને મન્યા ચિત્રરથે કહ્યું, “ ઉર્વશીને કેળી દુગી ગયો એના ખમર મહર્ષિનારદ ॥ મુખથી શ્રવણ કરી ઈદ્ભગવાને ગધર્વ મેતાને લઈને તેને છોડાવી લાવવા મને આશા કરી માર્ગમાં જ આપના યરોગાન કરના કિત્તરોથી જાણ્યું કે આપે ઉર્વશીને છોડાવી છે આપના આ ઉપકારને તીધે ભગવાન ઈદ્રે આપને મળવાની ઉત્કટ ઈચ્છા દેખાવી છે, ને તે માટે જ મને અહીં મોકલ્યો છે માટે ઉર્વશીને સાથે લઈને આપ પધારો ” પુરૂરવા વિનયપૂર્વક બોલ્યો, “ મિત્ર, ઈદ્ર મહારાજના જ પ્રતાપથી મે દેખ ઉપર વિજય મેળવે છે અને તેનું બહુ માન ધટે છે પણ તેમને જ ” ચિત્રરથે કહ્યું “ ખરેખર, વિનય એ જ પરાક્રમનું જૂલણ છે ! ” પુરૂરવા બોલ્યો, “ મિત્ર, મહેન્દ્રને મળવાનો આ યોગ્ય સમય નથી તમે જ આ સુતરીને તેમની સમક્ષમાં લઈ જાઓ અન્ય કોઈ પ્રસંગે હું મહેન્દ્ર ભગવાનને જરૂર મળીશ ” ચિત્રરથની આજ્ઞા થતા જ સર્વે અપ્સરાઓ દ્રુપદી જવા માટે આકાશમાં પ્રયાણ કરવા મડી. હવે જતા રતામાં અગાનક અટકી પડી ઉર્વશી બોલી, “ સખી, ઉની રહે, ઉબી રહે મારી વૈજયતી માળા આ લતામાં કેવી લગઈ ગઈ છે ! ! મહેન, જરા છોડાવ તો ! ” ચિત્રનેખાએ ધીમે ધીમે માળાને લતાના બધનમાંથી છોડાવી તેટલો વખત ઉર્વશી અને રાજા એકેક તરફ અનિમિષ દષ્ટિએ જોઈ રહ્યા ગાન મનમાં બોલ્યો, “ અહો, લતા ! તે મારાપર અતુલ ઉપકાર કર્યો તે એ મન્ય સુ રીને અટકાવી તેથી મને થોડી વાર નેત્રમુખ મળ્યું અને તેને પણ તેટલો વખત મને જોઈને શાનિ થઈ ”

હતાના બધનમાંથી માળા છુટી થઇ ઉડી અને ચિત્રવેણા આકાશમાં ઉડતા ચિત્રરથની પાળનિદાય થઇ ગયાં અને ગળ પછા ઉદ્દિમ હૃદયે રથમાં મેસી પોતાની ગળપધાની પ્રત્યે ગયો.

ઉડી સાથના મેળાપનું પરિણામ એ આનુ કે રાજ પુરવા વિરહયોગે થઇ ચિન્તાતુર મને નુરત લાગ્યો કાશિરાજની પુત્રી ઉચીનરી પુરવાની પટરાણી હતી રાજના મનની આવી અસ્વસ્થ સ્થિતિ જોઇને રાણી બહુ ઉદ્વેગ પામી “પોતાના પતિનું મન શાથી શ્રમિત થયું રાજનીય જાનતોપર દુઃખ, પોતાના તરફ અપ્રીતિ અને બીજી યોગેપર અભાવ થવાનું કારણ શું હશે? બીજા કોઈ સ્વરૂપવતી સુરતીના પ્રેમપાશમાં તે બધાએ ન હશે?” આ પ્રમાણેના તર્કવિતર્ક કરતી રાણીએ પોતાની વિશ્વાસુ હામી નિપુણિમાં બોલી નીચું “બેન નિપુણિકા, સૂર્યપોતમાંથી આવ્યા ત્યારથી આર્યપુત્રનું મન અસ્વસ્થ જણાય છે તેમને કેળી લગતી લાગી છે તે તેમના મિત્ર નિદ્રુપક માણવકને બગર દરો માટે મમે તે યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તે બધી લાવશે કે?” નિપુણિકાએ જવાબ આપ્યો, “દેવિ, આનું રહસ્ય મમ પણ હું ન કરી શકું એમ ધારે છે? કમળપત્રપર કાકળનું બિંદુ કેટલી વાર સ્થિત રહે છે? કુતરાના પેટમાં ખીર કેટલી વાર ટકે છે? એ જ પ્રમાણે એ લાડુબટના પેટમાં ગુમ વાત પણ વધારે વાર ટકવાની નથી ત્યારે હું રાજ લઉં છું, અંશે મમે તે યુક્તિ કરી એ લાડુબટને છેતરી વાન કઢવી લાવું છું” આ પ્રમાણે કહી નિપુણિકા માણવકની શોધમાં આવી રાજ્યે પોતાના મનની ગુપ્ત વાત પોતાના મિત્ર માણવકને કરી હતી પરંતુ તે વાત જાણના પેટમાં ટકતી મુશ્કેલ હતી એ ગુમ વાત તેની જાણના ટેરણપર આવી “બહાર પડું” થઈ હી હતી માણવકના પોતાના મનમાં પણ મોતી ફાળ હતી આવી જોખમલરેથી ચોગ સાથે લોકોમાં ફરતું તે તે નુકસાનકારક જણાયું તેથી એક નિર્જન જગ્યાએ જઈ ત્યાં નિરાતિ ભેસવું યોગ્ય ધારી તેણે તેમ કર્યું હતું માણવકને શોધતી શોધતી નિપુણિકા પણ તે જ ટેમણે જઈ પહોંચી.

વિદ્રુપકને જોતા જ તે મલકાઇને મનમાં બોલી, “અરે! વાહ, ચિત્રામણમાં આવેએના વાદરજ જેવા જ જણાતા માણવક જાણી તો આ મીન ધારણ કરી અહીં બેઠા છે ને શું? અહો! જગનાની માથે કેડું ખાન ધરીને બેઠો છે સુવો! વાર, વાર, પાસે થઈ ગમે તે કળાથી એ મૂર્ખને જોળવી તેના મનમાંની ગુમ વાત કાઢવું ત્યારે જ મારું મમ નિપુણિકા.”

આ પ્રમાણે બોલી નિપુણિકા માણવકની લગોલગ આવી તેને જોતા જ માણવક ચમક્યો ને મનમાં જનમડ્યો, “આ પાપ વળી ક્યાથી આનુ? અરે, અરે, આ મૂર્તિને જોતાં તો મારા મનની ગુમ વાત બહાર પડું પડું થાય છે મારું પેટ ફાડીને વાત બહાર નિકળી પડશે કે શું? આ તો બલ્લસકટ આનુ! પણ હવે કરે પણ શું?”

નિપુણિકા આગળ આવી ભોલી, “જૂવજી, નમસ્કાર કરે છું” માણવક કહે, “કલ્યાણ થાઓ કેમ, નિપુણિકા! ગાવા બગવાની મજા છોડી કઈ તરફ ચલાવ્યું?” નિપુણિકા બોલી, “બીજો ક્યા? દેવિની આજ્ઞાથી હું આપને જ મળવા આવી છું” માણવકે પ્રશ્ન, “દેવિની મને શી આજ્ઞા છે? નિપુણિકાએ જવાબ આપ્યો, “દેવિએ હહેલગાથું છે કે તમે તો

હમેશા મહારાણીના જ પક્ષના માણસ છે. મારે દુ ખે દુ ખી અને મુખે મુખી બે કોઈ હાથ તો તે પણ તમે જ મારે સકડતે વખતે—” પોતાની પ્રસન્નતાથી ભારેખમ યશ માણવક વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “હા, રે, હા, એમા સરખ ગા? દેવીએ યથાર્થ કહ્યું પણ તે સકડ તે શું? તે કહે ને? મારા મિત્રે તેમનું મન દુ ખાય એવું કઈ કયું કે શું?” નિપુણિકાએ પ્રસન્ન આંખો જાણી અપવ્યવક્ત શબ્દોમા કહ્યું, “ના ના, તેવું કંઈ નથી, પરંતુ જે સુદરીને લીધે મહારાજની આવી શોચનીય સ્થિતિ થઈ છે તેના નામથી તેમણે દેવીને બોલાવ્યા.” માણવક મનમાં બખબો “એમ કે! આ રામના પેગંભાથી પણ ગુપ્ત વાત છેવટે બહાર પડી કે? પોતે પોતાને હાથે જ પોતાનું પોગણ બહાર પાડ્યું, ત્યારે હું હવે શા મારે છાત્ર રાખ્યા કરું?” જીભને વશ રાખીરાખીને મારો તો જીવ જવો બાકી રહ્યો છે” પત્રી નિપુણિકાને પ્રગટ કહ્યું, “હા, દેવીને ‘ઉર્વલી, ઉર્વલી,’ એમ કહીને બોલાવ્યા એમ તું કહે છે ને?” “હા, રે! હા! મહારાજની એ ઉર્વલી વળી કોણ છે?” નિપુણિકાએ પૂછ્યું—“ એ ઉર્વલી છે એક અપ્સર તેને જોઈ ત્યારથી મહારાજ એકદમ થેના જેવા બની ગયા છે આથી દેવીને જ સતાપ છે એમ ન જાણતી, અને પણ નું ર પકવાન ખાવાના સાસા છે અને મારા જેવા લાડુલટને એ કઈ જેવું તેવું દુ ખ ન કહેવાય.” નિપુણિકા અત્યંત આનંદમા આવી ગઈ અને મનમાં બોલી, “આ મુલો એવો બેભાનો છે કે પોતાના બેદરકારીપણાથી મહારાજની ગુપ્ત વાતનો કિત્તો મારા હાથમા સોપી દીધાનો તેને વિચાર સરખો પણ નથી ચાન, હવે મેગવેલી ખાતમી દેવીને પ્રદોષ્યા!” પત્રી માણવકને પ્રણામ કરી બોલી, “ઠીક, ત્યારે માણવક મહારાજ, હું હવે રમ લઈશ” માણવક બોલ્યો, “વાર, નિપુણિકા, મારા તરફથી મહારાજીને કહેજે કે આ મૃગજન ઉપરથી મહારાજનું મન ફેરવવા હું મારાથી બનતી મહેનત કરીશ” નિપુણિકા સતુષ્ટ થઈ ચાલી ગઈ આ વખતે બહાર વૈતાનિકો (ભાટ) તુ સમયોચિત સંગીત સામગ્રીને મહારાજ કાર્યાલયપરથી ઉઠ્યા એમ અનુમાન કરી માણવક તેની પાસે જવા નિકળ્યો.

આ પ્રમાણે રાજા ઉર્વલીના ચિત્તનમાં અસ્વસ્થ થઈ ગયોના હતો અને એ કામલાગીના વિરહની વેત્ના તેના અન કરણમાં સાધ્યા કરતી હતી વિદ્યુતકને આવતો જોઈ રાજાએ આગ્રતાથી પૂછ્યું, “મિત્ર, મારી ખાતમી થાપણુ તો અનામન જળતી રાખી છે ને? મારી ગુપ્ત વાત કોઈને કહી તો નથી દીધી ને?” આ સંજ્ઞાથી માણવક મનમાં ગભરાયો—“અરે, વળી આ શી ગડગડાડ! રાડ નિપુણિકાએ કહ્યું પો કે શું? અરેખર, એમ જ લાગે છે નહીં તો આ પ્રશ્નની આસ્પષ્ટતા જ ક્યા રહી?” આમ વિચાર કરતો માણવક નિરૂત્તર રહ્યો રાજાએ બેઠાઈને પૂછ્યું, “કેમ, રે! બોલતો કેમ નથી?”—ચતુર માણવકે બેતી જઈ ચક્રાગ્રાથી જવાબ આપ્યો, “કેમ કેમ, નહ કહે છે! મેં મારી જીભની લગામ એટલા જોગથી ખેંચી રાખી છે કે તમારા સવાનનો જવાબ દેવા પણ મારાથી મ્હો ઉભારી શકાતું નથી” રાજાએ હર્ષવૃક્ત કહ્યું, “વાહ! એ તો અત્યુત્તમ કયું! પણ હવે મારા જીવને ખેન પડતું નથી તેનો શો ઉપાય?” નિદ્રુષક

હાજર જવાની વાપરી, “ ઉપાય તૈયાર છે ચાઓ, જમ્યો પાકશાળામાં પાચ પ્રકારની લોજનસામગ્રીના ઢગ ને ઢગ પથ્થા હશે ત્યા જમ્યું કે તુરત બેબેની ચાલી જશે ” રાજાએ હામીને કહ્યું, “ તારા મનમાં રમી રહેલી ચીજો ત્યા હશે એટલે તને આનંદ થશે, પણ મારી ધીસત વસ્તુ ત્યા અન્ય જ રહેવાની અને તેથી માફ મનરજન શી રીતે થાશે ? ”

પ્રતાપના નિવિચાર માત્રથી રહોમાં છુટેલું પાણી ગળ ઉતારતો માણવડ બોલ્યો, “ પણ આખો ઉર્વશીએ જોયા તો છે ના ? ” “ વાર, પણ તેથી શું ? ” “ તેથી એટલું જ કે તે પોતે જ પૂઝતી પુછતી આનંદે એ સિદ્ધ જાણતું ” “ ‘ ઉર્વશી દુર્લભ નથી ’ એ તારો સિદ્ધાંત તે રહેલો લીધે પદ્મપાતથી ગાધ્યો છે ” નિરૂપકે કહ્યું, “ મિત્ર, તમારા આવા વચનોથી મારા મનમાં કૌતુક જ થાય છે, જેવો કુરૂપપણામાં મારો જોગ મળવો મુશ્કેલ તેવો મૌર્ખમાં ઉર્વશીનો મળવો મુશ્કેલ છે કે શું ? ” રાજાએ નિશ્ચય નાખી જવાનું આપ્યો, “ અર, મિત્ર, એ મુશ્કેલી પ્રત્યેક અન્યવ કેટલું મનોહર છે તેનું ચર્ચા વર્ણન કરવું અશક્ય છે છતાં હુકમાં કહું છું તં અશક્ય કર એ ઉર્વશીની સુકુમાર દેહવતા શલ્ય-ચારનો પણ શલ્યચાર ને બૂપણનું પણ બૂપણ છે રૂપના જેટલા ઉપમાન છે તેનું પણ ઉપમાન તેનું માદ્ય છે ”

વિરૂપક મનકાંને બોલ્યો, “ દિવ્ય રસનો અભિનાય રાખી ચાતક પ્રમાણે જ તમે તેની રાહ જોઈ રહ્યા છો તે એથી જ ત્યારે હવે કઈ તરફ જવા ધારણા છે ? ” રાજાએ જણાવ્યું, “ પ્રેમાસક્ત જનને એકાંત સ્થળ શિનાન ખીલુ કંપુ સ્થળ ગમે છે ? માટે પ્રમદ-વન જના ઇચ્છા છે ” બન્ને જણા કરતા કરતા પ્રમદવન ગયા રાગના ઉદ્વિગ્ન મનો શાંતિ આપના ખાતર નિરૂપક બોલ્યો, “ મહારાજ, જુઓ, જુઓ વસતકલ્પના આગમનને લીધે પ્રમદવનની શીખામાં કેટલો બધો જવારો થયો છે ? માથરી લતાના મડપમાં ખીનેડ ફોમાં ભ્રમર મધુપાન કરે છે ! આ લતામડપ પણ તમને જ આનંદ આપવા ચાલુર થઈ ગયો દેખાય છે ! માટે પધારો, અને તેનું આતિથ્ય ગ્રહણ કરો ” બન્ને જણા અદન જમ બેસી

આ તરફ રાગના નિરહથી ઉર્વશીની સ્થિતિ પણ એટલી જ દયાજનક થઈ પડી હતી રાજાને એકવાર પણ ‘ નયણા ભરીને નિરખના ’ની તેની વીજ ઇચ્છા હતી અને તેથી પોતાની સખિ ચિત્રનેખાને સગાથે લઇને આકાશમાંથી તે પૃથ્વીપર ઉતરી ગયા વધનાલ-સગમ પર આવેલા પ્રતિધાનપુરના પ્રમદવનમાં જ બન્ને જણીઓ જઈ પહોંચી અને ખાલુ પર ઉભી રહી રાગ અને વિરૂપકનું સલાપણુ ચુતપણે સામળવા લાગી અસહ્ય નિરહ વ્યાકુળતાથી ઉર્વશીની હકીકત-તે અસહ્યપરનો પોતાનો અગાધ પ્રેમ, અને તેના નિરહની વેદનામાં પોતાના હૃદયમાં થતું અસાધારણ દુઃખ, વિરૂપકને રાગ નિવેક દન કરતો હતો રાગની ચાત સામગ્રી ઉર્વશીના ચરીરપરના રોમાચ ઉભા થયા તેજ ચિત્રનેખાને ધીમેથી કહ્યું,

“ જ્યેન ચિત્રનેખા, એમની આ વેદના હવે મારાથી જોઈ શકાતી નથી પણ એવું કેમ ?
એની નજરે પણ હું ત્રી રીતે પડું ત્યારે હું એમ કહું કે-” “ હું કરનાવું કહે છે ? ” ચિત્રનેખાએ
ચૂંચું “ મારા મનની વાત એક ભોજન ઉપર લખી એમના ઉપર નાખું ” ઉર્ણીએ

ભોજન, હાથમાથી પડી ચાલે.

જવાબ આપેા પોતાની સમતિ આપતી ચિત્રનેખા બોલી, “ વાહ, તે તો સચી ઉત્તમ
શક્તિ માન ત્યારે તેમ કર ”

ઉર્ણીએ ઠીકે પ્રમાણેના અથ વાળી કવિતા તે જ રીતે લખી કાઢી —

“ પ્રિયતમ, આપ મારા પ્રેમના લુખ્યા છે એવું જાણીને જ જો હું આપના પ્રેમની
અખના કંઈ હું એમ આપ માનતા હો તો તેવું નથી કારણુ તેમ હોય તો કલ્પદક્ષના

કુપળની સંખ્યા ઉપર પણ મને કેમ એનું ? પડે ? અને નદનનનો શીતન અને સુગંધી પતન પણ લગભગ ગળતા અગ્નિ જેવો મને કેમ લાગે ? ”

આવા આશ્વસનાની કરિતા લખી ઉર્ડનીએ બોજપત્ર મણખા દેહ્યુ લનામા ડાનવુ ડોલવુ તે નીચે આની માણુવકના શરીર પર પડ્યું તરત જ તે લખને લીધે જૂમ પાડી ફરી ઉઠ્યો, “એ ! મારે ! આ કાષ્ઠક સાપની કાચળી જેવું મને ભરખી જના મારાપગ એવોતું આનીને પડ્યું ! અરે રે ! ! માગ આપ ! આ શો ગજન ! ! ”

રાગ બોજપત્ર જોઇને જોલ્યો, “અરે, માડા, એમ છુઓ શું પાડના મડે છે ? એ સાપની કાચળી નથી પણ બોજપત્ર છે એમા પટીરાતું શું આની ગયું ? જો, આ બોજપત્ર ઉપર અક્ષરો લખેના જણાય છે આન, આપણે વાંચી લેઇએ ”

રાગએ બોજપત્ર હાથમા લઈ વાંચ્યું અને વાંચતા જ તેનું અતઃકણ્ય દર્પથી ઉભા થ જવા લાગ્યું શરીરપર પ્રસ્વેદમિંદુઓ નીકળી આ યા અને તેના પડવાથી પત ભીંગસે એ સ્ત્રીકથી રાગએ બોજપત્ર માણુવકના હાથમા આપી દીધું આસપાસ જોવાની નિદ્રાવળતામા તે પોતાના હાથમાથી પડી ગયું તેની માણુવકને ખતર પણ પડી નહીં

ઉર્ડનીએ ચિત્રનેખાને કહ્યું, “હવે તો સદનશીલતા ની હક થાય છે, ખૂબેન, તિરસ્કારની (અદસ્ય ગહેવાની નિવા) સકેની લઇ તું એમની પાસે જા અને મારે ઉભી રીતે એમને મારા માતની સ્થિતિ નિવેન કર. જા, જા, આટલું સંખીકૃત્ય કર ”

ચિત્રનેખાએ પોતાની સખિની ઇચ્છાનુસાર કર્યું અને રાગ સમક્ષ જઈ બોલી “મહા રાગ, આપનો જયજયકાર થાઓ ”

ચિત્રનેખાને જોઇ રાગ અપૂર્ણ ઉત્સાહમાં આની ગયો અને જોલ્યો, “પધારો, લગવતી, પધારો ગગા અને વમુનાતી માફક તમે જાને સખીએને સારે જોઇને મને અન્નકારણુ આનન્દ મળે હોત તમે આવ્યા અને તમારી સખી ક્યા છે ?

ચિત્રનેખાએ દર્પથી કહ્યું, “મહારાગ, પ્રથમ નાદળી આવે અને પછી ચિત્રણના હરોન થાય ” આટલું તે બોલી જોઇને ઉર્ડની પણ છની થઈ અને પાસે આવી રાગ અત્યે બોલી, “જય જય મહારાગ ! ”

હર્ષ પામતો રાગ જોલ્યો, “સુન્દરી, જે જય રામદથી તે ભગવાન મહેન્દ્રિતા અન્ય કાઇને પણ ન પધાવેન તે જ રામદથી મને વધા યો એ જ મારો મોટો ‘જય’ હું માનું છું ”

આ પ્રમાણે વાત માને છે એટલામાં જ વિન આન્ય અને વિરહનો પ્રસંગ ઉપજિત થયો આશ્વસનાથી એક દેવદૂતનો અવાજ સંભળાયો, “અરે ! ચિત્રનેખા ઉર્ડનીને મળે પહેલી ચાલ ભગવાન હરતપુનિએ સર્વસખી ભરેનો જે નનિન નાચપ્રયોગ પ્રિયવેષો તે ઇન્ધ્રગનાન લાકપાનોતી આવે ભજવેનો જોના ઇચ્છે છે મારે ઉર્ડની સાથે મળે આવી પહોંચ ”

ચિત્રનેખાનુ મન ખિત્ર બની ગયું “મહારાજ, અમે તો પગનીન ડીએ આપ ગમ આપો તો જઈએ નહીં તો મહેદ લગનાનના અપગધમા આવી જઈશું !”

આ દુ ખમય પ્રમગને લીરે નિરાશ થઈ રાજ ભોલ્યો, “જાઓ, જાને, જાઓ!!”
“મહારાજની આનાની આગ આપના મારી ઈચિ નથી પણ માર વેળા યા તો કરવે.”
“જેની આગા!” એમ બોલી ઉઠીલીને સાથે લઈ ચિત્રનેખા આગાશમાર્ગે જગમા આવી ગઈ

ઉદ્દેગ અને રોકડોલથી ગમના મનમા તીવ્ર વેદના થતા લાગી નિદ્રાકે નેના મનનુ સાનનન કરના માટે ઘણા પ્રયત્ન કર્યા પણ સધળા નિષ્ફળ ના કારણ કે માન શરોથી ગમના મનનું સમાધાન થતુ અશક્ય હતું ગોઠથી વિદ્વન થઈ રાજ ભો થો, “મિત્ર, અનુનુ દર્શનસ્થાન ગયું તે ગયું જ!! નાવ, દે, મને તે બોજપત્ર! હવે તો તેનું દર્શન કરી મનને શાંત કરી જોડ!! તે વિના બીજને ઉપાય નથી!”

વિનુપના હાથમાથી પડી ગયેલું બોજપત્ર પનનમા ઉડીને કોણ જાણે ક્યા જઈ પડ્યું હતું એ દમ ચમગી તે બોલી ઉઠ્યો, ‘મારૂં બેટું તે ગયું ક્યા? અરે! મેં બ્હારાએ તે કોણ જાણે ક્યા પાડ્યું!’ રાજ કટાણી બોલ્યો, ‘લના માણસ તું પણ કેવો મૂન જો મેલેકાં છે! હવે શોધ તો કરે મન-જન કરવાનું એક પુત્ર સાધન પણ તે ગુમાયું.’
રાજ ઉકડાયા રહ જોતો ઉભો રહ્યો અને નિદ્રાપ આમ તેમ ફાર્ફાર મારતો બોજપત્ર શોધના ગયો

ધખી યુગિનપ્રયુગિનથી માણસ પામેથી ડાલેની હળમત નિપુણિકાએ દેવી ઉનીનરીને કરી રાખી મોની, ‘મહારાજ હાનમા ના ગિરાજે છે તેની નપામ કર જોડ’ નિપુણિકા ગઈ અને થોડી વારે પાછી આવી મોની, ‘પોતાના મિત્ર મિત્ર માણસ સાથે પ્રમ નનમા માધરિના મડપમા બેગ છે’

આ સાલગી સખીને સાથે લઈ રાણી પ્રમત્તનમા ગઈ ને નતામડપ નજીક આ પો એટલે બોલી “ચાન વેનને બોલે મનાઇને મહારાજ શું નાત કરે છે તે સાલગીએ’
આ જ નખને માણસકના હાથમાથી પડી ગયેલું બોજપત્ર પનનમા ઉડતું ઉડતું ગગીના પગ પામે આવી પચુ રાણીએ આકર્ષ્ય પામી કહ્યું “આ જૂતા સાગુના ચીંથરા જેવું શું પચુ? જોને રુ છે?”

નિપુણિકાએ તુગત તે લાજ લીધું અને ચમ્પિત થઈ બોલી, ‘આ તો બોજપત્ર છે, અને વગી તેનાપર કઈ અક્ષરો પણ લખેના છે!!’ રાણી બોલી, “તું પહેના જોઈ જા અને જાણુ જો હોય તો વાચી બનાવ.”

વાચીને નિપુણિકા બોલી “માઈસાહેબ આ તો ઉવરીનાગી બામતને વગતુ જ છે તેને મહાગજપર લખેનો આ પ્રેમપત્ર છે મને લાગે છે - માણસક ભટજીની અસાવનાનથી એ આપણા હાથમા આવ્યો છે”

“ ઉર્વશીનો પ્રેમપત્ર ! વાફ, હીક ! ! હુ લખ્યું છે તે વાચ જોઈ ” નિયુક્તિકાએ પત્ર વાંચી સભળાવ્યો. એ સાંભળી રાણી ઉમ્મતાથી બોલી, “ આનો ત્યારે, આ નજરાણું ૪૦ને એ અપસરાના પ્રેમીને મળીએ ” બન્ને જણીએ લતામુકપ નજીક જઈ પહોંચી ત્યાં માણવક બોજપત્રની ગોખ ક્યાં કરતો હતો અને રાગ અહુર થઈ બેઠો હતો. રાણી એમાંથી પામે જઈ બોલી, “ આ રહ્યું તમારું બોજપત્ર ! આર્યપુત્ર, આરી નકાળી સ્ત્રીજ માટે આટલી બધી મર્યાદા શી ! ” રાણીના આ વચન સાંભળી રાગની ઢેરી સ્થિતિ થઈ હતો તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી તરમને તીવે તેનું લોહીજ ઉડી ગયું શું કરતું તે તેને સૂઝ્યું નહીં એકદમ ઉડી તે ગણીના પગમા પડ્યો અને કાનાનાવા કરવા લાગ્યો, “ દેવે હું તારો અપરાધી છું આ દાગપર દવા કરો ક્રોધ પરહરો ! તમે રિસાઈ જાઓ તો હું નિર્દોષ હોઈ છતાં દેવિત મથાઉ ”

રાણી મનમા બોલી, “ આવા મનામણાથી પ્રુદાણ જાઉં એવા બોળા હૃદયની ભામિની હું નથી અને ભય એટલો જ રહે છે કે જે નિર્મિતા હૃદયપુત્ર હુ તે બદલ પાછળથી મને પરતાવો થશે જ ” આવો વિચાર કરી રાણી બોલી, “ આર્યપુત્ર, એમા આપો અપાધ તાનો ! અપરાધ જ મારો કે પૂ આપની સામી ઉભી રહી નક્કર કરી ગી છું આ આવી” તો ”

માણવક બોલ્યા, “ અરેરે ! વર્ષા કાળની તદીની પેટે અપ્રસન્ન સ્થિતિમા જ દેવી તો આવ્યા ગયા ! ”

એક ઉઠા નિશ્વાસ નાખી રાગ બોલ્યો, “ મિત્ર, દેવી નાપ્રુદશાય એ સ્વાભાવિક જ છે આ પ્રસંગે તેની વર્તણૂક અયોગ્ય છે એમ મારાથી પણ કહી શકાય તેમ નથી હૃદયમ, પ્રેમ ન હોય અને ગમે તેવા ઉપરના મીઠા વચનો બોલીએ તેનો ચતુરાના હૃદયમા કદી રૂપરા પણ થાય નહીં જે પ્રમાણે ઝવેરી રતનોના કૃત્રિમ રંગ તરત ઓળખી કાઢે છે તેમ પ્રેમરહિત ચતુરના પ્રેમવચનોની કૃત્રિમતા પ્રેમી પત્નીપાત્ર ખુબી પડી જાય છે ”

વિદ્યુતક દસીને બોલ્યો, “ ગમે તેમ હોય પરંતુ જેની શરસે થઈ અહીંથી ચાલી ગયા તે આપને તો મનગમતું જ થયું ! કાઢણ કે આપો કુખવા આવી હોય તેનાથી દીનાની જ્યોત કેમ ખમાય ? ”

રાગ દિલગીર થઈ બોલ્યો “ મિત્ર, એમ કેમ બોલે છે ? મારું મન જો કે ઉર્વશીમા રમી રહ્યું છે પરંતુ દેવિઉપર મારો રોષ તો તેવોને તેવો જ છે મારા કાનાનાવા થઈ ગયુંકાર્યા વિના અહિંથી ચાલી ગઈ છે, મારે મારે પણ જરા કંઈક થયું પડશે પત્રી હું ચાપ છે તે જોઈએ ” માણવક એકાએક બોલી ઉઠ્યો “ હવે કાણ ને બાહ્ય બધું જોડી જુઓ આંધળાને જીવ જાય છે તેનો ઉપાય કરો રવાન કરી બોજન કરવાનો વખત પણ ચાલુ ગયો ” રાગ ઉઠે જોઈ બેઠો, “ અરે હા ! ખરું છે મધ્યાહ્ન થયા ચાન, ચાન, જોઈએ ”

—ચાન

એ દિન.

લેખક—રા. રંગજીભાઈ પદમાર, ખી એ

એક અમ એ દિન

હવે બસ

એ જ અમ એ નિન

હિન્દ દિન જહીં ધડકશે

સત્ય, રમેશ ને શૌનં,

હિન્દ ભાન જહીં ઝગકશે

ઐક્ય ન્યાય ઔદાર્ય હવે બસ. ૧

હિન્દ બાવ તહીં જ બનશે

સુખી, શાન્ત, સ્વતંત્ર

તહીં જ દસ દિસ ગજરો

દિવ્ય સ્વરાજ્ય સુખન હવે બસ ૨

બન્ધુત્વ ભા રક્ષારો

અચલ અડગ મુજ માત,

સકલકારક શમનશે

સત્વર અમુર ઉત્પાત હવે બસ. ૩

આત્મગત અમ સમૂળ દળશે

ગક દગત્યમ દુખ

ઉચ્ચ દીર સરન મગશે,

અટલ સુખ સન્મુખ હવે બસ. ૪

તેહાડે સહુ બા વાગે,

અનન્ત અનુપમ હિન્દ

પ્રગતસય અભિનન્દશે,

અખડ અમ આનન્દ હવે બસ. ૫

~~~~~

એક અદ્ભુત બાલિકા.

લેખક—રા સાન્નવાલ અમૃતલાલ દવે, બી એ

(ગયા અઢી અનુસધાન)

કેંદ્રગી પછીના અતીત દુ ખકારક દિવસ

અને હવે કેન્દ્રગીના બનાવ પછીની અતીત દુ ખકારક કથા તમારે સાલગનાની છે જોનને માટે કોઈએ ટમલી આગળી સરખી ઉચી ડરી નહિ કોઈ પણ અધિકારીએ એને માટે એક પણ માથાળું શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નહિ અનેક વિજયો અપાયા હતા, છતાં એક પણ દેનાધિપતિએ જોનને માટે પોતાની તરફના ઉપાડી નહિ કાન્સમા પ્રેમતાપનો અશ રહ્યો હશે તો તે અનાથ અને મૂક બની ગયો હશે જે જે નગર જોને ઉગાર્યા હતા તે બધા ય ઝડીને રહ્યા, દૂર શહેરની આખી પ્રજા રસ્તામા ઉધાડે પગે ચાલી, પગતુ કાન્સનો અધિકારિનર્ગ બિનકુન ચુપ રહ્યો જોનને બડી પહેરાવી એક પાજરામા પૂ નામા આવી.

હા, ખરેખર તેને બેડી નાખી પાજરામા પૂરી તેમણે તેને અંગ્રેજોને વેચી રૂબીયા તેને લોહાના પાજરામા પૂરી, તેના હાથ પગ તથા ગળુ એક ચાલને માધ્યુ અને હલકા અંધારાએ તેના બધી ડાઘિયા ડરી તેની મશ્કરી કરવા માડી

તે વખતના જુના રૂબીયા ખ્યાલ કરો—જુની ઢમના મહોના, મુન્દર ઘરો, સવ્ય મોટુ દેવળ,—અને ત્યાં આગળ પુલ મારતા હાથિચારનથ લોકના ટોળેટોળા, ગોખીન અને સુઘડ પાદરીઓ, પાગિસના શારદાપી ના મોટા મોટા લોકો અને અંગ્રેજ રાત્રીઓની સાથે લગી ગયેલી કેન્સ લોકની દેશનોંધી મઝાળીઓ ઠેર ૦૨ દૃષ્ટિએ પડતી રૂબી એ બધા લોક એક બાપડી છોકરીને મરણને શરણુ કરવા એકલા ચતા હતા, રૂબીપરની એક વિશુદ્ધતમ બાળાને અતિ બચકર અને ત્રાસજનક રીતે મારી નાખવાને બેળા ચતા હતા

અંગ્રેજ પ્રજાના ઇતિહાસમા આ શરમભર્યું પાતુ વાચી ગ્રહો નીચુ નહિ ધાલનાર અંગ્રેજ હાલ નથી, પણ અંગ્રેજોને ન્યાય ખાતર કહેલું જોઈએ કે જોન તેમની દૃષ્ટિએ શત્રુપક્ષની તો હતી જ. જોને તેમને લડાઈમા હરાવ્યા હતા અને તેમના કિલ્લામાથી તેમને હઝારી કાઢ્યા હતા. રૂબી આગળ અંગ્રેજોએ જોન જેવી નિર્દોષ બાળા પ્રત્યે જે દૂર દુષ્ટતા બતાવી તે વિચારતા આપણને શરમભરી કપારી આવે છે, તો પછી સ્વદેશી બધુઓએ જોનને શત્રુપક્ષમા વેચી દીધી, અને કાન્સની આ નિપ મુન્દરીનો ધીંગો ત્રાસ-શબ્દ અન્ત લાવવામા સહાયબૂત થઈ કથુ કર્યું નહિ, તેમને માટે આપણે શુ કહેવું? કાન્સે પોતાના રક્ષક—પ્રાણુરક્ષક—ને આ પ્રમાણે વેચી, તેના કરતા બીજુ નીચ કામ શુ હોઈ શકે?

* જેસસેમની પશ્ચિમે ધર્મલના જરસ કાઠકરને મારી નાખ્યા હતા તે જગ્યા.

પ્ર નીકલ આરોવોજી ર ૩-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

થી રીતે, તેના ઉત્તરમાં જોને કહેતી કે “ પ્રભુને પુછો ” નહીં નહીં હજાર જીવી પાનતો
વિષે તેને, પગથી તે મેતાનોએ એક મુદ્દ વધીની પેઠે તેને અનેક યુક્તિપ્રયત્નવાળા સવાનો
પૂજ્યા તેના આમ છનનના ઝીણઝીણ બનાવો વિષે તેમણે પુછવરડ કરી, તેમણે તેને એક
દુષ્ટ અપરાધીની રીતે કનડગત કરી

તેમણે તેને ઠક્કુ કે તું તો છેતખટાઉ છે, કારણ કે એક બે વખત તેણે રાજ્યએ
આપેના મુન્દર પોશાક પહેર્યો હતો તેને બધી મુન્દર ચીજો ગમતી હતી, અને આ
પશુસમાન પામર પુરોએ કહેવાની હામ બીડી કે બોર્નિઅન્સની બાળા મુન્દર વસો પહેરે
તે તો પાપ ગણાય. તેમણે તેના પર આત્મસાધાનુ તરોમત યૂકયુ કારણ કે રીઝ આગળ
તેણે પોતાનો તાવરો ઉઠા પો હતો જોને લાગણીથી બો ગર્વથી ઉત્તર વાળ્યો. “ હા, મારા
વાતડાએ ભાર ઝીલ્યો હતો, તે માનતે પાત્ર થયો હતો ! ”

છ દિવસ મુધી જાહેર રીતે કેસ ચાલ્યો, અને મિયારી જોને રાતદહાડે બેઠીઓ રહેતી,
બો બધા પાદરીઓ તેમ જ મેતાનો તેને પગવતા તોપણ નહિ ઝનારી આ ગાળા વિષે લોક-
મન ખાનાગે એમ લાગતુ હતુ એક વાર એક અંગ્રેજ બોલી ઉઘ્યો “ આ બહાદુર છેકરી
અંગ્રેજ કેમ ના જની ? ” છતા હજી કોઈ તેની વહારે ચાલુ નહિ, અને કાઉચને જાહેર
કર્ણુ કે હું તેના કેદખાનામાં જરી તેની ખાનગી તપાસ કરીશ પોતાનુ કામ જુ ની રીતે કરતા
કાચ તે ચમકાવે હશે, પરંતુ જો નારના ફરી ફરીને જાહેરમાં દેખાતી હતી જોને ઘણી
ધમખી આપવામાં આનતી કે તને રીમાની રીમાની મારી નાખીશ, ત્યારે તે બોનતી ‘ હું
ખીનુ કાષ કહી શકુ એમ નથી, મેં ઉત્તર દીધો છે તે જ ફરીથી દઉં છું વિરોધમાં
પ્રભુને પૂછો ” તેના સાઠ ન્યાયાધીશો સમક્ષ ભરકચેરીમાં તે બોલતી ‘ તું આ પ્રમાણે
નમે મને સંપ્રમાણ માગો છો ? ” આખરે તેઓ તેને માતના નયન પામે લઈ ગયા ત્યારે તે
એટલુ જ બોલી કે, “ ખરેખર, તમે મારા શરીરના કકડા કરી નાખશો, તોપણ હું ખીને કાષ
ઉત્તર દઉં શકનાર નથી ” પણ તેર જલુમાથી માત્ર બેએ જ તેના શરીરને માનના દેવાનો
અભિપ્રાય દર્શાવ્યો, તેથી તેમણે તે બધી ગધ, માન આ જ કૃતતામાંથી તે ગયરા પામી હતી.

૧૦

જોનેના સ્વમાનસર્યો ઉત્તર.

જોને તથા તેના જજ સાહેબો વચ્ચે નજી માસ પુર્વ ચાલ્યું, અને પારિસના શરણાપીઠમાં
જજ સાહેબો નિર્ણય કરવાને ગયા હતા ત્યાંથી આખરે સુમદો આવ્યો તેમાં જણાવ્યું હતું
કે “ જોને ખૂની છે, પ્રભુની નિન્દા કરે છે, કૂ છે જુની છે, તેના કેસ સાધારણ જજ પાસે
ચલાવવામાં આવતો ” નવ માણસો તેના ખડમાં જોની વાર તેને મનાવવાને એકઠા થયાં
ધર્માધિકારું કટેડુ કહીને કરે તો હજી જોને બધી શકે જો જોને એમ કહે કે મેં પાપ કર્યું છે
અને તે મનુષ્યોની પેઠે જાજ ખાડામાં જતરે, તો તેઓ બચાવે દેવળતા ઉપરીઓ કહે તે

x Torture-Chamber

દયારામનો અક્ષરદેહ ર ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

મીઠાંરે અને પ્રભુનો સાગ કરે, “ જોન ખૂની છે, પ્રભુની નિન્દા કરે છે, દૂર છે, જૂઠું છે ” એવું કહેનાર પત્રપર પોતાની સહી કરે, તો તેઓ તેને મારે નહિ.

આ નન માણસને યોગ્ય ઉત્તર દેતી સ્વાભિમાનથી ઝનકતી જોનનું મુખ જોવાની કોને ઇચ્છા નહિ થાય? તેણે કહ્યું ‘આખર ઘડી હોય, ચિતા સળગી હોય, લાકડા લાકડા બળતા હોય, મમાણિયો લાકડા ખોરવાને નૈયાર હોય, અને હું પોતે તે હાળીમા બળતી હોઉં, તો પણ મારે બીજું કાંઈ કહેવાનું છે જ નહિ.”

પેના નન જણાએ મનમા શુ ધાર્યું તે આપણે જાણતા નથી, પરંતુ તે કારાગૃહમા એક જણના હૃદયમા પ્રેમશીર્ષનો તથાપો રહી ગયો હતો તેનું નામ ગિલ્બર્ટ મૅનશન હતું, તે જોનનો કેસ લખનાર કારકુન હતો આ બહાદૂર કેદીના ધૈર્યથી તેનું હૈયુ પ્રગસા વડે ઇનકારું હતું એક વાર કાઉશનની માથે જોનના ખડમા ખાનગી રીતે જવા ની તેણે ના પાડી, તરણ કે તેમ કરવું કાયદેસર ન હતું એક વાર તેણે પોતાની નોવમા લખ્યું, કે જોને કહ્યું તેનાથી ઇનકારું જ જુઠાનીમા લખવામા આવ્યું છે.

અને અસારે, જોનના ખડમા મચેના આ મહાન દરવને વખતે, ગિલ્બર્ટ મૅનશન પોતે માત્ર કારકુન છે તે વાત વળી એક એ વાર જૂની ગયો, અને પોતે એક મનુષ્ય છે એટલું જ વાત રાખી તેણે જોનના છેતરા ઉત્તરની સામે હાસિયામા પોતાની ટીકા લખી, કે—

Responsio Superba” અત્યુત્તમ ઉત્તર, જોનનો સ્વમાનલયો ઉત્તર

૧૧

વર્ષ પૂરૂ થના આવ્યું.

જોનનું વર્ષ પૂરૂ થના આવ્યું, આ પૃથ્વીપર હવે તેના છેતરા દહાડા હતા તે દિવસ તારની સાહ જોતી હતી, પણ કઈ સભળાયું નહિ તેનું હૃદય રિદ્ધાળ બન્યું.

પ્રેમીનું પોતાનું ઘર તેને સાભર્યું હશે આર્નિઅન્સ, ટ્રોય ને રીમ્મન્સઆગળના ભવ્ય દિવસો તેને યાદ આવ્યા હશે, દરખારની બાતુઓ કોઈ વાર આનન્દથી તેના ગાતે ચુલન પડતી તેનું તેને સ્મરણ થયું હશે વિજય વખતે વફાદાર દેખાતા સેનાધિપતિઓ તેની આખ આગળ તરવર્યા હશે, દરખના આમુથી તેને અભિનન્દન દેતો લોકસમૂહ સભારીને તેની આખમા જરૂર પાણી આવ્યા હશે, તેના શુભ કવચને સ્પર્શ કરવા બાગકેને આગળ ધવતી માતાઓનું દમ્પ પુન પ્રિયારતા તેનું હૈયુ અર્ધ બન્યું હશે હવે નહિ સભળાતા દિવ્ય સ્વરનીવાટ જોતા એ બધું તેને અવગવત બાસ્યું હશે, અને જે હૃદય જન્મથી માંડી આજ સુધી સાચું રહ્યું હતું, જે હવે બચના પ્રથમ નાનકી આજ લગી નિભય રહ્યું હતું, તે તેનું હૃદય હવે બીડુ થઈ ગયું લોક જૂપચપ વાતો કરતા હતા કે પેલી ઝકણને છનતી બાગી દેવાની છે, અને એ નાન ધીમે ધીમે જોનને કાતે પડી એક દિવસ સવારે તેને વધસ્તબે લઈ જવામા આવી.

પેનો સમર્થ વિન્ચેસ્ટરનો ધર્માધ્યક્ષ ત્યાં એકો હતો, અને પેનો હાથે કાઉશન પણ લા હતો જોનને બારણું સભળાવવાને એક પ્રસિદ્ધ પાદરી પણ ત્યાં આવ્યો હતો, અને જોન

વિલેની અદ્ભુત કથામા લગભગ છેલ્લી અદ્ભુત વાત એ વાતીએ 'ગીએ કે બેને વાત વિલે પાત્રી' ખાપણ સાલજ્યા કર્યું, અને માત્ર એક વખત વચ્ચે બોલી ઉવી—અને તે પણ પાત્રીના અપમાનમાથી ગળતે ગયાવડાની ખાતર 'ચા'લની અધમતામા કાઠિ બાળી ન દેતી પેનાને બચાવનાર બાળાનો તેણે ત્યાગ કર્યો હતો છતાં જોતને મન તો તે કાન્સરો રાખી હતો, અને તેડુ ગદાપ કરતા પડકારોથી નિષ્પ બાળા મરતી વખતે પણ તેનો બચાવ કરતા તત્પર જ હતી આટલું જતાં પણ જોનના ગદાણ અથ આલેં ચત્કિનિત્તુ પાત્ર પણ કયોં નહિ

વળી એક વાર તેમણે જોનો દયાના માઠી કે તુ કંઠુન થા શુ જોનને જિદ્દી વહારી ન દાતી? તુ તેને આગમા પડવાનુ ગમતું હતું? શુ રતનવતાની મીઠાત તેને રચતી ન હતી? તુ પાત્રી ધર્મમા તેને આરથા ન દોતી? "જોન, તુ શુ કરવા મરે છે?" એવા અનાજ લોકસખમાથી સમજાતા હતા "જોન, તુ તારો જીવ કેમ બચાવતી નવી?" તેનું દેયુ લાગી ગયું "મેં જો કર્યું છે તે સારા માટે જ છે, અને તે કગામા જ વ્યાપ્ત હતું," એમ જોનના બોલતા તે ઢળી પડી, અને આખરે મરતા પહેલાં તે બોલી "હુ બધી વાત ધ્યરને તથા પોષને મોણુ છુ " પરંતુ આ લોકાથી ઉધર તો વણો દૂર હતો, કુદ કાઉશન બે વાક્ય લખેલા લઈ લા ઉભો હતો (૧) જોન કંઠુન કરે તો જન્મખર કેદની મગત (૨) નાનુનુ કરે તો જીવતી બાળી દેતી તેના મ્હો આગળ લગભગ ધૂરી તેમા સ્ત્રી કરવાનો જોનને આશ્ચર્ય કરતામા આ પો, અને આખર ધરીએ જોનો પોતાની અગ્રી કરી ગિ મર્ટ મનશન લા હતો, અને તેણે હામિયામા નોંધ કરી કે, "વાક્ય પુરે થયે જોને અમિથી બીને હતું " પાદરીઓનો ધમ માતીસ "

જના તેમણે તેને છોડી નહિ, ન્યાય આપ્યો નહિ, પણ પાદરી ઝરાગ્રહમા મો ની અને તેમણે તેની સહીની ઉપર તેણે કંઠુન નહિ કરેતા એવા લાગણિયા ચોઢી દીધા. આ ધર્મશૂઝોએ તેના નામ પર અસચ, જૂઠા વચન લખ્યા, આ ન્યાયાધીશોએ જૂઠું દંપ્તિ નામ નામુ ઉબુ કર્યું

આ વાતની જોનને ખમર પડી, એમણે તેનું ધૈર્ય પાછું સતેજ થયું તેણે બધાનો તિરસ્કાર કર્યો પોતાના નામપર મૂંઝા જુઠાણા તેને કંઠુન ન દાતા તેણે તેમને રખક હતું, કે "મેં કઈ ચુનાહની કંઠુન કરી નથી જો મેં નુ છે તે અમિથી બીને કરું છે "

૧૨.

હેલ્સો દિનસ.

તેમને આટલું જ લેખતું હતું એ સાક્ષી કાઉશન ખૂમ હરચો અગ્રેએ બેમા દના તે ચોક્કમા જઈ તે હરખબેર બોલ્યો. "વાહ! વાહ! હવે મેંડા પાર " જોન તેની પાછળ પાછળ ચાલી—નિરાદીને મન હસતું ને હ રતો જીવ

સનારે પાછા ચેલા લોક જોન પામે આવ્યા, અને અમિના નિવારે વળી તેનું દેયુ લાગી ગયું " માઈ સરીર કહી દુખિત થયું નથી, તેને આજ બાળીને ખાખ કરી દેતો "

તેણે કુ ખથી કહ્યું “અરે, મને સાત વાર ફાગી દો, પણ નાગી દેજો નહિ.” રૂઝાના જૂના બળા-લણી જોનનું ગાડુ ચાલ્યું, સારે તેની પાછળ આમો અગ્રેજ સિપાર્કો ચાલતા હતા, છતાં જોનને અમભવિત નાગતું હતું કે વિશ્વનિયતા પ્રભુ વચ્ચે નહિ પડે “રૂઝા! રૂઝા!” તે નીસાસા નાખતા લાગી “ગુ મારે અહીં મરનાનું” જમીનને ઉચી ઢરી ત્યાં ખુરશીઓ તથા બાકડાઓ જોડ્યા હતા, તેનાપર બેગી પાદરીઓ જોનને બળતી નિરખવાના હતા, અને એક માચડો ઉતો ડ્યોઈ હતો ત્યાં ઉભો રહી જોનને એક પાદરી ભાષણ સંભળાવવાનો હતો આ જગ્યાએ મધુ સરધસ આવી પહોંચ્યું ત્યાં નીચે પ્રમાણેના હાલના જૂના રૂઝા મૂંવામા આવ્યા હતા, અને તે રૂઝાને વિન્ચેસ્ટર તથા કાઉચને ઘણો વિચાર કરી ગોકરી કાઢ્યા હશે —

“બાનિઝને નામે પમની જોન જૂઠી લોકને ગાગો દેનારી લવિષ્ય ભાખનાનો ડોળ કરનારી, પ્રમુની નિન્દા કરનારી કુષ્ટ, વહેમી, મૂર્તિપુજક, નિ ૫ વ્યભિચારિણી, પિશાચિણી, સ્વર્ધર્મ તજનારી ધમમા તડ પાનનારી, પાપક મનવાળી ”

આ લોકોએ જોનને આરી દગવી, અને જે તેનું સાચું સ્વરૂપ હતું-પૃથ્વીપર અવતરેલી પ્રમુની દૂતી-તેના જાણુમરો કલ જ બોલ્યા નહિ તેજે માચડાપર ચી એક ફ્રાંસ માગ્યો, પરંતુ તે પાદરીઓની ત્યાં ફ્રાંસ લાવવાની દિમત ચાલી ન હતી પામે ઉભેતા એક અગ્રેજ સૈનિક તરત જ એક લામડી લાગી તેનો ફ્રાંસ બનાવી જોનને આપ્યો અગ્રેજ સૈનિકે આપ્યો એ નિચાર મુખમારક છે જોનને મગજ વખતે પોતાની એકની એક આશાનું ચિન્હ (ફ્રાંસ) મરતું કેવલ સુધી તેની શ્રદ્ધા હતી કે પ્રભુ મદદ કરશે આપણને એમ લાગે છે કે જાંમ મીના નાના દેવળમા બેઠના મેઇન્ટ માઈકેનું તેણે ધ્યાન ધર્યું હતો, ઘરણુ કે તે આચા ૧૯૦૪થી બોલી ઉઠી “મેઇન્ટ માઈકેન ! મેઇન્ટ માઈકેન ! સેઈન્ટ માઈકેન ! મારી વહારે ધાઓ !” આ ઉચ્ચારે વિન્ચેસ્ટરનું હૃદય વીંધાયું અને કાઉચન સુદા રાયો

જે વાત જવા દો અગ્નિ સળગ્યો જે દુનિયાને હમેશને માટે જોને પ્રગટ્ય અને ઉમદા બનાવી હતી, તે દુનિયા તરફ છેલ્લી નજર નાખતાં જોનની આખમા આસુ આરી ગયા અને જ હૃદય વિ હજ બની મધુ હતું તે પાછું પરનોકની શકિતઓએ જાગૃત કર્યું તેને અગ્નિમાંથી આવતા સ્વર સંભળાયા તે બોલી “જે સ્વર મેં સાલજ્યા હતા તે ધમરના જ હતા કે છેતરાઈ નથી. આ તેના છેલ્લા વેણુ હતા પડી વિન્ચેસ્ટરના બહાનૂ પાદરીએ તેની રાખ મીન નદીમા નાખી દીધી

૧૩

જોનના મગજ પડીધી.

જોનની ચિતા સગામનારે એક પાદરી શોધી કાઢ્યો, અને તેના સમક્ષ પોનાનું પાપ કજૂલ કરી પ્રમુની હામા ચાલી ચિતામાં એક લાકડું વધારે મૂકવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર એક અગ્રેજ પામે જતાં જ મીને નારી ગયો અગ્નિપાણે બેઠેલો એક પાદરી બોલી ઉઠ્યો

જગ્યાની કહેવતસમુદ ૩ ૨૦૦ એન એમ ત્રિપાડી, એન્ડ કે પત્રી, મુનર્ડ

“ એ બાળાનો આત્મા જ્યાં જાય ત્યાં મારો પણ જાય તો કેવું સારું ! ” છઠ્ઠાના સગ્નનો એક મેટેટરી કોધાવેશમાં બોનતો બોનતો ચિતા પામેથી ચાલ્યો ગયો “ આપણા બધાનું હવે આત્મા બન્યું છે, કેમ કે આપણે એક સાધનીને માળી દીધી છે ! ” પેલો અધમ આર્સ તો બોન સગ્નની હતી ત્યારે મોજશોખ કરતો હતો તેણે તેને માટે ઘણું જ કશું નહિ, પરંતુ વીસ વર્ષ પછી એને કાઢ્યે મહેલું માર્યું કે તે ગાદી તો પેની કાઢ્યું પામેથી મેળી હતી ને ? ત્યારે તેણે બોનનો કેસ ફગી ચનાવડાવ્યો, તેને નિર્દોષ ઠરાવવાની, અને તેનું માહાત્મ્ય ગરાડાવું પણ એ બધું ચાને માટે ? પોતાની પત્નીન-એના જેવા કુટુંબી પદવીને-કનક ન લાગે તેટલા જ માટે. પરંતુ પેનો ગિલ્ડર્ડ મેનશન “ પોકે પોક મૂળીને રોયો, અને એક માસ સુધી ચિત્ત શાન્ત રાખી રાખ્યો નહિ ” પછી કાઢકુન તરીકે પોતાને મળેના પૈસાનું એક પ્રાર્થના પુસ્તક ખરીદી લાવ્યો, અને તે વાંચી બોનના આત્માના કદમાલ અથ પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરતો.

કે વગીપર પ્રાણ છેડનાર કાઠસ્ત લગ્નવાનની માફક ફનો આગળ મૃત્યુવશ મનાર માવિકાની કથા સપૂર્ણ થઈ મહાત્માઓનો જગતમાં જયજયકાર છે !

* ગયિ રૂ સ મેમેલીન માના સર આરથર ખી ના અમેલ લેખ ઉપરથી ‘શુજાત સાગપત્ર’ના તરીએ નહિ રવીકારેલો લેખ—સા અ હવે

કમવાના પત્રો ૨-૨-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

એક યાત્રા.

લેખક-રા યુનિસાલ નરમાન શાહ.

- કનાપી નામને રટતો હું આ-યો આજ તુજ દ્વારે,
કનાપી ! તેજ તુજ અભિધાનનું દેખું ન અત્યારે ! ૧
- નથી તુજ રસતણો ઠોટો પડતો તાહરા પુરપર,
નથી વિદ્યારસિકતા કેરી લાની આવતીય નગર ૨
- કનાને પી જનારા દેવ હે ! તું કાવ્યના ગોખી,
નગર તારૂ કના કે કા ધ પાતા નાખતુ ઓપી ! ૩
- કરી યાત્રા ઉભગે તાહરી આ જ-મશ્મિની,
નિગ્મતા એકદગ્ધની થતી આ આખડી બીની ૪
- મન સતાપથી વિનાય કરૂ આનાય કાનીને,
થતુ મનમાલ કે મેલુ જગત આપુ ગમીને ! ૫
- કાવિત્ત માફ તુ કરને ખતા-એ-મેન્દરદોની,
અને તુ રેડગે રંગેથી ધારા મિલ અશ્રુતની ૬
- પરન્તુ માફ કયમ કરો ખુદ જે એક આલમનો ?
ખતા, એ તો ખના એક જ નિયમ છે એહ આમિનતો ૭

ઉપા—“સ્વરોજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ)

લેખક — શ્રી શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માનજી.

(ચાલુ સચિત્ર ઐતિહાસિક વાર્તા)

પ્રકરણ ૧૭ મુ

પ્રેમ-કીના ।

“ ટાઢા શિતળ વનદહન, જળ પથરા બહેરત,
અળળા રૂઠી બે ઢરે, સો દેવે ન કન્ત,
ક્યા અનળા નહી ઢરી થકે, ક્યા ન સમુદ સમાપ,
પાવડમે ક્યા નળી જળે, કાળ કીને નહિ ખાપ ”

“ Misery and ignorance are always the cause of great evils
Misery is easily excited to anger, & ignorance soon yields to
perfidious counsels ”
—Addison

“ These are the spiders of society,
They weave their petty webs of lies & sneers,
And lie themselves in ambush for the spoil
The web seems fair, & glitters in the sun,
And the poor victim winds him in the toyl
Before he dreams of danger or of death ”

“ નિખકા ખેત હી બેરીયા, નિખકે બોયે ઝાર,
કેન લાગા અગારકકે, દુખીયા કે મનદાર ”

“ મેતાન ! મેતાન ! ખની ! સાધુડો ! ”

સકનારનાઈ પોતાના પ્રિયતમ અને સગાના મૃતદેહ પાસે ધુજતા પગો, અને ઉમ, સ્તબ્ધ મુખ સાથે શીખ પડેલી ફાટેલે ડોળે બોલી ઉભી હતી તેના પિતાએ સરફાઈતુ એક ઉંચા સાધુએ મુસાફરખાનામાં કેવી રીતે ખૂન કર્યું હતું તે તેને કહ્યું હતું પિતાના એકે શબ્દને ખોટો ન માનતી આ મીઠું મરચુ બજારાવી ખૂબીથી વર્ણવેલું જ ચિત્ર તેણે એક ચિત્રે સાંભળ્યું હતું તેના પિતાએ કહ્યું હતું કે સરફાઈ સા કોઈ બડખોરો છુપાયા છે તેની તપાસ

કરના પોતાની કંઈ બળવતો હતો, તેવામા પાછળથી અમારાં રાગા ખૂણામાંથી એક ઉંચા સાવુએ ઓઝિયન્તો હલ્યો કરી આ વીરનું કર્પીણ ખૂન કર્યું કરિમનક્ષ જમાદારે પોતાના બે ત્રણ સિપાઈઓ સાથે આ ખૂનીને જોયો તેને પકડવાને બેત્રણ સિપાઈઓ સાથે એ ધમ્યો, પણ ચક્રાગ અધારાનો લાલ લકને મના અતોપ ઘર્ષ ગયો.

સકવાગમાંએ આજે આ પહેલ રહેલ કર્પીણ ભયકર કૃત્ય પ્રત્યક્ષ જોયું, આ દુ ખ-લાગણીથી તેનું હૃદય સનાપના અને નૈર-કીતાના કઠોર-કડવા નિચારામા ભરાયું આ સર-મેજી-તેનો મનનો બ્હાનો સરકોજી-તેનો પ્રિયતમ-તેની એક જ પ્રેમમૂર્તિ હતી-તેનો અન્ત થયો. તે ઝાનકા હ વનો કે દૂર મદભયો બલિચારી દુરાતમા હતો એવી તેને ઝાંખે પણ કલ્પના નહોતી તેનો વિશુદ્ધ પ્રેમી, એક વીર, ઉચ્ચ વિચારનો, મુશીન મુવાન હતો એ તેની બાળપણથી કલ્પના-કોઈ અજ્ઞાત શત્રુએ આ ધાત કર્યો-તે પણ રણના મેદાનમા નહી, ખરા મુદ્દમા નહી, પણ તેના પિતાએ કહ્યું તેમ એક મુસાફરખાનામા, અવારામા, દગાથી-કપટથી-આ કંપીણ ખૂન-ખૂન ઓઝિયા આ શાનિનો ભગ કરતા “ ખૂન ! ખૂન ! મેનાન ! સેતાન ! ખુની ! સાદુકો ! ” આ શબ્દો તેના દુ ખના આવેશથી ઉ-ચારાયા, તેના પિતાએ આ ભયકર બનાવનો લેવાન પહેલેથી છે. તે સુધી હડકડના ભુગણાથી ભરપૂર રીતે તેને સભાગા યો હતો સકવારગાદએ એક ચિત્તે તે માન્યો અને ખરે પણ માન્યો પિતાપર હૈમ કેમ આવે ૧-તે તેની ખરી બાલ્યથી તદ્દન અજ્ઞાત હતી આ સૃષ્ટિમા તેની સર્વ માયા-લાગણી પ્રેમ વાત્સલ્ય તેનાપર હતું તેનો પિતા તેનો સ્વસ્થ હતો-તેના સન પ્રેમનો મધ્યકેન્દ્ર-ખરી ભક્તિથી તેના તરફ તે નેની હતી !

ખરી રીતે બાલ્યને એક પ્રમરે સરોજના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી સનોપ થયો હતો. તે તેના તરફની પોતાની પુત્રીની નાગણી જાણતો હતો તે એક કાટો પોતાની મહત્તામક્ષામા તેને ખૂચતો હતો અને તે આપોઆપ આ રીતે દૂર થયો અને વળી એક ધાએ બે પત્ની મર્ચી-પોતાની પુત્રી સજો ખાનના ટુકમથી જેમના ધરમા આપી તેમની હીનચાલપર છુપી રીતે દેખરેખ ગળી સર્વ ખચર પહોંચાડવાનો મુખ્ય હેતુ-અને તે વાટે જેધે કુટુંબપર રહેલું પુરાણું વેગ નેનાનો મુખ્ય ધરાદો-નેમાં આજ રાતના આ કર્પીણ બનાવથી પોતાની પુત્રીની લાગણી ઉરકેરી તેને વચારે ઉનેજન બનાવરી એ હેતુથી સન સમાચાર ટેરરી ભુલ રૂપમા પુત્રી સમક્ષ મૂક્યા તે સમયમાં દગાખો , ખની, જામુસ એ શબ્દો એણે બાર લઘ મૂક્યા, અને તે યોગ્ય અમયસૂચકતા પાપરી મોના હના-તેણે ધારેની અસર કરી તેની પુત્રી આ સમાચારથી ભડગી ઉઠી-તેના હ ચપર પોતાના પ્રિયતમથી ભુલ પડરાના હજી તાજ ધા હતા અને હજી જરા તરા આશા પણ કલ્પ હોય, પણ હવે તો આવી ભયકર રીતે ઓઝિયતી હમેશની તે ભુદાર્ધ ઘર્ષ પોતાના બાપિ ભત્રાપર તથા તેના કુટુંબપર તેના હ વમા ભડકી રહેલ કોપ, ઝનુનભરી ઇતરાજ, સતાપ અતારે આ ચાતુર્યથી અને ઇગ્રપચથી સહેનાઈથી સખત નૈર-કીનો લેવાની કોગ ઇન્જામા કે વાઈ ચકાપ એમ હતું. આ મુવાન બાળા જેની નમોમાં હેતુ શ્રાણીત અને જેનું કુટુંબ

ગોતાના ઉદ્ભવતા દરેકે દરેક મનોવિકાર-આવેશપૂર જોસથી તીનતાથી લાગતા એની લાગણી વાળુ હૃદય-વેરી આ યુનાન બાળા સામે અત્યારે રમાતી રમત કૂર અને ભયકર હતી. પણ કૃષ્ણાજી નાદવ પોતાની યોજના ધમ્મે દયા કે માયાને પણ આવવા દે એવો પુરુષ ન હોતો. તેણે પોતાની પુત્રીના માનસિદ્ધ અસલ દુખમાં, તેની નાઠીઓ રંગો વિદારવામાં, અને ન્ને લગભગ અત્યવ-જડ કરી દેતા ભયમાં, પોતાની મહાન યોજના-પ્રમણ ઇચ્છા-જેથે કુટુંબ પર લેનાનુ સખત વૈર અને તે દ્વારે શિવાજીનો નાશ-એ પોતાની પ્રમણ ઇચ્છા-મહાન યોજનાના પૂર્ણ વિકાસ-પૂર્ણ યનાની દરેક ખાત્રી જોઈ

“અમનયન જેડુ છે, જારે જ મને સરદારી કહેતો હતો કે આ ખૂની બડખોરો અધા રામા પાળળથી ધા કરનારા છે સામે આવી બડનાની તેમની તાજાદ નથી”

“હા, તે સત્ય છે દીકરી ! હું હવે સમજી કે નહીં ? એ જ કારણથી આપણે આ ચળો ધિક્કારીએ છીએ તેઓ દગાખોર છે નીચ છે અરે, આ ખોરાના દરેકે દરેક જાણ, જ્યાં બાળક, પુત્ર સર્વે એવા જ પાછા છે તેઓ આપણાથી ડરે છે ખુત્રી રીતે મેદાનમાં લડવાન તેમની ધાની નથી આ શદ્દાજીનો ઉદ્ધત મૂર્ખ છોકરો પૂણામાં જગલોમાં અત્યારે છુપાતે સતાતોગખડે છે તેનામાં શુ આપણા મહાન દળ સામે લડવાની ળાતી છે ? ને, એણે શુ ક્યું બળવો ઉઠાવ્યો આ પ્રદેશમાં સર્વને જળવાખોરો બનાવ્યા ! સર્વને જામુસો બનાવ્યા ! તેઓ બધા બીડ કાયર છે પાળળથી ધા કરનાર, અધારામાં દલો કરનાર ખૂની ધાડ પાડુઓ લૂટા રાજો છે બાથના છે તેમનાથી ખુલી રીતે આપણા મિત્રપૂરી બાદશાહી વીરસૈન્ય સામે જરાપણ ઉભા રહી શકાશે નહીં. તેમનામાં મૂળ હિમ્મત જ આ બળી છે ? તેમને તો અ મૂર્ખા ઉદ્ધમન છોકરાએ સરદારી લઇ હુકમે આપ્યા છે કે લાગ આવે ત્યાં જાપા મારી આપણા વીર સરદારોને ઓચિંતા સપડાનવા-મારવા ! અને એ કામમાં એ પિશાચો તંબાર દુર્ગાધાર-બસ-આજ સરદારી ગયો-કાન વળી બીજો જ કોઈ જશે-પરમ દિવસે વળી મહારો વારો આવશે-કાણુ બાણુ છે ? શિવાજી અને તેની બડખોર ટોળા ખુત્રી ધાડપાડુ છે આ ખૂનીઓ આજ છૂટાંજે વળી તેમનો નેતા એક ઉચો સાધુડો નરહર સ્વામી કરીને કોઈ છે”

“હા, મેં એના મિત્રો સાલાજી છે હુ ધાર છું કે એ જ સેતાને આપણા સરદારીનુ ખૂન કર્યું !” ધામેવી સકવાર બોલી

“હા, એ જ, વળી બીજો કોણ ? શુ આપણા સિપાઇઓએ સાક્ષિ નથી આપી ? તેઓએ આપણા જમાદારે તેને નજરે જોયો, આપણુ જામુમેએ પણ ખમર આપ્યા છે કે એ સેતાન, સાધુના વેપમાં સેતાન-આ શહેરમાં ફરે છે પણ પકડાતો નથી-અહીં તેના સર્વ મિત્રો છે, તેઓ આ મિત્રપૂરના એક સરદારના ખૂનીનુ ખુલી રીતે સ્વાગત કરે છે”

“નુ તમે એમ ધારો છો કે જેથે દેશમુખ અને મહારો ભારિ ભાર્તાએને સમજે બરા ?” હસતા હસતા બાદલ બોલ્યો — ‘ભોળા રે ભોળા, અરે, એ બધા એવા જ છે દગાખોર બડખોર છે મૂળ સડેનુ ત્યા પડી પાક કેવો હોય ? હા, કાંહોજી જેથે અને આપણો જમાદાર

વક્ષાદાર કહેવાય છે ખગ, પણ ત્યા ખીજો પુત્ર છે-માતા છે-કાર્ડ કહેવાતુ નથી બુ બુ
સુચવણુભર્યું છે ”

“ હુ માતા અમા ભવાનીની સ્તુતિ કરીશ કે એ વખત તે દુષ્ટને અને મને મ્હોડે મ્હોડ
ચલા દે ! ”

હવે બાદની પમ્પી ખાતી થઇ હતી કે પોતાની પુત્રી હવે પાઠગી હડને નહી, પૂર્ણ
ચોકરીથી તે પોતાનું કાર્ય બગવડે તેના પ્રિયતમના ખૂનથી તેનું હૃદય પૂર્ણ સચેન બ-ધુ હતુ તેને
સખત કટકો લાગ્યો હતો વૈરના ભઝૂકા તેના રોમ રોમમા ભડમી રહ્યા હતા તેના દૈવ
ખ્યાલ-વિચાર, તેની દરેક ઈચ્છા અત્યારે વૈર-મીનો લેવા નનખી રહી હતી આજે બાદને પૂછ
આશા આવી હતી પોતાની યોજના હવે જરૂર પાર પડે

“ પુત્રી, એક કહેવાતુ રહી ગયુ આ સતુ-ખુની કાણુ તેને ઓળખવાની એક નિશાની છે ”

“ શુ ? ”

“ સરોશ પામે કરિમખદા દોડી ગયો ત્યાં તેના પ્રાણુ મયા ન હોતા તે ધીમે ધીમે
બોલ્યો કે મરતા મરતા છે’ ની ધડીએ ઝમ્મરેથી મહામહેનતે બજર કાળે તે ખુનીપર ના
કર્યો, તે તેના કાયા હાયપગ ધણા બો થી કાણી આગળ લાગ્યો છે-ધા ધણો ઉડા છે તે
રૂબતા ધણો વખત લાગ્યો પુત્રી, આ વચનો તે બો યો અને તે ચડાળ ખુનીને ઓળખવાની
આ નિશાની છે ”

“ હા, હુ એને ઓળખી શકીશ પાતાનમાથી પણ શોધી શકીશ ”

પિતા અને પુત્રી એક બીજા સામે જોઇ રહ્યા અને થોડી પળ સુધી તેમના આત્મા-
પોતાના દરેક આદર્શમા દરેક લાગણીમા દરેક અભિવાધમા, એકમેકથી ભિન્ન હતા-તે
આત્માએ એક દરાન અરે, આ દરશમા મળ્યા પિતાએ સતોષનો દમ બેઝ્યો તેણે હવે પૂર્ણ
રીતે બપુ કે અત્યારે તે પુત્રી પોતાના કબજામા-પોતાની સુડીમા પુરપુરા ગીતે આવી હતી-
એક તદ્દન નાનાવન તુલ્ય મનુષ્ય-હઝકતા બલિયાતી દુરાત્મા માટે-તેના ખરા વ્યવધી
અચાત રહી આ બાળાએ પોતાની સવ ઉમેદો, સર્વ આશાઓ નિશુદ્ધ પ્રેમ બાંધ્યો હવો,
અને તેના વધને-આ કરપીણ બનાવને અત્યારે તે પૂછુ ધિ કકારથી અને તાસ કોધથી જોઈ રહી
હતી આ બધુ તે સારીરીતે જાણ્યું હતો-તેનો તેણે પૂરો લાભ લીધો, અને આ કાપેની બાળા
આ રહેની અજના-ગોતાની પુત્રી હવે પોતાની ઈચ્છા-વૈર લેવાની આકાંક્ષા દરેક રીતે તૃપ્ત કરે
એમા તેને જરા પણ રકા રહી નહી

‘ પુત્રી, હવે આપણે એક બીજાને બરાબર ઓળખાવે છીએ ત્હારો આત્મા અને
ત્હારી ચતુર્તા-ચચનતા તને માર્ગ દાખવશે ત્હારા લગ્ન કાર્ષણ રીતે અટકી રહે એમ
નથી ખીજુ નજીકનું સુદર્ન ન હોવાથી આઠમે દિવસે થવાના જ-આજ કારણોને લીધે તે
જિનકુન લખાવાય તેમ નથી લગ્નને ખીજે દિવસે મ્હારે જવાનું છે તાકિના હુકમ આવ્યા છે
ત્હારા અગુરને મેર ગા પગી ત્હારે ત્હારા ચપુ અને કણી ખુ ના રાખી, તે સર્વેનો

ઉપાગત (સમિત નવનવા) ૧૨-૦-૦ એન એમ નિપાડી એન્ડ ક પત્રી, મુબાઇ.

પ્રેમ ત્હારી તરફ ત્હારે ખેંચવાનો છે યુક્તિસર જળ ખીંચાવની છે-તેઓમા લળી જવાડુ છે એક સખ્દ, એક સગા કે ચિન્હ સુદા ત્હારે જલો અગલે પલ્લુ જણાવવા દેવાનું નથી એ નીમેવા માણસો તને શુધ્ધ રીતે મળતા રહેશે તેમને ત્હારે દરેક જોયેના પ્રસંગોને સાબળેના સમાચાર આપવાના છે સમજ ? કેમ ક્ષુન છે બેટા ? ”

“ હા, હું વચન આપુ છું ”

“ શાખાસ જો, ખાનસાહેબનું પક્ષી રીતે માનવું છે કે છુપા વેશમા પિનાઝ અહીં આગ્યો છે જો એમ જ હોય તો મિળપૂર સરજાગ સામે કોઠપણુ લાડર ઢાલું રચાય છે. સકવાર, સાંધાનીથી સર્વ ખમર તું આપજો, કામ વણુ નાણુક છે સાવચેત રહી, અવ તપાસ રાખજો ”

“ હા, મ્હારા વૈ- ખાતર-આ સરદારના પૂનતું પૈર લેના મધુ કરીશ-જરૂર કરીશ સર્વ કરીશ ”

“ બસ, એ જ જોઇએ છે શિનાજીથી ખીજ પાયરીએ પેવો ચઝળ સેતાન નરહરીયા સાધુડો છે તેનું ડોડુ તો અનરય ઉડવું જ જોઇએ એ જ, એ જ મ્હારા પીર સરદારનો ખૂની-”

“ હા, એ હું શૂરું એમ નથી ”

“ સરદારના ખનનો બહારે આ એકેએક બડખોરના લોહી રેડાયાથી જ પેનાશે તેનો આત્મા ત્યારે જ શાત થશે-આ દૂરનો અમિ ત્યારે જ જીવશે-બુની, યાદ રાખજો મ્હારા લક્ષ્મીને બીજે દિવસે તો હું શિરનળ જઈશ આપણા બાદશાહે સનામનના હક્કનું કોઈ પણ સાબળે-તો વગર ઢીને મને ખમર મોકનાવજો તેમનું અન્ન આજ પેનીઓથી આપણી રંગેગમા છે, રનામિત્રોહ સ્વપ્ને પણ કરવો નહીં-તે માટે પ્રેમ, પ્રાણ સર્વ આપવા હમેશ તૈયાર રહેવું, એ સૂત જાતની નહીં જો કોઈપણ અજાણના સમાચાર હોય તો નરત કોઠપણુ બહાનું કાઢીને પણ તરત આનતી રહેજો ત્હારે નામ બહાર પડે નહીં શનુઓ જાણી શકે નહીં અને આપણું કામ પાર પડશે પૈર પુરેપુર લેવાશે ”

“ હા, એ મર્મ મ્હાગ ધ્યાનમા છે પિનાઝ ! આપ નિશ્ચિત રહો હું આપની પ્રતીક્ષા અને વધારે કંઈ કહેવું પડે તેમ નથી આ જગતમા આપ વગર મ્હારે ખીજું કોઈ પણ નથી મ્હારા હૃદયમા લાડી રહેના પૈગમિની જવાળાઓ આ આશિષો અપવાથી જ શાત થશે. ”

*

*

*

*

આઠમે દિવસે-હરાવેને દિવસે સકવારનાઠના અને બાજરાવના લક્ષ્મી ચયા મ્હોળી વામધુમ ઢગ્વામા આવી ન હોતી સરદારના મૃત્યુથી બાલ્ય મોકમા હતો તેથી ધામધુમ વગર સાદાઈથી લખ ચયા તે વખતે માવળમાથી મ્હોગ મ્હોટાઓની પહેરામણીઓને ગેપાઓ આપ્યા હતા ખુદ બિજ્જૂથી બાહ્યાહ તરફથી એક ખાસ સરદાર આ લક્ષ્મી લાગ પેના પહેરામણી-માનના વસ્ત્રો લઈ ખાસ ખનિતા સાથે આ પો હતો સર્જેખાન તથા આમિને, મ્હોટી બેટા મોકથી હતી લક્ષ્મી નિશ્ચિતે પસાર ચયા ખીજે દિવસે સકવાગ્યાહ માસરે ચિદાય થઈ તેનો પિતા શિરનળ તરફ ચલાના થયો.

સમાલોચક

પુસ્તક ૨૫ સુ,]

માર્ચ, ઈ. સ. ૧૯૨૦

[અંક ૩.

પ્રાસગિક વિચાર.

લેખક — રા. ગમળીયરામ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી.

૧. મિ. હોર્નિમેન અને હિન્દીસરકાર.

નામદાર સમ્રાટ્શીના શાહી ગંગાથી પ્રજામાં રાખાનિત રીતે એવો ભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો કે જૂનકાળના પ્રસંગો સ્મરણમાંથી બૂતારી વધે આપણા અમલદારમંદુઓ ભવિષ્યના વિચાર કરશે અને જૂનકાળના દષ્ટિકોણ ફેરવશે તેમ પ્રજામાં-હિન્દની રાજનિત પ્રજામાં-હવે પ્રેમભર્યા વિશ્વાસ અને સહકારના જે પવિત્ર સ્હેણ મોકનાયા છે તેનો સ્વીકાર પણ એ કરશે. પણ પ્રજાના ક્રૂતા અમનદારમંદુ વધારે જિંદી અને આપનાકાકનો લોભી છે વાન કવામાં એ વર્ગ પુ તો નિષ્ણાત છે જ્યાં સુધી એમને પોતાને આગળી આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો નથી હોતો, જ્યાંસુધી એમને પોતાને પાછા લાગ નરના જેવો પ્રસંગ આ પો નથી હોતો કે જ્યાં સુધી એમના ઉપર નિરુકતાનુ સામ્રાજ્ય રાજ્ય કરે છે ત્યાંસુધી એક તનનાર પણ એ ખમે તેમ નથી એતા સખ્યા પદ દષ્ટાનો મળી આવે એમ છે પ્રજાને ત્યાગ કરવાનું દહેવામાં, સહકાર કરવાના બડા બડા મ્હોટા પાટો ભણાવવામાં અને પ્રજાને રાજનિત અને દેવપ્રેમી થવાનું કહેવામાં એ જાદુ શૂરવીર છે અને એ પડી ગયેલી આ ત એ હોડી શકતા નથી અને 'પડી દેવ તે તો દબે કેમ ટાળી ?' એ સૂતનુ પુરેપુર અનનન એ કરે છે મિ હોર્નિમેન તરફ જે નિષ્કુર વર્તન ગયા વરના એપ્રીનમાં વર્તવામાં આ પુ છે તે હજી જુની જવાયુ નથી અમલદારવર્ગ કરતા પ્રજા અદના જુદમના કાર્યો વધારે સતતતાથી સ્મરણમાં રાખી રહે છે અને જુની જવાનો પ્રસંગ આવતા એટલી જ તનરાથી જુની જઈ શકે છે પ્રજાનો એ મહાયુગ છે મિ હોર્નિમેન શાહી દેરા પડી દિનમાં પગ મુક્યા સ્વતંત્ર થશે એવી આવા સામ્રાજ્યવાદીઓએ રાખી હતી 'મિ મોન્ટેગુના મુર્દામાં ઉચ્ચારેલા શબ્દોએ અને દિલ્હી સરકારે ફેંકેલા ભીંડ આશર પડી એ આશા જૂનજરેલી હતી એ હવે સ્તબ્ધ થયું છે દષ્ટિકોણ ફેરવાયો છે એ વાન આમ કેના અસત્ય આ મિથ્યા આ બગરાળી છે એ હવે સ્તબ્ધ થયું છે મિ હોર્નિમેનની સલામ મુકાયેલો અતિમન્દ જ્યાં સુધી સરકારે ર-કર્યો નથી ત્યાં સુધી અમલદારી-આ દેશની આ સમજ રહશે.

નાતિ પેલુ. ૨ ૨-૮-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એ-૩ કપની, મુબાઈ,

હિન્દના સ્વરાજ્યવાદી સન્તાનો સ્વરાજ્યવાદી હોવાના કારણે જ બદીવાન રહે એ સ્થિતિ જ્યાં સુધી આ દેશમાં જોનામાં આવશે ત્યાં સુધી પ્રજામાં શાંતિ નથી હિન્દના એકેએક સત્તાનને સારા વિશ્વમાં એક મનુષ્ય તરિકેના પ્રભુદત હકકથી ફરવાની જોટની છુટ મળી છે તેટલી છુટથી એ ફરી શકે નહિ કે જીવન જીવી શકે નહિ ત્યાં સુધી હિન્દમાં સાચી શાંતિની આત્મા રાખવી એ આઝાદપુષ્પવત્ છે બહુ આશ્ચર્ય છે-મહુ ખેદ કરાવે છે કે હિન્દના બાકી પોતાની જ જન્મભૂમિમાં પોતાના જ ગૃહમાં આજ બદિવાનની સ્થિતિ એક અગર ખીન રૂપમાં ભોગવે છે અને એમની સાથે મિ હોર્નિમેન જેવા એક અગ્રેજ ગૃહસ્થ પશુ-એમણે હિન્દને પોતાનું ગણ્યુ-હિન્દીજનોને પોતાના સટોદર ગણ્યા અને હિન્દ અને હિન્દ-રાજીઓની સતત સેવા કરી એટલા જ માટે-આજ હિન્દમાં હિન્દી સરકારની પરનાનગી વિના પગ મુખી શકે નહિ એવી સ્થિતિમાં છે મિ હોર્નિમેન સમન્ધમાં જે ખુનાસો ગ્યો છે તે જગતા દિલ્લી સરકારના રાજોએ પ્રજાનો હત્યને વધારે ઉડા આઘાત આપ્યો છે મિ હોર્નિમેનનામાં રાજદ્રોહ કે દેગદ્રોહ હોવાની વાતો કેવળ જુઠાણા જ છે તેવીસ કરોડની હિન્દી પ્રજાની એ માન્યતા છે 'ગણ્યા' ગાથા મૂઢીસર અમલદારો અને તેમના નાચે નાચનાર અંગ્યો ધન્ડીયન પનકારો મિગેરે ખીન્નુ ધારે છે એ ધારતુ ખોડુ જ છે જો મિ હોર્નિમેનની નર્નપુકમાં કે તહેમત વચનમાં કે શબ્દોમાં રાજદ્રોહ જેના કુદ સત્વ જણાયા હોય તો સરકારનું કદ કંતવ્ય એ છે કે ન્યાયાસન પામે તહેમતો ન્યાય કરાવે આ યર્થ શકે એવી સિધી અને સરવ વાત છોડી આઝ માર્જના સ્વીકારથી 'દાગમાં કાઢ વાળુ છે' એવો ભ્રમ પ્રજામાં ઉત્પન્ન થાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય છે? ગમે તેમ હો પશુ એ તો નિશ્ચિત જ છે કે મિ હોર્નિમેન સદામે હજી પશુ મુકી રખાયો પ્રતિમધ અન્વાંચનો ભારે પોષક છે મુખાધની સરકાર આજ એક ઉમદા ખમીંગના ઉદાર અગ્રેજ હકિમના વડાપણા નીચે છે એ ઉદારચરિત હકિમની ઉદારતા અને એક નિષ્ણાત રાજપુરુષ તરીકેની વડાઈ ભારે સાર્ય થઈ ગણાગે કે જ્યારે મિ હોર્નિમેન જેવા સ્વતંત્ર રાજ્યસેવક અને દેશમેરકો એમના પ્રાન્તમાં છુટથી ફરતા થરો-જીવન જીવતા રહેશે જ્યાં સુધી આ બનના જેવી વાતો બની નથી કે બનતી નથી ત્યાં સુધી સહકાર-વિશ્વાસ-ઉદારતા મિગેરેના મૃત્ય કાઢ કોડીના પશુ નથી શાટી હટોરાતી કિમત આમ નજીવી થશે એવી આશા અગ્રેજે રાખી ન હતી પશુ હિન્દમાં બનતુ જોઈએ એ બનતુ નથી-ન બનવાનું તો દિવસ ઉગ્યે બહુ બહુ બન્યા જાય છે

૨. 'નના યુગની શરૂઆત' અને સર શિવસ્વામી આયર

સર શિવસ્વામી આયરના નામથી શિક્ષિત હિન્દીજનો અજ્ઞાત નથી વિનીત પદના રાષ્ટ્રીય અધિવેશનના કતકતાના છેલ્લા પ્રસંગે એમને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યુ હતુ વિનીત-પદના એ એક આઝાદી નેતા તરિકે સ્વીકારાયા છે એમના સમન્ધમાં મુખાધના 'ક્રેનિકલ પનર્થ' 'હિન્દુ' પત્રે, પ્રગટ કે હાં એક જાણવાયોગ્ય ચચાપત્ર ાપાયુ છે એમાં જણાવવામાં આવ્યુ છે કે, જેના પ્રસંગથી આપણે અજ્ઞાત નથી તે પ્રમાણે, ચચા ફેલુઆરીમાં સર શિવસ્વામી

રૂઢેપટ મેટવમેન્ટસ જવા માટે રચનથી ઉપજા ત્યારે બર્મા મિનીટરી મોબીસના એક અધિકારી કેપ્ટન ચાર્લસ એમને જ સત્કાર કર્યો હતો તેનું વર્ણન આપ્યું છે મેનડે જતા સર સિવસ્વામી પહેના નગમા રાને મુતા હતા તે વખતે આ અધિકારી સાહેબે એમને જમાજા અને કોષ્ટ્રીને ત્યાં બેસાડી હતું માટે આ જગ્યા ખાલી કરી જવા હુકમ કર્યો. એ વિવાદમાં બંને વચ્ચે વિખવાદ થયો અને કેપ્ટન ચાર્લસ સર સિવસ્વામી તરફ નહીં અસંખ્ય નજીક ચલાવી ત્યાંના લેન્ટનન્ટ ગવર્નરસાહેબ આ મામલમાં તપાસ ચલાવે કે એવું મોલગુ ? સર સિવસ્વામી જેવા એક અમરગણ દિન્દીગન તરફ આવું વર્તન આ માન્યતા એક સાધારણ મેન-અમન ૧૨ ચલાવે એથી વધારે શરમાવનારું શું ગણી નકાર ? આશ્ચર્ય આ બધામાં તો એ છે કે વિનીત પત્નના કોષ્ટ્ર નેતાએ અરકાગનું આ બામનમાં લેઈએ તેટલું માન જ ખેંચી નથી દિન્દી સમાજમાં નવા યુગના પ્રારબકાનમાં જ અમનદારો કેટલી અસંનતા અને જોડુકમીની રીતે વળે છે તેના આવા દૃષ્ટાન્તો જો બાગીનારથી તપાસાય તો સોકમલ મળી આવી શકે એમ છે અર સિવસ્વામી આપર જેવા પ્રસિદ્ધ દિન્દીગન કે મિ નેવીન મોબીમીટર જેવા ઉમદા ખમીગના અગ્રેજીજનના આજ આવા વારા આવે છે તો ગરીબ દેવતાના ગમ્મને ની ચીં દાનત થતી હશે તે નું વિચારવા જોતું નથી ? જેવેમા દિન્દી મુસાફરી કરતી વખતે ગરીબ દિન્દીજનો તરફ સાધારણ અગ્રેજીજનો કે સોલજરો જે રીતે વળે છે તે ખરે જ ખિન કરાવે છે સોલજરો કે આ અગ્રેજ મિગદરો આખા કયાના આ લઈ બેસે છે અને બીજા વગ મુદ્દામાં પણ મુનારગને દાખલ થતા અટકાયત મુકે છે એ અમદારો જાતિ અનુભવ છે ' રચન મેન ' આ વિષય પર ચર્ચા કરતા લખે છે કે,

Englishmen should realize now more than ever that they are here as servants of the people but in their humptious insolence they forget their position and assume superior airs which they want to maintain by brute force and by bad manners Let all such men beware that the days of halams are gone for ever and that they should adjust themselves to circumstances if they want to keep their position or if they refuse the sooner they pack off the better for them " આવા પ્રસંગોપર આથી વધારે શું લખી શકાય ? આતુ તત અગ્રેજ સોલજરો જ વળે છે એમ નથી પરંતુ દેશી સિપાઇઓ-દેશી મિનટરી અમલદારો પણ વળે છે એક દૃષ્ટાન્ત ગયા ડીસેમ્બર માસની આખરમાં અમદે બપોરે અમૃતસર કોંગ્રેસમાં જતા હતા તે વખતેજ એ પ્રમથ છે મુમાઈથી પાય વાગે નીકળતી પત્નમનેના બીજા ગર્ભમાં અમદે મુસાફરી કરતા હતા અમદારી સાથે આપણા હિન્દ સેવકો-Servants of India રા દેવધર, ગ દેને અને રા ડોકુપત પણ હતા અમદે ચાર જણ બીજા વર્ગમાં હતા રા દેવધર સધ્યાકાળના સાત વાગ્યાથી ધોર નિદ્રામાં પડ્યા હતા વડોદરાના રેલ્વેને રાત્રે એક દેવી મિનટરી સિપાઇ અમદારા ખાના આગળ આવ્યા અમદે સર્વ જણ મુતા હતા એ

શુદ્ધરથે રહેવાના કાયદા કાનુન ઓગળી બહાર પ્રવેશ કર્યો અને ગ દેવધરના પગ આગળ નીરતિ એ બેઠા અમદે જણાવ્યું કે આ ડોર રીઝર્વ છે એ બહેરા જ રહ્યા અમદે શાત ચપા કારણુ અમે ઉપવાની જોમમા દતા રા દેવનેએ વિજ્ઞાનો દીવો જે મોકલ્યો પેના શુદ્ધરથે દીવો પેટલ્યો અમદે ફરી જેર કર્યો એમણે પુન સગમલ્યો રા દેવનેએ કહ્યું 'અમદારે સુતુ છે તમને જાણો છે કે આ ડોર રીઝર્વ છે તદમારાથી અહિં એમી શકાતો નહીં માટે કૃપા કરી ચાલ્યા જન' અમતદારીના અમને એમને કુદ કર્યા એ તો અમદને *Divine Rights of king* રામના ઈશ્વરી હક્ક મહમતના મહા પોતે ઐનિક હોવાથી એમને ત્યા 'એસવાનો હક્ક જ છે, વિગેરે કહેના મજા અમદાર બહુ નાટ્યક કરુ પડયુ એમણે અમદને રામના નામે અને રામના અધિકારના નામે દમ બી વવા માડ્યો પલુ અમદે કાયદો બતા પો પ મધ્યસ્થે આમ જન મારામારી કરી રા દેવધરની નિ ઈરેતિને નામ આપનાનું યોગ લાગ નહિ અને એ શુદ્ધરથે કમુનાત આપી કે 'ભાઈ, બીજા ગેરેને તું હવે ચાલો જતા માટે મ્હાઈ માધુ પકવો નહિ,' એટલે અમદે માં સુધ ગયા વાચકો, વિચારો કે આવી સ્થિતિમ એક નજીલો પોતો માણસ દોષ તો તેની તી અવગ્યા શાપ ર ખરે જ, આરા પ્રસંગે એ કરાવે એવા દોષ છે ગત્યના આવા ઉદ્ધત અમનતારાની ઉદ્ધનાઈથી અને અમનદારીન નિશાથી રાજની સુનંદશાન્તિમા ગેટલો પ્રિસેપ પડે છે નેવો બીજાથી જોડો જ પવાને સગવ છે પ્રનુના નામે જેમ કેટલાક અતિ ધર્મિઓ પાપાચપુની અપિએ પહોચના પ થાકના નથી તેમ આવા સત્તાના મદમા અવ થયેના અધિકારીઓ રામનાનામે પ્રભને પીડે ને ત્રાસ આપે છે ખોગી સહિ કરનાર રહામે ફોજદારી કાયદો ઉભો છે ત્યા રામના નામે ખોટો અમલ ચનાનાર સ્વ નતાથી વર્તેરા સ્વતન્ત્ર છે, એ કેવળ અન્યાય જ છે

૩ સ્વાગતમ—લાલા લજપતરાય

'Lala Lajpatrai has throughout his life ever stood for the poor, the famine stricken and the miserable Mr Lajpatrai has always been wellknown for his indomitableness, his deep sympathy with all and ardent patriotism which qualities have endeared him to all his countrymen.

લાલા લજપતરાયને ગઇ તા ૨૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૦ ના દિવસે સ્વાગત કરતા મુબાલી 'રુન્ટસ ધધગુડ'મા સર નારાયણ ચદાસરકરે આ અગ્રેજી રામદો ઉચ્ચાર્યા છે એ થોડા જ શબ્દોમા ખરે કેવલ શુદ્ધ સત્ય ગ્યુ છે લાનાજી એ પન્નમના વીગ પુત્ર છે એમના જન્મથી-પન્નમના બીજા પનોતા પુત્રોની માફક પન્નમની ભૂમિ પાનન થઇ છે ૧૯૦૭ મા લાનાજીને પન્નમની સરકારે દેતાપાર કર્યા હતા અને એ રૂદ્ધપાનામાથી મુકિત પામીને ૧૯૦૭ ની ફેબ્રુઆરી એ પધાર્યા હતા તે સમયના ચિત્રપટનુ નિરીક્ષણ કાષ્ઠપટ્તુ રહેશભિમાની જનના અતરને અતરની નાગાળીથી પ્રેરે જ એમ હવે લાનાજીની શાત, ગબીર, દુર અને પ્રતિભાસાની ભૂમિ તેમને જોનાગના નદ્યમા મિગરથાથી રથાન લેતી હતી-શુરતે એ ને તે વખતે અપૂર સન્માન આપ્યુ હવે ફેબ્રુઆરી તુલ્યા પગીના ૧૯૧૪ ના

દય રામની અપરદેહ ૩ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપારીએન્ડ કપની, મુબાઇ

સાત વડા પૂર્વે એમનું જીવન સામાજિક સેવનું હતું હજુ પણ એક દૃષ્ટિએ એમનું જીવન રાજનીતિ ગણાય તેમ નથી ૧૯૧૪ માં લાનાજી યુરોપના પ્રવાસે ગયા અને ત્યાંની અમેરિકા ગયા હોવાથી હવે તે દિલી સરકારે એમના અહીં આના સલામતે પ્રતિનિધ મુક્યો હતો ગમે તેમ હતું એના આરોપીઓના ન્યાય આપણે હવે જોવાની જરૂર નથી ગમે તેમ થયું પણ લાનાજીએ અમેરિકામાં નહીને જે રતત્ર અને આશંકા જીવન ગાળ્યું છે તેથી આપણા દેશને બેશમ સગીન ન બ થયો છે અમેરિકાની હોમની પ્રતિઓમાં હિન્દના કન્યાલુની ઉચ્ચ મનોભાવનાઓ જ સામાન્ય ભોગવતી હતી એ એમના અનેક અંગેષ્ઠ લેખોએ અને એથી જ અન્ય સાહિત્ય પ્રતિઓએ આપણને જતા યુ ટે-એ સૌ એમના સકર્મોની અપૂર્વ સાક્ષી પુરે છે અો એ નાના બંભામાં આપણે લાનાજી પાસે એની ધૃત દર્શનીએ કે આવણે એની આશા ખીએ કે અમેરિકાના એમના સાત વડાના પ્રવાસનો ઇતિહાસ એ પુસ્તકરૂપે પ્રગટ છે તો એમાં આપણે જુન તો નથી જ ક્રૂતા લાના જનપતરાય જેના નિરૂ અને રનાર્પણાની દેવમંવકોના આવા સમરણો કે હોમની પ્રતિઓના ઇતિહાસ આપણે બાળ્યે અત્યંત આસ્થક છે અમેરિકામાં નહે ને પણ હિન્દ-ને-પોતાની પ્રિય જન્મભૂમિને-એ અર્ધી દાણુ પણ બૃહ્યા નથી-બની શકે એમ હતું જ નહિ-અને તે કરતા પણ અનિશ્ચય તે અમેરિકા ન લોકોમાં હિન્દ અને હિન્દીઓમાં માટે એનને કોમળ ભાવ ઉભો કરો છે એ બોધુ નથી આના પરમ હિન્દી દિનચિતક રહેલ્યાન-વડને સ્વાગત કરવા કોણ તત્પર ના રહે? સત્તા અો દ્રવ્યના લોભથી રા ન્યની કે દેશની મેના મરના અનેક જો, મહેજમાં ઉભા થયે પણ કોઈ પ્રમરના લોભથી રહિત બની કેનગ દેશકતવ્યની પ્રેરણાથી જ પ્રેરાઈને પોતાની માતૃ ભૂમિને માટે જન પાથરી નાખનાર તો લાનાજી જેવા ધણા થોડા જ વીરપુરો હોય છે આ મહાન હિન્દી જનની જીવનરેખા અને દોગને કે તેમાંથી નહાન સ્ત્રોતો ગોળીને પ્રગ્નની પાસે જીવનચરિત્ર દોગનાં આ સ્થન નથી પરન્તુ અમે તો આ રહેલ્યાન-વડની-પ મ મેવાઓનું સમજ્યુ કરી ધણે દિવસે રહેલ્યાન પાઠ કરતા હોમનું હૃદયપૂર્વક 'સ્વાગતમ્' કરવાનું અતિ મોડુ અોછટ કૃત્ય રસીકારીએ ડીએ રજપતરાયને આ જીવનપ્રકાર હિન્દની ભૂમિ છોડી જતા ધણા હિન્દીઓથી નિગળુ દાષ તેમાં લાત પાડે છે જો લાનાજી નરોજીની પછી સતતતાથી અને નિષ્કામદૃષ્ટિથી દેનભક્તિથી જ પ્રેરાઈને જન્મભૂમિની પરમ મેવાઓ કરનાર લાનાજી તો પ્રથમ જ છે અને આના સ્વદેશગાન્યને હિન્દમાં ફરી પગ મુજતા હિન્દી જનો જેટલો સત્કાર આપે તેટલો બોલો જ છે દૂર દૂરના પારકા દેવમાં વસતા પણ પગનળી પાતાની જન્મભૂમિ ઉપર વર્તેના પારણુ દુ ખથી રંગી પડતા પગની બાઈ-હેનેને અપૂર્વ આશ્વાસન આપતા લાતાજીના લેખોએ હોમની સહૃદયતામાં કોઈ ભુદો જ ભાર પૂરો છે હિન્દીજનો બહુ ધર્માર્થ રીતે ધૃષ્ટ છે કે હિન્દના નવજીવનના જે આજા કિરણો અત્યારે ડાહ્યા કરી રહ્યા છે તે પ્રકાશમાં વધારે તીવ્રતા આવે એટલા માટે લાનાજી

પોતાના જીવનક્રમનું એક લક્ષ્ય એને પણ બનાવશે અને હિન્દીજનોને પોતાના રાષ્ટ્રજન-
નમા જોઈતી અનેક સામગ્રીઓમા પોતાનો ભાગ એ દુનિયાથી આપશે હિન્દે આવા પવિત્ર
સરસ્વતીથી ઉત્તેજિત થઈ લાલાજીને જે સત્કાર આપ્યો છે તેમા અમ્હે અમ્હારો પુષ્પની
કુળી પાખડીનો અર્ધ ભાગ આપીએ છીએ અને અત કરણથી ત્હેમને ગ્વામતમ આપીએ
છીએ લાલાજી નવપરિનિગુણગતમા પધારે અને પોતાનો સદેશ આપે એ શુ ધ્વજના ચોગ્ગ નથી ?
લાલાજીની જીવનરેખામા એના કેટલાક પરમ સત્યો સમાયા છે તેમ એમનામા એના
ઉદાત્ત ગુણો નિકામ પામ્યા છે કે જોતો ઘણો સૂક્ષ્મ વિચાર દેશમેવાના મહામત્રથી જેમનાં
હૃદય ધોધ કરી રહ્યા છે તેમણે કરવો આનરયક છે સ્વાધસાગતી વાતો કયાથી કે લેખ લખ્યાથી
ગ્વાર્ધ લાગ થઈ શકતો નથી કે દેશમેવાના મત્રોચ્ચાર જ કયાથી દેશસેના સાધન નથી
આથી અમ્હારી નત્ર સૂચના છે કે હિન્દહિતચિતક થરાની અપેક્ષા રાખના ન્હાના કે મ્હોટા
જનોએ લાલાજીના જીવનની રૂપરેખા ઘણી સૂક્ષ્મતાથી તપાસવાની જરૂર છે

૮. બ્રિટીશ ગીયાના અને હિન્દીઓ.

જે નુમાનના નેતૃત્વ નીચે બ્રિટીશ ગીયાનાથી એક મહત્વ હિન્દુસ્તાન ગયા માસમાં
આ યુ હતું બીજી મહત્ત રીત ટાપુઓથી આનુ હતું મને તરફથી હિન્દી સરકાર પાસે
એવી માગણી કરવામા આની હતી કે તેમના દેશમા લેશનાટ કરવાને હિન્દી જોતોને ચોગ્ગ
વ્યવસ્થા અમ્હે કરી આપીશુ અને હિન્દમાથી મળુરોને લા નઈ જવા દેના હિન્દની સરકારે
આ મગ્નધમા તપાસ કરવા માટે નિયમપ્રમાણે કમિટિઓ નીમી હતી હિન્દની જ દૃષ્ટિથી
જોતા બીજા ગમે તેટલા અને ગમે તેવા બનવાનું કારણો હોય તે વ્તા અમ્હારે એવું માનતું
છે કે હિન્દે આ માગણીઓનો ઉપકાર સાચે નકારતો જ ઉત્તર વાળવો જોઈએ હિન્દે
જગતના અન્ય દેશોને મળુરો પુરા પાડવાની ખાણ નથી અને હિન્દ મળુરો પુરા પાડી શકશે
નહિ પરદેશની અનુલતાઓ, સુખ, અને વૈશવ વિનાસો વિગેરે કેમ અને કેવી રીતે સચવાય
એ જોવાનું કન્ય હિન્દનું નથી અસારની વર્તમાન સ્થિતિમા હિન્દની સાયોપાગ
ઉન્નતિ માટે હિન્દ પોતાના એક પણ પુત્રને મળુરી કરના માટે બહાર જવા
દેરાની રમ્મ આપી શકશે નહિ હિન્દની ઉન્નતિ એ એક હિન્દીજનનું પ્રથમ લક્ષ્ય હોતું
જોઈએ અને હિન્દના કન્યાશુના ભોજે પરદેશનું કે પાણુ સાધવાની ધર્મરક્ષિ હિન્દ અગીકર
કેમ કરી શકે ? હિન્દમા અનેક નવનવા ઉદ્યોગવ્યાપાર ઉભા કરવાના છે નના ધધા રોજ
ગારને જન્મ આપનાનો છે નવનની આર્થિક સપત્તિઓ સાધવાની છે અને એ સૌ નવા
જીવનમાર્ગો માટે મળુરો અને કામદારો હિન્દને જોઈએ છે અને જોઈરા આના સક્રાન્તિ
કેલમાં હિન્દનો કામદાર વર્ગ પોતાના દેશની સેવા કરનાતું મહાભાગ્ય છોડી દધને બીજાની
સેવાનું કહેણ કેમ રનીકારી શકે ? બ્રિટીશ ગીયાના અને રિજર્મા ગેરડીના પાક માટે મળુરો
જોઈએ છે અને તે ખેડુત લોકો આ પ્રદેશો ગરમ છે અને યુરોપીયન લોકો ત્યા વધી શકે
એમ નથી બન્ને મળોએ આથી અત્યારે તો એવી કણુનાત આપવા માડી છે કે ત્યાં જતા હિન્દી

જનોને સારી વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવશે અને તેમને કુખ નહિ પડે એની સલાહ
 સેવામાં આવશે અગ્રે ઉપર કહ્યું તેમ તે દૃષ્ટિથી આવી કલુષાતો હોવા છતાં પણ એ
 કરેલુંના અસ્વીકાર જ થતે છે ખીજી દૃષ્ટિએ-હિન્દના સ્વમાનની દૃષ્ટિએ-પણ એનો અસ્વી-
 કાર જ થતે છે તેમ આવા સરથાનિષ્ઠતા રાખે ઉપર હિન્દે વિશ્વાસ રાખવો એ ઇતિ-
 હાસને ભૂરી જવા જેવું છે આ સરથાનિકોના સ્વર્થપામે બહી નહી વાતોના કહેનારા દોષ
 છે સ્વર્થ સધાયે વચન ભૂરી જવાય છે છતાં પણ પુછીએ કે ત્યાં વસવાટ કરનાર હિન્દીજનોને
 આ રાજકીય હક્કો મળે છે ? સફેદ ગોરી અને કાળા ચામડીના તફાવત થી પુરી રીતે
 ભુરી જવામાં આવશે ? નિશાગોમાં-કોવેનેમાં અને રાજ્યની ધારાસભાઓમાં કે બંદેર
 અરથાઓમાં ગોરાઓ સાથે-હિન્દીજનોની સમાનતા સ્વીકાર કરવામાં આવશે ? સરકારી
 નોકરીઓમાં, ધધા-આપારની ચડસા ચડીમાં ને રેલેવેજ અને વસનાટના લતાઓમાં 'આ
 અમે અને તે હમે'ની નીતિનો સ તર બહિષ્કાર કરવામાં આવશે ? ત્યાં એક સ્વતંત્ર શહેરી
 નાંકે મનસા-વચસા અને કર્મથી એક હિન્દીજન ગ્રહી શકશે ? ઇતિહાસ જોનારને અને વાચ-
 નારને આ કલુનાનમાં વિશ્વાસ રહી શકે તેમ નથી તેમ એમણે આ વાતનો તો ઉચ્ચાર પણ
 કર્યો નથી ? એક આદ્ય હિન્દીજન તરફ અગ્રે ધન્ડીએ છીએ કે કોર્પોરેશન પ્રમુખની ડ્યુનાનો
 સ્વીકારીને પણ આ સમ્પ્રદાયમાં હિન્દના પુત્રો મજુરી કરવા બંધ એ વિચારને પ્રત્યેક હિન્દવાસી
 નિવાસી જ આવશે અને તેનો અસ્વીકાર જ કરશે અસ્થાનો તરફ રહેજાણુ દિનમોઝ
 બનાવનાર હિન્દીજનો ખીજે વિચાર કરતા પહેલાં આ દૃષ્ટિમિત્રથી વચનાર વિચાર સ્ત્રી જો
 એવી અગ્રે આઠા ગળીએ છીએ પતિ માનવીયજીએ દિલ્હીની ધારાસભામાં જે વાતો
 ઇશ થો હતો તેની સાથ અગ્રે તો મપૂર્ણ સમત ધમ્મએ છીએ હિન્દીજનો માટે પ્રેમ અને
 આવે મન્માન વતિ જગતની અન્ય પ્રજાઓમાં બહુ નજીવા પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે
 એ અનિષ્ટ અને સ્વાર્થાન્ધ નીતિનો બહિષ્કાર થયે અને હિન્દીજનો તરફ જ્યારે પૂજા
 સન્માનથી વર્તવામાં આવશે ત્યારે જ આના રાખેલા અગ્રેને વિશ્વાસ અને નફા
 આવશે હિન્દીજનોના મ્હોટા સમૂહ આજ આવા પગેલીઓના ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકે
 એમ નથી તેમ તેમના રાખેલાં કાઠ જાતની શ્રદ્ધા મુખી શકે તેમ પણ નથી આફ્રિકા
 થી ઈવિડમાં અને તેથી વધારે અગ્રેની જ જન્મભૂમિમાં હિન્દીજનોની શુ ઓછી સ્ત્રમ
 નમીય ગિયિ છે ? જ્યાં મુખી સકન ગોળી કહેનાતી પ્રજા આ હિન્દીજનો તરફ મીઠા-
 સારી અને મળ્યતાથી વર્તે નહિ ત્યાંમુખી મહુ નિષ્ઠિતિ જિજ્ઞાસેના આવા સમ્પ્રેતો હિન્દી
 જનોએ દેવળ તિરસ્કાર જ કરવો થતે છે આ શિવાયનો ખીજે અભિપ્રાય અગ્રે
 માન્ય નથી હિન્દીજનો સ્વર્થ અને હિન્દુ ઔર અને નકારથી જ સચવાતો પ્રજા આ પ્રશ્ન ઉપર
 મહુ ઠેકા વિચાર કરશે અને અગ્રેસરો સરકારી મદદામતોમાં અને પ્રજાજનતા મધમાં
 હિન્દની જ કલ્યાણદૃષ્ટિ જાગૃત કરશે એવી આવશે વ્યાજખીરીતે આશા ગળીશુ

સહકાર્ય અને તેની આર્થિક, સામાજિક તથા નૈતિક શક્તિ.

લેખક — રાવબહાદુર અબાશકર ઉરામરામ મલજી.

સહકાર્યનો ગુણ પ્રથમ સામાજિક છે અને તે કેળવવાથી આર્થિક અને નૈતિક પરિણામે બેઠ સકાય છે આ સહકાર્ય જ્યારે તેના ખરા સ્વરૂપમા ઉપના પરિણામોને જન્મ દે છે, ત્યારે તેના ખોટા સ્વરૂપમા તે દુર્ગોતોની પણ જમાનટ કરી શકે છે આ જમાનટને આપણે બનમાશીનુ ટોણુ બાજબી રીતે કહી શકીએ આ ટોણુ અત્રે દર્શાવનાની મતનમ ફક્ત દુર્ગો-
તોથી ચેતતા રહેના પુરતી છે, કેમકે સાફ પરિણામ લાવતા હમેશા ઘણી તકનીક લેવી પડતી સાથે વખતનો પણ વ્યય બહુ હોવો પડે છે જ્યારે છુટ્ટ પરિણામ લાવતુ વાલુ સહેલુ ગમ છે તે કાર્ય તો કાઢ ગડો માલુસ પણ કરી શકે છે. મકાન બાવવામા કાર્ય-શક્તિના નણી બેઠએ છે, તોડી પાડવાને તેની જરૂરીઆત રહેતી નથી દુર્ગુણ બાવવાને સત્સગની જરૂર નથી કમ તેની ગેરહાજરી જ ખસ છે જ્યારે સદ્ગુણ સપાદન હોના માટે સત્સગ હમેશા બન્યો રહેવાની અગત્યતા રહે છે

૨ સહકાર્ય એ હમેશા દુ ખના વખતમા સારો ભાગ ભજવી જતાવે છે દુ ખ કમી કરવાની સારી શક્તિ તેમા રહેલી છે વિચારની આપણે અને શક્તિના બળાબળથી ગુભકાર્યમા જે પરિણામ નીપજે તે હમેશા સારૂ જ ટોણ રહે એકત્ર બળનું પર્વતસાન એ ફક્ત કલ્પના જ નથી અને કોઈપણ સહકાર્યના સમયમા તેને તેના ઉદ્દેશથી પણ કાર્ષક ખેસ મળે છે, હદરત હમેશા તેરી મદદ દેવા તૈયાર છે ફક્ત જુદીપૂર્વક પ્રયત્ન આદરવો જોઈએ છે

૩ સહકાર્ય યુરોપમા ફતેહમદ નીચડી ચુક્યુ છે અને ધવાહોળગારને સાઝ ઉતેજન દઈને બાજના દરો કાણુમા લાની શકેલુ છે ત્રીશ ટકાના દર પાંચ ટકાના કરી શકેલુ છે અને તેની લવામણુ બેઠક સારી હોમતથી કાઢ પણ દેશકાર્ય માટે કરી શકાય તેવુ છે

૪ સહકાર્યના પેટામા નૈતિક કે સામાજિક અને આર્થિક કે દેગોત્રિનિના અર્થ બીજા રહેલા છે સ્વગત્યનુ તે પહેલુ પગથીયુ છે અને અર્થશાસ્ત્રને તે પહેલો પાઠ છે સૌજન્ય તાની તે શાળા છે અને સત્યદેવ તેના મૂખ્ય શિક્ષક છે જે દેશમા વખતની કિમત નહી હોય અથવા જવાબદારીનું ભાન આછુ હોય ત્યા તે જિયતિનું સાફ ભાન સહકાર પડે યાય છે જુમ્મેદારીએને તે જગૃત કરે છે, ગયેલો વખત પાઠે મળતો નથી વખતની કિમત નાણાથી જાલ છે જાખ લાખ કરતા પણ વધુ કિમતી છે તેનું આમા ચંદેનાઝ જાન ચમેદ મળી શકે છે નૈતિક ગુણો હમેશા કેળવણીથી અને સારા સહેવાસથી જ વધે છે અને સમા-
જને વધારવાનો આ ધણો સારો યોગ છે

૫ જે પ્રદેશમા ધરતી અતુકૂળ જણાય ત્યા આવામડો દાખલ કરી શકાય છે અને તે જ્યારે આદરૂપ બને છે ત્યારે આલુનાલુ તેની સુવાસનાઓ આ ફેડી ફેલાય છે તે માટે

બહુ જાહેરાત જોઈતી નથી જ્યાં લોકો એક બીજાની સાથે દુશ્મી મળાને આવે છે, એક બીજાનો ભરોસો સારી રહેશે કહી શકે છે અને સ્વાસ્થ્ય મનતા લીધે છે, ત્યાં રાજ્યની મદદ ફક્ત ઉપરની દેખરેખ પુરતી જ જરૂર ની છે રાજ્યની પગખા આ ઉત્તમ સદ્ગુણો જ્યારે ઉદ્ભવે છે ત્યારે તે સદ્ગુણોના લાભમયો પણ પુરે પુરું તેમને મદદ કરે છે અને જ્યારે રાજ્યમાથી આવેા સારો અધિકારી વર્ગ તૈયાર થાય છે ત્યારે તેની કોઈ રાજ્યથી અવગણના કરી શકાતી નથી દેશના સર્વ કાર્યમા તેમનો હિસ્સો વગર ગોપ થવે પણ નામ શરેની જ સમજવાનો છે

૬ જ્યાં પ્રજા આ પ્રમાણે તૈયાર થાય ત્યાં સર્વ માગ સુનલ થાય છે સહકારથી મળિમાહેતુ નર્થ જોડના ઉપગમ બીજુ પણ ઘણું થઈ શકે તેમ છે સત્યતાના છેડા મદાન દુન્યવી યુદ્ધમા પણ મિત્રતાજ્યોએ સાથે રટીને રા કરી બતાવ્યું છે તે જગજાહેર છે વખત એવો આવી લાગ્યો છે કે આખી દુનિઆ પોતાના હાથો ખ્યાન જતી થઈ છે હવે તેમને ફક્ત પોતાની જનામ રીઓનો સારો ખ્યાન ટેવાની જરૂર વધી છે અને તે જરૂરીઆત એક જનીર ફરજ સમાન છે કાયદાના ઘટતા અક્રમો નીચ આ ટીનઆને હમેશા ટેતાની કેળવણીને સુખડે ધરૂંની જોઈએ

૭ મહકાર્યના કુળામા કોઈ નિરિદાનયની પદ્ધતિ સપાવન કરનારા જ દાખન થઈ શકે છે તેનું નથી સાક્ષર અને નિગદાર, ઉચ અને નીચ, મિત્ર અને શત્રુ શ્રીમત અને ગરીબ એ સર્વેને આમા ધ્યાન છે આથ સાથે પગમાથ લાનવાનુ તે ખરૂં સાધન છે અને જનનેસારો તે યોજાઓ નમુનો છે દેશને કોઈ પણ દિશામા આગળ વધારવાનુ તેમા વડી ઘટે નહીં તેવુ બળ છે, આત્મવદ્ધા એ તેનો ખરો સિદ્ધાંત છે અને વિશ્વાસ એ આખી સરથાના સધળા દ્વારની એક સામાન્ય કુચી છે પોતાને માટે મધા અને બધાને માટે પોતે એ આ બ્રાતૃનાવ નાનો મુદ્દા લેખ છે

૮ અમાજ સુનારણા કરવી હોય સામાન્ય ને કેળવણીનો પ્રસાર કરવો હોય કે દેશની દરિયા અને ગરીબાઈ દૂર કરના હોય અને પ્રજામન ખરેખર કેળવવો હોય તથા તેમની સર્વની ભુખ્તેહાગી સારી રીતે જાગૃત કરવી હોય તો મને કહેવાને આચખી લાગતી નથી કે તે સર્વનો એક સરળ માર્ગ સહકારી મનગીઓ યોજવાનો છે

૯ નામદાર સરકારે આ દિશામા અલાકસુધી જે કામ કર્યું છે તે મદન આપણે તેમના નક્કી થીએ પ તુ બ વાનુ સધળુ થર્ટ રેટેલુ નથી પણ નાકી છે, નામદાર સરકારે આની મદદ માથી બંધ થવાનુ નથી ગતીન મોધવાગી લીધે આ લોકોની રેહેણી જેમ જેમ વધુ ખરચાળ થાય છે તેમ તેની ચોગ દરાઓ ગોધી કાઢી તે બદનતા જરૂરી ઔપધાનયા દામ દામ ઉભા કરવા જોઈએ પરીણામે જે કાઢ કાયદાથી કે હથીઆરથી નહીં અને તેવુ સહકારથી બની આવેલુ જાણી સારા નીતિમાન અને સ્વાશ્રયી શહેરી પે । કરવાનુ આ એક કારખાનુ છે અને તેમાથી પે । થતુ દ્રવ્ય માને નીકળી આવતા સદાસિદ્ધ નરો એ દેશનુ એક મોટામા મોટુ ધન છે—નામદાર શહેનશાહે આમાં બહુ મોટુ ભવિષ્ય જોતુ છે અને કોણ કહી શકશે કે આ ચિખીસા ખોટી છે ?

અખિલ ભારતની યોજના અને ભારતની સામાન્ય ભાષા.^૧

લેખક-૨ અમૃતલાલ માધવલાલ ગાન્ડી.

કેળવણીની સમગ્ર ભારતની યોજના અર્થાત્ રાષ્ટ્રીય યોજના, પ્રાથમિક અને રચનિક યોજનાથી નિશેષ પ્રકારની હોર્ડ જે દૃષ્ટિકોણથી વિચારી શકાય

(૧) ભાષાના દૃષ્ટિકોણથી, અને (૨) વિષયના દૃષ્ટિકોણથી

રાષ્ટ્રીયભાષા — હિન્દની ભવિષ્યની રાષ્ટ્રીય ભાષાનો પ્રશ્ન આપણે બહુ સાધનાતીથી વિચારવો, અને કોઈ અજમાયશ દાખન નિવેડો લાવવો, તે બહુ ઝિજ્ઞાસાભર્યું છે. હિન્દુ ધર્મની અને ઇસ્લામ એ બેમાંથી એકને આપણે પસંદ કરવાની છે બીજીને એટલે ઇસ્લામને અદલ કરવાથી જે જ્ઞાનનો આપણે મહત્ત્વથી ફેલાવો કરના ઇસ્લામને છીએ તે કાર્યમાં મોટી ખર્ચ પડશે કોઈપણ પ્રકારની ઉડી ચર્ચામાં ઉતર્યા સિવાય તેને હું નામજુર કરીશ.

જો હિન્દુઓ અને મુસલમાનો લીધેલા સવાનપર અનુકૂળ તોડ આણી શકે તો હું ધારી નહીં છું કે આખો દેશ હિન્દુસ્થાની ભાષાને હિન્દની રાષ્ટ્રીય ભાષા તરીકે વિના વિનમ્રે કબુલ

૧ રાજાજીની સફળતા કાગે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણથી પ્રવૃત્તિ ચારિત્ર્ય અને શક્તિ ધરાવતી પ્રથમ વાર છે. સ્વામી શ્રી અદ્વાનિદેવે પોતાના ભાષાજુમા જણાવ્યું છે, કે 'સ્વરાજ્ય મેળવેને તે પથ ચલુ દોષ તો પહેલી જગતની વાત છે કે પ્રજાના એકેએક બાળકને એવી નાનીમ મોટી કળેના વડે તેનો આત્મા દલ બનીને પોતાના શરીર, ઇન્દ્રિયો અને મનનો માની-તેમને વશ કરે તેવો-બની શકે, આ વાત તો જ બની શકશે કે જો એક તરફથી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની પદ્ધતિ દાખન મરીને પ્રજાનું શિક્ષણ પ્રવૃત્તિ જ લાયકા આવી જાય અને બીજી તરફથી પ્રવૃત્તિ માતાપિતાઓ પોતાના શરીર ઇન્દ્રિયો અને મનને કબજે કરીને પોતાના બાળકોની માથે ઉતાર દાખનો બેસાડે.'

બીજી સુધારાની યોજનાથી શિક્ષણના વધવરનું સુખન કેટલેક અંશે પ્રવૃત્તિ હસ્તક મોપવામાં આવનાર છે એટલે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો આગળ મરવાની પ્રજાને તક મળશે આ કારણથી દેશના નીચીન યુગનો પ્રારંભ થાય તેની સાથે જ ભારતવર્ષની કેળવણીનું સ્વરૂપ, સ્વદેશી વિચારો ને સ્વદેશી સંસ્કૃતિને જ મ આપે તેનું નિર્માણ કરવાનો પ્રશ્ન ચર્ચાની અગ્રણ્ય છે શ્રીકૃત લાવા લગ્નવચનમાં ગયા ઓક્ટોબર માસના મેડન રિવ્યુમાં 'An all India scheme and all India language' એ મથાળાનો એક લેખ જણ્યો છે તે લેખનું આ ભાષાતર છે એમાં આપણા દેશની આધુનિક પ્રેક્ષણથી કેવા પ્રકારનું પ્રવૃત્તિનું નિર્ણય કરે છે અને તેમાં કયા ફેરફાર કરવા આવશ્યક છે એ સબધી એ સમગ્ર વિદ્વાનોના વિચારો આધીને વિસ્તારથી ચર્ચા કરેલી છે કેનવળીના પ્રશ્નમાં રસ લેનારાઓને આ લેખમાં જણાવેલા કેટલાક વિચારો મનન કરના લાયક છે, તેમ જ પૂર્વ અને પશ્ચિમના ઉપદેશો તરતેલા ચર્ચામાં જ સંબંધથી નવ-યુગના આત્માને ફરાતરિત કરવાને માગસૂચક છે

—ભાષાતરકર્તા

રત્નપુરો હિંદુસ્થાનીને રાષ્ટ્રીય ભાષા સ્વીકારવાથી પ્રાતની દેશી ભાષાઓને ઈશી અસર થતી નથી દરેક પ્રાતની પ્રાથમિક શાળામાં તે પ્રાતની દેશી ભાષા મારફતે શિક્ષણ આપવું જોઈએ વધારામાં હિંદુસ્થાની એટલે રાષ્ટ્રીય ભાષાનું જ્ઞાન હિંદુઓને દેવનાગરી લીપિમાં, અને મુસલમાનોને ઉર્દુ લીપિમાં મળવું જોઈએ બાળકની જિંદગીના પહેલા ચાર વર્ષ દરમિયાન ખીજ કોષ્ટકનું ભાષાને અભ્યાસમાં ધુસારી જોઈએ નહિ.

લખન, વાચન ને અકર્ણિત સિવાય અભ્યાસના બીજા વિષયોમાં (ઇ) સ્વદેશભક્તિનું શિક્ષણ, (જ) આરોગ્યવિજ્ઞાન, (ક) ચિત્રકામ, (ઘ) હિંદુસ્થાનની ભુગોળવિદ્યા, (ઙ) દુનીઆની પ્રાથમિક ભુગોળ, (છ) હિંદોના ઇતિહાસ અન્યતઃ, ધ્યાનિક તેમ જ પ્રાતિક ઇતિહાસ અને ભુગોળ તે શિખવવા જ જોઈએ (ગ) નાગરિકધર્મના મૂલતત્ત્વ, (ઘ) સંગીત અને (જાઃ) નમુના બનાવવાનું કામ, એનો સમાવેશ થવો જોઈએ.

આખા હિંદુસ્થાનમાં અને ત્યાંસુધી એકના એક જ પાઠ્યપુસ્તકો વપરાના જોઈએ, ધ્યાનિક અને પ્રાતિક વિષયોનો સમાવેશ સ્થાનિક અને પ્રાતિક પાઠ્ય-પુસ્તકોમાં કરવો જોઈએ. શાળાગ્રંથો છાપવાનું કામ એકલી સરકારને હસ્તક હોવું જોઈએ શાળાગ્રંથોના વેચાણથી મળતો ખુનગી નફો દર થવો જોઈએ બધી પ્રાથમિક શાળાઓમાં પાઠ્ય-પુસ્તકો મફત પુરા પાડવા જોઈએ, અગર તો, મૂલ કિંમતે જ વેચાવા જોઈએ.

ઉપરી સૂચનાનો અર્થ એવો નથી, કે બધા પાઠ્ય-પુસ્તકો હિંદુસ્થાનીમાં જ હોવા જોઈએ એમ કદીપણ બનવું જોઈએ નહિ. તે બધા પ્રાતની માન્ય થએલી દેશી ભાષામાં, તેમ જ ધર્મી સંદેશી, સાદી ભાષામાં હોના જોઈએ.

દરેક પ્રાતે તેની મુખ્ય દેશી ભાષાને શિક્ષણના સાધન તરીકે સ્વીકારની જોઈએ સ્થાનિક ઉપભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપવાના બધા પ્રયત્નોને દેશની દેવા જોઈએ સ્થાનિક ઉપ ભાષાઓદ્વારા કેળવણી આપનારો આગ્રહ આપણા રાષ્ટ્રીય-એક્ય સંબંધે હાનિકારક થઈ પડતો દુનીઆમાં ક્યાંએ એવું બન્યું નથી અને આ સૂચના મળે તે વિભાગમાંથી કરવામાં આવે, તો પણ આપણે તે પ્રતિ અણુવિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.

કેળવણીના સાધન તરીકે જે ભાષાઓની ચુટણી કરવામાં આવે તે જોમ અને તેમ બહુ થોડી અને બાળકના શિક્ષણવિષયક કક્ષાઓમાં ઉપયોગી નીવડે તેની હોની જોઈએ પ્રાતિક અંગ્રેજી અને રાષ્ટ્રીય એક્યની આરંભેલી યશવેદીપર કાર્યદક્ષતાના નિશ્ચિત અવેજની આદતિ આપણે આપવી પડશે દાખલા તરીકે, બંગાળના લોકોની પ્રાથમિક કેળવણી માટે બંગાળી ભાષાના દરેકે દરેક ઔપચારિક ફરફાર સ્વીકારનારો, અથવા 'મિહારી'ને ભારતીયમાં ચર્ચાની દેવાના, અગર સમુક્ત પ્રાતના આગ્રા જિલ્લામાં જન્મભાષા મારફતે જ અને બીજા જિલ્લાઓમાં ભાષાની જ દેશી ભાષાની મારફતે શિક્ષણ આપવાનો અથવા પગલના મુનનાન વિભાગમાં મુલતાની ભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપવાનો, અને એની જ રીતે બીજા આગ્રહ કરવામાં આવે તો તે ન્યાયવિરુદ્ધ ગણાશે.

પછીથી સરકારી ભાષાઓનો ઇસ્તિમોલ અને દુનીયાની અવાચીન ભાષાઓનો પ્રસાર આવે છે સરકાર ભાષા વિષે મેં જે ટીકા કીધી છે તે એકસરખી રીતે ચરખી અને ફરસી ભાષાને પણ બરાબર લાગુ પડે છે મારા અભિપ્રાય મુજબ, પ્રાથમિક શાળાના અભ્યાસ દરમિયાન પાછલા અર્વા લાગમા, અથવા બીજી રીતે કહીએ તો, પાચથી તેર વર્ષની શાળાની કાન-મર્યાદામાં છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં, ઇંગ્રેજ ભાષાનું શિક્ષણ ફરજિયાત હોવું જોઈએ.

સાહિત્ય કેવળ જ્ઞાનના પ્રધાન જ્ઞાન મળે તેના કરતાં ભાષાના વ્યવહારોપયોગી અને ફળદાયી જ્ઞાનનો પાયો નખાવવો હેતુ હોય જોઈએ.

પ્રાથમિક શાળાના પાછલા ભાગમાં અવાચીન વિદ્યાના સામાન્ય જૂળતત્વોનો સમાવેશ થવો જોઈએ પાછલા ભાગમાં તેના અભ્યાસક્રમના બે ઐતિહાસિક વિભાગ થઈ શકે અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા પછી જેઓ છાત્રીમાં પ્રવેશ કરનાર હોય તેમને માટે, અને વળી જેઓ ખેતીવાડી, વેપાર અને કળાવિજ્ઞાનનું ઉચ્ચ પકિતનું જ્ઞાન લેનારી ખાસ કરી ધરાવતા હોય તેમને માટે અને બીજા વિભાગ, ઉચ્ચ જાતની ઉદ્યોગ કેળવણી લેવાનું જરૂરી રાખવાનો જોમનો ઈર્ષદા હોય તેમને સારું.

જ્યને વિભાગમાં ઇંગ્રેજ ફરજિયાત હોવું જોઈએ પરંતુ તે એક ભાષા તરીકે નહિ કે, શિક્ષણના વાહન તરીકે પ્રાથમિક શાળાથી જ પોતાનો અભ્યાસ પુરો કરવાની ઈર્ષદા હોય તેમને, અથવા ખેતીવાડી, વેપાર ને કળાવિજ્ઞાનનું ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવવાનું જરૂરી રાખનારને કોઈપણ સરકારી ભાષાનો અભ્યાસ કરવાની ફરજ પાડવી નહિ જે તેની ઈર્ષદા હોય તો ઇંગ્રેજ ઉપરાંત, હાનની બીજી કોઈપણ ભાષા તે ચીખી શકે પરંતુ, તેની મુખ્ય કાગળ નિદેશી સારું તૈયારી કરવાની ટોની જોઈએ, તેમ જ તે ઉપરાંત, આ રખતે, તેનામાં રેશન સંસ્કૃતિનું શુદ્ધિ પૂનઃ સમજવાની સક્તિ આપવી જોઈએ.

શાળાના અભ્યાસક્રમમાં વિષયોની સંખ્યા ઘટી છે, અને તેથી વિદ્યાર્થીઓનું આરામ બગડે છે, તેમ જ તેઓ માત્ર જ્ઞાનને દાખીદાખી કરવાના યતનમાં લેખાય છે એવી સામાન્ય રીતિમાં હિન્દુમાં હતો, ત્યારે મેં વારંવાર સાંભળી છે માય અસર થઈ છે તે બાબતમાં તો ફરિયાદ પાયાદાર છે જે કેળવણીથી શિષ્યનારાઓની તદુરસ્તી બગડે, તેથી જળવાઈ લેના લાયક નથી, એવું માનવારામનો હું એક છું પરંતુ, દોષ નથી વિષયોનો કે વિષયોની સંખ્યાનો, પણ જે પદ્ધતિને અનુસરી કેળવણી અપાય છે તે શિક્ષણશૈલી દોષગ્રસ્ત છે.

હિન્દુશાસ્ત્રમાં શિક્ષણની કળા બાળક અથવા બાળકોનું વ્યક્તિગત નિરીક્ષણ સીકારતી નથી શિષ્યોના મગજમાં ધણી હકીકતોનો અને આકાંક્ષાઓનો સંગ્રહ કરવાની ઈર્ષદા એક પ્રકારની ચારિત્રિક ગતિ જેની થઈ પડી છે વ્યક્તિગત છોકરો યા તો છોકરી માની જેવી વસ્તુ છે એમ બાલેખાય છે, અને શિક્ષક તેનો એક નમુના પ્રમાણે વાટ કાઢી, તેમાં અમુક પ્રકારનો એક જ જાતનો કેટલોક માર જરૂરી છે, છોકરાઓ અને છોકરીઓ શાળા અને શિક્ષક માટે જીવન ધરાવે છે એવી ભાવના સમાન્ય થયેલી જણાય છે વિદ્યાર્થીઓના મન અને

શરીર કરતાં પરીક્ષા અને વ્યવસ્થા માટે શિક્ષકો વધારે દરકાર રાખે છે એપણીના અમુક પાનાં આપેના સમયમા પુરા કરના, અને પરીક્ષક સાહેબ મને ત્યારે આવે તે વખતે વિદ્યાર્થી બધું શીખવેલું યાદ રાખે છે એ સિદ્ધ કરી આપવું, એવો ઉદ્દેશ તેની નજર આગળ ખડો રહે છે.

કેળવણીની ખરી મનન્ય એ છે, કે તેથી બાળકને વિચારશક્તિનાળુ અને કર્તવ્યપરાયણ મનુષ્ય થનામાં સદાય મળે. કેળવણીનો આ હેતુ હિન્દુમાં હજારે એક શિક્ષક સમજતો હોય, અથવા તેને સમજવવામા આ યો હોય તે માટે મને મદદ રહે છે મનુષ્ય એક પ્રાણી છે પરંતુ તે વિચારશક્તિ ધરાવનાર પ્રાણી છે કેળવણીનો વિશાળ હેતુ એ છે કે તેને વિચારશક્તિવાળું મનુષ્ય થનામાં સદાય ઝરવી ધણે અશે જીવન વિચારશક્તિવાળું અને ક્રિયાત્મક છે જેખન અને વાચન એ માત્ર મનુષ્યને વધારે સારા વિચારક અને વ્યવહારોપયોગી થવાને લાયક બનાવનારા સાધન છે સમગ્રજાતિની કેળવણીથી અને નિયમિત ચનન-વનન વગેરેથી મનુષ્યજીવનનો નજીવો ભાગ રચાય છે આમ જના હિન્દુ ગ્રંથાનની ગાળાઓમા અને ઝોનેનેમા, ઘણુ ખરૂં આવી જનનું જ શિક્ષણ આવી જાય છે ક્ષત્ર એટલું જ નહિ, પણ ઘણી નિશાળોમાં અને કોલેજોમાં તો વિચારશક્તિ અને ક્રિયાત્મક જ્ઞાનને દર્શાવી નાખવામા પગના નેચાય છે વિચારોની અને ઝોરોની સ્વતંત્રતાને ધણુ ખમવું પડે છે ત્યારે નામેદારીને અને ગોખણુપત્રી ઇનામ મળે છે તેમ જ તેના નખાણુ થાય છે.

તપાસણી કરનાર અમનદારો નિશાળની તપાસ કરતી વખતે નિશાળની વ્યવસ્થા સમઘી પોતાનો અભિપ્રાય નક્કર નોંધવાનું બનતા નથી, પરંતુ, તેઓ નિશાળનું શિક્ષણ બાળકોની વિચારશક્તિના વિકાસ તરફ દોરનાર હવું કે નહિ તે સમઘી કાઢપણુ પ્રકારની ટીમ લખતા નથી અનજત, ક્રિયાત્મક જ્ઞાન તો સાળાના અભ્યાસક્રમમા જેખાતું જ નથી આખ, હાથ અને મગજનો ઉપયોગ અનુક્રમે માત્ર ઝપેના અક્ષરો વાચવા, એપણી જાનવી અને જે શીખ વુ હોય તે યાદ રાખવું એટલામા જ નહિ, પણ કઠ્ઠણીજમા છે એ વાન તો હિન્દુસ્થાનની સાળાની નજર મહાગની વરતુ છે ધણા કાનની જુની ને રદ થએલી ધાગીએ ભાષાનું શિયણુ આપાય છે હિન્દુસ્થાનના બધા વિદ્યાર્થીઓ ઇંગ્રેજ ભાષાના પ્રાચીન પડિતો ત્રિપે માલિની ધરાવે એવી આશા રખાય છે વિદ્યાર્થી કેવું મહેનું, દેખ રહિત ને ભાષાની રૂઢિને અનુસરતું (Idiomatic) ઇંગ્રેજ નખાણુ કરી શકે છે તે જાણવાની એકપક્ષી દૃષ્ટિએ પરીક્ષામા વર્નાય છે ધણા વિદ્યાર્થીઓ વેદકની, વેપારી, ઇર્જનેરી અને હુન્નર-ઉદ્યોગની બીજી સાખાઓની ઉચી પકિતની કેળવણી જરી રાખતા એટલ્યા છે કારણ કે તેઓ પોતાના પરીક્ષકને પગમ યુતિપસંદિની મેટ્રિક્યુલેશની પરીક્ષામા 'બી' કહેવાના પ્રથમ પંચમા પુરતો સતોપ આપવાને નિષ્ફળ નીનડે છે.

જે છાકરો સરકૂત ભાષાનો કે અરબી ભાષાનો પડિત થના યાદતો હોય તેણે પણ નમ્રજ ભાષા અને અદિત્યમા એમ એ થના ઇચ્છતા વિદ્યાર્થી જેટલું કામ 'ખતાળી' પોનાના

પરીક્ષકોને સતોપવા પડે છે ખરી રીતે કરીએ તો હાન જે શિક્ષણ અપાય છે, તે બાળકની નિન્દનીના મુખ્ય કાર્ય સાથે ધણે અતો સખધ ધગનનાર નથી.

ગ્રેટબ્રિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જેવા આગળ પડતા દેશોમાં પણ કેળવણીના સૂત્રો અને પદ્ધતિ વિશે આવા પ્રકારની ફરિયાદો ઘણી સામાન્ય છે. ગમે તેમ હોય, તો પણ, દિ-રથાનમાં કેળવણીની પદ્ધતિ બીજા આવા સુધરેલા દેશો કરતા પચાસ વર્ષ પાછળ છે, અને તેથી બીજા દેશોમાં જે ક્યારનુએ થઈ ચૂકેલું છે, તેની સમાનતાએ આણુતા આપણને ભગીરથ પ્રયત્નો કરવા પડે. મહા મહેનતનું કામ તો એ છે, કે શિક્ષકો અને આચાર્યોને કેળવવા, અને લોકમન કેળવીને અમલમાં મૂકવો.

આ ગમે આ વિષયના ખાસ બે વિદ્વાન લેખકોના વિચાર તરફ ધ્યાન ખેંચવું ઉપયોગી નીતરને એમ હું ધારું છું એક ઇંગ્લેન્ડ વિદ્વાન છે, અને બીજો અમેરિકન છે બર્ટ્રેન્ડ રોસે કહે છે.

“જે કદ મુખ્ય ફેરફાર દર્શાવતી ધતવે છે અને તેની નિરુદ્ધ છે, તે પહેલે જોતા કેળવણી એ આમાન્ય રીતે સર્વોપરિ શક્તિ છે. હમણા જ કદ આવી પડે એવો ભય જેમને માથે અંતુમી રહ્યો છે એવી સરથાઓને હસ્તક કેળવણી વહિવટ માને છે, અને તેઓ યુવાન વિદ્યા થાંભિનાં રીપી શકાય એવા મગજમાં જાતીય કિતમતા માટે પૂજ્યવૃત્તિ ધીમે ધીમે હિતારે છે, તથાપિ તે સરથાઓ ઘણી મજબુત છે. સુધારકો પોતાના પ્રતિપક્ષીઓને, તેમની કિતમતાનું સ્થાન ખમેડી લેનાનો પ્રયત્ન કરી કડકો પ્રત્યુત્તર વાળે છે. બેમાથી એકે પક્ષ બાળકોની દૃષ્ટિ આણી નિચાર કરેલો નથી. જાણે કે એક ઘરકરમાં નહિ તો બીજામાં ભરતી કરવાના માત્ર નિપાધ જેવા બાળકો દોષ એવું વર્તન તેમના પ્રત્યે ચનાનાય છે. જે માત્ર બાળકોની દૃષ્ટિ વિચારાતી હોય તો તેઓ અમુક પક્ષમાં ભળે એવો પ્રયત્ન કેળવણી તો કદી કરે નહિ, પણ એ બે પક્ષમાંથી ક્યાને પોતાના શુદ્ધિનળથી પસંદ કરવો તેટલા સાફ તેઓને લાયક બનાવે નિચાર કરવાને બાળકોને લાયક બનાવવા એવો કેળવણીનો ઉદ્દેશ હોઈ શકે—નહિ કે તેમના શિક્ષકો વિચારેલે પ્રમાણે તેમજે વિચારવું એવો આત્મય દોષ ને આપણે બાળકોના હક સીકારીએ તો કેળવણી રાજકીય હથિઆ તરીકે રહી રહી નહિ. ને જે આપણે બાળકોના અધિકારને માન આપ્યું તો પછી આપણે તેમને એવી રીતે કેળવવાં જોઈએ, કે તેમને જ્ઞાન મળે, અને સ્વનત્ર અભિપ્રાય આધનાની માનસિક વૃત્તિ પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ રાજકીય સરથાઓદ્વારા અપાતી કેળવણી એવો આધનાની માનસિક વૃત્તિ પ્રાપ્ત થાય પરંતુ રાજકીય સરથાઓદ્વારા અપાતી કેળવણી એવો પ્રયત્ન કરે છે, કે તેથી મનની વૃત્તિઓ એવી રીતે ધકાય, અને જ્ઞાનની મર્યાદા એવી રીતે ઘેરાય, કે તે વડે અમુક પ્રકારની નિગત નિચારસૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ શકે.”

સગીન પરિણામ આણનારી યોજના વિશે બર્ટ્રેન્ડ રોસેટ ફરીથી ટીકા કરે છે,

“કેળવણી મૂલ્યથી જ અર્થસિદ્ધ છે, અને તેથી, જે વડે ભણું જીવન રચી શકાય તેવે સ્વમતામણી ઉદ્દેશ તેને માટે આવશ્યક છે. જે કે શિક્ષણ સાથે બને ત્યાંમુખી સુસંગત હોય, એવા સ્વાતંત્ર્યને કેળવણીમાં માન આપવું જોઈએ, અને શિક્ષણને હાનિ થયા સિવાય હાવતી રી કરતા વિરોધ સ્વાતંત્ર્ય આપી શકાય, તથાપિ, જે બાળકને કષ્ટપણ શિખવવું હોય.

પતિવ્રતા સતિઓ (સચિત્ર) ૩ ૩-૩-૩-૩ એન એમ નિપાડી એન્ડ કંપની, મુંબાઈ

તો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી કંઈક ઉદ્દનધન દૂર ન થઈ શકે એવું છે. અન્યત્ર, સાધારણ સહચરે, સાથે જોમને અનંધ નથી એવા અસાધારણ ચતુર શિષ્યોને આ વાત લાગુ પડી શકે નહિ. શિષ્યકોને માથે ભારે જવાબદારી રહી છે તેવું આ એક પ્રમાણ છે. બાળકોએ ખાસ કરીને થોડું ધોળે ચરો પોતાના વડીલ જનોના દયાભાવ પર રહેતું જોઈએ. પોતાનું હિત સંભાળનાર તરીકે તેઓ જાતે વર્તી શકે નહિ. કેળવણીના કાર્યમાં કેટલાક પ્રમાણમાં અવિ-કારનો લાગુ થઈ શકે તેમ નથી. માટે જેઓ કેળવણીનું કામ કરે છે તેઓએ સ્વાતંત્ર્યના જોમો અનુસરી અધિકાર વાપરી શકાય એવા રસ્તો શોધી કાઢવો જોઈએ.

જ્યાં અધિકારનો લાગુ થઈ શકે નહિ ત્યાં પ્રેમભાવના જરૂર છે જે માણસ ખરી કેળવણી આપનારો હોય, અને બાળકોની સમાજિક ઉચ્ચતાને અનુસરી વિશ્વસ થવા દેતો હોય તેનામાં પૂર્ણવૃત્તિ સારોત્પત્તિ દેવી જોઈએ. જેઓ 'યાંત્રિક અને ઉત્પન્ન કરેલી લોહમય સ્થના' (Machine-made cast iron systems) નો પક્ષ ધરીને બોલે છે, તેઓમ કે બીજા તરફના પૂર્ણભાવની ન્યૂનતા છે. સુધારકો અને ચાનતા વહિવટની સાથે થનારા લોચા સ્પર્ધા, મુડીવાદ અને ફેબિનની શાસ્ત્રીય યોજના (Fabian scientific organiza- tion) તોરે કારણદોષમાં મનુષ્યજાતિના ઉત્સાહને બળાકારે ધકેલનારો પ્રયત્ન કરે છે જેમાં, સરકારી કચેરીમાંથી કાયદા કાનુનો નીકળે છે, મોટા મોટા વર્ગો છે, નિર્ણયિત થએલો અભ્યાસક્રમ છે અને સામાન્ય શુદ્ધિવાળા શિષ્યો નીકળે એટલે બહુ થયું એવા આ રીતે માટે આગ્રહ દેવાનો છે તેવી કેળવણીમાં બાળકો તરફ પ્રેમભાવની ખોટ સુપ્રસિદ્ધ છે. પૂર્ણભાવ માટે લાભોની અને અગત સહાનુભૂતિની જરૂર છે જેનામાં યથાર્થ ક્રિયાશક્તિ અને સાધન બહુ થોડા પ્રમાણમાં હોય તેમના પ્રતિ પ્રવળ ભાવનાની જરૂરિયાત છે. બાળક અસકત હોઈ બાહ્યદૃષ્ટિએ જોતાં મૂખ કે રિક્ષક બળવાન છે, અને દરરોજના વ્યવહારમાં બાળકના કરતા વધારે ચતુર છે. પ્રેમભાવ વિનાનો શિક્ષક, અથવા પ્રેમભાવ વિનાનો અમલ-દાર, બાળકના આવા દેખીતા ઉત્તરતા દરજ્જા માટે સહેનાઈથી અવગણના કરે છે તે ધારે છે કે બાળકને સ્વરૂપ આપવું એ પોતાનું કર્તવ્ય છે. કલ્પના શક્તિમાં તે મારી સાથે કામ કરનાર કુલા છે, અને તેથી તે બાળકને કંઈક અસ્વાભાવિક ધાટ આપે છે તે વચના પ્રમા-ણમાં કટુલુ થાય છે. આંતરિક અસંતોષ અને કુતકમાગન માનસિક પ્રકૃતિ તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. ઉવટે, નિષ્કૃષ્ટતા, અસુખ અને બીજાઓએ પણ અન્યકારક સ્થિતિ ભોગવવી જોઈએ એવી શુદ્ધિનો જન્મ થાય છે.

જે મનુષ્યમાં આદરશુદ્ધિ છે તે યુવાનોને આત્મ અધ્યયન સ્વરૂપ આપવાનું પોતાનું કર્તવ્ય છે એમ કદીપણ લેખજો નહિ. તેને લાગે છે કે અર્થ જીવોમાં—વિશેષ કરીને મનુષ્યપ્રાણીમાં, અને તેમાં પણ ખાસ કરીને બાળકોમાં—કંઈક ધકેરી, અનિર્વચનીય-અનંત, કંઈક વ્યક્તિગત અને અહુન રીતે વહાવું જીવનનું વિકાસ પામતું સત્ત્વ, વાણીથી પર હોય ભવચક્રમાં બાથોડીઆં મારતું દેહધારી બનેલું છે."

મી બર્ટ્રેન્ડ રસેન પંડી આગળ વધીને રાજ્યો અને દેશો અસ્તિત્વ ધરાવતી ૪૨ સ્થાના નિર્બંધણ અર્થે પ્રજાગીય કેળવણીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરે છે, અથવા, બહુ થાય તો વ્યક્તિનો વિચાર કરે તો કેવી રીતે “પૈસા કમાના” કે “આગળ વધવાની કળા” અથવા “મારો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરવો” વગેરે વિચારોમા કેળવણીનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત રહે છે તે દર્શાવે છે.

કેટલીક વસ્તુઓ હાલની કેળવણી પુરી પાડે છે, માટે બધા સુધરેલા દેશોમા તે હકીકત પ્રચલિત માગ સપાદન કરવાનું જરૂરી રહેતું જોઈએ એવું ગ્રેસેલ પણ બીજાઓની માફક ધારે છે, દાખલા તરીકે, લેખન, વાચન ને અલગલગિતનું પ્રાથમિક જ્ઞાન હાલ આ વિષયોમા અપાતુ વારત્તિક શિક્ષણ, જ્ઞાત્ય, જોષ્ઠએ એટલું નહિ હોય, તોપણ તે સ્પષ્ટ ગીતે હરફત કરે એવું તો નથી જ. “માક્ષાત્ તુકસાન કરે એવું શિક્ષણ તો ઇતિહાસ, ધર્મ અને બીજા નિરાદ્યુક્ત વિષયોમા રહેતું છે. આ વિષયો નિશાળોને જરૂરી રાખવાના રહેતું લગતા છે, અને એ દેવુઓ, નિશાળોને નિભારી રહે છે, કેમ કે એનાથી આ વિષય અમધી અમુક અભિપ્રાયો બાળકોના મનમા ભરી શકાય છે. પ્રત્યેક દેશમા ઇતિહાસ એવી રીતે શિખવાય છે, કે તેથી તે દેશની વ્યર્થ અતિશયોક્તિ ચાલ પોતાનો દેશ હમેશા સત્યને માર્ગે ચાલતો આવ્યો છે, અને બહુધા જયારત નીવડ્યો છે, તેમ જ લગભગ બધા મહાન પુરૂષો પોતાના દેશમા ઉત્પન્ન થયા છે અને બધા વિષયોમા પોતાનો દેશ અન્ય દેશો કરતા ચઢિઆતો છે, એવી માન્યતા રાખના બાળકો ત્રીજે છે* આ માન્યતા કેવળ પ્રશસાયુક્ત હોઈ તેમા મહેલાઈથી તત્ત્વીન ચર્ચ શકાય છે અને તે વિવાદોના ઉત્તરગતીન જ્ઞાનથી પણ ભાવનામાથી ભાગ્યે જ ખસેડી શકાય છે.

એક સાદો ને સાધારણ દાખવો લખ્યે વાર્તુની લડાઈની ખરી અનેરી હકીકતો પુરે પુરી તપસી નવાર અને બારીક નોંધોથી જણીતી છે પરંતુ ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ ને જર્મનિન પ્રાથમિક શાળાઓમા એ લડાઈની ખરી હકીકતોને અતિશય વિચ્છિન્ન રીતે જણાવવાય છે. સાધારણ ઇંગ્લેન્ડ છોકરો માને છે, કે મુશિઓનોએ લડાઈમા નહિ જેવો ભાગ લીધો. સામાન્ય જર્મન છોકરો ધારે છે, કે વેનિઝન વખતે હારી ગયો હતો, પણ બ્યુચરન ઔર્યથી તેનો વિજય થયો હતો. જો અનેરી હકીકતો સત્ય રીતે બન્ને દેશોમા શિખવામાં આવી હોત તો આટલા બધા પ્રમાણમા દેશાભિમાન શકિત થતે નહિ. પુદ્ગની ઇતિહાસ વિજય માટે આવે. આગ્રહ બેમાથી એકે પ્રજા ન દર્શાવત, અને લડનાનો ઉત્સાહ ન્યૂન થઈ ગયો હોત આવું પશ્ચિમ આશ્રય અટકાવતું જોઈએ. પ્રત્યેક રાજ્ય રાષ્ટ્રીય અભિમાનને

* વિશ્વવિદ્યાલયોએ અને પાઠ્ય-પુસ્તકો માટે નિમાએથી સમાજોએ મંજૂર કરેલા દિ.દુસ્થાનના ઇતિહાસના રૂપોના ભારતીય મળા પરાક્રમેની પ્રશંસા થાય તેવી રચના નથી, ઉલટ, તેનાથી વિપરીત સાવ તરફ પરાધાત્ત કરવામા આવે છે.

એડિટર-એમ, આર મોર્ડન જિયુ.

પ્રતિ આપવા ઇચ્છે છે, અને નિષ્પક્ષપાત ઇતિહાસોથી આ કામ થઈ શકે નહિ એ વાતથી તે સારી રીતે વાકિફ છે. અનાય બાળકોને પરિચિત, ગોપન ને ઉચ્ચેત્સવીદારા ઇતિહાસનું ચિત્રણ આપ્યું છે. ફુનીઆના ઇતિહાસ સમગ્રી અસત્ય વિચારો બિનખિન દેશોમાં શિખનાય છે, તે એવી જાતના છે, કે તેથી ક્યહને ઉત્તેજન મળે છે અને દુરામતી રાષ્ટ્રીય અભિમાન ચાલુ રાખવાને ઉપયોગી થઈ પડે છે.

સુદ્ધ શિષ્ટાચાર (Good form) ના અનિષ્ટ વર્ણવતાં તે મીઠા કહે છે.

“બાલ શિષ્ટાચારના દોર એ રથને ઉદ્ભવે છે, પોતાની સાધુતા માટે તેનો સપૂર્ણ વિશ્વાસ, અને જગતમાં વિચારગતિ કયા માટે સર્વશક્તિ, જીવનને ઉપયોગી બળ અને અર્થનિત્ય મૂળ કારણ—એ સર્વથી શિષ્ટ દોરગદિત આચાર ને રહેણી વધારે ઈચ્છવાનું છે. એવી તેની મા પતા સપૂર્ણ વિશ્વાસ, એ પોતે જ, જેમનામાં તે દોષ છે તેમની બધી માનસિક પ્રગતિઓને રસાનત કરવાને પુરતો છે, અને જ્યારે એ વિશ્વાસ, જનીય વિશેષ શુભ અને અસંખ્યતા—જેઓ લગભગ નિત્યની પ્રિયાગ માનસિક શક્તિ સાથે સમય ધરાવે છે—તેમની અપ્રતિદા સાથે સંકળાય છે, ત્યારે તેની સાથે સસર્ગમાં આવતા બધાના વિશ્વાસનું તે કારણ બને છે ‘સુધરિત બાલક’ એ પોતે જ નિ સત્ય છે, અને અવ્યુત્પત્તે અર્થ અનુચિત છે તથા જેમનામાં એ નથી તેવા માણસો તરફ એનું વળણ એનું છે, કે તે ને એ બધાનો અત આણે છે કે જેઓ કલ્પ જાતના રવા હોત.”

અનમત, આ ઉપરથી તેના કથનનો આશય એવો નથી, કે સૌદર્શકરહિત ય્યના અને અશિષ્ટ રીતબાત એ સદૃશ્ય છે તેનું કટ્ટુ માત્ર એનું છે કે અનિક પ્રકારના શિષ્ટાચારને અયોગ્ય મદસ્ત આપનાથી તે સકુચિત ને અકુચિત નીવડે છે.

ધર્મનાં શિક્ષણથી યનાં અનિષ્ટો વિષે તે આથીએ વિશેષ ભાર દઈને જણાવે છે,

“સ્વન વિચાર કરતા શિખવવાને મદને, ખીનઓ કહે તે ખડે એવી જુદીને જન્મ આપવો, સમયસ્થાનની તપાસ જાને કંઠા દેરી ને અતરસામાંની સ્વેચ્છા ઉત્તેજન આપવું, એના કરતાં, તેથી ઉનદુ સદિ ધ વૃત્તાંતો વિરે સ્વન સિદ્ધ અભિપ્રાયો મદજૂ કરાની મુલા-નોને કુજ પાડવી, એવો અર્થ કેળવણીનો જ્યાસુધી લેખાય છે, ત્યાસુધી સ્વતંત્ર મજાનો પ્રતિમધ અત્યાજ્ય ને અનિર્ણય દેશવસ્તીએ સત્યની ઇચ્છાને ખીવવની જોઈએ પખુ અમુક પથ એ જ સત્ય છે એવા નિશ્ચયને કતાપિ ઉચ્ચેત્સવો જોઈએ નહિ દેવજો રાંત્યો અને ગજકીય પક્ષોની લડાયક વ્યવસ્થામાં માણસો જોડાય છે તે ધર્મેની લીધે જ ધર્મોમાં અનિશય શક્તિ હોવાને લીધે લડવામાં હોશિયારી આવે છે જે વિષયોમાં ક્રાંતિ એ જ જુદીવિષયક સંસ્થિતિ છે, તેમાં જેમને સપૂર્ણ નિશ્ચિનાયે જામે છે તેમને નિશ્ચયમાં આગેપાય છે ધર્મોની માન્યતામાં આવી અધશક્તિ ઉત્પન્ન કરવામાં આ વડવા ધ ધારેલી મતનમ સિદ્ધ કરાની શક્તિનો જન્મ આપવામાં, બાળકોની જીવનશક્તિને લપેટવામાં આવે છે, તેમ જ નવીન વિચારોની અભિવ્યક્તિ પર અકુશ મુકવાને તેનો નિરોધ કેરી રીતે થઈ શકે તેપર આસ પ્યાન આપવામાં આવે છે, ને આવી રીતે બાળકની સ્વન

શુભાગિરીનો ગજન (સચિત્રવાર્તા) ૩ ૨-૦૦ એન એમ. ત્રિપાડી એન્ડ કંપની મુદ્રા

નિરીક્ષણ દર્શાવે મર્યાદિત કરવામા આવે છે આનું પરિણામ એ થાય છે, કે જેમના મન બહુ અચળ નથી હોતા તેઓમા વિરુદ્ધ પક્ષ વિશે તિરસ્કાર યા અરચિનું પરિણામ જામી જાય છે, ત્યારે જે કોઈક ચોટીક અકિતઓના નિચારનો નિગાસ યઈ રહેતો નથી તે અકિતઓ વૈજનનો નિરસ્કાર કરનાર, છુદ્ધિબળમા નિરાશાજનક, જૂનભરેલી રીતે દોષ દર્શાવે, જે કઈ વિવિધતા છે તે નિરચક છે એવી માન્યતા રાખવાના અધિકારી અને ખીજા એવી ઉપાદેશક પ્રેરણાઓના તેઓ સહાર કરે છે, તેનું સ્થાન રોકનાને પોતાના તરફથી બાંધુ સાહિત્ય આપવાને અસમર્થ હોય છે”

આત્માપાત્ર અને નિયમ વ્યવસ્થા વિશે તે કહે છે

“શિક્ષણનાં કામમા યુવાએવા લોકો ધણુ ડરીને અમુક પ્રવારની માનસિક ટેવા બાળકોના મનમા ભરે છે આત્માપત્રને ને નિયમ બનાવણુ, ઐદિક દળપ્રાપ્તિના અનુપ્રવાસમા ક્રૂરતા, વિરોધી પક્ષના લોકો પ્રતિ તિરસ્કાર, નિર્વિવાદ અવગ્રહા અને શુભ જ્ઞાનનો નિષ્ક્રિય સ્વીકાર—આના પ્રકારનું માનસિક વળાણ બહુધા મામાન્ય છે આ બધી જીતિઓ અવનથી નિરુદ્ધ છે આત્માપાત્ર અને નિયમ-વ્યવસ્થાને બદલે આપણે રનાતમ્ય અને પ્રોત્સાહનનું વલણ કરના પ્રતિ લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ વિચારે પ્રત્યે અસહિષ્ણુતા રાખતા શીખવવાને બદલે, જે પ્રતિ ન્યાયનિદા રાખતા શિખાય એવા પ્રમત્ત શિક્ષણ વડે થવે જોઈએ અન્યત્રને સ્થાને તેણે પૂર્ણવૃત્તિ અને પ્રતિપક્ષ નુ કહે છે તે સમજવાની છુદ્ધિ મનમા ઉતારવી જોઈએ ખીજાઓના અભિપ્રાય વિશે, અવસ્થા હાજીહા તો નહિ જ, તો પણ, કપિત અનુમાનોથી સધુકન થએલું હોય એવા, અને જેમા કારણોનું સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષીકરણ થતું હોય એવા વિરુદ્ધભાવ દર્શાવે જોઈએ નિશ્ચાસરીયતાને બદલે લક્ષ્ય એ હોય જોઈએ, કે તેથી ગર્ભિત શકાઓ ઉદ્ભવ થાય, મનની અમત્કારિક ક્રિયા પ્રતિ પ્રેમ ઉપજે ને વિચારોમા ઉત્સાહ ને સૌખ્ય વડે સહારમાં વિજય મેળવવાની છુદ્ધિ આવે મનના વિષયોપ્રતિની દુનક્ષતાને લીધે, એકની એક સ્થિતિમા પડી રહેવાની સતોપવૃત્તિ તથા રાજપ્રકરણી ભાવનામા પ્રત્યેક શિષ્યની શૈલ્યતા એ આ આપણીના તાત્કાલિક કારણો છે પરંતુ આ બધા કારણોની નીચે એક વધુ પ્રધાન સારભૂત કારણુ જોડેલું છે, તે એ છે, કે કેળવણીને ‘વિદ્યાર્થીઓ ઉપર અધિકાર અનાવવાની એક ક્રિયાસાધક શક્તિ તરીકે લેખવામા આવે છે, પરંતુ તેમના વિકાસને યુદ્ધિ આપનારા સાધન તરીકે કેળવણી ગણવાતી નથી વિદ્યાર્થીઓ તરફ આદરછુદ્ધિની ખોટ છે તે આથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. તેમના તરફ પૂર્ણવૃત્તિ રાખવાથી જ અગત્યના સુધારા સાધી શકાય એમ છે”

“સાધનો નિરાજો ઉત્તમ ભાગ ઈચ્છવા યોગ્ય છે, અને તેમાં આડે આવવાની જરૂર નથી”

“જૂનભરેલી રીતે કરકસર કરવાને લીધે મોટા મોટા વગા રાખવામા આવે છે, તેમ જ દુર્લભ કામ, કરનારા શિક્ષકો રાખવામાં આવે એ તેથી આત્માપત્રનની જરૂર પડે છે. જેમને શિષ્યવૃક્ષાર્પણે અનુભવ નથી તેઓ કદાપી પણ ચક્રો નહિ કે ખરેખરી પ્રગતિ

કરતી કેળવણીમાં સક્રિયતા કેટલો વધારા થાય છે તેઓ ધારે છે, કે ખાસ કરીને માફક જોઈએ તેટલા કરાક કામ કરવાની આશા સિદ્ધિ પાસેથી પણ રાખી શકાય છે આનું ફળ એ થાય છે, કે અતિશય થાક લાગે છે, ને જ્ઞાનનુભવો તરત ઉત્કેશ્ય એવા નીવડે છે અને વિનયનું પૈતૃક યત્નની માફક નિગૂંથપણે અવા કરવાની જરૂર પડે છે વળી આ કાવનો વિનાઈ વતની માફક નિગૂંથપણા શિવાય કદી થઈ શકે નહિ "

*

*

*

" નિશાળોમાં હાન જે નિયમ-વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે તે વગી કટુજન છે, વગભર બધી સિદ્ધિને અર્થે અમુક પ્રાચીન નિયમ-વ્યવસ્થાની આચરણમાં છે અને જેઓ પદ્ધતિની પદ્ધતિ મજબૂતી એકલી ઉપરચોગિયા વ્યવસ્થાની નિરૂદ્ધ પ્રતિક્રિયા કરે છે તેઓ કદાચ તેનું યથાચ મૂલ્ય આપી શકતા નથી હોવા છતાં તેનું હેતુ દર્શાવી સિદ્ધ કરવાની અને માર્ગમાં કેટલીક વસ્તુની ત્યાગ કરવાની તથા દુષ્કાર સહન કરવાની શક્તિ મેળવી જે પ્રમાણની આનરિક નિયમ-વ્યવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે તે ધન્યવાન છે આનો અર્થ એ નીચે છે, કે જનજાણિતો તામે આવેગશક્તિએ હંડુ એવન કે જનજાણિત ગીત દરિ મમાર્ત ન હોય એવે અવસ્થા પછી નિશાળ ઉત્પાદક જનજાણિત દગતગત કાર કરવું એના સિવાય મબીર મહત્વાકાંક્ષા-બને તે સારી હોવા માગી હો-નેને દિવામાં મૂળી નકાચ નહિ તથા કોઈપણ સગવડ આપણ પ્રધાનપદ ભોગવે નહિ આના પ્રમાણની નિયમ-વ્યવસ્થાની અગત્ય છે પરંતુ ને દૂર દેશી ધોયની પ્રવળ ધન્યવાની જ ઉદ્ભવી શકે છે, અને કેળવણી આની ધન્યવાને પુષ્ટિ આપે (જે કે હાનની કેળવણી તો કરવિન જ એવું કરે છે) તો માન કેળવણીથી જ તેને જન્મ થઈ શકે છે આના પ્રમાણની નિયમ-વ્યવસ્થા સ્વનન્ન શુદ્ધિથી જ નીપજે છે, પણ કોઈ બાજુ અધિકારથી તેમ મની શકતું નથી ધાની નિશાળોમાં જે નિયમ-વ્યવસ્થા મેળવવાનો પ્રયત્ન થાય છે તે આ જાતની નથી, અને આ જાતની નિયમ-વ્યવસ્થા મને અનિહરૂપે બાસતી નથી "

તે વિચારની બીજા વિષે પોતાના વિચારોનો ઉપસ્રદાર કરે છે તે પ્રમાણે.

' માણસો જાણે પૃથ્વીપર કશાથી ખીતા ન હોય તેમ વિચારોથી ખીએ છે-સર્વ નાશ અને કદાચ મૃત્યુથી વિશેષ-નીએ છે વિચાર એ ઉપયોગી, જરૂરથી ફેરફાર કરે એવો સદ્ધારક અને લાયક છે વિશેષ અધિકાર, સ્થાપિત સરચાઓ અને એકબીજામાં ટેવો માટે વિચાર દવાશૂન્ય છે અધિકાર પ્રતિ વિચાર નીનિનિયમ સ્થિત, ઉત્પન્ન ને નિરૂદ્ધ છે અને અનેક ધોયથી અનુભવેના હાપણ પ્રતિ તે પ્રમાણ છે વિચાર નરકના ખાણમાં દરિ નાખે છે ને જાણીત થતો નથી તે મનુષ્યને પ્રચાલિતના મદન ઉદાહરણથી યેગએના બળદીન સદમ બિંદુ તરીકે જુએ છે એમ જણા, તે પોતે જાણે વિશ્વને પ્રભુ દેવ તેમ અવિચર રહી અવિહરૂપે વર્તે છે વિચાર મતાન, શીઘ્રગામી અને અવતર છે તે વિશ્વો પ્રકાશ છે, ને મનુષ્યનું મુખ્ય યોગ્ય છે "

“ પરંતુ, ને વિચાર, ઘણાની મિશ્રિત ખતવાનો દોષ અને, નહિ કે તેના ઉપર થેણા-એકનો જ ખાસ દહ દોષ — તો આપણે ભવને દૂર કાઢવો જોઈએ મનુષ્યને અત્યુચ્ચ ગામી પાછળ પાતનાર ભય છે એવો ભય રહે છે, કે રખેને પોતાની ઉમંગથી સ્વીકારવી માન્યતાઓમાં કંઈ જૂન ચર્ધ ગર્ધ હોય, અથવા ને સરથાઓ વડે તેઓ જીવે છે તે ભવિષ્યમાં અનિષ્ટકાર થઈ પડે, અથવા પોતાને માટે જોઈતું માન ચેત્ય પાડું દોષ તેથી જોડી લાયકાત પોતાનામાં છે એવું ખતાનવાનો પ્રસન્ન કદાચ આવી પડે ” શુ કારીગર માણસે અમામિત્ય વિચાર અવનપણે કરવો જોઈએ ? તો પત્રી આપણ એટલે શ્રીમતોનું યુ થયે ? યુનાન પુરોગાએ અને યુનાનીઓએ શુ સ્ત્રીપુરુષાદિ બેદનો વિચાર ખાતનતાથી કરવો જોઈએ ? તો પછી નીનિનું યુ થયે ? શુ મૈનિકાએ યુદ્ધનો વિચાર પૂટ્યો કરવો જોઈએ ? તો પત્રી નૈનિક વ્યવસ્થાનું યુ થયે ? એ વિચાર દૂર કરો ! દુરાચરના નિમિત્તમાં પાછ દડો, નહિ તો, સપત્તિ, નીતિ ને યુદ્ધને જોખમમાં પણ નખાય ! મનુષ્યના વિચાર સ્વત્ર હોય તેના કરતા મનુષ્યોએ મૂલ, પ્રમાદી અને ઉપદ્રવ કરનારા થનુ એ વધારે યોગ્ય છે કારણ ને તેમના વિચારો સ્વત્ર દોષ તો તેઓ દાન જેમ વિચારી શકે છે તેમ વિચારી નહિ નહિ માટે ગમે તે બેાગે, આ અન્ય અટકાવવો જોઈએ ” વિચારના વિરોધીઓ આ પ્રમાણે પોતાના આત્માની અનાત ગદનતામાં નાતિનાત્થી સિદ્ધ કરે છે અને તે મુજબ તેઓ પોતાના દેવજોમાં, પોતાની નિરાજોમાં અને વિશ્વવિદ્યાનયોમાં વર્તે છે ”

“ ભવથી પ્રેરિત કોઈપણ ગરયાના જીવનની શુદ્ધિ આગળ થઈ શકતી નથી ભય નહી, પરંતુ એક આશા જ માનુષી વ્યાપારમાં ઉત્પાદક સૂત્ર છે, જેઓ બાળકનાં શિલાણને અધિ કારમાં રાખે છે તેઓના મનને ભરિધ્યને ઉત્પન્ન કરનારા મનોરથો કળતા ભૂતકાળને સભાળી ગણવાની ધન નિમેષ સતેજ કરે છે શિલાણનું ધ્યેય નિરતેજ સત્યની નિષ્ક્રિય માહિતી તરફ ન હોતું જોઈએ, પરંતુ આપણા પ્રયત્નો વડે ઉત્પન્ન થવાની સૃષ્ટિપ્રતિ દોગર્ષ આધક શક્તિ-પ્રશ્નિ-તરફ હોતું જોઈએ એ ગાધક શક્તિને ગ્રીમ અને રીનેષસન્ના નહ સૌંદર્ય કાળે પથાત્પાયુક્ત, અતિ ઉત્કર્ષ દશાનીને ઉત્તેજીત કરતી જોઈએ નહિ, પરંતુ તેને જનસમાજની કાનિયુક્ત કલ્પનાત્ક્રિયી, ભવિષ્યના સમયે વિચાર સવ સપાદન કરશે એવા વિચારોદાયથી અને રૂપીપર મનુષ્યના નિર્ગીક્ષણની સર્વદા વૃદ્ધિગત થતી દષ્ટિમર્ષાદાયી પ્રોત્સાહિત કરતી જોઈએ જેમને આ ગદરચને અનુસરતું શિલાણ મળે છે તેમનામાં જીવન-ચક્તિ, આવા ને આનન્દ રેલાતો, તમા મનુષ્યપ્રયત્નથી નિર્માણ થયેલા વિજયની શ્રદ્ધાથી મનુષ્ય જાનિનું ભૂતકાળથી ઓછું અનિષ્ઠ ભરિધ્ય રચવામાં પોતાનો યોગ્ય દિરમો વહન કરવા આજ તેઓને સમર્થ ખતાનગે ”

- દાનના યુગનો એક શ્રદ્ધાજનિય વિચાર અને ઇચ્છા વિચારોમાં ને કંઈ ઉત્કૃષ્ટ છે તેને તાદશ્ય ચિતાર આપનાર લખન, આ વિષયમાં શુ જણાવે છે તે દર્શાવવાને એ આ લાખા પનારા મા'યા છે માયક પણ સ્વતન્ન દષ્ટિએ વિચર કરાનો છે, અને તેના અભિપ્રાયોને અસરકારક જેવી ગણીને સ્વીકારનાના નથી તે ને કહે છે તેમાં મોટે ભાગે સત્ય રહેયુ છે, એ માનવી તો કોઈથી ના પાડી શકાય એમ નથી

વિક્રમોર્વશી.

(મહાકવિ કાલિદાસના સરકૃત નાટકની ગદ્યાત્મક કથા)

(ગદ્યા અકથી ચાતુ)

લેખક—ગ. દાશીનાથ અબાગાદર જ્ઞાતી. બી એ

ઈ.પૂરિમા નામ્યપ્રયોગ આવી રહ્યા છે, નામ્યતાત્ત્વકાર ભરતમુનિ સગરની દેવી-
એ કરેલા “લક્ષ્મી સ્વયમ” નામના કાવ્ય ઉપરથી રૂપાન્તર કરી અપ્સરાઓને તે શીખ
વતા હતા આ પ્રમાણે “લક્ષ્મી સ્વયમ” નાટક બજવાતું હતું અને ઇન્દ્ર ભગવાન
સહિત વેલકપાનો જોવામા એકતાર થઈ ગયા હતા આ નાટકમા ઉવશીને લક્ષ્મીની
ભૂમિકા ભજવવાની હતી અને મેનકાએ લક્ષ્મીની સખી માર્ણીનો વેપ ધારણ કર્યો હતો
નાયવામા, ગાવામા અને હાવભાવ બતાવવામા નામ્યગુરુ ભરત મુનિએ પોતે પાત્રોને
કેળવ્યા હતા વળી હાનભાવમા પ્રવિણ અપ્સરાઓ પાત્રો તરીકે રંગભૂમિપર દેખાવ
દેવાની એટલે નાટક વધુ ઉત્તમ અને આર્પક થવાનું તેમા નવાઈ પણ શી ?

વારુની મનેની મેનકા લક્ષ્મી બનેલી ઉવશીને ઉવેલીને બોલી,

“લક્ષ્મી, ત્રેલોકના ઉત્તમ પુરુષો અત્રે એના છે કદે જોઉ તાઈ મનકા નાતરૂ દોડ છે ?”

આ વખતે ઉવેલીના હૃદયમા પુરુરવાની શૂંતે રમી રવી હતી નાટકમા વારુણીના
સ્વાત્વના જવાનમાં લક્ષ્મીનો “પુરુષોત્તમ તરફ” એ જનાન હતો ઉવશીનું હૃદય જ પુરુ
સ્વામય થઈ દેવુ તેથી “પુરુષોત્તમ તરફ” તે બંને “પુરુરવા તરફ” એમ જોનાઈ ગયુ
આના વિચલન ઉત્તરથી નાટકમા રસનગ થયો અને ભરતમુનિએ ધણા કોધમા આવી
જઈ ઉવશીને નાખ દીધો—“માગ સિદ્ધાણુપગ કનક ગડાનુ તેથી જ ન પૃથ્વીપર પા”

આ પ્રમાણે નાટકમાં સરસ્વાતમા જ વિન આ પુરતુ બાખીનો ભાગ નિર્દિધે
પૂરો થયો ઇન્દ્રના મનમા ઉવેલીને માટે ત્રીન ભાગબી હતી તેથી જ્યારે તે સરમની
મારી નીચું નિહાળી હી હતી ત્યારે તેના ચિત્તનુ સારવન કરતા કહ્યું “ઉવશી જેની
પ્રેમભળમાં તું અપમણ છે તે રાજાના પુરુરવા સમરાગણમાં સહાય કરનાર, માગપગ ઉપ
કાર ક નાગ, માગે પગમ પ્રિય મિત્ર છે તેમાપગ મારે કછ પગ પ્રત્યુપકાર કરવો
તેમજ એ ભગમુનિના સાપને લીધે તારે થોડા કાળ સ્વર્ગ છોડી પૃથ્વીપર નિરાશ કરવો
પડતો જ માટે નુ એ રાજાની મની તરીકે રહે અને તારાથી એ પુત્રનુ મદો જુએ
ત્યાગ પત્રી પાત્રી આવી આરવાની તને રજા છે” હૃદયભગવાનની આજ્ઞાથી ભરતમુનિનો
આપ તો રગ ભના રૂપમા ફેરના ગયો ઉવેલીને હૃદયમાં આવી જઈ મહે ન ભગવાનને
પ્રજામ કર્યા, અને તે સ્વય છોડી આવી નીકળી

ગળ અન્ય સ્ત્રીના પ્રેમમાં મુગ્ધ થયે છે છતાં પોતાનો પતિ છે, લગ્નિગત યજ્ઞ નમ્ર તાથી સ્નાત્તિમાન સજી તેણે હાતાની દામાં માગી, અને ગમે તેટલી પ્રશ્નિપત કરી છતાં તેની અનના કરી પોતે આવતી થુપ-આરી નિચારપરપરાથી ગળીનું મન પદ્માતાપથી બળવા લાગુ આથી તેણે નિપુણિકાને પોતાના તરફથી ક્ષમા માગતા રાગ પામે મોક્ષી પછી તરત જ

ગામઝીમહિન રાણી આવી પહોંચી — ૧૭ ૧૩૭
ચિત્રકાર - ગ. ગિરિકાન્ત

કસુકી મારત રાગને નિરૂપિત કરી કે, “આર્ષપુત્ર મારે આજે નતનું ઉજવણું કરવાનું છે, આજે રાત્રે એનાદ્ય વખતે મહિમહેવમાં આપ માતાપર દર્શનનો અનુગ્રહ કરો! એમ આજ છે આપની સાર્થે સજેડે મેસી ચરશદિણીના સયોગના દર્શન કરવાનું મને મન છે”

કસુકીએ રાણીનો સદેશ રાગને કહ્યો એટલે તે બોલ્યો, “નાર, દીને જલને કરો કે તેમની ઇચ્છાનુસાર કરવામાં આવશે”

મરજકામ્સ અન્ડર એન્ડ્રીયન્ટાઇન્ટુ લા ૩ ૦-૧૨-૦ એન એમ ત્રપારી એન્ડ કપની, મુબાઇ

સાઝ પડી સહેલા નહન રિતેરે નિત્યકમથી પગવારી, ગમ્યાજી તગ્ગ સરખાં મનોહર પા-
થયાંપર ચડીને રાજ મહિમભેયની અગાધીપર જઈ પહોંચેા નિપક સાથે જ હતો આ
ખતે ચક્રોત્થ થયાની તૈયારી હતી રાજ્યે પાનનિપતિને મસ્તકે વિરાજનાર ચદ્ર ભગવાનને
૧૫ જોડી પ્રણામ કર્યાં

શીન નરિકાના પ્રકાશમા બેમ બેમ ગજ્યે માણસકને ઉર્ણશીના વિરહાશ્રિથી બગના
પોતાના હૃદયની વ્યથા કહેના માડી એટલામા મત ઉજવવામાં જોઈતી સામગ્રી સંદિન ગાળી
મારી પહોંચી આવતા જ તેણે રાજને જયજયકાર શરૂથી વધારી લીધો રાજ્યે આ
પૂનક ઉભા થઈને પોતાની પામે તેને બેસાડી “દેવિ, તમાગ મતનું નામ શુ છે તે કહેા”
રાજ્યે પૂછ્યું

રાણીએ નિપુણિકા સામે નેત્રુ દેરીના મનનો વિચાર જાણી જઈ નિપુણિમા મોતી,
‘મહાગાજ, આ મતનું નામ “પ્રિયપ્રસાદન”

‘આટના જ માટે આ મુકુમાર દેહને નતનુ ૪૮ નેત્રુ આજની નથી વહાવી, તને રાજ
ગખસા હૃદયેસ કુ આપુ જ રુ છુ તો પછી મને રીઝવના માટે વળી નન કેવા ?”

“આર્યપુત્ર મા ! મતના પ્રભાવની જ આપ આજ મીમા મીમા વચ્ચેા બોલો છે”
આ પ્રમાણે મનનાને મોલી ગાળીએ દામીએને હૃદય કર્યો, “ચાલો નતનુ સરણુ સાર્દસ
તાવો અને મહિમભેયની અગાધીમા પડતા ચ દ્રવિરણુનું હું પૂજન કરે”

મધુ શાહિન્ય હાજર થયું પગન સમાપ્ત થયું પૂજના પ્રસાના મોલ્લ માણુનક
બગને અજવામા આવ્યા પડી પુપગધ વિગેરેથી રાજની પૂજ કરી અને હાથ જોડી
પોતાના પ્રિયતમને પ્રણામ કરી ગી મોતી આકાશમાના ચરોહિણીના દિવ્ય યુગનું આ
ગાળી આર્યપુત્રને પ્રસાદ કરના કુ છુ કે આપુત્ર જેની જખના ક્યો કરે તે અને જેનું રી
આપુત્રના દલન માટે તનમે છેતેમની રચ્ચે આવી નિર્મલપ નહીં થાઈ

માણુવકે હમીતી પૂછ્યું “વાહ ! રાહ ત્યારે આપને મહાગાજ ઉપર આટલું જ વહાવ કે ?”
દેરીએ જરામ આપ્યો, ‘અરે ભાઈ, જગ વિચાર તો કર માગ સુખનો ત્યાગ કરી
હું આર્યપુત્રનુ સુખ કિષ્ટુ છુ તે વહાવ નહીં તો બીનુ શુ ?”

રાજ્યે હાંતી ઉમગાઈથી કહ્યું, ‘દેવિ !” આજથી હું તમારો દાસ છુ બીજાને આપી
તે કે તમે પોતે જ રામો પ તુ એટલુ તો નહીં માનાને કે વહમની નજરે જેવા જેવો હુ નથી”

તેની બોલી “આર્યપુત્ર આપ પ્રસન્ન થાઓ કે ન થાઓ મે તો માફ પ્રિયપ્રસાદન નન
કયું ચાન નિપુણિમા, ચાલો દાસીઓ”

આટલું બોલી દેરી પોતાના પરિજનને સર્ધજવા નીકળી રાજ્યે ઉતાવળે ઉભો થઈ
કહ્યું, “વહાવી આપ મારો ત્યાગ કરીને જતા રહો એ ‘પ્રસાદન’ કહેવાય કે ?”

રાણી બોલી, ‘આર્યપુત્ર, આજ સુધીમાં કોઈ દિવસ મે મતભગ કર્યો નથી અને અહીં
વહેવાથી મતનુ યથાર્થ પાતન મારાથી થઈ શકે જેવો સભન ન હોવાથી મારે જવુ જ ઉચિત છે”

આમ ખોલી દેખી ઉચીનરી પોતાની દાસીઓ મહનર્તમાન ત્યાથી ચાલી ગઈ
ભરતબુનિએ કોપ કરી આપેનો શાપ તો ઉર્વશીને એક આલીવાન સમાન થઈ પડ્યો
દેવદાસના આશાસનના શબ્દો સાંભળી તેને અનહદ આનંદ થયો હતો મોહક વસ્ત્રોમાં
સજ્જ થઈ તે પોતાની સખી ચિત્તલેખા સાથે આકાશમાં પૂરીપગ ઉતરી માણવક અને
રાત્રીને મણિમહેનની અગાલીમાં બેઠેલા બેઠેને બન્ને જાણીઓ ત્યાં જ ઉતરી નિરસ્પૃહી
વિધાના પ્રલાપથી અદ્ભુત રહીને તેઓ અત્યાર સુધી બધું જોયા અને સાંભળ્યા કરતા
હતા દેવી ઉચીનરીનું ઉતર મન અને ઉન્નત વિચારો બેધ ઉર્વશી દિશ્મ બની ગઈ હતી
તેના મનમાં રાણીને માટે મોટું માન ઉત્પન્ન થયું “પોતાના જીવનનું સર્વસ્વ-રાત્રીનો પ્રેમ
અને જ દાનમાં આપી પોતે ચાલી ગઈ છે” એ વિચાર આનંદ જ “વન્યાધન્ય !”ના ઉદ્ગારો
તેના હૃદયમાંથી નિકળ્યા

ઉર્વશી રાત્રીની પાસે પ્રગટ થઈ, અને પોતાની સખિને નામના હાથમાં સોપી ચિત્રનેખા
સ્વનમાં નીધાવી

એકાદ વ્રત કરનાર કોઈ ધર્મી ભક્ત જેમ પોતાનું સર્વસ્વ દાનમાં આપી દે તે પ્રમાણે
દેવી ઉચીનરીએ પણ પોતાના સર્વ સુખના આધાર-પોતાના પતિ-ને તેની પ્રિયતાને
સમર્પણ કરી દીધો પોતે જીવતી જ નથી એમ માની દેવી ગંહેના લાગી, અને, રાત્રી અને
ઉચીનરી એ બે પ્રપુષિજનના આનંદ વચ્ચે પોતાનો અધિકાર નાપરી અતગણ્ય થવાની કદી
શુદ્ધ સરખી પણ કરી નહીં

પત્ની અમાત્યોને રાજકાલાર સોપી દઈ ગળ પુરવઠા આનન્દવિહાર કરવાની ઇચ્છા
વાળી ઉર્વશીને લઈને ગન્ધમાદન પતતપગ ગયો આ રમણીય સ્થળમાં આ પ્રેમી યુગ્મને
કેટલાક દિવસ પૂણ્ય આનંદમાં વ્યતીત કર્યા

એક દિવસ મદાકિનીના કિનારાપર ઉદયવતી નામની વિધાધર કુમારી ક્રીડા ની હતી
તેના ઉપર રાજા રિચરચિત્તે અને એક નજરે જોઈ રહ્યો આ જોઈને ઉર્વશીને એણે
આંધુ અને તે રીસાઈ રીસના આવેશમાં ઉર્વશીએ પામેલા એક વનમાં પ્રવેશ કર્યો
ગળ પણ તરતોતરત તેની પાછળ ગયો પરંતુ ઉર્વશી તો ગઈ તે ગઈ !!! ફરી નજર
પડી જ નહીં !

“અરેર ! આ શું થયું ? ઉર્વશી કયા ગઈ હશે ? આટલામાં જ કયાઈ છુપાઈ ગઈ
હશે ?” આવા વિચારોના વમળમાં મોઝાં ખાતા ખાતા રાત્રીએ આખા વનમાં ફરી ફરીને
ખોળ કરી પરંતુ ઉચીનરી ન જડી તે ન જ જડી વને વને, પર્વતે પર્વત, અને નદીતીરના
પ્રદેશોમાં ઉન્નત દશામાં રાત્રી ઉર્વશીની શોધમાં ફરી વળ્યો પરંતુ ઉર્વશીની બાળ
દર્ષ લાગી નહીં

જેમ રાત્રીનો ઉર્વશીપર ગાઢ પ્રેમ હતો તેમ ઉર્વશીનો રાત્રીપર પણ તેવો જ
પ્રેમ હતો ઉર્વશી હતી એક અસરજા જરૂર પડે તો મનુષ્યની દૃષ્ટિએ ન પડતા અદ્ભુત

મણી ને મોહન ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ.

રહી સકવા સમર્થ હતી પરંતુ ક્ષણિક ગર્વના આવેશમા આટલી બધી નિદ્રા તે બને કે ? એકાદ ચિત્તત્રમ થઈ ગયેના માણસની માથે રાગ નિવાપ કરતો તેની ગોધમા રખડે અને ઉર્વશી ધુપાઈ રહે એ બો કે ? કહી નહીં ! તો ઉર્વશી શું ક્યા ? તેણે આત્મચાત તો નહીં ક્યોં હોય ? કાંઈ માયાવી ગદસ તેનું હરણુ તો નહીં કરી ગયો હોય ? વનમા વૃક્ષો, વેનીઓ, પર્વતશૃંગ, ગિરિગુહા કિનકિનાટ કરી રહેના પક્ષીઓ મધુર બળબળ શબ્દથી વહેતી નદીઓ, પાણીમા નિહાર કરતા રાજદસો, કમળની આસપાસ ગુન્ગુન કરતા ભ્રમરો, આકાશમાની કાળી વાળી, વનમા ભટકતા હજોના ટોળા—જે જે તેની નજરે પડ્યા તેને ભમિત થયેના રાગ સા પાડીને બોનાના લાગ્યો બો ગોળી ગંગદિત કે પૂછવા લાગ્યો —“ અરે, તમારામાથી કાંઈએ મારી ઉર્વશીને દીડી છે ? કટો, કટો, ક્યાઈ જોઈ હોય તો કટો ! ! કલ વિલામા જવાથી એ મનહરણીને મને મેળાપ થશે ? ”

અફમોસ ! મનનો આ હૃદયભેદક નિવાપ કોઈએ સજાયો પણુ હોં ને ઉત્તર મળવાની આશા જ ક્યાથી ? આ પ્રપાદે ઉર્વશીની ગોધમા નવવનભટકના રાગ પુરવાએ એક કેમણે નાન પથરા જેવું ચળ તુ કલ પડેનું જોયું ઉતાવળે તેણે તે ઉપાડી લીધું અને જોના જ બોની ઉઘો “ અ ” આ તો મોના મૂનનો મણિ છે ! અરેરે ! પણુ એ શા કામનો ? મારપુખોના સુગંધથી ન્દેહતા ઉર્વશીના મરતકમા જ એ ગોળે ! પરંતુ ઉવશી જ દુનબ છે ને ! એકાએક અતરિક્ષમાથી સ્વર સજળાયો, ‘ લલ લે, વસ, એ દેવી પાર્વતિના ચરણના પદ્મરાગથી ઉત્પન્ન થયેલો ‘ સગમનીય ’ નામનો મણિ છે એને ધારણ કરનારને પ્રિયજનનો વિગદ મગી મેળાપ થાય છે ’

એટલે રાગએ મોટા આનંદ સાથે તે મણિ મરતક ઉપર ધારણુ ક્યોં થોડે દૂર ગયા પડી તેને જણાય કે સામે જ એક પણુ દુન નિનાની એક વેનીના પલ્લશુન્દ્રમાથી જળભિદ્ધ ટપ-નાં હતા જોણે કે અભિમાની ઉવશી જ લતારૂપે અશ્વપાત કરતી હોય ! એ વેનીના અગ ઉપર પુ પાનમા નરોનો ! એ જોણે ઉર્વશી જ અગોપરના સવળા આમૂપણુ દૂર કરી ઉભી હોના ! !

પોનાનું બહુ ભન બૂરી, દોડી જઈ, ગાડા માણુમ પ્રમાણે રાગએ એ વેનીને દટ આનિગન આપ્યું આનંદના તીન તનમનાટને લીધે ગળના નેત્રો મીંચાએના હતા એકાએક તેને ભાસ થયો કે પોનાના બુન્દપાશમા મધાએલી ઉવશીના જ અમર્ણુ સ્પયસુખ તે પ્રવલ્લ અનુભવે છે અરે ! આ તે સ્વપ્નનો મોહ કે ખરેખર ઉવશી જ ? આખ ઉવાડી જોના જે આ સ્વપ્નમૂળ પલટાઇ જાય તો કેટલો અનર્થ થાય ? આની બ્દીકમા રાગએ થોડીવાર તો આખો ઉવાડાનાની હિમત કરી નહીં પરંતુ સશયના અધકારમય પ્રેશમા પણુ આ સુધી ભમતું ? આથી છેડે આખો ઉવાડી સામે જોયું, તો આઠાદા ! ! સામે જ ઉવશી ! !

પોતાની પ્રિયતામાં પોતાના ભુજાપાતમાં બધાએવી જોઈ, પોતાના હૃદયની મૂર્તિ જ તેના હૃદય પર અનન્ય અનુપાત કરી રી હતી.

ઉર્વશી આસુ પુઠી બોલી, "મહારાજ, આપનાથી રીસાઈ કોઈમાં અન્વ બની આપને મેં સનાધ્યા । મારો એ અપગન માફ કરજો, વહાના ।"

રાજાએ વેલીને આશ્વિગન આપ્યું.—૧૯૧૩૯

ચિત્રકાર—રા. રવિશંકર પંડિત

રાજા બોલ્યો, "હવે મારીને અનકાર જ ક્યા છે ? પ્રિયા, તારા દર્શનથી મારો આત્મા-માર અન્ત કરણ-અત્યંત પ્રસન્ન છે પણ મને તારા વિરહના દારણ કુપમા કુબાડી

રત્નદુર્લા ૨ ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

આપ્યો વખત તું ક્યા જતી ગઈ હતી ? આટલા દિવસ મેં રાત દહાડે તારી શોધ કરવામા જ વ્યતીત કર્યો ! વનમાં મેર, કોયલ, બમર, હમ, હરણ, નદી, પાન, એ સમગ્રાને આમ પાડનાં પાડનાં હું તારી ભાગ પૂછતો હતો ! ”

ઉર્વશી સ્વસ્થ થઈ બોલી, “ એ બધું મને પ્રત્યક્ષ હતું પરંતુ હું શું કરું ? મારા એકે ઉપાય નહોતો બહાનું ! ”

રાજા નિરિમત થઈ બોલ્યો, “ અરે ! આ કેવો અમતકાર ! ! માઝ દુ ખ નું ને) ગકે ને મને તો તારી કરી ખગર જ . પડે ? તારું શું થયું હતું તે તો કહે ? ”

“ સાલજો મહારાજ ! પૂર્વે ભગવાન કાનિષ્ઠે ચિરકુમાર વન ધારણ કરી ગયમાદન વાના આ “ અનુપ ” નામના પરિત્ર પ્રદેશમા આવીને ગ્વા હતા જે કોઈ સ્ત્રી આ ભાગમા પ્રવેશ કરેતે તે તરત જ વેની થઈ જતે અને દેરી ગંરીના ચરણમાથી ઉત્પન્ન થએલા સગમનીય મણિપિના એ સ્થિતિમાંથી મુખ્ય થયે નહીં આવી દર્શિમવાદા વિસરી જઈ રોપના આવેશમાં હું કુમારનમા જ પેવી અરે ! તે જ મજે પૂર્વ સતી વતા જની ગઈ ! ! મદાગમે ઉપર કહે તે અગમ સિંધ મણિ ધારણ કરી અને આનિગન આપ્યું એટલે તુરત જ મારે અમત સ્વરૂપ મને પ્રાપ્ત થયું ”

આ સ્વ દર્શકેત સાલજી રાજાનું મન રાત થયું સગમનીય મણિ ઉત્પન્ન એ પોતાના મસ્તકે ધારણ કર્યો ઉર્વશીના મુખની અપ્રતિમ કાતિના તેજમા, ઉત્તર તથા રસિના કિરણોથી રંગ કમન જોએ તેમ તેના માથાપર સગમનીય મણિ નોની રહ્યો

પછી તાજે તે દેકારે વધારે કાળ વ્યતીત કર્યો નહીં ઉર્વશીને નાજે તે થોડી વારમા પ્રતિજ્ઞાન નગરીમાં જઈ પહોંચ્યો

પાછા આ પા પછી રાજાએ ચીનદથી રાજકારભાર સર કર્યો એના પ્રેમગ ઝગમગને પ્રયત્ન અનુભવ થરાથી પ્રભ પશુ બહુ રાજ રાજ હતી હમ એક મનતિ સુખની ખામી હતી અને આ બાબત નેને તથા તેના પરિજન વર્ગને સાનની હતી

એનામા મેળી પરવણી આવી બન્ને રાણીએને મગાથે લઈ ગયા યમુનાના સગમમ સ્નાન કરના રાજા ગયો ઉર્વશી સગમનીય મણિ સુનરૂની સાદગીમાં પરીની અત્યત પ્રેમ અને આ થી ગળામા પહેગતી હતી સ્નાન કરનાને હોવાને નીચે ઉર્વશીએ તેને ગળામાંથી કાઢી એક દારીના દાઢમાં આપ્યો સ્નાનવિધિ સમાપ્ત થયા ના ઉપર એક લાલ રેશમી રેન્ને દાની વાસી જતી હતી એટલામા માસનો કમ્પો ધારી એક બાજે તેનાપર ઝાપ મારી અને ચાચમા ઉપાડી આનતો થયો !

આ વાતની રાજાને ખબર પડતા તે દો તો મહાર આવ્યો નેની સાથે જ તેના બિલ નથા સારથિ રિંગેરે અન્ય શિકારમાંના માણસો દોડી આવ્યા રાજાએ આકાશમા જોયું તે ચાચમા લાવમણિ પકડીને તે પક્ષી આમણમા ઉંચે ઉડતું હતું “ લાવો, રે ! લાવો, મારું અનુધ્ય, ” રાજાએ ઉમતાથી મૂઠ પાડી કહ્યું

એક સેનકે અદર ખમર આપી અને તરત જ એક યવનીએ ધનુષ્ય લાવી રાખને આપ્યું પરંતુ તે પક્ષી તો મટકી ગયું અને દૃષ્ટિ બહાર ઉડી ગયું રાખએ ક્રોધનાળે હુકમ આપ્યો કે એ અપરાધીને ગમે તેમ કરીને પકડી પાડવો.

મણિના અચાનક શુભ થવાના બનાવથી દિગ્ગીર યજ્ઞ રાખ માણસકે જોડે બેઠો હતો એટલામા એક બાણ અને મણિ લઇ કચુકી ત્યાં આપ્યો. પ્રણામ કરી ય્યુધી બોલ્યો “મહારાજ, આ બાણથી ધાયવ યજ્ઞ મણિ સાથે પક્ષી આકાશમાંથી નીચે આવી પડ્યું” અત્યંત વિરમય પામી રાખ હર્ષયુક્ત વદને બોલ્યો, “એમ? એ બાણ કોણ છે? કાણ છે એ ધનુર્વિદ્યામા પારગત વીર પ્રશ્ન?”

ય્યુધી બોલ્યો, “આ તીરપર નામ તો છે પણ ઘડપણને લીધે મારાથી વાતી શકવું નથી” “લાન ત્યારે હું વાણુ,” કહી રાખએ બાણ પોતાના હાથમા લઇ વાચીને જોયું તો જણાયું કે, ‘ઉર્વશીની કુખથી જન્મેયો, પુરુષવાનો પુત્ર, શત્રુકુલ સહારક આણુ નામના કુમારનું, એ બાણુ હતું આથી રાખ તો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો! આહા! પોતાનો પુત્ર! ઉર્વશીથી જન્મેયો! કુમારનના તે દુષ્ટ બનાવના વખત શિવાય હું તેનાથી જરાપણ અળગો રહ્યો નથી અને તે વેળા તો તે લતા ખતી ગઈ હતી ત્યારે પુત્રનો પ્રસવ ત્યારે થયો હશે? તેના તરીર ઉપર ગણવતી સ્ત્રીનાં લક્ષણ તો જોએયા અને સ્મરણમા નથી! ત્યારે આમ કેમ બને?”

નિરૂપક બોલ્યો, “અરે, મિત્ર, પુત્ર જન્મે તેમા મોટું આશ્ચર્ય પણ નુ? ઉર્વશી એક દેવી સ્ત્રી છે અને માનુષી સ્ત્રીઓમા જોવામા આવતા બધા ધર્મ તેમા હોવા જ જોઈએ એવું નથી પોતાની અપૂર્વ દેવીશકિતથી તે પોતાના ધરો કૃત્યો છાના પણ રાખી શકે છે”

રાખ વિચાર કરી બોલ્યો, “એમ પણ હોઈ શકે પરંતુ પુત્રનો જન્મ માગથી છાને રાખવાનું તું પ્રયોજન દોષ શકે?”

નિરૂપકે જવાબ આપ્યો, “દેવતાઓના રહસ્યો આપણને મનુષ્યોને કેવી રીતે કળાય”

આ વાત સાંભળે છે એટલામા કચુકીએ આવીને “ન્યવન સપિના આશ્રમ થી એક કુમારને લઇને કાંઈ તાપસી આત્રા છે” એવા ખબર આપ્યા રાખએ એ બન્નેને સત્વર પ્રવેશ કરાવવા આજ્ઞા કરી એટલે કચુકી સાથે બન્ને જણા આવી પહોંચ્યા.

બાળકને જોતા જ રાખનું હૃદય વાતસલ્યભાવથી ઉલસાવા લાગ્યું આસનેથી ઉઠી તાપ સીને તેણે પ્રણામ કર્યા

“ચન્દ્રશેખર નિસ્તાર વધો” એવો આશીર્વાદ આપી, બાળક તરફ ફરીને બોલી, “વત્સ! આ તારા પિતાજીને હાથ જોડી પગે લાગ”

કુમારે હાથ જોડી પ્રણામ કર્યા અને પિતાજી સામે જોયું અહા! એ જ પોતાનો વડિન હોય તો તેના બોગામા બેસવાનું સ્વર્ગીય સુખ પોતાને મળવાનું જ એ વિચારથી બાળક હરખાઈ ગયો.

“ દીર્ઘાંશુની યા ! ” એવો આત્મીવાદ આપી ગમ્મએ તાપમીને આગમન પ્રયોજન પૂછ્યું તાપમી બોલી, “ સામગ્રીએ મહારાજ આ કુમારનો જન્મ થયો કે તરત જ ઉર્વશી તેને મારી સલામત સોંપી ગઈ હતી એના જાતકર્મ વિગેરે કાલિયોગિનિ સરકારો વ્યવન ભગવાને ક્યાં છે, તે શ્રીઅવિદ્યામાં અને ધનુનદમાં પણ તે પ્રતીક્ષ થયો છે પરન્તુ આજે ખીન નરિકુમારો માથે સમિધ વિગેરે લેવા ગયેલો ત્યાં તેણે આશ્રમધર્મ વિરૂદ્ધ કામ કર્યું—”

“ હે ! એવું એણે શું કર્યું ? ” વિદ્યવક વચ્ચે પૂછ્યું

“ એક ઝાડપર એક માસનો કકટો ચાચમાં લઇને એક બાજુ બેઠો હતો એના કાચમાં બનુચ માણુ તો હતા જ તરત જ તાપમીને તેણે તે પદ્મીને તીર ફેંકી મારી નાખ્યું વ્યવન ભગવાન આથી જરા ખીલવા અને તેણે મોંઘ્યો દોષ તેની કને અને મળી આવવા મને આજા કરી મહારાજ, ઉર્વશી ક્યાં છે ? તેણે મોંપેની યાપણુ તેને પાડી મોંપી દઉ તો મને નિરાન થાય ”

ઉર્વશીને બોલ્યાની લાગવા ક્યુકીને આજા કરી હર્ષના આવેગમાં રાગ ઉભો થયો અને કુમારને લઈને પોતાના બોગમાં બેસાડ્યો ધન્યાત્મદગરજસા મલિકીમવતિ એ મોકમાં દર્શાવે ન આનન્દ પ્રસન્ન અનુભવતો ગમ્મ બોલ્યો, “ વત્સ આ તારા પિતાનો પરમપ્રિય મિત્ર માણુવક, જુદેવ છે તેને નમસ્કાર કર ” કુમારે વિદ્યવક સામે જોયું માણુવક હમીને બોલ્યો, “ એટલો મધો બ્હીએ છે શાનો ? આશ્રમમાં જોએનાં અનેક માકડામાનું એક એ મને ધારતો હાલો જોઈએ ! ”

કુમારે હસીને પ્રણામ કર્યાં માણુવકે આત્મીવાદ આપ્યો એટલે ઉર્વશીને લઈ ક સુખી આવી પહોંચ્યો તાપમીને જોઈ દૂગથી જ ઉર્વશી બોલી ઉઠી, “ અરે, આ તો સત્તનની ! અને પેનો મારો સાકરનાયો આયુ ! કેટલો બધો મોટો થઈ ગયો છે ! ”

તાપસી બોલી, “ વત્સ, આ તારી જનની એને નમસ્કાર કરો, બેઠા ”

આયુએ દોડી પોતાની માનાના ચરણારવિન્દમાં આયુ નમાયું એને ઉભો કરી ઉર્વશીએ સુખન બીધું “ આવો, પુત્રવતી, પધારો, એમ બોલી રાગએ ઉર્વશીને પોતાના અર્ધ આસનપર બેસાડી સરસ્વતી બોલી, “ વત્સ, આ તારો કુમાર આયુ હવે મોટો થયો છે વિદ્યાભ્યાસ સંપૂર્ણ કરી કવચ દોષ ધારણ કરના યોગ્ય થયો છે / તે મને મોંપેની યાપણુ હું તારા પતિ સમક્ષ નને પાછી સોંપુ છું હવે મને જનની રજા આપ / કારણ મારા આશ્રમ ધર્મમાં અનરાય થાય છે ”

રાગ અને ઉર્વશી બન્નેએ તાપસીને પ્રણામ કર્યાં કુમાર બોલ્યો, “ માત્ર, તમે જાઓ છો ? ત્યાં મને પાછો તમારી સાથે આશ્રમમાં લેના જાઓને ? ” રાગએ સમજાવી પટાવતીને કહ્યું “ મેટા, તારો આશ્રમમાં રહેવાનો અનધિ પૂરો થયો હવે તારે ગૃહયાશ્રનના રહેડું જોઈએ ! ”

તાપસી બોલી, “ બેટા, તું અહીં જ રહે તારા પિતા કહે છે તે પ્રમાણે જ તારે હવે કરવાનું છે. ”

આયુ માયુ હવાની બોલ્યો, “ કીક, ત્યાર, માણ, મારો ‘ મણિકટક ’ નામનો મોઝ આશ્રમમાં છે ને, તેને પીંછા ઝૂટતા જ અહીં મોકલાવી દેને ! અહા ! મને મણિકટક ક્યોને બધો ગમે છે ! ! હું પપાનું ત્યારે મારા બોજામાં કવો નીગતે સુઇ જાય હો ! માણ ! ”

“ કીક, બેટા, તું જાણે તરત મોઝથી દરિયા, ” એમ હસતા હસતા બોલી, આયુને આશીર્વાદ આપી તાપસી ચાલી ગઇ

ગમ્મ બોલ્યો “ અહા ! ઉર્ણશી, શયિથી યજ્ઞેય જ્યતથી જેમ ઇદ્ર ભગવાન કૃતકૃત્ય થયા તેમ હું પણ તારા આ તનયથી મને પોતાને અહોભાગ્ય માનું છું ” ઇન્દ્રના નામને ઉદ્દેશ્ય અને પુનઃજન્મની વાત એ બંને સાબળતા જ ઉર્ણશી ચમકી તેને પોતાના શાપની અવધિ વાદ ચાલી ઇન્દ્ર ભગવાને કરેલી આજ્ઞા સ્મરણમાં તાણ થઇને બધું રાગને નિવેદન કરીને બોલી, “ આર્યપુત્ર, આપના વિયોગના ભયે જન્મ્યો તેવો જ આને મેં ધ્યન રૂપિના આશ્રમમાં સાધી સરસ્વતીને સોંપી દીધો હતો હું એ પુત્રના મુખદસનથી હર્ષરેસી થઇ ગઈ હતી, ને ઇન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞા નિસરી ગઈ હતી હવે આપણા મુખરૂપ સ્વર્ગીય સયોગનો અન્ત આવ્યો ! ” આ સાબળી રાજના મનપર વજ્રવાત થયો ! દૈવને દોષ દેતો નિઃશ્વાસ નાખી તે બોલ્યો, “ આ આરતમાંથી બચવાનો રસ્તો મુઝે તેમ નથી હવે મને નરક કરતા સ્વર્ગ વધારે નાસઢાયક લાગશે ! વળી ઉર્ણશી ગયા પછી અસાર સસારનું પશુ-ગુ પ્રયોજન રતું ? રાજ્યસુખ અને ભોગવિનાશમાં શી મઝા પડવાની ? ”

કુમાર આયુનો રાજ્યાભિષેક કરી વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધારણ કરી, તપ કરવામાં અંગેષ જીનન પુર કરતું એવો રાગએ મનમાં નિશ્ચય કર્યો એનામાં એકાએક આકાશમાંથી સંવતે આજી નાખતી એક તેજોમય આકૃતિ નીચે ઉતરતી દેખાઇ, ઉર્ણશી બોલી, “ અહો, આ તે નારદ ઋષિ પધારે છે ” આ સાંભળી રાગ બોલી ઉઠ્યો, “ ખરેખર, મુનિનર નારદ જ ! લાવો, લાવો, કોઇ પૂજા સામગ્રી ! ઝટ લાવો ! ”

ઉર્ણશી દોડીને પૂજનનું સાહિત્ય લઇ ચાલી અતરીક્ષમાંથી નીચે આવી મુનિરાજ બોલ્યા “ મધ્યમ લોકના રાજેન્દ્ર, તારો જય થાઓ ! ” રાગ અને ઉર્ણશીએ નારદમુનિના ચરણાર વિદની પૂજા કરી તેમને પ્રણામ કર્યા નારદે આશીર્વાદ આપ્યો, “ તમારૂં યુગન અખડ રહે ! ” રાગ રાજ થઇ મનમાં બોલ્યો, “ અહા, એમ થાય તો અહો ભાગ્ય ! ” નારદ બોલ્યું “ મહારાજ, મહેન્દે સદેશ કહાવ્યો છે તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરો ત્રિકાળદર્શી મુનિએ ભવિષ્ય બાખ્યું છે કે દેવો અને દાનવો વચ્ચે દરજી સુદ થવાનું છે તમે હમેશા અમને સુદન્યા સહાય કરતા આવ્યા છો, મારે વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધારણ કરી શબ્દનો ત્યાગ કરશો નહીં ઉર્ણશી જીનનપર્યંત તમારી સદ્ધર્મચારિણી થઇને રહેશે ”

ગમ્મ અને હિરણ્મીને તો જાણે સ્વગત્રાપ્તિ થઇ હોય એટલો આનંદ થયો મૃતમ્મ હૃદયે બન્નેએ મહેન્દ્ર ભગવાનના ગુણ ગાન કર્યો, અને નારદ મુનિને “કવત્ પ્રણામ કર્યો દેવર્ષિ નારદે અતરીક્ષમાલ્લેષ રહ્યાને બોનાવી, “રહ્યા, હાવ, મહેન્દ્ર ભગવાનો આપેનો કુમાર આપુના અભિષેકનો કનય” તરત જ રહ્યા આવી પહોચી કુમારને ભદ્રાસને બેસાડી કનયનું સિંચન કરી યાવરાજ્ય પદે તેનો અભિષેક કર્યો બીજો વિધિ રહ્યાએ કર્યો. ચારે દિશામાં જય જયકારનો મહા શ્વન થયો મગજ વાગ વાગવા માંડ્યા અને વૈતાનિકો શુનિ ગાન કરના હાથ્યા મુનિવર બો વા, “રાજા, મહેન્દ્ર તારું શુ અધિક પ્રિય કરે ?”

પુત્રરવા બોલ્યો, “મન્દ્ર ભગવાન મારાપર પ્રસન્ન છે એ જ મને ખત્ર છે। એનાથી વધારે પ્રિય બીજુ શુ હોય ? તો પણ મારી એક પ્રાર્થના છે લક્ષ્મી અને અરસ્વતી એ બન્નેનો અયોગ થવો દુનભ છે, તે મહેન્દ્ર ભગવાનની કૃપાથી થાય અને સન્નજનોનું મગજ આમ સર્વેની મન કામના પૂર્ણ થાય સર્વે સ્થળે આનંદ, આનંદ થઇ રહે ॥”

“તથાસ્તુ”

કુચલીકાકીનું અવસાન-કંઈક અંગત સંસ્મરણો.

વેળાકે—ગા. વામવર્મા. બી એ

હિન્દુસ્તાની પ્રગતો મોટી ભાગ સાત ચિન્હોમાં માને છે આ સાતના ચિન્હો નિત્ય સર્ગ કામ માટે જ નથી તેમના એક અથવાએ તો ચોર પાપો માટે જ ચિન્હ બન્યો છે આ સાત ઉપરાંત ચિન્હો પદ બીજા બેને-ત્રિભુવનપતિ વિષ્ણુને અને ત્રિભુવન વિજયી હામદેવને અપાયુ છે તેમાં કાર્તિકેયને ચિન્હનિત્ય પ્રાપ્ત થવાનો વિધિ સ્થલે હં બરમ થઇને થયો એટલે અનગ બની અમગ થયો પણ આ સર્વ ઉપગત એક, એવી અનગ અમર નિભૂતિ છે કે જેના ચિન્હનિત્ય માટે કદી કોઇને તક જ નથી થઈ એ નિભૂતિના અંગે, અગાધિન રૂપો થઇ ગયાં છે, અને એના વિભૂતિ યોગનો વિસ્તાર, કુણ્ણિભૂતિપેટે જ, અમાપ છે એનું પ્લેથુ અને વેદેયુ એનિદાસિક ગરબ નાગ અનતારમાં થઇ થડુ બને, છેલ્લું, આને બહુ પ્રત્યક્ષ થતો અવતાર, પદકાર, એટલે નૈતિક સામયિક વતમાનપત્નના અધિપતિ અને રેખકાદિ રૂપે છે આ નિભૂતિને ધ નિન્દા, પરાપરાદ, અથવા આમાન્ય ગીતે યચીના નામે બહુ કાંઈ ઓળખે છે

એમનો કંઈક પ્રતિદાસ આવેખવો, એ કદાચ મ એની આ છેડી જેવી દેખાતી નજાળી અવગથા ટાળે અયોગ્ય નથી એટલું જ નહિ પરંતુ આનંદયક છે અવગત કુચલી કાકી દલ્લુ કેટલા વર્ષો કહાડેને એ કાંઈ તોટલું જ અમકય છે, દલ્લુ દુઃખેમને ગિરાધુ હનુ અયોગ્ય છેડાના આ વિષયમાં બહુ જ પ્રમેલ હકીમોનું કાંઈક એમ છે કે આ વખતે એમને જેવો મુકા પહોંચ્યો છે, અને શરીરમાં અશક્તિ થઇ છે તેવી કહી પણ થઇ તેતી, પછી તો કોલીઓનું કંઈ કહેવાય નહિ-તેમાં પણ કુચલી કાકીનું સામાન્ય કોલીઓ પણ, ઘણીએ ના પાંચ પાચ, માત્ર સાત, મોટી રીના ગામડેની સાપની સારવાર છતાં મરના બની બપ છે, તો પછી જમાનાઓ થયા જેને કંઈ આય નથી આતી, તે કુચલી કાકી, બપ, હામિની મહેનતને ન ગણકારના, હાલુ વર્ષેના રૂપો કહાડી નાખે તો તેમાં નવાઇ જેવું કેમ જ નથી, એટલે એમના અવસાનના એકાંક જગત આપાનું તો અમારા ભાગ્યમાં નથી પણ તેઓ હવે બહુ જ અશક્ત અને કંઈક ચારી પચાવીવશ છે એમ કહું પિન્દુલ જ સાચુ છે

કુચલીકાકીનું કુળ અને જન્મસ્થળ કે જન્મનો અમય જરાપણ મોકલસ રીતે કહી શકાય તેમ નથી, કારણ હવે એનું મથળ બે મુન વચ્ચે ગોધી કહાડાય નવી જ્યાં તેમની બેર-હાજરી હોય, એવો સમય, પ્રગળેના પારખે ઝુનનાના કાળથી આજ સુધી, જણાપો નથી જ્યારે તેમનો પ્રભાવ ન હોય, અને ઘડી કુન એનું જાણવામાં આવ્યું નથી જેમાં તેમને માટે મથળ જ ન હોય

અહિ એક બહુ જ વિચિત્ર વાત હાની પડે છે તે એ કે દક્ષકોના કહેવા ઉપરથી અમારી ખાતી થતી બપ છે કે ખરેખર તો કુચલીકાકીને જન્મ જ થયો નથી આ માન્ય-

કરિનાપ્રવેશ ૩ ૧-૦-૦ એન એમ નિપાતી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

તાના સમજી કારણોમા સહુથી પહેલું તો એ છે કે હજુ સુધી કોઈપણ પણ કુચલીકાકીને મ્હોવામ્હો-જોવા નથી આ વાત કઈક ભૂત પ્રેતની વાતને મળતી આવે છે આ ઉપરથી એક કલ્પના થઈ શકે છે કે કુચલીકાકીને જીવતા જાગતા જોવામા કોઈ કાંઈ નથી તેનું કારણ એ કે એમનો તો નામો આવે છે, અને તેથી કહેવાનું હોય તે અન્યના મ્હોયે કરી લે છે એમનો પ્રભાવ તો એવો છે કે લોકમાન-પણી તે હાર્ડ યુનિવર્સિટિમાં હોય કે સહુ રાના રણમાં હોય-પણ સ જાતોમા કઈપણ કામ કરવા પેલા કુચલીકાકીના ઈ-સાફનો ભય રાખનામા આવે છે આ લાગે પણ ગણમાવામા જ સનામતી છે એમ સર્જી ભર્તૃ-દરિ જેવાએ મત આપ્યો છે આવા પ્રભાવશાળી છે છતાં, તેમની જાગમાથી દૂરવાનો ઉપાય જ નથી એમ નથી આ ઉપાય સગવડ પડતું બહેગપણ રવીકારી લેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે આવી કઈક ન સાલગવાની સિદ્ધિવાળા થોડાક સુખી માનસીએને જાદ કરતા જાકીની અસખ્ય પ્રગતો વ્યવહાર-જનમથી, (એટલે માતાના ઉત્તરમા પ્રવેશ પ્રાપ્ત થવાના ચિન્હો પ્રકટ થાય ત્યાંથી) તે ટેક મરણ એટલે જારમા તેરમા અને જમાસી વર્ષી સુધી કુચલીકાકીના ધારા ધોરણ અને રીતરિવાજની સક્રિય મર્યાદાની વિશાળ મત્તા પ્રમાણે આલેખો હોતો, આને છે અને ખુદ એ કરે-પણ કદાચ જીવતાન સુધી જે આનરો એમની પ્રગતી વિષુત સખ્યા છે, પણ તે જ ન્હાના ન્હાના ગોળ (rings) કરીને રહે છે કારણ અન્ય સામાજ્યો પેક કુચલીના સામાજ્યના તકલુ અને શક્તિ માટે જેમ જાંજા ન્હાતકાં મળે તેમ આ છે આ સામાજ્યનો પદનો અને છેલ્લો નિયમ એ છે કે તેમાની દરેક વ્યક્તિએ પોતપોતાનું કાળનું નાત જાતને કે રીત રિવાજની આવક ડાગીઓ હોય તેમને ત્યાં ગિન્વી સુકતુ, નિદાન તેમની દરકાર કરવી થમદ ન પડે તો પોતાના પડોસીને ત્યાં તો જરૂર જ સુકતુ, અને પોતાના કાળ-જાતની ગેરહાજરીમા છીજતને કાળજે જીવવાનો દૃઢ અવકાશ પાડવો. આમા જેટલી કચ્ચાશ તેટલે અગે કુચલીકાકીની સત્તાનો સ્વા-આખવો પડે (આ સિદ્ધામાથી ધનિકોનો નારવાર જમાન થઈ શકે છે, કારણ એમને ત્યાં ધણાના કાળજા ગિરવી મૂકી સકાય તેથી એમને માગે કુચલીકાકીના નિયમો કઈક શિથિલ છે-અને કયા રાજ્યમા તેમને માટે દડ નિયમો છે ?) અસ્તન વિષય લખવામા લેઈતી દ્વિમત મેળવતા આવડુ પ્રતા-નિક દલે આટલું પ્રસ્તાવનારૂપે કહી, પ્રસ્તાવનાથી જ સતોય ન માની મગ જાખત ઉપર આનવા પેતાં થોડા ઉપોદ્ધાત પણ કરી નઈએ અમે કતું તેમ આગે જ કુચલીકાકીના અવસાનના શુભ ખબર બંધે આવી શકિયે એમ તો નથી છતાં 'કુચલીનું અવસાન' એ બે લા. મ્હોજથી બોલી અમારા જાને જ સાલગવાની લાવય અમે કહી થોભાસી શક્યા નથી કલ્પના માત્રથી જ નેપામા ટાંક નાની જાય છે અમે ઘણીયે વાર નજર આગળ જાગતા રમણોએ જોતા છે વર્તમાનપત્રોમા માસિકોમા ઉપર નીચે જાડી કાગીવીંગ વાળી ચોખડી જગ્યામાં કુચલીકાકીનું અવસાન એવા અક્ષરો અમારી નજર સામે

જ્યારે તરતા દેખાય ત્યારે અમે કંઈક સુખના વિવારામાં પડી જઈએ છીએ ખરેખર, દેશના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી, કુચથી કુચ સુધી અને આખા ધકવેટર ઉપર સંતોષ પથરાય ગયે, તે આખર સાચા હોય તો ! કાંઈ રહવારના રજારોળના અવાજથી ભરી દિયે અને તપાસ કરતા ધરતી છૂટી ચાકરડી ખમર, લાવે કે ચાંટામાં રહેતા કુચીકાકી મરી ગયા-નસ આટલી ખમરથી જ દુનિયાનો ભાર એટલે થઈ ગયે, અને પ્રતીનો ગોગો દો શને માટે આજસ ખખેરી કહાડતા એકનાર પલુધણી ઉ, અને કદી ફરીથી ગાય ૩ ધરી, પોતાનો ભાર ઉતારના, નિપ-લક્ષ્મીના વિયોગનું ઝાલુ ખને જ નહિ, બચ આજા અવતાર ધારી ગમે, માન એક દાગી મન્ધરામાં, માન એક ઘેલણમાં કુચીની વાર આપે, તો જીવન ભરનું સુખ લુટાછ નયુ મિચારા ગોકુળજનના બંધિતપૂર્ણ હૃદયો ઉપ રાવતી ગોપિયોના સહજ દુખ નિવારના જેવી થિયેરિ માટે અવતાર ધારી કૃષ્ણ ઉપ કુચીએ નુ નથી તીતાડ્યું ? બાપડી વત્સન પૂતના મરી, તો આ કુચીને તે હશે રહેવ દીધી હશે ? ક્યાય કુચી વિના ગોપીજનના સહનાસમાં મત્રા નહિ આનતી હોય હોય ! હોય પણ કુચીનો ભાવ હતો તો દુનિયાને ત્યાંની રહો છે (અદિ ઉગોદ્ધાત ખનાર માય છે)

આટલો ઉગોદ્ધાત કર્યા પછી, 'પ્રકાશના મહાકાવ્ય મોન' યોનના ન રહવાથી અને છેદન કરનાને કાંઈ જગતિકા ન રહેનાથી, ન છુટકે, અસ્તન વિષય ઉપર આવવાની ફરજ પડે છે છતાં એક છેડાની બારીનો લાભ વધુ સિદ્ધાન્તોકન કરના સહજ રસળી વધએ જિયે

ઉપર કહ્યું તેમ ભૂતના ઈર્ષન કોષ્ટને થયા થી અમે પલુધણી અમે અમારી આસપાસના માણસો જેના જ હોવાથી સકાય નગર કદી દેશ કે અમને પણ એ લાલ નથી મળ્યો છતાં અમારી મોટીમા એટલા અભાગી ન હતા એમલે એકનાર કાળી ચાંદણની અધારી રાંતે, આખા મલોગમે પડળ હારા છતાં, સાફ સાફ ધોણે દહોડે દેખાય તેમ એકે ભૂત જોયું હવું પણ એમ સડુ કોષ્ટના દૂરના સગાસનધિયોએ તો જોયું જ હોય છે કુચીકાકીને પણ એમે નજરે જોવાં સાંભળ્યા નથી એમના વતી ત્રીજા માણસોને વાતો લઈ આવતાં અનેકવાર સાંભળ્યા છે મિત્ર એ કે કોષ્ટને એમ આલકા પણ થયા કરી છે કે કુચીકાકીએ જન્મ જ લીધા નથી-જેનું જીવન માત્ર વાતમય છે, હશે અમે માન એટલું કદી રાકવાની તૈયારીમાં જિયે કે મરણનું સ્થન અને સમય નક્કિ કરનામાં એમના જોટથી દીન અને ફાફાવેડા કાંઈ ઊંચીએ કર્યા જોયા સાંભળ્યા નથી નોવ-આપ્તુ સિદ્ધાન્તોકન કર્યા પછી અમે ધારિયે તો નિહાવાવોકન કરવા ખાજો ફડફડારી ગડિયે એમ છે અમે હસાકૃતિ ખડિયામાંથી પીઝ વાળી કનમે જ લખિયે જિયે કે કનપનાથી ઊડતા અકચણ ન આવે છતાં, આજે જો અમે ઉંચે ગગને ઉડનાર બનિયે તો ભૂમિતિનો સિદ્ધાંત છે કે તમે સહુ વાયનાર ધરતીપર ફરનાર છો અને એમ ફરવાના માટે અમને કુચીકાકીના શોગીઈ માની લ્યો, જે હોવાનો અમે ગળજી રીતે ઇન્કાર કરવા આદિયે છીયે

હવે છેવટે અમે હાથ ધરેન વિધાય, એટલે, અમારા પોતાના બગન મરમરખ-પર્સનમ રેમિનિસન્સની નજરે કંઈક કુચરીકાકીનો પરિચય આપીશું.

અમે જ્યારે બાળ જ ન્હાતા હતા ત્યારે કોઈક મારખથી અમને વિનસબ થોટામ રહેનારી પણ રાન આખી જાગવાની ટેવ પડી હતી પટોશીઓ આ ટેવમા જાળ ત્રાસ દીસતો અમે આજ સુધી સમજી નથી શક્યા કે એમા એવું શું હતું આખો દિવસ જાગીને તેઓ અમારી ઉધમાં ખતેન કરતા તેની કમિયાદ અમે કદી કરી ન હતી જા કુચરીકાકીએ અમારી પોતાની આ ટેવો વખોડી કઢાડી અને પોતાની દિનનાર્ધ પ્રિતાવના પોતાઓમા અમારૂં ખાતું ખોલ્યું (ખરેખર તો માતા પેટમાં શેષસાથી જેના પચા હતા ત્યારનું ખાતું ખોલાયું હતું પણ તેનો દિસાન અમારી માતા ખાતામા પેટે નોંધાયો હતો એટલે ઉપરી દખાત અમે સતિકામૃદમાં ભુદી માંગીને રોકાવી ત્યારની છે) આ પડી થોડે વખતે અમો રહમજીજી આની (જે બનાવ બહુ વહેયો બ થો હતો, અને નનાન જેવું તો એ છે કે આટલી ઉમરે પણ એ સમજીયું હતું સાર જની નથી ગ્હી) અને રહમજીજી આવતા જ અમે અમારી અદરની મુજબજોનો નિકાલ કરવાના આપના ઉપાયો કરવા મડી પચા કરી પણ જોઈએ કે ન જોઈએ, ગમે કે ન ગમે, કે તુરત જ અમે અમારી મનની રાત બહેળા વિસ્તારમાં સમજાય એટલા બળથી કહી દેતા આવે વખતે અમારા આસપાસના સહુ ધરના કોઈક અધારા ભાગ તરફ આગળી દેખાડી ' જો-માનુ આ થો ' કહેતા. પાછળથી અમને સમજાયું કે આ બાળ તે કુચરીકાકીના જ અનેકમાનું એક રૂપ છે.

વખત જવા લાગ્યો અને અમે પણ નિશાળે જના લાગ્યા ધાડીનાર નિશાળે જવા માટે ષાટેલી પણ મનમાનતી વસ્તુ પ્હેરી જનાનો હક કરતા ત્યારે કે એના પ્રસંગે અમને સહુ સમજાવતા " જટ ગામ કહેશે કે આ કાણુ આવ્યો નળી જો દતાબો કેના કપડાં પ્હેરે છે, " ત્યારથી અમે ગામને પણ બાહુ જેવું કંઈક માનતા થયા આ કુચરીકાકીનો સમષ્ટિ અવતાર વર્ષો પીતી ગયા અમે જેમ તેમ કરી સાતમી ચોપડી (અગ્રેજમાં) આવ્યા સરકૂતનો શોખ (અમારા માસ્તરને) બહુ એટલે મોટા નીખવાનો પ્રયત્ન કરના એકનાર લોકાપવાત્નો ભવ રાખવાનો ઉપદેશ અમે વાન્યો તે પણ ભારતનર્થના મહા રાજાનો અમારી આખો ઉડી ગઈ જે ભવ રાખવાનું અમો કપડા પ્હેરાવતા નોકર કહેતો તે જ ભવ રાખવાનું મહારાજા કહે છે રાખથી રક સુધી કુચરીકાકીનો ભવ ! આ વાનથી અમારી મોગીનાની પગરાગી આખો પા ઉધડી ભવ, તો પડી અમારી રૂમત માઈનિસ આંદના ચશ્માંનાળી આખો ઉડી ભવ એમાં નાનું શું ? અંતકારે કંઈકુ કરેવાન છે કે જો હું અંતકાર ન હોત તો ગપ્પોનિમ થાત અગર અ ના હંડા વારે તો એમ જ કહે કે જો હું અગા ન હોત તો કુચરીકાકી થાત અદનાનો અર્થ પાઈક બોલીમા મોગીમા (ટાશી) થાય છે તેજા ખરો એ તો અદિયા છે.

અમે ત્યાર બાદ કુચલીકાકીને ઘણાં રંગોમાં જોયા છે તેના ઘણાં દગનો ખારો ખોટો અનુભવ પણ કર્યો છે કુચલીકાકીના રાજ્યમાં ધારાધારણુ ઇત્યાદિ સુ યવસ્થા હોતાં અને એ ધારાધારણુનો ધારણુસર અવ્યાસ કરવાની અમને તક મળી હોતા એમના એકાદ પ્રતવા ઉપર અમે થોડુંક કહેના ધારિયે છીએ

ફતવો કોઈપણ કામ નેકી કે બદીનાળુ નથી બદકામ કરતા પકડાઈ જવામાં બદી છે, કરવામાં નહિ

નેમિ નુસ્તા લાઇકરગસ ! ત્વે તારા ધોરણો કયાથી ધયા તે હવે શું અમે નથી જાણતા ? મૂર્ખ ! ચોરી કરી તો આટલી દેખીતી કરાય કે તુગત પકડાઈ જવાય ? તે સિદ્ધાંત ચોર્યો પણ વાપરતાં ન આવડો !

ઉપલા પ્રતનાની છેડી કોરોનરિ નેખનુ કામ કરવાની જરાય જરૂર નથી એવું કામ કરતા દેખાઇયે તો બસ છે

ખીજી કોરોનરિ ધનના ઓળખા હેણ, કે નીચ તો નીચ પણ ઢાકપિછોડો સાક્ષી કરી, વામપથમાં આનતા પણ આચ નહિ આવે, માત્ર વૈષ્ણવ દેખાવાનું કહાપણુ વપરાશે તો ઉદાહરણુ ઉંચી જાતના માણસ હો અને અલક્ષ્યાલક્ષ્ય કરતા હો, કે અપેષાપેય કરતા હો તોય, નિલાયત જઈ પાણી સિવાય ખીજી કંઈ ન પીનારને પ્રાયશ્ચિત વગર નાતમાં દાખલ કરવામાં તમારે 'અશ્વઠાવ્યમ'ની સહુથી મ્હોળી બાગ મારતી, તો તમને અપેષપાન માટે મુક્તિ મળશે ઉદાહરણુ ખીજી નના પરનથી છોકલી છોકરીઓ લાજ ન કહાડે તો તેટલાથી જ પાપી અને જાદેરમાં મ્હોડુ ઢાકનાની મર્યાદા પાળનારી, સહુથી જાની, અનેક લીનાઓના પાપભારનો બોળને નિવારી શકે છે

*

*

*

કુચલી કાકીના ફતવાઓની તો ખાણુ છે પણ અમ્હારે એમાં ઉતરવા વિરૂદ્ધ વૈષયીય આગ્રહ છે ત્યુકેસનના કેનસાની ખાણોમાં ઉતરતાર કોઇ ઍક્સપર્ટને રોકના વિચાર છે, ત્યાંસુધી શ્રીયુત દકુરને જ આગામતની મોંઝાપોંઝિનો અગા' હક અમે સોપી દેવાને બિયકુલ રાજી છીએ અને આ હક આમ સોપી દઈ અમે આજના લેખના અત ભાગ ઉપર આવિયે છીએ અમે કેવું પ્રતિજ્ઞે છીએ કે કુચલીકાકી પણ પોતાના જીવનના અત ભાગે આટલી રહેનાઇથી જ આવે કુચલીકાકી મરણુ પધારીયે તો છે જ માત્ર મરતાં નથી જતાં અમે એમના મરવાની આજ્ઞા રાખિયે છીએ આજ્ઞા અમર છે અકસોસ એટલે જ કે કુચલી કાકી પણ અમર છે છતાં કોઇ વાર અમને લાગી જાય છે કે ત્રીવા એટલા જાસ કુચલીકાકીને હવે લેનાના નથી ત્હેમને જાસ ઉપડયો છે છે ના જાસ જ બાકી છે જે એરી દુશ્મનોએ દુનિયાની હના જેરી જેરી દીધી છે, તે જાસ કુચલીકાકીના મૂળ ગમ્ભીર દેહનો સત્વર જ ત્યાગ કરી જશે અગર એમ ન થાય, તોય શું એમને પધારીવશ જ રાખનાનો કોઈ ઉપાય ન કરી શકાય ? કુચલીકાકી જીવતા થાય અને આ લખાણુ એમના હાથમાં આવે તો

અમારૂં શુ ધર્મો એની બ્લોક અમને લાગે છે છતાં એમના મરના પછી પ્રકાશમાં લાવવાની મુશ્કેલી છે એટલે વાથો નહિ આવે નહિ તોય અમે મરજિયા થઈને બિન દહેશત પુછિયે ઊંચે કે શુ કોઈ હોમિયોપેથ, ઍનાપેથ, હોમિયોપેથ નથી, -કોઈ વૈદ્યશાસ્ત્રી, કવિરાજ દર્શન નથી-જે એવું કહે કે કુચલીકાકી પાછા સાગ ન થાય ? હજાર વ્યાધિ ઉપર માન બાર દવા વાપરનાર કોઈ પ્રૌંસર કુચલીકાકીને પચારીવશ રાખવાની દવા ન આપી શકે ? શુ આપણી નિમિટ્ટ અથવા અન-નિમિટ્ટ એવી કોઈ ક્ષમ્ભસી નથી જે આવી દવા બનાવે ? કોણ કહેતું હતું કે *M B*, નો અર્થ *Beginners in Murdering* થાય છે ? જે કોઈ ઉપાય નહિ જ થાય અને કુચલીકાકી જીવશે જ તો-અસ મગ્નિયા થયા તેને શુ-અમારે કહેવું છે તે કહેવા દે. માત્ર અમ્હારા મિત્રોને અરજ છે કે અમારૂં પુતળું ઉત્તુ કરે તો ત્યાં કોતરાવે કે 'જીવવા કરતાં કહેવું બહુ' એ સિદ્ધાંત અમે પાળ્યો હતો.

ત્યારે અમારે કહેવું એ છે કે ગમે તેમ થાય તોય આગળ જેવાં જ કુચલીકાકીના માન રહે એવું અમને લાગતું નથી સર્વોશ નહિ તોય થોડે અંશે પણ નવે અવતારે આવતાં છતાં કુચલીકાકી જીવતે મુર્વા જેવાં જ છે થોડાંક ઉદાહરણ લઈયે

જમાનો હતો કે જ્યારે મુખાધના મરહુમ ભાટિયામાગની રમૃત્યવશૈષ આખથી નીચે ઉભેલા પ્રાચીન રહેઠાઓમાં બેસી છાતી સુધીનો ધુમટો તાણી, સુંદર સુડોળ અંગોને નેમ્પે તે કરતાં એક તૃતીયાંશ 'આકાશમાં' સકોડી સમાળીને સ્ત્રીઓ હવેનીએ જતી વિક્ટોરિયા બગી એ નવું ચેટક લેખાતું, અને એ બગીમાં બેસવાની કોઈને જરૂર પડતી તો તે બાઈ, ત્યારથી કુચલીકાકીને કાળે પાને ચપ્પી એ જ બાઈની વહુ વિક્ટોરિયામાં બેસતી પણ સાસુન, જમાના કરતાં અર્ધાં લમાઈનો ધુમટો અને આથિની બેસવાના તકિયા તરફ મ્હો, બાટલી મર્થાદા પાળીને એ બાઈની વહુની વહુ આજે રશિયન ઝીણવટનાં કપડાં પહેરે છે, ચૌવીશ કૉર્સ્ટની ફ્રેમના રિમ્બેસ ગ્લાસિસ પહેરે છે, અને ફ્રાંકોકારની બેંકને, છુટથી, મુકુબનિષ્તાઈ જ્ઞાન કરાવતી, મર્થાદા, રૂનીમદ મર્થાદા શુ તેની (વ્યાખ્યા ગોડ્રે સિડન્સમાં તો કર્યાં નોતી એટલે) જાણતી નથી એ કુચલીકાકીના મરવા જીવવાની વાત પણ માડ પુછે છે

બીજું એવું જ ઉદાહરણ લઈયે રનેહલતાની સાસુ બાનક હતી સાસુઓ પણ બાલક હોષશકે જ એની અગ્રહે ખાતરી કરી છે અને અમે એમ માનિયે છિયે કે આજની સાસુઓ કોઈક કાળે પણ વહુ હતી આ વાત સાત્તુ દિવાય જવાને સમજ પડી રહે તેવી છે અમે સાસુ નથી એટલે આ નોંધમાં અમને સત્ય વાત કહેતા બ્લોક નથા લાગતી, (બ્લોક ન લાગવાનું બીજું કારણ એ છે કે આર નતીમે અમે કોઈની વહુ પણ નથી) જ્યારે રનેહલતાની સાસુ બાનક હતી અને કન્યા મગી ત્યારે એને સાસરે એના માટે ગૃહદ્વાર એ જ કન્યાકુમારીથી હરહાર સુધીનો દેશ નિમંત્રિ કોઈ ધડપણ મોકલે તેને તથા કુડી વાંની વાટ હતી છતાં ઉપર તે એના માટે ઝુગર હતો અને પાન તે પરદેશ હતું અને એની વહુ રનેહલતા-આખી દુનિયાની શુભોળ જાણે છે, ગૃહદ્વારની અન્દર ભાગ્યે જ એનો પગ ટકે છે, ઉપર મારી વીસ વાર્તાઓ (સચિ ૧ વાર્તાસમહ) ૨૦-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એ ક ક પની, મુબાઈ

કુમર ને પાદર તો ક્યાં ગ્યાં પણ હિમાયય અને આત્મસ મહારા અને અમેરિકા, યુરોપ ને જ્યાં જોવા તપપાપક મધ રહી છે (માત્ર તેને તલના પાપક ધાપ કે નહિ એ અજ નથી પણ એ તોય અમાગ રિયસ બહાર છે)

અમે ધારિયે તો આના અનેક ઉદાહરણો આપી શકિયે માત્ર અમે એમ ઉદાહરણો પાનાં બરવા માગતા જ નથી.

છેવટે કુચીકાકીને થયેના રોગ સમઘી સદજ નજારી આ *In memoriam* સ્મરણાન્વિત સમાપ્ત કરીશુ એમના રોગના નિદાનમા પણ અભિપ્રાયો ગત્યા છે જેટલા માકરો છે, તેમની સખ્યાને ચારે શુધિયે, અને તેમાં લુચુક ન રહી જાય માટે બીજા હાતર ઉમેરિયે એટલા અભિપ્રાયો મળ્યા છે અમે આ સર્વ અભિપ્રાયો ઉપર પુખ્ત વિચાર કરી નિર્ણય ઉપર આપ્યા છીએ કુચીકાકીને જે રોગ હતા જુઠાણીતો અને દાંભિ કનાતો આ જે રોગ ડાકટરાએ કરેલા દરા હતા નિદાનમા ક્યાંય નથી એટલે અમારું નિદાન સાચુ છે એ વિષે અમને સક જ નથી આ જે માગ રોગો કોઇવાર ન્હાના રૂપમાં તો કોઇવાર મહાટા રૂપમાં તેમને પેલેથી સતાવ્યાં કરતા, સ્ત્રીઓ અને ખાસ કરી ડોસીઓ ઔપધથી હમેશ કટાગેન જ હોય તેમ કુચીકાકી પણ રોગ નિવારણ માટે કંઈ પણ ઉપચાર કરાવનાની ના જ પાયાં કરતાં અમને કોઇવાર એમ પણ લાગે છે કે જુઠાણ અને દાંભિકના આ બેય રોગોઉપર કુચીકાકીને પક્ષપાત જ હશે છેવટે છેવટે આ રોગ એટલો તો પછી પડ્યો કે કોઈક બીચારી કુમળી છોકરી ભરમયોરે પગનું રક્ષણ કરવાં ક્ષપાટ પેટીને ચાનતી નજરે મ્હડે કે તેની નિન્દા કરતા જણુ કુખાવી નાખતાં, જ્યારે આખું ઓળી, મહારથી કુચીકાકીને રાજી રાખનાર, શીનમાં સિધિય અને તોય, કુચી કાકી તેના વખાણુ કરતાં. આ અતીતિમય દાંભિકતાએ હેમને મોતને મિજાને તો નાખ્યા છે જો જમને નરક બચડી જવાની ધારતી નહિ લાગે તો તો કુચીકાકી બરર બરવાના નહિ તો હાથરેજા માની ગેરતી રહેના સિવાય છુટકો ગો બીજો.

કુચીકાકીના સમધિઓ, જેમનામા એમનો ચાતુ વાસો આવ્યા કરે છે તે સહુને જોઈ જરો પનકારો, ટીકાકાર, લેખકો, કરિઓ, સાદારો, જેમને જેમને કુચીકાકીના છેલ્લાં વસિયત અને નશીહતનામાં વારઓ મળશે તેમને ભારે તો પડશે જ એમનાં માવેત્રસમા કુચીકાકી આમ મિમાર પચ્યા તેથી બાપડાઓ જા, મુખતા હશે લાગે તો ખરૂં જ ને, એ તો રોગેલે તેટલો સતાપ કુચીકાકીના ગયા પછી પણ એમણે તો બાપ જ સમાજનાનું છે એમના વારસામા જ રાખ છે એ *Cursed legacy* છે એમની ચિલકતમા જ એમના રોગનું નિદાન છે તેમ એ રોગ નીચે કુચીકાકીએ કહાયા એટલા પૂરો એમના પાછળ રહેનાઓથી કહાવ્ય નયે નીકળે, એ જુના જમાનાની ડોસીઓના પાગન શરીરો ત્રક ઝીલે તેટલી એમનાં શરીરો ન ઝીલી શકે

દુધારામનો અપરજેદ ૧-૪-૦ એન એમ નિપાળી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

જો કુથનીકાકી ગુજરી જાય તો પછી અમારી અભિનાયા એક જ છે તે આ પ્રમાણે છે. અમે સુસ્ત દિ-દુ છીએ તેથી પુનર્જન્મની કલ્પના સાચી જ છે અને બાકી બીજી બધી મૂર્ખપ્રતિપત્તિ છે એવો હડહડતો મત *Prejudice* રાખવો એ અમારો જન્મસિદ્ધ હક છે. અમે એ દુષ્કર્મ માટે મગફળીએ અને હોમરૂનરોને અનુસરી અમારા એ *Prejudice* રાખવાના હક માટે પ્રાણ પશુ અપાયો તો જરૂર આપીશું—પણ એકનાર, ધડીબર અમારી અભિનાયા એવી યથા આવે છે કે નરમ્મા પથ્થા પડી અનન્તકાળનો ભોગવટો જેમ શિસ્તદિ મતોમા છે, તે મન કુથનીકાકી માટે તો સાચો જ પડે. જમ જો આમ થઈ જાય તો આનન્દ નહિ તો જેવો કુથનીકાકીને પ્રેલમાવ મળ્યો—મીજો જન્મ થયો કે અમારે આ લેખ સંખ્યા માટે, એના બેન બનવું જ પડશે આ વિચાર પડી વખતુ સુજતુ નથી થયું તે ન થયું નહિ થાય અમારો મરણીયા થવાનો હિપર કહેનો નિશ્ચય દબે દાત બીડીને અમને યાદ આપ્યા કરિયે ડિયે અને જે થાય તેની બધ મહોયે અને ફાટે ડોળે વાટ જોઈએ ડિયે દિમ્મતે મદાં તો મદદે—શુ કહું?—ખુ. આવે ખરો પણ આ બાબત કુથનીકાકીની છે, એટલે ન આવવા માટે ખુદાને કેમ દપકો અપાય?

પ્રકાશકના બે બોલ —છેવટે સ્વાધ્યાય તો નહિ પણ પ્રકાશકને બે બોલ સુજ્યા છે—વર્તમાનપત્રોનો રિવાજ છે કે મોટું માણસ મરવા પડે કે ઑફિસની સગવડ ખાતર, તે ગુજરી જાયો એમ માની લેવું અને તેની કારકીર્દી વિગેરે છાપી તૈયાર રાખવું જો તે ખરખર ગુજરી જવાનું હકાપણ દેખાડે તો પછી તેનો છે તો શ્વાસ તેના કિસ્તાર પામે પહેલે તે પહેલાં છાપા બ્લેનવાર છોકરાઓ ગામને ખીંચે છેડે પહેલી જાય અમે એમ જ કરવા ધણું હતું પણ કુથનીકાકી માટે હાકટરોએ મગવાની આશા છોડી છે ડોલીઓ અને જોલીઓનો સામગો મત છે કે એમના મરવાની વાટ જોરી ફાટ છે એટલે અમે લેખ કની જોખમદારીએ આ લેખ છાપી માન સાહિત્યના જ સેવા નથી બળવના પરતુ લેખક ઉપર પણ ઉપકાર કરિયે ડિયે કારણ “જીવવા કરતા કહવું ભરું” કહેનારને જીવને ભોગે કરતા અટકાવના અમારું દિન ચાનવું નથી લેખક છેવટની ઈજા તરીકે લખી જણાવે છે કે “છપર પામે અમારી (લેખકની) એટની અરજ છે કે અમે (લેખક) જ્યાં હોઈએ—રવળે હોઈએ કે નકે હોઈએ—પણ અમે અમારા વાચનારાઓથી છુટા ન પડિયે “નશ્વરતુ”

મહારી પ્રથમ વાર્તા.

લેખક-૨૧ નાગેન્દ્ર સોમનારાયણ દલાલ, બી એ

મને એક વાર્તા લખવાની હિમ્મત થઈ આવી પણ જોના પ્રથમ એ વિચાર એક સૂઝે જ મહારા મગજમાં ખડો કર્યો હતો અને સુકુદની છુટાને આધીન થવું એ જગતનો નિયમ સમજી હું લખવા બેઠો પ્રથમ તો પેન્સિનથી લખું કે શાહીથી તેનો મહારા મગજમાં મોટે ગુચ વાડો ઉત્તો થયો અને હું એમ નિર્ણયપર આવ્યો કે શાહીથી જ લખીશ પેન્સિનથી લખી પાછું શાહીથી ઉતારવું મહારા સ્વભાવને રૂચે એમ ન હોતું જો કે સૂઝે તે કામ કરવા માથે લીધું હતું અને તેના અક્ષર મહારા કરતાં સાગ હતા પટાનાળો ઑફિસના કામ માટે હોતા કાગળનો એક થોકડો મૂકી ગયો હતો તેમાંથી પાંચ સાત કાગળ લીધા, એક હોલર લીધું, તેમાં કનમ (સ્ટીનપેન) જૂની હતી તે કાની ફેદી દીધી અને શાહીનો ખડીયો સામે મેજ ઉપર મૂક્યો આ સર્વ સાધનો મહારી ઑફિસના હતા ૨૨ આગળ એ સરકારી ઝીજ ના વાપરથી એવો વટદુકમ હતો અને એ દગવ ધારકુનોની તેમ જ મહારા હાથ તળેની કચેરીઓમાં મે ફેરવ્યો હતો નમને નરાધ લાગે તો હવે માખી જગતના ગાંડા એમ જ ચાલે છે અને દુકા જગતથી નિસાળો નથી ચોર ચોરને ઘેર પરાણો ત્યાં કાણુ કોને પુછે? કનમ લીધી, ખાંચ આગળ બોળી કચેરીમાં જેમ તેને જે આગળી વચ્ચે ફેરવતો તેમ ફેરવવા માડી પણ ત્યાં સુધી હતું તેમ કઈ લખવું તકરુ નહીં કપમ મેજપર મુકી, હાથ લમણાપર રાખી, કાણી ટેનનપ ટેકની, વિચારમાં પુ એમ બતાવવાની સ્થિતિમાં બેસવાથી કંઈ પણ વિચાર આવશે, વાર્તા લખાશે એમ મારી ઘોડીવાર એમ બેસી રહ્યો સામે બારીમાંથી નદીમાંથી પાણીનો ખળખળ ખળખળ અવાજ કાને આવ્યો અને મનમાં વિચાર થયો કે આ સરિતા કેરી રહે છે, મગજમાંથી એક વિચારો સરે તો કેવું સાડું? એટલામાં એક વહાણ જતું હતું તેનાપર નજર પડી નદીમાં એક જગ્યાએ બેઠ જોવો બાસ થતો હતો, મહારા બચવાની બારીમાંથી વહાણુ તેનાપર ચડુ હોય એમ મને લાગ્યું અને હું બેઠો બેઠો. "હો વહાણુ ખરાબે ચડ્યું" જાણે તે પરથી કંઈ વિચાર આવ્યો હોય એમ કનમ વધુ મ ખડીઆમાં બોળી અને તેને ઉંચકી કાગળપર મહારા વિચાર મૂકુ તે પહેલાં શાહીનો એક મોટો ડપડો પડ્યો

"દેગ, દૂગ, ખડીઆમાં શાહી પટલી પુગી તેવું પણ પટાનાળાને લાન નથી" એમ બોલી કનમને એ જગીનપર ઝટકારી મગજમાંથી વિચાર છટકી ના ગય એ હેતુથી મોટેથી હું બેઠ્યા કરતો હતો "સરિતા સરતી હતી, વહાણુ ખરાબે ચડ્યું" એમ જે ચાર વાર બન્યું એ હોઈએ ને કનમને ખરાબર લૂછી નાંખવા બનોટિંગ લેવા હાથ લખાવ્યો કાણુ જાણે વિચારમાં પુ એમ બતાવવાની સ્થિતિમાં બેઠના હોવાથી કે બારીમાંથી વહાણુ જતું તેનાપર મહારી નજર હતી તેથી કે ક્યાં તો ગોખવામાં મહારે અજા રોકાયવડુ હોવાથી બનોટિંગ લેવા જતાં ન

શ્રીયુત એવર્ધનરામ (સચિત્ર) ૨ ૧-૦-૦૦ એમ એન વિધાની એન્ડ કંપની, મુ મી

મહારા ખમિસની બાલ ખડીઆને લાગી અને તે ઉપી પડ્યો. મહારી નજર સામે શાદીનો રેનો ચાલ્યો, ખમીસની બાલ જરા તરા બગડી અને ટેબનથી દોઢ માઉ દૂર જઈ જોડા જેવો જો કરી હું ઉભો, મેજપગથી જમીનપર પડતા ધોધને જોઈ રહ્યો.

“સુદ્ધ આવે અને એની વાત” એમ જોતુ એટનામા તો “સરિતા સરી ગઈ અને વહાલુ ખરામે ચાલુ” એમ હસતા હસતા કાઢને બોલતાં મેં સૌભાલ્યુ તરત જ મામા જઈ મેં સાથે સાથે હસવા માડ્યુ ગુસ્સો તો સુદ્ધની આખે આખ મળતાં જ ઉતરી ગયો હતો.

સુદ્ધને લઈ હું ટેબલ પાસે ગયો અને કાગળ શાદીથી ગ્રાહ્ય ગયો હતો તે જોઈ તેણે કહ્યું, “ઓ હો આજે તો તમે ધણુ લખ્યુ હોય એમ લાગે છે શાદી બધી જ ખપી ગઈ” “તુ આવે એટલે જણાય હવે મજાક જવા દે લાવ પટાનાળાને” બોલાતુ એમ કરી પડી વગાડી તરત જ પટાનાળો આડી પહોંચ્યો, તેને સારે નમીએ શયી સવારની પાળીના પટા વાળાએ પૂરી હતી છતાં મેં કહ્યું “તમને શાદી ખડીઆમા કેટલી પૂરી તે ખબર છે કે?”

“સાહેબ, મેં નથી પૂરી નારાયણે પૂરી છે”

અમેઝમા સુદ્ધે અને કહ્યું, “ધણાને કયમ શાદીમા બોળતા નથી આવડી, કોણી મેજપગથી કેમ ઉઘવતી તેની ખમર હોતી નથી”

મને હસતુ આવ્યુ પણ તે દમણી પટાવાળાને કહ્યું, “ચન ઠીક, આ બધું સાફ કરી નાખ નેજે કનેરીના કાગળો કે પેની ચોપડીઓ બગડે નહીં”

પટાવાળાને એટલી પ્રયત્ના આપી સુદ્ધને લઈ હું બગીચામા ગયો. એક બાંકે ઉપર અમે બંને જણા બેઠા પુનઃ એના ડીખળી સ્વભાવ પ્રમાણે એણે બોનસાનુ શરૂ કર્યું “કેન, લખવાનો ત્રિચાર માડી વાલ્યો? તમને મેં અનેક વાર કહ્યું છે કે તમારે નામના મેજવડી હોય તો કંઈ વાર્તા લખી એક માસિકમા આપો તરત જ તમારી બધીનો બ્લોક તની માગો, આહકોને ઘેરેઘેર તેની લહાણી યશે”

“શુ કપાળ લખુ? મને તો કંઈ ગમ પડતી નથી”

“કરિતા લખો. ઝાઝી મહેનત પણ નહીં ના રાગતી જરૂર, ના પ્રાસની આવશ્યકતા તમે જે બોનતા હતા તે પણ કવિતા ગણાય

“સરિતા સરતી હતી.

વહાલુ ખરામે ચાલુ

વાદાકાને શું સુંદર લાગે છે? વચ્ચે વચ્ચે, ‘મમ પ્રાણુ સખે, ‘હુદેની દેવી’ એવા એવા ઉચ્ચને બેઠી નાખે એના જે ત્રણ શબ્દ મૂકવા, નીતિ ના જડે તો પ્રત્યેક કડીમાં તે મારી મચળી લાનવા પ્રવાસ કરવો તમારું નામ, બેરીન્ટરની ડીપી, એલો લખી ત તિને મોની કે એકા પાર”

“હવે કરિતા લખવાની બાબ રહી, આપણુ એ કામ જ નહીં તું રસિક છે તે તને પાવે”

“ એ તો તમે કહેતા હતા કે કચેરીમાં કામમાંથી પરવાર નહીં અને વેર આપ્યા તે છોડાઓનો કનનવાટ કોઈ પામે આવી બેસે તો કોઈ ખોળામાં ભરાય નિરાત હોય તે લખવું કરવું અને તમને તે યાદ દેવડાવું છું ”

“ સામે જો આકાશ કેવું ચેરાયલું છે હવાની પણ મગજ પર અસર થાય છે એમ નિદાન વાત્રીઓ કહે છે ”

મહારા જ્ઞાનમાં કંઈ ખામી છે એમ સુદ્ધને કહેવા ઈચ્છા કેમ સભવે ? સરિતા શબ્દ કોઈએ અગ્નિ કરેલી તેમાં મેં આજે વાગેયો અને આસપાસના સબ્ધ ઉપરથી અર્થ બેસાડી મેં કાચીમાં લખી લીધી હતો

પળ બેપળ નહીં સુઢદે કહ્યું, “ ખરી વાત છે તેથી જ વઢાણ ખરાને ચટ્યું છે ”

“ ભાગ ભાગનાન, હવે હું સમજ્યો મહારા મગજને તું અણસારો કરે છે હું તો આટલા વખત સુધી વગર સમજે જ દસતો હતો ”

“ એવું વગર સમજે ઘણાઓ હસે છે ”

“ આજે એક ખુશ ખગર કહેવાની છે સાહેબની મહારા પર ચિટ્ટી આવી છે અને ચમત્ક્રિયને સોનગડ તરફ સિદ્ધાર કરના જવાના છપ્પમે ”

“ માર્યા દા શિકાર કરવા માટે શો બદોનસ્ત કર્યો છે ? તમે કે તમારા સાહેબે કાંઈ પણ દિવસ વાધનો શિકાર કર્યો હતો ખરો ? ”

“ બદોનસ્ત કરના બાબત તો સાહેબે બ્યારના નાવળસૂયાને લખ્યું છે એટલે તેમાં તો કંઈ બાકી નહીં રહે વાધનો શિકાર કરવાનો તો આ પહેલો જ અનુભવ છે ”

“ બીજા કોનો કર્યો છે ? ”

“ સાહેબે જો કર્યો હોય તે ”

“ ત્યારે તમારે આ કામ શું ? નકામું જીવનું જોખમ ! ”

“ એ ધડી મોજ, જરા નેમશું તો ખરા કે કેમ શિકાર કરે છે ”

મહારા અતરનું કારણ એ હતું કે સાહેબ શિકાર કરશે તો રિપોર્ટ મહારે લખવો પડશે એટલે હું જોડે હોવાથી મહારે નામ પણ જરૂર વર્તમાનપત્રોમાં આવવાનું જ, આપણી વાહનાહ મવાની

“ તમે પણ બુદ્ધિથી નેમ તાકતા તો ફીખ્યા છે, ખર કેની ? ”

“ અરે વાહ, હમણાં જ ભારતરક્ષક સેનામાં હું જોડાયો ત્યારે એમાંથી તે સાહેબ જો બોળ્યાણ થયું તેમજો મને તેમના ખાતામાં લાઇ લીધો રાજ સત્તર સાઝ બે વાર જ બીખવા જતા હતા મુશાઈમાં પેલું મેદાને જગ છે કેની તેની સામે જ અમારું ઓફિસ હતી ”

“ મેદાને જમ ? લડાઈનું મેદાન ? ”

“અરે, પેલુ બોરિનદર રેશન સામેલુ ક્રિકેટલુ મેદાન જ્યા બુને ચૂકે હાથો તો બુલો
'માનની' લગાઈમા હાથો અને છલ્યા તો પર્શીઆના પાટનગર તાદેશનનો કમને પાઠો
મેળ થો ક્રેટલાક તો એ ધમાન વખતે પૂર ખાતા પણ નથી નોકરીપગ ના જવાની ખાતર
માદા થયુ જાય છે ”

“ મોતનારોના વખતમા ના ખાય તે સાર એટલે બચાવ થાય ”

‘ઉંબના પુર હશે કે કમ તે તો પ્રભુ જાણે એ મેદાન સામે અમારી ઓફિસ હતી
ત્યા રંગીની શુભ હાથપગ વગરના મનુષ્ય જેવો આકાર બનાતી, વટકાની રાખેલી તેનાપર
અમે રેશન નેમ તાકતા હતા દિવસમા આદેશ જેટલીનાર તેનાપર સચાટ નેમ લગાવતા હતા
તેટલી કેમ છતા પ્રાણીપગ મારી હોય તો જરૂર તેના હાલમા પાસગાના દુરચે દુરચા ઉડી
જાય ” ઘડીઆલ ને સુઢે કહ્યું “બહુ વખત થઈ ગયો હું તો જમથ સિકાર કરી
આવશો પડી મળીત ”

આ રાત થય અને બીજે દિવસે સાંજે અમારે સોનગ જવાનુ નહો થયુ ગાડીમા
બેસનારતી પોતાને મુનમે જનદી પહોચવાની સ્વાભાવિક આવુ નાનુ ગાડીચાળાને બાન ન
હેતુ શુક્ર દેન જેટલી તેની ઝડપ હતી દરેક રેશનને ગાડી Cની નેતી અને જ્યા ઉબી
રહેતી ત્યાથી તેને ખસવાનુ મન ના હોય એમ દસી જતી પાનેક કોપથી સોનગનો
કિનો દેખાશે ને મને કમ વળી સાહેબ બહુ પુણ્યમા આતી ગયા હતા તે એમના મોપર
તરી આવતુ હતુ સોનગ આવ્યુ, ત્યાના મહેન ની વગેરે અમને સામા જેમા આવ્યસ હતા
હાર ગોગ અપાયા, ચાહ પાણી થયા ને દમણીઆમા મેસી અમે ઉનારે ગયા, જમ્યા પરસારો
વહેના મુઠ ગયા અને મરારમા ચાર રાગતે ઉગી અમે ઉતારેથી નીચ્યા થોડોમા ભાગ તો
અમે દમણીઆમા જ ગેગી નડા યો તેમા બેઠા બેઠા પણ આસપાસની ગીચ ઝાડી, નિર્જન
ન જોઈ મને થયુ હતુ કે ‘ બને ચૂકે કોકો નીચ્યો તો રી દશા થાય ! ” સાથે તીર
કમલા વાગી બીડા લોકોની એ-ટાગી હતી એટલુ સાડ હતુ હોન, ત્રાસા, ભુમળ, સગ્ગાઈ,
ચાસ્તેનના ખાની જાના વગાડી કોનરમાથી વાધને ચીકની બહાર કાઢનાર એક ખીંછ ટોળા
અમારી આગળ ગઈ હતી વાહનમાથી ઉતરી ઝાડ ઉપર માંચડા બાધ્યા હતા તેના ઉપર
જમ અમે બેઠા તીરકામળનાગી ટાગી પહેલી ટોળાને જમ મળી અને જગનને ધૂળવી
નાખે એવો અવાજ થઈ રહ્યો ‘આ વાવ આ યો’ એમ મહાગ મનમાતો થયુ હતુ સાહેબના
અતરમા શુ થયુ હતુ તે તો તે જાણે પણ અમારા બન્નેમ થી કોઈ એમ બોલી દે એમ ન
રોલુ માચડાની કાયાની ટટીપગ જરા પાસું બદનતા ચુ ચુ થયુ અને માચ । તુગી પડે
એમ તો નથી કેની તે અમે વા ત્રાગ નેતા, ઝાડની ડાળીને જો થી પકડતા, કદાચ પીએ
તો કેટલા નીચે જઈએ તે તપાસના વાધની એકાદ ગર્જના આજગીને મને એમ થયુ
કે વર્તમાનવતમા નામ આવે તે કારણસર ખાતી હુ અહીં આં આંચો ? હવે ધનાજ ના
હોવાથી સાહેબ બેસી રજા હોય એમ તેમના મોપરથી, વનપરથી મને લાગુ એટ-

લામા એક ઝાડીમાંથી વાઘ નીકળી સામા ખેતરની વાડમાં ભરાતો અમને દેખાયો અમારે જે કંઈ કરનાનું હોય તે માટે અનુકૂળ જોગ હતો એમ સમજી ગેન વજેરેનો અનાજ બધ થયો હતો, ટોળીના માણસો અમારાથી દેખાતાં ન હોતા પ્રથમ તો “ આપ બેઠીએ ” એ મુજબ અમે બન્નેએ એકેકને ગોળી છોડવાની મુયતા કરી આખરે સાહેબનું માન ગળવા ખાતર “ એકેક ગોળી છોડી ખેતરની વાડમાં તે અદશ થઈ ગઈ અને વાઘ હશ્યમાન થયો સાહેબે તરત જ ગોળી છોડવાનું લામ ઉપાડી લીધું અને મને નિરાન થઈ સાહેબે એકેક ગોળી છોડી અને તેમને સમજ થઈ કે જકડીને પાંચેની રેતીની યુગ્મ અને જીવના જગતા ડોહાવના વાડમાં તદ્દાવત ધણો હતો વાઘ પણ અકબાઈ બરાડા ભારતો હતો નાસનાની બારી ઘાંધતો હતો એટલામાં સાહેબે એનાપગ તાકીયી ગોળી ખેતરના રક્ષણાથ ઉભા કરેલા ઝાડીઆને લાગી, તે ઉઠી વાડ આગળ પડ્યો અને વાઘ ચીંટનાઈ ત્રણ વગી મેલાનમાં આપ્યો સાહેબે પુન ગોળી છોડી અને સચેન થયલા વાઘ ગોળી કંઈ મિત્તામાંથી આવે છે તે જાણી અમારા ઝાડ આગળ આપ્યો ઝાડ ઉપર ચઢવા બધ, ઉઘે લુએ, કુદે, પડે, પાછો કુ” અમે બન્નેએ એકેકની આમાં જોવા માંડ્યું, અમારામાં બેનવાની હામ રતી ન દોતી ધરવિનતો સિદ્ધાત એ દિવસપર જ મેં વાળ્યો હતો એટલે નરા-બર વાદ હતો, અને એ સિદ્ધાત પ્રમાણે તો વાઘ જીવે ને અમારે મરતુ પડશે એ વિચાર માન્યો સિદ્ધાત અકારો વાગતો હતો તે કરતા તેનો રાનાનુભવ થઈ પળમાં થવાની કે પના પધારે અમલ થઈ પડી હતી મોત સન્મુખ આવી ઉભું હોય એમ થતું હતું પ્રમુખકિતમાં ત્રીજા કેમ થયાય તેનો પાડ મળતો હતો સાહેબે નિ શ્વાસ ના મતા હતા અને એમનાથી “ ગોંડતે મનોધન થઈ જતું હતું એટલામાં સાહેબ બોલી ઉઠ્યા “ ઉતરી મારોતે ” “ નારે, સાહેબ, મારા એ કામ નહીં, મો નહીં આપડે એમ મેં તો પહેલેથી જ કહ્યું હતું ” “ ગોળી તો પાચ આન છે પણ વાઘ કાચ જીવપર આવે તે સમયે જોઈએ માટે હું છોડના નથી માગતો, ” સાહેબે બુનો બચાવ કર્યો જીવપર આવવામાં શુ બાકી હતું તે નું સમજી શકતો ન હતો આમ જીવનેષુ પાચેડ મિનિટ પસાર, થઈ અને ગોળીના ના સલળાવાથી પેરી બન્ને ટોળી મે 1૦ તરફ આવી પહોંચી વાચને જીવતો અમારા ઝાડની ઉપર ટાપી રહેલો જોતા જ અમારી બહાદુરીનો ખ્યાન એ માણસોને આવી ગયો હરો એમ વિચાર કુ એટલામાં જ એક મત્તર વળતા જીવાને તીર છોડી વાડની ગતિ અટકાવી, બીજી છોડતા જ તે રામ શરણ થઈ ગયો અમારા ઝાડની પામે તે ટોળી ધીરે ધીરે આવવા લાગી અને અમે નીચે ઉતરવા માંડ્યું બુરેકો મારી ઉતરી પડવાની સ્થિતિમાં અમે આવ્યા અને સાહેબે ક્યા તો પુરી ખાતરી કરવા અથવા તો જીવનને તેમની બહાદુરીનો ખ્યાન આપના એક મદુકની ગોળી છોડી અને તે મરેલા રાખના પેટમાં સચોટ વાગી “ શામાસ, શામાસ, ” એ રાખે મ્હારા મોપર આપના ૧૨૦ સાહેબ મ્હારા ઉપરી દોનાથી હું તે ગળી ગયો અમે બન્નેએ બુરેકો માપ્યો, વાધ,

* વિનાનતાથી ધરવિનતા મત પ્રમાણે જિ હગીની હસાતિને અંગેના વિચારમાં જે વિગેન જીવપર તે જીવનમાં જીવવાને વધારે લાભક છે

૧ ગમતો અક્ષરદેહ ૩ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુંબઈ

પાસે જઈ અમે મને ઉભા, બહુકો કુદો જમીનપર રાખી, એક પગ વાનપર મૂકી, મને પાસે ઉભો રાખી સાહેબ પાતાની જોડે હમલ એક કોથરી રાખતા હતા તે પગવાગાને પાસે મગાની તેમાંથી કેમેરા કાઢી તે વતી તેમણે જમી પાડી સાહેબને હાને એમ વાગ્યું હોય કે એમણે શવન સ્વપ્ન થયું પરંતુ હું તો જાણે નવો જન્મ મળ્યો હોય એમ ગણી ઉતારે ગયો બીન લોકો માહિા માટે કંઈ વાતો કરતા હતા પણ મને સમજ પડતી નહોતી એમનાથી છુટા પડતા પેના બીજી સુવર્ણને મે પાગ સોના મહેર આપી, સાહેબને તો પૈ પરખાનગાની ટોચ જ નહીં ગાડી કનાક પડી મને એમ હતી એટલે ઉતારેયા તરત જ અમે રેલેશન તન્દ્ર ગયા મહાન-કરીને કાણુ જાણે શું ખમર મળી હશે કે સાહેબને મળતા તો તેણે ધન્યવાદ આપ્યો પણ ગાડીમાં એમનાનો વખત થયો એટલે અમને તેણે કંચુ કે અહીંના વાઘ બાં છતુની અને જગતી ટોચ છે માટે શિકારીના મોળા ટોળી વિના એમનો શિકાર કરવો સનામત નથી મને તો તેની ચિખામણુ અક્ષરે અક્ષર ખરી લાગી ગાંડમાં સાહેબે મદા સાથ શિકારની વાત કંઈ કીધી, મને કે અમને મે તે સાલગી એમના બહારીપર કાચ નિબધ લખવા કહેતે તો પણ ઉપરાં હોનાથા મહાગમી ના પડાય એમ ન હોતુ

થેર પહોંચ્યાને ત્રીજે જ દિને કેટલાક દૈનિક પત્રોમાં “સેનગમ્મા વાવનો તિકા” એ મથાળા નામે સાહેબની બહારુગીના વખાણ આની ગયા હું જોડે હતો એમ તેમાં લખ્યું હતુ દેશ પ્રદેશ એ વાત મેંવાઈ હશે પરંતુ અમે જે શહેરમાં હતા ત્યાં જુદી જ વાત ચાલતી હતી સેનગમ્મા તો બિચારા એક ગામડાની રિયલિમાં હતુ શાહી વધારે પૂરવા માટે જે પટનાગાને મે કપકો આપ્યો હતો તે મોનગમ્મા અમારી જોડે જ હતો એટલે નેણે ખરી નાન કચેરીમાં તેમ જ શહેરમાં ફેનાવી દીધી હતી સુહરને કાને એ વાત ગઈ હતી તેમ જ જામનાનપત્રનો ગોરાઈ તેણે વાંચ્યો હતો સાંજે મને મળતા જ તેણે પેપરમાંથી કાપની આપી કંચુ

“નાનો મગ્ગુર છે કે સીરતાનો જમાનો વહી ગયો એમ ઉચ્ચારી શકે?” કાપનીની પાછળ એકાએક મે જોયું તો એક પાતળો કેરો કાગળ ચોટાડી મોનગમ્મા જગતમાં જાતેની સત્ય પ્રતિપત્તિ અક્ષરે અક્ષરે તેની ટીખળી બાળામાં રીપોર્ટ હતો

“તમારા સાહેબ પોનિસની લાઇનમાં જોડાય તો આજના વખતમાં સારી રીતે નીબી શકે”
“કેમ?”

“વાહ, જરૂર પડે સાડી પણ સારી રીતે ઉભા કરી શકે” આ સુધારેના જમાનાની ખુશી જ એ છે આજુ લુગણ દસ આજના વખતમાં જે ના ચનાવે તે નાત બહાર ફાળાને હામે કોનેજ લાગી તેને ગતવામાંથી એક દમડીનો પણ ખચ નહીં, ચાહીના હાથાની કોદાળી વગ પામે નાખ્યો, પોતાનું નામ સમ્યા સાથે જોડવાની ઉદારતા બતાવી એટલે તેના કતબની અવધિ આડી ગઈ વ્યસ્થાપકોના મનથી એની સમ્યા અને સ્વગમાં જરા પણ તફાવત રહ્યો નહીં એક મોડુ રૂડ ઉણુ કરવા સમા મળી આપણે પ્રમુખ થયા દર્શનાર્થી

અસ્તોત્ય ને સ્વાશ્રય. ૩ -૮-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

વારવાર આપણને વધારી લેનામા આવ્યા, આપણા શુભાનુવાદ ગવાયા ના' આપણે પહેલ કાગી મનનુ મોટાપણુ બનાયુ, ના પ્રતાપ કરવામા એકદમ ઉદાર થનારે ઉદારતા બતાવી કુખરી ગબીરતા બાણુએ રહી ગઈ, વખાણુ કરવાનો પ્રસંગ એરીતે મળ્યો તેને વધારી લેનામા આ થો ડેખુટી કચેકરસાહેબ, તમારી ખરી કસોટી અમે હવે કરીશુ બેજાઅમની ખાનાખરાખીને અગે અમારા નિતાળના અત્તાન બાળકો પાસે વરેણા નધા ઉરતાની આતા રાખનાર તમે તમારા બડા સાહેબો, તેના હુમને હાથ હા કરનાગઓ, બુદ્ધિમા આગળ વધેલી, સુધારાની ટોચે પહોંચેલી યુરોપની પ્રજા પાસેથી આર્યાવર્તમા માથે લટકી ગહેના આ અસહ્ય દુકાળના સમયમા અમારે માટે હાઝ દેખાડી તમારૂં મનુષ્યત્વ કેવુ દેખાડી આપો એ તે અમારે હવે જોવાનુ છે ”

“યુરોપ તો અત્યારે પેમે ટોકેથી ખુશ થઈ ગયુ છે ”

“હા અને અમે તો ગુજરાતવારીનો અવતાર હોઈયુ અમાગ બાળકો પાસે તો ધનના કુડા તેની ભતકમાઈના ભરી રાખ્યા હશે હિન્ની નિર્ધનતા, ગરીબાઈનો ખ્યાન જોઈતો હોય તો આ વાડી નગવા છોડી, એકરાતમા બીસ હજારપણુ પાલી ફરે એરી પાર્ટીઓમા જવાલ આવે તો માડી ગાળી જગ મટાગી જોડે ચારો એટલે બોલો બમ બુનો થઈ જગે કાઝ વેપારી રેડયો ખડયો વડાઈને અગે કમાઈ ગયો હરો તો તે મિચારાનુ બીનુ ધાન્ય લગાઈ બધ થયે પેટમાથી કાઢી નાખ્યુ બાધી મુરી રાખી આગત જગનના માગતો હરી છતાં વધારાના પચાસ ટકાના કર માટે જવાબ દેનારો હજી મિચારા માટે બાળીગલો તમારો કોઈ જાતનો નાનો કે મોટો અર્થ મધાય તેને લીવે ભારતની દુદશા કેટલે દરજ્જે છે તેનો તમને જગપણુ ખ્યાલ રહેતો હશે તો તેની નમે પરવા કરતા નથી ”

આ વિષય છોડતા જ તેના મેનિંગ રમ બદનાઈ જતો નખોનો અરખાનિત પચાસ તેના મોમાથી નીકળતો કુતેની નકરાર આગળ મ્હાત થતો, મ્હારૂં દેયુ નરમ બની જતુ તેણે બોલતુ બધ ક્યુ અને મે વુ

“ત્હારૂં કેવુ ખર્ચ છે કુ અને મ્હારા જેવા ઘણા ગુ-હેગાર છે ”

“પહેલી તારીખે રૂપાબાઈ મળ્યા, એટલે આ મિચાર રહેવાના નથી ”

આમ સાત થતી એટનામા પગનાળાએ આની નમનતાઈથી એક બની તેના હાથમા આપી પટાનાગો મળમા હસી આવતો થયો ને સહજે કહ્યું

“તો આ સાક્ષી ન મગ જણુ મ્હારૂં કહ્યુ માનો તો એક વાર્તાલખી તમે આ ભેદ ખુદનો પાડો તો સારૂ જગતમા કંઈ કંઈ આવ્યા શિકાર થતા હશે કોઈ તેમની આજ માનથી વાધને બકરી જેવા બનાવી દેતા હશે, કોઈ ગગ ફેરવી તેને જમીનફાત કરતા હશે તો કોઈ તેના શબ્દ માનથી તેને જોયા વગર હવામા મદુકની ગોળા છોડી તેને ઠાર કરતા હશે વીરતાના જમાનામા જે ના થાય તે થોડુ ”

છવિસનો ઇતિહાસ ૩ ૧-૮-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

“ એ તો ખરૂં પણ હું શું લખું ? ”

આમ બોલું છું એટલામાં સુહૃદને એકાએક હસતું આવ્યું

“ કેમ શું થયું ? ”

“ એ તો કંઈ નહીં મને તમારી જેમ તારાની રેતીની ગુણ વાદ આવી ”

“ એમા હસતાનું શું ? એ તો સીખનાની એક રીત ”

“ તેની કાણ ના પાડે છે ? પરંતુ હિંદુશાસ્ત્રની એવી માન્યતા છે કે મનુષ્યને પૂન-જન્મના સંસ્કારની એક પ્રકારની ઝાંખી રહી જાય છે વાધનો સિમર કરતા તમારા સાહેબ બહાદુર ગયા ત્યાં પણ તેને ગુણનું સ્મરણ રહી ગયું અને એક તત્કાલીન માથે સાહેબે ચાગી આવે બેસાડી મુક્યો. ”

“ અરે, જવા દેની એ તો એ ચાકીઓ વાવ પામે પડનાં જ તેણે ખેતરમાંથી બહાર નીકળી જાડ આગળ આવી અમારા હાથ ગગડાવી નાખ્યા. ”

“ મને તેમ પપુ તમે આ આત્મચ્યા લખો ”

“ સુહૃદનો અતિ આમલ જોઈ આજે મહારે તેને કહેવાની ફરજ પડી “ ખરૂં પૂછો તો મહારો ગુજગામીનો અભ્યાસ છાત્રો નથી, મને લખતા નહીં આવડે ”

“ તમે લખજો તો ખરા, હું મુધાગેને માસિકમા મોકલીતા અનુભવેનું મરામત લખજો તો એની મેં જ સાડ લખારો ”

“ તે તો ખરૂં પણ એમા વાત શું ? એવા લખાણની બીજાને કદર કેટલી ? તું તો જૂન મુધાગે બેસી ગ્રંથે પણ બીજાઓ જગતમા એવી ભુતોની દાંડી પીટરો જાઈ તો ક્યારે પડેને હરાને કરને તો કોઈ ગાંધીની દુકાને પડીકાં બાધનામા ઉપયોગ કરે મહાગ મગજનું કાચનું થઈ જરો અને હુનિવાને તો ટીકા કરતાનું સાવન મળરો જીમ કરતા તો બધાને આવડે પણ કનમ ખાંડો લઈ ગાગળપર વિચાર લખવા જેમે તો સમજ પડે કે સારું લખવું કેટલું અડર પડે છે ”

સુહૃદે હસતા હસતા કહ્યું “ ખરૂં જ એ વિચારોને અનુભવ મો ? એમની નજર આગળ સ્થિતિ વરે તો સમજી રોકે કે વહાણ કંઈ વિશામા જાય છે મહાર કહ્યું માનો તો તમને પ્રથમ લખવાનો વિચાર થયો ત્યારથી શરૂ કરને ” તેની ઈચ્છાને પુનઃ હું આવીન થયો અને જગત-વર્મા દાસી પાત્ર થવાની દરકાર ના કરતા આ વાન લખી મેં સુહૃદને આપી

સર્વ દક્ષ રસધીન,
સવત્ ૧૯૭૫, માગતીરું સુદ ત્રીજ

રૂપુની કોલકટની રજાથી
ગજેન્દ્ર.

અશ્વપરીક્ષણ.

લેખક - રા. હરિશંકર દુર્લભજી ત્રિવેદી, ખી એ

જ્ઞાતાનુ સંહિરચનાનુ કાર્ય લગભગ પુર થવા આશુ ત્યારે તેમને એક નવો નિયાર સ્પર્શે તેમણે કોપાધ્યક્ષને બોલાવ્યા અને કહ્યું “ કોપાધ્યક્ષ, પચતરવોનો થોડો થોડો ભાગ મારા કારખાનામાં મોકલાવો કારણ કે મારે એક નવું પ્રાણી ઉત્પન્ન કરવું છે ”

કોપાધ્યક્ષે જવાબ આપ્યો “ જગત્કર્તા, સંહિરચનાના પ્રથમ આવેશમાં જ્યારે આપ, હાથી, મગરમરુ, વ્યાધ, સિંહ આદી પશુઓ રચના લાગ્યા ત્યારે ભડોળી તરફ આપે ધ્યાન આપ્યું જ નહિ, તેથી સમજ અને ધન પતાયો તો લગભગ, છુટી જતા આ વા છે ‘ પૃથ્વી ’ અપ્ અને ‘ તેજ ’ બહુ જ થોડા પ્રમાણમાં રી પી છે માત્ર ‘ વાયુ ’ અને ‘ આકાશ ’નો જથ્થો જોઈએ તે કરતાં પણ વધારે છે ”

અત્યુપ્તી લગવાનું એ સાબળી જરા ગભરાયા અને ચાર હાથે ચાર મૂંઝોના છેગ આમળવા લાગ્યા થોડીવાર બોલ્યા “ પરિમિત સાધન સામગ્રીમાં જ ખરું કૌશલ્ય અને સાચી કળા રહેવા છે તમારા ભંડારમાં જે રહ્યું હોય તે મોકલો ”

સજન કાયમાં આ વખતે જ્ઞાતાજીએ ‘ પૃથ્વી, ’ ‘ અપ્ ’ અને ‘ તેજ ’નો બહુ જ સંકોચથી ઉપયોગ કર્યો નવા પ્રાણીને શીંગડા કે નટોર આપવામાં આન્યા નહી, અને તેના દાંત માત્ર ચાવી શકે તેવા બનાવનામાં આવ્યા—કરડી શકે તેવા નહિ

તેની બનાવટમાં ‘ તેજ ’ દ્રવ્યને એટલા ઠંડાપણથી વાપરવામાં આશુ કે તે માત્ર મજામાં જવાના સાધનરૂપ જ થાય-રહુશ નહિ

આ પ્રાણી તે અશ્વ

‘ વાયુ ’ અને ‘ આકાશ ’ દ્રવ્યો એની બનાવટમાં છુટે હાથે વાપરવામાં આ વા એને પરિણામે એ અદ્ભૂત પ્રાણી, આકાશાતિક્રમણ કરવા અને પવનને પણ થકવી નાખવા, સતત અચત્નલીન રહેતું ખીન પ્રાણીઓ તો કારણુનશાત દોડે પરન્તુ થોડો તો જાણે પોતાના સરીરમાંથી પણ બહાર નીકળી જવા ભયંતો હોય એમ કષ્ટિણ કારણુ સિનાય હોયે જતો. નિદારની અચના તો કોઈને મારી નાખવાની જરા પણ લાગ સિનાય, શન્યમાં લય થતાં સુધી તે ગાઠ તિમિરમાં આગળને આગળ દોડે જ જતો

પ્રજાપતિ બહુ જ આનન્દ પામ્યા જૂદા જૂદા પ્રાણીઓ માટે એમણે જૂદા જૂદા સ્થળ રહેવા માટે નીર્મા હતા-કેટલાક માટે જગજો અને કેટલાક માટે ગુફાઓ પરન્તુ નિ સ્વાથ રતિવાળા અતિ વેગથી દોડનાર થોડા ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન થઈ, જ્ઞાતાએ સર્જની જ દેખરેખ નીચેનું એક લઘ્ય મેદાન તેને રહેના માટે આપ્યું

આ મેદાનની નજીક માનવી રહેતો

તે માનની હુટકાટ કરતો અનેક વસ્તુઓનો ઢગવો કરનામાં તે આનન્દ માનતો, અને જ્યાં સુધી એવી વસ્તુઓનો મોટો ડુગર ન થાય ત્યાં સુધી તેને એનું પડતું નહિ પવનને પણ

કમનાના પરો. ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

દક્ષણ અને અતિથિને પાત્ર મારતું આ જાનનાર જ્યારે તેણે જોયું ત્યારે તેને વિચા આ પેઠે કે જે હું આ ઘોડાને બાધુ તો તેની વિચાળ પીડ ઉપર મારો કાર લંબ જવાનું લોક પડે આ વિચારથી તેણે એક વિસ ઘોડાને પકડ્યો.

માનનીએ ઘોડાની પીડ ઉપર જન માણ્યું અને તેના મોઝામા ચોકકસ ચાલુ ઘોડાને બરાબર રાખના માટે તે તેને નિયમિત ગીતે ધસતો અને ખૂબ માનેસ કરતો હવે પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર્તવું એ જૂન બરેલું છે એમ યાદ આપવા, માનનીની એડી અને ચાણુ એને માટે તૈયાર જ રહેતા.

ખુની જગ્યામા છૂટો રહી જન અને કલાચ ન્હારી જાય એ બંધીમાં માનનીએ તે ઘોડાની આસપાસ મોગી દિનાનો બધારી આથી બન્યું એવું કે વાર જેને ગહવા માટે જગત આપ્યું હતું તે જગતમા જ રહેતો, સિદ્ધ જેને રહેવા માટે શુદ્ધ આપી હતી તે શુદ્ધમા જ રહેતો, પકડે ઘોડા-જેને રહેવા માટે ખુદ્ધ વિચાર મેદાન આપવામા આનુ રતુ તેને તમેનામા તેના દિવસો ગાળવાના આ વા 'વાયુ' અને 'આકાશ' દ્રવ્યોએ ઘોડામા સતત-તતાની મહત્ત્વ જગ્યાની હતી પરન્તુ થોડા જ વખતમા એને જ લીને એ બધનમા પુરાયો.

બધન પોતાની પ્રકૃતિથી જ વિગ્ર છે એમ જ્યારે તેને સાચા માણ્યું ત્યારે ઘોડા તમેનાની દિવાને પગથી લાત મા ના લાગ્યો, પણ આથી તો દિવાન કરતાં તેના પગના ખીઓને જ વધારે ઇજા થઈ તો પણ દિવાન ઉપરથી ઘોડાએક ન્યુનો ખર્ચો, અને મુન દિવાન ખરાબ થઈ.

આથી માનનીને હું ખ યયુ તે નમડ્યો " કેવી તત્ત્વતા ! શું હું તેને ખાવા પીવ નથી આપતો ? મોટા પગારદાર નોકરો, રૂતદિનસ તેની ક્ષમાળ લેના માટે હું હું નથી રોકતો ? ખગેખર આને પ્રસન્ન કરવો એ બહુ જ મુશ્કેલ છે "

પત્રી મેાને પ્રસન્ન કરવા માટે નોખરો તનતોડ મટેનત કરના લાગ્યા તેને દેખના માટે અનેક મોહમ મુખિત પ્રયુક્તિઓનો એવો સફળ પ્રયોગ કર્યો કે છેવટે, લાન/મ રવાનુ અને એવાં એવા ખીજા તોફાન દરવાનુ તે ઘોડો જુની ગયો.

પત્રી માનનીએ તેના મિત્રોને અને પડોળીઓને પોતાને ત્યા મોનાચા નો આનન્દા-શમા બારી બોલ્યો " લાઇઓ મારા મોડા જેવો સ્વામી—પત્રીપુ ઘેરો તમે કદી ક્યાર્થ નેયો છે ? " તેઓએ જવાબ આપ્યો " ના કદી નહિ આ ઘોડો તો નીમ્ના પાણી જેવો યાત અને તમાગ ધમ જેવો ગદીનકડ દેખાય છે ! "

એ તો યાદ હશે કે થે ના જન્મ રખને તેને શીંગડા નહોત કે પૂગતા દાત આપવામા બાન્યા ન હોતા હવે એાઠમા પૂર જ્યારે દિવાનોમા-અરે હવામા પણ નાન માગવાનુ બધ યયુ ત્યારે પોતાની લાગબી પ્રસિદ્ધ કરવાનો ' ખુખારતુ ' એ જ એક માર્ગ યોગ માટે જો હતો. પણ બાધી (ખુખારવાથી) તો માનનીને ઉધર્મા વિ ન ન વા રાગુ.

આ ઉપરાંત વળી ઘોડાના આ, ભક્તિપરાયણતા અને કૃતજ્ઞતાના જય ગીતથી (ખુખાર-તુ તે) તેના પડોળીઓ ખુદી થાય એ અસંભવિત હતુ તેથી ઘોડાનુ મોડુ પણ જન કરવાની યુક્તિઓ માનનીએ શોધી કાઢી.

પણ ક્યા સુધી ઘોડાના શરીરમા જરીક પણ શ્વાસ રહેવા દેનાની બૂન કરામા આવે ત્યા સુધી તેનો અવાજ તદ્દન બંધ કરી શકાય જ નહિ આથી ઘોડાના ગળામાથી તેનો ભાગતો તૂટતો આત્મસ્તર અવાર નવાર બહાર આવવા લાગ્યો.

એક દિવસ એ આત્મસ્તર બહારને કાને પહોંચ્યો.

ભગવાન સજ્જા તેના ધ્યાનમાથી જાગત થયા આખ ઉઠાડતાની સાથે જ એમણે અનિર્મિત મેદાન તરફ દૃષ્ટિ નાખી તો ત્યા ઘોડાનું નામ નિશાન પણ નહી.

એકદમ ક્રોધાવેશમા આવી, યમરાજ તરફ જોઈ બ્રહ્મા બોલ્યા “આ બાનુ તમારજ કારસ્થાન જણાય છે, તમે જ મારા ઘોડાને હરી ગયા છો !”

“હે ભૂતમાત્રવા સગ્ગનહાર” યમરાજે ઉત્તર વાળ્યો, “આપની બધી અનિષ્ટ શ્રમઓ આપ માંગ માટે જ સધરી રાખો છે ! મનુષ્યજાત તરફ જરા તજ્જ નાખરા બે આપ કૃપા કરશો તો આપની સુદર દૃષ્ટિમાની અનેક આપત્તિઓનું કાગળ આપને સદ્જ જણાઇ આવશે”

બ્રહ્માએ નીચે નજર નાખી તો ચારે તરફ દિનાલોથી બન્ધ કરેલો એક નાનો વાગે તેમની નજરે પડ્યો, અને અત્યત દુ ખથી ઝુરતો દયા ઉપજાવે એવો ઘોડાનો આત્મસ્તર તેમાથી નીકળતો સહજાયો.

ક્રોધથી બકરી ચાલી બ્રહ્મા બોલ્યા “રે મનુષ્ય ! મારા ઘોડાને બે એકદમ છુટો નહિ કરે તો હમણા જ વાધના જેવા દાત અને નહોર તેનામા નીપજનીશ”

“ઘાતપીપણાને ઉત્તેજવું એ તો આમુરી કૃત્ય ગણાય ભગવાન !” માનની શાંતિથી બોલ્યો, “તો પણ આપે સરજેલ આ પ્રાણી પિપેની સત્ય હમીકત નિવેદન કરનાની રડી લઈ તો મારે વહેવું જ જોઈએ કે આ પોડો રતનત્ર રહેવાને લાયક જ નધો સિદ્ધપદમન અદ્વિત નમનારૂપ આ તમેનો મેં એના જ અદાય સુખને માટે બાધ્યો છે”

બ્રહ્માજીએ પોતાની હા ડાહી નહિ એટલે માનની ફરીથી બોલ્યો, “પ્રભુ ! આપને કનાવિધાનને હ નમસ્કાર કરું છું પરંતુ સાત દિવસ પડી બે આપ એમ જ કહો કે મારા તમેના કરતા આપનું મેદાન એને માટે વધારે યોગ્ય છે તો હું મારી હાર અધુન જ નીચારું હ”

આ પડી માનની કામે વળગ્યો તેણે ઘોડાને છુટા મૂક્યો પરંતુ તેના આગના ૫૦ બાધી લીધા પરિણામ એવું રમુજી ! આચ્યુ કે દેડકો પણ પેટ પકડી દરશે.

સ્વર્ગને લીખ્યેથી બ્રહ્મા પોતાના ઘોડાની એ હાસ્યજનક ગનિ નિહાળી શક્યા પરંતુ દયાજનક કામણુ જોઈ શક્યા નહિ પોતાનું જ સરજેલું પ્રાણી પોતાના જ દેવી કતાને આમ હાસીને પાત્ર બનાવતું જોઈ બ્રહ્માને બહુ જ ખીજ ચડી તે બોલી ઉઠ્યા “મારા જ ગૌરવને લીધે બનાવનારી આ મારી જ ભયકર બૂન છે ! !”

અનુકંપાના વરણાજનક ડોળથી માનની બોલ્યો “પિનામહ, આવા અભાગી પ્રાણિ હું શું કરું ? જે આપના ઉત્તમ સ્વર્ગમા આને રાખના લાયક મેદાન હોય તો હું તેને આપની સાથે ત્યા મોકલી દેવા મહુ જ ખુશી છું”

“તારા તમેનામા એને પાછો લઇ જા” અધીરા થઈ બ્રહ્માએ કહ્યું

“દયાળુ દેવ,” માનની ધીરેથી બોલ્યો “મનુષ્ય જાતને માટે એ કેવો ભારે બોલો થશે ?”

બ્રહ્માજી બગચા “એ તો માનવ માત્રનો બોલો છે”

ઉપા-“સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ)

લેખક—રા શેઠ પુરુષોત્તમ નિશ્વામ માવજી.

(આતુ સચિત્ર ઐતિહાસિક વાતા)

પ્રકરણ ૧૮ મુ

ગુપ્ત મંત્ર.

*“He who throws the dice of destiny,
Though with a sportive or unthinking hand,
Must judge the issue, be it life or death*

—Smith

રૂપિતો નખત હતો શબ્દગારાપના શબ્દનગ્ધમા નવોળ વધુ-સઢનાગ્ધાઇ નીચુ માણુ ગખી
કાઇ પણ નિચારમા નિમમ ખેડી હતી તેવામા તેને ચોકાવતા નખ સમ્મદા નેને કાને પખા
“તમે ધાક્યા હમો! આજ નિશેષ શ્રમ પખો હને!”

અમખી હમે જ્યે તો સન્મુખ ઉપગના વમ્મો ઉત્ત્યારતો તેનો સ્વામિ બાજી ન ઉમે
હતો એક કાણુ માન તેના તરફ નગર કરી પુન નીચે જ્યે ઉત્તર ન મળતા ને પુન બોલ્યો—
“દાનીને મોનાવુ તેને આવના જગ નાર નાગરો અસારે માનુ મીની સેનામા હશે
ત્યામુધી આ વમ તમારી મેવામા હાજર કે”

ધીમે ધીમે સગમાતે અનાગે બાજા બોલી—“આપની હુ કિકરી છુ આપનો હુડમ
ટોપ તે બખવવા તૈયાર છુ”

“બહાની, તુ કેટની બધી હડી પડી ગયલી નામે છી” એમ વહેતો બાજી તેની સોડમા ગમે
અને તેનો સુ ૨ નાજુક હાથ પોતાના હાથમા પકડ્યો તે યુવાન હતો મોજીતો રગીને હતો આ
દુનિયામા મોગવાના અનેક જાનંદો તેણે મોગવ્યા હતા પણ અત્યારે એક કાણુ માન પણ
આ મુદ્દુ હાથ પોતાના હાથમા પકડતા તેને ધિરન આનન્દો ઝાલડાગ થયો તેના પોતાના હાથ
મજબુત હતા, પણ મનોહર આતુતિવાળા પાતળા અને મુદ્દર હતા પણ આશિતી તેના મુખપર
નગર કરતા તેને લાગ્યુ કે અસાવધપણે પણ તેના સુકોમળ હાથ પોતે પકડતા કલાયને
કુખ્યા હશે, કેમકે તેની યુદ્ધા અત્યારે તેને નધારે સફત લાગી, તેની આખો મીચાઈ અને
તેણે પોતાનો હાથ તેના હાથમાથી ખેચી લીધો

“બહાની, શુ ગુસ્સો લાગ્યો?” “ના”

“તારો હાથ થોડીનાર બહારા હાથમા હુ પમ્મ નહી” “જેવી આપની ઇચ્છા”

જમનાબહેન સમારક અક ૧ ૨ ૮૦ એમ એમ ત્રિપાડી એક ક પની મુશ્કાઈ

આ પ્રમાણે લાગણીનગરના અનાજથી ખોનાતા શબ્દો સાલળી બાજુ બોલ્યો “બહારી, મને લાગે છે કે આપણે આ પ્રમાણે ધણું ‘ધીમેથી’ આગળ વધીએ છીએ ”

“ આપણો અનુકૂળ રીતે થયો ? ” - વધુ બોલતાં અટકી

“ હા, પણ આપણે એક ખીન્નના સહનસમા આણુ જીવન ગાળુ છે ! ”

“ હા ” નિશ્ચાસ નાખતો અનાજ નીકળ્યો

“ અહાહા પ્રાણેશ્વરી, જ્યારે જ્યારે ત્હારા તરફ હું જોઉં છું ત્યારે ત્યારે મને મુખનાં આનંદના જ ખ્યાન આવે છે ”

“ મુખ, આનંદ ક્યા ? ત્હારી માથે ? ”

“ ત્હારી સાથે હૃદયેશ્વરી ! ત્હારી સાથે આપણે ખન્ને યુવાન છીએ આણુ લાલુ જીવન અગાડી છે ” એમ કહેતો તેની વધારે નજીક ખસ્યો, તેના પગ સકનારના પગ સાથે અથડાયા અને તેનો હાથ તેની પાછળ લગાડ્યો અને તેણીના એક જરા પણ હાનના સાથે તે જ ક્ષણે તેની કમ્બરે વીંટળાય એ સ્થિતિમાં રહ્યા-આ તેની ધારણા હતી-તે અતિ સુખ હતી, આ જોતો અત્યારે વસી રહેતા ગોકની ઉભરી મહેલી છાયા, બાળક પેઠીની પરાધીનતા અને ખિન્નતાએ તેનાપર અનિવાર્ય અરજ કરી “ સકનાર, તું મને ત્હારાપર પ્રેમ કરવા દેશે ? ”

પણ તે ચમકી, ઝડપથી આવડો મારી સીધી ખડી બેઠી અને તેની કમ્બરે પડતા હાથને તરછોડી નાખ્યો

“ પ્રેમ ! તમે ! ” કઠોર મહેલુ મારનારા શબ્દો તેણે ઉચ્ચાર્યા

તે હોઠ કરડતો એકદમ પાછળ હસ્યો તેની આબોમાથી આનંદની છાયા ઉડી મઈ પણ તે ગમ્મતમાં જ બોલ્યો - “ હા, હું, નમીનસન્નેગે બનેલો ત્હારો પતિ, સકવાર ! શું ત્હારો પ્રેમ તને આટલો બધો કડવો ધિ કકારવાન લાગે છે ? ”

તે કાંઈ બોલી નહીં, નીચું જોઈ રહી “ હું સમજ્યો હતું-જાડું છું અને પ્રેમથી જ તને જીતીશ-ત્હારાપર પ્રેમ કરતા સીખડીયા-ત્યા મુઠ્ઠી-ત્યા મુઠ્ઠી-આમ જ- ”

એમ બોલતો એ નીકળી ગયો-તે તેની પૂઠે જોઈ રહી

ખીજે દિવસ ગયો પણ આખા દિનસમા બાજરાન દેખાવો નહીં રાત્રે તેનો તિરસ્કાર કરનામા પોતે બૂલ કરી એમ લાગ્યું-સાસુ સાથે તે દિવસે ધણું સાઈ વર્તન અનાજ્યુ, અને સાસુનો પ્રેમ થોડા વખતમાં પોતાના તરફ જતી વીધા સાસુને લાગ્યું કે વધુ તો સહભાષી સારી મળી ધારતા હતા તેવું કાંઈ નથી રાત્રિ ઘઘ-રનામિ આવ્યો નહીં તે હજી વેર આવ્યો ન હોતો અને આનંદનો પણ ન હોતો પોતે મુખે બોલીને નહીં પણ દુઃખથી દેખાણુ હતું કે ‘ હું તને ધિ કંકાઈ છું ’ એ જ કાગ્યુ-તેની ઘણી આનંદી તેની પાસે

હતી, ગળાસપ્પા મારી સુધ ગઈ, પણ મકવારનાઈને નિત્રા આરી નડી-વણા હાંસ માયાં
પણ નિદ્રાદેરી પ્રસન્ન થયાં નહીં-પનિ માટે લાગણી થરા માડી તેનીચ્યાં, તેની પોતાની સાથેની
વર્તણૂક, તેની નજર સામે ખડા થયા તેની લાગણી સ્ત્રોમિ પ્રત્યે જે આરી લાગી એ મ્યારે આવે
કે પોતાની ઉદ્ધતાર્થ માટે ક્ષમા માગુ એવો પણ વિચાર આ પો, ધરમા સર્વ શાંતિ પ્રસરી
હતી, લાં તેના કાનપર ધીમેથી પડતા પગનાં પવન અને ગળુગળાટનો એવિંતો આજ
અચકાચો નીચેના બેડકખાનામા કાઈ છે એ ખાસ ધરમા તો સર્વ સુધ ગયા દતા અત્યારે
એકાંત એકલાપણુ વસમુ લાગરા માણુ-માણુનો પ્રેમાગ દયાગુ સ્વભાવ તેને ધણો પસદ
પડ્યો હતો અને તેના તરફ તેની ખરી પૂજ્યશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ હતી, તેમને ઉગડાને તેમની
પાસે જવા, સુખદુ ખતી વાતો કરનાલુ આ યુવાન બાળાના મનમા અત્યારે એક મ આન્યુ

x

x

x

x

આ જ વખતે એ જ મકાનના નીચેના ભાગમા બેડક ખાનાની પડોશના ન્દાના ખડમા જ
માણુઓ કાઈ ગ્રુમ મત્ર ચનાવના બેગ હતા રમ્મે ગાદીપર એક અતિ તેજસ્વી યુવાન પુરુષ
અને તે િ પાસેની ગાદીપર એક અંગેળ વયની સ્ત્રી, અને તેમની આલુમાલુએ રંગમાપર
આર યુવાનો બેગ હતા આ વચ્ચે બેઠેલો વીર શિવાજી હતો, તેની પામે આ ધરની શૃલિણી
સાવિત્રીનાઈ હતી, અને બીજા ચાર જણ તાનાજી ચેશાજી, મુધ્રોજી અને દાદાજી નરસ હતા

“દેશમુખ હતુ આબ્યા નથી. આજ ધણુ મોડા આનગે કાઈ ગજકીય રામમા કચે
રીમા રોકાયા છે તેમ જાણુ પણ નથી માટે મહારાજ આપ યવેચ વિચાર ચાલો ” એમ
કહી સાવિત્રીનાઈ ઉઠવા લાગી, તે એટકાનતા શિવાજી મોઢ્યો —

“આપ નહીં જ નિરાજો માલુ થી અપથી અમારે કાઈપણ ખાનગી નથી આ
વેલસરમા આપ અને આપના આ રીગપુત્ર જેવો વફાદાર મદદ કરનાર બીજા કોણ છે ?
આપ બે ન હોત તો અહીં અમને મદદ મગવી પણ મુશ્કેલ યાત ”

“અમે તો કાઈ જ નથી કર્યું જે કાઈ થોડુ થણુ કર્યું તે આપ તરફની અમારી
જ કરજ માત્ર બળવી છે ”

“મહારી શુ ? માતાજી, હું તો ઇશ્વરે નિર્મિત કરેલો એક નજીવો હથીયાર માત્ર છું
તમે તો મહારી નહી, પણ આ હિન્દુધર્મની, આપણા વ્હાના દેશની, ને આપણી સ્વતંત્રતાની
અમૂલ્ય સેના બળવી છે ”

“આપણાં કાર્યોમા પગને પગલે માતા અબા ભવાની યશ આપો જય ભવાની ! જય
શિવોજી ! એ અમારી વીર હાક છે તમારું કાર્ય તેજ ઇશ્વરલુ કાર્ય છે ” આસીવાંદરૂપ શબ્દો
સાવિત્રીનાઈએ ઉચ્ચાર્યાં

‘હા, અશ્વોસ, આપ જાણો છો કે આ તમારા બન્ને બોગમાથી મારે જેઈએ છે તેવી
હવુ મદદ મળી નથી તમારા બન્નેના અને દાદાજી નરસના ભગીરથ પ્રયત્નો છતા હલુ મુઠી

આ શહેરમાં-આ ખોરાઓમાં વચનો, ખાથી વચનો જ મળ્યાં છે અને મદારા કુડા ની માડમાં હજાર ખારસો માણસો-યુનાન વીરો એકમ ઘડ શક્યા છે મદારી અતુન મહેનત પ્રયાસનો આ નિર્ણય બનો છે આટલો અસહ્ય જુનમ-આવો બેહદ ન ખમી શકાય એ ત્રાસ, લયકર અત્યાચાર, આપખુદી, ગામોના ગામો ઉજ્જડ થવા, ઓઝોપર મથેશ બધા રક્ષો, હિંદુઓના ખૂનો, બાલકોનો વધ, ઔશ્વલ્યોનો છગ, આપણા પરિત્ર દેનારો તોત્ર ઇત્યાદિ અનન્નિત પ્રકાર છડેચોક થાય તે છતાં આજે તેમના પોતાના પવિત્ર ધરો, ધ ધામ નેમની સતતતતાના રક્ષણાર્થે આજે આ હજારો જણામાંથી માત્ર હજાર ખારસો વીરો જ મળે એ શુ કહેવાય ?”

બધા તેનું લાગણીથી ભરેલુ ભાષણ સાંભળી હા તેમના સર્વેના હૃદયમાં એ જ લાગણી ઉત્કેગની હતી

“તે છતાં મહારાજ, આપ મને ખુશી રીતે છડે ચોક આપની સેવામાં રાખતા નથી” મુધોળ બોલી ઉઠ્યો

“મુધોળ, વખત આવે તને બોવાની લઈશ તારા જેવા વીર તૈયાર હોય તેની જરૂર કેમ ન હોય ? અત્યારે તો તારે, આ વીર દાદાજીએ અહીં જ રહી કાર્ય કરવાનું છે હજુ અહીંથી વણા લોકો મેળવવા છે તે કાંય, તે પ્રયત્ન તમારે કરવાનો છે હજુ એક અનાગિરુ અહીં રોકાઈશ અને હુપી રીતે તમારી સાથે પ્રયત્નમાં સામેન રહીશ થેરે યેર ફરીશ બધું ઠેનાણું હજુ બાકી છે, તેમને મદારા પલમાં લઈશ”

“મહારાજ, પણ દગો ફટકો થવાનો સભવ હોય છે, તેથી સાવચેત રહેવું અમે એ કાર્યમાંટે તૈયાર છીએ, આપે તસદી લેનાની જરૂર નથી”

“દાદાજી, એ ખરૂં પણ હમેશા મદારા એક વીર એ કાર્ય મળવે છે તપાસ રાખે છે તે તમે નથી જાણતા ? શુ નરહર સ્વામિથી અગ્રાત છો ? આ શહેરમાં એક પણ પશુ તેની રમ વગર હુ ભગતો નથી આજે પણ અહીં હું માત્ર શ્રી તમારો ઉપકાર માનવા આમો તે તેની સાથે ટટો કરી, તેની ધ યા રિવદ”

“આ શુ તેની ઉદ્વેગાઈ” દાદાજી બોલ્યો - “મહારાજ, આપનું રદાણું કરના શુ અહીં અમે બધા હાજર ન હોતા ? આપને અહીં શુ લાય હોય ?”

“અહીં, મિલકુલ નહીં સાવિત્રીનાઈ, મુધોળ અને તમે બધા હો ત્યાં મને શી ચિંતા ? પણ અત્યારે આ ધરમાં ખીળ કાઢ છે-એ જ નરહરસ્વામિની કાળજી-તે ન હોત તો હું અહીં અત્યારે આવત પણ નહીં તેના જેવો કોઈ દુશ્મીઆર તપાસ રાખનાર આજીવન નર નથી-ઘણી વખત તેજે મદારા રદાણું કર્યું છે સ્વતંત્રતા અને ન્યાય એ માટે હમેતા એ તૈયાર આ વીર નરહર તો નરહર જ છે”

“આમિન,” સાવિત્રીનાઈ બોલી-“હું ઇચ્છુ છું કે તે કાણ છે તે હું ઓળખતી હોત જરૂર હું એનો ઉપકાર માનત”

“તે કાણ મહાપુરુષ છે ને અમે કોઈ પણ જાણતા નથી” શિવાજીએ ઉત્તર આપ્યો—“પણ તે અમારા નરહરનામિ છે એ જ અમારે માટે પુરુષ છે તેણે મને અહીં વડુ વખત રાખનામા જોખમ સમાયતુ છે એમ મેં જુ છે માટે હવે વ્યથ વાતોમા કાળ ન મુમવનાં જે માટે અહીં આવ્યા છીએ તેપર આપણે વિચાર ચનાવવો જોઈએ”

“જેવા મહાગજનો હુકમ” મુગેજીએ ઉત્તર આપ્યો. અને શિવાજીના મુખમાથી થતા બોન માંજળના સન ઉત્સુક થયા

“હવે, મુખ્ય વાત નડી થઈ—હવે તેપર વિચાર કરવાનો છે તમે ખાત્રી આપો છો કે સર્જેખાન અહીં થોડા દિવસમા આનનાર છે—અને આપણા દરેક કરમાન મુજબ કામ કરવા આપણા આ હમરે વોરો તૈયાર છે”

“હજુર, થોડા દિવસમા તો આ સખ્યા બેવડી ત્રેનડી થવા સભવ છે તેમ અહીંના જો. માનુષરોએ લગભગ બેથી અની લાખ રૂપીયા તૈયાર ગખનાનુ કજુલુ છે આપની રનારી અહીં છે અને આપની હાજરીની થોડા ઘણા વફાદારોને જ હજુ ખબર છે તે છતાં તેઓ આશ્ચર્યજન સપાટાથી કાર્ય કે છે ઉત્સાહ, ઉમેદની ધારાઓ વેગથી પ્રસરી રહી છે” દાદાજીએ સમાચાર કલા

“હા આપણી પાસે પુરતા માણુઓ હોત તે આપણી યોજનાને પૂર્ણ કતેહ મળતે—હુ સિપાઈઓ છુ, આ યોજના કયા સુધી પાગ પડશે એ સમ રહે છે પણ તમે બધા અને અમારા આ ગુઢના ઘણી કાન્દોજરાવ, તમારા પિતા નરસ પ્રભુ અને બીજાઓ ખાત્રી આપે છે તેથી મેં આ કામમા હા પાડી છે સર્જેખાન દમ ખાર દિવસમા આવશે તેને પકડવો ને તેનું સૈન્ય આ બેડે ખોરા અને સર્વ માવળ ખાત્રી કરી ચાલ્યુ જાય નહી ત્યાં સુધી એને કેદ ગખવો એ યોજના ધારીયે છીએ, એટલી સટલી નથી પણ અમા બનાની માતાની કૃપા હને તો તે જરૂ પાર પડશે—તે જ આપણી શ્રીરોહિતેચરના મદિરમા બેનાયતી દિદની સ્વરાજ્યની પ્રતિજ્ઞાનાં પાપો”

બધાએ ઉત્સાહપૂર્ક આમા સમ્મતિ આપી

“શીતલાનીની કૃપા છે આપણુ પગલું આપણુ વર્તન, ન્યાયનુ છે હમર જરૂર થક આપશે” મેમાજીએ પૂરતી કરી “એ લુતમગારોના હાથમાથી આ દેશ—આ ભૂમિ જરૂર છોડવશે”

“મિત્રના રાજ માટે, ધર્મ માટે, સતત્રતા માટે અમે પ્રાણ આપવા તૈયાર છીએ” મુર્ધોજી બોલી ઉઠ્યો

“તમારા પ્રાણ માત્ર નહી પણ તમારા આદુર્બની, દક્ષતાની અત્યારે તે સાથે જરૂર છે, માતાજીની આજ્ઞા થઈ છે, યજ્ઞ જરૂર મળશે જ ‘સાધવપણે ઉપક્રમ કયાથી યજ્ઞ ખાસ—મદિરના તોરણ બાધો આ આજ્ઞા સફળ થવાની જ પણ સાવધતાથી દરક કાર્ય કરવાનુ છે આ

શીતાવતી જીવનકતા રૂ ૦-૧૨-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુદ્રાઈ

કાર્ય જેવું તેવું નથી થયું મહાનુ, થયું મોટા જોખમનું છે, જેવું તેવું નથી એ આપણા પરમ પરાક્રમ ગમવાના છે ધર્મી સાનધતાથી સ્તુરાઈથી કામ કરનાર છે ખાનો પકડવો એવો નથી કેરી યુક્તિ રંગાડી, કયો માર્ગ લેવો તેની યોજના પૂર વિચારથી કરવાની છે "

એટલામા બહારની બારી ઓચિંતી બિડી અને એક ઉચા સાધુની મૂર્તિ તેમણે તજરે પરી અર્વેતી આપો તે તરફ ખેંચાઈ તે નરહરનામિ હતો " જુવો, અમારા સ્વામિજી કેરા રક્ષક છે અમારે હવે જવું જોઈએ-કાઈપણ ભય છે-" સ્વામિએ હાથથી ઉંઘાની નિસાની કરી, તે જોઈ સિવાજી ઉપના રખદો ખોલ્યો, અને ઉતાવળથી વધુ બોલ્યો —

" આ કાગળો મુઘોજી તમે સભાળો તમને તે મોપુ છું આપણા હજાર વીરો એકમ થયા છે તેમના નામા કેકાણાસહ તેમા છે તમને તથા દાદાજીને જરૂર વાગતા તેમને ખર્ચ પહોચાડતા હમેશની જગ્યાએ તાગડોળ તે એકથ થશે ખાન આવવાનો હશે તેની પહેલી ખબર તમને પડશે, એથી તરત એનો પયોગઉ થઈ રાકશે એ સાચે કેટલા કેટલા માણસોની દુકડીઓ એ કોની કોની સરદારી હેઠળ કયે કયે થશે જઈ શુ શુ કાર્ય બનાવવું એ સર્વ માહિતી આ કાગળોમા છે આપણી યોજનાનો મુખ્ય આધાર આ કાગળો છે, માટે હવથી વધારે સભાળજો "

મુઘોજીએ આ વિશ્વાસ માટે ઉત્સાહમા આવતા નમન કરી નજળો લીધા, અને પોસેતી બીંતના એક ખૂણામા જઈ એક ખીવો લીંતિ મારેલો તો હતો તે દાખ્યો તેની સાથે લીંતના બાંદર પડ્યું, અને અદર એક ભડારીયું ખુનું થયું, તેમા તે કાગળો મુઘોજી ખીજી આપ જે મટાઈથી ન દેખાય એવી યુક્તિથી તે બીંતમા હતી તે દામતાં તે ભંડારીયું બંધ થયું " આ ભડારીયું કેાઈ જુવે તેમ નથી મહારી માતા અને મહારા શિનાય બીંતે કેઈ અહીં આવતો નથી માત્રુથીનાજ એસનાનો આ ખડ છે માટે આપ તે માટે નિશ્ચિત રહેા " આટલા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા

અને તરત તેઓ દૂટા પચ્યા

સમાપ્ત,] પ્રૉ. આનંદગઢર બાપુભાઈ ધ્રુવ, [એપ્રિલ, ૪ સ ૧૯૨૦
એમ એ, એનએન બી

૫૬૧ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની સન્માનકારિણી સમાના પ્રમુખ, અમદાવાદ
ખાસ જમી લેનાર ગુજરાત હોટેલ આર્ટ ગેલેરી, અમદાવાદ] —કૉપીરાઇટ

સમાપોચક,] શા. બ. હરજોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાટારાજા. [એપ્રિલ, ૪ સ ૧૮૨૦
જી મુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ, અમદાવાદ

લવાજમનો વધારો.

આપણા પ્રાન્નમાં કરેલી છે કે 'એ પાડા ફટકે ત્યાં આપણું નાખ્યો. ને' આ કહેનીની નોંધ મનાઈ પરે ને હાર્દ અર્થે લુહિયાળી મલુખ હને યથોપના મહાગત્યોએ જગતા જગ મચાવી જે મહાન અનર્થોમાં મહાન એવો આર્થિક અનર્થ કર્યો છે ને સદ્વસા તો જૂની જગત એમ નથી જ વારસામાં એમણે અતારે તો આપણા જનમાં મોધારન મુખ દીધી છે મુજરાત તેથી ફર ન્દી સચુ નથી અલમ્બા અને કપાનનામાં જેમ મોધારન પ્રત્યેક પગે આપણને હમે છે તેમ સાદિત્યના નિયમમાં પણ તે એવી જ કપની થઈ છે દેશના મહાન ઉદ્યોગ વ્યાપારના માધિ. જેટલી કમ્પાની હે છે તેટલી કાપખાનાનાગાઓ કરતા જ નથી એ માંએ નીમત્તુ પડશે માનો. વિગેરેના કામતંત્રોએ મોધાર માગી છે તેમ કાપખાનાના કામતંત્રોએ પણ 'માગનાં બૂને' ના ન્યાયે જેવાય તેટલું લેના માગ્યું છે મનનન કે દ્વન્દ્વ પહેલા ૧૯૧૪ ની સરઆનમાં જના ટાઉચ મોવનાગ રન દિવસના આડ અને દસ આના મં કરીને લેતો હતો ત્યાં આજ દિવસના રૂપીઆ અંગે આપનાં માગ્યો મેળવવા મુકેન છે તેનું જ એ ખાતાના ખીજ કામતંત્રોનું તે જ પ્રમાણે હાગ્યો જ્યાં અંગે આપે મળના ત્યાં આજ વાર આનાએ પહેલ્યા છે અને રૂપીઆ આપના પણ મળશે નહિ એવું વ્યાપારીઓ કહે છે હિંદી-અમેરીકાના કારખાનાઓ માગ્યોને પહેલ્યા શકતા નથી આમ સર્વ રીતે સિધ્ધિ નિયમ હોવાના પરિણામે આપણું સાદિત્ય અનુ યવાને પ્રેક્ષો દિનપ્રતિદિન મોતુ જ થતુ જાય છે નીજે વાં એટલે ૧૯૧૮ ના જુનાઈમાં અમદે જ્યારે નવાજમ વધારીને રૂપીઆ ચાર કર્યા ત્યારે અમદે એની આશા સદજ જ ગમી હતી કે પ્રમાણસર મોધારી ઝોાઈ થતી જો તેમતેમ અમદે કરતી ઝોાઈ ધીમે ધીમે નમુન કળતા જગજુ. પણ એ આશા વ્યર્થ જ નીવડી છે, કારણ ૧૯૧૯ ના જાન્યુઆરીથી અમદાર પ્રેક્ષાગાએ પોતાના ભાવ વધાર્યા. છતાં અમદે લરિખ હુપર આધાર નાખી રહ્યા ત્યાં ૧૯૨૦ ના જાન્યુઆરીથી ગયા વાંતા વરાગ કરતા તથુમળા ભાન વધાર્યાં જામ ૧૯૧૯ માં રૂપીઆ રહાડાચારે પડતી નફા અમદે માડકોને રૂપીઆ ચારમાં આપી, પણ વાંતા પ્રથમના માડકોને રૂપીઆ સરાવજુમાં આપી ચાનુ વા પણ જુના ચાનુ માડકોને વા જ વરા ત્યાં રૂપીઆમાં ને પણ વરાને સરાવજુમાં આપીએ છીએ નહીં સરાવજમ જાન્યુઆરીથી જ વધારવાની જગ હતી પણ મીજ વ્યસ્થા કરીએ તો માડકો.

સચિત્ર મુતાદગના પર્તા ૨ ૦-૮-૦ એન એમ પ્રિપાડી એન્ડ કંપની, ૧૪

લવાજમ વધારવું નહિ' એવી મનની, તોન છ-જનો વંચનમાં કાઈ નિર્ણય અટકે કરી શક્યા નહિ અને, અન્ય માર્ગે ના જણાતા ગયા જ અકથી સમાનોચકનું લવાજમ અમદારે જુદા ખેદ સાથે નિરૂપાયે વધારવું પડ્યું છે. ગુજરાતને એ લવાજમ બેશક બારે જ પડે એમ હ એ અમદે જાણીએ છીએ સમાનોચકમા શુભારિક વિચ મોહિતીએ નથી કે વિરાતો અને તરવજાતીઓના ઉડા અભ્યાસ નથી એટલે એની ગ્રાહકીમા કલ્યાય ચૂનતા આવે એવો સમ્બર છે પરતુ અમદે અમદારા ગ્રાહકોની ઉગરના અને સૌજન્ય ઉપર વિશ્વાસ ગાળીએ છીએ અને આ નવું લવાજમ-માર્ગે મારાથી જેમના નના વર્ષ શરૂ થાય છે તથા જેમના નવા જ નામ આ વર્ષ ખાતે હવે નોંધાશે તે સૌની પામેથી-રૂપીઆ છ લેનામા આનશે. ગ્રાહક-મન્દુઓ પોતે ગ્રાહક નગરિ આતુ રહીને તેમ જ પોતાની વાગવટથી નવીન ગ્રાહકો મેળવી આપશે તો અમદે હેમનો ગુણ માનીશુ સમાનોચકમા ગુજરાતની અ પ પણ મોઢી મેલા કરનાના અમદા અલિ-ગપ આમ સિદ્ધ કરવામા ચોખામ થી પ મ સાદાપની અપેમા છે

અ તુ વર ખગચમા પહોચી નહિ શકનાના કારણે સૌએ પાઠ રાખનાની જર છે કે આ વર્ષે તો ગ્રાહકોના મહાદા ભાગને મૂકીને જ લવાજમે માસિક મત્યા જતો ને અવાગનવાગ ખચની કાષ્ટક કરી પડશે તો તેથી બીજે વિચાર ના કરના એટલું ધ્યાનમા રાખના અમદે નમ વિનિતિ કરીએ છીએ કે સમાનોચકનું સ્વરૂપ તો હમેશ માટે છે તે જ પ્રમાણે રહેને એટલું જ નહિ, પણ બનતી ત્વરાએ તેના લઠાણોમા સારો ન્યવચ્ચિન ફેર કરનામાં આનશે, જે ગ્રાહકો અને લેખકોની અમૂલ્ય સાહુકાર હશે તો જ

એક વાત વર્તમાન અનિયમિતપણ —

પાઠના કેટલાક સમયથી સમાલોચકના અકો અનિયમિત થઈ ગયા છે એ સમયમા ઘણી પ્રિઆદ અમદારી પામે આવે છે અમદારા 'વિનય'મા હવે થોડા વખત પૂરે જણાવું હતું કે થોડા સમયમા અમદે નિયમિત થઈ જવશુ આ સમયમા ગ્રાહકનું હુમોને અમદારે એટલું જ જણાવનાનું છે કે છાપખાનાની જ એ મુશ્કેલી છે અને એમા અમદારી કાઠ જતલી કમર કે બેદરકારી નથી હતા અમદારા પ્રયત્નો ચાતુ જ છે અને જેમ જતો તેટલી ત્વરાથી આ અનિયમિતપણુ દૂર કરીશુ આ સતત અનિયમિતપણાથી અમદારે દુઃખ જે આઘાત પામે છે તેની ક'પના કરાવી શકાતી હોત તો જરૂર જ આજનાં કસબે, પણ નિરૂપાય છીએ

—મહાશક્તિ

કુખાઈ,
તા ૧૨ એપ્રિલ ૧૯૨૦ }

છઠ્ઠી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ.

લેખક - રા. અમ્લીયરામ ગોવિંદનગમ ત્રિપાઠી.

અર્થ તા ૨ જી એપ્રિલથી ત્રણ વિસ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું ૭મું અધિવેશન અમલાવાલા આનંદમૂવન નાટકશાળામાં ભરરામાં આરંભ હતું ખરી રીતે જોતાં આ અધિવેશન તેની પ્રથમની યોજના પ્રમાણે તો ઘણા મમય પૂર્વે ભરાવું જોઈતું હતું પ્રથમના એ ત્રણ અધિવેશન સુધી ગુજરાતીઓને સાહિત્યપરિષદ માટે સારો પક્ષપાત જણાયો હતો પણ દર ત્રીજે વર્ષે પરિષદ ભરાય એ વાત ઘણાને એક અથવા બીજા કારણથી ખુચતી હતી અને દિવસ જતા પરિષદની એક અને બીજી બેઠક ૧-એ અતર વધતો ગયો. ગુજરાતમાં ગુજરાતી સાહિત્યનું મૂલ્ય જોઈએ તેટલી ગૌરવતાથી હજી રહ્યું નથી તેમ રાજદારી જીવનવિષયમાં જોઈતો જન-ઉત્સાહ જણાય છે તેટલો સાહિત્યમાં નથી જણાતો એ એ તો વિષય હોઈને પણ રહ્યું રાજ્ય છે હવેનું અધિવેશન ૧૯૨૨ માં ભારતગરસ્થિતે મળી શકે એવી બન્યા થઈ શકે તો જ સાહિત્યપરિષદનું ગૌરવ ગુજરાતી સમાજ પુરી રીતે મુદ્દમજી શકે છે એવું આપણે કંઈ માનીશું દેશના જીવનમાં સાહિત્ય બહુ પ્રધાનભાગ ભજવે કે એ રહ્યું નથી જરૂર નથી અસ્તુ

આ પરિષદની બેઠકે એક આકાંક્ષા ઉભી કર્યું હતું જગદિષ્યાત દિન્દના કવિ મહા-રાય ડૉ. રતિન્દ્રનાથ ટાગોરને સાહિત્યપરિષદના પ્રસંગઉપર ગુજરાતમાં પધારના માટે મહાદેવ આધીજીએ આમત્રણ કરી ગુજરાતીઓને તહેમના દશનનો અમૂલ્ય લાભ આપા તે હતો રતિન્દ્રનાથના આગમનથી પરિષદના કાર્ય વધારમાં સારો ઉત્સાહ જણાતો હતો તેમ જ ત્યાં બેઠકને પણ સારી જાગી હતી ઉપરાત એમની પાસેથી લાલ દરવાજા પાસેના રમ્ય મેળમાં મહાનાથા પણ સુંદર સંદેશાઓ પ્રગટાવતે પ્રેરવા હતા તેથી પણ પ્રગળે બેઠક સગીન લાભ ગયો છે પરંતુ ઘણા જ નમ ભાવે અમ્હારે જણાવવું જોઈએ કે આ ભારખોને જ્યારે વ્યાપારી સ્વરૂપ અપાય છે-પછી તેમાં ગમે તેવું ધાર્મિક તત્ત્વ સમાયું હોય તો પણ-ત્યારે એની કિંમત તો ઘણી ઓછી થઈ જાય છે લોકસંઘને જ્યારે કળાજીવનના મત્રની શિક્ષા આપવામાં આવે કે ચિરંજીવ સંદેશાઓ પ્રેરવામાં આવે ત્યારે લેનાર કરતાં જે દેનારે ધર્મના રહસ્યને-ધર્મના ગૂં તરવને વધારે મૂઢમતાથી રહ્યું જોઈએ આપણા દેશની પ્રચલિત રીતિ પ્રમાણે ધર્મોપદેશકો દ્રવ્ય માળીને કે દ્રવ્યની લાનમાં-દસ્ય કે અદસ્ય રીતે-દર્શાવીને ઉપદેશ આપતા ન હતા-નથી. દ્રવ્યના બનામાં ઉપદેશ દેવાની રીતિ પશ્ચિમની છે મિસીસ મિએન્ડના ભાષણોમાં એ વ્યાપારી નીતિ સ્વીકારાય છે તેમ આપણા દિન્દીજનોના ભાષણોમાં સ્વીકાર એ કોઈ રીતે ઠીક નથી એનો અર્થ પછી તો એ જ થાય કે ' પૈસા આપ તે નાટક જોઈ જાય તેમ પૈસા આપે તે ભાષણ સાંભળવા જાય ' આ કૃત્રિમ વ્યાપારી રીતિ અમ્હારે તેના સ્થાન-કો માટે પૂરતા માન સાથે આટલો મતભેદ દર્શાવી બહુ નાપસ કરીએ છીએ. તેમાં સુભાગિનીના ગજબ (સચિત્ર વાર્તા) ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુન્નાઈ

પારમાર્થિક તરત હોવા છતાં પણ રમિન્દ્રનાથના પધારવાથી આપણને ગુજરાતને જે કેટલાક લાભ થયા છે તે એમના શુદ્ધ સાદા જીવન આચારથી આપણને જે થોડું પણ જાણવાનું મળ્યું છે તેનું સવધન જરૂર આપણે તપાસવું ઘટે છે ગુજરાતના મોટા ભાગમાં રમિન્દ્રનાથ સમન્વયમાં હજી જોષએ તેટલું અભિજ્ઞાન થયું નહિ હોય એમ અમ્હને લાગે છે એ અપ્રસ્તુત વિષય ઉપર અત્રે લખવું યોગ્ય નથી, પણ આપણે એવું જાણવું રહમજીવું જરૂરનું છે કે રમિન્દ્રનાથ ખ્યાલમાં એક એવું ઉચ્ચ અપ્રતિહત સ્થાન ભોળા છે કે આપણા ખ્યાલમાં તે સહજ આવી શકે એમ નથી છતાં પણ એમણે જે સાધ્ય અને સરલતા દર્શાવ્યા છે તે આપણું ધ્યાન અવશ્ય ખેંચે તેમ છે ગુજરાતના પ્રથમ ગણાતા કવિ કે સાક્ષરોના અભાવગુણમાં અને જગદિષ્યાત આ કવિના સ્વભાવગુણમાં કેમકે અન્તર દરો ? એની તુલના સ્વાભાવિક રીતે થઈ જ જાય છે કોઈ માનનીય વ્યક્તિ તરફ જોઈ પણ નિન્દકવૃત્તિથી નહિ પરન્તુ તેથી ઉલટી રીતે ગુજરાત સમસ્તના ગૌરવ માટે અતિ માનથી પ્રેરણાને એક પ્રસંગનું અત્રે ખાસ ધ્યાન દોરવાની અમ્હને જરૂર લાગે છે, તા ૪ થી એપ્રિલ ૧૯૨૦ નો રોજ સાહિત્યના નમ્ર ઉપાસકો-એમને મિચારાઓને નથી સ્વનો મં. કે નથી સલાનો મદ કે નથી વિલાનો મદ-ને તો જરૂર જ બાળા કાળ સુધી ખૂંચા કરશે તો કે છતાં રોજ મહાત્મા ગાંધીજીએ ઘણી સ્તુત્ય ધ્વજા દર્શાવી ને તેને માન આપી તા ૪ થીની સાજના ગુજરાતના સાધારણ લાણીલા અને ગુજરાતી જાણનારોમાં એક સમૂહ લાવદરનામ પામે રમિન્દ્રનાથનો સદેશો હિન્દીમાં સાલજવા આતુર બની હાજરી આપી હતી ગાંધીજી દેવવશાત જરાકે મોડા પચ્યા અને રમિન્દ્રનાથ વખતસર આપી પહોચતા ગુજરાતના કવિ થી-સાક્ષર નૃસિંહગન દીવેદિઆના પ્રમુખપદે તહેમણે પોતાનો સદેશો અંગ્રેજીમાં પાઘી સંભળા-યો એ અંગ્રેજી સદેશો એવો મુદર અને લખિત હતો કે અંગ્રેજી રહમજીનારને તો તેથી અનર્જનીય આનન્દ થયો અંગ્રેજીના રહમજીનાર, કે અર્ધ અંગ્રેજી જાણનાર કેટલાકે લાઝોએ પ્રમુખ મહારાજો મિનિતિ કરી કે ગુજરાતીમાં તે સંભળાવો, પણ એ નિમિત્ત 'તુમ બહતે હો કમ સુનતે હો' કરી રા નૃસિંહગવલાઠએ ગુજરાતીઓને સત્કાર્યા નહિ, અને તેટલેથી ના અટક્યા કહ્યું કે, 'એ અસકય છે' રા બ રમજીભાઈએ આગળ વધી 'તહેમે અંગ્રેજી શીખી આરો' એ સૂચના કરી એક મહાજન છેલ્લી-પાયખી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ હતા કે રાતમાં આજ કવિતાના મનોહર પ્રદેશમાં એમનું સ્થાન બહુ ઉચુ છે તેમ જ એમની નિહા પણી સેટલી જ અપ્રતિહત છે રા બ રમજીભાઈ આ વખતની પરિષદના સાહિત્ય વિભાગના પ્રમુખ હતા ગુજરાતના અનેક સાક્ષરોમાં એમનું અગ્રપદ છે અને સાહિત્યપરિષદ કાર્યક્રમના ઉલોગી સચાનક છે ગુજરાતીઓ એમની પાસેથી ઘણી આશાઓ જ-અસિદ્ધ હકક તરફ રાખે છે રમિન્દ્રનાથનો સદેશ મેશક તત્કાલ શબ્દસં જાપાનતરફે રહમજીની શક્ય એમ ન હતો, પરન્તુ તેના વિનાગપુરકે ભાવાર્થ એમણે રહમજી-યો હોન (અહીં ગાંધીજી છીએ કે એમણે ધ્વજ હોન તો તે જરૂર રહમજીની ચક્રે) અને ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતી

જાના માટે અભિમાન-પ્રેમ રાખવાનો લેખનો હકક એમણે પ્રતિપાન કર્યો હોત તો વધારે શુદ્ધ સારિત્વ અને સુ ગણાયુ હોત કે આમ લોકની બ્યાજખી અને શુદ્ધ જ્ઞાતિને ઠાકર મારવામા જ ન્યાય ગણાય ? જરાક નિચારને યોગ્ય આ પાત અમદને તો લાગે છે રમિન્દ્ર નાથ અતરથી તો ગુજરાતીઓની-ગુજરાતના આ સાક્ષરવર્ગની ઠીક કિમન આખી હશે સુ ગુજરાતનુ માનરત્વ આમ હીલુ મની ગયુ ? સુ ગુજરાતના સાક્ષર ગુજરાતીઓને આમ જ સન્માન આપશે ? સદનરીનતા અને વિવેક મર્યાદાના આ અપરિત અને રીનારપદ ઉત્તરવનથી જરૂર ગુજરાતે નીતુ જોતુ પડશે. અમદે આવી આશા તો રાખી જ ન હની કેમ રાખી સમાય ? સુ ગુજરાત એટલુ વાઙ્મયુ બની ગયુ કે 'અસમ્પતા' અને 'લેખે અગ્રેજી રીપી આવો' એવા વિવેચથી દૂર રહેતા ગુજરાતના માનનીય સાક્ષરવર્ગએ ગરીબ ગુજરાતીઓને સમજાવનામા જ કહાપણુ જોયુ ?

ગુજરાતના આ માનનીય સાક્ષરજનો માટે-એમની નિદ્રતા માટે અમદને મહેજ પણુ જોણુ માન નથી પરન્તુ બન્ને ગુજરાતીઓને મન અભિમાનને યોગ્ય માનીએ છીએ જતા પણુ આ વિવેચનદાયાર કેવન અસલ જ છે સાહિત્યપરિષદની બેકડમા પણુ વિવેચનિચારને અને સદ્વિજ્ઞતાને તિનાંજનિ કોઈ કોઈ પ્રસંગે આપી જવાતી હતી ગુજરાતીઓને સાર કરવા કે સાહિત્યમા એ સવિશેષ રમ લેતા રીપે અને ગુજરાતી સાહિત્યની વૃદ્ધિમાટે જનસમાજ એકતર વધારે પોષખૂતિ ધારણ કરતા રીપે એરી રીતે ગુજરાતી સાહિત્ય માટે મહેજ પણુ પદ-પાત ધરાવનાર બ્યક્તિ કે પદ્ધતિઓ તરફ તોછડાઈની રીતિ મદલુ કરતી એ અયોગ્ય જ છે આમત્રિત અતિથિઓનો આવો સત્કાર ના જ થઈ શકે

૧૯૧૫ માં નિશ્ચત કર્યા પ્રમાણે આ સમયે સાહિત્ય પરિષદમા નિભાગી પરિષદો હતી-સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને નિશ્તાન એક રીતે જોતા આ વ્યવસ્થા મારી હતી બીજી રીતે જોતા એથી કોઈકને અગવડ પણુ વેકરી પડી દમે સાહિત્ય ઇતિહાસ અને નિશ્તાન એ ત્રણે વિન ચોમા લગભગ એક સરખો રસ લેનાર ન્યમિતે અસતોય ઉપન્યોહને પરન્તુ અત્યાગ્રેમીજી વધારે સુયોગ્ય વ્યવસ્થાની ગેરહાજરીમા આ ગોચરણુ સારી હતી-નભારી લેવા જેવી-એમ આપણે કહેતુ પડશે.

સાહિત્યપરિષદની સન્માનકારિણી સભાના પ્રમુખ પ્રો. આનન્દરાકર બાપુભાઈ દુર હતા એમનુ સંગિત પણુ એકસરખી મિલસવાળુ અને માતુરથી બહેન્ટુ મુન્દર જાનભાવનાઓથી પ્રદુષ્ઠ બાપણુ પાપિના એકદર બાપસોમા તદ્દન જ પાડતુ હતુ ઓ રમિન્દ્રનાથ દાગોરને પરિષદ તરફથી સ્વાગત કરતા ગુજગિરાં માટે એમણે કહ્યુ કે 'અને આશાથી ભરાઉણુ કે એમના આગમનથી આપણી ગુર્જરગિરા વસન્ન આવતા વનનખી ખીને એમ ખીનશે' અને એમને પોનાને પણુ ધણે વડ આ ભૂમિનુ બીજી વારતુ દશન થના ઉત્તરરામચરિતમા રમે જેવો પુરાણુભૂત 'પચવની-રનેહ' અનુભવો હતા એવો આ સામગ્ર-મતિની ભૂમિપ્રણે એ અનુભવશે અને શાહીયાગ પાસ સાજરમતિના નિમગ બહેતાં નીર જોતા જોતાં વૈવનનાં મધુરા સ્મરણુથી તાજ થઈ એમની હ વલીજામાથી કાઠ અવનવા જ અને અભિમાન શાકુન્તલ (સ્વ. ઝવેરીવાનકૃત) ૩૨-૦-૦ એન. એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુંબાઈ

કાવ્યની દૂરતાથી અધિક કોમળ અનેતા સૂ નીકળશે ” ગગિન્દ્રજાણના સત્કાર માટે આથી વિશેષ ભાવ અને ભાવનાનાળા કયા વાક્યો હોઈ શકે ? આ અતિ સુંદર અને કોમળ ભાવ બીજા કાવ્યિત ભાષામાં નહીં શકાય ? પ્રોફેસર આનન્દશંકરભાઈએ પોતાની નૈસર્ગિક નજીવણથી બીજા પદ્યે અમદાવાદમાં આ પરિપદ્ધતિ ભાવના ઉપજાવનાર અમદાવાદ સ્વર્ગસ્થ વિદ્વાન મિત્ર ભાઈ રજિતરામ અને પ્રથમ પરિપદ્ધતિ પ્રમુખ મહાશયની અવિચ્છેદ્યુષીય આકૃતિના સ્મરણ કરાવ્યા પછી સાથે ‘ન ભૂનાતું તુ ભૂતી જા’ ની પ્રકૃતિની દર-દશાણુ આશાને અનુવર્તવાનો ઉપદેશ દોરે આ પરિપદ્ધતિ આટલો રસદભાવ દર્શાવે-સ્વાગતમણના પ્રમુખ ૧૧ મુખેથી-તે યોગ્ય થયું છે પગ-તુ અમદાઈ એતુ માનતું છે કે સાહિત્યના પ્રદેશમાં અને તેના ઉચ્ચ વિકાસમાં સતતતાથી ભાગ લેતા જનો માટે પરિપદ્ધતિ મોઝાઈથી વધારે સગીન થયેલા લેખકની જરૂર છે ૨૫ ભાઈ રજિતરામ માટે પરિપદ્ધતિ અનસ્ય કષ્ટ વિશેષ કરવાની અગત્ય છે પણ પરિપદ્ધતિ ઉદાસીનતા એ ના મદમજી શકાય તેવું કોઈ મૂલ્ય રહ્યું છે નાં આનન્દશંકરભાઈએ પોતાના ભાષણમાં ત્રણ અમૂલ્ય સૂચનાઓ કરી છે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિપદ્ધતિ સૂચનાઓ એ ઉપર પોતાનું ધ્યાન જરૂર દોરતું જોઈએ પ્રથમ સૂચના એ કરી છે કે “ આ ફરિયાદ યાજ છે કે નમદાગર અને ટેવરના પ્રથમ પ્રયત્ન પછી ગુજરાતી ભાષાનો એકે સારો કોષ થયે નથી, અને એકે સારું વ્યાકરણ થયું નથી ” આ સ્થિતિમાં ગુજરાતી ભાષાનો કોષ તેમજ વ્યાકરણ ‘Comparative Method’ યાને તે તે ભાષાના સાપ્તર્મ્ય-વૈષર્મ્ય નિર્ણય થયે તો જ તે વર્તમાન સમયને યોગ્ય ગણાય ” બીજી સૂચના “ તે કરતા પણ વધારે મહત્વની આગી સા । ઇતિહાસની છે ગુજરાતના જાવકો રસથી વાચી શકે, એના વિધાનો સ્મર તાથી મનન કરી શકે, અને સામાન્ય પ્રજા ઉત્સાહ અને સ્વજ્ઞમિતુ અભિમાન પામી શકે-એના વિવિધ જાતના ઇતિહાસના પુસ્તકો ઉત્પન્ન થવાની જરૂર છે ” અને તે જો “ પ્રાચીન ગુજરાતી પ્રકાશક મંડળી એ ગુજરાતી વ્યાકરણ, ગ્રામ અને ભાષાશાસ્ત્ર રચાને પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરે અને એની ‘ ગાર્ડ ’ યાને સૂચીપત્ર જનાવશે બીજી પ્રાચીન ગુજરાત અને તેને લગતા હિન્દુસ્થાનના ઇતિહાસની પ્રકાશક અને સંશોધક મંડળી ત્રીજી માગણી એક વિજ્ઞાનપ્રસારક મંડળી માટે અમે કરીએ છીએ ” પ્રોફેસર આનન્દશંકરભાઈ આ સર્વને ‘ આપણી પાસે ગુજરાતના જૂના લેખા છે ’ કહી નવા કુસ નવા જીવનની એક મહોરમાં મહોર આકાશ તરીકે ‘ ગુજરાતી કોલેજ ’ની અગલ જણાવે કે આ સૂચનાઓ એટલા મહત્વની છે કે તે સર્વ આચારમાં મૂકવા માટે ધણા સતત અને ભગીરથ પ્રયાસ અને સાધનોની જરૂર પડશે અને તેની પુરેપુરી સિદ્ધિ માટે યુવાન અને યુવક સહકાર અને સહાયરણ જનસમાજ અને લક્ષ્યાધિપતિઓ અભ્યાસકો-વિચારકો ને કાળવલ્લભ એ સર્વનો એક સામઠા ઉત્સાહભર્યો સહકાર જ જરૂરનો ગણાઈ શકાય સાહિત્યપરિપદ્ધતિ બેઝાંજ કમિટી તરફથી જેમ જેમ સાધનો ઉભા થતા જાય તેમ તેમ કોષ વ્યાકરણ અને ઇતિહાસ માટે નવાના પાવા ઉપર પણ અભ્યાસકોને દ્રવ્યની સહાય આપી રોકવાની જરૂર છે ”

ખીજ પાસથી ગુજરાતી કૌનેજની સ્થાપના માટે દ્રવ્યની ઉધારણી શરૂ કરતી નોંધએ ગુજરાતી કૌનેજની સ્થાપના માટે કે કોપ, બાકરજી અને ઇતિહાસના સંશોધિત પુસ્તકો નૈયાગ કરાવના માટે સાક્ષરોએ પોતાના પદ ઉપરથી જરાક ગ્રાણ થવું પડે અને જન-જમાનને નમ્રતાપૂર્વક સહમતી લેવી પડે. ગુજરાતી કૌનેજ માટે પરિષદ ખાસ ઠગર ક્યો અને તે માટે કમિટી પણ નીમી છે એ સારી વાત છે અગ્રે ઇંગ્લેન્ડે છીએ કે એ કાર્ય જગ વિશેષ વેગથી વધે અને ખીજ પરિષદ ભાવનગરમા મળે તે સમયે આપણે ધણી સારી ગતિ બનાવવામા આગળ વધ્યા હોઈએ આ યોજના સાથે અગ્રે સંપૂર્ણ રીતે મમન ળીએ અને ગુજરાતી ભાષાએ દેશપ્રદેશમા જ્યા જ્યા વિખરાયના વેરાયના વાસો ડરી ગયા હોઈ તે સર્વને વિનવિ ડરીએ ળીએ કે માનુભાષા ગુજરાતીના સસ્સ્તીમદિરે લદમે લદમારો યથા થો ન કાનો આપવામા પગલ પગો મદિ વિજ્ઞાન પ્રમારક મકીનીની પણ બહુ અગ્રસ છે આમ-ચણા મહત્વવાદી ગતીર સૂચનાઓ માં આનન્દરાકભાઈના ભાષણમા છે અને આપણે જુનીશુ કે તે સર્વને સિદ્ધિ મળે.

પરિષદના પ્રમુખ મદારણ રા બ દરગોવિન્ વાસ કાટાવાગાનું ભાષણ અતિ લાગુ અને જ્ઞાતાઓને કંઈક નિગસ પણ વધારે લાગે એવું હતું સાહિત્યપરિષદના પ્રમુખનું ભાષણ જે અપ્રતિહત વિદ્વાતા અને ગૌરવનાળુ અને પ્રતિભાશાળી હાવું નોંધએ એવું એ ન હતું. તેમ ખીજ ગીને ળીએ તો કેવળ જનસમાજને જ માટે લખાયો એ એ સાધારણ સરલ નિગદ દતો અને તે દૃષ્ટિથી જોના તેમા વીગતો બગચક હતી પણ ગુજરાતના અન્ય સાક્ષરોના લેખોમા કે વિચારોમા કે આચરણોમા જનારે યુવાનવર્ગ તરફ ન સદિ શમય તેની અને આગળ વધીને કહીએ તો નિરન્કારને જ યોગ એવી અસદિષ્ણના ડગેને ડગે જતાવવામા આવે કે ત્યારે રા બ કાટાવાગાના ભાષણમા યુવાનોનો મદકાર મગયો છે જમના ભાષણમા કાંઈ કરના તરફની એમની પ્રગત ભાગળી તરી આવે છે નાપસિદ્ધિ તરફ એમનું નકલ વધારે નય છે ભાષણના અન ભાગે એમણે ડેરી સૂચનાઓ ખ્યાનમા લેના જેવી છે અને જોડસર આનન્દરાકભાઈએ ડેરી નલો સૂચનાઓએ તેમા યોગ સ્થાન મેળ થું છે એ ઉપગાન ખીજ પણ કેટલીક લક્ષ્યમા લેવા જેવી સૂચનાઓ છે.

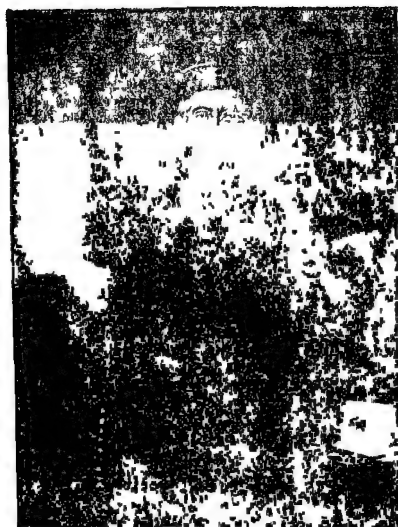
દવે વિભાગી પરિષદના ત્રણે પ્રમુખેના વિદ્વાતાભર્યા ભાષણોની દુખી નોંધ લઈએ પ્રથમ રા બ રમણભાઈનું ભાષણ તપામીએ રા બ રમણભાઈના વિનૂત ભાષણમા સાહિત્યપરિષદ ખેય શુ હોવું નોંધએ, તેનો કાર્યક્રમ કેટલો વિશાળ હોયો નોંધએ, પરિષદમા કેવા અને કયા પ્રકારના સિદ્ધ સાહિત્યને સ્થાન હોઈતેની ચર્ચા હાની નોંધએ, એ વિગેરેની બ ગતી અને ઉપયોગી ચર્ચા લેમને કરી છે રા બ રમણભાઈ કહેડે કે, “કથના અને ગણિતના વિષયો સિવાય અન્ય વિષયોના ગ્રન્થો ઉત્તમનાના હોય તેમા પદાધિગિજ્ઞાન વૈદ્યક અને અર્થશાસ્ત્ર આ વિષયોના સાહિત્યમા સમાવેશ થતો નથી કારણ કે સાહિત્યમા શુદ્ધિમય અને ભાવમય ચિંતિઓના ચિત્રકર ચિત્ર હોય છે ત્યારે વિજ્ઞાન (Science) માં, શુદ્ધિદીન અને ભાવદીન વસ્તુઓના સ્થન પર્ણન હોય છે તેથી વિજ્ઞાનની ઉપયોગીતા ધખી

હોવા છતાં વિદ્યાનના મન્યોનો 'સાહિત્ય' પદમાં પ્રમાણ કરવામાં આવતો નથી." આ બે મોરબે ઇતિહાસ સંગ્રહમાં ૧૫ 'ઇતિહાસના જે મન્યોમાં માત્ર જનાવોનો મુદ્દા પ્રમાણ કરેલો હોય અને જનાવો પાછળ રહેલો સ્વરો હોય તેને ના હોય તેને મધ્યે સાહિત્યમાંથી નીકળી જાય છે" એમ કહ્યું છે " જે મન્યોમાં ઉદ્ભવતી હમીકત, અગાધતા અનુભવા, અને અસાધ્યતાની અવધિ સુધી પહોંચાડીને કેખાડેલી હોય છે, જે 'મધ્યે' કુતના પાંચોના છેક અદરના અને છેક બહાનના સ્વરૂપ વચ્ચેના મન પ્રમાણમાં અત્યંત રહેલી સત્તાની માણતા અને અમાણતા પ્રગટ કરેલી હોય હોય છે " મનુષ્યના મનની ભાવનાઓનું ગદ્ય અને કુદરતનું ગદ્ય એ બંને પ્રાણના ગદ્યો હોવાનાથી મન્યોનો સાહિત્યમાં પ્રમાણ થાય છે " આમ ક્યા મન્યોની સાહિત્યમાં મનુષ્યના રસ અને મનના રસે એની પૂર્ણ વ્યાખ્યા દર્શાવી છે આપણા ગુજરાતમાં એક એવા ગદ્યકાર છે કે જે લેખ કે જે પુસ્તકની ભાષા સાધારણ જનમમાંથી રહ્યું શકાય નહિ તે લેખ કે પુસ્તક લગભગ નિર્માતૃ જ ગણાવે અને આવા અભિપ્રાયને જાણે છે તે વિષય છે કે ગુજરાતના કેટલાક નિર્દિષ્ટ અને સાગ લેખમાં પણ પોષણ આપે છે સારું ગુજરાતમાં ખીની એક નહોતો વર્ગ એવો પણ છે કે જેમને લેખ લખવાનું મન થતાં લેખ લખે અને સાક્ષ્યમાં તે ખ્યાલો પાને તેટલા મટિ તેમાં વિચાર અને શુદ્ધ સૈદ્ધાંત ગોળ રચના આપી કેવળ મનુષ્ય કે કારસી શબ્દોનો જ બગર ભરે છે પોતાને મસ્કૃત કે કારસી ગીતુ થોડું ઘણું જાણ હોય, તે જાણેની મળ જોડણી પણ બરાબર ખબર ના હોય તોયે પોતાના લેખમાં કે પુસ્તકમાં વિના સંકોચે તે શબ્દો વાપર્યા જ જાય છે આ વગેરેના જ મનુષ્યોએ સચોટ ઉત્તર આપ્યા છે ઉત્તર ભાવવાળા અને મુદ્દા કપનારાઓ નહિ મન્યો વિગેરે કેવળ સાદી જ ભાષામાં લખાવા જોઈએ કે અમદારા લખેલા લેખ કે કોઈ સિદ્ધિ ગણાય એ માટે તેમાં કૃત્રિમ રીતે મસ્કૃત અથવા કારસી શબ્દો ધુમ્પાડા જોઈએ એ બંને સમજને જોરસમજની અને પોતાના અજાણતા પશ્ચાત્તની છે રા જ મનુષ્યોએ કહે છે તેમ 'તેમને નહિ છે તે ભાષા સ્વભાવની અશક્તિ નહિ પણ વિચાર મદલ કરવાની અવધિ ભાષાની મર્યાદા વિચાર પ્રમાણે હોય છે, અને વિચાર સાદા ન હોય ત્યાં ભાષા સાદી હોઈ શકતી નથી બધા વિચાર સાદા હોઈ શકતા નથી "

ઇતિહાસ વિભાગના અધ્યક્ષ ડૉ. બળવતરાય દોરનું ભાષણ પણ પરિપૂર્ણ રાજ્ય અને ગૌરવ અપાવે એવું જ હતું ડૉ. અધ્યાસની અને વિદ્વાતાની એમાં કિલ્લુપ ન હતી અને ઇતિહાસના વિષયને આપણે જે બેરકારી રીતે અર્થએ લીએ તે સમયમાં ડૉ. દોરને રીક જ કહ્યું છે કે 'ગુજરાતી વાઙ્મયમાં ઇતિહાસનું સ્વતંત્ર લખાણ કદીએ રાખ્યું એવું હતું થોડું જ થયું જણાય છે ' આપણી પ્રાથમિક નિશાળોના ધોરણ માટેથી માડીને સાહિત્યમાં જેની ગણના થઈ શકે એવા સારા અને શિષ્ટ ઐતિહાસિક પુસ્તકો આપણે સા નથી જ એમ કહીએ તો ચાલે આવી રીતિમાં ડૉ. દોરે સમગ્ર પદિત ભગવાનના ઇતિહાસના નામનું સ્મરણ કરી તેમને જે અભિનંદન આપ્યા છે તે ગોચર જ કહ્યું છે

સાહિત્યવિભાગ ૩ ૧-૮-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

સમાનોયક,] ગા. બ. નમણુભાઈ મહિપતરામ નીલકંઠ, [એપ્રિલ, ઇ સ ૧૯૨૦
બી એ એનએન બી

સાહિત્ય નિભાગના પ્રમુખ-છટ્ટી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ

ખાસ બી લેનાર ગુજરાત ફોટો ગ્રાઈ ગેનેરી, અમદાવાદ]

સમાનોયમ,] પ્રો વજનતરાય કટ્યાણુગય ઠાકોન, ખી એ [એપ્રીન ઇ સ
 ઇતિહાસ વિભાગના પ્રમુખ, જી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ

સમાધાયક] પ્રૌ સાકળચંદ્ર લેહાભાઈ શાહ, એમ એ [એપ્રીલ, ૪ સ ૧૮૨૦
 વિદ્યાન વિભાગના પ્રમુખ, ૫મી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અમદાવાદ
 ખાસ ૫મી નેનાર રા એસ હી પ્રધાન, મુબાઈ] —દોષીનાઈ

હતા એવી અનેક બાબતોનો ઇતિહાસ આપખે ત્યા નથી જ એમ કહીએ તો ચાને ગુજરાતના અને કાઠીયાવાડના ન્હાના મોટા દેવીરાજ્યોના પરંપરાના સમન્ધ અને રાજ્યવ્યવહાર કેના કંડવામીય હતા તે પણ જાણનાની જરૂર છે છટકે છતાં આપણા આખા ચિત્તો સ્થિત ઇતિહાસની ગૂંજ સારી રીતે નહિ પ્રો. હકોરે એટલા જ માટે અવસ્થિત પારસીયર ગુજરાત-કાઠીયાવાડના અને દિવના ઇતિહાસ સાત્રીય અન્વેષણોની મદદથી સ્વાચ્છતાની જરૂર ગણી છે તે થોડું જ વધુ છે

ત્રીજા વિભાગમાં વિજ્ઞાનનો વિષય હતો આ વિભાગના પ્રમુખ તરીકે પ્રો. સાકળચંદ્ર એકાબાઈ શાહ હતા ગુજરાતના અભિમાનને યોગ્ય પ્રો. ત્રિભોવનદાસ ગજજીના દિવ્ય તરીકે આ માહત્તવ્ય જાણીતા છે પ્રો. ગજજીની સાથેના લાંબા સમયના પરિચયથી એ લાઠ વિજ્ઞાનના વિષયમાં સારો રસ લે છે બીજા બધા વિષયો કન્ના વિજ્ઞાનનો વિષય લોકદૃષ્ટિથી મુજબી એહો રમખોઈ હોવાથી અને જનસમાજમાં વિજ્ઞાન સમન્ધમાં આપણુ જાન હોવાના પ્રશ્નોએ સંજ્ઞા જ થોડા ગુજરાતીભાષીઓ એમાં ગુફ રસ ધરાવે છે પણ એ યોગ્ય થોડી સંખ્યામાં પણ જે ભાષાઓ આજ કામ કરે છે અને કામ કરના ઉત્સાહ ધરાવે છે એમાં પ્રો. સાકળચંદ્ર પણ એક છે બહુ બરી પરંપરાના અને કામ કરવાની પ્રતિભા તથા શાન મુનિ-વાળા પ્રો. શાહને આ વિભાગી પરિપદના પ્રમુખ તરીકે નીમી ગુજરાતીઓએ હૃદયની સેવાએ થોડું રીતે સત્કાર કર્યો છે રા. સાકળચંદ્ર બાપણ એ સાહિત્યના ઇતિહાસિષ્ટ અન્વેષણથી ભરપૂર ન હવે કે બહુ વિદ્વાતામય ન હવે, પરંતુ આપણે જનસમાજમાં એ વિષય વધારે જોડમિય થાય અને પ્રભુ એમાં રસ લેના રીતે એટલા માટે બની શકે એટલી સરવ અને કાઠીયાવાડના વિજ્ઞાનની આસ્થાવતા વધમળવતુ હતુ એમનુ માનવુ એવુ છે અને તે વધાર્યું જ છે કે વિજ્ઞાનનુ જ્ઞાન આપણી ભાષામાં ગુરુતે જનસમાજને પ્રથે તેની આપણે તત્ત્વની જરૂરિયાતો અને તે માટે ગુજરાતીમાં વિજ્ઞાનને લગતો પારિભાષિક કામ તૈયાર કરી વિજ્ઞાનના પ્રગતિ કેના ભાષાન્તર કરવા કારનાવતુ અને આજ પુસ્તકો લખાયા લખાવાના કામ હાથ પરતુ જનકે આ સૂચના બેટલી ઉપયોગી અને સગીન તત્ત્વવાળી છે તેટલી જ વ્યવહાર પણ છે આદિત્યપરિવહની લાડોળ ઝમિદિતગદ્યથી પુસ્તકો બહાર પડે છે તે અગ્રહારે સપૂર્ણ માન તાલે કરેલુ પડે છે કે સાધારણ પુસ્તકપ્રસારક સંસ્થાઓ જે કામ કરે છે તેવા પ્રકારના જ હોય છે તેને દેકાણે ઇતિહાસ અને વિજ્ઞાનના સાત્રીય અન્વેષણોમાટે જો એ કુમાથી રમો કામ પારી વગર વિદ્યે એકેએક પુસ્તક પણ મહાર પારી શકાય એની વ્યવસ્થા થાય તો વધારે શી અરો પ્રો. શાહના દૃષ્ટા ભાષણમાં આ જે મુખ્ય સૂચનાઓ કરી છે

આમ પરિપદના' ભુમ જુ'ના પ્રમુખોના ભાષણો એક અર બીજા દૃષ્ટિએ જોના ઉપયોગી તરતથી જાણાયા હતા અને ગુજરાતીઓને કે જેમને જોતાના પ્રાપ્તતા અને કેટલીય સાહિત્યપ્રગતિ કરવાની પ્રતિ છે તેમને જાણવા વિચારણાઓ અને માનસિક સૂચનાઓ એમાં છે આ સર્વ સૂચનામાં તારકાત્મિક હાથમાં લેવા યોગ્ય તો આનંદકરભાષા' ગુજરાતી કવિ'ની છે.

પરિષદના ખીજા વિભાગના આયોજા કે જેઓ સાલગવા જવાની અનુકૂળતા મળવાઈ નહિ હોવાથી સાહિત્યના વિભાગમાં જે લેખો રચાયા હતા તે સખન્ધમાં અમ્હારે ઘણા નમ વાવે તખવાની જરૂર લાગે છે સાહિત્યપરિષદના ઉચ્ચ ગારવને ધારે તેના નિમષો પરિષદ-અમુક નિમન્ધો જાદ કરીએ તો-રચાય નથી જાણીના વિદ્વાન્ જેમકે ગ અણિયાત સામગદ્યક દ્વિવેદી તથા રા સાકરયાત અમૃતનાત ન્વે જેવા ગુજાનના સિદ્ધ લેખકાના ઉત્તમ નિમ ધો પરિષદમાં રચાય નહિ અને 'કવિ પદ્યમ્' જેવા નિર્માત્ય લેખો રચાય એ નિમ ધોના પરીચક મડગની પરીશ્ક વૃત્તિ મારેનુ માન ઓડું કગવે છે કોઇ પણ જાતના પદ્ધયાત વિના કેવન સારા જ અને ઉપયોગી જ લેખો પરિષદ વચાય એ જ મોરણ રીકારનુ જોમએ અ જાઇ રજુજનતામની પરીચક અને નિષ્પદાપાની રસિનો રીકાર ચનાને રેમણે નિર્માત્ય વિષયો રચાય એ ખીનજન ન ઝાજનું જ કહી ગમય

પરિષદે પસાર કરેના કસવો પૈમી એ ઘણો ઉપયોગી કગર 'ગુજરાતી કોનેજી રચાપનાનો હતો કોઇ પણ જાનના પરના વિના એક વિચાર નરીકે અમ્હે ત્હેને મપૂર્ણ નમનિ આપીએ છીએ પરિષદ એ અમધમા નિમેનુ કાપનાદી મડન પુર તેજથી આમદી મનશે તો આપણે આતા રાખીશુ કે થોડા જ વખતમા એ વિચાર આચારમા મુખનો આપણે નેષકપીશુ પણ આ લેખના પૂર લાગમાં અમ્હે ક્યું છે તે પ્રમાણે સાક્ષરોએ ચોનાની વિદ્વાનો મત્યાગ કગવો પડશે અને સમગ્ર ગુજરાતીઓના સાગોપાગ અને અરખજિત સદ્કાર માટે આરયક તનતોડ શ્રમ ઉદાવવો પડશે જનસમાજને ગુઝારી કગશે નહિ કે વ્યવસ્થા સમતોષપણુ ખોના દેવાગે નહિ

પરિષદ સાથે સાહિત્યકતાનુ પ્રદર્શન ભરનામા આ પુ હનુ અને સાહિત્યકતાના ગુર્ખાર્જના ગસિક નાગરિક મોર પુરપોત્તમ વિશામ માવજને હાથે એ ખુલ્લુ મુકવાની કિધા કરવામા આવી હતી ગુજરાતમાથી કેટલાક નના ચિત્રકારોના ચિત્રો એમા દરિયે પડતા હના સાહિત્યના વિભાગમા પણ કેટલાક હસ્તનિખિત લેખો વિગેરે પણ હતા વ્યવસ્થિત કરેલી આ ચોજના માટે તેના સચાલકોને આપણે અભિનદન આપીશુ

આમ લામે કાળે પણ પરિષદનુ સમેનન ચોખ્યુ અને સાગોપાગ રીને તેની પૂર્ણાનુ ચોરી જોધને અમ્હેને સતોર થાન છે પરન્તુ મુગતની પરિષદનો ઉત્સાદ અને કાર્પક્ષતા તથા નિમન્ધોના પ્રકાર ત્યા ન હતા એ એક મહાખેલી કથા સાથે વિદ્વાન્ સદારોએ યુવાન સાહિત્ય ગ્રેમીઓ નરક દર્શાવેલી ન હજવા ચોખ્ય મનોહરિતિનુ લક્ષણુ પણ જોડવાની અમ્હેને જરૂર જાણાય છે અમ્હે તો હુદયથી એ જ હજીએ છીએ કે અમ્હારા અનુભરી અને રાખા વિદ્વાન્ સાક્ષરોએ યુવાન વર્ગ તરફ કા તો વધારે સમભાવ અને સમનોત્તણુ જતાવજુ અગર તો પરિષદના સમારભના આમત્રણુ કપ્ત પોતાના જ મતને અનુકૂન થાય એવા મુકિત્તર જોધને જ ભવિષ્યમા મોકરવા જોએ-એરી કોઈ નીનિનો ખીકાર કરે સદ્કારમા જો-દુકમી ચાતી નથી આમત્રિત અતિથિઓનો સદ્કાર જોદુકમી અને વિવેકઅદ્ય ચાપાઈ સચવાતો નથી માનુષિ ગુજરાનના સરસ્વતીમદિરમા જવાનો દક્ષ સાર્વજનિક દે વો જોધએ, મુધિયર અધિતઓનો નહિ

ભાષાની ખીલવણી.

લેખક નરા રામપ્રસાદ નદરાય દેસાઈ, બી એ (એનસે)

ભાષાની ઉન્નાત અને દેશોત્થતિનો સમ્બંધ — દેશની ઉન્નતિનો અને ભાષાની ઉન્નતિનો સમ્બંધ ગાંઠો છે કેઈ પણ દેને પોતાની ઉન્નતિ અન્ય ભાષાદ્વારાએ કરી નથી એનો અર્થ એમ નહિ કે અન્ય ભાષાનું જ્ઞાન નિરર્થક છે અન્ય ભાષાનું જ્ઞાન, સ્વભાષાની અલગ જગ્યાએ ફેરવાય છે અને તે ભાષામાં દર્શાવેલી નાગણીઓ આપણી ભાષામાં ઉતારવામાં આવે છે ભારે જે અસર ઉત્પન્ન થાય છે તે અસર પછેના ઉત્પન્ન થયેલી અસર કરતાં જુદી જ છે વળી અન્ય ભાષાનું સાહિત્ય સારી કેટલીય હોય, અને એ સાહિત્યનો ઉપયોગ થોડા જ સમજનારાઓ કરે તો તેથી વાસ્તવિક રીતે દેશમાં ઉઠી અસર થાય નહિ, અને એ ઉચ્ચ સાહિત્યનું જ્ઞાન થોડાંજને જ મળનાથી, અને તેનો પ્રચાર બગેબર નહિ થવાથી જો કે નિષ્ફળ તો ન જાય, તો પણ સફળ તો ન જ કહેવાય એક આખી પ્રજા પરદેશની ભાષા શીખે, અને દેશની ભાષા ભૂલી જઈ, તેનો જ દરેકર ઉપયોગ કરે એ અસંભવિત છે પ્રત્યેક દેશદિગ્ગતિથી સાહિત્યપ્રેમી જનતા ફરજ એ છે કે જો તે અન્ય ભાષામાં ઉચ્ચતર સાહિત્ય જુએ, તો તેથી પોતાની ભાષાની અનગણના ન કરે પણ સ્વભાષાની ઉન્નતિનો પ્રથમ એ દ્વારાએ આદરે જો આ પ્રમાણે થાય તો ભાષા તથા દેશનાની બંધુઓની ગિથિ પણ સુવરે

ભાષા અને ઉન્નતિનો સનાલ હિન્દને માટે અત્યારે ખાસ અગત્યનો છે આ બાબતમાં હજી હિન્દવાસીઓ એક મત થયા નથી પરદેશી ભાષાનો મોહ, પરદેશી રીતરિવાજોનો મોહ, એ મોહની મદિગાએ આપણી ઉપર ઘણી જ અસર કરી છે કે જોના નિશામાં આપણે આપણ ગૃહ જોઈ શકતા નથી, પણ ખીજને પેર જઈ બારણું ઠોળાએ છીએ અને અંદર ઘુસનાનો યત્ન કરીએ છીએ આપણે તો ઘુસનાને તેવાર જીએ પણ તેઓ ઘુસના દેરો કેમ? ઘુસના પછી કંઈ આપણી સ્થિતિ સુધરવાની? આપણને તેઓ કેમ ગણશે? આપણા ઉચ્ચાગે જુદા પડે છે આપણા રીતરિવાજો જુદા પડે છે, આપણા આચાર જુદા છે, આપણી વિચાર રીતિ જુદી છે આટલી આટલી વિપ્રમતા અને અસમાનતા છતાં, સમાનતા લાનવાનો યત્ન, દેશ આના પાણીને મીઠું કરનાના યત્ન જેવો કેમ ન કહેવાય?

સ્વભાષાની ઉન્નતિ આપણી ભાષામાં સાહિત્ય સાર નથી આપણી ભાષા જુસ્સા દાર નથી, આપણી ભાષા નમાથી છે, એમ બોલી એ ભાષાની અનગણના કરતી એ કઈ દેશદિગ્ગતિને જાજે નહિ પોતાની જુલપડી સામાની હવેલી બેઠને તોડી પાડવી એ સુખાંતી છે હવેલીનાળા આપણને તેમાં વસવા દે નહિ પોતાની માતામાં કંઈક ખામી હોય માટે અથવા કંઈ માતા બનાવી શકાય નહિ બનાવ્યાથી સહજ રહેલ પહે નહિ

સ્વભાષાથી જ ઉન્નતિ મળી શકે અન્ય ભાષાદ્વારાએ નહિ કેટલાક દિ.દ વારીઓએ એમ માનવું છે કે દિ.દના લોકો જ્યારે નવાએ ઇંગ્લેન્ડ ભાષાનો અંગીકાર કરશે ત્યારે જ ઉન્નતિ થશે આ ઠેવી જોગી માન્યતા! કેટલા વર્ષો આ સમસી શકે એમ છે? શું એમ ઉન્નતિ થાય? જો એમ થતી હોય તો કિશિયન મઠ ગમેતા અને ઇંગ્લેન્ડમાં જ વાત કરતા દિ.દીઓની ઉન્નતિ ક્યારનીએ થઈ ગઈ હોત ના, પણ એમનથી ઇંગ્લેન્ડ ભાષાનું સાહિત્ય રિચાળ છે, તે ઉચ્ચતર એણીનું છે પણ તેથી કંઈ આપણ પોતાનું તથા તેના જ ઉપાસક થવાથી આપણ કશું જ વળે નહિ એ સાહિત્ય તરફની માનની બુદ્ધિ સાથે સ્વભાષાના સાહિત્યની ઉન્નતિ કરવાનો ઉદ્દેશ નસવો જોઈએ આપણી ભાષા એવી કેમ ન થાય? આપણી ભાષા કેમ ન ખીલે? આપણે ખીલતી ઉતરતા નથી, આપણી માનસિક શક્તિ પણ સગળ છે તો પછી આપણું સાહિત્ય સારું કેમ ન થાય? યતનની જરૂર છે, તનતોડ મહેનતની જરૂર છે પોતાની ભાષાનું સાહિત્ય ખીલી શકે એમ છે પણ તે ઉદ્દેશ હાથ ધરનારા આણસોની જરૂર છે વળી તેના માણસોને હિમત તથા આશ્રય આપનારની જરૂર છે

આપણી પાસે ભાષા ખીલવના માટે સાધનો ઘણા છે આપણો ઇતિહાસ ઘણો જુનો છે આપણી પ્રજા પ્રાચીન છે આપણું નાનવળ વિશાળ છે એમ કહીને બેશી રહીએ તો કંઈ વળે નહિ જુનું જ્ઞાન અને નવું જ્ઞાન—જ્ઞાનમાં ઉમેરા થવાની જરૂર છે આપણું આજનું નવું જ્ઞાન જુનું જ્ઞાન થોડા જ વખતમાં થાય છે માટે કાનને અનુકૂળ જ્ઞાન મપાદન કરવાની જરૂર છે

જે અન્ય ભાષામાં જુઓ તે સ્વભાષામાં ઉતારનાનો યતન કરો. ભાષાતરો અને તરજુમાં લેખની કે કાવ્યની પૂર્ણ જાણ ઉતારી શકતા નથી એ વાત જ્ઞપ્તી છે, પણ અશ્વજ્ઞાનમાં બધા લેખકો સ્વાત્મનથી હાંધી શકે નહીં અન્યમાંથી કંઈક મદદ કરવું પડે છે કેશકાલને અનુસાર, લેખકોએ પણ પોતાની રીતિ બનતી જોઈએ ઇંગ્લેન્ડમાં વિશાળ છે તો તેમાંથી આપણી ભાષાની ઉન્નતિ કરવાને માટે પણ વિશાળ ક્ષેત્ર છે ભલે અન્ય ભાષામાંથી લો, પણ સ્વભાષામાં તે ઉતારો તમે જેને આહો છો જેને સારી શ્રેણીનું ગણો છો, જેમાં જ્ઞાન દ લો છો, તે જ્ઞાન દ તમારી જ ભાષા જાણનારા દગમધુઓ લઈ શકે એવું કરો. તેથી પણ તમે દેશમેવા બજારી શકશો ને તેથી પણ દેશોન્નતિ કરી શકશો.

ગુજરાતમાં અને હિન્દુસ્તાનની ખીણ ભાષાઓને અન્ય દેશની ભાષાઓ કરતા કંઈક વિશેષ જ લાભ ઉદભવવાની સગવડ છે ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દુસ્તાની, બંગાળી, વિગેરે ભાષાઓનો સમ થ માટે છે જે યતન કરે તો આ ભાષા જોનારાઓ પરસ્પર એક ખીલતે સમજી શકે ગુજરાતી ભાષા જોનારાઓને મરાઠી, હિન્દુસ્તાની, બંગાળી વિગેરેમાંથી મદદ કરવું સહેલું થઈ પડશે

એ ભાષાઓમાંથી ભાષાતર કરવા એ ઇંગ્લેન્ડમાંથી ભાષાતર કરવા જેટલું અગત્યની શરૂઆત બંધુઓ સ્વીન્ડનાથ ટાગોરને માન આપે છે, તેમના કાવ્ય વખાણે છે પણ તે સર્વ તેમના રૂપાન્તરમાં જ ઇંગ્લેન્ડ ભાષાતરો વાંચીને જ જો આટલો આનંદ એમની કૃતિઓમાંથી મળે ત્યાં મૂળ પુસ્તક વાંચવાથી કેટલો બધો મળે એ વિચારવા ચોક્કસ છે અર્યોસતી વાત છે કે હજી પણ ગુજરાતીમાં સર સ્વીન્ડનાથ ટાગોરના પુસ્તકોના-એમદ એ પુસ્તકોશિનાય-પાણીના પુસ્તકોના અનુવાદ બહાર પડ્યા નથી ઇંગ્લેન્ડ ભાષામાં એ કવિની કૃતિઓ મળે, એ કમિયું માધુર્ય અન્ય ભાષાદ્વારે અપાય, તે કેટલાથી અપાય ? ઇંગ્લેન્ડ ગણનાગ સિવાય કેવલ ગુજરાતીઓ એમની કૃતિ વિશે જાણે છે તે જ પ્રમાણે ચેટરલ દત્તવિગેરના પુસ્તકોનું ગણબુદ બગાળી ભાષામાંથી ઇંગ્લેન્ડ ભાષામાં ભાષાતર થાય અને એ મૂળ પુસ્તકની ખુશી જળનાથ તો શુદ્ધર ભાષામાં ભાષાતરો કેમ ન થાય ? ભગેના ગુજરાતીઓ છતાંના સ્થિતિ તથા લેખકોના નામમાનાના મહત્ત્વ ગણના હોય તેમ ગણી જાને, અને તેમના કથા કથ પુસ્તક છે તે પણ કહેવો, પણ તેમને જ્યારે તેમની પોતાની જ ભાષાના પુસ્તકો વિષે પુછનામાં આવશે ત્યારે બે ચાલ લેખકોના નામ પડી પૂછવિરામ જ આવશે આવી ગિચી જારી રહેવાથી ઉત્પત્તિ થશે નહિ આપણી ભાષામાં સંચાર જેમ બન તેમ પત્તો કોનો. સ્વભાષાથી સરમાનારા કોઇપણ વિનસ ઉત્પત્તિ કરી શકે નહિ આપણું સાહિત્ય આર નથી, એ સાહિત્યની ખોટ પુરી પાડનારો યત્ન કેમ કરતા નથી ? બેની નહેવાથી એકદમ સાહિત્ય સુધરશે નહિ સાહિત્યની ઉત્પત્તિ કરવા માટે સાહિત્યનાં કારણે ઉત્તેજન આપનારા મનોની પણ જરૂર છે ભાષાની ખીનવણી માટે પુસ્તકોને પ્રયાગ બહોળો થવો જોઈએ પુસ્તકોની કિંમત પડતો કિંમત કરતા ચારગણી રખાવી જોઈએ નહિ.

પ્રેમાનંદ કવિએ ત્રણ લીધું હતું તેવું ત્રણ લેનાર બધા હોઈ શકે નહિ, પણ તેના આશ્રે આગની પણ ખત ગળીને કામ કરનારા માણસો નિકળે તો ભાષાની ઉન્નતિ દૂર રહે નહિ.

ઇંગ્લેન્ડમાં ફરેક કવિની કૃતિઓ ગુલ લુલુ પુસ્તકોનારે અપવાદમાં આવે છે આપણી ભાષામાં હજી પ્રેમાનંદ, શામળ ભટ્ટ, વિગેરના કાવ્યો એ પ્રમાણે અપવાદ નથી પ્રેમાનંદની ખુશીઓ નહિ પિછાણનાગ ગુજરાતી, ગુજરાતી જ નથી, શામળ ભટ્ટની વાતાઓ, અને એમના સાદી ભાષામાં મોજ ન માણનાર ગુજરાતી નથી, દયારામની કૃષ્ણબક્તિના કાવ્યોમાં ભીન ન ચાર ગુજરાતી નથી, નવનરામ, ખમરદાર, મનગારી વિગેરની અતરની ઉર્મિઓથી અતર, નહિ ભીનવનાર ગુજરાતી નથી નર્મદની કૃતિ નહિ ગણનાર ગુજરાતી નથી આ બધું બધું પણ આપણને આપા કેટલા ગુજરાતી મળે ?

વર્તાઓના કાવ્યના કવિ તરીકે શામળભટ્ટને પ્રથમ પકિતના કવિ લેખવા જોઈએ એમની કાવ્યમાં લખેલી વાર્તાઓ જેને ઇંગ્લેન્ડમાં *Tales of Adventures* કહે છે તેને

ગીના ગજમ (સચિત્ર વાર્તા) ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમબઈ,

તેમની કેટલીક પ્રેમકથાઓ પણ છે આ વાતોમાં વાચતા જે આનંદ થાય છે તે અવ-
ર્ણની છે દીનગીરીની વાત એ છે કે શામળભટ્ટ પત્રી આ દિશામાં કાંઈએ પ્રયાસ કયે નથી
પ્રેમજીમાં રોકેટ, બાયરન વિગેરે કવિઓની કૃતિ વાચતા જેવો આનંદ અનુભવાય છે તેવો જ
આનંદ આ કવિની કૃતિથી મળે છે વળી અણુત્રા ભેગ તો એ છે કે એ કવિએ સાદી અને
સરસ ભાષાના ઉપયોગથી ગુજરાતી ભાષાને શણગારી છે અને હજી પણ કહેવાય છે કે—

સાદી ભાષા સાદી કરી, સાદી વાત નિવેક

સાદામાં શિક્ષા કયે, એહ કવિજન એક

આહુનિ લેખકો કે જે આકર્ષક અને અધરી ભાષા વાપરે છે તેમને આ કવિને આદર-
રૂપે લખને પોતાના ખોળી પદ્ધતિ બદલવી જોઈએ જનસમૂહમાં સાદી અને મોહક ભાષા વાપરનાર
લેખકની જોડે તો હર અને અસર થાય છે તેટલી ખીચતી થતી નથી આદ્યજીની સાક્ષરતા
અઘરા ગળદે વાપરવામાં સમાજેલી નથી પણ પોતાના જ્ઞાનનો પુરુષ અચાર
કરવામાં સમાજેલી છે.

સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં યોદ્ધાઓની જરૂર છે તે યે દ્વાઓમાં ખત ને નિશ્ચ લેખકને પ્રેમાનંદ
કવિ આપણી ભાષાને આદરનો સારી જનારી સમજાવેનું કારણ એમના શુભો પણ હતા

ગુજર ભાષામાં તેમનાથી ચડીઆતો કવિ હજી થયો નથી દયારામ, દનપતરામ, નર્મદા-
ચક્ર, નવધરામ વિગેરેએ આપણી ભાષાનો પ્રયાગ જનસમૂહમાં આરો કર્યો છે કલાપીએ
પોતાનું જ્ઞાન ઘેરેર સલજાવ્યું છે, એનો કેકારન વેર વેર વચાવ છે અને તે અપૂર્વ આનંદ
આપે છે

આ ગણા સાહિત્યમાં અત્યારે નવનકથાઓ વગરે પ્રગટ થતી હોય એમ લાગે છે પણ
આ નવનકથાઓના સમૂહમાંથી કેટલી નવનકથાઓ જેને અંગ્રેજીમાં *Classics* કહે છે
તેવી છે તેનો વિચાર વાચનારે જ કરી શકે. જેમ તેમ વસ્તુ સકલના કરેલી અને સુખ્યત્વે
પ્રેમનો પ્રયાગ કરી નવનકથાઓ લખી જ માનુષ પાસે પણ સારી ઉપયોગી નવનકથાઓ
ખાલી જાવી મળી શકશે સાધારણ ગીતે નવનકથાકારો એમ માને છે કે પ્રેમના પાત્રો
શિવાય નવનકથા લખી જ શકાય નહિ આ ખોળી માન્યતાને લઈને ઉપરચોગીના જ્ઞાનવાળી
નવનકથાઓ આપણા સાહિત્યમાં ઘણી છે પ્રેમ એ કાર્મ માલત્યવરૂપ નથી પ્રેમ એ અતરંગીન
છે અને લેખક તે જ્ઞાન સંવાદન કર્યા શિવાય તે વિશે લખી શકે જ નહિ

વળી આપણી નવનકથાઓમાં સાહસની નવનકથાઓ (*Tales of Adventures*)
જેવી કે *Robinson Crusoe*, *Swiss Family Robinson*, *Gullivers Travels*,
The Coral Island, જેનીનો અભાવ છે, તો તેની નવનકથાઓ પણ લખાવી જોઈએ
દેવ લેખક જ્યારે વન *Jules Verne* પોતાની નવનકથાઓ દ્વારા સમાજને વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન
આપ્યું છે તો તેની વાર્તાઓ લખાવી જોઈએ અને અન્ય ભાષામાંથી એવી નવનકથાઓનાં
ભાષાંતર થતા જોઈએ

આપણી ભાષામાં હાનમાં ઐતિહાસિક નવલકથાઓ લખાય છે તે ખરેખર આનંદ જનક છે. ઉમેશભાઈ ઇતિહાસિક નવલકથાકારો ધણા થઈ ગયા છે તેમના પુસ્તકોનો ઇતિહાસિક નવલકથાકારોએ અભ્યાસ કરવો જોઈએ કાન્યકે એ દ્વારાએ ધણું ઉપયોગી જ્ઞાન મળી શકે.

આપણા કમનગરીમની નાન એ છે કે હજી આપણી ભાષામાં સારા ઇતિહાસકથા નથી આ પ્રદેશમાં વિભાગમાં હજી ધણી જ તોષખેળ કરવાની છે આ દ્વારાએ પણ ભાષા ખીનની રાકરો.

આપણી ભાષામાં હજી સારા નિમલકથારોની જરૂર છે અને આ ક્ષેત્ર પણ ભાષાની ખીન વળી માટે વિશાળ છે.

આ બધું જોતાં ભાષાની ખીનવણી માટે ધણા જ ક્ષેત્રો છે એ જણાવે, ખોટા માત્ર સારા લેખકોની જ છે અને તેના લેખકોને આશ્રય આપનારાઓની પણ છે.

ભાષાની ખીનવણી માટે અમુક સરઘાઓ રચાપરી જોઈએ કે જે સમયાં અમુક વિભાગનું કામ લેવાની લે ગુજરાતમાં દેવી રાજ્યોની મધ્યમાં ધણી છે દેવી રાજ્યોનાં મધ્યમાં દર્તાઓએ અમુક ગ્રંથ સાહિત્યના પુસ્તકોના પ્રયાગ પાછળ ખચવા જોઈએ આવી રીતે ગામ અને ગ્રામ નગરથી એળી વખતે યતન થતા, ગુજરાતમાં સારી રીતે પ્રસારે અને તેના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ નમી જ થશે.

ચિત્ર.

લેખક — ગ દશાળજી પરમાર, ખી એ

ના જાણતા જીવન કે જીવનું હવું શું ?
આનન્દમય મન રહેલું વિચારહીન,
એકે લગ્યા હૃદય તંદા રમતાં મુમિત્ર !
નિર્દોષ એ કદિય શું નિસરીશ ચિત્ર ?
અન્ને પછી નરિન આ શૂદ્ધ પ્રવેશ્યા,
માયા દયા વતી સુખે જનહિત સેવ્યા,
તંદા રે કરી નીતળ ગાપડી ત્હે મુમિત્ર !
નાજી જ એ કદિય શું નિસરીશ ચિત્ર ?
વ્હેની રંગ રસની ધાર અખડ મીઠી,
ને રસમંદિષ્ટ નવની ઉભરી અદીર્ઘ-
તંદા તફ રહી ખડી રૂડી રસમૂર્તિ, મિત્ર !
ગીત આ કદિય શું નિસરીશ ચિત્ર ?
નિત્રો રજા મુજ હલુ રચવા અનેક,
ચિત્ર સદાય તુજ સાદી ધીમે એકેક,
જંદા ત્હેને ભૂવી શકુ પણ એક મિત્ર !
તંદા રે અધા વિષળમાં નિસરીશ ચિત્ર

વિજ્ઞાન અને કલા.

લેખક — રા વિજયવાય કનૈયાલાલ ધુન, એન સી ઇ

ઉપોદ્ધાત.

વિજ્ઞાન-શુદ્ધ વિજ્ઞાન-અને રસિક કલાથી ગમ્યત થતી વિ વ લાવનાઓ ખરા C-અતમ સાહિત્ય પોષણ કેવી રીતે કરે છે અને મનુષ્યની આધ્યાત્મિક વસ્તુ. દૃષ્ટિ કેમ ઉઘાડે છે એ આજના નિગમનુ વસ્તુ છે.

આ વિષયપર વિવેચન કરતા પહેલાં આ પરિપક્વ પૂજ્ય અતિથિ કવિનર મહાત્મા ડૉ રવિન્દ્રનાથ ઠાકુરે પરમ દહાડે આપણને સમોષી મનુષ્યવત્તાના જડવિજ્ઞાનની કૂરતા ઉચ્ચ આદેશ સમઘી દેવી સદેશ, શુદ્ધ મધુર શબ્દોમા કનન કર્યો અને શુદ્ધ વિજ્ઞાનની છે તેના રચકાર હજી આપણા મસ્તિષ્કમા રમી રહ્યા છે અને આ રસિકતા. સમઘમા તેમણે હાનના પાશ્વર્ય મુદારાના યુગમા પ્રવર્તી રહે. જડ વિજ્ઞાનનુ કૂર રસરૂપ આપણી દૃષ્ટિ સામે ખડુ કર્યું છે તે હજી ખરા પળ દર ખસ્યુ નથી એવામા તો આજના સાહિત્યોત્સવ સમયે વિજ્ઞાનદેવતાની પૂજ કરવા આપણે આપણા શુદ્ધ સાહિત્યપ્રેમી સાક્ષર મિત્રોથી છુટા પડી અહીં લુપ્ત વિલામર્મ એકત્ર થયા છીએ તો આપણે રિગે કદાચ આપણા ભાષ્યો જડવાત્નો દોષ મુકી આપણે માટે હલકો અભિપ્રાય બાધવાને લનયાય એવા સભવ છે તો તે સમઘી આપણુ પવિત્ર કાલ કંઈ તેવી અધમ દિશામા નથી એમ રપષ્ટ દર્શાવવાની ગભીર ફરજ આપણે માથે આજે આવી પડી છે.

શુદ્ધ વિજ્ઞાન અને જડ વિજ્ઞાનનો બેદ આપેખના માટે ખાસ એક લુહોજ વિષય નિર્ણય કરી શકે પરંતુ શુદ્ધ વિજ્ઞાનથી ઉદ્ભવતી લાવનાઓ પટની બધી ઉચ્ચ છે અને આ લાવનાઓ વડે આપણુ આધ્યાત્મિક જીવન કેટલું તો રસમય અને છે તે વિશેક ઈન્દ્રિયોત્ત આજના નિગમમા કરના ધારણા છે મારા સાહિત્યપ્રેમી મિત્રો આ વિષયનું જડ અનન કરશે તો શુદ્ધ વિજ્ઞાન આપણા સાહિત્યને વધારે રસિક અને દેરી (આધ્યાત્મિક) બનાવશે એવી પ્રતીતિ છે.

વિજ્ઞાન અને કલા.

વિજ્ઞાન અને કલાને પરસ્પર જો કે ધરો જ નિઃસંકલ્પ સમઘ છે-તો પણ એક જ કંડ અમા ઉછરે તો બે ભાષ્યો મોટપણે લુપ્ત શેત્રમાં ધપાય જુગ પડી જવાથી તેમની પ્રકૃતિ રિગે જે વિરોધાભાસ જગત્તરી દૃષ્ટિએ આગળ જણાય છે તેના જ પ્રકારનો કંઈક નિરોધ મનુષ્ય જ્ઞાનની આ બે શાખાઓ પરસ્પર આપણને જણાય છે.

‘કલાનુ રહસ્ય’ આ માનસશાસ્ત્રનો ખાસ વિષય છે અને વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં માટે એટલા તો નવા નવા સાધનો પુરા પાડે છે કે આ સાધનોને વિજ્ઞાનની કલાપર સુન્દરતાનું સ્વરૂપ આપી લાનું ક્ષેત્ર વિજ્ઞાનની દિનપ્રતિદિન વધતી અસર, જતી જાદુઈ અસરથી વિશાળ થતું જાય છે.

આ પ્રમાણે વિજ્ઞાનની ગ્રામ વિશાળ ગુણઓમા કલાના રત્નોની કાચી ખાણ છે અને વિજ્ઞાનના આ કુળદૂધ પ્રદેશનું સશીધન જ્ઞાના અભ્યાસક્રમને ખાસ જરૂર છે “સાહિત્ય” કલાનું એક અંગ છે મનુષ્યના વિચારો અસપરસ દર્શાવવાનું સાધન ભાષા છે અને ભાષાને સરકૂન કરી મનના વિચારો અને હૃદયની લાગણીઓનું પ્રતિબિંબ વેવાની શ્રીમંત્ર તે સાહિત્ય છે.

આ પ્રમાણે આપણી ગુર્જર ભાષાના આ સાહિત્યસમેયન વળતે “વિજ્ઞાન અને કલા” માટે એક લુહો જ વિલાગ પારી આ વિષય માટે સાહિત્યસંવેદોએ ‘વિજ્ઞાન અને કલા’ એ પિતૃદેવનું આ એક પ્રકારની પિતૃભક્તિ દર્શાવી છે તે અત્યંત પ્રસન્ન છે. હિન્દુ સમાજનું “પિતૃભક્તિ” એક ખાસ લક્ષણ હોઈ ભાવિક હિન્દુ પોતાને ત્યાં પ્રત્યેક શુભપ્રસંગે “પિતૃદેવ”નું આ હાન કરે છે અને તે પ્રમાણે આજ ગુજરાતની જડી સાહિત્યપરિષદના “વિજ્ઞાન અને કલા” ને ખાસ આ હાન થયું છે તે આ સંસ્થાના બરિષ્ઠનું ગુણમુલ્યક ચિન્હ છે.

મનુષ્યજાતના આ બે મુખ્ય “પિતૃદેવ”નું જેટલું પૂજનન આપણા સાહિત્યમા થયે, આ પિતૃદેવની પુજા તેથી ઓકે ગણી વૃદ્ધિ આપણા સાહિત્યની આ દેવોની ગુણ અનુધી આપણા સાહિત્ય આલિપથી સલવજેજ એ આપણી ભાવિ ગુર્જરપ્રજાને ખાસ જણ, ત્યની વૃદ્ધિનો સમન. વતની જરૂર હોય જ નહિ.

પ્રકૃતિ (કુદરત) પરત્વે મનુષ્યનો ભાવિક મબંધ.

મનુષ્યની શુદ્ધિ, સહિની પ્રકૃતિનું રહસ્ય જાણવા માટે છતાંય છે એટલું જ નહિ પણ આ પ્રકૃતિમાથી આનંદ મેળવના માટે તે હમેશા ઉત્સુક રહે છે. પ્રકૃતિનું મનુષ્ય ભાન આપણું જીવન ભાનનામય છે અને પ્રકૃતિ હૃદયમા ભાનના ભાવિક નાથી દર્શન કરવાને કરે છે કવિત્વશક્તિના અભાવે આપણે આ ભાવના ભાષાદ્વારે ઉત્સુક હોય છે. પ્રકૃતિ ન કરી શકતા હોયએ તો પણ પ્રકૃતિનું એટલે કુદરતનું કાંઈ વખત જાણસથી, કાંઈ વખત પુણ્યભાવથી, કાંઈ વખત ભાવથી અને ઘણી વખત તો આભરણથી આપણે દર્શન કરીએ છીએ.

અમકતા તારાઓથી ઝગમગ રહેના આકાશ તરફ જન પરિતોની વિકરાળતા પ્રત્યે,
 ધુનનતા સમુદ્રના અગાધ જનસમય તરફ હવામા ઉડતા પ્રયત્ન
 વૃષ્ટિ ક્રિયાના અતેજ પશ્ચિમ અને કુદગતના નગીયામા ઉગી નીકળેના પ્રયેક સુપુ પ
 ર્જનોથી ઉદ્ભવતી તરફ આપણે ધાન્યોએ વગર અનાંકિક ભાવનાથી પ્રેમ હવની
 અલૌકિક ભાવના કર્તક નવનવી લાગણીઓ અનુભવીએ છીએ અને જ્યારે આ ઉપવી
 ઇષ્ટિની અગાધ શક્તિ વિશે પ્રત્યેક અનુભવમા રહેતી ગહાતા,
 વિજ્ઞાનના અને ચેતનાનુ દર્શન કરીએ છીએ અને જ્યારે નિરતર થતા દરફરોમા કર્તક
 નિયમનક્રમ કમ હોઈ અગણિત ચિત્રચિત્રિત મેદોમાં કંઈક ઉત્કાન્ત થતો વિકાસ જણાઈ
 આવેછે ત્યારે આ સર્વ જુદી જુદી સૃષ્ટિક્રિયામા સુરતાની અનાંકિક ગણા દેખાઈ કંઈક ગુપ્ત
 અભ્યની આગર્થતાયુક્ત ભાવના આપણામા જન્યત થાય છે

પ્રકૃતિમા આ પ્રમાણે જેવા આપણે તત્ત્વીન થતા માડીએ ઝીએ કે તરત જ આપણા
 આર્માંથી અનાંકિક આનન્દ ઉત્પન્ન થાય છે આ આનન્દ ભાવના
 પ્રકૃતિની મનુષ્યની જ તે પ્રેમ છે આ પ્રમાણે ભાવનામા વિભક્તિ પ્રકૃતિ ધણેજ મેળે
 ભાવનાપર ધતી મોટી લાગ જન્મે છે અવગત આ ભાવનાઈષ્ટિની ઉત્પત્તિ જોકે તદ્દન
 અમર,
 માનુષિક હોઈ મનુષ્યના જનનક્રમમા તેના સુખ દુઃખ અને આશા
 નિરાશામાથી થયેલી છે તે પણ પ્રકૃતિની ઝાપ આ મૃદિમા જોત-
 પ્રેમ જોટતી બધીતો થયેલી છે કે મનુષ્યનું ભાવનામય જન્મ પ્રકૃતિનું પ્રતિનિધિ હોય તેમ
 ની વખત મહાન કનિઓનો પણ ઉદ્ગાર નીચળી ગયો છે જોટને કે મનુષ્યના ભાવનામય
 જનનના ઉત્ક્રાંતિ માટે પ્રકૃતિના અવ્યાસની ખામ આવશ્યકતા છે કુદગતના ખોળામા જ્યારે
 મનુષ્યે પોતાનું બાતજીવન શરૂ કર્યું ત્યારથી અત્યાર સુધી મનુષ્યના ફળરૂપ પ્રદેશમાથી
 જે જે વના અને કનિના ઉત્પન્ન થઈ છે તે સનુ મૂળ વસ્તુ પ્રકૃતિએ આપેલું છે

પ્રકૃતિની મનુષ્યજનનમા મૂળ છાપ.

પ્રકૃતિએ આ પ્રમાણે મનુષ્યજનનમા જે મૂળ છાપ પાડેલી છે તેનું તત્ત્વ સત્સામંદા
 એ જ ગદ્ય છે કુદરતના પ્રથમ દર્શનથી જે લાગણી આપણા મૂળ પૂર્વજોને ઘણે છે તેવા જ
 પ્રાની લાગણી અત્યારે પણ વિજ્ઞાનના ઈડા અવ્યાસથી કુદરતના ગદ્ય જોવાથી ઉત્પન્ન
 થઈ છે આ પૃથ્વીએક ભાવનાનો આપણને પ્રકૃતિની અગાધ ગતિમાન શક્તિમાટે ઉત્પન્ન થાય છે
 આ અનંત વિશ્વમા આપણા મર્મ મહો સહિત મૂર્મમંડળ આકાશના
 પ્રકૃતિની અગાધ કોઈ અગવધા માગમા આગળ ને આગળ પ્રયાગ કરી રહ્યું છે,
 જાતિમાન શક્તિ જે શક્તિ આપણી પરી મર્મની આમપાસ મહદ્દિગ્ધા ફર્યા કરે છે,
 જે શક્તિ વડે સમુદ્રમા ભરતી જોટ ઉત્પન્ન થાય છે, પ્રવડ નાથ
 થાય છે વરસા ના મિદુ જામે છે, રશ્મિકના કણ બધાય છે, જેના નડે અનેક પુષ્પ ફેન
 ગદ્દિ જામે છે અને પ્રાણિઓને જાતિમાન જે શક્તિ કરે છે અને જેનાથી આપણા મગજમા

ચિત્રશક્તિ પ્રગટ થાય છે, દુકામા આ નૃણોનો યંત્ર જેને વડે ગનિમાન થાય છે તે અશક્તિ શક્તિ વિષે જે ભાવના આપણા ઋષિમુનિઓએ ગાયત્રીમંત્રમાં જણાવી છે તે જ ભાવના અનુસાર, પણ આપણે આપણા પ્રત્યેક નવનવા વૈજ્ઞાનિક દર્શનમાં પણ બેઠેલો છીએ.

ખીજી ભાવના પ્રકૃતિની વિશાળતા માટે ઉપજે છે આધારસ્થામાં જ્યારે એક માત્રે ડુગરીપર ચઢી આસપાસની સૃષ્ટિનું દર્શન કરવાથી જે વિશાળતાની પ્રકૃતિની વિશાળતા ભાવના આપણા નાના મગજમાં થાય છે તેની જ ભાવના જેમ વિષે ભાવના—

જેમ આપણે વિજ્ઞાનના અભ્યાસમાં ઉડા ઉતરીએ તોએ તેમ તેમ વધારે ને વધારે પ્રતિમ થતી જાય છે જ્યારે આપણે એક મનન સુચિત પર્વતની ડોચપરથી કે વિશાળ સમુદ્રના મધ્યભાગેથી આ સૃષ્ટિનું દર્શન કરીએ છીએ ત્યારે જે વિશાળતાની અત્યંતિક છાપ આપણા હૃદયમાં પડે છે તેનાથી અનેક મહત્ત્વ ઉડી જાય આપણને આ વિશ્વની અશકિતતા વિષે ખગોળવિદ્યાના અભ્યાસથી એવી લાગે છે કે આ વિશ્વના કોઈપણ પ્રદેશમાં જેમ જેમ આપણે ઉડા ઉતરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ તેની વિશાળતા વધતી જ જાય છે.

ત્રીજી ભાવના નિયમિત સંકલનની છે પ્રથમ જગ્યાએ નર્મની સત્ત્વો નિયમિત રીતે એક પછી એક ક્રમવાર આવતી મનુષ્યને માનુષ પડી હશે ત્યારથી નિયમિત સંકલનની આ ભાવના પ્રદિષ્ટ થઈ છે અને જેમ જેમ તજિનો ઉડા વૈજ્ઞાનિક ભાવના—

અભ્યાસ કરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આ ભાવના નિયમ તીવ્ર થતી જાય છે ચંદ્રની ગતિ અને ભરતી ઓટનો અનિયમિત સમય જોવાથી, જે નિયમિત સંકલનની ભાવના જાણ્યું થાય છે તેના કરતા કેટલી તીવ્ર ભાવના વિજ્ઞાનના વજીર નિયમો ઉત્પન્ન કરી ગયા છે જેમકે—મહોના અંતર અને ગતિ સંબંધી “ બોહના નિયમ ” અને પરાયના પરમાણુઓના વજન સંબંધીના ક્રમિક નિયમ (Periodic law) જે મેન્ડેલીફે સોધી કાઢ્યો છે તેમ જ ખીજી આના અનેક વૈજ્ઞાનિક નિયમોથી નિયમિત સંકલન પ્રત્યેક દિશામાં જણાઈ આવી છે આ નિયમો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાં

અભ્યાસ કરવાથી કેટલી ઉડી લાગણી થતી હશે તેને સહજ ખ્યાલ આ શાસ્ત્રના પ્રવીણ શાસ્ત્રીઓ સારી રીતે આપી શકે છે, અને આ ભાવનાની ઉચ્ચતા જેમ જેમ આપણે પ્રત્યેક જગત્વી કૃતિનું વિજ્ઞાનથી દર્શન કરીશું તેમ તેમ નિયમ ને નિયમ આપણને જણાતી જશે.

એથી ભાવના નિશ્ચયાપી સર્વાંત વિશેષી છે બધી વસ્તુઓ એક ખીજી સાથે એક સાથે સંપૂર્ણ સમાગમમાં આવી ગઈ છે કે પ્રથમ દૃષ્ટિએ જોતા આ વિશ્વવ્યાપી સઘાત સંધ તથી આપણા મગજમાં ગુચનાડો જણાય છે પણ જ્યારે આ (Flur) સંબંધી, ગુચનાશમાં બવસ્થા માનુષ પડે છે ત્યારે જે અદ્ભુત લાગણી થાય છે તે આ ભાવનાની છે દાખલા તરીકે વરસા પડ્યો, નાગા ઉતરાયા, નદીઓ ફેલાઈ અને બધું પાણી સમુદ્રમાં ગયું, સમુદ્રમાંથી

સર્વના તાપથી વરાળ ઉઠે ચઢી વાદળો બધાવા અને તે જ સર્વેના તાપથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રચંદ લવિતના કાબો ૩ ૧-૮-૮૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુન્નાઈ

વાયુવડે આ નાળાઓ પરતો તરફ ધસડાઇ જઇ વરસાદ પડ્યો અને પરતોની ખીણો જલ-
મય થઇ ગઇ આ અનન્ત ક્રમ નિરતર ચાતુ જ રહે છે વનસ્પતિ સૂર્યના તાપપડે હનામાથી
કારન, જમીનમાથી પાણી અને ક્ષાર રોપી લઇ પુષ્ટિ પામે છે અને તે જ વનસ્પતિને પ્રાણી
ખાય છે અને તે જ પ્રાણી હવામા કારમોનીક વાયુ પાછો બાપે છે અને મળમૂત્ર વાટે જમી
નમા વનસ્પતિને ઉપયોગી ક્ષાર પુરા પાડે છે આ પ્રમાણે વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓના
સમૂહના સંવાતમા પ્રથમ દૃષ્ટિએ જણાતા ગુચનાડામાથી બ્યારે આરીસુ-વવચ્ચા માનૂમ પડે છે
ત્યારે જે અદ્ભૂત ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે તે શુ ઓછી ચમત્કૃતિની છે ?

આ મનુષ્ય ભાવનાઓ ઉપરાત ખીજી અનેક ભાવનાઓ કુદરતની સમૃદ્ધિ, વિવિધતા
અને અતિશયતા વિગેરેની છે પ્રત્યેક તારો એક ખીજીથી
કુદરતની ખીજી અનેક ભાવનાઓ તોજમા ભુદો દેખાય છે અને તેમની સખ્યા તો અગણિત
જ છે પ્રત્યેક ડુગરી, પત્યેક વહેજો, પ્રત્યેક નદી અને પ્રત્યેક
પ્રાણી તેમ જ વનસ્પતિમા વિવિધતા હોઈ અકિતવ માનૂમ પડે છે

પટ્ટા, પક્ષી અને વનસ્પતિના અનેક ગણના ગણ હોય છે જેનું સપૂર્ણ વર્ગીકરણ કરવાને મહાન
વિદ્વાનો પણ સમર્થ થઈ શક્યા નથી વળી પ્રત્યેક પર્ત્યેકી રચનામા એટલી તો ગહનતા
સમાયેલી છે કે એક નાનામા નાના-પ્રાણીની અતર વચરચાનું બધારણ એક મોટામા મોટા
અગમતાક રાજ્યના બધારણ કરતા પણ ગૂં હોય છે એક કીડીના અવયવોની રચના
મોગમા મોટા “એન્જીન” કરતા પણ વિશેષ ગહન છે અને કીડીનું નાનામા નાનું મગ્નિતક
વજન વિષયી ગૂંમા ગૂં શકિતથી પ્રેરિત થયેલ હોય છે. હાયડ્રોજન વાયુના પગમાણની રચના
એક મોટામા મોટા તારા નક્ષત્રના સમૂહ કરતા પણ વિશેષ રચિત છે વિદ્યુતશક્તિના
અભ્યાસથી અવિચિત્ર ન મનાતા પરમાણુઓની વચરચા સમજવાનું કામ મહોના બ્યોતિપશાસ્ત્ર
કરતા પણ વિશેષ ગહન થઈ પડ્યું છે

આ ઉપરાત વળી એક ભાવના કુદરતના પરસ્પર સંબંધની ગુચળી વિષેની છે, મનુષ્યના
દનિદાસનો સબધ તેમના હમેશના રહેવાના પ્રેક્ષક અને
કુદરતના પન્દર-અજવની ભાવના. આસપાસના વાતાવરણપર આધાર ગમે છે મનુષ્યના ધણા રોગોનો
સબધ તેમના હમેશના સાથી પ્રાણીઓ ઉપર રહેનો છે ઉદગ્રાને
પ્રેમ સાથે, મન્દુરને મેનેરીઆ સાથે અને માગીએને કોનેરા સાથે
સબધ છે નિરરકારને પાત્ર અયેલા કીડાઓ અને જનુઓ જમીન વળી વિશેષ રૂળદૂષ જનારી
આપણા સહારક થોના છે આ પ્રમાણે પ્રકૃતિના અભ્યાસથી ઉદભવતી આ અનેક ભાવનાઓ
મનુષ્યમાં દનિવની શક્તિ અને ખીજી કેટલીએ રસિક કલાઓની
આભાવનાઓ પ્રકૃતિ જન્યુત કરે છે આ ભાવનાઓનું મૂળ ઉપર જોઇ ગયા તેમ
કલાઓનું મૂળ છે. વૈજ્ઞાનિક પાવા ઉપર રચાયેલું છે અને તે મનુષ્ય જાતના આજ
પર્યંતના અનેક અનુભવોનો એકત્ર થયેલો સમૂહ હોઇ તેનું સ્વરૂપ યુગે
યુગે નવું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને પ્રત્યેક યુગની રસિક કલાનું મૂળ ખનિજ બને છે

આ પ્રમાણે જેમ જેમ વિજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતી ગઈ તેમ તેમ સૃષ્ટિ તન વિશેની યુગણ કથાનું
 ૨૧ ૫ બહાનું આત્મ્ય છે ખગોળવિદ્યાનું નહય આ ભાનનાઓના સપ્તમા મૂળએ તે
 નિશ્ચની અનન્તતા વિશે નીચે પ્રમાણે કંપના ઉત્પન્ન કરી શકે છે
 ખગોળથી ઉત્પન્ન બે મૂર્ચને આપણે એક નાના ગેલીના કણ સાથે સરખાવીએ તે
 થતી નિશ્ચની અનન્તતા યુગી તે પામે એક તરુના અતરે દેખી પશુ ન શકાય એવા બારી-
 વિષેની કંપના આપણી કં પી શકાય આ પ્રમાણમા આપણા સૂર્યમહાળની પામેમા
 પામેમા તારો આરે આ માઠનરા અતરે બીજે રેતીના કણ હોય
 એમ કંપનુ બેગમે આવા અતરે બીજા ગદા તારાઓ ગોળાઓલા છે અને આપણા સૂ-
 મળા આગામી એવી તો આ પ્રમાણમા મનનિયી માને છે કે તેો તેવી પામેમા પામેમા
 ઉપર ૥ માપપ્રમાણે આર માઠનના અતરે આવેના તારા સુધી પટોચતા આરે સીતેર હજ
 વર્ષ લાગે છે આ ગીને બેનાં આકાશ બે કે આપણી દૃષ્ટિએ તારાઓથી ઉભરાતું જલ્દાય છે
 તોપણ વિચની જગ્યાનો મેટામા મેટા ભાગ સાવ સૂન્ય છે એટલે ખાલી છે અને નિશ્ચની
 આ પ્રમાણે દાન્યતાની કંપના ઘણી અગાધ છે

આતિઃ સાત્રમા વળી યુસ્તાકાલુની કંપના, વિશ્વમા સર્વ વ્યાપક તેજોત્ક આમલ-

(*Luminiferous Ether*) ની કંપના અને સમિતની અસવના

વૈજ્ઞાનિક નિયનોથી (*Conservation of Energy*) ની કં પના આભામા

ઉત્પન્ન થતી

ભાનનાઓ.

નવી નવી ભાવનાઓ જાગૃત કરે છે આ કંપનાઓથી આપણા

અનુભવની પાર આપણી વિશ્વવિષેની દૃષ્ટિ ખેચાઈ જાય છે

હાનની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ નિશ્ચની કંપનામા સૂર્ય અને બીજા અનેક

તારા ગૃહિઓ, તેજોત્ક આકાશમા, યુક્તવાકર્ષણના નિયમને આધીન રહી જે પદાર્થ અને શક્તિ

અનાદિ કાગની વિશ્વમા સમાયેલા છે તેમા રમમાણુ ધર્મ, એક પડી એક નાનની સડન

અને નિર્જીવ સૃષ્ટિઓ નિપજની, ગતિના અનેક રૂપ રૂપાતરમા લોખ્યા કરે છે કેટલીક

વાર સુધી વિશ્વનો પદાર્થ એક ટુકાણે એકન થઈ તેની શક્તિ ભારી સભવનીય ગતિ માટે જુ-

રો છે અને પછી બીજા સયોગમા તે શક્તિ પદાર્થના મોટ મોટા સમૂહને ગતિમા મૂકી

બહાર પડે છે અને આ પ્રમાણે શક્તિનું નિરતર આદાતન ચાનુ રહી અદાય શક્તિ અને

પદાર્થ, વિશ્વનું અનન્ત અનાદિ વિરાટ સ્વરૂપ આપણી દૃષ્ટિ આગળ ખડુ કરે છે આ કં પના

કેટલી બધી ભાવનામય છે, તેનો રસિક ચોતાજન સહજ ખ્યાન કરશે

આ પ્રમાણે આધુનિક વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ તમામ વ્યૂહ જે અત્યાર સુધી સિયર દેખાતો હતો

તે હવે ગતિમાન માન્ય પડે છે જે ભાવના ખગોળ શાસ્ત્રને

વિશ્વની આધુનિક વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ ઉત્કૃષ્ટ રચના.

જગૃત થઈ તે જ ભાનના, બુસ્તર અને જીવનશાસ્ત્રમા પણ

દેખાઈ આવે છે અને દરેક શાસ્ત્રમા ગતિમાન ઉત્કૃષ્ટ નજરે

આવે છે આજ સુધી જેને આપણે નિર્જીવ સ્વત પદાર્થ માનતા

હતા એવા જડ રૂઢિક (*Crystals*) અને રત્નો (*Jewels*) ના

પરમાણુઓની વૃદ્ધિ એક જીવન્ત વૃક્ષ કે પ્રાણીના જેવી ઉત્કાન્ત થયેલી છે અને આપણે

આ તથા પ્રતિષ્ઠિત આંગ્રીયીન પૈતાની પ્રેરિસર સર જગદીશ ચંદ્ર બોઝની ગોપ પ્રમાણે આ
રહો તેમ જ નિર્ણય બનાવના પત્રચરોમાં પણ મહાત્મા કણુ જેવી ગયના છે સજીવ સદ્દિ
તરફ દૃષ્ટિ કરતાં આપણને જણાત આવે છે કે ગમે તેટલી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં પણ
અનુસરના ગમે તે પ્રમતે વહાર પડી આવે છે હીમાનયના બરફથી ઢાંચ ગયેના નીખમે
પર વનસ્પતિના અનેક સરપો પ્રમ્ત ગયેના છે એટલું જ નહિ પણ અનેક પ્રમગના પશિઓ
અને પ્રાણિઓનું આ અખડ નિવાસસ્થાન હોય એમ જણાય છે ત્યારે આપણે
સમુદ્રમાં અનેક પ્રમરના મળ્યો ઉભરાઈ જતા નોંધએ છીએ, આગાશમાં કાંઈ વખત ટીના
રચના હમ ઉના નોંધએ છીએ, કોઈ અધારી રાતે ચમમતા અનેક આ લીઆઓને દોડાદોડ
કરતા નોંધએ છીએ કાંઈ વખતે ઉભરાઈ જતા મોકાડા અને કીડીઓના ચરણગ નોંધએ
છીએ ત્યારે સજીવ સદ્દિની વિષુનતા વિશે ધણી અદ્ભૂત ભાવના પેદા થાય છે વગી ભૂસ્ત
રના ચરોમાં પ્રાચીન જીવોના ચિહ્નો (Fossils) ઉપરથી જ્વમાત્રનો પૂર્વ નિર્દેશ તથા
સીએ છીએ ત્યારે સાર માદો જીવસદ્દિ પ્રી રીતે અનિ પ્રાચીન કાળથી માડીને ધીમે ધીમે
અનેક પરિસ્થિતિમાં ભુદા ભુદા સંયોગને અતુકળ થઈ પોતાનું અગ્નિતત્ત્વ વિગેષને વિરોધ
સ્વતંત્રતાથી સ્થાપિત કરી હાનની મનોમનનાળી સમીક્ષા અવયવોલુકન જીવોની પરિસ્થિ
તિમાં ઉત્કાન્ત થઈ છે તેનો અદ્ભૂત ખ્યાન આપણી દૃષ્ટિ આગળ ખડો થાય છે

આ પ્રમાણે જનન દૃષ્ટિનું દર્શન પણ આપણી આગળ અનેક ભાવનાઓ નીકળી કરી
રસિક કના માટે મોટું સ્ત્રેત ઉપાડે છે કનાનું મૂળ વસ્તુ આ
વિજ્ઞાન અને કલાનો પ્રમાણે વિજ્ઞાનના પ્રદેશમાંથી મળી આવે છે અને વિજ્ઞાનની રસિ
પરસ્પર સમ્બંધ છતાં જતાં જાને લકને તોપણ આ બન્ને પરસ્પરાવધાની ભાવના
નિરોધ. સામાય દૃષ્ટિએ મોટો નિરોધ લાગે છે કેમ કે વિજ્ઞાન જો કે અનેક
ચિત્ર નિચિત્ર મનોભાવના પ્રકટ કરે છે તો પણ તે હમેશા તેથી દૂર
રહેવા માગે છે અને કના હમેશા માનસિક ભાવનાના પ્રદેશમાં રચા કરે છે કુસ્તરના
વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસથી મનુષ્યને કેટલો આનંદ થાય છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા તો પણ
વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી હમેશા આવી માનસિક ભાવનાથી દૂર રહેવા માગે છે અને આ વૈજ્ઞાનિક
ચિત્તરત્તિ તેની આ ભાવનાદૃષ્ટિ ધગડવાને બલ્કે તેને વિશેષને વિશેષ વિસ્તૃત કરવી જાગ છે
ન્યૂનના રક્ષિકથી ચતા ગગ પરિવેદનના રોવથી આકાશના સુદર મેઘમુખથી પૂન્ય
ભાવના થોડેક અગે કમી થઈ હશે તો પણ આ ગોના પ્રયક્ષરણથી કેટલાએક અદ્ભૂત
અમલકારો વિજ્ઞાનદૃષ્ટિ આગળ ઉત્પન્ન થયા છે આ પ્રમાણે વિજ્ઞાન આપણી અદ્ભૂત ભાવ
કેરનાને દૂર કરતું નથી પણ તેને વધારે ને વધારે વિજ્ઞાન અને વિશુદ્ધ બનાવે છે

એક કલ્પનાસૃષ્ટિ આપણા મગજમાથી નિજાન દૂર કરે છે કે તરત જ તેને બે વેળીકા નિજાનથી થતી અનેક અદ્વિતીય કલ્પનાઓ આપણા મગજમા ઉભી થાય છે અને વિશુદ્ધ ભાવના, આ પ્રત્યેક કલ્પના કરતા પ્રથમની નિયમ કલ્પના કરતા વિશેષ વિશુદ્ધ હોઈ રસિક કલા માટે મોટું નિશાળ ક્ષેત્ર ઉઘાડુ કરે છે અને જેમ જેમ વિજ્ઞાનના અભ્યાસપર તે પ્રજા વિરોધને વિશેષ આકર્ષાય છે તેમ તેમ આ વિશુદ્ધતર રસિક નિજાનથી રસિક કલા કલ્પના સમજવાને વિશુદ્ધ પાત્ર થઈ આ પ્રગતિ સાહિત્યકેર વિશુદ્ધ થાય છે. આભાવિક રૂતે વિસ્તૃત થાય છે

ચુર્જન ભાષામા જેમ જેમ આ વિજ્ઞાનનું સ્પર્શ મનાતું સાહિત્ય વધવા માડશે તેમ તેમ તેની વૈજ્ઞાનિક ભાવનાથી રસિક થતી જતી કલ્પનાસૃષ્ટિ અનેક આપણા સાહિત્યમા નવ નવા સાહિત્યના ક્ષેત્રો ઉત્પન્ન કરશે કે જેની અનૌકિક અસર નિજાનના આબહા- સાહિત્યના તમામ પ્રદેશપર એક સુદર રસિક ફેલાની આપણું સાહિત્ય નથી ભવિષ્યનું જગતના ઇતિહાસમા એક નમુનારૂપ થઇ પડશે અને તેટલા માટે ગુણ સૂચન, નિજાનનું આન્દાન સાહિત્ય મંદિરમા થયેલું છે તે એક અતિ પ્રગતિ ભરિય સૂચક છે અને આ વૈજ્ઞાનિક ભાવના સામાન્ય પ્રગતિ નિરોધને વિરોધ પ્રસાર કરવા અનેક અન્યો ઉપાઈ સાહિત્ય પ્રદેશને વિસ્તૃત કરશે જેથી શુભ આશા છે

● જી સુજાની સાહિત્ય પરિવર્દ, અમરાવાદમા વચારેના દેખ

૧. ગુણલક્ષી અને સદ્ગુણલક્ષી ૨ - ૧૦ - એન એમ. ત્રિપારી એન્ડ કંપની, મુંબા

બાલસાહિત્ય.

લેખક - અ સૌ વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ નીચંક, બી એ

ગુજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય હજી પૂર્ણ કળાએ પહોંચ્યું નથી તેમાં ધણું અગ્રે અપૂર્ણ છે અને કેટલાક તો નહીં સરખા છે બ્યારથી ગુજરાતી ભાષા હાલના રૂપાંતરમાં આવી ત્યારથી તે આજ સુધી તેમાં પદ્ધતિ મોટા જરૂરો લખાએનો છે ગદ્ય સાહિત્ય તો ધણું પાછળના કાળનું છે એ સર્વ કાંઈ જાણે છે એને સાધારણ રીતે કાન્યનો પ્રિય ન થઈ શકે તેવી સર્વ ગાયતો પદ્યમાં જ રચાઈ હતી અને ગદ્ય લેખન ઘડ ઘડ પડી તે સાહિત્યનો લુહા લુહા કારજો આવી મળવાથી નિમસ વવારે થયો છે તેમ છતાં પ્રમાણમાં સાહિત્યના નિમાગો ધણી જ અપૂર્ણ દશામાં છે કાન્યનો સમૃદ્ધ ધણો હોવા છતાં નાટ્યનો ઉત્કર્ષ ઓછો છે, ઇતિ-હાસ, જીવનચરિત્ર વગેરેના ગ્રંથો ગણતરીના જ છે તેમ જ હાસ્યરસનું સાહિત્ય નહીં જોડું છે અને બાળકો માટે પણ સાહિત્યસામગ્રી કાંઈ જ નથી એમ કહીએ તો ચાને

સાહિત્ય પરિપક્વો કાંઈ જ સાહિત્યની ખોટ હોય તે *manufacture* કરાવી શકે અર્થાત્ ઉત્પન્ન કરાવી શકે એ સમર્થિત નથી. સાહિત્યના ગ્રંથો એમ *to order*-યોગ્યના પ્રમાણે રચી શકાતા નથી તથાપિ એની પરિપક્વતા વસ્તુસ્થિતિનું દર્શન કરાવનારી ઉત્સાહી અને નાકિનસપ : લેખકોને માર્ગસૂચન થાય છે એ નિર્વિવા છે

બાળકો એ પ્રજાની મોટી સપત્તિ છે અને તેમને યોગ્ય માર્ગે અગ્રવામાં આવે તો ભવિષ્યનું પ્રજાજનન ઉત્તમ થાય એ આપણે જાણીએ છીએ માટે આપણાં બાળકોમાં શુભ સરકાર પડે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે ઘરમાંથી મળતું શિક્ષણ, શાળાનું શિક્ષણ, સમિતિથી મળતું શિક્ષણ અને વાચનથી મળતું શિક્ષણ એ સર્વ બાળકનું ચારિત્ર્ય વડવામાં સદાપણું ચાલે છે તેમાં વાચનસપથી વિચાર કરવાના છે

ગુજરાતી ભાષામાં બાળકોને માટે સાહિત્ય નથી, તેઓને માટે પુસ્તકો નથી અને ચોપાનીઆ નથી એમ કહીએ તો ચાને તેમને માટે કેવા પ્રકારનું સાહિત્ય હોવું જોઈએ તેનો ખરો ખ્યાન હોય તો જ તેમને યોગ્ય પુસ્તકો રચાય બાળકોના મનનાં વળણો, લુહી લુહી માનસિક શક્તિઓની મહત્તા અને તીવ્રતા આ સમયમાં ખાસ તરફમાં રાખવી જોઈએ. એકફરે એવો ખ્યાન એવામાં આવે છે કે નીતિના બોધપાઠો તેમને આપવામાં આવે તો તેઓ સદાચારના પુતળા બની જાય પહેલાં આત્મા કલ્પિત ખ્યાલને લીધે તેઓને પ્રત્યક્ષ બોધના સાધન કોઈકોઈ રચતા અને હવે કાંઈકે તેમાં ફેરફાર કરી વાર્તારૂપે બોધ આપવાનો પ્રયત્ન ન્યાય બાળકોના સાહિત્ય રચવાના છૂટા છવાયા પ્રયત્ન થાય છે ત્યાં જોવામાં આવે છે અને રિશેષમાં કાંઈ સહેજે જાન મળે તેવા લખાણો હોય છે જાલસ્વભાવનું નિગીસણું કરતાં જણાશે કે તેમનામાં અનુકરણશક્તિ, છતાંસા, કલ્પનાશક્તિ અને મહત્વાકાંક્ષા હોય

છે આ સર્વને જવાબ દેતુ, એ શક્તિઓને સતોતપનાઈ સાહિત્ય બાળકો દોસથી વાને અને તેની અસર ધાર્મી પ્રમાણે થાય છે અન્યતઃ બાળકોમાં શુદ્ધિ તેમની હિમરના પ્રમાણમાં દોષ છે તેથી તેઓ શુદ્ધિની દસોટીપર દરેક બાળક મૂકે છે પરંતુ રૂપનાસકિત ધણી ધર એટલી બધાતર હોય છે કે હુનીઆની પારતરિકતાની બહાર જાના તરંગોમાં આનંદ આનંદનામાં તેઓ હમેશ તત્પર હોય છે

અગ્રેજી ભાષામાં આજથી સો વર્ષ ઉપર બાળકો માટેના સાહિત્યની હાલ ગતિ છે તેની જ સ્થિતિ હતી તેમને માટે રજા અથવા પુસ્તકો હતા અને તેમાં કોઈ કોઈ ઉમેરો થતો પરંતુ છેલ્લા ત્રીસ વર્ષમાં એ સાહિત્યની ખીનપણી ન હોવી મગાય તેના પ્રમાણમાં થઈ છે બાળકો માટેની બેદરકારી જ એ સર્વનું કારણ હતી એવું કહે છે કે અગ્રેજી પ્રભુ લખે છેકગ ત દના અગ્રેજી વર્તન તરફ દારનાર ચાર્લસ ડીક્ન્સ મહત્તે ડીક્ન્સ અગ્રેજીભાષિણ શિષ્ટ લેખક છે તેણે સખ્યાયક પુસ્તકો લખ્યા છે, જે લોકપ્રિયતાની દોષે પડેલો છે જા ડીક્ન્સની મેન્ડીનરી એટલે સોનાપેની જયતિ ઉજવવામાં આની ત્યારે પ્રજા આ વિરામ તેની મહત્તી છે એ વાતને ખાસ મહત્તવ આપવામાં આવ્યું હતું નીનિના પાઠોમાન દર્શાવી વાતાઓના જમાના પડી અગ્રેજી સાહિત્યમાં લોકમાં પ્રચલિત એવી કવિત છબ પરીઓની વાતાઓના સમ્રોહો પ્રજ્ઞ થયા જોને ફેરી દેશ કહેવામાં આવે છે તે વાતાઓ બધી જ કવિત હોય છે એટલું જ નહીં પણ તદ્દન અસહનિત હોય છે પરંતુ બાળકોની કલ્પનાશક્તિ તે એટલી હદસુધી આકર્ષ છે કે અગ્રેજી બાળકો અત્યંત રસપૂર્વક તે સામતા શીખ્યા પહેલાં સાબને છે અને વાચના આવડે ત્યારે માયે છે અને કલ્પનાના એના ઉદયનોમા એટલે મગન થઈ આવડેને અનુપમ અનુભવ કરે છે કે આપણને તે જોઈને એમ થાય છે કે આપણ દેશના બાળકોને આપણે જોઈએ તે કળતા નદેના ગળીર બનાવી દઈએ છીએ અને જગતના કોઈ અનુભવ કરાવીએ છીએ કલ્પનાના મનોરાજ્યના નિહાર કરનાર એ બાળકો તમા જોઈને સહજ ધ્વજ થાય કે આપણે આપણું બાળપણ ફરી મેળવવા ભાગ્યશાની થઈએ

એ વાતોમાં સારા નફારા મનુષ્યો ગળીએ, પરીઓ રંગેરે હોય છે અને સહવતનનું પણ હોય છે પણ તે અત્યંત ગૌણ હોઈતરી આવના બોધની પેઠે અસ્થિકર લાગતું નથી તેવી વાતાઓ વહ્યા પ્રમાણમાં વચાય છે આ તેઓ પોતાની જાપ પણ અચૂક પાકે છે તેવા અગ્રેજી પુસ્તકોમાંથી કેટલાકના ભાષાનરો કે અનુવાદ થયા છે પણ અસવ વાતો તમાના જવાબી દોષથી બાળકોના મનમાં સરનતા થી ઉતરી શકતી નથી આપણા દેશમાં પણ ગાનતીકા શીઓ વાતો ઘણી છે અને તે આગળના જમાનામાં એકમુખેથી બીજે મુખેથી કહેવાતી તે કહેના સાલળનારા એના થઈ ગયા છે એ બેદની વાત છે તેની સર્વ વાતો નમસ્કીત થવી જોઈએ એ બાળકોને લાગતી તેમાંથી તારતી કાઢી તેમને માટે સાદા સહેલા સ્વરૂપમાં તે પ્રકટ થઈ જરૂર છે તે કામ જેટલું જલદી થશે એટલો વધારે લાભ છે, કારણ કે એ વાતાઓ જોનાર વર્ષે જાન જતા હુતે થશે અને સાહિત્યનું એક નીર અદ્યુત રમ કારણે અમ હમેશે

માટે જતુ રહેશે ગમ પાઠસાહની વાતો સાબળી તેને હસી કાનના ધણુ દોષ છે પણ તેમની પાછળ રહેલું રહસ્ય સમજે તેને એ હાસ્યાસ્પદ હતી પરંતુ દેશના પ્રતીન સમયના ધનરૂપ વાગે છે તેના સમ્રાટો બહાર પા નામાં મટેનત અને નાણાની જરૂર છે પ્રતિભાસાગી લેખકોની ખાસ જરૂર નથી માટે સાહિત્યપ્રેમી રાજ્યો, વર્તમાન સોસાયટી અને એની સરઘાઓ એ કામ કરાવી શકે તેમ છે ! એવો માન્ય માટેનો સગદ અંગ્રેજીના અનુવાદ કરતા નધારે અનુકૂળ થઈ પડના સભવ છે

છતાં પચીસ વર્ષોના એ આત્મસાહિત્ય અંગ્રેજી ભાષામાં થયું છે તે જૂદી જ જાતનું છે- છોડાને ગસ પડે, તેમના જીવનમાં પ્રેતસાહન આવે અને નિર્દોષ આત્મનો અનુભવ તેઓ કરે તેવી નાની મોટી વાર્તાઓના અસખ્ય પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં થયાં છે-તે બધા શિષ્ટ અને કોર્પોરેલ જાતના વાંધા વગરના છે અને તે એક બે નહિ પણ સંખ્યા રચના છે નિર્દોષ આત્મબળમાં ગરીબ તનગર સહુ કોઈ તેનાથી મગતી મોજ ભોગવી શકે છે જાણી તથા રમવામાંથી બચેના વખતનો આના સાધનો વડે સદુપયોગ થાય છે

તે ઉપરાંત બાળકોની મદદવાકાંક્ષા પોતે તેના સરળ જીવનચરિત્રો ધણુ લખાતા છે અને અંગ્રેજી વાર્તાઓ જેવી વાર્તાઓ રચના કરતા અવા ચરિત્રો રચવાની સામગ્રી આપણું સાહિત્યને સહેનાઈથી મળી રહે તેમ છે પરંતુ એ ચરિત્રો બાળકોને માટે લખનાર ખાસ બાળકોના વળણો અને વૃત્તિઓને અનુકૂળ થાય તેવી રચનાશૈલી અને ભાષા રાખના ખાસ ધ્યાન ગણવાની જરૂર છે કેટલાંક આત્મકથાઓ પુસ્તકમાં આ વાત પર દુર્નિદ્રા કરેલું જોવામાં આવે છે

મુસાફરીના પુસ્તકો આપણા સાહિત્યમાં જુજ છે પરંતુ તે પણ બાળકોને વાચવાના લક્ષ્ય દુષ્ટી નથી લખાએના દોષો માટે તેના પુસ્તકો પણ આત્મસાહિત્યમાં જરૂરના છે તે રચનામાં કાંઈ ખાસ ધ્યાન ત શમિની જરૂર પડતી નથી અંગ્રેજીમાં તેના પુસ્તકોની સંસિક માળાઓ છે જેમાં જુદા જુદા દેશની ચિત્રાકર્ષક હકીકતો ચિત્રો અને નકશા સાથે આપેના દોષ છે આપણે ત્યાંના બાળકો માટેનાં તેના યુગ જીવાના લખાણો જોવામાં આવે છે તેમાં કદાપણ કાંઈપણ જોવામાં આવે છે તે આ પુસ્તકમાળામાં નજરે પડતું નથી.

ઈતિહાસને લગતી પુસ્તકમાળાઓ પણ એ જ રીતે મનોહર શૈલી, સ્પષ્ટ ભાષા અને રસમય હકીકતોનાથી દોષ છે હિન્દુસ્તાનના તેમ જ અન્ય દેશોના ઇતિહાસમાંથી આવા નાનડા પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં રચાવાના કામ અશક્ય નથી

દુર્જનો, ઉદાગો, રસાયનશાસ્ત્ર, જનશાસ્ત્ર, વનસ્પતિવિદ્યા ખગોળ એ સર્વ વિદ્યાઓને લગતા પણ બાળકોને અનુકૂળ પડે તેવી રચનાના પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં છે અને જે બાળકોને સ્વાભાવિક વળણ તેમાંના કોઈ તરફ દોષ તેમની તેમની તે વૃત્તિ ખીનવાના સંસિક સાધનરૂપ તેઓ બને છે

આવા નિરિધ પ્રકારનાં પુસ્તકો બાળકોને માટે અગ્રેષ્ઠ સાહિત્યમા છે તેમ કહેવાઈ
 મતપન એટલી જ છે કે એમાંથી ઘણું અતો આપણા સાહિત્ય માટે થઈ શકે તેમ છે આપણા
 સાહિત્યના હનમા જે વિસ્તાર નથી થઈ શકે તેના અનેક કારણોમા આપણી તે તરફથી
 જેરકારી મુખ્ય છે કેટલાક પાસે શુદ્ધિ સાધન છે, ઇચ્છા છે તેમને અનુકૂળતા નથી
 અનુકૂળતા હોય તેમનામા શક્તિ ન હોય અથવા ઇચ્છા ન હોય અનુકૂળતા સાહિત્ય માટે
 અતરની નાગણી હોય, લખવાની તકિન હોય અને નિરૂપિત હોય એના ગળા ગાળ્યા માંડે
 જરૂરો તેઓ અનુકૂળતા સાહિત્યના માનસાહિત્ય સિવાયના અગો તરફ પ્રવૃત્તિ કરેલી
 આભારિક રીતે ઇચ્છા રાખતા હોય છે એટલે જે જુદા લેખકો છે તેઓ પણ માનસરૂપે
 નરક વક્ષ આપી શકે એમ હાલ તો જણાતું નથી તે માટે માનસાહિત્યના જે પુસ્તકો માત્ર
 ખત અને મહેનતથી રચનાના હોય તે બાળકોના નિર્દોષ સર્જીએ-સિદ્ધિ અને
 માતાઓ-એ ઉપાદી લેવા જોઈએ સર્વ કોઈ પ્રતિભાશાળી લેખક ન થઈ શકે, નિર્સર્ગજનથી
 રચાએનાં કલ્પનામય પુસ્તકો રચના બધા લાગ્યશાળી ન બને પરંતુ બાળકો તે આપણે
 બોલાએવા પ્રિય આત્માઓ છે એની લાગણી ધરાવી તેમના હનમા રસ રેકે તેના, તેઓ
 સરકારી કરે તેના, તેમને મહત્ત્વાકાંક્ષી કરે તેના અને મુખ્યત્વે આનંદ આપે તેના પુસ્તકો
 તેઓ રચી શકે અગ્રેષ્ઠ લાખાના બાળકોના પુસ્તકોના મોટા ભાગ સ્ત્રી ગચિત દેના જે
 આપણે ત્યા સ્ત્રીઓ એવા પુસ્તકો વખી શકે એની સ્થિતિ નથી પણ શિક્ષકો તે કરી શકે
 તેમ છે એ અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની નખનારીઓ તો બાગે શિક્ષકો જ હતા નિરાહિન સ્ત્રીઓ
 માતાઓ કરતાં અવિનાહિત સ્ત્રીઓના પ્રવાસ એ દિશામા વધારે જેવામા આવે છે તેથી એ
 અનુમાન કરી શકાય ઇચ્છામા મની પ્રાથમિક શાળાઓમા-ઠોકરા-ઠોકરીની-ઓશિક્ષકો
 જ હોય છે એ વાત ધ્યાનમા રાખના એ અનુમાનને પુષ્ટિ મળે છે

• બાળકો માટે કોઈ કોઈ માસિંગ પ્રકટ થાય છે તેમા પણ બાળકોને અતિ ગંભીરભાવે
 વધા તરફ લક્ષ વધારે આપનામા આવે છે-અથવા તો ગંભીરતાને બદલે બાળકો
 શુદ્ધિદીન હોય તેવા નમાના લખાણો હોય છે કેટલાક સારા લેખો પણ હોય છે પરંતુ
 મોધ તરફ વધારે લક્ષ રાખેલું દેખાય છે વળી તે ઉપરાંત એક વળણ જોવામા આવે છે
 તે તરફાતથી જ દાખી દેના જેનું છે બાળકો માટેના લેખો તેઓને વાચવા માટેના દોષ
 જોઈએ તેઓ લેખક થાય એ તેના લખાણોનો હેતુ હોવા જ ન જોઈએ વળી સમજ
 રીખવા પહેલા લેખક થવાની આકાંક્ષા અસ્થાને છે તેથી જોગી અસાચારી બાળકોને તમે
 મોટાં લખે તેવી ક્યારી અને ખરેખર બાળકો લખે તો લેખનું તદ્દન અપરિપક્વપણું છે જ
 પરિણામ થાય છે માનસાહિત્યના માનિકો તે બાળકોને ખડા તૈયાર કરનાના વચ્ચે નથી
 એ વાત લાગ મૂકાને કહેવાની જરૂર છે બાળકોનું કામ તેમને માટે તૈયાર કરેલી સામગ્રી
 ઉપયોગ કરી તેમાંથી આનંદ મેળવી, અને તેથી પ્રાપ્ત થતા શુભ ફરજોને હવેના
 વાપરવાનું છે પોતાની કાળી સમજ શક્તિ, અજ્ઞાન, અચરિયતા વગેરેનો લાજ બીજી

આપવાની જરૂર નથી કોઈ કોઈ બાળકો પ્રશ્નરહિત વિરલ કલ્પનાશક્તિના સામર્થ્યવાળા હોઈ કલ્પનામય લખાણ કદાચ કરી શકે પરંતુ લેખક યશના પ્રયત્ન તેમની પાસે કરાવવા ન જોઈએ અને તેને ઉત્તેજન પણ બનતા સુધી ન આપવું જોઈએ લેખક યશોગમ પેતાને આનવાથી આત્મગૌરવ અકાળે અને અસ્થાને આવે છે અને તેના બાળકોની મનશક્તિનો વિકાસ થતો અટકે છે

ગુજરાતી સાહિત્ય દૃષ્ટિ અપૂર્ણ રૂપમાં છે તેના ઘણા ઉપયોગી વિભાગોને ઈષ્ટ સ્થિતિમાં લાવવા માટે ભગીરથ પ્રયત્નો કરવાના છે તેને માટે પુગતા લેખકો અને કાર્ન કરનારા નથી, નાણાં ખર્ચનારા નથી, વાચનારા નથી, તેમા ગસ લેનારા નથી તો તેના આ પાણુ ગણના વિભાગપર લગ્ન કોણુ આપશે એવા પ્રશ્ન કોઈ કરે તો તેનો પ્રથમ ઉત્તર એ છે કે આપણે ધારીએ છીએ તેવો ગોણુ એ વિભાગ નહીં વળી આવરૂપક વસ્તુઓ પેટે જ સાહિત્યનો વિકાસ થઈ શકે સાહિત્યનું એક અથવા પ્રથમ પરિપૂર્ણ ધાય પછી બીજી ત્રીજી એમ ઈ પધરથી મકાન બધાય તે રીતે ન થઈ શકે જે જે વિભાગને અનુકૂળ સમજે મળે, તે માટે કાર કરનાર નીકળે તે તે વિભાગો ઉત્તત થતા જાય અને તેવા અનેક સાથે રણુ વૃદ્ધિ પામે તેમા કાઈ અશક્ય નથી માટે અમુક વિભાગની વૃદ્ધિ થવાનાં રાહ જોવાની જરૂર નથી

દેશના લલિત્ય માટે જેમને ઉત્તેજન આપા છે, ગુજરાતી લાપાના સાહિત્ય- માટે જેમને અભિમાન અને આદર છે, બાળકો માટે જેમને સૌતક પ્રેમ છે તેના સાહિત્ય પ્રતી જનોના આ સમેલન સમક્ષ બાળકો માટે કરેલી આ માગલી લલિત્યમા સફળ થને એની પ્રદાથી આ વિચારદર્શનની સમાપ્તિ કરવાની રમ વડે છુ *

* છઠી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અમદાવાદ સમક્ષ લેખ

કલા અને હેતુ સ્વરૂપ.

જેમના મહામુદર પાપટભાઈ આચાર્ય, બી એ

That art is greatest which conveys to the mind of the spectator, by any means whatsoever, the greatest number of the greatest ideas, and I call an idea great in proportion as it is received by a higher faculty of the mind and as it more fully occupies and occupying exercises and exalts the faculty by which it is received

—*Ruskin*

કલા મનથી પ્રતોષી આ વિચારનીય મનુષ્યને શ્રવણ ઉત્પન્ન થઈ નથી. અને તે પ્રતોષ પત્ત કલા નિમિત્ત છે કે કલા તુ છે કે મનુષ્યશ્રવણમાં તે વધુ ધ્યાન ભોગવે છે. હરે તો ઉદ્દેશ છે કે તેનો ઉપયોગ તો છે કે કલ્પાદિ પ્રતોષી ચર્ચા આપણા શ્રાવર સદિતરતે જોડે અસી થવી નોંધએ તેટલે નાગે થઈ નથી.

જાણી, એમ પણ જાણે છે કે અમુક કાન્દોનો પ્રચાર રૂઢ થઈ જવાની આગે તેને ઉપયોગ કરતા ન તો તેના અર્થ સમયે જનીર વિચાર કરતા નથી, અથવા તો તે સમયે ઉપયોગ થતા પ્રતોષી ચર્ચામાં ઉતરતા નથી એમ પણ જોરામાં આ પુછે કે જેમ અમુક કાન્દો અર્થ નૂ અને અનિશિત નસારે તેમ તેનો લોકો ગ્રાંથી ઉપયોગ કરે છે આ કાં ઉપયોગી અદિ, મનેના આપ સર્વે વિદ્વાનો સમજ કલા સમયે કલ્પાક વિચારો વિવેક ને વાનુ ઉન્નિત થાય છે આ ન્દાના લેખમાં કોઈ પણ વિશિષ્ટ મિદાન્ત પ્રતિષ્ઠાપન નથી કરતા એક દષ્ટિનિન્દુ જ નજી કરવાનો ઉદ્દેશ છે અને એ ગીતે જ આપ આ લેખને તમારો એવી નમ્ર વિનમ્રિ છે.

કલા મનમે કષ્ટ થાય તખ્ત પહેલા તેનો અર્થ ગ્રહ કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે અદિ કે આ એ શબ્દ થણા બાપક અથવા વાપરવામાં આવે છે અમેઝમાં નાજી શબ્દ એ કે અર્થથી વાપરવામાં આવે છે તે અર્થમાં ન વાપરનાં 'બહારની સત્તાદ્વારા દર્શાવેલા મનના ભાવ', એવો અર્થ રહીયો છે એમસંતના લલિત અને ઉપયોગી એવા બે કલાના વિભાગનો અદિ વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી.

કલા એટલે શું ? એ કેવો પ્રશ્ન ? જેને પૂછીએ તે ઉત્તર આપને કે સૌ દર્શનુ ભમ કરાવનાર પ્રશ્નિતે કલા આ પ્રશ્નો ઉત્પન્ન કરના એમમન કહે છે કે મનુષ્યના સ્વભાવની કટલાક એવા તરફો રહેવા છે કે તે તેના મનની ભાવનાઓ મુર્તિમાન સ્વરૂપ આપી તેને પ્રકટ કરવાને પ્રેરાય છે જે જે ભાવો તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે તે સર્વે કોઈ વિશિષ્ટ નિરૂપણમાં પ્રકટ થવા પ્રયત્ન કરે છે આના અનુભવેના ભાવો બહાર પડે હારે જ મનુષ્ય શાન્તિ થાય છે, અને તેથી તે બુદ્ધિપૂર્વક અથવા અમનુષ્યના પોતાના વિચારોને મૂર્તિરૂપ આ

પતિવતા સતિઓ (સચિન) ૨ ૩-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

છે, તેમાં પોતાની મોગત ભારનાઓ અથવા વિચારોને શુદ્ધિપૂર્વક મૂલ કરવી તેનું નામ કલા પ્રકૃતિ એ મૌન્યનું પગ નિર્માન છે પ્રથમ મનુષ્યને પ્રકૃતિના સામાન્યમા આમાન્ય દર્શનથી પણ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે અમુક અસર થાય છે, પરંતુ પ્રતીક વિગ્લ નિર્મૂલિઓને તો તેના નૃદ્યનથી એટલે નધો હર્ષાતિરેક થાય છે કે તેઓ તે સૌન્દર્યને પોતાના હૃદયમાં તારી વર્તી નાના પ્રમાણ નવીન સ્વરૂપેમા પુન પ્રકટ કરે છે મૌન્યના નવીન પ્રયોગનું મન તે કથા પોતાના અભિપ્રાયનું દોહન આપતા એક રચને એમસે લખે છે કે-

"A work of art is an abstract or epitome of the world. It is the result or expression of nature in miniature. Thus is art a nature passed through an alembic of man."

એમર્સનના માનસની વિચાર તે સામાન્ય વિચારો ગણવામા આવે નથી પણ આ હિત્તુ ઉપરથી પુન પ્રશ્ન થાય છે કે સૌન્દર્ય એટલે શું? આ પ્રશ્ન સનાતન છે અનેક વર્ષો થયા મા પ્રશ્ન મૂલતો આ ચો છે, અને ઠતા અઘાપિ તેનો સમાધ નકારક ઉત્તર મળ્યો નથી પેદાનો, તત્ત્વજ્ઞો અને શાસ્ત્રવિદ્યારોએ સામાન્ય મનુષ્યની શુદ્ધિને અગમ્ય એવા તેના પરંપર વિરોધી યક્ષજો બાંધ્યા છે, અને જતાએ હજુ નવા લક્ષણો અપાતા ગાય છે એમર્સન તો કહે છે કે સૌન્દર્યનું યક્ષ જ બાની રાજ્ય નહિ તે શુદ્ધિનો વિષય જ નથી મો દેવ નામે એક જર્મેન વિજ્ઞાન કહે છે કે માન્યું એ સમગ્ર શાસ્ત્ર નહિ અમુક સુદ્ધ પદાર્થની ગમકા ઉભા રહી એ પદાર્થ સુર છે એમ આપણે કહી શકીએ, પરંતુ તે શા માટે સુર છે અથવા તો ક્યાં કયા તરવો દોષ ત્યાં અમુક વસ્તુ સુર કહેવાય એ આપણે કહી શકીએ નથી નિકન કહે છે કે, કોઈ પણ સ્થૂન પાર્થના બાહ્ય સ્વરૂપના ચિન્તનથી આપણામા જે આનંદ ઉદય થાય તો તે પદાર્થ સુર છે એમ ગણાય બક પોતાના *The Sublime and the Beautiful* નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે, કલાનો ઉદ્દેશ સૌન્દર્ય અને ભયના પ્રકટ કરવાનો છે, અને જનીયમરદાજ જે નાન્દ્યનું આદિધરણ છે કેટ, સીનર હર્ષાનંદ દેવતાનિ ધેત્યાનિ મત અનુસાર, જે કષ્ઠ સ્થૂન નામની આશા વિના અટેતુક આનંદ આપે તે સૌન્દર્ય છે રીક, હેગન, ગોપનદોર આદિ પ્રનાક સ્વસ્થનાઓ એમ માને છે કે મૌન્ય એ મનમા અનનના અપિર્ભાવ છે વિષયવિન્યાર અને કાનની મનાદાના ભગના લયથી અનેક તત્ત્વોના અભિપ્રાયોના ઉત્પન્ન કરવાનું અને તેનું તારતમ્ય કહાનાનું આ રથાને શક્ય નથી અર્થિ એટલું જ કહેવું બસ થો કે કેટલાક પ્રમાણપુર મરતામા, કેટલાક દેખી નિરોધના સમનમા, કેટલાક પગિમિતમાં અપરિમિતમા દત્તનમા મૌન્ય લુએ છે

આ પ્રમાણે સૌન્દર્યની મિત મિત વ્યાખ્યાઓ તપામતા આટલું કનિત થાય છે.

૧ મૌન્ય એ પરમાત્મસ્વરૂપનો અપિર્ભાવ છે, અને તેનું સનાતન અસ્તિત્વ દોષ મધિગનની જરૂર નથી

૨ મૌન્ય એ હેતુગતિનું બો સ્વાથની ભાવનાથી વિયુક્ત આનંદ છે

સરસ્વતીવદ્ બામ ૧ તો ૨ ૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપાડી એક કપની, મુબાઇ

હે, હેમા પોતાની મનોગત ભાવનાઓ અથવા વિચારોને જુદાપૂરક મૂલ્ય કરવી હેતુ નામ કના પ્રકૃતિ એ સૌન્દર્યનું પરમ નિર્માન છે પ્રયે મનુષ્યને પ્રકૃતિના સામાન્ય સામાન્ય દર્શકથી પણ પોતાના અધિગત પ્રમાણે અમુક અમર થાય છે, પરંતુ કેટલીક વિરત વિમૂલિઓને તો તેના સૌન્દર્યદર્શનથી એટલો બધો દર્શાવિરેક થાય છે કે તેઓ તે સૌન્દર્યને પોતાના હૃદયમાં પનારી લઈ નાના પ્રગરના નરીન સ્વરૂપેમા પુન પ્રકટ કરે છે સૌન્દર્યના નરીન સ્વરૂપેનું સ્વરૂપ તે કથા પોતાના અભિપ્રાયનું દોહન આપતા એક રચને એમસા લખે છે કે

'A work of art is an abstract or epitome of the world. It is the result or expression of nature in miniature. Thus is art a nature passed through an alembic of man

એમસનના કલામનથી વિચાર તે સામાન્ય વિચારો ગણવામા બાધ નથી પરંતુ આ લખણ ઉપરથી પુન પ્રશ્ન થાય છે કે સૌન્દર્ય એટલે શું? આ પ્રશ્ન સનાતન છે અનેક વર્ષો થયા આ પ્રશ્ન પૂરતો આતો છે, અને હતા અદ્યાપિ તેનો સમાધાનકારક ઉત્તર મળ્યો નથી વિદ્વાનો, તત્ત્વજ્ઞો અને શાસ્ત્રવિશારદોએ સામાન્ય મનુષ્યની જુદીને અગમ્ય એવા તેના પદ્મપર વિરોધી નમણો બાધ્યા છે, અને જતાએ હજુ નવા લક્ષણો અપાતા જન છે એમસન તો કહે છે કે સૌન્દર્યનું લક્ષણ જ આની સાથે નહિ તે જુદીનો વિષય જ નથી મોટીક નામે એ જર્મન વિજ્ઞાન કહે છે કે માનવનું એ સમજી શકાય નહિ અમુક સુર પદાર્થની અમર ઉગા રહી એ પદાર્થ સુર છે એમ આપણે કહી શકીએ પરંતુ તે શા માટે સુર છે અથવા તો કથા કથા તત્ત્વો ટોચ ત્યારે અમુક વસ્તુ સુર કહેવાય એ આપણે કવી શક્તા નથી નરિકન કહે છે કે, કોઈ પણ રથન પાર્થના બાહ્ય સ્વરૂપના ચિન્તનથી આપણામા જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય તો તે પદાર્થ સુર છે એમ ગણાય બધ પોતાના *The Sublime and the Beautiful* નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે, કાવિઓ ઉદ્દેશ સૌન્દર્ય અને ભાવના પ્રકટ કરાવે છે, અને જાતીયઅરણ્ય એ માનવનું આદિકારણ છે કેન્દ્ર, વીર, હર્ષભાવદ દર્શાવે છે તારાના મત અનુસાર, જે કંઈ રથન નાજની આશા વિના અહેતુ આનંદ આપે તે સૌન્દર્ય છે શીકર, દેશન, સોપનદોર આદિ કેટલાક રહસ્યવાદીઓ એમ માને છે કે સાંન્દર્ય એ સંનમા અનનનો આનિર્ભાવ છે વિષયવિસ્તાર અને કાવિની મનાદાના ભગના ભયથી અનેક તત્ત્વજ્ઞોના અભિપ્રાયોનો હિમેષ્વર જાનુ અને તેહનું તાત્ત્વજ્ઞ કહાડાનું આ રથને સકર નથી, અર્થિ એટલું જ કહેતું બસ ચરો કે કેટલાક પ્રમાણપુર સરતામા, કેટલાક દેખીના વિરોધના અમનમાં, કેટલાક પરિમિતમા અરિમિતમા દર્શનમા સૌન્દર્ય જુએ છે

આ પ્રમાણે સૌન્દર્યની વિવિધ જિત બાધ્યાઓ તપાસતાં આદર્શ કનિત થાય છે

૧ સૌન્દર્ય એ પરમાત્મસ્વરૂપનો આનિર્ભાવ છે, અને તેનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ હોય અધિદાનની જરૂર નથી

૨ સૌન્દર્ય એ હેતુબંધિત અને સ્વાધીની ભાવનાથી વિયુક્ત આનંદ છે

સંસ્કૃતીયત્વ ભાગ ૧ લો ૩ ૨-૮-૦ એન એમ વિષાડી એ. કપની, મુબાઇ

પરતુ જરા વિચાર કરતા જણારો કે આ મને લક્ષણોમાં અતિ પાત્રિ દોષ છે પ્રથમ લક્ષણ ઉત્કૃષ્ટ અને વદસ્પનાદથી પરિપૂર્ણ છે, પરતુ તેમાં તત્ત્વગ્નન, ધર્મ અને ઇનનનો સમાવેશ થઈ જાય છે (હેગન, રોલીંગ અને કેટવાક જેવ વિદ્વાનોના મત અનુસાર) બીજું લક્ષણ ૨૫૯ છે, પરંતુ તેમાં પણ સુરાપાન, સુકામય ત્વચાનો સ્પર્શ છત્યાદિ ઉત્પન્ન થતાં આનંદો સમાવેશ થઈ શકે છે

આ ઉપરાંત અમુક વસ્તુમાં સૌંદર્ય છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કોણ કરે? જ્યાં એક મનુષ્યને પ્રિયતા પ્રિયતા અને મનનતા જણાય ત્યાં ત્યાં અન્યત્ર સુરતામાં ભાર ભાસે છે એ આ સુખ્યા સમયની ભવ્ય ગાત્રિ અથવા તે સમુદ્રનું સનાતન ગાન અથવા માર્ગ નદીનીર ઉપર હોવા નહીં જોયેલી ચાંદની એક કનિહન્યમાં સૌંદર્યની જેની ભાવના ઉત્પન્ન કરે તેની અન્ય પ્રાકૃત મનુષ્યના મનમાં ન થાય એ વાત તો આપણા નિત્યના અનુભવની છે સૌંદર્યની ભાવનાનો આધાર મનુષ્યની રચિ ઉપર રહેલો છે આ રચિ-taste મા કેટલું વૈચિત્ર્ય છે તેનો આવાર મનુષ્યની કેળવણી, પરિસ્થિતિ, સરકાર છતાં ઉપર છે વળી મનુષ્ય પોતાની રચિનુ નિયમન કરી તેને એક માર્ગથી વાળી લઈ અન્યન દોરી શકે છે એકને દ્રાક્ષ રચે અને અન્યને દ્રાક્ષ રચે તો તેના કારણે આપી રાગ્ય નહીં અને તેને માટે અમુક અન્ય નિયમો પણ ધડી શકાય નહિ

આ પ્રમાણે કથાનું લક્ષણ તપાસતા આપણે અન્યને તેનો આધાર એક આકર્ષિક તારત પર રહેલો છે એવું જોઈ શકાય આની અર્પણ અને અસંતોષગતક આખ્યા સ્વીકારવાથી કના 'શુ' અને એકના શુ તેનો નિર્ણય કરવાનું કાર્ય પ્રિયમ થઈ પડશે, અને કદાચ રચિનિર્ણયને પરિણામે કશામાં કના છે જ નહિ એ સ્વીકારવાનો અત્રિય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે

કતા એક માનુષિક પ્રવૃત્તિ છે આવી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ જનસમાજની સેના સારી તેવું કેટલે અને વત્યાણુ કરી શકે છે તે ઉપરથી તેની મદત્તાનુ માપ નિકાળી શકે આવી પ્રવૃત્તિઓને સ્વતંત્ર અસ્થિતિ હોવું નથી, તેથી 'કનાની ખાતર કના' એ સિદ્ધાન્તમાં જોઈ સમાવેશો છે

કના એ 'મનુષ્યના વ્યવહારનું એક સાધન છે કનાની કૃતિમાં દર્શન અથવા શ્રવણથી કનાવિધાયક અને તે સમયે અથવા પાળણથી એ કનાની કૃતિ જોનાર અથવા સામગ્રનાર વચ્ચે એક પ્રકારનો મૂલ્ય સમય બધાય છે વાણી પણ આવા વ્યવહારનું સાધન છે, અને તેથી પણ બે મનુષ્યો વચ્ચે સમય બધાય છે પરંતુ તેમાં અને કનાની કૃતિમાં ભેદ એવો છે કે મનુષ્ય વાણીદ્વારા પોતાના વિચાર અન્યાને જણાવી શકે છે ત્યારે કનાદ્વારા પોતાની ભાવના (emotions) અન્યમાં સંક્રાન્ત કરી શકે છે

એક મનુષ્યે વ્યક્ત કરેલી ભાવનાને ઇવિગમ્ય કરી તેને અનુભવવાની શક્તિમાં કનાનાં બીજા રહેતા છે એક મનુષ્ય હમે છે ત્યારે અન્યને પણ હસવું આવે છે, એ

અન્યની ભાવનાઓ અનુભવવાનું પરિચિત ઉદોદરણ છે. મનુષ્ય પોતે જે ભાવના અનુભવતો હોય તે જ સમયે અને તે જ સ્થાને પોતાના સ્વરસો અથવા દેખાવમાં બીજા ઉપર અસર કરે પોતે બગાડુ ખાય ત્યારે અન્ય મનુષ્ય પણ બગાડુ ખાય, તો તે કલા નથી પરંતુ અન્યમા પણ પોતે અનુભવેલી ભાવનાનો ઉલ્લેખ થાય એવી સુદૃઢિયો જ્યારે એક વ્યક્તિ બદારની કોષ પણ સનાદારો પોતાના લાગણી પ્રવર્ણન કરે ત્યારે જ કલા થાય છે એક સાદુ દૃષ્ટાન્ત લઈએ એક બાનક પ્રેતમાં બહુ લય પામતો હોય, અને એકાદ વખત તંત્રને અધારી રાત્રિએ એકના જુલુ પડુ હોય તે વખતે તંત્રના મનમાં ભવનો જે સચાર થયો તંત્ર ભાન કરાવવાને ગરિનો નાધકાર પોતાના હૃદયની બાંધિ સંવત્ર પ્રસરી રહેલી શાન્તિ અને નિજ નતા ઈશ્વારિય વર્ણન કરે અને ચલન કરતા પોતે પણ તેની તે જ ભાવનાઓ અનુભવે અને તંત્રના શ્રોતાઓમાં પણ તે જ ભાવનાનો ઉલ્લેખ થાય તો એકનાની કૃતિ યજ્ઞગણાય આમાં ગરિએ બદાર જુલુ જોઈએ એનું આવશ્યક નથી પોતાની રૂપનાનો ઉપયોગ કરીને પણ પોતાની લાગણીઓ દર્શાવી શકે તો પણ તે કલા યજ્ઞ ગણાય આ પ્રમાણે ભાવનાની સક્રાન્તિ એ કલાનું મુખ્ય લક્ષણ છે આ ભાવનાઓ ગમે તે હોય આનંદ આશા, શોક, દુઃખ અથવા એવી ગમે તે ભાવના કાનાનો નિયમ યજ્ઞ સજ્ઞ છે માતૃભૂમિ મારેનો પ્રેમ, નૃત્યનો ઉલ્લાસ, વિનોદનાર્તાથી થયો આનંદ પ્રાત કાળમાં સૂવના ભવ્ય દગનથી થયો હાસ્યમુદ્રાસ, કોષ પણ નિપુણ ગિત કાગની કૃતિ જોનાથી ઉપજતું સાનદાત્રય આ સર્વ કલા છે.

હવે આપણે આ દૃષ્ટિનિન્દુથી કલાનું લક્ષણ બાધી રાત્રિએ પોતે અનુભવેલી એક ભાવનાનો પુન ઉદોદર કરી તંત્રને ગતિ વર્ણ, રેખા, સ્વર અથવા રાત્રિની અમુક રચના દ્વારા અન્યમાં સક્રાન્ત કરી તંત્રના તંત્રને અનુભવ કરાવવો એ કલાની પ્રવૃત્તિ.

આ કલાની પ્રવૃત્તિના મન મનુષ્યના ભાવમાં રહેલા છે તંત્રનામાં જેમ રહામાં માણસના વિચાર રહમજવાની શક્તિ છે, તેમ જ બીજાની લાગણી રહમજવાની અને અનુભવનાની શક્તિ રહેલી છે આ શક્તિ જ કલાનું પોષક ખન છે વાળીદ્વારા વ્યક્ત કરેલા વિચારો રહમ જવાની શક્તિથી જેમ મનુષ્ય અન્ય પ્રાણી ઉપર શ્રેયતા બોગવે છે, તેમ અન્યનું પ્રકટ થતું હૃદય રહમજવાની આ અદ્ભુત શક્તિથી તંત્રની સમૃદ્ધિનો પ્રસાર અને વિકાસ થયો છે.

આ પ્રમાણે માનનીના જીવનમાં કલા એક અતિ અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે તે આપણા પરમ કલ્યાણની સાધક છે, અને પ્રગતિ અને સરકૃતિની પ્રેરક છે કલાના અભાવે મનુષ્યમાં એકતા સાધવાનું કાલ ધણું નિકટ થાન જો પરસ્પરને ધાત કરનારા હિંસક પ્રાણીઓ કરતા આપણે તિલમાન એટ યજ્ઞ શક્ત નહિ.

જગતમાં મન કલા દૃષ્ટિએ પદની નથી આધુનિક સમયમાં કલા સમધી આપણું માન એવું વ્યગ્ર અને અનિશ્ચિત છે કે આપણે કલાભાસ અને કલા નમ્યે રહેલો બેદ વિસરી

ગયા ડીએ, અને અદનાને પણ કરી કહેના લાગ્યા ડીએ સારે જવાની કૃતિમાં નરતુ આ કરના આરસપક અગો કયા કયા હોના નોષએ ?

પ્રથમ તો, પ્રત્યેક કલાની નિમા રહામા માણસને અસર કરાની શક્તિ નોષએ વે કાષ્ટ મનુષ્ય વિશેષ અમ વીધા નિના અથવા તો પોતાનું દષ્ટિગિન્દુ બદનાવ્યા નિના કર્તાના ભાવ અનુભવી શકે અને ત્હની માથે માસિક એકના અનુભવી શકે તો તે કૃતિ કલામય છે આની એકતાનું ખાસ ન્યાયુ એ છે કે બોકનારી એમ જ સામે છે કે એ નિ પોતાની છે, અને ત્હેમા પ્રકટ થયેના ભાવો પોતાના જ છે, પરંતુ પોતે દર્શારી શકે ત્હેના કરતા ધણી સગસ રીતે પોતાના મોગત ભાવોનું નશન આપવામા આ યુ છે આ પ્રમાણે એક ખરી કરાની કૃતિથી કર્તા અને બોકના ન્યે અદ્વૈત ઉત્પન્ન થાય છે પકિન નમિત્તે બલભાનનો લય કરી આ અદ્વૈતભાને ઉત્પન્ન કરવો અને પોતે એ જ ખરી નાનું પ્રધાન બદાવ્યુ અને આકર્ષણ છે

આ અસર કરવાની નમિત્તો આધાર ત્રણ ઉપાય ઉપર છે (૧) સક્ષાન્ત કવેષી ભાવનાની અપૂર્ણતા, (૨) સ્પષ્ટતા, અને (૩) કર્તાની હૃદયવિશુદ્ધિ (Sincerity) ભાવનાની અપૂર્ણતાથી અસર કરાની શક્તિ ના છે એ તો નર્માન્ય છે એટલે તે વિશે વિશેષ કહેનાનું નથી પરંતુ શુદ્ધ કરાની પ્રત્યેક કૃતિમા સ્પષ્ટતા તો નોષએ જ ન્યા સુધી કરાકાર પોતાની હૃદયગત ભાવનાઓ સ્પષ્ટતાથી મત સ્વરૂપ આપી શકે તદિ ત્યા સુધી રહામા મનમા ત્હેની યથે, ૧૫ પડે તદિ પગતુ આ ને કરતા પણ હૃદયવિશુદ્ધિ તો ખાસ આવશ્યક છે પ્રત્યેક કલાવિધાયક અમુ ભાવના અનુભવે છે સાર પડી અન્યને પણ ત્હેનો અનુભવ કરાના પ્રેરાવ છે, ત્હેની આતરંગ્યજ્ઞાથી તે પોતાના ભાવો દર્શાવા નિના રીતી શકેતો નથી પોતાના આનન્દમા બીજને ભાગ આપવો એ મનુષ્યસ્વભાવ છે કલાકારની હૃદયવિશુદ્ધિ જેટની વધાર તેટલી જ સમજતાથી ત્હેની ભાવનાઓ પ્રકટરો, અને રહામાને અસર કરશે ત્હેનામા દૃઢ થની ગદ્ગદતા ન્તે તે સ્પષ્ટતા આપોઆપ આવશે જ્યારે ના હૃદયવિશુદ્ધિ નથી હોની સારે કરા નહિ પગતુ કરાભાસ થાય છે, બોક્તાને આકર્ષી રાખના માટે અનેક પ્રયુ ક્ષિત્યો કરવી પડે છે આ કલાભાસમા હૃદયની ભાવનાઓ વ્યક્ત કરાની જરૂરિયાત જેનું કયા હોતુ નથી, પરંતુ, દ્રવ્યોપાર્જન, યશ પ્રાપ્તિ આદિ સુદ્ધ હેતુઓ જ ત્હેના પ્રેરક હોય છે, ખરા કરાકારમા ભાવનાઓ અનુભવસાની શક્તિ ટોની નોષએ, ગમે તે સ્વરૂપે એ ભાવો પ્રવર્તિત કરવાની ઈચ્છા અને શક્તિ હોના નોષએ, અને કરાની ઉત્કૃષ્ટતા સાધના માટે ત્હેનામા તે સમયના ઉચ્ચતમ સરકારો ઓતપ્રોત થયેવા હોવા નોષએ કરાકારમા ઉપર કહેના ત્રણ અગોની ન્યૂનાધિકતાના પરિણામે કરાની મહત્તા માપી શકાય છે

આનું કષ્ટ- જ્ઞાનનું સ્વરૂપ છે ખરી કરામય કૃતિ કલાવિધાયકના હૃદયમાથી ઉત્પન્ન થઈ રહામાના હૃદયને સ્પર્શ કરે છે કરાકારના હૃદયની મયસાન અને અનિવાર્ય પ્રેરણા એ કરાની ઉત્પત્તિનો હેતુ છે અને મનુષ્યજનના ઉચ્ચ અસરોને ઉચ્ચતર નનાવા એ ત્હેને ઉદ્દેશ અને સંદેશ છે

જ્યારે કાનો ઉદ્દેશ આવે ઉચ્ચ છે, ત્યારે સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય છે કે તહેનું પરતુ નું હોવું જોઈએ? પરતુ તે વિષય એટલેયો વિગાળ છે કે પ્રસ્તુત લેખની મર્યાદામાં તે સમયે મર્યાદા કરવાનું પણ અગત્ય છે માત્ર એટલું જ મમ છે કે મનુષ્યમનના શ્રેયને અથ જો વડે ઉચ્ચ ભાવનાઓ પ્રસાર પામે અને જોદારા હેમનું અંદા સધાય તે અવ કાનું વગ્નુ દોષ શકે છે

આપણી આસપાસની ઇંદિના રહસ્યોની મિમાન્સા એવો વિગાળનો અર્થ નથી તે જાણ નિચાર કરના પ્રતીત થયે કે કા અને વિગાળ વચ્ચે ગાં સમય છે અમુક દેશમનના બેઠે આપણક મળે તે પ્રત્યેના ઉકેલ કરવા અને તહેને જુદાગમ્ય કરવા એ કા વિગાળનું કે અને તે જ સત્યોને જુદામાથી ભાવનાના પ્રેરણા નાનવા એ કાર કાનું છે અમુક વિષયમાં જ્યાં મનુષ્યને દીનથી પ્રતીતિ થાય નહિ, ત્યાં કા તે નિયમો તહેને અનુભવ કરાવે છે નિગાળમાં અમુક પ્રકારના નાનની પરપરાની જરૂર પડે કે પરતુ કામાં આવા જાનની અપેક્ષા રહેતી નથી પ્રત્યેક મનુષ્ય કાને રહમજવાની ઓ અનુભવવા શક્તિ ધરાવે છે કાનું કામ મહાન છે, જગતમાં સ્થાપિત થયેલા ન્યાયમંદિરો ઓ પોલીસના સરથાનોથી જે કૃત્રિમ શાન્તિયુક્ત એકતા થાય છે, તે દુ કરી સ્વયમ પ્રેરણાથી એકતા ઉત્પન્ન કરી એ કાનો ધમ છે વિગાળ અને કાને સમય હોવાથી આ મહાન કામની ઇંદિસિદ્ધિમાં તહેને પણ ભાગ આપવાનો છે ઓ તેથી તહેની કાર્યપદ્ધતિમાં દબે દેગ થવો ઘટે છે મનુષ્યની કન્યાજુસાધના શી રીતે થાય, તહેની ઉત્તતિ કયે પ્રકારે થાય મર્યાદા વિષયોના ચિન્તનનો ભાર નિગાળે સ્વીકારવો જોઈએ પરતુ આજે વિગાળ થુ કરી રહ્યું છે? પણ થયું છે અને થાય છે, અને આપણુ શ્રમ પણ સરાય છે પરતુ મૂરોપની પ્રવચ્ચા રીતે આપણને દર્શાયું છે કે મનુષ્યરક્ષણ કરતા મનુષ્યલક્ષણના ઉપાયો તોધરા એ વિગાળનું કનવ્ય થઈ ગયું છે વિગાળ કાનું આવારરથાન છે એ બે ઉન્માર્ગમાંથી હમે તો કા પણ તેરી જ થયે માટે મનુષ્યના હિતચિન્તનના નિરૂદ પ્રત્યેના ઉકેલ જહાડી તહેમને વ્યવહારમાં યોગ્ય પોતાનો ધર્મ પરિપાનન કરવાની વિગાળને જરૂર છે

કાનું ભવિષ્ય પ્રેરણાનલ છે આપણે જેમ જેમ તહેનું તારિક સ્વરૂપ રહમજતા જશુ, તેમ તેમ આપણી ભાનનાઓ ઉચ્ચ બની આપણી ઉત્તતિ થતી જશે મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચે બ્રાહ્મભાવ વિકાસ પામશે, આપણુ અને મેરાની દીક્ષા લેવારો, અને પાર્થિવતાના અરો ઓળ થઈ આપણામાં દિવ્યતા દિક્ષિ પામતી જશે કાને આપણે માન આન, વિનો અથવા વિભવનુ સાધન ન ગણતા, તહેને માનવજનનમાં એક આપણક વ્યવહારનું સાધન ગણતા રીળીતુ તેમ તેમ તહેનો સર્વોચ્ચ વિકાસ થયે કોઈને આ *Sentiment* વાગ્યો અને છે પણ તે જ પણ જગતના કા મહાન કોર્મો તહેને સાધના નથી?

કાઉ ને ટો રમોર તથે છે કે

The destiny of art in our times is to transmit from the realms of reason
consists in being
eign of force that

Possibly in the future science may reveal to art yet newer and higher ideals which art may realise but in our time the destiny of art is definite and clear

અન્તમાં આપણા નવીન ગુજરાતમાં કલાની ભાન્તિયુક્ત રહમતજીનો વય યષ્ઠ ભર્યો, અને કલાનો સર્વતોગુપ્તી વિકાસ થાયો એવી શુભેચ્છા છે, અસ્તુ.

પ્રિયાની આંખડી.

લેખક-રા. મધુકર.

ગોરા નખા ફર દમ્ભથી તનવાગ દે કાની દર્ધ,
કરતી અજ્ઞ મમ રાખો તેને પ્રિયાની આંખડી
એ આંખડી જાદુગરી અદ્ભુત ખેલ રી ગદી,
ફૂટેની મળી! નેનમાં તમે અજ્ઞ જુરમ મી ભરી ?
દે કાવથી કવિઓ કથે તે પિ અધૂરી આંખડી !
|| આંખડીના બેઢની ચારી દલુ કોને જડી !
કાના વિના અર્ધ મવા-નાગર દે તખ્તો યથા
તો કહે અનિ જાદુગરી ! એ લકિન તુજને મા મળી ?
ઉઘાનમાં પુપો ખિખા, મગને વિદગતી ચન્દની
મોગન્ધ ૭ સોન્દર્યના કે રેલ રેતાછ રટી
ખબુ તે પ્રિયા ! તુજ આંખડી તેપર જરી નહિ કો પગી
શા કામના ચુનચન-ગુલો ? શા કામની એ ચ દનો ?
એ અજ્ઞ મધુરી રમભરી જાદુગરી પ્રિય આંખડી !
નીગળી નયન કેરી બો એરી અશીખી આંખડી !
સદુ ભાન દુનિયાનુ ભૂવાવી દે સખી ! તુજ આંખડી !
મહે મહે દગારી શુ રનિએ છે ખડી તુજ આંખડી ?
તુજ નેનમાં કોમિન દુજન, રીચા તણા મજુરનર ત્દા
ને ચન્દીના અમૃતઝરણ એ આંખડી માદિ ભાઈ
સોન્દર્ય ખીતી વસ તતુ તુજ નેનમાં બેઠે સખી !
ગીવારી દે જાદુગરી ! મુજ આંખડી શુ આંખડી !

* પ્રમાણભૂત મ થો Tolstoy What is art ?

Ruskin Modern Painters Vol I

J merson Essays on Art Beauty Michael Angelo, and
Beauty in Nature

આભનિમજ્જન ૨ ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ સપની, મુબાઈ

ટિપ્પી.

નેપક-રા હરમનના હરિલાલ ધુન.

(ચિત્રમર રા રેવિશકર પઠિત)

સેન્ટ જોઝ મ વુ નામના રાતના એક ન્દાના રોશને નગરમ જે વાગતાને શુભારે, કપિય રેનગાડીમાથી ઉતર્યો જ પુઆરી મહીનો હતો આઠાસ ગરૂ વરસના ધુભાડી ગળના રા જાથી મેરાયેયુ હતુ દીવાઓનો પ્રકાશ ન્દન ઝાંખો પડી ગયો હતો ગાડીની અદર, પ્લેટ-ગોમ ઉપર, આંદ્રિમમા મધે રીઝગીના દિવા સમગ્રતા હતા માન આજ જ નહિ, લગભગ ત્રણ અઠવાડિયા થયા હજી સુધી રાતના સર્પદેવના દરાન થયા નહતા

છોકરી હાથે વસા
લાગી — ૫૪ ૨૧૫

૪૭૫ અને કપિન

૪૭૫ અને વૃક્ષ

આપા આપા પ્રિય મારી, રૂપાન્ડની ગળા આપીને મપિને જોયુ કે, બરૂ વરસવા લાગ્યો છે-કોઈ જાણે આઠાસો માગ બીજાની મુખને, એકરી ધારે શુભ મહિનમો વરસાદ વરમાવે જાય છે ધીમે રીમે પવન ચાલે છે કપિન કેટલો વખત ઉમો રહીને આ વરસા નેવા લાગ્યો બગડ્યો રસ નોખુ કપિનને વાજ ગમતુ હતું રાગપરવરા દગરો વા સુધી જેઓ તાપમા બળતા આપા છે તેમને આઠાસમાથી નન્દાદ પડતો જોઈને, તેમનું હૃદય નાલી ઉઠે છે-મરડનું વગમ પળ તેમની આખો ધણો જ રમગીય દેખાત છે

કપિન જાડીસ વધતો તરણુ હતો-એક વરસ કળતા વસારે ચુ, તે રિનાયન ગહે છે રેરથી આરસના મળિયા જે પહેલા તેના લમ થયા હતા-પિતા અને સરાગ ન-નેએ મળીો તે રિનાયન મોમ મા હતો તે અત્યાગે બંદિગટનું બલો છે, મિરિન અરિસની પરીક્ષા આપ માં માં પળ તમાર થાર છે રાતના “મે રેન” નામ મા લતામા તેનું મકાન છે

રોગનની નીચે જે રસ્તો છે તે, આમનિયસને હરમા દરવાજો રસ્તો છે કપિને લગ ભગ પાંચ સાન મિનિટ રાત ન્દે, પળ એક પળ આમનિયસ આરી નહિ પડી, ક

દયાગમનો અક્ષર ૩ ૧-/-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

આશતા જ વેર જવાનું તેણે નમ્યું કર્યું. જવાનાથી પાંચ બહાર કઢાડીને તેમાં તમાકુ ભરી, દાનમાં તે દાખી રાખી, મોગ ઓગડોડતો કોનર બાળો ઉભો કરી ધને તેનું બદન ભરી દીધું એકાદ યાજ્ઞવાની આડે જમીને, એ તથા દિશાથી બગાળા પડી પાછા મગમાની ત્યારપછી માથાપર ઠની ગળીને રસ્તાપર ઉતરી પડ્યો.

ગજમાર્ગ જવું હોય તો રહેજ કરીને જવું પડે નજીકમાં જ રીજો-દૂર પાક નામનો ઘણો નિશાળ સરકારી બગીચો હતો-તેની અંદર યધને જવાથી ગમેતો રહેજ હતો પડે છે, એમવા જ માટે કપિયે બાગમાં પ્રવેશ કર્યો આકાશ જે દિવસ ચોખ્ખું હોય છે-મૂર ઉઘો હોય તો પાત જ નહિ તે દિવસ આ પાર્કની અંદર બાળકોનો મેલો ભેગો ભય છે યુવતી નમરી અવરનેસો સુદર વેશમાં અભિજ્ઞત યધને, અધિકતા ન્દાના ન્દાના હોમગ્રામીઓને અહિં દવા આવતો વર્ષ આવે છે એક એક બેચ ઉપર બેનણુ જવું ભેગીને નિશ્ચિતપણે વાનોચિતો કરે, હોડરાહોડગીઓ આગેતરફ દારૂપ કલરનની સાથે દોડાડોડી કર્યા કરે અનેક સ્ત્રીઓ પાનુ આ પાકમાં ફરવા આવે,-પુરૂષની સખ્યા ઓછી

આજ પછી પાંડવનુન્ય હતો ૧૫૪૭ બધા તદ્દન વિહર બની ગયા મોટો બાગ મોટા ઝાડ બધાના પાંગ બગી પડ્યાદતા માનઅહિં તહિ એમક બે એક ઝાડ હતા, તેથી જ સહજ લીધો ગજ નજરે પડતો હતો પળીઓ-તેઓ -ડી પડતા જ ઉડી ગયા હતા

બગ્ગ જેમ પડતો હતો, તેની જ રીતે પડતા વાગ્યો રસ્તા ઉપર અડ્યો હાથ ઉઘો, પંજિના રૂ જેવો બરક ઝગી ગયો હતો ગતા કાકગએ સપૂલુ રીતે નકામ ગયા હતા કપિત એ બગ્ગ ઉપરથી ધસુ ધસુ ગમેતો ગાત્યો ભય છે, તેમાં છુટના દરેક નખન દનાપાથી, રહેજ રહેજ કરતા પગવાના ખાડા પડતા ભય છે વળી પાછો નવો બરક તે ખાડા પુરી દેવાનો યત્ન કરે છે પવનથી બરક ઉડી ઉડીને તેના ઓવરકોટ ઉપર આવીને પડે છે, પછી કપડા બીજાતા નથી ઠની ઉપર બરક એકઠો યધને, છત્રી ભારે કરી મુકે છે ઠની ઉપરથી ઓવરકોટ ઉપરથી બગ્ગ ખખેગી કઢાડીને કપિત કરી આગળ આશ્વોભય છે

આ મુનુ-અધિનાન્દ મધુ મહીદહ્નર પાડની હચચગ અન્દર અપાવી કપિને લે ભેગુ તે ઉપરથી તે વળો જ વિશિષ્ઠત થયેલ તેલે નેયુ કે, રસ્તાપામે નિશાળ એક એકજલ છે, તેની નીચે એક બેચ છે, એ બેચ ઉપર એક મોખા-ખાળા ગજુ કુતરાનું બન્ધુ પાછળના મે પંખ વાળીને ભેસીતે, દહાડથી ચરચર થતું મુખ્યા કરે છે કપિત લા ઉભો ગજો કુતરે તેને ભેડીને, ચારે પડે ટેકા દધને એ જ બેન્ધ ઉપર ઉભુ થઈ યુ અને હવે તેટલા ભેરથી પૂછડી હતાનના વાગ્યુ તેના બાવ ભલે એવો હતો-અરે, મોટો નિયમમાં છુ દહાડથી મરી જના બેચ છુ, મહેતે બચાવો '

કપિયે કુતરાને નજીક જમીને, તેના માથા ઉપર બે આગળાની ધાંધી ચપડ મારીને કહ્યું-*"Hello, whose little doggie are you?"* (વ કોનું કુતરું છે ?)

મારી વીસ વાતોઆ (સચિત વાર્તામિત્ર) ૩૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુબાઈ

કુતરાનું બચ્ચું પોતાના લાગા પાળીથી બીના બન્ને કાંડા પાડી તરફ વાળી વધને બાડી નવનથી કપિન તરફ જોઈ રહ્યું જાન જાગે એવો હતો કે- ' ઈધરે મદને વાત કર વાળી સકિન કઈ આપી છે કે જોઈ રું ઉતર ? ' મને એનું કુતરું હ બનેને હઈ, અત્યારે મદારે પ્રા. તો મચાવો ! '

કુતરાને શરીરે મહાદા મહાદા તાળ હતા બ ન કાનને આગતો ભાગ આખની ચાર ધારો, પીઠ ઉપરની એ જગ્યા દુબીતો આગતો ભાગ કાઠો હતો આખીને મધો ભાગ વોળો હતો જા ના પાદા ઉપરથી તરફ ટપ્પીટપપીને તેના શરીરઉપર પડ્યો હતો શરીરની તરફથી તે તરફ જાયથી ગયો હતો એ પાળીથી કુતરું લોભાઈને બીલાડા જેવું જલ્દી ગયું હતું આખો બન્ને લાલ લાલ તરફ તરફ ચલા ગયો હતો ઉમ્મર એની ચારપાચ મહિનાથી વધારેની નહિ હોય તેખાનમા તે ઘણું મુલ્ય હતું

કપિને ચારે તરફ નજર કરીને જોયું-કાંઈ કુતરાના માનિબને કાંડા જગ્યાએ તેખી રાકાય પણ વગમના બરફો તરફો નજર નામે સુધી નહીં નકતી ન હતી. સાચળી શો એટલી હતી અલ્પ હોય તો એ આશાથી કપિને બેસલ વાર મોટે સાદ જુઓ પાડી—

" I say, whose dog is this ? Has anyone lost her dog ? "

પણ કાંઈનો પણ કોઈ ઉતર મચ્યો નહિ

પાળે કુતરાના મળામા વડા બ. એકાદેક કાંઈ હોય છે, ને કાંઈ ઉપર કુતરાનું નામ અને ધરનું ઠેકાણું કાતરેયું હોય છે કપિને જોયું કે એના મળામા કાંઈપણ કાંઈ નથી કપિન કુતરાના શરીર ઉપર હાથ ફરતો ફરતો જોયો— " What are you going to do you poor devil ? Will you come with me ? " (તાર હવે શું કરતું છે, કહે જોઈ મારી સાથે ઘેર ચાલીશ ?)

કુતરાએ તેનું હૃદય કાળું નાક કપિનના હાથ સાથે વળીને, કાન આખ બન્ને પૂછડીની સહાનથી ઉતર આખો ' એમ કરો તો ઘણું જ સારું "

કપિને પડી ગયામાથી રમાન બહાર કઢાડીને તરતજ કરીને કુતરાનું ચર્ચા હાલ નાખ્યું સારપડી તે ઇશરના પ્રાણીને ઉચ્છળી લઇને, પોતાના આવરકાટના મહાગ ખીસામા નાખી દઇને, ફરી ખચ ખચ કરતો રસ્તે ચાલવા લાગ્યો.

૧૨ નજર મનભાઉથ રોડ ઉપર કપિન રહેતો હતો લેન્ડ નેડીની પામેથી એક બેસના ઉપનાનો અને એક મુવાનો આવડો તેજો ભારે લીધા હતા

કુતરાને ખીસામા નાખીને ધ ના બારણા આગળ આવીને કપિને જોયું તો તેચ-પ્રી નથી બહાર જતી વખતે ઉતાવળમા ચાલી લઈ જવાનું તે જૂની ગયો હતો એટલે બારણું ખખખવડું પડ્યું થોડી વાર પડી ગયા શરીરવાળી ત્રોડ વધતી ને નેડીએ આવીને મારણું ઉઘાડ્યું

કપિન અદર આતી દોરમાં ઉતો ગીને ગેપી ઉતારતો હતો એવામા તેની જે હોડી
ચીસ પાડી હતી- ' Oh Lud Mr Metta ' What's that popping out
of your pocket ' (મી મદતા તમારા ખીતામાં પેલું કાગળુ કરી રહ્યું છે
એ છું હા)

કપિયે " કુતરાનું મ-ચુ-કરીને તેને ખીનામાંથી જાત્ર ખેતી કરા યુ

તેનેડી કપિનના હાથમાંથી કુત્ર કબ્બે મ્હેસ વાળી, " Isn't he a beauty '
Isn't he a darling ' કીક મી નહેસ ને સાપ કાપી મનુ I My darlings '
My dearie ' My poppie woppe woppe ' આરુ આ ૨ ૧ આપરો મી
મહેતા નાહા લુએ લુએ, કેમી આર સાન આપર વાને હો કરી ના વાળ કેમી સુતર
હો Oh don't don't kiss me you naughty naughty boy I-"
કપીને જે કરેમીએ કુતરાને ગેમન કપર ની મુશીકીત —આ લા સી ઉ નાહ પાલી તેજે
પોતાની કુમી હા મહાર કાગીન સાડ કાગીનું મદા આપી ૧૨૬૩

કપિત ઉભો ઉભો હસતો હતો કુતરાની હાકલને જાની રાખીને તે બોલ્યો—“ એ મૈયથી મરી જાય છે ધરમા દૂધ છે !”

લેન્ડોડીએ કહ્યું, “ છે તમારા રમમા મોકલી આપુ ? ”

‘ મોકલી આપો ’—કરીને કપિન બીજે માળે પોતાના સુનાના ખડમા આ પો ગયો

૨.

બીજે દિવસ નવ વાગ્યાને વખતે કપિન સ્વાગના નાસ્તો લેતો હતો. વિવસનો પ્રકાશ વધન ગયો હતો—બહાર માન ધુમ્મસનો અધકાર હતો અમિત્રુમા ભાગ્ય કરતા કાચવર સાગતા હતા અમિતરફ પીર રાખીને બેઠું બેઠું કુતરું કપિનના ખાવામા ગુધામયા મેનરર એકમી નજરે બેઠું રહ્યું હતું ગળામા તહેને આજ લાન રગી રેશમી ફિટ બાધેતી હતી મેનર નહોતો, એટલે અ નુ અડુ દેખાય એમ ધારીને, લેન્ડોડીએ જુડ કાને એ બાધી હતી. એટલામા તો એનું નામ પણ પડી ચુક્યું હતું—કપિને એનું નામ રાખ્યું હતું “ ટમિ. ”

વચ્ચે વચ્ચે કપિન એકાદ ગિરકુટ ભાગીને નાખતો હતો, ટમિ ત ત જ તે ખાઈ જતું હતું નાસ્તો પૂરો કર્યા પછી, થોડાક મુઠ્ઠા ટોસટમા મ્હાનું બાળી યધેતું ગરમ દૂધ નાખીને ટમિને આપીશ એમ એતો વિચાર હતો.

નાસ્તો બ્યારે લગલગ પૂરા થયા આ પો હતો—તેનામા લેન્ડોડીએ આતીને કપિનને ગુબ પ્રમાત કમળય કુતરાને મોડમા લઇને તે બોલી, “ કાન રાને એણે તમને બહુ કમળો તો નથી આપોને મી મહેતા ? ”

‘ ના એણે મને જસ્યે કમળો નથી આપ્યો એને સુનાને માટે તમે જે જુનો નામગો આપ્યો હતો તેમા, પણ એ સુધી રહ્યું નહોતું કેટલીક રાને મ્હારા પનગતી પામે ગાળીને “ રૂર ” ‘ મૂર ” કરના લાગુ મ્હે ફરીથી એને કામગામા સુવાડી દીધું મોગીકવાર પછી ફરી પાડુ આતીને “ મૂર ” ‘ મૂર ” કરવા લાગુ એટલે પછી હું સમજ્યો કે, કાટના કામગામા મુજ નહસા એ રાજ નથી મ્હારા પોતાના મિજાનામા એને લા લીડુ—એટલે પછી નિશ્ચિતે તે ઉવસ લાગુ

લેન્ડોડીએ કહ્યું, “ જેપરમા આજ જાહેરખતર આપગો કે ? ”

“ હા, આપવી જ પડતો તો ! પારકાનું કુતરું ક્યા સુધી રાખીશુ ? ”

કુતરાને લાડ કરતે કરતે લેન્ડોડીએ કહ્યું, “ જેનું કુતરું છે તે બે ! આવે તો દીક થાય રતસ કુતરું છે આદિયા જ છે ગયું ’

નાસ્તો પૂરો કરીને, કુતરાને લેન્ડોડીના લુમ્મામા સોપીને, કપિન બહાર ચાલ્યો ટેમ્પલતર જવાને રતે એકાદ વિખ્યાન ટેમિ ન્યુસપેપરની ઓફિસમા જઈને, ત્રણ દિવસને માટે એક જાહેરખતર ખાપરાને આપી

બીજે દિવસે સહવાગમા, એ ન્યુસપેપરમા નીચે લખ્યા પ્રમાણેની હાંચ જાહેરખતર પ્રસિદ્ધ થઈ—

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૨ બે ૩ ૧-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એડ કપની, મુબાઈ

મળી આપ્યો છે,

એક કુતરો કુતરાનો રંગ, જાત, ઉંમર,
ઓળખનાની ખાસ ઓળખણ નિશાની આ ખોનાયો હતો?

એ બધી હનીડત સહિત જેનું કુતરું હોય

તેણે અમને લખી જણાવ્યું

મોડસ ન ૧૦૪૨ કૅર ઑફ 'ડેનિ ટેનિઆફ'

ત્યાર પછી બીજો જ દિવસે એ જ ન્યુસપેપરની ઑફિસમાંથી એક બસ કાગળો કપિ-
લને ત્યાં આવી પહોંચ્યા લડન અને પરાઓની દસમાર જણુ સ્ત્રીઓએ વ્યાકુળતા ભરેલા
કાગળો લખ્યા હતા કાલ કોઈ સ્ત્રીએ કાગળની અદર છપેનિની ટ્રિકિટ મોકલી આપીને બધું
હતું—“આ પ્રમાણે લખેલી નિશાનીઓ સાથે કદાચ તમે મળતું આવે તો, કાગળ વાચીને તરત
જ ન્યા કરીને આપનું ટેનાડ તારાગ અમને જણાવશો અથવા જાતે આનીને કુતરાને બધ
જનું વણે રોક થયા કરે છે” છતાં

કાગળો બધા નાચ્યા પછી કપિલને અમનથું કે, આ કુતરો એમાંથી કોઈતો પણ નથી
જેઓએ તારા પૈસા મોડવા હતા તેમને એવી મતલબી તાર કરી દીધો—માની બધાને
કાગળ લખીને જણાવ્યું

બીજો દિવસે પણ બીજા ટેટવાક કાગળો આયા એક સ્ત્રીએ લીનરપુતથી તેન
ખોનાચના કુતરાનું વર્ણન આપીને બધું હતું કે—કુતરું ખોનાચના બીજો દિવસે
તે અગત્યના કાગળને લઈને લડન છોડી ગઈ હતી લડન પાછા આવતા હ—પણ
એક, અનાદિની વાર થયે મળી આવે તો કુતરો જે તેનો જ એ કુતરો હોય
તો, થોડા દિવસ એ કુતરાને સારી રીતે અવરાવનાને માટે કાગળની અદર એક પોસ્ટ ન
નોટ તેણે મોકલી આપી હતી શુ શુ કુતરાને ખાનાનું ગમે છે અને કે જે કુતરું ખાતથી
તેને અમુખ થાય છે તેની પણ એક નિગત લખી હતી પણ પાછપણ કાગળ લખનારી કુતરાની
ન્યાયપૂર્વક માનિક કપિલને જણાઈ નહિ જેણે રૂપિયા મોડવા માંડતા, તેને કપિને રૂપિયા પાછા
મોકલ્યા, બાકી બધાને કાગળ લખીને ખમર આપી

બીજા પણ એ વધુ દિવસ એની જ રીતે કાગળો આવવા લાગ્યા પણ કુતરાના માની-
કુતરું કંઈ પણ કોઈએ મળ્યું નહિ

એટલા વખતની અદર કુતરા ઉપર કપિલને માયા પણ એમી ગઈ હતી નિગતનો નિ આમે
માખીને તે ખોનાચ—“દાશ-નિરાત ચંદ્ર-કુતરું હવે મહાડ જ થનાનું”

૩.

પાંચ મહિના સાથા ગયા છે સીધાણે વીતીને વસનમાસ આયો છે હવે ગંગને રાજ
એ વૃષ્ટિ મતી નથી, એ નરક પણ પડ્યો નથી, એ ધુમ્મસપણ હોતું નથી દિવસને વખતે
મનમાં હવે દીના સંગગાવના પડના નથી ઝાડે ઝાડે નવા પાંડા આવવા લાગ્યા છે, બાગે માંચે
પૂલ પ્રકટના માડ્યા છે ચંદ્રે હવે દશન-દુવલ નથી

કૃષ્ણચરિત્ર ૩ ૧-૮-૦ એન એમ ત્રિપાથી, એન્ડ કંપની, મુંબઈ

કુતર આ પાચ મદિનામા રહેજ રહાજ મહોદુ થયુ છે-તોયે જાત ન્હાની એટલે વધારે વધ્યુ નથી તો અત્યારે માસ ખાવાને મળે છે શિકારી થયુ છે રસોડામા જાહેને ઉપર આરવાને માટે બેસી રહે છે ઉદર નજરે પડતા જતેને પકડવાને દોડે છે રમ્મે વચ્ચે એકાદ એ પડી પલ લે છે આગમા રાખિન પખીનુ ટોણુ આની એસતા, ટિપ્પિ ધસી જાય છે તેઓ નીચીઆરીઓ પાડતા પાડતા ફરફર કરતા ઠી જાય છે

તે દિવસે રવિવાર હતો બપોળના બે વાગ્યાને વખતે કપિન ડિનર પૂર કરીને પોતાની રમમા જાહેને બેઠો ગૃહસ્થ ઘરોમા બીજા દિવસેએ ડિનર સાંજ પછી જ ખાનાનુ હોય છે, ફક્ત રવિવારે જ તેમ નથી હોવુ રવિવારે માજને વખતે ચાકર ચાકરડીએને ટૂંકી આપ વામા આવે છે તેઓ મરજીપ્રમાણે ફરી ફરીને ફરી તે જ રાત્રે દસ વાગતાને સમયે ઘેર પાળ વનય છે તેથી જ રવિવારે સાજને વખતે રસોડાના ચૂના સગગતા નથી, રાત્રે લોખી નુ જ ખાનાનુ ખાય છે

પોતાના રમમાં સોફા ઉપર અંગેરીને પાછપ તાણુને તાણુને ઉધથી કપિની આખો ચેરાના લાગી ટિપ્પિ જાણુ રવીને આખા ઘરમા ભટકરા કરતો હતો એકાએક તે બહાર ઉપર કુદકો મારીને બહાર કઠ નેધને ભૂ ભૂ કરીને ભસરા લાખો એના ભમવાથી કપિની તદ્દા ઉડી ગઈ બહાર નજર કરીને જોયુ તો, એક કાફિ જતો હતો તેને જોને જ કુતર ભસવુ હતુ મહાર તડો સખત હતો

કપિને C મા થાને રમાનથી આખ મહા બહારને કહ્યું-“કેમ ટેપિ, ફરવા ચારીશ ?” રહેજા બે ચાવ વિચ ટિપ્પિ સાથે તે ઇંગ્રેજમા બોલો હતો પણ જ્યાંથી બે જાણુ વચ્ચે જાદ ચમચ થઇ ગયો હતો ત્યારથી કપિય ગુજરાતી બોલના લાખો હતો મનની લાત મનમાયા પિના કઈ બીજામા કહી તકાવ ૧ એટલે ટિપ્પિ હવે ગુજરાતી બરાબર સમજ શકેના હતા

ટિપ્પિએ કુદી કુદીને તેના આ પ્રસ્તાવને અનુમોદન આપ્યું

કપિને પડી કપાંડ બોરીને તમાકુનું ટિન બહાર કઢાડીને, પાઉચ ભરી નીચી મેક નાની દિશાશળીની પેગી લીધી અધુ વાચેયુ એક નવતકથાનું પુસ્તક બગરમા મારી, શાકડી લઇને, ટિપ્પિની સાથે ફરવાને માટે તે બહાર ચાલ્યો

બહાર આવીને કપિયે રીજેન્ટસ પાર્કનો જ રસ્તો લીધો મેકની સાથે સાથે એ જ પા મહે ચમ્મે ન્હો ટિપ્પિ ફરવા જતો હતો-ત્યાં જાહેને રમવાનું એને ધણુ ગમતું હતું થોડેક દુર સુધી ગઈ પાછળ પાછળ ચાલ્યા, પડી તેનાથી આગળ તે ચાલવા લાખો કુતરાએ ચ નુ જોઇએ શકી પાછળ પાછળ, એવો મુસબ્બ ફનરાની જાતી દસ્તુર અથવા ‘એટિકેટ’ છે તે ટિપ્પિ ચારી મીતે જાલોતો હતો, છતાં અનહના આવેશમા તે આજ વધુ વખત ‘એટિકેટ’ને સા ની સમ્યો નહિ-આગળને આગળ જ તે ચાલ્યો ગયો ટિપ્પિ આગળ આગળ દોડે અને વચ્ચે રમ્મે પાણું ફરીને જુએ કે શેઠ આવે છે કે નહિ એની મીતે કેટલીક મીનીટ સુધી ચાલી ગયે રીજેન્ટસ પાર્કની બહાર આવી પહોંચ્યા

એક તો રવિવાર હતો અને તેમાય કેટલાક દિવસ પડી ગયા અને સૂર્ય ઉગ્યો હતો એટલે પાકમાં એખીનારે મેથો ભરાઈ ગયો હતો. સારા વેશમાં સગ્ગર થયેલી ધણી બાનિમ દિશારી અને યુવતીઓથી સ્થાન ભરયેક ભરાઈ ગયું હતું. ન્હાનાં ન્હાના છોકરા છોકરીઓ આનંદના આનંદથી દોડતોડી કરતાં ફરતા હતાં. ધણી જાણુ બેન્ચે ઉપર બેસીને વાતોચિતો કરતા હતા. ગામનાં ચોપડીઓ વાચતા હતાં.

વન્ચે વન્ચે થોડીક જગ્યાને ઘેરી લાઇને ટુલોનાં ખેતર હતાં. કોઈ જગ્યાએ ફરગેટ-ઝી નૉટમ ટુગીને તે જગ્યા એખીનારે તદ્દન જાણુડીઆ જાણુડીયા થઈ રહી હતી. કોઈ જગ્યાએ અત્યંત લીના પાદડાની અદર પ્રિમરોઝ વાણુનાં ડાંતનથી ચૂકુ ચૂકુ હસતા હતા.

ટંમિને લાઇને કપિને પહેલા તો થોડીક ચક્કર માર્યાં. સુદર કુતરાને જોઇને કોઈ કોઈ આદમી બાનં બાનિકા તેને પકડવા આવ્યા. ટંમિ દોડીદોડીને તેમની સાથે રમત કરવા લાગ્યો.

કેટલોક વખત ધ્યાં પડી કપિને ને જ બેચની પામે આવી પહોંચ્યો, જે જગ્યાએ ચાર અડિના ઉપર ટંમિ તેને મળી આવ્યો હતો. બેચ આની છે જોઇને કપિને ત્યાં જ બેઠો-કુતરું પગુ ફરી પડીને તેની પામે બેઠું.

કપિને ખીસ્તામાથી પાંચપ અને તમાકુ બહાર કઢાડીને પાંચપ સળગાવી તેની આગળ પ્રાઇને તડા મેનના આવેલા કેટલાક લોકો આવતા જતા હતા. રસ્તા તરફ જોઇજોઇને આગમની તે ધૂમાડા તાણવા લાગ્યો.

કેટલોક વખત પડી કપિને જોઇને એક જાણુ સારા કપામાં સગ્ગર થયેલી ત્રણોત્ત ન્હાની સાથે બાર તેર વર્ષની એક સુદર કન્યા, ચૂકુચૂકુ પગનાં માડતી તે તરફ આવી આવે છે નજીક આવીને, તે બાનિકા કપિના કુતરા તરફ એકકીટથી જોતી જોતી આવી ગઈ એ જોઇને કપિને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ. ડારણુ કુતરું દેખાવમાં ધણુ સુંદર હતું જાણીને જાણુકા અને તેમાય ખામ ફરીને બાનિકાઓ, તેની તરફ જોઈ રહેતાં હતા.

એ તોયે કપિને મુડીને ચોડેક દૂર આગળ જતા, બાનિકાએ તે દહાડો કઈક ટથુ બનેએ તે જગ્યાએ ઉભા રહીને પાણુ વાગીને જોઇ કંઈક વાત કરવા લાગ્યા તેએ નમ્ને જતા, કાકરાને રસ્તેથી ઘાસમાં ઉતરીને, ધીમે ધીમે કપિની બેચની નજીક આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં કપિના તરફ જોઇને સ્મિતમુખે બોલી, “કુતરું ધણુ સુદર છે.”

કપિને તરન જ ટોપી ઉતારીને ઉભો થયો. બોલ્યો, “I am glad you think so.” (આપ એવું માનો છો, એમ જાણીને મને આનંદ થયો.)

પૂનાએ કહ્યું, “અમે અદિ થોડા વખત બેઠીએ ? કુતરાને થોડાક વખત રમાડના દેશો?”
કપિને કહ્યું, “Of certainly Nothing would give me greater pleasure (જરૂર, મેલડ, એના કરતાં મને બીજું કશું નધારે આનંદ આપી શકે નહિ) —”

કહેતે કહેતે કપિલે હાથમાંની પાષપ ઉગ્રી કરીને જેમ ઉપર ઠોકી. થોડીક અંકુષી બેઠી તમાડ
ધાસ ઉપર પડીને ધુમાડો ફાટી નીકળી

રાત્રી ઉઠે રહેતા જોઈને કુતરૂં પણ બેન્ય ઉપર ઉઘ્ર ધડ ગયું હતું વૃદ્ધ સ્ત્રી બાનિ-
કાની સાથે બેન્ય ઉપર બેઠી - કપિન પણ બેન્યે એક છેડે બેઠો વૃદ્ધાએ કુતરાને ખોળામાં નો
લીધો છાંકરી તેના ઘરોરપર મુગી મુગી હાથ ફરવા લાગી

ટંપિ વૃદ્ધાના ખોળામાંથી ઉગીને રોકપાસે જવામાટે રહેજ ઉતાવળ ધડ રચું વૃદ્ધા તેને
ભોરપૂનક પકડી રહી ટંપિ પ્રસૂલું નયને કપિન તરફ જોવા લાગ્યો-તેનો હાથ જાણે એવો
હતો કે, -“આ લોકો કોણ છે? મને આમ કેમ કરે છે? ઉતરવા દેતા નથી! - મારું બન્ધ
કરતું કો એક જયકુ? એ તો કદાચ અસભ્ય લાગશે-નહિ? કંઈ બોનના કેમ નથી?”

છાંકરીએ એટનામા ઉતરાનો કામો કાન પકડીને, તેની ટોચના વાળ આડા ખમ્બેડીને
કહ્યું, “મા જો” વૃદ્ધા વાળી વળીને જોવા લાગી. કપિને પણ જોયું કે, કાન તે જગ્યાએથી
બેઝાની જેટલો કાપેનો છે વાળમાં કાપેનો હોવાથી તે દેખાતો નેતો વૃદ્ધા કન્યાના
ટોસામુ જોઈને મૃદુ સ્વરે બોલી, “મરોગર”

ખાજત શું છે, એ કપિન કશું પણ સમજી શક્યો નહિ તેના મનમાં સદુજ શકાળા ડિ
ઉગી-તારે શું આમનુ જ આ કુતરૂં હશે?

ટંપિને ખોળામાંથી ઉતારીને વૃદ્ધાએ ધણા વિવેકથી પુછ્યું, “આપ શું દિલ્લુધાનના વનની,
નિધાર્ધો છો?”

કુતરૂં ગુલાવવાની આરા કાઢી કપિનનું મોઢો સુકાર્ધ ગયું તેજે જના આપો, “હા”
“શું બોલો છો તમે?”

“કાપનાનો અભ્યાસ કરે છું”

“ક્યા? નિનકન્સ ધનમાં? ત્યા મ્હારો એક બત્રીને બલે છે?”

“ના હું ગ્રેક ધનમાં બલુ છું”

“હીં હીં કેટલા દિવસથી આ દેવમાં છો? તમને આ જવ પુછુ છું તેથી કટાગતા
તો નથીને?”

“ના ના કટાળાની વાત લી! મ્હારા સમન્ધી તમે જગ્યામાં થયા છો એ તો મ્હારે ગાન-
નની વાત હું આ દેશમાં અતલ મહિના ઉપરથી છું”

વૃદ્ધા કેટલોક વખત મૂગી રહી કપિન વિચાર કરવા લાગ્યો હવે હું ધાડ છું કે કુતરાની
વાત નાકી પુછો!

વૃદ્ધાએ પુછ્યું “હીં આ કુતરાની ઉમ્મર કેટલી છે?”

“તે તો જરાજર ખમર નથી વરસેકનું હશે એમ લાગે છે”

“કુતરે વધુ શન્ત છે । શિક એને તમે વેચાતું લીધું હતું કે કોઈ એક મિત્રે તમને બેટ આપ્યું હતું ?”

કપિન સમજ્યો, હવે રખત આની પોત્તો છે ધડી એકને માટે તેના મનને લાગ્યું થઈ છે, —જુદા જ કહી દઉં કે એ વેચાતું લીધું હતું —એમાં મહેને પકડનાતું કોણ હતું ?

પણ એ પ્રવૃત્તિ તેને ન થઈ તે બોલ્યો, “ એ કુતરો મહેને જડી આપ્યો હતો ”

બાનિકાએ અત્યાર સુધી કપિલની સાથે કાંઈ પણ વાત કરી ન હોતી આ વખતે આમલ સાથે બોલી ઉઠી, ‘ તમને એ કપાથી જડ્યો હતો ?’

કપિત જબારતાપૂર્વક બોલ્યો, “ આ જગપાએથી જ આજ બેન્ચ ઉપર, પાંચ મહિના થયા, કુતરે બેઠું હતું તે વખતે જુદા જુદા કરતો બરફ વરસતો હતો કુતરે આજ બેન્ચ ઉપર બેઠું હતું, પાંચે કોઈ પશુ કેનાળે જનમાણી કાંઈ હતું નહિ હું કુતરાને ઘેર લઈ ગયો હતો — નહિ તો આ કેકાણે જ તે દિનને તે મરી જત ”

કપિન મુજો મ્યો, તેનો શ્વામ ધણી બેસથી ચાલતો હતો તેના મનને થયું કે બાણે પોને ચોરીના ગુન્હાનો અપરાધી થયો છે —કોર્ટમાં જવાબ આપે છે બાનિકા અને તેની માનાએ અર્ધપૂર્ણ દૃષ્ટિથી એક ખીજની સામે બેસ્યું

કપિત પડી તરત જ બોલ્યો, “ મહે એને ઘેર વધ જઈને આગની આગળ રાખીને, નેને ખાવાનું આપીને, તેનો પ્રાણ બચાવ્યો ખીજે દિવસે “ ડેનિ ટેનિવાઈ ” નામના ન્યુસ-પેપરમાં જાહેરખબર આપી ત્રણ દિવસ ઉપરાઉપરી તે જાહેરખબર છપાઈ હતી અનેક કાગળો પણ મહેને મળ્યા હતા પણ જેનો એ કુતરો હશે તેની કંઈ પણ તપાસ મળી નથી ”

કપિનનું મહો આ વખતે શીકું પડી ગયું હતું વૃદ્ધા તેના મુખ તરફ થોડીવાર જોઈ નહીને બોલી, “ કુતરાના ગળામાં ફોલો નહોતો, નહિ ? ”

કપિને કહ્યું, “ ના કોનરમાં બે કદિ કુતરાના માનેકતું નામ ફેકાણું લખેના હોય તો, તેને માટે મહારે ન્યુસપેપરમાં જાહેરખબર આપવી પડત નહિ ”

બાનિકા બોલી “ કુતરે સાકળથી બાંધેલું હતું ? કોનર રહેજ દીનો હતો ? ”

કપિને કહ્યું, ‘ ત્યારે, આ કુતરે શું આપતું જ છે ?’

વૃદ્ધાએ કહ્યું, “ હા મહારી કન્યાતું જ એ કુતરે છે કહત મહેરો જ બેઘને એ હું કહેતી નથી પણ જ્યારે કુતરો ખોવાયો હતો, તેના બે મહિના ઉપર એક મિલાડીએ તેના કાગળ કાન ઉપર બચકુ ભર્યું હતું અને ત્યાં થા પડ્યો હતો છેવટે *Vel*—ની પાસે મોકલ્યો પડ્યો હતો એ કાન તેમણે કાપી નાંખ્યો હતો —આ બુઝોને” કહીને ટેમિના કાન ઉપરથી વાળ આંચા કરીને, તે જ બેઝાની જોટ્યો કાપેનો ભાગ તહેણે બતાવ્યો

વૃદ્ધાએ કહ્યું “ કુતરે ખોનાયા પછી “ *Times* ”માં મહે એક અવાજિયા સુધી જાહેર-ખબર આપી હતી પણ કુતરાનાં કગો પણ પત્તો ચડ્યો નહોતો ત્યાર પછીથી કુતરે પાછું

મળવાની આશા મુખ દબને અને દક્ષિણ ક્રાંસ તરફ ચાલ્યા ગયા હતા એક અવાડિયુ જ થયુ ફક્ત ત્યાંથી અને અહીં પાઠ આવ્યા બીજે "

કપિને કહ્યું " મહે " *Times* " નહોતુ જોયુ "

વૃદ્ધાએ કહ્યું " નક્કી જ, આપે તે જોયુ નહિ દેવ કાચ જો જોતુ દેવ તો, તો તે જ વખતે કુતર અમને પાછુ મળી શકત હવે કુતર શુ—"

કપિને કહ્યું, " બેસઠ જો ખરેખર કુતર તમાર જ હોય તો તમે એને લઈ જાવ "

વૃદ્ધાએ કહ્યું, " પણ-આપે-કુતરાનુ આ પાચ મહિના પોપણુ કર્યું છે એની ઉપર નિશ્ચય આપને ભાયા બેગી મધ હરો એવે વખતે, કુતર આપની પામેથી પાટ લેવુ એ તો, અમને થોડા લાગે નહિ કેમ શુ કહે છે ફોરો ? "

ફોરો કુતરને ખાતી સરમો આપીને વ્યાકૂળ નેત્રથી કપિનના મ્હાસુ નેઈ રી ડેરે જોતી, " કુતરાને છોડતા આપને શુ ધણુ દુખ લાગે મહાશય? એમ જો ન હોય તો અમો આપો એને ધણુ જ મ્હાની હતી આ પાચ માસ વરા એને માટે મ્હાગ મનને ઘડ ઘડ થયુ છે "

વૃદ્ધાએ કહ્યું " એ તો ખરી વાત છે કુતર ખોવાયા પછીથી જો નિસ સુધી તે એણે કંઈ ખાધુ પણ નથી તે જ વખતથી જ્યારે ને સારે એ કુતરાની જ વાતો કરે છે આજ સદવામા પણ—"

કપિને કહ્યું ' શિક, તો એ કુતર આપ લઈ જાવ "

વૃદ્ધાએ કહ્યું, " પણ ફોરો-એ શુ ઉચિત કહેવાને ? આ કુતર આટલા દિવસ સુધી એમજો પોપણુ છે લેને ને એ જ એને ગળે દુ તને નણુ સગસ બીજુ કુતર તર આપીસ-આનાથી પણ ધણુ સગસ "

ફોરોની આખો અશુથી બરાઈ મર તે બોની ' ના મા, બીજુ કુતર મ્હારે નરી નેછતુ આ કુતર જ મ્હારે તો બધા જતા સાર છે એ તો આપણને આપે છે એમો કહુ પણ દુખ નહિ થાવ, એમ એ કહે છે કેમ નહિ મહાશય ? "

કપિને કહ્યું, " ના, એમાં દુખ શાલુ ? તમાર કુતર તમે જ લઈ જાવ "

વૃદ્ધા પરી મીઠા અનયથી કપિને અનેક ધન્યવાદ આપના લાગી પોતાના દેખણના જ એક કાં બહાર કહાડી તેજુ કપિને આપ્યુ કપિનની સાથે કાં તો હવુ નહિ એટલ તેનુ નામ ઠેકાણુ વૃદ્ધાએ લખી રીધુ છેવટે " કહ્યુ તમે અસારે કાંઈ કામમા રોકાયના છો શુ ? "

" ના "

" *Will you do us a very great favour* " (અમારી ઉપર આપ એક મ્હોટો ઉપકાર કરો ?)

' *I am at your service* ' (હું તમારી સેવામાં છું)

" અમને જો ધરસુધી મ્હોંચાડી દો તો મ્હોટો ઉપકાર "

“કીક તો જ્યારે ડહેરો ત્યારે ”

“ત્યારે ચાનો અમારી ‘કાર’ બહાર ઉભી છે ”

ફોરોએ કુતંગને ખોળામાંથી નીચે ઉતાર્યું પછી બધા દગવાળ તરફ ચાલ્યા

જ્ઞાનો હાથ ઝાળીને કપિવે તેને મોટરકારમાં બેસાડી ત્યાર પછી ટમિને મહા યો

પણુ તગત જ તડુદ કરેનાડને તે નીચે ડુદી પડ્યો ખીછ વાર કપિવે તેને પકડતા જ, તે આકળ વિઠળ કુતંગ લાગ્યો-કાઠ પણુ રીતે તે આવે નહિ આગળચિતે તે કપિનના મુખ તરફ જોઈને જાણે ડટેવા લાગ્યો, “ક્યા મોકનો છો તમે મહેને ?”

જ્ઞાએ—એનું નામ મિસિસ કૉનન્સ હતું—કહ્યું, “મીસ્ટર મહેતા! તમે બેસી જાવ, મો એની મેજે અદર આવરો ”

કપિન પછી ‘કાર’માં બેઠો ટમિ પણુ તડુક કરતો કને ડુદીને પગથીઆ ઉપર ચડ્યો. પગથીઆ ઉપરથી અદર જઈ, પોતાના શરના પગની આગળ ભગઈને બેસી રહ્યો

મિસિસ કૉનન્સે કહ્યું, “રસ્તે એડ જગ્યાએ એડ મિનિટને માટે રહેજ કામ છે ” ડરીને જાણરને એક ફેકાણુ કરી દીડું

ગાડી ચાલી ફેકાણેક વખત પછી એક ઘંટી સ્થામે તે ઉભી રહી—મહાર સાઈન્સ બોર્ડ હતું

Mr George Randall
Veterinary surgeon

—ચાડું

ચંદ્ર અને તારા.

લેખક—રા કુંચનલાલ જગજીવનદાસ ભારતર.

આકાશમાં ઉઘાનમાં તારા શિશુઓ ખેતતા,

ચન્દા ભગિની સ્વેત પટફૂળ પેશીને આરી ત્યહા,

બન્ધુઓ રમતા રમતે નિજ બેઠન સાથે પ્રીતથી,

ચન્દા ચતુરી અથ તરની આયમાહીં દૂપતી

આ બ્યોમના વારિધિમાં ચન્દા રૂપેરી માજની,

ધડીનાર જલપર આવતી, ધડીવાર જલમાં રૂપતી,

તારા શિશુઓ ખેતતા સાગર મહી મસ્તી કરે,

તે’માજની રૂપેરી સાઈ બ્ય ચાનો આદરે

આ બ્યોમના મેદાનમાં તારા શિશુઓ ખેતતા,

ચન્દા રૂપી કન્દુકને અહીં તહીં કરે ઉછાળતા

મેદાન પામેના પયોધરકુજમાં જઈ તે પડે,

અન્તે લીનોત્સુક બાતુડને શોધતા નકી જડે

મનુષ્યજીવનનો મર્મ.

લેખક - ૨૮ પુષ્કરરાવ વામનરાવ મહેતા, એમ એ એનએન બી.

અગીઆરસનો દિવસ હતો. પૂર્વજોના વખતની રૂઢિ મુજબ એ દિવસ હું દુભેશા પતિન ગણ્યો. સનામના સ્નાન સંધ્યા કરી, આખો દિવસ ઈશ્વરનું સ્મરણ કરી, તેનામાં જ ધ્યાન રાખી મનન કરવાના ધરાદાયી હું એક ઉંચી ટેકરી ઉપર ચડી ગયો હતો. શિખર ઉપર પહોંચી આસપાસની અસ્તિત્વદર્શતા નિરાળતો, મનુષ્યજીવનની અસારતા વિશે તર્કો કરવામાં સરી પડ્યો હતો, એવા વિચારો કરતો હું એ જ નિર્ણય ઉપર આવ્યો કે મનુષ્યમાત્ર એક મિથ્યા માયા છે-જીવન માત્ર એક નિર્યત્ક સ્વપ્ન છે. પાસેના એક શિખર ઉપર દૃષ્ટિ ફેરવતા ત્યાં મેં એક ભરવાડને ઉભેલો જોયો. તેના હાથમાં એક વાસળી હતી. મેં તેના તરફ જોયું એટલે તેણે વાસળી વગાડવા માંડી આહ! શુ મધુરો ધ્વનિ! આવું સુસ્વર સંગીત મારી આખી જીભીમાં મ કોમ્પાર સાબળ્યું નહોતું. સતજનોના આત્મા સ્વર્ગદ્વારમાં પ્રવેગે તે સમયે તેમના કંઠોને દૂર કરના જે દેવી સંગીત થતું વર્ણવામાં આવે છે તેનું જ ખરે-ખર મને અહીં સ્મરણ થતું અજ્ઞાનદનો જ મને અનુભવ થયો.

આ ટેકરી ઉપર કોઈ દેવતાનો વાસો હતો એમ કહેવાતું હતું. ધણકોએ તેનું સંગીત સાંભળ્યું હતું, પરંતુ કોઈએ તે સંગીત કરનારને મૂર્તિમત્ત જોયો નહોતો. આશ્ચર્યચકિત થઈ હું તે દેવતાઈ પુરૂષને નિહાળી રહ્યો હતો, તેનામાં તેણે ધસારો કરી મને તેની પાંચે તેઓ પૂર્ણ માનસહિત હું તેની આગળ ગયો, આનંદથી માઈ હૃદય છેક જ પિંગળી ગયેલું ટોવાયી મેં તેના પગ આગળ પડી નમસ્કાર કર્યા અને પછી રડી પડ્યો. તે દેવતાઈ પુરૂષ એવી સૌજન્યતા અને અનુકંપા ભરી દૃષ્ટિથી મને નિહાળીને હસ્યો કે હું તેના તરફ વધારે આકર્ષાયો અને મારી ખીક તદ્દન જતી રહી. તેણે મને હાથ ઝાલી ઉભો કર્યો અને કહ્યું “માનવી, મ તારા અંતરના વિચારો જાણ્યા છે. મારી પાછળ આવ ” તેણે મને એક ઉંચા શિખરની ઠાંચે ચઢાડ્યો. મેં કહ્યું “પૂર્વ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવ અને નુ દેખાય છે તે કહે ”

મેં કહ્યું “હું એક અતિ મોટી ખીલું જોઉં છું, જેમાં યજ્ઞને એક જળનાન પાણીનો પ્રવાહ પૂર લેમથી લગ્નો જાય છે.”

“એ ખીલું ” તેણે કહ્યું “એ ત્રિપતિ અને કનેશની ખીલું છે અને પ્રવાહ તે અનન્તતાનો પ્રવાહ છે.”

મેં પૂછ્યું “તે પ્રવાહ અતિ ગાદ અન્ધકારમાંથી શરૂ થાય છે અને તેના જ ભયભીત અન્ધકારમાં અદૃશ્ય થાય છે તેનો અથ શુ ?”

“પ્રવાહનો જે ભાગ તને દેખાય છે ” તેણે ખુલાસો કર્યો “તે અનન્તતાનો એક અંશ છે જેને આપણે કાળના નામથી જાણીએ છીએ અને સૂર્યની ગતિથી માપીએ છીએ. અન્ને જાણ્યોએ અન્ધકારથી છવાયેલા આ પ્રવાહનું તું હવે બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કર અને તને શુ માત્રમ પડે છે તે કહે.”

મેં કહ્યું, “ પ્રસાદની મધ્યમા હું એક પૂન ઉભેનો બેઠે છું ”

“ એ પૂલ ” તેણે કહ્યું “ તે મનુષ્યનું જીવન છે એને ધ્યાનથી તપાસી બે ”

બારીકાઈથી તપાસતા મને જણાયું કે તે પુત્ર એકદમ એકસો કમાનોનો બનેનો હતો જેમાની સીતેર આખી હતી અને બાકીની ભાગિણી હતી. હું કમાનો ગણતો હતો તે વખતે તે દેવતાઈ પુરે મને કહ્યું કે “ આ પૂલને મૂળ એક હજાર કમાનો હતી, પરંતુ રેન આવવાથી ઘણી ખરી કમાનો ઘસડાઈ ગઈ અને નાકીનો પૂન હાવની ઝાલું અવરથામા ટકી ગયો. પણ એ પૂલ ઉપર તને શું દેખાય છે ? ”

મેં કહ્યું “ લોકોના ટોળા ને ટોળા એના ઉપરથી જતા બેઠે છું અને છેડે ઘેર અન્ધાર જનાઈ ગયો છે ” ત્યારે ધ્યાન આપીને તપાસના મને જણાયું કે પુનમા ઘણા જટકીયા મૂકેનાં હતાં જેના ઉપર લોકો પગ પૂરતા કે તગ્ન જ નીચે વરેતા બેસેમઃ પ્રસાદમા પડી ગરક થઈ જતા હતા આ જટકીયા અદમ્ય હતા પુનની ગરઆતમા આના જટકીયા ઘણા અને પાસે પાસે મૂકેલા હતા જેથી લોકોના ટોળા અસહકારમાથી પૂન ઉપર ધસી આવતા કે તરત જ તેમાંનો મોટો ભાગ નીચે જતો પુનના અધ્યભાગમા જટકીયા થોગ અને મોટા અન્તરે મૂકેના હતા, પરંતુ આખી કમાનોનો અન્ન આવતો હતો તે જગ્યાએ વગી ત્યારે અને પામે પામે મૂકેના હતા ઘણા જ થોગ લોકો પના આવખડતા ભાગિની કમાનો ઉપરથી આવતા દેખાતા હતા તેઓ પણ આટલી લાગી મજનના પરિમળથી યાદીને આખરે પ્રસાદમા પડી ધમડાઈ જતા હતા કેટલાકે પૂર આવદમા નિમ્ન-પછે ચાલતા આવતા અણુચિન યા જટકીયાના મપકાતા હતા, કેટલાકે આનંદ તરફ દષ્ટિ ગાળી વિચારગ્રસ્ત સ્થિતિમા આવતા ચાલતા નીચે પડતા હતા, ઘણાંમે તેઓની આગળ ઉત્તા પગપોટાઓની પાછળ દોડતા, પ્રસાદમા પડકાર પડી ગરક થઈ જતા હતા, આ વૈધાન્યમા કેટલાક હાથમા નમ્ર કટારો લઈને તો કેટલાક દરાની બાટનીઓ વધને પૂર ઉપર આમતેમ દોડદોડ કરતા હતા અને સનામત જગ્યાએ આવતા લોકોને ટોકીયા ઉપર ધકેલી ચાં પ્રસાદમા ઝપલાથી દેતા હતા.

આવે બેદજનક દેખાત જોનો આજ્ઞામા ગરબા થઈ વિચાર કરે તો હું ઉભો હતો તેવામા પેના દેવતાઈ પુરે મને કહ્યું “ હવે એ પૂન ઉપરથી તારી દષ્ટિ ખસેડ અને કહે કે તમે ગમજણ પડે એવું કાંઈ તારી નજરમા આવે છે ? ”

હવે નજર કરી મેં પૂછ્યું “ પૂનની ઉપર આ તથા પક્ષીઓના ટોળા આમતેમ ઉડ્યા દરે છે તેનો અર્થ શું ? પક્ષીઓમા ઘણા ગીમો, કરેટો, સમડીઓ અને કાગડાઓ પણ છે ”

“ આ પક્ષીઓ ” તેણે ખુનાસો કર્યો “ તે મનુષ્યજીવનના શાપરૂપ કામ, ક્રોધ, લોભ, ગ્રાહ, ધર્ષા, મનઃઆદિ વિકારો છે ”

મેં એક ગાંઠ નિશ્વાસ મુક્યો “ અરે ! ” મેં કહ્યું “ મનુષ્યજીવન છેડ જ નિરર્થક છે— અસાર છે કષ્ટ અને અણુ શિશ્ય તેને કશું મળતું જ નથી જીવનપર્યંત કષ્ટ વેળા અણુના અણુમા ગરક થઈ ગય છે ! ”

પેલા દેવતાઇ પુરૂષને મારી દયા આવી હશે તેથી તેણે કહ્યું 'માનવી, અત્યાર સુધી તો, અનન્તતામાં પ્રવાસ કરતા મનુષ્યના જીવનની પ્રથમ ભૂમિકા જ જોઇ હવે તેના ઉપરથી દષ્ટિ દૂર કર મનુષ્યોને ધસડી લઈ જતો પ્રવાહ જે મા' અવધારમાં અદસ્ય થાય છે તેના ઉપર નજર કર''

કરમાન પ્રમાણે મેં દષ્ટિ ફેરવી અને તે દેવતાએ નારી ચતુષ્કોણમાં ફેરી તેજ મૂંઝવે રોય તેથી કે તે અધકાવ દૈવિશક્તિ વડે તેણે આજો ક્યો હોય તેથી, મેં અચાર સુધી કેખાતો અધકાવ દૂર થયેનો જોયો, ત્યાં એક સમુદ્ર પથરાયેનો અને જાણ્યો સમુદ્રની વચમાં ઉમેનો અને તેને બે ભાગમાં વહેચી નાખતો એક નામો ખડક હતો તે ખડકના એક માણના ભાગ ઉપરનો અધકાર હજી જેવોને તેવો જ હતો પરંતુ ખીમ ભાગના દરિયામાં ફળદ્રુપદાથી યથાથેવા અનેક ટાપુઓ જાણાતા હતા મતોહર પોતાકમાં સજ્જ થયેના અને પુષ્પદાથી વલુગારાયના અનેક લોકો તે ટાપુઓ ઉપર ફરીફરી અને પુષ્પોના ફળો ઉપર વિનાશિત વા. આનન્દ મેગવતા જાણાતા હતા ફરી સંગીતનો મધુરો પ્વાનિ અને ક'નોન ના પલ્લીઓનો કવરન પલ્લુ મારે કાને આનનો હતો આવો આત્હાત્મનક દેખાવ જોઇ મારે અન ગજ પ્રદુષ્ટિન થયુ, પાખ હોત તો ઉડીને તરત જ તે ટાપુઓ ઉપર જઈ બેસત એવી ઇચ્છા થઈ પરંતુ મારી ઇચ્છા પારખી જઈ પેના દેવતાઇ પુરૂષે જાણા પુ કે 'પેના દુન ઉપર જાણાના મૃત્યુ દ્વારમાં પેના શિવાય આ સુદર માન્ધર વનમાં જવાનો ખીને રસ્તો નથી આ સુદર ટાપુઓ તુ દેખે છે તેટલા જ શક્ત નથી કરોડો એવા ખીમ ટાપુઓ છે કે જ્યા તારી દષ્ટિ તો સુ પલ્લુ કંપના પલ્લુ પટોચી શકે એમ નથી આ ટાપુઓ ઉપર સત પૃ ૧૧ તેઓના સદૃશ્યો અને સત્કર્મોને લઈને વસે છે, કરેતા સત્કર્મોના પ્રમાણમાં વધતા એવા સુખ ભય ટાપુઓ તેઓને વસવા મળે છે એ દરેક ટાપુ સ્વર્ગ જ છે માનવી, આવા નવ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય નથી સુ! આવાં પરમ સુખના પામ પ્રાપ્ત થઈ શકે એના ઈર્ષો કરનાના યોગ જેમાં જીનેને પચને મળી આવે છે એવું મનુષ્યજીવન તુ તને કોશ્ચયક અને આપતિમસ્ત લાગે છે? આવાં દૈવીજીવનનો મતો ખુતો ફરી આપનાર મૃત્યુનો તુ તને ભય લાગે છે? નહિ, માનવી, વિચાર કર આવી અનન્તતા જેને માટે નિર્માણ કરેલી છે તેવું મનુષ્યજીવન નિરધક છે તેવો ખ્યાન ફરી કદિ કરોશ નહિ''

કેટલીકવાર સુધી આ સુદર દેખાનું એકરિતે જોડ જ રહ્યો પછી મેં મૃત્યુ 'પેના ખડકની ખીજ ખાલુએ અધકાવમાં અદસ્ય રહેલું ચિત્ર હવે મને કૃપા કરી દેખાડો'' કાંઈ જવાન નહિ મળતા હું તે દેવતાઇ પુરૂષ ઉભો હતો તે ખાલુ ક્યો તો તે અદસ્ય થયેનો જાણ્યો મેં પાછી પેલા શિખર તરફ નજર ફેરવી તો પેની ખીજમાં પ્રવાહ, પૂન અને સુદર ટાપુઓની જગ્યાએ મારો ને બકરા નિશ્ચિત જીવે ચરતા દેખ્યા'

ઉપા—“ સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ)

લેખક—૮ રોક પુરપોત્તમ નિશ્રામ માવજી,

(ચાતુ સચિવ અંતિહાસિક વાર્તા)

પ્રકાશ ૧૯ મુ

રાત્રિનો જાગૃસ.

“ ઝાઝાની લાગીરે કહિ કયા જાણે દુઃખ—ઝાઝાની

જીસ તન લાગે વારી, મોહી તન જાણે, બે દુઃખીની જાના જાણે દુઃખ—ઝાઝાની

“ હવે સાપકો સીનેમે લગાના અમી, બીધુકો મુળે દુઃખના અમી,

સખ દહેરાતકા કામ કરના અમી, લોકીન ઓરતમે યજીન લાના નહીં અમી ”

“ આહે જજાઓ નેર કરે મા વધા કરે,

રાજ હે હમ ઉસીમે ને કુલ દિનગા કરે

—આહે

દિલસા રશીકે જીસકા જુલ હો ગયા હો ચાર,

વોહ અપની બેકગીધર રાવે તો કયા કરે

—આહે

જીસને હમારે ચારક હમસે જુલ કીયા,

વોહ બી મુરાદ અપની ન પાવે જુલ કહે

—આહે

કહેતા મોહનુદીન હે તુમહે મેરે દોસ્તા,

આસા સમોજી મુલકેને મુલકેવ કુશા કરે

—આહે

મોહનુદીન—

“ A soul exasperated in ills, falls out
With everything, its friends itself ”

—Addison

સકારા બાધ સાસુને મળવાના હેતુથી નીચે આવી બેઠકખાનામાં ઉભી સ
શાત હવે ગત્રિની શાંતિ પ્રસરી હતી સાવિત્રીનાથના બેસવાના ખડમા કોઈ માથુસે
ધીમે અવાજે વાતો કરતા હોય એવો તેને લાસ થયો અર્ધે ધારતી અને અર્ધ સાનધતાની
લાગણીથી પોતાના હાથમા પકડેન જતી તેણે કુક મારી ઓળવી નાંખી અને ધીમે ધીમે

ઈન્ડિયનો ઇતિહાસ ૩ ૧-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

સાવિત્રીનાના ખડ તરફ આગળ વધી, તે ખડના દ્વાર પામે જઈ નીચે બેઠી જઈ દ્વારને કાન ધડકાયા તે બેઠી હતી તેનાથી થોડે ઉટે અંધ કાંઈ લોભ બોનતા હતી સકવારનાં જરા પણ હાલ્યા આત્યા વગર, ધનકારા માગતા, તેને ગુગળાવી નાખતા ધડકતા હૃદય સાથે તે દગનાળ પાસે સાબળતી બેઠી, અને આ ધરમા અત્યારે શુ ચાનવું હતું તે જાણવાની અને જાતી શકે તો જોવાની પણ જિજ્ઞાસા થઈ ઇશ્વર તેની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરના સાતુકૂળ હોય તેમ તેણે ધીમેથી હાથ અડકાઈનાં એક દ્વાર ખુલ્લું લાગ્યું અને ધણ થોડું તેણે ઉઠાડ્યું પણ ખરૂં આ પગલું સાહસિક અને દિમનવાળું હતું દરવાજે અદરથી બંધ ન હોનાથી તે ઉઠાડવા લાગ્યો-જગત્ એક આગળ જેટલો ઉધા થો અને ધીરથી તે ઉઠી, તેમાંથી અદર નજર ફરી તો ગત પ્રકરણમાં વર્ણવેલો પ્રગત તેની નજરે પડ્યો તે વચ્ચે બેઠેલા તેજસ્વી તરફને ઓળખી શકી નહી, તેમ જીજ્ઞાસે તરફોને તે ઓળખતી ન હોવા ધીમે અનાગતે “મહાગજ, સરકાર,” આ શબ્દો બોલાવતા અને તે તેજસ્વી નહોતું પ્રત્યે માનથી સર્વ બોનતા સામગ્રી એ શિનાછ ટોવો જોઈએ એ કંપના તગત થઈ તે ચેની નહુ સાનધતાથી સામગ્રી લાગી તેનો સથય-પાલ્શાદત સામે ઢાઈપણ દાનતુ રચાય છે તે સત્ય દુ થયો તેણે તુટક તુટક સર્વ સામગ્રી એટલામાં સામેની મારીમાં પાંચ ભયકર માધુની મૂર્તિ તેને દેખાઈ તેને નેત્ર અને આશ્ચર્યથી એ મૂર્તિ જાતી નગદુર રામી તે જ એમ અદરની તેના નામ સામે કાંઈ ઉચ્ચારેના શબ્દોપરથી તે જાણી ગઈ અને તે પ્રત્યે બોનાતા માત્ર જોવા શબ્દો તથા તેમાં શિનાછએ એ શ્દારો રક્ષક છે મિત્ર છે, એના માન સદુ ઉચ્ચારેલા શબ્દોથી તેના ક્રોધની અવિર થઈ પડી મળ્યો પોતાના દીવરને મોખાયા અને સામેના શુષા ભડારીયામાં તે કાળો તેણે મૂક્યા, એ અન જોયું, અને તેઓ રૂઢા પ વાનો વખત આત્યો જાણી તગત ઉતાવળે પણ દમાને પગને એ પાડી ફરી અને ખાતુના દરનામમાંથી જીજ્ઞા ખડમાં જતી રહી તે ગઈ એટલી જ નાગ, અને દ્વાર ખુલા અદરની જાતીનો ઉગ્ગસ એકકળાનામાં પ્રસર્યો અદરના ગુપ્ત મત્ર દગનાગ અને તેને મન બ-ખોરો બાહુર આત્યા અને ચાનતા થયા તે પડી સાવિત્રીયા અને મુધોછ આ વા અને ઉપર ચઢવા લાગ્યા ખુન સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી ઝડપથી તે તે ખાતી થયેના ખ મા દાખન થઈ, દરવાજા અ-કાયા

તેણે જે જોયું અને સામગ્રી તેથી નધારે શુ જોઈએ? તેણે પિતાએ તેને જે છુપા જતાવો છુપી ટેળીઓ માટે ચેતવી હતી-વા વાર કંઈ હતું તે જ આ બ-ખોર ટેળી-ભિન્ન-પૂરના પાલ્શાદતની આ બડખોર કૃતર્મિ પ્રગ-ખુ પાલ્શાદત સામે, તેના સુખા મર્જેખાનો કેવ કરવાનું જામર કાનતુ ચાનું હતું-ને દવે સમજી કે તેના પિતાનો તેમના પ્રત્યેનો નિ કાર કેટલે દગજો સત્ય હતો તેમાં નગદુર રામીની મૂર્તિ જોઈ તે પ્રત્યે માનના શબ્દો અને નજી ખુ શિનાડના મુખમાંથી-આ નગદુર તે જ પોતાના વ્હાના અરેડાલનો કરપીજુ ખુની-આ સર્વે ખુનીઓ-તેના અગમ ક્રોધના રેખના અમિના ભખુ । ઉરના લાગ્યા આમ પોતે

લીનેના મોગ પળે પળે તેને યાદ આન્યા વંરની જમરી ધુનમાં એ સર્વ બૂની આ ગર્જાખાન સામે કાનનું રચાતું હતું અને તે પછી રાણી રોહિડખોરાના દેશમુખના ધગમા-તેમા વગભગ હનર-બારસો લોક સામેલ હતા જે ખમર નોંધતી હતી તે આપોઆપ મળી પડી પુરુષ શુ ? તે અહીં ભારીયા તરફ વધી આ બધો વખત તે ખરેખર એવાનપણે જ નર્તી એવું કહેવા માત્ર પાછું વિચાર કરવા અટકી નહીં એક શક્તિ જે તે પોતે વર્ણની મક્તી ન હોતી તેનાથી અત્યારે તે ખેચાતી હતી તે શક્તિ અધ નૈસર્ગિક બુદ્ધિ-આત્મકિતપાત્ર-એ હતી આત્મકિત-પણામાં તે જન્મી અને ઉઠરી હતી, તેના પિતાને તેના બાલ્યાહને પૂરું માનથી અધઘડાથી માનવું, એ જ તેની પરિત્ર દરમ સમજતી હતી પોતાના ન્હાનાના શબ્દ સનિદથી પિતાપામે પોતાના બાલ્યાહ માટે પોતાના પિતૃકૃત્રમ માટે હમેશા વર્તવા આનના પોતાના શનપર વેર લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અત્યારે વખત આવ્યો હતો કાઝ પછી ખોળી શરમ કે પ્રશ્ન વગર પોતાની આ પરિદા રૂબ જળનવાનો વખત આવ્યો હતો એકુ તે માનતી અને તે પ્રભાવેનું તેનું અત્યારે વર્તન પછું હતું આ અત્યારે સાલજેન તથા જોયેન પ્રકાર ગાલ્યાહતને ધણો ઉપગોળી હતો શિનાં અત્યારે વેનસગમા હતો તેનો રક્ષક નરહન્યાચારી પળત્યા જ દને બા શાહત સામે ભયક નાવનું રચાતું હતું વેલસરમા ખાન આવવાનો હતો, તેનાપર છુપી રીતે હલ્યા કરી તેને કેદ પકડનાતો હતો, તે કાર્ય માટે હનર બારસો માણુમે શુભરીને તૈયાર થયા હતા આના છુપી રીતે એકલા થયના સૈન્યયા ખુના મરખી અને લોહી રેઢયા નગર બીજુ શુ થનાનું હતું ? તેમના નામો આ સામેની અત્રમારીમા હતા વધુ શુ જોઇએ તેની આખો કોષ રૈરથી ચંમળી પત્તકાર અટકી-આસપાસ ભયથી જોયું-વખત જવા ન દેવો, હાથ કુદગતી રીતે છુપી ચાપ તરફ દોગયો આખ મીચાઈ હાથ ચાપપર વનાયો હાજુમાત્રમા અનમારી ખરી ગઈ હાથ અદર ગયો, અદગના કામળો વીધા તરત પોતાની કમ્મર ખેસી દીના બીજુ ચાર લાની-અવમારી બધ થઇ આખે શરિરે પમીનો પસીનો થઈ ગયો તે પાડી ફરી-નીસામે લેના વડકતી છાતીએ પાસે પડન ગાદીપર ખેસી ગઈ

તેનું પેચુ અને ચામેથી હાડ ખુશના એ બેઉ એકી વખત થયા તેણે દાર સામે ભયથી નડ ની ઝાળીએ જોયું હસતો હસતો પોતાનો પતિ અદર આની પોતાની નામે અ મનાળી ઉભેનો નજરે પડ્યો, તે ચમળી એણે પોતાનું આ કૃત્ય જોયું તો નળી હોપ ? ને એમ હોપ તો થઈ રવું એક પળભર ગભગઈ તે હાલી કે બોલી શકી નહીં તે અત્યારે રીંગ વાતળી લાગતી હતી તેના ધ્રુજતા અનવયો, તેનો મુદેરો, તેના હાથ છાતી, તેની મ્મેન આડી નેના જ સદૃત દેખાતા હતા, આ ધીમા પતા બતોના ઉગ્મતમાં તેના કાળા ચમકના નેના કિચિત્ ભયથી ભરેના ઉરકેન્દ્રીથી ચમકતા હતા

બાજુએ આર્થ ન દાખનના, હાસ્ય કરતા પૂછ્યું -" હરિ, અત્યારે આ ખડમા તમે ક્યાથી ? "

મુગ્ધતા પણ ત ત હ' થતા અવાજે તે બોલી —“ હુ મામુજને મળ્યા આવી હતી, પણ તે તો ન હોતા, તેથી વિચારોમા મુજાની અહીં બેઠી ગઈ—” પણ તેના પગ થરથરતા બધ ન થયા

“ માતાજી તો નિનામાં પણ હજી ચાલે, હું તમને તમારા ખ મા મૂકી આઉં ”

‘ કૃપા થઈ, પણ હુ મ્હારે એકની જઈશ ’ એમ કહી ઉઠી પણ તે તો ત્યાંથી ખસેડે નહીં તેની સન્મુખ એમ જ ઉભો રહ્યો મહારાજા પોતાનું જોડું એકું ક તી તેની મામે દિગ્મનથી ઉભી કોઈ મૂં કારણથી સજ્વારમાંને અત્યારે તેનો જરા બધ લાગ્યો તે પોતાને પતિ છે, તેની પોતાપર કુચ્છી રીતે સત્તા છે, જેનો તે ચાહે તો અમન કરી શકે છે કાને દરે સિરનજ જડું જોઈએ પણ તેની આનાની જરૂર છે એ પરાધીનતા—એ વિચાર કાણજા તેના મનમા બીજા વિચાર સાથે આ પો

“ રામિ, આટલી મોટી જન સુધી બહાર રખાયા હુ જાણુ છું કે તમે મોહના મિત્રો સાથે બમો ડો હુ એકની મુજાઈ-આ રીતનું વનન મને થાડુ દુ સહ થશે ”

‘ તમે તુ જેવા માગો છો તે સમજી શકતો નથી આનું કારણ તમે પોને ડો ”

“ હુ ! હુ રાની ! એક ત્યજનથી જી તરીકે આ વરમા રેવા માગતો નથી તમા સગાઓ-લોકો મ્હારી તમ્હ હેમની નજ થી મિચિત્ર રીતે લુવે-આજ વેનમગમા જાહેર છે કે તમે પરપવાને બીજે જ દિવસે તમારી વધુને ત્યજી જુગાગાનાઓમા રડોને ત્યા આજો વખત રખાયા છો ” કોંઈથી જહેડાઈથી વામણ પે’ લાન બૂનતી સજ્વાર બોનવા જાગી

“ પણ બાઈમાહમ તમે પોતે જ એજાન મંગતા હતા તે મેં આપી એમા મારો ગો દોષ કે કાન રાત્રિનું તમારું વનન જો અત્યારે જ તમારો રામો હુ મૂચવે છે કે મ્હારો સહવાસ તમને ગમતો નથી ગરિના જ મેં તમને ખુલ્લુ જણાવ્યું છે કે તમને મને ન્હાતા શીખરીશ ત્યા સુધી આરણે છૂપા નહીંડું તે બૂતો ગયા ? ”

“ કાન રામે હુ થાંથી થાકી ગઈ હતી અને હું કામા માગરા તૈનાગ હતી પણ તમે તો બેનિ બેરહમ એક મ આ વા ગયા અથારે હા, અત્યારે તમારો સહવાસ પ્રિયકર નથી કેમ કે આજો દિવસ નીચ દનકોટોની મગમમા મોજમગ્નહ માના આન્યા વાગી ખૂબ અગતી તમારા જોનાની કતતા તે જાહેર કરે છે તેનો સહવાસ— ’

ને વધુ રજા બોનતા અટગી પોતાની આ દિમન માટે તેને પોતાને આશ્ચર્ય લાગુ તે જગે તે રીતે અત્યારે એ રી રહેવા માગતી હતી બાજગવ આ માબગી કોને ન બગના અડખડ હસી પડ્યે — ‘ વહવાહ એ પણ ખૂન-આ પણ નહીં સાન-હું પીધેનો છુ-સન્વાગ, આ તને સ્વપ્ને પણ કેમ આન્યુ ? વાહ વાહ-હું પીધેનો-ઓ ઈશ્વર ! આવો કા મ પણ કસા થયો છે ?

‘ તમારા મનથી તો હાતમ પણ અહા હાત જાય છે—હું તમારે ત્યા આવી બે વિલમમા હુ ખી હુ ખી થઈ ગઈ બઈ આજો જન્મારો કેમ રીતને ? આ વન જોર જુનમથા મ્હારાપર બોનજો પે નાખવામાં આ વા છે તમે મ્હાગ હુ ખની મગકરી કરો છો ! ’

જરા નબીગમ્મ ધરતો બાણસન બોલ્યો — “સનાર, સકવાર ! તું શું મને એવો નીચ ધારે છે ? હું ખરા મનથી-અગે, ખગ પ્રેમથી તને આહુ છું ! હું ધમ્મરને-અગામનાને સ્મરીને હું છું કે તું ધારે છે, બધા ધારે છે તેવો મોછનો રંગીયો દારૂયો કે લુગારી હું નથી હું પ્રેમનો બુખ્યો છું ત્યારો સ્વામી છું એ ત્યારે બનવું ન જોઈએ હું સ્વામી તરીકેની મ્હારી સત્તા ત્યારાપર બેસાડવા નથી માગતો ખગ પ્રેમથી તું મને મ્હાય એ ધમ્મુ છું અને એ સ્ત્રીખનીશ તું મ્હારા સુખદુખની ભાગીયલ છે તું મ્હારી મિત્ર થા મ્હારા ભાવિની દોરક-માર્ગદર્શક થા આર્યમાળાને એ જ છાજે છે-આર્યધર્મ એ જ સ્ત્રીખવે છે-પ્રેમ શું નહીં ?”

તે આ સાંભળતી શાંત રહી આ પુરૂષ તરફ પૂજ્યભાવની લાગણી ઓગિતી તેના હૃદયમાં ઉભરી આવી તેને માટે તે મનમાં દિવ્યગીર ધન, પોતાની માફક આ લગ્ન માટે તેને પણ ધમ્મજા ન હોય તે સ્વાભાવિક છે એટલામાં તેણે તેના હાથ પકડ્યો, અને ધીમેથી પલ્લુ જગા જોરથી તેને નીચે ગાદીપર બેસાડતો બોલ્યો — “જરા બેસ, મ્હારી સાથે વાન કર ત્યારા યાંકવા મનના નિચાર હું બંધી ગયો છું ત્યારા મનમાં ત્યારા પિતાપાસે જવાની ઇચ્છા થઈ છે, નહીં ?”

તેના પાડી સડી નહીં “હા” એટલો જ શબ્દ ધીમેથી તેના મુખવાટે મ્હાર પડ્યો —
“આ ત્યારી ધમ્મજા તે મ્હારે મન આગા છે સરાગના પાનખી તૈયાર કરાવીશ, અને હું પોતે તને મુકના શિરવળ આપીશ”

“તમે પોતે, તમે—!”
“હા, હું પોતે ત્યારી મેવામાં દાજર છું શિરવળ કાંઈ દૂર નથી !”
“જેવી તમારી ધમ્મજા” તે ગણગણી આના હૃદયનો ફેરફાર એવો જ છે એક ખગ માનમાં હવે અહીંથી ન જવું એવું તે ॥ મનમાં આન્યુ બડખોર મઝળ તેમના પુરાના-ખૂતી-સર્વ વાત નીસારે પડી અને અહીંથી ન જવાની ઇચ્છા થઈ, અને તેને આધિન થતી તેના ભરમાં બોલી —

“કાંઈ નહીં, એટલી કાંઈ ઉતાવળ નથી તમારે કંઈ પણ અડચણમાં પડ્યાની જરૂર નથી”

“અડચણ, અડચણ શાની ? તમારી જોઈએ તેરી ધમ્મજા પાર પાડના ઈષ્ટ પણ અડચણ આવે એમ નથી”

“મ્હારે હજી સરસામાન બાધવો—”

“તેની ચિંતા નહીં અમારી દાસી આનટી તેમાં મદદ કરશે આનટી પાળગથી સામાનના ચારે ગાડાપર આવશે અને રાત્રે શિરવળ પહેાચવું હોય તો સરાયે આપશે વહેના નીકળવું જોઈએ બધી બચસ્યા થશે”

“એટલી મધી ઉતાવળ નથી”

“જીવિત્તુ હાં, આપણે જગ મોડા નીકળેશું તું મોટું સુધી તમારી સાથે આવીશ સાર તમારા પિતાં સાર સાથે સમાચાર કહેવડારીશ તેઓ તમો લેના મારે બોર મજબૂત મોખ્યે રાત્રી બોર રહીશ ”

તેણે હોર કર્યા અને સંતાપથી રહી પળ દીડુ હોત પોતાને આવી રીને કાપ્યા તે તૈયાર થયા હતા ને વિચારથી તે અત્યાગ તો પિ બાળતી હતી અને પોતે જ જાને તુલ્પી રહી હતી તે મારે અત્યાર બની ગઇ હતી

“હવે થોડા કલાક ઉપો, તેથી તમને નીપારી આવશે અને પ્રસાસ કરવો કે ત્રિના બોરમા રહેવું છે તેથી બપોરે નીકળીશ તે માનશે નમે કટાળ્યા છે, માટે વિચારિતી જરૂર છે ”

આથી સકાળ માંની મગરની ઉજ્જેરાઈ, માણગાના બેરકારી અત્યારે અપમાન કર ના ! વાળી આખમા આવેના અથુ દામી નાખ્યા તે એકદમ ઉડી, મગરનીની બેરકારી મારે નજરે આ વાળી મરાઈતરફ પૂા વિચાર સાથે નેંધ રી અને મગરનીથી મોલી-

“તમારો ઉપકાર થયો બધી બગાડ વ્યવસ્થા કરતો કે રસ્તામા હરકત ન આવે રાતના હું સિરવળ પહેલના માથું હું” એટલું બોલી પૂર્ણ આજથી ત્યાની આવી, અને જટ ઉપર ચડી પોતાના ખામા જગ જગાળ બધ કરી ના તે પાલુ ઉથો, તેની પુરે ગયો, અને તેની જતી આકૃતિ તરફ લેઈ ગયો

સકાળગાઈ પોતાના બોરકામાં આવી પનજપર પડી તેના હૃદયમા ત્રિચિત્ર અને અસ્પષ્ટપર નિરૂદ્ધ નિચારો મુજ કરી રહ્યા હતા અત્યારે થયેન અપમાન-પોતાની લાગણીપર પોતો દુઃખ અસહ્ય હતો પોતે નુધારના જતા તે ન સુધરતા સામે થયેલ અપમાન-એ આ મગરના જાગને વ્યસન લાગ્યું અત્યારે અનિશ્ચય પિ છાર પાતાના આમિ પ્રયે તેના હૃદયમાં લાગ્યો વળી પળુ તેના પિતાના જ ધરમા રચાના થોર કાનામાં તેનો જગ પળુ લાગ ન પોતો ને વિચારથી મોટો જરા નિગત થઈ પિતાને કાંતે મગરુ આ ધર જ્યા અપમાન-અપમાન બીજુ કાંઈ પોતાને મળ્યું નથી તે ત્યજી પિતાને પેર જઈશ એ નિચારમાં તેણે બગકાર્યો દમ એ-યો વડુ વિચારમા વખત ગાળવો કામનો નથી, સાર પહેલાં તો મગર માનુ છે, એ નિચારથી તે કાંઈ નિવાપર આવી સલાહેના કામગોડુ બડા કાંટ્યુ, અને ઉમેર્યું વાચના લાગી એક બડામા તો માગ્યોના નામો અને રેકામુ હતા-એકમાં પચાસ નામો અને એક જગ્યાએ ચોક્કસ વખતે દુકમ મળના મળનાતુ હતું ખાંભા વેસસર બતા નો જગતમા એ મા સિપા આવેડ એક બગીચે મહાજાના દેરાલયમા અમુક, અને મગરુ એવી આજ્ઞા હતી, ઉપર સિવાજી મહાજા જાપ હતી આ સર્વ કામગ એક પછી એક વાંચના

પાંચ પાંચ આખ અને તે પર પોતાના પિતાનુ નામ નખ્યુ તેને એક થેલીમા નાખી તેર મોર કી કોમળીપર લખ્યુ-“આ થેલી દેશમુખ બલાજી ના”-વાલો આપો-મહાર જે મારું થતો તો આ મહોર ઉમેરા વગર માંનો આપવી” આ શબ્દો લખ્યા

નરેશભાઈ મુખી જાતી પશુ નિદ્રાદેવી પસંદ થઈ નહીં, સારા થઈ આનંદી બાનેના કપડા
 ચૂંટી હતી તે હિંદી અંગ્રેજી તરફ સંકેત આપતો તેને કપડા મૂકીને કપડા
 બાઈ તરફ નોંધતી હતી.

પિતાભાઈને કહેલું આ બધું છે જો. વિચાર્યો હતું છે તેને ગયા પછી આ
 અંતે નીચી મુઠાણગરને આપણે જુવતી નહીં જોઈ શકી."

આમણ, પામના અને દીએ રીંદો અને પાંદો દીધા હવે લોગો જાણે મકરના
 લેવાના થઈ રહી પશુ વૃષ્ટત વડતો, એક જાણી પીમે થીમે તૈયારી થતી જા.
 મામની ગળા વીધી આગરે અંગાઉધી માગ મુનો કરી રાખ્યા હતા તેથી ગંગા તરે
 મળા ખીયાનામા એસી તે માં પડી સાથે તેના પતિ ગોળા ઉપર હતા સરારે રંગસા
 અમત આપણે પશ્ચાત્તી નીકળનાય મધ્યાર્ધ પછી થયું

પેનસરથી તેઓ શિરવળ તરફનો માગ કાઢવા ધાગના ગંગામા ખીયાનાપાસે આવ્યા
 આગરે જરા આનંદથી પાત કરવાના પ્રયત્ન પછી ક્યા પગ અંધારે કંઈ એકોતરમા પાણે
 ઉતરી તે મુનો લો રસ્તામા આવતા ગામડાઓની ગરીબાઈની આ કમળીયાતને
 ચિંતિ સંકેતરે દેખાઈ તુટેવ પુટેવ રિવાજોના ધીંગણા જુપડા જપાયાં તે ગાયેમિ
 મકરનાની નજરે પશાં છેકગયો, સ્ત્રીઓ માણુનો પછા નજરે પશાં આ ચિંતિથી તે આંખ
 પામતી બોલી —

આ લોકકે ચિંત છે આ દેશમા આટલી જુધી કમળીયાત હું નેઈ અમલવન થાઉં છું
 આપણા કપાણુ જાદવાદે રૂપતના બેનામાટે આટલું આટલું કરે છે, જના અમ ચિંતિ કેમ
 કારે છું કે આ કમળોના મહિમારેના હરદમેશ નાનતા કહ્યાએ આ ચિંતિવ મુખ
 છું છે, અંતે એ જ આ દેશને આવી અધમ દસાએ પહોંચારે છે અરેખ ગામિયુગ નડાએ
 એ જોવું જોઈએ તેમના દસા-ટકા-કાવનાં અને તેમનો દુરામદ તેમના સમાજતાઓ ની આ
 દેગતી ગાળી, વિપરીત અનદસા અધમદસા કરે છે."

આ તેઓએ તે જોવું જોઈએ, નહીં કે આ દસા કહેતાંથી માંડાવે ઉચ્ચાર
 તે અસાધ્ય ની કહાવતા અને એ રકાગીથી સકારાવાહી તે સડ જ થઈ ગઈ

સામાન્ય અક્ષર

પુસ્તક ૨૫ મું,]

એ, ઈ. મા. ૧૯૨૦

[અક્ષ પા.

જિપ્સી અને ગુજરાતી ભાષાઓમાંના સામાન્ય અક્ષર.

એમકે—ગા. બ. રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ. બી એ, એનએન મી
જિપ્સીઓ એ બ્રમળ કરનારી પ્રજા છે. યુરોપના દરેક દેશમાં જિપ્સીઓ વસે છે તે ઉપરાંત એશિયાના પશ્ચિમ તરફના મુઝામા ઉત્તર અમેરિકામાં, અને આફ્રિકાના ઉત્તર કિનારાના પ્રદેશમાં એ નોકો ઓ તા માનમ પડે છે એરટ્રેવિયા સુધી પણ તેઓ જઈ પહોંચ્યા છે. જિપ્સીઓ મૂળ હિન્દુસ્તાનમાંથી નિકળ્યાને ગયેલા એ હપ્પીકન હવે નિર્દિશા-રીતે સાગીલ થઈ છે જી. જી. દેશમાં વસના જિપ્સીઓની વિવિધ બોલીઓમાં અમૂળ ભાષામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અને હિન્દુસ્તાનમાં બોલાતા સમ્ભોતી ધારી મ્હોળી સખ્યા માનમ પડે છે એ લેવા નિ સંદેશીતે જણાય છે કે તેમની મૂળ ભૂમિ હિન્દુસ્તાનમાં હતી હાલરણ માટે નીચે મુજબે ઉતારી બનાવીશું.

જિપ્સી શબ્દ. હિન્દુસ્તાનનો આર્ય શબ્દ. જિપ્સી શબ્દ. હિન્દુસ્તાનનો આર્ય શબ્દ.

કામ	કામ (પ્રેમ)	પુન	પુઝ
કાલી	કાળી, નાળી	મન	બા, વડા
કર	૧૦	બાન	બાન, વાળ
કાટ	કાટ	બીસ	બીસ, બીન
૧૩	૧૩, ગામ	એક	બૂબ
ગોનો	ગુ (કોનગો)	મા	મા (ના કરીત)
સુન	સુમ (સુખન)	માગ	મગ
સુગી	હુગી	માર	માગ
ઓગ	માગ	માસ	માસ
ન	ન	ચા, આપી	આપ
બીન	હબ	ચા	આગ
વત	ગસ	ચે	એક
વિસ	વિસ	તી	ગન સની
૧૬	૧	લાજ	બજ

છોટાવતી ગુજરાતી ૩ ૦-૧૨-૦ એન એમ નિયામી જે. કપની, મુંબઈ

નોંક	નાંક	પુણ્ય	પુણ્ય
પાની	પાની, પાણી,	પત	હરત
પી	પી	સુણ	સુણ (માલગુ)

આ સંસ્કાર વગરની ભટકતી પ્રજાએ પોતાની પામે લખેલું સાહિત્ય નહિ છતાં પોતાની મૂળ જમિની ભાષાના ધણા શબ્દો ગર્ભકે જમાના વીસા છતાં જળથી રાખ્યા છે એ ખરે નવાઈ જેવું છે જિંપ્સી લોકો હિંદુસ્તાનમાંથી નિકળી પશ્ચિમ તરફ જતા ધ્રિયન, આર્મીનિઆ અને ગ્રીસમાંથી થઈ આગળ ગયા અને એ ભ્રમપુર્ણમાં એ દેશોની ભાષાના શબ્દો પણ તેમણે વીણી લીધા અને તે છતાં હિન્દુસ્તાનમાંની ભાષાના શબ્દો તેમની બોલીમાં વણા રલા છે જિંપ્સીઓ પોતાને “ રોમ ” કહે છે અને પોતાની ભાષાને “ રોમાની ” કહે છે યુરોપના લુદા લુદા દેશમાં મળીને જિંપ્સી અથવા રોમાનીની આસરે ચોદ બોલીઓ બોલાય છે લુદા લુદા દેશમાં વસતા જિંપ્સીઓની બોલીમાં તે તે દેશની ભાષાના અંશ આવેલા માલમ પડે છે, અને, ઘણી વાર તે એક દેશમાંના જિંપ્સીઓની બોલી બીજા દેશમાંના જિંપ્સીઓ સમગ્ર શબ્દો નથી આમ છતાં, આ બધી બોલીઓમાં હિન્દુસ્તાનના શબ્દો અનુભવ માનમ પડે છે તેથી જિંપ્સીઓનું મૂળ વતન હિન્દુસ્તાન હવે એનો બહુ મજબૂત પુરાવો મળે છે અને આ પુરાવો કોઈ રીતે ખામી ભરેલો ગણી શકાય તેમ નથી હિન્દુસ્તાનમાંથી આવ્યા સમઘી જિંપ્સીઓમાં પોતાનામાં કાંઈ ફતકચા આવતી નથી યુરોપમાં તેઓ પ્રથમ આ યા ત્યારે તેમનામાં કેટલાકે એમ કહેલું કે અમે ઇજિપ્તના ખ્રિસ્તી છીએ, અને ઇજિપ્તમાં મેરેસન લોકોના લુનમથી અમે ખ્રિસ્તી ધર્મ મુકા દીધેતા, પણ તે પછી પશ્ચાત્તાપ કરતા કૃતા સાત વર્ષની ત્રાસ કરવા અમે અહીં આવ્યા છીએ કેટલાકે એમ કહેલું કે પેન્ટાગ્રાનથી લીરાના ભયથી જોસેફ અને મેરી બાળક ધસુને લઇને ઇજિપ્ત નાતી આવ્યા ત્યારે અમે તેમને આસરે આપેનો નહિ તેની સખ બોમવડા અમે નિકળી આવ્યા છીએ આ માત્ર ખ્રિસ્તી પ્રજાઓની સહાનુભૂતિ મેળવવા જોડી કડાડેલી કહાણી હતી.

જિંપ્સીઓ ભટકતા નિકળ્યા ત્યારે હિન્દુસ્તાનના કયા ભાગમાં વસતા હતા એ વિશે મત ભાષવાના કે કંપના કરનાના કાંઈ માધન નથી હિન્દુસ્તાનમાં બોતાતી આવ ભાષાઓના જળદોઆરના બધારણમાં કાગકમે ધણા ફેરફાર થઈ ગયા છે, અને, એ ભાષાઓમાં ફેરફાર અને અરબી સરખી પરદેશી ભાષાઓના અનેક શબ્દો દાખલ થઈ લઈ ગયા છે સેમ જ વળી, જિંપ્સીઓ પોતાની સાથે જે ભાષા લઇને હિન્દુસ્તાનમાંથી નિકળ્યા તે અગ્રહિન્દોમાંથી ધણી રીતે ખંડિત થઈ ગઈ છે અને જે જે દેશોમાં તેઓ રહેતા તે તે દેશની ભાષાઓનું મિશ્રણ તેમની ભાષામાં થયું છે.

પરંતુ, જિંપ્સીઓની ભાષાનું સ્વચ્છરણ કરતાં અને હિન્દુસ્તાનની ભાષાઓ સાથે સરખામણી કરતાં એ અતુમાન નિકળે છે કે જિંપ્સીઓના પૂર્વજો પશ્ચિમાશિયન થઈ હિન્દુસ્તાનમાંથી નિકળ્યા તે સમય ઈસવી સનની ૧૦૦૦ ની સાનથી પછીનો હોવો ન જોઈએ.

પ્રતિવ્રતા સતિઓ (સચિત્ર) ૩ ૪-૦-૦ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ.

જિંખીઓની ભાષાનું વ્યાકરણ તપાસતા તેમાં હિન્દુસ્તાનની હાનની આપે ભાષાઓને એટલા નિકટપણે મળતા આવતા વિશેષ જાત માનમ પડે છે કે એ અરો સાથે સાથે બધાતા ગણા છે એમ માન્યા વિના આવે તેમ નથી ઉદાહરણ તરીકે જિંખી અને હિંદી ભાષાને સરખાવતા આપણને માનમ પડે છે કે એ બન્ને ભાષામાં શબ્દોની વિભક્તિઓ એક જ ધોરણ ઉપર રચાયેલી છે એ બેમાંથી એકે ભાષામાં ખરેખરી જૂઠી વિભક્તિ નથી એ બન્નેના વિરોધભાવો નામ તરીકે સ્પષ્ટ થાય છે ત્યારે જ વિશેષભાવના વિભક્તિવાળા શ્વાસનું થાય છે હવે સામાન્ય રીતે એ વાત સ્વીકારવામાં આવે છે કે આ અર્વાચીન રૂપો આખા અગ્રીમ રમ્યા સંમ દગ્ધાત ધીમે ધીમે વીમે ઉદ્ભવ પામ્યા છે એ સંમ દગ્ધાત સરકૂત ભાષાનું પ્રચલવાળું સ્વયંભવ પ્રાચીન બધારણુ ભાગી ગયું અને તેમાં ગુચવાડો થયો, પણ એ બધારણુ તત્ત્વ નાશ પામ્યું નહિ એ પ્રચલોને ઠેઠાણે જે સાદાપકારક ક્રિયાઓ અને અન્યથા દાત વપરાય છે તે એ વેળા પૂરક રચનામાં ન હોતા તેથી, જિંખી તોફા દગ્ધાત સંક્રા પહેનાં હિન્દુસ્તાનમાંથી નિમ્ળ્યા હોય એવા સમન ધણો જોઈ છે તેઓ દસમાં સંમ પહેના નિકળ્યા હોત તો ભાષાના નવા બધારણુના હિન્દુસ્તાનની ભૂમિપર પડેના અને ઉત્તરના આ અદુર પોતાની વાળીમાં વળેને જાત નહિ (બી ગીતીએટ-ગ્રિમથકૃત 'જિંખીમ' માંથી "છપ્સીસ પાસન" માં કરેલો ઉતારો) પ્રાકૃત ભાષાઓ સરકૂતમાંથી નિનર પામીને ઉત્પન્ન થઈ સારે પ્રાકૃત ભાષાના આન્તર બધારણુમાં સરકૂત રૂપો ધણા ખડિત થઈ ગયેનાં હતા સરકૂત ભાષાનું બહારનું જોખુ એ ભાષાઓમાં કાયમ રહેતું પણ, અગળ જતા પ્રાકૃત ભાષાઓમાં એથી વધારે ફેરફાર થતા લાગ્યો, અને એ સ્પષ્ટ દેશને લીધે હિન્દુસ્તાનમાં હાન બોનાતી ભાષાઓ ઉદ્ભવ પામતા લાગી હાલની ભાષાઓના એ જન્મકાળનો સમય પ્રત્યક્ષ હોતો તે વેળા જિંખીઓ હિન્દુસ્તાન છોડીને બહાર નિમ્ળેના હોતા જોઈએ એમ તેમની ભાષાનું બધારણુ આ રીતે જોના કનિત થાય છે ઝસવી સનના યોદ્ધામનની સ્વચ્ચાત પહેના જિંખીઓ યુરોપમાં આવેના જણાતા હોય એવી ખાતરીનાયક હપ્તકન માનમ મકતી નથી, તેથી જિંખીઓના નિર્ગમનકાળ વિશેના આ અનુમાનને પુષ્ટિ મળે છે જિંખીઓ હિન્દુસ્તાનમાંથી નિર્ગમેના સારે અમુક દેશમાં જવું છે એવી ધારણા કરી નિકળેના નહિ, અને, યુરોપ જઈ પહોંચતા તેમને તથ્યસે વર્ષ થયેના એમ જણાય છે કે છપ્સીઓના બે ટોળાં એક પછી એક હિન્દુસ્તાનમાંથી નિકળેના અને એમાંથી બીજું ટોળું ઇશ્વરમાં થઈને ગયું તેથી એ લોકો મજમના વતની છે એમ મનાયુ એ ગીતે આ ભટકની પ્રજાનું જિંખી નામ 'જશમ' પરથી પડેલું જણાય છે એ લોકોને રશિયામાં 'જિગેની' કહે છે, બલ્ગેરી આમાં અને બાલ્કન દ્વીપકલ્પના બીજા ભાગોમાં 'અતજિન્નેન' કહે છે, જર્મનીમાં 'જિગેનેર' કહે છે, તુર્કસ્તાન અને ઇરાનમાં 'જિગેરી' કહે છે, સ્પેનમાં 'જિન્કેરી' કહે છે. એ લોકો પોને પણ કેટલીક વાર પોતાને 'જિગેરો', 'જિન્કેરી', 'કે' 'સિને', કહેવાય છે આ શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ 'જન્દ-હિન્દ-ધન્દ' એ શબ્દોપરથી થયેલી કદાચક માને છે

કેટલાક 'સકર' પરથી એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરે છે, અને એ પ્રજાનું વહસકરપણ દર્શાવના એ શબ્દ ચોખ્ખોએ એમ માને છે આ કલ્પનાઓ માટે કાંઈ મજબૂત આધાર જણાતો નથી. ફાન્સમા એ લોકોને 'બેલીમિયત' કહે છે, કમ કે ત્યાં એ લોકો બેલીમિયાથી આવેલા મનાયેલા એ લોકો પોતાને જિંભી કહેતા પ્રવ્રતા નથી એ લોકો પોતાને 'રોમ' કહેવા પ્રવ્રે છે તે શબ્દનો અર્થ તેમની ભાષામાં 'પુત્ર' અથવા 'પતિ' થાય છે એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સરકુત 'ગમ' શબ્દ ઉપરથી અથવા હિન્દુસ્તાનમાંની 'ડોમ' કે 'હોમ' નામની ગાનારી ગત ઉપરથી થયેલી માનવામાં આવે છે, પણ, એ બધી માત્ર અટકળ છે જિંપ્સી લોકો જૂન (પિરામ) ને 'બેમ' કહે છે તે શબ્દ આર તેને મળતો એ અર્થનો શબ્દ હિન્દુસ્તાનમાં વસતી કાંઈ જનની ભાષામાં વપરાતો માન્ય પડે તો જિંભી તે હિન્દુસ્તાનમાંની કથી ખત હતી તે નક્કી કરવામાં સહાયતા થાય એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સ્પષ્ટત 'બેક' (દેકો) ઉપરથી થયેલી કેટલાક માને છે પણ તે ખરી જાગતી નથી નરને જીંપ્સીઓની ભાષામાં 'બેગોકા તાલ' (જનનુ ગ્રામ) કહે છે જિંપ્સીથી ધન્ય પ્રજાઓને એ લોકો 'ગોર્જિઓ' ('ગર્જો' - 'ગુર્જો' - 'ગેર્જો') કહે છે એ શબ્દનો અર્થ (પોતાની જે તણમાં નહિ પણ) ધર્મી ગદેનાર થાય છે, એ શબ્દ સ્પષ્ટત 'ગુહ' પરથી ઉત્પન્ન થયેલો જણાય છે.

જિંપ્સીઓની સામકીનો વર્ણુ પિગળ અને બદામી હોય છે તેમના વાગ કાળા કે ભુખરા હોય છે તેમની આખ ભરેલી અને કાળી હોય છે, અને તેમાં તેજ ધડી ધડી નાલાલુ જણાય છે તેમનું નાક નમણું હોય છે, દાન મોગા મગકતા અને સરખા બધાંતણના હોય છે હાથ પગ નહાના હોય છે ગાનના હાલકાં ઉઘા હોય છે તેમના શરીર પાકીર્તી હોય છે, પણ વડખણ આનતા કદરૂપ થઈ જાય છે તેઓ મુધારતો, તુહાગતો, કસારતો, ચોડાના મોતારતો, નાગમતો, ગરેવાતો વગેરે ઘણાં પરચુરણ ધધા કરે છે જિંપ્સી પુરપો અને સ્ત્રીઓ જાડુનો અને ધતરમતરનો પધો પણ કરે છે, અને, સ્ત્રીઓ નરીમ બેઠાં આપનાવું કામ રિગો કરીને કરે છે જિંપ્સીઓ પુરોપમા ગયા સારથી તેમની આખી પ્રજાની, સ્ત્રીઓ અને પુરોપાની, નહાની નહાની કમાણઓ અને ચોરીઓ કરનાર તરીકે જાણ પડેલી છે, અને તે માટે તેમને બહુ સજ થતી તેમનું કુરુપણ જુગુપ્સા ઉત્પન્ન કરઈ, પણ, તે હવે ઓહુ થયું છે.

જિંપ્સીઓ જે દેશમાં ગયા તે દેશના ધર્મના આચારનું તેમણે અનુસરણ કર્યું છે, પરંતુ ખ્રિસ્તી કે મુસનમાંની ધર્મના અસ પાળનાર જિંપ્સીઓમાં પણ તેમના ધર્મના મૂળ ચિહ્ન રહેલા જણાય છે તેઓ પ્રથમને તેમ જ આખરને 'દાસ' કહે છે, ઇસુ ખ્રિસ્તના કોનને 'સુગર' કહે છે જિંપ્સી સ્ત્રીઓ પ્રમતિ પત્ની મૂતક પાત્રે છે.

રાષ્ટ્રનમાંથી ઉદ્ભવેલી હિન્દુસ્તાનની કાંઈ ભાષા લખન જિંપ્સીઓ નિકલેલા, અને હિન્દુસ્તાનમાં હોય જોનાથી આરોપાઓ રાષ્ટ્ર ભાષાઓમાંથી નિકળીને ખાલી હતી તે વેળા જિંપ્સીઓએ આ દેશમાંથી પ્રવાણ કરેલું એ બે મધારની વસ્તુરિયતે કિમર હતી તે

લક્ષમાં લઇ આગળ વધતા એ તપાસ કરવા જેવી છે કે ગિરિસી બોલીઓમાં રહેલા દોષ એવા કોઇ અથવા દિન્દુરતાનમાંની હાનતી કોઇ ભાષામાં તેના તે ખાસ અથવા તરીકે વિદ્યમાન છે કે કેમ આ અન્વેષણમાં માન સમ્બંધીય તરફ દૃષ્ટિ કરવાથી આપણ કાંઈ નહિ સરે, કારણ કે પ્રાકૃતમાં થઈ આવેલા સંસ્કૃત સમ્બંધી દિન્દુરતાનની બધી આય ભાષાઓમાં, અર્થાત્ બગાળી, દિ હી પળળી, સિ ધી ગુજરાતી, મરાઠી અને ઓરીયા (ઉડિયા)એ સાત મુખ્ય ભાષાઓમાં અને તેમના પેટાની ભાષાઓમાં વર્તમાન છે તેથી, ગિરિસી ભાષા સાથેના સામાન્ય અર્થ પકડી કહાડવા દોષ તો નિખંડિતના રૂપ, શબ્દોને છેડે મુકાતા અવ્યય, મૂળ ધાતુઓ, વિભક્તિના પ્રત્યયને બદલે વપરાતા શબ્દો, પ્રાકૃતમાંથી નિકળ્યા પડી બહુ રૂપાતર પામી અમુક વર્તમાન ભાષામાં ખાસ રીતે બધાથેના સમ્બંધ અને રૂપો એ સર્વ તરફ દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ, કેમકે જરૂરની મરખામખીના સાધન એવે સ્થાનેથી મળતો અન્યત્ર, આવા કેટલાક વિશેષ લક્ષણ એના દર્શે કે તેમાંના ધોળ ધણા ઉપર કહેલી અર્થાત્ ભાષાઓમાંના પ્રત્યેકમાં પોતપોતાના ભુદા ખાસ લક્ષણ તરીકે વર્તમાન દર્શે અને તે ગિરિસી ભાષામાં પણ દર્શે અને એમ હોતુ જ જોઈએ, કારણ કે એ બધી ભાષાઓ વચ્ચે સગપણ છે પરંતુ, ન્યા આવા સામાન્ય અર્થનો યોગ્ય જોવા માત્ર પડેલા બધારણના એ સરખાપણમાં કોઈ વિશેષત રહેલી છે એમ માની રાખ્ય માટે, ગિરિસી ભાષા સાથે સામાન્ય અર્થનો એવો જોયો દિન્દુરતાનની ટાઈ ભાષામાં છે કે કેમ તેની તપાસ કરવી જોઈએ અને, એ સામાન્ય અર્થ કોઈ મૂળ સામાન્ય પ્રાકૃત ભાષામાંથી ઉતરેલા છે કે કેમ તે પૃથક્કરણ કરી જોવું જોઈએ કે આકરિમક સમાનતાથી ભ્રમ ન થાય.

દિન્દુરતાનની જે ભાષાઓના સમૂહને ડૉ બીઅર્સને “રાજસ્થાની સમૂહ”નું નામ આપ્યું છે તે ભાષાના પ્રદેશની એક માત્ર એ દિન્દી ભાષા બોનાય છે અને બીજી બાજુએ ગુજરાતી ભાષા મોનાય છે દિન્દી અને ગુજરાતી વચ્ચે આટલું અંતર હતા એ ભેદ પ્રવર્તમાન ધણા સામાન્ય અર્થ એના છે કે તે દિન્દુરતાનની બીજી ભાષાઓમાં વિદ્યમાન નથી રાજસ્થાની ભાષાઓમાં મોટો ભાગ ગુજરાતી ભાષાને ઉપપ્રકાર છે, અને, થોડો ભાગ દિન્દી ભાષાને ઉપપ્રકાર છે તેથી, વારતરિક રીતે ગુજરાતી અને દિ હી નજીકના પ્રદેશની ભાષાઓ છે આ કારણથી ગિરિસી ભાષાનું કેટલુંક રૂપ દિન્દીને અને ગુજરાતીને બન્નેને બહુ મળતું જણાય એ સ્વાભાવિક છે ઉદાહરણ તરીકે જર્મન રોમાનીમાંનું ‘મીરો બેરા દેવન દેરા બર્મિન્દો’ એ વાક્ય દિ હીમાં ‘મા રાજ દેવ દેવ રાજાત’ એના રૂપમાં જોવું નજીકનું લાગે તેવું જ ગુજરાતીમાં “મીરો વેરા દેવ દેવ સાદ” એવા રૂપમાં નજીકનું લાગે પરંતુ, ગુજરાતીમાં એવા કેટલાક વિશેષ અર્થ છે કે જે દિ હીમાં નથી જેમ કે, ‘મોડો’, ‘ચુનો’, ‘ભાનો’ એવા નર-જાતિનાં સાપારણ્ય એકારાન્તરૂપ ગુજરાતીમાં છે ત્યાં દિન્દીમાં ‘જોન’ ‘જુના’, ‘માલો’, એવા આકારાન્તરૂપ છે સિ ધીમાં પગુ કેટલીક રીતે આ એકારાન્તરૂપ છે આ એકારાન્તરૂપનું મૂળ જુની ગુજરાતી ભાષામાં ઉકારાન્તરૂપ, અને જે શબ્દો સંસ્કૃતમાં એકારાન્તરૂપ નથી

તેમનું પણ એવું ઉકારાન્તર હતું આ રીતે “મુગ્ધાવબોધ ઔચિતિક” નામે ઇસવી સન ૧૭૯૪ માં જુની ગુજરાતી ભાષામાં લખાયેલા સરૂત વ્યાકરણમાં ‘ધમ્મુ’, ‘સસાર’, ‘નિવે કીડિ’, ‘પ્રમાદીડિ’, એના ૩૫ નજરે પડે છે રોમાની ભાષામાં પણ એક સ્વરના શબ્દો સિવાયના ધણુપર શબ્દો નરળતિમાં ઓકારાન્ત હોય છે, જેમ કે ‘કેરો’ (માણસ), ‘રકનો’ (છોકરો) આ ઓકારાન્ત શબ્દનું નારીનવિરૂપ ઉકારાન્ત થાય છે, ‘ઝકની’ (છોકરી)

જુની ગુજરાતી ભાષામાં જૂઠી વિભક્તિ દર્શાવના શબ્દને છેડે મનઘ વાચક ‘કર’ શબ્દ વાપરવામાં આવતો હતો, અને, હાલ પણ ગુજરાતી જિવિતામાં તે વપરાય છે ઇસવી સન ૧૯૧૨ માં લખાયેલા હેમચંદ્રકૃત પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં કહ્યું છે કે અપભ્રંશ નામની પ્રાકૃત ભાષામાં ‘કર’ અને ‘તણુ’ સમૂહ સાથે વપરાય છે (સિદ્ધહેમચંદ્ર, ૪-૪૨૨) ગુજરાતી ભાષા અપભ્રંશમાંથી ઉદ્ભવેલી છે, અને તેથી ગુજરાતીમાં ‘કેરો’, ‘કેરી’ ‘કેરૂં’ એ શબ્દો સખ-ધર્મશક વિશેષણ રૂપે વપરાતા આવેલા માવમ પડે છે છિપ્તી ભાષામાં પણ આ ‘કર’ શબ્દ ‘એરકોરો’ ‘આ’ ‘કોરો’ વગેરે આખરમાં વપરાતો માનમ પડે છે ઉદાહરણ્ય, તુર્કી રોમાનીમાં ‘દરવિસેસ કેરી રકની’ પદનો અર્થ ગુજરાતીમાં ‘દરનિમકરી છોકરી’ થાય, અને જેમ ‘દરવિસેકરી’ એ છોકરીનું વિશેષણ છે તેમ ‘દરવિસેસકરી એ ‘રકની’ નું વિશેષણ છે અવગત, જિપ્તી ભાષામાં હિન્દી પેઠે ‘કા’ પણ ઝી વિભક્તિ દર્શાવવા વપરાય છે જેમ કે ‘કાલીકા પાનુ’ (=ગળા નો પ્યાવો, શાહીનો ખડીઓ) એ ‘કા’ નું મારવાડી પેઠે ‘કો’ ૩૫ પણ થાય છે, જેમ કે વેલ્સ રોમાનીમાં ‘સોને કર્કો મોરો’ (=સેલાની પેટી) એવું ૩૫ વપરાય છે પરંતુ, ‘કર’ શબ્દના વપરાશની જે વિશેષતા ગુજરાતી ભાષામાં જ છે તે જિપ્તી ભાષાઓમાં ‘કોરો’, ‘કેરી’ વગેરે રૂપમાં વિઘમાન છે

જિપ્તી ભાષામાં ‘રકનો’ ‘રકની’ એ શબ્દો ગુજરાતી ભાષાના એ જ અર્થના ‘છોકરો’ ‘છોકરી’ શબ્દોને ધણા મળતા છે

ગુજરાતીમાં ‘છોકરો’ એ શબ્દના અર્થનો ‘ઠેરો’ એવો વિરોધ શબ્દ છે સરૂતમ ‘શાવ’ શબ્દનો અર્થ જનવરનું બચ્ચુ થાય છે ‘શાવ’ પરથી પ્રાકૃતમાં ‘ઝાવો’ થાય છે (સિદ્ધહેમચંદ્ર ૫-૨૬૫), અને તેઉપરથી આ ‘ઠેરો’ શબ્દ થયેલો છે જિપ્તીમાં પણ ‘ઝાવો’ નો અર્થ ‘છોકરો’ થાય છે વેલ્સ અને તુર્કી રોમનીમાં ‘ઝાવો’ નું બદુરચન ‘ઝાવો’ થાય છે, તે ગુજરાતી ‘ઠેરો’ ને મળતું છે ‘ઠેરો’ ‘ઠેરા’ એ શબ્દો હિંદુસ્તાનની બીજી ભાષાઓમાં માવમ પડતા નથી અને, માણસના બચ્ચાને એદેહકિતમાં ‘શાવ’-ઠેરુ કહેવું એ ગુજરાતી ભાષાની વિગત છે

યુરોપ અને એશિયાની આર્યભાષાઓમાં યુરપરાચક સરનામોમાં એટલું બધું સરખાપણું છે કે એવા ૩૫ જિપ્તી ભાષામાં પણ માવમ પડે તેવાત મુદ્દાની મણાપ નહિ ઉદાહરણ્ય, તુર્કી, વેલ્સ અને ઉગ્રજી રોમાનીમાં ‘મી’ નો અર્થ ‘હુ’ છે, ‘મન’ નો અર્થ ‘મને’ છે આને મળતા ૩૫ સરૂત ફારસી, લેટિન, ગ્રીક ઉગ્રજી, હિંદી ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે ભાષાઓમાં

છે તેથી જિજી ભાષાના એ ૩૫ અમુક ભાગનાં રૂપને મળતા છે એમ કહી શકાય । દિ, પગ્નુ, તુર્મી વે શ અને દિગ્રેશ રોમાનીમાનાં કેટલાક પુરુષવાચક સર્વનામ ગુજરાતી રૂપના જ છે અને એ ૩૫ પ્રાકૃત ભાષાઓમાથી રોમાનીમા તેમ જ ગુજરાતીમાં આવેલા કેવી રીતે માન્ય પડે છે તે નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટ થશે

રોમાની	ગુજરાતી	પ્રાકૃત	અપભ્રંશ
અમે	અમે	અમ્હે	અમ્હે, અમ્મહ
તું	તું	તુ	તુદ્
તુમે	તમે	તુમ્હે	તુમ્હે, તુમ્મદ

બીજા કેટલાક સર્વનામમા પણ રોમાની અને ગુજરાતીની એકતા છે, તે પણ નીચે પ્રમાણે વ્યુપત્તિસાથે જણાવો

રોમાની	ગુજરાતી	હિન્દી	પંજાબી	અપભ્રંશ	પ્રાકૃત	મરઠા
સત	સડે, સૌ, સદુ, સાવ	સત	સમ	સવ્યુ સાહુ સાહ	સવ્વ	સવ
અવર	અવર	ઘોર	ઘા	ઘવર	ઘવર	અપર

અહીં રોમાની રૂપો હિન્દી અને પંજાબી કરતા ગુજરાતી રૂપોને વધારે મળતા છે અને તેમ જ રોમાની અને ગુજરાતી રૂપો પ્રાકૃત રૂપોને જોડવા મળતા આવે છે તેટલા હિન્દી કે પંજાબી રૂપ મળતા આવતા નથી. ગુજરાતીમા, (વિશેષે કરી કવિનામા) ‘ અવર ’ થઈ ‘ બીન્તુ ’ ના અર્થમાં વિશેષણ તરીકે વપરાય છે તે જ રીતે રોમાનીમા ‘ વરર ’ થઈ વપરાય છે

જે ભાષાઓના બધારણમાં સમાન અર્થ હોય તે ભાષાઓના ક્રિયાપદના રૂપમા સમાન પણ ઘણું આગળ પડતું જણાઈ આવે. ગુજરાતીમાં ક્રિયાપદના વર્તમાન કાળના પહેલા પુરુષના એક વચનનાં રૂપ ‘ સડે, ’ ‘ હડે, ’ ‘ કડે ’ એવા ‘ ડ ’ કારાન્ત છે તુર્કી અને વેત્સ રોમાનીમા આ ‘ ડ ’ ને ઠેકાણે ‘ વ ’ પ્રત્યય છે, અને એ અર્થના ‘ લાવ, ’ ‘ દાવ ’ ‘ કે ૧૨ ’ એવા રૂપ છે આ ‘ ડ ’ પ્રત્યય મુખ્ય પ્રાકૃતમાં નથી પણ અપભ્રંશમા છે (સિદ્ધ હંમ થ ૬ ૪-૩૮૬, ઉત્તરગુણ કિમ્મદ) રોમાનીમા ‘ વ ’ તે ‘ ડ ’ નું પ્રતિસપ્રતારણ છે મુખ્ય પ્રાકૃતમા મિ પ્રત્યય છે (ડ કરેસિ, જાનેસિ) તે એશિયાતી રોમાની ભાષામા છે હિન્દીમા આ ‘ ડ ’ પ્રત્યય છે પરંતુ ગુજરાતી પેકે હિન્દીમાં તે પડી ‘ ધુ ’ એ હયાતી દર્શાવનાર સાદાપ્યકારક ક્રિયાપદનું રૂપ ઉમેરાતું નથી. ગુજરાતીમાં વર્તમાન કાળના બધા રૂપ પડી એ સાદાપ્યકારક ક્રિયાપદ ઉમેરાય છે આ રીતે સાદાપ્યકારક ઉમેરાથી એ ક્રિયાપદ થાય છે, “ હું કરું ધુ ” = “ હું કરું+હું ધુ ” “ તે કરે છે ” = “ તે કરે+તે છે ” આ હયાતી દર્શાવનાર સાદાપ્યકારક ક્રિયાપદો ‘ અચ્છ ’ ધાનુના રૂપ છે, અને પ્રાકૃત ભાષાના સંબુધી પ્રાચીન વેપાકરણ પરગચિના મન પ્રમાણે અચ્છ તે સરૂત ધાનુ અસુ નો ચીરસેની પ્રાકૃતમા

આદિ (બદનામી મુકતો સમ્મ) છે (પ્રાક્તિપ્રકાશ ૧૦-૧૧) જિપ્સી બોલીઓમાં એ ધાતુ 'અસ્' 'ધસ્' એવા રૂપમાં વિષમ્ભન છે અને તે પણ હવાતી દર્શાવે છે, અને વર્તમાન કાળના રૂપ પછી ઉમેરવામાં આવે છે, પણ, તેથી અર્થ બીજો જુદો થાય છે, ઉ "કેશનસ" (= કરન્તે છે) નો "હુ મરતો હતો" એવા અપૂર્ણ ભૂતકાળનો અર્થ વાય છે વેલ્સ રોમાનીમાં 'ગોમ્' (= હતું) છુ, 'સાન્' (= હુ) છે, "સે" (= તે અથવા તેઓ) છે, એના રૂપ છે આમાં, 'ગોમ્' ગુજરાતી 'હુ' ને મળતું છે, સાન્ જુની ગુજરાતી 'હા' ને મળતું છે, અને 'સે' ગુજરાતી 'છે' ને મળતું છે વળી, ઉત્તર ગુજરાતમાં ગામડાના 'સુ' અને 'સે' બોનાય છે તેને એ 'શામ્' અને 'એ' વધારે મળતા છે 'રોમાનીમાંના 'લેમ' (= હુ લે છે) 'મુલેસ' (= તું સાલજે છે), ગુજરાતના ગામડાના 'લેસ', 'મુલેસ' ના જ રૂપના લગભગ છે

વેલ્સ રોમાની બોલીના "સો સે તેરો જુત્તી" એ વાક્યનું ગુજરાતી ભાષાન્તર "શો છે તારો જીતિ" એવું થાય, અને બન્ને લગભગ સરખા છે ફક્ત ગુજરાતીમાં 'જીતિ' (= ધધો, કામ) ની નારી જાતિને લીધે 'શો' અને 'તારો' ને બદલે 'તી' અને 'તારી' એ સર્વનામ મુકવા પડે, અને "શી છે તારી જીતિ" એવું વાક્ય થાય આ રોમાની વાક્યમાંનો 'સો' શબ્દ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે સંસ્કૃત ક્ષિપ્ત ના અર્થમાં ગુજરાતીમાં 'શુ' શબ્દ વપરાય છે તેવા ઉચ્ચારનો શબ્દ હિન્દુસ્તાનની ખીલ ભાષાઓમાં નથી સમૃત્ત કૌદસ ઉપરથી અપભ્રંશ થઈ, તેપરથી પ્રાચીન ગુજરાતી ક્ષિપ્ત અને તે ઉપરથી અર્વાચીન ગુજરાતી 'શુ' એમ એ શબ્દની બહુરૂપિય થયેલી છે 'કૌદસ' ના અર્થના હિંદીમાં કેમા શબ્દ છે અને મરાઠીમાં કમા શબ્દ છે, પણ 'શુ' જેવો શબ્દ નથી તે અર્થનો હિંદીમાં કમા શબ્દ છે અને મરાઠીમાં કામ શબ્દ છે, 'ગો' 'તી' 'શુ' એ ગુજરાતી સર્વનામ સાથે એ અર્થના જિપ્સી સર્વનામને એ રીતે ખાસ મળતાપણ છે

ક્રિયાપદના આદર્શ બીજા પુરવટા એક વચનનું રૂપ પણ સરખાવવા જેવું છે હિંદીમાં અને ગુજરાતીમાં આ રૂપમાં પ્રસિદ્ધ મિતાનું નામ ધાતુ વપરાય છે, ઉ 'આવ' 'હુ' જિપ્સીમાં પણ એ અર્થમાં એવું જ રૂપ વપરાય છે, 'આવ તો બેસ તને' એ કમેલ રોમાની વાક્ય ગુજરાતીમાં 'આવ તો બેસ તને' એના રૂપમાં મુકાય એ બે વાક્યનું સરખાપણ સ્પષ્ટ છે હિંદીમાં 'આવ' અને 'બેસ' ને ડેકાણે 'આ' અને 'બેઠ' મુકાય, હિંદીમાં 'તને' ને બદલે મુકાય એવો સંસ્કૃત તજ ઉપરથી થયેલો શબ્દ નથી, અને એ અર્થમાં 'નાતુ' શબ્દ મુકવો પડે ગુજરાતીમાં પણ 'તને' ના અર્થમાં 'હુલો' શબ્દ ઉક્તિરૂપિ (idiom) પ્રમાણે વપરાય, રોમાનીમાં 'તા' નો અર્થ 'અને' થાય છે અને એ શબ્દ 'તથા' ને મળતો છે ઉપર ઉતારેલા વાક્યમાં 'તા' એ માન અધ્યભારપૂરક (expletive) છે અને તે માટે ગુજરાતીમાં 'તો' વપરાય પ્રાકૃતમાં 'તા' એ અર્થમાં વપરાય છે

અગવિહ થોપનું, તત્ત્વસાન ૩૨-૮૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

ક્રાન્ત રૂપો લેતા, 'કેદન' (=અમે કહ્યું) એ ઘેલ શેમાની રૂપ ગુજરાતી 'કાધુ' ને મળતું છે સમ્પૂર્ણ કૃતમ પરથી થયેલા અપભ્રંશ ક્ષીણ ઉપરથી 'કાધુ' ન્યુત્પન્ન થયું છે હિન્દુસ્તાનીની બીજી ભાષાઓમા 'કર' ધાતુના ભૂતકૃદન્તમા 'ત' કે 'દ' નથી એ ધાતુના ભૂતકૃદન્તનું રૂપ હિન્દીમા (પ્રાકૃત કિચ' પરથી થયેલું) 'કિચા' અને મરાઠીમા કેટલીક વાર પ્રાકૃતમા વપરાતા 'લ' પ્રત્યય પરથી થયેલું કેલા છે એ 'લ' પ્રત્યયવાળું ભૂતકૃદન્ત ઇંગ્રેજી શેમાનીમા 'મુયો' છે તે ગુજરાતી 'મુયોયો' ને મળતું છે આ ગુજરાતી રૂપ હિન્દુસ્તાનીની બીજી ભાષાઓમા નથી

જિન્ડીઓની ભાષામા નામનાયક શબ્દો બહુ ન હોવાથી તેઓ પોતાની ભાષામાના નામ કે ક્રિયાપદને છેડે 'એન્-ગ્રો' 'ગ્યુઅરો' અને 'મેરકો' એ પ્રત્યયો ઉમેરી લાક્ષણિક શબ્દો બનાવે છે જે રામ્દને છેડે એવો પ્રત્યય ઉમેગય તે શબ્દમા કહેલા લક્ષણનાજો કે તે શબ્દમા દર્શાવેલી ક્રિયા સ્થનારો, એવો અર્થ આ રીતે શેમાનીમા બતાવવામા આવે છે 'એન્-ગ્રો'નું નારીનતિવાચક અને નાન્યતરનતિવાચક રૂપ 'એન્-ગ્રી' થાય છે એ પ્રત્યય પહેના સ્વર આવે તો તેના 'મેન્-ગ્રો' (ઇંગ્રેજી *Monger* સાથે સમ્બાવવા જેવું રૂપ) અને 'મેન્-ગ્રી' એવા રૂપ થાય છે ઉદાહરણ, 'કાનએન્-ગ્રો' = કાનનાજો = સસયો યાગ-એન્-ગ્રો = યાગ કરનાર 'હિન્ડી મેન્-ગ્રો' = દેખનાર = તપાસનાર 'માગિ-મેન્-ગ્રો' = માગનાર = બીખારી 'દૂર-દિકખી-મેન્-ગ્રો' = દૂર જોનાર = દૂરથી જિગ્યાન્-ગ્યુઅરો = નાજ કરનાર = પોદો, 'બોરો બેરોમેરો ગ્યુઅરો' = મોટો બેસનાર ન્યાયાવીત, 'કામો-મેરકો' = મામ-ત્રેમ કરનાર = ત્રેમી 'નાલી-મેરકો' = નાસનાર દોડનાર ગુજરાતીમા 'ગરો' 'ક' અગ્ર પ્રત્યયો આની રીતે વપરાય છે જેમકે કનાઈગરો, કલાગરો વણકર, ચૂડગર અનમત, ગુજરાતીમા અને શેમાનીમા એનાએ ગમ્દોને આ પ્રત્યય નગાડનામા આવતા નથી પણ એ પ્રત્યયોનો ઉપયોગ બન્ને ભાષામા સરખા પ્રકારનો છે 'એન્-ગ્રો'નું વે શેમાનીમા 'એન્-ગ્રો' રૂપ છે તે પ્રત્યય વડે સીનનાર એટલે સ્થાના અર્થનો 'સીનમે-ગરો' શબ્દ થાય છે ગુજરાતીમા એવો શબ્દ કરવો હોય તો 'સીનજુગરો' થાય એ જ શેમાનીમા 'બેગિન્-ગરો' શબ્દનો અર્થ ખનામી થાય છે ઇસવી સન ૧૦૦૩ પહેના લખાયેલા 'પ્રમેનજિતરાસ' નામના પુસ્તકની ભાષા હેમચન્દ્રના અપભ્રંશ કરતા પણ હાનની ગુજરાતીને વધારે મળતી છે, તે કાવ્યમા 'વેડી' શબ્દ 'ટોડી' ના અર્થમા વપરાયેલો છે (શાસ્ત્રી નજ્જનાનકૃત ગુજરાતનો ઇતિહાસ, ૩ આશ્રિતિ થ્ર' ૫૩) તે પછી 'વેડીગરો' શબ્દ બનારીએ તો તે શેમાની 'બેરિન્-ગરો' ને મળતો થાય. સરૂત કર' પરથી આ પ્રત્યયો થયેલા છે

કેટલાક અવયોમા પણ સરખામણ મળી આવે છે ઇંગ્રેજી શેમાની 'કઇ' (=ક્યા) તે ગુજરાતી 'કહી' ને મળતું છે, અને 'ઓવ' (=હા) તે ઉત્તર ગુજરાતમા ગામડામા વપરાતા 'હોવે' ને મળતું છે

ગુજરાતી અને જિન્ડી ભાષાઓમાના સમાન અશનું આ સદિષ્ટ નિરૂપણ સમાપ્ત કરના એ સ્પષ્ટ રીતે કહેલું જોઈએ કે એમ કહેનાનો ઉદ્દેશ નથી કે જિન્ડીઓ ગુજરાતમાંથી

નિકળેલા કે ગુજરાતી ભાષા લખને નિકળેના એવું આ સમાન અશોધી કૃતિત થાય છે એમ પણ હોય કે જિપ્સીઓ નિકળ્યા ત્યારે તેઓ પ્રાચીન પશ્ચિમ રાજસ્થાની ભાષાની કાંઈ બોલી બોલતા હોય, અને તે વખતે એ રાજસ્થાનીથી ગુજરાતી એવી જુદી પડી ન હોય કે જુદી ભાષાનું રૂપ ગુજરાતીને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા, સને ૧૯૧૯ ના નવેમ્બર માસમાં યુલુઆમ મળેલી પ્લેલી એરીએન્ટલ કોન્ફરન્સમાં આ નિમ્ન છત્રે ભાષામાં વાંચનામાં આવ્યો તે વેળા ચર્ચા કરતા ત્રિનિસપાન ગુનરે કહ્યું હતું તેમ જિપ્સીઓ હિંદુસ્તાનમાં હતા ત્યારે પણ તે ભ્રમણ કરનારી પ્રજા હોય અને તેથી હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રાંતોની ભાષાના અશ તેમની બોલીમાં આવી ગયા હોય એમ પણ બને કારણ કે, ગુજગન સિવાય બીજા પ્રાંતોની ભાષા બોલનારને પણ એમ લાગે છે કે જિપ્સીઓની ભાષા અમારી ભાષાને મળતી છે પરંતુ, બીજે કાંઈ જુદો ખુનાસો જડે ત્યાં સુધી હાલ તો એમ માનનાલું કારણ છે કે જિપ્સીઓ હિંદુસ્તાનની જે ભાષા લખને નિકળ્યા તેમાં એના અકુર હતા કે જે દિશામાં ગુજરાતી ભાષાના અનેક અશ કાનકમે બધાયા તે જ દિશામાં જિપ્સીઓની ભાષાના એ અકુર બધાયા, અને તેથી, એ બંને ભાષામાં એનાએ અથવા ઘણા સરખા બીજરૂપ અશ હોના જોઈએ *

* અનદાવાદમાં આ વર્ષના એપ્રિલ માસમાં મળેલી ૮મી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં ૧૩ કહેનો લેખ

આપણા દેશમાટે એક ભાષા.

લેખક-૨૧. સાકરલાલ અમૃતલાલ દ્વે, બી એ

આપણુ દેશની હાલની દશામા આપણને અનેક સ્થિતિમાથી નાના પ્રમુખના મહેલાં સામ-
ળવા પડે છે કેટલાક વિદેશી તેમ જ સ્વદેશી ભાષાઓ અનેક દેવુથી કહે છે કે, જ્યાં સુધી
હિન્દુસ્થાનમા એક ભાષા ન થાય ત્યાંસુધી બધી પ્રગતિને વાતો વ્યથ જનાની છે અન્યત આ
કથનમાં સત્ય છે તેટલું સ્વીકારવું જ જોઈશે, અને તે વિશે આગળ વિવેચન કરવામા આવશે
પરંતુ પ્રથમ તો યૂરોપમા બનેલા એક મહત્વના બનાવ તરફ ધ્યાન દોરવાની રજા તરીકે છું.

ઉંના લાયકર વિમુક્તે પરિણામે જે શાન્તિપરિષદ વર્ષનામા મળી હતી, તેનો કાયદમ
જોતા જણાશે કે સુધરેલી યૂરોપી પ્રજાઓ એક ભાષાને અનાવે પરસ્પર વ્યવહાર કરતી
અટલી પડતી નથી અંગ્રેજો તથા અમેરિકનો અંગ્રેજીમા બોલના હતા, ફ્રેન્ચો ફ્રેન્ચમા બોલતા
હતા, અને જર્મનો જર્મનમા બોલતા હતા તે તે ભાષણોના અન્ય ભાષાઓમા ભાષાન્તર
થતા હતા, અને એ પ્રમાણે પરિવર્તન કાય ચાલતું હતું આ ઉપરથી એમ કહેવાનો આશય છે,
કે હિન્દુસ્થાન જેવા વિશાળ દેશમા એક ભાષા ન હોય ત્યાંસુધી મન પ્રમાણની પ્રગતિ
અટલી પડશે એમ કહેનાર અધ સત્ય જ બોલે છે જુદી જુદી પ્રાન્તભાષાઓદ્વારા તે તે
પ્રાન્તોમાં કાર ચાલી રહ્યું છે જ, અને તેટલે અશે તો પ્રગતિ રાખે છે જ વળી ઘણે ભાગે
હિન્દુસ્થાનના જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં થતુ કાર્ય સર્વ ક્ષેત્રમા લગભગ મરખા પ્રકારનું છે, અને
તેથી પણ તેટલે અશે પ્રગતિ તો થાય છે જ એટલે કે એક ભાષા સર્વવ્યાપક થાય નહિ
ત્યાં સુધી આપણો ઉદ્ધાર થતો બધ રહે છે, એમ માનવામા કષ્ટકે ભ્રમ રહેતો છે, એ અને
દર્શાવનારો હેતુ છે

આ પ્રમાણે એક સામાન્ય પ્રાન્તિનું નિરસન કરી આપણે મુખ્ય વિષય તરફ વળીએ
જ્યારથી સ્વદેશાભિમાન અને સ્વદેશસેવાના મન્ત્રો પ્રજાના કાનમા ધ્રુકાયા, ત્યારથી તુ ધાર્ક છું
કે એક ભાષાના પ્રમુખ મહત્વનું ધ્યાન મળ્યું આખો ભરતખંડ એ મ્હારો દેન છે,
મદ્રાસી તેમ જ પંજાબી એ મ્હારો ભાષા છે, કાશ્મિરવાડમા કે બંગાળમા ભૂખે મરનાને સહા-
યતા કરવી એ મ્હારો ધર્મ છે—આવી વૃત્તિ જ્યારથી આપણા હૃદયમા ઉભરી, ત્યારથી
આખા દેશ માટે એક સામાન્ય ભાષા જોઈએ એ વિચાર આખ આગળ તરવગ્વા લાગ્યો.
જેવી એક સામાન્ય ભાષાને અભાવે અનેક અ સજો બની થાય છે, એમ સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યું

એ સામાન્ય ભાષા તે કઈ હોતી જોઈએ ? કઈ ભાષામા એવા સ્વાભાવિક ગુણ છે, કે
તે સામાન્ય ભાષાનું પદ વાજ્યની રીતે વધે શકે ? કઈ ભાષા હાલની હિન્દી સ્થિતિમા
સામાન્ય ભાષા થવાને સૌથી વધારે અપકાતવાળી છે ? આવા આવા પ્રશ્નો ધણા વિચારશીલ
મગજમા સ્ફુરવા લાગ્યા. સાંને પોતાની ભાષા પ્રત્યે મમત્વ હોય જ, પરંતુ તેટલા પગથી

મહારી પોતાની જ ભાષા સામાન્ય ભાષા થવાને યોગ્ય છે એમ દરેક આન્તવણી ચેત્સતાની ન જ કહી શકે એમ થાય તો પરિણામ માફ આવે એ સ્પષ્ટ છે મારે અખિય ભરખખનું દિત નિચારી એ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવો વરે છે એક ભાષાનું પદ આપણી પોતાની ભાષાને ન મળી શકતું હોય, તો તેટલા ઉપરથી આપણી ભાષાભક્તિ તિથિન ચર્ચવરો એવો ખાટો ભય રાખવાની નિમિત્ત જરૂર નથી આવે. ભય આપણામાના કેટલાક સિક્ષિત જનોને છે, મારે જ અત્રે તેનું નિન્સન કરવાની જરૂર પડે છે આપણી ભાષા એવા ગૌરવને યોગ્ય અનેક ગરબોથી ન હોય, તો હિન્દુ ખાસ જરૂરનું છે કે આપણે આપણી ભાષાભક્તિ વધારે દૃઢ કરી, ભાષાની ને સાહિત્યની વધારે મેત્રા કરી, તેનું ગૌરવભર્યું પદ આપણી ભાષાને આપીશ ત્યજ કરવો જોઈએ સામાન્ય વ્યવહારમાં, તેમ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં પણ, કેવલુદ્ધિને અવકાશ હોય જ નહિ

હિન્દુમા બગાડી, હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી વગેરે આર્ય દેવીભાષાઓ સારી રીતે ખેડાએ રી છે તેમાં કઈ ભાષા આખા દેશને મારે સામાન્ય ભાષા તરીકે સહેલાઈથી પ્રચલિત થઈ શકે એ વિચારવાનું છે તેમાં નીચેના મુદ્દા ખાસ જોવા જોઈએ —

(૧) સાહિત્યનું ખેડાણ, (૨) ભાષાનું બળ,

(૩) ભાષાને દેશમાં વિસ્તાર, (૪) ભાષાની કળિતા

આ ચારે રીતે તપાસતા ઘણા એમ કહી શકે છે, કે ઉપર ગણાવેલી દેવી ભાષાઓ પૈકી હિન્દી જ સામાન્ય ભાષા થવાને મુયોગ્ય છે સાભળ્યા પ્રમાણે બગાડી સાહિત્ય હિન્દી સાહિત્ય કરતા ઘણું વધારે રિસાળ અને રસાળ છે, પરંતુ એકદરે જોતા બગાડી સર- સામાન્ય થાય એ સભવતું નથી ખીજી અનેક રીતે હિન્દી બગાડીથી મઠી ભય છે આપણા સૌનો અનુભવ છે, કે અજબપયા દેખાના મનુષ્ય સાથે આપણે ભાષુબુદ્ધિયુ પણ હિન્દી બોલીએ, તો આપણો વ્યવહાર નભે છે ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં તો હિન્દી એટલી સર્વ સાધા રણુ થઈ પડેલી છે, કે હિન્દુ કે મુસનમાન કોઈ પણ તે ગમતી શકે છે વળી હિન્દી ભાષામાં જે બળ છે, જે જોમ છે, તે તો જોલે પ્રખ્યાત હિન્દી વક્તાઓના ભાષણ સાભળ્યા હોય તે જ સહેજે સમજી શકે છે તેની મીઠાશ પણ જોર છે સમર્થ વિચાર સમર્થ ભાષાએ કરીને વધારે પ્રકાશે છે માત્ર એક જ સૂચન કરવાની રજા લઉ છું, કે હિન્દી અતિશય સરકૂત કે શરમી શઘ્દોથી ભરપૂર થઈ જતી ન જોઈએ સરકૂતમય હિન્દી વિદ્વાન હિન્દુઓને સારી નામે છે, તેમ ફારસી-અરબી શઘ્દોથી ભરપૂર હિન્દી (અથવા હુર્દુ) વિદ્વાન મુસનમાન ભાષાઓને પ્યારી લાગે છે પરંતુ જ્યાં દેશ સમસ્તને મારે એક રાષ્ટ્રીય ભાષાનો વિચાર કરવો હોય, ત્યાં લોકઅમૂલના મોટા વર્ગને રચિકર થઈ પડે એવી યોજના થવી જોઈએ એટલે સામાન્ય અનન્યને દરેક જગ્યાએ એવી હિન્દી રાષ્ટ્રભાષા તરીકે સ્વીકારશે એમ સભવ છે

એ રાષ્ટ્રભાષા હિન્દી કઈ નિયમિત લખાવી જોઈએ એ પ્રશ્ન થશે દેવનાગરી કે અરબી ? હિન્દુ મુસનમાન બેઉ કોમનું દિત વિચારી અને સરળતાની વાતપર ખાસ ભાર મૂકી,

આ પ્રશ્નોના નિર્ણય થવાની જરૂર છે અને તે એમ સ્પષ્ટ લાગે છે કે પ્રચારની વિશાળતા જોના રાષ્ટ્રલાપા દેવનાગરી કે બ્રાહ્મીમાં નિષિમા નખાશે અરની નિષિ સ્થાને નિરોધ છે એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી પરંતુ દેવનાગરી લિપિનો વિસ્તાર આજે હિન્દમાં જેટલો છે તેટલો અગ્રી નિષિનો નથી, અને થાય તેવા સહન ધરો એકો દીસે છે છતાં આ નિષિનો પ્રસ કાળનળને સોપવો વ્યવહાર રીતે હાથપણુમરેનો લાગે છે જે નિષિમા વવારે સરળતા હમે તે નિજ્ય પામશે એમ શ્રદ્ધા રાખી એ પ્રશ્ન બેચો મૂકવો જોઈએ

દિ દી રાષ્ટ્રલાપા થાય તેની વિગત એક મહત્ત્વની દની ન માત્ર નિષિ હિન્દસ્થાનની ગ્રંથો પરંતુ મનાસ ઇનાદમા પણ ધીમે ધીમે હિન્દીનો પ્રચાર વધતો જાય છે એ શુભ ચિન્હ છે મૂળ સંસ્કૃતમાંથી નહિ નીપજેની એવી કાનિડી લાગ્યો—તામિલ નથા તેલુગુ—મદ્રાસ ઇનાદમા પ્રચલિત છે એ વાત વાનારે રળુ કરવામા આવે છે પરંતુ નોકસમૂહમા હિન્દીનો વિરોધ જેટલો નથી, તેટલો મનાસના સિલિન વર્ગમા દેખાય છે આમા ગપ્પના હિતપ્રસંગે ચોડાને કર્ક સદન કરતુ પડે એમા નવાઇ નથી મનામી બરોવાઓએ વધારે મહેનત કરી હિન્દી લીખી લેતુ એટલો જ ઉપાન જણાય છે

કેટલાક અગ્રેજ બરોવાઓ અગ્રેજને રાષ્ટ્રલાપા બનાવવાના સમ્રમા દેખાય છે, પરંતુ એ વાત જેટલી અશક્ય છે તેટલી જ ઉપદાનપાન છે તેથી તે વિરો અને લાગી દની રળુ કરવાની જરૂર લાગતી નથી હિન્દના ધરેધરમા અગ્રેજ પેસે એ જેટલુ સ્વમાનને હીલુ-પ આપનાર છે, તેટલુ જ અસહનિત છે થોડા વખત ઉપર મુમર્મમા વ્યાખ્યાનદારા ચર્ચા કરી હતી કે હિન્દની ભાષાઓ રોમન નિષિમા વખવાથી ધણા ફાયદા થશે! આ જળી જેટલુ આશ્ચર્ય થયુ હતું, તેટલુ જ અગ્રેજને રાષ્ટ્રલાપા બનાવવાના વિચારથી પણ થાય છે આ પ્રમાણે આ પ્રશ્ન ગોળુ હોવાથી તે ઉપર નમ લેવાની મિનડુ ન જરૂર નથી

હવે હિન્દીનો વિશેષ પ્રચાર ત્રી રીતે થાય તેનો ઉપચાર કરવો રજો એક સાધારણ વિચાર અને એ છે તે અને નોની હઈ દરેક સિલિન મનુ જે સરસ્વતી જેટુ કોઈ હિન્દી માસિક કે પ્રકાશ અથવા અમ્યુદય જેટુ સાપ્તાહિક વાચવાનો નિયમ કરવો ધીમે ધીમે વાચવાની હિન્દી એની મેરે મુગમ થશે, અને જેમ મ્હાવરો થો તેમ વવારે મજા પડશે જરૂર નાં તે એક ન્હાનો હિન્દી કોા સાથે રાખવો પણ આટલાથી કંઈ જાણુ પને નહિ આપણી સામાઓમા ઐરિઠ લાપા તરીકે દિ દી દાખ્ય કમળવા યત્ન થવો જોઈએ દેલી ગળેનો લગ્નથી આ દિગામા પ્રાત્ન થાય છે એમ જાણુમા છે ગળા મ્હારો પ્રવ ન તો આપણી સર્વ પરિગામા- ફીર પરિદોમા-હિન્દીને ગ્યાન મે તેમ કરનામા રહેના છે અગ્રેજને જ-તે હિન્દીનો ઉપયોગ થાય તો સહેનાઈથી રાષ્ટ્રનાપાતુ પ હિન્દી લાઈ શકે કેટલાક દેરાબકોનાની નો એવી પણ ઉમે છે કે ધાગસમાઓ, અનાનતો, વોર્મા પણ અગ્રેજને ગ્યાં હિન્દી જ વપગની જોઈએ પણ એમ થના ધજો કાળ લાગશે મધો આધાર પ્રગમત ઉપર છ ડરે, આ વિચયગત્તે મદ્રાસમા ગાનીજતા વિચારો નોની લેખ મમાસ રે હુ

“ભારતવર્ષમા પરંપરા વ્યવહાર ચલાવવા વારતે એક ભાષા દેવી જોખએ, એ રીતે કંઈ સદેહ નથી જો આપણે હિન્દી-ઉર્દુનો અગડો ભૂતી જમએ, તો આપણે જાણીએ છીએ કે મુમવમાનભાષાઓની ઉર્દુ જ રાષ્ટ્રીય ભાષા છે આ રાત ઉપરથી આ સદજ સિદ્ધ થાય છે કે હિન્દી અથવા ઉર્દુ મુજબ લોકના વખતમા રાષ્ટ્રીય ભાષા જની રાષ્ટ્રીય જાતે થયું હિન્દીની મ્પર્ક કરી શકે એવી બીજી કોઈ ભાષા નથી હિન્દી-ઉર્દુ ભાષાનો અગડો છોડી દેવાથી ભાષાનો પ્રજા સરવ થઈ જાય છે હિન્દુઓને થોડા ધણા વાતરી શમ્ભો જાણના પડશે ધર્મલાગી ભાષાઓને સરકૂત વાળદનું જ્ઞાન સપાળન કરવું પડશે આની રીતે લેણુ હેડુ ક્યેથી, હિન્દી ભાષાનું બળ વધી જશે, અને હિન્દુ મુસનમાનોની એજ્ઞા કરવા વારતે આપણા હાથેમા એક મોટું સાધન આની પડશે”

ગોધરા ભાનરવા
વર્ષ ૯, ૧૯૭૫

‘માળી’ અને અન્ય કાવ્યો.

લેખક—અ ત્રે સરોજની નાનક મહેતા, બી એ

(૧)

દાસ—દેવી! ત્હમારા દામ ઉપર દયા કરો

રાણી—સભા નિસર્જન થઈ છે અને મ્હારા સર્વ નોકરો જતા રહ્યા છે તું આટલો મોડો તા માટે આવ્યો છે

દાસ—ત્હમે બીજા બધા સાથે કામ પુર કરે ત્યાર પછી જ મ્હારે આનનાનો વખત છે ત્હમારા છેલ્લા દાસને લાગે શું કરવાનું છે તે હું પૂછના આ થો છું

રાણી—બહુ મોટું ચર્ચા જય ત્યારે શી આશા રખાય

દાસ—ત્હમારી પુષ્પવાટિકાનો મ્હને માળી બનાવો

રાણી—કેવી શૂર્ણતા!

દાસ—હું મ્હારા બીજા સર્વ કાર્યો તજ દક્ષ મ્હારી તરવાર અને ભાના મુળમા દેખી દઉં છું મ્હને દ્રવના રાજકરબારોમા મોકનરો નહિ મ્હને નવા વિજય મેળવવા આતા કરો નહિ પણ ત્હમારી પુષ્પવાટિકાનો મ્હને માળી બનાવો

રાણી—તું શું નામ કરીશ

દાસ—ત્હમારા આરામના વખતમા ત્હમારી મેવા

પ્રાતાકાને ત્હમારે ફરવાનો ધામરાજો રરતા હું લીનો રાણીશ-ને રરતા ઉપર ત્હમાર અરજીને પગને પગને મરજીનુખ કુમુમો વધાવી લેમે

* હાઈ ગવર્નમી સાર્વજનિક સંસ્થા સમાચાર લેખ

દવારામનો અધારકેડ ૧ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠીએન્ડ કંપની, મુન્બઈ

સપ્તપર્ણ વૃક્ષની ઝાળીએ ખાઈના હીંચકા ઉપર હું ત્હમને જુનારીશ-જ્યાં સન્ધ્યા
કાલનો ચન્દ્ર પાંડાઓમાં ચળે ત્હમારા વચ્ચેને ચુનવા પ્રયત્ન કરે

ત્હમારી શય્યા પામે બાળનો સુગંધિત તેનનો દીવો હું સંકારીશ અને ત્હમારો પગ
ચૂકવાનો બાળક ચલન અને કેસરથી ચિત્રવિચિત્ર જાત પાડી ચીતરીશ

રાણી—અને કામના બળતા તરીકે શું જોઈશે ?

દાસ—ત્હમારા કમલ સમ નાભુક હસ્ત પકડી ત્હમારા કાઠા ઉપર કુવની મેરો પ્હેરાવી
દેવાની અનુના, ત્હમારા પગના તરીઆ અશોકની પાખડીઓના રાતા રસથી રંગીને, ઝાંઘક
નૂજની રજકણો સા રહી ગઈ હોય તે ચુબી લેવાની અનુના

રાણી—ત્હારા દાસ ! ત્હારી રૂબા પૂરી પાશે તું ત્હારી પુષ્પનાટિકાનો માળી થજે
(૨)

પ્રભાતમાં મ્હે સમુદ્રમાં જળ નાખી

સમુદ્રના અધારા તળીઆમાંથી વિચિત્ર દેખાવની અને વિચિત્ર ગોલાસાળી અનેક વસ્તુઓ
મ્હે ખેંચી કાઢી એમાંથી કાઠક રિમત પેટે પ્રકાશતી હતી, કેટલીક અશુભાક ચમકતી
હતી, કેટલીક નવરધુના કપોન જેવી સુહાતી હતી

આખા નિસમા એકઠી કરેથી ચીંતે લઈ હું ચેર ગયો ત્યારે ત્હારી પ્રિયા ઉદાનમાં
ચુવની પાખડીઓ તોડતી મેડી હતી

એક ક્ષણ નિચાર કરીને એકઠું કરેલું સર્વ ધન મ્હે તેના પગ આગળ મૂક્યું, અને
કમ્પણ જોત્યા વિના ત્યા ઉભો રહ્યો

તેણે એના તરફ જોઈ કહ્યું ‘આ અધી કેવી નિચિત્ર વસ્તુઓ છે ? એનો ગો ઉપયોગ ?’
મ્હે લજ્જાથી માથું નીચું નમાવ્યું, અને નિચાર્યું કે ‘આ વસ્તુઓ માટે ત્હાર દહકુ
ચડ્યું નથી એ મ્હે બખરમાંથી વેચાતી પણ લીધી નથી એ આને ભેટ આપના લાયક નથી’
પછી આખી રાતમાં મ્હે તે સર્વ ચીજો એક પછી એક રસતામાં ફેંકી દીધી

રતનારમાં મુસાફરો આવ્યા ત્હેમણે બધી ઉચકી લીધી અને રહેને દૂર ના પ્રદેશમાં
લાઈ ગયા *

(૩)

સુ રિ ! કવિઓની વીજ્યામાંથી નીકળતાં ગીતોનું સર્વ માધુર્ય તું ત્હારા નેનના એક જ
કટણથી દરી નક

પરન્તુ તેમની સ્તુતિની ત્હેને બીનકુલ દરકાર નથી અને તેટલા માટે તું ત્હારી સ્તુતિ કંઈ છું,
જગતના સૌથી ગર્વિત મસ્તક તું ત્હારા ચરણ આગળ નમાવી શકે

પરન્તુ તું તો જેમને કોઈ ઓળખતું નથી એનાં ત્હારાં સ્નેહીઓને જ આરામે છે
અને તેટલા માટે જ હું ત્હારી આરાધના કરું છું

* સ્વિ દ્રવ્ય લાગેને પુરોપત્તુ નોમત્ર પ્રાણ મળ્યું ત્યારે જ મિત્રે ઓળખ્યા !

હાલતનાં કાગોઠ ર. ૧-૨-૨૦ એન. એમ. ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

ત્હારી સુધરિત વ્યવસ્થાઓ સ્વર્ણથી રાજ્યિને પણ ગોઠાવે
પરંતુ તુ નાનીદુ વાળવામાં અને ત્હાઈ ગરીબુ વગેરે સાર કરવામાં જ એ તપર છે
અને તેથી જ મ્હને ત્હારે માટે પુનઃપ્રસુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે

(૪)

શ્રી જ્ઞાતિ ! તુ માત્ર ઇશ્વરી જ કૃતિ નથી મનુષ્યોની પણ છે તેઓ ત્હને પોતાના
હૃદયના મોંઘથી અશિત કરે છે

કરિમો ત્હારે માટે હૃદયનાના સુવર્ણમય તત્ત્વથી જાગી શકે છે, ત્હારા સ્વરૂપને ચિત્ર
કારો દિનપરદિન નવું નવું અમરત્વ અર્પે છે

ત્હો અનન્ય કરના, ત્હને આગ્રહિત કરવા, ત્હને વધારે મધ્યવાન બનાવના, સમુદ્ર
પોતાના મોતી, ખાણો પોતાના સુવર્ણ અને શ્રીમંતના ઉગ્રાન પોતાના હૃદયમાં ખાપી દે છે

તુ પોતાના હૃદયની આકાંક્ષાએ ત્હારા યોગ્યને પ્રિમૂલિત કર્યું છે

તુ અડધી શ્રી છે, અડધુ સ્વપ્ન છે

(૫)

મધ્યગતિએ સન્ધ્યાએ લેના તત્પર થયેના પુરૂષ બોલ્યો 'અસારે મ્હાર ધર છોડનાનો
અને પ્રભુને ગોધનાનો વખત છે અહા ! અસાર સુધી મ્હને અહિં ખાયામાં કાણે નાધી
રાખ્યો હતો ?'

પ્રભુએ ધીરથી કાનમાં કહ્યું " મ્હે " પરંતુ પુરૂષના કાન બંધ હતા

નેહમાં બાળકને વધતે તેની પત્ની સપ્તામાં એક બાલુ ઉપર યાતિથી ઉતરી હતી

પરંતુ બોલ્યો, 'આટલો વખત મ્હને મૂર્ખ બનાવનાર ત્હને કાણુ ?'

તેના અનાજને પગી કહ્યું " એ લોકો પ્રભુ છે "

બાળક સ્વપ્નમાં રડી ઉઠ્યું અને માતાની પાંખે બરાણુ

પ્રભુએ આજ્ઞા કરી, 'મૂર્ખ ! ઉભો રહે ત્હાર ધર ભાગીશ નહિ પરંતુ હજી પણ એવો

સાબળયું નહિ

પ્રભુએ નિઃશ્વાસ મૂખ કહ્યું મ્હારો દાસ મ્હને તજીને જ મ્હને ગોધના કેમ બંધ છે ?'

નિમત્રણ.

લેખ. — તા કનુભાઈ અચાભાઈ દેસાઈ, એન એમ એન્ડ એસ
પવાન્ગો બન્ધુઓ.

આગના મહા ઉત્સવમાં.

ઉત્સવ ૧

પરતી—પરાર્ધન

પ્રત્યે ઉત્સવ કેના ?

પરાર્ધન—શાંતિ 'ન

નિમત્ર

કામનામાં મનાતી

પ્રત્યે ઉત્સવ ?

હા—બન્ધુ—હા

એ ઉત્સવમાં ૧

આપણે મનાતા આત્મ

ઉત્સવ ઉત્સવ

અને અન્તરની ગૂહાનાં

હીન્દીઓને થયેના

અપમાનની એ રહસ્ય

આજ ગાખનાના

અપવાસ એનારી

દય હિન્દીઓને અને

મનને સપ્તમા રાખી

કરવાની પ્રત્યુત્તરના

રાજ્યમતાના ન્યાયાસનથી ૫

અનેક અશે સમય

મહાન પ્રજાની

ન્યાયની ગાદી પાસે

આપણે નોવાડનાની

આપણી ફરીઆ

અને એ પ્રાચીનામાથી ૫

આપણે લેવાનો, આપણા

હવનનો આદેશ

બન્ધુઓ ! પુખ્ત પવે છે

બન્ધુની આદતિથિ છે
 આસુભરી, આપે
 એક અર્જુનિ અને
 એ અર્જુનિથી જેતા
 પેનના નવનના,
 આનના, એનાના,
 મનાના, મનાના,
 માતમાની ઉત્તિના,
 મિન્દુઓ
 ૧) એ-સમ્રે
 અને પ્રભુતા માનકે ના
 દનમા પ્રેરે
 એ ના મના,
 અર્જુની પુણ્યતિથિએ
 મધુઓ આ-
 નારીખ એપ્રીનની
 દિવિદાસ મના
 ને એ દીન
 અને તે પરીના આઠેક
 આજ એકતાની મનાર
 મન્દુઓ, આપણે
 રીન્દુ-મુસરમાન
 એક માનાના સતા
 કુત્રિમ અને સ્વાય પેપાવની
 ભિન્નતાથી ભેદના
 કરાથી એક
 બૂનેના ભાવકુઓનો
 પુન સમાગમ
 એ સમાગમની-અદકારની
 આજ શુભ જન્મતિથિ,
 અને એથી જ ઉત્તર
 પરતર પ્રમને
 અનના ઉત્તરે
 ને ૧૫ છે,
 અનેક અન્તરાયો છે એમા,
 અને મના નાની

નાગી ડે એને
 હું કુમળા
 ને સી ૪ આપને
 અમને એ ઉત્તર
 ૫ ના પ્રતને
 ગીતન ઉત્તરે મા
 આમુની અજનિ આપના
 ગીતને નામા ને
 ૧ નીના સયામલી વીર
 નામિ રક્ષાન-દેને,
 અને અન્ય મનુષ્યોને
 નામા ને અનુગ્રહી ડી
 હુદામા રંગે
 છતીઅનના નામાના બુદ્ધિને,
 પતંગીઓ
 અમીર ગાંધીને
 મનુષ્યના મન-મોતીનાને,
 ગાંધીના નામા રંગ નામાઓને
 દિગ્દર્શિની એ ને
 અને આખરના
 મા ગાંધી મ દેશને
 અમરનાનું, અને
 ગીતનાનું, પરના પ્રતને
 આપનેથી ૫ બદ્ધ છે,
 અને આપના ઉત્તરે
 નથી જગ
 રધારે પરમપત્ની
 ૫ પુત્રો આપના
 અજના મનાકિમને
 રોનાની થોળી ધીરજ
 નામને વારે
 આપને આપને
 બાળની એ નાના
 ના અજના ને
 અને દેશ
 બુદ્ધિ પુત્રાનિધિએ

લક્ષ્મી ભાવના.

લેખક — ગા. નવલ-નવનીત.

મિત્ર સુદર્શ.

વચનનુ આગનન થતા જ આવાવાડીયુ કોવનના ઝીલા ઝીણા મધુગ ટુકાથી ૧૫૭ દે છ શુ કોવનને એક ૧૧ આનનમ થતા હરો ? સૂર્યના ઉદયે સરોવરમા કમળો વિસ્તારા મરિ અને મદન ઉદયે મગનમા ભરતી આવે આપણા જીવનમા એકો ઓછ પ્રમથ આવે છે કે તમારે આપણા હૃદય-કમળનો વિકાસ સાથે જો સ્નેહની ભગીની હૃદય ઉઝાગા મારે ?

વાર્તાનુમા આકાશ હાગી વાદ્યોઓથી ધરાઈ જતું દોલ અને તે જોતા હૃદયના મધુરો કેદા વ રાઈ કરે. આવો મધુરો કેદારન આપણા હૃદય-કળે કોઈ વખત થાય છે ખરો ? વાસળોનો એક જ મનોહર મૂર નીકળતાં હરજાતા હૃદયો તે તરફ ખેંચાય અને તે તાનમાં શુ તાત જતી જતા આખરે નીધાય-એવો મૂર આપણી હૃદયવસીમાંથી ઓછ વખત નીકળે છે ખરો ? ધન-મસીના નાદથી ગોપીઓ મારી જતી અને વિન્દલ જતી કૃપા સર્વપ દોડી નહ સ્નેહ-મ પિતો નાનુંડી હૃદય વિન્દલ થાય છે ખર ? કૃષ્ણ તો રાસેશ્વરી રાના સાથે રાસ રમ્યા અને કૃષ્ણચંદ્ર ગોપીઓને પણ રાસ રમાડ્યા હ યને પણ આવી રસેશ્વરી રાધા મળે છે અને આરા ચરદાના રાસમાં હૃદય રસમય બને છે ?

તે જ સમય આજનો છે આ મગન-સુખ-ઉત્તરવનો દિવસ જીવનમા એક જ વખત આવે છે જો આ ધન્ય દાણુ તો અદ્વિતીય જ છે લક્ષ્મી પવિત્રતા અને ૧૫૭ તા નથી આશિષોના મનોચ્ચારમા કે નથી સુરવરે ગવાતા ગિનર કીઓના લક્ષ-ગીતોમા તમારા ઉચ્ચતા આત્માના ધેરા રંગ ગીતમા જ આ પ્રણય-પ્રાપ્તિ છે એ સગીનની તા ૧૫૭ના જુદી

* નોંધ — એક સ્નેહીતા લગ્ન પ્રસંગે તેમના મિત્ર તરફથી આ પત્ર ૧૫૭નો છે લક્ષ એ આર્ય-સંસારમા જીવનનો ૧૫૭ ને અતિ મહત્વનો પ્રથમ અણાય છે તે વેળાએ તમ વિવાહિત વધુવચ્ચે ૧૫૭ની જ નીરતાનુ અને દાપત્યધમનુ સંચલ કરવામાં આવે એવી રીતે આપના પુરાણ સાંસ્કૃતિકોએ લક્ષની વિધિ ધરી મૂકી છે વળી પતિપત્નીને કૃતૃજ્ઞતા સૂચવતો તથા મિત્રો તે પ્રસંગે ઉચિત ઉપદેશ કરે એવો સ પ્રધાન આપણે ત્યાં જુના મગથી ચાલતો આવ્યો છે હાલના જમાનામા લક્ષ-કિયાડ રહેલ કેટલેક બરો લોકરો જવાણ છે, તોપણ એમ જી ૧૫૭ સ્ત્રીએ પ્રાધિકાર શ્રદિયો આપણા જીવનમા હાખવ યઈ છે તેમ ત્રિપિત-તત્ત્વમા લક્ષપ્રસંગે વર-કન્યાને અભિનંદન પત્રો લખવાનો વિવાજ ફેવાનો નય છે આપણી જસલની વરવહુને ઉપદેશ આપવાની પ્રથાનો ઉદ્દેશ એમા જળવાતો હોનાથી એ પદ્ધતિ ઇચ્છવાનેજ છે-આ પત્રમા જીવનમા ૧૫૭ની મહત્તા, કૃષ્ણીનુ કન-ય તથા પતિપત્ની પ્રત્યેની શુભે-છાદિ ઉકીળ કવિત્રી સ નાના લલની સેવીમા રસિકતાથી વણુની છે તેથી આ અભિનંદન પત્ર પત્રરેખનની કલાના નમુનારૂપે હાવાથી ડિસિદ્ધ કરવો બાજબી જણાય છે

રૂપાદક-

અમૃતલાલ માધવલાલ શાસ્ત્રી

સરસ્વતાચંદ્ર ભાગ ૧ પા ૭૪ ૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એડ કપની, મુબાઈ

જ છે એ ગીતનો આત્મ મેળવ અને તારો આજનો નવો મિત્ર-શ્રવનભરનો મિત્ર અરે
અનત શ્રવનનો મિત્ર-પોતાની હૃદય-વીણામાં એ ગીત સારી પેરે ઉતારને તું ઉસ્તાદ મની
તાલીમ આપ અને જોઈ લે પછી આખા શ્રવનમાં એ સંગીતનો મીઠો મોઢો મગા

તે જ સમય-દિવસ-આજનો છે કે હ વ-કુળે યાચનો મીઠો ટુકો સભળાય, મોગનાની
મધુરી ટ્રેકાયે સભળાય અને હૃદય-સાગરમાં રેતેહની ભરતીયે આવે આજે જ વીણાનો
નાદ સાંભળેનો અપૂર્વ સુર સભળાય અને હૃદયને નિ દુઃખ બનાવે કોઈ કલેશો કે એ સુર
ક્યાંથી આવે છે? અદૃશ્ય વીણાના તાર ઝલુઝલે છે અને આત્માને ચનચન નચાવે કે
વીણાના તાર ઉપરનો ગમગ અશ્રુનીએનો કોમગ સ્પર્શ પણ સભળાત છે? રાસેશ્વરી એ
શ્રીના આજે પ્રથમ દર્શન નથી થતા? શ્રવનની 'ઉપા' આજે નથી ઉગતી?

નન કાનુ? મે હસ્તોનુ કે બે વજ્રોનુ? બે હાથોનુ જોડાવુ ધન હોય તો મિત્રને નમના
થતા હન-નન ધનમાં જ શણાના જોડાએ આત્માની-ઉભવના લયોની પ્રથિને આમ
ક્યાંયે ધ્યાન છે? રેતેહની પ્રથિથી જોડાવુ તે ધન અરે હાથોનુ નન તે અતરના રેતેહ-
નનની નાવ પ્રનિયા કેમ ન હોઈ શકે? અને તે પ્રનિયા એ જ છે કે આત્મા આમા સદ્ધામિ
આ પ્રનિયા ઉપર જ અપ્ત્યશ્રવનનો આધાર છે

તમાગ પચ્ચા હૃદયના પ્રીતિયોગની નાન તું કેરી રીતે નથી શું? નપ્પરાને અદિગા
છે? મ્પનીના પ્રેમરિને તો એટલું જ કહી શકાય કે —

“હૃદય ત્વેષ જાનાતિ પ્રીતિયોગ પરસ્પરમ્”

ના નમા! પ્રીતિ-યોગનો મત્ર તો એ જ છે કે — “માત્ર શ્રવનનો દર્શ મારી શ્રવન
અખી રીતે અને રોહના રસ યોગાય નદિ પણ પચ્ચા વિનિમય થાય રેતેહની દાણો
અપાય-નેપાય અને શ્રવન સુષ્પ્ત બને ” પત્ની-પ્રેમની ભાવના તો એ જ છે કે “ સોડ
સોડ ” મની ને, સાડ્ડ સાડ્ડ ’ ક્ય, સેવે પ્રેક ખીજ તણા, એ મદયાગ અનત ” આ જ
નમા! રેતેહના અનનાર એ અનુભવ તમે અનુભવો ‘અનુભવાદ મગો કે આત્માના
ગા! તું નાનાદ મગો કે તુજ હ યના વચતે ” એની મારી નુનેર આજે સાગ ધાય છે
અદિથી જ ‘ પ્રાણ-વિમય ’ શરૂ થાય છે ‘ પ્રણામાં પચના ’ આજથી જ માય છે
અરે એ પ્રણાને પામી પ્રણને પામો જન પ્રણ નિા સાર નિરડે? આ અસાગ નમા
મા પ્રથમે પામ્યા નિના છુકો છે કે

વમ-પત્ની તો ‘ રેતેહ ને સૌજન્ય કેરી દેરી કહેવાય, તો રેતેહ અને સૌજન્યના
નાન તમને નદિ મગે? એ રીતે વની રેતેહ રાસી-પનોતો પચને નમારા શૂરે પચારે તો
તમે ગ્વાગન નદિ કગે? આગળે પ્રવડા વેરગો કે મોતી પી માળાના તોરણ બાણો? અને
તે નદિ મગે તો હૃદયના ઉમગકાથી ઉલગલ જતા દર્પના અશ્રુ-નિદુઓથી આગાદ નદિ
છગી? તમારો હ વમદિરનુ આગળ તો એ મોઢા આસુઓના પવિત્ર જળથી જ ગરને
અને આગળે રેતેહ-ગના સાથીઆયે પુરને, તમારી દેરી કે જેને તમે અવિધમાં

“ત્વ જીવિત ત્વમસિ મે હૃદય ટિતીયમ્
ત્વ કોમુદી નયનયોરમૃત ત્વમન્નૈ ।” — નયભૂતિ

કળી સમોચ્ચો તેને સ્નેહના આટલાયે પ્રાગત નહિ હોય ?

એ દીના સ્મિત-કુન્દા આગળે વેગમ અને મનુરી સૌન્દર્ય ઉઠી ઇ તો દેવોને પણ આ ન નવન જેની શૃંગ-કુન્દોમાં ગમરા આનંદનું મન થાય તમને સ્નેહ-અનન્ય-પ્રાપ્તિ દગવે એ જ “રસિક ચતુર રમણી રંગકલ્પમાની રત્ન બનાવે” અને હૃદયને (સાવે પડી વર્તે) જીવનમાં ઉલ્લસ રહેશે ? આપુ જ જીવન દમ્યા કરનારું અને દત્તધુખીના વાનદન પ્રનાયના પ્રનાદમાં સાન્નિધ્યના દર્શન વ્યા કરવાનું અને તેના એહાજ-ઉદાર હૃદયના સ્નેહ-રિંછોને જીવવાનું આ બધી સ્નેહ-યોગીની છુદીછુદી વિધિઓ છે તમે એ બધું અનુભવે ! એટલે એ દામ્પત્ય-જીવનના મીઠા અનુભવોના ગમરણો તમારી કનિષ્ઠામાં ઉતરશે અને તમારી સ્નેહ-ગીતાના પાસે સ્નેહ-યોગીઓ અલોચિત વાચ્યા જ કરશે

ભારે આજે તમને-ઉલ્લસને શું આપવું ? વહાવમોયા હૃદયના ઉમંગના સારી લાગ-રુચિઓ અને સ્નેહોના હૃદયના અમિત્વના એનાથી રિનેય શું આપી શકાય ? તમારો ઉલ્લસના જીવન પ્રવાતે ખીનતા શું ? ગુનામના કુલો જેવા જ હસતા રો, અને જીવન એના જ સુચ-ધનાળા બને જીવનને ઇન્દ્રિયગ્રન્થ વાસનાઓના સ્પર્શથી કરમાઈ જતા દેવો નહિ અને જગત્ની પાશ-વ્રતિઓનો જાણીયો નહિ લાગે તે પ્યાનમાં રાખજો. જીવન-કુસુમને પ્રેમના પ્રકારમાં ખીનના દો અને જીવનને સુદર બનાવો તમારા જીવન-માર્ગો સ્નેહ-કુન્દ-પર્થી પથગમના રહે. આત્માના ઉગ્ર ગીતોથી તમારી હૃદય-કુળે ગાજ રો અને અમેલ-વ્રતિનાગી દામ્પત્યજીવનનો આદર મનાવો સ્નેહ અને વાસ ધની મીઠી જીવનનાઓથી તમારું હૃદય પોષે અને શૃંગ-જીવન ઉઠેશે કુદરત સુખની પરિતીમાં નરીય જીવડીમાર્ગે પણ અનુભવો આર્ય નરૃતિને ગોલાનનારા શૃંગશાત્રમના અતિથિ! ધર્મ-ભૂતલ્યા-પ્રાપ્તિ માત્ર નહિ પ્રેમભાવ-તમે જીવી જો ? દયા, દાન અને દીનતાના મુદ્રો તમારું જીવનના સંસ્કરે માટે ગુથી દેજો આ મારી રુચે-જાઓ સંસારકાર તમને જાણો અને તેને માટે પરમદૃષ્ટાણુ તમને દીર્ઘાયુ બંધી અખડ સામર્થ્ય આપે. इति शब्द

ટૅબિ.

લેખ - ૧ હમમનરાન હરિવાસ કુન.

(ચિત્ર - ૧ ચિત્રકર પદિત)

(ગા અધી અનુમાન)

અધી મિનિટ ૫૫૧ રેન્ડેન આરીને ટોપી ઉતારીને ઉભા રહ્યો
મિસિસ કૉનિન્સે હેને કહ્યું, “ મિ રેન્ડેન, તમો યા છે કે, એક નહાતું તમારી
ના કાવવા માટે મોકલ્યું હતું ? ”

“ હા યા છે, કેમ ? ”

“ ક્યારે, એ ? ”

“ ઘણું કરીને નવેમ્બર મહિનામાં ”

મિસિસ કૉનિન્સે કહ્યું, “ શ થયું હતું કુતરાને, કહો બેઈએ ? ”

“ કાનઉપર ના પડ્યો હતો તે વિષે સાબત્યું હતું કે, મિનાડીએ તેને બચડું બંધ
હતું કાન થોડોડ મેં કાપી નાખ્યો હતો—આ જ કે તે કુતરું ? ”

“ તમને યુ લાગે છે ? ”

“ મને તો એ જ લાગે છે બગેસર એવું જ આ દેખાવમાં છે—હોયે અત્યારે એ
રેન્ડેન મોકલ્યું થયું છે ”

મિસિસ કૉનિન્સે કહ્યું, “ હા, મિસ્ટર રેન્ડેન, એ જ કુતરું આ, હીક ઉપકાન થયો
અફ્સાદ્ટર નુન ”

રેન્ડેને ફરી પાછી ટોપી ઉતારી

મિસિસ કૉનિન્સે સૉફ્ટને હુદમ આપ્યો, “ રેર ” મોટર ફરી પાછી ચાલવા લાગી
કપિન આટલો વખત માથું નીચું કરીને બેઠો હતો હવે મોલ્યો “ મિસિસ કૉનિન્સ
આતું કદ જ પ્રયોગન નહાતું આપે કનુ હતું કે આપનું કુતરું છે એ જ યથેટ હતું, ”

મિસિસ કૉનિન્સે કહ્યું “ બરાબર છે, તો પણ કોણ જાણે ગમે એટલું તોયે મને
તમારાથી તદ્દન અપરિચિત એના માટે—”

મોટરકાર રેર આની પોઝી કપિને બેઠું કે, રિજન્ટસપાર્કની ઘણું પામે છે —

ટકાએ કહ્યું, “ આજ બેએ આપને બાલી તકવીફ આપી મિસ્ટર મહેતા આવો મહા
ગતો જાવ. ”

કપિને પહોંચા તો “ ના ” કહી પણ છેવટે સ્વીકાર કરીને, તે એમની સાથે ઘરની
અન્ડ ગયો

ચોડી જ વાર પછી આ આની ટૅબિ આટલો વખત કપિવની પામે તેને અ પ્રાને બેઠો
હતો પારકાને થેર આરીને નવા માણસોની અહર પડીને તે ઘણો અસિપાણો પડી ગયો

હતો તે મ્હા પીતી વખતે કેટલી બધી એની ડુઝાકુદ-અને બાજ અહિયા તો તેમાનું
કનુ જ નહોતું

કપિય વચ્ચે વચ્ચે ટેમિના તમ્મ જોતો હતો અને તેનું હૃદય અહરથી પમકુ ધમકુ થવા
જરુ હતું હદિ જો પહેનેથી એ જાણી રહ્યો હોત કે, " આ પાત્ર મહિના પછી ડુઝાને
એને પરિત્યાગ કરવો પડશે તો તો, એના ઉપર એ આટલી બધી માયા થતા હોત નહિ-
પણ હવે, હવે મમ બાપનનો મોઢા કન્યાથી મુ થાય ? "

કપિય વચ્ચે વચ્ચે ટેમિના તમ્મ જોતો હતો.

મિલિસ કોનિન્સ કપિનના મનનો ભાવ સમજી રાખી હતી મ્હા પીરાનું પૂરે થતા
પછી, છોડીને બીજા ખામા વધ જાહેને, ફરીને તેણે થલુ કપિને સમજાવી પણ ફરવો

સમારદર્પણ (નાટક) ૩ ૦-૧૨-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બાઈ.

કાઠપણ રીતે પોતાનો દહાડાવાને રાજ થઈ નહિ એટલામા એજે એન અને કોનર ખરીદવાને માટે નોકરીને દુકાને પણ મોકલી દીધી હતી

એન અને કોનર આનતામા જ રોડાએ ટેમિના ગળામાથી જુનો કોનર ડહાડીને કપિતના હાથમા આપ્યો, નવો કોનર પ્હેરતા ટેમિ ખૂબ દહાડ કરના 'વાગ્યો' પણ, નહાડું કૂતડું! એવડી મોની છોકરીની સાથે તેનું જોડા સુધી ચાલી રોકે! રોડાએ તેના ગળામાં નવી એન અને કોલર પ્હેરાવ્યા મોક્ષના પગ સાથે તેને બાધી દીડુ

કપિન ઉગિને લભો થયો તેણે કહ્યું "મિસિમ્ કોનિન્સ, હવે સારે વિદાય "

મિસિમ્ કોનિન્સે કહ્યું "હમણા જ જગો ?"

ટેમિ તરફ કપિન પૂઠ કરીને ઉભો હતો રોડાએ આડીને તેની સાથે રોકેટ-કરીને કહ્યું, "તમારી દસા હું કહિ પણ જુનીય નહિ કુતડું મોડી હું છે એટલા માટે મ્હારો અપરાધ ના ગણુલો ટો, મિ મહેતા."

કપિને કહ્યું "અપરાધ શાનો?" તેને ઇન્જ થઇ કે, કુતગને સમાજપૂર્વક રાખવાને માટે, યાંત્રાને દુ રહેજ લેનામણ કહે પણ તેના અન કહ્યુંને કાઠપણ ત્રણ મ્હો-માથી વાનને બહાર કરી રાખ્યો નહિ

મિસિમ્ કોનિન્સે કહ્યું "શુઝાપ્, મિ મહેતા! તમારા સોનન્યથી મુ મુ ન થઈ છું નમને મ્હોવાડી જવાને માટે મ્હારી 'કાર' તમારી વાટ જુએ છે "

કપિને કહ્યું, 'ઉપનર થયો 'કાર'ની મ્હને જરૂર નથી (આનો જ થે જરૂર અહિ નજરમા જ છે ને શુઝાપ)"

કપિન એ ખડમાથી બાર આવતા જ, ટેમિને ઝડપે ઝગમગ કરીને એને આવકે! મારીમાને ટો સાટે નીસે પાડવા માડી સિડી ઉપરથી ઉતરતા ઉતરતા કપિનના પગ નુજવા લાગ્યા સિડીને 'અનિચ્છ' પકળીને ઇધ પણ રીતે તે નીચે ઉતરતા લાગ્યો ટેમિની બાજુથી નીસે તેના જાનમા જળે ગાળેના લોળાની માદ પ્રવેશ કરતી હતી રીંગે માગની મીંગે માળ અને બીજે માળથી ભોપતગીએ આડીને, ટોપી અને નાઠડી લેનાર માટે કપિન્સ દોનમા જળને ઉભો રહ્યો ટેમિનો અવર દહાડ પણ તેના કાનમાં આવ્યો હતો

ધરને નોમર ટોપી અને લાકડી તેના હાથમા આપીને, બાજુ ટાડીને, તેને નીચે નમ્યો. રાજમાગ ઉપર આડીને ઉતાડીને પગને કપિન ઘર તરફ ચાનના તથો

૪૦

ધેર મ્હોલીને, લેચ-કીવતી બારણું ઉઘાડીને, ટોપી અને નાઠડી રોડમા રાખીને કપિને, બીજે માળ એકદમ પોતાના ચાનમ્શમાં જળને બાજુ બધ કરી દીધા દર્પણમા એજાએ પોતાનું પ્રતિબિમ્બ જોઈને તેણે ધાર્યું, "માઠની પણ માથે મેળાપ ન થયો એ સાફ જ થયું " તેની બાંધો બેગી અઈ હતી, આંધુથી ઉપરાધાં કરતી હતી, એક બધ ધરીડી કુન્યા કરનાં હતા

કાઠ અને ખમીરનો ડોર ખોલી નાખીને, એક આરામ ખુરશીમાં કપિન હળા પડ્યો એમને પેર સિંચે ઉપગ્રથી ઉતરતી વખત, દોનમાં ઉભા રહીને, ટેબિનુ તે હન્ય-નિલ ક-રૂદન તે સાબળતો આ યો હતો, તેના જ ઉપરાઉપરી આતુ પડ્યા તેના કાનમાં સબળાના લાગ્યા ચોરોક વખત આખો મીનીને કપિન ચરૂમાં પડી રહ્યો કે પનામાં તેણે જોયું કે, એમને વર ટેબિને બાધી રાખ્યો છે બેડો બેડો, “ઉ” “ઉ” કરીને આખો વખત તે નેચા કંઠે છે, કાઠ પણ રીતે તે ધાતો રહેતો નથી નિચાગ કંઠતા કરતાં કપિનની આખમાયી ટપ ટપ કરતા આસુ ટપકવા લાગ્યા.

એકાએક કપિને રૂમાન બહાર કઢાડીને આખમાયી આસુ હોઠ નાખ્યા તેના મનને થયું—આ ટ શું કરે છું!—રોઈ છું! પુરપ માણસ થઈને દુર્ગળ સ્ત્રીની માફક રોઈ છું!—
હિ હિ—

કપિન પગી એકાએક ચરૂમાંથી ઉભો થયો ખીસામાંથી પાઈપ અને તમાકુ બહાર કઢાડીને ખારીની પામે જાળને તે ભરવા લાગ્યો ખજે કશું થયું જ નથી, એવો ભાવ મનની અદઃ ઉત્પન્ન કરી તે મુલશુણુ ઝગતો એકાદ ઇન્દ્રિય હાસ્યરસનુ ગીત ગાતો ગાતો તારે તારે કાપેટની ઉપર પણ ઠોકવા લાગ્યો.

પાઈપ તૈયાર થયા પછી, દીવાશળીને માટે કાઠના ખીસામાં હાથ નાખતાં જ, ટંબિને કાનર હાથમાં આપ્યો તે બહાર કઢાડીને મેન્ટન રોલ્ડ ઉપર રાખતા રાખતા, ફરી તેની આખો આસુથી ભરાઈ ગઈ તૈયાર કરેલી પાઈપ પાગી ટેમન ઉપર નાખી દધને, ચૂકિપત તે બેસી પડ્યો બે હાથે મ્હો લાગીને ફરી પાછો તે રેના લાગ્યો.

અત્રે સાઘસાતના શુભારે લેન્ડવેડિએ આનીને કપિનના રાખન-ખડનુ બારણુ ખખડાડ્યું તેણે કહ્યું, “મહારાજ, તમારે માટે ખાનાનુ લાવું કે?”

કપિને રહેવેથી જ નકકી કરી રાખ્યું હતું કે, જેર આજ ખામશ નહિ,—પીરસાઈ વખત લેન્ડવેડિ નકળા પુછને કે, ટંબિ ક્યા ગયો, તેનું શું થયું, ઇત્યાદિ, તે વખત કદિ ખોલે ખોતલે વારી ન શકે તો?—લેન્ડવેડિની રૂબરૂમાં—એ મ્હોટી શરમની વાત કાન પછી જે યસનુ હજે તે થયે તેથી જ કપિને જવાબ દીધો—“ના મિસિસ જોન્સ—ના, હું હમણા જ બહાર જઈ જુ પેર ખાવતો નથી.”

લેન્ડવેડિએ ધાર્ધ, કદાચ બહાર કાઢજાયાએ આમ રણુ હજે ખાનાનુ બચુ—તે ખુલા “પણ થઈ તેણે પૂછ્યું.”

“ટંબિને માટે ખાનાનુ કલ રાખું કે?”

“ના જરૂર નથી.”

લેન્ડવેડિએ ધાર્ધ, ટંબિપણુ ત્યારે રોની સાથે જવાનો હશે, ત્યા ખાતો આવને તેણે પૂછ્યું, “તમને પાછા ફરતા કેટલી રાત થશે, મહારાજ?”

લલિતનાં કાન્થો ૩ ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

‘ અભિયાન ’

‘ ઠીક, ત્યાં ગારણી તાજી નહિ મારૂં દોનમા મીઠુમતી સળગતી નથી મુખીય ’

‘ ઉપકાર મિસિસ વેન્સ ’

મહા દાથ ધોળને કરિન મદાર આલ્યો તેણે વિચાર કર્યો ચાતો, દાણક પાકમા જઈને જોત તે ન ક એક ગ્રામનિમસ જતી હતી કપિન કુદીને તેની અન્દર જઈને જોતો રીઝવડસ પાઈની નાક આનતા જ તેને કંઈક યા આયુ ગ્રામનિમસમાથી તે ઉતરી પ યો મિસિસ કૉનિન્સના ધર ત ક તે ચાનવા લાગે

તે ધરની રહામે જઈને રસનાતે બીજા માનુએથી, રીજે માત્રે જે ખ મા બેમીને તેણે મદા પીરી હતી, તે જ ખડગરક તે બેધ રહ્યો ખુન્ની બહારીમા યકને અજવાળુ બહાર પાતુ હતુ કોઈ પિસાનો રગાતુ હોય તેવો અવાજ કાનપર આવતો હતો ટંમિના રોવાનો અવાજ સળગાતો ન હોયો

કપિને ધાર્યું, રોઈ રોધને આલે વખતે કદાચ એ ચુપ રહ્યો હશે. આખો વખત કોઈ કં રોવા કરે? માણસ પણ રહે નહિ, તો આ નો કુતર ?

કપિન ધીમે ધીમે ધરના ગારણીની નજીક જઈને ઉભો રહ્યો બાગી નહારેકુ વીજળીકુ બટન દયા યુ

થોડીક ધડી પડી એક નોકરડી બહાર આવીને ઉભી

કપિને પ્રુબુ, “ આ ધરમા એક નવો કુતરો આવ્યો આ યો છે ” તમે તે જાણો છો ? ”

નોકરીએ કહ્યું “ હા, બાપુલુ ”

‘ તે-પેના—મહારી જ પાસે હતો હું જ રહાને તેને સાથે વધને આવ્યો હતો—’

નોકરીએ તેને અટકાવીને કહ્યું ‘ ખરર છે મહારાજ! આપને મહે જોવા છે હું જ નહીં છારી હતી ’

‘ જોહ—તમે? હીં, ભુઓ—મહારા આલ્યા જતી વખત કુતરો ઘણ જ રોવા નાએ હતો અધારે તો હવે એ રોતો નથીને? ’

‘ ના, હવે તો એ નથી રોતો તમારા આલ્યા ગયા પડી ઘણો વખત સુધી એ રોયો હતો મિસ ફોરા તેને કેટલા લાગ કરવા લાગી કેન્ મિફુટ એ બુ ખાવાને આપુ, પણ કુએ તેને ખાતુ નહિ થોડીકવાર પછી ને ચુપ રહ્યો ખરો—પણ વચે વચે હજુ પણ કોઈ કોધનાર “ઉ” “ઉ” કરીને રડી પડે છે ”

મહા મહેનતે આમુ રોખ રાખીને કપિને પ્રુબુ, “ અત્યારે એણે ટથુ ખાધુ છે ખર ? ”

“ તે તો હું જાણતી નથી, મહારાજ તોયે મિસ ફોરા રમોડામા આવીને થોડક કો - કાકિન અને થોડક રાધસ-પુડીંગ, આ થોડીક જ વાર થઈ નહ મઠ હતી આપ અદર આવશો કે મહારાં એ લુનિ ખમર આપુ ? ”

કપિને એકાએક કહ્યું, “ ના—ના—અત્યારે અર નથી જતુ હું બીજા કામે જઈ છું ગુડ નાઈટ. ”

દમ્ભેશને માટે મુખીને ત્હમે ચાલ્યા ગયા હશે-ફરીને હું તમારૂં મટે સગળુ બેવા નહિં પામુ-
આવેશથી કહિ રાત્રી થયા પછી ટંબિએ ખાવામા મન પગે પુ પ્હેનાં તો એ અડક્યો
સૂદા એ નોતો કપિને ફરીથી પાળ આસુ સાચાં

ધડીઆગ કહાડીને જોયુ, રાતના જગલગ અગીઆર વાગના આ પા છે અગિઆર
વાગતે વરનાં બધ થતાં, કપિય ઉઠ્યો

પેર જાળને નેણે પથારીમા આશરો નીધા ઉઠ કઈ આનના માટે કે ? નગલગ આખી
રાત તક- ફરીને કેમટે સદનાગની નગમગમા તે ઉની ગયો

ખીજે નિસે આ વાગતાને સમયે નિના ઉડી જતા રોજની પેન પ્રમાણે ધરના ખુણામાં
ટંબિને સુનાની પથારી તરત તેની નજર ગઈ આજ તે ખાલી છે । ખીજ દિવસેએ તે બેતો કે,
ટંબિ તેની અદર ગુપ્ત યજ્ઞને ઉધે છે કપિન મૂમ મારતો-“ ટંબિ-ટંબિ-ટંબિ- ‘ ટંબિ
તેવો જ દોડીને પનગની નજીક આવતો, આગના પગ બન્ને નિજાનાની કોર ઉપર મુખીને
હસ હસ કર્યાં ગયો કપિય તેને રોજ લાડ કર્યો આજ એ લાડ બોગવતાને આવતો
હવે કોઈ નથી

નાયો નિ સાસો નાખીને કપિન પથારીમાંથી ઉઠ્યો હાથ મ્હા ધોઇને, તુમડ પહેરવા
સાર કર્યો કોટ ઉપર ટેકાણે ટેકાણે ટંબિના ચોળા રૂઆ લાંબોના હતા દમ્ભેશા રહવાગમા અશ-
વત્તી તે રૂઆ બધા ઝાડવા પછી કપિન મટ પહેરતો આજ પણ રૂઆ તે સાર કરવા લાગ્યો-
સાફ કરતે કરતે તેના મનને થયુ-“ આજ જ છેનો દિવસ છે-કાનથી હવે કોઇનાયે રૂવા
સાફ કરનાના નથી ”

પ.

આખો દિવસ કપિને કેની રીતે રહાડ્યો, તેતુ વલુન કરનાની જરૂર નથી ટમ્પનમાં
જાળને કાપદાના લેકર સાબળવા, લાઇએરીમા જાળને વાચનુ, કોમન રૂમમાં જાળને વિશ્રામ
લેવો, દમ્ભેશના નિર્દિષ્ટ કરેના બધાય કામો તે ચનના પૂતળાની માફક કય ગયો જ્યારે ઘેર
જાવતો વખત થયો, સારે તેને યાદ આયુ કે આજ તો બારણુ ઉધાગતા જ ટંબિ મ્હારા શરીર
ઉપર કુદી પડ્યો નહિં । તેથી જ ઘેર જવાનુ તેતુ મન ન થયુ એકાદ રેરોરામાં મટા પીને
હાઇક પાર્કમા તે દ્રરવા ગયો

સા પ્હેગીને, એક બેન્ચ ઉપર કેટલોક વખત તે બેસી રહ્યો કનાકેક રીતે તેને ધણે
જ કટાગો આ-એ એકવાર નિચાર કર્યો ઘેર જાઉં-કાલ રાત્રે જરાનર ઉધે આવી નથી,
જાળને ડિનર જાળીને બેઠેયો બેઠેયો સુઇ જાઉં, પણ તે પણ ઠીક લાગ્યુ નહિ આજ તો
આતી વખત ટંબિ આનીને તેના પગ તણે બેસી રહેશે નહિ ।

ધીમે ધીમે કપિન હાઇક પાર્કમાંથી બહાર આયો તે વખતે, સાત વાગી ગયા હતા.
દિવાનઉપર નાટકની એક જાહેર ખનર જોઇને તેના મનને થયુ કે નાટકમાં જાઉં કયાક ત્રણેક
જૂની જાળ ત્યાર પછી કોઈ પણ રેરોરામાં કઈક ખાળીને, પેર જાળને સુઈ જાળિશ

મારી વીસ વાર્તાઓ, ૩ ૨-૦૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઇ *

આ વાગતા તે સમયે, પિત્ર મઠ નાંટ ઘાગ પામે આવી પેલોનો જ સા નાંક પડી નાંકકે જુ ધણુ દિપિત બેઠીને સા લાખો પા, યુ ભજનાય છે તે તે જગમ સમગ્ર-જાઓ નહિ, દહ તેજા ધિયોટમા દ્રવ્યે, પણ મઠ તેનુ આજ્ઞા પાતામ દોડી ન્યુ નુ પોડુ-આજો, પાડો અન્ય મઠક ધર જાય, રી ન્યારે સાવગીરાન નહિ-ર ત્યારે પેલની વાન કષ્ટેણુ યાદ ન હોય!

લગભગ મેઠ દનાંક બેટનો વખત આવી ગિતે સીચો કટાળી નિત્ર બદા પીકરો! ને વખતે ભુખ ધણી જલુસા ભગી જમકાો માટે તે નાકના એક જોડે ત્રા મગ્ણા મુની ગયો-જલને હોમો થો મનમાંને મઠા બોનવા તામો, — “હું તો ખાસ જઈ દુ-પડુ દેમિ! એશે, નુ ખાધુ દરો?”

પડી તેજો ન ખી ક્યુ કે જઈ નાની માફક જાને નો-રડીની પામેથી મેકરા ખમર નહિ આતુ તાત જ ઓમનિનનમા બેઠી, ગરે ના! જમ વાગનાને સમયે તે મિમિસ કોનિ-નમને જો નહિ પેલો.

હી તે જ મારણા ઉપગનું વિગળી મદન ના યુ હી એક નોકડી બહા આસી-પણુ આ મઠ વાની એ નોકરડી ન હતી, બીજી સ્ત્રી હતી

કપિત્ર એ સમગ્ર કષ્ટા વિદા બોલ્યો, “હું મેજ જાગની ખમર દુગા આ પો ધુ” નોકરડીએ પ્રાચુ, “કયા કુતરાની?”

“અને જો કુતર કાન મ્હારી માથે આ યુ દહુ તેની”

“હુ છે, મેરિ” — કહેતી દોતી મિમિસ કોનિ સ આમમ માયી ઉની ગી કપિત્રને જોડે તે મોથી “મિ મહેના! યુઝ હાનિ! આવો, આવો ખમર કેમ ઉભા છો?”

“યુઝ હાનિ” — કહેતે કપિત્ર અટ ગયો મિમિસ કોનિ-નની સારે મેડે-ગતો ને બો યો, “માફ કરો, આટલી રાતે તમને વેઈટ કરવાની મ્હારી મિનન ઈશ નહતી હુન કેરી રીતે છે, એટલું જ માન નોકરડી! પુડીને ચલ્યા જવાની મ્હારી ધા ના હતી

મિમિસ કોનિ-નમે જુ, “ઉપર આવો ઘની વાનો કરાની કે” — દીતે તે આગળ ચાસી ઘણી રાતો યુ દરો એ કપિત્ર વધપણુ ત માવી રડયો નહિ તેની પાગ પાડમ

ફેલડી મ્હોડિતે, એક દોનમાં તે દાખન થયો

મિમિસ કોનિ સ એક સોદા ઉપર બેગ નાકડી એ-સરમા કપિત્રને બસવાની છતાગત કરી

કપિત્ર મેઠી લેના મુખ તરફ જોધ નેા કેટલીક મીનીટ પડી મિમિસ કોનિ-નમે જુ,

“અમાગથી મ્હોરો અન્યાય થઈ ગયો છે, મિ મહેના, હુ કહીને તમારી આગળ ક્ષમા

“માગવી એ જ મહેને રિચાર કરતાયે જડી મ-ગુ નથી

કપિત્ર રાકી ભરેના ભાગ્યી બો રો, “કેમ દ યુ યુ છે? પ્રિમ હુ—”

“નામી ગયો છે”

“ક્યારે?”

“આજ મહાજે પાન વાગ્યાને વખતે અમે કોઈ પણ વસ્તુ નહોતા રંગોળે લઈને હુ સેન્ડ જેમ્સીસ દોનમાં કોનન્ટ્રી-નામના ગઈ હતી જે આવીને જોયું તો કુતર નથી એન જેની ગત બાધેલી હતી તેની જ બાધેલી છે, પણ અંધી તે તોડી નાખેલી છે”

કપિન બોલી C યો “તમારે હુ ધાર છું કે મહારે જ ત્યાં એ ગયો હશે” — એટલું કહેતા જ અનુચિતનારી તેનું હ વ બળવા વાગ્યું તેણે વિનાર કથેં જિટ જિટ — સામારે આ રાખો હુ એ યો ? “નિ ગયો દેવ તો ગયોયે દેવ” હમણા જ મને ફગીથી પાડો લાવવાને માટે આ લોકો માણસને ધણે ભાગે તો મહારી સાથે જ મોકલશે !”

પણ મીઠ જ પડીએ તેનો તે ભાવ દૂર થઈ ગયો મિસિમ કોનિન્એ કહ્યું, “ના મિસ્ટર મહેતા, તમારે જે એ નથી ગયો મહે ત્રણ ત્રણવાર તમારે આ માણસ મોકલ્યું હતું”

કપિને કહ્યું “સારે એ કમા ગયો હશે”

મિસિમ કોનિન મ થોડી-ની નોન-ડીઝી છેતરે બોલી, “મને ના છે, કુતરો આત્યાર જીવતો નહિ હોય !”

કપિન રૂઢાયાના શ્રામથી બો યો, “જીવતો નહિ હોય એ તમે કેમ જરીને જાણ્યું ?”

“કે હુ કુતરને બોનારા માટે રૂપ તમારે જ ત્યાં મહે માણસ મોકલ્યા હતા એમ નથી જાણે ચાહે ત ક ખજર દેખાવાને માટે પણ મહે માણસો મોકલ્યા હતા તે નોકોએ પાછા આવીને નહુ ?, આજ આવશે છે એક વાગ્યાને વખતે એજવર મેળા ના આગવથી એક યોગો કાગો કુતરા જતો હતો નજીકના એક આછની દુકાનમાંથી એ મેટાડા મેટાડા કુતરાએ દોડી આવીને તેને કરડીને મારી નાખ્યો સહમેની દુકાનના માણસોએ એને બચાવવાને માટે ધણીએ પ્રયત્નો કર્યા હતા, પણ તે સફળ થયા ન હતા કુતરે દોડી નાણુ યદને ત્યાં મરેડુ પડ્યું હતું — પોલીસે આવીને તેના ગળામાંથી કોઇ કોનર નહિ જોઈને, કોનુ કુતરે એ હશે એ કંઈપણ નહી નહિ ફગી ચકાયાથી, મ્યુનિસિપાલિટીના માણસો બોનારીને તેને ખમેલ યો હતો”

કપિનથી બોલી ચમત્તુ ન હતું કામે દારે કપાન દાની રાખીને તે મેટા નીચું કરીને બેમી-સે

મિસિમ કોનિને કહ્યું, “તમે આ ખગ થી અત્યવ વિનગીગ થો, એ હુ જાણુના જા પણ તમને મહારે જાણાવું જ જોઈએ, એમ મહેને યયુ અમાગ જ દોષથી એ યયુ છે મહારે ઉચિત હતું કે, કાને જ ફેંગો વારી — જો કુતરે તેને લેવા ન હેતુ, પણ તે હુ કરી સગી નહિ કુતરાયે કાન રાને કંઈ પણ ખાધું નહિ — આજ દિવસને વખતે પણ ફેંગોએ તેના મુઠા આગળ મેટા બરીને જાનજનની ખાસાની વસ્તુઓ મુખી હતી તેને પણ તે અટક્યું મ ખુ નથી તે વખતે પણ મહે કંઈ હતું — ફેંગો, કુતરે નહિ ખાવાથી મરી જશે, જે કુતરે છે તેને પાણુ આપી આવ — ફેંગો રોડા લાગી તેજે કહ્યું, “ના મા, ક્યાસુધી એ હજી નહિ ખાય — મુખ નહિ લેવાય એટલે જરૂર એ ખાગે કુતરો તો હુ આપવાની નથી —” તેની આખમાં આશુ જોઈને, ફગી મહારામા કુતરાના, આવી ફેંગોના માથી દ વજ યઈ

લખિતના કાગ્યો ૩ ૧૦૦-૦ જેન એમ ત્રિપાળી એન કપની, મુગાઇ

મિસિસ કૉનિન્સ છાની રહી કપિન જેમ બેસે હતો, તેણે જ મ્હો કૅટનેક વખત પડી મિસિસ કૉનિન્સ ફરી પાડી બોલી, “શનાતુ હતું તે થઈ ગયું એનો તો હવે ઉપાય નથી તમે અમને મારી આપી રહ્યો કે નહિ, એ મ્હને મેહોડી સલા છે—પણ બાલુને કે, એને માટે ૫ ડિગ્રી ૬ ૫ અને હાથે શરમ અનુભવુ છું અમારા કુતરાણુ પાંચ મહિના તમે પોપણ કંઈ હતું તેની બોગમી તરિકે તમને પસા આપનાની વાત કરીને હું તમારૂં અપમાન નહિ કરૂં તો પણ જો તમે અનુમતિ આપો તો તમારા દાનરૂપે પાંચ મિનિટ ‘ડોગસ હોમ (કુતરાણી યાજ્ઞાપોષ)’ મા મઠ્ઠ અર્થે મોકલી આપું ”

કપિને આટલા વખત પડી મ્હો ઉચ્ચ કર્તુ એક લાખો નિસામો મુકીને તે બોલ્યો, “આપની જેમી ઇચ્છા હોય તેમ કરો ”

મિસિસ કૉનિન્સે કહ્યું, “સાત થઈ છે, હવે તમને વધારે વાર હું નિનમ નહિ કરાવું, મિસ્ટર મહેતા, ગુરૂ નાઈડ ”

કપિન ઉઠીને ઉભા થયો, “ગુરૂનાઈડ, મિસિસ કૉનિન્સ, ” કહીને ટૂંક મ્હડેનાની માફક ડાબતે ડાબતે ત્રેહો નિવસ ચીંચી

ત્સ મિનિટનો રસો આવીને આનતા તેને અડધો કનાક લાગી ગયો પગ હવે આગળ ચાલતા ન હતા એક ટેકાએ તો એ પડના જેવો થઈ ગયો હતો નજીકના એક ધરના કમ્પાઉન્ડની લિવાન હતી તેને જાણી લઇને તે બચી ગયો હતો

વેર પોચીને, લૉનમા ટોપી અને લાકડી મુકીને, મીલુનતી હાથમા લઇને તે ઉપર ગયો રાખનખડતુ દાર ઉવાડતા,—“આ શુ ! ”

આ તે સ્વપ્ન કે સત્ય ?

ટૅબિ અક્ષત શરીરે રૂમની અદઃ સુધરેલા હતો. કપિલને જોઈતી, બેગે બેગે તે તેની ખાસે જઇને પોતાની પુછડી હલાવવા લાગ્યો એ ત્રણ દિવસથી ખાધાપીધા વિના કુદાકુદ કરવાની શક્તિ હવે તેનામા ન હતી !

“ટૅબ્—ટૅબ્—મ્હારી ટૅબિ !”—કહેતો કહેતો વિરમયથી આનન્દથી ચારે બાજુનું જાન જુલીને, કપિલે તેને ખાતી સરસો લઈ લીધો અત્યારે પાપુ તેના ગળામાં એ જ અડધી છુટેડી ચેન્ડ લટકતી હતી

થોડીક નિરાત વલ્યા પછી કપિલ લેન્ડલેડીને ઉપરાઉપરી બોલાવવા લાગ્યો. પ્રેસિંગ ગાઉન ઉપર ઉનની એક સાન બોડીને લેન્ડલેડિ ઉપરથી નીચે આસી—મેનતી બોનતી, આસી—“Are you happy now, Mr. Mehta ? (મિસ્ટર મહેતા, હવે તમે ખુશી થયા ?)

કપિને કહ્યું, “આ બધું કેવી રીતે બન્યું, મિસીસ જોન્સ ?”

મિસિસ જોન્સ તર્જની હાથવતી હલાવતી બોલી,—“એકવાર નહિ—એવાર નહિ, ત્રણવાર, મિસ્ટર મહેતા—ત્રણવાર મ્હારે છુટ્ટી વાત કહેવી પડી છે સાડા પાંચ વાગતાને સમયે,

બહાર જઈ ફરીને જ્યાં બારણું ઉઘડ્યું હતું ત્યાં તો જોયું કે, ટમિ બહાર બેઠો છે ગંગામા આડંબી તુટેલી માફગ છે, મહેને લેઈને આનંદથી એ પુછી હનાવવા લાગે છે સમજ કે ચેન્ તોડીને એ નારી આયો છે કેટલી બધીવાર તમારી સાથે એ રિજેન્ટસ પાસા ગયો છે! મતો એ જાણવો છે હું એને રમોડમા લઈગઈએકા બી દ્વધ આપ્યું ચપ્ ચપ્ કે તો કને થોડું કેપુ પીતો બાળીતુ બી-તુ તેણે ન પીધું પેટ ભરીને માસ આપ્યું તેને પણ તે આડંબુ નહિ રમોડમા જ એને મહેરા દીતુ હું મલ્લીતી હતી કે, હમણા જ મેં લોકોના માણસો મોનવવાને આવશે થયું પણ તેણે જ, એકવાર તો શું મદાશન, પણ નળ નળવાર એ લોકો આવ્યા હતા—નળુલોવાર મહેરે જુ, મોનકુ પડ્યું હતું—વાર, કુતરે તો અતિ આપ્યું જ નથી”

કપિન દસતો દસતો બોલ્યો “વા સાઁ મિસિસ જોન્સ, તમે જુગી નાત વા આર કરી? તમારી સ્થિતિ શું હું નથી મનજી રા તી મદનન? એ આજ રૂબારમા જ તમાર મહેા જોઈને હું સમજ રાખી હતી શા માટે? અમનુ કુતર એ ગાતુ? એક પાઉન્ડ અથવા મે પાઉન્ડ આપીને એમણે વેચાતુ લીધું હતું એટલા માટે એ એમનુ કુતર?—નાહ! પૈસા જ બધું કે? હેત શું કરજ નહિ?”

કપિને કહ્યું “ત્યારે તો તમારો એવો અભિપ્રાય હશે કે, પૈસા આપીને મન ખરીદી શકાય”
“હા એવો જ નહિ તો બીજો નુ? એ જ મારો મન છે અને જરા મુશી! જીવની રહીશ ત્યાં મુશી—ઈશ્વર દરોતે મહેરે એ જ મત કાપમ રહેા

“તથાસ્તુ હવે કહેા કે, ધરમા કઈ ખાવા બાનાનું છે?”
“કેમ, તમે શું ખાઈને નથી આવ્યા?”
“ના”

“*My Goodness*”—આખો દિવસ અપવાસ જ કરો છે?—નીડ હું ખાવાનું નાતુ છું,” કહીને મિસિસ જોન્સ નીચે ઉતરીને રમોડમા ગઈ

થોડી-વાર પછી ડુ માંમ, આચાર (Pickles) અને ટોલ્ટ માખાનું અને પનિર લઈ આવી.

કપિન ટેમન ઉપર, ટમિ રૂટલ ઉપર—એક સાથે જ જમવા લાગ્યા જમતા જમતા મિસિસ દોનિન્સને ઘેર ગયા વિગેરેની વહેનેના કંઠ મુશીની હમીકન કપિને લેન્ડોડિને કહી

લેન્ડોડિએ કહ્યું, “ત્યારે એ વાત સાલળીને તમે એટલા મધા ચિન્તાતુર કેમ થઈ ગયા હતા? ટમિ ચેન્ તોડીને નાશી આવ્યો છે, એના ગંગામા ચેન્ પણ છે, કોનર પણ છે, જો કુતરો મરી ગયો હતો તેના ગંગામા કોનર ન હતો એ સાલળતા જ તમારે સમજવાની જરૂર હતી કે એ કોઈ બીજાનો કુતરો હશે થોણું—કાણું કુતરે શું લ નમા આવ્યેક જ કુતર રહે છે હે મદાશય?”

કપિલે કહ્યું “જરોનર કહો ડો મિસિસ જોન્સ! એનો નો મહેને ખ્યાન જ આ યો નહિ”
તે દિવસથી કપિન ટેમિને હવે રીજન્ટસ પાર્કમા ફરવા લાઇ જતો ન હોતો હાઇડ પાર્કમા જતો હતો કેન્ પસિંગ ટન પાકમા લઇ જતો હતો, કપુ બાગમા કુતરને ફેરા નડ અથો હનો-પરન્તુ રીજન્ટસ પાર્કની જમીન ઉપર ફરીને તેણે પગ મુક્યો નથી

• પી. કે મુરરજ ના મજ હપરથી અનુવાદ

અભિપ્રાય સાકુન્તલ (સ્વ. જવેરીવાનકૃત) ફે ૨૦-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઇ ૨૦

ઉપા-“સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ અંક)

વેખા—“ગોક પુત્રોત્તમ ત્રિશાખ મારજી.”

(યાતુ અગ્નિઞ્ઞાનિદાનિ. વાતાં)

પ્ર- ૧૧ ૨૦ મુ

માર્ગમા

પ્રાંતિ ભુવિ પ્રાંતિ નમિવિ, વદ દુઃ પખ દુ ખ પાવ
મ મી મહેરી સવ, મ્યા મારે કયો ખાવ

હમારી કુખ નહોં તકળી લેખીન,
હમનીકા મન દહેને એવકા હય

તુમહારા દિન અગર હમશે રીત દુપ,
તે અહેતર હય હમારા બી ખુન હય

*We must in an evil land,
That is near to the gates of Hell, —
I wait for thy command,
To serve, to speed, or withstand,
And thou sayest, I do not well !*

*Oh, love the flowers so red,
Be only blossoms of flame
The earth is full of the dead
There is danger beneath & over head,
And I guard at thy gates in fear
Of peril & jeopardy,
Of words thou canst not hear
Of signs thou canst not see —
And thou sayest 't is ill that I came !*

'In shadow-land'

સામીતીયકો વખત થવા આ યે આ ન્દાની ગેમા બોરમા આવી, હિસાની મુખેસાગર
ઉપર ૧૧ લગમા તેમજ ઉતારા મળ્યો. ઉપ એરડાગા આવવાસ ખિ નારી
કમ ના પત્રો ૨ ૧-૨-૨૦ એન એમ ત્રિશાખ મેન્ડ કપતી, મુખાર્થ

તિરસ્કારથી નેના ખાટનાપર એમના સદગત્વાર્થ બોલી - “ શુ અહીં રાત કાની છે ?
આમી જા મામા ? ”

“ હા, સંધ્યાકાળ થવા આ યો છે રાતિના માર્ગમા બો છે તેમ રાતના શિગરમા
દ્રાખન થવા દેને નહીં માટે રાત અહીં જ ગાળી પડશે ” બાટા દેગ ખાતો બાહ્યગન
ઉપના સમ્બો જગ કરડાખીમા બો યો

“ ખમર હતી કે આજ રાતના શિગર પહોચ્યું છે તો વેળા કેમ ન નીકળ્યા ?
નમે જાણી નેહને મને આ કમળ જગ્યામા ગમવાના હેતુથી જ આ દીવ કરી છે, નહીં ? ”

“ એમ તો એમ, ” જરાક મસ્કરી ભરેના તો જરા આનન્દી મંત્રમા ધીમેથી બાહ્યગન
બોલ્યો - “ તુરે, આ પગનાથી આખી રાત ત્હાગી સાથે રહેનાની એકાત મળશે એ
ધારીને જ ! ”

“ તે તમે કાંવે જ કરી સમ્યા હોન ! આજ આમ શુ કામ વ્યું ! મને જાણી નેમો
જ હેરાન વનાની મનનમ, બીજુ શુ !

‘ કાન, કુમ્પ હતો આજ શાલો થયો છુ ”

“ તે સારી બદલાયા ? ”

“ કાન ગનના માતુ ધીના ખડમા તમારા હુક સમયના સદવાસરી ! ”

તે ઉત્તરમા કાર્ફ બોલી નવી મુગી રહી સંધ્યાનુ અજનાગુ તે ખડમા ધીમે પ્રમાશ
નાખતું આવતુ હતું - ધી પગે વીની અતે પોનાનો ભવ ટાગતી સકવા જરા કરડાખીમા
અને જરા નિગ્ગરથી મઝકીયુખ અવાજથી બોલી - “ આના કેટના કેટલા દિવસગમવાં કુનો
નમે કર્યા છે ? ”

તે દમ્બો ‘ શુ તમે મને એ કાર્પમા કુશળ સમને છે ? ”

“ તમને સગમ નથી આવતી ? ”

“ શાલી નગમ ? એનુ ચે શુ હતું છે ? ”

‘ પગને પગને મ્હાડ અપમાન કર્યું છે મ્હારી દાગી વગર અહીં એમની મ્હારી જિજ
વિશ્વ જાણી નેહને ગળી એ અપમાન નહીં તો બીજું શુ ? તમે મસ્કરીતે તમારા વન-
નથી મને તમે નિનકન વ્હાતા નથી એ દેખાડ્યું છે - કાન રાતે પથુ ”

“ સ ના, નકનાર ! જેની તુ ૩૨ છે તેની આ લીનભાગી તરક મારા, માથા-વાની
ગાળાથી તુ છે ? ને મ્હા ! નગ્ક અત્યારસુધી ખેાટેન ને રકાગી-એ, તિરસ્કાર શુ હું
અમગ થમો નથી ! ”

“ મે - હી ! નિ મ્હા ! અમે તે વગી ”

“ હા, એ - વીનાલી જેો ઠમવાને તમારી સાથે નગાયાથી બો યો, તમારો
સ્વામી બના યો ને પ્રતિ નિગ્ગર ખેાટે છે ! હા જાગે જે આપુ અને ન રવીખડું, ને
મ્હારે માટે ન હોતુ અમે તેની આ શિખા થત, તે મેં બોગરી તમારા વિચાર, તમારે વન, ન

તમારે બોલવું, તમારો સ્વભાવ, અમને પિ કારનાતો, અમારા મર્મએને તુ-ઠ તણખના સમાન ગણવાને, અને વળી—”

“જસ રો મહારા મનમા એવું ક્યારે પણ ન ટોલું હું બાપારે સ્વયં કહું છું લગન થયું તે મહારી મરણ નિશ્ચય-લગન થયા તે વખતે મહાર હવે તુડી મધુ છલુ તમે માફ ન લગાડો. એક અક્ષરે અક્ષર હું સત્ય કહું છું બોલું ન લગાડો. અમારે હું મહાર અન્તરે બોલું છું લ ન થયા તે અગાઉ એક ખુનીતા ફટકાથી આ હવે તુટ્યું હતું હું સરફાળને નહાન-પણથી મહાત્મી હતી હાય, હું બાલુ છું, કે, મહારે આ બધું ન બોલવું જોઈએ તે અચોક્કસ છે તે કહું છું, પણ હું તો મહાત્મી હતી અમારા લગન પછુ થવાના હતા ઉમેદ હતી ત્યાં આપણા બન્ને કુટુંબોના વરના વૈગ્ર સખ્ય થવાના હેતુથી ખાનસાહેબે પિતાજીને સમ-જાવીને આ યોગ મેળવી આપ્યો. ‘દીકરી ને ગાય જ્યાં દોર ત્યાં જાય,’ આમા હું દોષિત નથી પણ હું પપિત છું—સર્વ દેવોને—અમામાને સ્મરીને હું વચન ઉપર કહું છું કે હું પરિત્ર ‘કુ’ । તેને ખરે જ મહાત્મી હતી અને તેનું ખૂન થયું હાય, કેઈ પાપી નિદય, નિર્હર, અને દુરાત્માએ તેનું કંપીછ તૂલ કર્યું તેનું મૃત્યુ મુદ્દમા કે દહીંને થયું હોત તો મને આટલું ન ભાગત પણ—પણ મારી જીલ ઉપજી નથી રે, એક ખુનીએ અધારામા પાગળથી આ લખડો વોગ હત્ય કર્યું તેનું ખુન કર્યું તેનું હોહી તે પાપાણુ હૃદયવાળા રાક્ષસે પીડુ-રે પીડુ આ અન્યાયા એવું પુરા જીવન આધારનું ખુન કર્યું આ હું ખી બાળા મામે બે કોઈ પ્રેમથી બોલ્યો હોય તો તે મરફોજ એક જ હતા તેનું ખુન—અને તે પણ તમાગમાના એકે-શિનાળના સાથીએ—હા, ફર દુરાત્મા સાવિતા માત્રામા મેતાન નરહરે. હા, હું બાલુ ‘હુ, સારી રીતે બાલુ છું કે આ કાનગાએમા તમે જોગયા નથી તે પણ વડાનગી માટે નહીં પણ માન બેદરકારીને જ લીધે, આપણા પપિત બાદશાહ સામે આ બાપોરી, મુજસમા તમે ઘાઠ પણ લાગ લીધા નથી પણ તમે જ કહો કે તમારામાના કોષ્ટએ આ મહાન સગાનું ખુન કર્યું, ત્યારે હું એક અત્તાન બોગી બાળા તુટેના હૃદય શિયાલ કે તિન્દરખની લાલ્હી શિનાય તમારામા કેમ બેળાઈ શકું ? તમે જ કહો ! મહારી લાગણીના વિચાર રો ! મેં મહારી ફર્-વેલ-કીનો મેવાની કમ બલનનમા તમારી અને અવગણનેથી મદદ મગને એડી આશા બાધી હતી, પણ તમે તો પહેલેથી જ દગા ન્સા, બે રહાર દશા, તેથી હું પાડી હતી ‘પ્રથમ ગ્રામે મહિકા’ ગ્રમાએ મને થયું—હું તમારા નરમા આશાખરી બાની મહારા આત્મા લખ્યો હતો—મહાર હવે જે માગી રહું હતું તે તમે આપી વધ્યા નહીં !”

“છઅર શમા દરો ! હા, તમે અમને બધાને કેવા પિ કારતા દરો !”

“હું તમને પિ કારતી નથી તમે મહારા સ્વામી છે. હું આર્ધબાળા છું તમારો ભાઈ, તમારી માતા, મહારા નરક મપાણુ રીતે વર્ત્યો છે, તેમના પ્રતિ અને માન છે તમે આ દગા દગા લાનગાએ જેની મુખ્ય તેમ, ખુન, હૃદય, બાપોરી શિવાય બીજી કાઈ પણ નથી, તેમા સામેય નથી એ હું બાલુ છું હા શિયાળ અને તેના સાથાઓ ! હા, આ દિ નાખત્ર કગાળ દુગાત્માઓ—અને એ દાગ ખનડાને તે જ હાય કાપવા વખત આવે નમી રહે તેવા કૃતમ દુરાત્માઓ પેઠે—તમને હું પિ કાર છું”

“નરનાર” વધુ ન ખમી શકાયથી ક્રોધથી છેક તેની નજીક આવતો, પોતાના હાથમા જોરથી તેના હાથ પકડતો ઝેડાતો બાણ બોલ્યો, “ધડ થયુ ધધર તારા આ સજ્જો માટે તને મમા કરો તુ શુ બોલે છે તે તુ પોતે જ સમજી શકતી નથી. તુ વિદુ છે-મરાઠની પુત્રી છે અને આ વિચાર ? બાળા, બાળા તુ જાણે છે, સમજે છે કે આપણે પણ માણ્યો છીએ તેમના જેવા માણ્યો છીએ-શું આપણને હૃદય નથી ? તુ આખો નથી ? આ આપણા દેશમા આવી, આ પરદેશીઓ આપણી પવિત્ર ભૂમિપર મત્તા જમાની આપણા જ યોગને નાસ આપે, લુનમ ગુન્નરે અને તે આપણે મુગે મોડે જોઈ રહીયે ? તુ મુન્નમનો પોનાપર કાઢી ખીજે આવી રાજ્ય કરે, કે વતવિ લુનમ ગુન્નરે તે જોઈ શકે ? આ પગ ત્રતાની ખેડી અને ત્રાસ શુ તે ખમી શકે ? આ બાદશાહ પોતાના મનસી કાયદા, પોતાનો ધર્મ આપણાપર જોર લુનમથી બેસાડે, નાખે તે આપણે સાખી રહીયે ? આપણા મહેરો, ગામો હુટાય, બાળા ભરમ થાય, આપણા બાળકો, યુવાનો ત્રહોના લોહી રેાય, આપણી બાળાઓ ને સ્ત્રીઓની આનુષ્ઠા ઘેળે વિનમે લેવાય-લુનમી વિપાળો થયે-આપણી નજર સામે અનેક અત્યાચારો કરે, અને આપણે એ જોઈ રહીયે ? સાખી રહીયે ? એ હાથ આપણને ખાણુ આપે છે આપણા અતના ઉ એમ ધારી સન સહન કરીયે ? વિવાલ અને એના સાર્થીઓએ આ સત્તા આ હાથ ને આવા તુનમો ગુન્નરે ડ, આપણી ભૂમિ આપણા દેશ ખેદાનવેદાન કરે છે, માત્રાભાવનો ન કરે છે, મરિશ તોડે છે, આપણા ગામો બાળા ભરમ કરે છે આપણી સ્ત્રીઓની ડે-ચોક તારા બુટે છે, આપણા મગાઓ ને આપણા જનબાધઓને રહેમી નામે છે આપણને ક્રમાગ દાનને પોરમાવા કે, એ મે કપીજ હાથ છે, અને તે હાથને તોડવા શિરાઈએ હુગે ડગ પો છે ધમ્મ જરૂર નેમા યશ આપશે જ ! મારા, આ સર્વ તુ મોજોખમા ઉગરની બાળા ! આ મન તુ કરાથી સમજે ? ”

“પણ મ ફાણુ ખુન થયુ છે ને હુ કેમ બૂલું ? હા, વાગ આવે તો એવી જ મીને એ લોગ મજાખાનનુ પણ ખુન કરે અરે, મ્હારા પિતાનુ પણ ” તે અરખી નિ શ્વામ નાખ્યો બાણુ મોતુ સંભળી નિત્રમમાં પડી ગુચરાઈ તુ સત્ય તે સમજી શખી ની-મુગાઈ-આજ વિનસ મુધી ને વિમલ મનુ હનુ, પિતાએ કબુ રીખ તુ હનુ તે ખડે કે અત્યારે આ અમિએ તુ તો એ કાઈ સમજી શખી નહી થોડા વખત પડી પાડી બોની —

“તમે અત્યારે ને તુ તેમા ઘડ સત્ય છે હુ તે બરાબર સમજવા માગુ છુ અરે, આજાન હુ-આ દુનિયાની મો ખર નથી ”

‘હી, તમે આ અનુભવ કરાથી જાણો ? આ નિશાળ સહિમા ઘડ મીખવાનુ છે અને આપણે સારે હાથએ તો આ જીવનની ગુચરાઈમાંથી એક ખીજનો હાથ પકડી તરી શખીએ

*As unto the bow a cord is,
So unto the man a woman is,
Each useless without the other*

—Longfellow

“ ધનુષ્યને જેમ ગરી છે, તેમ પુષ્પને સ્ત્રી છે
એકરિના બીજ નહીં છે ”

આ ગીતા મોઝા રડીગાજ રખડુ કહેરાતા નાટ્યગાને આ પ્રમાણે બોલતો સાંભળી
સકના ગાઠ આશ્ચર્ય પામી તેની ડાંગી ચમકતી આખો તેનાજ દીપ્તી પડી રહ્યો—તે બોલતો
તેની નંદુ નદ્ય આ ચો આંખો તેના બેઠિ ખલાપો બંને હાથો મુઠ્યા તે મનાર પૂરી પેકે
નિન્દારથી તરછોડા નથી તેજુ બોનુ કનાકાના કનાકો મામ્યા કર એવું તેના મનમાં
આનું તેનો અનાજ, તેનો દેખાવ, તેને અત્યારે તેના તરફ માન, પ્રેમ બેસતો લાગ્યો.
તે હવે તેને મહાતા સીખી હતી તે બોલ્યો —

“ દલોચકી, જો તું તારો આ સુંદરમળ હાથ થોડો નખત મારા હાથમાં રહેના દે
તો ઇશ્વર પોતાના ખરા પ્રેમીને જે સીખવે છે તે આપણે સાથે સીખીય ? ”

“ તે શું ? ”

“ વસતમાં જ્યારે સવ દીકરાઓ આદનાદર હોય છે ત્યારે છુનછુન પોતાના માનુકને
જે સીખવે છે તે પ્રેમ ! ”

“ પ્રેમ ? આ દુનિઆમાં મારાપર હવે કોઈ તે ગમે તેમ નથી ! ”

“ નથી કેમ ? તારી નજીબના એક હૃદયમાં તારા પ્રેમે વિગ પ્રેમ છે તે હું સત્ય
કહું છું ”

આ તે બોલ્યો અને ફરીથી સકરાગના હૃદયમાં તેની જાનુઆસર થઈ પી આત્મની
ચાતિ ગઈ, પુનઃ સુખની પ્રભાત-ઉષા જગૃત થતી તેના હૃદયમાં બાગી તેને આ સાથે
આપના બોલ્યો —

“ મકુતલી, તારા બોલકો મને આપ, અને પ્રેમનો પહેલો પરિપાક હું સીખું ”

સકરાગ આ પ્રેમના પ્રથમ ચુમનમાં સવ જૂલીગ પોતાની કહેલી પ્રતિજ્ઞા-સંકલ્પ-
—પિતા સવ જૂલી પશુ આ સુખીસ્વપ્રમા ભગ કરતુ બહાર નીચેથી મોટા કોનાહવને
ધનિ આ ઉભય પ્રેમીઓને ચમકારતો તેમને કાને અથડાવો જરા મુગ્ધતા સનાર છુટી
પડના બોલી — “ આ શો કોનાહવ ? ”

“ એ તો હમેશના બનાવમાંનો એક છે રરનામાં એક સીવ અપમાન, મિથ્યા ખટાન,
જુનમ, બનાતકાર કે કદાચ ખૂન પશુ-આજકાલ આ હિનભાગી માનવમાં રોજને રોજ આવો
આના પ્રકાર બનતા ગ્હે છે ” એમ કહતો બારી તરફ દોડ્યો તો આ પછીના પ્રવૃત્તિમાં
વહુવેના પ્રકાર તેની નજરે પડ્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું

આઘાત.

“ બી જો મુરબત કરો, ઇતને ન હો હટ-ધર્મ,
/ સર્વ આહ મર્થ ભરતા હું, હુવે જાતે હો વૃમ ગયે ? ”

અનંતભરમ ૩ ૦-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી-એન્ડ કંપની, મુબાઇ

અ નહસે યરમાવ, જે દુનિયાળી ન હો શર્મ,
પથર ન મને જાવ, જરા ટિલકો કરો નમ
ધતનાબી કનેજ તો કાઢ સન ન હોગા,
તુમસાબી જહામે ઝાંઝ બેપર ન હોગા!
હાયે સમજાના ન માના ફસ ગરા જગનમે,
મુઝસે દેખાબી ન જાતા હો અપમે હાનમે
કરી હમે ઉમ્મીદ ઉસે રીર દુઝરતી હો કાહા!
જગ થીલન આ જાતી હમે કુછ ખમો એક બાનમે
જો કાઢ ઉસકો બચાવે ઉસમ તાબેદાર હુ,
કુછ નહીં હયે ઉજર ઉસમે મુઝે જાનો માવમે
અફસોમ ક્યા કહુ જો મેરે દીનકા હાન હય!
હર લહજા એક દીન હય, મહીના હય, સાવ હય!
યડ યક ઘરી ગુઝરતી મુઝપર વખાન હય,
ચાણુપકો ગમમે મેરાબી અગ ઇન્તિઝામ હય

આ ધર્મશાળાથી થોડે દૂર રસ્તાના નાકાપર એક મ્હોટો ટુપો હતો તેપર બે ગરિમખેડો સ્ત્રીઓ પાણી ભરતી હતી, એવામા બાલુની ગતીમાથી આપ્તસ યુવાન મુસનમાન શિપાઈઓ જોયો પોતાના યુવાન નાયક સાથે લહેરમા ત્યાથી પસાર થતા હતા, તેમની નજર આ સ્ત્રીઓપર પડી તેમને પામે આવતા જોઈ આ સ્ત્રીઓ ગભરાઇ છેક સાયકાળનો નખત તે વખતે માર્ગપર પસાર થનારા લોકો વળી થોડા-એકની બે સ્ત્રીઓ, અતે સામે આવતી મુસનમાનોની ટોળી તેઓ ગભરાઇ પાખીના મેઝ માથાપર ઉચકી નિચારી નાજ અને ભયની મારી સકોચામને ઉભી રહી, તેમા એક તદ્દન યુવાન સુદર દેખાનની હતી અને બીજા તેનાથી મ્હોટી પ્રાંત હતી તે યુવાન બાળાપર નજર પડતાં એક મુસનમાન શિપાઈ બો મો -

“ અરે ચાર જો, જો કેરી વીઝળી ચમકે છે તે ! વાહ ખુમસુરત, ખુમસુરત ! જો, જો ત્રીજાએ તેના તરફ જોઈ પ્રથમના ગેરા જ ઉદ્ગાર કાઢ્યા ત્રીજાએ ત્રીજી કાઈમરકરી જવા સમ્મો ઉચ્ચારી પ્રશ્ન પુછો ! અને સર્વે મ્હોટોથી ખડખડ હસ્યા, એટનામાં ત્યાથી પસાર થતા ત્રણચાર યુવાન મરાગઓએ આ પ્રકાર જોયો આ મુસનમાન શિપાઈઓની ટોળી વનવટ સામે ઉભી તે સ્ત્રીઓ તરફ જોતા રૂપદરીતે તે વિરે અને વિશ્લેષન તે મરીમા સુની વિરે પોતપોતામા અટકચાગુ કરતા હતા, તે જોઈ તેમને અતિસતાપ થયો અત્યારે વચ્ચે પડીએ તો આટલા બધામા પોતાનું કાંઈ ચાનરો નહીં પણ તેથી માત્ર હાથદો એ થશે કે કડ પશુ ન થતાં ઉનકુ આ ગતિ પનીચારીઓને આ કુટો વધુ વિટવના કારી આવો રિયા મનમા લારી તેઓ મુઝા રણા આ ચમકો અમારી મરાગ સ્ત્રીઓની આવી રીતે મતંગી કરે અને અમે તે બગે મ્હોટાં જોતા રહીયે તોઆના કરતાં વધારે દુઝનન બીજુ કયુ ?

પ્રેરકીક ૪ એરદ્રોનોશ ૨ ૩-૦-૦ એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

આવે વિચાર મનમાં આવી તેમણે મન આનિ નુબ્ધ થયું હતું તથાપિ સત્યાપામિને દામી
જ્યાં તે ઉદ્ભવ્યો ત્યાં જ દામી દઇ તેઓ એક ખુલામાં જગાડ થી થાય છે તે જોતા ઉભા
એટલામાં એક શિપાજી બોલતો સમજાવે —

“દામી દામ, કયા ખુલસુરત દામી યા અરા, કયા મુખમાં આ બેઠી તેને ધણે
નામ થાય છે નાહ, ધણી થતી નમ્મીદ દુઃ કરવાની તજનીજ કર છું રોતો, બુલો,
હવે મની ગમન થાય છે ને ”

આટલું બોલી તે નીચે ગમે અને હાથમાં એક પથ્થર વધે તે મિચારી ગરિન સુદગીની
ધણપર માર્યો અને પથ્થર ફેંકતા આ રાખે તેના મુખમાંથી બહાર પડ્યા, “આટલો વખત
વીજળી ચમગી, પણ હવે વરસાદ કેવો પડ છે તે જુલો ” ઘરો કુચે, તે બાંધુ સર્વાંગ
પાણીથી ભીંજાયું “બીજા મોટેથી ” નાહ વાર, ખોલત ખખડ ” એમ કહી મોટેથી હાથ
પ્રધાનને આ બેન જોનારાઓની આંખો સનાપથી લાવ લાલ થઈ ગઈ તેમને ક્રોધ હવે હવે
ઓગમી ગયો અને વ્યાધ પેઠે તેઓ દુઃખ એક ધરીને પથ્થર માગનારને કમરમાંથી
ઉઠાવે અને જોરથી જમીનપર પડ્યા તેની છાતીપર ચડી બેઠો અને ખૂન જોરથી તેને છુટીઓ
મારતો છું કરી તે નીચે મોટેથી બૂમો પાડવા લાગો બીજાઓ આ પ્રમ થી સ્તબ્ધ થઈ
ગયા બીજા વચ્ચે મનમાં એટલામાં તે આ મુનવમનો પર તુડી પડ્યા, અને ઠોનાદ ન મળ્યો
આ પ્રકાર માર્ગોથી બાહ્યગવે જોયો અને તાદાશ્ય પાડે ફર્યો તેની મુઠા ફરી ગઈ ચલ-
રાત્રી મકનાર મોલી —

‘કયા નમો ડો ?’

“બહાર, રરનાપર—જેની નથી, એ સ્ત્રીની લાજ લૂગાનો પ્રસંગ છે ”

“હવે જોનાર તું કરી નકમો ? મુસમાન શિપાજીની રોળી સામે ”

“ના, એકો પછી મરોડો તું એક મગા સ્ત્રીની આનરનો પ્રસંગ છે ” આમ

જોતો જણાડ લઈ ચાલતો ગયો

Curved is the line of Beauty,

Straight is the line of Duty,

Walk in the last, & thou shalt see,

The other ever follow thee ”

તે ઉઠી સમિત મુઠાએ મારીતરફ પડે તે નીચે ગયો, અને સામે રરનાપર થતી
માગમારીમાં બજાવે માર મગામાં પાચ થયા રરનાપર ધમાચકટી જળરી આવી.
મુસમાનોની બીજી રોળી પણ એટલામાં લા આરી લાગી અને આમાં સામે ન થઈ, એટલામાં
પાચ સામે બીજા મગાઓ પછી આસપાસના ઘરોમાંથી બહાર પડી બેઠામાં, અને એક
નાનકડે લુપ્ત મચી રહ્યું મારામારી વધી વજીરની તે રોળીઓ આ ધર્મશાળામાં
મકાન નજીક આનસ લાગી જુઓ, ધાપ ન થયલાઓની આંખો આરીઓ, પ્રાચનાઓ, ગીર દાહો,

શ્રામગિરીનો ગજળ (સચિત્ર વાર્તા) ૩૨-૦ એન એમ શિપાજી એ-ડક પત્રી મુજાઈ

પાકાના અવાજે મકવારને કાને અથડાવવા લાગ્યા તે ધુજના લાગી એટલામા આજ્ઞાસ્ત્રનો ગાળે અવાજ કાને અથડાયેલ તે મ્હોટેથી કાઠ તિંદીમા કાર્ન મરાગીમાં બોલતો હતો પછીના ક્રોધાન્વેષનો તે અનાજ હતો, પણ પછી ધીમે પડતો આનંદમા આવતો મરકગીના અવાજમા ફેરવાયો અને સર્વ કોનાદન એકત્ર સ્થાત પડી ગયો દેખાયો કાઠ મ્હોટે મરાડો અમળાગ કે સગાર લા આવેનો નજરે પડ્યો, અને આજ્ઞાસ્ત્ર તેની આંધે દસી હતી નાન ઝગે હાથ એમ જણાયુ અને લોખે વીખરાયા આજ્ઞાસ્ત્ર ધર્મશાળામા દાખલ થયો ઉપર આવ્યો તેના તરફ સકાર નેષ રહી તેના ડાબા હાથમાથી પેની રહેતુ હતું, તે બોલતા ભયથી બોલી ઉઠી — ‘ તમે ધનાયા ડા ! ’

“ ના જરાક ! કાઠ નથી ” પણ એટલામા તેને અંકુ આવ્યા જેવુ થઈ તે ભીંતને અડગનો ઉભો તે પામે આવી, તેના હાથ પડી આજ્ઞાસ્ત્ર વા જાડ, બેમાડયો—“ તમે વધારે ધનાયા છે. હું ધમશાળાનાગી આજ્ઞા પાણી વધ આવવા કંટુ છુ અને એટલામા તમારા ધાને કપડાથી ઝુલુ ” એટલું કહી નીચેથી ધર્મશાળાની ગેલવાન આજ્ઞા બોનાની અવરજ કપડુ પડે આજ્ઞાને, યોડુક કાપુસ, તથા પાળી સત્વર લાવવા કહી પાડી કરી

“ અરે એ તો કાઠ નથી—હાથપર પેના શિપાઈની લાકડીનો અઠતો ફટ વાગ્યો અને ચોડુ ડોનાયુ છે બીલુ કાઈ નથી ’

“ પણ મને ક્વેવા ઘો ” તે બોલી પણ તેજે તે દેખાડવાની અનુગ્રા દેખાડી નહી. તે ચિંતાથી ઝડપથી તેની પામે જઈ જમીનપર ઝડપીયે બેડી, અને પગમાત્રમા તેનો ડાબો હાથ પોતાના કોમળ હાથમા લીધો તેજે પાછો બેચવા પ્રવલ્ન કર્યો પણ તેજે તે હાથ ડાડ્યો નહી “ તમારી આખી બાહ લોહીથી અગડાયવી છે ”

‘ અરે કાઠ, નથી કાર્ન નથી. ” પણ એટલામા તો ધીરેથી ચાનાખીથી તેજે તેના સ રાની પાટ કોણી સુરી ઉંચે વાની દીધી, અને કાઠથી કોણી મુવી નમાવતો એક ઉડા ધા પ્રત્યક્ષ થયો

“ અહા આ તો ભયંકર ધા છે એ કાઠ લાકડીનો અઠતો વા નથી પણ હલુ એ પાણી કેમ ન લાતી ? ” ગમરાતી ઉતાવળી દેખાતી ખરી લાગળીથી સકાર બોલી, અને વધારે બારિકાઈથી ધા તરફ તેની પોતાના પાનવથી લુછતી બોલી —“ આ ધા તાતે ખાતો નથાં હલુ પુરો રજ્યો નથી હા, કાર્ન પણ તેજ્જાર હથીઆર—ખજરથી લાગેનો વા-ઉડા વાળો ચીરો—તે પણ આજ્ઞાનો નથી પણ તરત થોડા વિચરની અઠતો લાગેનો ખાણ છે હલુ પુરો રજ્યો નથી લાકડીના ફટકાથી તે ફરીથી ખુયો અને હે હે ’

પણ શરૂએ તેના હોમા જ અટકી ગયા તે બોલતી હતી ત્યાજે પણ પોનાપર ધીમે ધીમે મૃત્યુની ંડી ળાયા પ્રસરાતી હોય અને તેના હૃદયને દાખની પોતાના પગમા મકકની નેય એમ તેને લાગ્યુ ભયંકર બેશુદ્ધિ—તમ્મર તેને આચિતા આવ્યા તેજે ઉંચે બેયુ હલુ આજ્ઞાસ્ત્રનો હાથ પકડ્યો હતો અને તેના મ્હોડાપર એક નજરે બેયુ તે પણ રીકડો ફ્ય

પડી ગયો હતો તેનો આખો મહેરો મીલના પુતળા જેવો થઈ ગયો હતો, માન તેના નેના અમદતા ફરતા હતા, તે અત્યારે માનના સાથે સજ્જાના મહેરાપર અટક્યા જઈને પાપ તે મહેરાપર જોઈ રહી આમપાસવું બાન રહ્યું ન હોતું તે અત્યારે એક મહાભયર દરમિયાન જોતી હતી એક અધારો લપાનક ન્હાતો ખડ, તેના એક અધારા ખુલામા એક છુપાયેલી ભનડર આકૃતિ-એક ખુની-શીકારની ગઠ જેવો ખુની-એટલામા સરખાવતી મૂર્તિ-સુન્દર, ભનડ, રીર મૂર્તિ-તેનો મગો-તેનો પ્રિયતમ ત્યા કોઈ પણ સંકોચ ભય વચર દાખલ થતો દેખાયો પાછળથી આ ખુનીએ જોઈયો હૃદયે કયોઈ મોક્ષમ સરફેશ પડતો દેખાયો, પડતા પડના આ વીરે આ ભયર ખુનીપર કદાચી દહેરો કયોઈ, તેના કાના હાથપર ટ્રેલોમી કાચા મુની ઉડો ચીરો આ પાડ્યો અત્યારે આ દરમિયાન આત શ્રુતમા ખડુ થયું બાજરાનની આખો તરફ એકટસે જોતા આ દરમિયાન દેખાયું અને અન્-રમાત આ શ્રુતો તેના મુખમાથી બહાર પડ્યા જ “ એ ત્યારે તમે કે ? ”

બાજરાને હજી પોતાના મનપરનો ગાથુ ખોયો નહોતો તે ભયર પળ- જે પળે સક વારે ખરી ખીના યુ તે ધાયું તે પળથી તે અન્ન જ હતો અને આ શ્રુતો સકવારના મુખ-માથી પાળની સાથે જ તરત તે નમનાથી બોલ્યો — “ સકવાર, જો, હિતાવળી ન થા તે એક પક્ષનું સામળ્ય છે મહાર પલ સાલળ ”

“ પણ એ તમે કે ? ” એટલા શબ્દોએ કહોરનાથી પુન ખોની ત મુગો રહ્યો, નીચું જોઈ રહ્યો તે એકદમ ઉગી, તેનો હાથ છોડી દીધો છેડાયેલી વાવણું પેટે તેનું રૂપ-ઉપ રૂપ થયું અખળા પ્રવળા થઈ પિંડારથી તેના તરફ જોઈ રહી પળ માત્ર-એટલામા તેના સારંગમા કુબરી છુટી પળ થરથથા-અને જોઈથી તિરસ્કારથી પાછી હતી, ભીંત તરફ ગઈ-પણ ત્યા પછી સુ બન્યું તેનું તેને બાન રહ્યું નહીં તે મૂર્ચિત થઈ ગઈ

“ એ સિના અમે, રોગ, જન દલવા નહો
તરછોડ્યા તમે, મેણા જન કીરી, માગરા ”

+ + + + +

તે ઉગી-તો પોતે ખાટવાપર પડી છે, પોતા પાસે એક પુતળા સુદન બાળા પોતાની આમનાસ્વામતા ફની નેડી છે આ પ્રકાર તેની નજરે પડ્યો “ બાઈસાહેબને હવે મીક લાગે છે ? ” તે બાળાએ માથાગુપજે પશું લગભગ મહેરે પ્રશ્ન કયો

“ હા, મીક છે પણ મને શુ થયું-હું ક્યા છું ? અહીં ક્યાથી આવી ? ” તે અટકી, અને થોડા વખતપર બનેલા ભયરે બનાવો પુન એક પછી એક તેની નજર આગળ ખડા થયા લાગ્યા, અને પુન બેશુદ્ધ થતી હોય એમ લાગ્યું

“ મહારા કમળાએ સરદારસાહેબ મારે પાછી અને કાપુત કપડા સાથે મને અહીં મોકલી આપ જમીનપર પડ્યા હતા, હું અજસલ સરદારસાહેબે પોતાના ધાને ત ત પાઈ પાટા પીંડી કરવા ફરમાવું, મ તરત તે પ્રમાણે કયું તેમણે આપને ઉચ્ચા આ ખાન્યાપર

મારી વીસ વાર્તાઓ (અંક ૧. વાર્તાસમૂહ) ૬૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

શુભ ત્યા અને મને આપણાં બેગી રહના, આપ કુમારો તે કામ ન કરમાવું તેઓ ધણો સખત ધા લાગ્યો છે અને—”

‘અપ, અપ હાથરી મુગી રહે’ એવિતી છેત્તી સ નાર બોલી હતી તે ટાકરી કુશ મધિ તે જોના જરા નરમ થતા બોલી—‘નહી નહી હુ તારા ત ન ત્રિ મ-કાવ દેખા ની નથી પણ અ યાગ તુ જીવે છે ના મ્હારી દયા જ એવી થઈ છે આન કહે પડી શુ ક્યુ !’

“તેમનો ધા ધણો બધો છે તેઓ એક પડી એક પડ વખી દિયા મને મ્હું આ પત્ર લે આઈને આપજે, અને આ પૈસા આટલુ હી ચાનતા થસ બાઈસાહેબ રાનનો વખત વળી વરસાદ પડના હતો અને તેઓ તો આ ના—અને ગરીબ માણસ, અભાગથી નહ શુ પુણ્ય ? હું અહીં આપને શુદ્ધિમા નાનવા ઉપચારો કરના નાની’

“પગ પત્ર આ છે ?”

‘આ રહ્યો’ હી તેના હાથમા પત્ર આપ્યો તમ પડ ઉમેરીને સકના હુજતે હાથે મ્પતી વાચના લાગી—

“આ અગતી જગા બધા મ્હારી મૂખત તમને લઈ આવી ત્યા તમને આમ તપશ્ચ હું જાન નહી, પણ તમાગ નેત્રામા મને રમ મનેની જોઈ મ્હારી હાથરી તમને પિતાર-પાત્ર ખેપાન છે હાથ ! એ હું સમજ્યો આ પડ તમે નાચરો તે પહેલા તો હોશો દૂર ગયો દહધ તમારો મામાન અને દામીને અહીં આવવાની રગામા મને મળગે એટલે તાકિદ કરીશ કાન સનારે તમે શિરવળ જશો મ્હારા માણમો હું હુકમ આપી ગઈ છુ તમને તક-લીફ કે અડચણ આવશે નહીં બે અમ્હારીયામા થશે બનાવ તમાગ મગજમાથી ભુમી નાખવા કહેવું એ તમને અપમાન થાં જેવું હું સમજુ છુ તમને કોઈ પણ રીતે અપમાન આપવું કે તમારો નિરરકાર કરવો યા તો તમને હુ ખ આપવું એ હું મ્હારી ફર્જ સમજતો નથી મ્હારા તરફથી તમને ક્યારે પણ અપમાન કે માન-હાની થશે નહીં હું સંસ્વ તમારો જ છુ”

‘ન અપનેસે જીવ કર મુઝકો, બસ પેહી કનાઈ હય

અમર આહે તો મુઝકો કલકર ‘ગરદન જુકાઈ હય.’

વગેરે લખાણ હતુ તે પત્ર સકવારના ઘનતા હાથમાથી પડી ગયો

Is a less evil, but to part & live,

There—there's the torments

—*Landsdowne,*

અન્યાવલોકન.

૧. કમળાના પત્રો.

[અચ્છ ઉપરથી અનુવાદ સિવનાનંદતત્ત્વમાસિક, મનુષ્યેષ્ઠપ્રમત્ત-આર ને મુખ્યરાજ્ય શુજરાતી પ્રકાશન સમાલોચક ગોવલ્લરામ ત્રિપાઠી મુદ્રાણ, પૃષ્ઠ ૩૭ ૨૫, ૪ સ ૧૯૧૧, નંબર ૨]

શ્રીકૃત ગોવર્ધનરામના પુત્ર રમણીયરામે થોડા સમય થયા જે સુન્દર તથા મહત્વના પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા માણા છે તે શુજરાતી વાચકને અજાણ્યા નથી એ પુસ્તકોમાંનું પાંચમું પુસ્તક તે "કમળાના પત્રો" છે શુજરાતના રસિક વાચકોને આ પુસ્તકનું નામ પણ અજાણ્ય નહિ હોય, કારણ કે જે કાગળ દ્વારા મૌલિક "સમાલોચક" પત્ર ત્રૈમાસિક રૂપમાં જ પ્રગટ થતું હતું તે કાગળમાં "કમળાના પત્રો" એના પ્રગટ થવા માણા હતા અને બુધના ન હોઈએ તો સન ૧૯૦૬ માં આ પત્રોનો પ્રથમ ભાગ પડેલી વાર છપાયો હતો, તે પછી કેનાદાના સુધી આ પત્રો "સમાલોચક"માં પ્રગટ થવા લાગ્યા હતા, અને શુજરાતી વાચક તરફથી એમને હોશભર્યો આનંદ મળ્યો હતો પહેલા પત્રના પ્રગટ થવા પછી તેર વર્ષે બધા પત્રો એ તથા પુસ્તકાલયમાં નહાર પડે છે એ મોટા લાભ માણા કારણ લેખકનું પોતાનું "જીવન પ્રતિજ્ઞા પરિચિત્તિમાં મૂકાયું" એ મુખ્ય હોય તો પણ, બીજું કારણ એક એવું હોતું જોઈએ કે સારા યુગ્મને પ્રકાશિત તથા વાચકો તરફથી જોઈએ તેવું આતુર ઉત્તેજન શુજરાતમાં હજી પણ મળતું નથી તેથી જ, જે કામ લેખક પ્રકાશક તથા વાચકના હૃદય સદાકારથી એક પે વર્ષમાં થઈ જતું જોઈતું હતું તે આપણે ત્યાં તેર વર્ષે પણ થયું-આખરે થયું તો ખાતરી માટે લેખકને તથા પ્રકાશકને અને વચનકર્તા આપીએ છીએ અને ખરેખર, આ પુસ્તક શુજરાતી સાહિત્યમાં તથા જનમમાજમાં કેટલું ઉપયોગી થઈ નાકરો તેનો વિચાર મ્યો પડી, પોતાની પ્રતિજ્ઞાનાં છતાંને માટે લેખકનો તથા ઉત્સાહથી આ કાર્ય પૂરું કરવાને માટે પ્રકાશકનો નમસ્કાર જેટલો ઉપકાર માટે તેટલો વેડો કે એમ અમો લાગે છે

શુજરાતી સાહિત્યની આનંદમાં સુપ્રસિદ્ધ એવા મન મુખરામ મૂર્તિમ ત્રિપાઠીની પાને તાનિમ મેળવનાર એમના જે નિદિવત્તુ વધારાઓના અપવાદો જરૂર નથી "આદિચરિત" ના લેખક ગાંધીજીએ એમના જીવન ઉપર પ્રકાશ નાખતે નાખતે જે હમીત વહી છે તેમાં એટલું જ ઉમેરી શકાય કે રા. સિવનાનંદા પૂરવણી સ્તેષીઓએ એમનું પ્રથમ પુસ્તક આપી ધણી નખા પહેલા પ્રગટ થયેલું જોરાની આશા-એમની શક્તિ તથા ઉત્સાહને લીધે-શબેલી, અને એ આવા આજે જે રૂપમાં સફળ થઈ છે તે જોઈને તેઓને જરૂર આનંદ થવાનો

"Kamala's Letters to her Husband" એ અચ્છ પુસ્તક તો હવે જુદું જ નિખ્યાલ થઈ ગયું છે રા. સુના ગવની પ્રતાપના તથા રા. ચન્દ્રશંકરનું આદિચરિત ખાતે જે શુજરાતી વાચકો એની મોહક દ્રષ્ટિકૃતથી વાંચે નહિ હોય તેઓને સારી માહિતી

દયારામને અક્ષરેદ ૩ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુદ્રાણ

આપને હિન્દુસંસારનું એ પુસ્તક એવું રસપ્રદ, સંતોષ, તથા રમિક શન ઝગમગ એ પુસ્તક
કના બહાર પડ્યા પછી હિન્દુસમાજના સરળા પત્રામા-સુધાગ્રંથ તેમ જ અગ્રંથક પદોમા
અગભગાટ થઈ રહ્યો તેમા પણ એ પત્રની લખનાર કમનાનું બહિતત્વ નેટલું મનોહર, સરકારી,
તથા શ્રીલક્ષ્મી પ્રગત પ્રેમમયના બરહું હતું, તેટલું જ તે બેભાનું હતું, એટલે મહાસર્મા તથા
આપણા દેશના બીજા પ્રાન્તોમા એ પુસ્તક એકદમ આકર્ષણનો તથા ચર્ચાનો વિષય થઈ
પડ્યું તા સિવાયના લખે છે કે “ત્રણ ચાર વર્ષમા એની બાવીસ આવૃત્તિઓ થઈ ગઈ”
અને આજ સુધીમા એની કુલ નકલો કેટલી ખર્ચી હશે એ જાણવાની રખી આવુરતા થાય
એમ છે, કાલજુ કેવલ દેશનું પુસ્તક આપણા દેશમા આવેલો બધો સત્કાર પામ્યું હોય
એવા લખના બુ યોગ છે તો કે આપણે જાણીએ છીએ કે કમના એ કાલ સાચી બક્તિ
નથી તો પણ હવે તો એ કમના જીવતી જ રહી છે—આર્પણસાર અનને ઝીળી સરકારી
દૃષ્ટિએ નિરાળનારી, જૂઠામાથી સોનું કાઢનારી અને નસાની સુગન્ધ પેનાગી, કંઈ હાથથી
તો કદી કરણથી—કદી સમભાથી તો કંઈ ધર્મ્ય કોષથી આપણા પ્રચલિત આર્પણને નવીન
આવૃત્તિની ઉત્કર્ષ દિતા બનાવના, કદી હા દિડાણે ચઢેલી તો કંઈ નિગાશના કુ અસમુ-
દ્રમા ટૂંકેથી પ્રેમથી કમના હવે વાચની મન રૂષિમા તેમ જ આપણા દેશના પ્રગતિવારક
સાહિત્યમા ચિરંજીવી થઈ ગઈ છે

કમળાનું ૧ થ એ ખરેખર સ્ત્રી-હૃદય છે ને તે ચિતરવામા લેખકે પોતાની ઝંખી કળા
સમાવી દીધી છે વાસ્તવિક રીતે આપણા રીસાનેનું દૃષ્ટગ્ગણ હાતા બતા, કમળાનું માનવ-
ચતુ આખા પુસ્તકમા અનેરો રસ ઢાળે છે એક તરફથી લખના તથા અજીવનના ધણા
પ્રશ્નો ઉપર પ્રકાશ પડે છે, તો બીજી તરફથી કેવાક સુંદર પ્રશ્નોનું તથા ન બુનાય એવી
માનવ—મૃતિઓનું આનેખન નજરે પડે છે ચર્ચના વખતની સિધ્ધિઓનું “દોનામહોત્તમ”નું
પ્રતિપત્તી એક બીજાનું નામ દષ્ટ શકતા નથી એ આપણા રીવાજના રમુજ ગોટાળાનું
રંગીની ભારતી, તથા મધુરી જેવા મીઠા પાત્રોનું જે આનેખન, મૂળમા તેમ જ ગુજરા
તીમા થયેલું છે તે વાચકના મનમાથી એકદમ ખમે એવું થી તેનું જ તાદ્ય આનેખાયનું
માત્ર પોષકશકતનું છે, જેમના વિના પુસ્તકનું આર્ણવ જરૂર કમ થયું હોત

મગની ધણીખરી ખૂમી રા સિવાયના લાલાનતરમા સજીવન ગમી રહ્યા છે એ જેવા
તેવા અભિનન્દનની વાત નથી ગુજરાતી ભાષાની તથા રીસીની ખામીઓ આપણને પર-
ભાષામાથી ઉચ્ચ અન્યોને ગુજરાતીમા ઉતા વા જતા બહુ નડે છે પરંતુ પ્રયામથી જ તે
ખામી પુરાશે અને આપણી ભાષાની તથા રીસીઓની સમૃદ્ધિ થશે. રા સિવાયના અનુ-
વાદ થઈ રથે સ્વતંત્ર લેખ જેવા જ પ્રવાહી તથા નૈસર્ગિક લાગે છે સર રથે તેવા નથી,
એના કારણેમા આપણા ગુજરાતીની અવિકસિત અવસ્થા અને રા સિવાયના સરકૃત તર-
ફનો કાષ્ટક પદાપાત એ બે લાગે છે પરિણામે રસ તથા આવેશના શુદ્ધ પ્રવાહમા બે આદ્ય
આ પદાપાત તેઓ બૂની ગયા હોય છે તે તે પ્રસંગો ખૂ સારા લખાયા હોય છે પરંતુ આ
સ્તનો ટકાર (સ્વદેશનિકતાના કામો) ૩૦-૧૨-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

નહાતી આથી, મને મને ધ્યાન આપ્યારી, બીજી આગતિમા દુઃખ રાત્રે એવી છે આ રાત્રે
સિંધુ ખામ ધ્યાન ખેંચવાની જગ એટલા માટે હું કે જેના કે મને સાત વિચારો અધિક
જાઓમા ગળુ થયું એવા અમે દીગ છે, અને એથી કૌણીના નેમાં પ્રવાહમા તેમ જ
પુસ્તકની યોગ્યિયનામા નૂનતા રહે એમ કે

આપણા આમાગિત જીવનના અને ખામ કરીને જીવનના કેટલાક ઉપા આપો
રમીની રીતે જેઓને સમજવા હોય અને એક સુચિતિત સરકારી તથા રમિક દિનુ પુવતીના
હૃદયનુ દમન કે ના જેઓ આપણે હોય તેઓને આ પુસ્તકની અમે આવી પદખામણ
કરીએ કીએ. હપાઈ, મારણી વગરનો આટલો મારો દેખાવ ના હપાઈની બેસે ધ્યાન
ખામે એવી ગલી છે, એ ખેલવાર છે "પરંતુ કેટલા થોડા પુસ્તકની પુસ્તકો આ હોય
આથી મુખ્ય છે, જે જેના આપણે સા દોર રિનાની હપામણીને અમય હૃદય મુકુ હું કે
એક જીવન ધ્યાન વિના ગઈનું નથી

—૨૦. ૭. પડ્યા, એજ એ

૨ ૨૫ ગોખલેના વ્યાખ્યાનો-પુસ્તક ખીલુ. —

[નાથનરના ૧ નરદતિ જ્ઞાનમય પરીખ પ્રનગમ બોલઈ ગયા હામ વરીય મુખાઈ પૃષ્ઠ
૧૨૦ મત્વ દમ જાના]

૨૫ ગોખલેના વ્યાખ્યાનોના આ ખીલુ પુસ્તકનો સરકાર કરના અમને આનન્ ધાન છે.
ગોખલેના વ્યાખ્યાનોના નિયામુસાર વિભાગવાર પ્રકટ કરવાની અગત્યસરની યોજના
મુખાઈના પ્રવાહમા-સધે સીકારી છે તે થોડા જ હવું છે પદના પુસ્તકમા દિનના મહા
પુસ્તકની ૨૫ ગોખલેએ કરેલી યથામુતિનો સમાવેશ કયા છે, અને આ મીલુ પુસ્તક
આફ્રિકા, ઈજિપ્ત તથા અપારણ્ય એરે દિન્દની મહાર તેમ જ દિન્દની અર અગત્ય દિન્દીઓ
સાથે ચનાવવામા આનની ત્રાસતાપક ગીરમીટની પદતિતું પ્રનરણ છે આ પદનિથી દિન્દી-
ઓને તેમની અનાનશાનુ જે દુખાથી કળ બાગવતુ પડે છે, તેનો અન્ત આપણને રદ
ગોખલેએ ગ્રાનેચાન આનોના વ્યાખ્યાનોનો આ સમય છે આ પુસ્તક વાચને ને વાચક
જાણુએ કે ગરીમ દિન્દીઓના અસાનતા લગમખોર પડેલી નાના પ્રી ઉતરારીના નામ ને
છે, તેમને કેમ જોઈમા જોડે પગારે અદેશથી હું વધારમા નસાર નામ કળાગ લીધી વધ
જવામા આવે છે, એવી અસહતોમા તેમના અપરિચિત ધનનોભાન આમીઓ અને તેમના
હું પોકરે તેમના ઉપર કેવો ભેગુમાર મીનમ મુખરે છે, તાની અરગર એ મ આ નાથી
વાવદો વડી કમ ત્યાના પ્રનરે દિન્દીઓને નાહુ કરના આનગ પાતાન એ ર કે, અને
આ સર અનાય આ અર્થ મીનમ આમે તેમની નથી હાથી આ દેશની સ ૧ ના દુષ્ટ
આખમીવામણા કરે કે

આ પુસ્તકની પ્રનારના ગ્રામે રખી છે ૪ એ જ અતિદુષ્ટ પદનિના અનેક અમય સક-
નોના નાનાગ મનઅનુમન કરના, એ દિન્દી અપમાનકારી પદનિના અસાચા નિરૂદ્ધ

હું નો નિરૂદ્ધ ૨ ૧-૮-૦ એન એમ ત્રિપાળી એન્ડ કંપની, મુમ્બાઈ

સમાલોચન

પુસ્તક ૨૫ મુ,]

જુન, ઈ ૨૧ ૧૯૨૦

[અંક ૬૦]

છઠ્ઠી સાહિત્ય પરિષદ એક તાત્કાલિક સંસ્કાર.

લેખક—૧૧ ચન્દ્રશંકર નમ ૧૧૬૨૨૫૫, મી એ, એન્ડેન બી

[નોટ—જેમની વિવેચન (Judgment) માટે મને ઉભો મત છે તેમાં તથા સ્નેહીગોત્રી વ્યાપ્તિ છે આ લખુ મને એ વેળે રચા પો ત્યારે મને એમ જણાય કે મહા વચ્ચે મહે ન્દા । મનથી મને તેમનું સ્પષ્ટ મરેનું હોવા છતાં જુદીચાલી માણ્યોની પચ ને સમન્વયમાં જેરસમજ થવાતો સતત ૭ આખા લખ ફરીથી લખવાનું વ્યાખ્યાનિ રીને ૨૦૧ કાણુ મનભેદો માટે નું તૈયાર હાઉ છુ, પરંતુ મદારા મુદ્દાના સમન્વયમાં જે નમજ ન થ તે માટે દુ હમેશા બનતી કાળજી રામુ છુ ફરીથી લખવાની અનુદાતા વિનિન તમિષત આને એમ ન લાગુ કાચિવ ફરીથી લખવા જતા આ લેખમાં જે વ્યાખ્યાનિક ઉદગારનું જોમ છે અને મદારા ખરા ભાવનું નગજગ તાદસ આનેખન છે એ સારધતા કમી કરી નાખત થી મુમે આ લખુ વેળે એમ ને એમ ૭ પચો એમ લીધાનું છે માત્ર તથા ખુન સમજાવનામ તકામા આપવાની જરૂર ધારુ (૧) સાહિત્યપરિષદ પ્રસારે મદારા મન ઉપર જે સમન્વેગથી પચો અને જે ભાવ મહે પ્રજ્ઞનાથી અનુભવો તહેવ આનેખન આમા કાર્ડ કનું કે એ સરકારને એ ભાવને મહે બહુ શાન્તિથી તપાસ્યો તથી એક પ્રસંગી હમીનનું આ વિવેલ માત્ર છે એથી બીજા સ્વરૂપમાં આ લેખ વચાગે તો લેખકને અન્યાય થશે. (૨) ગાંધીજી અને રી દ્રનાથજીની સરખામણી પણ પ્રાસંગિક જ છે—સરદારીર અથવા મધુલુ નથી જ એક આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ તરીકે જ માન નહિ, પરંતુ બીજા બોડ રસપોષમાં અવા રીન દિ દી અગ્રેસરોમાં કુ ગાંધીજીને લગભગ પ્રથમ રથાને મૂક ધ—પ્રથમ પત્નિમાં તો બેધક અને સ્વેજ પણ સકાય વચર આ વેળેમાં મદારો મુદ્દો એ છે કે ગાંધીજી ગમે તેવા મહોત્રા છે છતાં કાણુ જાણે કેમ સાહિત્યપરિષદ પ્રસારે રવીન્દ્રનાથજીની હાજરીમાં મહેને પ્રમાણમાં નહાના લાગ્યા એ ભાર તે પ્રસંગે હૃદયમાં થયો હતો અને જેગમજ અથવા મત—બેદ થયો સભવ હોવા છતાં દુ એક હમીતરૂપે એ ભાર નિર્ભયનાથી ને નિખાનસપણે રજુ કરે છુ રવીન્દ્રનાથજીની ખ્યાતિ ત્યતમા વિરોધ છે માટે મહેને તે ગાંધીજી કે ના મદારા લાગ્યા હોય એ કલ્પનાને દુ મહેને તપાસવાનું ગાન આપી શકુ એમ નથી, એ કે પના

મ્હારી સ્વતંત્ર વિચારશક્તિને ગભીર અન્યાય કરે છે (૩) સાહિત્યપરિષદના છઠા સમેતન પ્રસંગે મ્હને ગભીર શોકનો ભાવ થયો એમ કહેવામા મ્હારો રહેજો આશય એવો નથી કે પગિષદ તદ્દન નિર્દોષ હતી કે પરિષદના કાર્યમા સતોષકારક તત્વો કાઢી પાછા હતા જ નહિ તેમ જ જે વિદ્વાનો ગુજરાતના બુદ્ધિ છે તેમને અથવા તો જે ભાષ્યોએ સ્તુતિપાત્ર પ્રયાસથી વિવિધ પરિસ્થિતિમા પરિષદ બરી તેમને ઉતારી પાડવાનો અધમ અપરાધ તો મ્હારે હાથે સમરતો જ નથી હ તો માત્ર એટલી હમીક્ત કહેવા કમ્મ છુ ને તે કહ્યા સમાયથી ને હુ અથી કહુ છુ -કે કાણ જાણે કેમ પરિષદ પ્રસંગે અકસ્મત-ને કલ્પિત અગમ્ય-ગોષ્ઠ મ્હે અનુભવ થો હતો)

ન સમગ્રજ એની રીતે લગાવેલી અને ન સર્ગી શકાય એની જાતની વ્યથાવાળી દમની બીમારીનો અને ત્હેને લીધે થયેલી લાગાર બનારી દે એની અગમ્મિતો હું બોલ ચર્ચ પડેનો હોના છતા ગુજરાત નગ્નની, સાહિત્ય તરફની અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ તરફની દૃષ્ટી મમતાની પ્રમન પ્રેરણાને પરિણામે હું ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના છઠા અધિવેશન પ્રસંગે અમદાવાદ જઈ યાત્રો એ મ્હારૂ સદ્બાગ્ય, પરિષદના કાર્યમા હું સક્રિય ભાગ ન લઈ શક્યો એટલુ જ નહિ, પરન્તુ સમગ્ર કાર્યક્રમ પ્રસંગે એમ્હારી હાજરી પણ ન આપી શક્યો એ મ્હાન દુર્ભાગ્ય હશે હું મ્હારી જ્વલંત પૂછુ છુ-એના આત્મપ્રશ્નો અને પરપ્રશ્નો પૂછાતી મ્હારી પ્રકૃતિ છે-કે પરિષદ પ્રસંગે મ્હારા મન ઉપર એ-દરે મો સરકાર પછો હતો ૧-કે મ્હારા હૃદયમા શો ભાવ ઉદ્ભવ્યો હતો ૨ ખર જુ તો મ્હને એ પ્રશ્ન પ્રવળો નથી ગમતો, એનો સો ઉત્તર મળશે તે સમન્ધમા મ્હને અનિશ્ચિન ચિંતા રહે છે, અને પૃથક્કરણ કે પરીક્ષા વગરની ચિંતા વધારે મૂંઝવે છે સત્યનો ગીધોસટ સાક્ષાત્કાર જેવીતેરી સદનશક્તિ મૂલ્ય તરીકે માગે છે એમ નથી, અને જેની તથા જેટલી સદનશક્તિની અપેક્ષા પેતાનાની પરીખા માટે રહે છે તેરી અને તેટલી હુ બતારી શકીશ કે કેમ તે સમન્ધમા મ્હારૂ મન શકા અનુભવે છે-અને છતાં યે સાહસ એવાસિવાન નથી રહેવાતું, સામ્પતા કામ નથી લાગતી, અને કાઈક સમજણથી દોરાધને તેમ જ કાઠક સ્વભાવથી પ્રેરાધને એ પૂછો ન ગમતો પ્રશ્ન પૂર્ણ જ જવાય છે

અને એ આત્મપ્રશ્નો ઉત્તર સો છે ૧ પૃથક્ પ્રથક્ જમે ઉતારતી ન્હાની મ્હોટી રકમો મ્હોટી રહેમતો વિગતનાર દિમાગ અસારે નથી આપતો અત્યારે તો માત્ર એટલુ જ તારતી રહુ કક છુ કે “તરસાબ સિનક છે કે ખોટ ૧” મ્હને કહેના હુ ખ થાય છે કે મ્હારી ગપુત્રી ખોટની છે, મ્હાગે સામરો લાન ગોમ્નો હતો, મ્હારા લાનનુ આ મીધુ અને અત્યુ ક્ષય કાળને અન્યાયી લાગશે, ગાળને અનુદાર લાગશે, કાળને અનાદરપક લાગશે ગમે તેમ લાગે મ્હારે માટે એટલુ ખસ છે કે બને તેટલી સભાગ રાખીને એક હમીક્ત તરીકે રહુ જરૂર મ્હારા એ શોકભાનુ સક્ષમ પૃથક્કરણ ડાં સિનાય ત્હેનુ જરા વિરોધ સ્પષ્ટ નિરૂપણ હું કરીશ

ભારતના દમર (સ્વદેશચિંતના કા થો) ૩ ૦-૧૨-૦૦ એન એમ વિપાકી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

જગદ્ગિમ્ખાન ભારતીય દરિ રી દ્રનાથજી પરિપદ્મા પધારાં આં તેઓથીએ પરિપદ્મા
આટે ખાસ તૈયાગ દરેનો અદ્ભુત લેખ અદ્ભુત છટાથી વાગ્યો, લાવ દરવાજના મેલનમા
અનેની લોકસભા સમય તેઓથીએ ગુજરાતના સ્વાગતના ઉત્તરકપ ઉપકાગ્નેષમા " વસના-
ગમન"નો નિર્દેશ કર્યો, " રિક્ટોરીયા ગાંન"મા આપરામા આવેની " પાર્લી " પ્રમગે તેઓ
પધારાં અને જુદે જુદે સ્થાને ગોધેના જુદા જુદા દરથો તહેમલો માધીજની સાથે ફગીને જોયા
આ સર્વે પ્રસંગોએ જો કોઇપણ લાવ મ્હારા અન્ય અનેક લાવોને પાઝ પાડી દઈ આગળ
ધમી આવતો હોય-અને તે અનિવાય પ્રાપ્ત્યથી-તો તે જાન કોઇ ઉડા અગમ્ય શોકનો
દતો રવીન્દ્રનાથજી એટલે અદ્ભુત મોહિની-એટલી બધી અને એવી મીઠાશવાગી મોહિની કે
ત્હેની પાઝળ માય છે કે માયા એ બહુ સુક્ષ્મનાથી તપાસવાનું મન પણ ન થાય એ મોહિ-
નીથી હુ મુન્ધ ન જ થઇ શકુ એવો અસિક કે અચુચ્છ હું નથી, જો કે સ્વતન્ત્ર અને
તટસ્થ પરીક્ષા કરવાનો દૈવી હક ગુમારી દેના જેટલો હું કોઇથી અજ્ઞતો નથી ને રવીન્દ્રનાથ
જીને જો બાલુ જ હોઇ શકે એવો અહોભાવ મ્હારો નથી અને આ સર્વ છતાં સાદી અને
સીધીસદ્દ હકીક્ત એ છે કે રવીન્દ્રનાથજીની મહત્તા અને ત્હેમની મોહિનીની કદરના આદનાદ
કરતાં જે રધારે પ્રમન જાન મ્હારા હૃદયમા ગોમ્નો હતો-અગમ્ય ગોકનો, અશક્ય રોકનો
રવીન્દ્રનાથજીના શાન્ત અને સૌમ્ય પગ-નુ પ્રભાવશાની તેજ પામે મ્હને ગુજરાતીઓ નિસ્તેજ
નાગ્યા-પર પૃથક્ વ્યક્તિ તરીકે તેમ જ સામગી પરિપદ્ તરીકે ગુજગત આમ સ્વયમેર
નિસ્તેજ હશે, પરંતુ રવીન્દ્રનાથજીના પ્રચક પ્રકાશમા અનેકગણ વધારે નિસ્તેજ મ્હને દેખાયુ
વ્યગ્રજ મદામિ મિલ્દને કાર્ક એવુ રખેયુ રમરણુમા છે કે " એ પ્રમશે અન્ધકારને
રધારે દર્ય બનાવ્યો-That light made darkness more visible " કાર્ક એક
આ પ્રસંગે થયુ મ્હને જણાયુ સાહિત્ય પરિષદ એટલે વસ્તુતઃ જ સાક્ષરમ્હો મુખ્ય અને
દનર મ્હોપમ્હો ગૌણ મુખ્ય અને સ્થાયી મ્હોમા રમણુપાઘ-આનન્દશકરબાઈ-નરસિંહરાવ
આઇની ત્રિપુગી કેન્દ્રસ્થાને અને બગરતરાય દામર, પ્જાનાન ઝવેગી અને કેશવનાન મુર
ત્હેમની સાથે ન્યૂનાધિક અશે જોડાયના આ જ જે ગ્રહરથો ગુજરાતના જૂપણ છે અને તેઓને
ગુજરાત થોડે કે ઘણે અંગે આભારી છે એ જ સાક્ષરમ્હો ઉપરાત ખીજ પણ અનેક યોગ્યના-
યુક્ત વિદ્વાનો-વૃદ્ધ, પુખ્ત ઉમ્મરના તથા યુવાન-હાજર હતા, અને છતાં જે મ્હને ગુજગત
નિસ્તેજ ના યુગ્વીન્દ્રનાથજીની હાજરીમા ન્હાનું લાગુ એ મ્હારો અધાન અને પ્રમન ગોક
ભાવ રજેજો આજો ન થઇ શક્યો કે " કયા રવીન્દ્રનાથજીના આજી નાખનારા તેજ તેમ
વમધમાની નાખતો પ્રનાય અને કયા ગુજરાતના નિસ્તેજ અને રીનન સાક્ષરમ્હો જ વ્યગ્રિ-
ગત દીધ કરવા હું નથી ધનજીતો, જના સલ્વનિદ્રા મ્હારી પામે મ્હા હૃદયનો ખરો ભાવ
અમ્મ કતલે છે રવીન્દ્રનાથજી પધારગે સારે ગુજરાતના ગીરવનું રમણુ ગુજરાતના કયા વિદ્વાન
વધારેમા વધારે સારી રીતે કરશે? એ ચિન્તાની મનોદશામાં મ્હને વધારેમા વધારે આશા
આન દશમ્ભાઈ માટે હતી ગુજરાતના દુર્ભાગ્યે એમજો પણ એવા સમ્રમથી પોતાનું સ્વાગત
શલામગિરીનો ગજબ (સચિન વાર્તા) ૨ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુનાઈ

વ્યાખ્યાન વાંચ્યું કે જેવી અમર-ચતાથી આમાન્ય રીતે જરીકર વિદ્યાર્થી પઠાવ- પામે વાને આથી મહેને જેવો તેવો અમરો નથી થયો. આગતની બહાર તો શું પરંતુ ગુજરાતની બહાર પણ જેમની વિખ્યાતિ પ્રસરી નથી દોષ એવો એકે વિદ્વાન તો ગુજરાતમાં નથી એટલું જ નહિ, પરંતુ પોતાના મિત્ર પરાક્રમથી નહિ તો પોતાની વાર્તાત્મિક ચેતનાથી પણ પોતાનો પ્રચાર દાખાવી શકે એવા જે કેટલાક વિદ્વાનો ગુજરાતમાં છે હોમાના વધારેમાં વધારે આશા રાખી વિદ્વાન પાત્ર નિરાશાજનક નીરજા આનન્દગમ્યમાં એટલે મરકારિતા "Culture" જેમની એ મરકારિતા એમણે વિના મોઝે પૂર્ણ કરાવી પ્રગટ થવા દીધી હોત અને પોતાની ઉંડી શક્તિઓના તથા પોતાના માનપ્રદ પદના ઔરવના વધારે ખરા બાનથી તેઓએ નાનું દોષ તો કે એકાંક કહીશ કે એમણે એમની જાનને તથા એમના પદને વધારે દીધા સાત્તન.

પરંતુ રસીન્દ્રનાથજીની હાજરીમાં મહેને માત્ર ગુજરાતના "સાક્ષરો" જ નહાતા ન હતા, મહેને તો પ્રમાણમાં આધીજીએ તે પ્રસંગે ન્હાતા વાગ્યા સ્વાગતમકરને અમર અને કે પાંચમને પ્રમુખપદે આધીજી વિરાજ્યા હોત અને હોમણે હોમણુ વ્યાખ્યાન આપ્યું હોત તો તે કેતુ થાત એ તો કહી શકાયો નિરાશ રજો તો આધીજીની સાહિત્યરસિતાની રસને સારી કસોટી કરવાનો પ્રયત્ન મળ્યો દોષ આધીજીને બોલવાના એક મે પ્રસંગે જ માત્ર મન્યા હતા તે ઉપરથી આધીજીની સાહિત્યરસિતા આંત્રી એ કલાચિત્ત પૂરે ન્યાય ન ગણાય આ માત્ર છે એ રસીધાર્યા છતાં એ મહારે કહેતુ પડે કે જે જે પ્રસંગોમાં ન્હોં આધીજીને અને રસીન્દ્રનાથજીને સાથે લેતા તે તે પ્રસંગોમાં કોણ જાણે કેમ મહેને રસીન્દ્રનાથજી નહોં મોટા દેખાયા કલાચિત્ત આધીજીને અન્યાય કરતો હોઈ તો પણ તે કાઠ હુ કે આધીજીને એટલો બધો અન્યાય તો નથી કરતો કે જેટલો "ગાંધીજીને રસિતાની કસોટીએ કસના જ નહોં" એવો પાપવાદ જેઓ મળુ કરે છે, તેઓ કરે છે ગાંધીજીના પેષા જેમણે વચ્ચા હરો અને એમના ભાવણો જેઓએ સાવન્યા હરો એવા તો ગાંધીજીને રસ- પ્રોત્સાહી નિરુત્તર બહિષ્કાર બાળે રસીકારને ગાંધીજી બોલીચાલીમાં લેખનરસીતામાં અને એમની મીડી ને માર્મિક મરકારિઓમાં એમની રસિતાનો પુષ્કળ પૂગવો આપે છે સમૃદ્ધમાં જાને "સાહિત્ય" કહે છે એવી ચતુષ્કલ, એવી સફાઈ, એવી મનોહારી મીઠાઈ એવી યુક્તિ અને એવી સુચકતા એઓથી એટલી બધી બતાવે છે કે તે ધ્યાન ખેંચ્યા વિના નહોં "હું તો રજા રમી" એતુ જે વચન આધીજીએ લાન દરનાતના મેલનની લોખંડમાં સમગ્ર પોતાના સગવડમાં વાપર્યું હતું અને આનન્દસકરલાઘવા તથા પોતાના 'આશંકાશુકલપા' ના સમન્વય રિધે જે ઉદ્ગારો રસથી વારંવાર કાળ્યા હતા એ બતાવે છે કે આધીજી પણ રસીયા છે-એમ છેક સુદાનુષા નિરાપી જ નથી આપાડીએ અપાડીએ હુ તો "નવજીવન"ને Young India" વાચુ છું ને એ અસિધારાનતી તપસવીના ઉચ્ચ ઉદ્ગારોમાં એ વ્યાપી રહેતી માનવતા (Humanity) અને રસિકતા માટે માન અનુભવ છું અને છતાં જે-આધીજી રમીયા હોના છતાં જે-રસીન્દ્રનાથજીની હાજરીમાં સાહિત્ય પરિષદ પ્રસંગે મહેને તેઓ પૂરેપૂરા

મહારાજા ખીચેના ન લાગ્યા અને 'ગાંધીજીને સાહિત્યપ્રદેશમાં રથાન નથી' એના પક્ષવાદી મોતુ
ખેડાપણ પુરનાર કરે એવો પોતાની રસિકતાને એ સન નિયમરપર્શી મહારાજા આપિર્ભાવ કરશે અને
પ્રાપ્ત પ્રસંગને 'હોચી વગી પોતાની જાતને અને ગુજરાતને દીવારશે એવી મહારી આશા સફળ ન થઈ
એ પ્રમગને ઉદ્દેશીને મહાર કટેતુ સ્પષ્ટ કરીશ લાનનાગની પામેના મેદાનમાં મેદની મળી
હતી-રવીન્દ્રનાથજી હિન્દીમાં વ્યાખ્યાન આપશે એવી ગાંધીજીએ આપેલી આશાથી લોકમતમાં
ભરાઈ હતી રવીન્દ્રનાથજી પધાર્યા હતા-માત્ર ગાંધીજી હાજર ન હતા પ્રમુખપદ ગાંધીજીની
નેગહાજરીમાં નરસિંહરાવભાઈને અપાયું-ગમણભાઈની સૂચનાથી ને આનન્દરાવભાઈના અનુ
મો નથી રવીન્દ્રનાથજીએ પોતાની લાક્ષણિક રીતીમાં ગુજરાતના રાજગતના ઉત્તરમાં ઉદય
પ્રગટ કર્યો. એ ઉદ્દગારે આશા આપવા પ્રમાણે હિન્દીમાં નહિ પરંતુ અંગ્રેજીમાં હતા એમનું
હાંદ ગુજરાતીમાં લોકોને કહી સમજાવવા સ્વાભાવિક સૂચના થઈ ઉત્તર મળ્યો. "અશક" એ
ઉત્તરની યોગ્યતા પોતાની તપાસ તો દૂર ગી, પરંતુ એ ઉત્તર અને-તે પગીના મમજ
ભાઈના અને નરસિંહરાવભાઈના અક્ષત ય અસમ્યેતાયુક્ત ઉદ્દગારે તહેમના જેવાને ન ગોન
એવા હતા નોકસમાં ઉસ્કેરાયની હતી ગાંધીજી થોડી ગાંઠમાં આ પા ને ગુજરાતીમાં આ
ગી ગતાવવાની ચાજખી યોકમાગળી એ નોકપ્રેમી લોકનારકે ગીકારી મોડા આનના
માટે ગાંધીજીએ સલાની મારી માગી-માગતા પેના જ તે મળી નુખી હતી પરંતુ એ ગી-
ન્દનાથજીના ઉપકારેદ્દગારનો સાગ કટેના કટેના માત્ર ન થઈ શકે એવો એક અનિશય અગ
ત્યનો મુદ્દો ગાંધીજીએ છોડી દીધો કે "અગત્યની જો મોગી વાત તોએ છે કે ભારતના રા
જવનનો વસન્તકાન આવી પહોચ્યો છે-વસન્તકાન આવી પહોચ્યો છે" એ સૂચક રા
ચિત્ર ગાંધીજી ચુક્યા-રગી ખરા, પણ વિગળી વધારે માટે એમ થયું હશે ? ગમે તેમ ને,
માનિત્યપરિહ પ્રસંગે મહેને રવીન્દ્રનાથજીની હાજરીમાં ગુજરાતના વિદ્વાનો પ્રમાણમાં ન્દાના
ન્યા, ભારતવતની હૃદયસપત્તિરૂપ ગાંધીજી પણ પ્રમાણમાં ન્દાના લાગ્યા, સમન્ત સાહિત્ય
પરિહ નિમ્તેજ સાગી ગુજરાતને માટે મમત્વ અનુભવનારા હૃદયોને આની ગિથિતિમાં નોક
નહિ તો ખીન્ને મો લાવ થાય ? માનવજીવનના ઉચ્ચ કાર્યપ્રદેશમાં ગુજરાતના સ તોને કારે
ધમગે-ઝૂમરો-ને ગુજરાતને અને જૈર લાગનામાં અને જગનમાં અપાવને ?

, પારેખનો જગનો,

નડિઆર, તા ૧૩ ૭ ૧૯૨૦

વિચિત્ર વીલ.

લેખક-૨૦. પુષ્કરરાવ વામનરાવ મેહતા એમ એ, એનએન, બી

પ્રકરણ પહેલું

મનુ દેશાઈ એડવોકેટ.

આપણી વાર્તાની શરૂઆત મુઆધમા પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ ઉપર આવેલા એક પાગ માળનાં લગ્ન મહાનના આમા માળ ઉપરના છેલ્લા બ્લોકમા થાય છે સદર બનાંક બે ઓરડા ને એક ઓરડીનો બનેલો હતો તેના આગના ખડના બારણા ઉપર જમણી બાજુએ “મનુ દેશાઈ, એડવોકેટ હાઉકર્ટ” એ નામનું ચકચકિત પાટીયું, આવનારની નજરે પડતું હતું આ મનુ દેશાઈ એડવોકેટને એક બેડીયો લાઇ હતો તેનું નામ નાનુ દેશાઈ હતું મનુ અને નાનુ કૉલેજમા હતા તેવામા જ તેમનો પાપ યુજરી ગયો હતો તેની મિત્રકતમાથી જે થોડું ધણું ઉત્પન્ન આવતું હતું તેથી મનુ અને નાનુને છુદ્ગીબર યુજરાન થઈ શકે એમ ન હોતું તે કારણે આ બે લાઇઓએ સ્વતંત્ર ધધા કરવાનું પસંદ કર્યું, અને સારી અક્ષય વાપરી નિશ્ચય કર્યો કે એ એડવોકેટ અને બીજાએ સોનીસીટર થવું તે યુજન મનુ એડવોકેટ થયો અને નાનુ સોનીસીટર થયો આમ કરવામા તેઓનો હેતુ દેખીતી રીતે એ હતો કે નાનુ સોનીસીટર મનુ એડવોકેટને કામ આપે અને મનુ એડવોકેટની કાર્તિથી નાનુ સોનીસીટરને કામ આવે મનુએ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ ઉપર અને નાનુએ મેડોર્ડ સ્ટ્રીટ ઉપર ઓરીસો ગોઠરી

પગતુ પોતપોતાની ઑફીસો ગોઠવાના કામ પૂર થયું એટલે પછી તેમનો વખત માળ-વાને બીજી કાંઈ સાધન મળી આવતું નહિ નાનુ પાસે કાર્ડ કામ આવતું નહિ અને પિ-ણામે મનુના હાથ પાછું ખાતી જ રહેતા આની રીતે ત્રણ વર્ષ સુધી તે બન્ને જણોને, મા ના પૈસા ખર્ચી દરજ્યાત આરામ લેવો પડ્યો નાનુ આખો વખત ઑફીસમા મેમરી બગાડા ખાતો અને મનુ ઝવળો પહેરી ભૂતની માફક હાઉકર્ટમા આમતેમ આટા ફરા માતો હતો કાંઈ ખારીસ્ટરના કામમા તેની ગેરહાજરીમા નોટસ પેનાની હોય અગર કોઈ-કમ વગરનો કેસ કોઈ ખારીસ્ટરે પવરાઓ હોય તેમા માધાફાડ કરનાની હોય એવા કામોમા કચિત્ વખત માળ વાનુ સાધન મનુને મળી આવતું એક વખતે એક અગત્યવા સોનીસીટરે આવીને એક કેસ મનુના હાથમા આપ્યો—કેસ ઉપર બે ગીનીની શી લખેલી હતી મનુએ હરખબેર તે કેસ લઈ લીધો કેસમા કાંઈ કમ ન હોતો મનુએ તે કેસ ચલાવ્યો ને પુરો થયો ત્યારે સોનીસીટર મોટે પાછું મરી જોયું પણ સોનીસીટર સાહેબ ત્યાં હોય જ શાના ? સોનીસીટરની સાથે બે નીની પણ મળી પડી હામના કાગળો રહ્યા તે મનુ એડવોકેટની ટેનન ઉપર મૂકવાને ધણું ઉપયોગી થઈ પડ્યા ત્યારે ત્યારે ઓરીસ બદાર કોર્ટનો પગરબ સલાવાય કે અ-કાગળો ઉચ્છાદિ મનુ વાચવા મડી જતો

અનુવર્તિત. ૨ ૨-૮-૦ એન.એન. ત્રિપારી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

આપણી વાર્તાની શરૂઆત થાન છે તે વખતે મનુ એક્સવેક્ટ પોતાની ઓરીસમા “રેપોર ટીંગ ન્યુસ” વાચવામા મશગુલ હતો તેરામા કોઈએ બારણ ઉઘાડ્યું એટલે ન્યુસપેપર ફેડી દબ, એકન્મ એક કાચદાની ચોપડી હાથમા લઈ બેઠો આવી એક બે ચોપડીઓ, આવા ઉપયોગ માટે હંમેશાં તે ટેમન ઉપર રાખી મૂકતો.

‘કંઈ દરકત નહિ મનુ એ તો હું જ છું શરમાઈશ નહિ’ નવા આવનારે ન્યુસ પેપર પડતું દેખીને કહ્યું

‘આહ! અનન્ત!’ મનુએ હાથ મીલાવતા કહ્યું “મે તો ધાર્યું કે કોઈ અમીત દરે અમીતન મમે ત્યારે આવી પહોંચનાનો સભવ છે તેને માટે મારે તૈયાર રહેવું પડે છે”

“બરોબર છે” અનન્તે જવાબ આપ્યો “પણ તું જાણે છે? હું પણ અમીત જ છું—તે પણ વળી માવતાર અમીત વીશ લાખનો મામનો છે મારા કાકાની મિનકત, સમજ્યો? તેલે એક ખીલું વીન કરેલું જણાય છે અને તે માટે તારી સનાહ લેના આ યો છું”

સ્વાભાવિક રીતે મનુ પ્રથમ તો દરખાસ ખુરશી ઉપરથી કુદિ ઉઠ્યો, પણ તરત જ કાંઈ ખીજો વિચાર આવતા નોનો થઈ મેમી ગયો.

‘મી રાખજી,’ મનુએ ધનન ધઈ કહ્યું “હું દીનગીર છું કે તમારી હખીકત સાબળી નહોતો નથી”

“હું! એટલે?”

“એટલે હું એમ કહેવા માંડ્યું છું કે તમે સોલીસીટરની મારફત આવ્યા નથી અને સોલીસીટર વગર અસીનની હખીકત સાબળવાનો હમારા ધધામા રિવાજ નથી

“હવે નરકમા ગયો તારો ધધાનો રીવાજ!” અનન્તે અધીરાધથી કહ્યું

“મી રાખજી, તમે એક મિન તરીકે આવ્યા હોત તો કાચદા વિષેની માહિતિ હું ખુશીથી આપન પણ નમે પોતે જ કહ્યું કે અસારે એક અમીત તરીકે તમે આવ્યા હો તેથી આપણો મિત્રતાનો સમ્બંધ નકાઈ જાય છે અને વ્યાવહારિક સમ્બંધ આગળ આવે છે આવા સનેગોમાં અમાગ ધવાનો રીગજ આડો આવે છે તેથી કરીને એક સોલીસીટરની ગેરહાજરીમા હું તમારી હખીકત સાબળવાનું, અનિ અયોગ્ય તેમ જ આધારરહિત અને રીવાજ વિરુદ્ધનું પગલું ભરનાને અસમ્મથ છું એમ કહેનાની મને ફરજ પડે છે”

“શિવ શિવ!” અનન્તે આશ્ચર્ય પામી કહ્યું “મને ખબર નહિ કે તું આટલો ચિમ્બો છે એ તો ધાર્યું હતું કે આ કામ હાથ લાગનાથી તું ઉતરો ખુશી થશે.”

“ખચિત-ખચિત જ દમણાની સ્થિતિ જોતાં હું કદી પણ કોઈ કામ જતું કરું નહિ હું કહું તેમ કરો તો એક રસ્તો છે મેડાન રટ્ટીટમા મારા ભાઈ નાનુ સોલીસીટરની ઓરીસ છે ત્યાં જઈ તેની સનાહ લો હું ધારું છું કે તે પછી દમણા કામની અજીત છે એટલે તે આજારે નવરો જ દરે ને મળી શકશે તેને સાથે લઈને એક ક્વાકમા તમે પાળા આવો છોમા રહો હું મારા કારકુનને પૂછી ખાતરી કરું મગજ!”

મગજ, એક લીંગણો, જાડો અને યુવો પણ ચાનાક જણાતો છેકરો બહાર આવ્યો તેને મનુએ પૂછ્યું “હું ધારૂ છું કે અત્યારે કોઈને મળવાનો મેં વખત આપ્યો નથી ?”

“ના સાહેબ” મગજે યુવો આખ નધારે યુવો કરતાં હજુ “જરા ભેડ હું કમ રીમા ભેડ આવું આહેમ” એમ કહી તે ગયો, અને ગયો તેવો જ પાઠો આવ્યો તે ખચર આપી કે કોઈ મગજના આદતનાર નહોતું

“બહુ આઈ ત્યારે મી નાનુ દેશાઈ મોતીસીટર અને મી રાયજીની સાથે બે વાગે મસ-વન છે તે મોઢી ગમ્મ”

“હા સાહેબ” કહી મગજે અદસ્ત થયો તેની પાછળ અનન્ત રાયજી પણ મી નાનુ દેશાઈ મોતીસીટરની ઓરીમ તગર રસના થયો રાયજીના મગા પછી મનુએ મગજને પાઠો મોનારી, જમરોફ પારરી જારીસ્ટરની ઓરીસમાથી, બે ત્રણ પીનને લગતા કાપડાની ચોપ-ડીઓ મગાવી ગમ્મી, અને પછી બન્ને જણાની રાહ જોતો મેમ

પ્રકરણ બીજું

મનુ અને નાનુ

દરમ્યાન, અનન્ત, નાનુ સોનીસીટરની ઓરીસમા પહોંચી ગયો હતો મનુ અને નાનુ જોડીયા ભાઈ હતા, તેવાજ તેમના કારકુનો પણ જોડીયા ભાઈ હતા તેમ તેમની ઓરીસમા ઓગડા પણ એ-સગળાજ હતા અનન્ત ગયો ત્યારે નાનુ એક મહાભાગત કામના લાગણીના નાચતો હતો પામે જતા અનન્તને જણાયું કે કામ તો પાચ દશ નાનું છું હવે અને હમેશ હાથમા વીધાથી તે મેંયું થઈ ગયું હતું

“કેમ નાચ, શું છે ?” કમ જમનાનું નોતડું દેના આવ્યો છે કે ? નાનુએ અનન્તો કાખન થતો ભેડ પૂછ્યું “મં તો ધારૂં કે કોઈ અસીન આ ચો દશે”

“ત્યારે તો તે અઈ ધારૂં હું અમીન જ છું” અનન્તે જરાગ આપ્યો

“હું તામ બાઈની પામે જઈ આવ્યો એણે મને તારી પાસે મોકલ્યો છે એવું કહેતું એમ છે કે મોતીસીટરની હાજરીવગર અમીનની સાથે વાનચિત કરાવે એના ધધાનો મીનાજ નથી”

“તદન સાચુ મનુએ બરાબર જ હજુ છે આવી કીણી બાવનોથી વાકેફ થવાને તેને વધીનકો મળે નથી, છતાં એ બધું જાણે છે તે આશ્ચર્યકારક છે વાર પછી, બોનો શું કામ છે ?”

“કામ તો જાણું કે મોટું છે, અને તારા ભાઈએ બે વાગે જ આપણને મગવાનો વખત રાખ્યો છે એટલે હું ધારૂં છું કે આપણે બન્ને હમણા જ ત્યાં જઈએ બધી હમીકત હું તમને બન્નેને સાથે કહીશ”

“હીં ત્યારે સામન્ય રીતે, આના વખતે ઓરીમ છોડીને જવાનું મને પસંદ નથી. કારણ કે તેથી અસીમેને-ખાસ કરીને દુના અસીમેને-અડચણ પડવાનો સંભવ છે. પણ તારે ખાતર અત્યારે હું આવું છું ગયજી કેશન! મારી આવે તો કહજો હું મનુ એડવોકેટની સાથે, એક અગત્યના કામ મામલ મસનન કરવા ગયો છું અને લગભગ સાડા ત્રણ પાંચે આવીશ ”

“બહુ સારું સાહેબ ” મગમના ભાષા કેશવે જવાબ આપ્યો અને નાનું રસ્તો ઉપર ખીંટાના કે પાઠગથી ઓરડાને તાલુ ચગારી તે બીજા ‘કારુનો’ સાથે ગયેલા માનના નીળા પડપો કાચુ કે તેને ખાતરી હતી કે કોઈ અસીન આવવાનો નથી

બરોબર વખતે અનન્ત અને નાનુ મોનીસીટર મનુ એડવોકેટની ઓફીસમાં આવી પહોંચ્યા તેમને જોઈ મનુનું હૃદય આનંદથી કેટલા જોરથી ધમકારા મારતું હતું તે વર્ણવી શકાય એમ નથી એક માવજાર અસીન મગવાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો

‘પધારો મહારથો, બેબો ” મનુએ પૂર્વ ગમીરનાથી કહ્યું “મી રાયજી, હું ધાંકું છું કે તમે જે બાજતમાં મારી સલાહ માગના હતા તે વિશેની બધી હપીકત તમારા મોલી-મીટરને કની જ હશે ”

‘હા ” અનન્તે કહ્યું “તમને બન્નેને સાથે જ મધી ટપીકન કહેવાનો મારો વિચાર છે ”

“ઉહ ! ” મનુએ નાકનું ઝીચ ચગારી કનુ ‘મરોબર પદનિસા ધયુ નહિ અમાગ માનવતા ધધાના નિયમ મુજબ, આરી રીતે કામ નહ મળે નહિ અમાન્ય રીતે, કાગળો તૈયાર કરીને મોનીસીટર એ વોટરને આપના જેમજે પણ તારે ખાતર તે હું દરમુજર કરીશ કારણ કે, કામ મહત્વનું જણાય છે ”

“હવે મરોબર કહ્યું ” અનન્ત મોત્યો “હું એવીન વિષે મતાહ લેવા આવો છું ”

“તે તો - જાણ છે પણ મ્યુ રીન ? ક્યા છે ? ” મનુએ પૂછ્યું

“એવીન માગ લાખર્મી કરેલું છે, અને તે એક સ્ત્રીની મોચી ઉપર છું છું પાગી નમેલું છે ”

આ સાંભળનાં જ બન્ને ભાઈઓ ખુશીમાંથી કુદી ઉઠ્યા, અને અનન્ત રડામુ એરી ‘મીને જોઈ રવા કે અનન્તથી હમ્પા નગ રહેવાયુ નહિ.

‘હું ધાંકું છું, ગયજી, કે તું મરજી કરતો નથી ” મનુએ કરામીથી કહ્યું “એક એડવોકેટ સાથે આરી મજા કરવામાં જેવમ કેટલું છે તે તને માનુમ તો હશે જ ”

‘અરેબર, રાયજી ” નાનુએ ઉમેર્યું “હું ધાંકું છું કે કાયદાના ધધા મારે તને એટલું તો માન હશે જ, કે મારા ભાઈએ કહ્યું તેની કોઈ રીતે અણધારતી વગાડક તું નહિ ચલાવે ”

“પણ મહેરમાન સામ્રો, આ મરકરી નથી હું ખાતરી આવું છું કે આ ખરી ‘મિના છે ”

“ ત્યારે આગળ ચનાવ ” મનુએ માછા બેસીને કહ્યું “ દેખાતી રીતે આ કેસ વિચિત્ર લાગે છે ”

“ ખરેખર એમ જ છે ” અતન્તે કહ્યું “ હવે હું કહું તે ધીરજથી સાંભળો ”

પ્રકરણ ત્રીજું

વિચિત્ર વીલ.

“ આપને ખબર હશે જ કે મારા મરહુમ કાકા વનજય રાયજી પુરતકો છપાવનાર અને પ્રગટ કરનારનો ધંધો કરતા હતા વળી એ પછી તમને ખબર હશે કે, તેમની જોડે બીજા બે ભાગીયા હતા આ કંપની ધંધામાં દરનર્થ મોટો નફો કરતી હતી અને તેને પરિણામે મારા કાકા વનજય અને તેના ભાગીદારોએ અનહદ વન એકઠું કર્યું હતું ”

“ તેની સાથે આપણને કામ નથી ” મનુ વચમાં જ બોલી ઉઠ્યો “ તમારી હકીકત કહો. નકાળો વખત નહિ દો ”

“ તમે સાંભળો તો ખરા, એની સાથે જ કામ છે મહેરબાની કરી વચમાં બોનગો નહિ તો વખત ઓટો જશે હવે થોડા વખત ઉપર, હું મારા કાકાની સાથે તેમની ઑફિસમાં બેઠો હતો, તેવામાં ‘ બીજમ પ્રતિષ્ઠા ’ ની પ્રખ્યાત લેખક મીસ રીરીન દસ્તુર તેમને મળવા આની તેઓની વાતચિત ઉપરથી જણાયું કે, ‘ બીજમ પ્રતિષ્ઠા ’ નો કાપીરાઇટ, મારા કાકાએ મીસ દસ્તુર પાસેથી ઘણી જુજ કિમતે વેચાતો લીધો હતો મીસ દસ્તુરને પૈસાની તગી હતી અને તે વખતે તેની બહેનને ક્ષય થયો હતો, તેને હવાફેર લઇ જવી હતી તે માટે પૈસા માગવા તે મારા કાકાની પાસે આવી હતી એને એની આશા હતી કે, ‘ બીજમ પ્રતિષ્ઠા ’ જાહેરમાં ઘણી વખણાઇ છે, અને ઘણી આતૃત્તિઓ ખપી ગઇ છે તે જોતા મારા કાકા તેને કાર્કે વધારાની રકમ આપશે, પરંતુ મારા કાકાએ તેને કરાર ઉપરાંત એક પાઈ પૂણું આપનાની ના કહી મીસ દસ્તુરે તે પછી પોતાનો હિસાબ માગ્યો, તો તેને ખાતે એક જુજ રકમ નીકળી તેથી મીસ દસ્તુરને ઘણું ખોટું લાગ્યું, અને કેટલાક કડના કાપ્ટો કહીને તેની કડળની, કદા પછી પૈસા લીધા વગર તે આવી ગઇ આ દેખાવ જોઇ મારા અત કરણમાં તેને માટે દયા ઉપજી અને મારા કાકાને મ પછી ઓખામાં સપ્તેમ્બરની કડી દોડુ કે તેમણે આવે. લોકોને લૂટવાનો ધંધો કરતા શરમાતુ જોઇએ મારા કાકાને તેથી ઘણું રુસ્મો ઉત્પન્ન થયો, તરત જ તેમણે વકીલને ત્યાં જઇ પોતે કરેલું વીન ફાઇ નાખ્યું અને ત્યાં જ બીજી એક વીન કરી, પોતાના ભાગીદારોને પોતાની સવળા મિલકતનો વારસો સોંપ્યો, અને મને કહાડી મૂક્યો. મે પછી તેની દસ્કાર કરી નહિ કારણ કે મીસ દસ્તુરની લગનસાઇ, અને ગરીબાઇએ મારું મન છતી લીડુ હતું ત્યાર પછી નોંધ કે ચોથે દિવસે મીસ દસ્તુરની બહેન મરી ગઇ અને તેની ગમ દાખવા મીસ દસ્તુર એકમ માં તેની માસી છે તેને ત્યાં જવા સ્ટીમર “ કાન્સા” માં ઉપડી ગઇ દેવપોગે તે જ સ્ટીમરમાં મારા કાકા.

પ્રેક્ષીકન એરદ્રોતાજી રૂ. ૩-૦-૦ એન્ડ એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

ધનન્ય પશુ ઈન્ડિ જતા હતા આ "કા ગાર" નો બર રીથે કેની રીતે નાશ થયો તે કહેવાની જરૂર નથી તે વખતના ન્યુસપેપરોમાં બધો હેવાન વિગતવાર પ્રગટ થઇ ચૂક્યો છે તે વખતે સામાન્ય અનુમાન એવું કરનામાં આ યુ હતું કે, ચાર પાંચ માણસો સિવાય મધા ઉનાડાઓ કુખી ગયા હતા જે બચ્યા હતા તેમાં ઈન્ડિયા કાઉન્સિલના મેમ્બર સર જમશેદ પેમાસ્તરના સ્ત્રી લેડી પેમાસ્તર હતા તેમના ધણી સર જમશેદ અને પુત્ર મચીનો કાઈ પત્રો મળ્યા નહિ એટલે એ બેને પણ કુખી ગયેના ધારવામાં આવ્યા હતા મીસ શીરીન દસ્તુર પણ એ જ રીમરમાં હતી એમ પાંચથી જણાયું હતું તેના મરણ માટે જાહેર પ્રશ્ન એ થયો ગોક પ્રતિગત કર્યો હતો તે કહેવાની પણ જરૂર નથી તે મીસ શીરીન દસ્તુર હજી શ્રવે છે અને તેની બેઠી ઉપર જ રીન છ દણાથી પાડેલું છે "

'હાં તે કેમ બન્યું ?' મનુ અને નાનુ સાથે પોકારી ઉઠ્યા

"એમ જણાય છે કે લેડી પેમાસ્તરનાના મઝા ઉપરાંત એક બીજો મઝો પણ બગી જના પામ્યો હતો તે મઝામાં મીસ શીરીન દસ્તુર અને સર જમશેદ નો છોકરો નાનો મચી હતો. મારે અન જણાવતું જોઈએ કે, રીમર ઉપર મીસ શીરીન દસ્તુરને સર જમશેદ અને લેડી પેમાસ્તર સાથે એળખાણ થઈ હતી રીમર પછી તે જગ્યાએથી થોડે દુર જતા તે મઝાએ, મારા કાકા ધનન્યને જતા બચા પા હતા, તે રીતે મારા કાકા, મીસ દસ્તુર, મની પેમાસ્તર અને બે અનામીઓ એટલા જણા એક નાના ટાપુ ઉપર જઈ પહોંચ્યા તે ટાપુ ઉપર કોઈ પણ જાતની રક્ષિત ન હતી પણ તેઓના સહભાગ્યે મે યુ પડા ઉભા કરેના હતા ટાપુ ઉપર પવન અને વ સાતની કાંઈ મીમા જ ન હતી તેના પરિણામે મારા કાકાની તબીબત ગમતી ગઈ મીસ દસ્તુરે પોતાની બનમનસાઈ પ્રમાણે તેની ચાકરી કરી કેરો મરણ સમય પાસે આવ્યો ત્યારે મારા કાકાને પોતે મને દરેતા અન્યાય માટે પસ્તાવો થયો અને છેવટ વખતે પોતાની બૂન સુધારવાની ઇચ્છા જણાવી તેની એ ઈન્ડિ સહનાઈથી પાર પડે એમ જણાતું નહિ કારણ કે ત્યાં કોઈથી પામે એક પણ કાગળ કે એક પણ સંદેશ કપડું ન હોતું કે જેની ઉપર કાંઈ પણ લખી શકાય સહભાગ્યે, મીસ દસ્તુરને એક વિચાર સૂઝ્યો અનાસીઓના હાથપર રીમરોના અને તેમના પોતાના નામ છુટ્ટા પાડી લખેનાં હતા મારા કાકાનું વીન પણ એવી રીતે કેમ ના લખાય ? તેણીએ આ વિચાર મારા કાકાને જણાવ્યો તે તેમને પત્ત પડ્યો પરંતુ અનાસીઓને પૂછતાં તેમાંથી એકને જે છુટ્ટા પાડતા આવડતા હતા એટલે છુટ્ટા બીજા અનામીના શરીર ઉપર જ પાડવા પડે, પરંતુ તે એટલો કોઈ હતો કે તેને વિચાર જણાવના જ તે મારા કાકાને મારવા ધરો. હવે કાઈ ઇન્ડિ રહ્યો નહિ મીસ દસ્તુરે પોતાની લાકાલિક બનમનસાઈ અને પરાંપકાર શુદ્ધિથી, પોતાના શરીર ઉપર છુટ્ટા પડાવવાની મરજી બતાવી મારા કાકા પણ રાજ્યશુદ્ધિથી આ લાગ જવા દે એવા ન હોતા. અન્તે મારા કાકાનું છે નું વીન મીસ શીરીન દસ્તુરની બેઠી ઉપર પેના અનાસીએ માઝીનાં હાકાની પેનથી અને તેના લોહીની તાલીથી છુટ્ટા પાડી વખ્યું

તે પછી બીજા કે ત્રીજા દિવસે માગ લાકા શુભગી ગયા તે જ રહે પેના બે જનારીઓ પણ ગમે દારૂ પીને કિનારા ઉપર તોફાન કરતા હરીયામાં કુખી મુઠા મીસ દસ્તુર અને મચી આરીને એક નિસ સુધી નિરાધાર હાનમા રહ્યાં ત્રીજા દિવસે પરમેશ્વર તેમની સહાયે આ યો એક કોનસાની સ્ટીમર ત્યાથી પસાર થતી હતી તેજો તેમને ઉપાડી લીધાં અને કુગતી પટ્ટાયાલા કુગતીથી હમણા જ તેઓ અદિ આવ્યા છે અને મીસ દસ્તુર હાન લેડી પેમાસ્તરને ત્યા જ રહે છે ”

અનન્ત બોલી રહ્યો ત્યા સુધીમા મનુ કે નાનુ મેમાથી કાઢ એક અક્ષર પણ બોલ્યા નહિ તેઓ એના તો આનર્થચકિત થઈ ગયા હતા કે અનન્તે પૂરું ક્યું હતા મેમાથી કાઢ્યે એક વાત બહાર કહાડ્યો નહિ હેન્ટે મનુએ પુછ્યું “એ નીન બખામીએ જ નખ્યું છે ? તમારા કાઠએ એક અક્ષર પણ પાઓ નથી ?”

“ના પણ મીસ દસ્તુર કહેતા હતા કે, લાગ્યાન કરતી વખતે મારા કાઠએ પેનને હાથ બગાડ્યો હતો ”

“હીક તારીખ નાખેલી છે ?”

“ના મીસ દસ્તુરથી મારે મદન થઈ ગયું નહિ એટલે પગ મૂક્યું ”

“તેથી જગ અડથલુ પડશે પણ રીમર નહિ તેના હનાજ થઈ નકરો એમને નેતા આ કેસ નક્કર અસાધારણ લાગે છે માગ જાણનામા આવો બીજો કેસ થયો નથી ખરો નેતા આ કેસમા કાયદાના ધણા પ્રશ્નો ઉપરિચિત થાય કે હના મને લાગે છે કે આ બીન કાયદાના તત્વો થી વિરુદ્ધ જાણાનુ નથી કાયદા પ્રમાણે એકે, નીન બખામીથી જ થયેલું હોય બેઠકએ પણ છુ લાં પા રાં, એ લખવાનો એક પ્રકાર જ મળી શકાય ખરું છે કે, તે બખામી દમેશા કાગળ અગર બખાનાના કામમા આવતાં ચમપન ઉપર જ થયું નેહએ પણ મને ખાતરી છે કે, મીસ દસ્તુ ની નામડી કાગળથી ઉતારી સુકવવામા આવે તો તે સાફ ચમપન થઈ રહે હાનમા તે અશુદ્ધ ચમપન મળી શકાય અને તેને લખનાના કામમા વાપરી શકાય ખરું નીન ઉપર સાક્ષીઓ થયેલી છે એટલે તે કાયદેસર ગતિ થયેલું કે એમ જાણવામા કાંઈ વાધો આવે એમ મને નાગતું નથી પરંતુ એક મ્હાંગી મુઝેની એ છે કે તેના ઉપર તારીખ નાખેલી નથી, પણ તેથી કાંઈ બીન ખોટું હતું નથી ૧૫ ધાર છુ કે કાનગાર સ્ટીમર કુગતા પહોના બેઠકે મીમ દસ્તુરની બોલી બેઠક હોય અને મીમ દસ્તુરને કોનસાની સ્ટીમરે ઉપાડી લીધા તે વખત બેઠકે તેનું સરીગ બેઠક હોય-એના બે માક્ષીઓ આપણે મેળની શક્તિએ તો તારીખ આપણે આશરેથી ગોઠવી શકાય ”

“તેમા મિયકુલ અર્થચલુ પડશે નહિ ” અનન્તે જણાવ્યું, “મારે તમને કહેવું રહી ગયેલું લાગે છે કે, ‘કાનગાર’ કુખી તે જ વખતે મીસ દસ્તુર અને પેડી પેમાસ્તર એક જ એરડીમા રાતના કપડા બલતતા હતા અને મીસ દસ્તુરને કોનસાની સ્ટીમરે બચાવ્યા, તે જ વખતે તે સ્ટીમરના કેપ્ટનની સ્ત્રી મીસીસ બેગે મીસ દસ્તુરના કપડા બહાન્યા હતા અને તે

વખને તેણે ધુલ્લુ પાડના જોના હના 'કાન્ગાર' ૧૯ મી ડીસેમ્બરે ૬ મી અને મીમ વસ્તુ ને ૨૫ મી ડીસેમ્બરે બચા ના "

"બસ ત્યારે હવે કાંઈ હરકત નથી કેસ આપણો જ છે એમ જાણતો "

"પણ એક બીજી મુશ્કેલી તડો એમ મને લાગ રહે છે " અનન્તે અચાનક કહ્યું.
"સાચ કપનીના ભાગીદારોને મારા કાકાના વીનું પ્રેમિટ મળી ગયું છે એટલે હવે શું થશે ?"

"ઓહ-હા " મનુએ તુરંતકારથી કહ્યું "તેથી શું થકું ? કાયદા કન્નારા કાંઈ મૂખ ન હોતા કે આવી અચણો માટે બારી ના રાખે આપણે વીન જો સામિત થાય તો તે પટે નાનુ વીન ગદ થાય છે એટલે તેનું પ્રમાણપત્ર પણ રદ થાય છે "

"ઓહ ! ત્યારે તો ઘણા સારા "

"પણ ઉભા રહો. હજી આપણે એક કામ કરનાનું માફી છે નાનું ! આપણે મીમ વસ્તુ રને એકલમ નોંધણી કામગીરીને ત્યાં નોંધાવવી જોઈએ અને ખરી નક્કલ વિગેરે કાગળો તૈયાર કરાવના જોઈએ "

'ખરોખર છે એ તો કરુ જ જોઈએ ' નાનુએ આ કામમા જાણે કાંઈ વિશ્વાસ ન રોય એવી દમથી જવાબ આપ્યો.

"શું ?" અનન્તે આશ્ચર્યથી ઉભા થયું પૂછ્યું "મીમ વસ્તુને નોંધાવવી ?"

'એટલે તમે શું કરના માંગો છો ? તદ્દન અશક્ય છે '

'અશક્ય કે શક્ય બીજી કાર્ડ પણ કરી શકાય તે પહેલાં એ થવું જ જોઈએ નાનું કાને તમે નોંધણી કચેરીમા જઈને વીન નોંધાવી આપતો અને કસ સગનનીના કાગળો તૈયાર કરીને મને જનગણી આપતો હું ધાઈ છું કે મારા શિવાય બીજા બારીગરને પણ રોકાના હશે ? "

'અરે હા નીક યાદ દેનાડયું " અનન્તે કહ્યું "શીના સગનમા શું થશે ? મારી મામે હાલ કાંઈ આટનો મોટો કેસ વડના માટે પૈસા છે નહિ. થોડા ઘણું છે તેથી કાલ કોટમા કેસ છતાય નહિ એ જાણુ છું "

મનુએ નાનું રહામું અને નાનુએ મનુ રહામું જોયું અસીન પણ તેમના જોશો જ હતો શું કરું ?

'થોડા પાચસો જેટલા રૂપીઆ હવે તો હાન તુરંત ખરચને વાસ્તે ચારી રહેશે " મનુએ બહીતા મ્હીના જણાવ્યું.

"તે તો હીક કહાય ચારી રહે " નાનુએ કચવાતા કહ્યું "પણ વખીન, બારીગર, સોનીસીટરની રીનું શું ? કોલની પામેથી ઉઝીના નહિ મળે અનન્ત ? "

"લેડી પેમાસ્ટર એક છે અ.ધ ભાગ એને આપવાનું હું કહું તો કહાય—"

“અરે ના! એવું કાંઈ કરતો ના” નાનું પોકારી ઉઠ્યો “એ તો ચોખ્ખું ‘મેં ટેન્-
ચાય તે કદી પણ કરી શકાય નહિ”

“નહિ ‘મેન્ટેનન્સ’ના થાય” મનુએ બાર દષ્ટ કર્યું “પણ ‘ચેમ્પરડી’ થાય
‘ચેમ્પરડી’ની વ્યાખ્યા ચોખ્ખી છે અને કોરટના પ્લાનમાં એ આવે તો તું પશ્ચિમ નિષળે
તે કહી શકતો નથી”

“ખરેખર, તમારી તકરારમાં હું કાંઈ સમજતો નથી” અને લાચારીથી કહ્યું “પણ
મેં કાંઈ જોડું કર્યું એમ મને લાગે છે”

“મનુ, પૈમાની વાત આપણે બાણુએ મૂકીએ” નાનું જોડ્યો “તો પણ આ એક
બહુ જ રસમય કેસ હાયમા આવ્યો છે તેમાં તો શક નથી.”

“તે વાત ખરી, નાનું” મનુએ કાવકપણાથી ઉત્તર આપ્યો “પણ મારા ધનના
રીવાજ પ્રમાણે હું કાંઈ મફત કેસ હાયમા લઈ શકું નહિ તે બાબતમાં તો અમારો
રીવાજ ધણો જ સખ્ત છે મેં મફત કેસ લીધો છે એમ અમારા મંડળમાં જણાવ તો
ખળખળાટ થઈ ગય તે મારી નામના ધણી જ હવકી પડી ગય”

“ખરી વાત છે, મનુ ‘બ્રીફ’ના ગાળો ઉપર આપણે શી લખી જ પડે છે અને તે બારી-
સ્ટરને આપવી જ પડે છે વડીલ બારીસ્ટરો પૈસા નગર એક ઠગણ પણ લગતા નથી પરંતુ
તેઓ લીંગેની શી પાઠી આપી શકે છે તારા જેવા ધણાને મેં એમ કરતા જોયા છે કોઈને
આગળ આવીને ખ્યાતિ મજેવની હેમ્પ છે ત્યારે, મોની શી લઈને, ખાનગીમાં પાઠી આપી દે
છે તું પણ એમ કરે તો ચાલ્યે આપણે જીતીશું તો તો સિવકત ઉપર જ બધા અર્થ પડશે
એટલે કાંઈ વાલો આનને નહિ હારીશું તો તને એક અસાધારણ અગત્યનો કેસ ચલાવવાની
ખ્યાતિ મળશે તે પણ કાઈનાનો સુનો વાલ નથી”

“ઠીક, ત્યારે એમ કરીશું શી માટે તું ગીતસર ચેક મોકલશે તે પાઠ વાળીશ.
આવ્યો, ત્યારે સાહેબજી નાનું! તું કાંતે મીસ દસ્તુ ને ત્રોણની આવશે”

—ચાનું

આપણાં સાંસારિક દુઃખો.

લખક - ડૉ હરિપ્રસાદ ત્રાજશય દેસાઈ.

જેમ કેળના એક પાંદડાની અદર અને પાંડા ગ્રેના હોય છે તેમ ચતુર પુરુષની એક વાતમાં અનેક વાતો સમાવની હોય છે એમ એક હિન્દી કવિનામાં કહેલું છે

“ જ્યો કદગી કે પાત મે પાત, પાત ઐર પાત ત્યો આતુર કી ખાતમે ખાન,
ખાન, ઐર ખાત—”

મહાત્મા ગાંધીની પણ દરેક પ્રગતિ આમ બહુ રહસ્યવાળી હોય છે એ. સત્યાગ્રહ સમયે લોક એમ જ જાણે છે કે મેહેસુન માફ કરાવવાની એ લડત હતી પરંતુ એ લડતમાં કામ કરનાર, રૈયત અને સરકાર એ ત્રણે પક્ષને એ લડતથી પુરકી જ્ઞાન થયું હતું અને ત્રણે, એ બાબતથી ધણા આગળ વધેના એની બધી નિગત એ લડતના પ્રત્યક્ષ સંપર્કમાં જે નહોતા તે બરાબર જાણતા નથી જાણી શકે પણ નહિ એ સમગ્ર શકાય એની વાત છે

એક દિવસ, ખરેખર પાક નિષ્ફળ ગયા છે કે નહીં એની તપાસ ચાલતી હતી એ દિવસોમાં મ્હે ગાંધીજીને કહ્યું કે “ સાહેબ! જેમ આ પાકની આના વારી કાઢાડીએ છીએ તેમ આપણાં દેશબંધુઓ અને જહેતોના મુખદુ ખની પણ આનાવારી કાઢાના જેતુ છે રાજકીય દુખો સરકારને લીધે છે પણ સાંસારિક દુખો તો આપણે જ પેટ ચોળાને પીડા કડી દાય એ પ્રકારના, આપણે જ હારે ઉભા કરેના લોકમાં ધણા જોવામાં આવ્યા છે

ગાંધીજીએ કહ્યું “ બરાબર છે એ આનાવારી પણ કહાડતા રહેજો અનુભવથી હું એમ માતું છું કે આપણી સાંસારિક દુર્દશા એ જ આપણી રાજકીય પાતીનું કારણ છે. ઘણા નિદ્ધાનો જે એમ ધારે છે કે રાજકીય પડતીથી સામાજિક પડતી અર્થ છે એ મત સાથે હું મળી ગડતો નથી. ”

અને ૧૮ી ધણી ગામડાંમાં મ્હે પાખી આનાવારી સાથે સાંસારિક દુખોની પણ આનાવારી કાઢાડી એજો સાત અને પ્રસિદ્ધ કરવાની રજા લઉં છું —

શ્રીઓ ધણી દુખી છે સવાગના ચાર પાય વાગરાથી ઠે છે તે રાતના ૧૦-૧૧ એ સુના પામે છે ગેરની ચાંદી કરવાની, પાણી મરવાના, ધનકામ કરવાના અને દળવ ખાડ વાનું તથા બેતર પાંદરનું પુખ્તી દાન એમને આવે હોય છે સ્ત્રીઓને હલખી ગણવામાં આવે છે એમના ઝાઝા માન નથી મયુક્ત કુટુંબના મેરઠ દાસ અને કૌટુંબિક હાડમા-નીઓ એમની ધણી છે પાગીદાર લોકોમાં એમને આનન્દ વિનેના પ્રયત્ન જુજ મને છે અને જનાનું શ્રીઓને નથી દાનું અને પુરો જાય છે અને શ્રીઓને ત્રણે જનાનું રાખ્યું છે

શ્રીઓ ધણે બાળો મેના અને જાડા વસ્ત્ર પેહેરે છે ત્રાજ મનાજાના અધીત દાગમાં રહે છે ધી દુધ કે ઝાક એમને થોડા જ મને છે ધનના ભેજ કે અધારાવાળા ભાગમાં

એમને ઘણો વખત રેહવાનું હોય છે માત્ર નણુ ઝાસા લપકા કર્યા કરે છે ઘણી ઘણી વખત સ્ત્રીને મારે છે અને છોકરા પણ મિચારીને મનાવ્યા કરે છે હિંદુસ્ત્રીની આખમા ૧ આસુ મુકાનું નથી એમ કહીએ તો ચાલે મદનાઃ વખતે એની ચાકરી બરાબર થતી નથી દવાનાર પણ ન ચાપે જ દરનામા આવે છે ખાસ કરીને વાણીના, અલ્પને કેવળીમા લુગડા ધરેણા કે તીનેગીની કુચીયો ન્હી ધરડી ચાન નહિ ત્યા સુની એને સોપાની નથી

સીખતિની જે દેશમા આવી દશા હોય ત્યા બાલુ સુ સાર હોઈ શકે ?

કુમારી છોકરીઓના ઉઠે પોપણ અને કેળવણીમા કષ્ટ જ પધાન આપાનું નથી શુદ્ધિ વાન અને ચાનાક બાળખોને ટપોટપ ગમે ત્યા પરણાવી દેનામા આવે છે તે સાટા, પ્રેમડા, પ્રતિગ, નનધન, જનનિધન વગેરે અનેક બધનોની બેડીયોમાથી મુખિ પામી કોઈક જ છોકરી સુખી જન્મમા જોડાઈ હોય છે દેશમા અસખ્ય વીધા જમીન જેમ ખેડુતો તહીં મળ વાવી કે ગરીબાઈના કારણથી પડનર રહે છે તેમ વસ્તીનો અર્થોઅર્થ ભાગ જે સ્ત્રીયો, તેમની શુદ્ધિ અપખેડાયથી અને વિલાસ પામ્યા વગરની રહેડે ન્હેમ, બોગપણ, જક, રીસુગતપણુ બહીકપણુ અને અસાન આપણી સ્ત્રીઓને મિચારીયો વગગી રહે છે તેમા દોષ સમાજનો છે

વિધવાઓ ॥ દુ ખનો પાર નથી એને તો ભાઈ ભોખાઈ મામાપ કે સાસરીયા પીરેરીયા કોઈ કેના જે જ પના વાગજ નથી કોઈ માદુ થયું કે એને સેરા ચાકરી કરના બોલાવે, કોઈ મેટેમન પરણો આ યો કે ગ્લોઈ પાણી એને કગાના, મરણ વખતે આગળ પડીને ફૂટનાનું એને, શુભ અશુભ દરેક પ્રસંગે જેટલું વૈતર અને કટાનાભરેલું ઢામ તે એને કગાનું એન વખતે કાલી મયો હતો ત્યા મહત્તે મુરતની જે વિધવા બ્રાહ્મણ બાઈઓ મગી હતી એ કહે "અમે તો અહીં રહેતા જ આવ્યા છીએ અને વેલ પણ ગયા કિનારે જ પાડીયુ, ગરણ, રેનામા અમારા કુટુંબમા ઘણાં માણસ મગી ગયા બધાની મેત્રા ચાકરી અમે કરી પણ અમને ખેંચ ના થયો ॥"

" હમે જ્યા જઈએ ત્યા વધારે પડવા લાગ્યા બવે હાડધૂત થઈ ગયા વૈતગ કરીને થાક્યા તોએ જસ નહી કોઈ અમાઝ નહીં હહાડો દોન, રાત દોષ, દાઢ હોન, કે તડકો હોય તે કશાનો અમારે માટે કોઈને વિચાર નહીં જ્યા કોઈ ના જમ ત્યા અમારે ધકેનાવાનું ભુખ, હિલગરા નિગગર જુ વે યા અનેડ જન્મના દુ ખે વિધવા થયા હોઈયુ તે વૈધવ્યનું દુ ખ પણ વેદ્યુ પણ પાછળના દુ ખથી કે ટાળી ગયા ૭ મહિનાથી અહીં આવ્યા આવ્યા છીએ, રોજ ગગા રનાન કરીએ છીએ અને કાલીવિશ્વનાથ સૌ જગત્તો બાપ છે તે અમો નભાવને અને અને શાન્તિ આપશે " આ બાઈઓની ડરણુકયા ખેડાના ગામડા પી વિધવાઓ જોતા મહત્તે દરરોજ સાબરતી

આપણો સમાજ ગમે તેની જીવાન અને બાળ વિધવાઓને પુનઃજનની છુટ નથી આપતો એ અન્યાય રિયે અહીં વિસ્તારથી ના નજી, તો પણ ઉપર મુજબ, સૌભાગ્યવતી, કુવારી અને વિધવાની જે દુ શા આપણે કરી નાખી છે તે સબધે ખૂબ ગંભીરના પૂરેક વિચાર કરવાની

અને એ ત્યાંમાં તાળીદે સુધારા કરવા માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે એટલું તો ભાગ મૂકીને કહેવાની અગત્ય જોવા જાય છે.

હોકરાઓ પશુ ન્હાનપણથી પરણાવી દેવામાં આવે છે એમાં યાબાપ એમનું શું હિત સાધે છે તે સમજી સકાતુ નથી સાહસ, ઉત્સાહ, નિડરતા, શૌર્ય વગેરે પુરુષાતનના ગુણો આપણી વિઝરતી પ્રજામાં આવના નથી તેનું મ્હોદું કારણ બાળનગ્નો છે કેટલીક નાનોમાં મેહેરામણીના વર હોય છે, કેટલાક કુટુંબો કુળવાન ગણાય છે પણ નાનોમાં કન્યાઓની અપ્પન અથ ગાંધ છે અને તેથી કન્યાવિક્રય આવે છે જ્ઞાતિનધનોના સાકડા વાગા તો હતા જ તેમાં વળી તડો, ઘોળા અને અમૂક અમૂક ગામડા અને શેહેરોએ મોટાટા ના ખોટા ખ્યાનમાં લગ્ન-વ્યવહાર સંકુચિત કરી દીધા છે સારી હોકરીઓને સારા વર મળતા નથી ધણા પુરુષો વાળા મરી ભય છે ત્યારે કાઈકાઈ ઠેકાણે હજી એક ઉપર બીજી અને બીજી ઉપર ત્રીજી સ્ત્રી પરણવામાં આવે છે ધનવાન મહા પુરુષો હજી કુમળા બાળકોએને પરણી શકે છે !

જમણવારો અને વરપોડામાં ઘણો પૈસો નકામો ખર્ચાય છે શુભ અશુભ પ્રસંગે દેશ કરીને હજી પેકો નાત જાતમાં આગર રાખવા મથે છે

રડવાકુટનાનો રિવાજ સ્ત્રીઓના શરીરની ખરાબી કરે છે કાણો, બેસણા અને દેખાક વાના શોકમાં મહુ દોગ અને લુકાણાની ટેવો પળ્યા જ કરે છે મુસનમાન ભાઈઓમાં દહન ક્રિયા ખાતે એટલું બહુ ખર્ચ થાય છે કે આ પ્તેગની અંતર જે કુટુંબોની ખરાબીએ ગામડામાં મ્હો પ્રત્યક્ષ જોઈ તેમાં મુસનમાન કુટુંબો એ બીજા કુખ બેથ આ દહન ક્રિયાના ખર્ચનું જે એમને દેવ મથેલું તેનું વર્ષન કર્યું ત્યારે તો મ્હારા શોકનો પાર રહ્યો નહીં

એક ગામમાં મ્હો અનીતિનિયે તપાસ કરી સામાન્ય રીતે એમ મનાય છે કે ગેરેરનાં લોકોમાં જોટળો બલિયાર છે તેટલો ગામડામાં નથી પરંતુ એ તપાસમાં મ્હને એ માન્યતા ખોલી માત્ર પડી ૪૦૦૦ ની વસ્તીના ગામમાં પ્રાણીય, વાણીયા, પાત્રીતર, હજામ, દાકર, મુસનમાન રજપૂત વગેરે જાતો હતી દસેક ગણતુ ખાનગી કમીશન બેસાડ્યું હોય એવી રીતનું એક કમીશન જોડવી એમની મં થી આપ્યા ગામની દરેક દરેક ઘરની તપાસ એક રથને બેઠે બેઠે કરી એમાં એમ માત્ર પડ્યું કે ગામમાં બલિયાર પુરુષો દત્તો થરતુ આવી તપાસના પરિણામપર હું બહુ વજન મૂકતો નથી

દાનુ બસન ગામમાં વધતુ જાય છે એનાથી ખતો થયા છે આપનાત થયા છે. આડપણનાં રોગ નવા છે અને ઘણા કુટુંબો પાવમાન મર્દ થયા છે ન્હાનામાં ન્હાન ગામમાં નિશાળો ઉઘાડના તજવીજ નથી થઈ એની તજવીજ દારૂની દુખનો ઉનાડવા થઈ છે ઉચ્ચ ગણતી કેમકા પશુ તારૂં ધૂર્યો છે અને અને તન્દુ સ્ત્રીની ખરાબી સારે આયુષ્યની મર્યાદા ઓછી રેનામાં પશુ ૧૨ પુકળ ભાગ ભજવી રહ્યો છે

અત્યજ વા અને બીજી દાનની કહેવાતી જાનોને દયાની રાખવાનું કામ ગામડામાં પદ્ધતિસર આવે છે અત્યજ લેખનાં જુદા કુટુંબો હોય છે એમાં ઘણે રેકાલે એમને આશ

શુવામગિરીનો ગજા (સચિત્ર વાર્તા) ૩ ૨-૦-૦૦ એન એમ વિપાવી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

પાણી પણ મળના નથી અમરદાસ ગંગાની માફક ગામપોકની પણ વેડ આ વસાવા લોકોને કરી પડે છે અને ૫૦૦ ધરની વરસીના ગામમા ૧૦૦ ધરનો માણસો ૮૦૦ મ ના મણસો પામે દાસત્વ કાવે છે

કાઈપણ ગામ સપરાળુ નેયુ નહીં મો ગામોમા ફક્ત એક અપરાધ મિત્રાથ જુદે ૦૮ પદાપદી, મમત, ચક્રાચારી, અદેખાઈ, અને સ્વાર્થમિત્રો જોવામા આવે એ ધનવાન આ બધાના લોકો સર્વન ગરીબ અને નબળાનો ભક્ષ કર્યો રે છે પોતાને પાચ કપીયાનો કાપકો થતો હોય તો ખીનને ૧૦૦૦ નુ નુકસાન કરના કોઈ કાગુ નથી જેમ દિવામર મોટા જગચર ન્હાનાનો આહાર કરે છે અને ન્હાના નેથી ન્હાનાનો દર છે તેમ જગરાનની જમીન પર મનુ પનોકમા પણ એ જ જોવામા આવ્યુ

ગીતાનુમા લોકસચ્ચ અથ વન નિગમના કથુ છે પણ એ નુ ૨ ઉપદેશ જુની જાઈ આપણી પ્રજા નથી લોકકથાણુ માધતી કે નથી પોતાનુ કલ્યાણ પણ કરી રાકતી આરિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમા એ પગી છે આ બગીચ પ્રયત્ન વગર એનો ઉદ્ધાર થાનો નથી

આપણે ઉન્નત થઈએ છીએ કે અવનત ?

લેખક, — ના. રમણલાલ વસ તવાલ દેસાઈ.

પૃથ્વીના માથે ખડ જે સમયે એક મહાન યુદ્ધમા ઉતરેના છે, લાખા મનુષ્યોનો સહાર થયે જાય છે, રાજ્યસિંહાસનો ડોલી ગએના છે, અને સરકૃતિમા ભૂતારૂપ આર્ભાકેપ થઈ મરેલી પ્રજાઓ પૃથ્વી, પાણી અને આમાત એ ત્રણે તરફોને માનવજાતની સ્મતાનકૃમિરૂપ બનાવી રહી છે, તે સમયે એવો પ્રશ્ન કરવો કે આપણે ઉન્નત થઈએ છીએ કે અવનત ? આ ઘણાને અધુષ્ટતુ લાગે, અને વળી તે પ્રજાના ઉત્તરમા આપણે ઉન્નત થઈએ છીએ એમ કહેતુ એમા તો પૂરેપૂરી ધૃષ્ટતાનો ભાસ માય તો તેમા નવાઈ નેનુ નથી

તથાપિ માનવજાતના દનિહાસતુ બહીષીથી રહસ્ય જોવાનો આપણુ પ્રયત્ન વીરુધ્ધે ને જણાઈ આવે કે જગત ઉન્નત અવનતુ જાય છે આ ઉન્નતિની પ્રાપ્તિ એની મદત રાતે એટલા યોગ્ય પ્રમાણમા થયે જાય છે કે આપણી તેનુ ખીનકૃન લાન રહેતુ નથી, અને તેથી આમાન્ય મા થતા તો આ પ્રશ્નની સાથ જ છે કે આપણે દિન પ્રતિદિન ઉન્નત આવીએ છીએ, આપણી નિત્ય અવનતિ થતી જાય છે અને આપણા પૂર્વજોને મુખ્યત્વે આપણે અવરથ અધમ થતા જઈએ છીએ આ માન્યતા માત્ર અમાન કે અસ્તાનનાજા કર્મમા જ પ્રચલિત છે એમ કાઈ નથી, સમય વિચારે અને ચિત્કો જેમણે જગતને ઉન્નત કામદ લાગુ લાધેનો છે તેઓ પણ આની માન્યતા થાવે છે

આવી માન્યતા બધાવાના કેટલાક કારણો છે. આપણે જગતના ઇતિહાસને સમગ્રરોતે જોના નથી પરંતુ તેના વિવિધ ખડેને નિહાળીએ તો આપણે દિનદુરતાનનો ઇતિહાસ વાચી તેની અવનતિ થએલી માનીએ છીએ, પરંતુ આપણે વિસરી જઈએ છીએ કે તે અરસામા રમેન અને મોરોડકોથી ચીનસુધી ફેલાયલી મહાન મુસ્લીમ સંસ્કૃતિનો ઉદય થએલો હતો. ઓસ અને રોમન મહા જયોની પડતીમા આપણને જગતની પગીમે લાસ થયા છે, પરંતુ આપણે જુની જગતને તો આપણે કે એ ગળેની ભરમમાંથી વર્તમાનકાળના પ્રમાણે જુરોપનો ઉદય થયો છે, જેની અસર એક અથવા બીજી રીતે યુરોપના ચારે ખૂણામા થઈ ગયેલી છે. ચીનના મહા રાજ્યની અનુગામી આપણે માનવજાતની અવસા પાયાના નવચાલકોને જોઈએ પરંતુ આપણે એ જુનવત નેષ્ટને કે ચીનની પાડોશમા આવેલું ગણાવે એવા પ્રકારની ઉત્તિ પ્રાપ્ત કરી નથી. એ જો એશિયાખંડના અન્ય દેશોને ઉત્તરિત અથવા ઉત્તરિત કરી તે જ ભાગ દેરી નથી. આમ એક અથવા બહુબુદ્ધ દેશોની ચીનની પડતી ઉપરથી સમગ્ર જગતની ચીનની પાડોશમા આવેલા આપણે માનવજાતને કેટલે અને ઉત્તર થઈ ને કેટલે અંગે સુખી થઈએ વાત જણાવનામા ઇતિહાસનું સૂક્ષ્મ રહસ્ય રહેતું છે, ઇતિહાસના અંત પાડોશી આ રહસ્ય આપણને લાગે જ સમગ્ર અને જૂન આ રમો જ થાય છે.

બીજી કારણ એ છે કે વર્તમાન કાળ આપણી દૃષ્ટિ સમીપ નિત્યનો હોવાથી તેના નિવસાત્મક તત્વો અને સ્વરૂપો આપણા ધ્યાનમા આવી શકતા નથી, જ્યારે જૂનકાળના સ્વરૂપો સામાન્ય નિર્ણય થઈ ગયેલો હોય તેમા માનવ પ્રજાએ હવે પ્રાપ્ત તે વીત આગળ તરી આવે છે. જૂન જાતની મુક્તિ ધ્યાન તૈયાર થએલી હોય છે, તે મુક્તિના અન્યથા સંપૂર્ણ રીતે નિશ્ચિત સ્વરૂપ વારણ કરી રહ્યા હોય છે, અને એક સમગ્રમાત્રના જગતથી જે સૌન્દર્યની છાપ મન ઉપર પડી રહે છે તે છાપ આગળ વતમા કાળની હજી પાતી અપૂર્ણ મુક્તિ આપણને તૃપ્તિ આપી શકી નથી, કાલુ તેમા જૂનકાળ કરતા અનેક જાણવારે સૌન્દર્ય તત્વો રહેલા હોય છતાં તેમની રેખાઓ સુરપટ હોવાથી ન હોવાને લીધે તેમા રહેતું સૌન્દર્ય રહીત થતું નથી, અને તેથી જીવનમા કાળ કરતા જૂન જાત હમેશા ચીનનો લાગ્યો કરે છે. જનમા એ ગતિ અને પ્રગતિનો કાળ છે. સંક્રમણ અને ઇતિહાસનો કાળ છે તેથી ગતિ અને પ્રગતિમા આપણે જ સાધનરૂપ હોવાથી તેના પ્રાપ્તિમા આપણે સતત નજી જતા હોવાને લીધે તેનું સ્વરૂપ પારખવા માટે તેમા હોના સામર્થ્ય અને સૌન્દર્ય અનુભવ કરી, તેમથી પ્રાપ્ત થતી ઉત્તિનું સાધન આપણે માટે આપણને આનંદ અનુકૂળતા નથી આપણી સમય નથી આપણને તાત્ત્વ નથી દર્શાવતી તરીકે ૧૯૧૮ ની સાતનું નિષ્પાત્ત, સ્વરૂપ આપણે કહી રીતે દોરી નીચું જોગણીસો અંત ની સાનના જગતને બાલુએ મુખી આપણે માત્ર તે સાતના ચુસ્કાનું જ સહજ અનુભવ કરીએ.

યુરોપીય યુદ્ધને લેઈને ઉત્પન્ન થએલી મોઘવારી યુદ્ધમા આપણી દૃષ્ટિ તરીકે મનુષ્ય અને ધનની મહત્ત્વ આપવા અનનવાના પ્રયત્નો, સ્વરાજ્યની માગણીના બીજી પોકારો પ્રતિ સંસ્કૃતીય ભાગ ૧ નો ૩ ૨-૧-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એડિટરની પ્રતિ

ધનિ, અને તેના એક આન્દોલન રૂપ વડોદરા રાજ્યનું પ્રજામંડળ, લોકમાન્ય ગાંધીજી બેઠા છાંયા ઉભી કરેલી સત્યાગ્રહની લડત, દુષ્કાળના વધારા કરનાર દુષ્કાળની પૂરેપૂરી ધાતી, દૂકા પમારના, પરન્તુ મહત્વનું કામ કરતા બિચારા તલાટીઓ, અને મિનમજૂરોનો બળવો, અને હિન્દુસ્તાનને બેખમદાર રાજ્યતન્ત્ર આપવા માટે મોન્ટેગ્યુસાહેબે રજૂ કરેલી યોજના આ બનાવો ખાસ કરીને ધ્યાન ખેંચે છે.

ઉપરના તો જાહેર જાનના અને મોટે ભાગે રાજકીય વિષયમાં ગણના જેવા પ્રસંગો છે, અને તે યુજનાતના જાનની એક જ બાબત દર્શાવે છે, છતાં એ સર્વ પ્રસંગોમાંથી કેમકે પ્રાપ્ત થશે કે અનનતિ, હાન તે સુખમય નિવડ્યા છે કે દુષ્કાળમય, તે પ્રસંગો ઉત્પન્ન થવાના મૂળભૂત કારણો કયા, અને એ પ્રસંગો લગિષ્ઠમાં કેના પ્રકારની અસર કરશે અથવા અસર કરશે કે એમને એમ હુમલો થઈ જશે, એ વગેરે પ્રશ્નો ઉભા થાય એ રનાભાષિક છે છતાં ૧૯૧૬ ની સાલ એ સખ-ધમા કાઢી બોલી શકશે અને ૧૯૨૮ ની સાલમાં તો આ વર્ગની યથાર્થ ઉપરના ઉપજાવી દહડાશે, સર્વ પ્રસંગો પોતપોતાના ક્રમમાં ગોઠવાઈ જશે, સર્વતુ મહત્તર જે તે પ્રમાણમાં ચોક્કસ રીતે જણાઈ આવશે, ૧૯૧૮ ની સાલનું એક મુંદર તાદરૂપ ચિત્ર ઉભું થઈ રાકશે, અને હાન આપણને તેમાં જોડેનો આત્મ ઉત્પન્ન થશે તેના કરતાં હસ વર્ષ પછી ચિતરેલી ચૂર્તિમાં આપણને વધારે આનંદ મળશે, તથા તેમાં રહેલા ઉત્તરિના તત્ત્વો તે સમયે વધારે સારી રીતે જણાશે જૂતકાળ તે એક સિદ્ધ થઈ ચુકેલો કાળ હોવાને લીધે તેનું વિશેષ મહત્ત્વ આપણને લાગે છે.

વળી જૂતકાળ તરફ સર્વદા ઉદાર દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે પરન્તુ વર્તમાનકાળ સર્વ તીક્ષ્ણ, કટાક્ષમય દૃષ્ટિપાતને ભોગ થઈ પડે છે જૂતકાળના દોષોનું સર્વથા નિમ્મલ કરવામાં આવે છે કારણ તેઓ સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ નથી, પરન્તુ વર્તમાનકાળમાં માન્ય પડતા દોષ આપણી નજર આગળ રહેવાથી, ધડી ધડી તે દોષોનો અવલોકન થવાથી, આપણે જાણ તે તરફ દોરાયણ રહે છે અને આપણને એવો ભાસ થવા કરે છે કે આપણે દોષમય દુનિયામાં જ વસીએ છીએ આપણે તે ક્ષણે જૂની જગત્તે છીએ કે વર્તમાન દોષો એ ઘણી વખત જૂતકાળના દોષબીજના પરિપાકરૂપ ફૂટ હોય છે આજકાલ યુરોપ નિર્મલ થતા જાય છે, નિર્માય થતા જાય છે એવો આરોપ વર્તમાનકાળને માથે ઓરાટી દેતાં આપણે એટલે વિચાર કરવો બાલુએ મુઠીએ છીએ કે જૂતકાળમાં પરાપૂર્ણ થતા આનર્તા બાળનમ આ રિયલિતે માટે મોટે ભાગે જવાનલા છે દોષ જૂતકાળનો છે અને તેનું ફક્ત વર્તમાન કાળ બોધવું છે, જતા જૂતકાળના દોષને આપણે ભાગ્યે જ આગળ કરીએ છીએ આજકાલ રુસ્સાઈ, અનીતિ, અનાચાર વગેરે વધતા જ જાય છે એમ છારી રોકીને મટેલી વખત આપણે જૂતકાળના ચુનાટોની સખ્યા અને અજકાલના રનાડેની સખ્યાની તુલના કરવાનો કો મથ લેના નથી પણ મોત્ત દોષોના સામિપ્યની અસર નીચે સુધારામાં પડી વર્તમાન રિયલિતેના અદ્ય-સોસ કરીએ છીએ, અને દોષો માળી કનાવવા પૂર્વસમય તરફ નિરાવાજનક દૃષ્ટિ કે છીએ છીએ.

ખરનું બનકાળ જે સમયે વર્તમાન હતો તે સમયે તેમા આપણને જાણતી નિયત્તિ અને આકર્ષકપણુ બાબે જ દેખાયુ હશે તે સમયના લોકો પણ આપણી માફક જ તેમના વતમાનને માટે ફરીયાદો જ કરતા હશે

બૂતકાળ ઉપર યાદ અનુપમ ભક્તકમય સુર વાતાવરણ પ્રવાપણ રહે છે, અને તેથી તેમા રહેના દોષો, નિરૂપતા, ભયાનકપણુ અને અવનિ શૈક તરવો કા તો મિનકુન દેખાતા નથી અથવા દેખાય છે તો પણ એમની રેખાઓ મૃદુ અને સૌષ્ટ્યવાળી બની જાય છે આ સન કોર્નના અનુભવી વાત છે આપણા પૂન કાળના સ્મરણોમાં કાલે આનન્દ નહી લીધો હોય ? યુવકો આસ્વાસરથાના સ્મરણોમાંથી મોઢક ચિત્રા આવેબે છે, જુદો પોતાની સુવાસરથાની યાદ લાગી તેમાં સ્મરણ રહે છે અને આ પ્રમાણે મનુષ્ય જાત પોતાની અનુ મિત્તા કલેશથી બચવા માટે ભૂતમાગની સ્મરણભૂમિમા વિહાર કરી આનન્દ પ્રાપ્ત કરે છે

વગી ભૂતકાળ અને વર્તમાનકાળને સરખાવી વતમાનને તિસ્કારવામાં આપણે એક બીજી મહત્વની બૂન કરીએ છીએ ભૂતકાળ એ આપણી પાછળ રહેનો નિસ્તૂત સમયમયુદ્ધ છે અનેક યુગોના તેમા સમાવેશ થયેલો છે, અનેક સંસ્કૃતિઓના ભગ્નરૂપ તે છે કાલે કાલે વર્તમાન ભૂતકાળની સીમામા પ્રવેશ પામતો જાય છે, અને પોતાની સર્વ પ્રાપ્તિ ભવિષ્યકાળને યારસામા આપી પોતે ભૂતકાળ રૂપ બની જઈ તેનું માહાત્મ્ય વધાય જાય છે, આવી સ્થિતિ દોવાને જીવે, એક ક્ષણ, એક વર્ષ, એક સદી કે એક યુગના વર્તમાનને અનાદિ કાળથી બનાતા પડેના અને વધે જતા ભૂતકાળની તુનતામા બેસાડી તેનું માપ કાઢવા જતા જુનસમી મશિણોમા આવે એમા નવાઈ નથી પ્રાચીન ભાવનાથી મુગ્ધ થઈ વર્તમાન દોષોથી ત્રામી જઈ આપણે પુકારી ઉઠીએ છીએ કે 'ક્યા ગયા આપણા રામ અને કૃષ્ણ ? ક્યા જતો રહ્યો તે વેદ અને ઉપનિષદોનો સમય ? ક્યા ગયા જુદા અને શકર સરખા ધર્મચાર્યો ?' પરંતુ તે પોકારોના આવેશમા આપણે જુની જઈએ છીએ કે રામ અને કૃષ્ણ વચ્ચે એક આખો દ્વાપરયુગ પડેનો હતો, વેદ અને ઉપનિષદોના સમય વચ્ચે એટલા સૈકા પસાર થયા હતા કે ઉપનિષદના કાનમા વેદના અનેક શબ્દોમાં ધસાઈ તુલ્ય થઈ ગયા હતા, અને જુદા તથા શકરના કાનની વચમા અનેક રાજકીય, ધાર્મિક, અને સામાજિક ઉપન પાઠનો થઈ ગયેલી હતી નહી તે રામનો જ સમય હતો કે જ્યારે સ્ત્રીઓને હરી જવામા આવતી કૃષ્ણની આખનીયે જ રાજ્યસંસ્થાને અંગે મહાભારત યુદ્ધ થયું અને દારૂના નશાને પરિણામે મહાભયકર યાદવાસથળી થઈ, હિસાનો અસહ્ય પ્રસાર હોવાને જીવે જુદા ભગવાને ભગવા ધારણ કર્યા, અને પાખ મતનો અતિશય ફેલાવ અટકાવવા માટે જ, શકરાચાર્યે વેદાન્તનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા યાત કર્યો

આમ કહી કુ આપણા પ્રાચીન મહાપુરુષો અને તેમના સમયોને ઉતારી પાડવા માગતો નથી બેશક એ મહાપુરુષો વહનીય છે અને તેમને માટે દરકોઈ પ્રાચીનપ્રિય મનુષ્યને અભિ- માન હોય એટલું જ અભિમાન હું પણ વરાડુ છું કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે વર્ત માનકાળની અધમતા સિદ્ધ કરવાના આવેશમા ગઈ ક્ષણથી તે જગતના આરભ સુધીના

જનકાળે આ ક્ષણના વર્તમાનના રહામા પદનામાં મુકવે એ અણુરુપુ થઈ પડશે જોખને, કિંગ્ડમના અને દાદામાઈથી મારીને સિવાય, પ્રતાપ, યુરાજ, નિકમ, અરોહ, કૃષ્ણ, રામ અને દરિશન્દ્ર સુધીના મદાપુરોના વરકર આગળ વરી એમ પુછતુ કે વર્તમાન સમયે ઓગણિતે અત્યંતની આતુ અને કયો મદાપુર આ જૂનકાળના મદાપુરોનો મરોવરી દરી તકે એવો છે? તો એ પ્રશ્ન ન્યાય અને ન્યાય સિદ્ધાન્તો વિરુદ્ધો ગણાને, અને તેમની બરોવરીનો કોઈ મદાપુર કે ખાનાની આપણી અગતિએ વર્તમાનકાળ ઉત્તરો છે એ માન્યતાની સાખીતીમા જરાપણ કામ આ નમે નહીં

એથી આગળ વધીને હું એમ પણ દર્શાવે કે જે જગતનો જૂનકાળ લગ્ય હતો ઉત્તર હતો, ઉત્તર હતો, તો જગતનો વર્તમાનકાળ નિમશય વધારે જ લગ્ય અને વધારે જ ઉત્તર હોવો જોઈએ, વર્તમાનનો ઉત્પત્ત કરનારા બને અને સામર્થ્યો એ જુવમાયો જ હા છે વર્તમાનની નિમિત્ત જૂનકાળના પાપ ઉપર જ આપણે જાત છે વર્તમાન અમૂર્તિ કે અવનતિના તત્ત્વો એ જૂનકાળનો વારનો છે, અને આપણે તેમા ગમે એકનો વધારો દરીએ તો પણ મૂળ આપણુ તો જૂનકાળે જ આપણને મોપેલી છે આપણા સરીર, આપણા વિચાર, આપણી ભાવનાઓ અને આપણી વિવિધ સમ્પ્રદાયોના મુખ્ય ભાગ આપણને જૂનકાળમાંથી જ મળેલા છે, અને જૂનકાળમાં જ નેમો મુખ્ય પોષણ મળે છે જે જૂનકાળ ઉત્તર હતો તો એ ઉત્તરના તત્ત્વોથી જ પોષાતને આપણા જાતમાનો ઉત્તર થયો છે મેલી રીતે ઉત્તર પડ્યો મારી જેને જન્મ મળ્યો છે એવા વર્તમાનને અગતિમા ઉતરતો કદપણ એ મેલી જૂન છે જે વર્તમાનકાળ નીચો અને નીચો ઉતરતો ગ્રંથ, અવનતિના વર્તમાનનો જાત જાત તો આપણે જોતા મુખકે મદિમા ગાંધીએ છોએ એવો જાત તદ્દન નિર્ગમ નીવડ્યો છે, માનવ જાતિએ વિકાસના ક્રમમા કૌંઈ મહેનત નિષ્ફળ થઈ ગઈ છે, એમ જ માત્ર પડો પરતુ ઉત્તરિનિ તેમ નથી આપણે ઉત્તર થતા જઈએ ત્રીએ કારણ આપણો જૂનકાળ ઉત્તર હતો

જગતનો ધર્મ જ વિકાસ પામનારો, ઉત્તરિ પ્રાપ્ત કરનારો છે જગતની ઉત્પત્તિના ગદ્ય કાળો મેલનાનો પ્રશ્ન કયાં સિવાય આપણે એટલુ તો જોઈ શકીએ ત્રીએ કે નિરંતર વિકાસ પામના જડુ, ઉતરોત્તર વિકાસ પ્રાપ્ત કરતા જડુ એવા જગતનો ક્રમ ગમે કે ઉપર સ્થાવિત કારણોને લેધને આપણે વધી વખત આથી વિપરીત ક્રમ જોઈએ છીએ, પરંતુ એ રીતે જોતામા આપણે કાં જૂન કરીએ છીએ તે મે જાણવેતુ છે

ઉત્તરિ એ જાતનો અથ ધણો ગદ્ય, ક્રોડ અને જુનાનામા નાખી દે એવો છે અનેક મહત્ત્વના શાસ્ત્રોની મારક તો જાતિ ઉપયોગ અને કુપયોગ પામુથએવો છે, અને તેનુ સ્પષ્ટ સ્પર્શ ધ્યાનમા ઉતારતા વધી મુશ્કેલી પડે છે ઉત્તરિની આપ્ત આપી સકાય એમ નથી જાત તે સ્પષ્ટ પાડ્યો નથી દૂકામા ઉત્તરિ તે જગતના ઉતરોત્તર કારણોનો સ્વચ્છ સ્પષ્ટ છે જાત વધારે વિશ્લેષ થતુ જાત, તેમા રહેલા કલેશ અને ધર્મોત્તર ઓળ થતા જાત, આપણી જાતના પશુના ગણાતી જાત, અને ઉત્તરમા રસ પડે, જાતનુ મહત્ત્વ અમળાય, અને સર્વોત્તમ

પાનતા સાતઓ (સાચન) ૩ ૩-૦-૦-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ.

જ્ઞાન નો આગ્રહ લેઈ શકાય એવો જે વિકાસ તને આપણે ઉત્તરને કહી શકીશું આ ઉત્તરની પાછળ જ મનુષ્યના સ્વ પ્રવૃત્તિ થયે જાય છે, અને એ પ્રવૃત્તિ મુખતી પ્રાપ્તિમાં પશ્ચિમ પામે છે કારણ મુખ એ ઉત્તરનું જાણ ૨૨૩૫ છે, ઉત્તરનું સ્વૃત ૨૨૩૫ છે

ઉત્તરના સ્વરૂપનું આપણને યથાથ જ્ઞાન ન હોવાથી અને તેના અન્ય દેહરૂપ મુખનું અનેક પ્રકારે દર્શન થતું હોવાથી આપણે ધણી વખત ભ્રમમાં પડીએ છીએ, અને મુખ અને ઉત્તરને સમઘટના ગણી લેવાનો ખામીએ છીએ ધણી વખત એમ પણ જાને છે કે જ્યાં મુખનો ભાસ થતો હોય ત્યાં ઉત્તર ના પણ હોય ત્યાં આપણને મુખનો અસત્ય ભાસ થયેલો હોય છે ઉપરી અધિકારીને પોતાની સત્તાનો પ્રવાન જેની મેના અથ તે નિમિત્તો છે તેમને પીઠાકારી થઈ પડીને મનાવના જે મુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે મુખ મુખ નથી જ ખરે જ્ઞાનના ગરીબને નિહાળી ગાડીમાં વિગતજ્ઞાન થયેલા પાછળ નગરના મુખાકાર જે સિમત મી રહે છે તે સિમત યથાર્થ મુખનો પ્રકાર નથી માત્ર મુખગતિ એ કાંઈ ઉત્તર નથી, પણ ઉત્તરમાં મુખ ગેરુ છે, એ નિશ્ચય વાન છે

૧૭મી જગતની ઉત્તરિ અત્યાગ મુખીમાં ધણી જ ધીમે ધીમે થયેલી છે, અને તેન તીવ્ર જ આપણને સહા ઉત્પત્ત થાય છે કે આપણે જરોરે ઉત્તર થયા હોય છે કે નહીં જગતની ઉત્તરનું માપ જ્ઞાનના માટે એ નથી કે દસ વાર એ સંકુલ પગ પુરતું નવાન એ સહજ છે ઉત્તરનું પ્રમાણ જ્ઞાનના માટે મુખમુગના અવસ્થા કદાચના પડે એ સમર્થિત છે અગ્રિમર સિથિતિ માથી જાણે છે થઈ રહે એવી શીતવના પ્રાપ્તિ ના પડીને અનેક યુગો ચીલી ગયા છે, ઉત્તર થયેલા જીવોમાંથી મનુષ્યની કક્ષાએ પહોંચના જીવનત્ત્વે નામો નાં રીધા છે અને જાનવજનના એ અસ્થિતિ પૂરતે વીસમી સદીના એ પ્રેમિ-ન્ટ વિચન કે નોલ્ડ જ્યોત્સ કે એક દેસર સુધીનો વિકાસ પામવાને માટે અનેક જમાનાઓ વીતી ગયેલા આવડ નથા

માનવ ઉત્તરનો ધનિદાસ એ અત્યંત રમ્ય આકર્ષક અને ઉનેજક અવસ્થા છે એટલું જ નહીં, પણ તેમાંથી લવિષ્યને અગ્રવાગનો પાછા માર્ગદર્શક પ્રમાણ તરફે પડી આવે છે. માત્ર તે અગ્રવાસ સદૃશ થવામાં દુગમ્હ પદપાત નગરે ભુદ્ધિજન્ય વિદ્યુતિગોતે દૂર કરી ઉત્તર અવલુચ્ચિત અને દીર્ઘ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રથમ જરૂર છે

વિકાસ એ એક એવા પ્રકારનો પ્રાકૃતિક શુભ છે કે જે કાલે કાલે અસ્થિતિમાં હોના હતા અત્યંત આપણી નજરે આવેલો નથી માત્ર એ સર્વ જુદામત થયો જાણે છે પ્રવિત્તને તેનો સારિરિક અને માનસિક વિકાસ થયે જ જાય છે, પરંતુ દરમત તેની પામે રહેવા હતા તેના માનાપિતા એ વિગતને નોંધેલા નથી બાલકની નવાઈમાં નેવાઈના નજનમાં સમાઈ કરના સાથે કેટલો પધારો થયો એ આપણે જાણી શકતા નથી, જે કે તે પધારો પહે પહે થયા જ કરે છે અને જે પાન આપીએ તો મહીને જ મહીને કે વા જે નિત્યનો વિકાસ આપણે સમજી શકીએ એટલો સ્વ થાય છે ચુરાવના હો. ઉપર આજ કાંઈ અને જાણી પા. ૧ વિચાર જીનું કાંઈ જ નેવામાં આવતું નથી, એ દિવસ પડી તે જ હો. ઉપર કળી આવેલી કેપાજે, અને વ્રજી એ દિવસ મા તે જ કળીમાંથી પિચિમત

ચુનાવતુ કુન ખીલી નિકળેલુ નજરે પડશે છોડમા વિકાસ તો કદી અટક્યો ન હોતો, પરતુ તે વિકાસનુ લાન વળી અને પુષ્પ સરખી છોડની નિશ્ચયાત્મક સ્થિતિમા જ આપણને થઈ રાખ્યુ જગનની ઉન્નતિનુ પણ આતુ જ સ્વરૂપ હોય છે આપણે વિકાસને તેના પરિ-
પાકની અમુક ભૂમિકામા જ ઓળખી શકીએ છીએ, તેના નિત્ય સતત વહેતા પ્રવાહની આપણો મમજણુ પડતી નથી વિકાસ અથવા ઉન્નતિ સતત અસ્તિત્વ ધરાવતા હોવા છતાં જ્યાંસુધી કોઈ મૂર્ત સ્વરૂપમા વ્યક્ત થાય નહીં, સાવન રૂપે વિવિધ પાત્રી સિદ્ધતાત તરીકે સ્થાપિત થાય નહી, અને કાચુમાથી ખીની કાર્યરૂપ ન અને ત્યાંસુધી જગત વિકાસને ઓળખી શકતુ નથી

આ વિકાસ કા તો કોઈ વ્યક્તિના જીવન અને ચારિત્ર્યમા વ્યક્ત થાય છે, કોઈ સરથા કે સમાજના બધારણુમા મૂર્તિમાનુ મને છે, અથવા તો કોઈ લાનનામા સ્ફુટ થાય છે શારીરિક વિકાસ કેટલે સુધી થઈ શકે છે તેના દૃષ્ટાંતો આપણને બીમસેન અને હનુમાન જેવા પ્રાચીન વાન્દેદિઓમા અને અર્વાચીન કાનમા રામમૂર્તિ કે સેન્ડો જેવા પહેલવાનોમા મળી આવે છે છાંદ્યાપદ્યમા એ વિકાસ કેટલી ભૂમિકાએ જઈ શકે છે તેના દૃષ્ટાંત આપણને ચાણક્ય, બીરમાર્ક કે ગેસ્ટન સરખી વ્યક્તિઓમાથી મળી આવે છે નૈતિક ઉન્નતિની પગકાડા કોઈ હરિશ્ચન્દ્ર, કેરેચુનસ સરખા સત્યને માટે પ્રાણાર્પણુ કરી શકે એના મહાત્માઓમા દૃષ્ટિએચર થાય છે, અો આ પ્રમાણે વિકાસની અમુક ભૂમિકાઓ અમુક વ્યક્તિઓમા સ્ફુટ થઈ આપણને આદર્શો આપી આપણા જીવનને ઉન્નત કરે છે વળી રાજ્યશાસન, કાયદા, કુટુંબ અને નગન સરખી સંસ્થાઓમા પણ વિકાસ ખીની નિકળે છે હાનની જ સ્થિતિનો વિચાર કરીએ, એક જ કૈસરની ઇચ્છા અને આજ્ઞાને વત થઈ લાખો જર્મનો કાંઈ પણ વિચાર ન કરતા પોતાનુ અને અન્યનુ લોહી રેડે જ જાય છે એ રાજ્યશાસનના વિકાસનો ઓઠો અદ્ભુત નમૂનો નથી કૈસરના પ્રાર્થ અને ગર્વના હુ વખાણુ કરતો નથી સામાન્ય મનુષ્યમા એ અવશ્યજી જેટલા ધિક્કા રખાતે છે તેથી અનેકયુક્ત વધારે ધિક્કાર પાત્ર તે કૈસરમા બને છે કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે રાજ્યમંડળના સમર્થ વિકાસમા લાખો મનુષ્યના જીવનો એના નિયંત્રિત, નિયમિત અને વ્યવસ્થિત ખીની જાય છે કે જે તેના શાસનધરની શ્રાંતિઓ સ્વાર્થમય ત હોતા પવિત્ર હોય તો કન્થાણુનો માર્ગ સહજ સાધ્ય થાય એ જ પ્રમાણે વિકાસને અદ્ભુત મોહકલાનમા ઉતરી પડે તો તે માર્ગે પણ જગનની ઉત્તિ થય જ જાય છે, સ્વાતંત્ર્યની ઉન્નવલ પ્રતાપી લાવનારો જગતમા કેટલા વિપ્લવો ઉત્પન કર્યા છે, ઇતિહાસને કેરી ગતિ આપેલી છે, અને વ્યક્તિજીવન અને પ્રજાજીવનને કેવા મહાન બનાવ્યા છે તે સર્વ કોઈ જાણે છે

આ પ્રમાણે જગતે પોતાનો વિગ્રમ વ્યક્તિજીવનમા, સંસ્થાઓના ધત્તરમા અને લાનનાઓના વિધાનમા સાધ્ય કરી લીધેલો છે વ્યક્તિજીવન, સંસ્થાઓ અને લાવનાઓ એ પરસ્પરના ઉપકારક અને અનિર્વાર્ય તરતો છે એકની ખીજ ઉપર પ્રગત અસર થાય છે, અને પરસ્પરની અસર છૂગી પાડી શકાતી નથી.

—આ—

રતનાવલી.

ભાષાન્તર કર્તા - રા. રતિપતિંગમ ઉદયમરામ પડયા, બી એ

રતનાવલીની હુકનાર્તા — કૌશામ્બી નગરના રાજ વત્સરાજને ઉચ્ચનના નામથી પણ ઓગખનામા આવે છે તે રાજ જ આ નાટકનું મુખ્ય પાત્ર છે તેની પત્ની વાસવદત્તા ઉચ્ચનના રાજની ઢિકરી હતી યોગન્ધરાયણ નામના લાયક અને વિશ્વાસુ પ્રધાનના હાથમા ગળએ રાજ્યનો સંધગો કાર્યભાર મોખી દીયો હતો, પ્રધાન પણ રાજનું અને રાજ્યનું જાનુ થાય, તેનું જ ધન્ય કાર્યભાર ચલાવતો હતો.

સિદ્ધનદેશના રાજ વિક્રમમાળુને રતનાવલી નામની પુત્રી હતી આ વિક્રમમાળુ વાસવદત્તાનો મામો થતો હતો રતનાવલીના જન્મ પછી જોડીઓ જન્મ પરિકાઓ તૈયાર કરી જાયા, અને ગ્રહની સ્થિતિ ઉપરથી તેઓએ એમ ભાખ્યું કે જે રતનાવલીને પરણશે તે ચક્રવર્તી રાજ થશે વિક્રમમાળુનો વિચાર વત્સરાજ સાથે રતનાવલીને પરણાવનાનો હતો, પણ રખેને વાસવદત્તાના ખુદ થાય, એ વિચારથી તે રતનાવલીનો વત્સરાજ સાથે વિવાહ રહેનાઇથી કરી શકે. નહિ બીજી પાસથી યોગધરાયણને રતનાવલીની ભાગ્યદેવીની ખબર પડી ગઈ હતી, તેથી પોતાના રાજની ઉત્તિ જિજ્ઞાસુ પ્રધાને રતનાવલી સાથે રાજનું લગ્ન થાય તેની યુક્તિઓ રચવા માડી પણ તેને બે દરકતો નજી હતી એક તો એ જ વાસવદત્તા રખેને નાખુદ થાય, એવો સદેહ રાજના રતનાવલીના પિતાને ત્રી રીતે રહેનાઇથી રહમગવવો અને બીજી હરકત એ હતી કે રતનાવલી સપત્ની થાય તો વાસવદત્તાના મનનું સમાધાન કેવી રીતે કરવું?

પહેલી દરકત દૂર કરવાને તેણે પગનાં લેના માડા, યોગધરાયણે એવી વાત ચલાવી કે રાણી વાસવદત્તા લાનણક મટેનમા જગી ગયા, અને આ અટકા સિદ્ધનના રાજને કાને જાય તેથી યુક્તિ રચી સિદ્ધનના રાજએ આવી અટકા સામળી યોગધરાયણે મોકલેલા બાત્ર પ સાથે રતનાવલી અને પોતાના પ્રધાન વસુભૂતિને મોકલ્યા કમનસિમે જે વહાણમા તેઓ આવતા હતા, તે વહાણ અથડાઈને ભાંગી ગયું પણ વસુભૂતિ અને બાત્રજ તો જીમતેમ કરી ઘિનારે પહોંચી ગયા તેઓએ એમ જ ધાર્યું કે રતનાવલી મૃતી ગઈ, પણ એક લાક જુ પાગીએ હાથ લાગનાથા રતનાવલી તેને વગગી રહી, અને ઝટનાક વેપારીઓ વહાણમા જતા હતા, તેમના જોવામાં આવનાથી તેઓએ તેને ઉપાડી બીધી રતનાવલીના કોટમા મોતીનો હાર જોઈ તેઓ અમક્યા કારણ તે જ હાર તેઓએ સિદ્ધનના રાજને વેચાતો આવ્યો હતો રતનાવલીને યોગધરાયણના હાથમા સોંપવામા આવી રતનાવલીનું નામ વાકવાને યોગધરાયણે તેનું નામ સામરિકા પાડ્યું, અને તેને વાસવદત્તાના અત પુરમા રાણી કાસવદત્તની સામે લગ્ન મોકલેલા વત્સરાજના મેનાપતિ રમણાનને વસુભૂતિ અને બાત્રજ મળ્યા.

આટલું થયા પછી હવે જે જનાર બને છે, તેમા આ નાટકનો સમાવેશ થાય છે

મદનમોહત્સવ સમયે રાજ પોતાના મહેનની અટારીઓથી નાગરિકોના જનકાઈ જતા જોવના ઉગળા નિહાળી રહ્યો હતો તે સમયે દેવીએ કહેવરાવ્યું કે "મારે રાના યોગ અશોકના

અમ આગળ જગનાન કામદેવી પૂજા કરવાને મકર વાડીમા જવું છે, માટે મહાત્માને સા
અરથ પ્રસન્ન રહેવું " રાજ ત્યા ગયો, પણ જતાં વન જગણીની સાથે આવેલી સાગરિકા
ઉપર લહેલી આખ દરી, સાગરિકા પણ નાનને જોઈ ચકિત થઈ, અને ' પિતા તો મારા
આમની સાથે જ રહે કરવાતા હતા ' એ વિચારથી તેનામા પ્રેમનો ક્ષુભો કુટ્યો અને કામ
દેવી પૂજા થનાથી જલો સાક્ષાત્કેદ જગ્યા જ દેવ, તેમ ઉચ્ચ દિનમા તનમનાટ મચી રહેતા
લાગ્યો પૂજની સમાપ્તિ થતા ઘણી જ નાખુશી સાથે સાગરિકાને મહેનમા પાગ જવું પડ્યું

પ્રેમનો કુટ્યો ક્ષુભો વિનિવિનિ શ્દિ પામના લાગ્યો અને આ અને સાગરિકા ઉભય
મનનસ બન્ધા મનનો તનમનાટ ન સરી વડાવાથી સાગરિકા કીકુર્મા મધ, અને
પોમને રાજની હની ચીતરા લાગી. પત્રી ચીનગઈ રહી, એટલામા પાછાથી તેની
દિને- સખી સુસગના આની, અને મનની જી એક તેલો મનના ચિત્ર પામે જ અચ-
કિાનુ ચિત્ર ચીતર્યું સાગરિકા સુમનનાને પોવાની પ્રેમ-પીડાની વાન કરી નબળાનતી હતી,
એટલામા એક વાદરો પાજરામાથી દૂરી ન્દારો અને બન્ને સખીઓ પૂરેપૂરો ભયમા પડી
આ ધમાધમીમા સાગરિકાને માનીનો પોપટ પાજરામાથી હટી ગયો, એટલે તેની ગોધમા
જરાની ઉતાવળથી ચિરામણુ તાનુ ત્યા જ અગણથી રહેતા મ્દતે, મન્નેજીઓ ઉતાવળથી
હટી-જમાથી ચાલી ગઈ

અ કુકુભે પ્રાપ્ત થયેના પુષ્પોનાની નનમાનિ નનાને તે જ રથે રાજ
અને નમન (નિદ્રા) મન્ને આચા સુમનના અને આગરિકા વન્ને ધયેની રાતચિત આન
જમાથી પોપટ એક એ જ રાત્રો પ્રત્યા કરતો હતો, અને આ બન્ને રાત્રે અને તેના મિ
સામયુ પોપટ જે કુમારિકાની પ્રેમ-પીડા વાન કરતો હતો, એ જાનિકા કાલુ હમે
તે નજવાતી લીન જતાસા થસથી તેઓ બન્ને કીકુર્મા આમ તેમ ફરતા લાગ્યા
એટલામા જ વનનકની દૃષ્ટિ પેના ચિત્રપટ ઉપર પડી, અને તેમા રાજ અને તેની પામે રોત
મેટ્ટી એક કુમારિકાને દીધી તે કુમારિકાનુ સૌન્દર્ય તેમને મન તો જ-જ થઈ ગયો, અને
ને કુમારિકાના સૌન્દર્યના રખાણુ કરતો હતો, તેટલામા સાગરિકા અને સુમનના કુર્મા
આની પળેપળા, અને રાજ અને તેના ચિત્રપટ ઘટો વાનનાપ તેઓ સાબળી ગયા પહેલી જ
વાન કુમારિકાના ફરત રાજનો થના અને તેઓ મન્ને એટલા જતા હતા, એટલામા વિદ્યુતકની
મર્મ ટીકાથી સાગરિકા ન્દાગી મ્દત, અને રાજ તદ્દન નિરાવા પાગી ગયો, પત્રી વામનદતા
અને તેની સખી કાચનમાના નમાનિકાને જોવાને માટે જ ત્યા આરતા જણાયા, પણ ચિત્રપટ
જોવાથી વાસનદતા માણુ કુ ખવાનુ પ્તાનુ કાદી, ત્યાથી જતી રહી, અત રાત્રે ચિત્રપટ
કરી પાડી જોનાવવાનો યત્ન કર્યો, પણ ને જોડો ફોગટ ગયો

રાજ અને સાગરિકાની ફરી મેળાપ કરાવવાને વનનકે બીજી સુમિ રચી સાગરિકાએ
રામનદતાનો અને સુસગનાએ કચિતપ્રાણી વેશ મજ સખાકાળના આજ આજ પ્રકારમા
અધવૃક્કુ ' પસે રાજને મળે, એરી જોહનણુ વસનકે ફરી પણ આ ગોઠવણની અજર
મારી વીસ માતાઓ (સાથે વાતાસમદ) ૩ ૨-૦-૦ એત એમ ત્રિપાળી એન્ડ કપની, મુનાઈ

કામનમાનાને પડી ગઇ, અને તે જ સમયે અને તે જ સ્થળે તેણે રાણી સાથે જનાનો નિશ્ચય કર્યો નામએ નિદ્રાપત્ની કરેલી ગોઠવણથી જૂનાવો ખાધ નાસવડતાને જ આગરિમ છે, એમ ધારી તેની સાથે તે પ્રમાણે બોનાવા નાગ્યો. પણ એટનામાં મન ઉઘ્યો અને રાજાને પોતાની જૂનજણાઈ આવી, અને તે ગુચનાયો ગમના કાનાનાનાને નહિ ગણુકારી રાણી ઉડાકોપ લરી અને પુરતરફ નિદાય થઇ ગઇ.

એટનામાં રાણીના વેશમા સાગરિમ ત્યા આવી પહોંચી પણ રાજા તરફથી અપધી-ગજાની બીકે તેણે કામો ખાવાનો નિશ્ચય કર્યો જનારે રાજાએ આ જોયું, સારે કોપથી દેરી નાસત તા જ આમ હતી દગે, એમ ધારી તેને મચાવવાને ધાયો પણ અન્તે તેને જણાયું કે તે સાગરિકા હતી અને તેથી તે ધણો ખુની થયો. પણ રાજાનો આમ નિરંગત કરવાથી દેરીને વરો ખેદ થયો, અને તે રાજાની પામે આવતી હતી, તે વખતે તેણે ગમને સાગરિકા સથે ભેટતો જોયો આવો બતાવ જોઈ દેરીને વડુ માડુ વાગી આયુ, અને તેણે સાગરિમને આગમ આવના કહ્યું, વસ તકને દારકથી મજમૂત ખાવામા આયો, રાજાએ આવી વખતે દેરીને રીઝવવા પોતાનાથી મન્યુ તેટલું પ્રીય પણ નિરર્થક !

એવી અફસા ઉડી કે સાગરિકાને ઉત્તમ મોકનારી દીની છે પણ સાચી રીતે તેને કે ખાનગી નાખવામા આવી હતી સાગરિમએ પોતાનો ભોલીનો દાર સુમગનાને મોખો દનો તે દાર સુમગનાએ જાનમાથી હમણા જાગેના વસન્તકને આપ્યો. રાજા ધણો જ નિરાસ થઇ ગયો અને ગોકમા મગક થઇ ગયો હતો, તેનામા પ્રસન્ન દેતા રાજા ઉપર કમળાને કુળ મેગળ્યાના સમાચાર તેને મળ્યા ઉજ્જવળથી એ. ઐન્દ્રનિક (જાદુના ખેન કરનાર) આયો હતો અને તેના ખેન રાજા અને દેરી જોના હતા, એટનામા યોગ ધરાયણે મોકનેના મામ્ય અને વસુભૂતિ ત્યા આવી પહોંચના પાળાડેથી યોગધરાયણે પણ ત્યા આવી પહોંચ્યો. વસુભૂતિએ વહાણ લાગ્યાની અને રતનાનવીના મરણની સંધગી હપ્તમ રાજાને કહી દેરી રતનાનવીના મરણથી ખુબ જ નિર્ગીર થઇ ગઇ આ વાત ચાને છે એટનામાં મહેનમા એકએ આગ લાગી દેરીને અપાર રોડ થયાથી તે જોની ઉગી કે સાગરિકા અન્દર છે, માટે કોઈ કાળે આ સામગીતા જ રાજા બગની આગમા દેડયો અને સાગરિકાને મહાર કાળા તેની પાળ જીવ બધા પણ દોષા જેવો રાજાએ સાગરિકાનો દાધ આપ્યો કે તરત જ આગ અચાનક ઓનાઇ ગઇ આ બધું યોગધરાયણે મોકનેના ઐન્દ્રનિકના પ્રયોગથી જ થયું, વસુભૂતિએ સાગરિવાને આગખી, અને સાગરિકા એ જ રતનાનવી છે, એવું બધાને જાહેર કરી દીધું. દેવીએ તેના તરફ જે વર્તન ચનાયું હતું, તેને માટે તે ધણી જ નિર્ગીર થઇ આ બધો બતાવ કેમ મનવા પામ્યો, તે બધું જે અર્થાત્ યોગધરાયણે કહી બતાવ્યું, અને રાજા અને સાગરિકા (રતનાનવી) બન્ને દેરી વાસવડતાની જ મરણથી જ લમગમથી જોડાયો.

સરયૂખાલા.

લેખક -૨૧. મમુલાલ રણછોડલાલ મજમુદાર.

૧

સરયૂખાના હજી અગીઆર ર્ષની થે ન્હોતી થઈ એ આજ દાકોરજનો મ્હોટો રથ બેસા ગઈ હતી એના પિતા શ્રીમાન હતા અને એમને સુખના સ્વપ્ના આત્મા હતા પણ પિતાના અવસાન પછી બધી મિનકન માટે ત્હેની વિધવા માતા સ્થામે એક સમાજે દાવો માગ્યો, અને દાકોરજમાં એ એમનો કેસ હાર્યો. દુકમનામાના પરિણામે ત્હેમને દસ નાખના ભર્યાભાઈયાં ધરવાર છોડના પત્યા પ્રીતી કોન્સીનમાં એ ઉપર આમળા અપીન કરવામાં અને દાવો લડનામાં બધું રોકડ ખર્ચાઈ ગયું, અને ધરેણું પણ જતા કરના પડ્યાં.

હવે એમને ઉપર આજ અને નીચે ધગતી બે જ રહ્યાં. પોપણ માટે કશું જ સાધન રહ્યું નહીં મિચારી વિધવા એક ઝુપડીમાં રહી અને જેમતેમ કરી ને નિર્વાહ કરના પાગી આ સ્થિતિમાં સરયૂના લખ્ખનો તો વિચારે કરાથી આવે ?

એમના દુભાંગે રચનાના પડેના સરયૂનાનાની માના એકદમ માદી પડી એ મિચારીનાથી ભરણપોષણ માટે કામગીર તો બપોથી માય ? અને આથી ભૂખનું કુખ એમને વધારે સાવડા લાગ્યું. અગ્રૂ મિચારી કંઈએ ખાનાનું ન હોવાથી ભૂખી ને ભૂખી જ રહેતી હતી અને મા પણ માંદી એટલે એમને એમ પડી રહેતી રથપાત્રાને દિવસે એના શરીરને કંઈ વીક લાગ્યું અને તેથી કંઈ ખાવાની રચિ થઈ પણ તે માટે કેને કહેવું એ મ્હોટા પ્રશ્નથી ચુચવારો ઉત્તો થયે.

આ વિચારે સરયૂ કમળ મન ચુચાવા માંડ્યું અને એ રડી પડી થોડાક વાડ ઉપરના ટુલ રીણી એણે એક માના યુધી અને રથપાત્રાના મેળામાં વેચી, ત્હેના જ એક બે પસા આપને ત્હેમાંથી માને માટે ખાવાનું આણીશ એવો એ કૃણી બાળાએ વિચાર કર્યો.

પણ રથ અડધે ૫ આ ચો ન્હોતો એટલામાં ભારે વરસાદ તૂટી પડ્યો અને મેળો મેળાને ઠેકાણે મ્હો લોમના મેળા ચારે દિશામાં વિખેરાઈ ગયા સરયૂનાનાની દૂનમાના વેચના વચરતી રહી, અને વળી એ વચરતો પડી ગઈ તો પણ હમણાં વરસાદ રી જશે અને અધા લોક પાછા એકઠા થશે એ આશાથી ઉભી રહી વરસાદ મૂશળધાર પડ્યે જતોતો, મેળો ફરી ભગયો નહીં અને સપાનો અધકાર છવાવા માડ્યો, આખરે બે કાળુ ધનનોર થઈ ગયું, એટલે સરયૂનાના નિસારો નાખતી ધરભણી વળી.

અધારામાં કશું દેખાતું ન હોતું અને રરતો કાદવવાળો અને લપસણો થઈ ગયો હતો સરયૂનાનાને ભૂખે તનસતી માતાનો વિચાર આવ્યો અને એવા હૃદયઉપર જાણે વિશ્વળી પડી હોય એમ થયું આખમાંથી દડદડ આસુ પડ્યા અને વરસાદ ભેગા મળી ગયા. એવો એક પગ ખરચો, પાછી ઉભી થઈ અને એણે ચાલવા માંડ્યું એની વેણી ભીંજાઈ ગઈ અને

સ્થાપનાનો અક્ષરદેહ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

રહેમાથી વરસાદ ટપકવા માંવા, પણ હજી એજે પેથી રૂઝમાસા ફેટી દીધી નહોતી અને પોતાની જાતી સરસી રાખીએ ચાલતી હતી

એટલામાં બીજા અધકારમાં કોઇ અચાનક સરયૂઆના નોડે અધડાપુ સરયૂની આપમાં આસુ તો હતો જ, હવે એજે રડતુ ચર કયું

“કોણ રડે છે ?” અધારામાંથી પ્રશ્ન થયો. એ એક પુરુષનો અવાજ હતો, પણ તે સાબળના જ સરયૂ જાત્રી રહી સ્વર પરિચિત નહોતો. પરંતુ સગૂ ન્હાની બાલક જતા એ પ્રશ્નમાં નરમાશ અને દયા પારખી શકી

“હું એક ગરીબ છોકરી છું એક માતા શિયાવ મ્હારે આ આખા જગતમાં કોઇ નથી” સરયૂ બોલી

“તું ક્યાં ગઈ હતી ?” પુરુષે પ્રશ્ન કર્યો.

“હું રથ નોના ગઈ હતી હવે હું ઘેર જઈ છું પણ મ્હને આ વરસાદ અને અવારમાં ધરનો રસતો સૂઝતો નથી”

“ત્હારું ઘર ક્યાં છે ?”

“શ્રીરામપુર”

“ચાલ સારે હું પણ ત્યાં જ જઈ છું પણ તું ક્યાં ભાગમાં રહે છે તે મ્હને કહે હું ત્હને ત્હારે ઘેર પહોંચાડી જઈશ રસતો કીચડવાગો અને લપસણો છે તેથી મ્હારો હાથ જાન, નહીં તો પગ જવાશે” આમ સરયૂને હાથ જાત્રીને દોરવા માંડી પણ અધારામાં એની વાચ એ કળી શક્યો નહીં એના સ્વરથી અને હાથના સ્પર્શથી એ એક બાતા છે એમણે એને જણાવ્યું

“ત્હારી ઉમ્મર કેટલી છે ?” પુરુષે પૂછ્યું

“મને દસ વર્ષ થયાં”

“ત્હારું નામ શું ?”

“મ્હને સરયૂઆના કહે છે”

“તું આવડી ન્હાની છે જતા એકની રથ નોવા શું કામ ગઈ’તી ?”

વાતમાં તે વાતમાં તે પુરુષે પેની રૂપમાતા સમઘી બધી વાત સગૂ કનેથી ધીમે રીતે જાત્રી એને ખજા પડી કે સરયૂ કંઈ રથ નોવા ગઈ નહોતી પણ રૂપમાના વેચી માને માટે આવવાનું લાવવા ગઇ હતી પરંતુ તે હેતુ બર ન આવવાથી એણે એ માતા સનાડી જાણી હતી. પુરુષે કયું — “મ્હારે ઘેર દેવમન્દિર છે અને તેથી મ્હાર રૂપમાના બેઠાએ લીધે ત્હારીકને છે તે મ્હને વેચાતી આપીશ ?”

સરયૂના મખ ઉપર હાત્રી ચમકે પવાઇ, પણ અધારામાં કોઇ એ બેઠાં લાગ્યું નહીં. એણે મનમાં ધાર્યું — “જે માણસ મ્હને અધારી રાતે ઘેર સાચીને નિંજાય છે ત’ની પામેથી મ્હારાથી પેસા નેનાય જ કેમ ? — પણ જો હું ન લઉં તો મા જૂખી રહે-હવે, ’ તો સારે માતા વેચીશ —”

ઉપકારના હૃદયથી સરયૂએ પોતાના સાથીને માયા આપી દીધી

“ એની કિમત ચા- પૈસા છે, અને તેથી આલે-” કુની પુરૂષે પૈસા આપ્યા

“ ત્હમે મ્હને તુ પૈસા જ આપ્યા, કે બીજું કંઈ તો નથી? પૈસા તો ન્હાનો હોય છે ” સ યૂ બોલી

“ તોને એ તો હજી છે મ્હે ત્હને એ આપ્યા છે ”

“ પણ એ અધારામાં ચળકે છે મ્હને બૂનથી રૂપીઆ તો નથી આપ્યા? ” સરયૂએ ફરીથી રાગ દહાડી

“ ના, રે ના, એ તો દરગાજામાંથી હમણા જ પડના છે તેથી ચળકે છે ”

“ સારૂ ત્યારે વેર પહોંચ્યા પછી ૯ દીવો સળગાવીશ, અને તો એ પૈસા નથી એમ ધામગે તો ૯ પાઠ આપી દશ જરા ત્હમારે ત્યા ચોભડ પડશે ”

એટલામાં એ બંને ઝુપડી આગળ આની પહોંચ્યા

“ જરા ત્હમે બહાર આવો અને ઉભા રહો મ્હને જોના દો કે એ તે રૂપીઆ છે કે પૈસા-” સ યૂ બોલી

“ આ ૯ બહાર જ ઉભો છું હવે ત્હારા બીના યુગ્મ બદલી ૧૫ અને ૫૫ દીવો સળગાવ ”

“ ન્હારે બીજી એક જ ઓળખી છે, પણ તે ધોના ૧૫ની છે, એટલે બદલનાને બીજું વસ્તુ નથી તેથી આ પટેલું છે તે નીચેની નાખી મુઠ્ઠીમાં અને પહેરીશ અમારે તો ૧૫ ખરે જોના યુગ્મ પટેરી રાખના પડે છે અને અને દેવાઈ ગયા છીએ તેથી જરા ચે નાગવું નહીં. જરા ઉભા મ્હને ૯ દીવો સળગાવી લાડુ ” સરયૂ બોલી

“ જા- માત્ર ” પુરૂષે જવાબ દીધો ૪૨માં દીવેન ન્હોતું તેથી સરયૂએ હાથગીમાંથી ધાસના તાણખના ખેંચી કઢાડી ચક્રમક વડે દેવતા પાલો અને તેથી દીવો ચર્ના સ્વજ વાર લાગી, દીવે જૂને છે તો સરયૂને એ પૈસા જેવું ન નાગવું

સરયૂ દીવો વઈ બહાર આની અને પેલા માણસને આમ તેમ યોગના મડી પછે એ તો ત્યાંથી જતો રહ્યોતો

“ બા, બા, હવે આપણે તું ફરીશું? ” ઓરીપાણ મરો કરી સરયૂ મોની માએ કહ્યું-“ એટા ગલરાઈત નહીં એ તો કોઈના હૃદયમાં દયાના ઝરણું ઝરેલાં તે એ રૂપીઆ આપી ગયો અને આપણે ગરીબ છીએ તેથી એ મદદ લેવા લાયક કીધે-”

આમ માદી-રી વાનો કરતા હતા એટલામાં ઝુપડીનું બારણું ઢોકે હચમચા થુ, અને આજવા પેનો જ માણસ પાછો આ-યો હને એમ ધારતી સરયૂએ મારણ ઉઘાડ્યું “ અરે! આ તો એ ન્હોત્ય એ તો પેનો તુએ કાપડીએ! ” તે બોલી ઉઠી

સરયૂનાવાની ઝુપડી બગરથી જરાક દૂર હતી ત્યાંથી પાસે જ મુરનીવર મારનાડીની ઝાંપની દુવાન હતી એ મુરવીધર જ અત્યારે એ કસળી કીનારી ની બનાવસી ઓળખી ના થો

હતો સરયૂએ બાપુ ઉધાણુ એટલે એણે એને ઓળખી આપી નહીં. ના. જુ. ૧૫ એને માટે જ આણી હતી

“ અરે ભગવાન ! મ્હારે માટે એ હોય જ ક્યાથી ? ” સરયૂએ ઉદ્ગાર કરાવ્યો મુરલીધરમા તુચાઈ હતી કે નહીં તે તો કહી શકાય નહીં પણ સમુદાયે શુ કંચુ એને સહમત શક્યો નહીં

“ આ ત્હમે શુ બોલો છો ? એક શુદ્ધસ્થ હમણા જ મ્હારી દુકાને આ પો હતો અને એણે ઓળખીના પૈસા આપી એ ત્હમને પહેચાવવાનું મ્હને કંચુ હતું-” મારનાડી આનો થતો બોલ્યો

‘ ભારે તો નહીં પૈસા વ્યાનુ શુદ્ધસ્થનુ જ એ કામ-એણે જ મ્હારે માટે એ ખરીદ કરી અને અહીં મોકલાવી ” સરયૂ બોલી

સરયૂના પિતા છતાં, મુરલીધરને એ સારી પેરે ઓળખના હતા એમની સ્થિતિ જરાયે સારી હતી ભારે એ મારનાડી ચાર રૂપીઆના કાપડાના આમ રૂપીઆ પદર આના અને ૮ પાર્ક લેતો અને એ વેપારમા એ બે જ આના કમાયો છે એના મોગન ખાતો

“ મુરલીધર, ત્હમે પૈસા શુદ્ધસ્થને ઓળખો છો ? ” સરયૂએ પૂછ્યું

“ ત્હમે ઓળખના નહીં ? ” મારનાડી બોલ્યો

“ ના, અમે યે જાણતાં નથી ’

“ મ્હે જાણ્યું એ ત્હમારો સગો હતો પણ, બહેન, હું તો ઓળખતો નથી ”

જેમ હોય તેમ ખર્ચે પણ અભારે યે મારવાડીએ નક્કો વેપાર કર્યો હતો, અને તેથી મનમા હરખાતો હરખાતો એ દુકાન ભરતી વળ્યો

મળેતો રૂપીઓ વટાની માતાને સારા ખાસાની ઉપયોગી વસ્તુઓ લેવા સરયૂ બ્રમ્હમ્હાં ગઈ આસતા દીવેન લેતી આપી અને દીવો સગળા પો માતાને સાથ ગયડી ઉપર ખાનાનું કરી આપ્યું પછીથી બોલ ઉપરથી કચરો વાળના એક કાગળનો કકડો એને જડ્યો તેણે. એણે એની માને બતાવ્યા, અને ‘ એ જુ છે ? કહી પૂછ્યું માએ તરત જોઈને કંચુ - “ ના તો કરન્ની નોટ છે ! ”

“ મ્હને લાગે છે એ અહીં જૂની તો નહીં ગયા હોય ! ” સરયૂએ સચના કરી

“ એ અહીં ત્હારે માટે જ મૂકી ગયા હોય એનું લાગે છે એ ઉપર ત્હા નામ બખ્તુ છે ” સરયૂની મા ઉચ્ચ કુટુંબની હોવાથી રાત્રી શકતી

“ બા એ કાચુ હશે ? ” સરયૂએ તુલકનથી પૂછ્યું

નોટ ઉપર એમનું નામ પણ લખેલું છે અને કાંઈ એને ચોરી નોટ ન હોય પોતાની સહી એના ઉપર કરી છે એમનું નામ વીજૂપજુનાઈ છે ”

બીજે દિવસે સરયૂ અને એની માનાએ શ્રીગમપુ અને એની પગે આ બધું ચાલી-ભૂખાગવતી તપાસ ચલાવી પણ એ નામનો કોઈ માલુસ ઢેકે નહીં એ પણ કાંઈ કહી શક્યું નહીં

એમણે એ નોટ નંદાની નહીં અને પામે જીવની પેરે સાચવી, રાખી, એ ગરીબ દત્તા ખરા, પણ લોભની વૃત્તિ એમને કદી થઇ નહોતી.

૨

સરયૂની માતાથી રાતે જરા ખરાય ખર, પણ એ માદગીમાંથી પધારી ખખેરી ઉઠે એમ લાગતું નહોતું પહેલા એમણે સપત્તિના સૂર્યની ઉઘા અનુલરી હતી હમણાં ગરીબાઈની ઉડી ખોમા એ પજા હતા આમ તનતુ તેમ જ મનનુ કુખ એને વ્યસન થઈ હતું રોગ દિવસે દિવસે વધારે ફારતો ગયો અને એની ધડીઓ આ ધડી ઉપર ગણવા માડી.

આ અણીની નખને ધ્રુવથી ખમર આરી કે પ્રીતી કૌન્સીને એમનો દાવો સામન્યો અને બધા ખર્ચ સાથે એમની મિલકત એમને પાછી મળશે બાપુ દીનાનાથ મિત્ર જે નકીન હાઇકોર્ટમાં એમનો કેસ લડ્યા હતા તે જાતે એ ખમર કહેવા આજ્ઞા આ આન દ્વારા સમાચારથી સત્યની માતાના બેશી ગયેના જ્ઞાન ઉપરથી આતુની ધાગ ચાલી.

“ હવે હોયવાયના દીપકમાં તેન પૂરવું નકામું છે આ ખુશ ખમરથી હું બચવાની નથી હવે મ્હારી જીવનદોષી તૂટશે, પણ મ્હને સતોષ છે કે સરયૂને હવે બૂખે મરતું નહીં પડે—ના, પણ તેની ની ખાત્રી ? એ હજી બાલક છે એની મિલકત બધી કોણ સલામશે ? મ્હારી આખ બાણજી, ત્હમરી ઉપર ઠરે છે આ મરણ પધારી ઉપર હું ત્હમને આ છેખી આર્યના કર છુ કારણ કે આખા જગતમાં મ્હારી નિરાધાર સરયૂનું બીજું કોઈ નથી—”

દીનાનાથ બાપુ આખરદાર સદ્ગૃહસ્થ હતા અને સરયૂના પિતાના મિત્ર થતા હતા. જ્યારે એમની અવસ્થા ગરીબ થતી ગઈ ત્યારે અપીયતો ચૂકાદો થતાં મુખી એમને પોતાને ઘેર રહેવા એમણે બહુ કહ્યું હતું, અને માતાવૃદ્ધ ગણવા ખાત્રી આપી હતી પણ એ વ્યયનાને એ સ્વીકારી શકી નહીં આખર ખર્ચ ખાતે કર્મ મદદ સ્વીકારવા દીનાનાથ બાણજી દિનન્યુ પરતું “ હજી હમણાં તો મ્હારી કને થોડુંક છે તેથી જ્યારે મ્હારે કંઈ ખપ થશે ત્યારે ત્હમને જ કીરીશ ” એમ કહી એ વાત એણે ઉઠારી પ્રમ્ત એમના રાગીબાણ દ્વેષી એમણે આખા જીવનમાં પહેલી અને છેલ્લી મદદ સ્વીકારી હતી.

અત્યંત સુધી દીનાનાથ બાણજી એમની આત્મી ચિન્ચિતો જરાયે ખ્યાલ નહોતો તેથી એમને બહુ લાગ્યું અને વળી સત્યમાનની માતા આમ દાય જેડી એમની પામે માગખી કરે એ જોઈ એમનું હૃદય હનમરી ઉઘ્યું.

ગદગદ રાતે માથું ધોતો — “ મ્હને કહેા મ્હારે શું કરવાનું છે તે હું ત્હમરી મેઝામાં છુ અને મ્હને કહેતો તે કીરીશ—”

“ હું હવે સરયૂનાનો મૂળીગીલ નોકમાં જવાની છુ મ્હારા મગગજનું સૈન માર્દમાં સ્થાયી થઈ છે અને મધી મિનમત ન ફરી થઈ છે તે ત્હમે સલામગો, અને મરણી પણ ત્હમરી પુત્રી મામ ગણતો એ મ્હારી અનિમ પ્રાયના છે એવું મ્હને તયન આપતો એટલે હું શાનિની મગીશ—”

‘ હું પગમેધરના મમ ખાઈ કહું છું કે સરયૂ આજથી મ્હારી પુત્રી છે, અને મ્હારી જગ્યાના જેવી જ એની સલાહ લઈશ આપણા આત્મા જ આના સાથી છે—”

દીનાનાથ બાણુની આખમા આ વખતે તેણે આસુ નેચા અને એને પૂર્ણ શ્રદ્ધા આપી એના શીક્ષા હોડ ઉપર શાનિ તથા આનન્દનુ આહુ હાથ્ય ફગડયુ પરતુ એ હાથમા મળે મૃત્યુનો પડછાયો જણાયો

દીનાનાથ બાણુએ એના પતિના ઘરનો કમળે મળતા મુધી પોતાને ત્યા રહેવાને ફરીથી એને વિનવી પગતુ, જે ખુમારીએ એને પહેલી પ્રાપ્તનાતો અન્વીકાર કરા થો હતો તે ગરીબાઈની ખુમારી હતી હવે ભાગ્યનો મૂલ્ય ફરીથી ઉગવાગો થયો એટલે ખુમારી જતી ગી, અને હવે બાણુને જે રહેવામા એને શુ અણુવટનું લાગ્યુ નહી.

સરયૂના આને એની માતાને એ પોતાને વેર વર્ધ ગયા. ધુરધર વૈદ્યોએ સારનાર કરી, પણ એ મૃત્યે એમ લાગતુ નહોતુ થોડા વિસ છવન અને મૃત્યુનુ જખમર મુદ્દ ચા-યુ. આખર એ આ દુનિયામાથી ચાલી ગઈ.

સરયૂને હનક ધીમે ધીમે બધી મિનકત ધધ પણ હજીએ ન્હાની હોતાથી એને એકથી એના ગમમા હેવા દીધી નહી, અને સરયૂએ એમના ઘરમા જ રહેવા માગ્યુ

જીતાના કનેન્ટરને બધી મિનકત પાળપાનકખાનામા મોપવા વિચાર હતો પણ દીનાનાથે ધાયું કે સગકારી નોકરો સરયૂનુ હિત પોતાની પેડે બરાબર જાળવને નહી, તેથી કનેન્ટરનો વિચાર જેમતેમ ફગી ફેરવાયો અને બધી વ્યવસ્થા પોતાના હાથમા લીધી.

હવે સરયૂને પગલાવની એ જ વાત બાણી હતી દીનાનાથ બાણુ વટેસુ લઈ કરાના આનુ ન્હોના અને મીઠુ કોઇ સરયૂનુ સગુ એ બાગત ઉતાવળ કરે એમ પણ નહોતુ તેથી એના કુમગા મનને શુદ્ધ કેળવણીનો પટ દ્ય ઉચ્ચ કરવા જ એમણે ખામ ધ્યાન આપ્યું

૩

પાંચ ૧૧ નહી ગયા અને સરયૂ ફાની ફરીને માગ વાની યદ્ય એની બાનપણાની મસ્તી જની રી અને મ્હા ઉપર રાગમના ગેર ૧ પગા માગા હવે દીનાનાથ બાણુ કોઈ યોગ્ય વર નોવરાની ચિતામા પગા પહેતા રમના ત્રિપથ ઉપર એનુ હૃદય જાણવા પડી જ કંઈ પણ કરતુ એમ નિશ્ચય ગ્રી સ પૂના હૃદયનુ ઉગાણુ બોળી વગના પોતાની પુત્રી કુજગાનાને એ કામ મોપ્યુ

કુજ મગની નાનમોઘ ક્ષેત્રપામી યદ્ય હતી મન્ને સમોવડીરા નતા, અને એકથી બીજા વગર ધગીએ ગરાનું નહી પરંપર અનોન્ય માટે પ્રાણ પાથરના નીતાનાથે પોતાના મનની બધી સાત કુજમાતાને કરી

“ પિતાજી, કોઈ સગીનૃપ કગાય કરીને છે ?” એક વિચ મુજ શરમાતા શરમાતા બોલી

“ ના એ નામના ગાત્રે થે એગપતો નથી પણ ત્હાર એમ પગાનુ મળે શ ?”

દીનાનાથ બાણુ સિમરમા ગમ યદ્ય મો ૧

કૃષ્ણચરિત્ર ૩ ૧-૮-૦ એન એમ નિપારી, એન્ડ કપની, મુબાઇ

“સરૂ સરીકૃપણુ સિવાય બીજા કોઇને વરવાની નથી”

“કેઈ નહી, ને આવા અજાણ્યાનું ઓળખાણ સરૂએ કયાથી કરું હશે ?”

કજ નીચું જોઇ દરી અને એના પિતાને રથયાત્રાની રાતે જે વાત થઇ હતી તે સરૂ કનેથી માલવ્યા પ્રમાણે રજેરજ કરી

દીનાનાથે શશીભૂષણની પ્રશ્નસા કરી, પણ ખોવા—“સરૂને કહેશે કે એ શુંને છે. એના ઉપદ્રવથી હમાઇ જઈ એને પરણવાનું ધારે તે યોગ્ય નથી પ્રમથ આજે ઉપદ્રવના પ્રણયમાથી મૂઠવા ને કરવું પડે તે કરવું પણ એટલા ઉપદ્રવથી એના પાશ્વિવદ્ધાની આવા રાખવા જોઈશે એને જરાયે હકક મળતો નથી વળી તે ઉપનાત હોની વપ કેટલી છે અને નાનું કંઈ છે તે પણ કોઈ જાણતું નથી અને કોણ કહી શકે કે તહેને ત્રી કે સતતિ કંઈ નથી ? ખરેખર એ પરણી કે કેમ તે પણ કોણ જાણે ?”

“પિતાશ, સરૂને ખબર છે કે એમા બહુ સલન નથી પણ પેની રાત્રિના પ્રસથ પડી શશીભૂષણની શ્રુતિ એજે પોતાના દેવામા પધરાતી છે અને પૂગ ભાવથી એને દેવસની પૂજે છે એ કહે છે કે જેણે સંકટવા મહારો હાથ મહાયો તે જ મહાગ આજુબાજુ આ પાસે વારીમા ભાગે જ એકે દિનસ એને મહારી આગળ મલાયાં રગ ગયે હશે મહેને લાગે છે કે એના સિવાય બીજા કોઈ એને પરણી સુખી થવા નથી”

દીનાનાથ બાણને લાગ્યું કે આ વેનનાની ચિકિત્સા જરાયર સવેળા થતી જોઈએ અને તેમા શશીભૂષણની તપાસ કરવાનું એમને વધારે જરૂર લાગ્યું

તે કલકતે ગયા અને શશીભૂષણની તપાસ ચલાવી પોત ના મિત્રોને પણ તે ખબર લખાડી શું પોતાના અસીનોને ચારે તરફ લાખી દીધું અને સર્તમાનપોતોમાં નીચે પ્રમાણે જાહેરખબર આપવા માંડી —

“બાણુ હરીકૃષ્ણગુરુત્રાને નીચે શરણમે એક અમર્યનની નાજતમા મળત રિતવરામ

“આવે છે એ બાણત બન્ને તરફને જાનુ આતનકાંડ નીચના અમર છે”

પરંતુ અત્યાર સુધીમા જ્યાં જ્યાં ગોર ચનારી ત્યાંથી આજા પડે એવી એકે અમર મળી નહી દિનસ ઉતર દિવસ જતા મહેતા અને એમ ક તાં વર્ષો વહી ગયા પણ આ મળના આશુ નહી

આ અરચામા સરૂનાના ઉપર મોટી આપત્તિ આની પડી દીનાનાથ બાણના મુત્યએ એને શોકમય શ્રમણથી નાખી, અને જાણે ફરીથી પિતા વિહોણી થઇ હોય એમ નિગમાર થઈ ગઈ શાહ વિચેરે પરવાથી પડી સરૂ પોતાના ઘરમા રહેવા અથ અને પોતાનું બધું પોતે જ સંભાળના લાગી દીનાનાથ બાણની નિલાજથી બધી મિત્રત સુ વસિયત બની હતી

બધી વ્યવસ્થાની લગમ પોતાના હાથમા લીધા પડી પહેલું કાંચે સરૂનાનાતએ એ જ દુનું કે નિરાધાર અને અનાથ માટે એક આશ્રમ બાંધવા એ લાખ રૂપીઆ એજે મંત્રકાને આજ્ઞા અને એ આશ્રમનું નામ “શશીભૂષણ આશ્રમ” રાખવાની શરત કરી

લીલાવતી છાંયે ૧૦ એન એમ નિપાટી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

સરકારી અમલદારો આશ્રમને અપવિત્રતા નામ સાબળી જતા ચામક્યા તો ખરા પણ
એ અવનધી જોનનાની નિમ્મન કોણ કરે? આશ્રમની યથાવત્તા થઈ

સરવૂની માતા જ્યાર ગરીબીમા ગરકાવ થઈ ગઈ ત્યારે તદ્દને મનમા ઓડુ ન આવે
તેથી જોનનું ગામ છેડાઈ અને શ્રી મહાશ્વેતી પ્રેમથી બાધી ગઈ પોતાનું વનન ગજપૂ
ત્યાથી ગૂંદા નેરોડુ દોરે એ પૂ ૧૯૬૬ માં જ્યાં આશ્રમનું મકાન બંધાવ્યું
સમન્ત દેભાથા રીંગો ઉભાઈ આનંદ અને આવીશાનના ત્યા જા

એક મે ૧૧ વડી ગયા છે એમ મનામ વસેતા પુત્રા “ ગરીબાણ આશ્રમ ” આગળ
આવી ઉભો છે એની મુખમુદ્રા ઉપરથી કાલ કરેન અને ગરીબીમન જાણીતો હતો પહેરેગીરોને
એણે પૂછ્યું - “ આ કોનો આશ્રમ છે ? ”

“ એ તો દુનિયાથી ત્યાજ્યેનના આ આશ્રમ છે ગરીબો અહીં રહે છે, અને એને
“ રાશિભૂષણ આશ્રમ ” કરી બનાવે ગોળાને છે ”

“ હું અહીં જોવા જઈશ ? ખુલાયો જવ આશ્રમમા ગરીબમા પણ ગરીબને દાખલ
કરવામા આવે છે તો કોઈને અહીં જવા રામા જતારે બાવ ગેનો દાખલ ? ”

આગળુક અંદર ગયો અને બધું ફૂગીને જોયા પછી પાડો ફર્યો, “ સમગ્ર વ્યવસ્થાથી
હું પ્રસન્ન થયો છું આ આશ્રમની યોજના કોણે કરી ? શું રાશિભૂષણ એ જ એના મૂલ
સ્થાપકનું નામ ? ”

“ નાહ, એક મૈયા એના સ્થાપક છે ” પહેરેગીરે જવાબ દીધો

“ ત્યારે એનું નામ ‘ રાશિભૂષણ આશ્રમ ’ સાચું ? રાશિભૂષણ કોનું નામ છે ? ”

“ એ તો અમને ખબર નથી ”

“ ત્યારે એ આશ્રમના જન્મદાત્રી કયા વસે છે ? ” પહેરેગીરે રહામે એક સુન્દર
હવેલી બતાવી

તે ધીમેધીમે એ તરફ ચાલ્યો અને અંદર ગયો

—આનંદ

ડૉ. બૂકર ટી વૉશિંગ્ટનનું શિક્ષણમય જીવન.

લેખક - ડૉ. જયન્ત.

મનુષ્ય અને વસ્તુથી મળતું શિક્ષણ.

દૈવયોગે માત્ર મન જીવન જ એક વિષ્ટ, પચાતીયા પણ મહત્વના પ્રશ્ન સાથે મુલાખ હો છે આરબમાં તે મને તે માત્ર દુદ્ધ જ હોવાનો ભાસ થતો અરે, માત્ર કમનશીન જ છે એમ લાગતું મારો જન્મ ગરિબીમાં થવાથી જોડાઈ સકત હું માનતો હતો તેના કરતા સંકેતો ઘણું મઠ મારો જન્મ નીચો કૃષ્ણમાં થયો તે માટે માનતો, પરંતુ મનની એ ગિથતિનું વર્ણન વિચારકથન વરનાની વાત તો ઠીક છે, પણ મને પોતાને તે મીઠાસી લેવામાં કદે પ્રાપ્ત આવતાં જરૂર માત્ર અન કરણ મને કહેતું કે, જે સ્થિતિમાં જન્મ થયો હોય તે સ્થિતિ પિયે પ્રાપ્તપણ માણસ કમકથા ગાના મેગે-સેલ્સ રડે તો તે તેની દુર્ગુણતા અને નાશરતાનું તે એક લક્ષણ છે ત્યાર પછી મને એટલે સુધી ખાતરી થઈ કે, તેવી માન્યતા દુનિયાના અને કાયરતાના લક્ષણરૂપ છે, એટલું જ નહિ પણ તેની સમજ કે માન્યતા થઈ એ જ એક મોટામાં મોટી ભૂલ છે અમેરિકાના નીચેના જેમ કેટલીક બાળલોમાં પ્રતિજ્ઞા છે તેમ કેટલીક બાળ લોમાં અનુકૂળતા પણ છે એમ મને જણાયું અને તે સાથે મારો દૃ મત એવો થયો કે, જે સમજ કે તક મળવામાં નીચેના બહારથી ખીજાઓ તરફથી અટકાવ થાય છે, તેની ઉલ્લેખ એક નિષ્કાં સ્વસામર્થ્ય અને આત્મમળથી જોઈએ તેવી રીતે દૂર કરી શકાય છે

ગાળામાં હું એક વાત શીખ્યો છું તેપરથી ઉપરોક્ત કથન વધારે સ્પષ્ટ થશે મારા શિક્ષકે એક દિવસે વર્ગમાં શિક્ષણ આપતાં કહ્યું કે, વરાળ કે ખીજાં ઠોઈ પણ રાક્ષિત સાથે તેની ગીતે છોડી મુકી વ્યર્થ જવા દેવામાં આવે છે તો તેનું સર્વે બળ નષ્ટ થાય છે શકિતને સમર્થી-પુરી રાખવી જોઈએ વરાળને બાંધવરમાં પુરી રાખવામાં આવે છે તો જ તેનાથી આલેક રાક્ષિત ઉત્પન્ન થાય છે નીચેના વિષયમાં આ વિચાર ધ્યાન ધરી રાકે છે જનિજેથી જ્યાં જ્યાં નીચો સાથે બિન્ન કારણથી નરંદામાં આજુ છે, અને તેમને અડચણો વેધી પડી છે, ત્યાં ત્યાં તેમનામાં વરાળ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં એકત્ર થતી ગયેલી છે, અને જ્યારે જ્યારે એ વરાળનું યોગ્ય દિશાએ નિયમન થતું ગયું છે ત્યારે ત્યારે નીચો જનિના ઉન્નતિકાંક્ષમાં તેનું બળ કેટલું મહાન છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યું છે પરંતુ તેથી છતાં જ માન ગુપ્ત-ગુપ્તી હીલ્ડ માનમાં અને વ્યર્થના માં તેનો વ્યવય થયેલ છે, ત્યારે તેનાથી કઈપણ સાર કંઈ નીવડી શક્યું નથી

રતનત્રતા મળ્યા પછી નીચો પ્રજાને જે હર-નો પડી તેનાથી તેમની ઉન્નિતો, મારા વિચાર પ્રમાણે પ્રતિરોધ થવાથી, હમેશા નહિ પણ એકદરે ઉત્તેજન જ ત્યારે મળ્યું છે, એ ઉત્તમ પ્રયત્ન ગાનીર અમલોગિક લાગણી, પણ તે સાચો છે તાપના તરીકે હમેશાં લાખા વખતે વાચના નીચેનામાં અરેલી મદીની અંદર જ નીચો પ્રજાને જે પ્રગતિનીય સ્થાન મેળવ્યું છે,

તેનુ ધણ અર થેય ગુનામીના વિરસેમા એ જાન પ્રાપ્ત કરવામાં જે અટકાવ હતો તેને છે એમ મને લાગે છે અનુભવ અને નિરીક્ષણથી મને એવું જણાયું છે કે, જે લોકો-એકાન્ત જાતિ અથવા સમાજથી મુધારાની ઉત્તમોત્તમ બાબતો દાખી રાખવા છડે છે તે જ લોકો ધણ કરીને તે જાતિ અથવા સમાજને મેળવી આપવામાં ધાંતી વખત સદાય આપે છે તાત્પર્ય એ છે કે, વિગેધ જ સદાયક અને જે માત્ર પોતાની જાતના દાખલાપગથી દુ ખાનીથી કુંદું છુ કે, બા ધારસ્થામાં શિક્ષણ સપાદનાય અને યુવાવસ્થામાં અન્યામાની ટરફેગી સમ્બાને ઉત્તમ સ્થિતિએ લઈ જવા માટે મેં જે કર્મ અધ્યાગ થમ કયો હતો તે જો દુ ખીછ સ્થિતિમાં હોત તો જરૂર સહન કરી તમ્બો ન હોત ખરેખરો પ્રગર એવો છે કે, નીમ્રો બાળક એટલે જ જ ! તે કદી શીખી શકે જ નહિ અને એકાદ મોત્રી શિક્ષણ સરથા ઉની કરી તેને સારી રીતે ચનાવવાનું સામર્થ્ય નીમ્રો પ્રજામાં લેસમાત્ર નથી, એવી બ્રામ્મ સમજ સર્વજ જણાઈ આવતી હોવાથી જ મેં જે કંઈ ભગીન્ય પ્રયત્ન કર્યો છે તે કવવાની મને પ્રેરણા થઈ હતી -

જન્મતલી લિજ્જભિજ પત્ની ધરાવતા લોકો સાથે જેમ જેમ મારો પરિચય વધતો ચાલ્યો તેમ તેમ મને સમજાના લાગ્યું કે નીમ્રોની સ્થિતિ ખીજ્જાઓથી વિરોધ લિજ્જ નથી યશસ્વી લોકોમાના નજીએને દર-તો મહન કરતી પડી છે અને વિકટ પ્રત્ન ઉકેતવા પડ્યા છે દર-કતો સામે ઝડુમવામાં અને કરીન પ્રત્નોના નિષ્ણયોમાં તેમને માનસિક બળ અને નિશ્ચય જીવિતો જે લાભ થયો છે તે મુખથી ઇવન વ્યતિત કરનારાઓના ભાગમાં ભાગ્યે જ આવે છે અનુભવના અંતે મને એવું જણાત સુખ્યુ છે કે, જે માણસને દરેક જ મુશ્કેલી ભરેલી બાબતો અને પ્રસંગો સાથે ઝડુમવું પડે છે તેવાઓની દયા ખાવાનું કંઈ કારણ નથી, ઉલટું જેમને કોઈ બાળનો વિચાર કરવાનો નથી તેમની જ દયા ખવી જોઈએ કમનગરિય વિચાર-શનુ કે સદ્ગતિને મૂલ્યવાન બનાવો તેની જરૂર કરવી, નૈમર્ગિય સમિતિનું અનુચીનન કરી તેનો વિકાસ કરવો અને છનનનું રહસ્ય જાણી લઈ જીવનના આખી મનતુ એમાંનું કંઈ જ કવવો તેને અવમર મળતો નથી અર્થાત્ મુખી મનુષ્ય એક દૃષ્ટિએ દુભાંગી જ છે હાલમાં તો મારું જીવન એક વિરોધ પ્રત્ન સાથે જોડાયતું હોનાથી જ કેવળ ખાસ તક મળી હતી એવી મને ખાત્રી થયા લાગી છે નાખના તરીકે જગત્તો અનુભવ લેવાની-વિનૃત સિમાણુ સપા દન કવવાની મને ખાસ સંધી મળી છે તેવી જ રીતે જો મારો જન્મ ગુનામનુગમા થયો ન હોત તો અતિ અશિક્ષિત લોકોને દિનપ્રતિદિન અધિક સહવાસ થવાનો તથા તેમની સ્થિતિનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થવાનો પ્રમગ મને કદી પણ મળ્યો ન હોત મારા આરબના અનુભવોમાં સર્વમા એ અનુભવ કહું તો મને પૂરું ગુનામી છનનમાં રહેલી નીમ્રો પ્રજામાં દુળીમગીને ચાનવાની સંધી મળી તથા તેમના પાસેથી ઘણી વાતો શીખવાની મળી એ જ છે હાલમાં પણ મને એક કિવા અરધા વિરસતો અવકાશ-સગવડ મળે છે તો રહેર અથવા આગગાડીના રસ્તાથી કેટલાક માઇન દૂર આવેલા ગામડામાં હું જાઉં છું અને મારો વખત નીમ્રો ખેત તથા તેમના આત્મજનોના સહવાસમાં વ્યતીત કરું છું એથી જે સાચું સુખ અને સ્તોત

મને મળે છે તે અન્ય કોઈ પણ બાળનથી મળતું નથી થતી વખત મને એવું પણ લાગ્યું છે કે, જો હું શુભામકુળમાં જન્મ્યો ન હોત અને શુભામોના બાળમાં રહેતો ન હોત તો કદરતનું નિરીક્ષણ કરવાની, ભૂમિપર પ્રેમ કરવાની અને ગાય, હુકર, વશ, પુષ્પ, પશી, રૂમી કિટકપર પ્રેમમમતા રાખવાની સધી મને કદી પણ મળી ન હોત મને હમેશા ઘર બહાર ખાલી હવામાં ગહેવાનું ઘણું મને છે તેનું કારણ ઘણું અગે એ જ હોતું જોતું છે, હું બહુધા ખુશી હવામાં જ ઉડ્યો અને મારા બાલ્યકાળ ખુશી હવામાં જ પસાર થયું છે. તેથી જ રીતે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના પશુ મરધા, બતકો વગેરેનો મને તદ્દન નાનપણથી જ શોખ છે હું બાલ્યકાળમાં તથા શુભામગિરીમાં હતો તે જ વખતથી મને માણીવર્ગ સાથે નિકટ અને હૃદયસ્પર્શી પરિચય થયેલો છે

બાલ્યકાળમાં શુભામ હતો ત્યારે મારી માતાનું દાન ઘણું જ એવું થતું કારણ પોતાના બાળકોને છોડી પરોડીએ તેને કામપર જવું પડતું હતું માતા જનની જતી હોવાથી નાસ્તો મેળવવામાં મને વારંવાર પચાત પડતી એથી જનવરો સાથે મને પ્રથમ પરિચય થયો, તે વખતે બાળમાં ગાય ને અને હુકરોને મકાઈ બારીને ખવડાવવામાં આવતા કદી કદી મને નાસ્તમાં ટપ જ મળેલું હોતું નહિ ત્યારે હું ગાયો અને હુકરોને જ્યાં મકાઈ ખવડાવવામાં આવતા ત્યાં જઈ બાલ્યકાળ મકાઈનો જ નાસ્તો કરતો, અથવા કદી કદી મકાઈ બાલ્યાનો જન્મેલો જઈ હું મારો દિસ્સો જનવરોના પહેલા જ પેલો હતો કોઈ વખત જનવરોને મકાઈ મળનારા ગયાને જવામાં મોકલો થતો ત્યારે આગની તથા ગમણીનો બાળુનાળું છાપવા મકાઈ મળના અને તેટલાથી મને સતોષ થતો કેટલાકને લાગે કે અમ્મ મેળવવાનો એ કાઈ સારો મર્ગ નથી, પણ સામાન્ય જનસમજ તરફ દુર્નિશ કરતા એમાં વાસ્તવિક રીતે કંઈ ખોટું છે એમ મને લાગતું નથી સારા બાલ્યકાળ મકાઈ જેલે ખાધા હોય તે જ તેનો સ્વાદ મમ્મ હમણા પણ જાણવા મકાઈનાં વાસણો મારી પામેથી જાય છે તો તેમાંથી થોડા દાણા મુખમાં નાખ્યા સિવાય મારાથી ગ્હી રોકાતું નથી

હમણા જો કે હું ઘણો વોડો જ વખત ખુશી હવામાં ગાળી શકું છું એ ખરું છે તો પણ હાલમાં જે કામ કરવાની શક્તિ અને શક્તિ મારામાં છે, તેનું સર્વ શ્રેય કલ્પદાર ખુશી હવામાં રહેવાની પ્રિયતા છે એમ મને લાગે છે સરાસરીથી જોતા રાજ એક કનાક કરતાં વડુ વખત હું ખુશી હવામાં રાખી શકતો નથી, પણ એ એક જ કવાકનો બને છે તેટલાં વિશેષ લાભ મેળવી લઉં છું એ કનાક કવારે આવતો અને એ કનાકમાં શુશુકરીય વગેરે પૂર્વ વિચારોથી પણ મને ઘણું સુખ થાય છે

ટકેગીમાં ઘેર હોઈ છું ત્યારે પરોડીએ ઉડી ગાયમાં ફરવામાં અથવા બતકો, હુકરો, ગાયો વગેરેને જોવામાં અરધો કનાક ગાળું છું તેમાંથી જ સવ સાની રાજ પ્રાત કાળે કેટલા ઇંડા ઉપજ થયા તે જાતે જોઈ છું હું ઘેર હોઈ છું ત્યારે એ કામ મારાસિવાય બીજા કોઈને હું કરાવ દેતો નથી છોડનાઓને નવીન વસ્ત્ર દૂરના જોતા મને એવો આનંદ થાય છે,

નેષા જ આનંદ નવીન ઇડા હાથમાં લીધાથી મને થાય છે અનુમાન અને ફળ, આકાશ અને તુષિ એ ઉભય જાનતો મને ઘણી સુખકર થાય છે આજે કેટલા ઇડા મળશે અથવા કેટલા નાના બચ્ચા ધર્મિનાં ખોખામાંથી નીકળે છે તે હું દિવસના આરભમાં જ જોઉં છું.

મઝથી અને ખતકોની જુદીજુદી જાતિ રિપે મને ઘણી શ્રદ્ધા છે સરચાએ પોતાના પાઉન્ડ-મા અને ખતકખાનામાં પ્રાણીઓની જુદી જુદી જાતો પાળી છે, તો પણ હું ઘેરતેની કેટલીક વિશિષ્ટ જાતો પાળું છું હુકકર એ મારૂ પ્રિય પ્રાણી છે વાયકોને એ વાન કેવી ગીતે શ્યશે તે હું કહી શકતો નથી પણ તે સાચી છે કેટલાક સાધારણ જાતિના હુકકરો-ચોલાંક બર્ડસાયર અને પોનાડ-ચાપના જાતિના હુકકરો હું પાળું છું તેમની વૃદ્ધિ દરમિયાને કેવી થાય છે તથા તેમાં વધારો કેવી રીતે થાય છે તે જોઇ મને ઘણું આનંદ થાય છે.

પુસ્તકોથી જે કંઈ શિક્ષણ મળ્યું છે તેનાથી ઘણ વધારે શિક્ષણ વચ્ચુના પ્રત્યક્ષ સંપર્કનથી મને પ્રાપ્ત થયું છે વસ્તુને સ્પર્શ કરી જોવી તથા હાથમાં લેવી એ મને ઘણું ગમે છે છોડાના ઓની વૃદ્ધિ અને જનવરોની ચાલ તથા ચરભાવ જોવામાં મને મોજ પડે છે તેથી જ રીતે સુધાર જેમ લાકડાને પાપરે છે, લોહાર જેમ લોખડને જુએ છે અથવા ખેડૂત જેમ જમીનને ઉપયોગ કરે છે તેમ નસ્તુ સાથે અને તેટલો પ્રત્યક્ષ ન્યવહાર કરવાનો મને રિસોય રોખ છે હું આનુભવપરથી કહું છું કે, આપણી ચોનરરના પાર્થ માત્રનો પ્રત્યક્ષ પરિચય કરી લેવો એ વધુ જરૂરનું ગમે કાયદાનું છે કેટલાક વર્ષપર લખેલા *Up from Slavery* (ડૉ બૂકર ટી વૉશિંગ્ટન એમનું આત્મચરિત્ર પ્રકાશક સરતુ સાહિત્યપદ્ધત કાર્યાલય) નામના પુસ્તકમાં મેં મારી પૂર્વ વયની વાત લખેલી છે અથાગ પરિશ્રમ કરી મહે શિક્ષણ કેમ મેળવ્યું, ટરકેગી નોર્મન એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીયન ઇન્સ્ટીટ્યુટ સરચા કેવી પરિસ્થિતિમાં ગયાપન કરી વગેરે સર્વ વર્ણન તે પુસ્તકમાં સાંવેલું છે ટરકેગી સરચા સ્થાપન કરી તે વખતે મારૂ વાચન ૧૮ જ યોડ હતું શિક્ષણ એ વિષયપરના વર્ણા જ થોડા પુસ્તકો મેં તમામ્બા હતા અને શિક્ષણ સાથે રિપે મને અનિ અપ માહિતી હતી જનરન આમરડોગ જેવા પ્રોત્સાહક શરૂના સહે વાચના હેમ્પટન સમ્બા જેવી અદિતીય શાળામાં શિક્ષણક્રમ પુરો કર્યા પછી ત્યાં શિક્ષક નહીં કે કામ કરવાને હું લાગ્યશાળી નીડરડો હતા તો પણ ત્યાં જે પદ્ધતિથી સીખવતો હતો, તે પદ્ધતિની તાલિવ રચના સમજી નેવાનો મેં કહી પણ પ્રયત્ન કરેનો ન હતો, અને મેં મારી પોતાની નવીન સમ્બા શરૂ કર્યા પછી મને જ્યારે આરભમાં જ નવી નવી અને વિકટ અડચણો આવના લાગી ત્યારે તે પદ્ધતિ કેવી રીતે લાગુ કરવી તેનો પણ મને કંઈજ અનુભવ ન હતો, એમ કહીશ તો આનંદે અથાત શિક્ષણશાસ્ત્રની મને જે કંઈ માહિતી મળી છે તે મારૂ ટરકેગી સરચાની ખોજના દરોનના માટે તથા શિક્ષણપદ્ધતિને વ્યવસ્થિત તથા કાયમનું રક્ષણ આપવા માટે પ્રયત્ન કરના જ પ્રાપ્ત થયેલી છે.

ટરકેગી સમ્બાના કામ માટે દર વર્ષે મોગી મોગી રકમો એકત્ર કરવા માટે મારે ઘણું હવનું પડતું અને મારૂ પ્રકારના સેકોમાં ભળતું પડતું હતું ઉચ્ચ પકિતના વિશ્વવિદ્યાલયોમાં

અભ્યાસ કરી તૈયાર થયેલા, પુસ્તકો વાચન તથા પ્રવાસના લાભ મેળવી ગયા, એવા સુચિતિત લોકોને મળવાનું જનતુ ગમુ ત્યાર મારામાં રહેલા વ્યંગો મને અપ્રદ્યોત જાણવા લાગ્યા અને સમજાયું કે, જે વાતોમાં માત્ર જ્ઞાન અતિ મહત્ત્વ પ્રધાન છે તેવી કેટલીકે વાતોમાં તેઓ અગ્નિનિપજો સદેનાપથી બોલી શકે છે તેઓ પોતાના સાંપણોમાં કેટલાક ગદ્યમરોના વચોતો વાગવા ઉપેક્ષા કરતા, પરંતુ મેં તેમના અથ પછી વાંચ્યા ન હતા અને કેટલાક ગદ્યકારોના નામ પણ પૂર્વે કદી સાંભળ્યા ન હતા તેથી મારા દોષનું જ્ઞાન મને સારી રીતે થયું અને હું એ વિષે જેમ જેમ વધારે ને વધારે વિચાર કરતા વાળો તેમજેમ આધિકધિક ઉદાસ અને ખિન્ન થતા લાગ્યો પરંતુ મેં સ્વીકારેલું કાર્ય હું ચાતુરાણુ, અને મહાવની જાણતી બાગતો ઉપજાવે છે તો હું ગમે તેવી વ્યવસ્થિત રીતે અગત્યથી અભ્યાસ કરી તેપણ વિશેષ સુશિક્ષિત લોકોના પુસ્તકો જ્ઞાનની ખરોચરી કરનામાટે મને કદીપણ વખત મળી શકે તેમ નથી એ લક્ષમાં આવતું અને મને ધણ જ ખરાબ લાગતું તેપણ કેટલાક સમય પછી મને જાણાયું કે, જ્યારે હું કેટલીક બાજોમાં મોટામોટા સુશિક્ષિત લોકો કરતાં ઉતરતા છું ત્યારે કેટલીક બાજોમાં તો તેમના કરતા જો છું બહુ આનુભવથી જીવનના એકાદ અગત્ય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન મેળવી રહેલો પુસ્તક પોતાના જીવન વિષયક સર્વ જ્ઞાન કેવળ પુસ્તકોદ્વારા મેળવી રહેલા લોકો કરતા ઘણું જ એકદમ હોય છે પુસ્તકો જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી અથવા ગદ્યકારોના વાક્યો અને વચોતો પાઠે કરી હું જે કંઈ કંઈ લખ્યો હોત તે કરતા સ્વાનુભવ અને નિરીક્ષણનો ઉપયોગ કરી મેં તાલ મેલી વાતો કરી છું મારી બાજત અધિક સ્પષ્ટતાથી તથા અસરકારક રીતે કરી લખ્યો છું એમ મને લાગ્યું એ સિવાય સૂક્ષ્મ વિચારોના અને એ પછી મારા લક્ષમાં આવ્યું કે ગદ્યકાર જનનારો પછી પોતાના ગદ્યમાં ખરેખર પોતાના સ્વાનુભવનો ઉપયોગ કરે છે અથવા જે કંઈ કંઈનાં તેણે પ્રવક્તા બનવામાં આવ્યો જાતવાની હોય છે તેનું જ વર્ણન તે પોતાના પુસ્તકમાં કરે છે, અર્થાત્ તેમના વચનોમાં અથવા ક પનાનો ઉપયોગ કરવો તે બીજાના મનુષ્યે અવલોકન કરતા જેનું મને છે એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, પુસ્તકો જ્ઞાનની મારામાં રહેલી ખામી મનુષ્ય અને પુસ્તકના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી કે કવાનો જે નિષ્કર્ષ કર્યો હું તરત જ બોલી ઉઠ્યો કે જીવન સ્વીપુરોપાનો જ હું અભ્યાસ કરીશ અને જગતમાં જે કંઈ આલી રહ્યું છે તેનું બનાવનું નિરીક્ષણ કરીશ. મારા કામમાંથી જ શિક્ષણ મેળવવાનો તથા મનુષ્યો સાથે વ્યવહાર કરવાનું શીખના જ જીવનનો અભ્યાસ કરવાનો મેં સંકલ્પ કર્યો હું મારા પોતા પ્રયત્ન જ બોલ્યો, મળનારા પ્રત્યેક માણસપાસેથી હું કંઈ પણ શીખનાનો પ્રયત્ન કરીશ, તે જ મારો અર્થ છે એમ મમજી હું તેનું બરાબર અર્થયન કરીશ અને તેનાથી કંઈ પણ શીખી લાઉં મેળવી લઈશ એવી રીતે માણસો પાસેથી શિક્ષણ મેળવનાં મેં કુદિપૂર્વક પ્રયત્ન કરી કર્યો મોટા અને નાના, હુન્નર અને સજ્જન એવા સર્વ પ્રકારના લોકો પાસેથી હું કંઈને વર્ધવાતો શીખ્યો, હું જેમ જેમ માણસોનો બરાબર અભ્યાસ કરતા લાગ્યો અને તેમને સારી રીતે જાણખવા લાગ્યો તેમ તેમ માનવજાત અને માણી પ્રિય લાગવા

માડી. એટલું જ નહિ પણ પ્રત્યેક પ્રજારના માણસ પાસેથી કઈ શીખી શકાય છે એ તત્ત્વ મારામા પૂલુ રીતે સિધ્ધ થયેલું હોવાથી મારી સાથે કોઈ ખગબ રીતે નહીં હશે અર્થના માફ કોઈએ અપમાન કર્યું હોતો તો પણ મને તે માટે કોઈ યોગ્ય નથી તેમ તેથી મારી શાનિપણ બગડી નથી. દાખલા તરીકે, કેટલાંક વરહિષ્ઠ સભ્યતા તથા ઔદાર્યનો મને જે પાઠ મળ્યો છે તે દુ કદી પણ ભૂલીશ નહિ. ટરકેગી સમ્પ્રદાયે યોડી ધણી ધ્રુષ્ટા ઉત્પન્ન કરનારા ઉચ્ચ હેતુથી દુ એક મોટા શહેરમાં શ્રીમતોની મુનાકાત લેતો હતો ત્યાં હું એક ગૃહસ્થને તેમની ઓરીસમા મળ્યો તે એકલમ મારી સાથે રોડથી તથા ઉપરોધિક રીતોથી બોલવા લાગ્યા તેમણે પંસા આપવાને ના પાડી એટલું જ નહિ પણ મારી શાનિ વિષે તે એવું કઈ બોલવા લાગ્યા કે કોઈ પણ સભ્ય ગૃહસ્થ માટે પરગાનિ વિષે એવી રીતે બોલવું કદી પણ વાજબી ગણાય નહિ. કેટલાક મીનીટ પછી તે જ શહેરમાં હું બીજા એક ગૃહસ્થને મળ્યો તેમણે મારે સમ્યક્તાપૂર્વક સ્વાગત કર્યું, મારી મુનાકાત માટે એમણે મારો આભાર માન્યો અને મને સમજાવતો હતો કે મેં જે ઝડપે પોતાની પરિસ્થિતિ નથી તેમણે બીજા ગૃહસ્થ કરતાં-પહેલાં ગૃહસ્થની મુનાકાતમા બમણા સમયનો વ્યય થયો એ ઉપરથી હું એવું શીખ્યો કે અસહ્યતાથી ચાલનારો જેટલો વખત જાય છે તેનાથી વધારે વખત સહ્યતાથી ચાલનારો જીતે નથી (સમ્યક્તાથી ચાલવા કરતાં અસમ્યક્તામા જ વધુ વખત નિરથક જાય છે)

જગતનો અનુભવ લેવા માગ્યા પછી ગોરાઓ પાસેથી જ નહિ પણ કાળાઓ પાસેથી પણ હું કેટલીક વાતો શીખ્યો છું. પૂર્વરૂપમા ગોરા લોકો સાથે સકુચિત્વ ટિપ્પી અને દ્રેષી વર્તન ચલાવનારાઓ તરફ હું સહાનુભૂતિ રાખતો હતો પણ હું એ કાળાઓનો બરાબર અભ્યાસ કરવા લાગ્યો ત્યારે મને જણાયું કે સકુચિત્વ ટિપ્પી તથા દ્રેષી વર્તનથી તેમને કંઈ રાખે થતો નથી એવા વતનથી ગોરાઓનું બગડતું નથી અથવા કાળાઓ વિશે તેમના વિચાર પણ બગાડાયા થી તેથી ઉપર ગોરાઓ વિશે એવી ટિપ્પી રાખવાથી તેનો પ્રત્યાસાત કાળાઓ ઉપર થઈ તે વિશે સુચિત્વ અને દ્રેષી બને છે

મા. અનુભવનો આ ભાગ બખવાનો એક હેતુ ઉત્પત્તિના માર્ગે જનારા લોકોએ પ્રતિજ્ઞા પરિસ્થિતિ કેવી રીતે બદલ કરી લેવી એ મારા ગાતિમ ધુઓનાં દ્વિતાય સ્પષ્ટ કરતું અને ખૂબસૂરી લેવામા આવેલી બાલ વાનોની ખાત્રી સ્વસામર્થ્ય-આત્મમગ્નથી કેવી રીતે દૂર કરવી એ બનાવનાનો છે

વસ્તુઓથી દુ કેટલુંક શીખ્યો છું એ ખરું છે પણ તેનાથી વધારે મારા પાસેથી શીખ્યો છું. મારા સ્વીકૃત કાર્યકરત્વે દેશના અલ્પન ઉદાર મોટા મનના અને સાર્વજનિક કાળને હવન અર્પના હ મહાન પુરોહ સાથે મારો સંબંધ જાની થયો. ગ્રેવર જનરલ આર્મ્સ સ્પ્રેંગ જેવું જમ્યાન ધરાવનારા સ્વ વિતિયમ એથ બેલ્કવિન નામના એક સહગૃહસ્થપાસેથી હું સર્વથી વધારે વાતો શીખ્યો છું એ ગૃહસ્થ સાથે મારો કેવો સંબંધ હતો એ વિષે યોડી દબીકત કહેતાં સતપ્રજ્ઞના સમાગમથી હું થું થું શીખ્યો તે આપોઆપ જણાઈ આવશે

મેરે જ હોમ્સ અન્ડર ઓન્સીયન્ટ હિન્ડુ તો ૩ ૦-૧૨-૦૦ એન એમ રિપાડી એન્ડ ક પની, મુનાહ.

મી બેઠનિનની પહેલી મુલાકાત હજી મારા લક્ષમાં સારી રીતે રમી રહે છે, પણ તે ક્યારે યથ તે ચેકકસ યાદ નથી તે વખતે તેઓ દક્ષિણ દેશના વ્યવસ્થાપક અને ઉપપ્રમુખ હતા અને તેમની મુખ્ય ઓફિસ વૉશિંગ્ટન [ડી સી] મા હતી બોસ્ટનથી તેમના પર તેમના પિતાનો એક પત્ર હું લઈ ગયો હતો એક દિવસે સવારે તેમની ઓફીસમાં જઈ તે પત્ર મેં તેમના હાથમાં સુક્રમે રીતપ્રમાણે તેમણે તે લક્ષ્યપૂર્વક વાંચ્યો પછી ટરકેગી સરથા અને તેનું કાર્ય એ વિષયપર સલાહણુ શરૂ થયું થોડી જ મીનીટમાં મારી એની ખાતી થઈ કે, આજે એક ખરા આર્થિકની મુલાકાત થઈ છે અને તે વખતે ખરેખર લાગ્યું કે, જેના મનમાં લેસમાત્ર પ્રયત્ન કે કપટ નથી, જેનાથી હેતુ અને વિચાર છુપાવવાનું અસંકલ્પ છે, એવા પુરૂષ આગળ હું ઉભો છું પહેલી મુલાકાતમાં તેમના વિષે મારા મગજમાં બધાવતો વિચાર પછી કદી પણ ફેરવાતો વખત આવ્યો ત્યારે અને તે વખતે જન્મેના પ્રેમભાવમાં કદી પણ તૂટી પડી નથી

મી બેઠનિને પ્રથમ ટરકેગીના કામમાં કંઈ વિરોધ શ્રદ્ધા બતવાતી નહીં તેમણે કહ્યું
 “ હું એક વખત આરીને તમારી સરથા ખરાબર તપાસીશ અને ખરેખર તમે સારું કામ કરો
 ” છો એમ અને જણાશે તો હું તમને મારાથી બનતી મદદ કરીશ ”

પહેલી મુલાકાત પછી થોડા જ દિવસમાં અમે ૬૦ ખરૂં કાર્ય કરીએ છીએ કે નહિ તે જેનાનું વચન તેમણે પાળ્યું એક દિવસે તે અરથામાં આરી પહેલ્યા અને સમજ થોડા વત્તાધારી પ્રમાણે તેમણે સરથાની પ્રત્યેક શાખા પૂર્ણ રીતે તપાસી જે સરથાની ગ્યના અને વ્યવસ્થામાં તેમને વણી જૂનો જણાઈ આરી, પણ સરથાનું સાધ્ય કળા પ્રયત્નની અર્થેથી જે તે તેઓ સમજ્યા અને તેમણે એવમ મદદ કરવાનું કરાવ્યું ત્યારથી તેમણે નરથાને દરેક પ્રકારે મદદ કરવાની કોષપણુ સધિ વ્યર્થ જના દીધી નથી સરથાની શક્તિ વિષે તથા છૂટિ વિષે પ્રત્યેક બાબતમાં સરથા સાથે સમઘ ધરાવનાર કોષપણુ માણસ પ્રમાણે તેમને ઉત્સુકતા અને અભિમાન થતા હતા નીચીની ઉચ્ચતિ વિષે લાગણી ધરાવનારા મી બેઠનિનથી અધિક વદાણુ પુરૂષ હજી સુધી મને કોઈ મળ્યો નથી, ટરકેગીની છેવટની મુલાકાતમાં મિસીસ વૉશિંગ્ટને મને એક દિવસે કહ્યું, “ જ્યારે એ અહીંથી જશે ત્યારે મને સાં લાગશે ” આનું બોલવાનું તેને કારણ એટલું જ હતું કે, તે ગૃહસ્થ સરથામાટે જે અતિ તતપાપક થઈ રહેતા તે તેનાથી જોવાનું ન હતું તેમની સહાનુભૂતિ અતિ હૈરી હતી સરથાના કાર્યનું મહત્ત્વ તેમણે બાળ્યું હતું અને તેની સાથે જ સરથાની અવજણ તેમના ધ્યાનમાં આવી હતી જોયેથી દરેક વાતથી તેમનું અતઃગતુ પિત્રમનું પિત્રાર્થી અને શિક્ષકના વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન જોઈ તેમનું મન દ્રવનું સરથાના વાતારણમાંથી બહાર જઈ અરથાના કાર્યને વિચાર ત્યજી દઈ પ્રિયાતિ લેનારી તેમની પ્રકૃતિ માટે ખાત્ર અવસ્થકતા હતી, પછી તે જે રોમના જોગ શ્રી પથા તે રોજે પ્રયત્નથી જ તેમને પેગી લીધા હતા, એની કલ્પના તે વખતે અમા ગમાના કોઈને થઈ ન હતી

લલિતના કાવ્યો ૬ ૧-૨-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

‘ મી એન્ડ્રિને નીચો સાથે તાત્કાલિક ધારણ કરી દીધું હતું એમ કહીશું તો ચાલશે, “ બીજી કોઈપણ જાતિ પ્રમાણે પોતાની જાનિને પણ જગતમા સન્માનનીય સ્થાન પ્રાપ્ત થવું જોઈએ, ” એ નીચો મહત્વાકાંક્ષા સાથે એ તાત્કાલિક શુદ્ધિને લીધે જ તેમની પૂણું સહાનુભૂતિ હતી તેમની ખરી ઓળખ જોમને ઘર્ષ ન હતી, તેવા લોકો તેમના મુખેથી પ્રમોગાપાત જાનિવિષયક પ્રશ્ન નીકળેના ઉદ્દાગારો સાબળી એક અનુમાન કરતા કે નીચો લોકોની ઉચ્ચ મહત્વાકાંક્ષા તરફ તેમની પૂણું સહાનુભૂતિ નથી ખરું કહીએ તો ઝપાટાનધ આગળ આની યશ મેળવના માટે નીચો લોકોની હોડાદોડ ચાલેલી હતી ત્યારે તેઓ મૂળ જલની પાછળ પડી ફસાય નહિ એ માટે મી એન્ડ્રિનેને સારું કરતા ધણુ લાભનું હતું, તેથી નીચોને તેઓ જુનોથી પરાજિત કરતા ત્યારે તે તેમના હિતની આંતરે આવે છે, એવા જાન્ય નોંધાને કદી કદી થતો.

નીચોના કન્યાશુ માટે મી એન્ડ્રિનેને લાગી હતી તેથી દક્ષિણના ગોરાઓની ઉન્નતિ-રિયે તેઓને ઓછી શ્રદ્ધા હતી એવો જાન્ય માગ કોઈપણ ત્રિધાનમાંથી નીકળતો હોય તો તે મોટો અન્યાય ક્રવા જેવું છે પરંપરાગત પરિચિતિથી બન્ને જાનિની ઉન્નતિને કેટલાક અરો નતિનધ થાય છે ખરો પણ તે માટે કોઈપણ જાનિ પણ રીતે જોખમદાર નથી, એવો તેમનો અપ્રેમ મન હતો એક જાતિનું હિત બીજી જાતિના હિત સાથે અન્તે અલગિન છે એ પણ તેઓ જાણતા હતા નીચોના શિક્ષણ માટે તેમણે ધણી મહેનત કરી કે એ ખરું છે પણ દક્ષિણના અભાગી ગોરા લોકોના શિક્ષણ માટે પૈસા અને મત્દ મેળવવાની સધી તેમણે કદી પણ વ્યર્થ જવા દીધી નથી.

ટુન્કેની સંસ્થાના ઉત્પત્તિની બરાબર વ્યવસ્થા કરી મી એન્ડ્રિને ધણો ઉપમાર કર્યો છે તેઓ પ્રથમ તો એ સંસ્થાના ટ્રસ્ટી-જુએનાર થયા ત્યારે સંસ્થાની વ્યવસ્થા, જમાખરચ, દિસા બની પદ્ધતિ નજેરેની રિયતિ ધણી અનિશ્ચિત અને અસતોાકારક હતી અમારો દ્રવ્ય વિનિરાજ અને વાર્ષિક અલગ પત્રકની બામતો તેઓ તરત જ સારી રીતે જોવા લાગ્યા સંસ્થાની ગદ્દિ પણ ઝપાટાનધ થયા લાગી સંસ્થાએ ચલાવેના કાયદાકાગક ધધા, ઇમારતોના શરૂ થયેના બાંધકામ, ભિત્ત ભિત્ત શાખાઓના ફેરોનેશુ અને વ્યવહાર એ સરને નીધે સંસ્થાનો દિસાન મુશ્વળીયો અને ઘોટાગા ભરેનો થયો હતો તેથી સન ૧૮૯૧ની ચોખ્ખી બચ થા કરી આ એક વિશ્વ પ્રથમ યથ પડ્યો હતો.

મી એન્ડ્રિને અને હુ એમ ઉભયે મળી કાર્ય કર્યું છે તે વર્ષોનું મ્મરણ કરતા મને લાગે છે કે મારા જીવનમા જો ૨૭ પણ ઉત્તમ કાગ ગરો હોય તો તે કુકનિનમા તેમના પુસ્તકાલયમા તેમની સાથે ગાળેયો સમય છે તે વખતે અમે બન્ને મળી અધ્યાને પડતી અડચણોનો બરાબર રિયાર કરના અને તેમાંથી ઉદ્ધાવનારા પ્રયત્નોનો નિકાન કરતા હુ ન્યૂયોર્કમા જતો કે તેઓ વાંદવાર મને પોતાને પેર બોલાવતા અને બોજન પછી તેમના પુસ્તકાલયમા ત્રણ ત્રણ ચાગ ચાગ કનાક બેસતા કહીકદી મધ્યરાત્રિ યથ જતી હતી તો પણ અમારો ઉદ્ધાપોહ પૂર્ણ થતો નહિ હુ તેમની

પામેથી ઘણી વાતો સીધો છુ તેમની એક એ છે કે, દુદ્ધ સકુચિત વાતોથી જ લોકોમાં ભેદભાવ જન્મે છે. મોટા કાર્યોથી લોકો એકત્ર થાય છે. જાતિ, પથ, સ્થળ નગરોના દુદ્ધ વિચારમનમાં ન લાગતા, કર્તવ્ય માની જે કોઈ એકાદ સાડ કામ ઉદાર મનથી કરવાનો આરભ કરે છે, અને એવી રીતે જે પોતાનું જીવન મહાર્થમાં ગાળે છે, તેને જ જગતની ઉત્તમ તથા શ્રેષ્ઠ પુરુષોની મૈત્રી અને સહાયનો લાભ થાય છે.

હું પુનઃ કહું છું કે, યુનાનોના કુળમાં મારો જન્મ થયો તે માટે મને કંઈ ખતમ લાગતું નથી એક પ્રશ્ન સાથે મારો સમ્બંધ થયો તે પ્રશ્નને મારે સંબંધ આપી લેવો પડ્યો તેથી મને કંઈ ખોટું લાગતું નથી ઉનકું તે પ્રશ્નને મને ચોખ્ખા માર્ગે મુક્યો છે, મારું જીવન સારું અને ધન્ય ક્યું છે અને બીજા કોઈ પણ રસ્તે નહિ મળતાર સુખ, સતોષ અને મૈત્રીનો અકલ્પિત સમાગમ મને કરી આપ્યો છે

—આનું

અન્યાવલોકન.

[આ પહેલાના પુસ્તક નં ૧ થી ૪ ના અવલોકન બધા અક્રમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે]

૫. મૂળરાજ સોલકી — [સચિત્ર ઐતિહાસિક નવનકથા]

[કર્તા — રા. સુનિવાન વર્ધમાન શાહ, અમદાવાદ મધ્ય રૂપીઆ આગી પૂ. ૨૮૬]

જગલગ અડધા ડઝન ઉપર ઐતિહાસિક પુસ્તકો અને એથી પણ વધારે સખ્યાની નવનકથાના લેખક સારીકે રા. સુનિવાન વર્ધમાન શાહ આપણા ગુજરાતમાં જાણીતા છે આ એમનું નવું પુસ્તક—મૂળરાજ સોલકી એક ઐતિહાસિક નવનકથા છે આડમરવિનાની તેમ સરકૃત શબ્દોથી અભાષી ના જવી શુદ્ધ અને સરલ ગુજરાતી ભાષામાં રા. સુનિવાનનું આ પુસ્તક લખાયું છે આ નવનકથાની વસ્તુ ભેત્રી કરવામાં રા. સુનિવાલે જે પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ ગુજરાતી કે ઇતર ભાષાના ગ્રન્થોના વિસ્તારપર્વક સંશોધન ઉપયોગ કર્યો છે તેની નામાની એમણે પ્રતાવનામાં આપી જ છે એ ઉપરથી વાંચક કે સાહિત્યના અભ્યાસકર્તા હોમના અમરો ખ્યાલ રહેજે આગી શકશે

મેલકી વનના આ કુલકીપક મૂળરાજના સમયનો ઇતિહાસ ગુજરાતથી બહુ બહુલો નથી ઐતિહાસિક ત્રાશ્રીય અન્વેષણો માટે ગુજરાતના વિદ્વાન અભ્યાસકોએ ઘણી યે જૂન પાળા છતાં પણ દુલ્લ આપણુ ઐતિહાસિક સાહિત્ય અભ્યુષેડાયનું છે એમ કહેવામાં ખોટું તો નથી જ આવા અમેતન કાનમાં રા. સુનિવાલ જેવાના ઐતિહાસિક પુસ્તકો નવનકથાના સ્વરૂપમાં હોવા છતાં યે જનસમાજને સારી રીતે માર્ગદર્શક થઈ પડે તેમ છે ગુજરાતના કેટલાક કેવળ આડમગી ઐતિહાસિક નવનકથાના લેખકોના પુસ્તકોમાં અશ્વિય અને બીજાસ ભાવો જ ભરાયા હોય છે ત્યારે અમદારે મુકનકરે કહેવાની જરૂર છે કે રા. સુનિવાનના પુસ્તકો તો તદ્દન શુદ્ધ જ હોય છે, અને વાંધા ભરેના વિચારો કે પ્રસંગોને તેમાં સ્થાન જ હોતું નથી—

મારી વીસ વાર્તાઓ, સચિત્રવાર્તામ્મહર ૨-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ,

ધતિદાસના એ સમયના ગુજરાતના ઇતિહાસકારોમાં મૂળરાજ માટે એ મજબૂત અભિપ્રાય હતો એક પક્ષે મૂળરાજને મનુ ઉત્તરતી કોટિમાં મુક્યા છે સારે ખીજ પક્ષે એક ન્યાયી અને ઉદાર રાજ તરિકે એમનું ચિત્ર શુદ્ધ કર્યું છે રા યુનિવાન ચારિત્ર્યનિરૂપણમાં ચર્ચાના અંગે એનું સિદ્ધ કરના માંગે છે કે 'મૂળરાજ તત્કાલિન ક્ષત્રિઓમાં એક સાચો ક્ષત્રિય હતો અને એક ગામ તરીકેના અનેક ગણોનો તેનામાં નિવાસ હતો'

પોતાના મામા-ચાવડા વંશના છેતરા રાજ સામતસિંહને પદ્મશ્રી કરી મીનકી વંશની સ્થાપના કરનાર આ આદિ પુરૂષ મૂળરાજનાં પરાક્રમ ગુજરાતના એ સમયના ઇતિહાસમાં સૌ અવશ્ય ધ્યાન ખેંચે તેમ છે નવનક્યામાં રા યુનિવાને જે જે પ્રસંગો ચિત્યા છે તે સૌ મૂળરાજના તેજસ્વી અરૂપના જ દર્શન કરાવે છે નવનક્યામાં મૂળરાજ ઉપરાત હેમના કાકા ખીજ, મિત્ર જમક, મિત્ર સૂર્યદેવ, તો ખીજ પક્ષે રાજ્યના મતી જસપાન વિગેરે ધ્યાન ખેંચે છે પણ એ સૌ ઉપરાત સામતસિંહના જનનામાં દાસી તરીકે રહેત ચઢિત પોતાના અગ્ર દીર્ઘથી અને વિવક્ષણ શુદ્ધિઆતુષથી ખરે જ નવનક્યામાં સારો રસ જમાવે છે

સામતસિંહ એક મૂર્ખ અને હતકી સૌમતમાં ગજરાજ માણુનાર રાજ હતો મળરાજ એનો ભાણેજ હતો નસતિવાજા રાજ્યએ મૂળરાજને પોતાની પામે ન્દાનપણથી રાખી ઉછેરેઈ હતો દારૂની ઘેનગમાં મૂળરાજને ઘણીવખત રાજ્યાસન ઉપર સ્થાપતો-ખીજ થોડી જ ક્ષણે પાછો એને પદ્મશ્રી કરતો જાનક મૂળરાજ ઉમરે વધતાં દિવસે દિવસે સ્વમજ્જો થતો ગયો અને રાજ્યમાં ચાનતી વિપત અધાકુતી અને અનેક જુલ્મ-ત્રાસ વિગેરેથી માહિત ચતા ખિન્ન થવા લાગ્યો રાજ્યએ દારૂની ઘેનમાં એક દિવસે મૂળરાજને ગાનીવર બેસાડ્યો મૂળરાજને ખસેડના જતા લોહીની ડાંગો ઉઠ્યા ને રાજ્યમાં એકદમ ક્રાંતિ ચત ને ચાવડા વંશ નિર્મૂલ થઇ સોનખી વંશની સ્થાપના થઈ આ ક્રાન્તિકાંતે ધણી ખૂન-મરકી થઈ કેટલાક ઇતિહાસકારો મૂળરાજના આ કાર્યોને જુલ્મનાં માને છે ખીજ પક્ષે રાજ્યના હિતાયે આરેના કૃત્યો ન્યાય ગણ્યા છે ગુજરાતમાં પોતાની જાની બરાબર સ્થાપી મૂળરાજ સૌરાષ્ટ્ર ઉપર મહાદાઇ લઇ ગયા ત્યાંના જતવાનું રાજ રાંડનાટને પગમિત કરી પોતાનો અમન સ્થાપી પાછા ગુજરાતમાં આવ્યા ત્યાંસુધીના આ નવનક્યામાં કેટલાક પ્રસંગો વણવારા છે પરિણામે મૂળરાજના રાજ્યમાંના આરકાગના જ પ્રસંગોમાંનો એક પ્રસંગ છે વસ્તુની પમળી માટે રા યુનિવાને અમ્હે અભિનન્દન આપીશુ

તેવે ખીજા નાન રા યુનિવાન નાના વખતથી આવી ઇતિહાસિક નવનક્યાઓ લખે છે અને એમની તખ્તાવટના ગુણ ઉપર વણ્યા જ છે પરન્તુ વસ્તુ સકના બેઠના નસથી એ વ્યવસ્થિત કરી રાના નથી કે પોતાના વિકાસમાં તેમજ તેમજ સામર્થ્ય હોના નરી એથી એકેર ભાષા પછાદીની નાગે છે અતિાસિક નવનક્યાઓની ભાષા સગલ અને આદી હોય તો ખરી જ, પા. જ્યામુધી એમાં ગોરન અને વીત્તે દોનુ નથી ત્યાંસુધી લખ્યાનું સાધક થઈ વસ્તુ નથી નવનક્યામાં - પર્નાના કે મનુષ્ય જનના ઉચ્ચ પ્રકારના ઉત્તરનો નથી કે

પ્રમોદના ચિન્તા કોઈ નવું રસયેતન્ય ઉમેરાયુ નથી એવું હોવા છતાંયે પણ મૂળરસ મો કીનું આ પુસ્તક વાંચવા યોગ્ય છે સ્વાભાવિક સરત ભાષામાં લખાયેલું આ પુસ્તક આજ અને બાળકો માટે તો જરૂર બાહર પામે તેવું છે

૬. સ્વદેશી ધર્મ —

[ક્રેતા-અધ્યાપક કાનેલકર, રાષ્ટ્રીય ગુજરાતી સાળા, સત્યાગ્રહાશ્રમ, સાબરમતી પૃષ્ઠ ૩૨ પૃ. ચાર આના]

મહાત્મા ગાંધીજીએ જન્મ આપેના જાણીતા સત્યાગ્રહાશ્રમના અધ્યાપક કાનેલકરે લખેલું આ ન્હાનું સરખું પણ ઉપયોગી પુસ્તક જોતા અમને એક ઘણો મોટો પ્રશ્ન સહજ જ ઉભો થયો કે ‘સ્વદેશી ધર્મ’નું આ પુસ્તક હોલ રહે ખરું ?’ શુદ્ધ શુદ્ધ એવું સ્વદેશી કંઈ લેવા માટે, સામોપાગ રીતે પગથી તે શિખા સુધી સ્વદેશી જ આચાર પાળવા માટે, અને જીવનના સદ્ક્રમના પણ સદ્ક્રમ અથવા પણ સ્વદેશી જીવન જીવવા માટે જે પુસ્તક બહુ આગ્રહ કરે છે, તે જ પુસ્તક અ ઘટ મેંવા કાગળ ઉપર જાય, અને તેનું મૂલ પણ પ્રમાણમાં અતિશય જ કહી શકાય એવું રાખવામાં આવે એવું માની શકાય કેમ ? જો એ પુસ્તક કેવળ સ્વદેશી જ કાગળ ઉપર-અથવા કિમતી સ્વદેશી પુસ્તક સાથે બહાર પડે, તે મહાત્મા ગાંધીજી જેવા આગ્રહ સત્યાગ્રહી શુદ્ધ સ્વદેશી મહાજન તેની પ્રત્યાવના માટે એક સજ્જ પણ લખે અને તે સત્યાગ્રહાશ્રમમાંથી બહાર પડે એ ના માની શકાય એની વાત આ પુસ્તક જોતા માનવાની અમને દુઃખાયક ફરજ પડે છે આ પુસ્તક આટલી મોઘવારી પડી પણ હો-આનાની કિમતમાં મોલુ વેચાવતું જ જોઈએ નહિ એવું અમ્હાર માનવું છે તદ્દન સાધારણ કાગળ ઉપર એ સારી રીતે છાપી શકાય હોત જ આ તેના બાજુ રસપત્રની વાત કંઈ અમ્હાર આશા રાખીએ છીએ કે શુદ્ધ ચારિત્રના ઉપાસકોમાંના એક તરીકે તેની બીજી આવૃત્તિ સમયે આ હાલ-બાજુજીવર છોડી જ દેવામાં આવશે ને શુદ્ધ સ્વદેશી ધર્મનું સાચું જ દર્શન કરાવાશે

પુસ્તકની વસ્તુ ઘણી વિચારવાયોગ્ય જ છે, અને અમ્હે આશા રાખીએ છીએ કે નવ-જીવનનાં આ જીવન પ્રભાતમાં આપણા દેશજનો આ પુસ્તકની વસ્તુ વાંચી વિચારી જોશે તે અરે જ નવું મેળવશે અધ્યાપક મહાશય કહે છે કે,

“સામ્રાજ્યનો યુગ પવટાઘેને આજ સ્વયનિર્ણય-Self Determination ના યુગની આજુ વર્તી રહેવી દેખાય છે ત્રેં વલ્સને આ નવા બાળકનું નામકરણ કરું હશે પણ તેનું પાલનપોષણ કરી ઉછેરવાની તાકાત તેનામાં છે કે નહિ એ વાત સમય પડી છે સ્વિડિશ રાષ્ટ્રે આ સિદ્ધાન્તને અભિનંદન આપ્યું હશે, પણ તેને સેવવાની પાતતા સ્વિડિશ જાતિએ આપેલ કરી છે કે કેમ એ વિષે હજી અમને ખાતરી નથી થઈ એ ગમે તેમ હો, પણ સ્વયનિર્ણયનો આ નવો સિદ્ધાન્ત આ યુગનો હોઈ તેના સંગે નિમગ્ન જ નિમગ્ન છે એ વાત ઉપર અમારી અડળ બદલા છે અમે તેને અનતારપદ આપીશું નહિ સ્વદેશીને સિદ્ધાન્ત અલંકારના ખડકને બોલી કહાડીને માનવજાતિને મોક્ષની અધિકારી કરનાર છે આ જ કારણથી અમે તેને અવતારપદ આપીએ છીએ”

સ્વયનિર્ણયના સિદ્ધાન્તને અધ્યાયક મહાશય આમ અવતારપાદિ આપતાં ૨૧૨૧નીજ
જ સિદ્ધાન્તને અવતારપદ આપે છે એ મહત્વિચારણી પ્રશ્ન છે સ્વદેલીના સિદ્ધાન્તને
અવતારપાદિ આપવામાં લેશ પણ ખોટું નથી પરંતુ સ્વયનિર્ણયનો સિદ્ધાન્ત-અવતારપાદિ
પશ્ચિમના આ-ગરી અને કેવન સ્વાર્થાન્ધ રાજનીનિર્ણયે ચિત્તે છે તે રૂપમાં નહિ-પણ જે
તેના શુદ્ધ અને સાચા જ સ્વરૂપમાં ચિત્તવામાં આવે અને તેના ખરા પોષકો એ સિદ્ધાન્તનો
વિજયકો વગાડે તો એ પણ અવતારપદને જ યોગ્ય છે અવતાર, એ સિદ્ધાન્તના ઉદ્ધારમાં
ઉત્તરવાનું કામ સાધારણ પુરોહિત તો નથી જ કાઠ પણ પ્રકારની રજામારની માનવૃત્તિ ઓઝી
હોઈને નહિ, પણ અમદાર તો એ પ્રથમથી જ માનવુ હતું કે પ્રેમ વિસ્તર અને એમના મતને
તાળીઓના બહાગના ગડગડાટથી વધારી લેનાર પ્રજાને દેશદેશાન્તરેના પત્રકારો અને યુરોપના
રાજપુરો મદામોટા જુનારામાં પડ્યા છે—પશ્ચિમમાં જ્યાં આત્મનિર્ણયનો સિદ્ધાન્ત આ-યો
તોયે શુ અને એને ઠોકરો મરાઈ તોયે શુ એમ બેદરકારી રાખી શકે એવા દેશોનો-રાજનીતિનેતો
મોટો સમૂહ છે તેમ હિન્દુસ્તાનના પ્રજાનેતોના મહા મોટા ભાગે પણ એ શબ્દાનુસારના બહુ
રિશ્વાસ થુક્યો અને પારકા અને પોતાનાના લોકી વચ્ચે એ સ્હમજી શક્યા નહિ તે હવે સ્હમજે
તો પણ બહુ છે પોતાના જ જાતિભાવઓને જે ગમ્યો પોતાના જ અમુકમાથી રહેજ પણ
ખમે-વાની વૃત્તિ રાખી રાખતા નથી તે અન્યને શુ આપે ? પ્રેમ વિ સનૂતો સિદ્ધાન્ત એ શબ્દોમ
હતો જગતમાં મચી રહે-તી મહાપાલીનો ફજામાટે અત આજુબા ખાનર જ જાણે કેમ ઉમે
ના જગામાં આ યો હોય એવો એ કૃત્રિમ સિદ્ધાન્ત હતો અને એના પુરામાં આજનો
હિતદાસ જુવો યુરોપના મહારાજ્યો આજ સત્તાના લોભમાં પેતાનો ભાવિ વિનાઈ રચના
મુલ્યે છે સ્વયનિર્ણયના અને એવા જ મદામોટા સિદ્ધાન્તોના ગૂં તરવો ઉકેલવા અને સ્હમજ-
વામાં બહુ અમી જરૂર છે સ્હમજ્યા પરી આચારમાં મુકવા માટે તો અનહદ સ્વાયત્તાય
અને વિનશ્ચુ ઓઝાવ આવસ્યક છે નહાના છોકરાના એ ખેન નથી પણ રાજનીતિજોના
જગકપટ અને પ્રપચત્તમાં એ સિદ્ધાન્તોને સમો આવે ઠોકરે મારનામાટે ધડીબર માટે બહુ
ઉચુ ગ્યાલ આપનામાં આવે છે આમ પ્રેમ વિસ્તરે દુહુખિનાવી ગમવેતો સિદ્ધાન્ત અવતાર-
પદ ઉપર ના જ આવી શકે એ સન સત્ય છે એ સિદ્ધાન્તને એ પા આપવામાં જગત
સમરત સામે યોગ પાપ કયાનો જ શુદ્ધો થઈ શકે છે

અધ્યાયક મહાશય ‘સ્વદેલીધર્મ’ ને અવતારપદ આપે છે તે યથાર્થ છે પરંતુ એમની
જ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જે સ્વદેલીધર્મ આચરવામાં આવે તો અમદને નાગે છે કે જગનનો પ્રવાહ-
જગનની પ્રગતિ અમી પડે-બગભગ અશય થઈ પડે પોતાના જ દેશમાં બને-તી વસ્તુઓને
જ ઉપયોગ કરવો, પોતાના જ દેશના ઉદ્યોગજોને પ્રાપ્તિ ત્યાગીને પણ નિઃસરતાથી અને હિમ્મ-
તથી ઉત્તેજન આપવું, અને ‘સ્વભાષાની જ મારફત પોતે કેજાણી લેશે’ વિગેરે નિયમોનું
પાનન ચાપ અને એ જ નિયમો ઉપર પ્રજાનું જીવનતત્ત્વ રચી શકાય ત્યાં સુધી તો કાંઈ જ વાધો
લેવાઈ શકાય તેમ નથી, પરંતુ એ કહે છે કે,

“ આજુ સ્વદેલી પાળનાર ધણાના મનમાં હિન્દુસ્તાનનો માત્ર પણ બધી દુનિ-
યામાં-દેશ દેશાનર-બપે, એટલું જ નહિ પણ પાશ્ચાત્યોની ભાષામાં કહીએ તો હિન્દી બના-

વળતો તરેહવાગ માય આખી દુનિયાની અગરોને કમગે કરે, એની મહત્ત્વાકાંક્ષા મોટે ભાગે નથી હોતી તુ ?—સ્વદેશીનો સાચો ઉપાસક તો આની મહત્ત્વાકાંક્ષામાં સ્વદેશી સિદ્ધાન્તનો ચોખ્ખો નાશ થતો જોરો, અને અસ્પર્શ વસ્તુની પેઠે એની આભકાંક્ષે માનીને એની દુર્વાસનાથી એ દૂર રહેશે ”

સ્વદેશી ધર્મની આ વ્યાખ્યા અમ્મને જૂન ભરેની લાગે છે પરદેશની પ્રજાઓમાં હિન્દી અનાનદનો માન ગમે તેટલી રૂઠથી ખપે એમાં સ્વદેશીધર્મ કયા ચ્યુત થાય છે એ અમ્મને સ્વદેશી શક્તિ નથી, તેમ વ્યાખ્યાય- મહાશયે પણ તેનો દલીલવાર સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો નથી હિન્દના લોકો ભૂખે મરે નહિ, કે નાગા ફરે નહિ એ માટે રાજ્ય તરફથી બરાબરની જગત નખાય ને ધરમાં ફાળવ્ય પડી રહેતો માન ખીજા દેશોમાં અમરે અને હિન્દમાં દ્રવ્યની ગળવર આવક થાય એ દેશની પરમ આનંદી સૂચક છે પરદેશી માનનો બહિષ્કાર વળા મ્હોટા પાયા ઉપર થવાની અગત્ય છે એ આજ ધણા ન્યાયી પ્રજાજનોએ જાણ્યો હતા પણ જોઈએ તેટલી પ્રગતિ એ વિષયમાં થઈ શકી નથી એ ખેતનો વિષય છે

આ ઉપરાંત પણ બેએક ખીજા વાતો પણ વિચારવા યોગ્ય છે પુસ્તકના અંતભાગે સ્વદેશી ધર્મના પાલન માટે ત્રીએક સૂત્રો ટાકવામાં આવ્યા છે સક્ષમતાથી વિચાર કરતા એનું પરિપાતન જોઈતા પ્રમાણમાં થઈ શકે તેટલું દરેક વ્યક્તિએ કરવાની જરૂર છે એકદરે આ ન્હાનું સરખું પુસ્તક ઉપયોગી છે એટલું તો અમ્મને અવશ્ય કહેવું જ પડશે અમ્મને લેખકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ પુસ્તકની શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા એ તેનું ખીજું વશલ છે

૭. ગાંધીજીની જીવિતની [હટર કમિટી પાસે ગાંધીજીએ જીવિતની]

[પ્રમુખ- રામી આનંદ, સત્યાગ્રહાગ્રમ સાબરમતી પૃષ્ઠ ૭૦ મૂલ્ય ૭ આના]

૧૯૧૯ ના એપ્રિલમાં સતી લખકર ખૂનરેજ અને કાલેઆમના પરિણામે સરકારે નિમેશી હટર કમિટી સમક્ષ મહાત્મા ગાંધીજીએ જીવિતની આપી હતી તેનો સરિસ્તગ પ્રમાણિત દેશન “નવજીવન” પત્રમાં પ્રગટ થયો હતો તેને આમ પુસ્તકના આકારમાં આજ પ્રકટ કરવામાં આયો છે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેની ઉપયોગિતા સચવાઈ છે—અને સચવાશે સત્યાગ્રહના મહાન સિદ્ધાન્તના તરવારો તેમાં વિચારને યોગ્ય આલેખન છે અને તે મનનને પણ યોગ્ય છે પણ અધ્યાપક કાવેનરના ઉપના ‘સ્વદેશીધર્મ’ના પુસ્તકમાં વાપરવામાં આવેલા અગળ, ઉપામણી અને પુષ્ટ વિગેરે માટે અમ્મને જે ધણી જ ની ફરિયાદ કરી પડી છે તે જ ફરિયાદ આ પુસ્તક માટે કરવાનું અમ્મને જરૂર ના છે આમી આનંદ પણ એક આઠ સત્યાગ્રહી અને સ્વદેશી છે આના ધર્મચ્યુત આપની જોતા આમ કેમ ન્યાય હશે તે સ્વદેશી પુસ્તક કે આ ધર્મચ્યુતિ માટે આપણે એમને જવાબ ૭ ગાંધીજીએ કે કેમ ? વ્યાપારી દૃષ્ટિએ પણ આના પુસ્તક આટલા બધા મોલા તો ના જ વેચાયા જોઈએ ખીજા આગતિ વખતે આશા છે કે આ આખરને ત્યજ દેશમાં જ આવશે ને સ્વદેશી પુસ્તક દ્વિમાયતી તરીકે સ્વદેશીના પ્રદાત્યારમાં પ્રદાતાને એ પ્રવેશ પામના ને નહિ

લલિતના ડા પો ૩ ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

૮ મન્થા—રતવના જિવિ

[લેખક— મહારાણીશાહર અભા. ૨ ઈટાકા ૫૪૧૩૨, મુલ્ય એન્ડીઓ]

૧ મહારાણીશાહર નામ ગુજરાતી આનમમા એક આગ પેખક દિવિ, નાથકાગ અને મંથી વિગેરે તો આરા રખા નરકિ એવુ પ્રસિદ્ધ છે કે તેનની ઝોગખ કગરવાની અ દને સ્ત્રી જ અગત્ય જણાતી નથી તુદ્ધ આપણવના ઉપાસક અને અન્થાગી તરીકે પણ ૧ મહારાણીશાહરનું જીવન એનપ્રોત થયેનું છે એમ કહેવામા પણ ખોટું તો નથી જ આન-પના અદર્શિત પૂજક તરીકે, એ-ચૂન મન્થેશખન તરીકે પણ એ ભાઈ એટલા જ ભાગીના છે અને આર-આરસમા છે આ સન્ધ્યાગનરનામનિનું પુરતક એમનો નવો કાવ્યસમુદ છે

પુરતકની રાજઆતના ભાગમાં એમણે મન્થાના પંદિકે મત્રોના ગુજરાતી કાવ્યમા નિરૂપણ કર્યો છે એ નિરૂપણ મુન્ડ હોવા છતાં અમદારા નમ અભિપ્રાય પ્રમાણે જરા નધારે બારે હોત સાચા હુ ગુજરાતી જાણનાર વર્ગથી સ્દમજી નકાય તેમ નથી તેખકે અમામના આત્મ લલેના જનો સમ્યોપાસના નરક અભિરક્ત થાય એ ઉદ્દેશથી આ ગુજરાતી નિરૂપણ ક્યું હોતુ જોઈએ એમ હોત તો એ દક્ષિણી તો અર્ધ જાણુ સચવાગે કે કેમ એ વિષે અમદને મદદ જ રાકા થાય છે તે કે એવા સરકૂન રાગોના સરન, અર્થો એમણે દરેક પ નીચે આપ્યા છે ગુજરાતના કેદનાક કા પકારો પોતાના કા પોના આવા અર્ધ આપવામા પોતાનું હીલુ ભુવે છે એ વ્રતિતો રા મહારાણીશાહરે બહિષ્કાર કર્યો છે એ કેવન મીક જ ક્યું છે સન્ધાના નિરૂપણમાં એક બૂન થતી અમદે જોઈએ ડીએ તે સરકૂન રાગો સાથે અર્ધજી રાગોનાં મિત્રજી-ઉ દિન-દ્રોનોમા, કર મુજ કહ્યું હાથોન્યમ, ડમી, કોટા લીધા મુજવા, તારો કોટો લેવા કે, ઉગ-કેમેન, આત્મ-રોડે, કર-કેમેન આત્મ-રોડે કોટાતણુ, તાર-એકાદવધેન્ટ-વિગેરેનો રથ-બદ ઉપયોગ દિવિએને વ્યવમેવ પોતાને અનુકૂલ એવી રચનના લેવાનો દમ છે એનિયમને જાણીતે પણ અમદારે કહેનું પડે છે કે આમકારની વિધિ વચન કરતાની કલમને ગણીએ નહી તો પણ કહ્યુંમાં ખટકે છે તો જાણુ જ ખીજ દક્ષિણે જોઈએ તો એન પેખકને અમદ પડીએ ડીએ કે આ અર્ધજી શાગોના ગુજરાતી રૂપાનરો-ગુજરાતી અર્ધીથી પોને શુ અનાન છે કે એમના દિવાગ અર્ધીમા વહે છે અને કરિના આમ અર્ધજી સ દોમા જ રકુરે છે કે માનુભાવાના કે દેવપ્રેમના અપગિમિત આશરીગન નિષ્કાગજી પોતાના કાવ્યમા અર્ધી રાગોધુસારે કે પ્રવેશ કરવા દેએ શુદ્ધ ગુજરાતીના મેવકની લેખિનીને શુ જરા કનક મમાન નથી કે અમદે ગ મહારાણીશાહરનું આ વિધવતરક ધ્યાન ખેતીએ ડીએ

સન્ધ્યા આત્મી ઉપાસનાના આ નિરૂપણ કા પો ઉપગન તેમા લેખકના ખીજ કા પોના પણ સમુદ છે ગમિનનાગુની મીનાગનિના ચાર કા પોનાં આનાન્તર પણ એક વર સાન છે.

“ જલિ પુર ગાન-પોરમા, ગદે નુ નગ સ । મથના,

“ તું મારા ને એ વિ રસનગ્યે જગાદ વિના ”

એ પમિતોર્ન નેલીખપાતુ નથા દીનરવાગુડ લેવન લેખકની પોતાની કાવ્યક્રિતિનો ખાતુ મુન્ડ નમુને છે ‘ તું હામદ દુલો’ તો વિગેરે કેદનાક મુન્ડ કાવ્યો મનને મે ધડી આનન્દ આને તેસને તેમાથી તાતુ ડીખી રાગ્ય તેસ છે અને મુ રસનની નમમ આ એ ઉપયોગી કાવ્ય અમ. આમ રજી કરવા માટે લેખકને અમદે ધન્યવાદ આપીએ ડીએ

શ્રીપુત્ર નોવર્ધનગમ (સચિત) ૩ ૧-૦-૦ એમ. એન તિપાકી એન્ડ કપની, મુબાઈ

૮ મ ધ્યા—રતનનાગરિકા

[લેખ—ગ મહારાણીશરદા અબાડાર, ઈટાલા પૃષ્ઠ ૧૭૨ સુચ એન્ડ પીપી.]

૧ મહારાણીશરદા નામ ગુજરાતી આનંદમા એક સાગ લેખક દ્વારા, નામનાર અને નાથી વિશેષ તો સાગ વક્તા તરીકે એમણે પ્રસિદ્ધ છે કે તેમની આગળ જગતનાની અહને નથી જ અગત્ય જણાતી નથી શુદ્ધ આયજીવનના ઉપાસક અને અભાગી તરીકે પણ ૧ મનાણીશરદાનું જીવન એનિત્રોત થયેલું છે એમ કહેવામા પણ ખોટું તો નથી જ રસાનવનના અદર્શિય પૂજક તરીકે, એક ચૂત્ત સ્વદેશભક્ત તરીકે પણ એ ભાઈ એટલા જ જાણીતા છે અને આજ આર્યમાન છે આ સંધ્યા-રતનનાગરિકાનું પુસ્તક એમનો નવો લાભ્યમદ છે

પુસ્તકની શરૂઆતના ભાગમા એમણે સંધ્યાના વૈદિક મંત્રોના ગુજરાતી કાવ્યમા નિરૂપણ કર્યું છે એ નિરૂપણ સુન્દર હોવા છતાં અમદારા નમ અભિપ્રાય પ્રમાણે જરા વધારે ભારે હોય સાધારણ ગુજરાતી જાણનાર નર્મથી રહ્યું સમય તેમ નથી લેખક સમાજના આદા ભાવેના જનો સંધ્યાપાસના તરફ અભિરમ્ત થાય એ ઉદ્દેશથી આ ગુજરાતી નિરૂપણ કર્યું હોયું જોઈએ એમ હોય તો એ દૃષ્ટિથી તો અર્થ બહુ સચવાશે કે કેમ એ વિષે અમને સદજ જ શકા થાય છે જો કે એના સરકૃત શબ્દોના સરન અર્થો એમણે દરેક પદ નીચે આપ્યા છે ગુજરાતના કેટલાક કાવ્યકારો પોતાના કાવ્યોના આરા અર્થ આપનામા પોતાનું હીડ જીવે છે એ દૃષ્ટિનો રા મહારાણીશરદા બહિષ્કાર કર્યો છે એ કેવળ શીક જ કર્યું છે સંધ્યાના નિરૂપણમાં એક બીજી અમદારા જોઈએ તે સરકૃત શબ્દો સાથે અમદારા શબ્દોનાં મિત્રણ-ઉ દિત-ક્રોનોમા, કૃત મુગ કર્યું હાર્મોનિયમ, ઝમી, કોટા લીધા સુખ્યા, તારા દેરો લેરા રે, જગ-કેમેરા, આત્મ-રેલેમ્પ, કર-કેમેરા, આત્મ-રેલેમ્પ કોટાતણ, તાર-એકાદશ-રિગેરો રવજગ ઉપયોગ કવિએ રવમેવ પોતાને અનુકૂળ એવી સ્વતંત્રતા લેવાનો હક્ક છે એ નિયમને જાણીને પણ અમદારા કહેવું પડે છે કે આ પ્રકારના નિધિ વખુસ કરતાની કલ્પને ગળીએ નહીં તો પણ કર્યુંમાં ખટકે છે તો બહુ જ ખીજ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો એન લેખકને અમદારા પૃષ્ઠીએ છીએ કે આ અમદારા શબ્દોના ગુજરાતી રૂપાતરો-ગુજરાતી અર્થોથી પોને શુ અત્રાત છે ? કે એમના નિચાર અમદારામાં વહે છે અને કવિતા આમ અમદારા શબ્દોમાં જ રહે છે ? માતૃભાષાના કે દેશપ્રેમના અપરિમિત આશ્વજીવન નિષ્કારણ પોતાના કાવ્યમા અમદારા શબ્દો છુટાડે કે પ્રવેશ કરવા દેએ શુદ્ધ ગુજરાતીના સંવર્ધની લેખિકાને શુ જરા તત્ક સમાન નથી ? અમદારા ગ મહારાણીશરદાનું આ વિષયતરફ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ

સંધ્યા ખાત્રી ઉપાસનાના આ નિરૂપણ કા પો ઉપરાત તેમા જેમના ખીજ કા ચેતો પણ અમદારા ગમિનનામુની ગીતાજનિતા ચાર કા પોનાં ભાષાન્તર પણ એક દર સારા જ છે.

“ જરૂર પુર જાન-પૌરુષમાં, રહે સુરતર સત્ત મથતા,

‘ તું મારા રસને એ, દિવ્ય આત્મજ્યે જગાડ પિતા ”

એ પમ્તિઓનું નસર્મિકપણ તથા ‘ દીનત્યાગુત્ત્વ ર્શન ’ લેખકની પોતાની કાવ્યશક્તિનો પણ સુન્દર નમુનો છે ‘ દુ કાગટ દુનતોતો ’ વિગેરે કેટલાક સુન્દર કાવ્યો મનને ખેંચી આનંદ આપે તેવાને તેમણી ‘ પાણીની પામલ તેરાં ’ છે અને ગુજરાતની સમસ્ત આ એ ઉપયોગી કાવ્ય સમદ આમ રજુ કરવા માટે લેખકને અમદારા ધન્યવાદ આપીએ છીએ

શ્રીમત ગોવર્ધનરામ (સચિત્ર) ર ૧-૦-૦ એમ એન ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મું

૯૦. રેણુકા

[પુ ૫ ૧ શુ — રોષ — રા ગોપાલસ દ્વાર દાસ રાયચુરા]

૧૦. રોષ બજારનું વ્યવ

[પુ ૫ ૨ શુ — રોષ — રા ગોપાલસ દ્વાર દાસ રાયચુરા]

૧૧. સૌભાગ્ય દેવ

[પુ ૫ ૩ શુ — લેખ — રા મત્વસુ મ વી હેના બી એ સરન વાર્તાનાના ના પુષ્પ, પ્રગટ, રા મોનીનાન મામનવાસ રામા ન ૧૦, સેડ્ડર્ટ રોક, મુખાઈ દરેનું મધ્ય દો' આત્મ, વાપક રૂપીઓ એ]

આ નવા લનાજમમા ટુપી ટુપી વાર્તાઓ રસભરી અને મનને નિરાત આપે કે હજી આદવાદ જગવે એની રીતે પ્રજાની સમક્ષ રજુ કરના માટે આ વાર્તામાળાના પ્રગટનને અમે તેમની માથે સહકાર કરનાર લેખકોને અમ્હે અભિનંદન આપીએ ત્રીજે પ્રયત્ન અને બીજા પુષ્પના લેખક રા ગોપાલસ રાયચુરા શુજરાતના આ લાઇ બહેનથી અગમણા કે રેણુકાની આ વાર્તા એ એમનો એક સફળ સુન્દર પ્રવાસ છે રેણુકા એ કોઈ રાજાજનનાની કે અમીરની પુત્રી ન હતી તેનો પિતા વેળન એક પટેલ હતો રેણુકા સોળ વર્ષની ડુમા ઝિકા છે પિતા સારી સ્થાવર મિલકતો માનિ હોવો છતાં પણ બાજબોગ નશિકોના પત્નમા અપકાર બીચારે ગરીબ જીવન ગાળતો હતો રાયચી આ કથાનો નાયક અને રેણુકાનો જ્ઞાનમ મીઠી નાસળી બહુ સૂચવી ગાતો હતો. રેણુકા સુદ અને લલ્લાની મદમત ડુમારી હતી, ગરીબ માળાપના દેનાળ આનાસમા ઉછરી હતી અને મરઢાર ઉચ્ચ પ્રકારના લીધા હતા અને જગ્યા હતા પ્રતાપગના રાજવી પ્રતાપે રેણુકા ઉપર મોહ પાળી એના પિતા પામે એની માગણી કરી વેળનદ રાજ પામે ગયો અને રેણુકા પોતાના આનુવંધી મોહાન્ય રાજપાસેથી મુક્ત મેળની પોતાના પ્રિયતમને પસંદી નાનાનું નિરૂપણ નુન્દ છે બીજા અને ત્રીજા પુષ્પની વાર્તા રેણુકાની બરાબરી કરી શકે એની નથી 'રોષ બજારનું વ્યવ' તેના નામથી જોટી મોહલના ઉભી ઠરે છે તેટલું એમા નિરોપણ લાગતું નથી 'સૌભાગ્ય દેવ' એક સાચું ચિત્ર છે, પગલું જે મોહલતા અને રમ દોરા જોઈએ તે એમા નથી અને પરિણામે રેણુકા આગળ નિરસ લાગે છે આ વાર્તાનામા એક નવો પ્રકાર આનું વાર્તાના છે 'દરજનું કરજ' એ એ વાર્તાનું અભિવાન છે વાર્તાની સમ્યાન બુ રસથી ભરેલી નથી કે તેમા અર્થિક સમસ્યા નથી, છતાં અમ્હેને લાગે છે કે જેમ જેમ વાર્તા આગળ વધતી જાય તેમ તેમ રસ પણ સારો જામતો જાય અને એન્દરે લેખકનો આ પ્રવાસ સફળ થયો આટલું જ્ઞાન પડી પણ મે વાત છે એક તો એ કે આ વાર્તાઓમા અર્થની ભાષણો કે પ્રસંગો નથી શુજાના નિર્દોષ અને સુન્દર ચિત્રો આપણવા માટે અમ્હે લેખકોને ધન્યવાદ આપીએ ત્રીજે બીજી વાર રેણુકાની વાર્તા માત્ર બીજી વાર્તાઓમા તેટલો રસ નથી એ વીકાળો પડી પણ વગના ન્હાના બાગકો અને એક લણેલી સ્ત્રીએને આ વાર્તાઓ બેધડક આપી રાગાય તેરી છે અને અમ્હાર અનુમાન સત્ય દોષ તો લેખકો અને પ્રકાશના મળ ઉદ્દેશ પણ એ જ છે બાર મહિને એક રૂપીઆનું લનાજમ એ લનાજમ નથી અને જે સાહિત્ય સભાર આમ રજુ થાય છે તે પ્રમાણમા ભિત્તી છે લેખકો અને પ્રગટ-કના આ કાવ્યમા શુજરાતીઓ લાખોની સખ્યામા રહેજો મદદ કરી તકે એમ છે

—૨. ગો ત્રિપાડી.

મેઘાગમન.

લેખક-૧ા ચન્દ્રશંકર નભદ્રાગકૃષ્ણ પડયા, બી એ, એનએન બી
(કલ્પ થના માવવ મધુ । જા, કાળના નવ વખતો કટકો રે-એ નવ)

આ-ઓ, આ-ઓ, આ યો આગે, મેનરાગ ચની આ-ઓ રે
છાછ પડા ધમધાર લાડન, ગર્જન-કો બગ યો રે
આ-ઓ

મુસગધાર વૈં નભમડન જગને જનમય હીડ રે,
તાપમરેના કક ઊભોને પુતરજીવન હીડ રે

આ યો

મજુકે । મહામડને મત્રોપ મચા-ઓ રે
કકશતાના ' કારસ ' કેરો કોનાદન જ જમા યો રે
આ યો

જન્તુ-ઓ મહારોપ જમા યો-નવ પગ નર પપુ જરે -,
ચીત સમીરના મુસસાટાવી જલક-બ કંપે ર
આ યો

તાપસુધી, રસનરસી મૃદિ મૃદિયધી ધડ ઘેરી રે
રસ કીની રસનીલી બો છે-મેઘાન્મા છોરી રે
આ યો

પારેખનો બગરો

નિઃશ્વાદ,

તા ૨૫ ૬ ૧૯૨૦

* નિપરંપરનું આ વ અનુસાર બાકી માન્ય નથી પરંતુ એક અનુસાર તારા આરંભન છે
નિપરંપર Convention-ની દૃષ્ટી એમાં જ શાખોર દોર તે ખસ નહે તો એક અનુસાર
તેજુ લખ્યું છે દેખાઓ તથા મ ય જ તુએ કે કમળાનુ કારસ મચા છે તે ખરેખર માત્રો
મેઘાગમનના બો છે તેજુ જ લો છ

દયારામના બહારદેહ ૩ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુગાઇ

આદત ન મક્કમ હોય તો

દિલ્હી હજીએ દૂર છે.

નેપક -૨ કનુભાઈ અચાભાઈ દેમાઈ, જેન એમ એન્ડ એસ

મોસા મુને પોપાયના, 'મહેમાન' એ હજી રવેના
જાગે' કહે જનહીનને, રે'તા છતા એ સીમના —૧

એ દેન હજી જરૂના ગાનગ્ય મિન્દુ સા તા
જેજે-ધીમેને સાચી સાગર ભરાતા વાગ છે —૨

દિલ્હીજનોના સખા અપાચમા મતનેદ છે,
'બોહુ' 'હતા 'ઝાહુ' કરેક દિલ્હી હજીએ દૂર છે —૩

રવાનગ્ય બક્તિનુ જતા ભક્તિ સમજિની હની
દિલ્હી નથી જ્યા મુધી ત્યા દિલ્હી હજીએ દૂર છે —૪

લીખામણા ને ભાવજો છે એ જરૂરીઆતી ખરા,
ઘોગને લખિન રિંના દિલ્હી હજીએ દૂર છે —૫

મક્કમ ભવે દીન આપણા, 'આપુ' 'યજી સભાજના
મક્કમ ન 'બેલા' દીન તો દિલ્હી હજીએ દૂર છે —૬

સમભાનમય દિલ્હીએ સત્યામદિ થાવા કહે,
પરુશ્વરની સિદ્ધિ વિના દિલ્હી હજીએ દૂર છે —૭

મક્કમ ભવે દીન આપણા ચારિત્ર્યથી જો દીન છે,
મક્કમ ન આદત દોય તો દિલ્હી હજીએ દૂર છે —૮

• હવે કેપુરેશન અને કોમિશન ન જરૂર રહેશે.

અનુસાર ૩ ૦-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

ઉપા-“સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ) -

લેખક — શ્રી ગેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માનજી.

(આનુ સચિત્ર ઐતિહાસિક વાર્તા)

પ્રકરણ ૨૨ ચુ

ગિજપૂરમાં રાજ્યખટપટ.

“ ઉઝે સરકારમેં, રાજ દરબારમેં, દરદમ તુફાન હય, આફતમેં જાન હય
આના મસ્તાન હય, અદના હયરાન હય, યુગની બહુતાન હય, કમદી ઇનસાન હય
ગેખી હય, શાન હય, સરપર શયતાન હય, ઉઝી દુકાન, હય, શીકા પકાન હય,
જુઠોડા રાજ્ય હય, સચ્ચા મુહતાજ હય, ઘોડોખી હાન, ઓર ગધોખી માન હય ! ”

“ બાજનીકા જાયો બાજ, લાજ હું ગોપટાય રહે
કુકરીકા જાયો બાજ, હોત ન શુધાએ સો.
સોહઅન કે જમ્મે જાકી ઉરાપત આન માને,
સ્થાન ન હોત સોહ, માંશિકે ખેનાએ મો
ગોવન કે જમ્મે વા, ધુનમે લપટાન રહે,
ગધનવા ન હોત ગો, ગગાજ ન લાહે સો
રાગ તો કમોદ ક'યાન, હરામોતીયન યુગે,
બગવા ન હોત હથ, મોતી કે યુગાએ સો
કહેત મીયા તાનમેન, મુનો ચાહ અજ્જનર
વશ નહોં પાવોગે, યુનામ કે બધાય સો ' — તાનસેન

ગિજપૂર-દક્ષિણની રાણી-ગિજપૂર તરફ હવે આપણે લક્ષ્ય આપીશું. ગિજપૂરમાં હજી ગોઠ
ધુમટ જેવી અત્યંત નયક ઇમારત અઘાપિ પૂરી બધાઈ રહી નહોતી, તેનું કામ આનુ જ હતું
અને તેપર હજારો લોકોનો ઉત્તરનિર્વાહ ચાલતો હતો, તે જ પ્રમાણે અન્ય સુશોભિત મકાનો
જગરો હજી બધાવાનાં હતા જે શહેર-પાટનગર અત્યારે વૈભવના અત્યંત ઉચ્ચ શિખરે પહોંચ્યું
હતું, જેના બાદશાહ અને અમીર ઉમરાવો એકબીજાને કરવામાં તનીન ઘર્ષ ગયા હતા
પોતાની હિંદુપ્રજાને પોતાના અમીર ઉમરાવો તરફથી અતિ છળ-પ્રાસ થાય છે, એવું જ

બાદશાહને રાખે પશુ માન્ય નથી, ત્યાં તરણીઓના પિનાસમા, વાણીની હહેરમા તે મોજના બાદશાહ મહમદશાહનું જીવન તદ્દન ઓગળાત યજ મથુ છે, તેથી વિશેષ બાણવાની તેને દરકાર પશુ નથી, આજ મનપિ કારકથાનોથી વધુ ખીજ રાજકારકથાનો પશુ ત્યાં વિશેષ આવતા હતા, આના આ મિત્તપૂરમા આપણે હવે દાખલ થઈ સાના ગગરાગ બેઠુ

મિત્તપૂરમા તોજાના કિન્નેર ગગરાગ આપાને લઈને રણદુહનાખાન આતી પહોંચેા મિત્તપૂરમા આતી પોતાના નવીન યુવાન મરાઠા મિત્તને ઝૂંડેા માટે જુદી ધમારન પૂર વ્યવસ્થા સાથે કાઢી આપી અને કિન્નેરની પશુ વ્યવસ્થા પ્રિય રીતે નાખી તેને પકડી લઈ આવ્યાની ખબર બાદશાહને ગમે યોગ્ય સમયે પહોંચાડી કિન્નેરના યુવને દુઝમે મોકલ્યા છતાં દરમા રમા કિન્નેરે મોકલ્યો નહીં અને ઉઠેા તેને દિન્નામાથી નહસાડી મુક્યો એવી બાદશાહની અમજ થયાથી કિન્નેરપર અતિશય ક્રોધ મૂક્યો હતો અને તેથી તેને કે જરી મિત્તપૂર વાની ગણનાતો હુકમ થયો હતો આ કાર્યમા બાદશાહની જાન ભભેરનાર તેનો અતિ માનિતો સગદાર મૈયદુહનાખાન હતો પ્રથમ તેને આ કામ ઉપર મોકલવાની યોજના થઈ હતી, પણ એન નખેને ખીજ કામગિરીમા તેને મોકલનામા આવ્યો રણદુહનાખાન અત્યત સુસ્વભાવનો ઉ ૧૨ મરદાર હતો તેને દરમારના ધણા સરદારોનું આપખુદ વર્તન-કૃતિ મિનકુલ ગમતા ન હોતા, પરંતુ હજુરને વાર વાર જાણવતા સારાને બાંધે ઉઠેા જ પરિણામ આવે છે એ જાણીને તે એ જાણવમા પડેા ન હોતો કોઈ પણ નિન્દકામમા એ અમારા દુઝમથી પણ પડનાર નથી એવુ બાદશાહ સારી રીતે જાણતો હોવાથી એમા તેવા કામમા તેની યોજના એ કરેા નહીં જાણતાહતા મનમા મૈયદુહનાખાનના ભમા થાથી કિન્નેરને કેદમા પૂરી તેનો જગ કરવાનું હતું

આ વખતે મુગર જગદેવ અને રણદુહનાખાનનું વજન બાદશાહની પાસે વણુ હતું પરંતુ ધીમે ધીમે મૈયદુહનાખાને પણ બા શાહપામે પોતાનો મોભો બહુ વધારી દીધો હતો તેની અનિષ્ટ અસર દિનમાનુવિનસ માદશાહપર પડતી ગઈ અને તેના પરિણામે ઘણી બામતોમા અનિષ્ટ પરિણામ આ થા આ મૈયદુહનાખાન મૂળતો એક હજુરીયો હતો ને બાદશાહની મહેરમાની મેળની સરદાર બન્યો હતો બાદશાહના જાન એ હમેશા ભભેરતો કે-મુગર જગદેવ રાહાજરાગ, રણદુહનાખાન વગેરે સરદારે મિત્તપૂરનું અનિષ્ટ ધરે છે તેમના મનમા મરાઠા મકબોરોનું પારિપલ થાય એવું મિનકુલ નહીં, તેથી જ રાહાજરાગનો છોટરો આમ ઉન્મત્ત રીતે વર્તે છે તોરણના કિન્નેરનો પુત્ર પણ આવું વર્તન કરે છે, તેનો પણ હેતુ એ જ છે મૈયદુહનાખાનના મનમા પોતે તોરણા જઈ કિન્નેરને પકડી જાવેા, અને સાથે નાનાસાહેબની અતિ રૂપવતી પત્નીને લાવવી એ હુકમ ધણી હતી અને તે પ્રમાણે પોતે યોજના યોજી, પણ છેક એન નખે તેને બદલે રણદુહનાખાનની તે કામપર નિમણુક થઈ અને તેની ધરજાપ્રમાણે થયું નહીં નાનાસાહેબની સ્ત્રીપર આ વિષયી ખાનની નજર ખુચી હતી તેને પીયરે તેણે એક વખત અને જોઈ હતી તોરણના કિન્નેરપર અને નાનાસાહેબપર આથી તેને દ્રેષ થયો અને એ સુદરી પોતાની થાય એવું એકસગુ તેના મનમા આવતું થયું અને તેથી તેણે આ સર્વ ખટપટ કરી

પોતે કિન્તેવારને પડવા જવાનું કરાવ્યું અને આનદમાં આ યો પણ છેક અળીને વખતે આજ્ઞાહે ઢાંધ મોકલ ખાનગી કાર્ય માટે તેની યોજના કરી અને તેને દેગણે રણદુલાખાનને મોકલ્યો તેથી તેનો અનિશ્ચય મતોલગ થયો મનની આજ્ઞા આમ મનમાં જ રી ગઈ

રણદુલાખાન ગયો કિ નેવારને ક્ષા યો અને માદશાહને ખમર આપી એ સૌ આપણે ઉપર નેધ ગયા છીએ આ જ સુમાંમાં સૈયદુલાખાને પોતાની શિકારસથી માનગમાં થુ થુ ગડમડ આવે છે, શહાહના પુત્રે અને ધનર ખીજા માં બડખોરાએ ત્યા કેવી કેવી થુ ગડમડ મચાવી છે, તેનો પડકો બરોમસત કરના અને સવ માવળમાં શાનિ પ્રસારના માટે સર્જેખાન નામના પેતાના પેત્રતની નિમાડુ કરાવી મુશર જગદેવે તે દેશની સર્વ માહિતી આપગ, તે મારે માવળના મુજા માવળની સર્જેખાન માન રહી કામ કરવા અર્થે મોખરણ કરી મોકલ્યો માનગમાં તુ ચાતવુ હતુ, તેઓએ લા જઈ થુ ક્યું, તે આપણે આગળ નેધ ગયા છીએ અને હવે બચાવમાં પણ તેનું પરિણામ હુ આન્યુ તે જોવાનું છે મુશર જગદેવનું મિત્રપૂર દર મા મા અનિશ્ચય નવન હતુ તેનો સૈયદુલાખાને અનિશ્ચય દેન હતો, અને તેનો હમેશનો મત્ત એવો હતો કે માલ્લાહ પામે મુશર જગદેવનું વજન કેવી રીતે કમી થાય મુશર જગદેવ માદ શાહનો નુતો હમાની નોગ-અને તેની સનાહ વગર કોઈ પણ રામ પાડવો એ ખુ-ખા-શાહને પણ ભારી થડે-ઉત્કૃષ્ટ કામમાં ઉપયોગી પનાર એક મુશર જગદેવ, અને ખીન્ને રણદુલાખ ન અને આન્ય કામમાં હમેશ જેનો ઉપયોગ થતો તે પોતાનો માનિતો સૈયદુલાખાન-આ તથુ વચ્ચે મપકાયાથી માલ્લાહની ગિયનિ અનિ ચમકાગિડ મછ હતી રણદુલાખાન અને મુશર ગા એ બેઉ એ- જ દલા મુશરપતનો અને રણદુલાખાનના પિતાનો અત્યન મોહ તેની વેનું વચન માનના ચુલાખાન હમેશ નત્પર રહેતો હતો તેમ તેના પ્રતિ એ અતિ પૂન્ય ખાન પણ ગણ્યો હતો, અને ચુલાખાનનું ચચન મુશરપત ઉધાપતો નહી આ રાત તો મરેની જ હતી બાદ નાહની નાગળી તેમની તરફ હતી, પણ કમ માર્ગમાં સૈયુલાખાનનું વચન હોનાથી તેણે કંટોની નાન મળી ખરી મા માહ માનતો હતો આમ એકર રીતે મુશરપત અને રણદુલાખાન મેક તર અને સૈયુલાખાન મીત તર એ ગિયનિ હતી બાદશાહતનો અમન ઉત્તમ પ્રકારે ગાની તેના પ ગના મગા અ રોનો પ્રેમ તે તરફ જેટલો ખે ચાપ તેટલો ગણનાનો મુશરપત અને રણદુલાખાનનો પ્રવત હતો મરામ સરદારના મન બગના ન દેતાં તેમને પૂગ રામિનિડ નાના-હમેશ કાયમ -હે-એ પ્રત્યેનો પ્રવત-ખટપટ તેમની હમેશ ચાનુ મેટી હતી સૈયદુલાખાનનો દેનુ તેથી નિન હતો તેનો હેતુ, ચાનની પ્રોના એમ્દમ વધારી દઈ 'જેટની નો તેટલી ઉનાવળથી પોતાને મુખ્ય નજર બની જનુ, અને મરામ સરદારનું વજન નષ્ટ કરી જ્યા લા નોને અને પોતાનાઓની નિમણુકો કરવી, એ હતો ત્યારે મુશરપત અને રણદુલાખાનની ધન, આ યોગ્ય માણુમોની વચર્યા-નિમણુક કરીએ હતી હાનના વખતમાં મુઅનમોનાના જુનમથી મગમ પ્રમમાં બેની-અસમાધાન ધણુ પ્રસર્યું છે, શિવાજ જેવા તરણ મરામઓ બક કરના એક પગે ઉમા મછ ખા થયા છે, એ કેનગ યદગાથી બનનાઈ કાર્ય નથી એ મુશરપત જાણનો

હતો અને તેથી જ તેને એવું લાગ્યું કે, શિવાજી જેવાને નષ્ટ કરવાનો પહેલો કિયાવ તો મગલ સરદારોને-નિરીપત તેમના તરફથી તરફથી પુત્રને સત્પદ રાખના -તેમને દ નારમા બોવાથી તેમનો માનમગ્તમો કરવો-મ્હોટી મ્હોટી પત્ની આપી બહાદુરીના કામોપર યોજના-એ હતો આથી આની આની વાતોપ બાદનાહતુ મન લગાડવા માટે તેની હમેશની ખટપટ અને પ્રયત્નો આતુ હતા તે જ્યારે સારે બાદશાહને કહેતો કે —

“ આ સરદારો કિવા કિ પેદારો પૈખ કોઇના હાયથી એકાદ પ્રમાદ યાવ તો તેની તેમજો દામા ડરવી જોઇએ આ વખત તેમના મન દુ ખનવાનો નથી શિવાજી બડ કરે છે, તેણે પોતાના પ્રાનમા ધણી મગમ મચાવી છે એવું આપણે સાલમીયે ળીએ, પણ તેમા ધણી અનિશયોક્તિ છે શહાજીરાન તરફથી તેને એક સખત પત્ર જરો તો કામ થઇ જરો તેષ ફાજલો મોકલી નહાકતુ મદદવ આપવા નેવું છે ” વગેરે મુરારપતની આ સનાહ યોગ્ય હતી, પણ કેવળ આત્મપ્રોદપણા વગર જેને બીજી કાંઈપણ સ્વત્તુ ન હોતુ તેવા સૈયદુદના ખાનને આમા સાગમાર કેવી રીતે જણાય તેલે લુતુ જ કુલાડ રચી બાદશાહના મનમા ભરાવી દીવું કે, મુરારપતનો સર્વ દાવ મુસદમાન બાદશાહી કુમાડી મરામશાની કરવાનો છે આ વખતે શહાજી રાજને તેના ઉદ્ધત છોકરાના આ દમ્હાસાદના વતન બદન ચિક્ષા કરીશુ નહી, અને તે છોકરાને પકડી લાની તેને નાશ કરીશુ નહી, તો ભરિખમા અતિ ભયજર પરિણામ આવશે એટલું જ નહી, પણ તોરણના કિલ્લેદાર, તેના પુત્રને, રોહિ-ખેરાના દેશમુખ, દેશપડિ વગેરેને પકડી કેદ કરવા જોઈએ બાદશાહની સ્વત ની અમ્દન વેટલા પુરતી વેટની જ હોવાથી કયુ ખંદ માનતુ તે સમગ્ય નહી સૈયદુદનાખાને ાઈ કયુ તો તે તરત બાદશાહના મનમા કુમે, અને મુરારપત આવતા તે પ્રશ કાતા તેનું નિવારણ કરીને તોડી નાખતા તે સસ લાગે આતુ યજા દિવસ આ યુદ્ધવું સૈયદુદનાખાન ધજો આમલી અને દ પ્રયત્ની હતો અને તે અતે કાચો બાદશાહના મનમા ભાવળનો પૂર્ણ બંદોબસ્ત કરવાનું આ યુ, અને સૈયદુદનાખાનની સનાહ પ્રમાણે માણુગીની પણ તે કાર્ય માટે યોજના થઇ સૈયદુદનાખાને સ્વત એ તોરણપર જતુ રોહિ-ખેરા અને શહાજીની જહાગિરપર તપાસ કરવાની સરદાર સર્જેખાનની યોજના થઇ

બાદશાહનો શહાજીપર અતિ પ્રેમ હતો મુરારપત અને શહાજીની ગાઠ મૈત્રી હતી, તેને આ સમાચાર જણાતા જ તરત તેલે બાદશાહને કયુ કે — “ આપણા આ પગલાથી શહાજી રાજનું મન નહાકતુ કુભારો માટે આ ન યાય તો સાહ શહાજીરાન બાદશાહતના ધણા હમાની નોકર-તેને વિનાકારણ કુભવવો એ મુત્સદ્દિપણાનું કાર્ય નથી સર્જેખાનને લા મોક લવો યોગ્ય નથી ” વગેરે અનેક પ્રકારે મુરારપતે બાદશાહની સમજણ ક્યારી, અતે પૂતા પર સર્જેખાને ન જતુ પણ શિવળ જઇ રોહિ-ખેરા વેળવડખેરાનો બંદોબસ્ત કરવો, અને તેની સામે ભાવળના દેશમુખ બાદલે રહેવું એવું મુરારરાવે દસવું આથી બાદશાહના મનનું પણ સમાધાન થયું બાદશાહને પણ મુરારરાવની સનાહ યોગ્ય અને સસ લાગી પણ આથી સૈયદુદનાખાનના મનનું સમાધાન થયું નહી પોતે યોજેતા માણસ સાથે મુરારરાવનો પણ માણસ

મણી ને મોકલ ૧ ૨-૦-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

છે એ એને ઠીક લાગ્યું નહીં પણ દરે લાચાર નહીં હેતુને દુકમ નીકળ્યો એટલે માન ધારી રહ્યો એવામાં વળી છેલ્લી ઘડીએ તોરણપર જવાનું પોતાનું પણ મધ ગયું, અને પોતાને બે તેણીએ ચુરારાવના પક્ષનો જ માણસ મળ્યો તેથી તેના કોષ-કોષની તે અવધિ થઈ પોતાની મતીના પાર પડી નહીં આટલી આટલી સુખિ રમી અને તેને આટલી દુઃખથી લાગી પણ અતે તેનું પડી, એનું થયું જે રમણીમાટે તેણે આટલાં કૃપું, તે મળી નહીં પણ રીક નહીં, હજી આઠાઘઈ નથી ‘હું તે રહે એ નર તો વીર બન્યાએ એ ધર’ હાન નહીં તો બચિબા માટે ક્યા જનાર છે એમ ધારી તેણે પોતાને મનનું સમાધાન કૃપું તેને જે વાત સાધવાની હતી તે, કિન્ને રતે તેના સર્વ કુટુંબ સાથે કેં કરી, રણદુષ્ટાખાન મિત્રપૂર લાગરો, ત્યારે સધાને સામુધી પોતાની મનોકામનાની સુખિને અવધિ વામગે એમ ધારી મનનું સમાધાન કૃપું જીવે જીવન કહે, ને, જાગરીએ જાગરીઆનું કહે એક ધારું ને થયું બીજું અર્થો તો રણદુષ્ટાખાન માત્ર કિન્નેદારને પકડી લા-પો તેની પુત્ર-વધુ તેની સાથે નથી એવું જોતાં તેના મનમાં એકદમ અમિતો ભાગ થયો-પગની આગ લીખા સુધી થઈ ગઈ આ રણદુષ્ટાખાને નષ્ટ કરવા શું કરું ? શું નહીં ? એનું મનમાં થઈ રહ્યું આ છોકરી કિલાખ છે કે કેમ, કે આ રણદુષ્ટીયાએ પોતાને માટે ઉપાડી છે, તેની તપાસ કરવા લાગ્યો તપાસમાં એવી ખચર મળી કે ખાન કિલાખર ગયો તે પહોંતો તે નાલી ગઈ હતી, ને ત્યાં ન હોતી ખાન કિન્નેદાર સાથે પૂરે ઇજ્જતથી અને માનમરતગાથી વત્તા છે ઇન્નાદિ ખાતમી મળતી તેણે રણદુષ્ટાખાન પર વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ‘કફરની દુકાનમાં બીનાડી મુજ, તો કે ગંધ મળતી બુધ’-તેમ એક તો ખૂબાઈ છે જ, તેમાં બીજી વધી તો શું ને ધરી તો શું !’ તેણે આ નીચ ગુપ્તમના સેવકદુષ્ટાખાનનું હતું-તેણે રણદુષ્ટાખાન પર વેર લેવાનો ઠરાવ કર્યો, અને કિન્નેદારને પોતાના તાજામાં લઈ કે. મા નાખી, હાન હાન કરી દાગ મારવો, અને તે જ પ્રમાણે તેના પહેલાં નાનાસાહેબના સસરાના પણ વરનાગ લગી ખેલન મે. ન કરી તેમની સ્ત્રીઓ સાથે જ તેને પકડી લાગી પોતાની ઇ-જ પુરી કરવી એવી પણ જોગ પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી

“ ન કર જીવે તું હો કર જીવે કરતા હય

ન જાનું ક્યા તેરા અન્નમે કાર દોવેમા ”

પ્રકરણ ૨૩ મું
મિત્રપૂરના સમાચાર

“ Nothing is lost ! for failure cannot be
What wisdom infinite involves the plan,
'Tis but a part & not the whole we see,
In worlds unseen revive things dead to men

“આજે મેં ધસિયે ન, ધસિયે તો ખસિયે ન,
 શરૂ કે મમીપ જાકે, મારીયે ડા મરીયે,
 શુદ્ધિમિન બોનિયે ન, બોવિયે તો ડોનિયે ન,
 મોન ઐસા બોવિયે, બે બોનિયે મો કાન્નિયે
 અગ્નિપ્રિત બેડિયે ન, બેડિયે તો તોડિયે ન,
 બેડ ઐસી બેડિયે, બે જીવનમે જડિયે
 ડહે ડમિ કહાનદાસ, મુનોજ મિદાસીનાવ,
 ઉમરમે ગીસડાવ, વહા મુસવસ ડગિયે !”

—કહાન

મહી આપણા મળનાખોર મડલે પોતાની પ્રતિષ્ઠા પ્રમાણે ચાર માસમા તોળણનો કિન્નો લેવા માટે જો ને તૈયારી અવસ્ય બેઠી હતી, તે તે કરવા માટે જો જો પ્રયત્ન કરનાના હતા તે સગવિ વિચાર શરૂ થયો હતીયારો, પૈસા, દાગોળો વગેરેનો જમાવ કરનાની એક સરખી ખટપટ આજ નિમો થયા ચાનુ હતી સારવડથી વોડ માઇન દૂર એક ગીચ કાઠીવાળા બાગમા બે જુવડી હતી, તેમા એકમાં હતુમાન્ટી શ્રીત હતી, તે આપણે આગળ વર્ણવી ગયા છીએ. તે શ્રીત નીચે એક ગુપ્ત ગુફા હતી તે સ્થાન આ સીર ટોળીએ પોતાની સામગ્રી ગણવાને માટે નિર્માણ કર્યું હતુ અને આ સામગ્રી પૂર્ણ અપાટથી એકઠી થતી હતી તે ગુફા હતીયારો-દરેક જાતના હતીયારોથી પૂર્ણ ગીતે ભરેલી હતી, તેમ જાળનો પણ તેમા પુષ્કળ ભરેલો હતો નિરાજી પોતાના સાથી-સોસડ, મુસામાન છામદારોના ગામોપર, અને મુસામાનોને કેવળ જેમણે પોતાનો કેદ સરવ રીતે વેચ્યા છે એમ મરગઓના ગામોપરના ડરી હુગી હતીયાર અને પૈસો આ ગુફામા વાની ભર્યો હતો આ વખતે એવી મિતિ થઈ હતી કે રાત્ર અને અપસિ એ બેની જરાપણ ખામી ન હોતી તે જ પ્રમાણે શિરાજનો હેતુ પાટ પાડના વીર પુર પોતી પણ આજીવ ન દોતી સવ કાંઈ તજવીજ વધારિયત થઈ નુગી હતી કદન અત્યારે રોહિડખોરામા ચાનતી ગડગડતુ પગિણામ અને ખરો વખત આવવાની જ ખોગી હતી

જે જ પ્રમાણે આના ગજદારશુમા નાગનારી નક્કતા અને ચાણુદયપણુ પણ તેનામા પૂર્ણ હતી, સર્વ તરફથી ખાતમીઓ લાવવાની વ્યવસ્થા પણ ઉત્તમ પ્રકારે તેણે કરી હતી ખાતમીઓ વાંદના બદન શીધરનામિએ કેવી વિનમ્રણ પોજના રચી હતી, અને તે વ્યવસ્થાપર પૂર્ણ દુલી યાગ, ચતુર નરદર રસમિતી પોજના થોજી હતી તે આપણે આગળ જોઇ ગયા છીએ તે વ્યવસ્થા પ્રમાણે હમેશા મુખ્ય મુખ્ય જગ્યાઓની ખાતમીઓ મળતી રહેતી હતી દેહ બધ કે રહે, પણ આપણે તો આ ધર્મ અધ્યાપનના અને ગાંધાલ્યુને આ યવતોના જાગી છોડાવનાના કાવમા નાગશુ એવો શિરાજ અને તેના સવ અનુયાયીઓનો પકો નિશ્ચય થયો હતો આ નિશ્ચય કેવળ ન્હાનાનુના હતાઓ કરવા પુરતો કે ધોડા મારી મુસામાનોને વૂટવા પુરતો જ ન હોતો, પણ મારી વીસ વાર્તાઓ (સચિત વાર્તાસ મદ) ૩૨-૦-૦ એન એમ વિષાડી એન્ડ કંપની, મુબાઈ.

ને મગી ગાજની-દિંદુપાદસાદીની-દિંદી અગાજની આપના હગાને હતા તે માટે ગોદિરેશ્વરમા પ્રતિજ્ઞા પણ લેવાઈ હતી ભારતીય યુદ્ધના અનેક વખતે અભય, પોતાને દેવ સદાય થો અને તે વખતે જે પ્રમાણે દુર્યોધનાદિ અન્યાયી અને દુષ્ટ લોકોથી પૃથિવિ છોડી, તે જ પ્રમાણે આ વખતે પણ પોતાને હાથે પરમાત્મા આ યવનજનથી મજાવેલી પૃથિવિ છોડવો અને જે એક નહા પુરુષને કૃપાપ્રસાદ પોતા પર શ્રીધર ગ્વામીદ્વારા થયો છે, તે યોગથી આપણને આ મહદ્ કાલમા ખરેખર યશ આવશે જ, એવું વાગવાર શિવાજીને નામનું હતું જળ જાની કૃપાતી તો તે પકની ખાત્રિ જ હતી આટલા બધા મનને આધાર દેનાથી તેમ પોને જાને દૃઢ નિશ્ચય અને શરૂ દોવાથી હા હા કરના હાથમા ધરેન સ્વ કાર્ય થશે, એવું તેને હમેશ વાગતું હતું જે પ્રમાણે પોતાની જદાગિરની આસપાસના પ્રેરમાથી જાનમીઓની તેની નેધારી હતી, તે જ પ્રમાણે નિમ્ન જુની પણ આતમીઓ આવવા સારી વ્યવસ્થા તેને કરી હતી નિમ્નપૂરમા તો મન લાઈ હતું, લાખુ નેતો પિના નિમ્નપૂરનો મોરો સારો દોષ તેનાપર આજ્ઞાદનો અનિ પ્રેમ હતો. શિવાજીને જદ મારમાલાવી અમારે સ્વાધીન કરો અમે તેને મોડી મોડી પદવિ મો આપીશું એમ માનતાં ઘણી નાની નખન શરૂાને કર્યું હતું, પણ શરૂાએ પોતાના પુત્રપામે નિમ્નપૂર આવવા મટે કિવા નિમ્નપૂરના તે આ પો હતો ત્યારે જા શરૂાની અગામા આવવાની વાત મટે કે તેને અનિચય મતાપ થતો દેટલીક વખત તે આગક હતો ત્યારે શરૂાના જો બુલમની શિવાજીને જગ્યા મા વધ જતો, તે વખતે ત્યા માગ્યાહને કુનિલ નેતા પિતાપામે એમે એવા મલ્લુ ઉગમખળુના આચરણે કરી દતા તે વખતની તે પ્રાગનો આચર કરતાનું શરૂાજગનએ છોડી દીધું તેને પોતાની જદાગિરપર પાડો મોકલી આપ્યો, અને પોને ના જાની જગમનથી દનિષ્ણ તરૂ રસાગી રવાને ગયો હત્યાકિ દરિકેન નાય ને ઇનિદાઅપરથી ખમર જાગે વધુદરિકેન માટે મોડી ઉપા-અગાજ્ય સ્થાપના એ કથાપર નેમનું લેકર ખેચુ છું

હેક જાગપણથી વલતો આવેનો યવનદેવ અને રાવે મારે વડની આવેલી અગાજ્ય આપનાની ઉત્કટ ઈ-જ આ વખતે તો એટલી બધી વધી હતી, કે કોણ પણ સ્થળે તેને સગીરીને મનિ ૩૫ આપતું જરૂનું હતું શિવાજી આપણે જેનું ગયા ડીયે તેમ દવે કાઢ ને કાર્ક પાણિ નો હસ્તગત કરી લઈ ત્યાથી પોતાના અર ઉપક્રમની સરચાપના કર્યા વગર શિવાજી અને તેના અનુયાયીઓને બીજો માન હતો ને મદાત રોદિખોરામા આની મડમડથી અજખાનને કાની, સર્ક માવળ પોતાના હાથમા લેવાની પણ અગત્ય હતી જે દિવસથી રોદિરેશ્વર નામે નરિમા પ્રતિજ્ઞા લેવાઈ, અને જે દિવસથી શ્રીગસ્ત્રામિની અનાદથી ચાગ માસમા તોગણા સર જવની પ્રતિજ્ઞા કરી તે વિલથી તે કાલ નરૂ પૂર્ણ ઉત્સાહથી સન મળ્યા રોદિખોરામાં પણ અત્યારે વારવાર શિવાજીને મોડી છુપીથી જનુ પડનું અને લોકોને ઉત્તેજિત ગાખવા પડતા

તોગણા લેવાની પ્રતિજ્ઞાને આજ દમ વિસ થયા શિવાજી, તાનાજી, ચેસાજી શ્રીધર-ગ્રામી અને નાનાસાહેબ અગવ્યમાં આવેલી ઝુપડી-લેવાની હમેસના ગુમ જગ્યાપર વિચાર

કરતા બેઠા હતા સુમારે એક ઘટના પૂર્વે ખુદ મિત્રપૂર્વક એક બાતમીદારે એવી બાતમી-
આપી હતી કે - 'મણુ'વાખાનપર બાદશાહની અતિશય નારાજ થઇ છે તોરણના કિન્ને-
દારના હાથહાન કરી તેને તુરગમા નીખના હુકમ નીકળ્યો છે રણદુસ્લાખાનપર નારાજ
થવાનું કારણ એક તો તેણે રગરાગ આપાની તરફદારી કરી અને બીજું એક અતિશય તરફ
મરાય સરખાને તોરણ પાસેથી પકડી લાવ્યો છે છતાં બાદશાહને તેની ખબર આપી નહોતી
આથી તેના તરફ બાદશાહનું મન અતિશય કટુપિત થયું છે આ સમાચારથી નાનાસાહેબને
બેચે બેચે આનું અને તેના સાથીઓને પણ ધપી ચિતા ઉત્પન્ન થઇ આ બાતમીથી
તેઓ ચિતાતુર બન્યા નાનાસાહેબ તો ઘણો ગોઠાતુર થયો પિતા હવે ધડપણમાં છુટે એવી
આશા નથી, અને આવા પ્રસંગમાં જો આપણે તોરણપર ચડી જઇએ તો ઘણું ભયકર પરિણામ
આવશે એ દેખીતું હતું આ પ્રસંગે કાંઈપણ યુક્તિ યોજાવી જોઇએ એવું સર્વેને લાગ્યું અને સત્
શુ કરવું તેના નિશ્ચારમાં બેઠા ક્ષીધરસ્વામી તો અતિ વિચારમાં ગુગ થયા હતા. આ
બાતમી ઉપરાંત કાંઈ વિશેષ બાતમી તેને મળી હોય એમ લાગ્યું તે જોઇએ તેમ હો, પણ
અત્યારે આ વાત તો ખરી કે સર્વેની ચિંતામંત્રિ આ સમાચારથી નિરાશ-ઉદ્વિગ થઈ હતી
હજી શુ કરવું તે કાંઈને સૂઝતું ન હોતું એટલામાં નાનાસાહેબ મહેટેથી બોલ્યો -

“આપની સર્વેની અનુમતિ હોય તો હું મિત્રપૂર જઈ, અને ત્યાંની ખરી હળીકત શુ
છે તેની બાતમી કાઢી લાવું છું સધિ સાપડતા જોઇએ તે કરશુ વડિલને છોડવી મુદ્દા લાવીશ
અરેરે !” આ ગયા દોઢ મહિનામાં અમારા કુટુંબની કેવી વિનક્ષણ સ્થિતિ થઇ છે, તે જુલોડી
હું તો આમ રહ્યો, પણ આપ જેવાની સેવામાં રહી દેશગદાણ, ધર્મરક્ષણ પણ મહારા હાથથી
થશે પણ જામાની અવરજા શુ ? હાથ, તેની પણ કાંઈ બાતમી નથી એ ક્યા ગઈ હશે ?
કેમ ગઇ ? કેના હાથમાં સપડાઈ ? કાંઈ પણ બાતમી મળતી નથી - તો મહારાજના સાહેબ,
સ્વામિસાહેબ, મને હવે જવા દો રજા આપો મહારા પિતાને તો મુકત કરી લાવના દો,
નહી તો આ દેહ તેમની મુકિતનાં કાર્યમાં પડના દો આટલી બધી આ ચડાણેએ તેમની
વિટળબા કરી છે તો તેમને આપણે જોડી લાવતા તે ખત્રીથી અનુકૂલ થશે અને અનુકૂલ
થયા તો ત્રપાટાથી આપણા કાર્ય થશે શિવાય મહારા ત્યાં જવાથી આપને પુષ્કળ નસીબની
બાતમીઓ કાઢી અનેક પ્રકારે ફાયદો કરી ગઈશ આપની આજ્ઞા તેડવા મહારી હજી
નથી, પણ મહારા મનનો કૃતનિશ્ચય થયો છે, કે, મિત્રપૂર જઈ પિતાને છોડવાના, કિંવા
તે કાર્યમાં દેહાર્પણ કરવું”

નાનાસાહેબ પર ભુરસાથી બોનનો હતો જાણે પોતાનું હદય તે સમ્મોમાં મુક્યું
‘હોયની ! તેના મુખદ્વારા પડતો દરેક શબ્દ તેની સાથે તેના અંત કરણનો એક એક
‘દુકડો લઈ બહાર પડતો હોયની એવું લાગતું હતું ! શિનાજી અને સ્વામિમહારાજે તેનું
બોલવું સાન ચિત્તે સાંભળી બીજું તે પૂરું થતા જરા વિચાર કર્યા પછી ક્ષીધરસ્વામી બોલ્યા -

“આ વખતે મિત્રપૂર આપણા પૈંડી કાંઈએ પણ જવું તો જોઈએ જ કેવળ બાતમીદારે પર જ

અવનળી રહેવામાં ડહાપણ નથી તેમ એકતઃ નાનાસાહેબને પણ જવા દેના એ પણ યોગ્ય નથી. આ વખતે નાનાજી દિરા એસાજ અને મિત્રપૂર્વકી પૂર્ણ માહિતગાર થમાજ એ વેદ પાટો કરી મિત્રપૂર્ણ જુ જોઈએ ગગરાન આપાને છોડવી નાવતી ખટપટ કરી અતિ મદતની છે. પણ એ કામ અતિ સાવધપણે કરવું જોઈએ ગગરા જેવો આપણને અનુકૂળ થાય તો એક ધણ મોટું કામ સધાય એમ સમજો ”

સ્વામિમહારાજનું મોનનું સ્વરથ ચિત્તે શિવાજી આમળતો હતો, અને તેમનું મોંધનું પુરું થતાં વિચારપૂર્ણ દૃષ્ટિથી સ્વામિતરફ જોઈ શિવાજી બોલ્યો — “આપની સનાદ વ્યાખ્યા છે નાનાસાહેબને એકતઃ જવા દેના એ યોગ્ય નથી. તેમ તેની સાથે જરાને જે રીતની મોજના સૂચી છે તે પણ બરાબર યોગ્ય છે. ગગરાને છોડવા તે મારું અતિ મદતનું છે એમા શકા નથી આ વોકાએ ત્યા જઈ જઈ સાવધતાથી વનવાનું કે વેદ કંપાધ ના જાવ તેની રીતે અગાનસાસમા રહી કાંઈ મનમરણનું છે આ જે કામ કરવાનું છે તે ખુદ રાજધાનીમા, તેમના ડોગામમદ્દ ! અને કેવળ આપણા તથા ચાણકીય વીરોએ જ જઈ કરવાનું છે તેમની આખમા ધોળો દિવસે ધૂળ નાખી અતિ શિર્તાશી રી કામ કરવાનું છે આ શિવાય બીજો માર્ગ નથી અહીં રોહિડખોરામા પણ મોટી મડમડ થાને છે તે પણ આપણે ભૂરી જવાનું નથી તે કામમા ત્યાંના ચતુર યોગ્ય લોકો અને આપણા બીજા વીરો મોજવાના છે, તે પણ વિચાર કરવાનાં છે હવે મિત્રપૂર્ણ તાનાજી, થમાજ અને નાનાસાહેબે જે જુ એ હું ત્યા જઈ કોણે કેમ વર્તવું શુ શુ કરવું ને ત્યાંના આપણા કુપત બાતમીદારોને ખબર આપવી એ સ્વ વિચાર કરવો જોઈએ ”

આ એકદર ખોતવામા શમ્ભુજીએ એટલી સાત રીતે શિવાજીના મુખમાથી મહાર પડતા હતા કે જલો પ્રત્યેક સમય બહાર પડતા ખોનનારાનું મન કાંઈપણ ગૂઢ વિચારમા નિમગ્ન થયેલું હશે એવું દેખાયું જે વાતવિરો વિચાર કરવો જોઈએ એવું તે કહેતો હતો, તે જ વાત વિશે ઉપજી લાપણ કરના કરનાં મનમા વિચાર ચાલતો હતો, એટલું જ નહીં પણ શુ કરવું, શુ થાય, ત્યારે શુ કરવું, એ કહેવું બહાદિ વાતોનો નિર્ણય પાળે તેના મનમા થયો હોય તેવું દેખાયું

ઉપજી લાપણ પુરું કરી શિવાજી કેટલોક અખત શાન્ત ચિત્તે સમગ્ર મોજા જાળે કેમ મનમા રહેવું વિચાર પરિપક્વ થવાની રાહ જોતો હોયતો ! તે અવધિમા મરે અનિશ્ચય સ્તમ્ભ રીતે અને પૂન્યખાન યુક્ત દૃષ્ટિથી તેના તરફ જોઈ હતા. સ્વામિજીના નેત્રોમા પણ એક પ્રકારનું પૂન્ય શુદ્ધિયુક્ત પ્રેમ સ્પર્શ રહ્યું હતું અતે તેણે કંઈ નિશ્ચયપર આવી, ખોતાનો વિચાર જોઈને ક્યો, અને તેપર સનાદ મનમન ચવારી અને તેને પશિખમે-નાનાસાહેબ, નાનાજી અને થમાજ બીજે દિવસે પ્રનાન થતા જ ત્યાંની નીકચા અને મિત્રપૂર્ણ મારો પા સાથે ચુખાનજી નામનો એક અતિ ચાનાક વાચાળ વૈા પત્તર વાની ઉમમગ્નો ડોકશો વીરો.

આ ચાર જણાઓએ સાધુઓનો વેપ ધાર્યો હતો તેઓ નિર્વિંદ્રે મિત્રપૂર પહોંચ્યા ત્યાં ગામ બહાર આવેન ઉભરડ જગ્યામાં એક ખડિયર મકાનમાં આની તેમણે ઉતારો લીધો તેઓ હજી નિશ્ચિતિ લેતાં બેઠાં હશે ત્યાં એક કૂટીર આવી પહોંચ્યો તે આનંદા આપણા ચાર મુસ કરમાંથી એકે ગાદા અનાજે પડ્યું “કાણુ છે તમે?”

હસીને સાધુઓ ઉત્તર આપ્યો—“દોરત, દોરત દુઃખન નથી તાન મ તમને ઓળખ્યા પણ તમે મને ઓળખ્યો નહીં, તમારો વેપ મ્હારાથી છુપાયો ન્હોતો નહીં તન અહીં ક્યા કામ માટે આવ્યા છો તે પણ હું જાણુ છું હું ધારતો જ હતો કે તમે બધા આવશો તમારી તપાસપઃ જ હતો અને બે માર્ગનપર આવેલા એક વડના ઝાડ નીચે હું પડ્યો હતો ત્યારે મ્હેં તમને દીઠાં, અને તમારી ખુટે આપ્યો, સમજ્યા મહારાજાન—?”

આપણા આ ચાર મુસાફરો આશ્ચર્યથી તેના તરફ જોઈ ગયા “આ કાણુ? અહીં ક્યાવી?” એ પ્રશ્ને તેમના મનમાં ખજા વઠ તેમને ગુચ્છ ના એટલામાં તે ફરી બોલ્યા—
“જાનરાજનહી, આપનો મહદગા જ છું આ તાનાડગનને આપ નાનાસાદેમને, નહીં, અને હેમે સાદેમ થમાડ પ્રેમ? મોલો, જરાનર?”

તેઓ ચમચ્યા પ્રથમ પગલીએ જ વેપ કર્યો ગયો પણ આ કાણુ? આપણને જવાને એ બગબદ ઓળખે છે, અને આપણે તેને ઓળખી શક્યા નહીં તેને પુરો કરવો જોઈએ નહીં તો બાતના મહાર જેને તો દસાથુ, એવું પણ તેમના મનમાં આવ્યું “મ્હારે પ્રિય મિત્રનું ચાકા ધર્યો નહીં હું આપનો દોરત, આપનો મેનક જ છું—મ્હારી નંદ નગર આપનું કાર્ય સધાને નહીં હું તમે મને ન ઓળખ્યો?” એમ કહેતા હરિમ દાદી મુઠ્ઠાની નાખ્યા અને તેની તરફ સાશ્વર્યથી જોતા તાનાડના મુખમાંથી આ શબ્દ બહાર પડ્યા—“કાણુ માનોડરાન! રાગાસ! તમારી ગોળના મિત્રપૂર થઈ છે, તે ચોગર જ છે શુદ્ધ ચાર તરીકે તમે પૂર્ણ લાવક છો તમને જ પ્રથમ મળવાના હતા, અને આ બનાવાસે રાખ થયા, ચાલો

“દિની ગયે, આમેસે આયે, ગયે પીછું મનતાના

બોલ ખુબી, ઓહાં તુમારી, મડડ બડેને પિગતા

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, તથા બહાગ્ગામના વિઝીટરો, મારે
મુબારકમાં ફક્ત એક જ.

“શ્રી નૃસિંહ હિન્દુ લૉજ.”

આ હિન્દુ લૉજ તેના હિન્દુ માલિકોની ખાસ જાતી દુખરેખ
હુઠળા તદ્દન નવી જ મેનેજમેન્ટ માથે ચલાવવામાં આવે છે. માલિકોની
પડતી અસાધારણ ધર્માય તે જ અમારૂં એક સાચું મરનીફિકેટ છે.
એક જ નખત પંચાંગનાં વધુ ખાતો થશે

ઠેકાણુ-ઠાકરૂં મારફીટ મામે

ગીમ્પ્સ ઓફ લૉજ

અમૃતાંજન

(૧૯૭૮)

એ દેશી દવામાંથી હિન્દુસ્તાનમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.
તેનો ઉપયોગ, જ્યાં તમને શરીરમાં ખરજબુ થાય ત્યારે,
અમૃતાંજન વાપરજો. આખા શરીરના કોઈ પણ ભાગ પર એક
અતિશય રામબાણ ધસાવ પુરવાર થયેલો છે

ફક્ત દસ આનાની કીમતમાં
તે દરેક ઠેકાણે વેચાય છે

આજના ભણેલા ડાક્ટરો અમૃતાંજન વાપરવાની
મજબુત ભલામણ કરે છે

અમૃતાંજન રૂપા નં. ૧૬૦ પ્રિન્સિપલ, મુબાઈ.

આ ચાર જણાઓએ સાસુઓનો વેપ ધાર્યો હતો તેઓ નિરિધને મિત્રપૂર પહોચ્યા ત્યાં ગામ બહાર આવેલ ઉજ્જવડ જગ્યામાં એક ખડિયેર મકાનમાં આવી તેમણે ઉનારો લીધો તેઓ હલ્લુ વિશ્રાંતિ લેતા બેઠા હશે ત્યાં એક કુટીર આવી પહોચ્યો તે આનંદા આપણા ચાર મુસ કરમાથી એકે ગાળા અવાજે પછયુ “કાણુ છો તમે?”

હતીને માલગ્ગએ ઉતાર આપ્યો—“દોસ્ત, દોસ્ત હુમન નથી તાન મ તમને ઓળખ્યા પણ તમે મને ઓળખ્યો નહીં તમારો વેપ મહારાવી છુપાયો રહ્યા નહીં તન અહીં કયા કામ માટે આવ્યા છો તે પણ હું જાણુ છું હું ધારતો જ હતો કે તમે જ્યાં આવશો તમારી તપાસપર જ હતો અને જો માલગ્ગપર આવેલા એક વડના ઝાડ નીચે હું પડ્યો હતો ત્યાંજ મહે તમને દીક્ષા, અને તમારી પુઠે આપ્યો, સમજ્યા મહરમાન—”

આપણા આ ચાર મુસાફરો આશ્ચર્યથી તેના તરૂં જોઈ ગયા “આ કાણુ? અહીં નામા તે ફરી જોવા—
નાનાસાહેબને, નહીં”

પુસ્તક ૨૫ સુ,]

જુલાઈ, ઈ. સ. ૧૯૨૦

[અંક ૭,

ગીતાનો આદેશ.

પ્રેષક —૨. મોતીલાલ નેહરુલાલ મહેતા.

' All the problems of human life arise from the complexity of our existence, the obscurity of its essential principle and the secrecy of the inmost power that makes out its determinations and governs its purpose and its processes. If our existence were of one piece—solely material vital or solely mental or solely spiritual or even the others entirely or mainly involved in one of these or quite latent in our being there would be nothing to perplex us, the material and vital law would be imperative or the mental would clear to its own pure and unobstructed principle or the spiritual self-existent and self-sufficient to spirit. The animals are aware of no problems a mental god in a world of pure mentality would admit none or would solve them all by the purity of a mental rule or satisfaction of a rational harmony, a pure spirit would be above them and self-content in the Infinite. But the existence of man is a triple web a thing mysteriously physical-vital, mental and spiritual at once, and he knows not what are the true relations of these things, which the real reality of his life and his nature, whether the attraction of his destiny and where the sphere of his perfection.'

—Aurobindo Ghose

ગીતાનો મુખ્ય આદેશ શું છે? વ્યવહારમાં તે કેટલો ઉપયોગી છે? જે વખતે તે આપનામાં આ ચો દેતો તેને ઘણો કાળ થયા છતાં અને તે કાળમાં મનુષ્યના વિચારમાં, તેના જીવનમાં અનેક ફેરફારો થયા છતાં આજના મનુષ્યનું જીવન ઉત્તમ કરવામાં તેનો શું ઉપયોગ છે?

મનુષ્યનું મન હમેશા આગળ વધે છે, પોતાના વિચાર દરેક છે, વિદ્યાગ કરે છે અને તેનું પરિણામ એ આવે છે કે ભૂતકાળના વિચાર અને ભૂતકાળની ગોવો નિર્માન થાય છે અથવા તે રહેન હોય તો તેમાં દરન અથવા અદરશ્યપણું ઘણા ફેરફાર કરે છે.

સાક્ષાતજીવન રૂ. ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

ભૂતકાળના શાસ્ત્રો તે જ ઉત્તમ કહી શકાય કે જો તે વખતોવખત મનુષ્યના કે તો વિચારને સહાય આપી શકે કારણ કે દરેક કાળે તે શાસ્ત્રના વિચાર ગમે તેવા અપૂર્ણ લાગે તેપણુ તે શાસ્ત્રના સત્યને, તેના અનુભવને અસર થતી ન જોઈએ સસ ત્રણે કાળમાં સહ રહેતું જોઈએ.

ગીતા એક એવું પુસ્તક છે કે જેનો વણા કાળ સુધી વણી રીતે ઉપયોગ થતા હતા તેજુ સત્ય હજી જાણે તાજી જ હોય, તદન નવું જ હોય તેમ લાગે છે કારણ કે મહાભારત વખતે કહેવામાં આવ્યા હતા તે જ આદેશ હજી અને હમેશા અનુભવમાં લાવી શકાય છે હિંદુસ્થાનમાં હજી પણ વણા ધર્મને એ અન્ય પ્રમાણભૂત છે તેનો આદેશ જો કે બધા ધર્મવાળા સર્વોચ્ચ સ્વીકારતા નથી જતા બહુ જ કિંમતી છે એમ સર્વ કહી ન કરે છે વળી તે આદેશની અસર માત્ર વિચારમાં, તરનચિંતનમાં જ રહેવા નથી, પણ જીવનમાં પણ ધણી ઉપયોગી નીતરી છે તેની અસરથી જાન અને ક્રિયા વિકાસ પામ્યા છે તે આદેશની અસરથી આ દેશની વિદ્યા કળામાં ધણી વૃદ્ધિ થઈ છે એક મહાન પુરુષે હમણાં એવું પણ કહેતું છે કે પ્રભુમય જીવન માટે જે આત્મજ્ઞાનની જરૂર છે તે સર્વ ગીતામાં મળી શકે છે આ કહેવું સંબંધિત ખરું મોખીએ તો ગીતા પ્રત્યે આપણે વહેમને ઉત્તેજન આપ્યું ગણાય. આત્માનું સત્ય અનત છે અને તે સર્વ ગીતામાં જ સમાયેલ છે એમ કહેવાય નહીં, જતા એટલું કહી શકાય છે કે આત્મ-પ્રાપ્તિના ધણા અને મુખ્ય માર્ગ તેમાં છે અને ગીતાનો ઉપદેશ આપ્યાને ધણો કાળ થતા હતા અને તે કાળમાં તત્ત્વજ્ઞાનમાં અને તત્ત્વાનુભવમાં ધણો વિકાસ થતા હતા હજી પણ ગીતા આપણને વણો ઉત્સાહ આપી આગળ વધારી શકે છે હિંદુસ્થાનની બહાર પણ ગીતા જ્યોતનું એક મહાન શાસ્ત્ર ગણાય છે, જો કે ત્યાં ગીતાના યુક્ત તત્ત્વ કરતા ગીતાના વિચારને પ્રધાનપદ મળે છે ત્યારે ગીતામાં એવું શું છે કે જેથી તેના તત્ત્વની, તેના વિચારની સર્વન આટલી અસર થઈ રહી છે ?

ગીતાના તરનજ્ઞાનથી અને તેના યોગથી, જે મુખ્ય આદેશ નીકળે છે એટલે કે જે વિચારથી ગીતા શરૂ થાય છે, જે વિચારથી ચાલુ રહે છે અને જે વિચારથી સમાપ્ત થાય છે તે એ જ છે કે જે ઉત્તમમાં ઉત્તમ, અતીતમાં અતીત આત્માનુભવની મનુષ્યના જીવન અને કર્મની સાથે, એકચત્તા કરે છે, તે બે વસ્તુ વચ્ચે સમજણ કરવી સહેલી છે અને ધણા કરે છે પણ ઉત્તમ આત્મજ્ઞાન અને મનુષ્યની જીવનક્રિયા વચ્ચે સમજાવતી કરવા માન્યથી જ છે અને જો સતેષકારક નિર્ણય લાવી શકાશે નહીં ધણા એમ કહે છે કે આત્મજ્ઞાનમાં નીતિમાન, યથાએ એટલે મનુષ્યજીવન સફળ થયું બ્યવહારમાં તેના અર્થની કિંમત છે પ્રજા તેની મનુષ્યદષ્ટિથી મનુષ્યના બ્યવહાર માટે સાત મનુષ્ય બનવા જેટલો ઉપયોગ થયો, તેથી સામાન્ય મનુષ્ય સારો મનુષ્ય થયો, પણ તે પ્રજા થયો નહીં તેવો અર્થ કરવાથી આત્માનું સમગ્ર સત્ય અને મનુષ્યના સમસ્ત જીવન વચ્ચે સંબંધ થશે નહીં, ઉલટું તેથી જેટલી મુશ્કેલી ઝાઝી થાય છે તેટલી જ વધે છે તેમાંની એક મુશ્કેલી.

તો એ જ ઉભી થયે કે મુદ્દને પ્રસંગે મનુષ્યે કેવી નીતિ ગણવી-કે જે પ્રસંગે ગીતા શરૂ થઈ છે અનુન મુદ્દનો નીતિથી જ વિચાર કરે છે તે વિચાર કરે છે કે " એક બાજુ મારો ધર્મ લડવા તરીકે, નાશક તરીકે, રાક્ષસ તરીકે, મુદ્દને મુખ્ય નેના તરીકે શું છે ? આ મુદ્દમાં ન્યાય અને અન્યાય વચ્ચે, સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે મારો ધર્મ શું છે ? મનુષ્યનું કલ્યાણ કરવું એ મારો ધર્મ છે અને તેથી આ મુદ્દમાં પડી પડ્યાનો મદદ થવા છતાં, સત્ય, ન્યાયનું નવું ધર્મરાજ્ય સ્થાપવું એ એક બાજુ મારો ધર્મ છે બીજી બાજુ નીતિની દૃષ્ટિએ, આવા સાધન વાપરવા, આનું કર્મ કરવું તે વાપરવા લાગે છે, દુઃખમય લાગે છે, તેથી કુટુંબનો નાશ થાય છે, વ્યવસ્થા તુટે છે, મનુષ્યજીવન અસ્થિર થાય છે " આ બે વિચારમાં નીતિના વિચારે જોર કરવાથી મુદ્દ છોડી દેવું તે જ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ધર્મ તેને લાગે છે આત્મમાનનો નીતિની દૃષ્ટિએ ઉપયોગ કરવાથી અદિસા પાળવા માં થાય છે, કાંઈને દુઃખ ન થાય તેનું કર્મ કરવા વિચાર આવે છે, કાંઈ પ્રાણીમાનનો જીવ ન લેવાય તે જ ઉત્તમ ધર્મ હોય તેમ સમજાય છે નીતિની દૃષ્ટિએ એવા વિચાર આવે છે કે મુદ્દ કરવું પડે તો પણ આત્મભાવથી કરવું એટલે અસહકાન્ધી, સન્યાસહૃદી, આત્મભજાથી કરવું અને જે આ ઉપાય બાજુ જીવનમાં ફિત્તૂત ન થાય અને અન્યાયનું રાજ્ય વધે તો પણ મનુષ્યની નીતિ તો સચરાસી, અને અન્યાયની સામે થયે એ પશુ એક સદૃશ્ય છે, એમ માનવામાં આવશે.

બીજી દૃષ્ટિએ, એક દેશી તત્વમાનીને મુદ્દ વખતે એવા વિચાર આવશે કે, મનુષ્ય-સમાજ પ્રત્યે ફરજ અટકાવે છે કે જે ઉત્તમ ધર્મ નથી, નીતિમાન, યતુ પણ ઉત્તમ ધર્મ ાથી કારણ કે આત્મા એક છે અને તેને મુદ્દની જરૂર નથી અને તેથી સસાર છોડી, જીવન ત્યાગી, બધા હેતુ કર્મ, એક બીજા પ્રત્યે ધર્મ વિગેરે છોડી દેવા જોઈએ કારણ કે મનુષ્યના જન્મ, મરણ, મનુષ્યના જીવન, સ્વપ્ના જેવા છે અપ્રમાત્મદૃષ્ટિએ તેના કાંઈ ઉપયોગ નથી અને તે પ્રત્યે ઉદારીન થઈ આત્માનુભવના ક્ષેત્રમાં આ માનદમાં મરત થઈ ફરવું જોઈએ.

આ બે દૃષ્ટિઓ તે તે સ્થાનમાં ઉપયોગ છે તેની ગીતા ના પાડતી નથી. કારણ કે સમાજનું કલ્યાણ કરવાનું પણ ગીતા કહે છે સમાજના કર્મમાં જે ભાગ લેવો જોઈએ, તે લેવાનું કહે છે ઉત્તમ સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરવામાં અદિસા એક સાધન છે એમ કહે છે તેમ બોલે માટે સસારત્યાગી સન્યાસી થવાનું પણ ગીતા કહ્યું કરે છે પણ છંદા તે આ સર્વ ધર્મની ઉપર જાય છે સમસ્ત જીવન, સર્વ પ્રકારનું જીવન પ્રવૃત્તિ જ સ્વરૂપ ધ્યાન કરે છે એમ કહે છે અને મનુષ્યના સર્વ કર્મ અને આત્માનુભવથી પ્રાપ્ત થતાં પ્રમુખ્ય જીવનની એકતા કરે છે-આત્માનુભવથી પૂર્ણ પુરોષોત્તમ થઈ કર્મ કરવાનું કહે છે અથવા જેવા ભાવથી સર્વ કર્મ કરી પુરુષ પુરોષોત્તમ થાય તે બતાવે છે.

મનુષ્યજનની બધી મુશ્કેલીઓનું મૂળ કારણ, આપણા શુચવલ્લભરેના સ્વભાવ છે, જે નિયમથી આપણુ જીવન ચાલે છે તેનું અજ્ઞાન છે. આત્મમા-હૃદયમા જે સત્તા, સર્વ ક્રિયા કરે છે, તેના જેવું ઉપર જે અમલ રાખે છે, તેની અવસ્થા જે સાચવે છે, તે સત્તા શુભ રહે છે બે આપણા જીવન એક જ પ્રકારના સ્વભાવથી ઘટાયાં હોય એટલે કે જે નધા મનુષ્ય માન તમોગુણી (બ્રહ્મ) હોય અથવા રજોગુણી (પ્રાણમય) હોય, અથવા સત્ત્વગુણી (મનોમય) હોય અથવા શુણ્ણાતીત (પરમાત્મામય) હોય અથવા આ ચાર ભાવમાથી કોઈ પણ ભાવ, બીજા ભાવને પોતામાં નિત્ય અમાતીને રહી રાકતો હોય તો આપણને કોઈ જાતની મુશ્કેલી નડે જ નહીં તમોગુણી અથવા રજોગુણી સ્વભાવનો ધર્મ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે સત્ત્વગુણી સ્વભાવ પણ શુદ્ધ મનથી તત્ત્વ સમજી શકાય છે શુણ્ણાતીત-આત્મભાવ પણ હ્રમેશ સ્વનત્ર અને પૂર્ણ રહી શકે છે પણ તમોગુણી અને રજોગુણી હોવાથી પણએને તેઓના જીવનમા કોઈ મુશ્કેલીઓ નડતી નથી. મનુષ્ય-મનોમય માત્ર સત્ત્વગુણી જ હોય તો પણ શુદ્ધ મનથી, મન અને હૃદયને સતોષ મને તેવું જીવન કરીએ, તો મુશ્કેલી મરી રહે છે અને માન આત્મભાવ જ સત્ય હોય તો પણ અનત કામ સુધી આત્મ-તૃપ્તિમાં રહેવાથી કોઈ મુશ્કેલી આવે નહીં પણ મનુષ્યનું જીવન આ ત્રણ દોરાનુ બનેયું છે —

૧ તમોગુણ-રજોગુણ મિશ્રિત ૨ સત્ત્વગુણી ૩ શુણ્ણાતીત

મનુષ્યજીવન આ ત્રણ દોરાનુ કોંકડું છે અને તેથી આ ત્રણ વચે શુ સમય છે, પોતાના જીવનનો-પોતાના સ્વભાવનો યુ હેતુ છે, પોતાને ક્યાં જવાનુ છે, શુ કરવાથી પોતે પૂર્ણ થઈ શકે તેની તેને અજ્ઞાન નથી. તેના જીવનમા એક જ દોરા દેખાતો હોય તો કોઈ મુશ્કેલી નડે નહીં પણ આવું વિચિત્ર કોંકડું કેવી રીતે ઉઠે નહીં ?

શરીર (તમોગુણ) અને પ્રાણ (રજોગુણ) મનુષ્ય જીવનનો આધાર છે, કે જેને આધારે જીવન ચલે ચાલે છે, કે જેના ઉપર પોતે ઉભો રહે છે, જેના ધર્મ તેણે પાળવા પડે છે, જેને સતોષ આપવો પડે છે, જે આ પૃથ્વીમા સરીરરૂપે, શરીરમા રહેવાની તેની ઇચ્છા હોય તો શરીર અને પ્રાણનો ધર્મ એવો છે કે જાળીઆના બે ભાગ, કચ્છઆ ઠરી શુદ્ધ કરી, કચ્છ પુરી કરવી, પરિમિત વધારવો, અભિમાન રાખવું, શરીર, પ્રાણ અને અહકારને સતોષ થાય તેવું જીવન ગાળવું જગતનું હૃદયજળ, નીતિધર્મ, અને આત્મધર્મ કે જે મનુષ્યને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે પણ શરીર અને પ્રાણના ધર્મ રહ જરી શકે તેમ નથી તેમજ શરીર અને પ્રાણના હેતુ તેના સતોષના ઉપાય મનુષ્ય ન શોધે, કોઈ મનુષ્ય પ્રકૃતિને વશ ન જ થાય તેમ નથી શકેતું નથી

વળી શરીર અને પ્રાણ તદ્દન નિરૂપણી છે એમ નકળા ઘઈ સકતું નથી શરીર અને પ્રાણનો મનુષ્યજીવનમા જોડલો ઉપયોગ છે, જે કારણને માટે તે સ્વભાવમા આવેલ છે તે ન ધ મનુષ્ય અવલોકી શકે તેમ નથી

ક્રમનાના પત્રો ૩ ૨-૦-૦ એન એમ રિપાઈ એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

અને વળી શુદ્ધ આત્મા કે જેનાથી મનુષ્યજીવન સીવાય બાકીનું બધું તત્ત્વ સમગ્રય છે તેમાં પણ જ્યારે મનુષ્યજીવની ચાલી નથી મળતી ત્યારે શુદ્ધિ પાછી હરે છે અને શરીર અને પ્રાણયુક્ત તમોગુણી અને રજોગુણી જન જ રહીકારે છે, તેને જ પૂર્ણ કરે છે તેથી તેના સતોત્ર માટે જ મનુષ્ય હવે છે કોષ્ઠપણ પ્રમાણે આપણે જ જીવન, આપણી જ સત્તા વધે, આપણા જ રક્ષણ માટે લડાઈની સામગ્રીઓ ભેગી કરી આપણું તમો-રજો-ગુણાત્મક જીવન દૃઢ કરવું એ આ કાળના મનુષ્યને મોટો ધર્મ લાગે છે બીજા બધા ધર્મ ક્યારાજ માનવામાં આવે છે અને આ મોટો ધર્મ પોષણ માટે જ સાધનભૂત હોય તેમ માનવામાં આવે છે આ પ્રમાણે પરમય જીવન તે જ મનુષ્યને માટે આ યુગમાં ઉત્તમ મનાય છે

શરીર અને પ્રાણ ધણા ઉપયોગી છે જના તેનાથી જ માન મનુષ્યજીવન રચાય નથી તેમ જ મન પણ શરીર અને પ્રાણનો નોકર છે એમ નથી અને તેને પણ તેની નોકરીના બદલામાં થોડાકે સ્વાદ આપવા માટે રાખેલ છે એમ નથી શરીરનું સુખ વધારવા માટે જ મન રાખેલ છે એમ પણ નથી જેમ શરીર અને પ્રાણ મનુષ્યનો આધાર છે તેમ મન પણ મનુષ્યનો મોટો આધાર છે મન મનુષ્યનું રૂપ છે, મન જેમ જેમ કેળવણી પામતું જાય છે તેમ તેમ તે શરીર અને પ્રાણો પોતાના નોકર કરે છે, પોતાના જરૂરી સાધન કરે છે- કે જે વિદ્યારૂપ પણ થાય છે કારણ કે નહીંતર મુસ્કેલીઓ ઉભી થાય નહીં મન પોતાના સતોત્ર માટે અને પોતાના વિકાસ માટે શરીર અને પ્રાણને વાપરે છે તેથી મનુષ્યનું મન આવા કેટલાક લાવ ઉત્પન્ન કરે છે —

૧ રજોગુણી-કામી ૨ તમોગુણી-આળસુ ૩ શુદ્ધિવાન ૪ લાગણીવાન ૫ નીનિરાળ ૬ વિચારવાળ ૭ પ્રેમમય ૮ વિચક્ષણ

વળી તે આ દરેક લાવને ઉત્તમ કરવા મથે છે, તેના ઉચ્ચ સ્વભાવનો રસ આપવા મદદનત કરે છે પણ તેના પ્રાણ અને શરીર તેને વિદ્ય કરે છે આપણને પરમાર્થની ભાવના થાય છે પણ આપણું જીવન તે પુરી થવા દેતું નથી આપણને નીતિવાન થવાની ઇચ્છા થાય છે પણ આપણું જીવન તે ઇચ્છા પુરી થવા દેતું નથી પ્રેમમાં પણ પરિપૂર્ણતા મળી શકતી નથી

કરુણા, દયા પણ જોઈએ તેટલી સારા પ્રમાણમાં વધારી શકતા નથી વળી જગતના સર્વ ભોગો, શરીર અને પ્રાણના સતોત્ર માટે મેળવવા મદદનત કરીએ તો તે પણ મળતા નથી

મનુષ્યની શુદ્ધિ આ પ્રમાણે એક પણ લાવ ઉપર જાય મેળની શકતી નથી તો બધા લાવ ઉપર સી રીતે મેળની શકે અને તેથી જ જીવન જીવન ધારા ધારણ, ધર્મ, યમ, નિયમ, નીતિ, સત્ય, અસત્યના માર્ગે આનંદ, પ્રેમ, દયા, કરુણા, એકતા, સ્વતંત્રતા, સ્વાધીનતા, ભોગ, શક્તિ, સુખ, દુઃખ વિગેરેના ધર્મ પોતાની શુદ્ધિ પ્રમાણે ધડી પોતાના જીવનમાં મનુષ્ય ઉનારમાં મથે છે

ગુણાત્મક સત્ય તો અતીત જ રહે છે આપની શક્તિની બહાર જ રહે છે, કોષ્ઠ જ લાગ્યશાળી પુરૂષ તેની નજીક પહોંચી શકે છે મનુષ્ય સમાજ તો ઉપરમોના કોઈ પરિ

સરસ્વતીયર ભાગ ૧ લેા ૩ ૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એડીટર, મુબાઈ

નિજા ધર્મે જ રસીકર કરે છે અને તે જ પૂર્ણ હોય એમ માની બેસે છે આ પ્રમાણે મનુષ્ય-જીવન આમ તેમ ધસડાય છે, સત્ય પકડી શકતું નથી, પોતે નક્કી કરેલ આત્મા જ સત્ય હોય તેમ માની તેમા જ જીવન વ્યતીત કરે છે અને મન, પ્રાણ અને શરીરના ધર્મ ભાગે છે. આમ જ થાય છે તેવું કારણ આત્મા અને મન, પુરૂષ અને પ્રકૃતિ ભુદા જ જોવામા આવે છે અથવા મનને મનુષ્ય જીવનના રહસ્યની ખબર પડતી નથી તેથી આમ જાને છે મનુષ્ય-જીવનનું ખરૂં રહસ્ય તો મનની ઉપર જ છંદ તપાસ કરીએ ત્યારે જ ખબર પડે છે

મનની ઉપર જે વસ્તુ છે તેની મનને કાંઈક ખબર પડે છે, પોતાના મનોરથ ઉત્તમ કરનામા મન આ વસ્તુ થોડી ધણી જાણે છે, પકડે છે અને તેનો કાંઈક અનુભવ લે છે, પણ તે વસ્તુ મનની ઉપર છે, સ્વતંત્ર છે, અતીત છે, અગ્રાધ છે, અનંત છે, એક છે તેને જ અમે પરમેશ્વર પરમાત્મા પરબ્રહ્મ કહીએ છીએ આ વસ્તુને જ 'બ્રહ્મા' માટે, તેમા પ્રવેશ કરવા માટે, તેની સાથે જોડાવા માટે, તેને પોતાની કરવા મન મથે છે કાંઈ પણ રીતે તેની સાથે સંપર્ક બાધવા છાંટે છે અથવા પોતે તેમા લય થઈ જવા છાંટે છે

મુશ્કેલી એ છે કે આ આત્મા શુદ્ધભાવે મનથી એટલા અતીત છે, જીવનથી એટલા અન્યકત છે કે તેનું સ્વરૂપ મનથી ગ્રહણ થઈ શકતું નથી જ્યારે તે મનથી ગ્રહણ થઈ શકતું નથી ત્યારે પ્રાણ અને શરીરમા તેનો સ્વભાવ ઉતારવો કેટલો મુશ્કેલ હોઈ શકે તેથી જ કેટલાકે મનુષ્યો સંસાર ત્યાગી સંન્યાસ લઇ આવા અગમ્ય સ્વરૂપમાં લય થવા પ્રયત્ન કરે છે જેમ જન્નાદી આત્માને છોડી શરીર અને પ્રાણના સુખમા લય થવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેઓ માને છે કે મનુષ્યજીવનથી આત્મા અસજ હોવાથી જીવન મુક્તિ નિર્વાણ પામવું તે જ ઉચ્ચ ગતિ છે તે વખતે કાંઈ જીવન રહે તો તે માન નિર્વાણ પામવાની તૈયારી કરવા બેઠેલ જ ઉપયોગી મનાય છે અને પ્રાણ અને શરીરના ધર્મની મન ઉપર અસર થતી હોવાથી તે મુશ્કેલી મટાડવા અધ્યાત્મમાગમા મનુષ્ય આત્માને મનોમય સત્યચુણી-સદ્ગુણી બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને સત્ય, અસત્ય, પ્રેમ, દયા, એકર્ષતા વિગેરેના ધર્મ આવા સત્યચુણી નિરાશ મનથી નથી કરે છે આના મનોરથ જીવન સુધારે છે, આત્મા એક છે એનું જ્ઞાન આપે છે અને તેથી સર્વ પ્રાણીમાત્ર એક છે એમ પણ ખબર પડે છે. આના પ્રકારના આત્માનુભવનો મનમાં ઉપયોગ કરવાથી, તેનો સમાજના ધર્મ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવાથી અને ચાનુ નીતિ અને વ્યવહારનું મિશ્રણ કરવાથી અને તેને લગતી ક્રિયાઓ ધરનાથી જગતના મોટા ધર્મો ઉત્પન્ન થયા છે દરેક ધર્મે કાંઈક જીવ મેળવી છે, વધારે તેજ મેળવે છે, વધારે સારો આત્મધર્મ ખતાવે છે પરંતુ તેઓએ પૂર્ણ જીવ મેળવી નથી તેઓએ માત્ર સમભુતી કરી છે અને તેથી જ્યારે તે ધર્મો મનુષ્યજીવનના ઉપયોગમા લેવામાં આવે છે ત્યારે નિષ્ફળ નામ છે મનુષ્યજીવનની મુશ્કેલીઓ ઓછી થતી નથી પણ વારંવાર ગભીરરૂપે પ્રગટ થાય છે જેમ કુશ્વેત્રનું મહાભારત સુદ થયું તેના સુદ આત્મા કરે છે શુદ્ધિ અને મનને આ પ્રમાણે આત્મ-ભાવવાળું કરનાથી શુદ્ધિ અને મન પોતે જ નાશ પામે છે બાકામા એનું જ કોઈ તરફ રહે

છે કે જે મનુષ્યજીવનો પોતામાં અને તાવે છે છતાં તે જીવન ખીજમાં માત્ર જ રહે છે અને તેનો સર્વત્ર અંત આવતો નથી જીવિને પણ અંતિમમથ કરવાથી, મનુષ્યે નહિ કરેત ધર્મના કલ્પનો પ્રમાણે તે જે કાર્યક્રમ જીવે છે તેપણ મનુષ્યજીવનની નિષ્ફળતા બતાવે છે અને કહે છે કે આ શરીરમાં અથવા આજના મનુષ્યજીવનમાં નિર્વાણ મળી શકે એમ નથી પણ મનુષ્યજીવન ઊડવાથી જ, સ્વર્ગ અથવા નિર્વાણનું સુખ મળે છે, કારણ કે ત્યાં જ પ્રમુખ જીવન છે.

આઠી ગીતાનો આદેશ મુશ્કેલી મગડે છે આત્મા, પરમાત્મા, પરમેશ્વર, જીવ, જગત્, પ્રાણિ વિગેરેનું સત્ય બતાવી ઉપનિષદનું દોહનું કરી મનુષ્યના જીવનપ્રતિ અને મનુષ્યના સર્વ કર્મ પ્રતિ ગીતા આદેશ આપે છે મનુષ્યના મનને જેટલી મુશ્કેલી લાગે છે તેટલી બધી ગીતા મગડે છે એમ અમે કહેતા નથી અગાઉના મનુષ્યના મન જેવાં હતાં તેવા પ્રત્યે ગીતા કહેતી હોવાથી હમણાં સમજીજીવનના ઉદ્ધારમાં જે મુશ્કેલીઓ નડે છે તેકમ મગડતી તે ગીતા બનાવતી નથી ગીતા એક વ્યક્તિ પ્રત્યે જ કહેવામાં આવેલ છે કે જે વ્યક્તિ આત્મજ્ઞાનને માટે, આત્મભાવથી મનુષ્યજીવન મુધારવા તૈયાર થયેન છે, અને ખીજ મનુષ્ય માટે તે આત્મ વિકાસના માત્ર, નિયમ વિગેરે બતાવે છે તેનો આદેશ ખીજ કોઈના કલ્પના સા કહે છે પણ તે સર્વનો મુખ્ય હેતુ તે સર્વથી અતીત વસ્તુ સમજાવવામાં જ રહેલ છે કે જે વસ્તુ કોઈલાગણીથી પુરો જ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે ગીતાનો આદેશ —

(૧) રજેશુષ્ણી અને તમોશુષ્ણી મનુષ્યને એમ કહે છે કે તું એમ માન કે બધા પ્રાણી માન એક પ્રભુની સત્તાથી ઉત્પન્ન થયા છે પણ તે સત્તા માવાવી પ્રભુની છે તેથી માન સિદ્ધિ મુખમાં જ રમવાથી તે માવા તને વધારે દાકશે, તારા અજ્ઞાન વધશે અને તને સત્ય અને જીવનના હેતુ મળશે નહીં ગમે તેમ કરી જીવવું, સત્તા મેળવવી, ઈર્ષ્યા પુરે કવી, નાશ રાખવું, અહકાર રાખવો અને સ્વાર્થ માટે જ જીવન ગાળવું એ અમુરનો સ્વભાવ છે અને તે સ્વભાવથી જીવન અધમ થતુ જાય છે તમોશુષ્ણી અને રજેશુષ્ણી સ્વભાવના માટે, ધમથી પોતાની ઇચ્છા વશ રાખી પોતાનો સ્વભાવ પોતાને તામે રહે અને સમાજનું કલ્યાણ કરે તેવા કરવો જોઈએ

(૨) જે મનુષ્ય વિચાર કરી શકે તેવા, નીતિમાન, સાત્વિક, સમાર્જના અને ડુગના ધર્મને અનુસરે તેવો હોય તેના પ્રતિ એમ કહે છે કે આ તારો ધર્મ જરૂરી છે, ધર્મ પાળવો જોઈએ, પણ તે જ માત્ર પરમ સત્ય નથી મનુષ્યે એક અમર, સનાતન ધર્મ પણ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ અને તે પ્રાપ્ત કરવા માટે મનથી ધમપેના ધમથી અતીત થતુ જોઈએ, અહકાર ઊડવો જોઈએ, તારા કર્મ પ્રભુને સોંપી તેના સંકષ્પમાં રહેતુ જોઈએ મન ત્રણ શુણ્ણી અસર નીચે રહે છે તે ત્રણ શુણ્ણી ધર્મને અનુસરે છે પણ જીવની અતિમ ગતિ ઈશ્વર થવાની છે, મુક્ત થવાની છે અને તે આત્માની સ્વતંત્રતા જાણવાથી જ પ્રાપ્ત થશે જે પ્રમુ સર્વ ધર્મથી અતીત છે તેને મળવા માટે મનના ધમથી અતીત થતુ જોઈએ

(૩) ને મનુષ્ય આત્માના નિર્ગુણ સ્વરૂપમા લય થના ઇચ્છે છે, જે જીવન અને કર્મ વચ્ચેના તૈયાર છે, તે જ જીવનનો હેતુ છે એમ જે માને છે તેના પ્રતિ ગીતાનો એ આદેશ છે કે તમે જે માર્ગ સીકાર્યો છો તે પ્રભુપદ પ્રાપ્તિનો એક માર્ગ છે પણ ધણો મુશ્કેલ છે, કર્મ ન કરવા એ ધર્મ જગત પાસે, જગતના અનુકરણ માટે બનાવેલો તે ધણો જોખમભરેલું કામ છે આ માર્ગ મોટો છે ત્યાં મનુષ્યને માટે ઉત્તમ નથી આ નાન સત્ય છતાં સમગ્ર સત્ય નથી

અનત એ વકત પરમેશ્વર સ્વરૂપ તે માત્ર અન્યત્ર, અસંગ, નિગુણ નથી પણ અલિસા, આ જગતમાં, મનુષ્યમાં, સર્વમાં, વ્યકત થયેલ છે, પ્રગટ થયેલ છે અને તેથી તેનો અવ્યકત સ્વરૂપે અનુભવ કરના ઉપરાત વ્યકતરૂપે અનુભવ કરવો જોઈએ એટલે જગતમાં, મનુષ્યમાં, સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં, સર્વ, સર્વ પ્રકારના સ્વભાવમાં અનુભવ કરવો જોઈએ એટલું જ નહીં પણ સર્વ ક્રિયામાં, સર્વ ક્રિયાથી, શુદ્ધિથી, હૃદયથી, ઇન્દ્રિયથી, પ્રાણથી પણ તેનામાં લળવું જોઈએ અને તેમ થાય તો જ મનુષ્યને આત્મા, પરમાત્માના સ્વરૂપ અને તેનો સ્વભાવ સમજાશે અને તેની મનુષ્યને રૂપે જે ક્રિયા થાય છે તે પણ સમજાશે આ પ્રમાણે પ્રભુ જેવો બની એટલે સાદૃશ્ય મુક્તિ પામી, પ્રભુનો સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરી, એટલે સાધર્મ્ય મુક્તિ પામી સમ્રાટ બની પ્રભુનું ધર્મરાજ્ય ભોગવી આનંદ લઈ શકાશે કે જે રાજ્ય કર્મથી, ભક્તિથી અને જ્ઞાનથી મળી શકશે વળી તે જગતનો ઉદ્ધાર થાય તેના પ્રભુના કર્મનાળા કરતો રહેશે આહી જે કમ થાય છે, જે અર્પણ થાય છે અને જગતમાં જે જીવન ધાય છે તે સર્વનો તે જ હેતુ છે આ ઉત્તમમા ઉત્તમ આદેશ પહેલાં મહાત્માઓ કે જે તે નિર્ભયતાથી પાળી શકે તેના પ્રતિ છે, જ્ઞાની, કર્મી, પ્રેમી કે જે પ્રભુના સર્વ રૂપમાં રમી શકે છે, પ્રભુને માટે જ જીવે છે, તેના માટે જ કર્મ કરે છે એટલે જગતમાં સર્વને માટે જીવે છે, અહંકાર છોડી પ્રભુની આજ્ઞા પાળે છે તેના પ્રતિ છે આહી આપણને એક મોટું વચન મળે છે કે જેનો આપણે વિશ્વાસ અર્થ કરી શકીએ છીએ-કારણ કે જો મનુષ્યનો ઉદ્ધાર થઈ શકતો હોય તો મનુષ્ય સમાજનો શા માટે ન થઈ શકે ?-તે વચન એ છે કે બધા મનુષ્ય-જને તેમની ઇચ્છા હોય તો-પાપીમાં પાપી પણ, આ યોગમાર્ગ ગ્રહણ કરી શકે છે અને આત્મસમર્પણથી અને અત્યર્થમાં પ્રભુમાં અદ્ય અદ્યાથી તેમાં દલિભૂત થાય છે નિઃશયની જરૂર છે, અદ્યાની જરૂર છે, પ્રભુના સ્વરૂપમાં પ્રેમ, અને તેનું સ્વરૂપ-તેનો સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્સાહ જરૂરનો છે કારણ આપણે તેના જ અરા છીએ, તેનો સ્વભાવ પણ આપણામાં (અવ્યકત) રહેલ છે તેથી તે પણ વ્યકત કરી સર્વ પ્રકારથી આપણે પ્રભુમય થઈ પ્રભુ બનવું જોઈએ *

* આમ પ્રમા પ્રગટ થયેલા બાણ અરવિંદ યોધના અમેજી લેખનો અનુવાદ-—ગોપીનાથ

અનુગમન. ૩ ૦-૮-— એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

આપણી સ્ત્રીઓની ઉંચી કેળવણી.

લેખક - રા સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે, ખી એ

અસાદ વડિ ૩ ના “ નવજીવન ” ના અ કમા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ વિષેના લેખમા સ્ત્રીઓની કેળવણી વિષે થોડા વિચાર દર્શાવેના છે સ્ત્રીઓની કેળવણીનો ઉદ્દેશ, દિશા, તેમ જ ઢમનો વિચારપૂર્વક નિર્ણય થવો જોઈએ એવું એમા સૂચન પણ છે આ મહત્ત્વના વિષયપર ગુજરાતના સર્વ હિતચિન્તકોએ-ખાસ કરીને કેળવણીના વિષયમા રસ લેનાર સ્ત્રીપુરુષોએ-પોતાના પાઠક વિચાર પ્રગટ કરવા જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ તેને અમલમા મુકવાનો વ્યવહાર પણ ઉપાય સૂચનવા જોઈએ

આ નમ લેખમા આપણી સ્ત્રીઓને ઉંચી કેળવણી આપવાની જરૂર છે કે નહિ, અને હોય તો તે કેળવણીનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઈએ, એ વિષયપર કંઈક કહેવા ધાર્યું છે

પ્રથમ તો, ઉંચી કેળવણી એટલે શું ? નહિ જાણેન સર્વ પવિત્રમિદ વિચરે । જ્ઞાન જેની પવિત્ર વસ્તુ આ જગતમા ખીજી એકે નથી આ બહુ મહીર અર્થવાગુ વામ્ય છે, અને મનુષ્યના આત્માની ઉન્નત દગાને અર્થે યોગ્ય છે મનુષ્યના આત્મામા નિગભાવ હોઈ ચકે નહિ, અને તેથી પુરુષનો તેમ જ સ્ત્રીનો આત્મા તો એવું સ્વરૂપ છે જ્ઞાનથી આત્મસુખ મળે છે, અને તે સ્ત્રી વા પુરુષને સરખા પ્રમાણમા જ મળે છે એટલે જેને આપણે હાન ઉંચી કેળવણી (Higher education) કહીએ છીએ, તે પ્રાપ્ત કરવાનો જેટનો અધિકાર અથવા જેટની જરૂર પુરુષને છે, તેટલી જ સ્ત્રીને પણ છે આ બહુ સરળ તર્ક છે, કેમ કે આત્મસુખ અથવા જ્ઞાન જાણે સર્વ જ ઉપકારક છે આની રીતનો નિષ્પત્તિપાત વિચાર કરનાર કોઈ પણ પુરુષને એમ ના થવું જોઈએ, કે સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કોટિના જ્ઞાનની જરૂર નથી, કે તે પ્રાપ્ત કરવાનો તેમનો અધિકાર નથી જે આનન્દગાન માનવાત્કયને સુખ આપતું હતું, તે જ જ્ઞાન મૈત્રેયીને કે ગાર્ગીને પણ તેવો જ આત્માનુભવ કરાવતું હતું એમ આપણે વાત્ચીએ છીએ, ભારે તે જ જ્ઞાનની ચર્ચામા-જ્ઞાન મેળવનાના અધિકારમા-વિચરેદને આપણે કેમ સ્થાન આપી રાખીએ ?

હવે, ઉંચી કેળવણી અથવા ઉચ્ચ જ્ઞાન સ્ત્રીઓને પણ જરૂરતું જ છે, એમ સ્વીકાર્યા પછી વિચારવું એ રહ્યું કે એ કેળવણીનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઈએ ? આ પ્રશ્નના નિર્ણયમા વ્યવહાર કહાપણ બહુ જરૂરતું લાગે છે અનન્યતા, કોઈ છુટક પૂટક સ્ત્રીચક્તિને જ્ઞાનના અગાધ અને વિશાળ પ્રદેશમાં યથેચ્છ વિચરવાનો સપૂર્ણ અધિકાર છે એમાં મતભેદ હોવો ન જોઈએ એ સિદ્ધાન્ત ઠગૂન નહિ કરનાર પુરુષ પોતે સ્વાર્થી છે એટલું જ સિદ્ધ કરી આપે છે પરંતુ ન્યાયાળા સમાજનો પ્રશ્ન ચર્ચાતા હોય, ત્યાં અપરાધ નહિ પણ નિયમ ધમત્તા જોઈએ આપણા દેશની સ્ત્રીઓને સામાન્ય રીતે કેવું જ્ઞાન હોય તો તેઓ સુખી થાય,

અને ખીજને સુખી કરે? એ જ્ઞાન કેટલી ઉંચી દક્ષાએ સામાન્ય રીતે જવું જોઈએ? અને એ જ્ઞાનના માર્ગ કેવા હોવા જોઈએ? આવા પ્રશ્નોના સતોષકારક ઉત્તર આપણે ધડવા જોઈએ.

આપણી હાલની સ્થિતિ જોતાં એ પ્રશ્નોના ઉત્તર અમુક વ્યક્તિએ નહિ, પણ શિષ્ટ જનોના મઝાએ, ધડવા ઇષ્ટ લાગે છે કેમકે એમ થાય તો જ તે સમાજના મ્હોટા ભાગને રૂએ, તેવા થવાનો સભવ છે અમુક વ્યક્તિની પોતાની જ ધૂન સર્વમાન્ય થઈ શકતી નથી, કદાચ એમા બહુ જણનું સુખ પણ સમાયેનું હોતું નથી.

જતા આ વિષયપર મ્હારા નમ્ર અભિપ્રાય રજુ કરવાનું હું સાહસ કરું છું પ્રથમ, સ્ત્રી-જ્ઞોની ઉંચી કેળવણીમા આપણા દેશનું ઉંચામા ઉચું સાહિત્ય સારા પ્રમાણમા હોતું જોઈએ ઉંચામા ઉંચું સાહિત્ય રોધવાને વિશાળ સચ્ચત સાહિત્ય તરફ દૃષ્ટિ કરવી જ પડશે, તે સાથે આપણી યુજ્જરાતી સાહિત્યસામગ્રી પણ રજુ કરવી જોઈએ આ સ્ત્રીજ્ઞોની ઉંચી કેળવણીનો સવાય છે, એટલે જગતના સાહિત્યમાથી પણ અમૃતપાન થવું જોઈએ અને તે કરવાને મારે હાલ તુરત તો (જ્યાં સુધી જગતનું સાઈ સાઈ સાહિત્ય આપણી ભાષામા આપણે ઉતારી શકીએ નહિ ત્યાં સુધી) અંગ્રેજી સાહિત્ય પણ ઓછું અમૃતનું નથી જ એટલે સરકૃત, યુજ્જરાતી, ને અંગ્રેજી એ ત્રણે સાહિત્યની રસસામગ્રી તૈયાર થવી જોઈએ.

ખીજી, વિજ્ઞાન અને ગૃહકલાઓનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધણુ આવશ્યક છે આપણા નરનું અજ્ઞાન, આપણા સમાજ ના વહેમ, 'વગેરે આથી જ ટળશે, અને આપણો સસાર વવારે ખીલાશલ્યો પણ થશે.

ત્રીજી, આપણા દેશનો આજ સુધીનો ઇતિહાસ અને તેપરથી લેવાના અનેક ભોધ પણ તારવી કહાડવા પડશે જૂનકાળના અસ્પષ્ટ જ્ઞાને ભરિખ્યનો પ્રનાસ સપૂર્ણ વાલદાયક નથી થઈ શકતો એ સહુ સમજે છે.

વળી, ધર્મશિક્ષણનો નિકટ પ્રશ્ન તો રહામે પડેનો જ છે ધર્મશિક્ષણ જોઈએ એવું હવે ઘણા કમૂચ કરે છે, પણ તેના માર્ગમા એકમત નથી આસપાસની ગ્રિતિમા ધર્મ પ્રવેશ ન કરે, સાસુધી ધર્મશિક્ષણ બહુ ફનદાયક ન થાય, એ પણ સર્વમાન્ય વાત છે.

આ બધા જ શિક્ષણમા અન્તર્ગત મુદ્દા એ છે કે આપણી સ્ત્રીજ્ઞોનું આર્થિક સમવાધ રહે એના ઉપાય યોજવા રહેણનું હિત કરવાના અકુર તેમના હૃદયમા ડુટે એવું સિયન એ શિક્ષણને થવું જોઈએ તેમ થને સારે ભરિખ્યની પ્રજામા આપણી આજની નિર્મળતાઓ નહિ માન્ય પડે, એવી આશા સકારણ લાગે છે.

આપણી સ્ત્રીજ્ઞોની કેળવણીનું વાહન સ્વભાષા જ હોવી જોઈએ એ હવે કરેવાની જરૂર રહી નથી આ નિનકુન સહેલી નાત સિદ્ધ કરવાની ફરજ પડે, તો તે આપણી અધમ દશા સૂચવે છે સ્વભાષા તેમ જ પરભાષા બન્ને દ્વારા શિક્ષણ આપવાનો મ્હને કંઈક અનુભવ થયો છે, એની વચ્ચે આસમાન જમીનનું અન્તર છે, એકથી જેટલી સરળતા થાય છે તેટલી ખીખી.

વિયમતા ઉત્પન્ન થાય છે, એકથી જેટલો 'માનસિક' શ્રમ થટે છે તેટલો ખીમથી વધે છે. આપણા દેસામાં જ આ પ્રશ્નને ચર્ચવામાં કોલકોષ થાય છે.

જેમ શિક્ષણ તેમ પેરીશણ પણ સ્વભાષાદ્વારા જ થતું જોઈએ, જે જે વિચાર સ્વભાષામાં ન દર્શાવી શકાય, તે તે આપણા નથી એ સ્પષ્ટ છે.

હેવટે, આપણી સ્ત્રીઓને યોગ્ય ઉચી કળવણી આપવાને માટે, અને તે પણ આપણા આદર્શો પોષે એવી આપણી દેમે આપવાને માટે શુનરાનમાં અનેક સચનન થઈ રહ્યા છે એ સત્યતા હિતાવહ છે એ પ્રવૃત્તિઓ સન્માર્ગે દોરાય એટલી પ્રાર્થના આપણી પ્રાચીન દળે કરીશું —

विष्णवे देव सवितद्वुरितानि परासुव । यद् भद्र तप्त आसुव ॥

સકળ વિશ્વને સરજનાર હે પ્રભુ ! અમારા બધા દુષણો દૂર કરી અમારૂં કલ્યાણ કરો

વિચિત્ર વીલ.

લેખક - રા. પુષ્કરરાવ વામનરાવ મહેતા, એમ એ, એનએચ બી

(ગયા અ કથી અનુસંધાન)

પ્રકરણ ચોથું

અનન્ત અને શીરીન.

મીઝ શીરીન દસ્તુર જ્યારે પોતાના કાકાની પાસે " નીમ્મપ્રતિષ્ઠા "ના બત્તામાં વધારે રકમ માગના આવીને ધનજયે તેો ધુતકારી કહાડી, તે જ વખતથી, અનન્તરાયણુ દીત મીસ દસ્તુર તરફ એ-ચાલુ હતું, અને, તે કારણે અનન્તે, મીસ દસ્તુ ની બધી ચોપડીઓ પાંચી કહાડી હતી તેને પરિણામે તેના અન્ત કરણુમાં મીસ દસ્તુર માટે માન અને પ્રેમની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ હતી મીસ દસ્તુર છતાં છે અને પાછી મુલાકાતમાં આવેલી છે એવું જ્યારે અનન્તે જાણ્યું ત્યારે તેણે મીસ દસ્તુરને મળવાનો પહેલી તક શોધી મીસ દસ્તુર મુલાકાતમાં આવી તેને બીજી સદવારે દશ વાગે અનન્ત લેડી પેમાસ્તરના વાનકેશ્વરના બગ-સામાં દાખર થયો. મીસ દસ્તુર અને લેડી પેમાસ્તર નાસ્તો કરી ગયા. મારતાં બેય હતાં ત્યાં બટારે તારાડ ઉઘાડી અનન્ત રાયજીને અન્દર દાખલ કર્યો.

‘આહ ! કેમ છો મીસ દસ્તુર ?’ તેણે આનતેની વાર હાથ લગાવી શીરીનને પુછ્યું.

“ તમે કેમ છો ? મી રાયજી ? ” શીરીને જવાબ આપ્યો. “ પહેલા મહેને ઓગખાણુ ઠરાવા દો મી રાયજી, આ લેડી પેમાસ્તર “ લેડી પેમાસ્તર, આ મી અનન્તરાયણુ ” અનન્ત નમ્યો અને ખુરતી ઉપર બેઠો.

“ હું બહુ જીવો તો નથી આ પોને ? મેં ધાયુ કે તમે 'નાસ્તો કરી રહ્યાં હો' ”

શુભમગિરીનો મજમ (સચિત્રવાર્તા) ૩ ૨-૦૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુદ્રા

“ કંઈ નહિ મી રાયજી ” લેડી પેમાસ્તરે કહ્યું “ જરા મ્હા લેરો ? નીરીન, મી રાયજીને મ્હા આપ ” અનન્તે પોતાની મરજી ઉપરાત મ્હા પીધી પણુ પડી બધા મુમાં થઈ ગયા. વાન કેમ શર કરી તે કાઢને સુઝ્યુ નહિ

“ તમે ધર કેવી રીતે શોધી કહાડ્યુ મી રાયજી ? ” લેડી પેમાસ્તરે આખરે વાત છેડી. “ મેં ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડીયા ‘ ધરજીક ’ માંથી જોઈ કહાડ્યુ અને અત્યારે અહીં આન્યો ”

“ પણુ હું આની હુ એમ તમે કેમ જાણ્યુ ? ” નીરીને પૂછ્યુ

“ મેં ગઈ કાલના ‘ સાંજવર્તમાન ’ મા વાંચ્યુ હતું મેં તો ખાત્રીથી ધાર્યું જ હતું કે તમે કુખી ગયા હસો તમે ગયા પછી હું તમારે ઘેર ગયો હતો પણુ તમે તો ઉપડી ગયા હતા તમારી આંકરે કહ્યું કે “ કાગાર ” સ્ત્રીમરમા તમે ઉપડી ગયા હતા-ક્યાં તેની તેને ખચર નટોતી પછી ‘ કાગાર ’ સુઝાના સમાચાર જાણ્યા તેમાં જે ઉતાર્યો કુખી ગયા તેના નામ છપાયા હતા તેમાં મેં તમારું અને સર જમશેદ પેમાસ્તરનું નામ પણુ વાંચ્યુ હતું તે વખતથી મેં તમારી આજ્ઞા ઊડી હતી, પણુ ગઈ કાને સાંજે જ તે પાડી સજન થઈ ”

“ મારે વાસ્તે આટલી લાગણી ધરાવના માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું ” નીરીને શરમાતાં કહ્યું “ હું જાણતી નહોતી કે તમે મને મળના આવવાના હતા, નહીંતર હું સરનામું કરી જન કંઈ નહીં જે યયુ તે યયુ તમે જીવતાં જગતાં પાછાં આન્યા તેટલો પરમેશ્વરનો પાડ માનુ છું પણુ હમણાં ને હમણાં જ પાછાં એક જ નહિ જવાના હો ”

“ કંઈ નમી નથી હાન તરત તો હું દરિયાથી કટાગી ગઈ છું ”

“ ના, ના હમણાં એ એક જવાની નથી ” લેડી પેમાસ્તરે વચમાન કહ્યું, “ હમણાં તો તે મારે ત્યાં જ રહેવાની છે મીસ શીરીને જ મારા મચીની જાણી જવાની તે તમને ખચર હજો હવે નીરીન, મી રાયજીને પેના વીન વીશે વાત કર ”

“ વીન ? સાનુ વીન ? અનન્તે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યુ

“ સાલજો હું કહું છું ” અને શીરીને “ કાગાર ” કુખી ત્યારથી તે મુબારક પાછી આવી ત્યાં સુધીની બધી હકીકત અનન્તને કરી સંભળાવી

“ તમે તુ એમ કહેના માગો છો કે મારા કાકાના દીનની ખાતર તમે નમારી ઉપર છુલ્લુ પડ્યા પડ્યા ? ” અનન્તે છેવટે પૂછ્યુ ”

“ હા ” શીરીને જવાબ આપ્યો “ અને હું ધાર છું, મી રાયજી, કે એટલા માટે તમે મારા ઉપકાર નીચે છો કારણ કે હું બધી દીનગીર થાઉં છું કે મારે સરીર મેં જાણ્યુ ”

“ હું ખરેખર જ અતિ ઉપકૃત થયેલો માનું છું ” અનન્તે કહ્યું, “ તમારી પાસેથી આનાં બસા કૃત્યની આજ્ઞા રાખવાને મને કંઈ પણુ હક નટોતો મારે કેવી રીતે તમારો ઉપકાર માનવો તે જ ખર પુછો તો હું અત્યારે જાણતો નથી એક ત્રાહીત માણસને માટે એક સ્ત્રી આટલો ભોજ આપે તે કંઈ સકાય એવું છે જ નહીં ”

તે પછી પાછી સુપડીદી ફેલાઈ

“ મી રાયજી ” શીરીને આખરે એકદમ ઉભા થઈને કહ્યું, “ તે દુનાવેજ તમારી માન-
કીનો છે તેથી હું તમને તે દેખાડીશ તમને એ કોઈ પછી રીતે ઉપયોગી થશે એમ હું ધારતી
નથી, કારણ કે મેં જાણ્યું છે કે તમારા કાકાના પહેનાના વીયનું પ્રમાણપત્ર ક્યારનું તેના
ભાગીદારોને મળી શક્યું છે ”

“ તે હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી પણ મારા એક બારીસ્ટર મિત્રે, એક વખત મને એક
વાત કહી હતી તેમા પાછળના વીતના કારણને લીધે પહેનાના વીયનું પ્રમાણપત્ર ૨૦ થયું હતું ”

“ હા ખરેખર ? ” શીરીને ખુશી થતા કહ્યું “ ત્યારે તો હું ઘણી જ ખુશી થઈ છું ત્યારે
તો મારા છુદ્દણા પડાવેના સાર્થક થશે જુઓ આ વીન ” એમ કહી તેણે ખર્ખા ઉપરની શાંન
કહાડી નાખી, અને અનન્ત તરફ પીક ફેરવી ઉભી રહી અનન્તે તે ઉડા આશ્ચર્ય અને હર્ષની
લાગણીથી વાચ્યું

“ ઉપકાર થયો ” અનન્તે શાંન પાછી ઓરાડતા કહ્યું

“ હું થોડી મીનીટ જઈને આવું તો મને માફ કરો મી રાયજી ? ” પેડી પેગાસ્ટરે
એવી જઈને કહ્યું “ હું હમણા ખાણાની ગોઠવણ કરી આવું છું ” એમ કહી શીરીન વચમાં પડે
તે પહેનાં તો એ બહાર જતી નહીં અનન્તે બારણું બંધ કર્યું અને પાછો ફર્યો તે વખતે તે
સાચું કે તેની છુદ્દગીનો એક અનિ અગત્યનો અને મારીક વખત આવી પહોંચ્યો છે
અનન્ત તે કસોડીમાંથી પસાર થતા ધીરજથી તૈયાર હતો

શીરીન એક આરસપહાણના ટેમને ટેકીને ઉભી હતી તેને પણ લાગ્યું હતું કે
આજે કોઈ અગત્યનો બનાવ બનવાનો છે તે મોહો ફેરવીને, એક નળાનીક રમકડાં સાથે
રમત કરતી ઉભી હતી

“ તમને શું કહેતું તેની મને સુજ પડતી નથી, મીસ દરતુર ” અનન્તે તરફ ફર્યું

“ એ નિરો હવે કાંઈ જ કહેતું નહિ એ સર્વોત્તમ છે ” શીરીને ઉતાવળથી જવાબ આપ્યો
“ મારા કૃત્યમાટે હવે હું ખુબી થાઉં છું એક ભારે અન્યાય થેનો અટકનો હોય તો પડી મારા
શીરીર ઉપર થોડાં આપ પડે તેની શું દરકાર છે ? વળી, મી રાયજી, બીજી એક વાત છે, તમને
વારસામાંથી બાનન કરવવામા હું કારણભૂત થઈ હતી, તેથી તે વારસો પાછો મેળવવામા
પણ હું કારણભૂત થાઉં એ બાજબી જ છે ”

એટલું કહી શીરીન પાછી મોહો ફેરવી રમકડાં સાથે રમત કરવામા પડી ગરીબ મિયારો
અનન્ત વધારે ને વધારે શીકે પડતો ગયો અને પોતાની હચ્છા જાણવાની તેનામાં દિગ્મન
રહી નહીં એ તે જેમ તેમ દિગ્મન એકરી કરી તે પોમળ બવાજે બોલે “ મીમ દરતુર—શીરીન, મારે
તમને કંઈક કહેતું છે ” વળી પાછી તેની છાત્ર જકડાઈ ગઈ વધારે તે કહ્યું બોલી શક્યો નહિ

“ હા મી રાયજી ” શીરીને ઉત્તેજન આપતાં કહ્યું “ શું છે ? ”

“ હું કહેના માગુ છું કે— ” વળી પાછો તે અટક્યો

“શું કહેના આગે છે? વીતના સખન્ધમા શું કરવા છડે છે તે?” શીરીને સૂચક સલાહ કર્યો.

“નહિ, નહિ વીતને માટે નહિ મારી મશ્કરી કરી વાત ઉઠાવો નહિ.”

શીરીને આશ્ચર્ય પામી નિર્દોષતાથી અનન્ત રહામુ જોયું તે અત્યારે સુન્દરતાની મૂર્તિ જ દેખાતી હતી, તેની દૃષ્ટિ પડતાને વાગ અનન્તની બ્લેક આંખી ગર્ભ એકદમ તે દિગ્મનનાન થઈ જોડ્યો. “ઓહ! શીરીન! શીરીન, સમજતા નથી? શામાટે એવો દોષ કરો છો? હું તમને મ્હાઉ છું! ખરાં જીગરથી મ્હાઉ છું! તમારા પ્રત્યેના મારા પ્રેમ સમતોલ દુનિયામા ખીજા કોઈનો પ્રેમ હશે જ નહિ મારા કાકાની ઓશીસમાં મેં તમને પહેના જોયા તે બ્દ વખતથી હું પ્રેમમા પડ્યો છું અને સારપછી તે પ્રેમ ગાદો ને ગાદો ચતો ગયો છે તમારા હુળી ગયાના સમાચારે મને લગભગ મૃત્યુવશ કરી નાખ્યો હતો અને સાર પછી માફ જીવન લગાવના માટે ઇશ્વરને હું હમેશા દોષ દેતો હતો.”

ગમરાવાનો હવે શીરીનનો વારો આવ્યો સામાન્ય રીતે, સ્ત્રીઓ ડેનડ સુધી દિગ્મત ટકાની રાખનારો દેખાવ રાખી શકે છે, પરંતુ આવી આજનમા તો તેઓ પણ અધવચ લયડી જાય છે, શરમથી શીરીનના ગાન રંગાઈ ગયા હતા—તે નીચેથી ઉડ્યું જોઈ શકી નહિ આખરે કુજતા અવાજે તે બોલી “તમે જાણો છો, મી રાયજી, કે આ આપણા રૂકા ચોથી વખતનો જ મેળાવ છે?”

“હા, મને ખબર છે પણ તે કારણથી જ ના કરેલો નહિ હવે પછી તમે ગમે તેટલી વખત મને મળી શકશો ખરું કહું તો, તમે ધારો છો તે કરતા હું તમને વધારે સારી રીતે જોળીશુ છું મેં તમારી રચેલી ચોપડીઓ જોઈમાં જોઈ વીસ વખત વાંચી હશે.”

અનન્તના આ શબ્દો સમરોચિત રામબાણુ નિવડ્યા, ગમે તેના નિરક્ષિમાની પુર્યને પણ આવા વખાણથી શુભાન આવે તો પછી એક સ્ત્રીનું તે શું ગણ? શીરીને એટલું જ કહ્યું “હું ને મારાં પુરતક એક નથી.”

નહિ જ પણ તમારા પુરતકો તે તમારો અશ છે ચારને બદલે ચારસો વખત મળનાથી તમને હું જોળી શકુ તેના કરતા એ પુરતકો વાચવાથી તમારા જીગરને—તમારક આત્માને હું સારી રીતે પારખી શક્યો છું.”

શીરીન તીવ દૃષ્ટિથી એક પળ સુધી અનન્ત રહામુ જોઈ રહી અને પછી નજર પાછી નીચી કરી બેમાથી કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ—મોલી શક્યું નહિ પરંતુ કોઈ ભેદી આકર્ષણથી તેઓ એક ખીજા તરફ આકર્ષાયા અનન્તે શીરીનનો કોમળ હરત પ્રેમથી પેતાના હાથમા લીધો અત્યે શીરીને તેમા મુગી સમતિ આપી તે જ વખતે, ભેડી પેમાસ્તર બારણું ઉઘાડી અચલુચ અદર દાખન થયા આગીશ વર્ષની અનુભરી સ્ત્રીને સિધ્ધિ સમજાવવાની જરૂર હતી નહિ શિષ્ટાચાર ખાતર અનન્તે તેણીને કહ્યું “ભેડી પેમાસ્તર, અમે આજથી અદરાયા છીએ આશીર્વાદ આપો.”

“ હું ઘણી ઘઈ ખુની છું પરમેશ્વર તમને મુખી રાખો મેં તો પ્રથમથી જ શીરીને કહ્યું હતું કે, અન્તરના ખર્સા નહાના ઉમળકા ચિવાય ખીજને માટે પોતાના શરીરને કાંઈ આમ કદરૂપુ બનાવે નહિ ચાલો સાઈ થયું પણ તમારે હવે ઘણી કાળજી રાખવી પડશે હો, મો રાખજી અને દુનીયાર પણ થયું ને રો, નહીતર દુનિયા તમને પ્રખ્યાત શીરીન-રાખજીના ધણી તરીકે જ ઓળખશે ”

“ તેની મને ચિન્તા નથી ”

“ ત્યારે તો સાઈ કેટલાક પુરુષા ધણા અરેખા દોષ છે તે તો ઠીક, પણ હું તમને એમ કહેવા આવી હતી કે, તમે ને દાસ્ય કરી રહ્યા હોવ-હું ધારતી જ હતી કે તમે દાસ્ય કરતાં હશે-તો હવે તમારે જાહેર કોઈ વખતની સનાદ લેવી જોઈએ ”

“ ઠીક સહાર્થ, હું હમણા જ જાઉં છું મનુ એડવોકેટ, વીવના કાપામા દુધીઆટ્ હોય એમ મને લાગે છે તેની જ હું પ્રથમ સનાદ નહત સારેમજી ત્યારે સનામ શીફીન ”

“ એ પ્રમાણે અતન્ત રાખજી, મનુ એડવોકેટની સનાદ લેવા ત્યાંથી નીકળો મનુ સાથેની મસનતમા થુ પરિણામ આ થુ તે આપણે પ્રથમના પ્રકરણમા જોયું છે

પ્રકરણ પાંચમું

શીરીન કેવી રીતે નોંધાઈ.

મનુ અને નાનુ સાથેની મસનત ચર્ચ રહ્યા પછી તન્ત જ, અતન્ત લેડી પેમાસ્તરને જાગે ગયો, અને શીરીને ખીજ સનાર નોંધણી કચેરીમા જવું પડે તો મમાચાજી જણાવ્યા પોતાના પ્રિયતમની ખાતર ગમે એટલું વેચા તૈયાર છતા શીરીન, આ વાતને સખ્ત નાપસ-દનીથી વખોડી કહાડે એ સ્વાભાવિક હતું લેડી પેમાસ્તરે પણ પોતાનો અણગમો બતા ચેા હતો, પગુ આ બાબતમા પેનાને કાંઈ લાગતું વળગતું નહિ હોવાથી, તે બેજાણે એકલા મૂખી બહાર ચાલી ગઈ હતી

“ આટલું બધું સહજ કર્યા પછી ” શીરીને જણાવ્યું “ મારે જાહેર રીતે કચેરીમા જઈ એક અમલયા માણસને મારી બેઠી બતાવવી પ ગે અને પછી ખીજ લુના વીનોની સાથે મારે પણ ત્યાં નોંધાવું પડે એ વિચારથી મને ધણ જ માફ લાગે છે ”

“ હાહી, બે જ રખા છે ” અતન્તે ગનીર ઘઈ કહ્યું “ ગમે તો વધીને કહે તેમ કરવું અમર બાજી હાથમાથી છોડી દેડી નાનુ સોવીસીંગરે ભાર દબને જણાવ્યું છે કે, દસ્તાવેજ નોંધણી કચેરીમા મોપવો એ ખાસ જરૂર છે ”

“ પણ હું ખીજ વીનોની સાથે કમાટમા કે નિજેરીમા કેવી રીતે રહી શકીશ તે કોઈ કહેશે ” શીરીને ચીરમણ જાહેર પૂછ્યું

“ તે હું કેવી શકતો નથી. મને પણ કંઈ સુજ પડતી નથી ” અતન્તે કહ્યું

મુલામતિરીનો મજબ (સચિત્ર વાર્તા) રૂ ૨-૦-૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

“નાનુ સાથીરીટરતુ કહેવું એવું છે કે એ બાબતનો વિચાર તો નોંધણી કામદાર કરવાનો છે તેના પોતાના મન તો એવો છે કે, ધણુ કરીને નોંધણી કામદાર એવો હુકમ કરો કે દાવાનો નિકાલ ધર્મા સુધી તમારે નોંધણી કામદારની સાથેને સાથે જ રહેવું પડે-તમારે તેના હવાનામા રહેશો. એ જ એક રસ્તો છે પણ તેમ થશે તો મારે તેને જાણવું પડશે કે તેણે મને પણ બેગો નાખવો પડશે ” “કેમ ?” ત્રીસીને પૂછ્યું.

“કેમ ? કાણુ કે મને તેનો બરામો નથી હતો તે જુદો હોય જરા એટલો જ વિચાર કરો કે આ ગુદચ વીસ વરસથી છટા છેડા બહારની કચેરી (ડાઇવર્સ કોર્ટ) માં છે તું એટલું જ પૂછુ છું કે, જે માણુમે વીસ વરસ સુધી આની જગ્યાએ ધવો કર્યો હોય તેની પામેથી તું આશા રાખી શકો ? હું એને બરાબર ઓળખુ છું તે પોતે જ તમારી સાથે પ્રેમમાં પડેો મૂખો હોય તો ના પડે ”

“બરેબર” ત્રીસીને દમી પડતાં કહ્યું, “તમે બધું જ નાદાન જાણ્યો છો ”

“નમે તો તેમ પણ હું તમને એકવાને તો તેની સાથે નહિ જ ફરવા હઉં ”

આવી રીતે, તે વખતે તો, તે વખતે અન્ત આ પો બીજો નિસે બરેબર અગીવાર પામે અન્ત, નાનુ સોનીમીટરને લખે, લેડી પેમારનરને ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

નાનુ સોનીમીટરની ઓળખાણુ થઈ અને તેના મબાર અને વિચારવન દેખાવથી તેને માટે બન્ને જાનુઓને આરો અભિપ્રાય બધાથો. તેણે તરત જ વીનને તપાસવાની ખાપસ બતાવી, પરતુ ત્રીસીને તેમ કરવા દેવાની, સાફ ના પાડવાથી નાનુએ ધણી જ આનાકાનીથી અને નાણુવીથી જતુ કહ્યું તે પછી તેઓ બધાં નોંધણી કચેરીમા ગયા ત્યાં તેમને એક ઓજાશી અધારી ઝારડીમા બીજા સોનીમીટરના કારકુનોની સાથે થોભવું પડ્યું અડધે, કલાક આ જગ્યામાં કાલ્યા પછી નાનું સોનીમીટરના નામનો પોકાર થયો.

“લેડી પેમારનર” નાનુ સોનીમીટરે ધણી જ ગભીરાઈથી કહ્યું “હવે મટેરબાની કરી મારી પાળળ ચાનો વીનને સાથે રાખજો આ રસ્તે ”

ચોરી જ વારે તેઓ કચેરીમા દાખલ થયા નોંધણી કામદાર સાહેબ રહામે ટેબલ આગળ બેઠા હતા ટેબલની કાર ઉપરથી તેમણે ફક્ત માથું જ બહાર દેખાવું હતું માથાના પ્રમાણુ ઉપરથી, તેમના શરીરના પ્રમાણુ નિસે આવનારાંઓ અનુમાન બાધે તે અગાઉ નોંધણી કામદાર સાહેમે ઉભા થઈ, પોતાના સામગ્ર્યાર શીટ ઉંચા ૭ ત્રણ શીટ પહોળા શરીરતુ પ્રદર્શન કહ્યું.

“તમારે શું કરનાવું છે ? મીટર અ અ મીટર” નામ નહીં આવડવાથી તેઓ સાહેમે કાગળીયા ઉપર બેસું ને બોલ્યા “ દેશાઈ તમારે વીનને નોંધાવવું છે, ખફ અને તે સનધમા કંઈ રિચિન સન્નેગો પણ ઉભા થાય એમ છે એમ જ કે ? ”

“હા, સાહેબ એમ જ નાનુ દેશાઈને વિનયથી જવાબ આપ્યો, “તે વીન મુબાહના ગી ધનજય રાવળ, ચોપડીઓ પ્રસિદ્ધ કરનારનું છેવટનું વીસ છે અને ગીનકતની કિમત વીસ લાખ જેટલી છે પ્રોમેટ, કોટની ડેની બેઈ, શી ધનજય કાન્ગાર સ્ટીમર સાથે જ

શુદ્ધી મુવા એવું ધારી તેના વીનનું પ્રમાણપત્ર આપનામાં આવ્યું છે ખરી રીતે તે મી ધન-જન્ય રાણજીનું મૃત્યુ તે પછી થોડા દિવસે એક ટાપુ ઉપર થયું છે, અને મરણ પહેલાં તેમણે તેમના અખિલ અદિ છે તે મી અત્યંત રાણજીની તરફેણમાં એક નવું વીસ કર્યું મીસ શીરીન દસ્તુર—”

“હું આજ મીસ શીરીન દસ્તુર કે ?” કામદાર સાહેબે ઇ-તેજરીથી પુછ્યું “હા, હું જ મીસ શીરીન દસ્તુર.” શીરીને શરમાતાં શરમાતાં જવાબ આપ્યો “અને આ લેડી પેમાસ્તર છે જેમના ધણી—” શીરીન વધારે બોલી શકી નહિ “તમારી ઝોળખાણ ચવાધી મને આન-થયો. મીસ દસ્તુર” કામદાર સાહેબે જણાવ્યું

“હવે પહેલું મારે એ કરવું જોઈએ, સાહેબ, નાનું દેખાઈએ આ દેખાવથી કમનાના કનુ “કે તમને એ દસ્તાવેજ તપાસવા દેવો તે દસ્તાવેજ મારે કહેવું જોઈએ કે ધણી વિચિત્ર પ્રમાણ છે.” એટલું કહી તેણે શીરીન તરફ જોયું

“જરામર છે મીસ દસ્તુર પામે તે વીન છે ?” કામદારે પુછ્યું

“મીસ દસ્તુર પોતે જ વીન છે” નાનુએ જણાવ્યું

“ઝોહ-મને લાગે છે કે-હું તમારું કહેવું બરાબર સમજ્યો નથી”

“વધારે ચોખ્ખવટથી કહું તો, સાહેબ, મીસ દસ્તુરની બેચી ઉપર છુદ્ધાં પાડીને વીસ લખેલું છે”

“હું ! શું !” કામદાર સાહેબે ખુશીમાંથી કુદકો મારતા જણ્ય મારી

“વીસ મીસ દસ્તુરના શરીર ઉપર છુદ્ધાં પાડી લખેલું છે” નાનું સોલીમીટર રહેજ પછી અચકાયા શિવાય કહ્યું “અને તે આપને તપાસવા માટે રજુ કરવાની મારી ફરજ છે તેને કચેરીના દફતરમાં ફેરી રીતે રાખવું તે વીસે આપ કુકમ કરશો—”

“દસ્તાવેજની તપાસ ! પણ મારે તે કેવી રીતે કરવી ?” કામદાર સાહેબે ગ્રયવાણથી પૂછ્યું

“તે આપની મુનસરીની વાત છે, સાહેબ” નાનુએ કહ્યું “વીસ તેણીની બેચી ઉપર છે અને મારે વાદી તરફે તે સાથેનો દાખનો જોઈએ છે” લેડી પેમાસ્તરથી દસ્તાવેજ વગર રહેવાયું નહિ-કામદાર સાહેબ પછી નાનુની સામું ટગર ટગર જોતા, ગુચ્છણ ઉઠેવવાનો પ્રયત્ન કરતા, બોલુ—માયુ બજવાળના બેઠા હતા-છેવટે તેઓ સાહેબ બોલ્યા

“મારે કઈ પણ નિર્ણય ઉપર આવવું જોઈએ મારા જેવા શરમાળ રસાવવાળાને તે ધણી કુ બદાયક છે પરંતુ તેથી મારે ફરજ બજાવતાં પાછા હટવું જોઈએ નહિ માટે મીસ દસ્તુર મને તે વીન બતાવવાનો કુ તમને કુકમ કરૂંધુ પાસેની ઝોરગીમાં જઈ તમારે કપડાં બદલવા હશે તો તેમ થઈ શકશે”

“નહિ સાહેબ, એટલું બધું કુવાની જરૂર નથી” શીરીને શાય બાલુ ઉપર ચુકતા કહ્યું “આ બદલ હું કલાડી નાખીને એટલે બસ થયો” એમ કહી તેણે બલ પછી વહાડી નાખ્યું

કનાપિનો કેકારન ૨ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુંબાઈ

“ઓહ ! દીક, સમજ્યો કઈ હરકત નહિ આ જ વીન છે ને ?” કામદાર સાહેબે ચીખા નાક ઉપર ચઝા ગોળવતા કહ્યું “મારા આટલા વર્ષના અનુભવમાં આનું વીજ આ મેં પ્રથમ જ જોયું સહી છે ખરી-સાચી પણ છે તારીખ નથી કે બોડીસ નીચે ટકાયવી છે ?”

“ના” શીરીને કહ્યું “તારીખ છે જ નહિ હું વધારે ખમી સમી નહિ એટલે તારીખ મંદી ગઈ એક જ વખતે આ બધા પુલ્લાં પાયા હતા તે વખતે મને શુદ્ધિ પણ નહોતી રહી.”

“તેમાં નવાઈ નથી તમે જહુ જ બહાદુરી વાપરી છે એ મ્હારે કહેવું જોઈએ” કામદાર સાહેબે નમન કરી શાળાની આપી

“જોયું, હું ખોડું કહેતો હતો ?” અનન્ત પોતાના મનથી બાબડયો

“હુઆ ચોરે અસારથી જ સરખાત કરી”

“તારીખ નથી એથી વીન ખોડું ફરતુ નથી” અનન્તના વહેમથી તદ્દન અબરવા કામદાર સાહેબે બોલવાનું શરૂ કહ્યું “તારીખ માટે પુરાવા કરવો પડશે એટલું જ પણ મારે કઈ અભિપ્રાય આપવાનો નથી મારે કામ એ નથી પણ ખીસ ફરતુર તમે તમને પોતાને વીવ તરીકે અમારી કચેરીના હનારાગા સોંપ્યા છે તો પછી, તમારે માટે શુ બદોમરત કરવો એ સચવરો ? ખીજ વીવોની સાથે કગાટમા તો તમને બધ કરાય નહિ એ દેખીતુ જ છે, તેમ જ કોટની ખાસ પરવાનગી સિવાય વીનને કચરીની બહાર જવા દેવાય નહિ તેપણુ દેખીતુ છે વળી, તમને અહિ રોડી રાખી, રૂંચતા છુટાપણુ ઉપર અકુચ મુક્યાનો મને અચિર નથી તે પણ ૨૫૮ છે આના સંજોગોમાં, મારે કશુંય કરવું પડે છે કે શું કરવું તે વિશે મને જહુ મુચવાડો થાય છે”

“મારી ત્રમ સચના, સાહેબ, એરી છે” નાનુએ જણાવ્યું, “કે આ વીનની એક ખરી નકલને દફતરમાં રાખવી અને નોંધણીના દાખલામાં આ સંજોગો ૨૫૮ કરના નાટે એક ખાસ પરિચાઈ જુદો લખવો.”

“આહ ! તમે મને એક રસ્તો સુઝાવ્યો છે” કામદાર સાહેબે પોતાના ચઝા સાફ કરતા કહ્યું “ખીસ ફરતુરની ખુલી દશો તો આપણે ખીજ રીતે તેનો તોડ કઢાડીશું-વીવની છબી લેવાની તેને દફતરમાં રાખીશું ખીસ ફરતુરને રહેજ તરફી તો પડે પણ આપણું કામ સહેલું થઈ જશે”

“તારે કઈ હરકત છે, શીરીને ?” લેડી પેમારતરે પૂછ્યું

“ના, મિલકુય નહિ” શીરીને કચવાતા હુખી અવાજે કહ્યું “હું તો હવે બહેનમાં આવી છું એટલે હરકત હોય તો પણ શું કામ આવે ?”

“મીક ત્યારે જરા ઉભા રહો પાસે જ એક ફેડિઆર છે તેને જે બધી વખત કામ આપ્યું છે હું હમણા જ તેને બોલાવું છું”

ફેડિઆર તુરત આવ્યો અને વીવની એ ત્રણ પ્લેટો તઈયા યો ગયો તે પછી કામદાર સાહેબે બધા સાથે હાથ મીતાવી રળ માગી

પ્રકરણ ૭.

રાયજી વિ ખરશેદજી અને બમનજી.

અનન્ત રાયજીનો દાવો દાખલ થયા પછી થોડા દિવસે, ધનજયના આગવા વીન અન્વયે કરેના તેના વારસો અને તેના ભાગીદારો મી ખરશેદજી અને મી બમનજી તરફથી એવી અરજ કરવામાં આવી કે, વાદી જે વીલ ઉપર આધાર રાખતો હોય તે અસન વીન તેણે કચેરીમાં રજુ કરેલું જોઈએ જોઈ સામાવાળાઓને, તે તપાસવાનું બની આવે. આ અરજ ઉપરથી કામદારનો રીપોર્ટ લેતા કોર્ટને જણાઈ આ યુ કે વીનની છપ્પી કામદારની રજૂ જ લેવામાં આવી હતી અને વીનની તે પૂરેપૂરી અને ખરી નકલ હતી તેથી કોર્ટ વીલને પોતાને કોર્ટમાં રજુ થવાની તકનીકમાંથી મુક્ત કરી, સામાવાળાઓની અરજ નામલુર કરી આ અરજની સુનાવણી વખતે જ જાહેરમાં જણાવવામાં આ યુ કે વીલ અને વાદી વચ્ચે લખાવવામાં બધાનાનો છે. તે ઉપરથી સામાવાળાઓએ પુરવણી ફેરીપત આપી તે એની મતનજની કે, મીસ શીરીન દસ્તુરે, અનન્ત સાથે લગ્ન કરવાની પોતાની ઈચ્છા હોવાથી, જેરબાજબી દાખ વાપરી ધનજય પાસેથી વીન કરાવી લીધું છે તેઓની પ્રથમની ફેરીપતમાં મુખ્ય તકરાર એ હતી કે ધનજયે વીન કરેલું કહેવામાં આવે છે તે વીન કાયદેસર અણી સકાય નહિ તેમ જ તે વીન આગત તેને માલીતિ પણ નહોતી.

આવી રીતે વખત જવા લાગ્યો આ દાવાની પચાતને લીધે અનન્ત જુ જ કટાણી ગયો હતો એક પણ દિવસ એવો નહોતો જતો કે કોઈ નવી ચિન્તા ઉભી થઈ ન હોય મનુ અને નાનુ, બિનઅનુભવી, છતાં એકલે હાથે હિમ્મતથી લડત ચલાવતા હતા આ કુખ્યને પહેલો વળવા જેટલા પૈસા પણ અનન્ત તેમને મહા મુશ્કેલીએ પૂરા પાડતો હતો પ્રતિવાદીઓ પણ જ પૈસાતર હોવાથી, તેઓએ લગભગ બધા આગેવાન અને હુડીઆર બારીસ્ટરોને રોકી લીધા હતા આથી અનન્ત અને મનુને પણ લાગુ કે બીજા અનુભવી અને, ભારપોજવાળા બારીસ્ટરોને તેમજે રોક્યા જોઈએ પરંતુ તેને વારતે જોઈતા પૈસા અનન્ત પાસે નહોતા આવા વીન ઉપર કોઈ પૈસા ધીરે તે પણ અશક્ય હતું આ મુશ્કેલી ધણી મોટી થઈ પડી હતી કાગલ કે ધણુ કરતાં ન્યાય પણ ભારે કોથળી તરફ જ દબે છે અને ન્યાયાધીશો ગમે તેવા નિષ્પક્ષપાત હોવા છતાં, મનુખ્ય પ્રતિ અનુસાર એક અજબનાવવા વડીન કે બારીસ્ટરની તકરાર કરતા એક એટર્ની જનરલ કે સોસીસીટર જનરલની તકરાર ઉપર વધારે ધ્યાન આપે છે છતાં કોઈ ઈન્સાજ નહોતો.

એવડે સુનાવણીનો દિવસ પણ આવી પહોંચ્યો તે દિવસે પહેલો જ, અનન્તરાયજી વિ ખરશેદજી અને બમનજીનો કેસ ચલાવતો હતો. અનન્ત, શીરીન અને લેડી પેમાસ્ટર સાથે વખતસર કચેરીમાં આવી પહોંચ્યો હતો મીસીસ બેગ પણ તેમની સાથે જ હતી તેમણે જોયું તો કોર્ટ છતાં સુલોકાથી ચિત્કાર હતો શ્રીઓની સખ્યા પણ ઓછી નહોતી વડીનોની!

આગલી બધી ખુરશીઓ પ્રતિવાદીના વકીનોથી એટલી બધી ભરાઈ ગઈ હતી, કે મનુ દેસાઈને એસવાની જગ્યા પણ આગળ મળી શકી નહિ.

“અરે પ્રભુ !” અનન્તે પ્રતિવાદીઓના વકીનોની સખ્યા ગણતારી શીરીનને કહ્યું “આપણી રહામે ત્રેવીસ જણા છે બિચારો મનુ એકલે હાથે શું કરી શકશે ?”

“કોણ જાણે આ તો ખરેખર અન્યાય જ કહેવાય કર પણ શું પૈસા ક્યા હતા કે આપણે બીજાને ગેણીએ !” શીરીને જવાબ આપ્યો તે જ વખતે નાનુ સોબીસીટર તેમની પાસે આવી પહોંચ્યો તેને શીરીને પૂછ્યું “આ બધા છે કોણ તે તો ઝોળખાવો—”

“આહ !” નાનુએ કહ્યું “પણ પહેલા એકા છે તે એટર્ની જનરલ છે. તે સામાન્ય ખર્ચગેજી તરફથી છે તેની સાથે, શીફ્ટસ્ટીક, જન્હેરી, ટોપીવાળા અને કુખી બારીસ્ટરો છે એટર્ની જનરલની પાસે સોબીસીટર જનરલ છે તે બમનજી તરફથી છે, તેની સાથે વાંદરાવાલા, દિક્ષિત અને મુકીયાર બારીસ્ટરો છે તેની પાસે મી ર્ફી એડવોકેટ છે તેની પાસે છે તે મી. ટેની એ ટાઇમ્સ આફ ઇન્ડિયા અને ફોનીકલનો રીપોર્ટર છે પાછળની હારમા તેમના મદદગાર વહીયો છે.”

આ વખતે એક ગૃહસ્થ નાનુંતી આગળ આવ્યો તે પ્રતિવાદીઓના સોબીસીટરો મેસર્સ ન્યુસ અને ત્યુસ-પાળો મી ન્યુસ સોબીસીટર હતો.

“હું ધાર છું કે આપ જ મી દેસાઈ છો ?” મી ન્યુસે નાનુને ધારીને નિહાળતા પુછ્યું.

“હાહ !”

“હુમ મી દેસાઈ, હું હમણા જ મારા અસીલો, એટર્ની જનરલ અને સોબીસીટર જનરલ સાથે મસલત કરીને આવ્યો છું અમે કશુંલ કરીએ છીએ કે, આ કેસમાં અન્દર અન્દર સમજવાનું કહેવા માટે પુરતો અને સળંગ કારણો છે.”

“આ બાબતમાં હું તમારી સાથે વાત કરી શકું તે પહેલાં, મી ન્યુસ, મારા એડવોકેટની અધિ હાજરી જોઈએ.” નાનુએ દમામથી કહ્યું.

“આહ-અવગત, બેશક” મી ન્યુસે બોલી બજવાળતાં કહ્યું મનુને પછી ત્યાં જોલાવવામાં આવ્યો અને એટર્ની જનરલ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો.

“જુઓ મી દેસાઈ” એટર્ની જનરલે મનુને કોણ જાણે કેટલાયે વખતથી ઝોળખતો હોય તેવી હબે શરૂ કર્યું-બે કે મનુનું નામ તેણે તે જ વખતે મી શીફ્ટસ્ટીક પાસેથી જાણી લીધું હતું.

“જુવેનિ મિ દેસાઈ, તમે નથી ધારતા કે આપણે સમજી જઈએ તો સાફ ! તમારો કેસ જરા જોવો ! અજબૂત લાગે છે ખરો પણ તમે જાણો છો કે તેમા કેટલીક મુશ્કેલીઓ અને ખામીઓ પણ છે.”

“હું તે-કશુંન કરતો નથી” મનુએ દમામથી જવાબ આપ્યો.

“અલબત્ત, અલબત્ત છતાં, મારા અભિપ્રાય મુજબ તમને ખોટું ના લાગે તો—ખરે કહેવું જોઈએ કે તમારો કેસ તમે ધારો છો તેટલા સમીત પાયા ઉપર તો નથી જ. હાજરા તરીકે, ધારો કે મીસ દસ્તુરને જમાની આપવા દેવામાં ના આવે તો ?”

“તમારી શરતો શુ છે?” મનુએ પૂછ્યું

તે ઉપરથી પ્રતિવાદીઓના ધારાધાબીઓએ અદર અદર મસત ચલાવી છેવટે શીડ-લસ્ટીક બારીસ્ટરે કાગળની કાપની ઉપર કંઈક લખ્યું અને તે કાપથી એટની જનરલને આપી તેણે માથું હલાવી સમતિ આપી ને કાપની સોનીમીટર જનરલને આપી, તેણે તેના મદદગારોને બતાવી આવી રીતે તે કાપની બધે ફરી આવી તે પગી મી ન્યુમે તેલઈ પોતાના આસીતો, મેશસ ખરોદછ અને બમનજીને બતાવી કાપની જોતાં જ ખરોદછ ધુરક્યાં અને બમનજીએ નિ શ્વાસ નાખ્યો શીગીન, જે આ બધો નાટક તપાસતી ઉભી હતી તે આ ધુર-ક્યાનો અને નિ શ્વાસનો અથ પૂરેપૂરો સમજી પગી મી ન્યુમે તે કાપથી નાતુને આપી, તેણે જોઈને મનુને આપી અને અનન્તે પણ તે વાચી તેમાં ફક્ત યોડ જ લખેલું હતું —

“શરતો — મીનકત અધોઅધી વહેંચી લેની ખર્ચ બધો પ્રતિવાદીને માથે ”

“કેમ, મનુ,” અનન્તે પૂછ્યું “તું શુ કહે છે? કશું કરવું છે?” મનુએ પોતાનું બોલ તાનક બજાવતા કહ્યું “સમજો વિચિત્ર છે, દર લાખ કાઠ જેવી તેવી રકમ નથી પણ વીચ લાખ આવે એવા છે મારો અભિપ્રાય તો એવો છે કે આપણે છેવટે સુધી લડવું જો કે આ રકમ મળવાનું નિશ્ચિત છે અને કેસનું પરિણામ અનિશ્ચિત છે ”

“માફ મન પતાવી દેવાનું થાય છે ” અનન્તે કહ્યું “કેસ લુનો છે તેમ ધારીને નહિ પણ નીરીન-ગીસ દનુગને ખાતર તેણે આખી ફાટના દેખનાં છુદ્ધાં પાડેના બતાવવા પડશે ”

“આહા!” મનુએ દમામથી કહ્યું “તેનો સનાન નથી તેણીએ સમજવું જોઈએ કે અસારે તે એક સ્ત્રી નથી પણ કાયતનો દસ્તાવેજ છે છતાં આપણે એને જ પુછીએ ”

“કેમ નીરીન, હવે તારો તું મત છે?” અનન્તે શરતો શરીનને સમજાવતા કહ્યું “આપણે કશું કરીએ તો તું વિટબજામાંથી છુગીશ બોલ જતી કહી દે જડજ હમણા અહિં “આવી પહોંચશે ”

“મારી દરકાર કરી નહિ” શીરીને ઉતાવળથી કહ્યું “હું તો એથી હવે ટવાઈ ગયો છું હું તો હડવા માટે જ આવી છું મારી ખાત્રી છે કે એ લોકો તમારાથી ખીદે છે પેના ખીદામણા ખરોડો એહેરા જ કહી આપે છે, હમણાં તે મારી ગામ જોઈ વાદરા માફક દાતીઆ કરતો હતો પોતે છતવાનો છે એમ તેની ખાત્રી હોત તો તે કદી એમ કરત નહિં બસ આપણે તો હવે લડવું જ—”

“દીક લારે ” અનન્તે કહ્યું ને પેના ચતોના કાગળ નીચે “ઉપકાર-કશું નથી ” એટલા ચમ્દો ધસડી કહાજા અને ચીટી મી ન્યુસના હાથમાં આપી તે જ વખતે ફાટના પટાવાળાએ એકમ ઉભા થઈ, મોટી બરાડ પાડી બધાને ચાન્ત રહેવા કહ્યું, તરત જ શીર સ્તંભ કારકુન વગેરે આવ્યા ને પગી જડજ પણ દાખન થયા કચેગીમાં આટલી ગરદી જોઈ જડજ સાહેબે જરા મ્હોં કટાણું કરીને પોતાની બેંક લીધી — આનું

ડૉ. બૂકર ટી વૉશિંગ્ટન અને વર્તમાનપત્રો અને બાતમીદારો.

લેખક - રા. જયન્તક

વર્તમાનપત્રો અને બાતમીદારો પાસેથી મને પણ સીખવાનું મળ્યું છે. હું એકાદ સહેરમા કે રેલ્વેપ્રવાસ માટે પેટર્જર્મ પર આવું છું કે તરત જ કાંઈને કાંઈ વર્તમાનપત્રનો બાતમીદાર મને રોપી કાઢે છે. વર્તમાનપત્રોના એ બાતમીદારો ઘણી અણધારી જગ્યાઓએ મારી મુલાકાત લેના તે ભોઈ મને ધણુ આશ્ચર્ય થતું હતું અને તેમના પ્રશ્નોથી કદી કદી તો હું ચકિત થઈને ગભરાઈ પણ જતો હતો. કાંઈ વાત હું જણતો હોઉં અને તે કાંઈને ન કહેતી એમ મને લાગતું હોય તો મને મળનારો બાતમીદાર ધણુ કરીને તે જ વાત વિશે પ્રશ્ન પુછનાનો પ્રયત્ન કરતો. ભોઈતી દુકીકત બાતમીદારને ઘણી વખત મળતી પણ જો તે તેમને નહિ મળતી તો પછી મને ધણુ માનું લાગતું, કારણ કે ખરી વાત પ્રસિદ્ધ થતી તો બાતમીદારને મળેલી તથા તેણે પ્રસિદ્ધ કરેલી ખરીબોગી અને અપૂર્ણ માહિતીથી જે નુકસાન થતું તેના કરતા ધણુ ઓછું નુકસાન થતું.

મને જ્યારે થોડો અનુભવ હતો ત્યારે કણુ ન કરીશ કે હું બાતમીદારોથી ગભરાતો હતો. હું ધણુ ધૂનથી એનું સમજતો હતો કે બાતમીદાર એટલે હિંદો. બોળનાનો ધંધો કરનારો ઉપાધિબેર માણસ. આથી બાતમીદારનો મેળાપ થતો ત્યારે જેમતેમ કરી તેને રસ્તે ફેરીરીતે પારી દેવો, અને ખાસ હેતુ અથવા ઉદ્દેશ તેનાથી ફેરી રીતે છુપાવના એ વિષે જ હું વિચાર કરતો. પણ વર્તમાન પત્રો અને બાતમીદારો સાથે જેમ જેમ મને વિશેષ પરિચય થયો તેમ તેમ મારો એ અભિપ્રાય બદલાયો. આરબમા મને એનું જણાવ્યું કે, સમાજમતિ કોર્ટ હોમનાનો સાધારણ માણસ જે પ્રશ્નો પુછી શકે તે જ પ્રશ્નો વર્તમાનપત્રનો બાતમીદાર પુછે છે. ફેર એટલો જ કે બાતમીદાર નવ્યક્ષ તમારી સામે આપીને દારકાષ્ઠી સરસ પ્રશ્ન પુછે છે અને સાધારણ માણસ એ જ પ્રશ્ન બીજાને પરલાઈ પુછીને માહિતી મેળવે છે.

મારા વિશે પુછો તો હું કહીશ કે સમાજનો એકાદ માણસ નીચોની ઉન્નતિ કે મારા કાર્યસમઘી કાંઈપણ પ્રશ્ન ફેરી ગીતે-કેવી પદ્ધતિથી કરે છે તે જાણી લેવું એ ધણું આનંદદાયક અને મહત્વનું છે, એમ મને જણાઈ આવ્યું છે. દેશના જુદા જુદા ભાગના બાતમીદારો તરફથી પ્રજાતા સનાનોપરથી સમાજના લોકોને મારા કાર્યસમઘી કેટલી ખબર છે તે મને સારી રીતે સમજાય છે, એટલું જ નહિ પણ નીચો પ્રજા વિશે સમાજના સાધારણ માણસની જાણના કેવી છે તે હું ઉત્તમ રીતે જાણી શકું છું. વર્તમાનપત્રોના બાતમીદારો પોતાના

* આ દુકીકત ડા. બૂકર ટી વૉશિંગ્ટન પોતાના My Larger Education નામના પુસ્તકમાં લખેલી છે. અમેરિકન વર્તમાનપત્રોને લગતી બાબત છે.

દવારામનો અક્ષરરેકૃદ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

સવાનોથી મને જરૂરી ધણી હકીકત પુરી પાડે છે, એટલું જ નહિ પણ મારી ગેરસમજ દૂર કરવામાં અને નીચીની સ્થિતિ અને ઉન્નતિ વિષે લોકોને જરૂરી માહિતી આપવામાં ધણી મદદ કરે છે.

બાતમીદારો વિષે અભિપ્રાય બદલવામાં બીજો કારણભૂત વિચાર એ છે કે વર્તમાન સાથે પરિચય વધવાથી વર્તમાનપત્ર વાચનાર અને તેને આશ્રય આપનાર જનસમાજના હિત સમઘ અને વિચારનું તે કેટલે સુધી અને કેવી રીતે માન કરાવે છે એ હું સારી રીતે જાણી શક્યો છું. લોકની સદ્ગુણ અને વિશ્વાસ માટે જરૂરનું કાંઈ પણ કામ કરનાર માણસ લોકો સાથે પ્રસન્ન સમઘમાં આવે અને બાતમીદાર પુછે તે પ્રકારના પ્રશ્નો ઉત્તર આપે એ ધણ મહત્વનું છે. જો પુણ્યવા પ્રશ્નો ઉત્તર આપવામાં આવતા નથી તો તે પ્રશ્નો જેમના તેમ પડી રહે છે અથવા તો લોકોને એ પ્રશ્ન સમઘની હકીકત પરોક્ષ અગર તો અવિશ્વાસને પાત્ર એવા સ્થિતિથી મળે છે.

હું ટરકેમી દેશ ત્યારે દક્ષિણના વર્તમાનપત્ર કે માસિકના બાતમીદારો અમારી સમ્યાની આંતર સ્થિતિ વિષે આલની અથવા સમઘી તપાસ કરવા ધણી વખતે મારી પાસે આવી ગયા છે. હું તેમને કહેતો કે જોઈએ તેટલો વખત લો અને પુરી તપાસ કરો. આથી એકાદ મોટી સમ્યાને નિષ્ઠાતક કે સહારક દીકા કરવાને તથા સરસાને નુશાન થાય તેવી રીતની કોઈપણ ખર્ચ પ્રસિદ્ધ કરવાને દુષ્ટ માણસને ધણી સવડ મળે છે એ સ્પષ્ટ છે પણ મને એવો અનુભવ થયો છે કે પ્રત્યેક પ્રયત્ને વર્તમાનપત્રકારે પૂર્ણ તપાસ કર્યાપછી અમારી સરસા વિષે કોઈપણ અનિષ્ટવાત પ્રસિદ્ધ કરી નથી, તેથી ઉપની રીતે અમારી સરસાની સત્યતા તેજે જાહેર કરી છે અને લોકોમાં આવી જોગી અફસોસને તોડી પાડી છે. ગપ્પા નહ કરવાને ઉત્તમ ઉપાય કહીએ તો વર્તમાનપત્રકારો તપાસ કરી યાદી બાદેર પાડે એ છે તેવી જ રીતે વર્તમાનપત્રની મગજ ગેરવત્તાનો સારો ગરતો એ જ છે કે તેનાથી છુપાના જેવું પોનાની પામે કંઈ નથી, એમ બનનારી આપનું.

મેં ધણી વખત લોકોના મેદિથી સામન્ય છે કે, વર્તમાનપત્રો નજીવી વાતો અથવા ગપ્પા પ્રસિદ્ધ કરે છે વર્તમાનપત્રો વિષે હું જે કંઈ જાણું છું તેપરથી મારી એવી ખાની થઈ છે કે, તેમના તરફ મોકલેની હકીકતનો દરમો ભાગ પણ તેમાં પ્રસિદ્ધ થતો નથી અને પ્રત્યેક વર્તમાનપત્રનો વળો ખરો સમય સજનિત તથા મનોગજક વાતોપર વિશ્વાસ રાખનારા મનુષ્ય સ્વભાવની સાદશ્ય પ્રવૃત્તિને લીધે સમાજમાં પ્રસારેની અથવા અને ગપ્પાના ખરા ખોટાપણોને નિશ્ચય કરવામાં જાય છે અને લાગે છે કે જોગી બાતમી કે ગપ્પ ઉપર આવાર ગપ્પી રહેન દેવ આ દુરામદને લોકોના મનમાંથી દૂર કરવાનું કામ જો વર્તમાનપત્રો કરે તો તેમનું અગ્નિત્વ સાથે યાય પણ આ વાત કરતાં, "નિકપત્રો જોગી અને બામક વાનો ધણી ઝાપે છે અને મહત્વની વાતો સમઘી સટેજે ન હાનતાં મુદ તથા ઉત્તેજક બામ-તોને ધણી વખત મહત્વ આપે છે તે તરફ હું આપ આજ કાન કરી રાખતો નથી ગામડાના

ગર્ભીદાસ કિંવા ત્યાની એકાદ દુકાનમાં એસી રાજકીય ખરીદોડી વાતો કરી લોકમત બનાવનાર લોકોનું કામ' ધણા અસે દૈનિકપત્રો હાથમાં લઈ બેઠાં છે પણ એ કામ વર્તમાનપત્રો ઉંચા પ્રમાણપર કરે છે જગત્તા દેખાવ, જગત્તી ખબરો તે જનસમાજ સમક્ષ મુખી સત્ય રોધી કાઢવાનો સ્તુત્ય પ્રયત્ન કરે છે એ કે ગર્ભીદાસની માફક કહી કહી વર્તમાનપત્રો અયોગ્ય વસ્તુઓને મહત્ત્વ આપે છે અને ક્ષુદ્ર તથા વ્યક્તિવિષયક બાબતોપર ઘણો સમય ગુમાવે છે પરન્તુ તેઓ તે સર્વ જાતિના લોકોને એક જ કરે છે એક જ વર્તમાનપત્ર વાંચનારા લોકોમાં એક પ્રકારનો મિત્રભાવ વધે છે-પણી બધેને તેઓ એક ખીજાને કહીએ ન મળ્યા હોય કે હજારો માધ્યમ દ્વારા રહેતા હોય

કોંઝરવેરીવ-પુરાણપ્રિય પક્ષ તરફથી કામ કરનારા જ માત્ર નહિ પણ ઉતરતી સ્થિતિના પત્રો તરફથી કામ કરનારા અને સર્વ બાતમીદારો મને મળ્યા છે મે તેમનું અર્થલોકન કર્યું છે તેપરથી મારી ખાત્રી થઈ છે કે, પોતાના લાગના વહિન કામ શ્રમથી, સારી રીતે અને પ્રમાણિકપણાથી કરનારા ખીજા લોકો ધણા થોડા જ મળી આવે છે હું એ પણ કષ્ટન કરે છું કે, હમણા હમણા બાતમીદારોને મળવામાં તથા તેમની સાથે વાતો કરવામાં મને ઘણો રસ પડે છે કારણ કે, તેઓને જગત્તનુ, મનુષ્યનું અને પરિસ્થિતિનુ ધણુ સાફ જ્ઞાન હોય છે તેમની સાથે વાત કરતા તેમને સાર્વજનિક અને ખાનગી બાબતો સમઘી કેટલી બરાબર, ખીનચુક અને ઉડી ખમર હોય છે, સાર્વજનિક માણસો અને તેમના કૃત્યો વિષે તેમની અનુમાન કેટલા યોગ્ય હોય છે તે જોઈને હું ઘણી વખત આશ્ચર્ય પામ્યો છું

દેશનાં પ્રત્યેક મોટા વર્તમાનપત્રની ઓશીસમાં પુબ્કળ માહિતી ભરેલી હોય છે પણ તેની સાથે સમઘ ધરાવનારી કેટલીક વ્યક્તિપર મહેરબાની કરના અથવા સાર્વજનિક હિતમાં કઈ ખીજાડ ન થાય એ હેતુથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતી નથી તેઓ ખાનગી વ્યક્તિ અને સાર્વજનિક-હિત સજ્જમા પોતાની લાગણી પોતે શુ પ્રસિદ્ધ કરે છે તેથી નહિ પણ પોતે પ્રસિદ્ધ નહિ કરીને જ ઘણી વખત બતવાની આપે છે વનમાનપત્રોની હાલની સ્થિતિ જોતા, સમાજને મતોરજક અને આનંદી લાગતી કોઈપણ વાત એક પ્રકારનો માવ છે અને તેવો માન એકત્ર કરી અપાવવો એ વર્તમાનપત્રોનું કામ છે એમ હું પ્રથમ કહી ગયો છું-એવી સ્થિતિ હોવા છતા ઉપર કશું તેમ તેઓ વિવેકી અને વિચારવાનું જણાઈ આવે છે એ ધણુ નનાઈ જોઈ છે

વર્તમાનપત્રો માટે હકીકત મેળવી પ્રસિદ્ધ કરવા માટે તૈયાર કરનાની પદ્ધતિમાં હાનમાં ઘણો સુધારો થયો છે હવે વર્તમાનપત્રોના બાતમીદારો સુધરેલા છે કિંવા તેમની સાથે કેવી રીતે વર્તવું એ લોકો સારી રીતે સમજ્યા છે, અથવા હાનના સામાજિક જીવનમાં વર્તમાન પત્રોની જવાબદારી કેટલી મહત્ત્વની છે તે લોકો અને વર્તમાનપત્રકારો એ જાનને સારી રીતે સમજવાથી આ સુધારો થયો છે કે કેમ તે હું ખાત્રીથી કહી શકતો નથી ખાનગી વ્યક્તિ અને જાહેરકામ કરનાર એ સર્વના જાણવામાં સારી રીતે આવવું જાય છે કે જે દેશમાં એક વ્યક્તિનો

જીજી વ્યક્તિ સાથે નિકટ સંબંધ થાય છે, તે દેશમાં પ્રત્યેકનો વ્યવહાર ખુદી રીતે થાય અને તેમનાં કૃત્ય સર્વ જગતના જાણુવામાં આવે એ સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ અતિ હિતકારક છે. તેની જ રીતે વર્તમાનપત્રકારો પણ સમજ્યા છે કે, કાંઈને કાંઈ પણ સાર્વજનિક હિત સાવનું એ જ કાંઈપણ વાત વર્તમાનપત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું સમર્થન કે યોગ્ય કારણ છે અને એ વાતનું મહત્ત્વ તથા પ્રસિદ્ધ કરનાર વર્તમાનપત્રની કીર્તિ, તેના રીપોર્ટના જૂનરહિત સ્વતંત્રપણા પર અવલંબી રહેલી છે.

વર્તમાનપત્રો સાથે દેશની મહાન વ્યક્તિઓનો સંબંધ કેવો હોય છે તે પણ જાણવા જેવું છે.

કર્નેન રજીસ્ટ્રેટ પ્રમુખ હતા ત્યારે હું ધણી વખત તેમના મહેનમાં ગયો છું હું પ્રત્યેક વખત તેમની ચોતરફ પાંચસાત વર્તમાનપત્રોના ખાતમીદારોને એકઠા થયેલા જોતો આવ્યા પ્રસંગે જેમ એકાદ ભાગીદાર પોતાના બીજા ભાગીદાર સાથે છુટથી જોતો હોય તેમ પોતાના વિચાર, પોતાનું ધોરણ વગેરે રાજકીય માળખા સમધી પ્રમુખ રજીસ્ટ્રેટને ખાતમીદારો સાથે ખુદી રીતે વાતો કરતા જોઈને મને ધણી આશ્ચર્ય થતું હતું મુનાકાત પછી તે ખાતમીદારો પોતાના પોતાના પત્રતરફ તાળના લાના લાખા સદેશો મોકલતા પણ મને લાગે છે કે, *પ્રમુખના વિશ્વાસનો દુરુપયોગ કોઈએ ભાગ્યે જ કર્યો હશે આવી મુક્ત મુલાકાત આપી સર્વે દેશને પોતાના રહસ્યમાં લઇ રજીસ્ટ્રેટ દેશને પોતાનો બનાવ્યો છે તે વર્તમાનપત્રકારોને ધણો પ્રિય છે તેનું કારણ જે પરિસ્થિતિમાં તે લોકો કામ કરે છે અને તે લોક તથા તેમના રીપોર્ટનું પ્રભુસત્તાક રાજ્યમાં ફેટનું મહત્ત્વ છે તે જાણે છે એ છે.

વર્તમાનપત્રો સાથે સંબંધ ધરાવનાર બીજા એક સુપ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થ ક્લીએ તો મી ઍન્ડ્રુ કૉર્નેટ છે ધણી શ્રીમતો અપ્રિય હોવા છતાં સર્વ સાધારણ લોકસમૂહ મી કૉર્નેટને જ કેમ માન આપે છે અને તેમના પર જ કેમ પ્રેમ ધરાવે છે? એવો પ્રશ્ન થયાનું મેં સાબળ્યું છે તેમના વિશે મને જે કંઈ ખબર છે તે પરથી, વર્તમાનપત્રો અને ખાતમીદારો સાથે તેમનું ખુબ અને સરળ વર્તન એ જ તેમની લોકપ્રિયતાનું બહુધા મૂળ છે, એમ મને લાગે છે ખાતમીદારોને પોતાનું રહસ્ય કહેવાનો પ્રમુખ રજીસ્ટ્રેટનો કેટલો ગુણ મી કૉર્નેટમાં છે પોતે શું કરે છે તે જગતને જાણાવવાના સાધનો ક્લીએ તો વર્તમાનપત્રો જ છે અને એ સાધનોનો ઉપયોગ કેવો કરવા એ મી. રજીસ્ટ્રેટ અને મી કૉર્નેટ સારી રીતે જાણે છે વર્તમાનપત્રોદ્વારા જનસમૂહ સાથે પ્રત્યક્ત સંબંધ રાખવાની પાતતા તેમનામાં હોવાથી તેઓ આદના લોકપ્રિય થયેલા છે મારા આ કથનનો એવો અર્થ ન કરવો કે, તેઓએ લોકપ્રિય થવા માટે વર્તમાનપત્રોનો ઉપયોગ કર્યો છે લોકોનો વિશ્વાસ ધરાવનાર સુપ્રસિદ્ધ મનુષ્ય, પોતાની લોકપ્રિયતાથી જનકાંઈ અથવા બહેડી ન જાય તો તે એક અપ્રસિદ્ધ માણસ કરતા ધણા સાગ કામ અને વધારે લોકપ્રિય કરી શકે છે મી રજીસ્ટ્રેટ અને મી કૉર્નેટ એ બંનેના નામ લોકોના મનમાં જાહેરહિતની બાજતો સાથે જોડાઈ ગયેલા છે પોતાના જીવનમાં તેઓએ કઈ મહત્ત્વનું જાહેરહિત મમદી રાખેલું હોવાથી

* રજીસ્ટ્રેટ તથા વર્ષે મરણ પામ્યા છે.

તે બન્ને જાહેર પુરૂષ બન્યા છે મી કાર્નેજ કોષપણ સરકારી અધિકારી નથી પણ એક જાહેર સાર્વજનિક ગૃહસ્થ છે મી રૂઝવેલ્ટ મહત્વના સાર્વજનિક કાર્યો સાથેના સમય તોડીને નથી અને તે હવે અમેરિકના પ્રમુખ નથી તોપણ તેમની રાજકીય સત્તા કંઈ ગયેલી નથી. લોકોના મનપર તેમની સત્તા રહેવાનું કારણ, વર્તમાનપત્રદ્વારા તેમનો પરિચય થયો એ છે

સાર્વજનિક હિતની એક ખાખત સાથે એટલે દમણા જ ૨૫૧૧ થયેલી જાનિને પ્રજા-સત્તાક રાજ્યના નાગરિકત્વના કર્તવ્ય તથા જવાબદારીને યોગ્ય કરનારી શિક્ષણપદ્ધતિ સાથે મી રૂઝવેલ્ટ નામ જીવનના આરભકાળમા જ જોડાયુ છે તે હું માર મહાન ભાગ્ય સમજુ છું એ શિક્ષણને માટે લોકોને વિનંતિ કરી કરીને મદદ મેળવવી પડતી હોનાથી માર નામ ધણા ખરા જાણે છે એથી મને સતોષ થાય છે, કારણ કે વર્તમાનપત્રોદ્વારા એ કહે નહિ પણ હજારો માણસોમા મારો પ્રવેશ થયો છે એટલા લોકો સાથે કદીએ હું રુનર વાત કરી શક્યો નહોત વર્તમાનપત્રોના યોગથી મારો સેવાનુ બળ મેં જો ધણ વધુ છે

હા, એ અર છે કે, વર્તમાનપત્રદ્વારા નસિદ્ધિમાં આવેલો અને લોકોને વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરી રહેલો એક માણસ સાર્વજનિક હિતની મારક જ પોતાના સ્વાર્થ માટે એ શક્તિનો ઉપયોગ કરી શકે છે એવા માણસોને જનપ્રિયતાનો ખાનગી કામ તરફ ઉપયોગ કરનાની ધણી તક ૨૨ વર્ષ 'મને છે, એ નિ સદાય છે હાજવા તરીકે, વર્ષમાં ધણી વખત કોષ એકાઃ માણસ એકાઃ નીન કારખાનાના રોકેનો ભાગ મને બધીસ આપે છે અને ધણી વખત જમીન કે નીન શહેર વસાવવાની યોજનાનો કેટલાક ભાગ મને અર્પણ કરવામા આવે છે આ પ્રકારની રીતે કેટલેક તરફ જ પાછી ફરવાનો મે નિયમ રાખેલો છે એનું પહેલું ઉત્તમ ન્યાયદારિક કોર્સ કહું તો નીન કામ કાયદેમીર હોય તો પણ હું તે વિષે જવાબદાર નહિ હોવાથી માર નામ તેમા શુધવાથી મને તેનાથી કંઈ બાલ થાય નહિ અને મારા નામથી તે કામમા કોઈ માપલ નામે એમ લાગે તો મારા નામનો એવો ઉપયોગ કરવો એ એક પ્રકારની માર્ગ જ છે. બીજી એક કારણ એ છે કે, હું લોકો સાથે પ્રામાણિકપણે રહેવા ઇચ્છુ છું

પ્રથમ કલા પ્રમાણે પ્રથમ પ્રથમ મારા કામકાજ વિષેના વિચાર અને મહત્વાકાંક્ષા વર્તમાનપત્રકારોથી છુપાવતો નથી એકાઃ મિત્ર અથવા તો ઓળખતા ગૃહસ્થ સાથે વાત કરું તેમ તેમની માથે હું બોલુ ચાહું છું તેમને ખબર આપવામા કંઈ વાત પ્રસિદ્ધ કરવી અને કંઈ નહિ પ્રસિદ્ધ કરવી એ પણ હું કરું છું. કંઈ રીતે ખાતમી પ્રસિદ્ધ કરવાથી લોકોના મનપર યોગ્ય સ્પર્કર થશે તે મારા કરતાં ખાતમીદારો સારી રીતે સમજતા હોય છે વાંચનગ્રન્થા મોટા મોટા દૈનિકપત્રોને એ વાત વધારે લાગુ પડે છે ધણી મહત્વની ખાતમીનો વિચાર કરી તેમને સમજવાનું હોય છે, તો પણ કંઈ વાત જાપરી અને કંઈ ન જાપરી એ વિષે તેઓ ધણી ચાનાજી બતવાવે છે, એનું એક ઉદાહરણ અહીં હું કરીશ —

મી રૂઝવેલ્ટ પ્રમુખ હતા ત્યારે કોંગ્રેસપ્રતિનો તેમના વાર્ષિક સંદેશાનો કેટલોક મહત્વનો ભાગ વર્ષી જોના માટે તેમણે મને બોલાવ્યો હતો પોતાના સંદેશાના બે ભાગ વિષે તેમણે

ઉપકાન્ત (અધિવ) ૩ ૨૦૦૦ એન એમ. ત્રિપાઠી એન કે પત્રી, મુબાઇ

મારો અભિપ્રાય માંગ્યો તે ભાગ-વિષે તે વખતે લોકોમાં ધણી ચર્ચા થતી હતી વૉશિંગ્ટનના ખાતમીતાર-વિશેષતઃ મહેલમાં કામપર હાજર રહેલા ખાતમીતારોને, પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ મારી સાથે કયા વિષયપર વાત કરવાના છે તેની ગધ લાગી હતી હું પ્રમુખની સાથે ધણી વાર સુધી રહ્યો હતો. પછી કચેરીની બહાર નીકળતાં જ મને એકદમ છ ખાતમીતારોએ ઘેર્યો તેઓએ મને પ્રમુખ સાથે થી વાત કરી તે જણાવવા કહ્યું કેટલીકવાર સુધી આનાકાની કર્યા પછી એ તેમની સાથે છૂટથી વર્નવાનો નિશ્ચય કર્યો. મેં તેમને સંદેશના કેટલાક મુખ્ય મુદ્દા કરી કહ્યું, “શુદ્ધરથો, હવે વિચાર કરો, વર્તમાનપત્રો દ્વારા આ વિષય મ્હારે લોકોને જણાવવા જેવો છે, એમ તમને લાગે છે ?” તેમણે તરત જ કહ્યું કે, એ વાત લોકોને જણાવવી એવો અમારો પણ અભિપ્રાય નથી. પરિણામ એ જ આ પુ કે બીજે દિવસે વર્તમાનપત્રોમાં એમના, એક પણ શબ્દ પ્રકટ થયો નહિ. જો મેં તેમનાથી કંઈ વાત છુપાવવાનો કે તેમને ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત તો માત્ર એ વિષેનો રીપોર્ટ, વિષયસથી ભરેલો કે ખોટાં વિધાનવાળો જ લોકોને મળ્યો હોત.

સાર્વજનિક ભાષણ તૈયાર કરવાની અને તે બોલવાની તથા તે વર્તમાનપત્રમાં બરાબર રીતે પ્રસિદ્ધ કરવાની ઉત્તમ પદ્ધતિ કંઈ, એ એક પ્રશ્ન મારા મનમાં હમેશાં ઉભો થાય છે અને બહુ જાહેર ભાષણ કરનારાઓને એ જ વિચાર આવે છે એમ મને લાગે છે હું અથમપ્રથમ જાહેરભાષણ કરવા લાગ્યો ત્યારે મેં મારા ભાષણો બહુ જાહેર કરવાનું પૌરણ ગમ્યું હતું પણ એ ક્રમ જલદી છોડી દીધો. અત્યંત મહત્ત્વના પ્રસંગ સિવાય કિંવા એકાદ ન-નીન વિષયપર બોલવાનું હોવા સિવાય હું હાયમા ભાષણો મેટિ કરતો નથી ભાષણ લખી કાઢી તે વાચવાની રીતમાં કેટલાક ફાયદા છે પરંતુ તેમાં કેટલુંક નુકશાન પણ છે લખીને વાચેલું ભાષણ નિરસ અને આંખચારિક લાગવાનો સંભવ હોય છે તેમ જ લેખી ભાષણપર સર્વ રીતે આધાર રાખવાથી વક્તાથી પ્રસંગાનુરૂપ ગોઠવણ કરી શકાતી નથી પણ તે લખેતું હોય છે તો વર્તમાનપત્રોમાં ભૂલ રહેતી નથી.

મેટિ ભાષણ કરવાની પદ્ધતિ અને લખી કાઢવાની પદ્ધતિ એ બન્નેનો અનુભવ લઈ મેં એક ન-નીન ઉપયોગી રીત કાઢી છે જે વિષયપર મારે બોલવાનું હોય છે તેનો હું બરાબર વિચાર કરું છું પછી મારા ભાષણના મુદ્દા બરાબર લક્ષમાં આવે તે માટે કેટલાંક મથાળા કે ટાચણ લખી કાઢું છું મારા ભાષણની િશા નક્કી થયા પછી તે દુકામાં લખનારાઓને (Short hand writers) કહું છું એ ક્રમ ધણી વધારી રાખ્યો છે હવે સતત અભ્યાસથી મને એવું જણાઈ આવ્યું છે કે, તે ટાચણ હાયમાં લઈ પ્રથમ કલાપ્રમાણે મારા ખાતજી બરાબર હુજી કરી શકું છું દુકામાં લખનારાઓએ કરેતું ભાષણ કે તેનો ભાગ તે આગળથી ખાતમીતારોને આપી મુકું છું આથી તેમને સારી સમજ મળેલા ઉપરાંત તેઓ ખીનચૂક રીપોર્ટ કરી શકે છે તેમ જ મેટિ કરેતું ભાષણ બોલતી વખતે કે લખેતું ભાષણ ચાંચતી વખતે લખતું નિરસપણું દૂર કરી મુક્તપણે ભાષણ કરવાને સ્વતંત્ર હોઉં છું અને

કેટલીક વિશિષ્ટ પ્રાસંગિક વાતો (એટલે ત્રાતાઓની મનનીસ્થિતિ અને પૂર્વવક્તાના ઉદ્દેશ્ય વગેરે) નો વાલ લઘુ માટે બાળ્યુગ્ગ્રહાર બતાવી શકે છું

વર્તમાનપત્રમા ખોટા રીપોર્ટ પ્રસિદ્ધ થાય તો વક્તાએ શું કરવું એ પ્રશ્નનો જાહેર કામ કરનારાઓએ ઉકેલ લાવવો જોઈએ અત્યંત અપવાદાત્મક સ્થિતિ બાલ્યુએ મુશી ખોટા રીપોર્ટનો કદી પણ નિષેધ ન કરવાનો એ નિયમ રાખ્યો છે ધણી ખરા ભાગે રીપોર્ટનો નિષેધ કરતા મૂળ વાત-રીપોર્ટ તરફ લોકોનું લક્ષ જાય છે અને તેને વ્યર્થ મહત્વ મળે છે મૂળ રીપોર્ટ નહિ જોનારા ધણી માણસો નિષેધ જોરો અને શુ છે તે સમજવા માટે મૂળ રીપોર્ટ સોધવા લાગે વળી, માન નિષેધ મેળવવા માટે કિંવા વાદવિવાદ શરૂ કરવા માટે જ ખોટા રીપોર્ટ કરવાને કેટલાક વર્તમાનપત્રો હમેશ તૈયાર હોય છે તેમની અસહ્યતા પ્રકટ કરતાં તેમને ખીનજરૂરી મહત્વ મળે છે, એના અનુભવ થયેલો છે તોફાન અને લડાઈ જોવાનું ધણીને ગમે છે એટલે કુદરત વાત મોતી ચર્ચ પડે છે

હમણાં મને એક વર્તમાનપત્રકારે ફસાવ્યો હતો હું રેલ્વેમા મુસાફરી કરતો હતો તે વખતે ન્યૂયોર્કના એક પત્રનો ખાતમીદાર આવી મારી પાસે બેઠો અને લોકો આગળ ચાલતા એક પ્રશ્નનો ઉદાપોહ કરવો લાગ્યો પોતે વ્યાપારી છે અને એ પ્રશ્નનો પ્રસંગવશાત્ તે વિચાર કરે છે એવું તેણે મારા મનમા અભિપ્રાય બધાવ્યો એ તેની સાથે સખ્યતાથી છૂટથી વાત કરી વચ્ચેના એક સ્ટેશને તે ઉતરી ગયા પછી મને સહા આવી એ મારા મનમા માની લીધું કે એક વ્યક્તિ સાથે જ નહીં પણ લોકો સાથે જ વાતો કરતો હતો ખીજે જ દિવસે તેના પત્રના કોનમેમા અમારી લાખી હકીકત પ્રકટ થઈ તે પત્રના વ્યવસ્થાપકને એ પત્ર લખી તરત જ ખરી હકીકત જણાવી મારા એ પત્રની કઈ અસર થઈ કે કેમ તે હું ખાતરીથી કદી શકતો નથી પણ મને લાગે છે કે, અયોગ્ય રીતે વર્તવામા આવતા તેનો નિષેધ કે અસમતિ દર્શાવવા એ વ્યક્તિસાથેની વર્તમાનપત્રોની વર્તણૂક સુધારવાનો એક ઉપાય છે

વર્તમાનપત્રની મુખ્ય વાત એ છે કે, તે આપણા સમાજના સાધારણ મનુષ્યોના વિચારો કે જાનનું દ્યોતક હોય છે સ્થાનિક વર્તમાનપત્રો પોતપોતાના વિભાગના વિચારો વ્યક્ત કરે છે તેમના વ્યગ કે દોષ કહીએ તો સાધારણ લોકોનાં વ્યગ અને દોષ એ જ હોય છે પોતાના વાચકોનાં મન વર્તમાનપત્રોએ વ્યક્ત કર્યાં ન હોત તો તે હાન છે તેવા મનો-રજક અને કીંમતી બન્યા ન હોત અને આજે અમેને લોકવિષયક જેટલું જાન છે તેટલું હોત નહિ કે થયું ન હોત. જ્યાં સુધી વર્તમાનપત્રો અસ્તિત્વમા છે, ત્યાં સુધી સાધારણ માનવજાતિ અને વિચાર કેવા છે તે જાણવાનું સાધન અમારી પાસે ઉણુ રહે છે એટલું જ નહિ પણ તે મનુષ્યના અંત કરણને બેટવાનું અને તેને દોરવાનું દ્વાર અમારી પાસે રહે છે જેઓ કહે છે કે વર્તમાનપત્રની વાત પોતાને પસંદ નથી તેઓ ધણું કરીને સામાન્ય માણસો માટે આદરભાવ વગરના હોય છે

વનમાનપત્રનો ખરો દોષ કહીએ તો તેઓ હમેશાં સાધારણ માણસની ખરાબ બાબત બતાવે છે અને સારી બાબત બાગ્યે જ આગળ લાવે છે સાધારણ માણસની ઉત્કૃષ્ટ બાબત વાચવાની ઇચ્છા થાય તો પુસ્તક કે માસિક વાચવા જોઈએ વર્તમાનપત્રો ખરી વસ્તુ અને ખરા ખાલોસો વિશે વિવેચન કરે છે એ એક મોટો લાભ છે એ ખર્ચ પણ એ વિવેચન કેવળ ઉપર ઉપરનું હોય છે મારે વર્તમાનપત્ર કોઈની નિંદા કે સ્તુતિ કરે છે તો હું તે નિંદા કે સ્તુતિને કંઈજ મહત્ત્વ આપતો નથી અને મને લાગે છે કે એમ કરવું એ જીક છે તો પણ કહીશ કે પુસ્તકો કરતા વર્તમાનપત્રોથી હું ઘણું શીખ્યો છું 'ખરેખર,' મનુષ્ય અને વસ્તુના સમાગમથી હું જો કે કેટલુંક શીખ્યો છું, તોપણ વર્તમાનપત્રોથી મને 'ઘણું શીખવાનું મળ્યું છે એમ મને લાગે છે વર્તમાનપત્રોના વિષયપર લેખ લખનાર માસિકોનો વર્તમાનપત્રમાં સમાવેશ કરવામાં આવે તો મારું આ કથન તદ્દન ખર્ચ જણાશે પુસ્તકોના સાધારણ વિધાનો કરતાં વર્તમાનપત્રની ખાતમીઓએ જ મને વધારે ઉત્તેજન આપ્યું છે પ્રત્યેક બાબતમાં કાચા માન સાથે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાર હજવાનું મને ઘણું મળે છે અને પુસ્તકો કરતા વર્તમાનપત્રોમાં જ તે (કાચોમાન) મને વધારે મળી આવે છે

ઘણા લોકોને મેં એવું જોલતા સાબળ્યા છે કે, રીપોર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવામાં વર્તમાનપત્રો મુખ્ય દેવ વિધાયક ન હોતાં વિધાતક હોય છે પ્રત્યેક માણસને-વિશેષતઃ સાર્વજનિક-જાહેર માણસને વનમાનપત્રો લોકમતના ન્યાયાસન સમક્ષ નિર્દેશતાથી ખેંચી લાવે છે અને તેને પોતાના કુલનો ખુલાસો કે સમર્થન કરવાની ફરજ પાડે છે એ તદ્દન ખર્ચ છે પણ લોકોની જે કંઈ સેવા કરવામાં આવે તેપર સર્વ માન કે અધિકારનો આધાર છે, એ તત્વ પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ જાહેરકામ કરનારા પ્રત્યેક માણસે હમેશ નજર આગળ રાખવું એ અતિ મહત્ત્વનું છે એ તત્ત્વથી પ્રેરાઈને જે કાંઈ ખાનગી કે જાહેર વ્યક્તિ વર્તમાનપત્રો સાથે જ્ઞાનવાર રાખે છે તેને તેનાથી કંઈ હાનિ ન થતાં અતિ સહાય મળે છે

માગ પોતાના વિષે ખુબી તો કહીશ કે, મને જે કંઈ મળ્યું છે તે સર્વ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં વર્તમાનપત્રોએ મારા કાર્ય વિષે જે સહાનુભૂતિ તથા લાગણી દર્શાવ્યા છે તેનું જ ફળ છે એમ મને લાગે છે મારા સમાજ અને મિત્રમહાજની જહારના જનસમૂહ સાર્થનો સમર્થ એ વર્તમાનપત્રો દ્વારા જ થયો છે, અને એ સાધનોને લીધે જ ટરકેંગી સરથા એકાદ દાનવીરના આશ્રયને પાત્ર થયેલી કે એક જાતિ અથવા પથના દિલ માટે આવતી સરથા ન બનતા સર્વ લોકોથી ગોપાલની અને સર્વ દેશના દિવાય ચલાવેલી એક જાહેર સરથા બની છે

રતનાવલી.

[નાટક]

લેખક — રા રતિપતિરામ ઉદયમરામ પંડ્યા, બી એ
(ગયા અકપી અનુસવાન)

મુખ્ય પાત્રો

સૂત્રધાર.

નટી — સૂત્રધારની પત્ની

ઉદયન — કૌશાલ્યની નગરીનો રાજા

વાસનદત્તા — ઉદયનરાજાની રાણી

ચોગન્ધરાયણ — ઉદયનરાજાનો દિતેરતુ પ્રધાન

વિદુષક (વર્મતક) — રાજાનો મસ્કરો મિત્ર

મદનિકા } વાસનદત્તાની ચેટીઓ
અમૃતસતિકા }

કાચનમાલા — વાસનદત્તાની દિતેવિધી સખી.

સાગરિકા — નિંદલેશ્વરની પુત્રી અપ્રસિદ્ધ થયેલી રતનાવલી

રતનાવલી નાટિકામાંથી એક દૃશ્ય.

૧ મદન મહોત્સવ

પાદામેથી ભ્રમા યતા ધર્મે ધર્મો ભારે સ્તનોથી નમે
 શબ્દ આતુર થે ત્રિનેત્રથી જુએ ગૌરી શિવારાવને
 લલ્લન રવેદથી પ્રજ્વતા, અરપવા ભતા શિરે સમુના,
 વચ્ચેથી કુસુમાગ્રની પડી જતી તે રક્ષતે સવદા. ૧

અને વળી,

કીરી આતુર થઈ ત્વરા સહજ લલ્લનથી જ પાછા ફર્યા
 પેડે સગ યતા સહુ સખીજને હું હું કરી પ્રીતિયા
 આને શબ્દ નિહાળિ રાગથી યતા રોમાય બીતિ ભર્યા
 એવા મૌરી હરી શિરે બુજ લીડ્યા શ્રેય તમાર કરો ૨
 * નેત્રે જ્વાળા જરતા ત્રણ પણુ રમતા વહ્નિ કોપે ભરેવા
 ત્રાસી ન્હારો દ્વિતેના શિરમુગ્ર, ગણે ખેંચીને ભેય નાખ્યા,
 માઠી યક્ષે સ્તુતિ સી નિજ રડી વિનંતે દેવ હે દેવિ નાડા,
 ગૌરીને અટ્ટહાસે મખમલનજ વિધિ શિવ કે શ્રેય થો તે ૩
 (નાન્દી પુરી થયા પછી)

સૂત્રધાર—મસ ! જલુ થયુ મહારાજા શ્રી હર્ષ દેવના તાનાના દેરોદેશથી આવેના ખંડીઆ રાજાએ એ મહને આજે વસતોત્સવમાં આદરપૂર્વક બોનાવીને કહ્યું કે— ‘અમારા સ્વામિ શ્રી હર્ષ-દેવે અપૂર્વ વસ્તુ ગ્યનાથી શોભાયમાન રતનાવલી નામની નાટિકા લખી છે, એમ અમારા સામ-જવામાં આ યુ છે, પણ અમે તે નાટિકાને ભજવાતાં જોઈ નથી, તેથી સહુ જનના હૃદયને આન-દથી છનકાવી દેનારા તે રાજાના માનની ખાતર અને અમારા ઉપર મોટી કૃપા કરી તે નાટિકા

* દરજા જલુ બોધદાયક છે પાવતીના પિતા દમને ઘેર યજ્ઞ ચલાવેના હતા દક્ષની મરજી વિરુદ્ધ પાર્વતીએ શિવની સાથે લગ્ન કરવાથી દક્ષપુત્રી ઉપર અનિગમ્ય ઘીડાગે હતાં યજ્ઞમાં દમ બાધાને નિમ-ત્રણ મોકલ્યા પણ શિવને કે ષાષ્ટકી-પાનાની પુરીને પણ નિમત્રણ મોકલ્યું નહિ પાવતીએ વાત જાણી કે દમ યજ્ઞ કરે છે તેથી ત્યાં જવાને શિવની અનુના લેવા આવ્યા મિત્રે જલુ સમજાવ્યા અને દક્ષના યજ્ઞમાં નિમત્રણ વિના જવામાં અનેક ટેરસામ ખતાવ્યા પણ ‘પિતાને ત્યાં નિમત્રણ રા ? કદાચ નિમત્રણ દેવાનું બુરી ગયા હશે’ આમ બોરી પાર્વતી પિતાને ત્યાં જવાને માટે હડ લઈ એકા સી તે સી જ શિરે રત્નચારી અને પાર્વતી ત્યાં ગયા પણ તેમને ન બેલાવ્યા પિતાને કે ન બોલાવ્યા કોઈ બંદેનેએ ! એકની તેમની માતા જ તેમની સાથે ગોલી પાવતીને ધણ જ ખેટુ લા યુ યજ્ઞ-મ-પમાં જતા પાનાનીએ સાળા દેવેની રથાપના જોઈ પણ શિવની રથાપના ન જોતા સ્ત્રીને અત્યંત કોપ-વહાયો પતિનું અપમાન સતી માખી શરે જ નહિ. એકદમ યજ્ઞકુડ સમીપ જઈ ઉભા, અને બચાવવા શિવ પતિ મળે એવી એટિથી પાનાની ઈચ્છા દર્શાવી જ્વાળા નિકળતા અમિકુડમાં તેમણે મપાવ્યું શિવને આ વાતની ખબર થતા જ દક્ષના યજ્ઞમાં ભગવાન પાડી તેમણે નહાન યુદ્ધ આરંભ્યું તે સમયે યજ્ઞનો જો દેખાવ થઈ રહ્યો તેનું વર્ણન આ રોડકમાં કવિએ કર્યું નથી બાલામાં ઉતાડુ છે

મખમલનજ મયનનારા ભગાખ

કવિતાપ્રવેશ ૨ ૧-૦-૦ એન. એમ નિપાકી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

સપૂર્ણ પ્રયોગસહિત લજ્જા ખતાવે।” તેથી તેમની ધરૂં જાને માન આપી રગમડપમાં જરોમર રચના કરી હું તેમની અભિલાષા, પૂર્ણ કર મને એટલું તો ચોક્કસ લાગ્યું છે કે સમાજનું મન તો કુચારનું થે આકર્ષાયું છે. કારણ કે,

૧ ન્યા થી હવે સમાન નિપુણ કવિ, આ સારમાલી સલા,
ચિત્તાકર્ષી જ નવસરાજની કથા, નાટ્યે અમે રક્ષા ન્યા,
આ એક જ વસ્તુ ઇષ્ટ ફળ દે તો ત્યા કહેવું જ શુ,
ન્યા સુતે। યેા જ આ સદૃશ્યો મારા મુખાન્વે વડે—૪

માલ ત્યારે, ઘેર જઈ મહારી પત્નીને બોલાવી લાવી શુ ગામનનો આરભ કરાવું
(આમનેમ કરી પડ્યા સાચુ જોઈ) આ ધર આગ્યું। લાવ, અદર જાઈ; (પ્રવેશ કરી) આયેં!
અહિ જરા આવેને।

નદી—(પ્રવેશ કરી) આ આપી આર્યપુત્ર। કહો। શુ કાર્ય આજે આદરવાનું છે ?

મૂનધાર—પ્રિયે! રત્નાવલી નામની નાટિકાનો પ્રયોગ જોવાને આ રાજઓ ધણા આવુર
છે તેથી નેપથ્યમાં આભૂષણાદિ સજવા આવે।

નદી—(હૃદય સહિત) પ્રિય! તમે તો ખરેખર નરકરા હો! તમને ને નાટક લજ્જવલ્લું
અમે। પણ મારા મનને તો પૂછ્યું જોઈએ છીએ મારી એકની એક પુત્રીનો વિવાહ તમે દુર
દેશમાં કરીયે દીવો, પણ દૂર વસતા તેના પતિસાથે તેના લગ્ન કેવી રીતે થશે, એ જ ચિન્તાથી
અમે તો મારી જાતનું થે જાન નથી રહેતું, ત્યા નાટક લજ્જવવાની તો વાત જ શી!

મૂનધાર—પ્રિયે! ‘દૂર વસતા’ એવું બોલી નકામો હૃદય મા કરો જુઓને,

દૂર દેશમાં વસતા સાગરમાં કેળીબ દ્વીપો વિષે,
વિધિ અનુકૂળ થાતા પ્રેમી સત્વર કરે હૃદય જોના—૫
(પડ્યા પાછળ)

એમ જ! એમાં શક શો? (દૂર દેશમાં ઈં ફરીથી ગવાય છે)

મૂનધાર—(સાજનીને, હર્ષથી) આયેં! મારો નહાતો લાઈ ચેલધગાયણનો વેષ લઈને
આવે છે આરો ત્યારે, આપણે પણ નેપથ્યમાં આભૂષણાદિ સજ તૈયાર થઈ જઈએ
(ખનને નંધ છે)

પ્રસ્તાવના સમાપ્ત

(ચો. નિરાશજી ઉપર જાણાયા પ્રમાણે પ્રવેશ કરે છે)

* યોગાન્ધરાયણ—એમ જ! એમાં શક શો? (દૂર દેશમાં ઈં ફરીથી જોઈએ) અથવા
જોશીઓના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ રાખી જેને સારૂં પછુવાની માગણી થયે તો તે સિદ્ધેશ્વરની

૧ પ્રિયદરશના—રા કે હ મુરતુ બાધાન્તર

* નાટકની વસ્તુ સદમજવવાને ચોગ ધરાયણની આ વાળી જનુ જ ખપ લાગે છે મુદારામસમા
વાણન્ય અમે મહાન કવિ ગેકિરપરે લખેલા ટોરેટમા પ્રેરકરે આમ જ નાટકની વસ્તુ સદમજવે
આ વાળી નાટકનું બીજું છે

કૃષ્ણચરિત્ર ૩ ૧-૮-૦ એન-એમ, ત્રિપાઠી, એન્ટુ કંપની, મુબાઈ

પુત્રી સમુદ્રમા વહાણના બાગનાથી ઝી ગઈ અને લાકડાનું હીમનું પકડી બહાર આવી ઓ
બનાવ બનવો કયા, અને સિંહલદેશથી પાછા ફરતા ડોસામ્મીના વાણિયાએ તેની અવસ્થા
જોઈ તેને માન આપ્યું તે પણ બનતું કયા ? પોતાની જ આપેલી રત્નમાળાથી તે વાણિયા-
એ તેને ઓળખી, અને તે વાણિયો તેને અહિં લા યો ખરે ! અમારા મહારાજનો અબ્બુ
દય કાળ પાસે આવતો જણાય છે (વિચાર કરીને) મેં પણ તેને ફરીના હાથમા માનભર સોંપી
તે ઠીક થયું મેં એમ સાબળ્યું છે કે આપણો કસુડી બાબત પણ સિંહલદેશના અમાસ
વસુભૂતિની સાથે મહામહેનતે સમુદ્ર ઓગળીને આવતા, કોશનદેશને છતવા જતા ઋમજ્વાનને
મળ્યા છે મારે મહારાજનું કાર્ય તો પાર પડ્યા જેનું જ છે, પણ મને હજી ધીરજ રહેતી
નથી. અથવા એટલું તો ચોક્કસ કે ચાકીમા સહજ હું ખ તો રહેતું જ છે

(સાવિત્રી)

સ્વામિ વૃદ્ધિ માત્ર આરબ યાતા
દેરે આપણો દાર બાધાર મારે
જેથી વાપ્યા સત્ય નિગમે જ લ્હોને
સ્વેચ્છાચારે સ્વામિની બીક લાગે ૬

(પડદા ખાલ્લ રોર બગર)

૧ (સામળીને) નગરીના લોકો તમનાઓની ચાપથી મનુર લાગતા ગાપનો તાળીઓ પાડીને ગાતા
હોય તેવો અવાજ સભળાય છે, તેથી હું એમ ધારૂ છું કે નગરજનોનો મદનમહોત્સવનો
આનંદ જોવા મહાતાજ મહેલ તરફ અયાપુ કરશે, કારણ કે એ તો,

(વસન્તતિથકા)

યદ્ય રાત્રા વિગ્રહમ્યા રતિકાન્ત સાક્ષાત્,
શી રી વસન્તકાન્તમ્ જનચિસમા રે
આતુર કે નિજ મહોત્સવ પેખવાન
વત્સેશ્વર કુનુમવાસ સમાન આવે ૭

(પ્રવે બોલે) ખરે ! મહારાજ તો મહેન ઉપર ગયા પણ ખરા ! આદી સારે ૮ વેર જઈને
મારા બાળીના કામનો વિચાર કરૂં

નિઃકમલક સપૂર્ણ

(આગળ ઉપર બેઠતા રાજ અને વિદુષક પ્રવેગ કરે છે)

ગાજા—(બાળ વી) મિત્ર વસન્તક !

વિદુષક—મહારાજ ! શી આજ્ઞા ?

૧ મદનમહોત્સવના આ દિવસે આપણે તો ચાપગીઓમા જ વાચવાના રથા

૨ પદેડી મે લીંગના વિશેષરો વેશર અને કુસુમવાણને તેમના ચોર માત્રા લાયક પડે છે

૩ અમદાવાદ સાહિત્ય (૨૫, ડિસેમ્બર-૧૯૧૭) ૨૨-૦૦-૦ અગત્ય અમર ત્રિપાઠી એન્ડ કં પની, મુંબાઈ.
૨૭

ગોળ—

(શાર્દૂલ)

નાખ્યો તહીં નૃપભાર ચેતર મચિરે નિર્મલ ગતુ ચચ,
આનદે સુખથી પ્રભ સાદુ વગે, ન્યા દુખ છે ગેગના,
તે પ્રલોભિત બસતજગતુ આ તુ વૈય દેનાર છે,
ભલુ ઉત્સવ માહરો જન કરે છે કામ સનોય હૃદ ૮

નિદૂષક—(હાથી) વપસ્ય ! ખરી વાત કે હું તો વળી એમ જ માનું છું કે આ તો નમારો થે નહિ ને કામનો થે નહિ પણ મારા જેના આબલુનો મદનોત્સવ છે પણ તમે તો તમારો માની બેઠા છો ! હોયે તેથી શું ? જુઓને મધુથી ઉન્નત બનેલી કામિની સ્ત્રીઓ સાથે કીડા કરતા નગજનોનો આનદ કેવી મસ્તી ખાલી થી છે ! ચારેપાસ મોહોહનાઓમા ઢોલકા આનંદ સજળાય છે, દશ દિશાઓ ધુળ અને સુગંધિ પદાર્થોના ગજલોથી ભરાય ગઈ છે અને ત્રીધે ખરેખર મદનમહોત્સવની ખૂબી કહી એર જ દીધી હતી છે

ગાળ—(હાથી ચારેપાસ નિહાળીને) અહો ! નગરજનોનો પ્રમોદ હવે હનકાશ જવો જણાય છે કારણ કે,

(સ્તંભ)

વધું આમોદધારા, દિનસમ ઉજળા પ્રભ મુખ સોભે,
દેમાનકાર કાન્તિ જગદળી નમ્યા તાત્પથી શિર ભારે,
કામીના લક્ષ્મીથી ધનપતિ વિનંત હા તા એમ વાગે
કોશરની પીળી પીળી કનકથી જાણિયા નોક અને મુખાં ૯

ચાલી,

(શાર્દૂલ)

કુવાગ જળના નિરતર ઉડે ખાડા ભરાતા જળે
કીડાથી જટ વાય કાલ્ય વલો ભીના ભીનો આ રંગે,
શબ સિંહર જે પ્રમત પ્રમદના ભાવથી ત્યા પડે,
રંગાત પગ તેથી રનની ભૂમિએ પારપક્ષિ પડે. ૧૦

નિદૂષક—(લેહરે) અરે વપસ્ય ! કુલન કામીજનોની જળની પીયકારીના સચોટ પ્રસર મનાથી નીકળતા ' અરેરે ' શબ્દવડે મનોહર ભાગતા વિવારની સ્ત્રીઓના વિવાસો તો જુઓ.

ગાળ—(ચારેપાસ નિહાળીને) વપસ્ય ! તે અને ઠીક જતા પુ કારણ કે,

(વસન્તિવ ૧.)

નિસ્તેજ થઈ સનુ દિશા પટવાનથી આ,
દેખાય કાક મહિના અગદાટ આખા,
જલે જાળ કણુમા મહિનો પ્રકાશ,
(પાતાલુ આવી અને પલ ભાન થાય.) ૧૧

નિદ્રુપક—(બેઠીને) અરે, મ થી અરિધર ગતિએ ચાલી, અને રમન સનુના વિદાગ-
ન્યત્ર કમળી મ્યુનતિકા સાથે આદિ મદનિકા આવે છે મહારાજ ! એમના દશન તો રો
(ત્યાર પછી પ્રાર્થના આપી ગાતી ગાતી વસત વેન ધારીતી બેઠીએ પ્રવેગ 'રે છે)

બેઠીએ—

(બિન)

ખીચી આભાગ્યો મદન તી પ્રિય થી હૃદય મોયે,
માનમાન પ્રમ લા ગીતવ દસિણ પવનપટે દારે ૧૨
ખીચા બધા મુચારે ઇન્દ્રિય ત્રિવલમ તલા સમાગમથી,
યુનનીટ દ અધિસ થાના સ્તે નદિ વિનય લાળુ તેથી ૧૩
મૃદુ થાતા જનકુદયો પ્રથમ વસતક પ્રભાવથી આદિ
જનિ કામ પછી લ્યા પ્રાપ્ત થી હૃદયો સતન કુમુદરાથી ૧૪

ગાન—(બેઠીને) અહો ! કીડા તો સરસ જામી છે ! કારણ કે,

(અધશ)

ગીતા થઈ રિખરાવા અનક સદા રથા પુષ્પગોના લગ્ને છે,
નપુરો મત્તરે યા પગથી મલુમ્મો બેવળ લ્યા અવાને
કીડામા દાર વાગે સ્તનના ડિ અનિથી દ્વારતા વાગવારે
નદામાથી નમે છે કુચ વગન થકી રાગથી ના જો તે ૧૫

નિદ્રુપક—(હસીને) ત્યસ્થ ! તેમના બેગો જામીને હું પણ ઉત્સવમા ભાગ થઉં છું, રો !

રાગ—(સ્તેજ હસીને) એમ કર ત્યારે

નિદ્રુપક—(હળીને પગીએ પાસે જઈ નાના લાગતા) ઓ મદનિકા, ઓ મ્યુનતિકા, મને
આ ચર્ચરી ગમ ગીખવાને ?

ખન્ને—(હસી પડીને) હાથ, હાથ, આ તો ચર્ચરી ગમ ન કહેવાય

નિદ્રુપક—એમ કે ? ત્યારે શું એ ?

મદનિકા—એ તો બે લીંગનો ખડ કહેવાય.

નિદ્રુપક—ત્યારે શું આપ જ ખડના મોદક બને કે ?

બેઠીએ—(હસીને) અરે નદિ નદિ, એ તો ગવાય છે

નિદ્રુપક—ત્યારે શા કામનુ એ ? એકલું ગવાનું રોય, તેનુ તો મારે નથી જોઈનુ લારે
તો હું મારા મિત્રની પાસે જ પાછો જતો ગુ (બધ છે)

મ્યુનતિકા—મદનિમ, આપણે હવે ધણી વાગ કીડા કરી ચાત, હવે રાખીએ કહાવેનો
સંગો મહારાજને કહીએ

મદનિકા—હા, ચાન, એમ કરીએ (આજ ત્યારે રાતની પાને આવે)

ખન્ને—જય થાઓ ! મહારાજનો જય થાઓ ! મહારાજ, દેવી આજા કરે છે કે—
(લાગથી અંજી બોલી બહાર પડે છે) નદિ, નદિ, મહારાજ, દેવી નિનતિ કરે છ કે—

ઈન્ડોનો ઉત્તહાસ. ૩ ૧-૮-૦૬ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

રાજા—(હથેલી સ્ટેજ હસી માનથી) મદનિકા, દેરી આગા કરે છે, એમા જ મુરતી છે, વળી આજે તો વિશેષ કરીને કામદેવનો મહોત્સવ છે, તેથી કહે કે દેરીની શી આગા છે ?

ચેટીઓ—(પામે આની) ' રાતા અગોક્તદાના મૂળ પાસે સ્થાપન કરતો ભગવાને શી કામદેવની પૂજા કરનાને માટે મકરન્દ વાડીમા જવું છે, માટે આપ મહારાજે ત્યા અવસ્થ સનીપ રહેવું ' એવું દેરી સચવે છે

માન—(આનદથી) વયસ્ય ! જોયું કે એક ઉત્સવમાથી બીજો ઉત્સવ કેવો આવે છે તે ? વિદૂષક—વયસ્ય ! જોકે, આનો, આપણે ત્યા જન્મ્યો, ત્યા ગયા પડી આ બ્રાહ્મણ પત્ન કાઈ સ્વસ્થિતવાચન ચરો ખડું !

રાજા—મદનિકા, તમે બન્ને જાઓ અને દરીને કહેજો કે અમે સત્વર મકરન્દ વાડીમા આવીએ છીએ.

ચેટીઓ—જેરી મહારાજની આગા (બન્ને બધ છે)

રાજા—વયસ્ય ! મકરન્દ વાડીનો માગ બતાવ

વિદૂષક—જેરી મહારાજની આગા આમ, મહારાજ, આમ (આનંદ ચારે છે— આગા જોહને)—અરે ! મકરન્દ વાડી તો આ આની ! પ્રવેશ કરો, મહારાજ ! (પ્રવેશ કરીને) જુઓ, જુઓ, મહારાજ ! મનપર્યવર્તના પત્રનથી ડોનતા આજ્ઞાના વડાદાર દયા મોર ખરી પનાથી વાડીમા આદર પાચ્યા બરોબર દેખાવ થઈ ગયો છે, અને મહોત્સવ ભ્રમરાઓના ગુળ સ્વર્ગ કાળીવાઓ પોતાના સ્વરો મેળવવાથી કેવું મધુર સંગીત સજળાય છે ! તમને આમ માન પૂરક આદરસાકાર આપતી હોય, તેથી મકરન્દવાડી આત્યારે જણાય છે, તે તો જુઓ, મહારાજ !

માન—(ચારે પાસ નિહાળી) મકરન્દવાડીની શી શોભા ! અહીં તો,

(સાર્દૂવ)

કુળી કુપવથી પ્રવાજ સરખો રાતો ધરે રાજે
ત્યા ગુનરવથી લીધા ભ્રમરની અસ્પષ્ટ વાણી ધરે
વારવાર અનિવધી મવયની શાખા ધારી હાલતી,
એના વદન વસતના બળ ચક્રે રે મસ્ત વાક્સુધી ૧૬

અને વળી,

(સ્વ વચન)

પુષ્પો ધારે બહુઓ મુખ બને મોહિત મુદ્દરી છાલતામા
છાલતા રૂપ મહે વરણી મુખ યજી ચપ્પા કાન્તિ ધારે,
અકાસે નૃપુરોના પાદિદરથી રરો ઉજારોના અરોહ
આરમે છે મુણીને ગણગણ કરવા વદ જુગો તણા ત્યા. * ૧૭

વિદૂષક—અરે, વયસ્ય ! ભ્રમરાઓ કાંઈ નૃપુરોના શબ્દોને અનુસરતા નથી, એ તો દેરીની સખીઓના નૃપુરોનો સ્વર છે

રાજા—વયસ્ય ! ખરું કહ્યું તે

(વાસવદત્તા અને કાચનામાયા બીજી સખીસ સાથે ધીમે ધીમે પ્રવેશ કરે છે)

* આ સમયની માન્યતા પ્રમાણ વિનાની તો નહિ જ હોય

આત્મનિમગ્નજન ૩ ૧-૦-૦ એન એમ નિપાઠી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ

વાસવદત્તા—અરે, કાચનમાના ! રાતા અગોકડુ ઝાડ હજીએ બાલ્યુ કેટલે દૂર છે ? મારે તો ત્યાં ભગવાન કામદેવની પૂજા પૂરી કરવાની છે

કાચનમાના—આ આ યુ, નથી જોળખાતું દેવિ ? નિરતર ખીનતા પુષ્પથી ગોભાગમાન જેખાલી આ રહી માધવીવતા નવમાનિકા વળી આ રહી, તેને બીજી બીચે ઋતુઓમાં પુષ્પ લાવવાને મહારાજ હમેશા પ્રયત્ન કરે છે ચાતો, આપણે ત્યાં જઈએ (આમ તેમ કરે છે) દેવિ ! તમારે પૂજા કરવાની છે તે આ રહ્યું રાતા અગોકડુ વૃક્ષ

વાસવદત્તા—એમ કે ? ચાતો ત્યારે પૂજાની બધી સામગ્રી આહિ લાવો

સાગરિકા—(આગળ આવીને) દેવિ ! આ બધું તૈયાર છે

વાસવદત્તા—(જોઈને મનમાં) શુ સખીઓની બેરીકરાઈ ! જેની દૃષ્ટિએ આ ન પ વી જોઈએ તેની જ દૃષ્ટિએ પડી હશે લાવ કહ્યું (મોટેથી) અવિ સાગરિકા ! સરોતો પરિવાર કામદેવના હિસવમાં રોકાયેલો જતાં મેનાને મૂકીને તું આહિ કેમ આવી ? એકેમ ત્યાં પાછી જ આ બધું કાચનમાનાને મોખી દે, ઉપ દેવી !

સાગરિકા—જેવી દેવીની આત્મા (જાણ છે કેટલેક દૂર જઈ મનમાં) મેનાને તો મેં સુસંગતાને મોખી છે આ હિસવ જેવાનું મને ધાડ મન છે મારા પિતાના અત પુરમાં અનગ-
ની જેવી પૂજા થાય છે, તેવી જ પૂજા આહિ થતી હશે કે નહિ ? કોઈ મેં દેખે નહિ, તેમ લાન, સતાઈને જોઉં પૂજનો, સામાન તૈયાર થાય છે, ત્યાં સુધીમાં મનભગવાનની પૂજા કરવાને થોડાક પુષ્પો હું પણ નીચી લાવુ

વાસવદત્તા—કાચનમાના ! કામદેવને અગોકડુના મૂળપામે બેસાડ

કાચનમાના—જેવી દેવીની આત્મા (તેમ કરે છે)

વિદૂરક—પુરનો અવાજ સાંત પડ્યો છે, તેથી હું ધાર છું કે દેવી અગોકડુના પામે આવી પહોંચ્યા હશે

રાજા—(જોઈને) વયસ્વ ! આ દેવી તો—

(નીતિ)

તનિન ડુલ્હન સમ કાયા મન નિરમથી તતુજ હી ધારે,
મ નદેવ પાસે તે ધનુષ્ય તાની નનિગે સોભા ધારે ૧૮

માટે ચાતો, આપણે ત્યાં જઈએ (પામે જોઈને) પ્રિયે વાસવદત્તા !

વાસવદત્તા—અહો આર્યપુત્ર ! જય ચાઓ, આર્યપુત્રનો જય ચાઓ

કાચનમાના—દેવિ ! આપના જ હાથે રાતા અગોકડુને ચદન કુકુમથી ગોભાગમાન કરી ભગવાન પ્રભુમ્મની પૂજા કરો

વાસવદત્તા—વાવ ત્યારે પૂજાની બધી સામગ્રી

(કાચનમાના લાવે છે, વાસવદત્તા પૂજા કરે છે)

રાજા—મિત્રે,

(વસન્તદિનકા)

કાન્તિ ધરે નિમગ્ન સ્નાન થયી વિશેષ,
છેડા હીરે અધિક લાવ મુરખ વસ્ત્રે,
કેની પગ મદનની કરતો મુહૂર્ત,
જાણે લાગા નવિન અકુરથી ભરાય ૧૯

અને વળી,

(પાતિ)

મદન પૂજનમાં રે તા હાથ મુગતો મિત્રે ! ખરે જ્યારે,
માણે પત્નવ કુટુંબ અધિક હમણે અસીકુંડાં દીસે ૨૦

અને તેથી,

(અનુક્રુપ)

નિ દશે કામ આજે તો અતગપલ્ય નથી,
માણે ના જોયી તે તારા હાથના સ્પર્શનું મુખ ૨૧

જાવ્યનમાલા—દેવિ ! રાગજીવી યોગ્ય પૂજા કરી તેમનો સત્કાર કરો

(વાસવદત્તા રાજાની પૂજા કરે છે બધા બેસે છે)

સાગરિકા—(હાથમાં ટુથો લઈ) અરેરે ! મેં તો કુસુમો ભેગા કરાવ્યા બધા વાગ કરી
દગે આ ક્ષણની પળ્યાડે સરીર સતાડી, લાન બધું જોડે (જોડને નવાઈ પામી) આહિ તુ
લગવાનું મકરધ્વજ પ્રલક્ષ આવી પૂજતો સત્કાર કરે છે ? ત્યારે તો હું આહિ સ્ત્રી જ
આ પુષ્પોથી તે લગવાનું પૂજા કરીશ હે લગવાનું ! કુસુમાયુધ ! તમને તું નમસ્કાર
કરે છું મારા દર્શનનું કૃણ મને મળજો (ટુથનાળે છે) જોવાનું તો જોયું હવે કોઈ
મને ન જુઓ, તેમ આન, વહેરી વહેરી જતી રૂ (પાણી ફી થોડાક પાના આગળ નાખે છે)

(નેપથ્યમાં વૈતાલિકનું આન સ્વર્ણ થયે છે)

(શાંલ)

ચાતા અરત પ્રસારતો સ્વપ્નમાં અસ્તાચ્ચો કીર્ણની,
સામ તો મળતા સમાગૃહનિષે સંવા સમે દર્શથી,
ઈન્દ્ર પાદની મેલના, કમનની કાન્તિ જ એ લે હી,
કાં છે નૃપ અદ્રશો નથનને એવા દીસે રાજવી ૨૨

સાગરિકા—(પાણી ફી રાગને સ્પૃશ્વાથી નિહાળતી) અરેરે ! આ શું ? આ તો જેની સંધે
પિનાએ માંગે સનન્ધ બાધવા ક્ષમણ કરી હતી તે જ આ ઉદયન રાગ ! ત્યારે તો પાગકે જોની
દિટ્થી દૂષિત થયેની આ કાયા તેમના દશનથી હવે પવિત્ર થઈ

રાજા—અરે, ઉત્સવમાં આપણું ચિત્ત રોકાયું, ને સંધ્યાકાળ વીતી ગયું તે પણ આપરે
જાણ્યો નહિ હવે તો દિવસ અરત થઈ ગયો પણ ખરો ! દેવિ, જુઓ,

(ઇતિ)

શ્રીમા વરને રમની પ્રિયવિરહના વિકાર દર્શાવે
ઝાખી મન્તિ પૂન ત્યમ નિરાકર તબો ઉદય સૂચવે ૨૩

દેવિ ! ઉભા થાઓ ચાનો, આપણે અત પુરમા બધાએ

સાગરિકા—(રાગને સ્પૃહાથી જતો વેધ નિ શ્વાસ નાખી) અરે ! તુ દેવી ગયાં પણ
અરા ! ત્યારે તો હું પણ વહેતી વહેતી જાઉં તું એમને લાંબો સમય જોવા પામી નહિ, એ
પણ માફ કમનમીન ! (નય છે)

રાગ—(આગળ આવતા) (ગાન)

કાન્તિ ઝાખી મરે નિરા રાગી એવા મુખાન્નુજથી
જે જે આ અરવિ દાગ્નિ સરસા શીઘ્રી પગ સુરિ !
તું મી ગાન મનુકી પ્રિય મીઠા તારા સખી સાધના
સગાતી મુખો તારા ન વિરેગદમાહ તમે જતા ૨૪

મદનમહોત્સવ સમાપ્ત.

—આનુ

આપણે ઉન્નત થઈએ છીએ કે અવનત ?

પ્રેષક —રા અમલુસાઈ વમતવાઈ દેસાઈ

(ગયા બકથી અનુસંધાન)

આ પ્રમાણે જગતે પોતાનો વિકાસ વ્યક્તિજીવનમાં, સરથાઓના ધડનરમાં, અને
ભાવનાઓના વિધાનમાં સાધ્ય કર્યો છે, અને કયે જગ છે વ્યક્તિજીવન, સરથાઓ અને
ભાવનાઓ એ પરસ્પરના ઉપકારક અને અનિવાય તારવે છે, એકની બીજા ઉપર પ્રમુખ અસર
થાય છે અને આ પરસ્પર થતી અસર છુટી પાડી ઘટાતી નથી

જગનની નિઅવામક ઉન્નતિના ઐતિહાસિક ક્રમતઃ આપણે સદા દૃષ્ટિકરીએ ઉત્ક્રાંતિ-
વાદના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જગતનો આદિપુરુષ અનરકૃત, અજ્ઞાન અને અપિક્ષીન હતા પ્રા પ્રિરાગ્ન્યમા
તે સર્વોત્તમ વિમાસને પ્રાપ્ત હતો કુદરતના ભયકર ન સમજતા બેનોની વચ્ચે પોપણ રહેણ
અને ઉત્પત્તિની સ્વ સામાન્ય પ્રેરણાઓથી સજ્જ થએલો તે ખોરાકને માટે પશુઓની
પાછળ દોડતો, દિગ્ગ્ધ પશુઓથી નચના માટે હથીઆરો અને શૂકાઓ ખોળતો આવા જ
પ્રયત્નોમાં રોકાયતી જગતની આઘ ત્રીસાથે રહેતો હતો પોપણ, રહેણ અને ઉત્પત્તિ
એ ત્રણ પ્રેરણાઓ ઉપર જ આખા જગતનો વિમાસ રચાયો છે જે દિસ પશુઓને

વધ કરના માટે તે ઉત્કૃષ્ટ રહેતો તે પશુઓના કરતા તેનું હૃદય વધારે નમ્ર બાળ્યે જ હતું, પરંતુ સત્તાનની પ્રાપ્તિમાં મનુષ્યના વિકાસનું પ્રથમ પગથિયું રચાતું હતું માત્ર પોતાના જ પોષણ અને રક્ષણ માટે જે પ્રયત્નો થતા, તે પ્રયત્નોના ફલમાં બાલકને પણ ભાગ મળવા માડ્યો, સ્વાથનો પરિધિ વિસ્તૃત થયો, અને જગતની સરકૃતિનું મગનાચરણ આમ રચાયું પોતાના બાલકને માટે પાઠશાળી પધારીઓ પાથરતી ટા' અને તાપમાથી તેનું રક્ષણ કરનારા ન્હાની ન્હાની કુપડીઓ બાધતી, અને બાલકના સુખમાટે પોતાના સુખને બાલ્યે મુકતી આપી નિહાળી પુરૂષને તેની તરફ સહાનુભૂતિ, કરુણા અને આશ્ચર્યની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ પોતાના બાળક માટે ટાઢ તડકાનું કુખ ન ગણકારતા, હિંસક પશુઓની રહામે છપને જોખમે મુદ્દ જરી ખોરાક લેઇ આવેના પુરૂષને નિહાળતા બાલકની માતાને તેના વીરત્વ પ્રત્યે પૂજ્યબાવ અને માન ઉત્પન્ન થયા મનુષ્યને આ સમયે માત્ર પ્રેરણા કરતા કાષ્ઠક નિરોધ ઉચ્ચ મનોદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ, પ્રેરણાઓની તૃપ્તિમાં જે સુખ હતું તે સુખમાં કોઈ હૃદયજન્ય સુખનો વધારો થયો તેનું હૃદય અને મન એ બંને વધારે જાગૃત થયા

ધીમે ધીમે વસ્તી વધના પોતપોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે આ મનુષ્યના બાળકો ખોરાક અને રહેઠાણની શોધમાં નીકળી પડ્યા ધીમે ધીમે આના ટોળાઓએ જાત ઉપર પથરાવા માડ્યું એક કુપડી હતી ત્યાં 'સ' કુપડી થઈ, દમ કુપડીઓમાંથી સો કુપડીઓ ગધાઈ પરંતુ એક કુપડીની વ્યવસ્થા કરવામાં જે તૈયારીની જરૂર પડે છે તેના કરતા 'સ' કુપડીઓની જ્યારણ કરવા માટે લુપ્ત પ્રમાણની તૈયારી આરંભક છે આ ભૂમિકામાં મનુષ્યને ખર્ચ પડે છે કે આર્થના વિચારતક જનને પોતાના જ રક્ષણ અને પોષણ અર્થે નિયત્રિત કરવાની જરૂર છે, ખોરાકને માટે પરસ્પર લગના કરતા દરેક જગે મહેનત કરી આવેનો ખોરાક વહેંચી લેવામાં વધારે સાઈ છે આ પ્રમાણે સહકાર્યની ભાનનાનો ઉત્પન્ન થાય છે

આવી સહકાર્યની ભાનનાથી ગુણવત્તા વિરિધિ ટોળા પરસ્પરના સંસર્ગમાં આવતા સમયને લેખને પ્રથમ ધર્મણ ઉત્પન્ન કરે છે, અને ધર્મણના ગરકાવના સમજતા સહકાર્યની ભાનનાને પરસ્પર લગના એક બીજાની મોડમાં પોતાની ગોચરણ કરી લે છે આમાંથી ધીમે ધીમે જાતીય ભાવનાનો ઉદ્ભવ થાય છે

પરંતુ મનુષ્ય આ ભૂમિકાએ આવે તે પહેલાં તેને અનેક નવા નવા અનુભવો થાય છે, નવી નવી ખામતો તેનું ધ્યાન ખેંચે છે, તેની કલ્પનાઓ તેમાં નવા નવા તરંગો ઉત્પન્ન કરે છે, અને આ પ્રમાણે સર્વસામાન્ય વિકાસ થયે જાય છે પરસ્પરના વિચાર સમજવા માટે ભાગની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને અન્ય મનુષ્યોની સાથે કેવા પ્રકારનું વર્તન રાખવું એ વાતનો ધ્યાત આનતા રીતભાત અને શિષ્ટાચારના ગુણની ગુણાય છે, કુખમાં સર્વને ભાગ મળે, તથા કુખ અર્પને વહેંચાતું આવે એ અર્થે નિયમો ધડાવા માડે છે, અને તે નિયમોનું ઉપાધન કરનારને શાસન દેવાના ઉપાયો યોજનામાં આવે છે ભરકો જનપ્રત્ય, અગ્નિપ્રત્ય તથા અન્ય ઉપાધનને લીધે કોઈ અગત્ય સત્તા તરફ ધ્યાન દોગાય છે, અને તેમાંથી ધર્મ ભાવનાનો ઉદ્ભવ થઈ

પ્રકૃતિનાં દૃષ્ટિગોચર થતાં પરંતુ મહાન સામર્થ્યો અને પદાર્થો-જેવાં કે વસ્તુઓ, વિજ્ઞાના, મૂર્તિ, ચંદ્ર, અને તારાઓ સર્વ તરફ દેવભાવના ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમને પ્રસન્ન કરવા માટે બનિદાન, હોમ, હવન, પૂજા અર્ચનાની વિધિ અને પ્રાર્થનાઓની અટકળી જગ યુવાના માટે એ પોતાં મુને માટે ધીમે ધીમે જમીનરૂપી સમગ્ર સાધન મનુષ્યને જડી આવે છે, અને કૃષિકારની કળા હાથ લાગતા પોષણનાં સાધનો અર્પણી પૃથ્વિતરંગ પૂજ્યભાવ પણ અતે ઉત્પન્ન થાય છે

આ પ્રમાણે મર્વંતોમદ વિકાસ થવા માટે છે અનેક અનુગ સમગ્રતા કારણોને લેઈને જમીનના અમુક ભાગમાં ઉન્નતિનો પરિપાક વહેલો થાય છે આ પ્રમાણે અનેક યુગ સુધી ઉત્ક્રાન્તિના નિયમ પ્રમાણે વિકસિત થતાં જતી માનવપ્રજા ઇતિહાસપૂર્વ યુગમાં ગતિ કર્યા હો છે ઇતિહાસપૂર્વ યુગનું જ્ઞાન આપણને પૃથ્વીના પડમાથી મળી આવના અનધક દૃષ્ટિગોચર, જોગ્ય, કે વાસણુ કસણુ અને ધરેણુમાથી, આપણા વર્તમાન રીતરીનાં અને રહેણી કરણીમા તે સમયના રહી ગએના અવશેષોમાથી અને હાન પણ ઑરોરેનીયા, આફ્રિકા અને અમેરીકામાથી અમુકાવે મળી આવતી અનાથ જાતોમાથી પ્રાપ્ત થાય છે અનનત, ઇતિહાસપૂર્વ યુગ એ વિકાસનો જ યુગ હતો, અને વર્તમાન સરકૃતિના મૂળ એ યુગમાં રહેલા છે માનવ જાતની વસાવણી તે યુગસુધી જાવાવવામાં આપણે શરમાવાનું કારણ નથી

આ પછી આપણે ઐતિહાસિક યુગમાં પ્રવેશ કરીશુ ઐતિહાસિક યુગ એટલા માટે કે આ સમયમાં એની મહાન પ્રજાઓ અસ્તિત્વમાં આવી હતી કે જેમના વિશે આપણને થોડું વચ્ચે અથવા જ્ઞાન દોષ તેમની આપણા ઉપર થયેલી અસરો આપણે પરખી શકીએ છીએ. મેડની રૂયાઓ વનકરનો, મૂવ, ઇન્દ્ર અને ઉપાના પવિત્ર રતોત્રો ગાનો આર્ષોર્વ આપણી પ્રથમ દૃષ્ટિએ પડે છે ત્યાર બાદ મીસરની પીરામીડ પોતાના શીખરો ઉપા ડગી એક મહાન પ્રજાના અસ્તિત્વનું અવશેષ સૂચી રહી છે ચીન, બાગીનન અને ખાડીયાની પ્રજાઓ પણ પોતાની પ્રાચિનતા તરફ જગતનું ધ્યાન ખેંચી રહી છે ગ્રીસ અને તેના સમકાલીન ધરામનો ઇતિહાસ થોડે ઘણે અંગે આપણને રૂપક છે, અને રોમન મહાગાળવના અસ્ત નાથ આપણા પ્રાચિન ઇતિહાસનું પ્રકરણ નથ ધાર છે

આ પ્રાચિનયુગ તે કાઈ એક વર્ષ, મો વર્ષ કે હજાર વર્ષનો ઇતિહાસ નથી વેદના કાલનો અર્થ નિર્ણય થયો નથી છતાં તેને જોડામાં જોડા ઇસવીસન પહેલાં પાંચ હજાર વ. ઉપર મુખ્ય શકાવ રોમન મહારાજાની પડતી ઈસવી સનના ત્રીજા એથા સૈકામાં ચર્ચ એટલે આ પ્રાચિન યુગ એ એક અત્યંત વિસ્તૃત અને વિશાળ સમયનો અમુક છે તેમાં અનેક પ્રજાઓના ઉત્પન્ન અને અસ્ત થઈ ગએલા છે પરંતુ એક પ્રજાના અસ્તથી સમગ્ર જગતની ઉન્નતિ થતી અટકતી નથી એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે ઉન્નતિના તન્નો સનાનન અસ્તિત્વ જોગવે છે, અને વ્યક્તિના કે પ્રજાના નાશ સાથે તેઓ કદિ હુલેત થતા નથી. કાછમટનો વધ આજ વગજમ મે હજાર વર્ષ થવા આવ્યા, છતાં તલે જે સરકૃતિ મનુષ્યજાતિને મોખી છે તે અનેક રૂપાંતરમાં-અગ્રેક પ્રજાના પરિવર્તનોમાં હજાર ટપા-ગડી છે આર્થ ' પમ ' હાન

ઉન્નતિના શિખરે વિરાજમાન થએલી નથી, અને તેથી પ્રત્યેક આર્યને ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તેથી સારા જગતની ઉન્નતિ વિષે રાક્ષા ઉમરની એ તકબુકત નથી. આર્યપ્રજાએ જગતને જે મોષવાનું હતું તે પરોક્ષ અપરોક્ષરૂપે સોંપી દીધું છે, અને તે તત્ત્વ જગતની ઉન્નતિનું કાર્ય કર્યું જાય છે. આર્ય પ્રજા પોતાનો વારસો સાચવી કે વધારી શકી નહિ એટલે તે વિવિધ પ્રજાઓના હાથમાં વહેંચાઈ ગયો એક દરેક, એકનિત રીતે તેની વિકાસ થતો હતો તે અટકતા તે વિવિધ ખડમા વહેંચાઈ ગયો, અને વિવિધ દરેકે આ વિવિધ ખડોનો વિદ્યાન આનું રક્ષો સરવાળો વધી જ પોતે મધ નથી આપણે આપણી સરકૂતિ જળની શક્યા નહિ, જગતને તેનો જે લાભ આપવો જોઈએ તે આપણે આપી શક્યા નહિ, એટલે જગતે આપણી પામેથી તે ખુચવી લીધી તેમાં દોષ આપણો જ છે. પ્રજાની સાથે જે નાશ પામે છે તે પ્રજાના અનિત્ય, અનિષ્ટ તત્ત્વો, જે જગતની ઉન્નતિને બાંધારક હોય છે, અને જેમનો નાશ અવશ્ય થવો જ જોઈએ જગતના મહાપ્રવાસની વચમાં આડે આગાર એક વ્યક્તિ હોય, મર્યાદા હોય કે પ્રજા હોય તે પણ તેનો નાશ થવો જ જોઈએ.

આ યુગની પ્રજાઓએ જગતની ચોક્કસ ઉન્નતિમાં શો શો ભાગ ભજવ્યો છે તેનો અત્યંત ટકાણામાં આપણે વિચાર કરીએ તો જાણીએ કે આર્યાવર્તની પ્રજાએ જગતને અતિ ઉચ્ચ ધાર્મિક તત્ત્વચિંતન નીખવ્યું છે, અને ભુદ્ધ ભગવાનની અહિંસાનો જગતના પૂર્વ ગોલાધર્મે ઉપદેશ કર્યો છે. ખાદ્યીયાએ ખગોળવિદ્યાના તત્ત્વનો પ્રસાર કર્યો છે જેવાય છે ગ્રીસે આપણને સૌન્દર્યની ભાવના અને લુહિજન્ય તત્ત્વચિંતનનો વારસો આપેલો છે, રોમનોએ રાજનૃત્યામન અને ન્યાય-શાસન સિદ્ધાન્તો જગતને આપ્યા છે. વળી એ પણ આપણે ધ્યાનમાં રાખવા સરખું છે કે જગતના લગભગ બધા જ મુખ્ય ધર્મો એ પ્રાચીન યુગમાં જ અસ્તિત્વમાં આપ્યા છે. આર્ય, જોદ્ધ, ચાલુદી, પારસી અને ક્રિશ્ચિયન ધર્મોની ઉત્પત્તિ પ્રાચીન યુગમાં જ થઈ છે, અને છેવટનો મહાન ઈસ્લામી ધર્મ એ લગભગ પ્રાચીન યુગને અડઅડ આડી રહેલા મધ્ય યુગની શરૂઆતમાં જ જન્મ પામ્યો હતો.

પરંતુ આપણે જુદા જુદા ન જોઈએ કે ઉન્નતિનો ઇતિહાસ તે એક યુદ્ધનો ઇતિહાસ છે. આ યુદ્ધ તે મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેનું, અથવા પ્રજા પ્રજા વચ્ચેનું નહિ, પરંતુ મનુષ્યના દેવી અને આસુરી સ્વભાવ વચ્ચેનું યુદ્ધ છે. વ્યક્તિ કે પ્રજા આ યુદ્ધમાં સાધનભૂત બને છે. ઉન્નતિ એટલે દેવી સ્વભાવનો આસુરી સ્વભાવ ઉપર વિજય. જગતના પ્રારંભથી આજ સુધી આવતા યુદ્ધમાં દેવી સ્વભાવ ધીમે ધીમે વિજય પ્રાપ્ત કરતો જાય છે. ઉન્નતિપ્રાપ્ત પ્રજાઓ જો બૂલ્યે મુખ્યે આસુરી સ્વભાવને વિકાસ પામવાની અનુદાણતા કરી આપે તો તે પ્રજા જરૂર અસ્તને પ્રાપ્ત થાય છે. આમ પ્રજાએ ઉપનિષદના ચિંતનો ઉપરથી યુદ્ધ કર્મકાંડ અને આણી હિંસા તમ્મ ઉતગવા માંડ્યું, એટલે તેની અવનતિ થઈ, જેમાંથી સુભાગ્યે ભુદ્ધ ભગવાને તેને બચાવી લીધી. શેમ અને ગ્રીસનો સુભારો શ્રાવણેની સર્યા ઉપર રચાયેલો હતો એ નાત ઇતિહાસ વાચનાર સારી રીતે જાણે છે, જ્યાં તેનું વિનાશકારી બળ જગતની ઉન્નતિમાં અવરોધ કરવા વાગ્યું કે તોટાળ તે પ્રજાઓનો અધ પાત થયો છતાં તેમની સરકૂતિ તેમના પતન સાથે પતિત થતી જ

નથી એક અથવા, બીજે રૂપે તે જાતની ઉત્તરના કાર્યમાં જોડાઈ જાય છે પોતાના વિકાસ અથવા દેહધાગ્ય કરી રહતો આત્મા જે દાણે દેહની તત્ત્વ અયોગ્યતા જુએ છે તે દાણે તેને તથા ઈ પોતાને યોગ્ય લાગતે માંગે વિચરે છે જગતના આત્માનું પણ નેમ જ છે પોતાની ઉત્તરમાં સાધનરૂપ બનેલી પ્રજા જ્યાં તેના વિકાસને પ્રતિકૂળ થઈ પડે છે ત્યાં જગતનો આત્મા તેનો ત્યાગ કરી પોતાનો યથાર્થ માગ જોઈ લે છે પોતાના વિકાસની આડે આવનારને તે સહન કરી શકતો નથી, તેમ જ તે કાર્યપણ પ્રજાની પૂર્વપ્રતિજ્ઞાની વરમ રાખતો નથી

આ પ્રાચિન યુગ પૃથ્વીના મધ્યયુગમાં પશ્ચિમની પ્રજાઓનો ઉદય, અને મુસનમાન ધર્મનો પ્રસાર એ મુખ્ય તત્ત્વો છે પ્રમાણમાં આ મધ્યયુગ, ઘણો ન્હાનો છે, કારણ આ સમયમાં જગતની ઉત્તરિનો વેગ અત્યંત ત્વગ ધારણ કરના વાગ્યો વનમાન યુગના બીજા મધ્યકાગની શરૂઆતથી જ અપદ્મ રોપાનના જાણીયા આવે છે આ મધ્યયુગમાંથી જ જગતના વિવિધ દેશો નિકટ આવનારા થયા, હિન્દુ, ક્રિશ્ચિયન અને મુસનમાન પરસ્પર સમઘથી વિશેષ જાણીતા થયા, અને અનેક સકટો વેશવા ગયા, અનેક પ્રકારનો વિરોધ હોવા છતાં તેમના હૃદય એકમેકને ઓળખવાની શરૂઆત થવા લાગ્યાં મુસનમાન પશ્ચિમમાં ખ્રીસ્તી ભતનાં દેવળો નિર્માણતો હતા, અને પૂર્વમાં પ્રભાસપાટણ તથા કાલીના મુદીરોની ધ્વજ ફરકતી જોતો હતો

તેમાંથી વતમાનનો ઉદય થયો સામાન્ય રીતે વર્તમાન તત્ત્વ અતિ શક્તિ અને કૂંદ દ્રષ્ટિ ગણવામાં આવે છે છતાં આ યુગ પણ વિકાસ પામતો જ યુગ છે જગતનો વિનસ કદી અટક્યો જ નથી, એ વનમાન યુગનું ખાસ લક્ષણ એ છે કે તેને જગતના ચારે ખ ને ઉત્તરિના ક્રમમાં મુખી દીધા છે પ્રથમ એમ જાતને કે એક દેશ જાનના આકાશમાં સફર કરતો હોય તો તેની પરોગનો જ દેશ અધકારના ઉગ્રોમાં ગોથા ખાધા કરતો દેવ. વનમાન યુગ એવું સ્પષ્ટ થીજાય છે કે ઉત્તરિ એટલે એક ખડો વિકાસ નહિ, પરંતુ સમગ્ર અગતો વિકાસ, અમેરિકા ઉત્તર આકાશમાં ઉડે અને તુર્કિસ્તાન ધૂળમાં રગદોળાયેલું મૃદે એ બનવું આ યુગમાં અસક્ય છે ચીન અધકારમાં ફાફા મારે અને પ્રકાશ એ ઇચ્છતો જ ઉત્તરે રહે એ ચીન અને ઇંગ્લંડ બન્નેને માટે હુન્નવાયોગ્ય નથી એમ આપણે આ યુગમાં જોઈ શકીએ છીએ સમગ્ર જગત પ્રકાશથી ઘવાઈ જવું જોઈએ તેનો એકાં ખૂણો પણ બે અધકારવાળો રહી જાય તો પ્રકાશનાગી પ્રદેશ ઉપર કોઈ પણ ધર્મે પ્રસંગે અધકાર વર્તી જવાની બીજા રહે છે ભૌતિક જીવજોગને લીધે જગતના વિવિધ પ્રદેશો પાસે પાસે આવી ગયા છે, અને નેને લીધે દેશોની પરસ્પર અસર ધારી જ વધી ગઈ છે ચીનમાં થયેલો બળવો ઇંગ્લંડના પોકોને જાગૃત કરી દે છે પ્રથમ તેમ નહોતું બનતું ઇંગ્લંડમાં મેકમન લોમી રાજ્યોએ છે કે નોમનો રાજ્ય કરે છે તેની સદજ પણ પરવા વગર ચીન વા જપાનમાં રાજ્યની ઉચન પાચન થઈ ચકતી હવે તેમિયિત બંનેમાં ગઈ છે છટની હલેની કરી મૂંધોની નેછલેએ લગભગ નજીવો લાગતો પ્રત્ય જપાનના રાજ્યદારીઓને ચિંતાનો વિષય થઈ પડે એમ હોય છે આ ગિયિતને લીધે પરસ્પર સરકુતિની આપને વધી થાય છે, અને તેથી ઉત્તરિની તરફ અને સર્વપ્રાકીપણ પણ ધણાં જ વધી ગયા

ગ્રેજીફોર્સ અન્ડર એન્ડ્રીયન્ટ હિન્દુ લૉ ૨ ૦-૧૨-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

છે આ યુગમાં હિંદુસ્થાનનું તરવવાનું તે એકના હિંદુસ્થાનનું રહ્યું નથી સર્વ જગતનો તેમાં આવ્યો છે. ન્યૂનની શાંધખોળથી ઈંગ્લેન્ડ એ એમ ધારે કે આપણે એકના જ તેને લાલ મેળની જાણે તો તેમ બનવું અશક્ય છે વિમાનની શાંધખોળથી એકલું જમતી જ લાભ મેળવવા બધા તો તેને માટે તે શક્ય જ નથી

આમ દેશદેશની સપતિ જગત આવળ બધું ગ્રપ્લ મુશ્કી મુકાતી બધું છે, અને તેને લીધે વિચાર અને જીવનમાં થતા ઝડપી ફેરફાર, સમાજને અને સરકારોમાં થતા પરિવર્તન આપણને આશ્ચર્યચકિત કરી દે છે, તથા એ ત્વરિત ફેરફારોનું અરૂપ પુરેપુરું આજ ન થવાને લીધે આપણને રાગ ઉઠે છે કે રખેને આપણે નીચે તો નથી પડતા ! અવનત તો નથી થતા !

વળી અસારસુધીની ઉત્તતિનું તત્ત આપણે દુસ્તરતા બનને જ આધીન રહેવા દીધું હતું એ તત્ત હવે મનુષ્ય પોતાના હાથમાં લે છે, અને એ ઉત્તતિનું તત્ત હાથમાં લેતા મનુષ્ય વિચાર કરે છે કે ભૂતકાળનો સત્તો જ વાગસો, ઉત્તમ છે કે કેમ ? અને ઉત્તમ ન હોય તો તેને તો જ કરવામાં શી અડચણ છે ? અનુભવ, આપણે ભૂતકાળના દરેક રીતે આજારી છીએ, પરંતુ અપણે ભૂતકાળના શુભામે તો નથી જ અને તેમજ હોવા પણ આપણે ઇચ્છતા નથી આપણી ઉત્તતિના માગમાં આડે આવતા ભૂતકાળના સંકારોને આપણે તુરં ધવા દેઈએ તો આપણે કાંઈ જ ખેડું કરતા નથી

આપણે દરેક રીતે પુછવાને હક્ક છે કે જીવના વિચારો, જીની સમ્પ્રદાયો અને જીની ભાવનાઓ આ સમયને અનુરૂપ આપણે કે કેમ ? વર્તમાન યુગ એ મોટો પ્રમાણ યુગ છે સર્વ વિચારોની આગળ પ્રથમથી ચિહ્ન ઉભું રહેલું જ હોય છે ગળ્યનત્ર સાફ કે પ્રાચીનત્ર ? હું હિન્દુ અને આ યુગનુમાન એવી ભેલનાના સારી કે ? અને અન્ય માનવો માગથી ઉતરતા તેમ જ અસક્ત નહિ એવા મહાર બધુઓ, એ ભાવના આવી ? ધર્મની સમ્પ્રદાયો લાલ સા શા કર્યા અને ગેરચાલ સા શા કર્યા ? લેખની સરકાર દાન છે તેવી જ ગીતે ચાનના રેવી વીક કે તેમાં સુધારો કરવા તો જરૂર છે ? આ અને આના અનેક પ્રશ્નો રસભરિત રીતે પુછાયે બધા છે પ્રાચીન ભાવનાઓની કોમોડી થાય છે આપણ સમગ્ર માનસિક વાતાવરણ બદલાઈ બધું છે અને સર્વ પ્રવૃત્તિનું ભાન થયા દરે છે ભૂતકાળ તરફનો આપણો મોહ આ પ્રવૃત્તિમાં દૂષણ બેવા પ્રેરાય છે, અને સુચિત્ત દષ્ટિ ઉપજવી વર્તમાન કાળના સારા નરસા સર્વ ફેરફારો તરફ એક જ પ્રકારની અતુલ ગતિ હક કરે છે વર્તમાન કાળ એ સપૂર્ણ ઉત્તતિનો કાળ છે એમ કહેવું એના બેવી બીજી એક પણ ભૂન નથી જતા તેમાં રહી જી ઉત્તતિના અશી તરફ દુર્બલ કરવું, પ્રાપ્ત થવી ઉત્તતિ તરફ આખું મીચી દેવી, અને ધએતા વિકાસને ભૂતકાળના કાપનિક વિકાસના મુન્દર આલેખન સાથે સરળામણીમાં મુખ, અને તેને હમી કહાડી તેનો અસ્વીકાર કહેવો એ અપોચ છે એથી આપણી ઉત્તતિનો આગ સળ થતો અટકે છે, વર્તમાન કાળ તરફ રાકા, અજ્ઞતા અને તિરસ્કારની શક્તિઓ વિનાશકરણ હોય બનતી બધું છે, ભવિષ્યને માટે નિરાશા રાંધે દિનસે બીડી રહે છે, અને નિરસાથી થતું જતું મન ભૂતકાળનો જ આશ્રય લેઈ પોતાની ભાવના અને તરંગો પોષે છે આના પ્રકારનું માનસિક વતણ તરકાળ પ્રવર્તી

જરૂર છે ભૂતકાળ તરફ માન અને ઉપકા ની લાગણી ચાતુ રાખી, વર્તમાન તરફ આશા અને શ્રદ્ધાની નજરે જોઈ, આપણી ભાવના, કૃપના, અને સ્વપ્નોને લવિષ્યમા ક્ષિપ્ત થતા જોવા એ જ વચાર્થ માગ છે ભૂતકાળમા પૂર્ણતા જોવાની ટેવ બદલી નાખી તેને લવિષ્યમા જોવાની ટેવ પાડવી એ ઘડ જરૂરનું છે

જગતનો ભૂતકાળ ઉત્તર હતો, પરંતુ જગતનો વર્તમાનકાળ તેથી પણ વેધારે ઉત્તર છે અને લવિષ્યની ઉત્તરિત એ એક અથાગ શક્યતાનો બહાર છે હાલ વર્તમાન ઉત્તરિત રાષ્ટ્રીય ભાવના સુધી આવીને અટકી છે અને તેનાથી વિરૂદ્ધ થતા માટે ૧૯૧૪ નું યુરોપીય યુદ્ધ સમગ્ર્યુ હતું એ યુદ્ધમા વર્તમાન સમૃદ્ધિના અનિષ્ટ અરો બગી જાય છે અને તેમાંથી પસાર થઈ જગત વેધારે વિશુદ્ધ બનતું જશે એ નિર્વાહ છે તથાપિ વર્તમાન ઉત્તરિતથી ઋષવાઈ જઈ તેના મહાન દોષો તરફ આપણે અનક્ષ કરવું ધનીત નથી આપણા રાજ્યતત્ત્વ શુ ખામી ભરેલા નથી ? એક બાજુએ મહાનયોના દર્શન યાચ છે, ભારે સ્હામી બાજુએ મરીમોના ભાગ્ય તુલ્યા ક્રુપકાની દ્વાર આવી રહેલી દેખાય છે એ તરફ જગતની સમૃદ્ધિ સમૃદ્ધીત થતી જોઈએ છીએ, જ્યારે બીજી તરફ પ્રભુના બાંકોને ભૂખથી મૃત્યુને શરણુ થતા જોઈએ છીએ રાજ્યતત્ત્વ શુ આ સ્થિતિને માટે જવાબદાર નથી ? માનવજીવનની કિંમત પસાના જ ભાવમા યાચ એ સમગ્ર જનસમોજને નીચું જોવાવવા માટે બસ છે ધન એ મનુષ્યના એક સાધનરૂપ છે તેને સ્થાને મનુષ્ય ધનના સાવનરૂપ બની જાય એ લગભગરૂપદ સ્થિતિ સમૃદ્ધિમા એક કાળા ડાઘરૂપ છે નિરર્થક ધનનો સચય કરનાર સમાજનો એક મહા ભારે યુનેહગાર છે, જ્યાં રાજ્ય તેને કશી જ સમ્મ કરતું નથી, પરંતુ એ જ રાજ્યની અશક્તિને લીધે બૂખે મરવા દેવામા આવતો કોઈ કોઈ મનુષ્ય પોતાના પોષણની ન મગતી યીજ આવેશમા આવી જઈ ગુમ રીતે પ્રાપ્ત કરે તેને આપણે ચોરી કરી કઢીએ છીએ, અને તે મનુષ્યને સમ્મ ફગવવા માટે ન્યાયાસનો પાછળ આપણે લખતું ખચ કરીએ છીએ વસુધૈવ કુટુંબકમ્ એ સિદ્ધાન્ત માત્ર જોનારાથી સિદ્ધ થતો નથી તેને આચારમા મુકવાની જરૂર છે, અને તે પગુ માત્ર એક વ્યક્તિ કે એક સરથાએ નહિ, પરંતુ સર્વ રાજ્યોએ અને સર્વ રાષ્ટ્રોએ

૧મી એ જ પ્રમાણે આપણી લ નસરથા શુ ઝોલી દ્વિત છે ? તેના ઉદ્દેશો કેટલે અગ્રે સિદ્ધ થાય છે ? જગતમા સુખી મૃદહવન કેટલા સ્ત્રીપુરો જોગવે છે ? લખના મહત્ત્વ પ્રમાણે લખનું પરિણામ આવે છે કે નહિ ? રોગી, નૈતિક અને સારીરિક ખામી ભરેલા સ્ત્રી-પુરો લમ કરવા યોગ્ય છે કે કેમ ? અને યોગ્ય ન હોય તો તેમના લમ ઉપર કેટલો અને કેવી રીતનો અકુશ મુકવો ? ખુ ને ઊગે પલિત જીવન માળની લાખો સ્ત્રીઓને તે માટે મહેનવામા આપણી આર્થિક બવરથા, લમસરથા અને પુરૂષવર્ગની નિમજળતા કેટલે અસ જવાબદાર છે ? આ વગેરે પ્રશ્નો સહજ સ્ફુરી આવે છે, અને હરકોઈ સરથાની ખામીનું નિકલન કરવાનો માર્ગ જોનારો એ સમાજસેવકોનો આસ ધર્મ છે

વળી આપણે આટલી ઉત્તરિ પ્રાપ્ત કરી છતાં આપણા જનસમાજના પરમા સન્મા જ આવશ્યક અગરૂપ આપણે હજી જ બમિમમા છે તેનો પણ વિચાર સદાજ પ્રાપ્ત થાય છે. જીઓ. શુ ગત્યકામમા ભાગ ન લેઈ શકે ? અને તેવો ભાગ પેના આપણી જો ગત્ય-વ્યવસ્થામાં મુદ્દતા અને સંઘર્ષનો ઉમેરો ન કરી શકાય ? જીઓને ઉચ્ચ સ્થિતિએ નાવના માટે શુ તેમને આપણા મગજના જ જ્ઞાન અને સ્વાતંત્ર્યની જરૂર નથી ? જીઓના સ્વાતંત્ર્યમધી વિચાર થનો આમળના જ અનેક મનુષ્યો ભણી ઉઠે છે જીઓ સ્વતંત્ર થને તો જગતમા અનીતિ ફેલાશે, ગત્યશાસનમા હુમલતા આવી જશે, કુટુંબવ્યવસ્થા કચ્ચરધાણુ યથ જશે અને કપનામાં પણ ના આવી શકે એટલી અવ્યવસ્થા તેને પરિણામે ફેલાશે એવો ભય રહ્યું કવામા આવે છે, પરંતુ આપણે સીસરી જઈએ છીએ કે અપૂર્ણ નિગાસ-કા સ્ત્રી કે કા પુત્રપત્નો-સપુત્ર સ્વાતંત્ર્યની સ્થિતિમા જ મળવે છે.

આ સમજા પ્રત્યે બહુ મહત્વના છે, હસી કહાડવા જેવા કે રમના જેવા નથી વિકાસક્રમમા હવે રતને અનુકૂળ થવાનો જે આપણે હૃદ્દિપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો હોય તો ઉપરના પ્રત્યેના ઉત્તર આપવા જ જોઈએ શસ્ત્રિ-બનાવો કે આગતુક પ્રસંગો તરફ ધ્યાન આપી મૂળ પ્રશ્નના મદરતને વિસંગવાની છુટ્ટા ભૂન ભગેતી છે પાર્લામેન્ટના બાણો જીઓએ ભાગી નીપ્યા, અને પ્રવાનોને પથગ માર્યા એ જીજ્ઞાસા પ્રમગની નીચે જીઓની એવી કંઈ મહત્ત્વાકાંક્ષા ઉભી રહી છે, ક્યાં બધો વિરુદ્ધનો તે મગવો છે, એ બધાની જ તપાસ કરવાની જરૂર છે.

વળી આપણા ફિડુરનાનમા જ થતી ઉત્તરિ અને પ્રગતિની પ્રવૃત્તિઓ તરફ ઘકાસી ન નજરે જોવામાં આવે છે - કેળવણીનો પ્રસાર વધતો જાય છે, અને તેને પંજિણમે પ્રગતી ભાવનાઓ અને તેના સરકારો બદલાતા જાય છે અલગજે કેળવણી લે તેમા આપણને બપનાં ચિહ્નો જણાય છે. પ્રાચિન ધર્મ હુત યથ જશે એવી બીતિ બતાવવામા આવે છે આ ઉપરાંત અનેક સુપ્રવૃત્તિઓની વિરુદ્ધ થવા માટે આપણી સક્રિયતા રૂપિ ધર્મનો આશ્રય લેવા મિથ્યા પ્રયત્નો કરે છે, આ રથજે સ્પષ્ટ જણાવતુ જોઈએ કે સત્ય ધર્મ કદિ હુત થતો નથી તેના અમર-નરનો સદા કાનને માટે, સર્વના હૃદયાણુ અર્થે હાજરાહજુર છે આજ તેના સ્વરૂપમાં, તેની બાજુ આકૃતિમા ફેરફાર થાય છે એ વાત ખરી પરંતુ આપણે બૃવતુ ન જોઈએ કે વૈદિક કામથી આપણા ધર્મમા ફેરફારો થયે ગયા છે જો તેથી સહ હોય તો તે ફેરફાર અવશ્ય સ્વીકારવા જ જોઈએ.

વળી એ જ પ્રમાણે ન્યાત જાતની લોખંડમય બની ગયેલી દીવાલો, રેલવે, નિશાળ, કોનેજ વગેરે કારણોને લીધ, તથા સામાન્ય જનસમાજની શિક્ષણને અગે ઉચ્ચતર થતી ભૂમિ અને બધે પીગમરા માંડી છે, તે તરફ પણ આપણે ભવથી જોઈએ છીએ આપણો વર્તમાન સમાજ-ક્ષેત્ર કાલ નિકાસના ઉર્ધ્વ સ્વરૂપોતુ દર્શન કરાવે છે, અને આપણે અમઝી ઉગીએ જીએ પારસી-હિંદુનાં યમની વાત, અને હિંદુ અને યુરોપીયનના હમની વાત આપણને છગાવી રહે છે બેશક, રૂઝિયા યથ મથેલાં વાનારણુમા આના આધાર થાય એથી આપણે આશ્ચર્ય-

અકિત યજ્ઞ જ્ઞો છીએ, પરંતુ સમગ્ર જગતના પ્રવાહનો માર્ગ જોઈ આપણે આપણી સમાજને તે પ્રવાહને અનુકૂળ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પ્રજાની પ્રગતિનો દેશર એ અરોગિ નથી

જગતમાં કે દિલ્લિસ્તાનમાં ઉત્પન્ન થતા વિવિધ પ્રયત્નો ગણતરી જવાનો કે તેમની સમાલોચના કરવાનો અને પ્રસંગ નથી માત્ર સદ્ગુણ સૂચન બસ થશે સંપૂર્ણતાને ભૂતકાલમાં જ યોગવાની દેવ, આદર્શ સિદ્ધિ નિહાળવા ડોકુ પાડી દેવવાની દેવ આપણે મુખી દેવી જોઈએ, વર્તમાન પ્રવૃત્તિઓ તરફ સર્વદા અગ્રદા, અને શક્તિની દૃષ્ટિએ જોઈ તેમની ખામીઓને મોટું સ્વરૂપ આપવાની ઇચ્છાને અકુશમાં રાખવી જોઈએ, અને ભવિષ્યને અધકાગમય ઉજાણુ સમુદાય પવાતે બંને તેને ભાવનાઓ અને આલોચની સિદ્ધિના પ્રકાશભર્યા સ્થાન તરીકે અણુતુ જોઈએ આથી ભૂતકાળ તરફ અપમાન કે તિગ્ગદારની વૃત્તિ ઉપગ્રિયન કડવાની લેશ પણ જરૂર નથી, વર્તમાન ખામીઓ અને દોષ તરફ આખમીયામણા કરી ભવિષ્યના સ્વપ્ન માત્રમાં જ પડી રહેવાની જરૂર નથી આથી સાથે વિવેચકશક્તિ પણ દેવી જોઈએ

અતે એટલું જ કે મનુષ્ય હૃદય મહા મહિમાવાન છે તેની શક્તિઓ અદ્ભૂત છે, તેની ઉન્નતિની પાર નથી. કિશ્કીયનો કહે છે કે 'માગો અને તે મળશે ડોકો અને તે ઉવડશે' ઉન્નતિની ખરા હૃદયે પાનના જ કરવાની છે બાઈગન કહે છે કે 'અગત્ય રાજ્ય ત્હારામાં જ રહેલું છે, તે સુ તુ નથી જાણતો ? આપણા શાસ્ત્રો ઉચ્ચારે છે કે 'અહ વદાસ્મિ' સુરી શીન-સુદ્ધ ગાય છે કે 'અનન હરુ' આ મહાવાક્યોમાં મનુ'ની મહત્તાનો, મનુષ્યની શક્ય ઉન્નતિનો સર્વ ખ્યામ સમાર્પિત છે આપણે જાણ્યે અજાણ્યે તે માર્ગ તરફ જ ગમત કરીએ છીએ મહાન ભૂતકાળનો ઉચ્ચ વારસો પામેલી માનવપ્રજા વર્તમાનનો શિખરે ચડી ઉજ્જવળ ભાવિમાં દૃષ્ટિ નાંખતા શુ દેખે છે ? ઉચ્ચ નીચનો ભેદ તેમાં વીખાઈ ગયો છે, સર્વ કાર્પ-ભી અને પુરુષ સ્વપ્ન ત્રતાથી પોતાની અધિક અધિક ઉન્નતિ સાધ્યે જાન છે પરંતુ તતા, યુનામગીરીનું તેમાં નામ નથી, પરંપરનાં પોહી રેડનાં લશ્કરો વીખરાઈ ગયા છે, આપણી સંસ્કૃતિના કનકરૂપ ન્યાય-મદીરો કેદખાના અને દવાખાના જડના જ નથી, નિરોગી, મદુષ પુષ્પસમા ખીલતા ખાનકો બોભરૂપ નચરૂપડતા સર્વના આનંદનું સ્થાન બની ગયું છે, જીવનકલહ શાંત થઈ ગયો છે, જીવનમહકાર્પનો સિદ્ધાન્ત પૂર્ણ ખસમાં પ્રસરી જો છે, નર નારાયણ બનવાના ક્રમમાં છે, યુગ પુરોહિતમ બનવા ક્રમમાં છે, જગત્ સમગ્ર સંગીતમય થઈ ગયું છે

આ સ્વપ્ન શુ અસમ્ય લાગે છે ? અસમ્ય વાગતાં માત્ર એટલું જ પુછવાનું કે તેમાં અસમ્યતાનું જ્ઞાન થતું એ શુ પ્રમુખા મનનની બાબતથી કડવા બરોબર નથી ?

અન્યાવલોકન.

[આ પહેલાના પુસ્તકોના અવલોકન જીન માસના અકમા છપાયા છે]

૧૨. ધન-વેકાણુ યાને શેરખખરનો સાથી.

[લેખક-૨૮ રમ ધિવાલ છેડાસર કેસાલી લાવ્યો બિડીંગ, લીડી ખતર, મુળાઈ પૃષ્ઠ લખ-લગ ૨૦૦ મુદ્દા રૂપિયા અડી.]

શેરખખર અને તેના ઉદ્યોગવ્યાપારને યોગ્યખવાને ગુજરાતીમાં આ એક જ-પ્રથમ પુસ્તક છે. શેર ખખરને લગતા જુદા જુદા મુદ્દાઓ લેખકે બહુ જ દુકામ આ પુસ્તકમાં ચર્ચ્યા છે અને લેખકના પોતાના અનુભવ પ્રમાણે તે સારા લખાયા છે. સરકારી જમીનગીરીઓ, ને લીમિટેડ કંપનીઓ આદિ સમન્વમાં લેખકે બની તેટલી ઉપયોગી વીગતો રજુ કરી છે અને શેર-ખખરના ધરાની ઝાખી પણ ના હોય તેવાઓને તો આ પુસ્તક જરૂર વાંચી જવાની અમ્હે લખામણ કરીએ છીએ. મીલ ઉદ્યોગના સમન્વમાં હિન્દમાં તે ક્યારે શરૂ થયો અને હિન્દમાં આજ કયા કયા આ ઉદ્યોગ કેટલા અને કેવી પ્રમાણમાં વિસ્તાર પામ્યો છે એવી એવી ધણી ઉપયોગી વીગતો જોઈએ આ પુસ્તકમાં જોઈતા પ્રમાણમાં નથી, તો પણ મુલાઈની મીલોની ઐતિહાસિક ઝાખી તો આમાં છે જ. કદ મીલોની સફર ગણાય છે ને વધ કેટલા પ્રમાણમાં નથી ગણાતી તથા મીલોની પાસે કેટલી મૂડી છે એ વીગતે જાણતો પણ જણાતો છે હિન્દી રૂ અને રૂનો ઉદ્યોગ, નાણા ખખરને ઝાખાની બેંકો વિગેરે સરચાઓ કે ઉદ્યોગો સમન્વમાં પણ લેખકે બની શકે તેટલી પણ દુકાણમાં દીક માહિતી આપી છે.

આટું પેપર ઉપર આ પુસ્તક છાપવામાં આવ્યું છે અને પરિણામે પુસ્તકની કિંમત વધી ગઈ છે. લેખક નવી વ્યવસ્થિત વખતે સાદા કાગળ ઉપર આ પુસ્તક છાપારશે, અને શેરખખરના ધવામાં લાખા કાળથી રમ્યાપર્યા રહેનાર જુદા અનુભવીઓના અનુભવની કહાણીઓ તેમ જ વીસમી સદીના આ પ્રવૃત્તિમાન યુગને અનુકૂળ થાય એવી બીજી અનેક વીગતો પુસ્તકમાં ઉમેરશે તો પુસ્તક વધારે ઉપયોગી ગણાશે. પ્રેમચંદ રાવચંદની જીવનકથાના અગ્રેજ પુસ્તકમાં સર દીનલાલ વાસ્ત્વજી શેરખખરના સમન્વમાં જેમ ઉપયોગી ઐતિહાસિક ચર્ચા કરી છે એવી આમાં નથી. તેના ઇતિહાસની પણ જરૂર હતી. આમ આ ન્હાનું પુસ્તક એક જાણીએ ઉપયોગી છે અને ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે એકવાર વાંચી જવા જેવું તો છે જ એમ અમ્હેાર માનવું છે.

૧૩. કેતેહ કેમ મેળવશે ?

[લેખક-૨૯ નર્મદાસ કર આપારા કર પડ્યા, નર્મદા પૃષ્ઠ ૨૫૩, મુદ્દા રૂપિયા પોણા બે.]

ધુખવણી સાથે અને મરતકશાસ્ત્રના બે ગુજરાતી પુસ્તકોના લેખક તરીકે રા. નર્મદાસ કર ગુજરાતમાં કંઈક જાણીતા તો છે જ. આ એસ માઈનફૂલ 'ધી નિકેટોરિયસ ઓગીટ્યુક'

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૧ લેહ- ૩, ૨-૮-૦ જોન, એમ-ત્રિપાઠી એક કંપની, મુળાઈ.

નામના અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકના આધારે આ ગુજરાતી પુસ્તક રખાનામા આ યુ છે જનનમાં ધણા દુ ખભયા પ્રસંગો હતા થવાથી એક સાધારણ શક્તિનો મનુષ્ય નિરાશ થઈ જાય એ રાજાસાહક વાત બહુ સ્પષ્ટ છે પરિણામે આનુ મનુષ્ય પોતાના જીવન તરફ ઉદાગી બની જાય છે અને બહુ દુ ખી -કગાન છ દગી ભોગવે છે સસારના કાવા અને ખારાખાગ અનુભવે મીઠાશરણી તેના બીજા સ્વરૂપનું દર્શન તે કરી જ શકતો નથી આવા દુ ખગ્રસ્ત મનુષ્યને આત્મમગ્ન અને આત્મશ્રદ્ધા નુ જીવન આપી શકે છે એવો પ્રકાર આ પુસ્તક જતાવે છે પોતાનો માટે અકારણુ દુલકો અભિપ્રાય બાધવાથી અને પોતાની જાનને પુરેપુરી રીતે રેહમજી નહિ શકવાથી જે મનબો દુ ખી દુ ખી થાય છે તેવાએને આ પુસ્તકમાથી 'ધણુ જાણવાનુ મગી શકે એમ છે અને એમ આ રીતે આ પુસ્તક સૌને વાંચી જવાની ભનામણુ કરીએ છીએ લેખકો પોતાનો આગય બહુ ઉદાર છે પંદર ન્દાના મોટા પ્રશ્નોમા પુસ્તકને બેઠેલી ખખવામા આ યુ છે વિષયોની ચર્ચા જાણવા જેની છે

' પુત્રમની ભાષા અમ્હારે કહેવાની જરૂર છે કે બહુ સરકારી નથી લાગતી ઇપામણી તો આખને જરાકે ગમે તેવી નથી તેમા કોય એ છાપખાનાતો છે લેખકનો નથી લેખકની પોતાની આ બાવતમા અજ્ઞાનતા દરો એટલે છાપખાનુ પસદ કરનામા જોયુ ખાણુ લાગે છે પુસ્તક ઉપર છાપખાનાનું નામ નથી મારુ જાણે કયા રહી ભા માં એ છાપાણુ દરો કપડાંની 'ખાઈડીંગ' હોના છતાયે બાવણી અતિ ખરાય છે છાપખાના અને બાઈડીંગ ઉપર પુસ્તકના બાલ દેખાતો આધાર બહુ રહે છે એ રાન ભૂલી જનામા આની છે આશા છે કે બીજા આદર્શિ રખતે આ બાવતઉપર વધારે ધ્યાન આપનામાં આવરો પોતાની જાતને ધિક્કારવાનુ સીખેતા નિર્મલ મનોબલવાળા મનુષ્યોને જેમ આ પુસ્તક વાંચી જનાની, તેના ઉપર વિચાર કરવાની અને વિચાર કરી એ પ્રમાણે મનને પુખ્ત રીતે કેળવવાની અમ્હે ભનામણુ કરીએ છીએ, તેમ જ 'આત્મશ્રદ્ધા' રજિત જેમણે પુરેપુરી મેળવી નધો તેમણે પણ આ પુસ્તક વાંચી જવા જેનુ છે પુસ્તકનો વિષય આમ ઉપયોગી અને વિચારને યોગ્ય છે

૧૪. પારમમણિ યાને દ્રવ્યતેજ.

[લેખક — રા નાગચંદ્ર મોહોકચંદ ધડિઆતી, પારસી ગણી મિરજા સૂફી, મુબાઈ નુ ૩ મુજ ૨૫૬ મ ય રૂપીઆ ૪]

' પારમમણિ યાને દ્રવ્યતેજ ' નુ આ પુત્રમ પણુ ફ્રેન્ડ ' મ મેળવશો ' એના જ જેવા વિચારોના સમર્થનમા લખાનામા આ યુ છે ગુજરાતી ભાષામા તરત નની દૃષ્ટિએ આરા પુત્રકો ઉપ યોની ઠીવડે એ નિ રાક છે આ પુસ્તક પણુ અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકના આવારે રચાયુ છે મિસ હેલન નિદમેન્સ જેવી આત્મશ્રદ્ધાના અગ્રેષ્ઠ વિદ્વાંસીઓના દૃષ્ટાન્તથી અને એના જેવી સ્ત્રીઓના આત્મચરિત્રથી સાધારણ મનુષ્ય પંજુ નિર્મલ સદા જ મેળવી શકે છે એ વાત લેખક વાંચકોનાં મનઉપર દસાવવા માગે છે રા સારકર નિવેદામા લખે છે તે પ્રમાણે પ્રથમ આં નિર્મલ ઓદ પંદર વર્ષ પૂર્વ ' સર્વિય વર્તમાન ' નામના મુબાઈના જાણીના પારસી ગુજરાતી ખરમા છપાતો હતો આજ આટલે વર્ષ એ પુસ્તકના આકારમા પ્રગટ કરનામાં આ યો છે આ, અને

ઉપર વખેલા બીજા પુસ્તકને કૃતેદ કેમ મેળવવો?—અને, અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકોના આધારે લખવામાં આવ્યા છે એ વાત અગ્રે જણાવી ગયા છીએ અગ્રે પ્રથમ *Materialistic* જરૂરની છે એટલે *Will Power*-વિચારશક્તિનો વિકાસ એ લોક જુદી રીતે કરે છે, એ લોક નતિના વિષય માટે લુકિને જરૂરી માને છે, ગણે છે આપણી શક્તિ સ્વરૂપ સત્યની ગોધ માટે ધન્યકૃત છે એમાં જરૂરવાદને ધ્યાન નથી. અને સંમાનકાનમાં આપણા દેશને વધારેમાં વધારે ન-તાન પશ્ચિમના આ જરૂરવાદે ધણુ ક્યું છે આગ્રહનો વિકાસ એ આપણા ગુણવત્તાની રીતે કેળવવામાં આવે તો આપણે જે સત્યની રોધમાં ફરીએ છીએ તે આપણને વહેલું મળી શકે. રા સાહચર્ય આ પુસ્તક તથા રા નર્મદાચરણ ઉપર પુસ્તક કેવળ અગ્રેષ્ઠ જરૂરવાદી તરનના ચોપક પુસ્તકોના જ આધારે કેવલ રચાય છે તેમ ગ્યાયા ના દેવતા અને આપણા સદ્ગુણોના સિદ્ધાન્તો પણ તેની ચર્ચામાં ચોગ્ય રીતે વિચારવામાં આવ્યા હોત તો તેઓ વધારે સામકારક થાત અરવિંદ બાણના 'આર્ય' પત્રમાં આપણો આ વાદ બહુ સદ્ગુણવાદી સદ્ગુણવાદમાં આ યો છે

રા. સાહચર્ય આ પુસ્તક બહુ સાધારણ સરવ ગુજરાતીમાલખાય છે અને તેમાં કોઈકે કોઈકે કેટલે પાઠગી ગુજરાતીના ચમત્કારો દૃષ્ટિએ પડે છે તે બાદ કરીએ તો ફરી ફરી વારી જવાનું અવશ્ય મન થાય જેનું છે દરેક પ્રકારે ઉપર મિસ હેલેન રિન્કેન્સના ધણુ જણના ચોગ્ય અગ્રેષ્ઠ ફક્ત એ, ને તેની નીચે એના ભાવાર્થ આપવામાં આવ્યા છે એગ્રીસ ન્દાનાં હોટા પ્રકરણોમાં પુસ્તકને વહેલી નાખનામાં આવ્યું છે જગતમાં આપણે માટે સુખ નિર્માણ જ નથી, કે જગત તો કુ ખી જ છે અને આપણે કુ ખી જ રહેવા સરળતા છીએ, કે કુનાયુ આપણી મેળની શખ્ત એ તેમ નથી, કે એ માટે આપણે અધિકારી નથી એના એવા વિચારોથી જેમના મન નિર્ભય બની ગયા હોય છે અગર તો જેમના છત્રન એવા જ વિચારોથી ધણુ રહ્યા હોય છે તેઓએ આ પુસ્તકો અગ્રે વાચી જવાની ખાસ બહામણ કરીએ છીએ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે પુસ્તકની ભાષા પણ સરવ ગુજરાતીમાં છે એટલે સાધારણ વાચક વિષયની ગહનતા હોવા છતાં પણ સદ્ગુણ શકે તેમ છે વાચન પછી વિચાર તો ખાસ જ કરીને જરૂરનો છે અને એ રીતે મુખ્ય શ્રદ્ધા મેળની શકે તો નિશ્ચય પણ મળી શકે

પુસ્તક કેવી બધામણીનું છે અને તે બરાબર વ્યવસ્થિત નથી. થોડા જ પાના ૧૧ વાચન પછી પ્રક જુદું પડી જાય તેની તેની ટીકી બાધાની છે કાયા પુગની બાધણીના આ પુસ્તકની દિ મત રૂપીઆ એ વધારે છે

૨૫. સ્વદેશીય

[આ-રા હાલમાં લક્ષ્યભાઈ પટેલ, લાખાપરની યોગ, અમદાવાદ, પૃષ્ઠ ૧૮, ગૂંચ્યે ચોદ આના]

અમદાવાદની સાહિત્યવિચારણા—અનુસમાજ એક વખત ગુજરાતમાં બાળીની હતી એની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ સારી દિશામાં ઉત્તેજનને પાત્ર અને અભિનવનને યોગ્ય એનું ધણુ કાર્ય કરી રહી ગુનામગિરીનો ગળથ (સચિત વાર્તા.) ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

હતી આજ એ સમાજના સભ્યોમાથી કોઈ કોઈ તો ભરપૂરતાવસ્થામા પરનોકનાસી થયા છે અને બાકીના સભ્યો જીવનની બીજી પ્રવૃત્તિઓમા પડી ગયાતા પરિણામે બહુસમાજ 'નથી' જ એમ કહીએ તો ખોટું નથી. રા. ગાંધીભાઈ પટેલ આ મુદ્દાના એક સખાસદ હતા. વિદ્યાર્થીજીવનથી તેમનો સાહિત્યપ્રેમ સારી રીતે પોષાતો આવ્યો છે. આ પુસ્તકમા રા. ગાંધીભાઈની કવિતાઓનો સમ્રહ છે. રા. ગાંધીભાઈની કવિતાનો પરિચય કરાવતા પુસ્તકની શરૂઆતમા તે હીરાનાય પારેખ લખે છે કે 'નહુ ગુજરાતી કા યસાહિત્ય પ્રમાણુમા બહુ ઓછું છે' એ એક સત્યનું દર્શન છે. તેમ બીજી તરફથી એ પણ સત્ય છે કે 'નહુ ગુજરાતી કવિતાસાહિત્ય પ્રમાણુમા બહુ વધાર છે' કાવ્યની પદ્ધતિ બહુ ઉંચી છે અને આપણે જેને ખરૂં કાવ્ય જ કહી શકીએ એનું તો લગભગ નથી જ એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે. રા. ગાંધીભાઈનો આ સમ્રહ 'નહુ ગુજરાતી સાહિત્ય'મા વાચકને એકનાર વાચી જવા મળે એવો છે એ ખરૂં છે. કેટલીક કવિતાઓ લેખકની સરસતા બાદ કરાવે છે એમાની કેટલીક પદ્ધતિઓ નૈસર્ગિક નહોતી અને સરવ ભાવ સારી રીતે ચિત્રે છે. સાહિત્યના વાચકોને એમાથી જાણનારું અને વાચનાનું મળે એમ છે. પાખી બાધણીથી અને નિર્લેપમાગર પ્રેસ જેવાની સુન્દર છપામણીથી પુસ્તક આકર્ષક બન્યું છે.

૧૬. સ્વદેશ ગીતાવનિ સ્વદેશપ્રેમના કાવ્યોનો સમ્રહ.

[કતા — રા. કેશવનાથ હરોલ્ડિયાસ શેઠ અમદાવાદ પૃષ્ઠ ૮૦ નં. ચ. ચૌદ માસ.]

ગ. કેશવનાથ શેઠ ગુજરાતી સાહિત્યના વાચકોથી અજાણ્યા નથી. સ્વદેશ પ્રેમના કાવ્યોથી ગુજરાતના માસિકપત્રોમા એ એક સારા લેખક તરીકેનું સ્થાન ભોગવે છે. આ સ્વદેશ ગીતાવનિ એમના સુન્દર ન્દાના કાવ્યોનો સમ્રહ છે. આ પ્રકારનાં જ કાવ્યોના એક સામગ્ર મુદ્રા ગુજરાતના સાહિત્યમા સ્વ હરિનાથ ધ્રુવે અને રા. અરેશર ખમરતારે પ્રગટ કર્યાં છે. ગ. કેશવનાથના કાવ્યો પણ એ માહિયમા એક ઉચું જ સ્થાન ભોગવે છે અને એમના પદનાક કાવ્યો વખત વખત ગુજરાતીઓ પ્રેમથી આ ઉત્સાહથી ઉત્ત્થારતા થતો સરન આવી મરાળી ભાષામા સુન્દર ભાવો એમણે ઉતાર્યા છે અને તે જરાક ઉગ્રાણી જેનારને સહેજે આકાં તેમ છે. પશ્ચાત, ભાવના, દેશપ્રેમ, આમેકાલ, સ્વદેશ જીવન, હિંદુ હમારો, ગૌરવ સેરા સમગ્ર જીવનની ભાતી આશાઓ, દેશનો રત્નભગર, માતને વન્દન વાગનાર અને પ્રદનાદનો સત્યાગ્રહ, આર્થિક કાવ્યો ખાગ વાંચવા યોગ્ય છે, અને ગુજરાતીઓને અમ્હે આ કાવ્યમુદ્રાના નામના ભાગમણ કરીએ છીએ નિશાળોમાં અને કોલેજોમાં વિદ્યાર્થી લેતા વિદ્યાર્થીઓના આ જીગોના હાથમા આ પુસ્તક મુગતા એમના જીવનનો સ્વદેશપ્રેમ રીખવતો ગુજરાતી શાનાઓમા આ પુસ્તક પાઠ્યક્રમમાં શા માટે દાખલ ન થઈ શકે? આમ અમ્હે વિદ્યા સભ્યે આ પુસ્તકની સારી ભાગમણ કરીએ છીએ.

ગ. હરિપ્રસાદ ઝાકટરે પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખી એક જુવાન મિત્રે ઉઠરના પણ આશા લખી સાહિત્યવિનામી લેખકની કૃતિની યોગ્ય રીતે કદર કરી છે. પ્રસ્તાવનામા ઝાકટરે આજ દસકા પહેલાના ઇતિહાસ રજુ કર્યો છે તે જાણના જેવો છે. ૧૯૦૭ માં કાગળ ધણીને નિરમૃત થયો હતો. સારા કાગળ ઉપર સુન્દર છપામણમાં આ પુસ્તક છપાયું છે. અમ્હે રા. કેશવનાથને સ્વદેશ કાર્યમા યશ ઇચ્છીએ છીએ.

—૨. ગા. ત્રિપાઠી.

ભાવતના કાવ્યો, ૩ ૧-૦-૦ એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

ઉપા—“સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ અંક.)

વચક — ૧ મેક પુકવોત્તમ વિદ્યામ માનજી,

(૧૫ સચિન જૈનદાનિક વાર્તા)

પ્રક બ, ૨૪ મુ.

જો હુમ્મી !

- ૧ “ હુમ્મ કલ્પા દેહ ?, ગરીબ ! ખુલ્લે નાળે,
 હપકે દરકન ના દવા, ચલે વરકે વારતે   હુમ્મ ૧
 કાંકર ચોરીથી ગરમ, ખવડ ચાપતી માગતા,
 ૨ જતા ૧ મારકો, દીનમે ખુલ્લે વારતે   હુમ્મ ૨
 કાં જાતા દોશ જાવા, તેથી કાં જાવા રોકે દય,
 ૩ સામખા મુઢરીમ ખો, જનતા મળ કે વારતે   હુમ્મ ૩
 તીન દીનથી ઝીંગી દય, નવ પાતીમ મુપમુયા,
 ૪ મારસના દરગીઝ કાંકી કે, તાજ ન રોકે વારતે   હુમ્મ ૪
 કાં ચલા અપને ફાવજ, દોનેવાળા સામ દય,
 મનતા દય મ મ્મ કયા, નાચે જા કે વારતે   હુમ્મ ૫
 જુન કાં માખીએ રીંગતા, દર વલર અપ પ્યારે મું,
 જાન દેતા મે દયા, વારતે જુતો કે વારતે   હુમ્મ ૬ ”

“If affliction grasps thee rudely,

And present thee such & cup,

Drink the draught & brave the torture—

Even in despair look up !”

“ કપડે જો જનની દે, રિપ તિજ પુત્રો,

કહી મેધ દુશાદી દુખ, કરે છવ માગને,

અગિયારે કરે નૃપ ૩, નિરઅપરાધીને,

કાચુ લો ગરીબની દાદ, કહેને નિચાગીને ! ”

શ્રાવણ માસના દિવસો-ધણા દિવસથી ચાતુ વરસાદ-શુક્ર-પદ્મની પચમીને દિવસે આપ કાને લગભગ પાંચ વાગ્યાને સુમારે વાળાથી પૂર્ણ આચ્છાદિત થયા આકાશથી પ્રસરતી ધનગર કાળી ગયા-તે વખતે ખગલ વેનસરમા નિગપૂરી સન્ય પૂર્ણ દેવગાથી-દાખન થયુ-શહેરના રસ્તાઓપર, ધરોપર, આ સૈન્યને જોવા માટે લોકોની દહ જામી ઘોડે-વારો, અને પાવદળની દારો લખકાળેર દમામદાર પોલાકમા શહેરમા એક પડી એક આનવા લાગી નગરવામીઓ આ સૈન્ય આનથી જોતા તેને વધારના લાગ્યા, પણ તેમના મનમા આ સૈન્ય કાઈ ભયકર નિગારથી અત્યારે અહીં આ-યુ હંસી તેનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો તેઓ અહીં તહીં ટોળે-બધ રસ્તાની બન્ને તરફ બીડ કરી ઉભા હતા સ્ત્રીઓ અને બાળકો ધરોની બારીઓમાથી આ ભયકારનાર સ્વારી જોતાં હતા જ્યારના પોકારથી વધાવતા હતાં, અને સુર રોલીડખોરામા એક મહા ભયકર દુખ પ્રસંગ આ સૈન્ય લાનનાર હતું તેનો તેમને ખ્યાલ સુદા ન હોતો

જુદી જુદી જાતના ભાનાઓ, તીરો, ચમકતી તનવારો, અને વાનટાઓ સાથે પ્રથમ પાણીની દારો દાખન થઈ, તેની પાછળ બલ્લાલ મોખરે, અને કાળાભવાન લાગતા હજસીઓ, તેમની પાછળ મરાળ ઘોડે-વારો, પડી ક્રમવાર દક્ષણી મુસનમાન સૈન્ય-આરખો વગેરે આવા સૈન્યના ગર્ભલાગમા પૂર દમામથી ઘોડાપર બેઠેલો સર્જેખાન હતા તેની આસપાસ બાલ્ય દેશમુખ, શિરવળનો આમિન, અને તેને સામ્યુ કરી સામે ગયાના કાન્દોજ જેધે દેશમુખ, નરસ પ્રભુ, દાદોજ નરસ વગેરે રાહિડખોરાના મ્હોટા લોકો, ખાન સાથેના મ્હોટા સરદારો હતા તેમની પાછળ આઠ દસ મ્યાના હતા તેમા સર્જેખાન વગેરેના જનાના હતા સર્જખાનના કરાનદાર દેખાવથી લોકો અજાતા, જ્યારના પોકારથી વધાવતા અતે સ્વારી દેશમુખના મુખ્ય વાડાના કિના પામે અટકી દેશમુખ કાન્દોજ અને દેશપડિ દાદોજ નરસ પ્રભુએ આગળ આવી ખાનને ડાહ્યાથે પડી નમન કર્યું, અને તેમની સાથેના મઝા પછુ તેમનુ અનુકરણ કર્યું શીરસ્તા મુજબ વેનસરના દરવાજાઓની ચાવીઓ દાદોજ નરમે ખાનને આનસહ આપી, અને આવકારુ સુર ગમ્દોમા ન્હાનકક ભાગ્યુ કર્યું ખાને તેમનો ઉપકાર માન્યો દરવાજાની ચાવીઓ દેશપડિને પાડી ન મોપતા તે સીદી બ નાનને સ્વાધિન કરી, દરેક દરવાજાપર દેશમુખ દેશપડિના પહોરા ઉઠાડી પોતાના પહોરા એસાડવાનો દુકમ કર્યો આ સાલગી દેશમુખ, દેશપડિ અને ગામના મુખ્ય લોકો આશ્ચર્યચકિત થયા, પણ કાં બોલી શક્યા નહી અને ખાન તરફથી નિશાની થતા ઉશ્ચા નીચુ માત્ર રાખી ઉભા રિંતા પામેના મ્હોટા યોગાનમા ત્સાથી ખાન પાંચે કર્યો અને સહ સમારી ઉમેનો સૈન્ય સામે અતિ ડાળદમામથી ધુવાવને નજર દે ન તેનો મ્હેરો ગબીર અને દનિશ્ચી હતા તેણે ગબીર મ્હેરે બ નાનને સમોધી આજ્ઞા કરી —

“ આજ રાત્રે શહેરના દરવાજાઓ બધ રહેશે અને આ નગરવામીઓને હુ જે દુકમ કરમાત્રુ છુ તેનો તેઓ અમન કરે ત્સા સુવીઆ દરવાજાઓ બધ મ્હેરે ”

ખાનનો દુકમ યતા બદલાવ-દબસી ચાનીઓ સાથે પોતાની દુકડી લઈને સત્વર તેનો અમૃત કરવા પૂરદમામથી આવતો થયો નગરાપર ઘાડી પીટાઈ સોંગડાનો અવાજ થયો અને ચોગાનમા આસપાસ આ દેખાવ જોવા એકા થયલા નાગરિકો તરફ ફરી સર્ગેખાન ગંભીર સુદાયી ફૂર નજરે તેમના તરફ જતો મોટેથી ખોનવા લાગ્યો —

“ હેતમુખ, દેશપાડે, ડુવકધુઈ, નાગરિકો, મ્હારો દુકમ સૌ ખાનપૂર્વક સાલજો અમારા જાણનામા આવ્યું છે અને પકડે પાપે ખખર પણ મળ્યા છે કે બાબોર શિનાછરાજી આ નગરમા છુપાયો છે, અને બાદશાહે હુકમત પંટાના દુકમ વિરુદ્ધ ચોરી છુપકીથી તમારા બાબોરાઓ-માથી એ સૈન્ય એકઠું કરે છે આલેખી જોઓએ બાદશાહત વિરુદ્ધ બળવો ઉઠાવના હિમ્મત કરી છે, અને તેમા જોડાયા છે તેમને યોગ્ય શિક્ષા થતો પણ તે દરમિયાન આ બરાબર લક્ષ્યમાં રાખજો કે જે કોઈ નાગરિક આ શિનાછરાજીને પોતાના ઘરમા આશ્રય આપતો કે તેને આ શહેર છોડી જવામા મદદ કરતો તે રાજ્યનો અન્હેચાર કરતો, અને તેની શિક્ષા મોતની થતો સાથેઆ પણ ખ્યાનમા રાખજો કે ત્રણ દિવસની અદા શિનાછરાજીને મ્હારે સ્વાધિન કરવો એ મ્હાડ ફરમાન છે, અને તેથી તે મુદત પૂરી થાય ત્યા સુધી આ નગરના દરવાજાઓ બધ રાખવા સખ્ત દુકમ આપ્યો છે અને છેવટનું મ્હાડ એ ફરમાન છે કે આ ત્રણ દિવસની મુદત દરમિયાન જો શિનાછરાજીને અમારે સ્વાધિન કરવામા નહી આવે તો આ શહેર-આ તમામ બન્ને જોરાઓ બાબોર અને કાવનાબોર દરાવવામા આવતો અને દરેક સ્ત્રી, પુરુષ, અને બાળક તત્તવારની વારે મુકારો, અને આ તમારા ગામને બાળીને ભસ્મ કરવામા આવશે આ તમારા આખા શહિડખોરા અને વેલનડખોરાને ખેલાનખેલાન કરી નાખવામા આવશે કડકમા કડક શિક્ષા થશે અન્હાતાવા બાદશાહને આપણા શીરપર સદા સત્તામત રાખો ”

“ બાદશાહ ધણુ શયો, અમર રહો ! ” વગેરે જપનાં જિનપૂરી સૈન્યે કયો નગરાપર ઘાડી પીટાઈ અને રણુતીંગાના અવાજ થયા પણ નગરજનો મુગા લા કાઇએ એક શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નહી, કે આ જપનાદમા બેળાવા નહી લોકો એકબીજા સામે ભપથી અને ત્રાસથી ફાટી આપે જોઈ રહ્યા તેમનામા જે વીરો હતો તેમના હૃદય ઘુળવા, અને મ્હેરા પ્રીકડા થઈ ગયા આ ભયકર ફૂર સમાચારથી ઘરેમા ફેટનીક સ્ત્રીઓ બેશુદ્ધ થઈ પડી, કેટલીકો લાવની મારી નિશ્વાસ નાખવા લાગી, બેબાદગી બનતી આવી થઈ ગઈ, અને બાળકો કાંઈ પણ ભયકર બન્યું છે એમ સમજતા ઘુજતા રડતા, રડતી માતાઓ અને ભગિનીઓને વળગી પડ્યાં આખા નગરમા નિષ્ણ પેડે આ સમાચાર પ્રસરી ગયા અને ભય ત્રાસ બાપી રહ્યો

ખાને આ ભયકર દુકમ ફરમાની પોતાનો રોડો ફેરવો, અને કિરનામા દાખવ ચલા લાગ્યો, આ જાણે આથી કુદરત પણ ઉઘ બની હોય તેમ જગરજસ્ત કડકાડ સાથે મ્હોટી વીજળી આકાશ ચીરતી ચમળી રહી સાથે મ્હોટો ગડગડાટ થયો અને તે સાથે જોરજોર મુસળધાર વરસાદ આ સૈનિકોને પૂર લિ જવતો ટુગી પડ્યો ખાનનો મોડો એકદમ પાંડો હજ્યો અને ખાન પડતા પડતા બચ્યો તેના અગરફકોમા તથુ ગલરાટ ફેલાયો, પણ તરત

તેઓ સાવધ થયા કેટલાક વિચારથી ન સૈનિકો આ કાષ્ટ પણ અમગન થવાનું છે તેની ઈશ્વરી ચેતવણી તો નથી એવી સમજા પડ્યા પુર જોસમાથી પડતા વરસાદથી લોકો એકઠમ વિખરાઈ ગયા. દેશમુખ, દેશપાડિ અને શહેરના મુખીઓ માત્ર વરસાદ પડતો હતો છતાં ગુચળુ વાળી ઉભા અને એકમેક સામે ગુસપુસ વાતો કરતા ધીમે ધીમે પગને ચાનવા લાગ્યા નગરજનો મિચારા અત્યંત ચિંતાતુર રહેરે તેમના નરક જોતા હતાનું ગરિમ મિચારી પ્રજા-તેમને આવા કુપટ સમયમા સર્વેપર ભય વટકતુ હતુ તે નખતે માત્ર તેમનો આધાર-તેમના પર નજર હતી જેમની સલાહ મદદની આશાથી તેઓ તેમના તરફ જોતા હતા

ખાન અને તેની આસા સ્વારી કિંદનામા દાખલ થઈ કે અહીં મદનાભયાં સિપાઈઓ છૂટા થયા ન્યા ત્યા ચોખીપહેરા વગેરેનો બહોળત કરવો હતો તે સૌ થઈ ગયો હતો અને હવે માત્ર ખીજ સૈનિકોનો મોટો ભાગ રહ્યો, તેઓ છૂટા હતા તેમણે આખા ગંગા ધમાચકડી મચાવી મૂકી-તેમને માટે રહેવા અમુક જગ્યા મુકર કરવામા આવી ન હોતી તેઓ ન્હાની ન્હાની ટુકડીઓમા તેમના જમાદારો સાથે વ્હેચાર્જર્જ તેજમાફરોને યોગ્ય લાગે ત્યા મુકામ કરી, અને તેની મુખ્ય સરદારોને ખગર પોતાચાતા હતા તેઓએ ચીંટામા, બજારમા, આવરો લીરો એટલુ જ નહી પણ કેટલીક ટોળીઓ તો ગરીબ મિચારા નાગરિકોના ઘરમા ઘુમી, ત્યા રહેનાની માગણી કરતા-તે તેમણે મુઝે મોઝે રવીકારવી પડી અને ત્યા પણ ધીંગામસ્તી, અને મોટો મોટો મર્યાદા રાખ્યાવગર બરાબરો પાડવાનો કમ આનુગાહ્યો તેથી ન્યાત્યા ગ.નક-ગબરાટ મર્યા રહ્યો

ભય, તાસ અને શોક સર્વ તરફમા પ્રસરી રહ્યા ખાનનો સખત હુકમ વત્તાઓઠા પ્રમાણમા ફરકને કાને ગયો અને એટલામા છુટા મુકેલા સિપાઈઓનું આ વર્તન તેથી તો અગત્ય વધી ધણાઓ મિચારા તાગડતોળ ગાડાઓ નૈપાર કરી સ્ત્રીજન્યાઓ તથા ઉતાવળે લેવાય તે સામાન લઈ ઘરખાર ગામ છોડી જવા તૈયાર થઈ નીકળ્યા પણ દગવાળઓ બલ ત્યા જતા તેમને પાઠા કરતુ પણ શિવાજીને સરણ કરવામા નહી આવે ત્યાં સુધી દરવાજા ખુલતો નથી એ ખાનનુ સખત ફરમાન-પડી તેમના ભય, શોક તાસનું પુઠુ સુ દ ધણો જ ભયકર-ભય ઉપજાવનાર કુર હુકમ આ નગરના ધણા જણા તો શિવાજી આ નગરમાં છે કે નહી ને ક્યારે ક્યાં આરે આવે છે તે જાણ છે તે જાણતા સુદાં ન ટાતા એવા નિર્ભય હતા તેમને આ બગવામા સામેના થવા માટેની મજા એ ક્યાંની ન્યાય / આ કેવો જુનમી પણ જો મૂખી જુદાળી દોર બેગસાની ચારે ત્યા બાકી સુ હોય ?

“મીનમગર સખત દુવા તો ક્યા, મેરા અવાહી અપાદ એ,
અફા હુ વખત દુવા તો, મેરા અવાહી અપાદ એ
કહુ અફનાક અફા મુજમે, શુકારે તુ ઝરા મુજમે,
શીતા ગરમખત દુવા તો ક્યા, મેરા અવાહી અપાદ એ
+ + X +
કહે કિરોજ રવીમોસે, હમરો મીલ રવીકાસે
હમરો લખત દુવા તો ક્યા, મેરા અવાહી અપાદ એ ”

—આનુ

પ્રિયતમનો ઉત્તર.

લેખક-રા કનુભાઈ અગ્યાભાઈ દેસાઈ, એલ એમ એન્ડ એસ	
પુછો છો પ્રેમનું શું વ્હાળા ! જગતપ્રેમી થશે ક્યારે ?	
જગનના ભાંડુમાં લેશુ તમેને રાચતા ત્યારે	૧
પુછો છો પ્રેમથી વ્હાળા ! જગત ઉદ્ધારનો ક્યારે ?	
ક્રિયામાં-બેળખને મુકો, જગત ઉદ્ધારનું સાથે	૨
પુછો છો સાથી તુખડું ખના સડના કરો થગો ક્યારે ?	
તમારા મોહના બધો-જરૂરીઆતો ધગડો કે	૩
પુછો સન્માર્ગમાં વ્હાળા ! જગનને દોરશે ક્યારે ?	
હમારા પ્રેમ-મનોમા તમે અર્પિતો છો ત્યારે	૪
ખનાવો-સાક્ષરો ક્યારે નિગદાર બનશે ક્યારે ?	
હમારી પાપશનામાં થગો અપાપકો ત્યારે	૫
દરાખાના દુખ દીલના પુછો બચાવશે ક્યારે ?	
દયાની સેવિકા થાગો સછને શ્વેત વસ્ત્રોને	૬
ભગિની ચાહલો કરમે અને આશિષ માતા દે	
તને શસ્ત્રો સળવો કે રમીશુ-છત્ત સમરે	૭
બેચરથા સારી શુદ્ધરાજ્યે કરો, સન્તાન સરકારે	
સ્વગત્તે-સરસત્યે એ ધુમીશુ આગ્રહિ મળે	૮

—

* સ્વમાલોચના ૧૯૧૮ ના અષ્ટમંથના અમારા રા ગોપાલ રામ ત્રાપશુરના હાથે પ્રિયતમ પ્રશ્નના કાવ્યનો ઉત્તર-કનુભાઈ

લલિતાના કાવ્યો, ૩ ૧-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપોઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

સમાજસર્વ

પુસ્તક ૨૫ સુ,]

ઓક્ટોબર, ઈ. સ. ૧૯૦૦

[અંક ૧૦,

ધન્ય ધર્મવીર-અવસાન !

રોજ—ગ વન્દશકર નર્મદાશકર પડ્યા, બી એ એનએચ બી
(કાવિ)

ધન્ય ધર્મવીર-અવસાન !

ધ ય ધર્મસમર્પિત પ્રાણ !

ધન્ય.

મગ્નજીવન છે સૃષ્ટિની, તરવે બે ય સમાન

મરણ તથી તે જીવન નાગા જે ધર્મે દુરયાન

ધન્ય

૦૪મે ઝૂમવું ધર્મસમર્પિત ધર્મવીરની ન્દાણ

‘ સનાતન જીવન ધર્મસમર્પણ ’ સન નામ પ્રમણ

ધન્ય.

બાજ મુનુદખાન }
‘આમ, તા ૨૦ ૩ ૧૯૧૯ }

સત્તાગ્રહ સ્થામે સત્યાગ્રહ.

લેખ - શ્રી. ચન્દ્રભાગ્જી નર્મદાગકર પંડ્યા, ખી એ, એન્ડ એન ખી

“સત્તાગ્રહ સ્થામે સત્યાગ્રહ”-એ મનાવતો વિગ્રહનું નાટક જગતની રંગમંચ ઉપર ભિન્ન ભિન્ન નાટકો નિરંતર ભજવાયે જાય છે અને જ્યાં સુધી મનુષ્યસ્થાન જેવો છે તેવો રહેશે ત્યાં મુઠી એ ભજવાયે જશે. ઈશ્વર એ સિદ્ધ દ્વારા જ વિશ્વનો વિકાસક્રમ નિર્માણ થયો હોય છે, અને આમુઠી તથા મૈત્રી સપત્તિઓનો સમાગ એ જ હેમના સદ્ગતિનું સ્વરૂપ જણાય છે.

ભારતનાં આ અત્યારે ‘ઈશ્વરચત્રમા ચત્રચત્રો’ બનાવેલો છે તે સરનારી સત્તાગ્રહ સ્થામે પ્રગટીયો સત્યાગ્રહ છે. હિન્દના ઇતિહાસનું આ ગભીર અને ચિન્તાજનક પ્રકરણ કેવી રીતે વિકસ્યું અને કેવી રીતે પશ્ચિમરો તે તો પ્રભુને માનુષ, અત્યારે તો પ્રાણુ મનુષ્યને માટે એ દૂર સત્ય છે કે એ સમાગ્રજાતો આરાધ્ય મહાત્મા ગાંધીજી જેના ધર્મનીરતા નેતૃત્વ નીચે થઈ ચડ્યો છે. સમય માગિત કરશે કે ગાંધીજીનો પયોગ ઠીક હતો કે વિપરીત, અભ્યાન અત્યારે તો એ પ્રયોગ માત્ર કોંગ્રેસ કે ઇન્ડિયન લીગમાં થયાં ને માટે રહ્યું થયેથી દરખાસ્ત નથી, હિન્દની સ્વાયત્તતા ઉમેરે પ્રત્યક્ષ વ્યાવહારિક પ્રશ્ન છે જે ક્ષણેક્ષણ વીતે છે તે ગભીર ચિન્તાથી ભરેલી છે અને ખીજી હાલુ શા સમાચાર સંભળાવશે અને શા ઉપાય દેખાડશે તે કહેવું મુશ્કેલ છે, - સ્વપણ પશુ મુશ્કેલ છે મામલો ગભીર છે, દેશ ચિન્તાતુર છે.

હિન્દના લેખ જ સામાજ્યના વિશાળ અને ઉત્તર દૃષ્ટિનાળા દિતેથીઓને ‘કાળા કાચતઓ’- પસાર કરનારી સરેત સગર માટે શુ શુ નહિ લાગે? હિન્દને ન્યાયની સાત દરની, સાત્રા ન્યાય ૧૧ હિતની વાત કરેલી, જગતમાં બ્રિટિશ પ્રતિગાની વાત દર રીતે પગનું અગ્રેજોના ન્યાયની દુનકામાં દુનકા અને સાદકામાં સાદકી દૃષ્ટિથી જેતા પણ રાઉલેટ નિ સની મજૂરી એ કયા તટસ્થને રાજ્યનીતિની એક ગર્ભાર અને ગભીર બૂન નહિ લાગે? પ્રનુનદા અને આશાવાદના અચળ ખડકોનું અનન્યન જે દેશને નહિ હોય ત્હેમની આ અન્યકારમય અમાવા-અપાની ભરાતક રજનીએ રી દશા? જે સયોગોમાં ગઉલેટ નિ સગનું થયા અને જે સયોગોમાં તે મજૂર થયા તે ઉપરની શ્રદ્ધાનુમાં શ્રદ્ધાનું હૃદયને બ્રિટિશ રાજ્યનીતિની ગુલામચિતા માટે નકાઉદખવે અને કાયદેસર સંજોગની રીકૂન પદ્ધતિથી દેશને પોતાના હકો મળવાનો સમય નથી જ એની નિશાતા થઈ જાય એ જેટલું ચોક્કસ તેટલું જ શુ રાજાસાનિક નથી? “આરનેકદમ સુધારા”નું સૂત્ર મિતવાદીઓનું મુગજલ નીવડ્યું લાગે છે, “વેગભર્યા કાયદેસર સંજોગ”ની ઉદ્ધામેની કાર્યકદની પણ સ્વાયંત્ર્ય અધિકારીરૂઝની હક આમળ વસ્તુન વધારે સગીન અથવા વધારે વહેલુ રૂપ અપાવનારી નીરડે એવો સભર કમી લાગે છે, -એ જે ઉપચારોના પક્ષવાદીઓ પોતાના ઉપચારો અજમા-મે જાય છે ત્યાં સત્યાગ્રહનો ઉગ્ર અપૂર્વ ઉપાય પણ આગમ્ય છે અત્યારે તો પરિણામ અનિશ્ચિતતાના ગર્ભાશયમાં જાયલું છે કાગે કરીને જે નીપજે તે અર-

રહેવાનાં મની સરકારી મજુરીને નામજુર કરામા દેશ એ મન છે સયાગ્રહનો સ્વીકાર એ જ માન ઉદાર છે એવો અગીયાર માની વાતનમા દેશમા અનેકમન છે માન મિતવાદીઓ જ નહિ, પરંતુ ઉદારોને અગત્યનો ભાગ સયાગ્રહની સ્વીકારના સમયમા સ્થિત છે ગાંધીજી એને નિમન ગાંધીજી એને આગર સયાગ્રહની મદનનાના સમયમા સ્થિત હોય તે બને સદેહના ઉપર હુએ ગાંધીજીને ત્રણ છે એટલે હેમણે જાતે ટુકાનુ છે અને દેશના તપસવીઓને જુલાના આશ્રય હુએ હીન દિનનો આમે ને તેમે નહીં તો કાવાનુ છે જ, સત્તાવ માન એટલો જ છે કે એ તે મરતીની માફ દીનતાથી સરેને કે સરત ગાંધીની માફ વીરતાથી ? આગિતે બને કુમવે, નાસ્તિકો બને મના રે તટનો બને નેવા કરે, પરંતુ એટલુ તો ન્યાય માગે છે કે ગાંધીજી સમાન નોંધને દિનના આત્મચર ઉપર લેનેની દુટ્ટી સ્વીકાર છે કેમ તે માટે તેઓ જાતે થોડે થોડે એટલુ ના કમીમા કમી ગાંધી જ ને ઘટે છે.

આશા, તા ૧૩/૧૯]

સ્વીડનની કેળવણી.

લેખક - તા અમૃતવાલ માનસલાય ગાંધી.

જે નિશિષ્ટ સિદ્ધાંતો સ્વીડનની કેળવણીનો પાયો રચાયો છે, તેમા નિર્મિતવાદનો અને મુગશુદ્ધિનો વિદાસ, તેમ જ સાથે સાથે તેનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ એટલાનો સમાવેશ થાય છે.

સ્વીડનના લોકો સામાન્ય ઉની કેળવણી પ્રતિ સાફ નમ આપે છે સાધારણ વ્યક્તિઓ તેમ જ સરકાર વિશ્વવિદ્યાલય દેવુની સિદ્ધિ અથ અનિશ્ચય ઉદારતા દાખવે છે પ્રગતી સ્ત્રીના પ્રમાણમા તુનના કમીએ તો સ્વીડનમા ધારી સારી સખ્યામા યુનિવર્સિટીઓ છે, અંગે વધારામાં, સારી રીતે વિદ્યા પામેની કોલેજો ત્યાં સ્થળએવી છે વિદ્યાનિવાસ માટે સ્વીડિશ યુવાનોને પ્રમુખ આકર્ષણ હોય છે, અને વિદ્યાન પ્રત્યેના પ્રેમને ત્યાં અને રીતે ઉત્તેજન આપનારો આવે છે.

* આ લઘુ લેખ ઈ સ ૧૯૧ ના એપ્રિલ માસમા લખાયો હતો તે વખતે જ પ્રકાશ થયો એટલા દરેક પાન ન થયા 'સત્યાગ્રહ' એ ગાંધીજીનો પ્રથમ પ્રયાસ હતો અસહકાર એ બીજો પ્રયાસ છે બંને પ્રયાસોની સાદસિના રજા છે આખરે એ સાદસર્થી દિલને લાન થાય છે કે દાનિ એ બેવાનુ છે.

તા. ૨/૧૦/૨૦

અ ન પડ્યા

નિરનામ, મુંબઈ

ઉપાકાન્ત (સચિત) ૩ ૨-૨-૨૦ એન એમ નિપાડીએન્ડ કપતી, મુંબઈ

સત્તરમી સદીના આરંભે દેશના ધણા ગામડાના લોકો ધર્મોપદેશના પ્રયત્નોને લીધે લગભગ પુસ્તકો વાંચના જોડની શક્તિ ધરાવતા હતા પણ ૧૮૮૦ ના વર્ષમાં એક ધાર્મિક કાયદો પસાર થયો તેનાથી પહેલાંહેલું એવું પરિણામ આ પુ કે, પ્રમુખીય શિક્ષણને ઉદ્દેશી કેટલાક નિયમો ધરાવતા આના, ને શિક્ષણનું સુકાન દેવાવયની દેખરેખમાંથી નીકળીને સરકારે હસ્તક આવ્યું અદારમાં સેવા સુધી કેળવણીની પ્રગતિ ધીમે ધીમે થઈ, અને યોગણીસમાં સેકાં દરમિયાન આ નિર્ણય ધીમે ધીમે પૂર્ણતાએ પહોંચતા દરેક પેરિશમા નિશાળો સ્થપાના માટે, અને તેમાં કાળેન શિક્ષકો રાખવા માક્યા, આ ઉપરાંત, ચારાગણ કેળવણી કમિશન આત કરવામાં આવી ૧૮૪૨ ની સાલમાં (ઇંગ્લેન્ડની યો. રૂઢસને મળતી) જાહેર-શાળાઓમાંથી પહેલો સ્વીડિશ કાયદો પ્રમિલ્લ થયો તેમાં એવું ઘોરણ બાધામાં આપુ રહ્યું કે, દરેક પેરિશમાં યોજામાં યોજી એક ગાળા હોતી જોઈએ, અને તેમાં સત્તાધિકારીઓએ પ્રમાણપત્ર આપ્યું હોય એવો લાયક શિક્ષક રાખવો જોઈએ હાલના વખતમાં દરેક મહાનમાં યોજામાં યોજી એક નિશાળ રાખતી, અથવા જનનેગોને અનુસરી એકથી વધારે નાળા પણ ઉઠાડતી એવો હુકમ આ કાયદો કરાવે છે સામાન્ય જાહેર-શાળાને અભ્યાસક્રમ પુરો થયો હોય એવા વિદ્યાર્થીઓ સારૂ પરગણાની ધણી નિશાળામાં વધારાનો અભ્યાસક્રમ ગાંઠે છે આવી જોઈ જાહેર-શાળાઓનો આગય એવો છે કે, વિદ્યાર્થીઓને વ્યવહાર નિશાળા ને નાગરિક ધર્મનું જ્ઞાન વધારે પ્રમાણમાં મેળવવાની સારી તક આપતી જ્યના તરફથી જાહેર શાળાઓને વલિવટ ચલાવનાર અધિકારી મંડળ (The Public School Board of Administration) દેશની શાળાઓના નિરંતરપર અકુશ રાખે છે, તેમ જ તે માળ નિશાળાની પરીક્ષા લઈ શાળાઓની સ્થિતિ અમથી હકીકત નિવેદન કરવા માટે રૂનારા તપાસણી અમલદારોની નીમણૂક કરે છે

બધા શિક્ષકો-સ્ત્રી અને પુરૂષ, જાને-એ રાજ્ય તરફથી અપાએતી શિક્ષકાની પાક-શાળાની પરીક્ષા પસાર કરેલી હોતી જોઈએ હાલ, આવી પદર પાસાશાળા ત્યા છે, તેમાંની નવ પુરૂષો માટે કે અને ૭ સ્ત્રીઓ સારૂ છે વધાગમાં, ત્યા સ્ત્રીઓને માટે જોના જો જાનાઈ પાસાશાળાઓ છે પાસાશાળાને અભ્યાસક્રમ નાવ વડો છે તેમાં નીચેના વિષયો શિખવાય છે, ધાર્મિક શિક્ષણ, સ્વીડિશ ભાષા, ગણિતશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, પ્રાણીશાસ્ત્ર, ચારોગ્યવિદ્યા, વૈવર્ધનવિજ્ઞાન, રસાયનવિદ્યા અર્થશાસ્ત્ર, પગેથી ભાષાઓ (ગર્મન અથવા ફ્રેન્ચ), મનસશાસ્ત્ર, શિક્ષણશાસ્ત્ર, ગ્રામજ, નગીત, યાગકામ, હસ્તકલાશિક્ષણ (સ્કોર્પક), દા.અને રમતો સાથે વ્યાસમવિષય અને શિક્ષણશાસ્ત્ર પ્રાયોગિક જ્ઞાન દરેક શાળામાં એક હોલિસાર રાખવામાં આવે છે તેજુ દાખવે તેજમા નિશાળાઓમાં આગળ જાગવાનું અને કેનેજની આરોગ્યવિરતક અસ્થિતિ તપાસવાનું તેમ જ નિવારણોને સારવા સમધીના નિયમોનું શિક્ષણ આપવાનું છે એ ઉપરાંત, વે કમ્પાનના

“ દરિયા પાતન ” નામના સમાચારોની સત્તા નીચેના બાબ

ઈંગ્લેન્ડનો ઇતિહાસ ૩ ૧૮૦૦ એન એમ નિપાતી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

ધનાની તાલીમ નેના સાર ને ૬૦ પૂછે તેને વિના મૂલ્યે સલાહ આપવાની તેની ૬ જ ગણાય છે વળી વિદ્યાર્થીને રાત્રીનિદ્રાનો તેમ જ ધાગવનિદ્રા (Shower-baths) નો પણ અનુભવ લેવો પડે છે.

વિદ્યાર્થીઓ નવા માગાપોને તથા વાલીઓ પોતાના બાળકોને યા આશ્રિતોને શિશુ આપના દેવાની ૬ જ પાડવામાં આવે છે આ નિયમ પ્રમાણે થાય છે કે નહિ તે જોવાનું કામ રૂન-મેન્ટુ છે આમાં અમુક દરવાનો વખત ૭ થી ૧૪ વર્ગની ઉંમર સુધીનો ગણાય જે માગાપો અથવા વાલીઓ બાળકોના ગુણગતિઓ અને ગુણગતિનું અર્થ પુરું પાડવાને અભિમાન નહિ હોય તો તેવે પ્રસંગે પરગણના બેઠા થએલા નગરપાલો માથી તેમને મદદ કરવામાં આવે છે જે વિદ્યાર્થીઓ દુર્ગુણી હોય અને તેમના માતા સમક્ષ તેમ આસપાસના પાંચ નાનો સમગ્ર હાથ તેવા વિદ્યાર્થીઓને રૂન-મેન્ટુ ત્યાથી કાઢી મૂકે છે, ને જોઈ બાળકો ને જ આસ નહી કરેની તાજામાં તેમને લખત રહે છે કમલ પ્રમાણે આપના વાલી મિશન વિનાળું કામ જોવામાં જોણુ આ મહીના સુધી આવતું જોઈએ બાળકોનો તારીખ-નિકામ થાય એ હતુથી લા બીજી કેટલીક ગામડાં કરેની છે કેસરલ અને મનના નિયમ ઉપરાંત જે કઈ લા વધારે છે તેમાં મિત્રેની વસ્તુઓના નામ ગણાવી દાકાર, દાત મિ સલાજ, નિમાગમાં નહાવાનું જે વિદ્યાર્થીઓના માગાપ પોતાના બાળકોને યથાપેન ખોલાઈ પુરો પાડવાને અશક્ત હોય તેના બાળકોને અપાતુ બોજન, જો જનના દિવસોમાં ઉત્સવ-ગણા (Holiday-School) ની સ્થાપના

ત્યાં નિમાગના મકાનના નદારાના ખાસ ઓરડાઓ હોય છે તે જગ્યાએ છાકરાઓ ગરમ પાણીએ નાના રહે, અને હાસિયાર નોકરા તેમના અગ્ર પુએ છે તેટલી વખતમાં બાળકોના વસ્ત્રો ગરમ વરાળથી ધોવાઈ રહે છે મોટા શહેરોમાં નિશાળોમાં જ બોજન પુરું પાડવામાં આવે છે સ્ટોકહોમના વિદ્યાર્થીઓને માત્ર મુખ્ય બોજન જ નહિ, પણ નારીસો સુદા કરાવવામાં આવે છે

ઉત્સવ-ગણા (Holiday-School) ની સ્થાપનાના નિયમથી ગરીબ અને સુકુમાર બાળકોને બિનાગાની જનના દિવસોમાં ખાનગી મકાની દેખરેખ નીચે શહેરમાંથી ગામડાઓમાં મોકલવામાં આવે છે પણ કરીને, આની વ્યવસ્થામાં લગભગ નીસ છેકરની તેમના પગ દેખરેખ પાળનાર એક શિક્ષકો અથવા શિક્ષિકોનો, તેમ જ બીજા જરૂરના સંસ્કૃતિય માણસોનો સમાવેશ થાય છે કેટલીક વખત આની રોગી ગામડામાં પોતાની માત્રી કીનુ મકાન ગળે જ, નહિતર, તેઓ જગતની અથવા સમુદાયની પડોશમાં ખેનરોની નજીક થા તો જ એકાદ મંડાન બાડે રાખે છે લા બાળકોને પૌષ્ટિક ખોરાક મળે છે, તાજા દવામાં ફરવાનું હોય છે જો હમિયો વધારનાઈ સમુદાયના દરવાનો નાલ થાય છે આની રીતે ઉત્સવ-ગણાઓ બાળકોની શક્તિમાં અભિરુદ્ધિ કરી તેને બાળકોનું અગમ્ય કામ અમલે છે વળી તે જ વખતે લા બાળકો નિયમિતપણાની અને વ્યવસ્થાની રેવોનો

અભ્યાસ કરી તેમના પર સિદ્ધિ ॥ ઉચ્ચ ગરકા પાઠ્યામાં આવે છે એ લાભ 'કે' નાનોચુનો નથી

૪૧-સમાજની કેળવણીની શક્તિ ઘટતા ખાતર જે ખામ ઉપાયો લઈ ચોળ્યામાં આવે છે તે પૈકી નિઃશુલ્ક પુસ્તકાલય એ મુખ્ય છે પુસ્તકાલયો ખાતુ નિગાળના કાયદાનુસાર સ્કૃત-ગોળને આવીને કરેલું હોય છે ૧૯૨૪ ની આનંદ સ્કૃતકોશ નગરમાં ૧૬ નિશાળન લાનચેન્નિઓ હતી, અને તે બધીમાં મળીને કુલ ૪૩,૦૦૦ પુસ્તકો હતાં

હસ્ત-કલા અર્થાત્ સ્લોઇઝ ગાળાઓ.

૫૫૫ દેશમાં મગજમારીની એકદેશીય કેળવણીની વિરૂદ્ધમાં, શારીરિક ખીનવણી માનસિક મિત્રલુમાં એક અગવના અત્ર તરીકે લેખમાં ની જે લગીરથ પ્રતિ આવી રહી છે નેમાં નીચે મુખ્ય લગ લીધો છે ત્યાં હસ્ત-કલાનું શિક્ષણ આપવા સાર બારે થયે નહો એક સીરિયલ પદ્ધતિ જોળી નામમાં આવી છે ને તેને ત્યારપછી સુરોપના તેમ જ ખટારના ખીન વળા દેશોએ ચોતાને લા દાખન કરી છે સીરિયલની હસ્ત-કલા-શાળા પરથી આવે સમ-એ ડીએ, કે નાસતી હસ્ત-કલા-પાઠશાળા (*Nass Sloyd Seminary*) ન્યાંથી સ્લોઇઝ અને સુચારીકામ લીખીને તૈયાર થયેલા પદ્ધતિ સીરિયલ સિદ્ધિમાં ગદાગ પદ્ધતિ છે તે સમ્પાદકે શિક્ષણની પદ્ધતિ અને રીતિ વિકાસ પામ્યા છે નથી, જે વિષય ત્યાંની બધી જાહેર-શાળાઓમાં શિખાત છે, અને દેશમાં કેટલેક કેટલેક જાહેર-શાળાઓના શિક્ષકો માટે સીરિયલો અભ્યાસક્રમ ગોઠવવામાં આવે છે હાલ તો કોનેજની ઉનાળાની રજાના દિવસોમાં ૭ અઠવાડીયાં સુધી આને એવા એ અભ્યાસક્રમ ગોઠવા છે આ ઉપરાંત, ત્યાં ધાતુકામના, રમતોમાં અગ્રેસરપણ લેના લીખવા માટે, અને નાણાકામની તેમ જ અખાતની તાલીમ લેવા સાર ખાસ અભ્યાસક્રમ રાખેલા છે શિવ્યાળાની રજાના મહીનામાં શિવલુકામ તથા નણાકામ પણ લીખવામાં આવે છે જે વિદ્યાર્થીઓ જાહેર-શાળામાં શિક્ષક તરીકે નીમાયા નથી, તેઓ ૨૫ કોનર (લગભગ ૨૮ ટિનિ) એક વર્ષમાં આવે છે એટલા અપવાદ સિવાય મધ્ય વિદ્યાર્થીઓને શિવલુ મહત્ત મગ્રે છે પરંતુ પ્રજના શિક્ષકો ૫૦ કોનર આવે છે હસ્તકળા શિવલુ તેની પદ્ધતિઓ અને રીતિઓ, તેનો હનિદાસ તથા ઝંઝંગ વગેરે વિષયોપર વ્યાખ્યાન અને ચર્ચા કરીને શિવલુ આપનામાં આવે છે કેટલીક શાળાઓમાં કાગળનું કામ, ધાતુકામ, ધાટ ધડાનું કામ અને લાખાનું કોનરકામ વગેરે વિષયો પર પાઠો આપાય છે હસ્તકળા શિક્ષણનો ઉદ્દેશ એવા નથી, કે સુચારો અર્થવા ખીન ધધાદગી કારીગરો કેળવવા પણ તેનો આશય એવા છે, કે એકદેશીય પુસ્તક-નાન બાળકોના મગજમાં ભરવાને બદલે મુખકર ઉલ્લેખોથી નેત્રેન્દ્રિયને વધારે-સારી રીતે જોના, અને હસ્તને વધારે સારી રીતે કામ કરતા શીખવી વ્યવસ્થા, નિયમ, ધર્મ વગેરે ઉચ્ચ ગુણોના અભ્યાસ પાડી બાળકનાં શરીરનો, શુદ્ધિનો અને નીતિ વિષયક ગુણોના વિકાસ કરવો

મારી વીસ વાર્તાઓ (સચિત્રવાર્તાસમ્રક) ૨ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

“જ્ઞાનમય્ય નદિ, પરંતુ જ્ઞાનવર્તિ” (*Not quantity but quality*) એ રસોઈ-શાળાનો મુત્તાનેષ છે. આમાં જે પદ્ધતિ અનુસરાય છે તે ‘અજ્ઞાન’ ના તત્ત્વ પર રચાયેલી છે. અમુક રીતથી એક યા તો ચારે જોખનો વાપરીને ઢાંચક વિધિનિયમો રૂઢિપ્રાપ્તિ કાઢે પાથેના ઉપયોગ કરવો તેનું નામ ‘અભ્યાસ’ એવો અથ અર્થો મમ-ર-સાનો છે. સંપૂર્ણ કિંમત અર્થાત્ ઉલ્લેખ તેના તે જ સ્વરૂપમાં વ્યાપકાદિ ઉપયોગિતા ધરાવનારો હોવો જોઈએ અને નિયમ પ્રમાણે, ધર્મ અને નિશાળનો સમર્પ દેક કરવા સાર, જેનો ઉપયોગ થઈ શકે એવી વસ્તુઓ જ ત્યાં બતાવવામાં આવે છે. વળી રસોઈ-શાળાઓ પાન વિદ્યાર્થીઓની મુજબદિની અને ક પનાશકિતનો નિમ્મસ કરવાની ઈચ્છા ધરાવે છે, તેમ જ માલકોને નિરીક્ષણ કરવાની અને વિચાર કરવાની ટેવ પાડે છે-તે બાળકને સિદ્ધાંતની પહેલાં પ્રયોગ, અર્થે સ્પષ્ટીકરણ કરતા અગાઉ રીતિઓ બતાવીને પોતાની માટે નિશ્ચય કરતા વી નવાનો મદારનો પાડે છે, અને તે જ વખતે, બાળક પોતાના તુલ્ય નિચાર માગી કાઢે છે. રસોઈ-શાળાનો મૂળ હેતુ એવો છે, જે શાળાનો પકિતગત નિમ્મસ કરવો, પણ માન દસ્તક્રિયાના વામ સપા ન થાય એવી જ કૃતકૃત્યતા બેખવાની નથી ત્યાંનું મિશ્રણ પગ પકિતગત છે. આખા રગને સિદ્ધિ આપના જેવી રીત ત્યાં નથી.

જનસમાજને કેળવવાના મમમાં-જાહેર ઉંચી શાળાઓમાં, તેમ જ જે નોકો રાગા ડેગી-ધને પોતાના બામ ધધારોજગારમાં પડ્યા છે તેવા પ્રાંત તથા માણ્યોને મન્ત સિદ્ધિ આપવાના કામમાં-સગળ વેતાનિક વ્યાખ્યાનો અને જાહેર પુસ્તકાલયો છુટથી ઉપયોગમાં લેવાય છે. “જનસમાજની કેળવણી” એ રાષ્ટ્રને પ્રજાના વિરૂદ્ધ લાગના માન મનુષ્યોના વર્ગની નુચક મણીને અહીં અથ કરવાનો નથી પણ આ રથે ‘જનસમાજ’ રાષ્ટ્ર પ્રાપ્ત જા અને અવસાથી માત્રાસનો તકાવન વ્યવસ્થાને તાપરેનો છે. રાષ્ટ્ર, પેરિશ અને ખાન સિ વ્યક્તિઓ આ હેતુ સ્વીકારે છે, તેમણે પણ આરબમાં મુખ્યત્વે ડેગી અત્પ સ્થાનનાના નોકોપર ઉપકાર કરવામાં ખ્યાન આપ્યું હતું.

ઉંચી જાહેર-શાળાઓમાં ગ્રીક વયના સ્ત્રીપુરુષોને સાવારણ નાગરિક ધર્મનું શિક્ષણ આપાય છે અને તે ઉપરાંત વ્યક્તિત્વ અને નીનિરિપથક બગ ઉત્પન્ન કરવા સાર ખાસ કાગળ રાખવામાં આવે છે. અમબાવની વૃત્તિ કેળવવામાં આવે છે અને વિદ્યાર્થી પોતાનો દેહ, તેનો ઐનિદાસિક વિકાસક્રમ અને તેની વર્તમાન અમયની રિથિ, દેહની આવ્યાત્મિક અને ભોતિક સપતિ તેમ જ તેની સાથે વિદ્યાર્થી પોતાના જીવનપથમાં સદાયમૂત નીવે તેનું ઔચ્છ જ્ઞાન-એવા કષ્ટાણુદાયી નિયમોનું વેતાનિક દૃષ્ટિએ ત્યાં શિક્ષણ અપાય છે. સ્વીડનના હાલ ૪૮ ઉંચી જાહેર-શાળાઓ છે તેમાંની ધણીક તો ગામડામાં આવેલી છે-ત્યાં અભ્યાસક્રમ ખાસ ધોરણ માધરામાં આવતું નથી, અને નિરાગ છોડના પરીક્ષા લેવાની નથી એક અથમ જે વર્માં શિક્ષણ પુર થાય છે તેટલા વખતમાં પુસ્તકો માગદને અને વ્યાખ્યાનદ્વારા સિદ્ધિ નિ ન વિષયો શીખવવામાં આવે છે. વળી વવારામાં, ત્યાં ખેતીવાડીનું શિક્ષણ પણ આપ

વામા આવે છે સ્ત્રીનિવાર્ધીઓને સંપૂર્ણકળા, આગમ, અથાણાં ને મુરખો કરતા, તથા શુદ્ધિલુગે જનતની લલિત કળાનું જામ પીળવવાને માટે ખાસ ગોળ ઉઠાડવામા આવે છે કેટલીક ઉચ્ચ પ્રકારનું સિદ્ધાંત આપવારી જાહેર-શાળાઓના નિવાર્ધીઓ છુટા પડે છે, ત્યારે તેઓ એક મક્કળ સ્થાપે છે આ મક્કળ વર્ષમા બે વાર મળે છે તે વ્યાખ્યાનો સાંભળે છે, ઓ જાહેર-પ્રત્યોગ્ધ અથા કરે છે પુનઃ નિવાર્ધીઓ, લેખ, શિક્ષકો તથા જે માણુમે યુનિવર્સિટીના અને બીજી શાળાના વ્યાખ્યાનકર્તાઓ ની સહાય લેવામાં રસ માનતા હોય તેના જવા માણુમે નાલાયક, ગૃહ-વ્યવસ્થા, અને મક્કળો સમર્પીત શિક્ષણ આપનાના ગોળ વાલી શાળાઓમા એકાદ બે અઢારડીઆ સુધી ભરવામા આવે છે વળી વધારામા, નાના બેકુતોને માટે તેમ જ મન્વુગેપર દેખરેખ રાખનારા માણુસોને સારૂ ખામ વગેરે ખોલવામા આવે છે કેટલીક એક ઉચ્ચ સિદ્ધાંત આપનારી જાહેર-શાળાઓમા સાજના વર્ગો ભરાય છે આની રીતે આપનારો પોતાની કેળવણી આપનાનું જામ ઉચી શાળાઓ મારફતે સાધી શકાય છે, અને તેથી તે જાહેર-શાળાઓને જરૂર છે

મળ વૈજ્ઞાનિક વ્યાખ્યાનો—શિક્ષણ આપતી વખતે સૂત્રાત્મક અને અનુભવસિદ્ધ મળોમા પ્રવેશ કરવા સારૂ ઉત્સાહ ઉભો કરવામા, નવીન વિચાર પ્રદીપ્ત કરવામા, નવીન રસ પ્રત્યેના અભિપ્રાય સમ્મેનન કરવામા અને નવરાતના નખતમા કથાણુકારને વિનોદ પુરા પાડવામા આ લાપણોનો જાહેરો ફેલાવો કરવામા આવે છે રાજકીય કે ધર્મવિપરક નિરૂક્તતા અર્થામા ઉપસ્થિત થવા ન પામે એટલી તરતથી મેઈ પણ નિપર લાપણુમા લેવું શકાય છે આ કાર્ય માટે શિક્ષકોમા તેમ જ ગામડામા ઓ વળી લોકજનની ભૂલી દેવાના મથકમા પણ વ્યાખ્યાન-મંડપો ખાલવામા આયા છે આના મંડપો ખાલવા માટે મંજૂર દર વર્ષે રૂ. ૧૦,૦૦૦ ફોનર (લગભગ ૧૫,૦૦૦ પોડ) ની મદદ આપે છે દર વર્ષે તથા લગભગ ૧૦,૦૦૦ લાપણો થાય છે

જાહેર પુસ્તકાલયો—હમણા હમણા વ્યાખ્યાનપદ્ધતિને પુસ્તકાલયોની પ્રગતિ સાથે જોડી દેવાના પ્રયત્નો કરવામા આયા છે કારણ કે તેમ જવાથી લાપણુના શ્રોતાઓને તે નિપરમા સંધારી રહે તે તે નિપરના પુસ્તકો મેળવી તેમા વિશેષ જ્ઞાન સંપાદન કરી રહે જાધા નહેરોમા પુસ્તકાલયો હોય છે, અને સરકાર પુસ્તકો ખરીદવા સાડ તેને દર વર્ષે નાણા ની મદદ આપે છે જાહેર પ્રજા માન બાહેવરી આપનાથી મનગમતું પુસ્તક મળત મેળવી રહે છે જાહેર-શાળાઓનો વહિવટ ચલાવનારા મળમા “સનાહકારક અથવા રાખણો” હોય છે તેઓ જાહેર-શિક્ષણના કાર્ય સાથે જોડાયેલા નિયમો તૈયાર કરે છે, અને તેપર લાપણો આપે છે જનસમાજને તેઓ જ્ઞાન, વર્તમાન સમાચારને ઉપયોગી સચવાઓ આપીને સેવાધર્મ જાળવે છે આ ઉપરાંત, પુસ્તકાલયોના ખાતાને અંગે રાજ્ય તરફથી મદદ તરીકે આપના નાણાની વ્યવસ્થા તેઓ દેખરેખ રાખે છે, ને પુસ્તકાલયોનો કાગલાર ચલાવે છે *

* હથેલ પરથી.

સરસ્વતીચંદ્ર બાગ ર જો ૩ ૧-૮-૦ એન જોમ ત્રિપાઠી એડ કંપની, મુબાઈ

રતનાવલી.

[નાટક]

લેખક—શાંતિપતિનાથ ઉદયમરામ વણ્યા, ખી એ

(ગદ્યા અકથી ચાતુ)

દ્વિતીય અકથ—ચાતુ

સાગરિકા—અનિ સુસગતા! ત્હે પેતુ ચિત્ર ક્યા મુખ્ય? કલ્યા કોઈ દેખમે તો?

સુમંગતા—હવે વળી ચિત્રની ક્યા વાત કરે છે? જોને, દુધમાન ખાસને પેલી મેનાનુ પાગર એ દુષ્ટ વાદરએ ઉધારી નાખ્યુ અને એ ઉડી પેની મેના ચાત, ચાત, એની જ પાળ જીએ નહિ તો સાભળેના રાખે તે જીભો પા મળાનને આગળ જાય છે, (પેથમા) હા હા હા આ શુ આ ! ! !

સાગરિકા—(બપથી) સુમંગતા, સાબળુ હુ કે? એ દુષ્ટ વાદરો તો આહિ આવે છે

સુમંગતા—(નિદ્રપત્રો મેના જ હમી પડીને) અનિ જહીંપુ, જહીંસ નહિ, આ તે મહાગજો નમત્ત છે

સાગરિકા—(ઉત્કેષથી નિહાળી)—સખી સુસગતા, આ માણસ જોરા જેવો જે

સુમંગતા—સખી, આને જોરાથી શુ વળસાડુ હજુ? આ જોરો પેની મેના, કેટલે દુ-ઉડી ગદ તે ચાત, ચાત, ત્યા જ જીએ (જ ને જાત છે)

(પ નો નમ જ રડીને નાખો ખુશી થનો થનો વિચાર પ્રવેશ કરે)

મિત્ર—હા હા હા આ શુ આ હુ? ધન્ય છે, ધર્મભા ખજાણસ, ત્હમને મન્ય છે એમની જતાવેની યુક્તિથી તો આ નવમાનિના આમ બાગમાસી દુનવાળી ચર્ચ દુનતા હુ થના દીપતી નવમાનિ, જેની માનીની માપનીતતાને હવે તો જાણે હરાવતી દોષ નહિ, એમ દેખાય છે ચાત તું મારા મિત્રો વામખી ખાઇ આડુ પગુ અરે, નન માનિમાં આમ પુષ્પાળી ચર્ચ, એનું કોઈની પામેથી સાભળી મારા મિત્ર હરખાને હરખાને આ આવે લાન, તંની પામે જ જાઉં

(તાલ પ્રવેશ કરે છે)

રાત—(દીપથી)

(રાત)

ખીનતી જલુ ઉત્કલિત મસિમા કાલિત ત્રિપાળુ ધરે
વાડુ આસળો નિરતર વરી કંપારી ફૂળી કરે

દયારામનો અક્ષરલેહ. ૩ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઇ.

* આવી રતુ જનરથી પીગતી પ્રમદા જેવી વળા ગાદિ તે,
દેવી કાષથી લાન મુખ કમ્મે નિ રે મને દેખના ?

તેની ખમર કાઢવા વસન્તક તો કમા નોયે મયો છે તે હજુ નહીં ખમ નદિ આ યો
તેમ, વાદ !

નિઃ—(સહસ્ર પાસે આવી) આ આપ્યો ને, ૧૫૨૫ ।

વધામણી । મિત, તદમાઈ લાગ્ય તો જામડે જાણાય છે

(ખાનદાસની વાત ફરીથી કહી સંભળાવે છે)

રામ—૧૫૨૫ । એમા શો સદેહ ? મણિ, મન, અને ઔરપિતો પ્રભાવ આમ ઓશિયો
જ ઉદ્ભવે છે જોને,

* આ શ્લોકના કટકાક વિમેરોઃ પ્રમદા તેમ જ લગાને લાડ પડે છે હ કનિઃ જી ખીનેની
આમ બે અથમા પ્રથમ મથે પ્રમદાને અને દ્વિતીય ના લગાને લાડ પડે છે વિપાદ પા એમા જ
વિશેષણ-દર્શક શબ્દ છે આશ્વનો વાયુ પ્રમદાને હ ખી ને છે, ને લગાને વાયુ કપાતે છે સરેલ
આમા ખુશીળ વ સમાસપતિથી દ્વિમય એવી રીતે શાહનસમા મા રા છે કે લેમનુ યથાસ્થિત
શબ્દોમા લાખા તર જુગતીગા તો મનુક યિગ અને ન મ મનુત તેડ પા જવાનો બધ હ છે

—મારા ત મત

* આ લાન સાથે શાકુનનગાનો શ્લોક મરખાવો —

સનન્યસ્તોષીરં પ્રસિધિલમ્નાલંકવલ્લયમ્ ।

મિયાવા સાવાધ લદપિ રમણીય વપુરિદમ્ ।

સમસ્તાય કામ મનસિતિદોષપ્રસરયો-

ર્ન તુ પ્રીષ્મણ્યેવ મુમગમપરાદ્ય યુવતિપુ ॥ (કૃતીકોટક)

(હરિતીત)

બાધાન્તર — તોયું રતને ન દન અને કર ખમ કલ્પ લદમ્

પ્રિયતુ પીંગતુ સારો લોને મુરતા ગી ખીનનુ

મદનસરન ગી મનો સતાપ નદિ સરખો રહે

ના શી મનો યગિનાર યુવતીને મુમગ કલિયે બને — ૧ અમાનઈ પોય

(મિખગિતી)

લગાધ્યા છે રેરા વિરામ કચરી કોમળ હરે

કુ ખાલુ રેઈ કમળનુ હાંક રમકે

મયુ તારે ત આ શિખિત કરમાઈ અતિ જઈ

પ્રિયાની માયા તો દરદવશ તેલો ખીની રતી

ખરે જાલો જે છે બર મદનની શીખ સનુની

પ્રસા પીડા બે રમ તરપિ ના દોર દહેની,

હાલો નારે યુવતિ વિયો કેવલ ખરે

ખની પીડા કા મદન વળથી નાન જ ની

—સા જોરીલાન ચામિ

શાંભુત મોરધનરામ (સચેત્ર) ૨ ૧-૮-૮૦ એમ એન પ્રિયાની એન્ડ કંપની, મુ માઇ

(સંદર્ભ)

દેખી વિનુ તો મલિ સમરમા ચતુ બવા ન્દાનેના

હારી મન્ત પ્રભાષથી લધ વચ્ચા બજા પાવોજમા

પૂર્વે લક્ષ્મી વીર વાનર ચત્ર જે હિંદ્રજતે મુખવા

તેના મલ મટાન ઓષધી તડી પાછા થવા છવતા

તેથી તૈના દર્શનના ફળ અનુભવીએ, એવો ભાગ બનાવ

વિદૂષક—આ પાસ, મહા જા, આ પાસ (જવા માટે છે)

(બન્ન માથે પાઠા ફરી રાતનો હાથ આપી)

નિં—અરે, ન્દામો મહારાજ, ન્દામો આ ઝાકમા કાક બૂન જેવું દેખાય છે

રાજા—મૂખ, બસ કર, ગીડમા એવાઓનું અર્થ શું બગ ચાનવાનું છે ?

નિં—અરે, વચ્ચા ! જુઓ નો ખરા કે કેવા ચોખ્ખા સમ્મો તે બોને છે ! નો માત્ર બોના ઉપર લઈમે ન દોષ તો જરા આગળ આવી ને આપ જતે જ સાનજો ને

રાજા—(સાંભળીને)—

ચાંપી ચાંપી વટે મળ્લો મીઠા સ્ત્રીના રવનાવથી

કુપ વીમા અરો મુગી બજા કે સારિકા વટે

(પામે જઈ ઊંચે નોંધ) અરે ને, આ તો સાગિકા જ છે

નિં—(ઉંચે નોંધ) આ ? ખરેખર આ તો સાગિકા જ

(રોષથી નાકડી ઉપાડી) અરે, ચાકરડી, તુ શું મહમજે છે ? શું હારાથી વચ્ચા જી જયે ? કાજુવાર ઉભી રહે તો ખરી, હમણા જ પાઠેના ફળની માફક લાકડીના પ્રહારથી થક ઉપરથી ડાકુ તુલુ ફરી નાખીશ

રાજા—મૂખ, જાણ્યો નથી કે એ કેવું મનોહર બોને છે ! આ માટે એને જીવડાવે છે ? માન્યવા દે, એ શું કહે છે તે

નિં—ઓ હો તેમાં નગી આવડો રોષ મો ? સાલજો સારે (મને માલગે છે)

[સાંભળી ને નવાં પાની]

નિં—શું બોને છે ? દે, નયસ્ય, એ તો બોને છે કે “ સખી, આ દુઃ તું તો મ્હારી જમી કાળી સખી, નાખી શું કામ મ્હીનલ જાય છે જેવો ત્હારો કામદેવ, તેની મ્હારી રનિ ” મહાજ એનો અથ શું ?

રાજા—નયસ્ય, હું તો એમ ધારુ છું કે, કામદેવને મિત્રે કાષ્ટ સ્ત્રીએ પોતાના પ્રિયતમની જમી ચિનરી હજો, ત્હેની સખીએ એવાન જાણી મધ અનુરાધથી રનિને મિત્ર ત્હેની જમી ચિતરી દરો

નિં—(અપગી ધગાડીને) મહારાજ, રાન્ત રહે એમ પચુ હોય

રાજા—અરે વચ્ચા ! તું જ ઠાનો રહેને ? નો સાંભળ વગી પાછુ એ કાષ્ટક કરે છે.

નિં—શું ? શું ? “ સખી, એમા સરમાન છે તાની ? ત્હાગ જેવાં કેન્ધા રતનો આપ નરમા અભિવાદ થી જ નોંધએ ”

રાજા—જોહો, આનો અર્થ તો,—

વિં—અરય ! નકામા પડિતાઈનો મારી ન કુઝો હું જ ત્હમને એ બધું કહીશ.
એ કન્યાની ગી ચિતરાઈ છે, તે જોવા લાયક તો હશે જ, એટલું તો નિ સરાય !

રાજા—તો જો, સાલળ વળી પાણુ આપણી ઉત્કાંઠને હવે કાઠક વધારે જાણુશું
અગરો

વિં—મહારાજ, સાલળ એણે કહ્યું તો ! એ તો કહે છે કે ‘ સખી, આ પાદર્શ
અને તનુઓને રાહ લે મારે સાથ તું નકામી રીત ચિન્તા કરે છે ?’

રાજા—અરય, સાલળ એટલું જ નહિ, પણ હેના મનનો અભિમાય પણ જાણી લીધો.

વિં—મહારાજ, હજી પણ આ મેના કાંક લગવન કરે છે આ બધું સાલળીને
પડીથી હું ત્હમને કહીશ વચરય, જુઓ તો ખરા આ મેના તો અતુરંદી શ્રાજાણી પેંકે
ત્ર આ જોના પણ મરી ગઈ

રાજા—અરય, મહારૂં ધ્યાન બીજી વિચારા હવે, તેથી હું કાઠ સાલળી શક્યો નથી.
કહે જોઈએ, એણે તું કહ્યું ?

વિં—મહારાજ, એણે તો ગાય કે —

(ગીત)

‘ હું ને જનમા પ્રીતિ લગ્ન મહેલી, પરવગ નિજ જાતે

ને ! વિષમ પલ ત્યારે, મરણ એ જ છે ખર રાણુ મારે.’

રાજા—મિ ! ત્હારા જોવા શ્રાજાણી શિરાય બીજી કોણ આવી કયા બાણી રહે ?

વિં—ત્યાં ત્હમે તું રહમગ્યા ?

રાજા—મૂર્ખ, આ તો ગાયા છે જર જોગનમા બાવેની સીને પોતાનો પ્રીતમ પ્રાપ્ત
થતો નથી, તેથી તે જીવવાની આશા ત્હમને આમ કરે છે

વિં—જોહો ! એમ આજુ શુ કામ જોનો છે ? સીલ જ કહી દોને કે ત્હમે ત્હને
પ્રાપ્ત થતા નથી નહિ તોવળી કામદેવને મિમે બીજી કાને જોવાવે ?

(જોની બડખડાટ હસી પડે છે, મેના હસી જાય છે)

રાજા—હા મૂર્ખ, બડખડાટ હસીને આને બીવડાવી કાઢી મૂળ જો એ તો હસીને બીજી
કાંક ગઈ

(જ ને જોઈ રહે છે)

વિં—એ તો જૂઠાની વાડીમા ગઈ ચાનો આપણે પાપ ત્યાજ જઈએ

રાજા—

(પ્રકરણી)

રહેલી જે મનસાર બધા અસા

વાનેડુ રમણો વડે સખી સમીર,

મેના તે ફરી વહતી રવરો મડુરા

મુંજાના જન નિજને ગણે જ ધયા

વિં—આલો, આલો, મહારાજ, (આગ તેમ દૂર છે) વારના આ ગ્લી કેળની વાડી.
આલો એમા પ્રવેશ કરીએ

(બંને પ્રવેશ કરે)

અરે ! મેના તો ઉડી ગઈ ત્યારે તો હવે પવનથી મદ મદ ફાનતા આ ટેળીના પાદડાનાં
ચટા નીને મહેજ આરામ લઇએ તો ઠીક

રાજા—જેવી ત્હારી ઈચ્છા (બેસે છે)

વિં—(આમ તેમ જોઇ) વયસ્થ ! જુઓ પેલુ વાદરને ભાગી નાંખેનું મેનાનું પામર.
આ ચિત્રપટ પશુ અદિ જ છે (હાથમા લઇ હર્ષ પામતો) અરે, વયસ્થ ! ત્હમારે ભાગ્ય તો
મોહાડુ છે મહે ત્હમને કહ્યું તેમ જ છે જ્યો, આ ત્હમારી જ છખી ચિતરાજ છે ત્હમાગ સિનાર
કામદેવ જેવો ખીજે કોણ હોય !

રાજા—(હર્ષ પામતો) મિત્ર લાવ જોઈ તો ખરે

વિં—નારે ભાઈ, હું તો નહિ દેખાડુ આમા તો વળી તે કન્યાગાની પણ છખી
એ આવુ રત ! તે કાંઈ છનામ વિના દેખાડાય કે ?

રાજા—(બળાત્કારે ચિત્રપટ હટવી લઇ નનાઈ પામતો જોઈ રહે છે) ખરે

(ગાતી)

કમળ પત્ર ત્રિલાસે કપારે, તે અધિક ગણે અમને

કોણુ દરો પ્રમદા મે, તજદસી સમ છખી દરે મનને

(સાગરિકા ને સુસગતા પ્રવેશ કરે)

સાગરિકા—સખી, મેનાને તો આપણે ન પકડી શકમા આન ત્યારે, કદની જૂઠાથી
ચિત્રપટ ઉતાવળે લઇ આવીએ

સુસગતા—હા, હા, આત જઇએ (જરાક આગળ આવે છે)

વિં—અરે વયસ્થ, એને છખીમા રોતી લામારે ચિતરી દરો ?

સુસગતા—(સાબળીને) સખી, વચનતક બેનતો હોય એમ વાગે છે હું ધાર છું
કે મહારાજ પણ લાં જ હોના જોઇએ આન, કદની જૂઠાની પાઝળ સતાઇને આપણે જોતએ
(બંને સલાઇને જુએ છે)

(ધીમેથી) મખી ત્હારે ભાગ્ય તો મોહાડુ છે ત્હારો હૃદય-વલ્લભ ત્હાર જ રહુનું
વરતો ઉતો છે

સાગરિકા—(ચમકાઇને) સખી, મરકેરી કરી મ્હને નીદહવણ પાડે છે ?

વિં—(નાનને) મહારાજ, એને છખીમા રોતી લા માટે ચિતરી દરો ?

ગાન—વયસ્થ, મેનાએ જ બધુ રૂપટ મરી દીધુ છે

સુસગતા—(ટાળીને) સખી, આ રૂપટી નેનાએ તો પોનાનું બધુ રૂપાપણ બનાવી
પી નાં ક

નિઃ—નયસ્ય, હવે ત્હમાન નેત્રો શાન્તિ થઇ કે નહિ ?

સાગન્ધિ—(મનમા) અરે, હવે આના જાણમા જ મરણ કે જીવન કંઈ થયે.

નિઃ—(ગળને હલાવીને) મિત્ર, ખોતો ને, ત્હમને શાન્તિ વળી કે નહિ ?

ગાન—નયસ્ય, એમા પૂછે છે શું ? જોતો નથી કે —

(શાન્ત)

દટિ બહુ અમથી ઉંચી ખરીને નોતળ વિધે કી

મ ન મિત્રીના તરજ દોસતા ત્યા તો મુઝાઇ ગઇ,

ત રો થઇ પડી ત્યારી રહેજ વચના ત્યા સ્તનોએ પડે

વારવાર એ કુહાવથી તે, આસુબધા લોચને

સાગન્ધિ—(સાગળીને, મનમા) હાશ ? હૃદય, શાન્ત થા, શાન્ત થા ! ત્હારા મી-

ત્રય શું હવે આટને મુઝીયે નથી આવ્યા ?

ગાન—અને વળી

(અનુદય)

પૂર્ણ વેદ્ર સની શોભા મુજમા વિધિ નિર્માને,

ચાતા કુખી હમે, પતો બીગતા નિજ સ્થાનના

મુસગતા—સખી, સાલજ્ય કે ?

સાગન્ધિ—તું જ સાબળ ને આ તો ચિત્રનું વર્ણન થાય છે

વિઃ—અહો વયસ્ય, આવી જીઓ જ્યારે ત્હમને આમ ચિત્રીને તમારો સમાગમ

મિત્ર ગણે છે, સારે ત્હમે તો ત્હમારું ચિત્ર જોતા જ નથી ત્હમે ત્હમારી જ અવગણના આમ શું કામ કરો છો ?

ગાન—(નિહાળીને) વયસ્ય, એણે મ્હને ચિતર્યો છે, તેથી તો હું વણો મન્વાઈ છું—
શા માટે હું તે જોઉં ? કારણ કે —

(ગીત)

છગી ચિત્રતા એના નયનથી મ્હાસુ ખવા અધિ દિસે

હસ્તપૂર્ણથી ચાતો પરિવેદ સગ દિસે મને સરીરે

મુસગતા—સખી, ભંતારે ત્હારા તો બહુ વખાણ કર્યા, મન્ય છે ત્હને !

નિઃ—(એક પાસ જોઈ) અહો વયસ્ય, આ વળી સરોવરનાં કમળપત્ર અને મૃણા-
લત્તુ રચેલુ શયન ત્હેની મદનાવરણા સચતું જણાય છે ?

૧-નેમ ૧૫ જીવન ગાળનાત પ્રાનીન મનુજે કામદેવથી અકબાઈ ગાત યવા માટે કમળપત્ર અને
મૃણાલત્તુ શયન કરી સાતિ ભોજવા મથતા શાકુન્તલમા પલ આવો જ બાવ ક પ્યો છે—સરખાવો—
વસ્ત્રાપુષ્પમયી સગરહલિકા શય્યા શિલાવામવ। એવી પુષ્પ બગી ગિલા ઉપરની સચ્ચા પડી આ રહી !
આવાનતર—કરેનાન

પ્રેક્ષકન એટ્ટેસોશ રૂ. ૩-૦-૦ એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

રાગ—ધરન, તહીં હીં નેયુ, એમ જ છે, કા પુ કે —

(ગિજિગી)

* હવે પાસે પુ મે તન જવન બારેથી ધીમગ્યા
રજા તા ન મ રે તનુ મિ નયો રપ । ન થતા
વિમેસાયા પુ મે સિધિન બુજ ધરી ગતિ વડે
સાંભિતો તાપ નાન નિનીતુ જ સુચરે

અને વળી,

(માનિતી)

ઉર ઉપ નુ પમિતી પદ મેહુ
અનિય રમણાષે છે બદ્ધ નીમગાહ
પરિન રમણી - । રે રતનાનો જણાવે
દિનનીં મદન પી । તરસી ના બતાવે

નિઃ—અહો નયન, એના ભારે રતન ઉપરથી સરી પડવાથી તાપથી નીમગાહ
ગમેનો આ રમણ મૃણાનહાર બુઓ તો ખરા આ રવો તે

માન—(હાથમા લઈ, છાતી ઉપર ચુની રહેજ દપકો દેતો) અરે જડવસ્તુ !

સરી પડવા તુ રતન નગમાથી
કહે મહાનજર માન તેથી
જ્યા સૂત તનુ પા ના સમાવે
ત્હારો તહીં મમ મમામ થાયે ?

સુમગતા—(મનમા) અરેરે, અતિ અનુરાગથી જળના મહારાજ ગમે તેમ બોન ।
મરી પડ્યા છે ક્યા આ મૃણાનહાર હા , ને ક્યા આના બોમ । માટે હવે વધારે વાર થતા
દેવી ન લેખએ મીઠ છે ભારે, હવે એનો ઉપાય કર (મોટેથી) સંભી, જેને માટે તુ
આદિ આવી છુ, તે તો ત્હારી પામે જ ઉભો છે

સાગરિયા—(દપકો રેતી / કાને માટે અદ્ધિ આવી છુ જે સુસમતા)

સુમગતા—(હમીને) અરેરે ગાગી પેના ચિત્તને માટે,

● ગા બાવ સાથે શાપ્તનરો બાવાય તરખાવો —

સંદશ્વસુમશયનાન્માશુક્લાન્તવિસમજસુરમીણિ ।

શુરપરિતાપાનિ ન લે માત્રાણ્યુપચારમર્હિતિ ॥

બાસાનર—

ભારે તારે તારા તમામ ગાનો રમે રમે ધીકે

માટે વિવેક કરવો છોડ તને છે કામા દરદ લીરે

સુખમેયા બદ્ધ બદેકે કુન ચપાડ સુખમિમય પારો

કરમારેસા બદ્ધા કમલ દીટથી સુ । પી ચોપારો—રા અવેરીવાન

કુશુભ-રાયનને ચોટયા ન મદ સુકલ નિસતનુથી સુનપી

અતિ પરિતાપે પીશ્યા પ્રતોને આ વિવેક સોમે હે—રા મગનમાહ પટેલ.

રનેહમુદા ર ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

સાગરિકા—(ચેતથી) સુસગતા, હુ ત્હારે કહેવું સહમજતી નથી, તેથી હુ તો જઈશ
[ચાલી જવા માટે છે]

સુસગતા—(સાગરિકાનો હાથ ઝાલી) અતિ ઉભી રહે ને દવે ને, હું જ ચિત્ર
કેપાડી લાવું છું

(મ્હણી ઠહમકા નાં છે)

ચિત્ર—(સુસગતાને બોલ, ગમરાટમા) અરે વપસ્ય, હાજી છો, આ ચિત્ર, આ
તો પારે દેવીની દાસી સુસગતા જ આતી

(રાજા કપાળા છેડાથી ચિત્રપટ લે છે)

સુસગતા—(પામે આતી) જય જય મહારાજ

રાજા—અમે આહિ છીએ એવું ત્હે કયાથી જાણ્યું ?

સુસગતા—(રહેજ હસતી) મહારાજ, ત્હમે જ આહિ છો એટલું જ જાણ્યું, એમ
નથી આ ચિત્રકવચનો પે સધળો દત્તાત પલ્લુ જાણી લીધો તેથી દવે તો જાણી
દેવીને જ ઠી આવનાતી છું

ચિત્ર—(ભય પામી એકાન્તમાં રાજાને) વપસ્ય, એ તો દેવીને ગધુ પે કવી ? તેની
છે તેથી કાકે ઇનામ આપી ત્હેનું મીઠું ગધ કરે

રાજા—સાચું કહ્યું (સુસગતાને) સુમગતા ! આ તો અમે ગમ્મત કરતા હતા. વિના
કારણે દેવીને સતાપ ઉપજાવીશ નહિ

(ચેતાના જાનનું જી આગે છે)

સુસગતા—(રહેજ હસીને કુણ લેતી) મહારાજ, આપે નગમી નકા કરી મ્હારે
તો મહારાજની કૃપા જ ખસ છે, આ કુણને મ્હારે શું કરવું છે ? પણ પેની મ્હાળી પ્રિય-
જ્ઞાની સાગરિકા ‘મ્હાઈ ચિત્ર કેમ કાઢવું’ એમ કહેતી ઉભી છે, ત્હેને જરા પ્રમત કરે

રાજા—(એકદમ ઉભો થઈ) દેખાડ, દેખાડ, ક્યા છે એ ?

સુસગતા—આમ આમ, મહારાજ.

ચિત્ર—(મનમાં) હું ચિત્રપટ લઈ નહિ છું, કયાં ત્હેનું પે કામ પડે

સુસગતા—મહારાજ આ રહી

(બધાએ મ્હણી ઠહમકાથી પદાર આગે છે)

સાગરિકા—(રાજાને ઉત્કાંશી નેહને, કુજતી મનમાં) અરેરે આમી નેહો
મ્હારાથી તો ડગલું એ ખમાવું નથી દવે હુ શું કરીશ ?

(નબતાય છે)

ચિત્ર—વપસ્ય, આ તો નસાઈ ! તું આનું રૂપ આપણા ચેતકમાં કે ખઈ ? મ્હો તો
જાણે છે કે પ્રભા આ રૂપો નવા પડી ગયું જ નસાઈ પામ્યા હશે !

ગમ્મત—વપસ્ય, મ્હને પણ એમ જ ને છે

(મિત્રાવાની)

ચિત્રસ્થા નગમી નિઃ કમળ તન દિગે યતી,

સુગો મારે મોઢા રૂપી નવ કાઠ ખીલી લી

સાહિત્યવિભાગ ૩ ૬-૮-૦ અન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

વિદિને જુણાના સાર નાં મનિ વિરમન થતા

ધર્મ આ જ્યારે તુ જગતનું નર લનતા

સાગરિકા—(રામને જો) રોપતી મુમગતા) અવિ, મુનગતા, તુ ચિત્તપટ આમ
અર્થ આવી કે ?

(રોપતી જવાની ઇચ્છા છે)

રાજા--

(વચનલિપિ)

જેને હરે નર, બામિનિ' રાની તુ

દેખાત જ્ઞાનમરી નિ કુશ્તા ન ધા

ત ધીમી ધીમી સિધી નહિ તો ત્વરામા

હ ખી મશે નહિ જતા રસા નિત ચે

મુમગતા—મહારાજ, એને મસ રીસ મહત્તી જણાય છે, માટે એનો હાથ જાતી જો
રાજા શ્રે

(રાજા માનદથી એમ કહે છે ને હરના અર્પણ મુખ અનુભવે છે)

વિઠ—અહો, વપસ્ય હવે તો ત્હમને આ અનુભવ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થત ખરી !

રાજા—વપસ્ય, સાચુ કહ્યું,

રમા એ છે, કરો જાણે અ કરો પ્રાર્થના

પ્રસેવાના કરે કયાથી નહિ તો મરતી મુઠા

અવિ મુદતી, પ્રસન્ન થા મળી સાથે આમ ટોપ કરવો ત્હને ધન્યો નથી

સુસગતા—સખી, મહારાજે આમ ત્હારો હાથ જાતી છે, ત્હારે તું ટોપ મૂતી નથી,
એ સાર ન કહેવાય

વિઠ—એહો આ તો જાણે ખીજ દેરી વાસવ તા !

(+ રાજા પ્રસન્ન થઈને સામરિકાનો હાથ મૂકી દે છે)

સામરિકા—મુમગતા, હવે ત્હારે શું કરતુ ?

સુસગતા—સખી આ તમામ જનને એથે થઈને આપણે જતા રટીએ (ગને
અથ કે)

ગાન—(આસપાસ જોઈને સિમ્બલ પામી) ક્યા છે ? રી વાસવ તા ?

વિઠ—મિત્ર મહે તો એમ કહ્યું કે આ તો જાણે અવિ ટોપ કરનારા ખીજ દેરી

વાસવ તા !

ગાન—ધિરૂ મર્મ !

૧ એ તો જનનાથ જ છે ૨ સરેશ માનતા થતી નુ નામ સામરિકાને જો
તેને જોઈને મળી વાસવ તા પ્રેમની આમ અવજા મી ગત મામરિકાનો પ્રેમ
વાસવ તા વગ નામથી જ રહે ૩ આ

સામરિકા ૩ ૨- - એમ એમ રિપાઈ એ

૨૫

(૧૧૧)

તેન પામ નવના નંદા જતા મો ન - ક પામ વળી
 રનાવરી સમ મ ના મ્હાણી હો ખરે, મી અગતી
 [વાસવદત્તાને મચનમાના પ્રેરે છે]

વામનદત્તા—તે નાના, જે નવમાનિકાને આર્યપુત્રે મન આપના છે, તે હજી પડે છે ના ?

કાચનમાલા—દેરી આ કીશુદ્ધ મૃત્યુ ક નવન જ દેખારો

વામનદત્તા—માન ત્યારે, ત્યાં જઈએ

કાચનમાલા—હ આનો આમ આમ (પાંદડાંપુ કહે છે)

ગાન—વચચ, તમે પ્રિયતમાને ગોનરી ના ?

કાચનમાલા—તેની પામે જ મહાનગ્ર બાનતા હાય તેમ જ્ઞાણના છે નહને લાગે છે કે જાગે તે આપની જ રાહ જોતા હોય, માટે મને આપો ત્યાં જ જઈએ

વામનદત્તા—(પામે આપી) જય, જન, આયપુત્ર !

ગાન—(નિદ્રાપકને એકાન્તમા) વચચ ચિત્રકૂટક સનાડી દે

(વિદ્યુત જાનના સતાડે છે)

વામનદત્તા—આયપુત્ર તુ નવમાનિકા કુસુમિત યથ ?

ગાન—(વિચમય પામી) દેરી, તહમને આનતા વાર યથ તેથી અમહે, અગાઉથી આન્યા છતાં પણ, હોને જોષ નથી આનો, આપણે આને જ જઈને જોઈએ

વામ દત્તા—આયપુત્ર, તહમારા મુખ ઉપરથી જ જણાય છે કે નવમાનિકા કુસુમિત થઈ છે માટે હું નહિ આનું

નિન્ન—(હાથ ઉચા કરીને) હા હા હા (કંવામન પડે છે પણ બાનમાથી ચિત્રપટ યથ નય છે)

(રાગ નિન્ન ને આજીવની સાન કરી ચિત્રપટ બતાવે છે)

નિન્ન—અરે, જોનનો નહિ હું હમણા જ નતાડી દઉં છું

કાચનમાલા—(ચિત્રપટ લક્ષ્ય લે છે) દેરી, જુઓ, આ ચિત્રપટમા શુ ચિતરેલું છે ?

વાસવદત્તા—(નિહાળીને જોષ, મનમા) આ તો આર્યપુત્ર, ને આ નળી સાગરિકા (ગાન) આર્યપુત્ર, આ શુ છે ?

ગાન—(સરમાધને નિદ્રા ને એકાન્તમા) વચચ, હવે નહારે શુ કહેવું ?

નિન્ન—ચિંતા ન કરો છું જ ઉત્તર આપીશ (વાસવદત્તાને) દેરી, આપ મીઠા કાઈ પણ વ્યવના કરો નહિ, મહે મહારાજને કહ્યું કે તહમે તહમારી જગી દતારિ ચિતરી શકો જ નહિ આ વચન સાજગીને પોતાની હસિયારી બતાવના આ ચિતર્યું છે

* કેવું અસ્વાભાવિક ! આ સ્થાને કવિ કાલિદાસની જ ખોટ જણાય છે કવિ કાલિદાસનો વિદ્યુત-જોતાની જવાબદારી સ્વમને છે પણ આદિ તે અગત્ય ચિત્રપટ છે તે પણ ભૂલી જનાર બાન-વિનાશ નિન્નને નાંચ પણ નહ મોજ લાગે છે કવિએ ખુબીયર ચિત્રપટન વાગવદત્તાની દક્ષિમા આપ્યું ત તા રસ લઈક આને જ નમત

મોગીના ગુજન (સોચત વાતા) ૩ ૨-૦-૦ એના એમ નિપાકી અન્ડ ક વાતા, ૩ ૦

રાત્રી—પ્રિયે, વસન્તક કહું છે, તેમ જ છે

વામનદત્તા—(ચિતરત જોઈને) આનંદુર સારે શુ આ ખીલુ ?) ચિતરી છે તે વસ તંકની ચતુરત કે ?

રાત્રી—દેવી ખોળી ખેળી રાક્ષા કરી રહેવા છો માન રવેરૂપી જ આ કા. કયા ચિતરી છે પ્રથમ કોઈ વિસ જોએથી જ નહીં

વિગ્ન—દેવી, ખરી વાત છે હ જોઈતા નોગન ખાઈને કહું છું કે અહીં આજે પ્રેરના કોઈ દિન જોઈ જ નથી

કાચનમાયા—(એ નતમા) દેવી કાચ એમ પણ નામ

વામનદત્તા—(એકાન્તમા) અનિ આ તો વિચારી માને છે જાણે છે ને કે એ તો વસન્તક છે (રાગને) આર્થકુત્ર, આ ચિત જોઈ મહાર માનુ જમી જાય છે મારે આપ આદિ નુખેથી એનો, તો જઈ.

(જરા માટે છે)

રાત્રી—(પાનર જાતી) દેવી અમ તપ શુ જામ કંગે છે ?

(વિચારી)

ગૌંસારા વિના શુ માનનુ ચા માન મ

ન ખીડુ તોર કુકીર ના અ નમ વ

નથી હોર દોર ન શુ વચન એ માનીતા ખરા

શુ આના શુ શુ નથી મૂલુ તાવા પ્રિયતમા

વામનદત્તા—(વિનયથી પાનર પાડો ખેચી લઇ) આપયુત્ર અન્ય ક પના ન કરશે મહાન માયામા ખરેખર શુ અ થાય છે, તેથી જ હ જમ્મ

(કાચનમાયા સાથે જાય છે)

વિગ્ન—(આસપાસ જોઈને) અરે વસન્ત, અણુધ કેને સમયે વાસવન્તા આવી પહોંચ્યા, પણ આમાં કાઈ સમજના નહિ તે હીક જ થયુ

રાત્રી—પ્રેમ, જસ ર આવો સનેય મહારે નથી જોઈનો

વિગ્ન—શુ સારે દેવી મહીતરને જતા રળા ?

રાત્રી—વસન્તક, જતી નખને ફેરીનો વિનયથી કાઢાયેલો કોપ ત્હને જોયે ? કારણ કે દેવીએ તો,

(ગાઈ)

જે કે વક જવા પાંચ વ નને માનુ નીચે નમ થી

મનાશુ મો હાથ વાળી તપિ નિમ્મર ના તે વહી

આખો હાથ અશ્વથી નહિ તોને હવાગ જરી

દશા મે નિજ પોષ વિનય છતા ના એમ મૂકશે જરી

માગે આનો, દેવીનો કોપ શમાવવા અત પુરમા જઈએ

દ્વિતીય અંક અમામ.

[અંત છે]

—ચાતુ

પ્રોફેસર ટોલકિયા—એમ એ (ઓક્સન) ખી એસસી, બાર-એટ-નો,

—એક પીછાન.

લેખક—રા.વામવર્મા.

અમે જાણીએ છીએ કે અમને જાણ છે તે મદુ કોઈ જાણ છે કે અમારા ગામમાના ધણાઓ પોતાને અમારા મિત્ર તરીકે ઓળખાવે છે આ ગામમા જ અમારો જન્મ થયેલ છે અને આ ઉમર સુધી અમે આ ગામમા રહ્યા છીએ છતાં અમારા મિત્રો ધણા નથી એ વાત અમે જ જાણીએ છીએ કેટલીક વસ્તુઓ ચક્રે અને ચોંટે હોઈ શકે છે—ઉદાહરણ, લેણ-દારો, પરન્તુ મિત્રો એ એવી વસ્તુ નથી તેમા પણ જ્યારથી અમે, વામવર્માએ પહેલો પુરુષ એકવચન “હું” ઠોડી બહુવચન “અમે” વાપરવા જેટલી નત્ર મહત્તા ઓડી લીધી છે ત્યારથી તો મિત્ર બનવા મ્હાતાઓની સખ્યામા, ગણવાળાઓ દટે તેમ ચિંતા ઉપજવનારો જુઓ થયો છે એ હિસામે તૈયારના જ લાવ કહિયે તો પણ અમારા ગામની મ્હોટી ગેરી દીઠ ત્રણ ત્રણ અને સાકડી શેરી દીઠ (સરેરાસર) ડોહ ડોહ મિત્રો થઈ પડે જ્યારે જ્યેને અમે અમારા મિત્રવર્ગમા લેખી શકિયે એવા થોડા છે આ સુનદા થોડા ઇસમોની પિઞાદ આપવાનું અમે દુરસ્ત ધારિયે છીએ

અમારા મિત્રવર્ગમા પ્રથમ એક ત્રેવીશ નંગ હતા આટલા વર્ષમા વ્યાધિ, રક્ષાન, સચ્ચ, પ્રમાદ, આનસ્વાદિ શાસ્ત્રોક્ત દોષોને લીધે હવે માત્ર ૧૭ એક સત્તર નંગ રહ્યા છીએ આમાનો એકે એક જણ પહેલા પુરુષ એકવચન પેલ્લીપાવ પોએયો છે, એકે એક જણ ખીજા બધામાં પોતાને વધારે ડાહ્યો માને છે નવાઈ જેવું જરાય નથી કે આ સુના બેળા-જ્યાનધ ડહાપણ સામટી વિદ્વાનો અમારી પોજમા પ્રસાદ પડે છે આ મિત્રોમાના એક પછી એક વિદ્વાન મિત્રનો થોડા શબ્દોમા ઘણો ખ્યાન આપવાના ઉાર જણાવેના અમાગ ઇરાદા પ્રમાણે અમે આજે પ્રોફેસર ટોલકિયા એમ એ (ઓક્સન) ખી એસસી બાર એટ-નો-ની પિઞાદ આપીએ છીએ

એઓના વડનાઓ પોજકના હરો પણ પ્રોફેસર પોજમિવાના જન્મદાજે તો તેઓ અમદાવાદના વતની હતા એમનું પોતાનું નામ બહુ લા મ છે જે કે જાપનું નામ તો કંચરાખાઇ છે. એમનાં માના ખાસ આર્થદથી એમની રાસ ત ઉપર હોતા એમનું નામ ગજેન્દ્રદન પાંડનામા આન્યુ એમનો સ્થૂન જન્મ આમ થયો જ્યારે એમનો ખીજો જન્મ અમારા મિત્ર તરીકે થયો સારે અમે તો એમની અટક જ જાણી હતી તેઓ પોતે ત્રિનાથની દમે જોનાના રોવાથી ઘોનો ગે બોલે કે પેના અમે એમને ટોન વગાનારા લગ મા તા પણ પાઝમથી અમારી બૂન સુધરી, અને અમાગ મડળમાના અન્ય એચા પેડે એઓ પણ અમ તાદના જુના ચિચારના નાગર કુટુંમના નવા ચિચારના નખીંગ નીનયા

મૅડિસર ધોનકિયા-અથવા દોલકિયા અમારા મિત્ર મજાનુ નામીયુ નાક છે એટલું જ નહિ પણ એઓ યુગસાતના વિદ્વાનકાનુ પાણીદાર ઘરેલું છે માત્ર એમની વિદ્યા સમસ્તની જ નહિ પેઠે અમારા મિત્રવર્ગથી સિદ્ધપુરો કાઢે જ કેટલા હાથના ઉગ્રાણથી નહિ છે-માખી ગદન છતાં એમની સરસ્વતી પણ ગુપ્ત છે એમની કન્યાના બહુ તીન છે અને કોઇ પણ વસ્તુને જ્ઞેતા વાગ તે વસ્તુની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ, પરિપાક પરિણામ અને તથા સર્વ એમ ધ્યાનમાં આવી જાય છે જે સત્તાના દેશના દૃઢ નેતાઓને શિશુ સુજાતી નથી ત્યાં એમને સ્પષ્ટ દેખાય છે જે વાત સુધારકો આપના વસ્તી હાથ જોડે અને માથા ટાંકી છે એવી બીજી છારતો-મહેનતથી નથી કરી શક્યા તે સર્વ નોતાના એમની પામે રામચાણ ઈનાને છે જ્યારે એઓ આ જાગ્રેની ચાવીનું રેખા સ્વરૂપ માત્ર અમને સમજાવે છે ત્યારે અર્ધા કનાકના ફાવે ન શાય તો પૈસા પાડા અપાવનાર હમીમેની વાતો અમને ધડીબર સાડી લાગી જાય છે અમારા મિત્રોમાના એકે એક જણનો મન છે કે મૅડિસર દોનકિયા અપૂર્વ શક્તિનુ પ્રાપ્તિ છે અને અદિવા અમારે જણાવતું જોઈએ કે અમારૂં મડળ એકમત થાય એ બનાવ એતિ દ્વાસિક જ લેખાય કારણ અમારો બવાનો એક મત એવો છે કે વિદ્યાનો દ્વી કોઈ વિષયમાં પણ એક મત હોઈ શકે નહિ અમારી વિદ્યાને ધેરો ન પડે તો માટે અમારામાં એવો નિયમ જ ગદાઈ ગયો છે કોઈ ચર્ચામાં મે જણાવે પણ એક મત ન થઈ જવાય તેનું ધ્યાન રાખતું ગમે તેટલી દેખાતી વાત હોય તો પણ તે સગવડ વાન નીકળતા અમે પગનું કે એવો કોઈ અન્ય વસ્તુ દેખાવા સુખી દૃષ્ટે હિરે મતભેદના આરા ઉપાસક છતાં મૅડિસરની શક્તિની બાગતમાં અમે ન છુટકે એક નન થયા હિરે કોઈના મતમાં પગનું નથી નોધ-તક *Logic* મા પરનું જેવો સમાવાનકાતક મીને કોઈ શય નથી આર્જનના જગનમાં રહેતા પ્રખ્યાત તત્ત્વજ્ઞાની ક્યારેકોનો સિદ્ધાન્ત જ હતો કે *Much virtue in your If*

પરનું મૅડિસર દોનકિયાની અપૂર્વ શક્તિ માટે અમે સહુ એક મત હિરે એમજો અમારૂં પરનું ના પતું-એનો પરનું કહાડી નાખ્યો છે મૅડિસરને જે દહાડાથી અમે મિત્ર તરીકે જણવા લાગ્યા તે દહાડા ઉપર હજી રાત ફરી નોતી વળી તે પેલા જ અમે એમની શક્તિ અનુભવી જ્યાં તેઓ અમારા પરિચરમાં આવા ત્યારે વિનાયતથી આવે તેમને પુરા સાત દહાડા નોતા થયા જ્યારે તેમની શક્તિનો અમને અનુભવ થયો ત્યારે તેમના પરિચરને હજી સાત મિનિટ નોતી થઈ આખી જી દગીમાં અમને બીજી કોઈ એવી સાત મિનિટ ધ્યાનમાં નથી જેમાં અમે આઠઆઠનું જાણ્યું હોય

અમે પેટીસર મૅડિસર દોનકિયાના પ્રનારો અમને એવજાખના થયા અરે? અમે રુ હિરે એ જ અમને ખમર નોતી એ જાણવાને અમે ટોરોશ વરીઝ કરી નોતી એક કવિ કહે છે 'હું એક સહારે જાગ્યો તો મહે મહેને જગનિપ્યાત જોયો' " અમે પણ અજ્ઞાનની રાત્રીમાં મોઝી રવાા છતાં તેમાં મૅડિસરથી કુકડાના મોતના સાથે જાણે નાનું મળીરકે આખો આજીના ઉડા તો અમને તદ્દન નસા રૂપમાં અમે દી. અમે જોઈું કે અમે બધા સત્તરમાનું એકે એક નગ નેટિવજ્ હિરે નેટિવજ્ ને-ગિ-ન-જ્ !

વિન ! હર ! સ્વામીનામ્યાપુ ! આ નવા સમાચારના ધકમને લઇને અમારી મતિ બર તો એરી ટાઢી પડી ગયું કે અમારામાથી કોઈને એકે પગતુ મુજબો નહિ અમે એક બી તરફ અમદાય નિગધાગતાથી લેવ રજા બધાએ એ રાખ અનેક માં મેની ભેષો, જો અક્ષર આપ સામે લારી ભેષા ને-દિ-વ-કા ! કન્યા પરતુને જ ના ન ગીરી અમા મૌનમાં અમે એક મન થયા મનભેદનો નિજાનાવાધિત નિયમ આમ વિન થયે હવે અમે સમજ્યા કે એમ એ થનુ એમ એ ઉપગત એમન થનુ અને મી એ મીને માં એટ નો થનુ એટલે શુ

આ ઉપગત એ અગિયાર મિનિટમાં, નાના મનને અમારી આખો ખુદી નાના મનુકિત એની આખો ખુદતા માત દહાડા લાગે છે પ્રાદ્દમગ મનક્રિયાના પ્રતાપે અમારી એ આપે અગિયાર મિનિટમાં જ મુરી ગઈ અમને નહિ થયું મનુ કે (૧) અમે એક ચીજ અમન ન હતા, તે એટિકેટ, (૨) અમને એક ચીજનો આધારિત પણ ન હતો તે પોલિશનનો (૩) અમાગમા એક મોડી ખામી હતી તે મુદ-રિપેરની અને પ્રિગત ૧ નતા પ્રિગત ૨ વત પ્રિાત ૩ નો મગાગો લેતા પ્રિગત ૪ થી એ અમને એક ચીજ હતી પણ મગાગાં નથી તે મગન્ય

હવે વાત નાન માચી વાત તો એમ છે, મગન્યપ્રાપ્તિના વિષયમાં અમારી લાય કાત વિન અમો પહેનેથી જ શરૂ હતો અમે રાજદારી માન્યતા સાન અત્તાન વિએ એમ નથી પગતુ એમા અમે મનુ જ ધીમે પગને સાનવાની તરફલુમા વિએ અમે રાખ્યે અગલિન વર્ષો ઉપર ન્હાના હતા ત્યારે મારીનો ન જોવા દિવતા એ ખેત નેરા તો હનુએ ઉભિયે ઊંચે, પગતુ તે વખતે જે આ ઊઠાગની જરૂર દેખાતી કે અમે હોમીનું નામીયેર જરૂર જ થઈ પડતા આ વખતે મદારીના મરાનના જવાનમાં અમે ખાસ વાત એટલું જ ગમતા કે અમને મદારી વિષય Option પુએ, “ મોડો કે મોડી ” તો અમ્હે તુગ જ મોડો જવાન દર્ અમ્દા ! ન્હાનીની વોતનીને રક્ષાર મહેતા અમને નગમતિની જ દરાર રહેતી અખત કટોડટીનો હતો અમારો ધોનનીની આપડને મરાય હતો સમાન ઉપર મરાન આવતા અમ્હે જરામ મપાટાએ આવતા આત્મી કે આગત ? આત્મી, બકરા કે બકરી ? બકરા લડકા કે નાચી ? લડકા, મદા કે મદી ? અમ્હે હોઠ પીગેને મક્કમતાથી જવાન દેતા મદા ! ! લોકા હમના અમ્હેને તેની દરાર નહતી અમે પારલેથી જ મ્હોગ બનતાના ચિન્હો દેખાડતા આન્યા વિએ આગે જવારે અમને રાજદારી મદારીઓ એના જ સમાન પુએ છે ત્યારે અમે માત્ર એક જ તરની દરકાર કરિયે વિએ ઓગી ઉતાનજના પમમા જે હાથ તેના પક્ષમાં અમ્હે રહિયે વિએ જહાવ અને મરાનમાં અમે મરાન હતા હોમરનર અને કૉંગ્રેસ પાર્ટીમાં અહીં કૉંગ્રેસમન હતા હવે કૉંગ્રેસ અને કૉન્ફરન્સમાં અમે કૉન્ફરન્સિયા વિએ તેમાય અમે સદુથી ધીમા વિચારના વિએ સાત મળણીયે પાણી પીવાના અમત્ય સૂત્રને વળગી રહિયે વિએ કોઢી પણ રાજદારી

આમનની વાત કરતા અમારા સ્વગ્ને, મન્ન અમના, ખાખરી ગાયના લાભાર સ આ
આન્ધારથી આગળ મહુડા દેવા નથી કોઈ પણ નકનાતુ ભાષણ સાભળતા જ્યારે નો અમા-
અધાનમા હોધ્યે તેટલો મોઠો વખત જગતા મેમના નથી, અને જરાક પણ તીખાગતુ
મીનુ ભાષણ વાચતુ હોય નો ' બાનુઓ અને ગદ્યો ' એ રામો વાચના ઉપર
ગત ન વીતે ત્યા સુધી " મેઝી જનાની રમ નકે કુ " એ રામો ઉપર અમ્હ આનતા નથી

માવ સાચી વાત દોરાથી જ્યારે પ્રોફેસર ટાલકિયાએ અમને સંગતો માટે નાના
યદ ગણના લારે અમને ગોક ન થયો આટલો વખત અમે મહુડો વાનોથી ભ્રમિત ગન્યા
ના વાચની અમને તો દેખાતી નોતી પણ નાનામીનુ લાન પણ કોઈએ ઠોળી યજ્ઞનીને
દરા યુ નોતુ ચુ તદમે તમ્હારા રમ્યા પણ મન્ન રમ્યા નાનાયક છે? હોમરુરો આ સરાન
પુળા અહિં આ પ્રશ્નો વિચાર ક્રતા રો પ્હોચતા ત્યારે મેધાનમા અમે એનુ કરી મેસના
કે અમાગ મહુડાજ્યમા કનહ થયો " હજુ ગન્યારી હેનમા તો આપણે પાપા પગના મા-
વાના કે " આમ જ્યારે સાભળતા ત્યારે અમે અમો તન્ન બાવડ જેના નિગન જા ની જના
અને બાનુ જેવા અનામમા સરાયને ચોડીયે આમથી તેમ હડોના ખાતા પણ હવે મશના
વરથા દુર થઈ ગયું આજે અમ્હે ઝગમીને જગરા અને અમ્હારી નાનાયનીનુ અમો સૂઝી
બાન થયુ

જના અમ્હારા મળના સહુને જગતા વાર લાગી નો જ તો અમે હમેતા ઝગમી જા ન
તામા શુગ ઝિયે અનાનની ઉપમા પડિયે ખગ પણ તે ઝગા નોતમા જ અ ઉપરથી સ
સમજ શમ્શે કે પ્રોફેસરની વિજ્ઞાનો લાભ લેવાની તદ સહુને મળે એમ અમારી ધૃવિજ
ઈ ખોગી નથી, પરન્તુ એમનો વિગનનાર છતિહામ તે અમારા મિત્રમ મીનો જ ઇતિહાસ
છે, એટલે અવગણ મળે અન્ય મિત્રોની પિજાન આપતા અમે અમારા વિજ્ઞાન પ્રોફેસર
નમરિ હમીમ્ત કહેવાતુ નદિ જ સુધિયે એની જેટલી અમારા દિનમા ખાલી છે તેટલી સદુ
નાખતા આગ્રહ છે (કે તો રામ્હ લખી લીધા પછી અમારા એ ભાષાનિપુણ મિત્ર અમને
આગ્રહો બને, 'વિનિ' શબ્દ મુદના વહે છે ખીજ 'વિનિનિપૂર્ક આગ્રહ' સૂચવે છે, જનારે
વળી ત્રીજા 'આગ્રહપૂર્ક વિનિ' ની તરફજમા છે આટલા વિજ્ઞાન અભિપ્રાયોમાથી
અર ઈલિયે તો અમને કુતિહાસ મોડુ મુડુ નથી અલ્પકાએ વધાર્થિય શબ્દ પસદ કરી
નેરાની કૃપા કરવી)

પરાજય.

લેખક—૨૧ નાથુભાઈ દયાળજી પટેલ.

સૌન્દર્યમાં મહાનદમી સાક્ષાત્ બદની ૪૮ની ને ખાનદાની જે અદ્યત્ત ધન એ સ્થાનિક માનમગ્તગાનુ બીજુ કામ હોય તો ત્હેનું કુટુંબ પણ સપૂર્ણ ગીતે ખાનદાન હ-પર ન આ બધુ ક્યા લુએ છ જે ત્હેના નયન હાલોમાં આ જીવન પણ સપૂર્ણ ગીતે ખાનદાન નિવેશ છે.

મહાનદમી અને રજની બે ને એ જ મહોત્સામાં જન્મ્યા હતા ને એ જ જિન નદાનના આખા સર્વપ્રકાશના પગને મહાનદમીએ આ વિશ્વન વધાવ્યું ને લાગમદન એ ગદીને માનવતાના બહુતો સ્પર્શ કરાવ્યો. તે માનવવત્સલતાની મૂર્તિ હોવા સિવાય નમસ્કાની વનગી જેની વંડુ સાચી બાનુની 'નસ' ની ધવા પૂરતી ગાળ ને રત્નચિહ્નિ માતાના નેત્રચિહ્ન એક તથે મહાનદમીનું નામ ખીલવા લાગ્યું.

જન લેના મૂનાગયણના છેલા સ્પર્શ ચિતરેન મન્દર રતાન હવે આઠાશપટ પર નોર્ન ને મારી કિંતે અધાર પિંડોડો આજીવનો આવે જાણે અમથે લાગમદનની પાળને નદાના કુષમાં કાચા તુચા ગાભાપર હરિંગની ચોથી ડોડરી રજનીનો જન્મ થયો. તે રજનીની માતા પામે આશુપુષ્પમાં રત્ન બગડી જ-ને તે પણ વીમ વપની બની નગીન રજમાં ચોથી બાળનીના જન્મનો જે મન્દર ઘરની દાગી વગેરે તરમ્થી ઘાષ છે તે જલુ-રનાની જરૂર થી, અને બે વડામાં બાળની ગૌરવર્ણી દેખાતી ન હોય તો-મહેનર છે કે નાત જ પડતી મકતી.

રજની રસોડામાં ને વખતે વખતે વિધવા બદન જમનીના ખોળામાં મોગી વધા લાની. ગાભાની પચારી પર પડી પડી રજની રજાનું પગક્રમ કરતી ત્હેને તેની પરમેશ્વરી નીચ ની ને લોટથી લોટાવથી માત્રા આવતી ને પાખડુ ઉચકી તે કામગીર મુખમાં જેમ તે થોડું દુધ ઉનાગી પાગી મોળામાં ચાલી જતી ને, પોતાના કારમાં નધાની મ્હાળે તો માટે બહન દોઢ ત્હેને સમાજ ન્હોતું રાખી શકતું બના કામમાં જાણ્યું રહેતા ને મ્હાની બાળી રાહસી ન્હાનો મેના સામે વનામાં સપૂર્ણ બગ અજમાવતી, એની કન્ડથી કે રેનેદાળ માતાના આયિગતોનો રોમાચ-રહજ રોમાચ તે અનુભવે ને અમૃતમ્ ૨૫૨ મુખન કંઠમાં આટમારી મુર નિર્દર હાવરડું તે સાબળે-પણ ૮૧. એ સંભાળ્યું મેટું મોટું ? ત્હેની આંક વર્ષની બદન કામિની રૂપન પ્રેરમાં ઉડી જતી બહેનો નેના આવતી પણ ત્હેને જોતા તો મુગ્ધાને નિગરામાં એ! કુનાવતી ને ન્હાનકડા પગની કામિનીને ખસેડી મૂના અપલન કરતી ને માટે ભોલપર અવકાશમાં સતેષ માનતી કામિની રેનેદાથી તેને પચારી પર મકતી ને ત્હેના બાળ મુખો પોતાના મુખ સાથે દામતા મધુર હાનગા ગાતી-ને જાણે મેળે લરાયેન માનમગ્ત નવનવન પર કોડિતા વરના મનામણની અસર સાદગ ન કરતી હોય એવ વાળુ.

મારી વીમ વાતાઓ (સચિત વાતાસમ્રદ.) ૩૦-૦-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, કુર્ણાલ

વરગમ્ભની પદગમણી ત્હાડે તો નચર પાણુ જ્ઞાપારે થઈ ત્હારે લોકો કહવા નાગા
 “આના નીમનુ પાંદર દરી નહિ મધુ નો બીજુ શુ ?” ટીકામાણિકના ઘસાગમા જન્મેની
 દામ પીના ટોળામા ઉઝરેલી ને બુધિમાતાના ખાગામા જેની પગ ચાર નામા ચાર નાક
 પશુ ન રહ્યા હોયે એની મતાનદમીને જે આવો વગ મળ્યો હોત તો તે હુ બાગ્ય ટાપુ ન
 હોવાત જેનું નાલએ એનું જ માથુ એમ બધા કહેત ને ભાગને પોતાની કોળીનો વિગ્ગે
 ન મગત, ત્હો હાં કાલ ચમત્કાર ન કહેત કદાચ એટલા માટે જ ભાગદેરીએ રજની
 મારફત કીર્તિ ડાલી લેવાનો લાગ સા થો હોયે મનુષ્યની કૃત નથી તે સર્પુર્ણ પાકેક હતી ને
 પોતાની ચમત્કારિત્વ સ્થિતિની પ્રતીતિ કનનના ભૂતદામના હમરો પગક્રમે કરતા
 વર્તમાનના એ જ દૃત્યના વધુ મહત્તાનો લેને પુરેપુરી ખાતરી હતી

મહાનદમી આ રજની ગામમા સાથે જ રૂતા કૂર રાત્રિ જ્ઞાપારે વિગ્ગેને ગળી જતા
 કે પોતાના અગમ્ય બે મા નાકી નેવા નપાતી લપાતી આનતી ત્હારે—તે સ્વૂળી સંધ્યાના
 મનોરમ સમયે માનવહનમા કો ભાગ મોકલે કે તે ભાગ મહાનદમીને રજનીની જે જેતા
 આંધ્રવાસીઓના હૃદયમા પ્રવેશના બા પાનથામા પશુ પોતાના હાનભાવનુ સાનધાનતી લક્ષ્મી
 હમેશા આગ જ ચાલતી હોય જન શુભાનમા નાકુ ગમળી ને ડોળે ડાઝગના ધુ ર કે
 અમમમાટથી પોતાના આગમનની ખગરો વેકોને આપતી સાથે ગમના મેનપાતી રજની
 હમેશા ત્હોની ચારે જતી માગપલ્યથો જ પોતાની ઉપરની મ્હેનપણી સાથે પોતાનો સ્વામ
 મ્હેરો લઈને રતા તે રગમાની ને જાળે સુનલ ચપકની માના નન્ને ગૂથતી મહાનદમી
 દરેકને બોનારી પોતાની કળાના નખાણુ ટરાનતી ત્હારે રજનીને પોતાની કળાના બનામા
 કૂલની મરુર સુનાસો મરુર. જમળી જે મહાનદમીનુ માનુ ગૂથવાની જન દારાંસતી તો
 તે હોતી ‘રજનીનુ માનુ એગ, હુ તો છે તેરી જ પાણુ દેખાઉ હુ’ જમળી કહેતી
 ‘આટનું રપાણુ દેખાનુ સાક નહીં હો જહેન નહીં તો કાલ નોકો ત્હને લઈને ન્દામી જશે’
 મહાનદમી જરામ આપતી, “એમ પાણુ લોકોને મારવા મ્હરા લાગીવાળાઓ કાં નથી ને ?”
 જમળી કહેતી ‘હા જહેન ત્હાર તો નોકરો કે પશુ અમારે નથી, અટને રજનીએ તો
 માનુ ગૂથાવનુ જ જાણ્યે” મહાનદમી હોતી ‘હા કય કિંકુ નહીં રજની એટલી કલપી
 છે કે એને મારી નેરી જાય નહીં”

લક્ષ્મીને રજની નિના જગપાલ ચાનનુ નહીં તોપણુ તે ત્હને જરા જરામા ઉતારી પાડ
 વામા પાણુ મૂકી નહીં રજની સાદી ને મરીગ કે ને પોતે ગળત્રિમન્ત પિતાની સુન્ને કોટગી
 છે એ તે મારી પડે જાણતી પશુ એટનું જગરામા જ ત્હને સનોય નોતો ત્હને તો જમળીને
 પોતાના ધન ને માનદ્ય વિભવનીમા આપવામા જ આનદ મગતો યદિનુ આમૂણુ કે વસ્ત્ર
 ત્હને મગતું ત્હારે તે મ્હરી રજનીપાણુ વગ જતી રજની કહેતી “કેના સરસા ? તુ તો
 જાતો નાળી જરી દેમાય છે ?” પશુ લાગી માનથો કંઈ લન્નોનો ખુમાન પાનો બરાતો નહીં
 નોતો રજનીને મ્હેએ રજ પીતો પગજન કુમુદ ટરાવના મામતી ને વિગ્ગેના હાથ પોતે

હાના ઈન્જી એટલે તે કરેતા “ જેની દેખાડ તેરી । પણ તારી પાને કંઈ આની રેશમી સાડી છે ? આવી મગડી તે જોઈ છે ? ”

બાલક પાને પોતાની હાર ડગલ ડગલની મહુ મુઝકેન દોષ છે, એટલે ગળતી મીઠે જવાન આખા મિના કહેતી “ હમણા એવી ચીજોની મ્હારે શુ જરૂર ? મ્હોળી થઈના ત્હા મધુય મળશે ”

બળતામા ઘી હોમવા લદમી કહેતી “ આની ડિગ્મન ત્હને ગ તાગે છે ? ” વ પનાન નોડા પુર વેગમા દોડાની રજની કહેતી “ નશ રૂપીયા ” લદમીનુ હમરુ માલુ નહા, તે પાડી ગાડી થઈ જતી ને બોલી ઉઠતી “ કટ્ટી મુઝખી છે તુ ? બના મી સાડી દત રૂપીયામા મજે ખરી કે ? ” ગળતીના મુખપર લજ્જના ગેરજ પડતા, તે મ્હો મગી નાખતી ને કહતી “ ત્હારે મ્હને ખમર નથી આવી ચીજ કઈ હુ ખરીદના જાઉ છું ” શુમાન ને મતોથી લદમી ડોડ દલાવતી ને મ્હોટમમા જ બોલતી “ હવે આશુ મોની આની ડિગ્મનની કપના મણુનુ કપ્પાથી ડરી શકે ? તુ તો છે ” ગળતી “ રજની રોપમા ત્યાની આની જતી ને નક્કીને ત્હને ગોરના નિકમુ પડુ ને પડી ખુબ મહમગવની પત્ની ને એમ પાન મ્હન પણા શક થના

પસે ટેકે મુખો હોનાથી લદમી ગળતીને ગમડા વગેરેની બદ આપતી ને તેમ કી ગળતીને ક કિ દુ ખ દેનામા આલન માનતી નદમીના નમકાના બદ ગમાથી ત્હને જુના રમડા મળતા પહેલા તો આની બેગે સિનારતા ગળતી ખુબ ખુબ થતી પણ એક દિવસે ત્હની મ્હને આપવા લેવા વિષે કંઈ સૂચો ત્હેતા ગતમા પેવા તે સિનારી ત્હેજે રમડા લેવા ને અધ બીધા ને મદનામા ગેર બતાવેની મીઠા લદમી આપવા લાગી પોતાને જે સુન્દર આજો મળી છે ત્હેના બનામા પોતે કેટલુ ઓછુ લદમીને આપે છે એ વિચાર ત્હેને દુ ખ નો

એક દિવસે આ મિજેતા ને પરાજિતના સમયમા મિચિત્ર ફેરફાર થયો અને ક કિ ગ તાતો કરતી હતી બપોળના મુનેરી તડનાની ઉજ્જવનતાથી બાગ પ્રાગી જોઈ હોતે ને હનામા ચીનનાં મૂગા રરખસગીતો ઉભરાતા હરેક થયાને અને નક્કીનો ગળતે કો ગુણ મિલ જતો એક પ્રથ ઉગ્યો આ મલો નામાં રૂપનતી પ્રાગ કોપ ? વગેરે ગણુનગી થવા નાગી લદમીનુ નામ ન આવે એની કાગળથી રજની નામ બોનવા લાગી “ મુનીના, ગોરી, કાન્તા રોરે ” લદમીએ ઉમેર્યું “ પાધી કામ, મા ” ગણુતરીનુ નનણુ પોતા ત્હ નાગના તે ઈન્જી લદમી રૂપની છે એ રજની સાડી પેડે જાણુતરી પણ ત્હેને રૂપનતી ગળ્યા પહેલા જા નાક નાની ત્હેને ઇચ્છા થઈ પોતાનુ નામ ગણુનવાની લદમીની આતુક્તા ક્રોધને તે મોની “ નાગપણી ને કાગી રૂપવાન નવી શુ ? ” લદમી બોની “ આપણા ધગ્ત બધી રૂપવાન ગણુઓ આની ગવા મ્હને નથી લાગનુ કે કાક મકી ગયુ હોય ” ગળતી હવે મોની “ ને તુ નુ રૂપાળી નથી ? ” લદમી ખુશ ખુશ થઈ ને બોની “ ખુબ જાણે વાદીરતો ! ” રજની બોની “ હોય ! ત્યારે તો મ્હને લાગે છે કે અમે તો મધી થે મગી જાણી ! ” લદમીનો સનો

જનકોને ને દેખતાથી તે એની, "હવે ત્હાગે ઘરમા કોણ ટોણુ ઉપરાન છે તે જાણીએ" રજનીએ એમથી જવાબ આપ્યો 'ફન મ્હારી મા' 'મદા પ્રતને હમનુ ખાગી નક્કી જોવી' "એ બાપ! ત્હારી મા! એ દેખાવડી? વરડી! જુગનીનાં! ત્હારી આખો કેની છે?" રજનીની આખમા યુસ્માના જન ઉભરાયા ને બેચાગ મિ કુ નીચે ખડા, તે મોનો 'નને તો હું આપણી ને મ્હારી મા કદગી જાણે ત્હારી માફ પ્હોગાઇને જાનારમા જ બનું - આવી ગયું હોયનાં" ત્હેનો હક ઉધાયો ને રજની રજની તે ત્યાથી ચાની ગઈ

બીજે ત્રિએ મ્હારે લુધગમા જ ગીચા ને ગાનમશુધિમા પોતેની વડ્ડી જાગી તે વિચારવા લાગી "આજે રજની નહીં આવે કેની જન! એને કેની જીને મમજનવી? એના જેવી મોગી છોકરી આવી ન હોવી જોઈએ" રજનીના ચારિત્રનુ યથદગ્યુ દા જ સહમા અટકતુ મ્હાગી આવતો રજનીનો ઝીણો મધુ દુદ્ધો ત્હેણે માખડો "નક્કી, વડ્ડી હજી ઉપે જ કે બેન? ચાન આન આન હજ બનાવુ ચાન" એના મગમા આનદનો રણકાગ હોને એ મગની મનુરતા એ વડ્ડીનુ અનીગ પણ આનન્ધી અજમાયુ અમમજનવવાની મેહનન દવે નહીં નોતી પણ એ નક્કીને ગમ્યુ નહિ. રજની પોતાની વીણા દોષ, ને પોતાની અજ પ્રમાણે એ ચીણાના તાર સોના મ્વગ કાઢે કે સગીતના આનન્ધ મથ મોખથી સનાવરણના જન દવાવે એનુ તે ઇન્છની રજની મ્વેચાયે મ્હવાગના નકાન કે વસતની કૌટિના માફ દુનુ રોકે છે એ જાણી તેના યુમાનને કાટા નાગા

ત્હોપ તે ઉડી ત્હેણે જોયુ કે જે રજની હમેશ ઝીણા વનથી પોતાની પાન આવતી અને જેમ કેપતમણિના મ્વ. લોહ કે રજત સુવણ અને તેમ પોતાના ઉજનય દામ્પસ / જે પ્રમનગી તે રજની આજે મદમર પોતાના ઉભરાતા હપમા વડ્ડીને મદ્દભાગી 'વા આની દની, તેના હાથમા એક મ્હાનુ બાળક હતુ એક દેવદૂત જેનુ તે દેવાનુ દેના ઝીણા દામ્પમા જનપાખડીવેરાની નક્કીએ જોઈ એનો વણુ જોડે તે રાગિશ્ચિજોને કે ધડિક ઇર્ષાનેર્નિશે મ્હ તો ને પેના ગાનપર પના ઝીણા ખાણ-રેવેએ જમાથી ખમનપાન કયું ને પ્યાનાઓ જ એ હવે સામાન રીને ઝીણા રહેતા રજનીના ન ન રનો આજનો પ્રકાશ એમ કહેતો કે આ અનન્ય ખમનો રજનીનો પોતાનો જ છે 'જોવી 'વડ્ડી, જો આ મ્હારા બનીને! જોને કેવો આરો લાગે છે? આનો દેવનો વિચારે તે ર્હાવ જોયો છે!"

આનાથી સાં બાળક પોતાને ત્યા છે એનુ લક્ષી કેની રાખી નહીં લક્ષીના હમો રજની હમેશ હસતી પંજું રજનીના હર્મા વડ્ડીનુ હાથ કપાય ઉડી ગયુ લક્ષીએ ઇ જાન ન આપ્યો એટલે 'રજની જોવી' "કાન્ટા, ગોરી, ત્હારી કાખી, કે ત્હાગે મા રતા યે આ વધારે દેખાવડા નથી? જોન, હવે મોન, જોઈ'

નક્કી 'હા' કદીકેચકી નહી, તેમ જ 'ના' પણ તેના મુખમાથી નિકળી રાકી હાંદી હાથમાં લઈ બાળકને રમાડા. રજનીએ વિનવ્યુ પણ જ્હેને હમેશા પોને બેટ

પતિવ્રતા સાનઓ (સચિત) ૩ ૩-૦-૦ એન અમ. ત્રિપાડી અન્ડ કપની, મુનાઈ

આવતી હોતી પાસેથી કંઈ પણ લેતું લક્ષ્મીને યોગ્ય લાગ્યું નહીં એટલે તે બોલી “ ના મ્હા
હાથ મેલવાય છે ” ને ત્યાંથી ન્હાની ગઈ માતાના ખડમા પગ મૂકતા જ પગ ફસાઈ ગયા
અદાળના ત્રાગી પોતાના શુભાનને ઘેરેયો આ ધા અસગ્ય હતો ચીસ પાડીને હમેશ માફક
રહતી ન્હાની પણ આખમાથી ખરતા મોટા મોટા આસ અતીરના ડાહુ ખની સાડી પૂરતા
તેની માતૃહા ઢોડી આવી ને આ નવા વેગતુ હોને દારણ પૂજ્યુ તેનો ઠક રુવયો હતો પ
તે એટલું તો બોલી રાખી કે “ જા અહીંથી, ત્હાર મો જ મ્હારે નથી જોતુ ”

“ કેમ, તું કીધું ? ”

“ તું ખુબ જાડી છે તું એક મ કદરૂપી છે ત્હારા જેની મા યુ ઝંખી ? ”

નિચારી ધનાઢ્ય માને આ સાલગી આનાત ધયો તે ફક્ત બોલી “ તું લવાગે કરે છે ? ”
પગપર જો થી માથુ અદાળના લક્ષ્મીને નતુ બળ મળ્યુ ને ગતી ર ત્રી તે બોલી “ જા,
જા એ જ કરેલાની જેની રજની એતુ કહે તો પડી હું કેમ ન કહું ? ”

મતા પ્રત્નો પડી આ બધાતુ દારણ મ્હમગ્યુ આવો મુન્દર લગીને પોતાને કેમ
નથી ? ગજની પાને જે હોય તે લક્ષ્મીપામે હોતુ જ જોતએ નહી તો મ નુ માડ પાડુ વ નુ
ગુ ? લાનાને તે કઈ ધનમા પેના કરી રાખાય છે ? પોતાના છોડાને ત્હા નઈ આવી માએ વધુ
“ જરા દે લગીઓ, આ ત્હારે સુન્દર ભાઈ છે ? ” લક્ષ્મી માંડ ઉઠી “ તારી જેવો ત્હા
ભાઈ જરા મળે નહા જાડા દેડકા નાખ બવારે તુવામા, ત્હારા રાજગુનસા ! ” જગમા તે
નિચારો ગજગુમા જમીનપગગના લાગ્યો ને બેઠેનનો અટગક ગેહ મોગી મોગી ચીસડા
લગત કરેરા લાગ્યો

શુભાન ને ઈર્ષ્યા લક્ષ્મીના મગજમા ડગતા જે છોડ હતા આજ નુધી બધો પોપડ સુ
શુભાન છોડ જ ચુમી લેતો એટલે ઈર્ષ્યા છોડ નમળો ને ભુખ્યો નુકો જ રહેતો વ્હાલ એથી જ
લક્ષ્મી ઈર્ષ્યા છોડ ઉબેડીને રજનીના ભેનમા રોપવા માગતી પૂણહવે એમ કરવાની નરર નોની
ગ્હી વયો સુધી શુભાન છોડથી દયાવાના રવા પડી ઈર્ષ્યા છેડ હવે પોતાની સત્તા તેનાપર
મેસાડી વડયો હતો ને હવે સપૂણ વિજયી ઈર્ષ્યાટક લક્ષ્મીના ભેનમા રોમન નિજેતાની માફક
મ્હાનતુ હતું

(૨)

બાહુ પગટાઈ જહેનો જગમ પ્રલધના બોયને વધાવાયો હતો તે હવે નીચે ઉતરી
જહેનું માન પગને પગને ખડિત થતુ તેજે હવે છવનનાટકમા આગળ પડતો ભાગ લેના માડયો
મહાનક્ષ્મી જાણતી હતી કે ત્હને બીજાઓની માફક જરૂરની ચીજો મહેનત કરીને
ધીમે ધીમે મેળવવાની નહોતી, ને ભાગ્યદેવી તો પોતાને ત્હા લ્હાઈમા પગાજિત થયેલ કે
તરીકે હતી-પોતે કહિ ન લ્હાટેથી લ્હાઈના કેદી તરીકે-ત્હારે પોતે બીજા સમક્ષ નમતુ કેમ
આપતુ ? બીજા સાથે નમતાથી કેમ મેલવાય ? પોતાની સાડીની કારૂને અડકવામા દુનિયાનાગી
ઓતુ પગમ સૌભાગ્ય હોય એવુ તે ખરેખર માનતી ને બીજા આ પોતાને કેટલા દલકા બારો

સ્મારામના, અક્ષરદેહ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

છે તે બધાને વગર પૂરું કહેતી પણ તે જૂનતી કે ભત્રીજી તો દેવની મીઠી નજરનો હમેશા અભિમાની હોય છે અભિમાની દેવની માફક કૃપાવર્ષા વર્ષાવરી તહેજે બન્ધ કીધી એટલું જ નહીં પણ તે જે આવતું હોય તે ગર્વભરે આવતી ને પોતાના મનિ ર ભત્રીજી અન્તરભક્તિ રેડાવવા પોતાના નાન પ્રેમના પરિધાનમાં લપેળી આવવા જેવે એ સસ તે જૂની ગઈ

યાચક તરીકે લોકો અમુખ પોતાના હિંચા મિહાસનપરથી ઉતરવામાં તે અસહ્ય હીલુપત જોતી આની તિગ્ગરથી ભરેલી કૃપા જે લોકો સ્વિકારી શકતા તે લોકો અયોગ્ય પ્રસાનો વર્ષા પછી નરસાવી શકતા, અન્યને સ્થાનાતો સામાન્ય ગુન્હો કર્યા વિના સાચા હૃદયની પવિત્ર પ્રસાસની ઇન્જન જે વ્યાધી કરી શકે ? દુપડામાં જન્મેની બાના કુત સાથેનો પોતાનો સ્વપ્ન તોડી રાખી નહિ અન્યને આવવા તહેનીપામે લક્ષ્મી નહોતી પણ મોદ પમાટે એવું મધુર હાસ્ય ને મુગ્ધ કરે એવા મીઠા મોનો ભગ્ગર તેની પાસે હતો તે સરેને ચાલી શકતી દુભરની તહેનાપર કૃપા નહોતી પણ તહેનો મનો વાળવાનું પ્રમુખૂતી નહોતો ગયો તહેને મુન્દર આત્માની બક્ષિમ હતી ધણા અન્ત ડરણો છતી લેવાને શુ આટના વાના પુગતા નથી ?

વનાહ્ય પિતાના સુવર્ણગયપર મહાનક્રમીના રૂપની રાત કેટકેમણે કરી વળી લક્ષ્મીના આનને છાજે તેના ઘાટાટ ડિમની વચ્ચાબૂપણો તૈયાર કરવા સ્થેતુ હતુ છતાં તહેને યોગ્ય છત્રન સખા શોધવો કે ઉત્પલ કરવો સ્થેન નહોતું પોતાના ઉન્નવન રાનાવરખા તહેના આગાપની દૃષ્ટિ એવી અજાણ ગઈ હતી કે બીનુ મહુ તેમને કાગુ કાગુ જ ભાસતું લક્ષ્મીને આટે કોઈ લાયક જ નહોતું લક્ષ્મી ઉમેલ્વારોના ડર્જોને બેનપણીયો સમર્થકૃતી ને કહતી "તહેમની પામે રાતી પાછ નથી છતાં તેમના ગાનની સુરખી મને આજવા પૂરતી કે "

૧ નાક કેવી નાંખી લક્ષ્મી જવાન વાગતી "મ્હાગીપાસે ગણે કામો નાખવા પુરતું દોર છે "

શિનમુન્દર પામે નહોતા પેસા કે નહોતી જમીન, પણ તે ખોટ કંઈ તહેના તનદુરસ્તી ચાટીના રંગી, તેજીવી જ્ઞાન ભરેન મગજ, ને ઉદાર હૃદયના ધણી થવામાં આડે નહોતી આની ચાચી 'પુરુષ રામ'ને ને દરેક રીતે લાયક હતો

તેની માએ એક દિવસે ડાની છામ્ગીએને નહોતરી હતી તહેમા લક્ષ્મી ને રજની પણ હતા લક્ષ્મી નાજતી હતી કે જોનાનુ સીન્દ્રાં જમીની સાથે ઉલસાથી દીપી પીડગતું એટલે તે રજની સાથે જ નરમા દાખન થઈ મુજનની અગમ્ય ઉપાતી કેડ ધન્ય પગે, સ્વેનપદ્મ પી પાખડીઓમાંથી કીણી નગ્ન નાખતી સાગરમાંથી ઉતરી આવતી લક્ષ્મી જેની જ કન્વકાના સ્વેન રેગમી પિવાનને દી . પાખનિમા મહાનક્રમી પણ આવતી સિતલુથાએ બનાવ ગયેવ સિવ-મુન્દર ધણા વોર્ડ પગી ગામ આ પો હતો ચન્દ્રમકાશ પી રજતવર્ષા નાળી પેડ જે મમથે આ કન્વાના નેજરી ગને ત્હની આમ આંતે બરી તે ઉજ્જવન પ્રાસતી સ્થાકાના મગન સમથે ને મદમ પની એક નાનો સકોગતો હતો ને પળગ તો પ્રાસતતા ને જાની પાળળ પના નાર મિ મની માદમ નક્રમીની પાળળ જતી રજની પી દાજરીનુ બાન પણ તોનુ મહાન્ધ

શિરમુન્દની આખ તદ્વાધી ઉતરી ને વક્ષીએ પોતાની આજુમાજુ બેયુ ને સવોય પામી કે અર્ચ નયનો સૌન્દર્યે વડતા કુલમ તહેતા દેદપર વેગતા હતા પણ શિરમુન્દ ને તે પણ એને સત્કારો હતા ? શિરમુન્દની દૃષ્ટિમા એ અન્માન નેના ને આગુર હતી, પણ બવાય અભિનાય કોના સમ્પન્ન થાય છે ?

કન્યાતા વચ્ચે યા સુરી મુનનરી રાખ્યા ? નક્ષીના પિતાને આખરે ઉમેશ્વારોના ડોળા-માથી એ જમીનદારના પુત્રને પસ કરવો પડ્યો તેનું કમ ઉચ્ચ હતું ને શરીરે પણ તે દેખાવડો હતો કેળવણીનો કલ ખાસ દાવો તે નહોતો કરી શકતો, પણ તહેની જગતે સ્ત્રી ? હજી તો યુવક હતો ને બાજુસાની છત્રા દોય તો હંદા નદામી જરૂં હતું જે ? ને ધનાઢ્યના છાત્રાને ભુગાર ને રમતનો ગોખ દોય એ ? નવું ન કહેવાન જેનો માથી ન મળી શકે એવી મહાલક્ષ્મીના જીવન સખા તરીકે તહેની મુટાપી થ.)

ધધા મિનાતા પેટનાક લોકો સગામણી કરાની તક મળી નવાઢ્ય શુદ્ધી માત કોઈ જહેરમા નહોતું કરી શરૂ છતાં નક્ષીને કાને માત અયકાસ લાગી કે એનો ભારિ-પતિ શિરમુન્દ પડ્યો ઉભી શકે એવો પણ નહોતો આ ગામગપાટા મચનો અનાન્દ લક્ષ્મીનુ સુમાન કરી શકતું નહિ તહેણે તહેને જોયો હતો ત્ય તે શિરમુન્દ જેવો ભાગ્ય ને વાડીનો હતો ? તે કમગતી, બાધો, કસાયતું શરીર, તે બન દેખાર અહીં કંદા હતો ? આ યુવક એ પુત્ર જેવો નહીં પણ માખણના ગોળા જેવો નાચતો તહેના ગોળા મહેરા વડતા તો વડિયાળના ચઢવાનો દેખાવ સાથે શિરમુન્દના મ્હોપર ચતુરા ને અયગતાન જે સાથ મળી ગેતા તે અહીં કંદા હતો ? ને સગાં ને કેળવણીની ન પ્રાપ્તિ અહીં કંદા હતી ? સ્ત્રીશુદ્ધિએ લક્ષ્મીના ભેગ પર તે કંચુ સલ પાતું કે ઉભળો જ ને મેટાક એ ટીક એકાઉન્ટ જ પુત્રત્વ માટે પુરતા નથી પણ આ સલ બાળ મો, રહમતપુ જે મયો તે તો સદા માટે મયો લન તો યસ જ બેઠ્યો તે ને આનો અનાર હો તો શિર-મુન્દ જેવો આ પ ટાલ તહેને મળે એવી ખાતરી નહોતી

જે મળે તહેમા અતોષ મેળવરા તહેણે મહાપ્રવન આઠ્યા, પણ આખમાથી આસુ અળી રાખી નદિ આનલગ ને શોકની તીન નાગણી જગી તોજે દેવની પત્થરની મૂર્તિ સાથે આયુ અદાસ્ય ને મેટાટથી બોલી " જો દેવ ! આ ગિહા મ્હને શા માટે ? ને નહ જ મ્હો મળવાનું હતું તો અર્ચના દલન જ તા માટે કમગા ? ને મલુ મલુ ? પણ તમે તો થયા જ જગની પણ તહેના વચગા આરી આઢ્યપુમા તહેની પાને ધન મુગી ને એક એનાની સાલળી હતા પણ સ્પશમણિનો ટોર સ્પર્શ થયો ન હોય તેમ તહેણે આખો દેદ બ નાઈ ગયા હતો હમણા જે ભાગ્ય કુસારે તહેના ર નાગ હતો ને નક્ષીએ નિ ન્દોતો જોયો ધોળોના નેર તપના અતે જ હારે ઉમાનો ગિનજ મગસા હારે તેનું મર્યાદ મુખ રિજથી પ્રેમતા જે હાસ્યજનન ગોઆ ય પામ્યું હતું તે ભાગ્યજનના કુસાર મળે એનું ભાગ્યથી આજે જગનીના માનવ મુખકે ઉગી હતા હોય એનું નાગન સમાયના ખમળના માટે વક્ષી વિનીગ છે ને કોણ જાણે પ્રેમ તે જગની માનવ ને નથી નહીં

મદાનદેવીએ નવું જીવન શરૂ કર્યું. પણ આ નાટ્યનું મિથ્યાપણ ત્યેને જા જણાઈ આવ્યું. પેલા ત્યેને જે મુશ્કેલીના પુષ્પને મધુર સમીનમય રાગિકા જણાતી હતી તે હવે ગુણે નાજીઆઓ જાણે ને પેલી 'પરમપૂર્વગીયી' જોના મનાતી કૂતરાનો જોનો જણાયાં ત્યેને ખાતરી થઈ. તે જીવન મના થયું હતું ને ત્યેને જાણીતો નહોતો. હવે રાખવતા દારૂના દારૂ ને રિસાર કરતી ત્યેને આજુબ જાન હાંમિયી અગતી ઉત્તુ રજનીના સુમયી થયું. તેના યુમાની આત્મા માનવજ ને કષ્ટિયુ જુરી રાખી નહોતો પોતાના વને તેના ને પેલી પા. ના ગમમન ન પાતી એને પોતાને રિય વાનના જાળી તે ત્યાં અત્યાધિઆઓ નહીં જાળી નાહવાનરથાના મધુર સમરજા ત્યેના 'હૃદયની ગુમે નિનાગા' એ પાંડના નાગઓ માધી નહોતા સકતા ત્યેને ખમર નહોતી કે સુખમય સમરજો નો ગોના અસિમા શ્રી હોમે છે ત્યેને તો મદિર પલ્લ પીળું મ્યાન થઈ પડ્યું. ત્યાં ત્યેને રજની ને તેના મન તામનુ અલજ દર્શન થયું.

જ્યેહારે તે પુત્રની હતી ત્યે ત્યેના મનમા છાંસ પાછળ પ્રેમ ને પ્રેમની પાછળ કષ્ટિયા ધસડાયા આવતા પણ જેમ વડા ત્યેના ગયા તેમ પ્રેમનું કળ નિગથાના મિલોથી ધીમેધીમે સુઝાઈ ગયું. કષ્ટિયાનું પ્રામત્ત નોતોત રડુ થયું ને અન્ય સુખી હવેને સીંગા પ્રવન સ્વચા નાગુ જે અસિ તેના અન્તરમા જાળો હતો તે પાખો પ્રમારી સારી અટ્ટિને પ્રત્યક્ષ પા. નીને દામી દેવા નિહતો પણ એ અસિ એના અન્તરમા પૂરો દનો ને બીજે કથાય જઈ શકનો નહિ-મેઘવી રાજો નહીં-અન્ય જાળોનું એટલું ભાગ !

જ્યેહારે રજની હતી ને પેલાની અખીઓ સાથે વાર્તાવાપ કરતી ત્યે મદાનદેવી આમુરી સપતિની સાદાથ માગતી ને પ્રાથની 'જો સદા સકિત' એ પ્રત્યક્ષ ! આના દાસ્યપ્રમય હવે નું જીવી મદુ એમ નથી-એ દારૂપ્રકાશમા હવે ન જીવી સકુ મદે. 'ઈવિસ કેમનું કષ્ટ છુટ કરું નથી ત્યેહારે આ અન્તર અસિમા જ્યેહારે ચામાટે મગડુ નેમએ ? એ હારથ જુઝાન, એ દેવ ! એ હારથપ્રકાશ જુઝાવ !"

(૩)

કુનિયાને કંગા જે હાથની લપા વતનપર રાખવાતી લક્ષ્મીને રજ પડી હતી તે શ્વેતુના આગમને બીનજરૂરી મનાતી બીનુ કઈ નહીં તો લનાટપર સૌભાગ્યનિતક કરવાનો હક્ક લક્ષ્મીને આપના પતિ હવે છેલ્લો સનામ કરીને થાક્યો ગયો-એને ખમર કે કસા અગમ્ય પ્રદેશમા ? નહીં ! યુમાનતી છેલ્લો જાણે તેની સાથે ઉડી મઈ લાન મહેનમા તે પુન આતી ને જાગતી રદામેના એક ખડમા આજન નીવો હવે તે મન્નર જોનતી યુમાનયા કે અનમકિમોગી નહોતી તો એ તો રૂખના સમામમા પગજિત થયેનું જોનીનીનું હવે હતું. ૫૫ જન્મથી જ લક્ષ્મીને મોટામ આપના નસજોપરે તપ્પા. રિજમ મેગીતે લક્ષ્મીનું માન સપૂર્ણ ખાનિ કરના નના મગમ્ય હાથમા હજી બીનુ પત્તુ હતું મનાતી હમિ રજની લક્ષ્મીના ખડતી જાગીનાથી દમેશ નજરે પતા અડ મોટા રથ ના શ્વેતમા, રદામે જ રહેતી હતી.

શિવસુન્દરી આખ ત્યાંથી ઉતરી ને વનનીએ પોતાની આલુઆલુ ખેલુ ને સતેષ પામી કે મર્વ નયનો સૈન્યને વરતા કુલ્યા તેના દેશપર વેગતા હતા. ૧૫ દિવસુ ૩ ને પણ એને સહાગતો હતો ? શિવસુન્દરી દ્રુપિમા એ સન્નાત નેચા ને અગુ દત્તી પણ બધાય અધિવાર કોના સફળ થાય છે ?

કન્યાના હસ ક્યા સુતી મુઘનથી રાખવા ? વનનીના પિતાને આખરે હોનવારેના ટોળા આથી એક જનીનદારના પુત્રને પસંદ વેા પાચે તેવું કાળ ઝુલુ હતુ ને કમીર પણ તે દેખાવડો હતો. કેળવણીનો કંઠ ખાસ હાવે તે નહોતો ત્તી સકનો, પણ તેની છાત્રે શી કે હજી તો સ્વક હતો ને જ્યુવાની ક્ષેત્ર હાવ ને - જ નહામી જતુ હતુ ને ? ને ધનાઢ્યના છોકાને લુભાને મનનતો મેખ હાવ એ કન નવ ન જીવ્યા જેનો સાથી ન મળી સકે એવી મહાવદત્તીના છવન સખા તરીકે તેની દ્રુપી થય

ધધા વિનાત કેટલાક લોકોને સમજામળી કે રાત્રી નકે જાતી વનદ્રુ રૂદની રાત કોઈ જાહેરમા નોતુ કમી નહુ જાવ હવનીને લાને રાત અધરાત થાતી કે એનો અધિ-પતિ શિવસુન્દર પામે હિંમ સકે એવો પણ નહોતો. આ ગામજપાટાના સુઘને જનાત સદ્ગુણી નુમાન કમી સકતુ નદે તેલે તેલે જેવો દળે તુ તે શિવસુન્દર જેવો ભવ ને ચાલીવે હતો ? તે કસલી આવો, દસાવડુ સીરુ, ને જલ દેખાવ સ્વરી કસા દત્તે ? આ પુત્રક એક પુ પ જેવો નહીં પણ માખસના મોળા જેવો હાવતો તેના નેચ નેટો કરતા તો ધરિવાળા ચકરાનો દેખાવ સોડ દિવસુન્દર ના નેલ અગુ ને ચરખાનક ને સવ ગયો હેતા તે જટી મહા દત્ત ? ને સુ ને ને કેવડુની ને નેન નહીં કહી દત્તી ? અંદરિબે લક્ષ્મીના જેવજા તે કતુ લલ મનુ કે કામરે. ને ને નેટો કે કોડકે જ કુરુવ મારે પુન નથી. પણ આ તલ અગુ મે, રહમતુ જે એવે તે દો સુ મારે એક હસ તો ખરા જ લોકોને ને ને આનો અનુ ને ને દિવ-સુન્દર જેવો જલ કોઈ તેને એવે એવો અદની નેલી

એ ને તેન દતેવ જેવજા તેલે મહાપ્રદાન આ ૫ જલ આખનથી આક

મહાનદમીએ તનુ ડન ના ડનું પશુ આ નાટકનું મિથ્યાપણ તહેને ઝા જતાહ આનુ પહેલાં તહેને જે મુશ-રીતો પુષ્પ ને મધુર સંગીતમય સાહિત્ય જણાતી હતી તે તેને ગુણ જાણીએતો જવો ને પડેલી ' પરકયુમગી'થી ગેના મનાવગી, તને તો જોતો જણાયા તહેને ખાતરી થા કે તહેનું જીવન અગામ થયુ હતુ ને જહારે જગીનો હા દર્શ દાખવતા હામ્ય તરે ને મિનાર કરતી તહારે તહેનું આશુર મન દર્પામિરી મગમી ઉઠેતુ રજનીના મુખથી થયુ તના ગુમાની આત્માનુ માનભગ ને કપિપુ જતી રંગ નહિ પોતાના ને તે ત્યા તે તેની પણ તના ગમ્મન ન પતી એમ્મે પોતાને વિષ વાનાર જતી ને તહા અસાઆઓ ડરી ગેતી બાદવાઅધાના મધુર મરજો તહેના ' દુદ્યની ગુમ નિનશા ' એ પાકના નીગઓ માધી ન્હોતા શન્તા તહેને ખમર નેતી કે મુખમન મરજો તો શામ્ના અમિમા રી હોમે છે તહેને તો મહિર પશુ પીગનુ ગ્યામ થઈ પશુ. તહા તહેને રજની ને તેના મહુ દાસ્યનુ અસલ્લ તાન થયુ

જહારે તે યુવતી હતી હારે તહેના મનમા જ્યાં પાછળ પ્રેમ ને પ્રેમની પાળા ઈર્ષ્યા ધસડાયા આરતા પશુ જેમ તપ રહેતા ગયા તેમ પ્રેમનુ ઝગ્ગુ નિરાશાના કિરલોથી ધીમે ધીમે સમાઈ ગયુ ઈર્ષ્યાનુ પ્રાગલ્ભ્ય લોલિત રયુ થયુ ને અન્ય સુખી હૃદયોને સીંગા પ્રવલન કરના લાગ્યુ જે અમિ તહેના અન્તરમા બગેનો દનો તે પાખો પ્રસારી સાગી ઇષ્ટિને પ્રત્યના પગ નીચે દામી દેના ઈર્ષજો પશુ એ અમિ એના અન્તરમા પૂગયો દનો તે મીજે વ્યાય જઈ શકેનો નહિ-મોહવી શકેતો નહીં-અન જનોનું એમ્લુ લામ્ય !

જહારે રજની દસની ને પેતાની સખીઓ સાથે વાનાવાપ ડગી તહારે મહાનદમી આશુરી સપતિની આદાસ્ય માગતી ને પ્રાધતી ' એ સહાર શક્તિ ' એ પ્રત્ય દેન ! આના દાસ્યપ્રકાશ હવે દુ ત્રીતી શકુ એમ નથી-એ દાગ્યપ્રમાશમા હ હવે ન છી શકુ એ માર્ક દિવસ કેશનું કષ્ટ શુ કેશુ નથી તહારે આ અનન્ત અમિમા જહારે શા માટે બગતુ નેમ્મે ? એ દાગ્ય છુઝાવ, એ દેન ! એ દાસ્યપ્રત્ય શુઝાવ !

(૩)

દુનિયાને રંગા જે હામ્યની છા પ નપર રાખવાની નદમીને ફરજ પડી હતી તે મૃત્યુના આગમને જીનગરૂરી મનારી બીનુ દર્શ નહીં તો લનાટપર સાંભાગ્યનિનક કર પાતો હાથ લદમીને આપનાર પતિ હવે છેલ્લા સનામ કરીને ચાલ્યો ગયો-એને ખમર કે તા અગમ્ય પ્રેશમા ? લદમીના ગુમાનની છેલ્લા ગવાયે તહેતી સાથે ઉડી ગઈ બાન મહેનમા તે પુન આતી ને બાગતી રદામેના એક ખ મા આશ્રય લીધો હવે તે મ બર ડોનતી ગુમાનગા કે અલકકમિગી ન્હોતી હા એ તો શુખના સમામમા પરાજિત થયેતુ લોતીભીનું દ વ હતું પણ જન્મથી જ લદમીને મહાત્મ આપનાર પ્રમગોપર નપૂર્ણ વિજય મેજરીને લદમીનું માન સપૂલ ખડિત ના તના ગમ્મન દામ્યમા હા પીનુ પતુ હતુ સાતી દરિદ્ર રજની, લદમી ના ખડતી યાગીમાથી દમેશ નજરે પડતા એક મોગ પ થતના શુદમા, મ્હામે જ રહેતી હતી

ગોતા] આને તરફ પુષી નો ભદની તે વ મા કવિય જતી નહીં પણ એના અક્ષતી
 યાગી આમુ જ એ ગુમાની ધર ઉમેલુ હતુ ને તે દક્ષિમવા માથી કવિ અગ્રણુ રી
 નામ એમ નાં હુ જાહેર તે યાગીનાથી તરફની તરફે તરી નજર નાતા યાગજન
 પાંડુ દિવ્યની અમ્માજી જતા ગિરમુ-રત નીવતી, પચવતી, ડીમતી આદ્યપોથી
 નાદ રાગીને ગિરમિત કરી, આપી જતી તેની તરફ પડતી

[illegible][illegible]

નાજીના પ્રામ પદ્મામથી બહાર ફટકા મુન્ ગણિ માફકે આ વિનાનું પોન
નુ ખ ને પીડાની રયામગતામા પૂણ્ પી ના લગ્યુ નરેશ રતી રતી તે મોવ પ ગમ તી
તેણે બલ્યાસયાના પ રિસો, સખીઓએ કહેની પ્રગસ ને પદ્મામા જેની માનાઓની
નાન, ને પ્રદાસનો પુરો પ્રગસ ને પૂર્વ ગિરસુન્દર આ બુલું ત્વેના સ્મરણ નેશમા તરી
નાનુ ત્યારે તે આટની મુન્ નોતી પણ ત્યારે તે સ્નેહ, સખ, ને સવ ત્વેની છ-એ

અધીન હતું, તે તેને હવે તો લેતા ખાતરી હવે ધર્મ ઈલાની જમાનતી ન શકાય
ખીનું નોંધેલું જે સુવર્ણાખા પ્રાચીન પ્રાચીન તે તેને લાગે તે તદ્દન નાશ
થયું હતું એટલે હવે સ્વામીને નોંધેલું પાંચે સાતાન આગવે તેને પ્રાચીન વિશ્વનાની
ધૂનિમા રમદોશાય છે પોતાના ધર્મને ધરમા જતી રખતે તેમણે ગિરમુન્દા દર્શીના
અંક નીચેથી જોતો હતો આન લખી ના જગ નહતું હતો તેને આગમારી
સિવસુન્દર પોતાની પેઠીમા જોતો હતો અને તારી ગાળી નાતી જતી એટલે સિવસુન્દર આ
કોનું ગાળી ગાળી મારે ત્રદમાન ધર્મની એકાગ્ર પાતી તે ગાળી પગે પીગી દષ્ટિ પગનર
નાખતો હતું નહતું ગાળી દાથે હતાની જગ લખ નહતું જોતા માતી સાડીના ના
પાંચે લટકી સમનોતપણુ જગનના પ્રપાત્ર ના તે ત દાર્થા લોડી રોતોને સુન્દર
ચિત્ર દષ્ટિમર્પાતીની બહાર જતું હતું તેને નહતું હતું તે ગાળીમા જતી મેમનો આજ
પ્રદરનાની ગપ લેતા નવર મદાનની તેને નેની જ દારે આગે ગાળીના પાતો
અસાજ અનગાતો હતો છાકા મર મગીતમા આજ ઉત્તા મા મા જણુ આવ્યા
આવ તો” ને પોતાની દસ્તી દાર્થીની પતિનો વા ઉતરના જતી મે મ લોકોટી આવતી
મત્રાનદર્શીની નજર અમર તથા આ અમ પ્રનો લેતા કામા ઈસ જ પડતા
પાતો આજ લેને મગીતનું હતું પછી આ તો હ ના નુખરિનામ નડી લેતા
દાર્થાનો ના ના આજ નહતું નાસા ને તે મોતી ઉત્તી ‘ ઉતાવળ ને, દેવ’ આ નથી
સહન થતું હવે !’

કોઈ આગુતી ને લેતી પ્રાચીન સામગ્રી મદ આયો કેમ લેતી અમને ખમર નથી
પણ તે ઝીંખી અનિનનન દિવસુ ના જલગાળી પ્રયેક કાગે સમાનતાથી નુકરીને દાર્થાની
દતી તે લેતી જીવનની પુષ્પગાદીષ એ નિસ પ્રવનના રોષે વાજાઈ તે નિસ આગમા
નકે આપે ના ગમતું નહતું આન દાર્થા પાંચા નોના ઉત્તા, તે કોઈના આખના
અમર ને નવનના નુપના મદના યે નોના થતા ગાળમા ગાડીનો અસાજ સમજાયો નહ
ને કોઈ ગાળા આંધ્રિમે જતા પિત ને આંધ્રિગત ના આના નહીં જલ્દા આનદના દુરાગ
ઉત્તા આ ગોળી ના ગી જતી જલ્દા ધરના નોકગે આમ તેમ દોના દતી ને લેમના
મખર ને પર પથુ કેડી નિચિત નાડી દતી મીં નાસ નિયોજા ગાળકો નિચારા રડના ગતતા
નિ લેતીના આંધ્રિ તલે ગયા

અદારથી મહાત્મ્યમી એ પત્યરના ધર્મ ત દર્શનીમા નેની લેતાની નિચિત ગોઠ વાળી
નેત્રીને તે ગાળી અનવન ધર્મ દપના જન આમ એકાએક કેમ આગનાં હરો ? એ અદાર
આમ એકાએક કા મુકાયુ હને ? અપાર ના જીત રીનીને પણ આ અગમ્ય મોનનું કારણ
બાડી લેતા લક્ષ્મી અત્યત આતુર થઈ

તલે તપાસ આઈ કોઈએ કહ્યું ‘ શુ થયું ? જલ્દારે કેટલાક જીવ જલ્દારે વદાયુ ની
ને મિતિ થાય, તે થયું છે એમના મુખી જીવનમા વિરોધ છે શુદ્ધપતિ એકેમ માંથી
શુધામગરીનો અગમ (સચિત શર્તા) ૩ ૨-૦-૦ એન એમ નિપ ઠી એન્ડ કેપન, મુન્ડ

પડ્યો છે ને છવ જોખમમાં છે 'કોના વિષયમય ઈલાવાયુનું આ દુષ્પદ પશ્ચિમ હતું ?' મહાનદમીએ વિચાર્યું "કોના વિષયમય માનવના" પણ એ પ્રશ્ને એને સતોષ આપ્યો નહીં ધણા વર્ષો પછી તે આજે પોતાની સખીને ત્યાં ગઈ ચોક્કસ પ્રતિમા જેવી રજની ખંડર આવી ને પોતાની સખીના હાથ પકડ્યા ને બોલી "લક્ષ્મી, જાનપણથી આપણે બહેન-પણીએ હતી, મહારા જીવનના મુખી દિવસોમાં હું તને ભૂલી ગઈ, પણ બહેન, જ્યારે કરાળ કાળનો પડછાયો મહાર ધર ભરી દે છે ત્યારે આપણે પાછા મળિયે છીએ યુવાનીમાં ત્હારી પાસે ને હોય તે બધું તું મને આપતી ને કોઈ અઘર્ય ભાવ મને આજે એ ખાતરી આપે છે કે આ મહાર સખી જીવન કરણ સરસ ધારણ કરે છે ત્યારે પણ ત્હારો પ્રેમ મને નગરો નહીં "

મહાનદમી બોલી શકી નહીં કે "ત્હારી પાસે જે છે તે બધું મહારી પાસેથી આવ્યું છે. ને મહાર જ છે, ચોર !" તે મૂગી મૂગી જે અડમા શિવસુન્દર મૃત્યુના અમર્ય બેદની સાદ્દા નેનો હતો ત્યાં આવી જહેના પ્રકાશકિરણો, પોતાના લગ્નોત્સવ સમયે પોતાનું અન્તર સ્ત્રી પેદશી જ વાગ હોડા ઉતરી ગયેના તે સુન્દર શિવસુન્દર તે આ જ ? નિરસ્કૃત અમર્યની માથે જે પુરુષને લક્ષ્મી-માનવનિ લક્ષ્મી-ફેડી દઈ શકી નહીં તે શિવસુન્દર આ ? નિર્દય, ક્રૂર, મૃત્યુના કાળમાં પગમાં સપડાયેલ આ પુરુષ તે જ ? તે મૌરવશાળી હારય કયા ? તે તેજસ્વી નયનપ્રકાશ ક્યા ?

જે શિવસુન્દરના નયનો એક વખતે ત્હેને સ્નેહભાવે પૂછ્યા તે શિવસુન્દર લક્ષ્મીના ઉપના કોઈ સિમ્બલ ખુલ્લામાં ર્ષો સુધી પડ્યો રહ્યો હતો—ત્હેના તરફ વિચારનું એકાદ કિરણ ફેંકનાની ગકાગ પણ લક્ષ્મીએ ન્હોતી કીધી—તે શિવસુન્દર પોતાના એકાન્ત નાસમાંથી ત્હેના અમર્ય પ્રદેશમાં આમળ તરી આવશે તે આ મૃત્યુના દિઝા શિકારની નાલુમાં વિચિત્ર કેગ બતાવતો ઉભો રહ્યો ત્હેને સમરણ થયું કે ત્હેજે જ શિવસુન્દરના હૃદયમાં પ્રેમ-નનખો નાખ્યો હતો પણ ત્યારે ત્હેનો સાજ થયો ત્યારે ત્હેના પ્રેમના પ્યાનાનું પ્રત્યેક મિનુ બીજી વ્યક્તિના જીવનમાં રેઝાય ને પ્રથમ પ્રેમનું પાત્ર-સદાને માટે દાએન ને તરસુ જ ગયું ત્હેનું મૃત્યુ નજીક આવતું હતું, પણ લક્ષ્મી ઇચ્છતી હતી તે આ ? પોતાના પ્રિયજનની આ આ થાય તે તે વાજતી હતી ? તીવ્ર વેદનાથી ત્હેનું હૃદય ધગધગા લાગ્યું, ને ત્હેનો આત્મા બોલી ઉઠ્યો "ઓ મૂર્ખ અમળા ! ત્હે તું કીડું ? ત્હારે આ ન્હોતું જોઈ મહારી પ્રાપ્તનાનો અવ મને હવે સ્વમળય છે ! ઓ પ્રિય ! મહારી વેની ઈર્ષ્યાએ મને એની કીધી ને અરવે માને મહારની મને નાજના ત્હારી હતી ને નહીં ત્હારા મૃત્યુનો " હૃદયનો વાજનાના નસ સ્વરૂપ અમર્ય તે ઉભી ગઈ નહીં, એ પ્રકાશ ન જીવવાયો ને તે પોતાને ઘેર નાની મધ કણ્ણ દુખના હજારો વર્ષના આશુ ત્હેજે ફક્ત એક દિવસમાં ખેરવા, પ્રાર્થના કીધી, પીડા પામીને વેદનામાં ગતી પાળે એવા લાગી "ઓ પ્રભુ ! આપ્યો નિર્દય માયા આની ચેતદિષ્ટિ મા રાખ, મ્હો કચગી નાખ પણ ત્હેને જીવના દે પ્રવરના બીજી અમિ મને ભરે મળી નર-ક

એક તરુએ અહીંથી ખાલી નહીં પછી તહે જીવન પાડુ આપ મહારી નધી કુદ પ્રાથનાઓને
અમન મહારાજર જ કડ, પણ તહેને બચાવ "

પછી જે નાચ તે પાગ આરસા માટે તે તો ગયો રા રેના મદાનશ્રીએ પોતાના
દર્શાગિને તૃપ્ત કરવા એક પ્રાથના કરી હતી, ને તે જે આતુરતાથી ઈચ્છતી તે રે રેનો પ્રાથમ્ય
પછી રોમની કૃતમ્મી ગાઇ માફ એના નાના વજન નીચે તે પ કચગઈ ગઈ

વધુમા આ એક નવો પરાવ્ય તહે ધારું હતું કે તહે જીવન ન પ મળીના આ હુમ
વાનત થઈ જશે પછી હવે મળીની આખમાથી એક આમુ પ તુ ત હા નમીની આખમાથી
હજાર પના પોતાનો ત્રિય ગયો માટે જની રંગી, અને મદાનશ્રીનું જીવન અશુભરથી બન
કાના લાગુ-જવારે તહેનો આત્મા ધારન આત્મા, ઉઠા દીર થાસ નહતો ' ઓ પ્રિય' મદ
મહારા પ્રાણ લીધા! હા! મદ જ તાર ખૂન !*

અતસ્સત્

તિલક મહારાજને ચરણે

નેખ-રા જમાવ હીરજી કેવાણી

ધન્ય ' ધન્ય ' ભાત બાનક-પ્રતિપાત !

ધન્ય ' રે, ધન્ય ' તિલક-મહારાજ !

અભિનમ અભિનમ એ ' નરુગન નરપાત !

ગીનાભાષ્ય ગચી અભયગર્જને કરો નિગયકા —ધન્ય ! ધન્ય

શીધા લીધણુ નન તહે અરિરામ

ત્ય ત્યા તો, સત સત નુખવામ,

આરશેને ઉત્તરન કરના, ગચી વેગ પ્રતિભ,

કા શુદ્ધને નાં પુનિત તહે રચી ભાષ્ય અરિરામ —ધન્ય ! ધન્ય

ધરી જન્મ પાવન કીવી મહી, તાર !

કર્થા પાવન ભારતના બાન

મહારા'ડના મહારાજવી ! મુકુટવીણુ તુમ રા ત્ય

સ્વયમ્ભૂતી સમ અવપ્રકાશ, કુરુ દિન્દનુ ગર્જન —ધન્ય ! ધન્ય

તમે નભમડનમા અરિરાજ,

તમે જનનડનમા મહારાજ !

' સ્વગભ્ય 'ની તવ પ્રય-ધેણણા હૂમે ખ પ્રતિ ખ,

અભન નાદથી હૂમે વોણણા કેસરીની પ્રતિપાત —ધન્ય ! ધન્ય

* આ વાતા અનુવા છે નૂ જ વાતા તિ ની કહ બારામા પ્રથમવાગ પ્રવદ થઈ છે તે રા નાથ
બાઈને અન્હને જમાવ્યુ નરી મેઠવે અવે બાગી જ નાવ લીવી છે—સ ઓ

રહ્યા ગિગિ અડગ સદા નમ ઉર,
 મહાપુરો મિથર હરીને ઉર
 સિદ્ધાંત છત્રપતિ મહારાજે, ત્રીધા ધનવત પૂન
 આર્ય દેહને ઉદ્ધારાને 'મનરાજ્યવન' ત્હે ગિર્ધ, —૧૫૧' ૧૫૦
 ધનગી તન ધનજયોત મહા ૧૪,
 ઝગગ ગમ! હા! પણ એ અનિનાત,
 પ્રતિદૃષ્ટતા ના અનિન નમ્યે, અનિત, બે ર મુદ્દાન
 દિમાદિસમ તન દેહદુગથી દીપો અલ્પનો દાન! —૧૫૧' ૧૫૦
 ક્રીધો મહુ ધમશાન્ત અવધામ,
 ક્રીધો પત્રી કામ્યકમનો ન્યામ
 મેનનગતી અટારીએ જ્યમ ચમ? ત્રીજ ગળ,
 ગુજ ચિન્તનનન-ગરમાહી મેના કો જનનન! —૧૫૧' ૧૫૦
 શ્રી, જ્યન્દ્રમમ હતો યોગિમહારાજ,
 ના-કાગન-પટુતાનો તાર
 ગીનાશાસ્ત્ર શસ્ત્ર ધરીને, ક્રીધો અભન ૧ ૧૦
 'શટ પ્રતિ શાસ્ત્રમ' નો ઉ થો, ૧ મહો ક-૧૦ —૧૫૧' ૧૫૦
 અનલ પરતે ક્રી સ ૧ મહારાજ,
 ૧૦ જનપર્યેત લરી ત્હે નાત
 અન્તે જનનિયદમા ગુજ દેહદુર્ગ ૧૦ ૧૫૦
 મહારાજ-અધિગમ જતા હા! પ્રગત્રાણ ખાનમયો —૧૫૧' ૧૫૦
 કાપિમુનિઓના એ પ્રતિદાર!
 ક્રીધી કીન ઉજ્જવલ મહા ૧૪!
 કાપિમુનિઓના પુણ્યલેખમા, ૧૫થો ધર્મનો કાન,
 નાદ્ર સંક્રમા પ્રમાવ બે એને ક્રી ગીતિ અરિશા —૧૫૧' ૧૫૦
 ગુજ શિખરે ગિખરે ગુજનામ,
 નદી, ૧ જા રદતા ગુજ નામ,
 મક્ષત ન-ને પ્રમાગનો ત્હે પ્રતિ વૃત્ત પ્રતિપણ
 નિદર્શનપુ ગુજ 'જય' ઉચ્ચતા ભાગતનુ પ્રતિઉર —૧૫૧' ૧૫૦

એક દિને નજીની વાતપરથી આગ સળગી ઉઠી પરંતુ ગાંડીના સામે પરમાનન્દને ધરિ, નીચ આદિ અપરાધ ડીવા અને ગાંડીને કહ્યું-“ ના ! શાન્તિમાને અપરાધ વરી સોગદ તો ખા કે મનમા ને મનમા તુ તુ તે ભગના ભગતની વ્રમ નથી કરતી ? ”

ખીચનપથી નાગણી માફક ઉઠગી ઉઠી આગે મનાસી એના બતાવતી અવધાના અવાજે ગારીએ કહ્યું-“ હા, ચાહું તુ તમારી મજ પડે તે રંગે ” પરંતુ તે જ વખતે જો તાણુ મારી કાઢેલા આગે ગયેા.

ગારીના ક્રોધની હાલતની ટાંચ પછી રીતે દરવાજે ઉઘાડીને તે તે જ વખતે ધરમાથી આવી ગઇ.

અધોરે એકાતમા પરમાનન્દ એડલો બેઠો ગાંધી વચન કરી રહ્યો હતો એકાએક વસ મિનાતી નિજળીની માફક ગાંડી ત્યાં જઈ પડી ગઈ.

ગુરુએ કહ્યું-“ આ તુ ”

શિષ્યએ કહ્યું-“ ગુરુદેવ અપમાનિત સસાગ્રમાથી મારો ઉદાર કરો લઈ આવો હું આપના મેનાનતમા માફ કરાવ અપણુ ડીવ.

પરમાનન્દે માફ કરી મમળનીતે ગારીને મેમોડની દીની મિત્ર હાથ ગુરુદેવ તે નિવસના આરમાતથી ઠિનમિછિત થયેલો અધ્યયન કરી શુ ફરી પૂવતત એકાદિનિત થઈ શકે ?

પરંતુ જ્યારે વેર આપે ત્યારે દરવાજે ઉઘડ્યો બેઠો તેણે અને પૂછ્યું-“ અહિં માણુ આનુ તુ ? ”

“ સ્ત્રીએ કહ્યું- ‘ કેલ નહિ, હું ગુરુદેવો ત્યાં ગઈ હતી ’ ”

પરંતુ મુખ આપ આગે માટે પીછું અને પછી લાવ જોગ થઈ ગયું તેણે કહ્યું-“ આ માટે ગઈ હતી ? ”

ગારીએ કહ્યું-“ મારી ખુની ”

તે નિવસથી વરપર પહેરા બેસાડી સ્ત્રીને વગમા પુરી પરંતુ એટલે ઉપ ન રાં છીલો કે જેથી આખા શહેરમા બેલાગી દેનાઈ ગઈ.

આ નીચ અપમાન અને અત્યાચારની ખમર પડતા પરમાનન્દની હરિચિતા દુઃ થઈ ગઈ આ શહેરને સીવ છોડી જવા જ તેણે ઉચિત ઘણું પરંતુ હુ ખીને છોડી કાઢી પણ પ્રારે તેઓ દૂર જઈ ન શક્યા સન્યાસીના આ કેટલાક દિવસોના ઇતિહાસ અતર્પીથી જ જાણે છે.

આખરે ગાંડીને નજરમદીની દશામા જ એક દિવસ પરમાનન્દનો પત્ર મળ્યો-“ વત્તે, મે આનોચના કરી બેસુ કે આથી પહેલા અનેક સાધી રમણીઓ કૃષ્ણ પ્રેમમા સસા- રને છોડી ચુકી છે અને સસાગ્રિક અવાચાર મા કાગળે ભગવાનના ચરણા પિંદમા તાર ચિત્ત લીન થતુ હોય તો સ્મૃતિ કરજે ભગવાનની સહાયતાથી તેમની મેલિડાને ઉદાર કરી ~

રોરનોક/હોમ્સનું નવું પરાક્રમ ૩૦-૧૨-૦૦ એન એમ નિપાડી એન્ડ કંપની, મુંબઈ

પ્રવૃત્તિ અમર ચરણોમા અપણુ કરવા પ્રયાસ કરીશ હા મુન તુજી એકાન્તી જીવસારના બળોએ મે નામે ઇન્દ્ર હશે તો પુનઃકલ્પિના જિનારે મારી બેઠા થઈ તરકશે. ”

ગૌરીએ પત્રો બાનમાં બાની અમોઘમાં પૂપાવી ગળ્યો ત્રેકાળીના દિવો બપોરે સ્નાન કરતા પહેલા બાન છોડતી વેળાએ ગરબે જોડે ચીંતી નથી તેને શકા થઈ કે ચીંતી મિઠાનાપર પડી ગઈ છે અને તે સ્વામીના હાથમાં ગઈ છે સ્વામી તે ચીંતીને વાતી બધાથી મનમાં બળી રહ્યા હશે આ વિચારી ગૌરીને એક પ્રકારનો સ્વાનામય જ્ઞાન દર્શાયો ત્યુ તેના પ્રિયો જીવ પત્ર પાખરીયા હાથમાં પડી ગઈને થઈ રહ્યો છે એ કંપના પછ તે સહન કરી ન શકી તે તરત જ સ્વામીના ઓઘમાં ગઈ

તેણે જોડે કે સ્વામી જમીનપર પડી આવ્યો તરત જ જોડે મોળામાંથી ફીણા જોડા નીકળી જાય છે આખના તાગ ઉપર ચડી ગયા છે જમણા હાથની બધ મુઠીમાંથી તે પત્રને ? તી તરત જ તેણે ડોકરનો મોનાસ માખુસ મોકલ્યો

ડોકરને આવી કહ્યું-“ એપોનેન્દ્રી-આ સમરે મે ની મુનના શરણે થઈ ચૂ-ગયા હશે તે જિને માર્ગમાં પરેશનો એ જરૂરી કેસ હતો સન્યાસીને આટલે સુધી અનિદ્ર થયું છે તે ચચાને ભણીને જ તે ગૌરીને મગસ માટે તૈયાર થયો હતો

સલાતી પિરના ગૌરીએ બાગીમાંથી મુગવને નાતની માફ પુનઃકલ્પિના જિનારે ઉમેનો જોતા તરત જ તેનીએ દટિ નીચી કરી લીધી મુગ ક્યા ક્યાથી મેડરા ખાતા અદ્ધિ આવ્યા છે તે વાત વીજળીના પ્રગથમાં તે જ વખતે તેના હૃદયમાં પ્રગી નિકળી

મુરદેવે જીમ પારી-“ ગૌરી ”

ગૌરીએ જ્યુ- આતુ છુ મુરદેવ ’

મૂલના અમર સાબળી જનારે પરેશના મનથીએ તેની કિસ માટે આ નાત્યાએ જોડુ તો ગૌરીનું મૂન શરીર પણ સ્વામીના શયની પાસે જ પડેનું હતું તે વિચાર્યા મરી ગઈ છે

આજ કાલ આ આશ્વર્ય સહમ જીના દર્શનથી-સતીમહા ભવથી-સવ સ્તમિત થઈ ગયા *

* હોમર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની વાતોનો અનુવાદ

અમૃતસરને અભિવન્દન.

લેખ -૩ સીતાગમ જે. ગર્ભા.

(મંત્રવા વાતળી)

અમૃતનગ તુજે અભિવન્દન

શુભ ગોપિદત્તી રમનૂર્મિ ।

પૂજ્ય પુત્રી વીર નીચ પ્રજાતી,

નમીએ તુજના રસગુમ્ફા

અનનતાતી વેદી મદિ તું —

નનિ અધુ નિજ આત્મતાથ

હિદ દુઃખાંતરે કારણ

નામ જાતીયાના તાથ

અમૃતનગ તુજ ગગન મધ્યે,

તેર રહે અમત ન

તુજ પ કેમ સુખામ વિષે,

રોગી તથા રોગ વગ

તુજ નદીને રમ સિંચાયા

દિનતણી મુઝિન માં

જેનર ની વીર નગરી તહે

સદુ ૨૯ સીમે આટે

ભવે નન વગે જાણી,

આત્મા તુજ મીનનાળી,

રસનનાના પ્રાચીન મુઝે

તે નીલિ હિંગા તહારી

નવાગિમા નુરશાહરે,

નામ અધુ અજિત તહારે

નુશુન કેરી પાટભૂમિ

તુજને અભિવન્દન હો આર ।

અન્યાયલોકન.

[૧૨મ અધ્યાય]

૨૦ કથામંજી—ભાગ ૧ લો

[પ્રમાણ ૬૧૧૧૧ અને ૭૬૨૨૨ અનુવાક]

આ મોળ સાર્વાના મમદમાથી વેરધારી, રચનાશી અને 'પ્રિયજાતા' કેદદતમ પ્રમાણી કનિઓ છે 'તાગતુ અભિનાન માત્ર એક અદ્ભુત જનારમાતાનુ વચ્ચન છે અને 'રેડના', 'નમનનો સનાપ, 'રમ,' 'પેનો કે પ્રેમ, અને હમગાનો મનિયો. મે કનિઓ વાતોના ગ્યા ગમા નિયમોના જેવી છે આ પાત્રોમા નેમ રેડ ૧ મા ૫ ૧ કવનિ મુખ્ય ઉચ્ચ રના 'અમા' કવર્તા અભિનીનિ અને અમાગનોનિને રચની અમુક ભારનાઓનો પોષ કવો. વિર નિયુષ છે આની રની માત્ર ૭ કનિઓ, જેમાની મે—'સીયમી મનીની ૧૦૦૦' મરાસી ઉરરથી અનુરુ જણા છે અને મીછ પાય મરાસીના તરજુમા છે મે પાત્રના ગુજરાતી નખાતુમાં અમાગીની ૭૮ ૩૫ તોર એડોરતા વેરામા આવે છે અમાગીમાં આવે પણ ગુજરાતીમા અનિ સમુદન ગણ ૧ એર રાખો આવે , અને રચિન' જેરા અમાસી રામો પણ આવે છે ૫ ૫ એ પાત્ર વાતઓ સારી છે અને રિરાતા રિર પમી નમ આવ નાની વિગુદ્ધિથી નમને મૂ રવાન મારે છે

પ્રનયક કહે છે કે આ ભાગ 'રેડના વિનિધ દાનોની વાતોનો મમદ" છે ૫૨ એ વચ્ચન મને [અધ્યેયનુ જણાનુ નથી 'મા' નામનો રાના પેક કાણુતી પિનાના પોતાની માનિમ ઉપના એદની અનિ કુર રના છે ૫ ૧ પીછ ૫૨ વે વાતઓ પનિજનીના એદની જ છે પૈતા કે પ્રેમ 'મ. નવા' અને 'પ્રિયજાતા જેવી રાનાઓમા આ એદના એક આમાન્ય ૩૫ મોસના આવે કે, તાર -સીદનાથ કુળનો 'એ- મરાસી અને 'અપરિચિતા' એ મે કનિઓમા એના ઉવામા ઉર્વા ૩૫ના દશન પણ આ અમદમા ગ્યાન પામ્યા છે ખગ અપરિચિતા ૧ આ ૧ મોનાની મારુ કને કાર્ કાને પણ પ્રાપ્ત મરવાની આતા રાખી રોકે એવી ઘટના કે, ૧૧ 'એ- ૧૩ મા નાવિકા ખીખને પરની મેરી છે અને તે પણ જનપ્રન થનો તો એવા અનાયનગ્યા અને કાગમા સમપમા નાવક અને નાવિકા મિત્રુવ એકત વગર, માત્ર "મને નન મારી" એ કહે ૧૩મા દુનિયાએ જેનુ અદ્ભુત મન રીમાર્ચ છે એરા અનિરાય અગમર આ તાપી એ- મીનની પાસે આવે છે, અને તે કે શમ્દોચાર પણ કરતા નથી ૫ ૫ "અનુમાન જનમમ થર્મ ગર્વ હતી" એરી પરિચિનિમા 'કેરન પાય ૭ દાય જેટલી કોમી જમીન ઉપર અમે એ ૭૭ હિમા ગે છે "હવે નો માત્ર એક જ મોનુ આવે તો ૧' રીના આ એ પ્રાપ્ત માત્ર ઉપગથી વિ-ડેદના આ એક વૃન્તમાત્ર ઉપરથી ખમી જઈ અમે અને જાણુ એક થ- જુદાએ" એ જાવ અનેના દુષ્ટમા એકસગ્યો વ્યાપી ગ્હે કે અમ મેએ એક થુ એ અમ મેનો જે મોગમા મોગ

, હવેલના કાલે ૩ ૧-૦-૦ એન એમ વિપારી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

મૂર્ખ, જે સસારની કૃતિનાએ મોટામાં મોટા અમ મનારી દીગે, તે આ જગત્તે વધુ અમને નિતે એક સાથે તારી જાય તો અમે એ રીતે બીનકલ પાપ કર સિદ્ધ કરી વધુએ, જે જગતનામય ની ગળેને મને એ રેતને રા રેતા કનામે પાપી સામે અને અકાગમાં લેવાવેતા જ લગભગ અનેતનપણામાં મારે છે આ સાત પાપાની નંદાનીલી વાતવિત કરણ મને આ-અનોત્રીત પાપાની નોપડીમાં બીજો કયામ નથી.

(પ્રો) બલનતરાય કલ્યાણરાય હાકોગ.

૨૧. મધ્યમ નાટક

[ભાષાતત્ત્વના -ત કે નસાય હાદરાન મન ની જે અમદાવાદ પાના ૮૦ મૂલ્ય આપ્યું બાર]

ભાષાત મૂર્ખી ભાષાતરકાર તરિકેતી અપ્રતિમ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરવાર રા કેશવનાન-બળને જ દાથે ભાસના નાટકોની પ્રસાદી, ભાષાત વારા ગુજરાતીને મળતી જ જાય છે ને ગુર્જર-સાહિત્યનું મહોભાગ કે બીજાને કાર્યણ ભાષાતત્ત્વમા, ભાષાતર કરવામાં એમના નેટનો સફળ થયો હોય તેનું હાનુરે જણાવ નથી એ જ બતાવી આપે છે કે જા કેશવ ભાવભાદન મૂલ્ય આદિત્યકનમાં નેટનું થાય, તેનું એટલું છે

રા કેશવનાનભાષાની ભાષાતર-પદ્ધતિ સમયે તો કાળે બોનવાન હોત જ નહિ અમર-ચનક અને બીનગોવિંદના ભાષાતરોએ ગુજરાત-સાહિત્યમાં જે મિયસ બેળતી છે, તે ખરેખર અનુપમ અને ચિત્રન જ છે આરા પુસ્તકોના ભાષાતર કરવામાં રા કેશવનાનભાષા સપૂર્ણ રીતે સફળ થયા છે, ત્યારે ભાસના સાત ભાવનાના નાટકોના ભાષાતર કરવામાં તેઓ નિષ્ફળ ન જ અહીં હકે એ સ્વાભાવિક છે

ભાષાતરની રાત એક બાજુએ રાખીએ, તો પાપુ રા કેશવનાનભાષાના ભાષાતરોની ખરી ખૂબી એમની વિદ્વાતભરી પ્રસ્તાનનામાં જ સમાવ છે રા કેશવનાનભાષા નેવા સરકૂત પ્રાચીનજાના અભ્યાસક ગુર્જર રાષ્ટ્રમાં જન્મ્યા જાય જ છે આ ગળ્યા જાય અભ્યાસકોમાં હાન તો ગા કેશવનાનભાષા એના જ, પોતાના ભાષાતરોદ્વારા, અસાર સુધી અવ-કાગમાં પડેલી અનુદન પ્રાચીનતાના દર્શન કરાવે છે રા કેશવનાનભાષા એક ન્દાનકડા સરકૂત નાટકનું ભાષાતર કહે, ત્હોણે ગુર્જરરાષ્ટ્રના આદિત્યમાં મહોગ વધારો થાય છે

મધ્યમ નાટક ન્દાનકડુ જ છે, એક અડી છે, ભાષા જે જ પચાસ પાના ભરાય તેનું છે, ત્હોણે તેના નાટકનું ભાષાતર ખદાર પાતા રા કેશવનાનભાષા બનીસેક પાતવિતો તે ઉપોદ્ધાત લખી ભાસના મધ્યમ નાટક સમયે જાણરા જેની અભ્યાસે વાતો ઉપર પ્રકાશ પાડે છે મધ્યમ નાટકની વસ્તુને ઉપોદ્ધાતમાં ગા કેશવનાનભાષાએ આગળે ગા જ આદી અને સરકારી ભાષામાં આનેખી છે પોતાના પતિ ભીમસેનને મગસાને અધીગી બનેરી દિલિંગા, પારણાને નિમિષે પોતાના પુત્ર ધર્માચાર્યને પોતે અનુકૂળતી રીતે માટે મોકલે છે દિલિંગા એમ જાણે છે, કે પાણવોની પાણુડીમાં ભીમસેન એકલો જ છે, આ રીતે પણુ મનુષ્યની રીતે કરતાં પોતાના પુત્રના હાથમાં તો પોતાનો પ્રાણનાય ભીમસેન જ આરી પડશે, એમ આશા રાખે છે પણુ ભાષામ

સમ્પત્તીચક્ર ભાગ ૧ લી ૨ ૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપારી એન્ડ કંપની, મુમ્બઈ,

માટે વનમાં દૂર નિઃશી પડેના બીમમેનને મને એ ગરીબ શાહજાનું ધન અને દાસ્યમાં આવી પડે છે માની યુક્તિથી તદ્દન અગ્રણ્ય માતાવસ્તુના બાળક શાહજા પાસે તેના તબિયતમાંથી એની માગણી કરે છે. 'મોટાને આપતા ધર્મવસ્તુના પિતાનું અને ન્દાનાને આપતા બહુ ધ માતાનું મન પાટું હકૂ' ત્યારે વચ્ચે રહેનારી પોતાનો દેહ ધટોત્કચે અર્પણ કરે છે આત્મનષણ કરી પેના ધટોત્કચ પામે રગ માગી, વચ્ચે દૂર આવેના મરોત્વર ઉપર જાય છે શાહજા પુત્રને આવતા ધણી વાર લાગી જાયી ઝિયોનીનો થતો ધટોત્કચ 'મધ્યમ' શબ્દથી નેને બોનાવના હાલ મારે છે આ માદ શાહજાને બીમમેન ત્યાં આવી નહોતે છે શાહજા પુત્રને છોડાવી બીમમેન ધટોત્કચના અગમગતી અને પ્રકાર પરીક્ષા કરતો હિડિબાનમમાં નય છે ત્યાં પ્રેમી વપતી એક બીજાને મળે છે

કિન્તુ શ્રી ભાસના મધ્યમ નાટકમાં પ્રથમ પૂજાવે એક એક જ પાત્ર છે મનુષ્યસ્થનિમાં શાહજાના નામનો અત્ય શબ્દ શુભ શક હોવો જોઈએ એમ હતું છે મધ્યમ નાટકમાં કેશવતસ શાહજા પાત્ર છે 'સ' અત્ય શબ્દ તો શબ્દોને જ લગાવવામાં આવતો આમે આદિ આનું નામરાલી આત્મજી પાત્ર કલ્પ્ય હોય, તે શુ મલતી શકે? પ્રતની ઉકેલની પ્રવામાં તો બૂન નહિ થઈ હોય? આ સમયે કાં નિર્ણય થાય તો ઠીક

રા કેશવનાનભાઈના અન્ય ભાષાન્તરોની માફક આ મધ્યમ નાટકને આપનાર અવતર કૃતિ જેવું આપણા સાહિત્યમાં ગણાય તો એમાં કાંઈ બાધ તો ન ઉપજે ક્રૅમ્લિન પુસ્તકોના ભાષાન્તર કરનારાઓએ રા કેશવનાનભાઈની શ્રમ-પદ્ધતિનું અનુકરણ કર્યું ને એ રા કેશવનાનભાઈ હમ્મએ આવી બીજી પ્રસાદી ગુર્જર રાષ્ટ્રને ચરણે ધરનામાં સમન અને શાન્તિ મેળવવા શકિતમાન થાય, એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ

—૨૦ ઉ. પડના. બી એ

ઉપા-“સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ)

લેખક—૧ સોહ પુરુષોત્તમ નિશામ માનડ.

(ચાલુ સપ્તિમ અનિહાનિત ૧૧૧)

પ્ર ૧૧ ૨૭ ૩

લુહુની ફોર.

“નગા દોલતલ બદ સતતા ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧
બરપે નયતાન કે એક આગની નયતાન ૧૧૧”

“તો અહનમે ના તો જન બી હના ભે,
કમે ગીતમ ગરીબમ ગઠન ન માગીયે
દો દીનમી હુદગી હમ, સન ૧૧ મુધારીયે,
બેલદ કમે હમમી, માલ ન હારીયે
અનહાર પીન કબી ૧ દમાના ગરીબમ
કયા ખેન જનતે ૧૧ સનાના ગરીબમ !” —હુઅ.

‘They tell me, Liberty, that in thy name,
I may not plead for all the human race
That some are born to bondage and disgrace,
Some to a heritage of woe and shame,
And some to power supreme, and glorious fame,
With my whole soul, I spin the doctrine base,
And, as an equal brother-hood embrace
All people and for all your freedom claim’
Know this, O man, what is thy earthly fate—
God never made a tyrant nor a slave.
Woe, then, to those who dare to desecrate
His glorious image! For to all He gave
Eternal rights, which none may violate
And by a mighty hand, the oppressed He yet shall save’

—Wm Lloyd Garrison

“ હાજર જનન ઓર રત્ન તન ધરૂ મીતમ

न आहरे तमा एते

જો ધ મે ૫૫ ત ૨ જયમ ગાને વા

‘ਤੇਰਾ ਦਮ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਘੀ ਯਾ ਦੇਗੇ’

ધીર સના એક પ્રગુ િત્ત મર પેત ના ડ અગેસને મજાનની અમજ
 હાજર થતા તેઓ લોકો ન મ પ્રમુ નપાડે, નીન ગેર અગેસીન આ
 આગેસને દતા તેઓ બેતા ત્યા ખાનમારેમની મુનાકાને આના દતા પણ તેમો મે-
 એક નાદ મેરી વામ આ ના અ તે પ મદનના હ નામપર ચોની રો નચે ઉના
 ગખસા નામા આ થા બેસવાને આમન જ ના પચુ અપાડની ચોખી રો આગેસે મીદીઓ
 દતા કે હ ના રમતા દતા, મલ આપામમા મથ મગ લતા દતા કેહ નેલ આ આગેસનેને
 સચોડિ મદેગાદ મામની ના દતા આ મન અપમાન મુો મહાદ આપણા આ નેશ
 લનત નીરો સના હી દ્યા કોધને મનમા ના ના કમીયા કરતા નમી વનારે અપમાન
 સદન હુ પડ એરી મુથા રદ્યા અ તે મસો થવાને નાદ ગલા હમે ત્યા અલપી તેમને
 હાજર કે વાનો દુ-મ આ પો જમા । અ । નીનક નિપાહએની દુકડી વચ્ચે તેમને અદરની
 ચોગાનમા નરકથા અને લાથી મદનના મખન િતાનખાનામા લાવનામા આજા દેશમુખના
 આ વિનાગી મદેનના હેક ખ મા, માોમા નચીઓપર ખાનના નિપાહએ-મેવકો ન દર
 ખના દતલ તેઓ મગરખીથી-તિરો ગરી એમની નચથી પસર થતા આ આગેસને તરફ
 લેવ દતા

ખાન કિનખાળની સુરગાદીપર મહોળ તળીયારે અંગેનીને દુકાને ગાગારનો બેઠો હતો. બે હાલુગીયા મેવામા રાજ હતા તેની પાને ન નાન, બાદન આમિન અને મે નણુ બીજા સરનારો બે હતા આ આગેરાનો તમા દાખન થતા તેમની સાથેના જમાતારે શુભીય પડી મુજબે વરના કથુ, તે પ્રમાણે તેમણે મુજબ કર્યા અને ખાન સામે હાથ બેઠી ઉઠ્યા ખાને આ પતન પ્રગ્નના પુત્ર આગેવાનો તમા મગમ નજરે બેસુ અને વરનાગીથી પુત્રુ " તમાગી રી અજ છે ?"

આ સામગ્રતાં તેમને મુખી હોઈ નગસ રીમેથી પણ દઢ અનાગે બોલના તાગ્યે -
 “હવે અમે જમ્મુનાસને ધાગુ દિવગી ગીરે કે આપ હજુરે તાના આ નગરમા આગમન
 સાગી નિ’શનુ મિત્રાઈનુ નથી એ અમે દારનાને જળ્યુ આપ હજુરે લીવેના સખત પગલા
 અને સખત દુકમેથી આ નગરની પ્રજના ત તનીગીરી અને ગોઝી ભરાયા છે-કચરાય
 છે-હજુર આ-”

‘તમારા ધીકાર થાન દગાફટા-માનનાથી અભાન હયો કોથથી ઉમરાયા છે’
 ‘અન કોથની ઘેલી ઉઠયો’ ‘બાલ્સાકી ત્તા અને કુ-મને લીધે જ આ નગર આ તમારા

પ્રેક્ષકો નાશ થયો નવત્રા સુધી અટકે છે, એ આ કૃતરિત જનનાઓ નાગરીકો તત્ત્વાન્તર
ધારે મુદ્દાથી ત્યાં નાગરી કરમાન પ્રમાણે તેમને તેમની આ નિરરકારપાત નોડડ ત્યજી
અમને પૂર્ણ રીતે સરજી થયા માટે એ ન આપવામાં આવી છે "

દાદોજી તરફે રાનપણે હિન્દ આપ્યો - અમારા ઇશ્વરનુ પરમ દવાનું માનસાદની
જગ જાહેર દવા-માયાપર અને પૂર્ણ વિશ્વાસ નથી અનારા નગરનું ભવિષ્ય આપ નામ-
ના દાથમા સોંપીયે ડીયે "

"દાદોજી, તમારા શહેરનું ભવિષ્ય તો મહાગ દાથમા છે તે તમારા મોપનાથી નહી,
પણ માદમાની કરમાતરી, અને મદા તરી રિપાઈઓના બાગપર! કઈસરતે આ નગરનો
નાશ થયો અટકશે તે મેં મઈ કાન પાવના જ જાહેર દ્યુ છે-અને એક રાનમા હું મદાઈ મન,
મદાગ વિચાર કરું એવો મૂખ નથી અમજ્યા?"

"હાથ, દણુર, પછુ આપે કરે" એ - સગત કોઈપણ રીતે પૂરી કરવા આ નગર અસમર્થ
છે, જાદુચારી ક્રોધ અને આપના કાવને રાત કરવાની તે સરત આ નગર પૂરી કરે શકે
તેમ નથી!"

"તો, ખાતરી શરૂઆત નખત ગાજવાની તી મતતમ? તમારા સર્વ અર્જ મિથ્યા છે.
નાદક વખત શા માટે શુમાવો છો? મદારા દાથમા ચિરાજને મોપો, નહી તો તને સાવકામે
તમારા નગરો મદાગ સૈનિકો જાગી ભરમ કરશે, એ શુ રપણ નથી?"

"હાથ, એ રપણ છે!" દાદોજી બોલ્યો અને તરત તેના હુમલામાં તે ઉચાવી નરદર
ગામિની જાપ પડી મઠ રાતનો દેખાવ ખડો થયો તે સાથે તેના શરદો-અમદારા કરતા
તમાર કામ વધારે સખત છે, તમારે તે આ બોલો સમક્ષ હોકુ નમાની નમતુ પડશે જરૂરે જરૂરે
અપમાન સહન કરવા પડશે તમારો કોવ, તમાર માન તમારે મનમાં જ પાવવા પડશે
આ શરદો કાનોપર અધગતતા વાચ્યા તે દાદોજી નરસ દેશપાડિ-આ નગરનો આ બોરાનો આજ
પીદીભદ દેશપાડિ હતો, તેને કાને ખાનના અપમાનપાક શરદો જેનો એકે એક અક્ષર
અપમાનથી ભરપૂર-તેને કોઈપણ કરતા હતાશ કરતા, કરને અધગતતા વેનસર-તેનું મદાક
માનીતુ નગર-તમારે માટે, મદાગ રજાજીમાટે અમારે કેના કેના શરદો સાબગરા પડે છે!
કેનું કેનું અપમાન અમનુ પડે કે! પછુ નિડપાય" નિશ્વાસ નાખતો "સર્વ મુદ્દાથી ખાન તરફ
જેનો પોતાના અસાજમા નધતા બગેનો બોલ્યો -

"હાથ, અમે શુ કરીએ? આપને અમારી રજાત! દાખરાશુ કરીયે? સરદાર અમારી
નિરાશા, અમારી દીન દશાપર દયાની નગરે જીવો ચિરાજ આ નગરમા નથી અમે રડી
તપાસ કરી શો! કરી પછુ પતો નરી ને કસા છે તે પા અમે જાણતા નથી "

"વાહ, સારી વાત બોલી ગઈ" માન દગી મોલ્યો - "ખાનસાહેબ એ બોલો
અનાક છે-તેમની રાત સાબગરો નહી આમા જઈ અથ ત્યાં "

“હાહા, તમે જે વાત કહો છો તે હું માની શકતો નથી. મેં જ એક જ વાત છે—મને તો શિરાજી જોડો છે—નહી તો આ નગર કાન બાસ્તમખૂન થશે અને એક ગામીને બચ્ચ કરીશ કે તેની નિશાની સુદા રહેવા દઈશ નહીં.”

આ જુનમગરના લુહાખોરો—જુનમી દુકમથી આ આગેસાનોના સંગીમાં ત્યાં ત્યાં બમી રહી હતી હાહાજના ક્રોધની પગીમાં ચાંપણ કોવ લાગેના જોની ઉરો—

“અમે આશા ગમી હતી કે દના મળશે આ નગર હમેશા બાંધાદુ વફા ર છે તે અધારે પા પોતાની વફાદારી લખના તૈયાર છે, અને તેના પુરના નમને અમે આપના તૈયાર છીએ.”

“સુ કહો છો પુરના? આ કાવત્રાખોર કમભાગ્ય નગરની વફાદારીના કા પુરના છે? આ શરો જેની દિનાનો ગળાખોરોને આશ્રય આપે છે, બમવો ઉત્તેજન છે તે વફાદારી!—હ—”

“હજુર, મેં માથાના ફેરા મુકીલગ મૂખ જુનનિવાઓના કાસાસામાં આ શહેર આમેન નથી તેની ખાતરી આપના અમે તૈયાર છીએ.”

“મુકીલગ માથાના ફેરા જુનનિવાઓના કાસાસામાં નાહ બાંધાદી દુકમન સામે દમીસા ઉદા ના આ નગરના લગભગ બે તરફ લોભ આપે તેનાર છે. હથીયારો—પૈસા તમારા મદિરોની કમ ગુલાઓમાં એકલા રનામાં આવે છે—ત્યાં કાસાદારા રચાય છે, અને તમારા શિરાજી અને તેના બડખોર દોશીના પદમાં એ પૈસાઓ અને હથીયારોની રેનો નખાય છે તેનું કમ.”

“હજુર, બેદખરથી વધારે નગરજનો બાંધાદી સેવામાં બાંધાદતના દુસ્મના સામે જના જો તે માટે દ્ર વ આપના પણ તૈયાર છે આપ ફરમાવો એટલી જોની!”

“દ્ર વના લોભમાં નાખો છો! વાહ, આ નગરમાં આ તમારા નીનબાગી નગરમાનુ અર પાડુ એ હું કરી આ પગો પામે ઢગનો કરો તો પણ આ નગરનો એક પણ પંથર કારમ ન રહે આ મુકીલગ જમીનદોસ્ત વગવાને મુકીલગ નહીં આ ઉસ્વન, આ દ્ર વ તમારી પામેથી હું શું કરીશ? જાન તો મહાગ મહાગર વિપાકઓ તનવાર અને અમિના મળી તે જે જુનમગી નહ મહારા વગેરે તો મુ ના છે! મને લાનચ લોભ એ—જ છે—તે જ મહાક મન પૂલ રીને ગમગાવશે—તે ગિવાજી—શિરાજી સરજી થનુ—ને કે દ્ર વાનુ મને માન લોડો છે—તે જ લોભ—તે જ લાનચ—”

“હજુર, આપ ફરમાવો તેટલું દ્ર વ અમે આપના પગો પામે મુકવા તેનાર છીએ.”

નીન નાંખો

“નગરો, તમે કહો છો તેથી મુખમાં પાળી છું કે પણ તમે આપો તોની મો ગલ્લ વાર ને તો અમાગ વરમાં પડવાનું છે.”

“સરાર ગાજુલીથી જે દ્ર વ આપીય તેમાં મજલગ જોર છે પણ આપના આ બનકર, પથી જગતમાં નિગળપુનું નામ જુનમી અતાતરીકે મારો તોના વિચાર ક્યો?”

“ સુખ ગ્રહો, તમારી જીવ ખાલી લાગ્યામાં આવશે ! ” શુભાવી દુર્લભતો ખાન ત્રાહી ઉઠ્યો — “ જાઓ, ચાલતા રાખો અહીંથી ! ” આવી બધ વચ તી વાતોમાં વખત સુમાનવા અમે તૈયાર નથી આ પસા ને અમારા બાલકાદે આનમ મા પોતાના છે, તેથી રડું છી તુ જાઇ તમે એમ મા - ગોપન મુદ્રા નૈયાગ થી તો જો તમો જો - વા હોય તેમના પામે જાઓ નાહક અમારો અમુક નમત મા માટે મુખાવો ઠેક ”

“ કાષ્ટએ અમને મોડવા નહી, હનુર ! ” તેણે મોતી ઉઠ્યો — “ અમે, આ દિન બાગી નગર, હાથ, જે તમની કદમી તુ જા. મનુ હ તેના અમે આજેનાં ડીએ અમારી નમદારી જાહેર કરના, અમારું આ આપ નમન મુદ્રા અમારો માલમે આપની સેવામાં મુદ્રા નૈયાગ વધા ડીએ બી ને ની અજ શુભાવી પણ આપ મરના ને માન ડી નથી અમે અમારી રક્ષાની ખાસતા મુદ્રા રક્ષા નૈયાગ ડીએ અમે છીત અજ કરીએ ડીએ ને અમે વારીએ ડીએ આપ ની માલમા ત નરે રાજગી તાની, તે સ્વીકારો ”

“ હુ ? જોનો જ નહી ? હો બાગી નહી મરના નથી ! ”

દોહડે તગ ઉતર નાયા નરી માનુ નીચુ માખી ઉમો જાનારે નરઆતમા મુજતે અનાજે પા તગ જ દુ અવાજે, માલાયા — “ હનુર, શિરાઈથી ઉતરને દરજે એક બડોજા છે જે માટે તમે એક સગળા તનથી ત્યા ડા જના હમેતા હડખી જાય છે ત નરહર સ્વામિ—અભાજે આ નગરમાં ડે-પણુ માપ જાઓ છે કે તે અનિ લ સાલ-ઉત્સાહોનો પીર છે જા મોનો સ ર-નુગરોનો પીર છે કેન હડખી જાય છે, અનોપ માપ છે કે મા ખુણ વાત-એ માપ તે સર જાઓ છે તે નાટે નોજાએ તમા હડખાએ ગ્યાયા જના તે જટડો છે લાન ગરે ગ્યામઓ જાય થયા-અખત પહોરો હતો, જના આ નગરમાં તે લખન ચક નડ્યો એ જ આપ જુનો ને માછળી પેટે તરી ચક છે વાલસ પેટે કુદી—ચકી શે છે-જેની રીતે આપો તેની રીતે હડખી પણ મરશે તે અભાજે આ નગરમાં કે ”

પ્રકારતાથી હસતો ખાન જો નો — “ તમાર મરેગ મયાદ મે મરતે તમે એને સગળુ કા માગો છો, નહી ? ”

ઉત્તરમાં તેણે માનુ મુખાતુ “ હા ! ” એ જાન ર માં ઉચ્ચાના તેના એણેમે ના પાડી આ જ આગેરાં પક્ત પૂરી નેના, આલાભરી આખોએ આ જુભી-જે મા પામમા આ નગર અભાજે સપાળવતુ હડ તેના જુભી-મા મા હુ વિચાર ચાલતા હતા ને જોના તેના મરેગ તરફ જોઈ રજા

ખા. મિયાનમા પડો તેના મર નેના ચમ મા તાગસ બેઠપાનામાં ખાનની પાઠ જના ભાગમાં એ ખડ મા ખુણા દારો પર ચક નાખેનો હતો, તે સજની અ ગી કાઇ હુ અથી રીવાતું પ્રાણી હાથ તે પ્રમાણે નિ ચામતો અરાજ આ પા થા ન, કોધ ની જો રજો અને તેના એણેમાથી આપનાચ શમેતે નીકળતા અટકા—

“ કટના ખતથી તે ત્યા ડે ? ” ખાને ધીમેથી પૂછ્યું

ઉપાનત (સમિત નવચાયા) ૩૨-૦-૦ એન એમ મિપાવી એન્ડ ક ની ન્યાય

" પ્રથમથી જ " જાહેરે ધીમે-ધીમે ઉત્તર આપ્યો

" પણ આ સ્ત્રીએને માથાના નાપક પ્રસંગ નથી "

" ખાનસાહેબ, તમે હવે આ જાહેરની પુત્રીને ઓળખતા નથી તે સરેરાશના-ખૂની-આ ચ જાન-નરહર-આમિને સખત શિક્ષા નવી જોઈ જુ રાજ યોગે "

" તેને ફાંસી લાડે વટકાવે તો જોશે તેને જે જોઈએ તે મળશે અત્યાર તેનાથી જ આપણે આ રૂતેલ મેળવી લાગ્યા ! "

આટલું બોલી આ આગેવાનો તરફ રૂ તો મગરૂરીથી ખાત બોલ્યો—

" તમારી આ સરત-અર્થ માન્ય કરામાં આ છે—બોલકા હુડમા હુ તે જિનકાર હુ " આ હશે જાણીઓના રીકા રૂંગાપર આ માતા છુટકાગના ચિ હો પ્રસિત થતા જોઈને કૂર અને કટાર અદાસ્ય કરતો આગળ મો યો —"આટલામાં જાન-મા આવી ન જાયો આ એક માણસને તાત્કાલિક નરહર જોઈ, આ આખા ના નો ના નરહરો આન હુ પ્રમાવસ માગતો નથી અરુ છે, એ મહારા હાથમા આવે એ અનિયત હુ હા શિયા-થી ઉતરતે દરજ્જે આ મુખે નરહર-મેતાન મહારા હાથમા આવે આ દરજ્જીત છે તેને ફાંસીએ મહારાસમાં ધક્કો આન-દ આનને ખરા પણ આ જાણ્યો નગરને મુકા કરુ એ બીજી વાત છે ! એક જ વાત, નાગરિકો અબો જિવા હુન જટખો કે, માટે તેની શિયા તરીકે આ તમાગ અપિત નાગરે આજીવનમ રામાં આનને દા, હુ તમારી અજ જિનકાર હુ, એમ ન કહ્યું છે અને તે હુ જિનકાર હુ આ તમારી જાન નરહર મિના જતામાં તમને તેની મિત્ર પ્રમાણે તમને મળશે તમામ વગે માગી જરમ જવામાં આનને તમારા પેલા માનમતા હુમ પેલામાં આનને તમો તમને કનક નામાં આનને પગ આ સેતાન નર હને અમાર રવાણિન કરતો તો રિપાલ્યો હુમ કરવામાં નાનો તમાગ દરકેદરેક માથી એક છોકરી, એક છોકરા અંતે એ નરીન એટલો જયાનસ અંતે જાળી બીજા બંધાને કતન ક ના-જાયો આ મહારો ડેનટો હુમ છે જાયો અંતે નરહરને અવ અમારે રવાણિન કરો, જાયો "

તે C યો, અંતે દસમ તરફ હાથ દેખાડ્યો આ છ જાણી જિમ જેવા-શબ જેવા દસા-જેઓ શુ રૂ ર અ જી, આ માગી અંતે જિમ દટુ તેઓ ભાગી હુમે મેને માને લકરીમાં ખાતા નુરતા પગે જટાર પગા

" જાણ્યા ! જાન અમનની અપને પાતમારી રૂ રીકા કેા દમ આગ કે હુનોની રખનાતી કર ર "

પ્રમદભ ૨૮ મુ

જે ચિન.

" Spinning ' Spinning ' Oh, Fate is never idle in the working of her distaff, the turning of her wheel "

"Destiny never opens one door, without closing another"

*"Conscience, the torturer of the soul, unseen,
Does fiercely brandish a sharp scourge within,
Severe dictates may keep our tongues in awe,
But to our thoughts what edict can give law?
Even you yourself to your own breast shall tell,
Your crimes and your own conscience be your Hell"*

“અજ્ઞા વીગ, ગે કુલ નિ ૥ ૥ જહા કે ગતી ચમ ૥ મે દેખા,
હમેશા ખાંદ જ રામ ૥ ૥ ૥ શુનશુને, નગમા જનમે દેખા — અજ્ઞા
જન્મે હય દીનકી માર્ગ દામીન, ઉન્નીપે બન્ન મગહયના હમ,
જાગી નમે પિતી દેખી, અગોષિ મે દા પાવ ૥ તાનિમ ૥
નયે ચતન ૥ મીનમ, હમેશા તગી ચખે પ્રેહનમે દેખા — અજ્ઞા ”
“ તાનિમ ”

‘ ગર્ભ માળા ચાલી મુજ હુ યમા ન મની
તિનુરી દોરી ડાન ઉચ્ચ માગ નિદરતી
વિભા વેતો પીતી મરે આપણ
હુ અણ પેરી, હુ વ નહીં મતો મુગ આજી

આ પ્રણામ આપણે મેં મિત્ર તોડાનાં ઉંચા-સુવાળાં જાણેલાં અસામાન્ય
જેઠાનાનાની પડાસેના ઓળખાયા અતી પાઠ્ય મેં જાણી, તો જોનાર ચિત્તે
કુચેગીમાં બનતાને બનાવે તાત્કાલીનો સાબળતી હતી તે બધા અસારે તેની દામી આનંદી
વિસાસ થીજ કોઈ પણ વ્યક્તિ નહોતી તે ધક્કે ઉપે વેળાના આગેસો અંતે જુનમી
રાજમનાં વચ્ચેના તાતાનાં સાબળતી હતી, તેમની વચ્ચે મોનાતો દરેક નેક રંગ
તેના અસ્તિત્વ માં હથેલી મારતો તે જ હથેલી જ પાતો તેને કોઈ પડા લાગે અંતે
ન બની ગમપાથી તેના ઓળખાથી હુ બને પડોટથી નિશ્ચય બન્યું પથે

“ હાથ કહો તો મળે જશે નય જમન જન નય
મેઢ ન જશે પાપી છુટા, જામે હાથ મમાન ”

“ भूत-लोक, जिस उत्तरो द्वा द्वारी आन,
ने वन-रंग-तट-तट ने द्विग-लोक-लोक ”

આ સર્વ તેનું કૃત્ય ! મ્હારું નહીં ! હંધર અમશ્વ આ મ્હાગ મનોદેવતાને સાક્ષિ રાખી-આ મેં કહ્યું, તેથી નિઃદ્વં બીલુ કાષ્ટ છુ કરતી નથી હજી પણ કરાનો પ્રસંગ આવે તો તેમ જ હર્ષ-મ્હારા બાલશાહને, મ્હારા વશને-તુજો માટે પ્રાણ આપનાના અને સેવા કરનાના લીંગના શપથ હું કદાપિ ફેરવું નહીં-મ્હારા પ્રિયતમ ! એ તો જેનું જ બેધએ આ સર્વ તેનું કૃત્ય ! મ્હાડ નહીં ! તેનું પાપ ! તેનું જેનું સર્વ છવન, ખૂન, બક, કાલસા આ જ ! માટે સમરતુ છે, -એ મ્હારી આબોમા ધૂન પાખી દુ જેને મ્હારા પ્રાણની પણ નધરે જાના શકતુ તેનાની કોઈ પ્રમા તેમજો વિશ્વામરત કરના મને બન્યાનતો તને તેનું આ કૃત્ય ! ખાનમાદેવનો કોર ઇન્સાર-ખરો ઇન્સાર આ બાબે નમ પગ દુગાળો કે તેનું પાપ એ મજબોરો ગજનસના સામે મનનુ રચનાત લૂગા માટે ગીર કે મ્હારે માને નાહી ! આ કૃત્ય માટે નો મો એક નમ દુષ્ટીવાર નિર્માણ કરી કે ન તો મ્હા કૃત્ય બનતી કે ”

આ વિચાર તે મારે કરતી હતી તેના બન કરણમા તેજો મનોદેવતા તેણે પોતાની ખી ઈન્સાર મનતી કે, પોતાનો તોય મિનન નથી એમ આજિ પુ તો ખાત્રિ આપતો હતો, તેના પિતાએ તો ઉત્સાહથી વધારી હતી ખાનમાદેવે જી ! રખાણુ કો છાપે ચક્રાવી હતી, અને ખી રાજગમનિ- આ સનુ ચા નમો કે ખગેર ઉત્સાહિત રામદેથી નસતી હતી, તે પણ તેના હ વના છેક ઉત્સાહમા તેના આ કૃત્યથી આ ગરિય લોકોનો નાશ અને, આ ગમનુ પામોગિનાન ના રહે, આ લોકો ગામો આમે મરો એની રીત તેમના તરફ દસાની તાગી પ્રગી તો તારતો કુ ખમાગતો અસલ વેનામા કુનાની હતી

બધાએ ખાત્રિ રાહિ જોના આલોચોને નિગરથી જવાનો આતા કુમારી, અને તેના વિના મારે નમ મ ના માથે મારો નખત મરિયાન રીત રત ઉડ્યો આ તો તેજો કચેરી ગી ગયા તે મારે મરના મારિ પણ ઉત્સાહિય મો પ કી ગહી તેજો એનુ તાનુ કે તેજા પગ પોનો જમો કુગીને મે મ્હાગ ઉડા ખાટો થયો કે આ તો તે તર ને નજર મારો તો જગર મો તે પકમ મુગી પ મે તો તણુ જૂન દષ્ટિથી ને તેની હતી એક બન દસ હતી જગર સમગ ખુ થનુ તણે જે ને નિતાર જેયો તેથી જે આલ તે ખાડા ને નેજો દોર એમ નનુ-નનના પગ ન દેખાર એરા બધમ કૃતિએ ના ચિત્રા તેની જગર સમગ ખુ થના આ તેના નજર સમગ ખુ થના અતિ બપાનમ બપડર ચિત્રા પોરી પોતે સ્ત્રીચીસારો પા તો દોર એમ તાનુ, આ તો તે જના પણ તેના આભાથી બધા કાલ રહે ના જસ તાગર- ‘ આ તેનું કૃત્ય ! તેનું પાપ ! મ્હાર નહીં ! આ લોકો ખુના- પ ખી, તેજા પોકાના તેના સગાઓની-તેના નગની-તેનું પાપ તેને સિરે ! મ્હાર નહીં !’ એમ મોનતા પુછ ઉતી આ જમીનપર પ ના નાગી ત્યા આનગી મે તેને પકડી લીધી અને મોનપર પ તા બનારી આ પામેની ગાદીપ તેના અશુદ્ધ સારને ચુના કુ

તે પુત્ર અગત ન પુલ્હિમા આતા તેજા પોતાનો પિતા મરિ -હરે આ આનુ તાથી પિતાના લક્ષ જેનો પતાની પમે જે પો દેખાશે, આ તેના આ મરો નો પથા “ જેડા

નહીં ? હું ખરે જ હીનગીર છું કે ત્હારા સામગી તો અહીં લા યો પુની મ્હારી તીન ઇચ્છા હતી, તેથી લાચારીએ મેં નમ્યુ આપ્યું અને તને અહીં લા યો પણ અતારે આ દિનભાગી આગેરાતોનું ક્યન જાગે કાને પડવા દેરામાં મેં કુલ કરી હા તું મ્હારી ખરી પુની છે—મા નતી હા છે આ જાનવાળેર ગાંગેરો જરાયર સિક્કા થતી જોઈએ મરોછના ખુનનું વેગ દેરાનું જોઈએ, ત હારી તીન છતાસા હતી, ખર ના ? તે પૂછ થયો તા ખત આતી પહોંચ્યો આ જ પેલીઓ થયા આપણા રેરો પૂર્વ જદના લેનામે પણ કદ જે, ત્હારા તે મુખ પતિનું સુ થયું ? તે ક્યા છે ? તું વિધવા થઈશ કે સગા ગીશ તે આપણે હવે તરનમા જોરાનું છે જે તો તેકસા છે ? "

તે ગમ્મતમા જો યો જો ફૂટાથો ત્યો તેની પુની મે રોની આમે જો શીમાક્ય મ્હેર તેની સામે નજર કરી તે એક નીસ માત્રી મેળ ન થઈ ગઈ જાન આજો નતી પોતાની જોનુક પુની તર જોઈ રહ્યો

x x x x

*"Slaughter far worse than Egypt's Plague
Claims sons from every side"*

*"The brave unfortunate are our best acquaintance,
The sworn us virtue may be much distressed,
And give us their examples how to suffer, —Traneis*

" મરદા જા મહીમે પ્રિયમતમે મડગા,
નામગીન તે જા, ગરાન ક ગા "

જીનું નિન-આબયમા પડના દિનભાગી નગરથો જે માન ર આવેના ખડિરે મરિ જા જા ગમે કુત મડગા એક થયુ હતુ જા આજ રાત્રે આ વખતે મે જ સગમ પા એ થયુ જોવા છે કામે એ જાનાર પોતાનો સરદાર જતાવેનો નગરરજામિ મરિના જોનાપર બેરો છે અને જીજ વીરો તેની આસપાસ વિગાઈ મેડેના ઉમેના દષ્ટિએ પડે છે દાદાજી નગમ ની નગમ વગેરે જાન સામે થયેની નત રીત ખુનામાત્રા કવી નનજાવી તેમજ જેનુ પુત્ર થના નગરરજામિ જો યો - ત્યાં એજો આપણી માગણી વિચારી નહીં ?

" હા " છીમે જલુના મુખમાથી સામે ઉચાગ નીકળે

" તારે હવે આપણા જાના મરો ના થયે તે જીજાવવા એ ઉચાથ થી નાજ વિચાજ મદાગાજને જાતી જાનો મોવજ એ સિવાય જીને એ જારો નથી "

" હા, એ જ જાનો જા નિ ર છે "

નિનના કા રા ર ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાત્રી એ ક ક ની મુખાલ

શાગાઓમા તેવાની પરિક્ષામા શિદ્ધાંતની મગઝરી જણાવ આવે છે-અને શિયોમામ્મ શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે આવી મિથિતિમા નાગકમા જ્ઞાનવાનસા સત્વરે વિકાસ કેની રીતે પામે, એ વિચાર કરવા જોવો પ્રભ છે રનાભાષિક ગીતે જ પ્રત્યેક જાળદ અને મનુ રમા આજ્ઞશક્તિ હોય છે એ આજ્ઞવલ્લિત જન્યુન હોય છે ત્યારે જ નાન મેળી શક્તિ છે અને જાગક રમનગમતમા તથા આનંદમા હોય છે ત્યારે જ તેની આજ્ઞશક્તિ જન્યુન હોય છે માટે જાગકોની રમતગમન, તેમની આનંદવૃત્તિ-એવા પ્રસો તેમજો કરેની બૂનો કે કાયને પદ્ધતિના નામ નીચે તોડી પાડવા એ અત્યંત લયકર અસૂમ્ય ભૂત છે

વિદ્યાર્થીઓના મનની સ્થિતિ ઉત્તમ પ્રમાણના હોવી જોઈએ શિક્ષણના દૃઢરૂપણાનું એ
પરેડુ બીજ છે તેનું ચિત્ત દગાયકું, ખિન્ન અથવા ઉલાસ હોય તો તે કોઈપણ જ્ઞાન મઠણ
કરી શકે નહિ તેનું મન ત-ન મુખ્ય ચિન્તનમાં હોય તો જ તમારા શિક્ષણનું ઉત્તમ દૃઢ
આવશે સાજામની શિવમની છ-ના ન હોય, અથવા એક વિષય ત ક તેની પ્રગતિ ન
હોય તો તેના પર વિશ્વસનો ભાર નાખવો એ કેવળ જૂનમ છે

એક જ બાળકનું આપણે મિત્ર બિન થયે જો છતાં જુદા જુદા સમયે નિરીક્ષણ કરીશું તો શુભલાગે? એક જ બાળક કેર હોય કે સાન અને નાગામા હોય કે સાન કેવો જલાય કે? કે તેમ છે સારે ખુ ના દીનથી તે વિવિધ જનના પ્રશ્ના પૂછે છે તેની અસાદા પૂરી રીતે જાણ થઈ હોય છે મનના વિચારો તે અમ્મણે જાણ કરી શકે છે તેના મનપર બાળક દ્વારા વિનમે કે તેના મેલોમા તેજ અમ્મ હ, પ્રત્યેક બાળકની માહિતી પોતાને મળવી જોઈએ એમ તે સ્પષ્ટ જણાવે છે અને એ માહિતી મેળવવામા જ પોતાનું સર્વ કુખ સમાયેલું હોવાનું તે પોતાના વર્તનથી જતાવે છે

હવે એ જ માગતો સાધામા કેવો જણાય છે તે જુઓ ! ત્યાં જોતા જ તમારા મનમાં આવશે કે, એ કાંઈ માફનો પાકેનો ગ્રાખી કે, તેના વસ્ત્રપર ભવનો નિવાસ છે, પોતાના રીંથી તે અન્યના સમ્મ, વિચાર ગમેરેતો જેમતેમ જાગડાડે છે એ જાગડાડુ કાર્ય ચુક્યાય છે કે ' રૂપો હવે ' એમ જ તેને જાગતું હોય એમ તેના વસ્ત્રપરથી જણાઈ આવે છે, પોતે શુ માગતા છે તે તરફ તેનું નજ દાઉડી પછા જો જાગડામા તદ્દિ આવે તો માર પડા એના ભવથી જ તે ન જડે કે, માફગયાય ની સંમિતીને સ્પર્શ કરતા જ તે જોય પોતાની પીડપના ગદમા સંચિત થયા લાગે એ ભવથી પોતાનો જ્યાગ કર છે તેની જ રીતે તેના વસ્ત્રપર હ હમેશ સંચિત થવાની રીત ઉપગી રહી હોય એમ દેખાય છે એક જ જાગડામા આ મે ચિત્ર જોયા પછી તેમાંની કંઈ સ્થિતિ શિશુજી મારે ઉપરથી ને કે અને કયા આગકનો નિકાસ અધિક વેગથી થશે, તેના વિચાર કરવાની જરૂર જ રહેતી નથી

જે બાળકો એવી સ્થિતિની શાળાનો અનુભવ થયો ૧૫ મુખી મેમ્બરે ૩ તે બાળકોય તેની અસર તેમની ઉત્તર ૪૫માં પણ સ્પષ્ટ જણાય છે એવાં બાળકોની કંપનાશક્તિ પાંચ નહ મેમ્બરો દ્વારા છે અને તેમનામાં સ્વતંત્ર જ્ઞાન થતું નથી તેમની વિચારશક્તિ નહ

संस्कृत-समालोचक.

अनुद्वेष्टा नाम सत्य प्रियहितं च यत् ।
 राजाध्यायाभ्यसनं चैव चाख्यं तप उच्यते ॥ म. गी. १७-१५
 पुस्तक २५ भु.] अनुसार्ध, म. १८-२०. [अंक, ७ मे

नयी—न. अमादास कुलाभीनम जनी, भी. ओ.
 ग. अरुणशर नभेशर पेया, भी. ओ., ओलओय. न
 प्रकाशक—रा. रमणीयसम जोनरनगम विपाटी.
 विषय. विषयानुदमश्रुका.

२. जीतानो आदेश
 ग. मोतीवास कोशानामडेवा

२. आपणी श्रीजोनी जयी डेणवणी
 ग. आदेशान अभनवानदेवे, भी. ओ.

३. विचित्र वील
 ग. पुण्डरीक थाभनराव भरेना ओम ओ, ओमओन भी

४. पुण्डरीक जागिल्लन अने नर्तमानपत्रो अने आतमीदारे
 ग. अण्यन

५. समायची नाटक
 ग. नतिपतिगम उच्चमराम पेया भी ओ

६. आपणो-उत्तम धर्मो श्रीओ के अरनंत ?
 ग. नमकेनान वर्यनान देसा

७. अन्धानलोचन
 १२. धन-गेडाए, याने जेअननो माधी. १३. इतेह केम

मेजरगो ? १४. पारसमणि याने हृदयनेग १५. हृदयतरंग
 १६. अरुणशीतार्चन

१७. (त्रिपाटी)
 १८. अचरितप्रतिज्ञा यात्रा अनिदासिकेवान

ग. शर-पु-गोणम निश्राम मानश
 प्रियतमनो-एतरे-इत्य

ग. अन्धान-अभ्याभा-हमार्क, ओय ओय ओ ओसे
 १९. २०.

पारि-लोकम-वृषीआ २,
 हृदयनान मंदा-शीवीम ओई ३. मंदाडीमात शुद्ध अची किमत देस पात्र.

તે મળી ચકતી નથી. શિક્ષણ પદ્ધતિનો નિયાર કર્ન્ય હોવા છતાં તેનું મુખ્ય અગ માનક છે માટે બાળકની માનસિક ગ્રિધિનો અભ્યાસ કરવાની ખામ આનમ્-તા છે પરંતુ હાનના મિષ્ટાભિમાની શિક્ષકોને તેનું ભાન પણ હોતું નથી પોતાને ગમે તેવા માર્ગે તે બાળકને શિક્ષણ આપે છે અને શિક્ષણનો ઉપયોગ થતો નહિ હોવાનું જણાઈ આવે છે અને પોતાના માર્ગમાં ફેરફાર ન કરતા બાળકોનો સ્વભાવ બ નસાનો તે પ્રવળ કરે છે- તેમનો એ પ્રયોગ વર્તોના વપ આ વા કરે છે અને શાળાગૃહ અભ્યાસમાં પરિવર્તન કરવાની પ્રયોગશાળા અને છે બેરોડાશાળા-વસ્તીગૃહવાળી શાળા સમઘી પણ મારા નિયાર નિમેષ અતુકૂળ નથી બાળકોને સ્વગટે સુખ-આનંદ જણાવ છે તેનું કારણ એ છે કે ત્યાં માતાની કાળજી અને સર્વ કુદયના પ્રેમની તેમનાપર દૃષ્ટિ જણાય છે સારૂ અન, સ્વચ્છ ખાણી અને સુયોગ્ય વ્યવસ્થા એકલ કુદય અને વિશેષત માતાની નિતાને લીધે બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે સામાન્ય રીતે એવું કાંઈ પણ જગ્યાએ બનતું નથી કે માતા પોતાના બાળક સમઘી નિર્લક્ષ કરતી હોય અથવા તેના ખાનપાન માટે ચિંતા ન કરતી હોય જેટલી કાળજી અને ટાપીપ વધારે હોય છે તેટલું જ બાળકને અધિક સુખ હોય છે તેથી વિવિધ ગ્રિધિ હોય છે ત્યાં તેટલું જ ઓછું સુખ હોય છે કાળને લાગને કે એ વાન નિરોધ લક્ષમાં લેવા જેની નથી પણ એનકજાડરના ઇતિહાસ કરતા, ક્ય ભાષાના જ્ઞાન કરતા, શિક્ષણની દૃષ્ટિએ એ ઝીણી ન કરતી કેખાતી વાતો અનિક મહત્ત્વની છે વસ્તીગૃહયુક્ત શાળામાં એ ઝીણી વાતોપર ઘટ્ટુ ધ્યાન આપવામાં આવે છે તે સૂક્ષ્મ અવલોકનથી સમજાવ તેમ છે ત્યાં રહેતા તોમ્મ સાકરો ફગની આપેના ધોમ્મો ચાને છે તેમાં કંઈપણ સારો નરસો ફેરફાર કરવાનો તેમને કદી વિચાર જ થતો નથી આથી તે સ્વ-જ્ઞતા રાખે જેટલી ખરી અને જે અન્ન પીરસતું હોય તે પીરમે, એમ જ બુદ્ધિ નજરે પડે છે નેકી કરેની યાદી પ્રમાણે પદાર્થ તૈયાર કર્યા એટલે તેમનું કાર્ન પુર થયું પછી તે પદાર્થ કાચા છે કે પાકા તે વિશે કાંઈ કંઈ પુછતું નથી

નિયાર કરતાં હાનની શિક્ષણપદ્ધતિ એક જ કુટુંબ તત્વપર આનતી જણાય છે હજારો બાળકોનો જીવન પથ ઉત્પન્ન કરવાનો હક્ક એક મનુષ્ય અથવા એક મનુષ્ય મહાળીને મોપેને હોય છે એ દૃષ્ટિએ સર્વ શાળા, વસ્તીગૃહ અથવા વિશ્વવિદ્યાલય સરખા જ છે બાળકનો જન્મ થતા જ તેના શિક્ષણનો આરભ થાય છે થેગ તે જ પ્રત્યક્ષ બનહાર જીવે છે, તેમાં પણ એનું શિક્ષણ કાર્ય આનતું જ હોય છે હાલની શાળાઓ એવા પ્રત્યક્ષ શિક્ષણમાંથી બાળકના જીવનના ચેજના પાય છ કનાક બા કરી તેને એક સ્થાને પુરી ગખવાનું કાય કરે છે માનવ જીવનનો એ કાળ અતિ મહત્ત્વનો છે, પણ નર્તમાન શિક્ષણપદ્ધતિ એટલાથી પણ વૃદ્ધ થયેલી જન્મતી નથી ત્રણ ત્રણ વર્ષના બાળક માટે પણ શાળાઓ સ્થાપવાની તૈયારી થતી જણાય છે હવે ઉછરના બાળકને એ-જીનની મદદથી કૂધ પાકેને તે સાથે જ શિક્ષણ આપવાની એક જ શાળા ન નીકળે તો મોકુ ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ હાલની શાળાઓમાં કંઈ ખામી

થયેલી હોય છે તેથી પોતાની જાતે કોઈ પણ જાતનો વિચાર અથવા કલ્પના કર્યા વિનાય તે આખી છાત્રી સુધી પરકીય વિચારોનો ગણગણાટ કર્યો કરે છે એ શિક્ષણપદ્ધતિથી બાળકનો માનસિક વિકાસ અટકી જાય છે ત્યારે ધણીવાર એક જ ચમત્કારિક દેખાન નજરે પડે છે તે એ કે, “મૂર્ખ વિદ્યાર્થી પહેલા નજરે બેસતો જણાય છે ત્યારે હુશિયાર બાળક સરથી છેલ્લો પડી રહે છે” આ કથનનું મુખ્ય તાત્પર્ય એ છે કે, જે વખતે બાળકનો મનપર કોઈપણ પ્રકારનું બાબ દનાણું હોતું નથી-તેનું મન તદ્દન ખુલ્લું હોય છે તે જ વખતે તેની ગાદકશક્તિ પૂર્ણ બીનેથી હોય છે જ્ઞાન સપાઈન કેમ કરવું તે તે જ વખતે તેને સમજાય છે માટે શિક્ષણપદ્ધતિ તદ્દન નિશ્ચિત અથવા નક્કી કરેલી હોય તો તે ઉપયોગી નથી તે પદ્ધતિ હમેશ પ્રયોગાવસ્થામાં હોવી જોઈએ અનુભવ થતો જાય તેમ તેમ તે બદલાતી જતી જતી જોઈએ અને તેના મૂળ પાયામાં મુક્તવૃત્તિ હોવી જોઈએ નાળકો પોતાની આદ્યનો સંપૂર્ણ અમલ કરે અથવા તે કોઈ જાતનો કાનાદલ ન કરે તે માટે કડક નિયમ આચારમાં મુક્તવાથી શાળાગૃહ બાળકોના ઝળનું એક સ્થાન થઈ પડે છે અને તેમની લુદ્ધિ મદતવા પથે વળે છે

જર્મનિની પ્રાથમિક શાળામાંથી અભ્યાસ કરી બહાર નીકળેના વિદ્યાર્થીઓમાં એકે ને બે જણાઓ શાળાથી એટલા કટાણેલા હોય છે કે, તેનું નામ કાદતાં જ તેમનું રક્ત ઉઘળી આવે છે એમ થનાનું કારણ શાળાનો કડવો અનુભવ એ જ છે મારા આ કથનની પ્રતીતિ પછાત વર્ગના બહેલા લોકો કયા પ્રકારના પુસ્તકો વાંચે છે તે જોવાથી થઈ સરો કેવળ શૌંચમાં જ નહિ પણ સર્વ યુરોપમાં વર્તમાન સમયે જે શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રચારમાં છે તેનું સદમ નિરીક્ષણ જેમણે કર્યું હશે, તેમના વક્ષમાં એ મુદ્દો આવ્યા વિનાય નહિ રહેલો હોય કે, સામાન્ય મનુષ્યોમાં જે જ્ઞાન દષ્ટિએ પડે છે, તે તેમની શાળાના શિક્ષણનું ફળ ન હોઈ તે તેમણે જુદી જ રીતે પ્રાપ્ત કરેલું હોય છે અને તેઓ શાળામાં જે મૂળ ભૂતતત્વો જાણેલા હોય છે તે તેમના વ્યવહારમાં કોઈ પણ રથે જણાતા નથી

સામ્રાજની શાળાઓની રચના જોઈતું તો જણાઈ આવશે કે તે બાળકનો સમગ્ર વલક્ષમાં ગાળી દેરી હેલી નથી પણ શિક્ષકની અતુલતા માટે કરેલી છે બાળકોને જોનાવા બહુ જોઈએ છે, તેમને નિશ્ચિત એમી રહેવાનું પસંદ હોતું નથી અને તેમની આનંદવૃત્તિ પ્રત્યેક પત્તે ઉપરી આવશે માટે આનંદ હોય છે નાસ્તવિક રીતે તેમની એ વૃત્તિ શિક્ષણ દ્વારા પૂર્ણ નહીં થાય છે એટલું જ નહિ પણ તેની અત્યંત આરંભકતા હોય છે પરંતુ નાળકો એ વર્તન શિક્ષકો પ્રતિકૂળ હોય છે તેથી તેમની મગવડ માટે વર્તમાન સમયના શાળાઓ તુરંજને આજે રચનાઈ છે શિક્ષક પ્રથમ કરે, નાળકો યત્નથી માફક ઉત્તર આપ્યા બદ અને દ્વિતીય પગ જોડી નાંડવાના પુર્મણની માફક બેસી રહે, એ વર્તમાન શાળાનું વર્ણન છે દાશની પદ્ધતિમાં બાળકો માટે શિક્ષકો નથી, પણ ચિત્તકો માટે બાળકો ઉત્પત્તિ મળેલા છે કોઈ પણ પાનની આપણે મહિત્તી બેળવણી હોય તો તે પદાર્થનો અભ્યાસ કર્યા વિના

મારી વીસ વાતોએ (સચિત્તવાની અર્થ) ૧-૦-૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

તે મળી શકતી નથી. શિક્ષણ પદ્ધતિનો નિયાર કરી પાછોના જતાં તેનું મુખ્ય અંગ બાળક છે માટે બાળકની માનસિક સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે પરંતુ હાલના મિથ્યાભિમાની શિક્ષકોને તેનું જ્ઞાન પણ હોતું નથી પોતાને ।મે તેવા માર્ગ તે બાળકને શિખાવ આપે છે અને શિક્ષણનો ઉપયોગ થતો નહિ હોવાનું જણાવવાએ કે જાના પોતાના માર્ગમાં દેરફાર ન કરતા બાળકોનો સરખાવ બદલાવો તે પ્રયત્ન કરે છે- તેમનો એ પ્રયોગ વર્તોના વા આ વા કરે છે અને સાળાગૃહ સંભાવમાં પરિવર્તન કરવાની પ્રયોગશાળા બને છે એડીંગશાળાન્વસ્તીગૃહવાળી શાળા સમગ્રી પણ મારા નિયાર વિશેષ અનુકૂળ નથી બાળકોને સ્વચ્છે સુખ-આનંદ જણાય છે તેનું કા ગુ એ કે કે લા માતાની કાળજી અને સનુકમતા પ્રેમની તેમનાપર દૃષ્ટિ જણાય છે સાઈ અન, સ્વચ્છ આણી અને સુયોગ્ય વ્યવસ્થા એકદમ દુકુળ અને વિગેયત માતાની હાતાને વીવે બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે સામાન્ય રીતે એવું કોઈ પણ જગ્યાએ બનતું નથી કે માતા પોતાના બાળક સમક્ષી દુર્વેલ કરતી હોય અથવા તેના ખાનપાન માટે ચિંતા ન કરતી હોય જેટલી કાળજી અને ટાપટીપ વધારે હોય છે તેટલું જ માળકને અધિક સુખ હેલ છે તેથી વિચરક મિથિ હોય છે સા તેટલું જ એણે સુખ હોય છે મળને લાગને કે એ વાન વિરોધ લક્ષમાં લેવા જેની નથી પણ એનકાડરના ઇનિહાસ કરતા, કય ભાષાના જ્ઞાન કરતા, શિક્ષણની દૃષ્ટિએ એ જીખી નજીરી દેખાતી વાતો અધિક મહત્ત્વની છે વસ્તીગૃહયુગ શાળામાં એ જીણી વાતોપર કેટલું ધ્યાન આપવામાં આવે છે તે મૂલ્ય અનુકરનથી સમ- જ્ઞય તેમ છે ત્યા રહેતા નોડ ચાકરો કરાવી આપેના ધોગજો ચાને છે તેમાં કઈપણ સારો નરમો ફેરફાર કરવાનો તેમને કદી નિયાર જ થતો નથી આથી તે સ્વચ્છતા રાખે તેટલી ખરી અને જે અા પીરસતું હોય તે પીરમે, એમ જ બુધા નજરે પડે છે નંકી કરેની યાદી પ્રમાણે પદાર્થ તૈયાર કર્યા એટલે તેમનું કાર્ય પુરૂ થયું ૧૫૪ી તે પદાર્થ કયા છે કે પાકા તે વિશે કોઈ કઈ પુત્ત નથી

નિચાર કરતા હાલની શિક્ષણપદ્ધતિ એક જ દુષ્ટ તત્વપર ચાનતી જણાય છે હળરો શાળાકોનો જીવન પથ ઉત્પન્ન કરવાનો હક્ક એક મનુષ્ય અથવા એક મનુષ્ય મડળીને સોપેવે હોય છે એ દૃષ્ટિએ સર્વ શાળા, વસ્તીગૃહ અથવા નિશ્ચિધાનય સરખા જ છે બાળકોનો જન્મ થતા જ તેના શિક્ષણનો આગલ થાય છે ઘેર તે જે પ્રત્યક્ષ બનહાર લુવે છે, તેમાં પણ તેનું શિક્ષણ કાર્ય ચાનતું જ હોય છે હાલની શાળાઓ એના પ્રત્યક્ષ શિક્ષણમાંથી બાળકના જીવનના રોજના પાય છ કનાક બાદ કરી તેને એક સ્થાને પુગી રાખવાનું કાપ કરે છે માનવ જીવનનો એ કાળ અતિ મહત્ત્વનો છે, પણ વર્તમાન શિક્ષણપદ્ધતિ એટવાથી પણ તૂટ થયેવી જણાતી નથી તથા તથા વર્તોના બાળકો માટે પણ શાળાઓ સ્થાપવાની તૈયારી થતી જણાય છે હવે ઉઠરતા બાળકને એનજીનની મદદથી દૂધ પાછને તે સાથે જ શિક્ષણ આપવાની એક જ શાળા ને નીકળે તો મોડું ભાગ્ય જ કહેતું જોઈએ હાલની શાળાઓમાં કઈ ખાખી

અશામિરિનો જળ (સચિત્ર વર્તા.) ૬ ૨-૦-૦ એન.એમ. ત્રિપાઠી, એન્ડ કંપની, મુંબઈ

થયેલી હોય છે તેથી પોતાની જાતે કોઈ પણ જાનો વિચાર અથવા કલ્પના કર્યા શિવાય તે આખી હજી સુધી પરબીય વિચારોનો ગણગણાટ કર્યા હોય છે એ શિક્ષણપદ્ધતિથી બાળકનો માનસિક વિકાસ અટકી જાય છે ત્યારે ધણીસાર એક જ ચમત્કારિક દેખાવ નજરે પડે છે તે એ કે, “મૂર્ખ વિદ્યાર્થી પહેલા નબરે બેસતો જણાય છે ત્યારે હુશિયાર બાળક સર્વથી છેલ્લો પડી રહે છે” આ કથનનું મુખ્ય તાત્પર્ય એ છે કે, જે વખતે બાળકના મનપર કોઈપણ પ્રકારનું બાહ્ય દબાણ હોતુ નથી-તેનું મન તદ્દન ખુલુ હોય છે, તે જ વખતે તેની આદ્યકલ્પિત પૂર્ણ ખીનેલી હોય છે જ્ઞાન સંપાદન કેમ કરતું તે તે જ વખતે તેને સમજાય છે માટે શિક્ષણપદ્ધતિ તદ્દન નિશ્ચિત અથવા નક્કી કરેલી હોય તો તે ઉપયોગી નથી તે પદ્ધતિ દ્વેષ પ્રયોગાવસ્થામાં હોવી જોઈએ અનુભવ થતો જાય તેમ તેમ તે બદલાતી જતી જતી જોઈએ અને તેના મૂળ પાયામાં સુકતવૃત્તિ હોવી જોઈએ બાળકો પોતાની આસાતે સંપૂર્ણ અમન હોય અથવા તે કોઈ જાતનો કાનાદન ન કરે તે માટે કંઈ નિયમ આવ્યાગયા સુકવાથી શામાગૃહ બાળકોના ઇબ્દુ એક સ્થાન થઈ પડે છે અને તેમની જુદી મત્વના પથે વળે છે

જર્મનીની પ્રાથમિક શાળામાંથી અભ્યાસ કરી બહાર નીકળેના વિદ્યાર્થીઓમાં જેડે જેવું જણાવે શાળાથી એટલા કટાણેલા હોય છે કે, તેનું નામ કાદતા જ તેમનું મકત ઉઠાવી આવે છે એમ થયાનું ડારણુ શાળાનો કડવો અનુભવ એ જ છે મારા આ કથનની પ્રતીતિ પછાત વર્ગના લોકોના લોકો કયા પ્રકારના પુસ્તકો વાંચે છે તે જોવાથી થઈ શકશે કે રજા રૂશીયામાં જ નહિ પણ સર્વ યુરોપમાં વર્તમાન સમયે જે શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રચારમાં છે તેનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ જેમણે કર્યું હશે, તેમના વક્ષમાં એ મુદ્દો આવ્યા સિવાય નહિ રહેા હોય કે, સામાન્ય મનુષ્યોમાં જે જ્ઞાન દષ્ટિએ પડે છે, તે તેમની શાળાના શિક્ષણનું ફળ ન હોઈ તે તેમણે જુદી જ રીતે પ્રાપ્ત કરેલું હોય છે અને તેઓ શાળામાં જે મૂળ ભૂતતત્વો શીખેલા હોય છે તે તેમના વ્યવહારમાં કોઈ પણ સ્થળે જણાતાં નથી

સાપ્રતની શાળાઓની રચના જોઈશું તો જણાઈ આવશે કે, તે બાળકની સત્ત્વ-સદ્ગુણગણિત જુરેલી હોતી નથી પણ શિક્ષકની અનુકૂળતા માટે કરેલી છે બાળકોને મોપવા બહુ જોઈએ છે, તેમને નિશ્ચિત બેસી રહેવાનું પસંદ હોતું નથી અને તેમની આનંદવૃત્તિ પ્રત્યેક પગે ઉપસી આવના માટે આતુર હોય છે વાસ્તવિક રીતે તેમની એ વૃત્તિ શિક્ષણ ફળરૂપ જનસીમાં અનુકૂળ હોય છે એટલું જ નહિ પણ તેની અત્યંત આનંદપ્રકતા હોય છે પરંતુ આગકિનું એ વર્તન શિક્ષકોને પ્રતિકૂળ હોય છે તેથી તેમની નગવડ માટે વર્તમાન સમયની તજજ્ઞો તુરગતે સ્થાન રચપાછ છે શિક્ષક પ્રશ્ન કે, બાળકો યાની માફક ઉત્તર આપ્યા જાય અથવા નહાય પણ જોડી વાકાના પુર્વજાની માફક બેસી રહે, એ વર્તમાન શાળાનું વર્તન જે દ્વારની પદ્ધતિમાં બાળકો માટે શિક્ષકો નથી, પણ ગિરોઝા માટે બાળકો ઉત્પન્ન થયેલા છે કોઈ પણ પગારની આપણે આદિતી મેળવવી હોય તો તે પદાવનો અભ્યાસ કર્યા શિવાય

મારી રીસ ધાર્તાઓ (અનિવચનર્થમ્) ૩ ૨-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ટરપ્રાઇઝીસ, મુંબઈ

તે મળી ચડતી નથી. શિષ્યણુ પદ્ધતિનો વિચાર કર્યો ન હોવા છતાં તેનું મુખ્ય અંગ બાળક છે માટે બાળકની માનસિક ગિથિનિનો અભ્યાસ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે પરંતુ હાલના મિથ્યાભિમાની શિક્ષકોને તેનું જ્ઞાન પણ હોતું નથી. પોતાને ગમે તેવા માગ તે બાળકને શિષ્યણુ આપે છે અને શિક્ષણનો ઉપયોગ થતો નહિ હોવાનું જણાઈ આવે છે. જ્યાં પોતાના માર્ગમા દરકાર ન કરતા બાળકોનો સ્વભાવ બદલવાનો તે પ્રયત્ન કરે છે—તેમનો એ પ્રયોગ વર્ષોના વય સાથે કરે છે અને સામાન્ય રસભાવમા પરિવર્તન કરવાની પ્રયોગશાળા અને કે મોડી ગતાગા-વસ્તીગૃહવાળી સામાન્ય મનની પણ મારા વિચાર વિગેરે અનુકૂળ નથી. બાળકોને અમલ સુખ-આનંદ જણાય છે તેનું કારણ એ છે કે ભૂતમાનાનાં કામગીરી અને સર્વ કુમળા પ્રેમની તેમના પર દૃષ્ટિ જણાય છે. મારા અનુભવ, સ્વચ્છ ખાણી અને સુયોગ્ય વ્યવસ્થા એક જ દુષ્ટ અને વિશેષતઃ માતાના નક્ષત્રને લીધે બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે. સામાન્ય ગીતે એવું કોઈ પણ જગ્યાએ બનતું નથી કે માતા પોતાના બાળક સમક્ષી દુનિયા કરતી હોય અથવા તેના ખાનપાન માટે ચિંતા ન કરતી હોય. જેટલી કામગીરી અને ટાપગીપ વધારે હોય તેટલું જ બાળકને અધિક સુખ હોય છે તેથી વિરૂદ્ધ ગિથિનિ હોય છે ત્યાં તેટલું જ એવું સુખ હોય છે. કોઈને લાગે કે એ વાન વિશેષ વ્યક્તિ લેવા જેની નથી પણ એનકજાનના અનિદાસ કરતા, ફ્રેંચ ભાષાના જ્ઞાન કરતા, શિક્ષણની દૃષ્ટિએ એ ઝીણી નહીં હોવાથી વાતો અધિક મદદરની છે. વસ્તીગૃહયુક્ત શાળામા એ ઝીણી વાતો પર કેટલું ખ્યાન આપવામા આવે છે તે મૂલ્ય અન્યોક્તિમાં સમજાય તેમ છે ત્યાં રહેના નોખા આકરો કરારી આપેના ધોગરો સાથે છે તેમા કઈપણ સારો નરમો દેરકાર ન વાતો તેમને કદી વિના જ થતો નથી આથી તે સ્વચ્છતા સાથે જેટલી ખરી અને જે અત્યંત પીગમતુ હોય તે પીરમ, એમ જ જાણી નહીં પડે છે નહીં કરેલી યાદી પ્રમાણે પદાર્થ તૈયાર કરા એવો તેમનું કાર્ય પુરું થયું પડી તે પદાર્થ કાઢ્યા છે કે પાકા તે વિશે કોઈ કંઈ પુછતું નથી.

વિચાર કરતાં હાલની શિક્ષણપદ્ધતિ એક જ દુષ્ટ તત્વ પર ચાલતી જણાય છે. હજારો બાળકોનો જીવન પથ ઉપલબ્ધ કરવાનો હક્ક એક મનુષ્ય અથવા એક મનુષ્ય માળીને સોંપેને હોય છે, એ દૃષ્ટિએ સર્વ શાળા, વસ્તીગૃહ અથવા નિશ્ચિધાતવ સરખા જ છે. બાળકનો જન્મ થતા જ તેના શિક્ષણનો આગમ થાય છે. ધેર તે જે પ્રત્યક્ષ વ્યવહાર ભુલે છે, તેમા પણ તેનું શિષ્યણુ કાર્ય ચાલતું જ હોય છે. હાલની શાળાઓ એના પ્રત્યક્ષ શિક્ષણમાથી બાળકના જીવનના રોજના પાથ ન કલાક બાદ કરી તેને એક સ્થાને પુરી રાખવાનું કામ કરે છે. માનવ જીવનનો એ કાળ અતિ મદદરનો છે, પણ વર્તમાન શિક્ષણપદ્ધતિ એટલાથી પણ તમ થયેલી જણાતી નથી. ત્રણ ત્રણ વાંના બાળકો માટે પણ શાળાઓ સ્થાપવાની તૈયારી થતી જણાય છે. હવે ઉદરતા બાળકને એજીનની મદદથી દૂધ પાધને તે સાથે જ શિક્ષણ આપવાની એક જ શાળા નીકળે તો મોટું ભાગ્ય જ કહેવું જોઈએ. હાલની શાળાઓમાં કઈ ખામી

છે એમ લોકને લાગના ગાડ્યુ છે, પણ મારી તો ખાત્રી થઈ છે કે હાનની સાળાઓ ખરેખર
ઝેરી છે હું સમજી લઉં તો નથી કે, કેાપિણુ એક વ્યક્તિને અથવા વ્યક્તિના સમૂહને પોતાની
દુશ્મણીમાં આવે તે વિષયનો યોગ્યે અન્યપર નાખવાનો અધિકાર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે.
એકાદ બાળકને એકાદ વિષય પસંદ પડતો ન હોય અથવા તેને એવે તેવો ન હોય તો જગર
જરતીથી તે તેના મનુષ્યમાં ભરવાનો શિખરને સો અધિકાર છે? અને તો અમુક જ પ્રકારે
ખીખરીયુ અથવા અમુક પદ્ધતિથી નહિ રીખવીએ એવું કહેવાને સામ્રાત સમયની સાળાઓને
તી સત્તા છે? મને સમજાતું નથી કે, બાળની ખુદી હોય કે ન હોય તો પણ મને તે વિષ-
યનું જ્ઞાન મેળવવાની ફરજ પાડવાની મત્તા એમને વ્યાથી પ્રાપ્ત થઈ અને લેખિ પણ આધ-
વાની માફક કેમ કહ્યું કરે છે? એવો અધિકાર પ્રાપ્ત થના જેવું કંઈ ઉત્તમ કોઠીનું જ્ઞાન
એમને પ્રાપ્ત થયેલું છે? એ સ્થિતિ પ્રાપ્તિન સમયમાં એક વખત સોજે તેવી હતી નાવજવ
નુંધર પ્રણિત છે, એવી માન્યતા જે સમયે હતી, તે સમયે તેનો અભ્યાસ કરવો જ જોઈએ
એમ કહેનાર લેખિ ઉત્પત્ત થાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી, પણ જે સમયે તેવા હકીકત
તત્ત્વપર કોઈનો પણ વિશ્વાસ બેસતો નથી અને જે સમયે રચેલા પ્રમાણે જ્ઞાનના સમર્થ
પ્રાપ્ત થયેલું છે, તેવા સામ્રાજના નના મનુષ્યમાં એ પૂનની હાનની શિક્ષાપદ્ધતિ જીવની કેમ
રહી છે તે જ મને નવાઈ જેવું લાગે છે મનુષ્યને આત્મા છે અને ગાયને નથી, એ વાક્યનું
વિવરણ એક ગમમાં આવતું હોય છે, તે જ રખતે પામેના વર્ગમાં સર્વસંતિય પ્રાણીની રચના
એક જ તત્ત્વપર થઈ છે એવો રોષ થતો હોય કે હાનના એક પણ શિશુને અમુક એક
વાત નિયત સસ દોનાની અદ્ધા નથી હોતી કારણ કે તે પ્રલસા જોઈ શકે છે કે, નનીત
સોધથી જુના સિદ્ધાંત ઉધા પડી જાય છે આની વિધિતિમાં પણ તે પોતાનો હાનની રસ્તે
હોડતા નથી, જે ને કહે છે કે આમળ પચડુ બરણુ એ સાર છે અને પાઠન હાનુએ ખરાબ
છે, પણ સરજૂત સિક્કિતિના મૂળ તત્ત્વ શા છે તેનો વિચાર કોઈ જ કરતું નથી તથા કહે
છે કે બાળનનો અભ્યાસ કરવો હોય તો ધર્માધિકારીઓની સારિક આદર્શિઓ બાળુએ મુખી
મૂળ ત્રય વાચવો એક કહે છે કે સુદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો હોય તો ખુ મુદ્ધિનો પરિચય
કરીને જ અભ્યાસ કરવો કેમ કહે છે કે જીનસાત્રના અભ્યાસમાં પૂર્ણાનુલન નિરૂપ-
યોગી છે નનીત પદિત જુના સિદ્ધાંતને નામગેય કરી નાખે છે તેથી પૂર્વની સશસ્ત્ર વાતે
આજે અસાત્ર કરે છે આની વિધિતિમાં શિક્ષાપદ્ધતિ પૂર્વની માફક જ આજના કરે. એ
શું યોગ્ય છે કે?

માતા પિતાની મૂર્ખાઈ, બાળકને ખેતીના કામમાં નાંખવાની ઉતારાગ અને ગામના
અસ્થિર જીવનક્રમથી શિક્ષણમાં વ્યવ્ય આવે છે, એવો આરોપ હમેશા સામળનામાં આવે
છે, પરંતુ હવે આપણા લક્ષમાં આવતું જોઈએ છે કે, અહમન્ય પ્રિતિઓ નિયત 'કેરેલી
શિક્ષણ પદ્ધતિમાં, ઉપરોક્ત કારણથી હરકત આવતી હોય ખરી, પણ ઉપર કહેની પરિસ્થિતિ
ખરી શિક્ષકને પ્રતિકૂળ નથી પરંતુ અનુકૂળ છે ધરમાં કે રસ્તામાં બાળકો ફરતા હોય છે.

ત્યારે તેમના મનમાં જે અનેક પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે, તેના ઉત્તર આપી તેમને તેની સમજ આપવી એ જ શાતાનું પ્રથમ કાર્ય છે. વળતા સામાન્ય જનક્રમમાં ઉદ્ભવતા પ્રશ્નના ઉત્તર શાળા ન આપી શકે તો તેના અગ્નિતત્વની શી આવશ્યકતા છે? માનવજનનસમૂહની જાળકના મનમાં નવ નવા પ્રશ્ન ઉત્પન્ન કરી તેમની તે વિષેની કુતલ્કલશુદ્ધિ નશ્વર કરી એ શાળાનું કર્તવ્ય છે એ કર્તવ્ય તે દરતી નથી, એટલું જ નહિ પણ જાગૃતને આપોઆપ સૂચના પ્રશ્નના ઉત્તર પણ આપતી નથી શાળામાં જાગૃતો મોટે જ ઉઠાડે નહિ તે માટે હાનની માગ્યો નિયમ કરે છે જાગૃતો ક્ષણવાર બહાર જવાની જરૂર હોય તો તે ખીચારોએ મુખ ન હેરાડતા એક આગળી આગળી કરી એ એક નિયમનો નમુનો છે જાગૃત પ્રશ્ન પુછે છે કે શાંતિને જગ થાય છે અને માસ્તરસાહેબને ગુસ્સો ચડે છે.

આ જામનમાં શુ ચીખવવું અને કેવી રીતે ચીખવવું એ જે સુદા જ અતિ મહત્વના છે પ્રાચીન સમયે ધર્મ અને શિક્ષણને પાખી ગ્રંથી નધાયતી હોવાથી તે સમયે જ્યેમ જ સમજવામાં આવતું કે, શિક્ષણ એટલે બાલકનો અભ્યાસ આ ગણ્યથી તે વખતે શુ ચીખવવું અને કેવી રીતે ચીખવવું એ પ્રશ્નનો ઉદ્ભવ થવાનો જ મનમાં નહોતો ઇસનામી દેશમાં ધર્મ અને શિક્ષણની અધિ હજી પણ ઉકેલાઈ નથી ચીખવું, એટલે કુળ વાયવું અને તે માટે અરણી ભાષાનો અભ્યાસ કરવો? યૂરોપમાં હવે ધર્મ અને શિક્ષણનો સમય ધીમે ધીમે છૂટી જતા તેમાં પરસ્પર મધ્યપણ પ્રમાણ નધન રહેલું નથી આવી સ્થિતિમાં શુ ચીખવવું અને કેવી રીતે ચીખવવું એ પ્રશ્ન આપણી આગળ ખડો થાય છે અને તેના ઉત્તર આપ્યા શિવાય ચાલે તેમ નથી આજ સુધીમાં એ પ્રશ્નનો ઉત્તર ગણ પળ પળે કે જ્ઞાતીએ આપ્યો નથી કેટલાક દહે છે કે, ઉચ્ચ પદ્ધતિની શાળામાં પ્રાચીન વિદ્યાનો અભ્યાસ દરાવવો ત્યારે ખીજ્યો કરે છે કે, સા અવાચીન ભૌતિક સામ્રો નીખનના, પ્રાથમિક શિક્ષણની પળ એવી સ્થિતિ છે આવા નતેજોમાં જાગૃતોના અથવા તેમના મોજાપતી જરૂરીયાતો પુરી પડે તેવું શિક્ષણ તેમને આપવું અને તે તેમની સવડમમાંજે આપવું એ જ કર્તવ્ય છે હવે ચીખવવું કેવી રીતે, એ પ્રશ્નનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. શરૂ અને શિષ્યનો સમય સતોપકાંક નીચડે તેની શિક્ષણપદ્ધતિ ઇટ છે એ જાનતો કેટલું પણ માપસ અગ્નીકાર કરી શકશે નહિ શરૂ અને શિષ્યનો સમય જુનમી નહિ પણ પ્રેમી હોવો જોઈએ સાપ્રત કાળની શિક્ષણપદ્ધતિમાં શુશિષ્ય સમય કેવો હોય તેવું વજન નકળી કાઢવો એ જ અન કાઠો છે જે પદ્ધતિમાં જાગૃતપર જુનમ વિશેન હોય છે તે પદ્ધતિ તેટલા જ પ્રમાણમાં, અથોગ્ય છે અને જેમાં જુનમનું પ્રમાણ ઓછું છે તે તેટલા પ્રમાણમાં થોગ્ય છે એ સિદ્ધાંત એટલો સ્પષ્ટ છે કે તેને સિદ્ધ કરવાની જરૂર નથી ચરના જાણવામાં જ છે કે શરીરની વૃદ્ધિ માટે અત, ઓપધ અને વ્યાયામની જરૂર છે પણ જે અન્ન ઓપધ અને વ્યાયામથી મનમાં તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય તે અન્ન ઓપધ અને વ્યાયામ

૧. દિ. ૬ પરીપણ નવકલ્પ કરે છે એટલે આ લેખની સન જાણત દિનને લાગુ પડે છે.
મારી વીસ વાર્તાઓ (સચિત્ર વાર્તાસંગ્રહ) ૩૨-૦-૦ એન.એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

શરીરની દૃઢિને પોષક નથી પણ ધાતુ છે શરીરની વાત મનને પણ લાગુ પડે છે મનને પ્રિય ન હોય તેવો પદ્ધતિ અથવા એના વિષયનો બોલો નાખનાથી તેની વૃદ્ધિ થવાને સ્થાને તેનું મન માત્ર અધિક વિદ્યુત બને છે બાળકને શીખનાના માટે જીવનની આનંદશક્તિ દોષ તો તેપરથી નિ સસય તમારી શિક્ષણપદ્ધતિ જીવનભરેલી છે, એ જ અનુમાન નીડળે છે કેટલેપણ માણસ જોઈ શકશે કે એકાદ શિક્ષકને એકાદ વિષયનું પુરું જ્ઞાન ન હોતા અથવા એકાદ વિષય તેને પ્રિય ન હોતા, તે શીખનાનો તેનાપર પ્રસંગ આવે છે તો તે દુર્ગતી અને ચીડીઓ મને છે એવા શિક્ષકને જીવનભરની સ્વીકાર અવસ્થ થઈ પડે છે જેમ તેમ કરી તે પોતાને સોપાયલું કાંઈ પાડવાનું નાટક દર છે આથી તેની પદ્ધતિની સ્વાભાવિકતા નષ્ટ થઈ ત્યાં કૃત્રિમતા ઉઠાવે છે અને તેની સાથે જીવનભર પદ્ધતિ પણ આવે છે ઉપર રીતે એકાદ શિક્ષકને માટે તેની પસંદગીનો વિષય શીખનાવાની દૃગ્દર્શ દોષ છે તો તેની ભાષાપદ્ધતિ પણ કેરી સ્વભાવિક મુદ્દર વહે છે અને સિંચ તથા શિક્ષક કેરી ત્વરિ નના અનુભવે છે તેનો અનુભવ પણ વણાને દરો જ

કેટલાક પુત્ર છે કે, બાળકોને શાળામાં સ્વતંત્રતા દોની જોડે એ વાત સ્વીકારીએ પણ તે કેટલે મુધી હોવી જોઈએ તેની હદ કેરી રીતે નિયત કરી? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એટલો છે કે, એ વાત શિક્ષકના પોતાના જ હાથની છે જે શિક્ષકને પોતાના વિષયનું પુરું જ્ઞાન હશે અને જેનામાં શાળા અનામનાની શક્તિ હશે તે તરત જ બાળકોને પોતાના મનાવી દેશે. આ કેટલી અત્યંતતા આપરી એ પ્રશ્ન જ થશે નહિ સ્વતંત્રતા કાટના-વજનથી તોમી આપી લગાય તેમ નથી શિવકના પોતાના જ ભવા બૂરાપણાપર તેનો આધાર છે બે શાળાએની જીવનના આપણે કદવાની દરો તો ઈશાળામાં બાળકોને વિશેષ સ્વતંત્ર છે અને કઈમાં વિશેષ જીવન છે, તે જોઈ તેનો તારતમ્ય ભાવ આપણે દેરાવી શકીશું જે શાળામાં જીવન અને કાલદા વવારે છે તે શાળા નિ સસાય ખરાબ છે અને જ્યાં ધરની માફક બાળકો છુટથી રહી શકે છે તે જ શાળા ઉત્તમ ગણાઈ શકે છે

હંગેરીનું પુનરુજ્જીવન.

નેપલ-ગ મન્ડુલાવ ગુલુછાડવાલ મજમુદાર

અસહ્ય ની પ્રથમ અને સપૂર્ણ ફોર્સ માટે હંગેરીના દાખલના નિહાસના પાનાઓમાં મોજૂદ રાજી હમણાં આપનેડમાં સ્વીકારાતી મીનફેન પદ્ધતિની પ્રેરણા અને નિહાસ આને જ આભારી છે, એમ આચર મીરીટમ (હમણાના આધરીશ રીપબ્લી ના ઉપપ્રમુખ) ના *"The Resurrection of Hungary"* નામના પુસ્તકમાં જણાવવા છે

હંગેરીની ઉચ્ચપાયાને સ્વદેશવા આપણે ૮ સ ૧૭૧૮ ની સાત્થી રાજઆન કરવી પડે એ સાતમાં ઑસ્ટ્રીયન અને હંગેરીયનોએ, છે ના બન્ને વર્ષથી મુન-ના ઘણી થઈ પડેલા દોષો સંજ્ઞા હાથ ખવડાવી હતી આ જ અગ્રસામાં ઑસ્ટ્રીયા અને હંગેરીના રાષ્ટ્રો સમાન અને સ્વતંત્ર પ્રજાઓ તરીકે એક સમાદ નીચે જોડાયા, પરંતુ ટોટ વીએના (ઑન્ટાનાની રાજધાની) મા હતી અને લા જઈ રહેના હંગેરીના ઉમરાવો પોતાપણુ ખોલ ખેલ ધીમે ધીમે ઑસ્ટ્રીયાના શહેનશાહોએ હંગેરીની અગમ રાજીય ભાનના અને ભાષાને દાખી પાને વધારે ને વધારે તિગ્રહ દેખાડવા માડ્યો.

ઑસ્ટ્રીયાના ન્યાયમાથી હંગેરીને ટોડવવા એક ટુનો સકેત રચાયો હતો પણ તે મુ નો યદ જવાથી તેમાના અગ્રણીઓને દેહા ત લ થયો અને તેનાં દેહ થયા આમ થાડ વખત માટે હંગેરી ઑસ્ટ્રીયાના ખગ સપાટામાં આ ય

તો પણ કેટલાક લોકોએ ' હંગેરી એક ગણ્ટુ ' છે એવી ભાનના જાગૃત રાખી હતી આ તે જવારે ઑસ્ટ્રીયન શહેનશાહે દોરીમાથી સિંચની ભરતી કરવાનો હુકમ કર્યો ત્યારે લોકોમાં ફગીથી મતેજ થઈ તેમણે એવી સત્તા તેમ જ હુકમને માન્ય રાખવા સાર ના પાડી એકતા હંગેરીના ગમને જ જ્યારે સજા મારદત ગમ્ય કે ત્યારે અમારી રાજ્ય નિષ્ઠા ઉપર દહ છે ઑસ્ટ્રીયાના શહેનશાહ સાથે હંગેરીને કઈ લેવા દેવા નથી તેઓએ ક્યુ- ' હંગેરીની ડીયેટ (રાજ્યસભા) ને બોનાવો, અને પછી સિંચની ભરતી કરવી કે નહીં તેનો નિર્ણય થવા ધા "

આ મુદ્દા ઉપર પાંચ વરસ ગુધી લડત ચાલી આખર શહેનશાહ રેન્ઝને ડીયેટને બોલાવવી પડી ગયાં અગીવાગ વા પડી મંગેરી આ પહેલી જ સભા હતી

આ સભા મળતા એક એવી વાત જની કે જેથી ઑસ્ટ્રીયા તેમ જ હંગેરીમાં ખજાનગાટ દેવાયો કાઉન્ટ એએની-હંગેરીના શ્રીમન્ત ઉમરાવોમાંના એકે-ઉલા યર્ષ હંગેરીયન ભાષામાં સમાને સંબોધન કર્યું વીયેના જોડેના સસગને લીધે પોતાપણ ખોઈ એડેના ખીળ ઉમરાવો-એ એને દપકો આપ્યો, અને એની આ અણુસમગ જુવાનીના જોરને લીધે યદ હતી (તે ૪૪ વર્ષોનો હતો) એમ કસાન્ય પણ ખીળ પ્રસંગે એણે દાવખ રીતે એનો એ ગુન્દો કર્યો. તે પ્રમખને આચર મીરીટમ બહુ સરસ રીતે ચીતરે છે —

દયાચમનેદ. અક્ષરદેહ ૧-૪-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

“સભાની મધ્યમાં જેવો યુવાન ધરીભર ગિર ઉભો રહ્યો ‘પણ એના સંપાદકશૈ-
લ્યમાં તુલ્ય આખરના હોઠ હલાવ્યા—તો હેમાવી ધીમે ધીમે દગેરીયન નાંચે નિક
ગયા માણ્યા જેમ જેમ વિરમય પામેલા અને હિતરાયલા ઉમરાવો મત્રી ત્રીધા, દોષ એ
ખેલી રજા તેમ તેમ એનો સ્વર ઉચે ચડ્યો અને એ નિર્ણય તથા ઉત્સાહના પૂરમાં આખ
સભાને તાણતો તાણતો તુલ્યકાવ્યની દેશની ભાષામાં દગેરીની દુખની વ્યાપ્તિ મલો
અને એના પુનરુત્થાનની આગાહી આપી રહ્યો વ્યારે એ ખોતલો બધ પડ્યો ત્યા
જદાં તો એમના એમ નાબળી રહ્યા, પરંતુ યુનાનોઆના પધુકે હદન ઉઠળી આવરાથી
અને સચોટ વાક્યોથી અવલિમાન બગરાથી, એને એકદમ વધાવી લીધો.”

લોકોમાં એવેનીને મોટા આપનારા વણા જણા બહાર આવ્યા, અને બારે ઉત્સાહ કેનામે
પણ મઠ ઉમરાવો તો ચમક્યા અને આશા થયા એવેનીને હેમના અગિયારની દરકાર
જોતી એ નાનકડો એના વોરલો ચાલ્યો.

એક દિવસ પ્રાનિક સભામાં એ ગયો ને ત્યાં રાષ્ટ્રીય ભાષાની ખીનવણી માટે વ્યા
સાચનો ઉપયોગમાં નેનાં અને કેવી રીતે તે હેતુમાં લાગવો હોતો તથા સાબળના એ ખેલી
વલો એક પ્રતિનિધિ ઉભો થઈ બોલ્યો હતો અને ખતાવી રહ્યો હતો, કે આ વિષયની
ચાટાવાટાટગવી જ નકામી છે, દગેરીયન ભાષા અને કેગવાળીને ટકાવી રાખના માટે દગેરી-
યન યુનિવર્સિટીની સ્થાપના એ જ એકલું સાધન છે, પરંતુ આવા હેતુ માટે ઑસ્ટ્રીયન
અરદા કર નાખવા દે એમ જામતું નથી. નિનાશને ત્રીધે ખીજ પ્રતિનિધિઓ એ પણ આ
અર્થમાં હા બળ્યા, પત્રી ખીજે ઉચકેનારો પ્રસંગ બન્યો—

એવેની ઉભો થયો, અને પોતાને એક મિનિટ સાલગવાની એણે રજા માગી રજા
સગતા એવેનીએ દગેરીયન ભાષામાં નીચેનું-હુલુ લાખણ કર્યું—

‘હું ઉમરાન છું, અને મહાત્મી નિહલતની એક વર્ષની આખી ઉપજ રાષ્ટ્રીય મહા-
શાના સ્થાપનામાં હું આપીશ’

મળામાં ઉત્સાહ માથો નહીં ‘હું એક હજાર ફોટોરીન આપુ છું’—એક અમ્ય મોંથો
અને ‘હું બે દગા’ અને ‘—અને હું’ એમ ચોટીક મિનિટ જેટલા વખતમાં ‘૧’ નાખ દો
તો જોવડી સારી રકમ એકની થઈ ગઈ, અને દગેરીની રાષ્ટ્રીય મહાશાલાનો જન્મ થયો.

દેશમાં જેને અને તેને મહોએ એવેનીનું નામ બોલાવા માંડ્યું અને એ દેશનો પોતામાં
નેતા થયો તો પણ એણે કોઈ પણ મજાદીય ચળવળ કે ઑસ્ટ્રીયા મદામે બક
હિંમતવાની પ્રવૃત્તિને આગળ વરવાના કામમાં ભાગ લેવા ના પાડી એણે બધું બન કેગવણી,
ખેતી, અને હુતરઉલોગ ઉપર એકત્ર કરી અજમાવ્યું ‘ભાષાને ખીનવો, તદને કેગવણી
હ્યો, ખેતીને નધારો, હુન્નર કરો—તો જ તદને મહાન અને સ્વાવનથી પ્રગ થયો,’ એમ
એ કહેતો.

એવેનીએ રાષ્ટ્રીયજનને નવચેતન આપ્યું તેમાથી રાજકીય પ્રવૃત્તિએ જન્મ તીરો ન્હેના નેતાઓમા ક્રાન્સીસ ડીક, એક ટેથોનીક સદ્ગુહક, અને હુઈ કોસ્ટ્ય નામનો પ્રોટે ઝન્ટ બેરીસ્ટર એમ બે હતા તેઓ ૧૮૮૩ ની ડીપેટમા પહેલીવાર મળ્યા હતા તેમનામા મતભેદ ઘણો હોવા છતાં તેમની સ્વદેશ દાખને રીતે બંને વધારે પરિચયમા આવ્યા હતા કોસ્ટ્યને ફ્રેન્ચ ગિલોલ્યુસને અસર કરી હતી અને એની ક પનામા સર્ સામાન્ય પ્રજા સત્તાક ભેડે હંગેરી એક સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે જોવાયું રહે એમ એની ઈચ્છા હતી ડીકને ફ્રેન્ચ રીવોલ્યુશનના સિદ્ધાંત માન્ય નોતા, અને હંગેરીમાથી રાજકીય આખ્યની કડી ખોડવાની એની ઇચ્છા ન્હોતી

ડીકનો પ્રેમમાં નીચે પ્રમાણે હતો — “હંગેરીની આખી કાયદા કરવાની સના અને રાજનયવગ્ધાની પદ્ધતિ સ્વતંત્ર છે ગભ કે રાજની સમ્યા સાથે અમને કઈ તદ્દગત નથી પરંતુ હંગેરીના હકો કોઈપણ દેશના કગતા ઓજા ડીમની ગણાય તે ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે આમાન્યની સવકની ખાતર અમાગ હકોનો ભોગ આપવા અમે કહી પણ હા કોટનાના નથી ગાન્યધારણ રૂપી ખમ્મતો વિરેલી દિનની ખાતર કે ખીજ ગમે તેવાં વાત્તા માટે સુમારી દેવા એ પાનવે એમ નથી, એને સાવની નિલય રાખવો એ આપણો પટેનો ધર્મ છે ”

ઑસ્ટ્રીયન જુ મની ગ્રામે થરા માટે ડીપેટમા ડીકનો અવાજ ઘણા ખરે અગળ થતો સહજાતો વિનીત પત્રનાથા કહેતા— “આપણે શુ ઠરીયે ? તનનારથી ઑસ્ટ્રીયા ગ્રામે આપણે વડી શખયે એમ નથી—ત્યારે ફ્રાન્સ નામે થવું અને મુગા ગટેવું એ ઉપગત ખીનુ થું અને એમ છે ? ”

ડીક જવાબ દેતો — “તદમાગ કાય નો લગ થાય છે જતા મ્હો કેમ નધ ન્દે છે ? ને પ્રજા પોતાના હકો કચગાઈ જતા જુવે છે છતાં પોતાર કે તી નથી તે પોતાની નાતિ રહે સુનામીની બેડી વધારે તજ કગ્તી જાય છે ને પ્રજા અન્યાય અને જુ મને ખીન નકરારે જાખી ને છે તેવું લવિન્ય સાઈ ન જ સમવે ”

ઘણી રખન અને છે એમ, રાજકીય ચળવળ ભેગી જમીન માટે પણ ચળવળ ઉભી થઈ જમીન ઉમરાવોની મિલકત છે એમ ત્યારે ડીકે કહેનામા આન્યુ ત્યારે તે જો થો “આપણા પુરાણા દેવો, વન, ખેતરો, પહાડ, ખાણ અને ઝરાઓમા ફક્ત એક ભાગ ઉપર જ માલકીનો હક્ક રાખતા—શુ ત્હમે દેવથીયે મ્હોટા થઈ ગયા ? ”

પ્રાન્તિક સભાઓએ ડીકને પ્રોત્સાહન આપ્યું અને ઑસ્ટ્રીયન સરકારનેરી જમીન આખનમા સુધારાની માગણી કરી, અને તે સમયમા કરેતા ખીજા હુકમો અમરમા મકવા ના પાડી. માગણી એટલા આગ્રહથી થઈ કે હંગેરીના ઉમરાવોને નમ્મુ આપ્યું, પણ સર કાર વન્ને પડી, અને એ ફેરફાર થવા ના દીધો

એક મોહક પ્રજાખીય માગણીએ હવે સ્થાન લીધું અને ૧૮૭૬ મા સુટાવની રીપેટ પણ આ નિશ્ચયથી અડાવની હતી દેશભક્તોએ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની યોજના માટે માગણી

હું, શરધા અને મિત્રમળ ૩ ૨-૦-૦ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઇ

કરી સરકારે માગણી ઉઠાડી મૂકી પ્રજા એ ચર્ચાની બીજ રીતે મહુ ડીમની અસર થઇ કોસથે જે જે કહેવાયું હતું તેના લીધેઆદિ રીપોર્ટ છાપી દેવામાં બધે ફેલાયા લોક લાગણીનું પૂર જોઈને બહીનેની સરકારે કોસથને એકદા આપનાની લાય આગળ ધરી શાન્ત ગંભીર પ્રયત્ન કર્યો એણે એની ના પાડી

આમ લાય આપી ગયાવામાં ન જાનવાથી સરકારે ભુલમ અપવાદ કર્યા એણે એવેની, કોમથ, વેસ્વેની (એક સહુદયી ઉમરાવ) અને જોન બેલોગ નામના રીપોર્ટન સમયને કેદ પકડ્યા, ને કેદલાલ વર્ષની કેદની સજા કરી બેલોગના પકડવાને લીધે તેની રીપોર્ટમાંની જગા ખાલી છે એમ જાહેર થયું અને એક મીડા મોના સરકારી ઉમેદવારે મન દોરોને ઈષ્ટ કેટ વચન આપનાર બાપણ કયું મતદારોએ તરત જ જોન બેલોગની ફરિયાદી કરી

સરકારે પ્રાન્તના લૉર્ડ લેર્ડીનન્ટને દરેક સ્વતંત્ર મતદારને પાય ફોરોનીની નોટ આપવા અને સરકારી સ્ટેશનમાંથી મત આપવાને દિવસે જે પસંદ પડે તે લેવા દેવા સૂચના કરી ચુકાણીને દિવસે વોટી બહુમતીએ મતદારોએ બેલોગને પસંદ કર્યો, અને પછી એને વિનયથી ખબે બેસાડી પ્રાન્તિક સભાના હોદ્દામાં લઈ ગયા તે વખતે દરેક મતદારની સુઓમાં પાગીયાના કક્કા ઉપર ઉદાર સરકારે આપેલી પાય ફોરોનીની નોટ મ્હોટેલી હતી ગંભીરસીલ હોદ્દામાં લૉર્ડ લેર્ડીનન્ટને જોતા તેમને પ્રમુખ સ્થાને ગોઠવી દીધા એ ત્યાં જોરના રજા તે વખતે દરેક સ્વતંત્ર મતદારે એક પછી એક એમ આગળ આવી સરકારના કૃત્ય સજા પોતાનો મત જણાવ્યો જ્યારે પ્રમુખે ઉતી ન્હાથી જરાતું કંઈ ત્યારે એમને ફક્ત એકલા જોરથી પુરતીમાં બેસાડી મૂક્યા અને પોતાના દેશીઓને આપેના કોહ બદલ કનાકે સુધી સાલજનાની ફરજ પાડી છેવટે પાય ફોરોનીની નોટ બધાએ ફાડી ૫૫ની અને એના ઉપર ફેંકી ”

“ રીપોર્ટ મળતા બે વર્ષ થયા એમાં પહેલું કામ એ જ થયું કે કોસથ અને એના સાથીઓના છુટકારા માટે માગણી થઈ ” આલો આપણે સમાધાન કરીએ, ” સરકારે કહ્યું, “ જો તમને વિરક્ષતા એવી કરશે તો કોસથને છોડીશું ”

ડીક દીમતથી જવાબ દીધો — “ અમારા સાથીઓ માટેની લાજણી કરતા દેશની ફરજ વધારે પવિત્ર છે આટલા સોગને પરિણામે મેળવેલો છુટકારો તેમની બધી હાકમારી કરતા વધારે મુખ્ય છે ”

જ્યારે ડીક સાથે કોસથણ પ્રકારે સમાધાનની આજ્ઞા ન રહી ત્યારે સરકારે નમતુ મૂક્યું કોસથ અને એના સાથીઓને છુટા કરવામાં આજ્ઞા

કોસથે દરે “ વર્તમાનપત્રોના સાહસ ગાંધીય ચળવળને આગળ કરવા ખેડવા માગ્યા અને “ પેટગેજેટ ” પ્રસિદ્ધ કયું હજેરીમાં એની જગમર અસર થઈ કોસથણ શકાના મામલા વખતે હજેરીયન પૂરતા “ હુધ કોસથ શું કહે છે ? ” અને લોકસંઘ તથા દેશ જે વાતો બોલે તેને જ પાછા કોસથ પાડતા

ગૃહીય પત્રવાહીઓએ જે પ્રકારની મહત્તમ માગણી આગ્રહપૂર્વક આગમ કરી (૧) ઑસ્ટ્રીયનની સાથે કર ભગવામાં સમાનતા (૨) અને હુગેરીયન ભાષાનો રાજભાષા નરીકે સ્વીકાર. ભાષાના માનવમાં હેમને વિજય મળ્યો, પણ છત્રી આગમમાં કંઈ નવું નવી ત્યાર પછી કોસથે હુગેરીયન હુન્નર અને વ્યાપારનું લીગ સ્થાપન કર્યું તેનાથી હુગેરીયન હુન્નર ઉદ્યોગને ઑસ્ટ્રીયાના ભોગે ખીલવવા અને હુગેરીયન કારીગરી તથા ખેતીને ટકાવવા ટેરીફ કયુગી નાખનારું કરા યુ હતું

ઑસ્ટ્રીયાની રાજ્ય કરતી પ્રજાને આ લીગ સગત ધમખીરૂપ નિમકયુ અને સરકારે તેને યાગી નાખ્યુ હુગેરીની પચાવન પ્રાન્તિક સભાઓએ એ લીગને સંપૂર્ણ ટેકા આપતા જ નહોતા વિરોધ ઉગ થો. પણ સરકારે તેના પ્રમુખોને પચ્યુત કર્યા, અને ઑસ્ટ્રીયન સરકારી માણસો તે નિમલુક કરી આ પગલુ ચેવાને એમ કોસથ વિચારી રહ્યો હતો અને અને ધરજોતો પણ હતો

સભાઓના અધિવૃત્તિ ઉમંગવો હતા, અને તેમનો પહેલો ઑસ્ટ્રીયા તરફ સહલાવ જતા હેમણે હુન્નર અને વ્યાપારના લીગને ટેકા આપ્યો કારણ કે એ ખેતી ને હુન્નરના ક્ષત્રી જ રેઓ ધનાઢ્ય થયા હતા, એમ એ જોઈ ચકયા હતા જ્યારે સરકારે હેમને હેમના પ્રાન્તિક સભાઓના પ્રમુખપદથી દૂર કર્યા ત્યારે કોસથે તેમને સચોટ શબ્દો ક્યા—“હુગેરીના ઉમંગવો, હવે તો જરા વીર નર થાવ” એની અસર અજળ થઈ, જયાગથ ઉમંગવો કોસથ સાથે જોડાયા અને પોતાની જાગીરના હકો છોડવા તૈયાર થયા

૧૮૪૭ ની ડીસેમ્બર મુદ્દાથી વખતે પેટર-ન્ડે જીવનાને ઑસ્ટ્રીયનો “નફાદાર” કરી મર માનતા હતા—હેમા ભારે ધમાન થઈ લાય અને ધમખી જેવા સાધનોનો છુટે દ્વાથે ઉપયોગ થતા હતા કોસથ જીવ્યો અને નવી ડીસેમ્બરો સખ્ય થયો

ડીસેમ્બર હુગેરીની સ્વતંત્રતા પાછી મેગવવા માટે મજબુત કરાવો કર્યા આ હંગવો ભેગો મહત્તમ થયેની પ્રજાનો મત ખડો છે એમ યાગતા ઑસ્ટ્રીયાને મ્દાત થયા વગર છુટકો ન્દોતો ચાલેનચાલ દુગીનાન્ડ હુગેરીમાં આ થો અને પ્રજાની માગણીને કચુન રાખી

૧૮૪૮ ના કાનૂન ધડાઈ મજુર થયા અને લેખાને જુમ્મેદાર એવી હુગેરીયન મગ્દાર અને હુગેરીમાં ચાલેનચાલ એનું અસ્તિત્વમાં આવ્યુ ગુઈ બેથેની તેનો મુખ્ય મત્રો થયો એવેની પત્રીક વર્કસને પ્રધાન થયો ન્યાયનો મત્રી ક્રાન્ગીસ ડીક અને નાણા ખાતાનો મત્રી કોસથ થયો કોસથને મત્રોગ થયો તેજે ગાદીને રાજ્યનિદા ખતાવતું ભાષણ કર્યું અને હુગેરીયન પ્રજાએ પરચેલી ક્ષમન દૂર થનાથી અને રાષ્ટ્રીય સૈન્ય રાખવાની સત્તા મળના એ ભાષણને વધારી લીધુ

પગલુ વીથેનાના મત્રીમડલે હુગેરીને કોઈ પણ ગીતે સ્વતંત્ર ન થવા દેવાનો નિશ્ચય કર્યો તેજે નકરને પૂર્ણ રીતે ચળાઈ કરવાને ઉસ્કેયુ અને ઑસ્ટ્રીયાની સત્તા ફરીથી જમાવવા ચારણ રાખી પણ હુગેરીનું નવું વચક એક પ્રકારની ધાર્મિક અનુનથી એનુ લોક કે મ્દડી આવનારો દગ થા

ઑસ્ટ્રીયાના લો. લે.ગીનન્ટે આ હારે થવા પછી હગેરી છોડ્યું આમ આમાં પાછડ પડનાથી પરદાર બીજી મુરાદ બગાવવા કુમ્મિઓ રચી નહેનશાહ ફરડીનાન્ટે કાઉન્ટ લેમ્મ-ગને હગેરીનો નવો વાણસરાય નીચો, અને આથી ૧૮૪૮ માં કરેના કાયદાને રદ કરના પ્રયાન આરંભ્યો.

હગેરીયન ડીપેટ તરફથી જવાબ તદ્દન રપટ અને ચોકડસ મળ્યો તેણે લેમ્મગને નુન તરીકે સ્વીકારવાની ના પાડી અને એવું જાહેર કર્યું કે 'જે કોઈ એન મદદ, આગળેત' સલાહ આપશે તે દેશના મનુ ગણાશે' લેમ્મનો ક્રોધ તથા અજાગમો ન ગણકારતા લેમ્મ બ્યુઝાપેસ્ટમાં નવી રાજનીતિ દાખલ કરવા આવી રહ્યો, અને ત્યાં મરાયો.

જાદનશાહે ઑસ્ટ્રીયન ક્રીનેડીયરમને હગેરીમાં કુચ કરાવાનું કહી વવારે નરદાઇ બતાવી. પણ હગેરીયન ડીપેટ જરા પણ ડગી નહી.

પરંતુ ડીપેટ એકદમ રદમાં થવાની ભૂત કરી આ અરમામાં ખુદ વીએતામાં પશુ લોકોનું બહુ થસાતી તૈયારીમાં હતું મસથે આ બડખોરોને મદદ મોલવા ડીપેટેને ખુન ભના-મણુ કરી પગિલામ એ આબુ કે મડખોરો તથા હગેરીયનો હારા અને ઑસ્ટ્રીયન સદાને વીનડીસનેન બ્યુઝાપેસ્ટ તરફ આગળ વધ્યો.

ડી. વીનડીસગેઝને કહ્યું " પોતાના કાયદાથી પોતાનું જે ન હોય તે હગેરી માગતું નથી-સા' તે કહ્યું -" હું બજવાખોરો જોડે કંઈ પણ મસનન કરતો નથી " ડીકે હગેરીન્ટ પહેલાનું મધારણ પાછું મણે તે માટે ઘણેયે નિષ્ફળ પ્રયાન કર્યો પરંતુ હું બડખોરો જોડે કંઈ પણ મસનન કરતો નથી' એ ઉદ્ધત જવાબ જ હર વખત મળતો હતો જ્યારે ડીકે પોતાના સ્પર્ધીઓને તથા કેસથને બીન સરતે તાણે થવા સમજાવના પોતાનું બળ વાપરના ના જરી ત્યારે લેને તથા બેડીએનીને કેદ પકડ્યા ઑસ્ટ્રીયન લશ્કરે હગેરીયન રાજધાનીમાં પડે અને વીનડીસગેઝે ક્રાન્સીસ જોસફ-પોતાના શાહને લખ્યું-" મેં જીત મેળવી છે "

ક્રાન્સીસ જોસફ હમણાં થોડા વખતથી જ ગાદીએ આવ્યો હતો હગેરીના રાજ્યમધ્ય-ગણુ પ્રમાણે એણે બ્યુઝાપેસ્ટમાં હગેરીયન ડીપેટની એને ગાદી સોંપવામાં અનુમતિ લીધી પછી અને લાંબુ તાલ્લાબિધેક થયા પછી જ એ ગાદીએ આવ્યો ગણાય, એમ હતું. ડીપેટે જાહેર કર્યું કે હગેરીની પ્રજા ક્રાન્સીસને માટે, જ્યાં સુધી અહીં ન આવે ત્યાં સુધી કંઈ પણ રાજ્યનિષ્ઠા બતાવી શકે એમ નથી, તો પણ બ્યુઝાપેસ્ટમાંના પોતાના લશ્કર ઉપર હરોમો રાખી એણે ના કહ્યા કહી પણ એ લશ્કરથી પૂરતી સવામતી રહી નહી.

આથ જ્યોર્જ નામની યુદ્ધકલામાં બાહોશ વ્યક્તિ આ વખતે હગેરીમાં ઉભી થઈ એની કુશલ ચપલતાથી ઑસ્ટ્રીયન જનગણ હાર્યો, પણ એનો વિજય કેસથની એક રાજ-નીતિમાં જૂનને લીધે તણાઇ ગયો એણે લશ્કર કે જ્યોર્જ (એને માટે એને ધખાં હતી)ને પૂછ્યા વગર જાહેનશાહને પદબ્રજ જાહેર કર્યો અને પ્રજાસત્તાકનો ટૂંકે રોષો.

સરવર્ણીય લાગ ૧ લો ૩ ૨-૮-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાઇ,

હંગેરીયનોએ મેળવેલી લશ્કરી ફતેહો રાષ્ટ્રના ખર્ચાવની લાગણીને વીધે પ્રેરણાથી હતી. તહેમનો હથીયાર ઉચકાનો હેતુ ગળને પદમ્પ્રદ કરવાનો ન હતો, પરંતુ રાજ્યનધારણની સરથાનો ન્યાય કરવાનો હતો. કોસથના હુકમથી આત્મસરક્ષણની નક્કી રિપ્તનની લગાઈમાં ફેરનાઈ ગયું. હંગેરીયનો રીપ્ત-પ્રિકનો નહોતા અને તેથી લશ્કરમાંથી ઉત્સાહ ઓઝો થતો ગયો.

હંગેરીયન લશ્કરમાંથી આમ છુસો નરમ પડ્યો, તેમ બીજી તરફ સ્થાનેના લશ્કરમાં બગ જામતું થયું. ઑસ્ટ્રીયનો-એ, રશીયન સરકારને આ રિપ્તને દાખી નાખવાને આજીવ કરી હંગેરીયનોનું આવી બન્યું એમ જવાને લાગ્યું.

સગર જ્યોર્જની બહાદુરીથી એ મ્હોગી સત્તાઓ થોડો વખત રોખી શકાઈ પગલું પૂરી ફતેહ મળવાનો તો જરાયે અમન ન ગયા. કોસથે પોતાના પ્રજાસત્તાક સિદ્ધાંતને વળગી રહી શત્રુઓમાં બ કરવાની યુક્તિ અજમાવી અને રશીયન રાજકુટુંબના એક કુમારને દોગીની ગાદી આપવાની નાનક આગળ ધરી પણ એ યુક્તિ થોડી પડી અને જ્યોર્જને તામે થયું પડ્યું.

ઑસ્ટ્રીયાનો દાય ફરીથી ઉપર થયો. હંગેરીના રાજ્યનધારણને વખોડી કાઢનામાં આ-નું ડીગેટને ખી નાખ્યું. રાષ્ટ્રીય સરથાઓને જાહેર કરી ભાનાનો પણ બદિષ્કાર કરાયો. પ્રાન્તિક સભાઓ પણ મધ કરનામાં આવી અને વ્યવસ્થા ઑસ્ટ્રીયન અમનદાગેને સોંપાઈ. દેશના ભાગના થયા અને લશ્કર સાચી શકે એવા પ્રાન્તોમાં એની રહેવાની થઈ. હંગેરીનું નામ રોપના ન રા ઉપરથી ભૂમી નાખનામાં આયું.

“દોગી નામરોપ થયું” એમ યુરોપના રાજનીતિનો કહેના લાગ્યા, પણ ફ્રાન્સીસ ડીક હજી ડનો હતો અને એનામાં હંગેરીનો આત્મા જાગતો હતો * *

—ચાંડુ

* સ વિજયનાઈ પેરના અગ્રેજ લેખનો અનુવાદ.

આશ્વાસન.

લેખક — રા વિવિત્તુ.

વચનતિલક.

મળે કંઈ નયનથી સખિ ! અશ્રુ આમ
 ભીંજે ક્યો ન રીતે કંઈ તુ તમામ,
 આપતિ દેરી પછી શો ધરવો વિપાદ
 જેના નિવારણુ પ્રતિ ન હઈ ઉપાય
 સારુ ય વિશ્વ રહતુ સખિ ! આપત ગોઠે
 તારા ચક્રી ય વડુ અગત કંઈ ભોગે
 આ અશ્રુઓધ નહતો જ અનતતાનો
 તેમાં ઉમેર હરવો ધરતો નહિ હો
 આશ્વાસનો હઈ સખિ ! વાંગ મહેન કેરા
 અશ્રુ લુગી મૃતિ અનેરી દીધી ધરે ત્યા
 તુ એક બાધુ ગત માટ તણ જ શોક
 સોનાસ વાણી વળી વિશ્વ કરે અગોક
 આનંદ ને પ્રગતિમાં કંવો સિદ્ધાર
 રહે દેશ અર્ણ સહવો વિધિનો પ્રદાર
 છે તક્ષ્ય હવિત તણુ પ્રભુની જ પ્રીતિ
 ત્યા ધારની ધરતી ના અસહાય ગીતિ
 ક્યા માનતી સખિ ! તુ મૃત્યુ અનન્ય અત !
 ક્યા માનતી હવનને સખિ ના અનત !
 અયોગ ને સ્મૃતિ ગણે કંઈ વહાતી ! બિન્ન
 ક્યા શોકગ્રસ્ત રતી કરી મુખ જ્વન !
 ને વ્યોમમા સખિ ! ઉત ખગો અનેક
 પક્ષો કરી પિતત કીડન આહરે જ
 ને દૂર્ગમા કેનક-ભારદર રો ભમ્બકે
 તે નિજ ભર્ગ્યો ન રોક નિમિર ઝેદ !
 નિત્યે અમિ ! રતે કરતા સિદ્ધાર
 તેવા રસમનતી દે દ્રવ્ય કેંક તાલ
 તે આજ ક્યા પ્રિય ! અચેતસમા તી ને
 ના જીતીએ નિ યમી નર જિ ગીતે
 તુ ઉછળ ઉછળ યઈ શોક યમી નિમુકન
 નિનન કા રહતી ના રમ એ ર મધ્ય
 હારણ આમ વરતુ ધનુ તને ના
 મનિનિ ! નિમિત્તના મનકુ રહે ના

ટેશની આર્થિક ઉન્નતિ

લેખક-રા માનજી દામજી ગાદ.

ગૃહસ્થી-દુનીયાદારીનાળાના દરેક કામ ગૃહીવાધી જ ચાલે છે એટલા માટે ગૃહસ્થ રૂપીયા પે । કમ્તા તેમ જ તેનો વ્યય કરનાની રીતથી નાકેફ થય અન્ય જગત્નુ જે મા ધન નહ માગેવડ મેગની સકાય છે (૧) ધનથી ધન મેળવતુ (૨) વિગા ચતુરાઇ તેમ જ હુન્નર વગેરે દ્વારા ધન કમાવતુ (૩) શારીરિક શ્રમ અર્થાત્ મહનન મજુરીદ્વારા ધન પેદા કરતુ એમા રૂપીયા કરજે દબને વ્યાજ ને જમીન મૂલ્ય આપી ખાદીને તે ખેડાસામા ફરને તેનુ મહં- સન લેવુ મનન બનાવીને બા' દેતુ સરનો માન ખરીદીને મોડા બાવે વેચવો એક દેશનો માત્ર બીજા દેશમા વર્ધજવો કાળગરાદ્વારા અને પ્રકારની વસ્તુઓ નેવાર કરાવવી જગ્યા બધ માન ખરીદીને છુટક છુટક વચ્ચેના વગેરે આ ગવા મર્ગો ધનથી ધન મેળવનાના સમ- જવા મેગ જ રીતે વિદ્યા નીખીને નોકરી કરને વનીન, જોડર મુનીમ, ગુમાસ્તા કે ને મનવુ, ચા તો બુદ્ધિ ક્રોયા ગજ મેચી કે મોની વગેરેના રધો કરેના આ બરા વિદ્યા ચતુરાઈ કે હુન્નર વડ ધન મ્માનાના ગ્નાઓ છે, એના જ રીતે જમીન ખેડી વાસ ઉગાવતુ પાણી બરતુ પરચુરતુ કામ નુ ગોડગી કરના, રી વગી, વગેર શારીરિક મહં નતની બામનો છે

ધન કમાવાના આ રશે માર્ગોમા વનથા વન પેલા કરવાનો માગ તો દરેકથી ઉત્તમ તેમ જ સૌથી વધુ ધન નપા । કમ્વાનો ગ્તો છે પાઈ પણુ ગાતના હુન્નર વગર માન શારીરિક પશ્ચિમથી જ ધન મેળવતુ એ તમામથી ઓછી કમાણીનો રસ્તો છે એ દેવુથી જ સસારમા તે લોકો જ વધુ ધનવાન થા શકે છે કે જેઓ ધનદ્વારા વન મેળવવા પ્રયત્ન કરી ગયા છે તેમ જ તે લોકો જ વધુ કયાગ રહેવા પામે છે કે જેઓ પોતાની શારીરિક મહેનતથી જ ધન ઉપાજન કરી ગયા છે, એ ચિનાન વિદ્યા, ચતુરાઇ કે હુન્નરારા રોજ મેળવનારા મધ્યમ સ્થિતિના મનાય છે તેમ જ ધન પણ મધ્યમ પ્રમાણમા જ તેઓ મેળવી શકે છે, ધનથી ધન મેળવનારાઓને પણ વિદ્યા ચતુરાઈ વગેરેની ઓછી જરૂરત રહેતી નથી તેમ જ તેના લો । જ પોતાના ધનથી જ ધતુ ખા ધન મેળવી લે છે તેમ જ જેઓ વિદ્યારિકીન છે તેના ધનવાન ને । તો પોતાની અસની મૂડી પણ ક્યારેક તો ખોઈ બેસે છે એવી જ રીતે વિગા ચતુરાઈ તેમ જ હુન્નરથી રોજ મેળવનારાની પામે પણ કલાય ધન હોય તો તેઓ પણ ધણું ખડ ધન મેગવી શકે છે, તેમ જ તેઓની પામે ધન હોતું નથી તો તેઓની વિદ્યા, ચતુરાઇ તેમ જ હુન્નરનુ મૂલ્ય ધણું જ ઓછુ અમાય છે બાનાય એ છે કે ધન તેમ જ વિદ્યા એ જ નેના સમોગથી વડુ ધન મેળવી શકાય છે

યુરોપ તેમ જ અમેરિકા વગેરે દેશોના ધનનાગો પુરેપુરુ રાન સપાલન વ્યા પછી જ મન મેગવતુ શક કરે છે, તેમ જ ધણું ખડ ધન કમાઇલે છે, બ્યારે આપણા દેશમા-

સાદાગજન રૂ ૨-૦-૦૦ એન એમ ત્રિપથી એન્ડ કંપાની મુબા,

અભેદશ.

લેખક-ગ. પદ્મનાભ હરિદત્ત ગાન્ધી.

અભેદશ એ એક રસાળ તથા રમ્ય પ્રદેશ જણાય છે. ગુનને કૃતી ઈગરદી નદી પોતાના ૨૫૨૦ ફીટ નીચી સ્તીમરોને આમનજી કૃતી નજરે પડતા લેકિના હૃદય હૃદયી ઉભરોત વ્તય છે. મુગધ જેમ રત્ન મય છે, એના સા શણુ મય છે તેમ એના તથા તેના માટે ગુન છે. અભેદશના જગતોમા દીગર બા પ્રમાણમા થતુ હોનાથી આ તરફ ગરીમ લેકિના મુખ પશુ લાડાના પાગીઆના મનાવેના હોય છે થોડા વર્ષો પહેલા લેકિ હતા તેના કૃતા હાનમા વવારે સુધરેલા જણાય છે અંગ્રેજી ભાષાનો પરિચય પશુ પ્રતિદિન વધતો વ્તય છે. એ કે સામાન્ય લોભાયા તો ધક્કી જ છે આ કારણથી સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી તથા શ્રીયુત તૈયમજીના વ્યાખ્યાનો રગુનમા હિન્દુસ્થાની તથા અંગ્રેજીમા આપના ઉપરાત બાધગર ને મોના કુગીછ કરેનાય છે તેમણે અહીં ભાષામા ઉપરના વ્યાખ્યાનો કદી સભળાયા હતા આ અંગ્રેજી એટલું હેતુ જરૂર છે કે ઉના કુગીછ સરફુન-ટિલી-અહી-અંગ્રેજી વિગેરે ભાષામા પ્રસિદ્ધ છે તથા લેકિને મામાદાનો લાગ કરાવના માટે તેમ જ અસહકારમા સહાય આપના માટે સાચા હૃદયથી ઉપદેશ કરે છે હાનમા શ્રીયુત મનજીત જેઓએ ધૃડીઅન એપીનીઅનદ્વારા અફ્રિકામા થની અધાધી લેકિની જળમા આપી હતી તેઓ માગાયે તરફ રાષ્ટ્રીય જાગૃતિ કરના માટે જ ગયા છે તે તરફ એ ભાષ ૧૫ થી ૧૬ દિવસ રહેના ધારે છે.

મારી સમજ પ્રમાણે મને એમ પણ જણાય છે કે સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિનો માગ સરળ બનાવના માટે આપણી પાસિથિતિનો ધણો ઉડો વિચાર કરીને સાદાર્થના પાસે જણવાની બાધ જ જરૂર છે સાદુ જીવન થયા વિના વડીયો વડીયાત ઝેરી રહે અથવા તો પ્રચ્છ રાષ્ટ્રીય કેળવણી સારી રીતે જામી શકે એ માટે સારા શિક્ષકો મળવા અગત્ય અસભ્ય છે આવેગ-પ્રેરના લેકિ-મોટેલાએ સ્ત્રીઓને આ વાત ગુપ્ત ગણે ઉતરજે અને એ રીતે જો આપણે સ્ત્રીઓને સાદાર્થની વાત નવોટ રીતે સમજાવી રાખીએ તો પુરુષેને તો તે માગ વાળામા ધક્કી જ થોડી-નગમન નહિ જેવી મુશ્કેલી રહેશે અને એ રીતે સાદુ જીવન થતા નાર જ અને ખર્ચ ઓછો થતા માયિ-જળમા ફેસેલા દિદના સતાનો પગત મટી પુરત જ રસ્તા જની મુખમય જીવન વ્યતીત કરતા આપણે જેનું સમીપ સાદા જીવનવાળાને અદાવતોનો આશ્રય લાગે જ લેવો પડે છે ઉજરતા નાના બાલકો માટે તો નાના નાના ગામડાઓમા અમ્ય સાત આશ્રયો થાય તો વધાર સાફ એટને કે પ્રાથમિક શાળા હાલના જેની ફક્ત શિક્ષણના ઉપયાગ પુગ્ની જ રાખામા આવે તેને બદલે ૬ વર્ષથી માડીને ૧૦ થી ૧૧ વર્ષ સુધી એક રમતગમત સાથે શિક્ષણનું સ્થાન મને તો માતોવાન ધણ સાફ ખીને આ શાળામા બગીચા સાથે યોડે *Dissected Maps-sterioscopes, Magic lanterns*, વિગેરે દેખ તે શિક્ષણના હિમ્ય આશ્રયો સહેલાઈથી સમજાવી તેને સગીન બનાવી શકાન.

અહ્મદશાહની હકીકત સાથે લોકગત્યનિનું આદર્શ વિષયોત્તર કામ્ય ગળાને અક્ષી લોકો સાથે મુસનમાનો ધણી વર્ણોથી ભરી ગએલા જોનામા આવે છે અને તેમનો અરેરા અક્ષી જ જાણાય છે આવો એક માણસ નામે સય ઇસ્માઇલ સગની લરકરો ખાતામા કુક થગારદાર છે અને અગ્રેજ-કેન્ડુ-મગી-અગી-ગુજરાતી-મધ્યાપાનમ-તેનેયુ-અગી-ફેચ-અમન વિગેરે ધણી ભાસાઓ ખોલી જાણે કે તેના કહેવા મુજબ તેનું જીવન દ્વાતમતાઇ અથવા સિંદ્યાજ જેવું છે પોતે માનાગુ મનાગી હોવા સાથે પ્રજા-ગત્યનિનો ચુરન દિમાવતી છે તે આનુ પદ્ધતિને વખોડી કાઢે છે અને અસદમા અને સરદેશી નતદાગ અધાર્મિકો ઉત્કર્ષ જોવા ખુશી છે સેરાપગણ હાસા સાથે નિર અને ખરો મ છે તેને પારીસ-કમીન-મપાન-કાલીઆનાક-કર-ક-કની વિગેરે મુનકો જોવા છે લગ્નકરી નોકરીમા હોવા અર્થાં ભાષાચાત્રીનું પદ તેને વધારે પસં જણાય છે

અક્ષી પ્રજા બોદમત માનનારી હોનાથી શુદ્ધમતિને જેને આ તરફના નામે “મધ્યો” નામથી ઓળખાવે છે તેના તરફ મુ જ પુણ્યભાવ ધરાવે છે અો દનમા અથવા રસ્તે આવના આનતા શુદ્ધિને એ નમન કરે કે અીઓ તથા પુરો ધધારો-ગમમા અપ્રતિ અદ્ધ પ્રતિ કે છે આ કાગળથી હુ ઠીઆના-માથી જમારે આ તરફ આ-પો ભાગે આ અહ્મદશાહ સ્ત્રીપ્રધાન કે એનું સૂચન થએનું પરનું તેના અર્થ આહી આયા પગી મને એટલો જ સમજનો કે પુરોગયિત પ્રતિમા અીઓ પણ તેટલો જ ઉત્સાહ ધરાવે કે અનગત, કુટિન હવના માણુઓ અનિષ્ટ પ્રતિ પાણુ મેનતા હો પરતુ તેી પ્રતિ અન્ય સ્થળે નથી હોતી એમ નથી મુમલ કનમતાના પો જની વાન સુરિદિન જ કે આમ ઉપર જાણા વેતા સાદા જીવનની સાી અસર આ નિયામા પણુ ધણે મારો મુધારો કરો તકને એમ આર માનકુ છે

મુમલની જ માફક મકાનોતી નગીતે નીમે રગુનથી ૧૬ મીનીનના રેવગમે આવેલા “તીનામે” નામના ગામડામા જે ઉમરશી રજપાળના નગનામા અમે રહીએ કે આ અગ અમેને ઘાટકુપરનું ધણીનાર સ્મરણ કગવે છે રાત્રિના દશ એટલે કે ભાના નવ નામે જાણુમા ઉજવાતો અહીનોકોનો એક જનમે મારામિત લાનજ હીરજ શાહના સૂચનથી અમે જનને જણુ એક વખતેસાથે જોવા ગયા હતા અન્ધી ગતમુધી આપણા દેરી ગામડાઓમા લોકો જેમ ગમ લીના-ગરથી લાયા જેવા ખેલો જોવા જાય છે અને મેલાનમા પોતાની સગવડ પ્રમાણે ખાટના-માલીમાકડા વિગેરે નાખો લોકો પડાવ નાખે છે તેમ આહી પણ અીઓ તથા પુરો લગભગ ૧૦૦૦ થી ૧૨૦૦ માણસ એકત્ર થએલું નજરેપડતું હતુ એક જાણુમે માયકો (Pulpit) મોડકવામા આ થો હતો જેના ઉપર નાટ્ય પ્રયોગ અહીમાયામા રજુ કરામા આવતો હતો ત્યા પડાઓ વિગેરે ન હતું પાનોમા જે પુરુષ મરકરા (Balloons) તથા મે અીઓ હતી અીઓ અહીપોશાકમાં પાળા કેડ નાગળથી સળીઓ જેનું કાઇડ ખો ની તેમને પાળ દોન તેવો કેખાવ કરતી અહી નૃત્ય કરતી હતી મારા એક અહીમિત્રને પુગના તેઓ અપસરા કહેવાય

છે એમ કહ્યું બ્રહ્મા લેખિ સાથે અમારો પગિયવ દિંદી અથવા અગ્રેશ્વમા જ થઇ શકતો-સાક લાજ વિગેરે લેવા જતા અમારી ભાના અથવા તો બહી સિવાયની કોઈ પણ ભાષા નહિ સમજનારને આગળીયોના ધર્માગથી સમજવરામા આનનું પૂર્વોક્ત જલસામા નીન વાઘો નજરે પડતા હતા તે સાથે મૃગ મુદ્દા નુદ સારિગમના મુરો જ લાકડાની હથોડી પછાડવાથી મતાનતા હતા મૃગની સખ્યા પણ સારિગમના આગેહ અરોહ પ્રમાણે જુલ જુલ મુરો ખતાનતા માટે જ્યો માતની ચાપ છે અને એક માણસ પોતાના હાથ જુલ જુલ વાઘ ઉપર પછાડી જલતગમની મારક ભિન્ન ભિન્ન મુર ઉપખવે છે-ખીખ બે વાઘો લાકડાની હથોડીથી મગાડામા આનતા હતા અને જલતગ અથવા શીમડળનું ભાન ડગરતા હતા હાર મોનીયમ અથવા તો અન્ય વિદેશી વાઘોનો અભાવ હતો આપણા દેશમા પણ તાઉમ, દિન ડમા, સિતાગ વિગેરેનો પ્રચાર નુછછ નથી? અંગીતના સામાન્ય જલસામા તો આન છેવ છે તો નાથ્ય પ્રયોગમા સામાને તેમ ન થઇ શકે?

મીનેનામા તેમ કેમ પાવે છે?

મરમીડ લોકોનો પોતાક આપણ ખાત પ્યાન ખેલે છે-આમો તેમ જ પુરોષોના પોનીયા અથવા વાધા ને જ ન આ મ નોકોની માફક ધુની રીટ છે માથે રેશમી બે હાથ દટકો રીટ છે તથા આપણા દેશમા જુલ જુલ જમાનાના લોકોના જેવી બડી પહેરે છે

આ લોકોમા પોતાના દેશ માટે એટલી પ્રીતિ છે કે જગતપટ મિરાય અન્ય દેશમા તેઓ જતા નથી આ નગ આનવારા લોકોમાથી રાણા મુરોષીઓને તથા મુસનમાનો બ્રહ્મોર્જીઓને પગપા દેવ છે હતા તે આઓ કરચિત જ પાતાનો પાડું વડ બદનની જોડામા આવે છે જો તેની ઓનાદ મુગ પુગના મોનાજને અનુસરે છે

તેઓ આમી પણ એવા જ પાર છે લખસારે દમલા મર્દ દીરાળીની લાજમા દ્રામ કપનીગે દમલાવરાગે કસથી ને પ્રાપ્તિ તેનો ત્યાગ કયો અને તેથી નજ દિસમા દ્રામ કપની પ્રખમતને માન આપરામી દગ્ગ પડી હતી લોકોનું જીવન બહુ જ સાદુ છે જે કે ના જમાનાની અસ હાનમા જોડામા આવે છે જ્યે માટીઓ નાના માપની કે અનિયમિત પાડ તથા બેલકારી જનુ દેખાય જ માણસ તથા ખીખ જનનવરા રાપીવાર વ્યરણ જતા જોડામા આવે છે મુન રાહો પાસડી પતે પાના છના અતિ સ્વચ્છ દેખાય છે રતા પિતાગી-હાનગારી રોગ જનતા બમણા અડી ગણા પડોળા અને સીમેન્ટ તથા પથ્થરથી માનના હોય છે આ તેમ સીતેમાનો મોખ દિન પ્રતિદિન વરતો જાય છે-ગરીબ મદ્રામી જોડા મુસાઓને લઈ આવે જોડાની માટી જેને લથા કહરામા આવે છે આ જોડા ખીખ નામ રિક્ષા છે તેમા બે માણસ સાથે મળ દો મણુ ભાર નહ લગમળ એક માણ નૂર લખ જન છે ઠંકડાળે તેના જયાના મેન્ટ દોય છે પ્રખો ઘણો ભામ બહીસિનાય કચ્છી-ગુજરાતી-ગડીઆવાડી-મદ્રામી-સીંહાલી-મગાની તથા મા સીતો છે દપાન અહાડીઆમા બે વખત અનિયમિત રણે કલકતા વધને જાય છે હિદુરયાનથી આવતા જતા મુમાફરને સીમગની મુરની બહુ જ દટાળા લાગેલી લાગે છે-કકટરોનું સાધન સાદ જણાય છે-કકુ કામગી-આતકનિગ્રહના નશન મુગન ગ્રીટ નામના રતા ઉપર થાય છે વેવારમા આપણા તરફના મારવાડીની જોમ આ તરફ મદ્રાસ તરફના ચગી લોકોનું જોર ધણ છે

ગામઠી નિશાળમાં વળી એક ડોકિયું.

(અઢત્તાગે પરીક્ષાના ઉત્તરપત્રો)

પ્રેમજી—હરિલાલ પ્રભુલાલ ધાયા, બી એ, એનએન બી

[નિશાળ ઉત્તરપત્રો વગર થવાને થાગે વાર છે એટલામા બહાર એટલા ઉપર નિશાળમાં
માઠો માઢે વાલચિત્ર છે]

ગમતકર—‘ પ્રભોદરાય, ગયા સનિવારના ઈનિહામ બૂગોળની પરીક્ષાના પેપરો તપાસાઈ
ગયા છે તે આજે પાઠ મળશે એવું મહેતાજી સાહેબ કહેતા હતા ’

પ્રભોદરાય—‘ હું તો મ્હારો પગ મરડાઈ જવાથી જાન નિશાળે આ પેા ન દોતો એટલે
જાણતો નથી ’

ધર્મજી—‘ તું ન જાનો આ પેા પસ અમે તો આ રા’તા ! મહેતાજી સાહેબ આજે
પેપરો પાઠ આપસાના છે એ ખરી વાત છે, કેમ કેટલાક માર્ડ આપો ? ’

પ્રભોદરાય—‘ અમે શુ બાની છીએ કે નમતુ તોળીએ ? જોઈએ કડ લા દગરો થાય
છપ નો !—આપણા તો પામ માક આવે તો ધણા છે !

પ્રભુલાલ—‘ ભાવડે તો મોઝે મો માનુ વખ્યુ છે એમાથી જોઈએ છીએ કેટલાક
કાપે છે ! ૫ કાપરો તો ૬૫ આપને ૧૦ કાપરો તો ૬૦ આપને ! મહુ બહુ કાપરો તો
૨૦ કાપરો, તોય ૮૦ આપને ! કાપી કાપીને તે વળી કેટલાક કાપરો ? જો નહીં તેમજો તો
૧૫ ૧૦, ૭૦ તો જરૂર આપને ! ’

પ્રેમજી—‘ કેટલા માર્ડ આપને એવી ઉઠી ગળુનરી ન દોય, અગર ! બા મા મહુ
કેટલા આપને એવી અગળી કનય

પ્રેમજી—‘ આપણા મહેતાજી દેવી કે એ મોળી ત્યાત છે ! અગરને કેવી ઉઠ
ત્યા છે ? મારા મોટાભાઈ મી એ જુ ભણે છે તે જા ઉપર આવ્યા’તા ત્યારે
એકવાર કહેતા તા કે અગરને પેપર તપાસે ભારે એક જનામ વાનીને મિચાગ કરે કે આમા
જા માર્ડમાથી દડ મપાર એમ કે જરા મોટુ કરના જેવું જાના તો વારે ? નહીં જાના ?
દજી કેમકા ત્યારે તો મનને પૂટે કે આઈ, અથવા સ્વાત અપાશે ? આથી ગમે તેવા નમળા
મિત્રાથિને પણ પગ સરાન દીધે છ સાત માક મળી નય છે—પણ જોઈએ દેવી દખળી
પરીક્ષક હોય તો ? માવે ટકો કરારી, ચરમા વગરી એગેડીઉ પીધા જેવું મો કગીને એક
જનામ વાને આ પગી બમરે કે શુ ભર્યુ છે ! આને એક માર્ડ આપીએ તો ચાલો ?
ના, ના, કાઠક વખ્યુ તો છે, ભાગે જો ચાલો ? ભને વાર ચાનો ત્વ આપો ! મોહો ! ચા
તો બહુ થઈ જશે ! અગર અને દેવી પરીક્ષકમા આમ દાથી થોડાનો ફર છે ’

રામજી—‘ અગરને પહેલી હોના છતા અર્લીના ભજુનાગને છૂટે દાવે માર્ડ આપ છે,
પણ આપણા દેવી પરીક્ષકા દિન્દુસનાનના જ વતની હોના છતા પોનાના દેશના આગમને
મીપી પીપી માક આપે છે એ કેવું નસાઈ જેવું ? ! ’

રાજા—(મનમાં) અરે, આણે તો તુ એ પશુ જાણવું હવે તો દેનીને પ્રસન્ન કરવાનો એકે માર્ગ ન રહ્યો (તીક મુખ ખી ઢલો રહે છે)

વિ०—દેરિ, આપ કામો ખાઓ છો, એમ મળતા આવતા વેપને લીધે જાણીને જ આદિ વચરવને લઇ આવ્યો ત્યો, લુઓ આ નતાનો ફાસો (લતાનો ફાસો ખતાવે છે)

વાસવ૦—(કાપથી) કાચનમાના, આ લતાપાશરડે જ આ પ્રાણલુને બાધી લે અંતે આ અવિનયી કન્યાને આગળ કર

કાચન૦—જેવી દેનીની આજા (નિદ્રાને બાધે છે) મૂર્ખ, લોગન ત્હારા અવિનયના કળ સા ગિદા, ચાર, થા આગળ

સાગ૦—(મનમાં) અરેરે, મ્હારા પાપને લીધે મ્હારી છઠ્ઠાથી મરનાડું પણ મ્હને મળતું નથી

વિ०—(ખિન્ન થઈ) રચરન, સભાગને મ્હને (ચર્મને લઈ વાગાદતા નારી જાય છે)

રાજા—(એ પાત્રી) અરેરે ગજળ થયો !

(ગાદીલે)

તણ કાપથી હાથેની મુખતુ શુ એ વિનાર આટી

ક ન્યા સાગરિ ! ત્ય તયથી જની જડ કોપથી પલાવે ?

જાણો વળી આ વસતમ્ની કે નિતા કડ પેડની ?

થઈ ચિ તાતુર બામ કુ ખી જનના રાતિ મગે ના જરી

હવે આદિ જીતે હું શુ કરાનો હતો ? દેનીને જ પ્રસન્ન કરાને લાવ, હવે તો જાઉં

(તથ છે)

ત્રીજો અંક સમાપ્ત.

—ચાત્ર

નસીબની કહાણીઓ.

લેખક—રા. ચંદ્રમણ દુન્દેનગમ ત્રિનાથ.

કાંઠા સમયે અમુક વ્યક્તિ મિત્રમુદ્ગ મગીત મેન્ડ કનાસમાં બેસી રિંગ બાજુથી મુગધ જાય છે, અને ટીપ્ટ તપાસનાર તેના કનામાં ચડે છે, આમ થ'નાસમાં મુસાગી કનાગ તે જ ટીપ્ટ સાથે મેન્ડ કનાસમાં બેગ હોય ને જ્યારે પદગાય છે અને 'ટીફ્ટન્સ'ના પૈસા બરે છે ત્યારે તે વ્યક્તિ કહે છે, " થઈ કનાસમાં બેગ હોત તો શુ ધમાધ જાત કે અર્ધી બે સી આ પ્રમાણે બેઆગર થયું રોકો વધારે પ્રયત્ન કરે છે ? " આગળ હજી પોતે પુરું ઉત્તારી પણ નથી રહ્યા ત્યાં તો હસતે મોટા ખીસામાં નાખેનો એમનો હાથ એન્ડમ મ્હાર નીકળે છે અને મોટા તો અનગત તત્ત્વ ' રોપ રોટ ' લેના જેવું જ થઈ જાય છે કાચુ પાસ ઘેર રહી ગયો છે ટીપ્ટ તપાસનાર પૈસા માગે છે પૈસા માટે પાખીટ કાઢ્યા જતા તો ને થે જ રહી મધુ નાં છે પેનાને જુડુ જ વિનિત ભાનથી કહેતું પડે છે ' ભાઈ પાખીટ ઘેર રહી મધુ છ '

અવગત આના ઉત્તરમાં ટીપ્ટ તપાસનાર તો આજુગાજુ મેરે રાઓની તરફ વેંદેને હસતે જ મોટે કહે છે ' લુઓ સાદમો, આ ખીજતને કહેના હતા કે થ કનાસમાં મેગ હતે તો પાખુન શુ ધસાઈ જાત, અને પોતે પહેલા કહે છે કે પાસ ઘેર રી ગયો છે અંતે પડી તો નજો આજુ પાકીટ જ રહી મધુ મારા સાહેબ ! આના ખ્હાના કાંઈ મેં આ પહેલી વખત નથી આભળ્યા પૈમા ન દાન તો ખીજે જ ગેરહતે ઉતરી પડ્યો, નહીત મારે જ તમને ઉનાગરા પડશે " અનગત આજુગાજુના મિત્રમુદ્ગને આ એક મજાગો ખોરા મળે છે અને તેની ચોટી વાર પૈસા આપનામાં ટીન ર છે જે થઈ કનામ પેમેન્જરો તો કયા માગી દાન છે તે રીખામણ આપે છે ' ભાઈ, ધરમાથી નીમગતી રખતે ખીઆ જ ! તપાસીએ કે જેની પાસ અને પૈમા મનો જ મેર ન રહી જાય '

અનગત પોતે પામે અને પૈસે ન છૂટકે મિત્રની પાસેથી ઉડીના પૈમા વધ માગી ની ટી દાન ત્યાંથી અચગેટ સુધીના મેરકા પૈસા આપે છે ટીપ્ટ તપાસનાર આ પૈનાના જનામાં એક ખીજો કાગળ તેને આપે છે આ પૈમા ભયની રમીટ પણ તે વ્યક્તિની હમી કા વાના ખોરાક ગપે વપરાય છે અને મિત્રોમાંથી કાંઈ પૂડે છે ' ઓગે, આનો વળી ખીજો કાગળ છે, જોઈએ, જોઈએ, આપણે તો હજી આવે કાગળ ટીપ્ટ તપાસનાર પામેથી મેગ થો જ નથી ' અનગત આ સમયે તે વ્યક્તિને મુઠો મોટે મહન કરતું જ પડે છે

આની વાત જ્યારે આપણે સાંનથીએ છીએ અથવા તે જોઈએ ત્યારે આપણે પેલી વ્યક્તિની મૂર્ખાઈ તરફ હાસ્યજનન દષ્ટિ નાંખીએ છીએ આરા જ જાનનો અનુભવ જ્યારે આપણો જાન છે ત્યારે મનમાં ખાતરી થાય છે કે એ એની મૂર્ખાઈ નહતી પણ એના મનીમની જ ચારી હતી

હું ઓફિસથી ઘેર આવ્યો અને ભટને કહ્યું 'રનો ઝડ કરજો મારે નાટક જોવા જવું છે' સનિવાર દોનાથી તે રાત્રે મેં 'રા માંડનીક' નો નાટક જોવા જવાનું નથી કર્યું હતું

હું જન્મેનાં મને લગભગ સાડા આઠ મ્પજા પટેરી મારા વગેરે એથે મજનેથી હું તીન ઉત્તરનાં ભાગ ગાડીવાળાએ તેમ જ મોં કે પાત્ર તે નાનિ માટે ગત મારોની હોવાની મેંને મારા એ તો જન્મો નિચાર કરા પછા ગાડીને ઇ ટાગીઆ લાગી જાય' એ હેનન પ્રમાણ મેંને િટાગીઆ જતી ને, એમને કુ' ની જ 'એક મિ ટોરીઆ' ટરી જુમ મારી વિ ટોરીઆ વા ૧ ગાડી મારી પવ ના થો અન વાભાની નરખે અદર પ્રવેશ કરા ગાડી માટેનાં ઉપ આનેના મારવાળા નાડ રીએટર આસી અને ઉતી

મેંનેક રાન મેમન પ્રજામા સારવ થના નીને ઉત્તર અને ગાડીવાળા પચા આપવા માટે મેં નીઆમા હાથ લાગ્યા 'આહ !' આ તુ ? પાટીટ જ લેકુ રી ગતુ !' પાખીટ અને કપરી મેંના તેમથી રામાને જારી મુગી અને રાનીટ ન મુનુ ' ને હરામખેન, ૧ જર્લ એ પી ૧ જ લવ નાપુ એમ મનમા વાત

' પછુ ૧૧, ' મોં તનન જ રદનિ થઈ ' પાખીટ તા મ પોતે જ ટેમનના ખાનામ ન કુ દડુ એટલે મિ તા ૧ રામાનો મો તા-'

પછુ હો આ િટાગીઆસાળા તુ રુ' એને પા મ્પાથી આપવા ' ૧ ત ત ૧ કપરી ખોલી અને તેતુ તો સદ્ગન તાટની ટીગી તો અ ૧ જ હતી મીનીટ ને ૧ જના મારા મીટીંગ ાઈ ઉપર ૧૪૨ પડી આ મો વિચાર મુખ્યો કે એક ાઈ ગાડીવાળાને આપુ અને કહુ કે કાલે મારે રહેવાને સ્થાયી અથવા તો એકિસમા આસી પૈમા નઈ ને, મને જમ્પાનાં ચીન્નામા તેમા હજેના છે

અનજત આ અજતરો અજમાનતા મનમા જરા મુજનાશુ થઈ અને ' હું મેં પછા ટો નહિ ' એ પ્રમાણે શબ્દ બહાર નીકળતા જ ના પાડતા હતા પછુ હેરટે દિમ્મન લાની મન અખન હું અને હાં ગાડીવાળાને આપુ અને તેને સમજ પાડતા મડા કે એ વળને શી નામેરી કાને સદ્ગારમા પૈસા લઈ જશે

ગાડીવાળાએ કહ્યું ' મીસ્ટર, એ કાન જાન નહિ આનરે મારે તા માગ પચા હગાપ જ જોએ તમાન જેના તો મુનર્મમા નજાએ રે છે, સમજ્યા કે ૨ પરમ દિવમે જ એક તમારા જેના લનકાર આદમી ' હમણા આપુ છુ ' ડી મયા તે મયા જ ' આજની થી તે લક્ષ્મી દહરે ' હેરટે મેં કનાક મોના પડી હુ ટાગી નગર લાક પાજ મયો !' ગાડીવાળો કારિઆરાડી મુમનમાન હતો એટલે મુજરાતી સાગી રીતે મોની શકતો હતો

મેં કહ્યું, ' પછુ અપા ! આજે હમણા મારી પામે એક પૈ પછુ નથી અને ૮ મટરમાની ડી કાને આતીને પૈસા લઈ જશે હુ તને તારા લાકા કરના આંક આના વહુ આપીત '

' જુવો મીસ્ટર, કાગી ખટપટ ન જોઈએ ' એને મોટો ઘાટો પાડીને મોનના માણુ ' નગી કાને વેગ આવી પૈસા લઈ જશે એટલે તુ ? જુવો આ નનવશા હીરજ ન નેયઃ અલિલાન સાકુન્તલ (સ્વ હવેરીનામકૃત) ૩ ૨-૦-૦ એન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુબાને

ટોચ તો ' એમ કહી એવો આનુયાયી ઉભેના નોકોનો પોતાની સાતમા ભેગસરો પ્રવલ્ન કરવા માગ્યો અને આગળ ચલાયુ ' પસાં દત્તા તો ચાલી ગુ કામ બોનારી ? ખીચા ખાતીને ભનમ ભારી આપ્નો ગમે કામગીરી ગમરામા તો કહા ઠાળે ' પ મ ઈતી '.

આ સમય પીચિતિ તે બેલાચનુમી હોત તે જ જાતે મેં આનુયાયી ૧૨૨ તો ફોપે પછા દુભાગ્યે કોઈ પછા દુ ગોળખતો તેડે એવો સ ૨૨૧ કરાએ દદિએ પ મો મ મનમા કું ' ઈશ્વર દુમ્મતો પછા આ કારો ' ખાતી '.

સેનક મ ૨૨૬ મુકાય પા કપરે જ આખરે મો મદ કરી મેં દિનુ ગેન્ટ પ્રાંત જે આ મારી ગુજ તો હોત તો આખરે મારી ચિતિતી સા ઉ નામત તથે પાને જ પી મને પુલ્લુ ' કેમ મેં, શુ આતમા આતી પના હા ?

અનગત આપના નમયમા તા મારી નાત ક તાકો ગુ ટોગુ રાસા મા ક દનુ મ પ મ ' ગેટ્ટી રને કે જેનુ હામ રાંધ નાન હવે તેમને ગાનુએ લઈ જા મારી ચિતિત સમગ્રને અને શુ ' ને ભાઈ તમે મને આ ગારીસાળા આપના જટના રમા આતા તે નાંકે હવે એ ઈતી ગમતુ પેમા પદાગતા કરીત અને આ માફ મ નમ માગી એમ મહુ માટે આપુ છુ ' અમ ગેજારીગાપો કાક કારી તો આપુ.

કાસ તો તે મારા ગાં ઉ ન વી મો એળખી રાકો દોન ? મારી પ્રાંતને દના નાંકે ઉત્પન્ન થયો હોત, પછા મને એણે પોતાના ખીસામાયી એ નોટ કની આપી અને શુ ' ત્યો રોં આ મારી પાને અની ખીચાની નોટ છે અની હું તમને આપ હું.

ને તેનો પછો ઉપાડ માન્યો અને જલો નિકેરીઆસાગો તે નોટ આપી અને એક રૂપીઆ પાઠો માયો અનગત તેણે થાજ જ દગા મેં કરી મો આપ્યો અને તે ચાલી હમરી ગયો.

સેનક બનુ જ દમામથી નટાયમા રમાન ખોસતા ખોસતા નાખન થયા આ સમયે જે મનુષ્યોને હું નોતો તે દરેકને જ જલણે મહે જે લોકોનુ ટોગુ મારી આલુ માનુ વીટાઈ ગયલુ તેમા જ તેના હોડની અને તે દરેક મારી પ્રથે હાસ્યજનક દદિ ફેનો દોષ એમ જ લાગલુ હવે ને તેમા મેં જણા ગઈ વાત કરના તો તો મારી ખાતી જ થતી કે એ માર્ક ફેરેતી વિશે જ દોરી લેઈએ.

અ ૨ પચતા જ મેં ચોપડી ખરીદી અને પડી જ મારી રીઝવું કરેતી જગ્યાપર જઈ એમ અનગત માર આના ચોપડી માટે આપ્યા રશનએમન પડેના અને તે સમાજના કાયદે પ્રમાણે ચોપડી વગર નાટક લેવો તે તો એક પ્રાંતની અસમ્મતા જ ગણા.

ચોપડી તો લીની પછા દુભાગ્યે નાટકચાળા સમારાતી દોનાથી વીજળીના પખા કાટી નાખ્યા હતા એટલે કાઠ પખો વેચાતો લીધા લીધાય અને કે ? લે ને પડીવતી પખો ખાધએ તો સમાજના લોકો મારે માટે અરાજ વિચાર આવે સમગ્ર ચાર આનાનો પખો નીચો.

નામ રસ થયો અને પહેનો અક ખનાસ થયો સેનક બહાર નીકળ્યા મારી સાથ એકેના લગભગ સર્વ મનુષ્ય ચાર પીએ અથવા સોંધા લીધુ કે નાસમરી નેહાવે અને મુ ફર્ક જ.

વડે ૨ એક કપ ચાહ પીવી અનમત કહેવાની જરૂર નથી કે તે ઈરાનીની જ હતી કાગળ કે મોનજીની કોરનેનીઆ વગેરેની ચાહ પીનાની ઓશીસમા પડી ગયલી ટેન એટલે હિંદુ બ્રાહ્મણીમા ચાહ કેમ ગમે ઉતરે ? ચાહના બે આ ૥ આપી મરક પાગ જગ્યાપગ જઈ બેસ

ખીને એક રૂર થયો અને સમાપ્ત થયો ફરીથી બતા સાને બહાર નીકળ્યો બધા ખામ તે હું નેરા જ કડ ૧ ટટલુ ખગમ દેખાય બે આનાનાં પીગતા લીધા અને એકેક ફોડી ફોડી આહાર શરૂ કર્યો

આ સઘળી ક્રિયા સમયે મો વિચાર તો ફક્ત ગાડીવાળાના મન ' ખીસા ખાવી ૧ ભલકા ભારી' ના જ આન્યા કરતા હતા હું મનમા તો એમ જ વાગતો હતો કે જે જે મનુષ્યોને હું મારી તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં જોઉં છું તે સૌ મને ખરે જ એ પ્રમાણે વારતા દો ૥ જોઈએ.

સેવકે નાજ વખત નાટકશાળામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે એક રૂર થયો અને સમાપ્ત પણ થયો બહાર નીકળ્યા પડી તેવડને પાખા 'એઈ નિઠોરીઆ' કે નાતુ મન થયું પણ નખન છે પેના ગાડીવાળાના જ ચઢે પાખા સાબળના પડે એ ખપાનથી મન ઘણુમા રહી શક્ય નમ, મન આને નમ્મી જ વ્યુ કે ટામમા જ બેગીને મોદીખાને જતુ કે જેથી પેના શરદો તો પાખા સાબળવાનો મમય ન આવે

મેરકે તારદેવ તરફથી આરતી એક ટામમા ચડી ગયા મેરડના મજનામા ફક્ત એક પાવલી જ હતી નાકા ઉપર જ વલનપર ટ્રામ ઉભી એક મોટું માણુઓ ટોંગુ પણ ટામ પોલી કે તરત જ અદર ધુરધું આ ટોળામા એક જુનાન ખમસુરત પારંગી બાનુ પપ્પુ હતા અખત ટામમા ઉભા ગહેવાની નહિ તો એમને માટે બેસનાની જગ્યા તો ક્યાંથી જ મો ? કાંઈએ પણ ઉભા થયા તી તજવીજ કીની નહિ મેરકે મનમા નમ્મી કર્યું કે હિંદીઓ દુશ્મણ પણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ સમજતા ઘણી રાગ છે પણ ખીજા જાતુ એ પપ્પુ વિચાર વાનુ હતુ કે રાતે બાર વાગ્યા ને જુમારે ખર્ નિદ્રાસ્થયા લોકોને આરી ફરકનામા જ ગી રીતે આરી શરૂ લાઇ, હિંદુઓ તો સમજ્યા પણ એમની જ જાતનાળા પારંગી જનાતો માથી પણ એકે ઉભા થવાની વૃત્તિ જાતારી પુ ધાર છું કે આનુ મૂળ કારણુ તો દ્રામમાથી ઉતરી જઈ ટાંગીઆ ધસતા વર તરફ પ્રયાણુ કરવાનો ભય જ દોવો નેરડો

પણ સેવક તો ફેશનએમય અને એડીકેટવાળુ માણુસ પડના એટલે લાગના જ ઉભા થયા ને 'ત્યો, બાઈ બહો બેસો' કરી જગ્યા આપી

'ચેક યુ' કહી મા'ની સહાયુ સહેજ રિમત કરી તે જાનુ મારી જગ્યાએ બેસ અરે એરક ઉભા રહેવાં એક ટોળામા સઉથી અગાડી જઈને ઉભા

ગીરદી વધી જવાથી કડકટરે પણ એ ટોળાપાસથી દીખીટના પેમા લેતુ મુનતરી રાખ્યું, પણ સેવક તો મારી પાવલી હાથમા લઇને દીખીટ લેના તૈયાર જ થઈ ગયા હતા- ટ્રામ આનતી હતી તે દરમિયાન બે નણ મનુષ્ય અદર ધુરયા પણ કડકટરે આ જોયું અને તેથી તેણે 'ખડીંગ' કરતી એક ઘટડી વગાડી આતી સાથે એક આચોના પો અને

ટ્રામ એકદમ ઉભી રહી આ બાંધકાની સાથે મેનકના હાથમાંથી પેની પાનની મગ્ગી પગી પણ મેવકને તેનું ધ્યાન ન હતું કારણ કે સેનકની જગ્યાએ બેઠેલા બાલુની પગ આગમાંથી સરખી પડેલા તેના છેડાથી તેમાંનું સર્વસ્વ ખાતી કરતી હતી તેમા સેનકની દૃષ્ટિ મોગી ગયેલી હતી ટ્રામના પાગીઆ ઉપર છુટા જવાયા પરચુટણુ તેમ જ રેખીઆ વેરાયા.

જે ફરજે મને મારી જગ્યા બાલુને આપવા મુન્નગ્યુ હતું તે જ ફરજે આ સમયે મને પડેલા પૈસા એકમ કરીને બાલુને આપવા દોર થો જરા પૈસા મેં તરત જ સાનવા અને તે બાલુની પર્મમા મુખી તે પસ તેમજો પાગી આપી આ સમયે અનગત પેના બુનાદ પારગીઓ કે જે નોકીને નો ઉભા થઇ જગ્યા આપવાની સમ્મતતા પણ હતી તેઓ માં તરફ મનુ જ બિન્ન દૃષ્ટિથી જોતા હતા ટામમા કેટલાકને મારે માટે સારો ખ્યાન થયા હશે બીજા કેટલાકને કાચ ૧૦૦ જાઓ પણ લાગ્યો હતો જ

પર્મ બાલુને પાગી આપતી નખતે અનગત "ચેકુ" મેરકે નાલુ અને મનમા મનકાતા પાળા મેરક બુને રથજે જઈને ઠભા થયા

ત્યા ઉભા ઠભા મેં તે બાલુના છુટતી પામે કાષક ચમ્પનુ નેયુ નજદીક જઈ જોતા માનમ પડુ કે તે તો એક પાનની હતી મેરકે તરત જ તે ઉચળી આ જ સમયે મો મારી પાનની ચિરો બાનિ થતા તેની તપાસ માટે ખીસામા તાથ તાખ્યો અને તે અંદર મળી નહિ મને થયું ઇશ્વરે જ મારી આગર તાખી નીક જ થયું કે તમા પૈસાની સાથે તે પાનની પણ મેં તે બાલુના પનમા મુખી નહિ આ નિશા મા જ ને પાનની લઇ સેનક ઉભા થયા અને પાનની આપવામા નેજા વિનય વયો

અનગત પાનની તો મારી જ હતી પણ આ વત ઝાલ માને? વરેક મનુ' મને ઠાઠગીરે જ ગગમે અને ધારો કે આમ ઉચ્ચ અને જગ્યા આપી અને આમ પૈસા સાનગી આપ્યા અને છેવટે તે બાલુના પડી ગયા પૈસા લઇ ખીસામા મુખા આમ હજુ તો વિચાર ૩ છુ એટલામા તો એ પરાપમરી પુરૂ જે પેના બાલુની પાસેની ગાસગીનપગ એમ હતા તેમજો કંતુ 'બા' હ્યો, આ મીસ્ટર નમાર કાષ પડી ગયું છે તે આપે છે

અફસોસ! મારી હાન તુરતની છે તી જોન મેં તે બાલુને આપી દીરી અનગત, આના જદનામાં મેરકે 'ચેકુ' સાજગ્યુ અને મેનક પાળા જગ્યાએ જઈને ઉભા

ટીગટનાજો બધને ટીગટ આપી અમારા ટોળા નહ આ-રો સેવખને થયું કે ટ્રામના પાગીઆ ફાટે અને જમીનપર સરખી જવાય તો સાં ગારણુ અગાડી ઉભા ટોઇએ તો આવે સમયે તરત જ ઉતરી પડીએ પણ હમણા એમ કરતા જઈએ તો નોકો જે મારી-નાગએ વાપ્યું હતું તે જ ધારે આ સ્થિતિમાંથી છુટવા હું જિપાર મોઢનો હતો ત્યાં ગોળ-ખીમતું રોશન આ યુ અને મેનકને ક્રીઅર રોડ જડુ હતું એટલે દમમા જ કમ્પટરને પૂછ્યું મારી, ક્રીઅર રોડ જલ્થા

'પાનધોનીએ મારકેટ તનક જાગ્યા' જવાબ મળ્યો

ઓ! વામ લઈનેક દ્રામમાથી ઉત્તર અને ગોળપીઠા જ કરતા આગળ લટાવ
મારા માટી ઉત્તરના જ નિચાર થયો કે ધર સુધી ચારી ન નાંખુ આ નિચારની રહેજ
ચા'યો ત્યાં મારા પગમા મને કાંઈ ડખ્યુ તરત જ મેનક થતુ સમજી ગયા ખો જો છુટ
કાગતો દમ જેમ્થો મારી પાનની મારા છુટમા જ લગાઇ ગયી પણ હને આ કાદની કેમ?

આનુષાંગુ દષ્ટિ ફરતા ન મળે એકે દુઃખ ઉધારી કે ન મળે દોષ્ટન ઉધારી નીચાથ કે
ગોળપીઠાનુ એક ગાત્રા નિચાર થયો વાર ત્યા જઈ ધુમ્માથી પાનની કાંડુ પશુ ધીક જ
પગે એ પગ નિચાર આ ચો કે જો કોઈ મોત્તાવી ખદાર નીકળતા જોગે તો મને જરૂર
બખ્યાના બાગમા મલકે ન વધતો જ માનતો

આ નિચારમા તે નિચારમા જ મેનક એક દ્રામમા ચપ્પા ચો એક ખાની જ તાપ
જાગે એ જ્ઞાનચેતન સમાજના કાપતળી નિરુદ્ધ નીચા વળી સુઠની દોરી છોડી મદ વીં
પાનવી ખગેરાં ખદાર કાંઈ આ ક્રિયા ક્યા પડી છુટની દોન બાધી ટટાં થાઉ છુ
તો મારી પામે જ દહર મારી ક્રિયા પ્રત્યે રિમત કરતો ઉભેનો મ જોયો મેનક પાનની
ઓ! લાથમા મુની અને કતુ 'મીઝર મા' આ સમ્બોનો હજી તો પડ્યો નવી પડ્યો ત્યા
તો દહર જો યો 'નેડ, પાનનામા વાલુ છે એ ન ચાને'

માર્થ દા 'દુઃખમા અર્ધિ માસ' હવે આનો તે હું ક્યાથી લાવુ? મ કલુ 'સજુર,
આ ગાડી ક્યા જવાની છે ?'

'વેસ્ટ' જવાન મયો

"મારો તો સ્ત્રીઅર્થેડ જલુ છે એટલે ન ૧૬ મા બેસવુ લોઇએ,' આમ કહી આગળ
ગયો એણે ૧૮ડી નગારી ત્યા દ્રામ ચોખી અને મેનક નીચે ઉતર્યા દ્રામમાથી ઉત્તરના મે દહરને
પ્રાઇવસાથે વાન વરતા આભળ્યો કે 'કાંઈ બીયેલુ દેખાય છે ઓગણીસ અને ઓળ પચ્ચે
તણવત પણ ખગર પડતો નથી અને વળી પેમા રાખવાને તો છુટને પાકીટ બના ચુ છે અને
વળી તેમા પલુ પાવવી તો કાણુવાળી મુ માણુમો દોષ છે ?' અને પડી એક ખડખડ દમતુ

મેનક દ્રામમાથી ઉતર્યા અને પાવ ગોળપીઠા પ્રત્યે પ્રવાલુ કરી ગયા ત્યા આત્તા જ
ઓગણીસ ન જગની રામ મળી અને તેમા સેનક ચઢ્યો અને સોથી આગવા ભાગા બાક
પર જઈ બેઠા

દ્રામ વારીમદરો રસ્તે થઈ જનગન પોસ્ટ 'ઓરીસ નજદીક આની પણ કમ્પટ નિત્રા-
વરવામાં હોવાથી સીપીટ' આપવા જ ન આપ્યો બસ, મને તો એટલુ જ લોઇતુ હતુ સેવક
પોસ્ટ ઓર્ડિન આગળ ઉતર્યા અને વેર સકીસનામત પાલખા

પાનવી બસી આગળ ધરતા મને માનમ પડ્યુ કે તે કાણ ન હતુ પણ મે જા ૧૧ મેવો
કાજો કાજો જ હો એ મે ખોતરતા નીકળી ગયો

તે આખી ગરિ તો ક્રમ તે રાત્રિના અનુભવને લગતા સમામા જ ગાળી અને ખાર
કાંઈ નિદ્રા આવી નહિ

ખીજો દિવસે રવિનાથ હતો અને ગનિવારે રાત્રે નાટકમાંથી મોટો આવેલ એટલે સૂરોદય થયા પછી એમને કનાકે જ મેરડે ખીજાનું ઘોડયુ ધાનખુ પાળી, ચાલ વગેરેથી કારેમ થયા પછી હું નિશ્ચિત મુઠ ખેંચે હતો સારે મને રિચાગ આવે કે મ'ગ જાન ગમ કનની જે છે તરી છે અને આ તો માગ પ્રમાણિકપણના નિયમની વિરુદ્ધ થયું મેરડે તરન જ બેસતા સાથી ઉઠ્યા અને કપનીના સેક્રેટરી ઉપર એક કાગળ ચીનરી લખ્યો આ કાગળમાં મેં મ'ગ કાચે જે વગર નીચે મુજબની ટરી હતી તેને માટે દીનગીરી દર્શાવી હતી અને તેના બદલ જે આનાની પોસ્ટની ટીપ્પટ લાડ અને પેનની તરીકે મેંની આપી હતી

મારા મગજપરથી અપ્રમાણિકપણે વર્તનાનો બોલો તો એટલો થયો જ્યારે તપુ નામે ચાલ પીવા પછી રામાને કહ્યું ' મોટોરમાં તનેથી તૈયાગ જગતી લઇ આવ ' મોટોર આવી એવક અર બેઠા અને સોરને જાતીનાળા માં થીએટર તરફ હાકલા કર્યું ત્યાં ઉતરી પેલા ગેરિટીપરને ચોધી લખ્યો અને મારા વચન પ્રાણે મેં પાચ રૂપીઆની નોટ તેના હાથમાં મુખી

તે પેતા તે રહેજ અચકાયો અને મેં કાગળ પૂઠયુ ત્યારે તેણે કહ્યું ' ગા, પેની નોટ જે મેં આપેની આપી હતી તે તો મને પેર ગયા પછી જ ખચર પગે કે એક જ રૂપીઆની હતી કારણ મેં બેસ્યુ તો અની રૂપીઆની નોટ તો માગ ખીસામાં જ રહી ગઇ હતી '

આમ છતાં મેં તેને બહુ જ આમદ કર્યો તેથી તે તેણે લીધા હુ પાછો મારી મોટોરમાં બેસી દરીના તરફ ફરવા ગયો.

આ નવો બેઠ ખુલ્લો થવાથી મને વધારે ખે થયો કે પેલા ગાડીવાળો કે જેના નામ ' ખીસા ખાની લલકા લાગી ' અને ' નવનવા દિરજી ' મારા મગજમાં હજી રમ્યા કરતા હતા તે જ્યારે જાણુસે કે મેં તેને આપેની નોટ તો એક જ રૂપીઆની છે ત્યારે તે મને જરૂર બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારની સરગવતી દેરીના સ્વરૂપથી મને વધારે જ આ વરસાથી અચાને હું હજી પછે તે વિકટોરીઆવાળાની શોધમાં છું જો તે મને મળે તો હું તેને થયના નુકસાનનો પૂરતો બદલો આપી શકું

છાપાદારા જાહેરખચર આપી પણ હજી તે ગાડીવાળોનો પતો નથી અને આજ દિવસે સુધી અપ્રમાણિકપણમાંથી સેન્ટ દૂર છે એમ કાઢને પણ કહેનાનો મને હક રહ્યો નથી*

ઉપા-“સ્વરાજ્ય-પ્રતિજ્ઞા.”

(પ્રથમ ખંડ.)

લેખક—૨ શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ માવજી.

(ચાનુ સચિત્ર ઐતિહાસિક વાર્તા)

(પ્રકરણ ૨૮ મુ ચાનુ)

ઉત્સાહથી વીરગર્જનાઓ થયા લાગી તેમની નસોમાં આ ઉત્તમ કામ માટે ઉઠાવતું નેહી ઉમગમા આવતું ઉભરાતા લાગ્યું, તેઓમાના એકે પછી એક કાચુ સુદા આનાકાની કરી નટી તેઓ જરૂર મૃત્યુના મુખમા પડાના છે અને યશનો સ્વપ્ન નથી એ દરેક જાણુ જાણુતા હતા- એક મુશીબ લેખિ ગિજપૂરની મહાન પ્રગળ સત્તા આમે કરી રીતે દખી લાગે ? પછી તેઓ અત્યારે મરણીયા થયા હતા ! અને પોતાનો સર્વ ભોગ આપના તૈયાર થયા હતા

તેમનો મુખી એક ખરો મર્દ હતો । મર્દ એક ઈશ્વરની હતી । ઉત્તેજક પ્રયોગન તેમનું પોતાનું માન, મગજની, તેમની બહાદુરી એ હતું તેમનું હથીમાર-તેમના પદાગા ન્યાય હતો-નેમને માણસ તરીકે મરવાનો હક્ક હતો-એ હતું

“ દુરમનથી ડગુ નહી, કરવું રપુસગ્રામ,
ખડગ ગ્રીને ખેનતા, અચલ રહેરો નામ
યુદ્ધ ચનાવો ચાર, પ્રાણુતણી પરના તણ,
પગ પાછો ભરનાર, પડરો કુળી પાઠમા

અસિ કસિને ધમિ પડુ, પ્રાણુ જતા પછી હંકુ નહિ પાકુ,

મુગ્ધ ચપળ ચિતરે, જો, સગ્રામ તણુ કામ નથી કાચુ ”—કપિ મુન્દરજી.

પ્રકરણ ૨૮ મું

મરણીયા-મરનાનો હક્ક.

“ Heaven, ” he cried, ‘ my bleeding country save—
Is there no hand on high to shield the brave ?

Yet, though destruction sweep those lovely plains,

Rise, fellow-men, our country yet remains,

By that dread name we wave the sword on high,

And swear for her to live, with her to die ”

—Thomas Campbell

“ભુક્ષ્મમારોડા હાગા હીરસા તમામ, ગરીબોકા લે ગા ખુલ હંતેકામ”

“કીમીને બદીસે નફા કુચ્છ ન પાયા, આખીરકો દર એમ હય પથનાયા- ખીસીને
દેખા કયા અગ્નિજ્વળને સર શીખી ગચ્છે ખુદામે વેહ ખીસ તગદ આયા- આખીર-
જો રીર ઉત્તને તાના ખુદાકા કીમા હમને દયા ખીય ઉમો નીરાયા- આખીર
નમઝદને હમને કીમીથી વાઝઈ, આખીર એમ મન્જરને ઉસકો ખપાયા- આખીર
સરદારને કરા બીહીમ્નથી બનાઈ, વે બી ઉમે દેખનેકો ન પાયા- આખીર
હયગા છુરાઈકો બના પેહ અગ્નિમ નેખીમ બના છુરાઈ ન આય - આખીર

દિવસ ઉઝો, પ્રભાત ચઈ ચુન ના ગામા મુખ છુપ પુ રીના વા ગા વેનસરપર પથગયા
હતા એક પ્ર- દિવસ વચ્ચે નગરપર મુનુની છાયા પથરાઈ હોય તેવો દર-
દેખાતો હતો રસ્તાઓ શાન સુમસામ હતા, રસ્તાઓપર પાછપણ માણસ પસાર થતો આવતો
જવ ને જ દૃષ્ટિએ પતો હતો આ મું ર નગરપર ઉધ્વસ્તા-નાચના પૂર્વ લક્ષણ રોન એની
નિર્જનતા દેખાતી હતી મરિશોમા ગળા ના અવાજે આવતા નહોતા, ધરોના દરનામ્નઓ અને
ખારીઓ બલ હતા, રસ્તાઓ સુમસામ હતા, સ્ત્રીઓ, વૃદ્ધો અને બાળકો, નુગતા, ઇશ્વરને સ્મરતા
ધર્મેમાં ઉભા મુખે ગેમ હતા પુરુષો મગવાની તૈયારી શાંતિથી કરતા નાચતા હતા -

‘ રીયાહી રોડની ઓર રોડની રીયાહી દય,

ઉજાડ શહેર-મે મુરોઝી બાન્સાહી હય ’

મધ્યાહ્ન નિત્યા દિવસ એક પ્રદર બાની ગ્યો આ સર્વેખાન પોતાના અગ લોકો
સેરો સદિન પુર લાગાઈથી કિન્નામાની જ દાર નિકળ્યો તેની સામે તથો ને ઉરના દુખડીઓ,
એક આ મોની પ્યાગ પનર, સીદીઓ દખગી મુસતમાનોની નજુ પનરો, અને મરામ
આરોની એક ટુકડી હતી ખાનની સ્વારી પુર દમામથી નજરના ત્યજનના માર્ગે રથો પસાર થતી
ચોગના મધ્ય લાગમા એગ પાસે બારી અટકી રસ્તામા એકે ધરના દરનામ્ન બારી ઉઘાડી
-હોના-ગઈ સુમસામ હતું તેની સ્વારી જોના, તેને વધાવના, એકે જલુ બાજ દેખાથો
નહી-આ નગરની બારી નિજનારસ્થા જોધને મુખ મગે તો દસ્થો

“ ભય ! ” મરોમા મન સાથે જગ મ્હોટેથી ખાન બોલ્યો - “ હ ભય ! અરે હની નાઈ
પણ આવતા પેઠે ઘરમાં ભય કાઈ પૈસાના કે ખર્ચનાના બટકો ભરનાર છે ! કયા સુની
ભરાઈ મેસરો ? ”

મુખ્ય બજ ના વચ્ચેના ચોટાપર-ચોટા પાસે સ્વારી અટકી ખાન રોગપર બેઠો હતો
તેની આસપાસ તેના બચસ્કો મુન્ની સમગર સાથે ઉભા હતા બજરમા મે તરફ તેના સ્વારી
આ ઓ સફસમાની ઉભા રતા મજર સર્વ ત્યજનથી બંધ હતી એક પણ દાર પુ ની નહોતી
એકેકપણ માણસ ત્યા નગરે પતો નહોતો તેમ આસપાસના ધરોના દ્વારો કે બાજોપ

“ હુંરી એ દુસરોકે વારતે તરફાર ગતા હય,
વોહ ખુદ હી જખમ ખામુ યહાને ગુજરતા હય ”

The oppressed of yesterday are the dictators of to day and the hope or despair of to morrow Every thing has gone into the melting pot and our social life is seething and pushing for some organised outlet of purified expression All customs and usages have changed and one may sit back and wonder what new world will appear when this awful strife shall cease' —“War-Result Z E W”

ડિયાની પ્રથમ રેખાએ તાનના અવકારને પોતાની મોઝમા છુપાડી આ હીનભાગી નગરપરથી નિદ્રા અને વ્યામોહ—વિચ્છિન્નતાનું આસ્વાદન દૂર કર્યું, તે વખતે ખાનના લગભગ નવથી દસ હજાર સૈન્ય સામે લગભગ પાંચ હજાર રોહિલખોરાના માનનાઓ સળગે થયલા દેખાયા રસ્તાઓ મૃતશયોથી ભરેલા, અહીં તહીં બહુકો તત્તારો ભાના નગેરે હયાતારો પડેના, તુટેના ગાડાઓ, ફાટેના વસ્ત્રો, તુટેના કુટેના સામાન નિખરાયેના પડેના રસ્તાઓપર જ્યાં ત્યાં દૃષ્ટિએ પડેના હતા બજારના મોઝમા લોકો એવા થયા, નમ્મુ ન આપતાના દૃઢ સહકર્પથી વીર હાટે ભારતા, ઉભા રહ્યા હતા હતા આસપાસ સર્વ નાશના ચિત્તો દૃશ્ય થતા ચોરાઓ મ્હોટો ભાગ, આસપાસના કેટલાક ઘરો, તોપોના મારાથી તુડી જમિપર પડેના, ખડિરેર ચરના દેખાતા કેટલાક ઘરો તો આગથી બળી નાશ પામેના દેખાતા, અને હજુ તેઓમાંથી ધુમાડા નીકળતા દૃષ્ટિએ પડતા હતા આ પોતાના ક્લેષુ માટે ઉડેના વીર મરાયઓની દૃશ્ય ખરી રીતે ખાન ધારતો હતો તેથી જાણ વધારે ખરાબ હતી તેમના આગેવાનોમાંથી નીનકદાર અને ખીજ ત્રણ આગેવાનો મરાયા હતા દોહોજ નરસ, બહાનની સામે નગરના મુખ્ય દરવાજાપર હતો લશ્ક જતા સખ્ત રીતે વસાયો હતો, તેની સામે મુઘોજ નેચે અતિ પરિશ્રમથી ચાકીને લેધ ચઢ ગયો હતો તેઓમાંથી મળખ ઇમે વીરોચરાયા હતા, અને આગેવાના આસરે નાચરીકોએ ગ્રાણુ ખોયા હતા

ઉઘા ચઢ અને તના પ્રથમ પ્રમુખ સાથે જ તેમનો સેનાની બાજુ જોવે-જોવેને તેવો— ઉત્સાહથી લુખતો, પોતાની વીર હાકો— ‘રોહિલખોરાના વીર જનો, જાગો ! હયાતાર સન્ને ! હજુ આપણે હાર ખાની નથી !’ ભાનર ત્રાડથી મજની મુકતો, તેના અનિશ્ચયિથી સુનેના નગરને જગાડતો લુખતો નજરે પડતો હતો

આ તેની વીગહાડનો અતિઉત્તર કિલામાંથી એક સાથે છુટેથી બહુકોથી અપાયો, અને તેમાંથી એક ગોળી આછડતી બાજુને ખમે વાગી તેની પાસે ઉમેનો એક નાવક મોળ્યો —

“ વીર બાજુરાન, ઇશ્વર ખાતર જરા સલામથી વર્તો—તમારા વજર અમે ડ્રા કરીશુ ”

ભારતનો ટકાર (રિપબ્લિકનના કાંચો) ૧૯૦૧-૦૨-૦૩ એન એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ

“સુ કરીશુ ? નમ્યુ આપતા સુ પરિણામ આવશે તે જાણીનેજો કરવાનું તે—શુ ? વીર મદની પેઠે એક જણ પણ જીવતો હોય ત્યા સુધી દહડીને મરતુ તે—” એમ કહી બાનો ચમકાવતો જ્યા જ્યાં એની નજર લાગતી ત્યા ત્યા મોખરે લોકોને ઉત્તેજિત કરતો ધુમના નાગ્યો.

કિલ્લામાં દેશમુખના અનાસની છેક ઉપરની અટારીપર ખાન, ખાન, અને આમીન સાથે ઉભેલો—આ વેનસર જેનો નાશ કરવાના તહેજે ચપત ખાધા હતા તે તરફ જોતો દેખાય છે નજરમાં ધણી વીરો કાનના તોપોના માગધી જમીનપર પડતા મૃત્યુો શરણુ થતા હતા અને કેટલેક સ્થળેથી ધુમાડાના ગોટગોટા ગગનપર જતા દેખાતા હતા કિલાની દિવાનોપર મહેલની સામેના ચોમાનમાં પોતાના માથુમે ઉભરાતા જોયા અને કિલાની દિવાનો—પર પાચ ૭ દેખાશે મ્હોટા બાપરા પડેના જોયા તે શિનાય દિવાનો પાસે પડેના ધાયનોની વેદનાના અવાજે તેને કાને અથડાયા અને ધણી મૃત દેહો અહીં તહીં પડેલા નજરે પડ્યા. આ સર્વ જોતા, આ ભયકર દૃશ્ય જોતા તેનામાં જગ પશુ દયાનો ઝગે સુદ્ધા દેખાયો નહી નજર તરફ મુઠીઓ વાળતો હાથ નમાવતો કાધથી તે બસડી ઉઠ્યો —

“હવે વેગ, વેગ ! આ આખા નગરને બાળીને ભસ્મ કરતુ જોઇએ !”

+ + + + +

દિવસ વહેતા નાગ્યો એકસરખી નાહ, એકસરખી કતલ, અનાથ માગિરી, વાગના થતા તોપોના ઘડકા વારવાર ગિલાપર રતા નિરર્થક હતા ધાયનો, રાખોતો થતો વધારો એ દૃશ્ય સાથે દિવસ આગળ વધતા લાગ્યો.

મિનપૂરનો એક પ્રમિદ વીર સેનાખનિ, વીર ખાન, એક ન્હાનકડા કિલ્લામાં તુરંજ તણુ અવાસમાન ગામડીયાઓ—મુઠીભર બિનકેળાયના રાયાઓથી આજ પેરાયો છે, અને કિ નામાં તેમ ગામના ગંપર અંતે બહારના પ્રદેશમાં આજ શુ બોં ડે તે જાણી શકવા ખાન આજ અશક્ત છે માવનાઓના ધસારાએ હવે જળગદસ્ત થતા લાગતા બપોર પડી માનનાઓએ કરેના હલાથી ગિલાની દિવાનોમાના પડેના બાકારાઓમાંથી તણુ બાકારાઓ ધણી મ્હોટા થઇ, તે જગ્યાની દિવાન જમી દોરત થઇ તે માર્ગ ખુલ્લા થયો અને તે સ્થળે દુર્ગેશ્વરની મ્હોટી સખ્યા તેનું રહણુ કરવા રોકતી પડી, ત્યાં જળગદસ્ત હલેનો થયો અને મિનપૂરી સૈન્યનો જગરદસ્ત ધાણુ ત્યા નીકળવા લાગ્યો.

દુર્ગેશ્વર સાંચો નાયક દોડતો ખાનપામે આ પો —“હલુર, રાત સુધી પણ ટકાવ થવો હવે મુરખીન છે બસોપજમાં આપણા બસો વીરો પંચા કિલામાં પડેના બાકારાઓપર આ બકબોગેએ જગમગ મારો થાતુ રાખ્યો છે વખતસર કુમક ને આવે તો બચતુ કહણુ છે”

“મદ ?” ખાન ગરાડ્યો,—“મદદ ક્યાથી આવે ! આ દરનાગએપર પડેના મતોના જોવા મૂખનિ કાંડ ખ્યાત છે ! તેઓ એકીની પેઠે કાણુ જાતો શુ કરે છે ?”

આ નગરને એક છેડેથી બીજે છેડે સુધી એકસરખા થતા બહુકોના અગામેશિનાય બીજો એક અનાજ સભળાતો નહોતો કિલ્લામાં ખાન આ પ્રમાણે મુઠીભર માવડાઓથી

ઘેરાયેલો કેદી જેવી સ્થિતિમાં હતો તે વખતે નગરના દરવાજાઓ પર અને નગરના મધ્ય ભાગમાં આ ચર્ચા અને ચર્ચાને શુ બનતું હતું તેથી તે અગાત હતો.

મારાનો જોશ ધજો કમી થતા કીશોરખાને ફરી ખમર આપ્યા - “આપણા કરતા પણ આ ખૂની બંડખોરોએ ઘણું વધારે ખમ્યું છે તેમનો દારૂગોળો પણ ખૂટવા આવેલો નાજે છે.”

“આપણી પણ એ જ દશા છે” ખાને કોર રવરે ઉત્તર વાળ્યો. “ખાનો ખાન શું કરે છે, તે મમમતુ નથી નેજે અવાગ સુધીમાં કાંઈ પણ કરતું હતું.”

“આ માનનાઓ મેતાનો પેડે લડે છે-” આમિને પૂરતી કરી

“તેમને શું ખોનાનું છે?” નિરરકારથી માંને મત આપ્યો. “તેમના એકએક જાણ, શ્રી અને બાળક સર્વનો નાશ તો થવાનો છે તે તેઓ જાણે છે અને વધુ.”

“હા, પણ અપારે તો તેથી ઉત્તર છે” ખાને આપ આપતા કહ્યું “મલ્લો પો દાક્ષિણ હોય અને બોગ તથા શિરદગથી કુમક મગારી હોય તો સારું, નહીં તો આ રોચાઓ દ્વેષ આ કિલ્લો નગ કરશે, આ આપણે તેમના દાથમાં એક વખત કેદ થતાં તેઓ કા તો આપણી હતન કરતો યા તો પોતાને મનમાનતી સારતો કહુન કરાવના ફરિ પા જો.”

“હા પણ, આમિને કહ્યું - “દણુ કિલ્લો ક્યાં એમણે સર કર્યો છે?”

માંવે આના સમ્મો સબળી જરા ભવ પામના કહ્યું - “પણ આપણે ક્યા સુધી ટપી શકશું?”

“આ બંડખોર કાફરોએ આપણા કરતા વધારે ખમ્યું હોય અને તેમનો વધારે ઘણ નીકળ્યો હોય તો જ કાઈ આરા છે, નહીં તો થોડા કનાકથી વધારે આપણે આ કિલ્લાનું રક્ષણ કરી શકશું નહીં.” કીશોરખાને ઉત્તર વાળ્યો. “આપણે હજી લગભગ ચારેક હજાર માણસો છીએ, દારૂગોળો જથ્થો પણ પૂરતો છે પથ્થરાઓમાં આ બાકોરાઓ પૂરતા કામ ત્રપાટથી આવું કહ્યું છે આ છે જા હાનામાં આ કાફરોનો ધજો ઘણ કાઢતો છે આ અમાણે રાત સુધી તો ચાનશે આપણે આજ ધણા જોડ ખોવા છે, અને સવાનના તે તેઓ ખાણે પૂગ જુસ્સાથી દરને લાવે તો.”

“બસ કરો, ચુપ રહો” કોધથી લાન લેતો તનનાર ખેચનો ખાન બોલી ઉઠ્યો - “તમે નાખકો આમ કાયરપણાની વાતો કરો તો પગી શિપાઈઓનું શુ પુઝતું? તમને જ જોડોપર લટકાવવા જોઈએ!”

+ + + + +

સપ્તા થવા આવી કિલ્લાના એક બાકોરામાંથી ધૂળથી ખરડાયેલો, ધવાન્યો, અર્ધ નિજાવસ્થામાં એક માણસ કિલ્લામાં દાખલ થયો અને તેને પકડી શિપાઈઓ કીશોરખા પાસે લઈ ગયા કીશોરખા પાસે જતા તેણે તમીને સનામ કરીને કહ્યું - “મને ખાતરખાન સાહેબે મોકલ્યો છે હું ચોરી છુપાઈથી આવ્યો મહા સુશીલતે મરતો મરતો આવી શકે છું.”

ખાનસાહેબને સમાચાર આપવાના છે ” એટલામાં તો ખાનસાહેબ પોને ત્યાં આવી પહોંચ્યા, કીશોરખાન ઉઠ્યો, સનામ કઠી આ ખાનને આ હુકારાના ખજા આપ્યા

“ત્યાંના શુ ખજાર છે” ખાને આકાશાસહ પુછ્યું

“સરકાર, ખજાર કાંઈ સારા નથી દરવાજાઓ પરની ટુકડીઓ પર પચુ ૧૪૧૮/૨૨૮ હક્કો છે વચ્ચે વચ્ચે દિવાનોનો પાલુ બહોરોએ કમરે લીધો છે, અને આથી એક દરવાજા પરની ટુકડી ખીમત દરવાજાની ટુકડી સાથે મળી રાખી શકતી નથી દરેક પોતપોતાના બચાવમાં પડ્યા છે પૃથક્પૃથક્ દરેક પર આ ખુનીઓએ દુમના કર્યા છે તેઓ સેનાનો છે બલનાખાને મને મોકલ્યો છે હવે દરવાજાઓનું વધુ વખત રમવું થઈ શકે તેમ નથી કિંદનામાંથી કુમક મગાવે છે, હજુર!”

“કુમક!” ખાન બરાબર - કુમક ક્યાંથી મોકલ્યું? અમે પોતે જ આધારનાથક જગ્યામાં ચેરાયા છીએ, અને આ બહોરોમાંથી લેતા પસાં થયું એ અશક્ય છે દરવાજા પર આવી સખત ટુકડીઓ છે, તેઓમાંની જ કેટલી અહીં જ આનરી જોઈતી હતી, પણ તેમને ન મળ્યું કુમક? અરે કુમક તો અહીં જોઈએ છે!”

“હજુર, બલનાખાન હજી સિંહ પેટે દરવાજાઓનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે બલપોગેના તાથમાં નગરની રક્ષા મધ્ય ભાગ જ છે, બે હજાર સૈનિકો તેમને સરણ થયા છે”

“બે હજાર!” ખાન બોલ્યો - “માથના દિવકારા!”

“હજુર, કિત્તવા સામે ત્રણ હજાર બહોરો છે”

“હા, હું જાણુ છું મને તે કહેવાની જરૂર નથી” ખાન બોલ્યો - “તેમણે કિંદનાનાં જ બાકોરા પાયા છે બગોર, કાફર કુતરાઓ! મલ્લ મને મદ જોઈએ છે!”

“બલનાખાને આપ સરકારને કહેતા પુછે આપના કુકમ વગ તેમણે ભોગ તથા સિરવળથી કુમક મગારી છે, તેમાં કસુ થઈ હોય તો કાળ કરશે”

ખાનની આખોમાં સતોષ જણાયો તેના સાથીઓને આ સમાચારથી ખાન ધરો અને ચિંતા દૂર થતી લાગી

“હકકોરા કેટલા મોકલ્યા? ક્યારે મોકલ્યા?”

“હજુર, ત્રણ જણા મેંડે ગામે મોકલ્યા છે બાજે સવારે રવાના થયા છે”

“કાને રાતના મોકલતા શુ થયું હતું?”

“સરકાર, આપણી આસાની રાહ જોના હતા પણ ઉઠે નકકી કરી, સવારે મોકલ્યા બલનાખાને ધણી ચિંતા થાય છે”

ખાન આ મલ્લ કેટલી વહેલી આવે તેના વિચારમાં પડ્યો - ‘તેઓ સવારના નીકળ્યા-ભોરો આજ ગત પહેલાં પહેલ્યસે-રાતના કિવા મોડામાં મોટા ખાજે-મારી વીસ વાતોએ (સચિત્રવાર્તાસમૃદ્ધ) ૩ ૨-૦-૦ એન એન ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, મુબાઈ.

ખાન સૈન્ય સાથે નીકળે તો છેક કાલ સાંજે અહીં આવી પહોંચે શિરવળની કુમક જો બરા-
બર વખતસર નીકળે તો પરમ દિવસે સનારે આવની જોઈએ અને તે દરમિયાન અહીં શુ
ચાય ? ” વધુ મુઝાચો-વધુ વિચારમાં પડ્યો, બના ચઢાવ્યા કાંઈ સુકિત સુજતા ખો યો -
“ જા, સત્તર બીજ વખત સજી ગયો તેવો જ અહીં આવ પશુ સજુર-આ સાલજી તુ
જેવો જેમજે તેવો આના હેર છે પોતાના બાદશાહ સામે માથું ઉઠાવનાર આ હુમ્મ
બાળનાખોરોના મુખી પાસે તુ જઈ સમીક્ષા તને તેનો ડર નહીં લાગે ? ”

“ હજુર, આ મેનક હુકમનો બદો છે-મને કદાનો ડર નથી ”

“ સામારા, એ સેતાન અત્યારે કયા હશે ? ”

“ સરકાર, બધા જગજગસ્ત મારો ચાનતો હશે ત્યા તે હુમતો હશે ”

“ હા જા, તેને કહે કે રાત્રિ પડતા મારો બધ કરવો હું મહારા વીર નાયકો સાથે
દરનાજો ખોલી, પુન ઉતારી તેને નાકે આરી ઉભીશ સામે તે પોતાના નાયકો સાથે આરી
ઉભે હું એને મળરા મશિયુ મશાજો પેટવે, અમે પશુ પેટનીશુ આ નગરના બધા માટે
હુ સદેતો કહેના મગ્યુ છુ તેજો પોતાના મક્કલુ માટે જે તૈયારી પોતાની સાથે રાખવી હોય
તે બને રાખે, અને તેને એટલુ પશુ કહેજે કે કિલ્લાની દિવાલોપર ચારસો નીરો બદ્દકો
અને તીરોસાથે તૈયાર ખડા છે, દગાનુ બરા પશુ લલલુ દેખાતા તેનાપર એકદમ મારો
થશે જા, આ ખમર સત્તર તેને પહોંચાડ વસો બદલી, એક પળ પશુ ન ગુમાવતા, જા ”

“ જો હુકમ, સરકાર ! ” કરતો તે રવાનો થયો

તેના ગયા પડી આશ્ચર્યમાં હુબેના તેના સાથીઓ તરફ ફરતા ખાન બોલ્યો - “ કાલે
રમજાન પડે છે આપણા શિપાઈઓ લડના માગતા નથી ઇત ઉગવની જોઈએ ”

+ + + x +

એક કવાક પછી રાત્રિ થઈ તે સાથે મારો બધ થયો કિલ્લાના મુખ્ય દરવાજાના દારો
ખુલા આંધપર પૂલ પ્રડ્યો ખાન મગરમીથી ઘોડાપર બેઠો, તેની આસપાસ બાદલ અને
આમિન અને છ સાત મસાનો સાથે મશાનચીઓ ચાનતા પૂનપર ચાનતા નજરે પડ્યા
પાછળ કીશોરખાન અને પચ્ચીસેક અગરક્ષકો ચાર ચારની હારમાં ચાનતા દેખાયા પૂનને નકે
ખાન બોલ્યો સામેથી મસાનોનો પ્રકાશ નજીક ચાનતો નજરે પડ્યો તેઓ વચલગ નીમેકજીયુ
પગપાના આગળ વધતા હતા ચાર મગજીયી મોખરે હતા, મસાનોનો પ્રકાશ આ ટોળીની
મોખરે ઉઘા ડાક કરી ચાલતા યુવાન ઉઘા વીરપર પડી રતો હતો ખાનથી પચાસેક કદમ દૂર
આરી આ ટોળી થોભી ખાનની ટોળીની નજર આ આગેનાનો કોણ કોણ હતા તે ઝોળખતી
તેમનાપર પડી સોને મોખરેક્ષની ગયેન મેના મથવા ખરડાયળ લોહીથી રંગાયના વસોમાં હાથમા
ભાના સાથે એક ઉંચો કદાવર યુવાન હતો, અને તેની પાછળ વૃદ્ધ દેશમુખ કાન્દોજી જેધે,
અને વૃદ્ધ દેશપાડે નરસ પ્રશુ હતા, તેમ બીજા મુખીઓ હતા આ યુવાન મુખીને જેનાઈ
ખાનના મુખ્યમીથી કોથ અને આશ્ચર્યની ભૂમ નીકળી મથ

યુનામગિરીનો મગમ (સચિત્ર વાર્તા) ૩ ૨-૦-૦. જિન એમ ત્રિપાડી એન્ડ કંપની, મુમ્બાઈ-

“કાલુ બાળાને ! એનું અહીં શું કામ છે ?”

“તમારો જામાત !” ખાને ઉત્તર આપ્યો - “અરે ! ત્યારે તો તે હવે તરત વિધવા થશે પણ અરે, તેની પુકે તો તમારો નહેવાઈ પણ છેને ! અને યજ્ઞ પેનો જુગો નરસીનો પણ છે ને શું ? હવે આનો ! જાનું મોત લાગે છે ” એટલું કહી દસ્યો અને આ મગા વીરો તરફ જોતો મગનીથી બોલ્યો - “તે બડખોર જેને તમે નરહર સ્વામિ કહો છો, તેની સાથે મ્હારે વાનગીત કરી છે”

બાજીએ રૂં કનેજો ઉત્તર આપ્યો - “આજ પર્વત હું જ નરહર સ્વામિ તરિકે પ્રસિદ્ધ હતો તમારે જે કહેલું હોય તે મેનાવક કહો હું સાબળવા તૈયાર છું”

બાદના કોવતી જૂમનો પ્રતિભર ખાનની ટોળીમાંના ઘણા નાથકોએ એની સાથે ક્યો તેઓ આશ્રય પામ્યા આ મોજીનો ઉદ્ધત બાજી તે જ નરહર સ્વામિ ! તેઓ પોકારી ઉચ્ચા - “એક જમુંસ, ખૂની, અરે બડખોર !”

ખાનને તો બડખોર બધા સરખા હતા પોતાના મિત્રનો આ જામાત છે તો તેનો વિચાર કર્યો એ કલ્પના સુધા તેના મનમાં ન હોતી તેને તો એક જ નજર-બાલ્યાદતની નિશાળ બાળો વિચાર ન કરતા માત્ર લાલુબર આ વીર સેનાપર વિજય મેળવેના આ બડખોરોને કેવી શિક્ષા કરી તે જ તેનો વિચાર, તેની શિક્ષામાં આગળનું નામેનિશાન ન રહ્યા હેતુ તેમની પૂર્ણ કતન કરવી એ જ ! તે મ્હોટેથી મો થો -

“તમે દયાખોરો તરિકે આવો છો કે વફા ર તરિકે ? દયાખોરો તરિકે આવતા હોય તો પાઝ જાઓ પણ વફાદાર તરિકે આવતા હો તો હું મુનેહશાતિની વાત કરના માથુ છું”

“ખાન સાહેબ, અમે નખતાર છીએ કે નહીં તે તો તમે જે ધારો તે ખરા ” બાજીએ ઉત્તર આપ્યો - “તમે હવખોરો મો મો તો કાઠ ધન ન પહોચાડતા અમે પાઝો મો મો. અમારા તીરદાજોની સન્મુખ તમે ઉભા છો જના સનામત હો અમે વફાદાર ગીર આ પગના લેવાની તમે જ અમને ફર્ પાડી જો આપ કહો તે સાબળવા તૈયાર છીએ”

“સાંભળો ત્યારે તમો ! ખોળી આશાઓ આપના માગતો નથી તમે જળવાખોરો છો, અને કામલામાં આજ્યા છો, બાદશાહના મુન્દેગાર છો કાઠપત્તુ સરત કરા બગર એ લમ શરણુ થાઓ તો તમારા નગરના રંગલુ માટે કાઠ વિચાર થયો”

“હથડનો કાપ તમને નમાનશે ખાન, યાદ રાખો, હજુ અમે અજીકા છીએ આ વાનગીતનું કહેલું તમે મોકલ્યું છે, અમે નહીં”

“હું માગતો નથી, પણ નુકસ કરું છું”

“હા, હારેનાઓ નુકસ કરે છે વાહ, ખાન, એ નિસ ભૂરી જાઓ વાહ, હારેનાઓ નુકસ કરે છે, ત્યારે આપણને સાબળવા ઘો-તમારું શું કહેલું છે તે !”

“કાલે રમજાન મુદ છે તે તને ખ્યાલ છે બાખોર !”

“હા, જીવનમારું મને ખતર છે, પણ તું શું કહેશ મારી છે?”

“અમારી ધ્વજા કાન લાઈ બધે રાખવી અને બહામીમા દિવસ મુખત્રેયો, એ છે એક તરફથી કાને એક બીજાપર મારો કરવો નહીં, એ અમારી માગણી છે.”

“એપર ધ્યાન આપશો નહીં, બાહરાવાં એ આ જીવનની ખાનગી છડી છે એના એક એક અક્ષર દર્શાવી બરેના છે” એ ત્રણ અક્ષર બાહરાવાંની પાછળથી આશા

ખાન જવાગની રાહ જોતો રાત રજો પોતે શું માગતો હતો અને શા કારણ માટે માગતો હતો તે પોતે સારી રીતે જાણતો હતો એક દિવસની વિશ્રાંતિ એ જ તેના હૃદયનો ખરો માર્ગ હતો કાલ સાપકાળ અને બોરથી દુઃખ આની પહેલ્યે તેટલો વખત ગાળના તેણે આ જુલિ તોળી થોડો વખત એમ જ ગયો સામેથી કાંઈ ઉત્તર મળ્યો નહીં તેથી ખાન પુનઃ બોલ્યો — “હા, એમા આપણે જેવું નથી નમે દર્શાવોરો સવ રથને દેશો જ જીવો છો મેં જે માગણી કરી છે તે વ્યાજબી છે અને ન્યાયની છે પરિન અનાહ આ માગણીનો અન્વિકાસ કરવા આગે તમને થોડી શિક્ષા કરશે કાને થનાર કનનુ મહાપાપ તમારે નિરે છે.”

“પણ તમે શું માગો છો તે હજી અમે જાણતા નથી” બાહરે કહ્યું

“અમે કાન સાપકાળ મુખી સમાહ-વિશ્રાંતિ માગીએ છીએ અમે કાનો પવિત્ર દિવસ લોહી રેડવામા ગાળના છોડતા નથી, પણ નિમાજ પઠવામા અને ખુદાની બનીમા પસાર કરના માગીએ છીએ.”

“હા, કાન આજ સુધીની સધિ” બાહરે ઉત્તર વાળ્યો — “એ અરસમા આસપાસના આભોમાથી સંન્યો મગાવી તકાવ તે માટેની અધિ ૧ નહીં? અમે તમારી આ માગણી અવગણતા નથી.”

“રિનકાળતા નથી?” ખાન કોરતાથી બોલ્યો — “જે દિવસની તમારા બાદશાહ સામે દુશ્મીવાર ઉઠાયા, અને કાને દહડશે તો અદલાનો કોપ તમારાપર વધારે તોડી પાડશે.”

“અને તમે, દર્શાવી બરેલા જીવનમારો, ધૈર્યનો કોપ તો તમારાપર જ પડાનો છે, અમારીપર નહીં તમને દયા નથી, માયા નથી, મુરત નથી તેને રજી નથી, નિમાજ એ દોષ કેવો? જો અમે દુશ્મીવાર ન ઉઠ્યકયા હોત તો જીવનમાર આજ તું અમારો લયકર નાશ કર્યા વગર ગ્લો દોત ખરો કે? — તેમા દયા પણ દેખાડતે ખરો.”

“તમારો ધર્મ છે તેમા અમારો પણ ધર્મ છે કાન માટે તમે ના પાડો છો તે તમારો નાશ થતો તમે હારી પાવમાન થશો, અને તમારા આ શાપિત નમગમા લયકર શેનો કાંટી નીકળશે-એવો જીવતાનાનો લયકર કોપ તુની પડતો અમારા પરિન દિને અમે દહવા માગના નથી અમે કોઈ પણ પ્રકારનો દોષ રમવા માગતા નથી તે માટે અમે અમારે નવન આપવા તૈયાર છીએ.”

મગાઓના મનપર ખાના આ શબ્દોથી કાંઈ અસર થતી નાહી તેઓમાના વૃદ્ધોને કાગ્યુ-ખાનની માગણીમા સત્યતા લારી નરસ પ્રેમુ બે. થો — “એક દિવસમા કાંઈ પછી

જાતું નથી જાને ખાન પી માગણી રિનકારનામા ન અચળ જોતો નથી આપણી દીનામી જોવો
આ તેમનો પવિત્ર તહેવાર છે તેનો અધ્યાન પણ આપણે કરવો જોઈએ એ ખગ રીરોતુ
શ્રુત્યુ છે”

કાન્દોળ પણ રસ પ્રતુના મનને મગતો થયો તેમજ ગમગના જોઈયો ખાન વરાત
લાગી પીથી મોનના લાગ્યો

“હા, એ દરમિયાન તુ, બા-રાન અને મો-રા-” બો અને ગિરવળ હેરા માકલિ
કુમક મગાની ને બી માગે અમે મજા થાયે તે પહેલા તો અમા નગ ના દ સાગ પામે
બીજા દમ દમર સૈનિકે ખા થા નહા”

“અ તાતાનો નચે રાખી કુ રાપર દાખ પીની કુ કુ કે તે દરમિયાન મદાગે
એક પણ દર-નમે પુન બા રાહત મામે દનીસા ઉ રસો ત્યા સુધી આ ગર છોડી ને
નહી તેમ ન શપતપૂર્વક કુ કુ કે અત્યા સુધી મદાગ એક પણ દન રા મં માટે
બહાર ગયો નથી જો દુ અનલ્ય કહેતો હોકિ અને દો રમુ તો ના નકમા પ આની
વડ ખાનિ ની આકુ!”

બમ હવે દહ અદ ખાન પી માગણી ગિરમરની જોઈયો કાન દાત મન જ રો પ
જોઈયો”

કાન્દોળ બોની ઉઘ્યો બી આ આોસો મારોમહે નિચા કગા ગગ્યા કાન્દોળ
નરસ પ્રતુ કાન વડાધ ગધ રાખવાની તરફશુમા હતા બા-રાન ડેન્ટ સુરી પોતા ના નિચા-
ગમા મકકમ રહો આ બોગા માનન એ કગતા તે આ ગિમપૂરી અરદારાને વધારે સારી
ગીને ઓગળતો હતો તેમના શરોપર, તેમ ના રચોપર, અને રપનોપ તે નિશ્ચામ-ગનો
તેણે પોતા પી દનિનો મૂળી-પણ દદ આમેસાનો ખાન પી માગણીનું ગગનીપાડ વધારે જોરથી
મૂકવા નાચા તેના સાથીઓમાથી ધણાની ઇન્છા આ મામણી ગિરમરાની જણાઈ, અને
છેવટે મ-ને-મતિ આપી પણ તેનું દલ્ય ધડપુ તતુ ખાનની માગણી છેવટે રીમરાઈ
લગાઈ ગઈ પીની આગની રિયતિ કાયમ રહે-મેમ તનિ દા વેનસગના આ બોગા
બાવા આોસાનો ખાનની જગમા સપ રા અત્યારે તો ખાન પોતાની ધાગણામા રા ના પસ

“પર થાય રખ દગાબી રો ખાની ન ગાની”

તુઝકો દિ આકમે તેરી કગની મિના પી”

—આનુ

રાસ.

વેપક — ૧ કેશન હ. યૌઠ

(૧)

રસિયાજી રામ રમાડે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 ત્રિજૂનના વેણ વગાડે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 ભગ બ્રહ્મા-ડે ગીત ગજવે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 કાલ અમરલીલા રૂઢી ભજવે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી

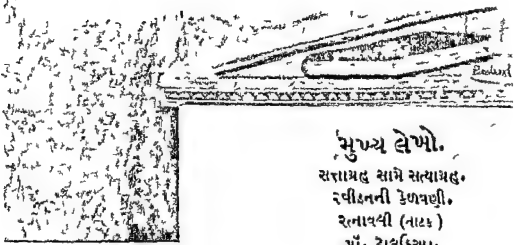
(૨)

રસિયાજી રામ રમાડે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 બગીચા લગન બગાડે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 ગીતનાદે અનખ જગાડે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 પદ છવનનો ઉપાડે રાજ, રસપૂર્ણિમા રદિયાળી

(૩)

રસિયાજી, નસ રમાડે રાજ । રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 ભન ભટકા રાજ ભગાડે રાજ । રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 મધુનના રાસ રમાડે રાજ । રસપૂર્ણિમા રદિયાળી
 તમ દસૌન દિવ્ય પમાડે રાજ — રસપૂર્ણિમા રદિયાળી

અગાઉ

લેખકો.

- ૧. પુ. તોતમ વિદ્યામ માનુ
- ૨. નવનરાય દોશર
- ૩. યદુજીવ પંથા
- ૪. વ્યમનનાન સામ્બી
- ૫. રતિપતિગમ પંથા
- ૬. વામવર્મા
- ૭. નાયુશાષ્ટ પટેલ
- ૮. જમાન દીરજી
- ૯. લાલિદ કંકુ
- ૧૦. શીતારામ સર્મા

મુખ્ય લેખો.

સત્યાગ્રહ સામે સત્યાગ્રહ.
રવીન્દ્રનની કેળવણી.
રતનાવલી (નાટક)
પ્રો. ડાહ્યાકિઆ.

પરાજય—હુડી વાર્તા
ઉદ્ધાર—હુડી વાર્તા

ઉપા-‘દેવદાસ’—પ્રતિજ્ઞા.
(આનુ ઐનિહાસિક વાર્તા)

ઉપરાંત અન્યાયનોકન કરિતાઓ વિગેરે

આ માસિક સંપત્તી સર્વ જ્ઞાતકાર નીચેના રથને મરે.
રમણીયરામ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી
મોરારજી મોકુળદાસ ચાવન નં ૨/૩૧
રો. ૧૬૩૮ રો. ગીરજામ મુંબઈ
લવાજમ રૂ. ૧૦ હિન્દુજહાર રી. ૧૪ રૂ. ૭૫૫ મુલકનમલક.

તીજેરીવાળાઓની નવી રીતની હરીફાઈ.

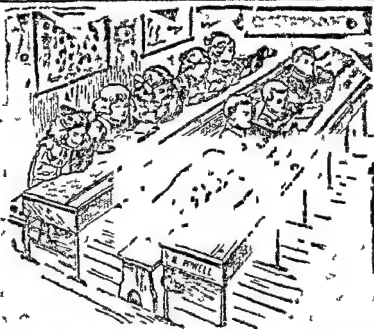
જાડ પહના ઝોરડીવાથી કાગળ જેવા પાનળા પતંગની તીજેરીઓ અને આવતી હતી અને પ્રગળે માનની કદ નદી હોવાથી હીક સખ્યામાં વેચાતી પશુ હતી દાનમાં તે તીજેરીઓ નદી આવતી દોવાથી તેની જગ્યા તેરી જ જાવટની અમેરીકન અને બીજી તીજેરીઓએ લીધી છે. એ તીજેરીઓ વેચાતી એવું કહે છે કે ગો રેજની તીજેરીઓ ગમે એવી સાગી દોય પણ અમેરીકા ખત બીજા દેશોમાં બનતી તીજેરીઓને ટી પુગી થકે નૂની એઓર્બીજી એમ પશુ કહે છે કે અમારી તીજેરીની ભનામણ અમારો કોન્સન કરે છે કોન્સનનું મુખ્ય કામ પોતાના દેશના માવનો ખપ વધાવવાનું હોય છે એટલે તે જલામણ કરે તેથી કાઈ એવું કરે નહીં કે માન ભરોસાનાયક જ હોય.

કોન્સનની જાનમણુવાળી એવી એન્ડાની તીજેરી મોગી કીમત આપીને ગોદરેજે ખરીદી છે અને પ્રકટ પાચ ગીનીટમાં તોડી છે અને જેઓને ખાતરી કળી દોય તેઓને જતાવવા મગખાને રાખી છે.

આગમણી અને આગમણીનું નુર, જગાત, ગોડાઉન બાકા અને એજટ તેમજ છુટક રેચનારનો નફો એવાએવા અનેક ખરચ આવ્યાત થતી તીજેરીઓ ઉપર પડે એટલે પરદેશી તીજેરીઓ દુનકી ગનાનટની હોય તો જ અદાની સાગી તીજેરીઓ સાથે હરીફાઈ કરી શકે એ સમજનું મુશ્કેલ નથી. ગોદરેજે પાચ ગીનીટમાં જે તીજેરી તોડી તેની બનાવટ રૂબી છે તે જાણુતા ગોદરેજેને ખરી કરી પડી એ ઉપરથી વાચનારે ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ કે તીજેરી નજની છે. યા મજશુન તેની ફક્ત જોનાથી કોઈને પશુ અમજ પડી શકે નહીં નેચાર થઈ રહ્યા પછી પાચ ગીનીટમાં તોડી શકાય તે તીજેરી તેમજ તોડતા પાચ કનાક લાગે તેની એકસરખી જ દેખાય.

ગોદરેજનું કારખાનું—

ગેસ કંપની પાસે, પરેલ, મુંબાઈ

તમારું બાલક નિશાળમાં કેમ ચાલે છે ?

આ પ્રશ્ન આજકાલ ખૂબ વિચારનો થયે પડ્યો છે અને એથી જાણીતું છે કે પોતાની સંતાનના માનસિક રિગેસ માટે માતા પિતા બધાં આતુર નહીં છે પણ તેમણે તેમની નાગરિક સંપર્જના ચંદ્રેલી જગતની જે એકેટલા યોગ્ય મામાપ વિચારે છે ? તનદુરસ્ત અને સુદૃઢ સ્વર અવધન એ કદાચીનો બંદુ જરૂરી તત્વો છે અને શુભનના નોજરોપ કડતા એ એ વધારે અમલના છે એ કહેવાની ની જરૂર નથી છે ? માટે જ શરીરના અર્થવેદો મરામત રહી નુકાપાત્રના ના અને એનું જેની ચાપ તે વાત દેશના હરે બોરકે મુદ્દમજથી નેપ્રએ

તમારું બાલક કાર્ત પપુ જ્ઞેનની શરીરિક ખોડખાપજુરાણુ દોષ તો તમારા જખરમે મળી જોની એ નિર્મનના વરે નહિ તે માટે તરત અમરે ના જરૂરી હાથો યેના માટે યેના આવશે

અમરે ત્યા મરોજ આસવામલેવર કદના મવા મખમલ માણમે આવે છે ને જેનું દોષ તો એક રખત અમારી આંદિસમા પખાગે તો છેકતામા છેની ચોધ પ્રમાણ નપુર કરનામાં આવેના વીજળીના અને કારીગરીના માધ્યમેથી મનુષ્યોની રેસ અમે કિટલી કરીએ છીએ ત્યા તમને પુરેપુરો ખ્યાલ આવે એની જાનની બધી અવરથા તમને મતોઃ આપે એ રીતે પતાવીશ

જો આપનું બાલક દરેક દરગીતે તો નવરક અને જરૂરી પુરપુરી મતોઃ આરથો માટે એના બાલ અખતીઓ આનાક કામરૂઢમેશાં માજર નહીં છે એકસમેશો આ માગી રહીના અદરના પુન પાગો આ નેના મુગ તરત પાતળી રમણ છે નવારે લીગત માટે મતોઃ કે રેખા

શુભરીન્ટે રહે, થી કેન્ડર ગાંધી પેટીક એન્ડ મીટીંગ-ડિસ્ક્રી
નંદીગળના, (મન પોતની કપતી) વર્મિગન રા, મળાઈ

“જય જાવા ડી, જય શિવાજી ! હર હર મહાદેવ !” કુના મગધાઓએ બાગ હતો તેમનો જોન રોગી રા ભો નહી ખાન પુન રાસો અને હવે ગુફિ જોડ જમીન પર પડ આગમી સખત ચાનની હતી ત્યા ખ નો પડતો કોનએ જોતો નહી અને મિલકૂરીઓ સારો સખત ન થયથી પાડા હના લાગ્યા નાજીએ ખાનને પ નો જોડ પોનાના ચારા રા રા થોઓ બાથે તે જગ્યાએ ઘસ્યો-ખાનને ઉચની ગાલુની એકોડીમા સુસાડી તેની આસના ખામના કરવા ફરમાવી એ આગળ ધમો

જો વખતમાં મુશ્કિત થાય તે પહેલા તો સવ પૂર્ણ થયુ હવે નયેના વેક કાગળ પૂરી સારો સૈનિકો દુધાવાર કેડી દઈ સરગુ થયા મા પ આમિન પડાયા કીરીતખાન રા રો ખી ન મોળા મોટા સરદારો પ રા અહીં આ હ નામા બાજીગર પણ સખન-ધ્યાયો હતો જા તે બ્રહ્માદમા સિંહ પે લડતો જુમતો હતો કિ પે શિવાજીને હાથ આમોલ મરા જો વિજયવત થયા ખાન કેરી થયો-પોનાનો નારા કરસા આવેના જુનમીઓની બા દલા થઈ “જય જવાની જય શિવાજી !” ની વીર દ્વાઓ જાળો િ તો ગુર્જ રહે વિદ્યન મેઠે આખા નગરમા આ સમાચાર સાચા નગરમા જાન બાન વલો-આઓ બાજી અને વહેલા ખાનમાં આડી ગયા અને શોમ્દ અને થયે આ મગવ વનધિ-સરના દરવાજામા ખર આ મમાચાર પહેલિયા નવાન હવે નચાર વો કે નહી તના વિચારમા પડયા જોનામા તેને ખચ મ ડી કે લા મોરથો કુમ આવી હતી તેપર પેલાજીની કુકડીએ જોડતો છોતો મોરો સુજો આમ બદાજ હો તેનો તેમને ખાન નહોતો તેની નિશ્ચિનપ જ આજતા હતા ત્યા આમ હ તો થયો અને રોડા રખનમા તો તેઓ િતનિમ થઈ ગા રિધાગખાન કેદ થયો અને સુજો તિતવગ તર્ફ મ્ધા છે આ ખચરથી નો તેની પેલી ન્મની દ્વિમત પણ નુગી મછ તેની પાસ હતુ બેડગર બાજુએ હતા પખ તમનો હો નાજી મોમ આગે મારી ફરમાવો જોડી નાખી પોનાના સ સાથે એ ચાતનો ધોતો તેમના પડ દોતો રા આનેના વિજયવન મગધાઓએ નેમો જામ નાસના નેવા, પચુ તેમનાપ દરનો ન દગત તેમને જવા જ દીડા

આરિનીબાઈ વિચા મમ ઉલસ મહેરે મેડી હતી અવિર ડી ચિતાએ તેનાપર પૂરી જય મેસાડી હતી બુકોના નવાજો અને તોપાના કાન રાડી નાખનારા ધા ઓ આ માના નર કોનદ સાજીની હતા અને હુજલી હતી રથલી અને જાસનીની એકસ ખી પ્રાપનાએ કી રી હતી રાજની મુજાની તેની મે દામીઓ દમાતી ખૂલુમાં ઉભી હતી મધ્યા ધ સાન મનચા સા ડી ત્યા બદુકો અને તોપોના આસાને ખુર થયા અને તેને કાને આન દના-વિજયના સરો “જય જવાની, જય શિવાજી ! મિર્જા, વિજય ! ખાન પડાયો, ખન પડાયે ! કિનો મિર્જા” એ રા અધાવા મયા આપી ઉમમમાં આનની રાજી ઉડી બાજીએ જઈ ઉભી આ વિજય તો ખરો, પખ પોનાના બે પુત્રો અને િન છવતા હમે કે કેમ એ વિચારે તેને કમ-

116-7
3 0' 29 1985

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અ'થાલય
અમદાવાદ - ૯

14903

૧૪૯૦૩

સમાલોચક

પ્રોફેસર ૧-૧૨

જાતિય-ડિસે ૧૯૫૦

૧૪

૧૪૯૦૩

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા
અમદાવાદ-૬